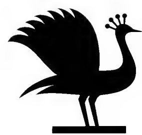
DAVID AND SYLVIA STEINER YIZKOR BOOK COLLECTION

STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY
NO. 13991

Siemiatycze Memorial Book

Ḳehilat Semyaṭits'

THE NEW YORK PUBLIC LIBRARY – NATIONAL YIDDISH BOOK CENTER
YIZKOR BOOK PROJECT

NEW YORK, NEW YORK AND AMHERST, MASSACHUSETTS

MAJOR FUNDING FOR THE
YIZKOR BOOK PROJECT WAS PROVIDED BY:
Harry and Lillian Freedman Fund
David and Barbara B. Hirschhorn Foundation
David and Barbara Margulies
The Nash Family Foundation
Harris Rosen
David and Sylvia Steiner
Ruth Taubman

Original publication data

TITLE	Kehilat Semyaṭits' / [ha-'orekh, Eli'ezer Tash (Tur Shalom)].
IMPRINT	880-02 [Tel Aviv : Igud yots'e Semyaṭits' be-Yiśra'el ve-Artsot ha-Berit, 1965]
DESCRIPT	449, xiii p. : ill., facsims., map, ports. ; 28 cm.
SUBJECT	Jews -- Poland -- Siemiatycze.
	Semiatycze (Poland) -- Ethnic relations.
	Holocaust, Jewish (1939-1945) -- Poland -- Siemiatycze.
ADD'L NAME	Tash, Eliezer.
ADD'L TITLE	Community of Semiatych

THIS BOOK MEETS A.N.S.I. STANDARDS FOR
PAPER PERMANENCE AND LIBRARY BINDING.

PRINTED IN THE U.S.A.

קהילת סמיאטיץ'

Js 2091

קהילת
סמיאטיץ'

העורך

אליעזר ט״ש (טור שלום)

חברי המערכת

בישראל

ד״ר שמואל סוקניק, יצחק קפלן אריה שפיאלטר

בארה״ב

דוד קמחי, יוסף קופרשמיד, איסר רבינוביץ, הרי שבת

הוצאת איגוד יוצאי סמיאטיץ׳ בישראל וארצות הברית
תל אביב, תשכ״ה / 1965

תוכן:

I

תנועות ואישים

קהילתנו בחורבנה

בארץ־ישראל

II

עם הספר

בין ששת המיליונים של אחינו בני ישראל, שנרצחו ונשרפו, שנחנקו ונקברו חיים בידי הצוררים הנאצים במלחמת העולם השנייה, הושמדו בתאי הגאזים בטרבלינקה בנובמבר 1942, הוא חודש כסלו תש״ג, כששת אלפים יהודי סמיאטיץ׳, ומאז הילך בלבותינו ככאב צרוף קול קורא: קבעונו לדורות! הציבו לנו יד ושם, למען יזכרו הדורות הבאים את אשר עשתה לנו גרמניה — העמלק של המאה העשרים; הקימו גל־עד למען ידעו כל באי עולם כיצד הכריתו אותנו עריצי עמים מעל פני האדמה; הקימו מצבה לזכר תפארת קהילתנו ולאות קלון לעולם השנאה והרשע.

עשרים ושתים שנים נתגלגל הד קול זה, קול בכי תמרורים, נהי יתמות ושכול, צער וכאב, עד אשר התגבש והיה לספר זיכרון זה — ספר גלות סמיאטיץ׳. מצבה ספרותית — היסטורית תיעודית — היא המצבה הנאה ביותר, נאה להם ונאה לעולם, שהיתה באפשרותנו להקים לזכר קדושינו.

רק אשנב קטן ואפלולי נפתח בספר לתולדות קהילתנו. אין כל אפשרות לגלות את כל הלוט מעל פני עברה הרחוק. בהיות סמיאטיץ׳ עומדת על תילה לא נתנו דעתנו לקורותיה, ועם חורבנה הושמד כל חומר ארכיוני מעברה הרחוק והקרוב. לא נשארו לפליטה לא פנקסי הקהילה ולא פנקסי חברה קדישא ולא תעודות כלשהן אחרות. חוטי תולדה מעטים נותרו רק בפנקס ועד ארבע ארצות ובהסכמות לספרים מאת רבני סמיאטיץ׳.

עיקרו של הספר הוא המציאות הקרובה, זו של שישים השנים האחרונות לקיום הקהילה, והמקור היחיד להכרתה הוא הזיכרון של יחידים מבני סמיאטיץ׳. הזכ־רונות נכתבו בדם לבם של כותביהם, ותוכם רצוף אהבה רבה. ועם כל נאמנותם לאמת העובדתית חלו בודאי אי אילו טעויות ואי דיוקים בשמות ובעובדות, במס־פרים ובתאריכים. החוויה האישית והיחס הסובייקטיבי הטביעו חותמם על הרבה מהתיאורים. במוחו של כל אחד נחרתו המאורעות אחרת. הזיכרון גם מטעה. המערכת מצידה לא התייחסה בחומרת הדין לגבי ניגודים מסויימים שנתגלו בזכ־רונות. יקרה היתה לה כל רשימה וכל תמונה, שהיה בה כדי להנציח כל נפש מבני העיירה, כל מוסד וכל אירוע ציבורי, כל אירגון וכל מפלגה. כל מי וכל מה שמצא גואל שיתארהו, בכתב, בעל פה או בתצלום — לא נפקד מקומו בספר. שאפנו להנ־

ציח את שמות כל קרבנות השואה, אבל אין הדבר בגדר האפשרות. נבצר משרידי עיירתנו המעטים לוודא אלפי שמות מבין הנספים, אך נעשה כל מאמץ לעורר זכרונם של כל יוצאי עירנו ולהציל מנשייה את המאכסימום של שמות.

ודאי, רחוק הספר מן השלימות הדרושה ואיננו בשום יחס לגודל השואה ולמשימת ההנצחה. אין בכלל למצות בשפת אנוש לא את פלא קיומה וכוח חיוניותה של קהילה קטנה מוקפת אויבים ולא את יגון חידלונה; לא את חוויות הווייתה התוססת והזרועה אמונה וחזון ולא את אימי ענותה וזוועת חורבנה. ערכו של הספר הוא בערכי החיים הגנוזים בו, בנשמה היהודית העממית הצרורה בדפיו, המשמשים כעין אספקלריה מאירה לדמותה של הקהילה על מעמדה ומעמדותיה, תכונותיה וסגולותיה, דברי ימיה ואורחות חייה, לבטיה ועלילותיה, אנשיה וראשיה — בחולין ובקודש.

העורך

אליעזר מ״ש (מורשלום)

נפש לקהילת סמיאטיץ׳

הכותרת „נפש לקהילת סמיאטיץ׳״ — כפולת משמעות היא: משמעותה הראשונה — מצבת זיכרון לקהילתנו; משמעותה השניה — יש נפש, יש רוח ונשמה לעיירת מכורתנו.

דפי הספר הזה, המעלים מתהום הנשייה רשומות ורשמים מהעבר הרחוק והקרוב, דמויות יקרות ונעלות מדורות קדומים ומטבוחי החורבן, ציורי אימים ועדויות מזעזעות מנתיב הייסורים והאבדן — נפש לקהילת סמיאטיץ׳ הם; ציון להנצחת אישיה, מנהיגיה ומוסדותיה החשובים; גלעד של עלי יגון ודווי, ספוגי רגשות אהבה וכליון נפש ואש דמעות; נפש -- להשארת הנפש של היקר והקדוש, שנעקר והושמד ברשעות מרצחים זידונים.

ומתוך נפש — מצבת זיכרון — זו עולה ומתגלית דמותה הרוחנית, השורשית והמהותית, של העיירה; מבין דפי הזכרונות והחוויות עולות ונחשפות סגולותיה הנפשיות; מבעד ערפל העבר המתואר בספר משתקף אור גנוז, עושר רוחני, מכלול של תמימות ממוזגת עם חכמת חיים.

אכן, נפש רבת תפארת ועוז, אור וזוהר, לסמיאטיץ׳ היהודית, ואנחנו לא ידענו!

קטנה היתה עיירתנו, צנועה מטבע ברייתה, ולא נהגה חשיבות בעצמה. לא הצ־טיינה במעשים, לא התבלטה במסחר ובחרושת, לא נתברכה באנשי־שם מפורסמים. מרבית בני העיירה היו יגיעי כפיים, בעמלם הביאו לחמם, גדולות לא ביקשו ושמחו בחלקם. וגם בשעות מצוקה וסבל, גזירות ודיכוי, סתימת מקורות הפרנסה והריסת מעמדם, משכו באהבה ובהכנעה את כובד עול הגלות והיו „משכיחים רישם במדרש שיחות מני קדם ומשיחים את דאגתם במזמורי תהלים״.

בדורות האחרונים החלו רוחות חדשות מנשבות גם בעיירתנו הקופאת, כביכול, על שמריה — על סדרי החיים הפאטריארכאליים המגובשים שלה. לאט לאט הס־תננו זרמים חדשים, והווית העיירה על דלותה וקדרותה נתגלתה לעיני בני הנוער חסרת טעם וחסרת ישע, נטולת אופק ומשוללת סיכויים. קולה של התורה עדיין לא נדם, אבל כבר נשמעו קולות אחרים, „צפרים חדשות — זמירות חדשות״. המסורת נשמרה עוד, אבל בלבבות מרובים הקרעים, המלווים ברובם ייסורים קשים. „חיי ושנותי בתוגה ובשיממון כלו; לשוא אבקש שביב אור וטעם חיים בימי אביבי״ — כתוב ביומנו של אחד מצעירי סמיאטיץ׳ מלפני כארבעים שנה. וצעיר סמיאטיצ׳אי אחר — שמחה שולזינגר — בהחליפו הרהוריו ומחשבותיו בכתב עם חברו בעיירה, כותב כשנה אחר פרוץ מלחמת העולם הראשונה: „אין לנו הווה, אין חיים ממשיים, אנו רק מרחפים בין השמים והארץ, בין אפס לאפס, תלויים כל ימינו בין החיים והמוות, באין טעם לחיינו כמו שאין טעם למותנו״. ובמכתב שני הוא כותב: „אתה מתנחם בשני המיתרים שבכינורנו, מיתר העבר ומיתר העתיד, המתאחדים למנגינה נפלאה אחת. אבל אין התקווה לעתיד יכולה להקל ולרפא את

המכאובים והייסורים, המצוקות והמרירות של ההווה המר שלנו״. ובהמשך מכתבו כעין נבואה מרה: „אבל מה תאמר לזה — לעם שבתוכו אתה יושב בגולה ושחייך נמצאים בידו — אם הוא יצווה עליך פתאום: רד! הנך מזיק לי, ומזיקים אני מחסל! הגם לו תענה, שאינך מבקש זכות קיום?...״

אלה היו מערכי לב הצעירים הטובים, בני תורה ורוח, שיצאו מהישיבות מכורסמי ספיקות ואכולי יאוש. בדברי שמחה שולזינגר, ההוגה המעמיק והכואב כאב עמו, נשמעים הדי תחושה עמומה של שואה מאיימת — תחושת עמידה על סף הכישלון והחידלון. לא ייפלא איפוא, כי לבני עיירתנו, כמו גם לנוער של כל מזרח אירופה, היה המקום צר בעיירתם, וחייה השוממים נמאסו עליהם.

ודאי, היה בה בשלילה כוללת זאת של הווית העיירה גם חיוב גדול, הואיל והיא כבר נשאה בחובה את משאת הנפש לשינוי ערכין ולשידוד מערכות, ומתוך כך לשאיפה לבנות מחדש את חייהם בארץ ישראל. ואומנם, לא מעטים מבין שולליה החריפים של העיירה עלו אז לארץ, כדי לבנות בה את עתידם, ולקחו חלק פעיל בהנחת היסודות לחיי עם עצמאי.

בזמן האחרון, עם הבשורות המרות על חורבן עיירתנו והשמדת משפחותינו ויקירינו, התחלנו כולנו לכוון את ליבנו ומחשבתנו אל עריסת מולדתנו, להתרפק על זכרונות העבר, להחיות בעיני רוחנו את דיוקני אחינו המעונים, השרופים והטבו־חים, תמימי הנפש וחמי הלב — והנה נתגלה, כי בתוך השלילה הגדולה של העיירה היו גם גנזי אור ואוצרות יופי, מידות וסגולות נפש יקרות, כפי שהם משתקפים בדפי הזכרונות של ספר זה.

סמיאטיץ׳ היתה עיירה יהודית טיפוסית, בעלת אורח חיים יהודי טהור ועטורת חמדת מוסר וחן מעשים טובים, עממיות בריאה ונאמנות לאומית, אידי־אליזם תמים וכובד ראש לענייני החיים. האידיאל של יהודי סמיאטיץ׳ — כמו של יהדות מזרח אירופה כולה — היה ידיעת התורה, אבל גם מלימודי חול לא הניחו ידם. בצד התלמוד תורה והחדרים המסורתיים היו בה גם בתי ספר מודרניים — משכיליים, חדרים מתוקנים, ואף פרוגימנסיה לבנות ישראל, וכל אלה — שנים רבות לפני קום בית ספר „תרבות״ על ידי המחנך הדגול יהודה קוהוט. כבר בשנת 1844 למדו בבית הספר של „המורה המשכיל ה׳ מרדכלס״ יותר ממאה תלמידים, ביניהם עשרים מבני העניים, שהקהילה שילמה שכר לימודם.

סמיאטיץ׳ היתה בוחרת ברבנים גדולים בתורה ובמוסר, שנתפרסמו כמנהיגים דגולים, אשר עוררו יראת כבוד והקרינו השפעתם על עדתם. רבניה הראשונים היו מ„רוזני קציני מנהיגי ארבע הארצות״ — המוסד השופט והמחוקק של יהודי פולין; ורבניה מראשית המאה העשרים היו מתקדמים, משכילים וציונים פעילים. את רבניה הביאה הקהילה מבחוץ, אבל גם בין בניה, ילידי ביתה, לא חסרו גדולים בתורה ובחכמה. מסמיאטיץ׳ יצאו תלמידי חכמים גדולים שכיהנו ומכהנים ברבנות בארץ ובחוץ לארץ כמו הרב יצחק שולזינגר ז״ל, מחבר ספר דרשות „אמרות יצחק״, שהיה רב בכפר גנים ואחר כך בחיפה, וייבדלו לחיים ארוכים, הרב שלמה טנא, מחבר ספרי הלכה בשם „ברכת שלמה״ — רבה הראשון של באר שבע המשוחררת וכעת דיין ברבנות תל־אביב, הרב קלמן גולדברג — מחשובי הרבנים באמריקה, ואחרים. ומי ימנה את מספר הלמדנים המופלגים מבני סמיאטיץ׳, שלא לבשו אצטלא דרבנן. ביניהם יש להזכיר במיוחד את ר׳ צבי הירש בן שמואל זיינויל מסמיאטיץ׳, מחבר הספר „מרגליות התורה״, שזכה להימנות בין תלמידיו המוב־

הקים ביותר של הגאון מוילנה. ומהזמן האחרון זכורים לנו התורנים הגדולים מינץ, ריבובסקי, וויינשיינקר, גוטמן ורבים אחרים.

כמו כן לא דל חלקה של עיירתנו הקטנה בעסקנים ומנהיגים, במורים, מהנ־דסים ורופאים, בבונים ויוצרים, בחלוצים ובלוחמי הקוממיות.

החיים החברתיים היו ערים ותוססים. מאבק בין ישן לחדש, בין מסורתי למהפ־כני, ניגודים אידיאולוגיים והבדלים בתפיסת העולם והמגמה הסעירו בה תמיד את הרוחות. אבל תודעת הייחוד היהודי, שיתוף הגורל והכרת האחריות ההדדית גברו על הניגודים ולא פגעו באחדות הציבורית. בני כל השכבות והמעמדות, דתיים וחופ־שים, ציונים ובונדאים — כולם נפגשו בשטחים משותפים והתלכדו לשם התגוננות פיסית, כלכלית ורוחנית. האקלים הרוחני היהודי, העיצוב התרבותי והצביון החב־רתי גיבשו הוויה יהודית וישות לאומית עצמית.

דאגות יום יום וקשיי החיים, דלות וסבל, לחץ ומצוקה לא דיכאו את רוח היהודי בעיירה ולא הביאוהו ליאוש ולהתבטלות. הוא היה חי בשני עולמות: עולם חיצוני — ארצי, חומרי — ועולם פנימי, עולם הרוח. תכונה זו היתה נחלת כל האומה, ואף סמאיטיץ' נתברכה בה. היהודי לא הסתפק בחיים החומריים, והעשיר כעני, פשוטי עם כתלמידי חכמים ומשכילים כמהו לחיי רוח. היום הוקדש לרוב לעמל כפיים, לפרנסה, והערב — לרוחניות: מי בלימוד פרק משניות, דף גמרא או באמירת פרקי תהלים; מי בפעולה ציונית או סוציאליסטית מהפכנית; ומי בעיסוקי תרבות או בפעולות צדקה וסעד. התלהבות וקנאות, ששורשן ומקורן ברוח היהדות, אפפו את כל הפעולות הרוחניות הללו.

העבר הרחוק של עיירתנו לוט בערפילי הזמן, אבל פה ושם, מבין גוילי ספרים ותעודות, מזדקרות דמויות של אישים גדולי חזון ומעש מבני סמיאטיץ'.

הידיעה הראשונה המעידה על מציאות יהודים בסמיאטיץ' קשורה בתגובתם בפני השלטון — בתעודה מהמאה השש עשרה — על ניסיון של תושבי העיר הנוצ־רים לקפחם קיפוח כלכלי (ראה: „עברה של סמיאטיץ'" ד"ר גלבר, עמוד 24) — עדות לעמידה על זכויות ללא הכנעה וללא השלמה עם קיפוחים.

במחצית השנייה של המאה השבע עשרה התחילה קהילת סמיאטיץ' במאבק, שנמשך כיובל שנים נגד כפיפותה לקהילת טיקטין בענייני מסים, עסקים ושיפוט. בהתמרדות זו נגד שלטון טיקטין בולטת השאיפה להשתחרר מכל אפוטרופסות ולעמוד ברשות עצמה — שאיפה שהתגשמה בסופו של דבר אחרי מאבקים ממושכים קשים עם טיקטין ועם ועד ארבע ארצות.

ובאותה תקופה שהקהילה כולה נאבקה על עצמאותה הארגונית בגולה, קמו בסמיאטיץ' שני אחים תלמידי חכמים — ר' גדליהו, מחבר הספר „שאלו שלום ירושלים", ור' משה, „המפורסם בדורו בכל מלכות פולין, נלחם בשבתאות וביער הקוצים" — והכריזו מרד נגד עצם הגלות. הם הפכו את האמונה המשיחית לעניין ראציונאלי והורו דרך טבעית וריאלית לגאולה — עלייה לארץ. שני האחים — הקרויים על שם עירם: ר' גדליה ור' משה מסמיאטיץ' — היו מעוררי‍ה ומנהיגיה של עליית ההמונים המאורגנת והנלהבת, הידועה בשם „עליית חבורת רבי יהודה חסיד". עלייה זו סללה דרך לגלי העליות הבאות. בני סמיאטיץ היו איפוא כבר בסוף המאה השבע עשרה וראשית המאה השמונה עשרה בין מכווני הנתיבות ומניחי היסודות לשיבת ציון.

לא נשתמרו, לצערנו, כל ידיעות על הדורות שבאו אחריהם, ולולא זלמן רובאשוב — הוא נשיאנו שזר — שהוציא מגניזה את ספרו של ר' גדליה מסמיאטיץ' ופירסמו בשנת תרפ"ז, כי אז היו בוודאי נעלמים מידיעתנו חייהם ופועלם של בני עיירתנו אלה. ידוע לנו דבר עלייתם של אחדים מבני סמיאטיץ' בכל המאה הי"ט, אבל רובם עלו לעת זקנתם כדי למות בארץ הקדושה (ראה: „העלייה מסמיאטיץ' לארץ ישראל לדורותיה", י. קפלן, עמוד 233). עליית יהודים חרדים מסמיאטיץ' מתוך אמונה, כי הגאולה תבוא על ידי שיבת העם לציון לחיות בה, לבנותה ולהי־בנות בה, נתחדשה בדורות האחרונים, לפי עדויות ברורות שבידינו.

ישב בסמיאטיץ' יהודי תלמיד חכם, מחובשי בית המדרש, ירא שמים, תם וישר, ממעט בעסק ומרבה בתפילה ובתורה — הוא ר' אליהו דוד שולזינגר. אשתו, מרת חוה, עמלה כל הימים בחנות המכולת שלהם אשר במרכז העיירה ופירנסה את בני הבית בכבוד, ור' אליהו דוד למד ולימד תורה ועסק בצורכי ציבור כל הימים. מ"ג פעמים עבר על כל הש"ס, הרביץ תורה בחברת ש"ס, בחברת „עין יעקב" ובישיבה, היה ראש חברה קדישא בעיר — ואיש לא ידע, שלבו המה כל השנים לציון, וכל חושיו היו בה.

מגיל עשרים חלם על עלייה לארץ, וכבר בשנות השמונים של המאה שעברה התכונן לעלות יחד עם עוד שבעה עשר בתי אב מסמיאטיץ'. הם נרשמו ב„מטה אלף השני" — אחת מ„אגודות אלף", שמטרתן היתה לייסד בכוחות עצמיים מושבות חדשות בארץ ישראל. כל המשפחות הסמיאטיצ'איות כבר הכניסו את הסכומים הדרושים לבנק בביאליסטוק. אולם בשל לזות שפתיים על הבנק הוציאו בני סמיא־טיץ' את כספם, ותוכניתה של חבורת ר' אליהו דוד נכשלה. הוא נשאר בסמיאטיץ', צירף פרוטה לפרוטה — בסוד גם לבני ביתו — וציפה ליום הנכסף, בו יזכה להגשים את משאת נפשו לעלות לציון. מלחמת העולם הראשונה הרסה גם את תוכניתו השנייה לעלייה. לבסוף, בקיץ תרפ"ד, קם ר' אלי דוד — להפתעת רבים — ועלה עם כל בני ביתו, שני בנים ושלוש בנות, לארץ ישראל. אליו נצטרף בנו שמחה, שולל הגלות הגדול, עם בני ביתו אף הוא. אחריהם עלו חתניו של ר' אלי דוד, יצחק פאס־טרנאק ויהודה ראם (ויזל) עם משפחותיהם. משפחת שולזינגר התורנית נאחזה בקרקע, היתה ממייסדי כפר גנים שעל יד פתח תקוה, ורוב בניה נהפכו לאיכרים אוהבי אדמה ועבודת אדמה.

דור דור ובעיותיו ומשימותיו, דור דור ומאבקיו החברתיים, הרוחניים והאידי־אולוגיים, אבל תכונה אחת יסודית מאפיינת את עיירתנו בכל הדורות, והיא — אי השלמה עם מציאות מקפחת וחתירה מתמדת לעצמאות. רוח זו לבשה צורות שונות במהלך הדורות, אבל תכונות היסוד לא השתנו במהותן. יש רציפות בחיי הרוח, יש קשר הדדי אמיץ בין עליית ר' גדליה ור' משה מסמיאטיץ' לבין עליית ר' אליהו דוד ובנו שמחה מסמיאטיץ', ויש קשר בין עליותיהם לבין עליית החלוצים. ההתלהבות הדתית של מורדי הגלות הדתיים עברה בירושת הדם לחלוציות ולפלמ"ח. החתירה לשנות פני החיים ולשים קץ לדיכוי ולהשפלה הצמיחה התעוררות גם להגנה עצ־מית. בכל פעם שנשקפה סכנה של פרעות ביהודי העיירה, היו כל הזרמים וכל השכבות מצטרפים להגנה תוך ליכוד מלא, וכל התקפת בריונים שונאי ישראל היתה נהדפת בכוח ובעוז.

טעמם ורוחם וטוהרת נפשם של יהודי סמיאטיץ' עמדו בהם גם באותן שנות אימה, ענות ודם, כאשר אחוזי יאוש תהומי פרפרו בין מלתעות החיה הטורפת

הנאצית — על כך מעידים פרקי השואה שבספרנו· העיירה כולה אמנם הושמדה, אבל יש להבין, כי בלי נשק, ללא בעלי ברית, ללא כל סיוע מן החוץ, לא היתה כל אפשרות לעמוד נגד הצבא האדיר שבעולם, שמיגר בעוצמתו עמים וארצות, ואשר בהשמדת היהודים נעזר גם בתושבי הסביבה הנוצרים, שרובם שמחו לאידם של שכניהם היהודים, לטשו עיניהם לבתיהם וליתר נכסיהם והסגירום לידי משמי־דיהם; משוללי כל אמצעי התגוננות, לא יכלו לעמוד נגד מומחי ההשמדה הנא־צים, שהחניקו ושיתקו כל ניסיון של התקוממות בתכסיסי הטעייה שטניים, בהשלותם עד הרגע האחרון את היהודים, שהם מועברים למקומות עבודה, שם יעבדו אומנם קשה, אבל יישארו בחיים· התקווה והאמונה, כי יום המחרת עשוי להביא את הפדות, עוררה אותם להיאבק על כל יום נוסף של חיים· ואילו בכל ניסיון לגלות התנגדות לצורר הנאצי, לתכנן מרד ולהתגונן, היה משום הליכה לקראת מוות בטוח, משום התאבדות עצמית·

יש גם לציין, ששלטון הסובייטים בעיר לפני בוא הנאצים החריב את כל חיי הרוח, הרס את הארגון החברתי היהודי וניתק כל קשר עם היהדות וכל הזדהות עם העם· נשקם הרוחני־לאומי של היהודים — האחדות הציבורית והשמירה על עצמאות רוחנית תרבותית — פורק לגמרי, וזה עזר לא מעט לנאצים בתוכנית השמדתם·

אין איפוא כל מקום לשאלה המנקרת במוח ומכרסמת את הלב: מדוע לא נהגו יהודי סמיאטיץ' ויהודי ערים אחרות כדוגמת לוחמי גיטו וארשה? להיפך, קצרה בינתנו מהשיג את אורך רוחם ואת גבורתם הפיסית והרוחנית של אחינו, אשר באותם הימים התבוססו בדמיהם בתנאי תופת בגיטו וביער, במחנות ובמחבואות, ואת צלם אלהים לא איבדו; אין מוחנו מסוגל לתפוש את הגבורה הנפשית של עשרות הניצולים, של הבורחים מהגיטו דרך גדרות התייל והקופצים מרכבות המוות, שעברו כל מדורי גיהינום, שרגע רגע ראו את המוות לעיניהם, נאבקו בסכנות שריחפו על ראשיהם בלי הרף — ויצאו שלמים בגופם וברוחם ואף התערו באדמת ישראל ונעשו שותפים בבניינה, במאבקיה ובמערכותיה·

גילויים רבים של גבורה והתעלות נפשית בימי השואה צללו בנשייה, ורק הדים בודדים הגיעו אלינו, כמו המעשה בהניה טיקוצקי, אשר אחרי רצח שני בניה הס־תערה על הרוצחים הגרמנים באגרופיה, זרקה בהם אבנים, עד שגם היא נורתה· מה מעטות ידיעותינו על פעולות פארטיזאניות ומעשי נקם של אחדים מבני עיירתנו· ב„ספר הפארטיזאנים" מסופר הרבה על מעשי גבורה עילאיים של בת סמיאטיץ', ז ל ד ה ט ר ג ר, חניכת „השומר הצעיר", שנתגלגלה בפרוץ המלחמה ממקום הכ־שרתה לוילנה, ושם מילאה תפקידים חשובים ב„גדוד נקמה" של „הסתדרות הפאר־טיזאנים המאוחדת"· פרטים מעניינים רבים מספרת היא עצמה במאמרה: „ליזה קוראת" („ספר הפארטיזאנים" כרך ב', עמ' 497 ואילך)· בספר „גיטו וילנה" (עמ' 174) כותב אברהם סוצקובר: „בין הנערות האמיצות והגיבורות יש לרשום את הפארטיזאנית זלדה טרגר· שמונה עשרה פעם הבקיעה לה דרך מבין לגארניזונים גרמניים· היערה לא היתה חוזרת זלדה אף פעם בידים ריקות· היתה חודרת למחנות הריכוז ומצילה אנשים· עשרות רובים הביאה מהעיר לפארטיזאנים· פעמיים נפלה בידי הגיסטאפו, פעם לידי המשטרה, ובסוף — לידי הפולנים הלבנים· הודות להת־נהגותה האמיצה נמלטה בכל ארבע הפעמים מידי הליסטים ומילאה את תפקידיה"· בגמר המלחמה הגיעה זלדה ארצה עם המעפילים ובנתה ביתה בנתניה·

בספר זה — ספר סמיאטיץ' — ימצא הקורא שורה ארוכה של מעשים פארטיזאניים נועזים, שבוצעו בידי בחורים מסמיאטיץ'. דוד קמחי (לפי רשימתו: „א סעמיאטיטשער אין פארטיזאנקע", עמוד 403) יצא ליער מגיטו גלובוקה עם קבוצת צעירים מבני המקום, במרוצת הזמן חיסלו קבוצות קטנות של נאצים, שנתקלו בהם בדרכם, פוצצו מכוניות ורכבות צבאיות וכדומה. בגיטו היו ידי היהודים אסורות, ורק בודדים הצליחו לברוח, אבל אלה המעטים עמדו על נפשם ועל נפש כל יהודי בכוח ברזל ובעוז רוח. מסביב להירשל שבת, שהיה מראשוני הבורחים מהגיטו, התלקטו אחד לאחד פליטי סמיאטיץ', מתוך מחבואיהם היו יוצאים לסביבות הערים הסמוכות לחפש יהודים, כדי להיות להם מגן ומחסה. הם הטילו אימתם על האיכרים, שנהגו להסגיר פליטים יהודים לגרמנים. אך נודע, כי איכר הרג או הסגיר יהודי — מיד נקמו את דמו ממנו וממשפחתו. הם נתקלו גם בכנופיות פארטיזאנים פולנים, ששפכו הרבה דם יהודי, ומסופר על קרב אחד בו נפלו עשרות מהם מידי קבוצה בת 13 יהודים מסמיאטיץ'. אנו קוראים מעשים אלה ומשתאים לסוד עוצמת הנפש של אחינו אלה.

זהרורי רוח של גבורה עילאית ומסירות נפש לכל הקדוש לנו נתגלו ביהודי סמיאטיץ' בימי השואה האפלים. כמה אומץ לב ואומץ רוח דרש מאבקם נגד הסובייטים, שכבשו את העיר בראשית מלחמת העולם השנייה, לא להפוך את בית הכנסת למחסן סחורות, וזה בשעה שכל העסקנים הציבוריים ומנהיגי המפלגות וכל בעלי הבתים החשובים נאסרו או גורשו, והנשארים נאלצו להיחבא אל הכלים לבל ירגישו במציאותם. בזמן שגורשו לגיטו, לקחו אתם לשם בתוך חבילותיהם הדלות את ספרי התורה. ובשעותיהם האחרונות ממש, כשהתחילה העברתם לטרבלינקה — „האקציה" — היתה נתונה דעתם של קומץ מהם (קלמן שיווץ, לייזר מורר, השוחט מלניקר ואיצ'ה הצולע) להביא את ספרי התורה לקבורה לבל יחוללו בידיהם הטמאות של הנאצים.

המציאות הטראגית האיומה של אנשים, שנידונו לייסורי שאול שמעל ומעבר לתפיסת אדם, לא הדליחה את זוך ליבם של יהודי סמיאטיץ'. מפי הניצולים לא נשמעה אף תלונה על מעשים בלתי הוגנים ביחס לזולת מצד יהודי גיטו סמיאטיץ' ולא מצד מועצת היהודים והשוטרים היהודים. בכל העדויות, בכתב ובעל פה, זכתה התנהגות כל היהודים ללא יוצא מן הכלל לשבח, ולא נרמז אפילו על מקרה אחד של מעשה הפקרות בתוך הגיטו או הפקרת חיי יהודים בתוך היערות. רוח טובה, רוח של אהבה ואחווה ועזרה הדדית שררו בגיטו. נוסד „ועד עזרה", ששקד על סיפוק צרכיהם של מעוטי היכולת. עד יומם האחרון נשארו נאמנים לעמם ולעדתם.

דרגה גבוהה של גבורה נפשית גילו אלה, שהיתה להם הזדמנות להינקם בגרמנים שומריהם ולהציל את עצמם, אבל הפחד מפני תגמול קולקטיבי מנעם מזאת. „לא נוכל לחיות — אמרו מאיר פלכוביץ וליונצ'יק — אם אנו נגרום להריגת יהודים". רבים יכלו לברוח ולהינצל, אבל לא רצו להיפרד מבני משפחתם, נשארו בגיטו ונספו. גם להם שם בגיבורים!

וברכבת, שהובילה את יהודי סמיאטיץ' להשמדה, עמד באחד הקרונות המורה העברי יהודה קוהוט ומסביבו הצטופפו כל אלה שהיו תלמידיו, ושירת „מה טוב חלקנו", „אני מאמין" ו„התקווה" בפיהם. עד סוף האבדון נשארו אמיצים בדביקותם לערכים עליונים. הם ידעו למות בגאווה, בקבלת הדין ובאמונה כי עם ישראל חי.

הם, הקדושים, צפו בימי ענותם אל העתיד מתוך תחושת מסתורין של קשר טבעי בין שואה ובין תקומה, ובמותם ציוו לעמם את התחייה.

חיים גורי

מן הדלקה ההיא

מִן הַדְּלֵקָה הַהִיא, אֲשֶׁר שָׂרְטָה גוּפְכֶם הַמְעֻנֶּה וְהֶחָרוּךְ,
נָשָׂאנוּ אֵשׁ – לַפִּיד מֵאִיר לְנִשְׁמָתֵנוּ,
וּבָהּ הִדְלַקְנוּ אֶת שַׁלְהֶבֶת הַחֵרוּת,
עִמָּהּ הָלַכְנוּ בַּקְּרָבוֹת עַל אַדְמָתֵנוּ.
אֶת מַכְאוֹבְכֶם, שֶׁאֵין לוֹ אָח בְּמַכְאוֹבִים,
יָצַקְנוּ לְבַרְזֶל־חוֹצְבִים וּמַחֲרֵשׁוֹת חַדּוֹת־שִׁנַּיִם;
אֶת עֶלְבּוֹנְכֶם הָפַכְנוּ לְרוֹבִים;
אֶת עֵינֵיכֶם לְמִגְדְּלוֹר־סְפִינוֹת, קְרֵבוֹת בַּלָּיִל – –

מִמַּשּׁוּאוֹת עִירְכֶם הַהֲרוּסָה
נָטַלְנוּ אֶבֶן מְפֻיַּחַת וּמְנֻתֶּצֶת,
וְהִיא הָפְכָה לְאֶבֶן־הַפִּנָּה וְאֶבֶן־הַמַּסָּד,
לְאֶבֶן־הַחוֹמָה אֲשֶׁר אֵינָהּ נִפְרֶצֶת.
שִׁירְכֶם, אֲשֶׁר נֶחְנַק בַּשַּׁלְהָבוֹת,
עָלָה פּוֹרֵץ בְּפִי פְּלֻגּוֹת־הַמַּחַץ כְּמוֹ נֶדֶר,
וְעִמָּדוֹ עָלוּ הָעֹז וְהַכָּבוֹד,
וְהַתִּקְוָה הָעַתִּיקָה אֲשֶׁר אֵינָהּ אוֹבֶדֶת – –

נָקַמְנוּ אֶת מוֹתְכֶם הַמַּר וְהַבּוֹדֵד
בְּאֶגְרוֹפֵנוּ, שֶׁכָּבֵד הִנּוֹ וְחַם הוּא;
לַגֶּטוֹ הַשָּׂרוּף הֵקַמְנוּ פֹּה גַּל־עֵד,
גַּל־עֵד־חַיִּים, אֲשֶׁר לָנֶצַח לֹא יִתָּמּוּ.

(ספר מלחמת הגיטאות, הוצאת הקיבוץ המאוחד)

גליל טיקטין

חלק ממפת ארבע ארצות

(1764 — 1667)

ה'תכ"ז — ה'תקכ"ד

פרקי היסטוריה

ד״ר מ״נ גלבר

עברה של קהילת סמיאטיץ׳

סמיאטיץ׳, השוכנת על הגדה הימנית של הנהר קאַמיוֹנקא בקרבת שפכו אל הבוג, היתה במשך מאות שנים, עד העשור הראשון במאה ה־XX, במעמד של אחוזה פרטית, ברשות אצילים ונסי־כים, שהיו אדוני העיר. הם אשר קבעו את הזכויות של תושבי העיר, ובכלל זה התקנות לקיומה של האוכלוסייה היהודית, דפוסי הכלכלה וחיי הקהילה. ראשית התיישבותם של יהודים בעיר אין לקבוע בדיוק, מכל־מקום לא לפני 1522 — השנה בה החלו להשתקע יהודים בטיק־טין, העיר אליה היתה מסונפת סמיאטיץ׳ מהת־חלת קיומה בענייני מסים ושיפוט.

בראשית המאה ה־XV השתייכה סמיאטיץ׳ למשפחת אצילים קמיטי מחוז׳ב. המלך קאזימיר יאגיאֶלוֹנציק העניק אותה לוויבוֹדה הוילנאי אולחנה אלכסנדר סודימונטוביץ מחוז׳ב. מידיו עברה העיר כמוהר לבתו, שנישאה למיקולאי טנצינסקי, והיא מסרה את העיר בשנת 1522 לבתה אננה, הנשואה לקאשטלאן מסאנדומיר שידלוביאֶצקי. אחרי זמן קצר קנו ממנה אחיה, אנדזיי הוויבוֹדה הקראקאי ויאן הוויבודה מרייסין, את האחוזות, והללו מכרו את העיר על אחוזותיה (בשנת 1527) למזכיר המלך וסגן שר האוצר הליטאי, בוֹהוּש בוהוביטונוביץ.

כאשר בתו אננה נישאה לסטאניסלאב טנצי־סקי[1] חזרה העיר לבעלות משפחת טנצינסקי. בשנת 1542 העניק המלך זיגמונט אוגוסט את החוק העירוני לסמיאטיץ׳, כאות הוקרה לפעולו־תיו של סטאניסלאב טנצינסקי. לפי החוק המאג־דבורגי הוצאה העיר מסמכות השיפוט של הווי־בודה, קאשטלאן, הסטארוסטה והשופטים האר־ציים. ניתנה הזכות לקיים בה 3 ירידים בשנה ויום־שוק בכל יום ה׳ בשבוע, והעיר שוחררה מתשלום מסים למשך 12 שנה. בהסכם מיוחד משנת 1550 הגדיר טנצינסקי את היחסים בין העירונים, בעלי־העיר וחצרם. בשנת 1554 נתן המלך זיגמונט רשות לבעלי־העיר לבנות גשר על נהר בוג ולגבות „דמי גשר" בסך 12 גרוש ליטאים — תמורת זכות־מעבר של סוסים, שוורים עגלות־של־סחורה וכלי־שיט.

עם נשואי קתרינה טנצינסקי עברה העיר לבע־לות הנסיך מסלוצק ירז׳י אולקוביץ, ולאחר שהיא נתאלמנה והתחתנה עם הוויבודה הוילנאי קשיש־טוף ראדזיביל — לבעלותו של ראדזיביל. ברא־שית המאה ה־XVII עברה סמיאטיץ׳ מרשות הראדזיבילים לידי סאפיאה. מיכאל סאפיאה, שהיה קתולי אדוק, הביא לעיר את מיסדר המי־סיונרים ובנה בשבילם מנזר וכנסיה. בשנת 1753 ניתנה העיר כמוהר לבתו אננה, שנישאה לווי־בודה מבראצלאב, הנסיך יאבלונובסקי, והיא עשתה רבות לפיתוח העיר.

אנא יאבלונובסקה (1727—1807) היתה דמות של מטרוניתה פולנית בת המאה הי״ח, ניהלה למופת את אחוזותיה בקוצק ובסיאמיאטיצה, הגדילה את הכנסותיה ושיפרה את היבול במש־קיה.

בן זמנה, יאן דולקאן אוחצקי מתאר אותה בזכרונותיו:

„המלך ישב בטרקלינו בחברת נשים צעירות ויפות. כאשר היא נכנסה לטרקלין, קם המלך מכסאו ויצא לקראתה עד לאמצע הטרקלין. הנסי־כה, לבושה בשמלת משי לפי האופנה הישנה, כפי שרואים בתמונות עתיקות בבתי העשירים, צעדה בקומה אומרת כבוד ובבטחה. המלך קד ונשק ידה, והיא הרכינה ראשה כאילו לא עמד לפניה המלך, אלא סטאניסלאב פוניאטובסקי. אחר־כך ניגשה לייתר הגבירות, שקמו ומסרו לה — למטרונית — את המקום הראשון".

בת־זמנה, נאקבאסקה, מספרת עליה, שהיתה אשה צנומה ובעלת דמות נפלאה. דיבורה שפע חריפות ובדיחות־דעת. לתבונתה ושכלה יצאו מוניטין ברחבי המדינה"[2].

היא נולדה בשנת 1727 לגנרל הליטאי קאזי־מיר קארול ולקארולינה מבית ראדזיביל. נישאה ליאן קאיֶטאן יאבלונובסקי, משכיל בעל יומרות ספרותיות. בשנת 1754 נתמנה לוויבודה של בראצלאב. פעיל בחיים המדיניים ומאוהדיו של המועמד הסאסי לכתר פולין בשנת 1764. במארס 1764 מת ממכות שספג בסיימים בוויניצה.

יאבלונובסקה התנגדה לתכנית התיקונים של פוניאטובסקי, שנבחר אז למלך פולין, וכינתה אותו בשם Salomon sans gloire (שלמה בלי תהלה). היא יצאה לדאנציג, אולם אחרי זמן קצר חזרה לווארשה והחלה להתעניין במדיניות, ועם זה לא הניחה ידה מעסקי אחוזותיה. היתה מראשי היוזמים של ה„קונפאדרציה בארסקה". היא איר־גנה קבוצות חיילים, גייסה כספים והשתדלה לקבל את עזרת אוסטריה, וכן עמדה בחליפת מכתבים עם שליטי צרפת. היא הכריעה בהנהלת הקונפדראציה לדחיית הדחתו של פוניאטובסקי מכתר־המלכות, כי בביקורה בוינה, שם נתקבלה ע״י הקיסרית מריה תרזה ויוסף (כפי שדיווח ב־18 בנובמבר 1769 הציר האנגלי בוינה לאנג־ליה), מסרו לה, כי מעמדו של פוניאטובסקי איתן ואין לדבר על סילוקו. מוינה יצאה לונציה, לרו־מא, לניאפולי, לצרפת ולהולאנד.

מסעותיה אלה, האכזבות והאשליות, השפיעו על שינוי באוריינטאציה המדינית שלה. היא הסתלקה מלהיות „femme incomparable" (אישה מאין כמוה), אולם אחרי החלוקה הרא־שונה של פולין (בשנת 1772) הצטרפה לאצולה המתנגדת לחלוקה ולא הכירה בה. היא המליצה, שראשי ה„קונפדרציה בארסקה" לשעבר יקימו בנאנסי מרכז של מהגרים פוליטיים. למטרה זו העבירה גם סכומי־כסף ניכרים. לאחר שההשתד־לויות בצרפת לא נשאו פרי, חזרה לפולין.

בבואה לאחוזותיה בקוצק ובסימיאטיצ׳ה שק־דה על הכנסת תיקונים בהנהלתן ולמדה את בעיות החקלאות, התקינה תקנות, שהפיצה בין מנהליה בכתב, והחל בשנת 1777 — בדפוס. עד 1786 הצטרפו לספר בן 8 כרכים שהוציאה לאור Ustawy powszechne dla dóbr moich rządców („תקנות כלליות למנהלי אחוזותי") — ספר שנחשב בין הטובים שבספרות הכלכלית באותה תקופה. את החיבורים הדפיסה בבית־הדפוס שלה רק לצרכי המנהלים של אחוזותיה. אולם סדר הדפוס, שהכיר בערכם הדפיסה במספר רב יותר והם נפוצו במהרה. המהדורה השניה הוצאה לאור ע״י המו״ל הידוע בווארשה גרל (Groell) בשנת 1786. הספר כתוב ברוח האבסולוטיזם הנאור, ופה ושם ניכרת השפעת הפיזיוקרטיזם. עיקרו של הספר — הוראות לניהול החצר, המ״נ־הל, פיקוח על מנהלי המשקים, הקומיסארים, המחלקים, הלבלרים, כולל האיכרים, הרועים וה־פועלים החקלאים השכירים.

בפרקים מיוחדים מדובר על עיבוד הקרקעות, היערנות, גידול הבקר, גידול דבורים, וגם על בתי־חרושת ומפעלים תעשייתיים, מסחר והלוו־אות. היא לא פסחה על המינהל בכפרים ובעריה הפרטיות, ועל הצורך להקים קופות מלווה, קופות חסכון, מוסדות בריאות ופיקוח סוציאלי. אך לא נתנה את דעתה לענייני חינוך, ייסוד בתי־ספר וכד׳. בפירסומיה לא נגעה בבעיות האקטואליות של אותה תקופה, כגון בעיית האיכרים, העירו־נים והיהודים — בעיות שהעסיקו בשנים 1775—1792 את המדינאים, הפובליציסטים והסיימים. מטרתה העיקרית היתה — להשליט סדר ויציבות בחיי הכלכלה והכספים (על תקנותיה בעניני היהודים ידובר בפרק הבא).

מאמציה זכו להערכה בפולין, והמשורר קרא־שיצקי הנציחה בחרוז הבא: „Wszystkim chłopom, mieszczanom tego losu życzę, Jaki mają Wysokie, Kock i Siemiatycze".
(„יהא מנת־חלקם של כל האיכרים והעירונים, כגורל אנשי ויסוקה, קוצק והסֶמיאטיצ׳אים").

היא לא סמכה רק על נסיונה האישי ועל רש־מיה מביקוריה בחו״ל, אלא עיינה בספרות, ובייחוד בחיבוריו של האנגלי Bradley [3]. כש־נודעו בחוץ־לארץ הישגיה בפיתוח החקלאות באחוזותיה, בא עמה בקשרים הבוטניקאי הצרפתי הידוע, הכומר טעסיאר (Tessier).

בסיאמיטיץ׳ גופא פעלה להפיכת העיר למרכז מסחרי. בשנת 1775 נמנו בעיר 285 [4] בתים. היא ראתה צורך לשפר את המצב הכלכלי של האוכ־לוסיה השרויה בדלות ומצוקה, והמשוללת למע־שה מקורות־פרנסה. רק עונת הצייד ביערות ביאלוביזש, כשאלפי אצילים היו מזדמנים כדי לערוך צייד ולבלות בהילולות, סיפקה לאנשי העיר תעסוקה ופרנסה כלשהי. באין קיום כלכלי של קבע, יזמה יאבלונובסקה מקורות־פרנ־

סה בשביל חלק גדול של האוכלוסייה. לשם הג־שמת תכניותיה התרחקה מחיי התענוגות של האצולה ועברה לגור בסיאמיאטיצ׳ה, הקימה בה בניינים ומפעלים ובנתה בית עירייה עם 100 חנויות [5]. בשנת 1789 השיגה מידי המלך סטא־ניסלאב פוניאטובסקי תקנה [6], המעניקה לעיר רשות לקיים יריד במשך חודש תמים.

יאבלונובסקה הקימה גם בית־דפוס, ספרייה, ומוזיאון לתולדות הטבע. לתושבי העיר הקימה בית־חולים ובית־ספר למיילדות (התקיים בשנים 1783—1792). ביזמתה ובהונה נוסדו מספר בתי־חרושת, וגם קופת־מלוה לעזרת הקמעונאים ול־בעלי־מלאכה. לעצמה בנתה ארמון חדש.

ע״י פירסום בעתונים הזמינה סוחרים לבוא לירידים בסמיאטיץ׳. לשיפור מצב האיכרים באחוזותיה התוותה קווים למינהל עצמאי, והי־טיבה את מצבם האישי והכלכלי בשטח הצמיתות והשרות האישי בעבודות החקלאיות.

בשנת 1775 נמנו בעיר 285 בתים, ואילו בשנת 1791 היו כבר 300 בתים, ומספר התושבים הגיע ל־3500 נפש.

בחלוקה השלישית של פולין (1795) עברה פודלאסיה לידי פרוסיה. עד 1797 הוקם מנגנון שיפוטי ומינהלי. הבירה היתה ביאליסטוק, עיר בת 459 בתי־מגורים ו־3370 תושבים. בין הע־רים הגדולות נמנו: טיקטין ובה 2,795 תושבים, סמיאטיץ׳ ובה 300 בתים ו־2,733 נפש, קאלווא־ריה — 2,705, ציחאנוביץ — 651 תושבים [7].

אחרי מותה של יאבלונובסקה, בשנת 1807, מכרו יורשיה את סמיאטיץ׳ על אחוזותיה לבנקאי הפרוסי יאן מייסנר; מידו עברה העיר לבעלותו של ויצנטא, ולאחר שנים מספר לבעלותו של הגנראל הרוסי פנס האבה, ומידיו — ליורשיו, שברשותם נשארה העיר עד המהפכה של הבולש־ביקים. בימי הבעלות של פנס האבה, היו מסופ־חים לסמיאטיץ׳ 76 כפרים ובהם 1703 בתים, שאיכלסו 5537 תושבים כפריים. לפי ההיסטוריון הולשה היו הערים, ובכללן סמיאטיץ׳, „מוזנחות בכל מקום ובמצב עלוב ביותר״ [7]).

העיר סבלה רבות בימי המרד הפולני (1863). בפרוץ המרד, בינואר 1863, נמצא בעיר המפקד ציחורסקי עם פלוגת לוחמים חזקה. מציחאנו־ביץ נשלחה פלוגת קוזאקים ותותחנים בפיקודו של הגנראל מאניוכין, שהתקיפו את סמיאטיץ׳ ב־6 בפברואר. המורדים הפולנים בפיקודו של מיסטקובסקי הסתערו במפתיע על היחידות הרו־סיות במבואות העיר, והן נסוגו בהשאירם אחרי־הם הרוגים ופצועים ושני תותחים. המורדים סבלו אבידות, אך שבו והתבצרו בארמון ובעמ־דות מרכזיות בעיר. ב־7 בפברואר התקיף הגנ־ראל מאניוכין את הארמון והפגיז את העיר. המורדים נסוגו. הרוסים נכנסו לעיר ושדדו חנו־יות ובתים, הציתו את הארמון ומקומות אחרים. רבים מבין המורדים נהרגו, ותבוסתם עירערה את עמדותיהם במחוז גרודנו [8]. לציון הנצחון הרוסי נצטוו היהודים, שהיו קרבנות המרד ודיכויו, להקים אנדרטה לגבור הקרב הגנראל מאניוכין.

הודות לקרבתה אל נהר בוג היתה סמ׳אטיץ׳ וסביבתה עשירה בעדרי כבשים. לצורך עיבוד הצמר הקים בעל־העיר בשנות העשרים של המאה הי״ט בית־חרושת לאריגה, כדוגמת בעלי־האחוזות בסביבת ביאליסטוק. עם בניית מסילות־הברזל נסגר בית־החרושת בעיר, מחמת אי־יכולתו להתחרות עם מרכזי התעשייה הסמוכים לקווי הרכבת [9].

במחצית המאה ה־19 הוקם בסמיאט־ץ׳ בית־חרושת לטבאק. תפוקתו הגיעה בשנת 1867 ל־588 פוד טבאק, 51.000 סיגארים, 32.000 סיג־ריות. בשנת 1878 נתקיימו בעיר שני בתי־חרו־שת לאריגים. בשנה זו מנתה סמיאטיץ׳ 4639 תושבים [10]. באחוזות — היינו ב־76 כפרים, שהשתייכו לבעליה של סמיאטיץ׳, נפקדו 764 בתי איכרים, ובהם 5537 תושבים.

בשנת 1847 נמנו בין 6151 תושבים — 4638 יהודים. בשנת 1921 פחת מספר היהודים בעיר, ובין 5694 תושבים היו רק 3718 יהודים שהיוו 65% [11]. בשנת 1932 היו בעיר 164 חנויות, מהן 146 בידי יהודים (89%). ובשנת 1937 — 178 חנויות, מהן 147 בידי היהודים (85%). [11א׳].

על־סמך צו האוטונומיה של הצאר משנת 1910, היו צריכים התושבים לקיים בחירות לעי־רייה, אולם יהודי סמיאטיץ׳ ויתרו על זכות־הב־חירה, והבחירות לא נתקיימו אז.

ב.

כאמור לעיל, לא ידוע מתי נתישבו היהודים בסמיאטיץ׳. יש להניח שלא לפני 1522, השנה בה התחילו היהודים להתיישב בטיקטין.

התעודה הראשונה הידועה לנו, בה נזכרים יהודים מסמיאטיץ׳, היא מ־24 במארס 1582. מדובר בה על תלונת עירוני סמיאטיץ׳ בפני בעלת־העיר, הנסיכה קתרינה סלוצקה. בכתב־בקשה, שהעירונים הגישו לנסיכה, הם משיבים על טענת החוכרים היהודים, הקובלים עליהם שהם טוחנים התבואה בטחנות זרות — מעשה הגורם להם הפסדים. העירונים מצדם מסבירים, שהם נוהגים בהתאם להוראות הנסיכה, וטוענים עוד, כי החוכרים גרמו נזק לעיר בתוקף הזכויות שהנסיכה העניקה להם. שתי הטחנות בעיר אין ביכלתן לטחון את כל התבואה הנחוצה לעיר. יתר־על־כן: החוכרים אוסרים על הטחנות של הנסיכה והטחנות הזרות להביא ליריד קמח. בכך נגרם לירידים הפסד, ולא פעם אין להשיג לחם בגלל אי־אספקת הקמח.

את הלתת (מאלץ) אינם מביאים העירונים לטחנות אחרות, אולם הם רשאים מאז להביא שיפון ותבואה אחרת לטחנות, השייכות לנסיכה. החוכרים מונעים מהם ומפקיעים אצל העירונים את הקמח עם העגלות והסוסים.

כן קובלים העירונים על היהודים, שהם מחבלים ביערות. לפי החוזה עם הנסיכה רשאים הם לקחת עצים מן היער רק לצריכה שלהם (הסקה), אך היהודים משתמשים בהם גם לצרכים אחרים. הם מגמרים ב־4 חביות יין על גחלים, ולמטרה זו מבראים עצים מהיער. משום־כך נאלצים העירונים לקנות עצים אצל זרים. העירונים מבקשים לא לתת אימון לדברים הבטלים של היהודים ולשמור על זכויותיהם וחרויותיהם [12]).

מתעודה זו אנו למדים, כי בתקופה המדוברת היה כבר יישוב יהודי, שעורר — כבשאר ערי פולין וליטא — את התנגדותם של העירונים, משום שראו בו מתחרה כלכלי.

במאה ה־ט״ז היתה סמיאטיץ׳ עיירה בלתי־ידועה מבחינת מעמדה הכלכלי. בפנקסים של תחנות המכס שבין פולין וליטא בביילסק ולורקוב, משנת 1850, הידועות לנו ממחקרו של ד״ר רפאל מאהלר [13] מוזכרים אמנם יהודים מטיקטין, ביילסק, וונגרוב ונוצרים מציחאנוביץ ומזריץ׳ — כולן בשכנותה של סמיאטיץ׳, אולם אין בהם אף אחד מסמיאטיץ׳ גופא.

ענייני היהודים נקבעו ע״פ כתב־הקיום, לפיו הם לא היו כפופים לשיפוט העירוני. משום־כך לא נהנו מיתרונות החוק המאגדבורגי ומהחופש לעסוק בלי הגבלה בייצור משקאות ומכירתם. לזה נדרש רשיון מיוחד מטעם אדון העיר, בו היה מתיר החזקת בתי־מרזח, כדרך העירונים, ייצור ומכירת יי״ש, יינות, תמד, בירה וכן החזקת בתי־מיבשל לתמד ולבירה.

כפי שנזכר כבר, שלטה קהילת טיקטין על סמיאטיץ׳ בענייני מסים וארנוניות. בשנת 1714 שילמה טיקטין על קהילותיה 3799 זהובים ו־24 גרוש מס גולגולת. בשנת 1715 — 2070 זהובים. בשנת 1717 נסתכם מס הגולגולת (של טיקטין וקהילות הגליל) בסך 8625 זה׳ ועוד 25 גרושים. מסכום זה חל על סמיאטיץ׳ וסניפיה — 2314 זה׳, ועוד 15 גרוש.

בשנת 1718־19 שילמה סמיאטיץ׳ מסכום של 11431 זה׳, 13 גר׳ — מס גולגולת שהוטל על הגליל טיקטין כולו — את חלקה בסך 2314 זה׳, 15 גר׳ [14].

בחלוקת המסים לשנת 1734 הוטל על יהודי טיקטין, כולל היישובים סמיאטיץ׳ ויאשינובקה, מס גולגולת בסך 11.741 זה׳, ובשנת 1736 שילמה טיקטין לבדה 6,463 זה׳ [15]. הסכום שהוטל על יהודי סמיאטיץ׳ אינו נזכר.

היישוב היהודי בסמיאטיץ׳ היה כפוף לקהילת טיקטין, שהשתייכה לגליל פודלאסיה [16]. כבקהילות פולין אחרות התפתח גם בסמיאטיץ׳ יישוב יהודי עם מוסדות משלו: קהילה, בית־כנסת, בית־מדרש, רבנות, בית־דין, תלמוד תורה, מקווה וכו׳. לטיקטין [17] היו סמכויות על הקהילות הכפופות לה בענייני בית־הדין הגדול ובהטלת מסים. בשנת 1671 היתה חלוקת המסים בגליל טיקטין כדלקמן: טיקטין — 34,5%; סמיאטיץ׳ — 28,5%; אורלה — 29,5%; בוצ׳קי — 7,5% [18].

עם גידולה של קהילת סמיאטיץ׳ שאפה זו להינתק מכפיפותה לטיקטין ולהקים גליל עצמאי. על רקע זה פרצו סיכסוכים בין שתי הקהילות. המחלוקת גברה בייתר־שאת משנת 1623, כאשר בריסק דליטא, גרודנו ופינסק, נתאגדו ויסדו את הוועד המרכזי המיוחד — ועד מדינת ליטא. טיקטין וערי פודלאסיה היוו את סלע המחלוקת בין הוועד הליטאי לבין ועד ארבע הארצות. כל אחד מהם היה מעוניין לכלול את גליל טיקטין ולספחו לתחומו. טיקטין ופודלאסיה

שסופחו בשנת 1569 בתוקף ה„אוניה [האיחוד] של לובלין" לפולין, היו שוב מעוניינות מטעמים כלכליים להישאר בתחום של ועד ארבע הארצות.

טיקטין, השוכנת בגבול בין פולין וליטא, התפתחה במהירות במאה ה-XVI. במאה ה-XVII היתה כבר קהילה מרכזית, העומדת בראש הקהילות השכנות והיישובים היהודיים הקטנים. משנת 1595 היתה טיקטין מסלקת את מסיה לועד ארבע ארצות. אחרי הקמת ועד מדינת ליטא ביקשה טיקטין להישאר במסגרת הועד דד"א. היא פנתה בכתב אל ועד זה וקיבלה תשובה, שעל ועד דד"א לקיים את דבר המלך. טיקטין נשארה בועד דארבע ארצות.

לפני ייסוד ועד מדינת ליטא פרץ סיכסוך בין הקהילות גרודנו וטיקטין בעניין היישובים השכנים, זאבלודובה, הורודוק וכורושץ', על הזכויות לגביית המסים. המחלוקת נתמשכה 30 שנה, עד שהגיעו להסכם בדבר מעמדה של זאבלודובה. שתי הקהילות השתדלו לצרף את העיירות לגליל שלהן. הרבנים פסקו לטובת טיקטין, ופסק-הדין אושר גם ע"י ועד דד"א. גרודנו לא ויתרה והמשיכה להתדיין, אך ועד דד"א חזר ואישר את פסק-הדין הראשון.

הקהילות הקטנות לא שקטו, משום שלא הסכימו להיות כפופות לטיקטין, עד כי הועד התרה בהן באיומי רדיפות וחרמות. בשנת 1653 התלוננה טיקטין על גרודנו, שאינה מקיימת את פסק-הדין ורוצה להשתלט על היישובים זאבלודובה, הורודוק, וואסילקוב וכרושץ'. בסופו-של-דבר חולקו הסמכויות השלטוניות על קהילת זאבלודובה בין גרודנו וטיקטין.

אחרי חמש שנים פרצה מחלוקת חדשה — התמרדות של קהילת סמיאטיץ', שעם גידולה ביקשה להינתק מטיקטין ולהקים גליל עצמאי יחד עם קהילות אחרות. סמיאטיץ' הפסיקה למלא את התחייבויותיה ולסלק את מסיה לטיקטין. כתגובה על-כך כפה בית-הדין הגדול על פרנסי העיר להישבע בבית-הכנסת, שיצייתו וימלאו את דרישותיה של טיקטין. מעמד השבועה נערך בי"ב אב תמ"ה (1685), וזה נוסח השבועה:

„נוסח השבועה שנשבעו פה בבה"כ בפאה"ק [19] בפני שני שמשים האלופים כמה"ר יצחק מונצער ומהר"ר שמואל בן מהרר"י ומהר"ח ברוך בן הרר אהרון, ראשי ומנהיגי ק"ק סעמייטיטש י"ב ניסן תמ"ה לפ"ק, ונשבע כל א' [אחד] וא' בפני עצמו במעמד שלשתן:

„דא שווער איך ע"ד [על דעת] המקום וע"ד הקהל ובלי מרמה בלי התרה והפרה בעולם וביטול כל מודעות ומודעי' דמודעי' שבעולם, דז תכף אז מיר היים קומין זאלין מיר כל הפעולות טובות טאן עד מקום שידינו מגעת ואף בדיני גויים, דז איין גביי[גביה] זאל נגבה ווערין, דהיינו ג' חלקים סכום [20] וב' חלקים גלגול [21] באופן דז דיא ט"ז מאות (1600) זהו' וואש זיין שייך לכרגא דמלכא [22] בעד שנה העבר, זאלין מסולק ווערין במזומנים ליד בעלי אסיג' [אסיגנאציעס] [23] תוך שני שבועות מהיום, דהיינו על פרעוואדני נעדזועל דאש איז יום א' כ"ה ניסן הסמוך בלי שום דחיה והתנצלות בעולם מכל מה שהפה יוכל לדבר והלב לחשוב, וק"ו [וקל וחומר] בנו של ק"ו דז מיר טארין זיך [ניט] מציל זיין מכרגא דמלכא על ידי השררה שלנו [24] בשום אופן ותחבולה בעולם, לא על העבר ולא על להבא, רק וואש ע"פ הערכה ווערט נערך ווערן אויף אונז כנהוג בכל השנה, זאל אבגעשיקט ווערן לב"ד-הג' [לבית-הדין הגדול] יצ"ו. איטליכה ראטי [ראטע] במעמדה ובזמנה בלי שום דיחוי, אונ' חאטשי הבע"ל אסיגנציה זעלט ווערלן ווארטין לאיזה זמן, טארין מר ניט אפ בעטין. וגם על זאת שווערן מיר דז הכנסת קרופקא הגדולה בקהילתנו' יצ"ו זאל מהיום ולהבא שייך זיין לפרעון כרגא דמלכא, מוקצה ומופרש ומובדל איז בחתיכא דאיסור' צו רירן לשום אחר בעולם.

„וגם שווערן מיר דאראויף דז אמרי פו' [25] הרוזני' בדה"ג. ק"ק טיקטין יצ"ו, כתבו ופסקו' וואס ווערן אוישגין, זאל בקהילתנו מקויים ווערין, אונ' מיר זיין מחוייב עומד על המשמר צו זיין דז קיין סירוב זאל גישעהן ע"י שום אדם מבני קהילתנו וכ"ש [וכל שכן] ע"י ח"מ [חתומים מטה], ואף דז מיר זיין כבר מושבעים ועומדים, שווערין מיר היום מחדש וגם על זאת שווערין מיר דז אחר חג הפסח הבע"ל תכף אז הרוזני' יצ"ו ווערין וועלן אונז מודיעה זיין, זאלין מיר מקהלתנו יצ"ו שיקין משולחים להערכת סכום הקהלות כנהוג וגם לסדר תקנות למעמד ומצב הקהלה יצ"ו" [26].

על-אף שבועתם לא קיימו המנהיגים את הב-

טחתם, ואף חדלו לפרוע את חלקם בהוצאות הכלל. המאבק עם טיקטין לא שכך. סמיאטיץ׳ שאפה להיות גליל עצמאי ולא הסכימה לשעורי המסים שקבע ועד הגליל בטיקטין. היחסים בין הקהילות החריפו, והמצב הגיע עד כדי כך, שועד ארבע ארצות, במושבו בירוסלאב בשנת תנ״א (1691), הטיל חרם על ראשי הקהילה בסמיאטיץ׳: כיוון שלא שמרו אמונים לשבועתם יהיו הם ארורים ומנודים מכל הקהילות, לחמם הוא לחם עובדי אלילים והיין שלהם יין נסך, חתונותיהם בלתי־חוקיות ואסור לבוא אתם בקשרי נישואין. אסור לעמוד בד׳ אמות שלהם. אסור לנהל עם אנשי סמיאטיץ׳ כל מסחר, ואין לסלק להם חובות ושטרותיהם בטלים. מותר לרדוף אותם בכל האמצעים, ואפילו ע״י ערכאות לא־יהודיים, כל זמן שלא יופיעו בפני בית־הדין הגדול בטיקטין ולא יפרעו את כל מסי הגולגולת שהם חייבים לטיקטין, יישאר החרם בתוקפו המלא.

וזה לשון החרם במקורו:

״הערט צו כל הקהל הקדוש, האלופים, הקצינים רוזני ד״א [ארבע ארצות] יצ״ו לאזין מודיע ומכריז זיין ברבים, בוועד הגדול ביומא דשוקא, דז דיא מנהיגי׳ דק״ק סעמייטיטש זיין פורק עול מלכות שמים, זיין ניט ציית־לקול הורים ומורים של הבדה״ג דק״ק טיקטין יצ״ו, אונ׳ זיין פורק עול מלכותא דארעא, זיין ניט יוצא ידי חובתו בפרעון כרגא דמלכא, זיין זיך ניט משתתף בצרתן של ישראל בצוק העתים הקשים, זיין ניט ציית בכל התראות, ואזהרות אז בייא זיא כמצחק בעיניה׳. על כן זיין זיא מוחרם ומנודה ומובדל ומופרש מכל ק״י [קהלות ישראל], פפ״כ [27], יי״ן [28], בב״ז [29], אסור לעמוד בד״א [דלת אמות] שלהם ולא לישא וליתן עמהם, ולְא להתחתן בהם ולא למול את בניהם; אל אירי חובות וואש מען זיא שולדיק זאל זיין בעיקול איר ש״ח [30] אויף דיא חובות זיין בטל כחרס הנשבר, מען זאל זיא רודף זיין בכל מיני רדיפות שבעולם אף בעש״ג [31] וכל זמן דז זיא ניט קומן לבדה״ג הנ״ל ק״ק יקטין אונ׳ ריכטן אפ איר כרגא דמלכא וואש אויף זיא קומט לבדה״ג הנ״ל אונ׳ זיין ניט מקבל דין על העבר, זאלין זיא תמיד זיין בחרם חמור כנ״ל, און דער כרוז חרם ושמתא זאל אוש גרופן ווערן בכל הקהלות דד״א יצ״ו למעל יוסרו רבים ולא יזידון עוד״ [32].

לפי הרשימה שהוסיף לכרוז הסופר מלובלין הוכרז כרוז זה „בשם רוזני קציני מנהיגי ד״א יצ״ו בוועד קודש דד״א יצ״ו ביומא דשוקא בשבת קודש, עפ״י גזירת רוזני קציני ד״א יצ״ו על כל השמשין שבכל בתי כנסיות ביערוסלאב תנ״א ל׳. נאום שלמה ספרא דמתא ק״ק לובלין יצ״ו ודד״א יצ״ו״.

בשנת תנ״ט (1699) נשאו ונתנו שליחי קהילת סמיאטיץ׳ עם בוררי טיקטין בעניין הערכת הסכום שעל הקהילה לשלם מפסח תס״א. הואיל ושליחי סמיאטיץ׳ לא רצו „לעשות גמר בדברי דחיות והתנצלות שאין בהם ממש״, הופיעו לפני רב קהילת טיקטין ר׳ נפתלי הירש בר ישראל אשכנזי. הוא נתן בי״א סיון תס״א ידו לתוקף ועוז פסק הדין, שהערכתם של סמיאטיץ׳ תהיה מפסח תס״א עפ״י „החוט של חסד אשר משכנו עליהם והפרזתי על מדותי להקל עליהם רצון האלופים המבוררים מקהלתנו [טיקטין]״ בסך 1400 זה׳ והוספות מעות טובות דנצקר וגם לשלם עם כל שיעור מכרגא דמלכא כפי הפסק יערוסלב משנת תנ״ט [33].

בשנת 1700 התדיינו קהילות טיקטין וסמיאטיץ׳ לפני בית־הדין של ועד ארבע ארצות [34]. את טענות סמיאטיץ׳ ותביעותיה ייצגו שליחיה ר׳ צבי הירש ויוסף בן־יצחק. בפני בית־הדין התחדשה מערכה מול מערכה „בטענות ותביעות ודין ודברים וסכסוכים וקטטות ומריבות שביניהם מעבר מכמה וכמה שנים ועסקי סירוב והתנגדות שעשו ק״ק סיאמיאטיץ׳ נגד ק״ק טיקטין והאריכו הצדדים מאוד למעניתם בדרכי התביעות שיש לכל צד נגד [הצד] שכנגד״.

בית־הדין פסק שאין לשנות את המצב, וסמיאטיץ׳ תהיה „מעתה ועד עולם לחלוטין ולצמיתות ישוב להבדה״ג ויפה דק״ק טיקטין ומחויבים להיות סרים למשמעתן כל בני הקהלה וכל העיר מקצה אל קצה לישא עיניהם אל ההורים ומורים למאלפיהם ומעבדיהם, ככל חוק ומשפט הישוב להבדה״ג שלהם כנהוג בכל תפוצות ד״א יצו״ו״.

פסק־הדין אומר, כי קהילת סמיאטיץ׳, „על התנגדותה ראויה לעונש ולמען לא ירימו שום יישוב ידיהם למרוד ח״ו נגד הבדה״ג שלהם, אך עצרנו כחותנו הפעם כמנהגינו וכדרכינו לפעול פעמים ושלש פן יביאו מורך בלבבם, ובלבבם

יבינו ושב ורפא להם שישובו מדרכם, חרצנו דבר משפטם הלא הוא כמוס עמנו אם ח"ו ישובו לכסלם. ואם יקבלו עליהם את הדין אחינו המה והימים הראשונים יפלו ומכאן והלאה חושבנא. ואת האלופים, התורנים מהר"ר צבי הירש ומהר"ר יוסף במהר"ר יצחק משולחי' ק"ק סעמייאטיטש יצ"ו הכרחנו שמחויבים לישבע פה שיאושר ויקויים כל פרט שבתוקף פסק הדין ושמחוייבים להשיג תוקף מהשר הגדול יר"ה שלהם על פסק דין זה".

ואלה פרטי פסק־הדין:

כל הכתבים ופסקי־הדין שביד הקהלה סמיא־טיץ' נגד טיקטין — כולם בטלים, לא שרירין ולא קיימין ולא יודרשו לשום זכות, בהתאם לתי־קון ועד ארבע הארצות משנת תנ"ב, לפיו שייכים ישובים, כפרים ועיירות שאין להם בתי־כנסת משלהם, והם סמוכים כדי שני מילין — לקהלה הראשית, וחייבים להיות כפופים לה גם בענייני מסים ועסקים[35].

„בדבר הסכומות החייבים מעבר [משנים קוד־מות] לטיקטין — כל שנה 1400 זה' — על סמיא־טיץ' לסכם מה שמגיע לטיקטין מלבד 1400 זה' עוד 1200 זה', שמגיע מהם לטיקטין משנת תמ"ז והלאה, וגם יתר הסכומים — 607 זה" — חייבת סיאמיאטיץ' 3000 זה' מחוייבים לסלק לשנה 1400 זה' נוסף להגדלה במס הגלגולת במושב הסיים הפולני" [שהתכנס באותו הזמן בורשא (1699 28/7—16/6)]. לאחר שהרב נפתלי הירץ בר שמואל יבוא לטיקטין — שם כיהן עד שנת תס"ב — יבחרו ג' מטיקטין וג' מהישובים, ובפעם הראשונה יהיה אחד מהם מסימיאטיץ, והרב מטיקטין יהיה השביעי, והם יעריכו כמה על טיקטין לשלם „ואז יהיו הקהלה כשרים ויעריכו את הישובים".

„מאז תבחור טיקטין 2 מנהיגים והישובים 2 משולחים והרב מטיקטין יהיה החמישי בועדת הערכה. רק לסימיאטיץ יהיו רק בהערכה הראשונה 3 שמאים ולטיקטין 2 שמאים והרב דטיקטין יהיה הששי. אולם הוא ושני נציגי טיקטין יכולים להכריע את השלושה של סימיאטיץ. סימיא־טיץ' רשאית לאסוף את העדה שלהם ולתקן תי־קונים בקהלתם לפי ראות עיניהם, אפילו בשמ־אות. אולם מחויבים להביא את התיקונים המוס־כמים ע"י העדה לפני בית הדין הגדול שיחזיקו אותם והקצינים הבד"ג מחויבים ליתן להם תוקף מבלי לקחת מהם מאומה ועל הקהלה תמיד לשלם מה שיגיע לידיהם בלי שום שיקול אף לאסיגנציה סקראבאווי".

בענייני השיפוט נקבע, שהמשפטים שיהיו לב־ני סמיאטיץ' בפני בית הדין הגדול, „אזי הבלתי נוגע בדררא דממונא [עסקי ממון] ידונו לפני הרב וששה מנהיגים, והקהל יעשה ביניהם סדר איזה מנהיגים ישבו". אולם בדיני ממונות ישבו רק הרב והדיינים ולא המנהיגים. במשך השנתיים הבאות רשאים בני סמיאטיץ' „לדון בביתם עד חמישים זהובים, ומחמישים זה' ולמעלה מחוי־בים לעמוד לפני בית הדין לגדול, ואחרי שנתיים מהיום, כשיתנהגו כשורה וכנהוג נגד בית הדין הגדול שלהם, יהיו רשאים לדון בקהלתם עד חמ־שה ושבעים זה' ולמעלה מזה יבואו לפני בית הדין הגדול יצ"ו הנ"ל". בהתדיינות בענייני מסים בין הקהילה ליחיד, לא יוזמן היחיד אלא לאחר שנשבע בקהילתו. יחיד שיתבע את הקהל, חייב במשכון עד לדין. הקנסות, שייקנסו בני סמיאטיץ' ע"י בית־הדין הגדול (השולט על היי־שוב כולו ורשאי להעניש כל חייב בעונש), שיי־כים חצי לטיקטין וחצי לסמיאטיץ'. בית־הדין הגדול רשאי גם להעניש בתפיסה ו„קונא" על עוון גדול ואף להעביר ממונו.

בפסק־הדין זה הודגש, שהוסכם עם שליחי סמיאטיץ', ר' הירש ור' יוסף — הואיל „ויש לחוש לנטירת איבה ותחרות — שמשך שנתיים לא ידונו אותם הקהל דבית הדין הגדול כ"א הרב דקק טיקטין". „האלוף מוהר"ר צבי הירש הועבר מאתנו מהיות לו שום מינוי בק"ק סימיא־טיץ' עד שיוחזק פסק דין זה ושישבעו כל העדה על קיומה ושישיגו מהשררה שלהם".

מלבד זה מוזהר „כבוד הרב המופלג אב"ד ור"מ דק"ק סעמייאטיטש מאד שיעשה כל הצ־טדקות שיקויים פסק דין זה בלי שום שינוי ויטה אוזנו לשמוע לקול בית הדין הגדול, וביחוד כשיכתבו איזה כתב ובשם איזה חרם או שמתא או נידוי, שיזהר בדבריהם להחזיק את המוחרם או המסרב בחרם ולא יתלוה עמו וירחיקו מכל קהלת יצחק להכניע לבית הדין הגדול וישים יראת ד' על פניו לתוך השלוה ולהטות לבביהם של הקהלה לבית הדין הגדול. ובודאי יקורבו גם הלבבות של בית הדין הגדול אליהם והיו לאחדים

אי״ה אחוזים, צמודים, אגודים באחוה ורצויים זה לזה כרעים מבקשים שלוה״.

גם על השליח צבור והשמש גוזרים „בחרמות ושמתות נידוי וארורים לשמוע ולציית לקול בית הדין הגדול כל אשר יצווה ואל ישגיחו במנהיגים להמרות פיהם״. אם לא יקיימו תיכף את פסק הדין הזה ויתנגדו לבית הדין הגדול, אזי קבל עליו בית הדין של ועד דד״א [36] להוציא „משפט הכמוס עמנו״ ולהעניש בעונשין קשים „למען ידע דור אחרון בנים אשר יולדו להם יקומו ויספרו לבניהם כי יש אלקים ושופטים בארץ״.

בסוף ניתנה הוראה להעתיק פסק־דין זה לפנ־קס טיקטין ולפנקס סמיאטיץ׳ „למען יעמוד ימים רבים בלי שום שינוי״.

כל בתי־הדין „שמחוץ למדינתנו [פולין] נת־בקשו לעמוד לימין בית־הדין הגדול ולרדוף ולה־דוף את כל עובד ומתנגד או מתריס נגדו״. הודגש גם, כי במקרה של העלאת מס הגולגולת על כלל ארבע הארצות, חייבים לשלמה קהילת סמיאטיץ׳ ושאר קהילות טיקטין. כי לא על סמיאטיץ׳ לבדה חל פסק־דין זה, כי־אם על כל היישובים ועל כל היחידים של גליל טיקטין.

בעניין הסך 3000 זה׳, שסמיאטיץ׳ היתה חיי־בת לטיקטין בעד כרגא דמלכא עד ראש אוגוסט תנ״ט, נקבעו שעורי התשלומים הבאים: בשנה הראשונה ישלמו בשלושה שעורים, 300 זה׳ כל אחד, ביחד 900 זה׳ לשנה, ואח״כ ישלמו בכל שנה ושנה 600 זה׳ (בכל שעור 200 זה׳) עד סילוק כל החוב. אם לא יקיימו את תשלומי הש־עודים יחוייבו לשלם את כל הסכום בפעם אחת.

מפסק־דין זה אנו למדים על חומרת היחסים שבין שתי הקהילות, ואילו מסקנות עמדו להסיק אם לא יקום שלום ביניהן. אך גם פסק־דין מח־מיר זה לא שם קץ למחלוקת בת עשרות שנים. נהפוך הדבר: בעטייו של פסק־הדין הנ״ל גברה המחלוקת ובי״ח טבת תפ״ו (1726) הוטל על מנהיגי קהילת סמיאטיץ׳ וראשיה חרם יותר חמור בשל אי־ציותם ושרירותם, בהיותם שליחי הקהילה להערכת סכום המס. אחד מהם בא תיכף לבקש סליחה, והחרם נגדו בוטל. אחר־כך עשו זאת גם ייתר פרנסי סמיאטיץ׳. אך לא עבר זמן רב, ושאיפתה של סמיאטיץ נתגשמה. היא ניתקה לגמרי את קשרי הכפיפות לטיקטין ונעשתה מב־חינה קהילתית־אירגונית ושיפוטית — עצמאית לחלוטין. כל המחלוקת נגרמה בשל ענייני כספים וסילוק מסים. מסך 133,000 זה׳ שהגיע עפ״י „האסיגנציות״ מגליל טיקטין ע״ח כרגא דמלכא חל על סמיאטיץ׳ החלק החמישי ז.א. 26.600 זה׳. אחרי הניכויים נשאר עוד חוב בסך 6000 זה׳, חוץ מהתשלומים ע״ח השיעורים השנתיים.

בתקופת המאבק של סמיאטיץ׳ להינתק מכפי־פותה לטיקטין גדל בה היישוב היהודי. התנאים הכלכליים — הגברת המסחר וריבוי המלאכות עודדו את גידולו והתפתחותו; ומתקבל על הדעת שדוקא השיגשוג הכלכלי והבטחון ביכולת לקיים קהילה עצמאית, הם אשר הניעו את המנהיגים להילחם למענה. מראשי הקהילה ידועים רק האנ־שים שנשאו ונתנו עם פרנסי טיקטין ורבניה, ושהתייצבו בפני ועד ארבע ארצות כדי להגן על ענייני קהילתם. אולם פרט לשמותיהם אין לנו כל נתונים ביאוגרפיים על אישיותם.

בשנים 1673—1726 עמדו בראש הקהילה:
1) משה אשכנז, שהיה בשנת ת״ט (1649) מכ״א אנשים והתוועדות קבלת רב [37];
בשנת 1673: ר׳ יצחק, ר׳ הירש [38];
בשנת 1685: ר׳ יצחק מונצר, שמואל בן יצחק, ברוך בן אהרון [39];
בשנת 1699—1700 ר׳ צבי הירש, ר׳ יוסף בן יצחק [40].

מתקופה זו אין לנו ידיעות מפורטות על כתב־הקיום של הקהילה ועל סמכויותיה, לפי ההסכם עם בעלי העיר. תקנות אלו נקבעו רק בימיה של בעלת־העיר יאבלונובסקה. מחשבונות קהילת טיקטין אנו למדים שבית־הכנסת הוקם בשנות השבעים. בשנת תל״א (1671) רשום, שלפי החש־בון „עם אלופים ראשים ומנהיגים דק״ק סימיא־טיץ׳ נתן ועד הגליל [41] לבנין בית הכנסת בסמיא־טיץ׳ 50 זה׳...״ בקהילה כיהנו כבר רבנים. בשנת 1674 נזכר רב בסמיאטיץ׳ (בלי ציון שמו) שקי־בל מחשבון הוצאות ק״ק טיקטין 220 זה׳ [42]. לפי פנקס קהילת טיקטין היה בסמיאטיץ׳ גם קדוש (שמו לא נזכר) שהיה מקבל כנראה 58 זה׳ דמי מזונות לשנה תמימה. [43].

מידועי הרבנים היה הרב יושע העשיל הלוי בן ר׳ שמואל סגל, אבדק״ק מעזעריץ. בימי חור־פו היה אב״ד בדוברומיל. מדוברומיל נתקבל לרב בצ׳אכנוביאץ, ובדוברומיל כיהן כרב במקומו

בנו ר׳ יצחק. בסוף ימיו היה אבד״ק סמיאטיץ׳. בהיותו עוד רב בדוברומיל חתם בשנת 1712 על הסכמה להביא לבית־הדפוס את חיבורו של הרב פנחס אב״ד בוולאדווי ושל הרב ישראל יהודא לייב מקובל [44].

בשנת 1727 (תפ״ז כ״ג באלול) שלח כנאמן ועד דד״א יחד עם יתר נאמנים העשל מחלם, מרדכי בר יצחק באבד מברודי, ואליהו משעברע־שין אגרת אל שר האוצר [45].

בשנת 1728 (תפ״ח) הסכים להדפסת הספר „חוקי דרך״ על ש״ע, אבה״ע מאת ר׳ משה יקותיאל קויפמן דיהרנפוכס תק״ז [45א]. באותה שנה היה גם פעיל בבירור הסיכסוך שבין קהילת פוזן ובין סוורזענץ [45ב]. בחשבון ההוצאות של כל יהודי פולין לשנת 1726 רשום חוב שהיה מגיע לו כנאמן דד״א לפי אסיגנציה של ראשי דד״א בסך 660 זה׳ [46].

בשנת 1728 (י״ב תשרי תפ״ט) הסכים להד־פסת הספר „דברי הברית״ על התורה מאת ר׳ אברהם צבי הירש בר מאיר [47] ממדינת ליטא, שיצא לאור בזולקווא תפ״ט. בשנת 1730 (כ״ט אלול ת״צ) חתם על כתב של בנימין יהודא בר קאפיל מלבוב סופר מתא בק״ק קראקא [48]. בש־נת 1732 (באלול תצ״ב) הסכים לספר „יזמרך כבוד״ על מסכת מגילה מאת ר׳ אליעזר יצחק אייזיק מוויסאקי דליטא (זולקווא תק״ב)[49]. בש־נת תצ״ט (1739) חתם על ההערכה של מס הגולגולת [50].

בנו בערוש היה רב בצ׳אכנוביאץ [51] וחתנו היה הרב מהוסקוב ר׳ זאב וולף [52]. אחרי מותו נבחר לרב בסמיאטיץ׳ בנו, שאול [53].

בסוף המאה הי״ז — זמן־מה לפני שנת תנ״ט (1699) — נתעוררה בפולין עלייה גדולה לארץ ישראל, ויסודותיה העיקריים היו שבתאים. כבר בשנת 1695 עורר ר׳ צדוק בר שמריה מגרודנו, שהיה אח״כ קשור בעליית החסידים, לעלייה לא״י מתוך אמונה שבאותה שנה יתגלה המשיח, „הוא שבתי צבי ולא אחר״ [54]. השמועות על גילויו הגיעו לקהילות פולין.

יחד אתו עוררו לעלייה גם ר׳ חיים מלאך ור׳ מרדכי אשכנז. לחוג זה היה שייך גם ר׳ יהודה חסיד, שהיה אח״כ למנהיג התנועה ההמו־נית שהתחוללה בפולין, גרמניה, מוראביה ואוסט־ריה, וששיגרה משולחים לקהילות. ר׳ יהודה חסיד, המוכיח בשדליץ (או שידלוב), הצטיין בדרשותיו שהשפיעו על ההמון.

הוא אירגן את חבורתו, שמנתה בשנת 1700, כשיצאה מפולין, 31 משפחות ובהן 120 נפש [55]; נדודיה בגרמניה עוררו תסיסה ומצאו אוהדים ומסייעים רבים. בווינה עזרו לה נכבדי הקהילה, משפחות אופנהיים וורטהיים, בכסף ובכוח הש־פעתם הפוליטית. השיירה הלכה וגדלה ומספרה הגיע — לפי ידיעות שהן מוגזמות — ל־1300 נפש. מהם מתו בדרך לא״י 500, ולמעשה הגיעו לירושלים לא יותר מ־150 נפשות[56]. שלושה ימים לאחר בואו של ר׳ יהודה חסיד לירושלים (ראש חודש חשון תס״א 1700) חלה, וביום החמישי נפטר.

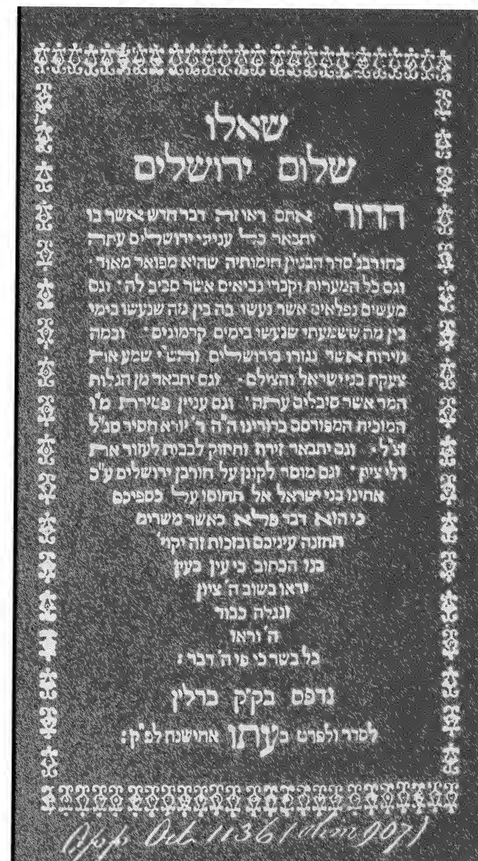
כפי שגדליה מסמיאטיץ׳ מספר, הלך ר׳ יהודה חסיד בערב שבת לטבילה, לפתע חלה וביום ב׳ נפטר. במשך השנה הראשונה נפטרו רבים מהעו־לים, וביניהם אשתו ובנו של ר׳ יהודה חסיד.

בחבורת העולים של יהודה חסיד היו מסמיא־טיץ׳: גדליה מחבר הספר „שאלו שלום ירושלים״ ואחיו משה. בספרו שנדפס בשנת תע״ו בברלין, כתב גדליה את קורות החבורה בראשית בואה לירושלים; תיאר את מצבה של ירושלים וחברון בימים ההם ומה שראה ושמע בכל שנות ישיבתו בארץ. בספר נסקרים יחסי הערבים והתורכים אל היהודים והיחסים שבין היהודים לבין עצמם, סדרי הקהילות וסדרי המסים, המקומות הקדושים והאגדות על־אודותיהם. לא פחות מעניינים הפר־טים על בתי המגורים וההווי היהודי; נוהגי האכילה והלבוש; המסחר, והעניות השוררת בקרב יהודי הארץ.

המניע לכתיבת הספר: „ראיתי שבני ישראל מחבבין את הארץ מגדול עד קטן איש ואשה, ומדי עוברי מעיר לעיר מתקבצין לידע הנהגת הארץ ותחלואיה אשר חלה ד׳ בה עמה בגלות המר ואת עם הקודש היושב בה עתה בחורבנה ממה מתפרנסין וכן שאר חידושים. ע״כ כתבתי על הקונטרוס כל הדברים האלה ונתתי להם למען יקראו ולמען ילמדו וידעו הכל כאלו היושב, כי לא נחסר שום דבר אשר לא כתבתים ומרוב הפ־צרות שהפצירו בי להדפיסו אמרתי אבטל דעתי מפני כל אדם״.

אחיו ר׳ משה מסמיאטיץ׳ היה לפי דברי אחיו „המפורסם שבדורו בכל מלכות פולין ונלחם

בשבתאים" — „וקם הוא וחבריו וביער מן הכרם את הקוצים, שהם ר׳ חיים מלאך וחבריו, ולא נשאר שם רק בר בלא תבן". בשנת תס״א יצא יחד עם ר׳ יוסף ביאלר לאיזמיר ובחנו את

שאלו
שלום ירושלים
הדור אתם ראו זה. דבר חדש אשר בו
יתבאר כל עניני ירושלים עתה
בחורבנה סדר הבנין חומותיה שהוא מפואר מאוד׃
וגם כל המערות וקברי נביאים אשר סביב לה׃ וגם
מעשים נפלאים אשר נעשו בה בין מה שנעשו בימי
בין מה ששמעתי שנעשו בימים קדמונים׃ וכמה
גזירות אשר נגזרו בירושלים והש״י שמע את
צעקת בני ישראל והצילם׃ וגם יתבאר מן הגלות
המר אשר סובלים עתה׃ וגם עניין פטירת מו
המוכיח המפורסם ברורינו ה״ה ר׳ יודא חסיד סג״ל
זצ״ל׃ וגם יתבאר זירוז וחיזוק לבכות לעזור את
דלי ציון׃ וגם מוסר לקונן על חורבן ירושלים ע״כ
אחינו בני ישראל אל תחוסו על כספיכם
כי הוא דבר פלא כאשר משרים
תחזנה עיניכם ובזכות זה יקוי׳
כמו הכתוב כי עין בעין
יראו בשוב ה׳ ציון
ונגלה כבוד
ה׳ וראו
כל בשר כי פי ה׳ דבר׃
נדפס בק״ק ברלין
לסדר ולפרט כי עתה אחישנה לפ״ק׃

קונטרס זה

"שאלו שלום ירושלים"

לר׳ גדליה מסימיאטיץ

נערך לראשונה עם מבוא והערות ברשומות ב׳ תרע״ד

על ידי זלמן רובאשוב הוא זלמן שז״ר

ידיעותיו השבתאיות של דניאל בונאפוס, תלמידו של קארדוזו. ר׳ משה היה אחד מעשרת חברי ישיבת רוויגו יחד עם עוד 3 חכמים מפולין: ר׳ ליב מאופוצנה, ר׳ יוסף מביאלא ור׳ שלמה מלרקוב [57].

בשנת תע״א יצא ר׳ משה בשליחות עדת האשכנזים, וכנראה לא חזר לירושלים [57א]. ר׳ משה נלחם בחריפות בשבתאות והתנגד בכל כוחו לכל אלה שרצו לחדש את תנועת שבתי צבי.

ד.

שינויים גדולים בחייהם של התושבים ובחיי האוכלוסיה היהודית חלו משנת 1750, אחרי מותו של אדון העיר גיאורג סאפיאה, כאשר הבעלות וההנהלה של עייני סמיאטיץ׳ ואחוזותיה עברו לידי הנסיכה אנא יאבלונובסקה מבית סאפיאה. יאבלונובסקה, כנזכר לעיל, עברה לגור בסמיאטיץ׳. היא התעניינה גם בענייני היהודים ובמיוחד בעריה ועיירותיה, שהיו מאוכלסות ברובן יהודים. תשומת־לב מיוחדת הפנתה לשתי הערים קוצק וסטיאטיץ׳, הגם שבבעלותה — באחוזותיה שבווהלין — היו גם העיירות: אוסטרא, ברזדובה, קראסניסטאב ופרוסקניבוב.

תקנותיה המיוחדות לקהילות קוצק וסמיאטיץ׳ היוו את היסוד האירגוני והמינהלי, וכן הבסיס התקציבי של קיומן. לפי התקנות שקבעו את המסגרת האירגונית למינהל הקהילתי בסמיאטיץ׳, יש לקיים מדי שנה בחול־המועד פסח את הבחירות לקהילה. אין לבחור קרובי משפחה, ולנבחרים אסור להחזיק בשתי משרות. מחובתו של שמש הקהילה להכריז ג׳ ימים לפני פסח על מועד הבחירות. בקפדנות רבה קבעה הנסיכה בתקנות, שעל הקהילה לבחור גבאים מיוחדים שידאגו למאזניים ולמשקלות, ועל המאזניים פקדה לרשום באידיש את המשקל של הסחורה למניעת חשש הונאה.

המיסמכים והתעודות של הקהילה נמסרו למשמרת, לאחר זמן מסויים, בארכיון העירוני. השמש (Szkolnik) היה ממונה על הארכיון, ובידיו הופקד המפתח. מפתח שני נמצא בידי לבלר העיר, ומחובתו לפקח על השמש, שינהל את הארכיון בקפדנות.

תשומת־לב קפדנית הפנתה הנסיכה לענייני הכספים והתקציב.

כספי הקהילה חולקו לג׳ סוגים: א) קרן הקהילה; ב) קרן למסי־המלוכה; ג) קרן למסים המגיעים לנסיכה. למסי הקהילה נמנו: מס הבשר (Krupka) 2) מס מסחורות (Krupka kupiecka). 3) תשלומי בעלי־המלאכה, 4) מס

ראש השנה, 5) תשלום בעד אתרוגים, 6) הכנסות מדמי המשקלות, 7) דמי־שחיטה מעופות, 8) תשלומים בעד מקומות־ישיבה בבית־הכנסת. פרנסי הקהילה, בהסכם עם כל חברי הקהילה, נתחייבו לקבוע את גובה המסים ולהגישם לאישור הנסיכה בכל שנה. רואה חשבון מיוחד (rachmistrz) היה בודק את כל החשבונות ומעבירם באמצעות המנהלים ולאישור הנסיכה.

שני נאמנים הופקדו לפיקוח על הקרנות, וקופת הקהילה נמצאה בארמון הנסיכה. המפתחות לקופה היו בידי 3 אנשים: קופאי הקהילה, הגזבר והמוכתר. הנסיכה בדקה בעצמה את חשבונות הקהילה וקבעה אילו הוצאות הן לדעתה מיותרות או בלתי־נחוצות. לא אישרה הוצאות־נסיעה של פרנסים, אם הוצאו גם לנסיעותיהם הפרטיות. לשמחות ולסעודות קבעה הקצבה חודשית ובצימצום. בכל 24 ביוני חוייבו פרנסי הקהילה להגיש לנסיכה את התקציב. עודפי ההכנסות הוצאו לסילוק חובות הקהילה.

נוסף על התשלומים הכספיים חלו על היהודים גם היטלים בשווה כסף, כך נתחייבה הקהילה להעמיד שתי עגלות, לצורך הסעת הצבא או אנשי השירות של הנסיכה. תמורת היטל זה היו יכולים לשלם מס בסך 2 גרוש לנפש. כל בעל־בית נתחייב לתת 8 כדים דגן למחסן הציבורי. הקהילה שילמה לארמון הנסיכה מדי שבוע דמי־דגים בסך 3 זה׳, ובכל חג הגישה הקהילה מתנות, לפי שהנסיכה הקציבה, בסך 100 זה׳.

לפי התקנון היה ליהודים בית־דין משלהם, אולם כל פסק־דין היה טעון הסכמת הנסיכה. משפטים בין יהודי לבין נוצרי היו כפופים לבית־המשפט הכללי, ובו ישב תמיד נציג יהודי. קנסי כסף שפסק בית־המשפט נקבעו תמיד לצורכי הקהילה.

על יהודי סמיאטיץ העוסקים במסחר ובמלאכה נאסר לצאת לכפרים ולקנות מאת האיכרים. הנהלת המשק של הארמון קנתה הכול, הביאה את התוצרת החקלאית העירה ומכרה לכל אחד. היהודים הורשו לקנות בכפרים עופות וירקות, אולם אך ורק במשקי הנסיכה. בעיר נאסר על היהודים למכור חנויות ובתים בלי הסכמת הנסיכה. היהודים שילמו לקופת העיר „דמי מקום" בעד דירתם סכום כפול מזה ששילמו תושבי העיר הנוצרים.

בשנת 1776 היה מעשה, ושלושה מיהודי סמיאטיץ׳ נסעו בענייני מסחר לווארשה וחתמו שם על חוזי־חכירה. אח"כ שלחו להביא את משפחותיהם מסמיאטיץ׳. מנהל העיר פנה לנסיכה ושאל, אם רשאי הוא לתת למשפחות לצאת. הנסיכה פסקה, שכל מי שרוצה לעזוב את העיר יפקיד את החלק השישי מרכושו. אם יחזור העירה במשך 3 שנים יוחזר לו הסכום. בהחלטתה כתבה הנסיכה: „יהודים רבים, המתגוררים בעיר ומנהלים מסחר, התעשרו — ואם הם עוקרים לערים אחרות, הם גורמים נזק לעיר ולאזרחיה".

התקנות הגבילו גם את עיסוקם בשטח החכירות. הם הורשו להביא העירה יי"ש רק בסיטונות, ולמכור אותו רק במקומות שמחוץ לאחוזות הנסיכה. חכירת טחנות היתה חפשית, וכן הותר להם לנהל סחר תבואות — אולם רק עם אצילים.

בעיר היה מיספר ניכר של בעלי־מלאכה יהודים. הם התאגדו בשתי אומנויות (Cechy) של קצבים ושל פרוונים וחייטים. מלבד אלה היו גם פחחים ובורסקים יהודים, אולם במיספר זעום, כך שלא היו יכולים לקיים איגודים משלהם. לבעלי־המלאכה הנוצרים היו 8 איגודים: נחתומים, פרוונים, קדרים, דייגים, סנדלרים בורסקים, קצבים ונפחים.

כאשר האיגודים גבו מחבריהם דמי־חברות גדולים, פיזרה אותם הנסיכה ואסרה על בעלי־המלאכה לתקן חפצים. בעלי־מלאכה היו מיוצגים במינהל העיר ע"י נציגים משלהם — אחד נוצרי ואחד יהודי. האיגודים היהודים שילמו לנסיכה מסים שנתיים: החייטים והפרוונים 20 זה׳, הקצבים 80 זה׳. על בעלי־המלאכה נאסר לעזוב את העיר בלי הסכמתה של הנסיכה[58]. מעורר עניין, שגם לאנשי „חברה קדישא" היה איגוד מיוחד (Cech bratczyków).

דמי־קבורה הוחזקו בקופה מיוחדת, שנמצאה בידי הרב. את ההכנסות של „חברה קדישא" היו רשאים להוציא רק לשיפוץ בית־הכנסת ובית־החולים, לתמיכות בעניים ולקניית חפצי־כסף לבית־הכנסת. היהודים, כתושבים הנוצרים, נתחייבו להעמיד אנשים לשמירה על העיר בלילות.

הודות לפעילותם הכלכלית של היהודים היתה סמיאטיץ׳ בתקופה זו למרכז המסחרי של פודלאסיה. חכירת האחוזות וכן המונופולין בעיר

היו בידי חוג מצומצם של יהודים. אחוזות הנ־סיכה, שהיו מפוזרות בסמיאטיץ׳, קוצק, וויסוקה־ליטבסקי, ווהלין, סטרליסק, קוקיזוב, מריאמפול, ויאזופול — הכניסו בשנת 1773 מהחכירות העירוניות 103.987 זה׳ ומהחכירות הכפריות 89.755 זה׳ [59].

בשנת 1755 נבנה בעזרתה של הנסיכה יאבלו־נובסקה, בקרבת ארמונה, בית־הכנסת הגדול, כנראה לאחר שבית־הכנסת הישן נשרף. בית־הכנסת היה גבוה מהכנסיה האוניאטית וקרוב לגובה של הכנסיה הקתולית, דבר שנגד את החלטות הוועידות הכנסייתיות (Synody). בית־הכנסת נבנה בצורת פירמידה ובסיגנון מז־רחי, וקירותיו קושטו בציורים. בפנים נמצאו תשמישי־קדושה — ביניהם כיור עשוי במלאכת־יד — כל זה מתנת הנסיכה.

בבניין בית־הכנסת קשור המאורע המתואר להלן: בשנת 1753 הקימה הנסיכה על גבעה, ביער אורנים מוקף גנים, ארמון חדש. בקרבת מקום היה בית־העלמין היהודי. לאחר זמן קצר פרץ סיכסוך בינה ובין הקהילה. הדי ההלוויות והבכי, שהגיעו לאוזני הנסיכה בארמונה, הפריעו את מנוחתה, והיא החליטה לחסל את בית־העלמין היהודי. היא הזמינה אליה שלושה פרנ־סי הקהילה והודיעה להם על החלטתה. עם זה הודיעה שהיא מוכנה לפצותם ולהקים בעיר מעין „פסאז" בן שתי קומות עם חנויות ודירות, וכן לספק ליהודים חינם עצים מיערותיה.

היהודים דחו את הצעותיה והפצירו בה לא לחלל את בית־העלמין ולהפריע למנוחת המתים. בעזרת שלמונים והענקות עלה בידה לקנות את הסכמתו של אחד מפרנסי הקהילה בשם קדישביץ. משנחפרו הקברות והוצאו עצמות המ־תים קמה סערת־רוחות בקרב היהודים. גברים נשים וילדים יצאו לבית־העלמין, השתטחו על קברות אבותיהם ואילצו את הפועלים לעזוב את בית־העלמין. האגדה מספרת כי הבהמות בהן חרשו את השדה — נתפגרו.

בעצתו של קדישוביץ שלחה הנסיכה לעבודה זו איכר בכור מהדור השביעי, ואז עלה בידה להמשיך בחפירות בלי קרבנות ונסלל כביש עד הארמון. בית־העלמין חוסל והקהילה הטילה על קדישביץ חרם ודנה אותו ל„קבורת חמור".

לפי המסורת מת קדישביץ בגיל צעיר ונקבר מחוץ לגדר בית־העלמין, אולם אחרי ההלווייה נזרקה גוייתו מתוך הקבר והיא נשארה זמן ממו־

בית הכנסת

שך בבור פתוח. וכך מסופר כי גם בנה הבכור של הנסיכה מת לאחר זמן קצר ממחלה בלתי־ידועה. היא ראתה בזה עונש מן השמים והחליטה להקים ליהודים ברחוב הארמון בית־כנסת גדול ומפואר. על־אף סירובם של היהודים ניגשה הנ־סיכה לבנית בית־הכנסת שהוקם במקום הביתן שהיה בית־העלמין. בשנת 1755 הושלם הבניין. במרוצת־הזמן התפייסה הקהילה עם הנסיכה וקי־בלו את בית־הכנסת. בשבתות אמרו גם תפילה מיוחדת לשלומה ולשלום משפחתה [60].

במפקד של שנת 1765 [61] נמנו בעיר 1015 יהו־דים ובסניפים דרוהיצין והכפרים 880 נפשות; בסך־הכול היו באותו זמן בקהילת סמיאטיץ׳ 1895 יהודים.

בסוף המאה הי״ח ישב על כסא הרבנות ר׳ קלמן. הוא נפטר בשנת 1783. בנו ר׳ מנחם נחום גינצבורג היה רב בביאלא, ובנו של ר׳ מנחם נחום, ר׳ משה גינצבורג, שימש רב בסמיאטיץ׳. [הוא הסכים בי״ז באב תקנ״ב (1792) על ספר אבות דרב נתן של בר נרמי מליסא [62]].

בתקופה זו חי בסמיאטיץ׳ ר׳ צבי הירש בן שמואל זיינויל, מוצאו מרוסאטיי, אחד משבעת התלמידים המובהקים שהיו להגאון אליהו מויל־נה (הגר״א) [63]. הוא התקין בקהילה תקנות ומנ־הגים. בבית המדרש הישן שם התפלל, אסר לב־נות „עזרת־נשים״, איסור שנשאר בתוקף עד 1899.

הוא מחבר הספר „מרגליות התורה״, ביאורים על תנ״ך בדרך קבלה (פוריצק 1788). היה למדן חריף, בקי ומקובל [64]. נפטר בשנת 1819.

במחצית השנייה של המאה הי״ח קיימו סוח־רים יהודים מסמיאטיץ׳ קשרי־מסחר נרחבים עם חו״ל, הם נסעו לירידים בפראנקפורט ד/מ ולייפ־ציג [65]. בסוף מאה זו התקיים בסמיאטיץ׳ בית־חרושת למוצרי נחושת בהנהלת יהודים. מלבד זה ניהלו מסחר מקיף במתכת [66]. בשנת 1791 נמנו בעיר 203 בתים, והאוכלוסיה הגיעה ל־3500 נפש, יותר ממחציתה — 1800 — היו יהודים [47].

אחרי החלוקה השלישית של פולין צורפו פוד־לאסיה וסמיאטיץ׳ לכיבוש הפרוסי. מחלקים של פודלאסיה, זמודז׳, הוויבודות טרוקי ומאזוביה הורכב החבל „ניי אסט פרייסן״, סמיאטיץ׳ נכללה בדפארטמנט ביאליסטוק. בסמיאטיץ׳ נמנו בש־נת 1795 2,733 תושבים [68].

השלטונות הפרוסיים הטילו על היהודים להר־שם ולקבל Attestat (תעודת זהות). ב־15 ביולי 1797 נרשמו כל היהודים בדפארטמנט ביא־ליסטוק, ובכללם יהודי סמיאטיץ׳. מי שלא נרשם נקנס בטאלאר אחד. ראשי הערים והמוכתרים ביצעו את הפיקוח על היהודים. ענייני היהודים נקבעו בתקנון מיוחד בן 15 סעיפים: ״הרגלמנט״ מ־17 באפריל 1797.

„התקנון היהודי״ הגביל את חיי הקהילות בהג־בלות רבות. השיפוט היה מאז רק עירוני, וחסות בעל־העיר על היהודים בוטלה. אולם מהזכויות העירוניות לא נהנו היהודים.

בשנת 1807, בעקבות הנצחונות של הצבא הנאפוליוני, נסתיים השלטון הפרוסי. הפרוסים נסוגו ובפודלאסיה חנה צבא צרפתי. למושל מחוז נתמנה ע״י נפוליאון הגנראל הצרפתי פריה. עם הקמת נסיכות וארשה בשנת 1808 עברה סמיא־טיץ׳ לחסות השלטון הפולני.

תקופת־המעבר 1808—1815 היתה קשה מכל הבחינות. גם בשנים שלאחריה פקדו את העיר צרות ופורעניות. ב־1824 פרצה דליקה בה נחרב חלקה הגדול של העיר, ובייחוד הרובע היהודי. כמה שנים אחרי הדליקה (בשנת 1830) נפגעו ממחלת החולירע שפרצה בפודלאסיה.

המבקרים באותם הימים בסמיאטיץ׳ מדגישים, כי „התושבים העיקריים בסמיאטיץ׳״ — שהיא עיירה קטנטנה המשתייכת לפודלאסיה — הם יהודים. בעלי־המלאכה הם יהודים, הסוחרים — ביחוד יהודים״. הסוחרים היהודים היו מביאים סחורות לריגא, פראנקפורט, ברסלאו, קניגסברג, לייפציג וכן לכרכי רוסיה, ומשם — סחורות לפודלאסיה [69]. מסחר זה פירנס יהודים רבים בעיר בעגלונות, ובידיהם בלבד היו 700 סוסים. מקור עיקרי לפרנסת היהודים היו הירידים, אליהם באו כאלף עגלות.

בשנת 1847 חיו בעיר 3382 יהודים.

סבל רב נפל בחלקם של יהודי סמיאטיץ׳ בימי המרד הפולני, בשנים 1681 — 1863. בעיר נמצאה המפקדה המחוזית של המורדים, שנתמכו תמיכה פעילה ע״י בעלי־האחוזות ובראשם ויצנטא. הנוער שהצטרף לשורות המורדים, היה מתנפל על רוסים. הצבא הרוסי נפרע קודם כל מהיהודים, בווז חנויותיהם והתעלל בהם ללא־רחמים. המורדים בגיחותיהם אל העיר הכריחו את היהודים לספק

להם מזון ובגדים. היהודים לא השתתפו במרד ונקטו עמדה נייטראלית. המורדים נחלו תבוסה. לציון הנצחון הרוסי נצטוו היהודים, שהיו קרבנות המרד ודיכויו, להקים אנדרטה לגנראל הרוסי מאניוכין.

בשנות הששים התפתחה בסמיאטיץ׳ תעשיית טקסטיל, שנתאפשרה הודות לקירבתה אל הנהר בוג. הוקמו כמה בתי־חרושת לעיבוד צמר כב־שים[70]. התוצרת נשלחה באמצעי־תחבורה זולים דרך נהר בוג. משהונחה מסילת הברזל עד ביא־ליסטוק, עברה תעשייה זו לשם.

בשנות השבעים והשמונים של המאה הי״ט לא חלו שינויים ניכרים בחיי האוכלוסיה היהודית. בימי הפרעות בשנות 1880 — 1881, וכתוצאת חוקי מאי על גירוש היהודים מהכפרים — באו לסמיאטיץ׳ מספר משפחות של מגורשים מהסביבה.

היחסים בין הקהילה והשלטונות הרוסיים היו בכל רע. לבקשת הגבאים משר־הפלך, בעת בי־קורו בעיר בשנת 1884, להקציב 1000 רובל ממס הבשר לתיקון בית־הכנסת, הזמין אותם אליו למלון עם הרב, ובבואם נזף בהם בגסות על שאינם עושים כלום, שהרב ילמד רוסית. המשלחת ניסתה להתנצל, אולם לא הצליחה להפיג את כעסו של המושל[71].

בשנת 1884 ניזוקה העיר קשה. ב־14 באוגוסט פרצה באחת הרפתות דליקה. 60 בתים של יהודים ובית־המדרש עלו באש. הבתים לא היו מבוטחים, אף־על־פי שכבר היתה קיימת „פייער־קאסע״ (קופה לביטוח מפני דליקות), והדיירים נשארו במצב של יאוש וחוסר־כול. מאז אסרו השלטונות בניית בתי־עץ בעיר. כעבור 3 שנים — ב־1887 — פרצה שוב דליקה, אולם במשך שנה הוקמו הבניינים מחדש.

בשנת 1897 נמנו בעיר מבין 6157 תושבים — 4638 יהודים.

בסוף שנות התשעים ובראשית המאה העשרים עמדו בראש הקהילה: מאיר סלסובסקי, שלמה מאיר זילברברג, שמאי ידלון, מנדיל אברבוך, מנדיל רובינס.

העיר נפגעה קשה ממחלת החולירע. בשנת 1899 הרסו ביזמתו של הרב שחור את בית־המדרש הישן, הקימו בית־מדרש חדש ובו גם „עזרת נשים״. בשנת 1912 נתמנה במקום ר׳ ביניש סלוכובסקי ר׳ י.ל. גולדברג כרב מטעם, תפקיד בו כיהן עד 1937.

בסוף המאה הי״ט וכן גם במאה העשרים היה מצבם הכלכלי של יהודי סמיאטיץ׳ דחוק מאד. חוץ ממספר מצומצם של אנשים אמידים — האחים מיקיצינסקי, צוקר, פכטר, ויינשטיין — שעסקו בסחר־יערות וחכירת אחוזות, ואף קיימו קשרי־מסחר עם ארצות־חוץ — היה רובה של האוכלוסיה היהודית שרוי בדלות. במרכז העיר ובמספר רחובות היו חנויות של קמעונאים, בחל־קם דוכנים של רוכלים ותגרים, שהיו מביאים מהכפרים חיטה, דגן, תפוחי־אדמה, ביצים ועופות. אחרים החזיקו דברי סדקית, ומחייתם על מכירת סחורותיהם לאיכרי הסביבה, הבאים לימי־השוק השבועיים ולירידים.

חלק ניכר מהתושבים היהודים התפרנס ממלא־כה. סנדלרים רבים היו מייצרים נעליים ומגפיים למכירה בירידים,ואף העסיקו פועלים. היו חייטים ונגרי־רהיטים ונפחים, ביניהם מספר אומנים העו־שים בידיהם מכשירים חקלאיים, סכינים, פטישים, וכדומה. משלח־יד מיוחד הוא של הקצבים, הקו־נים בעצמם את הבהמות בכפרים לצורך שחיטה. נשים ובחורות צעירות היו סורגות גרביים וכפ־פות לשם מכירתם בירידים, במתכונת של תע־שיית־בית. בין שאר עיסוקים יש להזכיר את הסרסורים והמתווכים.

בעיירה ובסביבתה היו בידי יהודים טחנות מים, בהן טחנו את תבואתם איכרי הכפרים וגם הקמחנים שבעיר[72]. בסיכומו־של־דבר חיו המוני ישראל בדחקות ובמצוקה כלכלית.

משבר קשה פקד את העיר בשנת הבחירות לדומה הרביעית (1907), כשהפולנים הכריזו חרם על יהודי פולין בשל תמיכתם בבחירתו של המועמד הסוציאלדימוקראטי יאגאלו בווארשה. גם בסמיאטיץ׳ הסית הכומר הפולני את התושבים הפולנים שלא יקנו אצל יהודים. הפולנים התאגדו והקימו חנות קואופרטיבית משלהם. היה זה דווקא יהודי שהשכיר בביתו במרכז העיר מקום לחנות המתחרה.

המצוקה הכלכלית וקשיי הפרנסה של ההמונים, המצב הפוליטי, הנגישות של השלטונות, הקיפוח והניצול של האדם העובד והיחס של המעבידים, אף של בעלי המלכה, אל הפועלים — כל אלה גרמו, בדומה לייתר הערים והעיירות, לתסיסה

חברתית. אירגוני הפועלים שקמו בפולין בשנות התשעים, מצאו גם בסמיאטיץ' קרקע לתעמולתם. מווארשה בא נגר, שכינויו המפלגתי היה בילטשה, ואירגן פועלים ובעלי־מלאכה — חייטים, סנדל־רים ונגרים — ב„בונד". מפעילי ה„בונד" היו עד פרוץ מלחמת העולם הראשונה יעקב אורישס ומשה וייסמאן. אירגון זה, ואחר־כך אגודות הציונים הסוציאליסטים ס.ס., עסקו בפעולה קונ־ספיראטיבית בתקופת 1903 — 1905.

משנות התשעים תופסת התנועה הציונית מקום ניכר בחיי החברה היהודית. מבחינה אירגונית השתייכה סמיאטיץ' לוועד הגליל גרודנו. בראש התנועה הציונית עמדו שלום פאכטר ומשה פונדיק (שעלה ארצה, היה פועל בסג'רה, חזר לסמיאטיץ' והמשיך בה בפעולתו הציונית). נוס־דה גם אגודת פועלי ציון מפלג בר בורוכוב ובראשה אלקה ודובה קפלן ומשה פחטר. האגודה מנתה מספר רב של חברים, ובשנת 1905 התאחדה עם קבוצת י. טבנקין.

מעורר עניין, שבעיירה נוסד ברשות השלטונות סניף של החברה הספרותית בפטרבורג „ייב־רייסקוייה ליטראטורנויה אובשצ'סטבו". בכל ליל־שבת היו מתאספים בביתו של הסוחר המשכיל ראובן מונצ'אר, קוראים יצירות ספרותיות ומקיי־מים וויכוחים.

המצב הכלכלי המעורער והרדיפות הפוליטיות בשנות 1905 — 1914 עוררו תנועת הגירה לאמ־ריקה ועליית בודדים לארץ־ישראל. עם פרוץ מלחמת העולם הראשונה והכיבוש הגרמני נפתח פרק מיוחד בתולדות יהודי סמיאטיץ'.

בניית מקווה חדש
במרכז שליח הלאנדסמאנשאפט בארה"ב מר רוזנטל, ולידו הרב יוסיליביץ ור' אליהו מזור, ר' ביניש יבלון ואחרים

1. טנצינסקי ואשתו ביקשו את המלך זיגמונט לספח את העיר למחוז דרוהיצ׳ין ובשנת 1546 נתמלאה בקשה זו.
(Starożytna Polska, t. II., p. 423)

2. מצוטט ב־ Władysław Konopczyński : Kiedy nami rządziły kobiety. Londyn, p. 26-27

3. בראדליי ג׳מס (1692—1762), חוקר אנגלי.

4. Orgelbrand: Encyklopedja, t. XXIII, p. 420

5. Hoelsche, l. c. I, p. 466

6. בשנת 1777 ביקר פוניאטובסקי בפעם הראשונה בעיר. בשנת 1793 בדרכו מהסיים בגרודנו (3/XII) ביקר יומיים בסימיאטיץ׳ ונתקבל ע״י יאבלונובסקה, סייר בארמונה, בספרייתה, במוזיאון ובמפעלים התע־שייתיים.
(Starożytna Polska, t. II., p. 424-425)

7. Carl von Hoelsche: Geographie u. Statistik von West-, Sued- und Neuostpreussen. Berlin 1800-1807, t. I, p. 138, 154

8. Stanisław Zieliński: Bitwy i potyczki 1863-1864. Rapporzwil 1913, p. 319-320

9. Istoryczeskij Słownik Akademji Naucz. S.S.R. 1935, t. II, p. 107-133

10. Słownik geograficzny, t. X, p. 542

11. Wasiutynski : Ludność żydowska w Polsce w w. XIX. i XX. Warszawa, 1930, p. 83

11א. די יידישע עקאנאמיק ווילנה 1937, חוברת I, לוח I, ע. 11.

12. Regesty y nadpisy. St. Petersburg, 1899, t. I., p. 288-289, Nr. 629

13. היסטארישע שריפטן (איוואַ), כרך II, ע׳ 180—204 א פראגמענט וועגן יידישן האנדל צווישן ליטע און פולין אין XVI י״ה (העברעיש — יידישע צאל רייס־טערס פון בעלסק און לוקאוו אין 1580).

14. אוסולינאאום לבוב כתב־יד 279 II, דף 84, 86, a 102.

15. כתב־יד אוסולינאאום II.279.

16. הגליל פודלאסיה היה מורכב ממחוז : א) טיקטין, ב) ונגרוב, ג) ציאכאנובייץ, ד) מזריץ׳.

17. לועד הגליל טיקטין השתייכו: א) טיקטין, ב) סיאמ־יאטיץ׳, ג) אורלה, ד) בוצ׳קי.

18. א. גאחארין: די טיקטינער קהילה אירע באציהונגן מיט די קליינע פראווינץ־קהילות און מיטן ועד ע׳ 73.
דד״א ב. בלעטער פאן געשיכטע וראשה 1960 כ׳ XIII,

19. בפני ארון הקודש.

20. סכום = מס לועד המדינה.

21. מס גולגולת (Pogłówne).

22. מס גולגולת.

23. assygnacja = פקודת תשלום הנהוגה בקהילות והמקנה לבעליה זכות להוציא את המגיע — אם לא ישולם למועד — בכפייה ובנגישות ואף בכפל־תש־לום בערכאות של גויים.

24. בעל העיר באותן השנים, הנסיך מיכאל סאפיאה.

25. פקודות בעל־פה — לא בכתב.

26. פנקס טיקטין, דף ש״פ ע״ב, נדפס ב„היסטארישע שריפטן (איוואַ), כרך II, ע׳ 752—573.

27. פתל — פת כותי.

28. יינם — יין נסך.

29. בעילתם — בעילת זנות.

30. שטר חוב.

31. בערכאות של גויים.

32. פנקס טיקטין דף של״ג נדפס ב־ Jewr. Starina, 1912, p. 453 ו„בפנקס ועד ארבע ארצות לישראל״, היילפרין, ירושלים תש״ה, ע׳ 222, סי׳ תס״ח.

33. פנקס הקהל טיקטין דף רמג, ע״א. נדפס: י. היילפרין, פנקס ועד דדא ע׳ 245, סי׳ תקכ״ג.

34. מתוך פנקס טיקטין, דף קמ־קמא, נדפס ב־ Jewr. Starina, 1912, p. 454-455 ובפנקס דד״א לישראל היילפרין, ע׳ 247—252, סי׳ תקכ״ז.

35. י. היילפרין, פנקס דד״א, ע׳ 228, ס׳ תפה.

36. כ״ד המאורות הגדולים רבני ד׳ ארצות בצירוף כמה קציני נגידי מנהיגי רוזני ד׳ ארצות בועד קודש חתמו על פסק הדין:
פנחס משה בין ישראל חריף מלבוב, אריה יהודא ליב מקראקא, נפתלי הכהן מפוזן והגליל, שאול מקראקא, מרדכי זיסקינד בן משה רוטנברג מלובלין, מאוסטרא, ר׳ מרדכי בן צבי הירש מלוצק, זכריה נפתלי הריץ אשכנזי מקובל, זכריה מענדל מבעלזא, יוסף סגל מלבוב בפשמישל והגליל, יואל היילפרין מענדל בן יעקב מקראקא.

37. פנקס דד״א, ע׳ 109, ס, רס״ו, הוא קיבל מועד הגליל הלואה בסך 220 זה. כפי שכתב בית־הדין הגדול בט־קטין.

38. פנקס ע׳ 142, ס׳ שלה.

39. היסטאר. שריפטן (איווא), כ׳ וו, ע׳ 572, 573.

40. פנקס דד״א, ע׳ 247, ס״י תקכ״ז.

41. פנקס דדא, ע׳ 121, פ׳ רץ.

42. פנקס דדא, ע׳ 151, פג׳ שנ״ג. גם י. היילפרין: חשבונות ועד ארבע ארצות בפולין. בית רביץ, ע׳ 219.

43. פנקס דדא ע׳ 110, פ׳ רס״ן.

44. פנקס דדא, ע׳ 267, ס׳ תקכא.

45. ד״ר ר. מאהלר, היסטאריישע שריפטן, כ׳ וו, עמ׳ 648 ובפנקס דד״א ע, 307, ס׳ תריא.

45א. פנקס דדא, ע׳ 308, ס׳ תריב.

45ב. פנקס דדא, ע׳ 309, ס׳ תרט״ו.

46. פנקס דדא, ע׳ 503, ס״י ותקס״ב.

47. פנקס דדא, ע׳ 310, ס׳ תוי״ח.

48. פנקס דדא, ע׳ 316, ס׳ תרכ״ג.

49. פנקס, ע׳ 318, ס׳ תרכ״ח.

50. ע׳ 321, ס׳ תרל״ח.

51. פנקס דדא, ע׳ 364, ס׳ תר״פ, היה מעורב בענין אייבנשיץ ויעקב עמדין.

52. צבי הלוי איש הורוויץ, ס׳ כתבי הגאונים, ע׳ 49.

53. דעת קדושים, ע׳ 45.

54. ג. שלום: התנועה השבתאית בפולין, בית ישראל בפולין, כרך ב׳, ע׳ 53.

55. Johann Jacob Schudt: Juedische Merkwuerdigkeiten, Frankfurt a/M. 1714, p. 58

56. מאיר בניהו: החברה הקדושה של רבי יהודה חסיד, בספר היובל לשניאור זלמן שזר, ירושלים תש״כ, ע׳ קנו.

57. אגרת של מרדכי דלאטש על עליית אברהם רוחיגו וסיעתו משנת 1702 נדפס: אברהם יערי; אגרות ארץ ישראל, תל־אביב תש״ג, ע׳ 242.

57א. מאיר בניהו: ע׳ קעו.

58. Janina Bergerówna, l. c. p. 317

59. Janina Bergerówna, l. c. p. 397

60. S. Aberbuch: Semiatyczkaja Synagoga i predanje o nej. Jewr. Starina, 1911, p. 565-567

61. Józef Kleczyński i Franciszek Kluczycki: Liczba głów żydowskich w Koronie z taryf. r. 1765, Kraków 1898, p. 10

62. דוד מגיד, משפחת גינצבורג, ע׳ 64, 81.

63. והם: 1) חיים מוולוזין, 2) ר׳ שלמה אבד ח־לקאמיר, 3) ר׳ שלמה זלמן אחיו של ר׳ חיים מוולוזין, 4) ר׳ סעדיה גיסו של ר׳ שלמה זלמן עלה לא״י אחרי מות הגר״א, 5) ר׳ שלמה מטאלטשין המגיד מוילנה, 6) ר׳ צבי הירש מסמיאטיץ׳, 7) ר׳ שלמה ממוהילב.

64. הוא סב־סבתא של ד״ר יוסף חזנוביץ.

65. Monatsschrift fuer Geschichte und Wissenschaft des Judentums, 1920, p. 288

66. E. Ringelbaum: Projekty i próby przewarstwowienia Zydów w epoce Stanisławowskiej. Warszawa, 1934, p. 55

67. Orgelbrand, t. XXIII, p. 420

68. H. Mościcki: Białystok. Zarys historyczny, 1933, p. 65-68
ביתר הערים של דפארטמנט ביאליסטוק נמנו: ביא־ליסטוק — 3370 תושבים; קלבריה — 2705 תושבים; צ׳כאנוביאטץ — 651 תושבים.

69. Wasil Sewergyn: Zapyski puteszewstwija po zapadim prowincjam Rossyjskago gosudarstwa, St. Petersburg, 1803 Jewr. Starina, 1910, p. 362

70. הרשברג, פנקס ביאליסטוק, כרך וו, ע׳ 21.

70א. יחזקאל קאטיק: מיינע זכרונות, ורשה 1913 — כרך א׳, ע׳ 329—331.

71. המליץ, כתבה מ־3/7/1884.

72. תאורו של משה וייסמן: פון בריסק ביז סעמיא־טיטיטש אנטאריא — קאליפורניה 1952, ע׳ 77—79.

אריה שפיאלטר

קורות 150 שנה

א סמיאטיץ׳ — קהילה עתיקה

עיר הולדתנו, סמיאטיץ׳, נמנית — ללא ספק — עם הקהילות היהודיות העתיקות בפולין, אף כי קשה לדעת קורות העבר הרחוק ולתארן באורח היסטורי ־כרונולוגי.

מסורות, שנשתמרו בעל פה ושהגיעו לזקני העיר, מעידות, שיישוב יהודי היה קיים בסמיא־טיץ׳ מאות בשנים. במוחם של רבים מבני סמיאטיץ׳ חרות מראה בית־הקברות העתיק שליד בית־הכנסת, השוקע ונעלם באדמה, ופה ושם מבצבצות מתוך האדמה מצבות עתיקות, שאותיו־תיהן דהו ונשחקו במרוצת השנים הרבות, ושרק בקושי אפשר היה לפענח את הפ״נ שעליהן. במיוחד זכור שריד של „אהל״ רבני, שלפי המסורת נקברו שם אב ובנו.

בית הקברות הזה, אשר שימש קרוב למאה שנה טיילת לנוער, מעיד על קדמות העיירה. כי אין להניח שהמקום לבית הקברות הוקצה מלכת־חילה בתוך העיר, אלא, כנראה, התרחבה העיר במרוצת הדורות והתפשטה, עד שהקיפה את בית העלמין העתיק. ואולי היתה סמיאטיץ׳ הקדומה בנויה במורד ש„מעבר לגשר״, משני צדי הנהר.

זקני העיירה ידעו לספר גם על ארון הקודש שבבית הכנסת, המוחזק כעתיק יומין, וגם על פנקסי קהילה עתיקים, שהיו גנוזים במקום נסתר בבית־הכנסת, ואיש לא ידע את תוכנם.

לצערנו, לא נשתמרו לא פנקסי קהילת סמיא־טיץ׳ ולא תעודות היסטוריות מוסמכות אחרות על הישוב היהודי בראשיתו, אולם נעלה מכל ספק, כי קורותיה של סמיאטיץ׳ ושל היישוב היהודי בכללו באותו מחוז קשורות בפרשת יהודי פודל־אסיה וביאליסטוק במאה החמש־עשרה, כשיהודים יצאו לדרך נדודיהם מגרמניה ופרוסיה ונאחזו ביישובים קטנים ודלים שבפולין, בהם נקלטו בפרנסות של המעמד הבינוני וכבעלי־מלאכה. ידוע יחס המלך הפולני, קזימירז׳ הגדול, ליהו־דים, שראה בהם יסוד יוצר ובונה לערים.

ההיסטוריון הפולני א. קז׳יז׳אנובסקי לא כלל בספרו „פולין העתיקה״ את חבל פודלאסיה. גם המונוגרפיה הארכיונית על פודלאסיה של הפרופ׳ ח. מושצ׳יצקי פוסחת על תפקידם ומקומם של היהודים במחוז. הספר אינו מזכיר כלל את פעי־לותם של היהודים בענפי המסחר ותעשיית האריג. לעומת־זאת מוכח מספרו של ההיסטוריון הגרמני פון הולשה (ברלין 1800), שהיהודים תפסו מקום בראש התעשייה, המסחר ובעלי־הבתים במחוז ביאליסטוק. קובלנה של עירוני סמיאטיץ׳ משנת 1582 בפני בעלת העיר מעידה, כי טחנות הקמח בעיר היו אז בידי יהודים (ראה במאמרו של ד״ר גלבר, ראש פרק ב׳).

העיר הנודעת בימינו, ביאליסטוק, לא היתה בשנת 1514 אלא כפר, שקיבל מעמד של רשות עירונית רק בשנת 1742, כשאוכלוסיתה מנתה בס״ה 3400 תושבים. באותו זמן היתה האוכלוסיה של סמיאטיץ׳ פחותה רק בשליש מזו של ביא־ליסטוק. בדרך־כלל היה מעמדם הכלכלי של היהודים במחוז זה ירוד, ובזה מסתברת, אולי, הסיבה להסחת הדעת של ההיסטוריונים מתפקידם ופעילותם במשק הארץ.

מאורע היסטורי המשתלב בתולדות יהדות פו־לין והמוכיח, כי סמיאטיץ׳ היתה עיר ואם בישראל כבר במאה השבע־עשרה, הוא עלייתם של האחים ר׳ יהודה גדליה ור׳ משה מסמיאטיץ׳ לארץ־ישראל בשיירת ר׳ יהודה החסיד (1700). בספרי ההיסטוריה מוזכרים שמותיהם של האחים (על־שם מקום־מוצאם) בין ראשי הפעילים בחבורה, שהתלכדה מסביב לאישיותו של ר׳ יהודה חסיד, והם הצטרפו אליו, משהחליט לדחוק את הקץ ולעלות ירושלימה.

ב. בצל שלטון פרוסיה
(1807—1795)

עם כניסת הצבא הפרוסי לפודלאסיה בשנת 1795 נהפכה סמיאטיץ׳ מעיר פולנית־ליטאית לעיר הכפופה לשלטון פרוסי. האוכלוסיה הכללית במחוז מנתה אז כחצי מיליון תושבים, וסמיאטיץ׳ — 2733 נפש. המרכז האדמיניסטראטיבי היה בביאליסטוק, והפקידות — גרמנית. רושמי דברי הימים מהתקופה ההיא יודעים לספר, שהממשל הפרוסי פעל לשיפור המצב הכלכלי והתרבותי במחוז. בביאליסטוק נוסד הדפוס הממשלתי, ושם נדפס עתון בלשונות גרמנית ופולנית „די נויע אוסט פרייסיש אינטליגענץ בלאט", בו פורסמו הוראות השלטון והמינהל. השלטונות אירגנו את הדואר, אשר פעל קודם לכן כ„קורייר פרטי"; הקימו מוסדות לטיפול בבריאות האוכלוסיה, ובערים — קבוצות של מכבי־אש מתנדבים. לשון ההוראה בבתי־הספר היתה גרמנית. אך חיי היהודים במחוז התנהלו לפי „הרגלמנט היהודי" המשפיל הנודע, שהכיל יותר איסורים מאשר היתרים. המימשל הפרוסי הכביד את אכפו על האוכלוסיה היהודית במחוז. השלטון היה רודני, והיהודים הושפלו לדרגת זרים ונכנעים.

מהימים ההם ידועה אסיפת הרבנים בקלשצ׳בה, אשר חיפשה דרכים לביטול הגזירות והחליטה לשגר משלחת למלך פרידריך וילהלם ה־3. הרגלאמנט הפרוסי חתר גם תחת מעמד הקהילות, אשר הגנו על זכויות היהודים בתחום הכלכלה ואירגון החיים הדתיים ושימשו להם מוסד מייצג כלפי הממשלה.

בפודלאסיה היו אז 3 קהילות גליל והם: טיקטין, ונגריב, ציחאנוביץ. גליל טיקטין כלל 4 קהילות ראשיות: טיקטין, סמיאטיץ׳ אורלה ובוצקי.

היסטוריון המימשל הפרוסי, פון הולשה, כותב מתוך מורת־רוח על הערים מחוסרות הפרנסה: „על העדר מפעלי תעשייה בין היהודים המתקיימים מ,בתי מרזח׳, על בעלי־האחוזות בסמיאטיץ׳, הרוצים להגדיל את ערך רכושם והכנסותיהם, שהפכו את העיר למרכז מסחרי ובנו בה ,ראטוש׳ עם מאה חנויות, בו בזמן שבביאליסטוק הקימו רק 40 חנויות ובסובאלק אין להשיג דבר".

שלטונם של הפרוסים לא האריך ימים. בשנת 1807 ניגף הצבא הגרמני בפני צבאות נפוליאון בהתקדמותם לעבר מוסקבה. צמרת השלטון הפרוסי על צבאה ופקידיה נסוגו לעבר ממל. בפולין הוקמו השלטונות העצמאיים של „הדוכסות הווארשאית". במחוז פודלאסיה חנה צבא סדיר, ונתכונן משמר אזרחי, שכלל בשורותיו אזרחים מבני 50 ומעלה. למושל מחוז פודלאסיה נתמנה הגנראל הצרפתי פרייה, שנעזר בחיל מצב אוסטרי מצבא נפוליאון. כל העיירות במחוז נמצאו במצב־של־ארעי, בין שלטון למשנהו, ובערים הקטנות הופקד הסדר בידי המיליציה האזרחית וראשי־הקהל.

היהודים תלו תקוות רבות בהכרזת חוקי השוויון האזרחי של נפוליאון מחודש יוני 1807, לאחר שהשלטון הפרוסי כבל את חרותם בסדרי הרגלאמנטים והגבלות אחרות.

אך גל האמונה בחרות ובשוויון שכך והפך למפח־נפש, עם סירובם של שליטי „הדוכסות הוארשאית" להנהיג בשטחה של פולין את שויון הזכויות לאזרחים היהודים.

ג. במלכות רוסיה

עם התמוטטות צבא המנצחים של נפוליאון בא הצבא הרוסי לפודלאסיה. השלטונות הרוסים בשובם לסמיאטיץ׳ התנהגו ברוח המדיניות הליבראלית של הצאר אלכסנדר הראשון, באותה תקופה. עבר זמן רב עד שכוננו מחדש את מוסדות השלטון. הדוכסות הפולנית נהפכה ל„מלכות פולין" המצורפת לרוסיה.

„המדיניות הליבראלית" לגבי היהודים לא ארכה שנים רבות, ובשנים האחרונות לשלטון הצאר אלכסנדר הראשון נתחדשו הנגישות ויחס האפליה. מצב האוכלוסיה היהודית החמיר עם הכתרתו של אחיו ניקולאי הראשון, שימי מלכותו נרשמו כאחת התקופות האפלות בדברי ימי יהדות רוסיה. שמו נשתמר לדראון בזכרונם של זקני סמיאטיץ׳ בדורנו שקיבלוהו מפי הוריהם, ובעיקר זכורה לזוועה גזירת השמד והחטופים (1827 — 1856).

היהודים היו עד הימים ההם משוחררים משירות הצבא ושילמו תמורתו כופר נפש לקופת המדינה. הצאר ניקולאי הטיל על היהודים שירות צבא של כפייה לתקופה של עשרים וחמש שנים, ועם זה גזר לקחת מאת היהודים בני נעורים מגיל שתים עשרה, להרחיקם מסביבה יהודית ולחנכם עד גיל שמונה עשרה. נמצא שתקופת שירותם ארכה יותר משלושים שנה. למעשה נח־

טפו ונמסרו לחינוך צבאי אף בני 8 — 9 שנים. היה זה שמד כפוי. רק מעטים יכלו לעמוד בתנ־אים האכזריים האלה ולזכות לשוב אל חיק מש־פחותיהם. הפרידה מנערים אלה היתה כפרידה מן המת. אימת „החוטפים" שפגעה בעיקר בבני דלת־העם, שלא יכלו לשלם כופר נפש, רבצה על העיירה עד סוף שנת 1856, עם ביטול הגזירה בפקודת אלכסנדר השני. למרבה החרפה היו כמה מהחוטפים בשירות הצאר מ„תקיפי הקהל", שהס־תמכו על „דינא דמלכותא דינא" בהסגירם לידי השלטונות ילדי עניים, יתומים וכד׳. האוכלוסיה לא יכלה לגמול להם על מעשיהם בהיותם מוגנים על־ידי השלטונות. מעשה רצח של אחד החוט־פים בסמיאטיץ׳ עלה ליהודיה בדם ובדמים.

ר׳ יצחק לייזור גולדברג ז״ל, שכיהן כרב מטעם בסמיאטיץ׳ משנת 1910, הכיר זקנים, אשר נחטפו ל„קאנטוניסטים" בהיותם ילדים. ביניהם אחד שהיה ידוע בשם „לייבל זעלנער" ושני — יענקל סאלניק. הם היו פושטים את לבושם מעליהם, וחושפים לעיני כל את הצלקות, שנשארו בבשרם מהמכות בשנות שירותם בצבא הצאר כאשר רצו לכפות עליהם שמד.

צרה נוספת, שהתרגשה על העיר בתקופה הזאת, היא המגפה שפרצה בכל האיזור בשנת 1830 ושגרמה לקרבנות רבים. גם על צרה זו סיפרו אבות לבנים, וכך הגיעו מפי זקני העיר אל בני־דורנו.

בשנת 1842 עברה סמיאטיץ׳ בפקודת ניקולאי הראשון מפלך ביאליסטוק לפלך גרודנה.

ד. ימי המרד הפולני

השנים 1831 — 1863 ידועות כתקופת התסיסה והתחלת המרידות הפולניות נגד שלטון הצאר. השלטונות הרוסיים גייסו גם את הפולנים לשירות הצבא, והמרידות פרצו בלשכות הגיוס.

זקני העיר מספרים מפיהם של אחרים, כי בימי־ההתייצבות היו מופיעים תעמלנים פולנים, שה־סיתו את הנוער להתמרד ולהימלט מלשכת הגיוס. הטירונים, בהיותם על־פי־רוב שתויים, היו מת־גרים ומשתוללים, תוקפים ומחבלים ברכוש, עד שהצבא היה מחזיר את הסדר על כנו. התמרדות כזאת היתה מסתיימת בדרך־כלל בפעולות־נקם באוכלוסיה היהודית: שדדו חנויות, בזזו דירות והתעללו בתושבים חפים מפשע. הפלוגות הפרטי־זאניות של הפולנים נזקקו לכסף, למזון ולבגדים. האוכלוסיה היהודית נתבעה לתת ואף נתנה, בלית־ברירה. הרוסים שוב כילו את חמתם ביהודים בשל־כך, ונתקיימה האימרה: נפלה האבן על הכד נשבר הכד, נפל הכד על האבן שוב נשבר הכד.

הישישה הגב׳ מונצ׳אר יודעת לספר מה ששמ־עה מפי הוריה ואחיותיה הקשישות על הקרבות בסמיאטיץ׳.

חרות בזכרונה התיאור על פרש פולני, שהיה פצוע קשה וקרא כשהוא צונח מעל סוסו הדוהר: „ישצ׳ה פולסקה ניה זגינלה", (עוד לא אבדה פולין) וקריאות פאטריוטיות אחרות.

הזקנים יודעים גם לספר, כי אחרי דיכוי ההת־קוממות בסמיאטיץ׳, שהיתה ידועה כמבצר ה„פריצים" הפולנים, נחרב בפעולת־עונשין ארמון פיישוב המפואר אשר ב„הויף". מכל איזור הבנ־יינים היפים, המוקפים בריכות ותעלות, נשארו לפליטה רק פסלי האריות בכניסה לשער.

פרטים מתקופה זו מובאים גם בספרו של מ. וייסמן „מבריסק עד סמיאטיטש". המחבר מספר מה שנמסר לו מפי סבו ר׳ דוד הטוחן, שנקרא ע"י אחד הפריצים הצעירים פאן וינצנטי מה־„הויף" להסיע אותו באישון ליל לאסיפה חשאית של המורדים. הטוחן סיפר איך ניצל בדרך נס מיריות המשמר הפולני, הודות להתערבותו המהי־רה של ה„פריץ" פאן וינצנטי, לאחר שהבטיח ב„הן צדק" לכל הנוכחים לשמור סוד ולא לגלות דבר ממה שראה ושמע.

עם דיכוי המרד החלו השלטונות הרוסיים ברוסיפיקציה של כל האיזור. מאות פקידים על משרדיהם בלוויית צבא הציפו את המחוז. החגים והמנהגים הפולנים בוטלו, והרוסית היתה לשפה השלטת. במשך עשרות שנים אחר המרד שרר שקט שלאחר סערה. הפולנים חבשו את פצעיהם, ויהודי העיירות התאוששו מחורבנם, שרישומיו היו ניכרים שנים רבות. כידוע, שמרה האוכלוסיה היהודית על נייטראליות, כי לא ציפתה לישועות לא מהרוסים ולא מהפולנים.

בקשר למאורעות המרד הפולני כפי שנתרחשו בסמיאטיץ׳, מן העניין להביא גם את הדברים של זקן העיר ר׳ מרדכי קפלושניק ז״ל, ששמע בעודו נער מפי אמו: „זה היה ביום חמישי בשבוע, כשהמתקוממים הפולנים מכל הסביבה נכנסו לסמיאטיץ׳. הם היו מזוינים בגרזינים, בחרמשים

וכל מיני כלי־חבלה. חלק מהם רכב על סוסים, כצבא פרשים. חלק מהם היה גם מלובש מדי צבא וחבוש כובעים מרובעים (כובע לאומי פולני).

אחרי הסתערות קצרה הם כבשו את המקומות המבוצרים בעיר: הארמון שב„הויף", ה„ראטוש" והכנסיה. סמיאטיץ' נחשבה לעיר פולנית מתקוממת. יומיים ארך הקרב. בערב־שבת חזרו הרוסים לעיר, אך מחציתה עלתה באש. לאחר כניסתם של הקוזאקים עוד הוסיפו להבעיר בתים בעזרת ערמות קש. צבא רוסי נוסף זרם העירה מביילסק הסמוכה. בשני ימי הקרבות סבלה סמיאטיץ' מהרעשת תותחים הרסנית. התנגדות המתקוממים היתה חזקה, ועל כן היה החורבן בעיר גדול מאוד. היהודים ברחו בהמונים בריחה מבוהלת מן העיר".

כאמור, היו השנים שלאחר המרד שנים של הקמת ההריסות וביעור שרידי התרבות הפולנית מן המחוז.

ה. תחילת המאה העשרים

בראשית המאה העשרים עמדו החיים בסמיאטיץ' בסימן התסיסה החברתית, הלאומית והסוציאלית, שחדרה מהמרכזים בפולין וברוסיה גם אל העיירות הקטנות. הפועלים היהודים בעיירות, שהיו מקופחים כפליים, התעוררו מתרדמתם.

תנאי־החיים ותנאי־העבודה הקשים היו קרקע פורה לצמיחת רעיונות מהפכניים. השכר היה ירוד, והתנאים למטה מכל קיום אנושי. הפועל סבל מנגישות ופגיעה בכבודו כאדם. השוליות שימשו גם כמשרתי ביתו של המעביד. רבים נתפסו ל„טיפה המרה", כדי להשכיח את מר־לבם וסבלם. בבתי־החרושת היה המצב גרוע מזה. בעל־הבית המכובד ראה את עצמו כאיש־חסדם ונותן לחמם של הפועלים.

רוחות המרד והמהפכה הגיעו גם לתחום המושב וחדרו לרחוב היהודי. קמו אירגוני פועלים ונערכו שביתות והפגנות של אחד במאי, שגררו אחריהן מעשי־גמול מצד השלטונות — מאסרים והלקאות. הרדיפות של השלטונות עוררו את הפועלים לתגובה ולנקם. ר' י"ל גולדברג זכר יפה מעשה בהתנקשות הפריסטאב הסמיאטיצ'אי, הד"ר קא־דוב, בביאליסטוק, שבעקבותיה פרצו פרעות בעיר זו. ההגנה העצמית היהודית השיבה אז לפורעים כגמולם.

ראש־הקהל של סמיאטיץ' היה בתקופה ההיא ר' שלמה מאיר זילברברג, בעל חנות מכולת בראטוש, ששימשה גם כ„בי־שכר" לכל הפריצים בסביבה ולציצרסקי בראשם. לפני זילברברג שימש בתפקיד ראש־הקהל (הסטארוסטה) מאיר סלסובסקי. הוא נעזר בארבעה בעלי־בתים להנהלת ענייני העיר.

בין מוסדות הסעד והצדקה יש להזכיר את אגודת „גמילות חסדים", שנוסדה בשנת 1902 במטרה לתת לאוכלוסיה מלוות כסף לדורשיה בלי כל ריבית.

תחילת המאה העשרים היא תקופת גידולן של המפלגות היהודיות על כל זרמיהן גם בסמיאטיץ'. נתעוררה פעולה ציונית רבה, שהתרכזה בעיקר בתעמולה ובהסברה ברוח ההחלטות של ועידת חובבי־ציון בקאטוביץ. בראש ההסתדרות הציונית עמדו שלום פכטר ז"ל (נפטר בתל־אביב), משה פונדיק (נתנסה בהגשמה ציונית בארץ־ישראל, אך נאלץ לחזור. את פעילותו הציונית המשיך בסמיאטיץ' בהקמת בית־ועד לציונים ובחינוך דור מגשימים), יהודה קאהוט ואחרים.

ההשכלה והציונות נתנו אותותיהן בעיקר בשדה החינוך. בסוף המאה הי"ט היה קיים בסמיאטיץ' בי"ס ללימוד שפת המדינה והחשבון. בעשור הראשון של המאה העשרים היו קיימים בקהילת סמיאטיץ' בית ספר רוסי לבנים, בהנהלת המורה טנביצקי, ופרוגימנסיה רוסית לבנות מיסודו של מר ז' אוורבוך. באותו זמן התחילה הפעולה להחייאת הלשון העברית. ויגדורוביץ פתח בי"ס לבנים ולבנות לשפה העברית, יהודה קאהוט פתח חדר מתוקן, ויצחק צבי טש המשכיל הפך בהדרגה את החדר המסורתי שלו לחדר מתוקן.

בשנת 1902, נוסדה אגודת „צעירי ציון", ששמה לה למטרה להפיץ תורה ודעת בין האמנים והפועלים. הם גם פתחו „בית־עקד" — לספק למעוניינים ספרים ומכתבי עתים לקריאה. כן קמה תנועה גדולה של „פועלי ציון", שבראשה עמדו אלתר יאבלון, דובה קפלן, אלקה קפלן, משה פכטר, חייטשע (בתו של מנדל חליסער) ויהודית פניג.

כן קמה בסמיאטיץ תנועת ה„בונד", שריכזה שכבות רחבות של פועלים, חייטים, סנדלרים, נגרים ובעלי־מלאכה אחרים. תקופה מסויימת התנהלה פעולת ה„בונד" במחתרת מחשש עינם

של השלטונות, והמנהיגים אימצו לעצמם שמות בדויים. אחד הפעילים היה הח׳ „נילטשע״ — שם מוסווה; עסקן אחר, ששמר כל שנותיו אמונים למפלגתו והיה מראשי פעיליה הוא יעקב **אורישם**, וייבדל לחיים — משה **וייסמן**. פעילים אחרים ב„בונד״ היו החברים: **לייקע, צאלקע, שייקע**, בריל **שפיאלטר**. הפגישות נערכו בביתה של שיינה **אקרמן**, מנושאי הדגל התמידיים היתה החברה לייקע. פעולת ה„בונד״ כללה גם הפצת חוברות תעמולה בלתי־ליגאליות, שהביאה את חבריה לעתים קרובות ל„אוצ׳סטוק״ (תחנת המשטרה). באסיפות הבלתי־חוקיות, נשמעו קריאות גנאי נגד השלטון וסיסמאות עידוד למהפכה ולסוציאליזם.

עם פירסום צו האוטונומיה העירונית של הצאר, בשנת 1910, הוכרז על עצמאות החיים המוניציפאליים וקיום בחירות למוסדות העירוניים. יהודי סמיאטיץ׳ ויתרו משום־מה על הזכות הזאת, והבחירות בעירנו לא נתקיימו.

בפרק־זמן זה התפתחה גם תנועת הגירה אל מעבר לים. בחלקם הגדול פנו המהגרים לארצות־הברית, ובודדים — גם לארץ־ישראל. נדידה זו צמחה בעיקרה על רקע של מצוקה כלכלית, אך גם מתוך כמיהה לצאת למרחב מתחומיה של עיירה קטנה וצרת־אופקים.

ו. במלחמת העולם הראשונה

בתשעה באב — 31 ביולי 1914 — הוכרזה המלחמה העולמית, ולמחרת פורסם הדבר בחוצות העיר ע״י הכרוז של העיריה. הודעות גיוס ענקיות הודבקו במקומות ציבוריים, ונתקיימו תהלוכות פאטריוטיות, דתיות פרבוסלאביות. כעבור זמן קצר עבר על־פני העיר צבא רוסי בחגור מלא בדרכו לעבר החזית. מקץ שנה, בערך, התקרבה המלחמה לשערי העיר. לילה־לילה נשמעו הדי יריות תותחים מהגבעות הקרובות, שבישרו את הקרב על סמיאטיץ׳. בנייני־ציבור ובתי־ספר נהפכו לבתי־חולים צבאיים. לעיירה הגיעו פליטים רבים מהסביבה. הם אוכסנו בבתי־מדרש, אצל קרובים ואנשים רחמנים, שפתחו את ביתם למחוסרי קורת־גג. האוכלוסיה החלה להכין את עצמה ל„קרב על העיר״.

על אף ההתנהגות ההוגנת, בדרך כלל, של הרוסים, לא סמכו יהודי סמיאטיץ׳ על „היושר של הקוזאק״ ועשו מה שאפשר כדי לקדם את פני הרעה. כי השלטונות עזבו את האוכלוסיה האזרחית לאנחות בתוך האנדרלמוסיה הכללית. למטרת מחסה ומקלט שופצו ובוצרו המרתפים בדירות הבתים. בחצרות ובמגרשים ריקים התקינו התושבים חפירות עמוקות עם תעלות־קשר, שכוסו בקרשים ובעפר. בנסיבות של אז היה ב„ביצורים״ הללו כדי הגנה מספקת.

הצבא הרוסי חלש על הגבעות והמקומות האסטרטגיים בסביבה. בעיר חנה גדוד קוזאקים, משמר הגנראל המפקד בגיזרה זו של החזית, שקבע את משכנו ביחד עם מטהו בדירתו של ה׳ בלקס. פגזי התותחים הגרמניים היו מתפוצצים בשטח הבנוי וגרמו נזקים כבדים ברכוש ואבידות בנפש. בכל פינות העיר פרצו דליקות באין אפשרות לכבותן.

והנה מזכרונותיה של הגב׳ מאשה שושקס על מאורעות הימים הללו:

„בעיר חנתה פלוגת צבא צ׳רקסי. מפקד הצבא הוציא צו להחזיק את החנויות פתוחות גם בשבת, כדי לאפשר לחיילים להצטייד במצרכים. אחד החיילים התפרץ לביתו של שפירא ואיים עליו בנשקו: „בלילה נבקע את בטנך״. — „מזלך שאימת הגנראל עלי. — יהודים מוכרי ישו!״. בלילה נסוגו הצבאות הרוסים, ונותר רק משמר קטן שהתפרע ושדד. יהודים הסתגרו בבתים ולחשו פרקי תהלים. היה בדעתנו לפרוץ לנו דרך בסביבת הכנסיה הנוצרית ולברוח ליער. לפתע שמענו יריות מהבית הסמוך, מביתו של ראובן מונצ׳ר. התברר שהגב׳ מונצ׳ר הסיקה את התנור, כדי לבשל או לאפות משהו, והעשן הוא שמשך את תשומת־לבם של החיילים בעיר, שדמתה לעיר מתה. משנכנסנו לדירת מונצ׳ר נתברר, שהיה כאן מעשה רצח. הגב׳ מונצ׳ר נורתה ונהרגה ע״י החיילים. הם פרצו, כנראה, לדירה לשם שוד, ולאחר שהגב׳ מונצ׳ר התנגדה — ירו בה. הם נתכוונו אמנם לפגוע בבעלה ראובן, אך היא הגנה עליו בגופה ונפלה בעצמה קרבן מכדורי החיילים. הרוצחים באו על עונשם. פאטרול של המשטרה הצבאית אסר את השודדים וארבעה מהם, השותפים לרצח, הוצאו למחרת להורג.

„בינתיים נכנסו העירה סיירים גרמנים, וביניהם חייל יהודי. הוא הכריז ברחובות, שהגרמנים

מתקדמים מדרוהיצ׳ין לסמיאטיץ׳. הנסיגה הפת־אומית והגמורה של הכוחות הרוסיים, הצילה את העיר משריפה וחורבן. היה זה בוקר מעורפל, כשיחידות של הצבא הגרמני על תלבושתן הקר־בית האפורה והכובעים העגולים נכנסו לעיר. אחריהם התקדמו התותחנים על גבי עגלות סוסים, שהוסיפו להרעיש את שרידי עמדותיו של הצבא הרוסי הנסוג״.

בשנת 1916, נתייסרה העיירה בדליקה גדולה, שהשתוללה למעלה מיממה בסביבת ה„שולהויף״. לשונות האש אכלו בית אחר בית יחד עם רכושם של דייריהם האומללים. עשרות משפחות על טפם יצאו בעירום ובחוסר כל מדירותיהם, כשהם סופקים כפיים בשברונם. כמעט כל האיזור לא זכה להיבנות מחדש ונשאר בהריסותיו ושממונו.

ז. הגרמנים בסמיאטיץ׳

חיל התותחנים התקדם מזרחה, ובמרכז העיר פשטו פלוגות צבא, על עגלות האספקה ומטבחי־השדה שלהם.

מיד גוייסו נשים ל„שירות העבודה״ — לקילוף תפוחי־אדמה ולבישול. הקצינים קבעו להם אכ־סניה בבתים, שבחרו כטוב בעיניהם. וכבר ביום השני לכניסת הגרמנים לעיר ניגשו לכינון מוס־דות השלטון החדש, לרשום ולגייס אנשים לעבו־דות־כפייה בכבישים ובשירות הצבא הגרמני.

בתקופת הביניים שבין שלטון אחד למשנהו אירגן משה פחטר מיליציה אזרחית לפיקוח על הסדר והבטחון בעיר. מתוך מיליציה זו נבחרו שמונה אנשים כשוטרים, ומשה פחטר שימש כראש־העיר.

בעיר שרר מחסור חמור במצרכים חיוניים, כמו לחם, סוכר ונפט, כי הצבא שם ידו על כל המלאי, וכן נסתתמו כל מקורות ההספקה בסבי־בה. מצב זה גרם לתנועת הברחה ופריחת השוק השחור, ובצינורות הספקה אלה נצטווה ה„ביר־גרמייסטר״ משה פחטר להילחם. נקל להבין, שהוא נתקל בסרבנותם של כל אנשי המסחר. תקופה זו נזכרת בין התושבים כ„תקופה של רעב כבד״. בקושי רב אפשר היה לקיים את הנפש, והאנשים חיו בשאריות האגירה משנים עברו.

כרטיס חבר № 5

חבר

כתבתו

יושב ראש:

מזכיר:

תל אביב

תעודה משנת תרע״ט — 1919

המשטרה, ובתוכה גם עשרות גרמנים, הש־תכנה בבניינה הקבוע שבקרבת בית־הכנסת ובית־המדרש. מכאן אורגן „הצייד" על המסחר, מלווה בהחרמות ובהטלת קנסות. בראש־ובראּ־

חבר המורים בביה"ס הגרמני לילדי ישראל
עומדים מימין לשמאל: לאה זבלודובסקי, אסתר סלוחובסקי, צילה רובינס, אליעזר טש, פייגה גוזדזיק.
יושבים: שפירא, אסתר קיילס, צוקר, —, רובינס, קוסלביץ', ויינברג, מינקס, מיכל סקורה.

שונה הוחרמו מצרכי־אוכל: חיטה, בשר, תפוחי־אדמה. את האוכלוסיה הזינו בתחליפים שונים — הקמח היה מעורב בערמונים, במקום הסוכר — באה הסכרינה, ובמקום נפט — הקרביד. על התושבים כפו לאסוף חומרי־גלם שונים, מתכות וגרוטאות; כלי־בית מנחושת הוחרמו.

במרוצת הזמן גילתה האוכלוסיה היהודית כושר הסתגלות לתנאים החדשים, וחיי הציבור אורגנו מחדש. השלטונות פתחו בית ספר גרמני לילדי ישראל, שהלימוד בו חובה — „דויטשע צוואנגס שולע". את כל המקצועות לימדו בגרמנית — את ספרי הלימוד סיפקו השלטונות — המורות מלכה מיקוצ'ינסקי־ויינשטין, לאה זבלודובסקי, אסתר סלוחובסקי, אסתר קיילס, פ' גוזדזיק ורו־בינס. בתכנית הלימודים נקבעה גם הלשון העב־רית, ולהוראתה נתמנה אליעזר טש, שלימד עב־רית בעברית, ועוד אחד, ששמו לא זכור. מנהל ביה"ס היה שפירא. באותו זמן פתח המורה לוין גן־ילדים עברי, ואחר כך גם בי"ס עברי.

תקופת הכיבוש הגרמני היתה תקופת התרחבות הפעולה הציונית. בתרע"ז/1917 נוסדה אגודה ציונית בשם „תל־אביב", ותוך זמן קצר הגיע מספר חבריה ללמעלה מ־110. מר יעקב גרבוב־סקי, אחד העסקנים הפעילים של תנועת החינוך העברי בבואנוס איירס, ושהיה בשעתו אחד הפעילים בתנועה הציונית בסמיאטיץ', סיפר בעת ביקורו בארץ:

„האגודה הציונית השתכנה בבית ראובן מונצ'ר. דובריה הראשיים היו יהודה קאהוט ומשה פונדיק. אז החלה גם הדיפרנציאציה הרעיונית והאירגונית בקרב התנועה הציו־נית. נתארגנה קבוצת „צעירי ציון", שברא־שה עמד מר אליעזר טש. הוקמה קבוצת „פועלי ציון" שמאל על ידי חיים אוברינסקי. הפעולה הציונית חדרה גם לתוך הנוער. נוס־דה אגודת „פרחי ציון", מבני 14־18, ושמנתה

כשמונים חברים, וביניהם: יעקב גרבוב־סקי — יושב ראש, שמחה רובינס — סגן, חנא קוסליוויץ, הירש טריוואקס, ריבובסקי, צוקרמן ואחרים".

ראשי התנועה הציונית בעיר טיפלו בשקידה בהחייאת הלשון העברית ותרבותה ובהגדלת הכנסות הקרן הקיימת לישראל. לפי הצעת המורה יהודה קאהוט הוטל על כל החברים לשלם „מס בגדים" — תרומה לקרן הקיימת כמס קנייה בעד כל בגד חדש; יוסף גארבר — המורשה לקק"ל — מילא את תפקידו במסירות רבה; נתארגנו שיעורי ערב לעברית וחוגים לספרות ולמחשבת ישראל — בהדרכת אליעזר טש; מרץ רב הוקדש לפיתוח הספרייה, ששכנה בעליית האחיות בילה ולאה זבלודובסקי, וששימשה בית ועד לשוחרי תרבות. מספר הקוראים עלה מ־40 ל־125.

בכל שנות הכיבוש הגרמני היה כל „החבל המזרחי" מנותק מהמרכזים הגדולים, ואפילו מוורשה הסמוכה, ומנהיגי הציונות בסמיאטיץ' ראו עצמם מחוייבים לטפל בכל הישובים שבסבי־בה. נוסד „ועד מחוז סמיאטיץ' — ביילסק", ששלח חוזרים על דרכי הפעולה הציונית בשעת חירום, ואפילו פנו ממקומות שונים בבקשות לשלוח להם מרצים. וכך שימשה סמאיטיץ' זמן

קטע מהחוזר

מה כעין מרכז ציוני. הישג חשוב לתנועה היתה הצטרפותו של הרב מבודקי לועד המחוז. עדיין שמור חוזר אחד, שעליו מתנוססת חותמת הועד, וכן שמורים צילומים מביקורי הח' א' טש — בויסוקה לשם הרחבת הפעולה, ובקאמניץ, לשם ייסוד אגודה ציונית.

גם המפלגות המהפכניות, שהתנגדו לציונות ונלחמו בה, גילו פעילות אינטנסיבית ועוררו ויכוחים ופולמוסים נלהבים. אולם בפעולות ציבו־ריות כלליות פעלו כולם שכם אחד.

ב־1916, שניים־שלושה ימים לפני פסח, הגיעו לעיירה כמאה פליטים מלודז', כנראה פועלי כפייה. ומיד נרתמו כל הצעירים, מכל השכבות שבעיר, אספו כסף וכלים, ארגנו אפיית מצות על ידי מתנדבים, שכרו להם אולם גדול וערכו להם „סדר" למופת. והפליטים הרגישו את עצמם כל ימי הפסח כמו בביתם ואף ערכו נשף נהדר. כן נספחו לארגון ההגנה העצמית אנשים מכל המפלגות, והמשלחת לד"ר הרטגלס בעניין ארגון ארצי משותף להגנה היתה מורכבת מציוני ומבונדאי (ראה: יממה של שלטון יהודי בסמיא־טיץ', עמ' 63). גם למכבי האש המתנדבים שבפיקודו של ברל שפיאלטר, נצטרפו צעירים מכל התנועות. הניגודים לא פגעו בקיום המתי־חות היהודית המשותפת והאחריות המשותפת.

שלוש שנים שלטו הגרמנים בסמיאטיץ'. בשנת 1918 נכרת חוזה שלום בין רוסיה לגרמניה. תנאי החוזה, המצב בגרמניה וברוסיה והתסיסה לשיח־רור בקרב האוכלוסיה הפולנית, עודדו את הלאו־מנים הפולנים. האירגון הצבאי P.O.W. פתח במבצעיו והלך מחיל אל חיל. פלוגות של נוער פולני, מצויידות בנשק ותדורי רוח מלחמתית, התקיפו את המשרדים הגרמניים על מפקדיהם והכניעום. שרי הפלך והמשטרה של אתמול עמדו מוגי־לב בפני פלוגות הנוער הפולני, שהפתיעו אותם ואשר פשטו מעליהם את מדיהם ושדדו את נשקם. מעשים כאלה קרו בסמיאטיץ' ובכל הסביבה.

ח. השלטון הפולני

הפולנים חזרו לעצמאות ולשלטון אחרי תקופת שיעבוד של למעלה ממאה ועשרים שנה. האוכ־לוסיה הפולנית בעיר, שרידים מימים עברו, הרימה ראש „לשפוט ולשלוט".

כראש־העיר נבחר לנקאו, ואת ענייני היהודים ייצג הפרנס יעקב רובינס. השלטונות הפולניים אירגנו את רשת השלטון, וסמיאטיץ' נכללה במחוז ביאלסק, בה ישב הסטרוסטה, היינו — מושל המחוז. העיר היתה מאז תחת שלטון פולני מוחלט. הכנסיה נתעוררה לפעולות, והשפה הפו־לנית הושלטה במשרדים, בדואר ובחיים הציבו־ריים. הדיבור הרוסי נחשב כמעשה בגידה. עד מהרה נמחו עקבות העבר רב־התנודות. עם ההר־געה בחיים החברתיים והפוליטיים וביסוס מצב הבטחון הלך והשתפר גם המצב הכלכלי.

גם האוכלוסיה היהודית החלה חובשת פצעיה. יהדות ארצות הברית נענתה למצוקת יהודי פולין באמצעות קרנות הסיוע של ה„ג'וינט". בעיר חולקו מצרכי מזון, קמח לבן, סוכר וקאקאו. הוגשו ארוחות בבתי־הספר, אורגנו מעונות־נופש וקייט לתלמידים והוקמו מוסדות כספיים לעזרה הדדית ולגמילות־חסדים.

באותו זמן התגברה הפעולה לתרבות ולחינוך עברי. המורה והמחנך יהודה קאהוט הקים את בית־הספר העממי העברי „קדימה", אשר הטביע את חותמו בעיצוב דמותו של הדור הצעיר בין שתי מלחמות העולם. לימוד הלשון העברית חדר גם ל„תלמוד תורה" עם התמנותו של הציוני הוותיק, משה פונדיק, למורה לעברית.

לא ארכו הימים, ופולין החדשה הסתבכה במל־חמה עם הבולשביקים, בעיירתנו הודבקו מודעות גיוס, כרוז העיריה, פטריק, סבב ברעשן בחוצות העיר והודיע על חובת התיצבותם של הגילים 1998 — 1901, ורבים מבני הנוער היהודי הת־ייצבו וגוייסו לשירות הצבא.

המצב הפוליטי המעורער ברוסיה סייע בהתחלת המלחמה לנצחונם ולהתקדמותם המהירה של הפולנים דרך שדות אוקראינה. אולם החזית הפו־לנית התמוטטה עד מהרה מלחץ הצבא האדום. הצבאות הפולנים נסוגו עד למבואות ווארשה, שם התרחש מה שהפולנים קראו „הנס על הויסלה".

במאבק אדירים זה היתה סמיאטיץ' נתונה במשך כמה חודשים תחת שלטון הבולשביקים. תושבי סמיאטיץ' שמעו בתמהון על נסיגתם המהירה של הפולנים ועל המהירות המסחררת של התפתחות המאורעות. לפתע, ללא קרב, נעל־מה הפקידות הפולנית יחד עם המשטרה. באין שלטון, הוקם משמר אזרחי.

בזה אחר זה הופיעו הסיירים של הצבא האדום על אופנועים, סוסים וכלי־רכב, ואחריהם — צבא רגלים רב בלבוש דל וגם יחפים, רעבים וצמאים. הם פשטו בדירות וברחובות העיר. הדליקו מדורות וייבשו את בגדיהם הרטובים, שדבק בהם אבק דרכים. השליטים החדשים אירגנו משטרה מתוך אנשי המיליציה, שנטו לקומוניזם. מינו קומיסאר לראש העיר; כינסו אסיפות המוניות, „מיטינגים", לפני מעקות הבתים ששימשו כבמות; זמרים ומנגנים בידרו את הקהל בפזמונים, ותעמלנים השמיעו נאומים חוצבי להבות.

בינתיים נמשך הקרב עם הצבא הפולני בסביבות העיר. לילה־לילה רעמו התותחים, והתפוצצויות הפגזים הרעידו את בתי־העץ בעיירה. יום־יום הגיעו העירה עגלות עם חיילים רוסיים פצועים. את רוב בתי־הספר הפכו לבתי־חולים צבאיים, ולכנסיה הנוצרית נאספו מאות גופות של הרוגים, שנקברו אחר־כך בחפזון בקברי אחים ובטקסים צבאיים. נשי ישראל רחמניות אצו לבתי־החולים והביאו חלב, מזון ורפואות, והושיטו כל עזרה שיכלו מתוך רגשות חמלה.

המצב הכלכלי בעיר היה בכל רע. מצרכי האוכל אזלו. האיכרים החביאו את תוצרתם החקלאית בגלל ההחרמות המרובות. המחסור במזון הלך וגבר. אירע ועגלת לחם נשדדה בדרכה מאחת המאפיות לשוק במשך רגעים ספורים. המסחר שותק לגמרי בשל התמעטות הסחורות וגם מהחשש שהשלטון החדש עשוי לבטל את הרכוש הפרטי. הצבא עט בלהיטות על החנויות וקנה מכל הבא ליד תמורת „רובלים אדומים", שערכם היה מפוקפק.

אחר תקופת שלטון קצרה נשברה החזית הרוסית, והצבא האדום נסוג נסיגה כללית. ימים ולילות נהרו שיירות האספקה הרוסיות בעגלות־סוסים חזרה למולדתם. האזרחים הפולנים אזרו עוז למראה הנסיגה וירו אחרי הפלוגות הנסוגות מחלונות הבתים. המפקד הבולשביסטי, מבלי לדעת מי יורה על חייליו, ציווה להתקיף את העיר, וצרורי מרגמות הוטלו על הבתים. התושבים הסתתרו במקלטים ובמרתפים. עוברים ושבים נפגעו מיריות כדורים.

תוך השתוללות היריות והדליקות בעיר אסף המפקד את נכבדי העיר והוציאם לשדה למשפט צבאי מהיר — הם נאשמו ביריות והתקפה על הצבא. משפחות רבות היו נתונות אז בחרדה. למזלם של אלה, שעמדו בצל המוות, הגיח אווירון פולני והטיל פצצות בסביבה. מבוהלים נמלטו הבולשביקים על נפשם, והיהודים ניצלו ממוות. עם נסיגת הבולשביקים נראו עשרות גופות של חללים ברחובות, ואש עולה מבתים בוערים. עקבות ההרס הכלכלי ניכרו עוד שנים רבות.

הפולנים חזרו לשלטון בסמיאטיץ'. לראש העיר נתמנה בעל הטחנה אקילסקי. נציג העדה היהודית היה הפרנס יעקב רובינס. היהודים שיקמו את הריסותיהם, פתחו שוב את החנויות והמסחר נתחדש. השלטונות הפולנים, אשר נזקקו לסכומים עצומים לכלכלת המימשל, הטילו מסים כבדים על האוכלוסיה. יהודי סמיאטיץ' כרעו תחת נטל החובות והמסים. דאגה זאת גזלה את מנוחתם. עם האינפלאציה הדוהרת עלו מחירי הסחורות לאין־שיעור, וכל החובות למסים ממשלתיים סולקו ב„קופסת גפרורים" — כדברי השנינה של אחד הסוחרים מהימים ההם.

בשנת 1926 עמד בראש העיר פולני, יוזף נוביצקי, חבר מפלגת הנ.ד. האנטישמית, שבתוקף משרתו פעל לדחיקת רגליהם של היהודים. העדה היהודית רצתה לסלקו ממשרתו ולהושיב על כס ראש העיר את אחד הפולנים הליבראלים בשם שינצקי. ליהודים היה רוב מובטח בעיריה ע"י ארבעה נציגים: פייבל רדזינסקי, יצחק ברונרוט, פסח שטיינברג וגרוסקין. הרחקת ראש העיר מכהונתו עוררה סערת מחאות של המיעוט הפולני בעיריה. הנציגים הפולנים התפרעו והיו מסיימים את ישיבות העיריה בשירת ההימנון הלאומי ובהפטרת הכרזות „שלא ניתן ליהד את עירינו"... הלאומנים הפולנים השיגו את מטרתם. הסטרוסטה פיטר את ראש העיר הליבראלי, ואיש הנ.ד. האנטישמי חזר לתפקידו. חברי מועצת העיריה נאלצו לבלוע גלולה מרה זו נוכח התנועה האנטישמית, המרימה ראש והפועלת ללא־מעצורים, כשהשלטון לצידה.

ט. חיי הציבור

בשנת 1922 התבסס בית הספר העברי „קדימה" ונתקבלו מורים חדשים. קמה תנועת „השומר הצעיר", שמילאה תפקיד חשוב בהכשרת הנוער וחינוכו למעשה והגשמה ציוניים. בין מניחי

היסוד של תנועת „השומר הצעיר" בעיר היו: האח והאחות דייטש, האחים סיר, אליהו יוסלביץ' (עתה — פורת), אלתר שינקר, השיל סלאט, אברהם פלחוביץ ומהצעירים יותר: ריקל לב, משה פלוטניקוב, יצחק קפלן ואחרים.

בשנת 1924 נתקיים בכפר סלוביצ'ין, הסמוך לסמיאטיץ' כינוס גדול של תנועת „השומר הצעיר". היה זה מאורע, שהטביע רושם עמוק על תושבי הסביבה, ובייחוד על בני־הנעורים שבעיר. מאות „צופים" במדים שומריים נתכנסו מכל קצוי פולין, הקימו מחנה תחת כיפת השמים וערכו מפגני ספורט ותרגילים צופיים. במסגרת זו גם נתקיימו הדיונים בבעיות האידיאולוגיות שעמדו בפני התנועה. ביקורם של השומרים בעיר עורר את סקרנות הנוער בסמיאטיץ' ובסביבה, ורבים מהם נמשכו אחר־כך לשורות תנועה זו.

בשנות העשרים קמה תנועת „החלוץ", שהיה לה חלק רב בהכשרת הלבבות של הנוער משכ־בות־עם שונות לחלוציות ולעליה. בעקבותיה התפתחה מאוחר יותר תנועת „החלוץ" הצעיר". גם למפלגות אחרות קמו אירגוני נוער שפיתחו פעולה תרבותית והשכלתית במועדוניהם השונים. מפעלו הבולט של „החלוץ" בסמיאטיץ' — הקמת חוות ההכשרה בכפר קאיאנקה — „שחריה" — שהיתה לשם־דבר בתנועה החלוצית בפולין. בשנות העשרים והשלושים נתקיימו בסמיאטיץ' קיבוצי הכשרה של החלוץ ו„השומר הצעיר", שהכשירו מאות חלוצים לעבודה ולעלייה לארץ.

באותו זמן ישב על כסא הרבנות בסמיאטיץ' הרב יוסלביץ', מגדולי התורה, בעל הופעה הדורה, ונואם ציוני מלהיב. דרשותיו, בייחוד ב„ימים הנוראים". השאירו רושם עז על ציבור המתפללים. אחרי הרב יוסלביץ' עלה על כסא הרבנות הרב רמיגולסקי — אדם נערץ ומחשובי תנועת „המז־רחי". הוא נפטר בשנת 1931 והובא לקבורות בהלוויה רבת־עם. אישים חשובים מתנועת המז־רחי, הרב ברונרוט והרב נייפלד, הספידו את הנפטר וכל העיר הלכה אחרי מטתו.

בשנת 1931 נתקיימו בסמיאטיץ' בחירות לועד הקהילה. ההנהלה נבחרה מקרב הרשימות השונות של המפלגות — הציונים הכלליים, „פועלי־

מתנדבים בונים את ביה"ס קדימה. העובדים — מכל שכבות הנוער.

ציון", „בונד", וכן סוחרים ובעלי־מלאכה. לראש הקהל נבחר ר' לוי ביליצקי (חי עתה באמריקה). בשנת 1934 נתקיימו בסמיאטיץ' בחירות לעיריה. היהודים הופיעו הפעם ברשימה מאוחדת שנת־מכה ע"י כל האוכלוסיה.

בשנת 1938 נשלם בניין בית־הספר העברי „קדימה" בעבודת התנדבות של הנוער על כל זרמיו. היו יהודים שעבדו עם סוסיהם ועזרו לעבודת הבניין. עשירי העיר תרמו את חומרי הבניין. תרומות של כסף נתקבלו גם מעולי סמ־יאטיץ', בהזדמנות ביקורו של המנהל קאהוט בארץ. ועד הבניין היה מורכב מציוני העיר ועשיריה. הבניין בן שתי הקומות שימש גם כאכסניה לעריכת חגיגות ציוניות.

הויכוחים האידיאולוגיים והפולמוס הפוליטי ניטשו אז בעיקר בין תנועת „ברית החייל" ו־„ביתר" לבין התנועות החלוציות השמאליות, שמיטב אנשיהם עלו ארצה ונותרו רק הצעירים מביניהם. בראש התנועה הריביזיוניסטית עמד העסקן אברהם מנדלבוים ודוד קמחי (עתה באמ־ריקה).

י. הנישול הכלכלי

בד בבד עם התגברות החינוך השוביניסטי הפולני פעלו אנשי המפלגה האנטישמית בכפרי הסביבה וקראו להגברת החרם הכלכלי על הרוב היהודי בעיר. תקופה זו מצויינת בפולין בנהירת הנוער הכפרי העירה. בנישול היהודים מעמדו־תיהם הכלכליות התכוונו לאפשר לנוער זה לרשת את המקצועות היהודיים.

כנופיות של בריונים כפריים, בהדרכת תעמלנים עירוניים בחוגי הנוער הלומד, התנכלו בשיטתיות לסוחרים ולרוכלים. נפתחו צרכניות פולניות בסיסמה: „סבוי דו סבעגו" (סיסמת החרם האנטי־שמית), שרוששו את המסחר היהודי. המדיניות הממשלתית הריאקציונית, שנתכוונה אף היא לנישול היהודים, עמדה לימין התנועה הכלכלית האנטישמית. סיסמתם היתה: „פולין לפולנים". אחרי שפגעו במסחר היהודי, עברו להתנכלות אל אנשי המקצועות החופשיים ובעלי־המלאכה היהו־דים, והשלטונות היו בעוזריהם. מעשי ההתגרות וההתעללות ביהודים הלכו וגברו. כנופיות מה־סביבה סבבו ברחובות ובשוק וקראו בגלוי — Bij Żydów! (הכה ביהודי). הכמרים והמורים בבתי־הספר הממשלתיים התייחסו להתפרעות זו כאל התעוררות פטריוטית.

בשנת 1936 נתקיימו בסמיאטיץ' תמרונים צב־איים גדולים. מטה הצבא שכן בבית מנדלבוים, ליד בית המדרש „חיי אדם". תזמורת צבָאית ניגנה בסביבת הבאר שליד המאפייה של מנדיל אברקוביץ', וכל העיירה יצאה לחזות במחזה. גנראל דיביזיה פולני קיבל מצעד צבאי של שני מחנות „יריבים". בתמרונים השתתפו שתי די־ביזיות חיל רגלי, חיל תותחנים רכוב על סוסים, טאנקים קלים ופלוגות של מקלענים. הורגשה תכונה של ערב מלחמה.

בשנת 1939 עמדה העיירה בפני סערת אימים. המצב ביחסי פולין גרמניה הלך והחמיר, והמל־חמה נראתה כבלתי־נמנעת.

מוסד הקהילה בסמיאטיץ' נתרכז באותה שנה בבניין הראטוש, בדירת זוננפלד. בראש הקהילה עמד יעקב רובינס. המפלגות השונות, שהוכיחו קודם פעילות רבה, עמדו על סף ההתפוררות. בין התנועות הפעילות נמנו: „השומר הצעיר", „החלוץ" ו„פרייהייט", שחבריהם התעתדו לעלייה ולהגשמה. חוגי נוער אחרים, ששום אידיאה לא קסמה להם, נתפתו להנאה של הרגע, כי „הזמן קצר", ופנו למקומות בילוי שונים.

ממשלת פולין הכריזה על גיוס מזורז. הוכרז על מגביות לצורכי הגנה, בניית מקלטים והת־גוננות אנטי־אוירית. היהודים נדרשו לנהל תע־מולה למען מפעלים אלה בבתי־הספר ובבתי־התפילה. הם נתבעו לתרום, ואף תרמו ביד רחבה.

המלחמה כבר היתה באופק הקרוב, אך האנטי־שמים לא הרפו ממלאכתם והמשיכו בתעלוליהם והמשיכו לקרוא: „פולין לפולנים". ליד חנותו של זיגלבוים הציבו „פיקטניקים" (משמרת), למ־ניעת קונים מלהיכנס לתוכה. בסמוך לחנותו של אורבאך פתחו חנות נוצרית, ובחזיתה שלט גדול, הקורא לקונים להחרים סחורות יהודיות.

יא. בין אבני הריחיים

ביום ששי בשבוע, ה־1 בספטמבר 1939, נאם היטלר את נאום הכרזת המלחמה על פולין. חרדה גדולה תקפה את האוכלוסיה. הצבא הפולני נפוץ לכל עבר לאחר ימים מועטים של התנגדות, ומרחוב צ'כנובסקה נהר צבא גרמני על מכוניותיו. עם כניסת הצבא הגרמני לעיר פקדו על כל הנוער

הסמיאטיצ׳אי להתרכז בחצר הכנסיה. הם נשארו שם כלואים במשך יממה, אך במפתיע נצטוו כולם לחזור לבתיהם. הגרמנים יצאו, ושלושה ימים נשארה העיר ללא שלטון. ביערות הסביבה מצאו מקלט כנופיות של חיילים פולנים מהצבא המובס. הם בזזו אצל האוכלוסיה היהודית וגם הוציאו אנשים להורג באמתלות שונות.

והנה תיאור המאורעות מהימים האלה מפיו של צ. וינר:

„עם עזיבתו הפתאומית של הצבא הגרמני את העיר, נוסדה מיד הגנה עצמית, וכל רחוב קבע, לפי סדר מסויים, את שומריו — מפחד נקמתם של הפארטיזאנים הפולנים. לאחר שלושה ימים חזר הצבא הגרמני בכל כוח המחץ שלו. דרך העיירה עבר צבא אדיר. במשך יומיים, יומם וליל, נמשך המסע לעבר בריסק. יום אחד פסקה תנועת הצבא. עברו יומיים ולא נראו עוד שום חיילות. לפתע הופיעו הרוסים ואחריהם המוני פליטים. העיר המתה מאנשים והיתה לעיר גבול שבין מדינות רוסיה וגרמניה.

עם הקמת השלטון הרוסי בעיר הוחל בסלקציה של התושבים. את העשירים ובעלי־הבתים שילחו למרחקים, נותרו בעיקר פועלים ובעלי־מלאכה. לאורך הגבולות החדשים הוקמה רשת של ביצו־רים, ואת תושבי האיזור הסמוך לגבול העבירו לפנים המדינה. בעיר הורכבה מינהלה של הקו־מוניסטים מ„הגבארדיה הוותיקה״, כגון: פיש, גרבר, פיגל, מינקס, והנוצרי קרפיוק. נוסדו קואופרטיבים של סנדלרים, חייטים וכן מספרה. בבנייני בית־הספר שמאחורי הכנסיה בנו קולנוע גדול. את בתי־הקפה הפכו למסעדות עירוניות בשביל הפקידים והצבא. נתארגנה תזמורת של חובבים בהדרכת לייזר טיקוצקי.

חלק מחברי תנועות הנוער הציוניות ראו, כי הקרקע לפעולה הציונית נשמטה מתחת לרגליהם, וכי הם עומדים בפני פירוק גמור של תנועתם, ומיד באו במגע עם מארגני הבריחה וההעפלה לארץ, במרכזם בוילנה. עמדה בפניהם דרך ארוכה של נדודים ותלאות, עד שהגיעו למטרתם. פורסם צו גיוס לשנתונים 1918—1920, והבחורים נל־קחו לצבא הסובייטי. ממגוייסים אלה לא חזרו האחים טולוינסקי, משה שוסטר, יענקל מאזור ועוד אחרים״.

ההתקפה הגרמנית על ברית־המועצות באה במפתיע אפילו לעיר גבול כסמיאטיץ׳. במוצאי־שבת, 21 ביוני 1941, עת שבקולנוע המקומי התקיים נשף של חיל הספר הרוסי, וכל בני־הנוער באו לחזות ולהתבדר, נפסק זרם החשמל, ניתק הקשר הטלפוני, ובהלה גדולה נשתררה בקרב משמר הגבול.

בשעה 4 לפנות־בוקר כבר רעמו התותחים הגרמנים והעיר הופגזה. מהפגזים הראשונים נפגע ביתו של זלמן מגדלבוים, והיו קרבנות רבים בנפש. לפנות־בוקר פסקה ההפגזה, והפרסונל הרפואי במקום יצא להגיש עזרה לנפגעים. הרו־סים נסוגו בכביש סמיאטיץ׳ — ביאלסק, והדרך היתה זרועה גופות הרוגים מחיילי הצבא הרוסי שנפגעו במנוסתם. בעיר נשאר רק משמר אזרחי. איכרי הסביבה הסתערו על מחסני הצבא הרוסי במטרת שוד, והעיר בערה מכל העברים. ביום השני נכנסו הגרמנים העירה כשהרחובות ריקים מאדם. מכונית של המשטרה נעצרה באמצע השוק וירתה בעוברים ושבים.

הוקמה משטרה פולנית מצויידת במגלבים להתעללות ביהודים. הוקם ה„יודנראט״ שכלל את: י. רוזנצוייג (יושב־ראש), יוסף גארבר, א. ויניאר, טולוינסקי, י. שטיינברג, ויסאקער, לוין ואחרים. התביעות מהיהודים לתשלומי־כסף לכוב־שים הלכו וגדלו מפעם לפעם. ה„יודנראט״ נתבע לאסוף סכומי־כסף, או מכסות זהב, או ציוד של 1000 זוגות מגפיים וכדומה — תביעות שהתוש־בים לא יכלו לעמוד בהן. אף־על־פי־כן, נתנו לצוררים כל אשר היה להם ובלבד להציל את חייהם. הגרמנים העבידו את היהודים בפינוי הריסות ה„ראטוש״. בניינים רבים נהרסו בעזרת חומרי־נפץ. את ההריסות גררו היהודים בידים אל „מעבר לגשר״ לסתימת הנחל.

קרה, וה„יודנראט״ נדרש לספק 50 פועלים לעבודה אל מחוץ לעיר, והיה מקום לחרדה ודאית, שחייהם צפויים לסכנה. תביעה זו העמידה את אנשי ה„יודנראט״ בפני הכרעה חמורה. לבסוף נפלה ההחלטה לקחת איש אחד מכל משפחה גדולה. היתה זו החלטה חורצת גורל ל־50 מש־פחות. לאחר שגברה רוחם של המועמדים הם צייתו ונשלחו למילוי תפקידם. רק מעטים חזרו מ„שליחות״ זו.

יב. הגיטו וחיסולו

הגיטו הוקם במרחב של „אונטערן בריק" — איזור הנוגע בבית־החרושת מליניאק ובית־הקברות וטחנת אקילסקי. המשטרה התרכזה בפונדק של אברהם גרינברג. לגיטו החלו לחדור שמועות על שילוח למחנה ההשמדה טרבליאנקה. חסריי־אונים ומדוכאים־עד עפר התלכדו האנשים, ביודעם כי החרב מונחת על צווארם. בליל החיסול הגיע העירה צבא רב, שהקיף את הגיטו בשלוש משמרות. האנשים התרוצצו כאחוזי־טירוף, וחלק מהם רץ ישר ללוע המוות. רק יחידים הצליחו לפרוץ את המחסומים ולהימלט.

לפנות־בוקר הגיעו עגלות איכרים מהסביבה. מיפקדת המחנה ציוותה על האנשים לקחת עמם את החפצים החשובים ביותר, לא לפחד, כי „יוצאים למחנה עבודה". בימים הראשונים לחודש כסלו יצאו שיירות של יהודי סמיאטיץ' ממקום בו נולדו הם ואבותיהם, דורות רבים, לדרך ממנה לא ישובון...

כולם הועברו להשמדה בתאי הגאזים של מחנה טרבליאנקה. הם הלכו בדרכם האחרונה לכיבשנים, על נשיהם וטפם, זקנים עם נערים, מאוחדים ברוחם ובנשמתם, לקראת גורל אכזרי, אשר סתם את הגולל על פרשת חייה של קהילת יהודי סמיאטיץ'.

ארץ אל תכסי דמם!

שוק למען הקרן הקיימת לישראל בשנת 1929. יושבות מימין לשמאל: הלפרין, טרגר, טיקוצקי, צוקר
עומדות: פירר, וייסמן, לוין, קפלן, פוקס, נוביק

עזובה במוסדות

„סעמיאטיץ׳ — הזקנים שבעירנו יספרו כי לפני שנים רבות היתה עירנו המצערה למופת לערים אחרות סביבותיה. כי נמצאו בה בעלי צדקה וגומלי חסדים וחוננני דלים ועוסקי בצרכי צבור באמונה. אך עתה לדאבון נפשנו אין גודר גדר ועומד בפרץ לנו: אין אתנו בית לחולים עניים. הן אמנם בני העיר בנו בית גדול בשם „הקדש״ למטרה הזאת. אבל אחר־כך נתנו את הבית הזה מעון להרב דמתא. והחולים העניים יתהפכו בצירים על משכבותם עד בוא חליפתם ועיני בני ביתם רואות וכלות.

בית המרחץ ובית הטבילה יחד נוטים לנפול. ולא אחת ושתים יברכו העולים לתורה ברכת הגומל כי היו אתמול בבית הרחצה, ויהי אך ניתקו כפות רגליהם מהמקום אשר עמד בו, והנה בול עץ נפל מהתקרה ארצה, ולו נפל עליו כי אז רצץ את גולגולתו, וכהנה רבות.

בבוא עת לנשים לטבול במקוה תקללנה את יומן וכי צחנה ובאשה תעלה באַפּן. לא אחת ולא שתים נתן הנוגש (פריסטאוו) צו לסגור את בית הרחצה לבלי תת לבוא בו. אך בכל פעם מתן בסתר יכפה אף, והדלת תסוב על צירה כבתחילה״.

(א׳ זבלודובסקי, „המליץ״, גליון 21, 1879).

מאכל כשר לחיילים יהודים

בין אנשי הצבא החונים בקירבת העיר נמצאו ל״ח עברים אשר השר המצביא נתן להם רשיון לבוא העירה לאכול לחם את העברים כדת ולבקר בימי השבת והחג את בתי התפלה. אך זה מקרוב נתן שר האלף צו לשרי המאה לבלי תת ליהודים בצבא ללכת העירה ולבוא לבית־הכנסת. ויחמלו עליהם יקירי העדה ובראשם ה׳ לייב ראַחווא־לאווסקי ויקבצו נדבות והאשה המשכלת מ׳ בראשא גרינבערג הכינה שלחן בביתה לאנשי החיל העברים, ונעים היה לראות אותם אוכלים ומיטיבים את לבם ביום השבת.

(א׳ זבלודובסקי, „המליץ״, גליון 8, 1880).

מות הרופא

ביום ה׳ ח׳ אייר עלה המות בחלוננו, וגדע בחרי אפו את הדאקטאר המפורסם ה׳ נתן וואלנער, בשנת החמישים לימי חייו. שמו היה נודע במדינות עסטרייך ורוסיה. וזה כשנה אשר קבע דירתו בעירנו הנ״ל. האיש הנעלה הזה הקדיש כל ימיו לאמונה והשכלה. אהוב ונחמד היה בעיני הבריות, וכן פעל הרבה לטובת החולים העניים ובנפש חנונה השכיל תמיד אל דל, ויושט עזרה לכל נדכה ונענה.

אבל כבד עשו לו במותו. המונים המונים נהרו אחרי מטתו. ולפני בית המדרש הישן נשא עליו מספד הרב הדרשן מו״ה יצחק קאפלאן, ובחצר המות עורר עליו קינים הדרשן מבית המדרש החדש, וכל בני עירנו התאבלו על אבדן איש יקר זה. ינחם ה׳ את כל האבלים עליו לאשתו האל־מנה ולבתו היחידה. דברי הכותב בשברון לב.

(א׳ שפרליגג, „הצפירה״, גליון 16, 1882).

איש איש לבצעו

סעמיאטיץ׳ (פ. הוראדנא) — „חוקי מאי״ הידועים הביאו רעה על ראש אחב״י (אחינו בני ישראל), אשר אין הפה יכול לדבר והעט לכתוב; המגורשים מהכפרים נוספו על יושבי הערים ואיש בשר רעהו יאכל, ועל חררה אחת מהפכים שבעה בתי־אבות. הפועלים סובבים הולכים כל היום בנקיון שניים ושכר האדם לא נהיה. ומה עושים אחינו השוקטים על שמריהם והנלוים

אליהם ? היביאו עצה ויעשו פלילה להיות בתום־כי נפש אחיהם ? הס מלהזכיר ! איש־איש לבצעו מקצהו, וכ״א ידאג רק לנפשו ולצעקת הדל יאטם אזנו. גם המכות הנאמנות שהכו אותנו בשנים האחרונות אויבינו בנפש, אשר חמתם עוד שותה רוחנו עד היום, גם המכות האלה לא הביאו לנו לבב חכמה לעזוב את דרכינו ומנהגינו, ועד היום נשפיק במלחמות מצות — בבתי ד׳ ובאהלי יעקב, מקום שם יתאספו זרע קדש לשפוך שיח לפני שוכן דכא, המשפילי לראות על תולעת יעקב הנרמסת בראש כל חוצות.

שורו נא אל בית התפילה ,,חיי אדם״ אשר בעירנו ! קהל רב יבואו בו בכל יום להתפלל — ולגמור עסקיהם אשר לא הספיקו לגמרם בבתיהם או בשוק. הביטו נא אל השמש העומד על הבימה גבוה מכל העם ומכה בידו הגדולה על השלחן להשתיק את המתפללים ! דבר גדול ונכבד בפיו להודיע לכל הקהל הקדוש : כי מטעם הרר״ת ומטעם כל פרנסי בימ״ד ח״א, חרשי אמן (צע־חאווי מייסטערס), מבטלים את האיסור שאסר הרב אב״ד דפה ק״ק לקנות שמרים לשבת ויו״ט אצל איש אחר... ומעתה מתחייבים א״ע בני החבורה לקנות רק אצל רבם המלמדם תורה בבית מדרשם. והרב אב״ד מה יאכל ומאין ימצא לחמו, אם יקפחו פרנסתו זו אשר רק היא שכרו ואליו הוא נושא את נפשו ? אם לא ידעת קורא נכבד מה להשיב על שאלתי זו, גם אנכי אינני יודע, כי נסתרת ממני חכמת הפרנסים והמנהיגים, אך זאת אני יודע כי מכס השמרים יחלק את יושבי עירנו לחצי ונלחמו איש באחיו ויגישו עצומותיהם לפני פקידי העיר לכבוד בית ישראל, לשם לתהלה ולתפארת, וראו כל עמי הארץ כי עם חכם ונבון הגוי הגדול הזה.

זה לא כביר (כבר) באה נכדתו של אחד הגבירים בעדתנו אליו ותקש בלדתה, כי נהפכו עליה ציריה טרם מלאו ימי הריונה, ותלד בן זכר ,,נפל״ אשה בל חזה שמש. גבאי הח״ק דרשו בעד מקום הקבר מאה רו״כ, והגביר קפץ את ידו לתת את הסך הזה הגדול בעיניו, וילך אל בית הקברות ובידיו חפר קבר לבן נכדתו וישאהו בחיקו ויק־ברהו !

(,,המליץ״, י״א תמוז תרמ״ד/1884).

פלוני

המורה המשכיל — מתנגדיו ותומכיו

א.

סעמיאטיטש (פ. הוראדנא) — **ביום 3 יולי בא** שר הפלך לעיר דראגעצין סמוכה ויקדמו אחינו יושבי העיר פניו וידבר על לבם דברים טובים ונחומים. אח״כ שם פניו אל העירונים והאכרים ויאמר להם : ,,אל נא יטו מוציאי דבה את לבכם לאמר : כי אין ליהודים חלק ונחלה בארצנו ! ידוע תדעו כי לכל בעלי אמונות שונות הרשות לשבת בארצנו באין מפריע ; והנני מזהיר בכם לבלי תגעו ביהודים לרעה, כ״א בשלום ואהבה תחיו אתם״. לעת ערב הופיע השר בעירנו ויקדמו נכבדי אחינו את פניו ג״כ ברוב כבוד והדר וגם הוא קבל אותם בסבר פנים יפות. ביום השני אחרי בקרו את בתי התפלה לנוצרים סר גם אל ביהכ״נ ; אז חילו הגבאים את פניו, כי ישתדל לפני שרי מעלה שיתנו לנו אלף רו״כ מקופת מכס הבשר לחזק את בדקי ביהכ״נ, ויצו שר הפלך את הגבאים לבוא לבית מלונו ; וימהרו לעשות כדברו, וגם סגן הרב מטעה״מ נלוה אליהם. אבל לתוגת רוחנו יצאו הגבאים מאת פניו בפחי נפש, יען כי מחזיק ביה״ס הפרטי לעברים פה... הביא דבתנו רעה אל שר הפלך בכתב מפורש, כי אין את נפשנו ללמד את בנינו שפת המדינה, כ״א לבלות העת על התלמוד ; ולפני כל הפקידים והעירונים והאכרים שנאספו בביתו הוכיח שר הפלך את נכבדי העדה בדברים בוטים כמדקרות חרב. בין יתר הדברים הגיד : ,,אל תדמו בנפשכם כי הממשלה הרוממה תעכב אתכם לצאת, היא לא תחסום את הדרך בעדכם, כי כאשר נודע לי אין את נפשכם ללמד את בניכם שפת המדינה״. אחינו השתדלו בכל עוז למצוא אמתלאות להצטדק, אבל עמלם עלה בתהו, ושר הפלך נפרד מאתנו בחרון אף. ומי אשם בדבר הזה ? אם לא המורה הנזכר, אשר העיר את חמת השר הנכבד עלינו ! — לא ידענו מה המריץ את המורה לעשות דבר כזה, הלא בתוך עמו הוא יושב, גם מקבל הוא מקופת מכס הבשר מאתים רו״כ בכל שנה בעד עשרים בני עניים המבקרים את בית ספרו, מלבד שמונים ילדי בע״ב אשר ילמדו בו, והוא מקבל שכרו א׳ רו״כ לחודש בעד כל אחד ואחד, אם כי פעלו והדרו של המורה לא נראה עליהם, ובבוא יום הבחינה

והמשגיח על בתי הספר יבוא לנסות את כח הילדים בלמודים, אז יביא לו המורה הזה נערים ונערות אשר למדו אצל מורים אחרים, ואת הנערים העניים יתנהג כיהושע עם הגבעונים...

אולם מה לדבר עם מורה כזה החפץ לזכות לשני שלחנות — שלחן של חסידות ושלחן של השכלה! כי בשנה שעברה בבוא הנה צדיק אחד מברדיטשוב, חילה המורה את פניו לסור אל ביתו והצדיק נעתר לבקשתו ובית הספר אשר בו ילמדו שפת המדינה וחשבון היה למקום משכן כבודו של הצדיק ומשרתיו; ובעזוב הגבאי את הצדיק שלו מלא המורה פקודתו לכתוב פתקאות לקשי יום הבאים אל הצדיק. ואח"כ כאשר נודע הדבר כי „הצדיק" נוכל הוא ואנשי העיר דרשו ממנו להשיב להם את הכסף אשר לקח מידם, היה המורה המשכיל הזה לו למגן וצנה ויסבר פני הדבר כי הצדיק נמלט מפה... ומה נוחיל מאיש כזה ? !

באחרית מכתבי הנני להעיר את ועד חברת מפיצי השכלה כי בספרים שישלח להמורה הזה למקרא לכל חפצי דעת יעשה מסחר, כי לא יתן אותם לקרוא בחינם...

(א. ב—קי, „המליץ", גליון 61, 1884).

נ"ב. סגן הרב מטעה"מ מעיד בחתימתו אל אמיתת כל הדברים האלה.

ב.

סעמיאטיץ' (פ. הוראדנא) — באו אלינו מכ־תבים אחדים ועליהם חתומים רבים מנכבדי העדה הנקובים בשמותם — המכחישים את דברי א. ב—קי הכותב ב„המליץ" גליון 61, אשר טפל שקר על מחזיק ביה"ס שם המורה המשכיל ה' מרדכילעס. מדברי הכותבים נראה כי הקנאים שבעיר הזאת, וביחוד אחד ממנהלי העדה שבהם, הביאו פעמים אחדות דבת המורה רעה אל שר לשכת הלמודים, ובראותם כי כל מלשינותיהם עלו בתהו, כי לא נכחדו מפקידי המלך דרכי אחינו המתנקשים תמיד בנפש המורים המשכי־לים, חשבו מחשבות להתאונן גם לפני שר הפלך על המורה להדיחו ממשמרתו וע"כ נאלץ המורה לבוא לפני שר הפלך להצטדק לפניו ולספר לו את הדברים כמו שהם. וביחוד נוכח שר הפלך בעצמו כי כל דברי המלשינים על ה' מרדכילעס שקר וכזב, כי בבואם אל שר הפלך חלו פניו כי במקום המורה העברי ישלחו להם מורה נוצרי, ומי לא יבין כי אך תואנה היתה בפיהם להחביא דברים אשר לא כן על המורה העושה מלאכתו באמונה, כאשר נוכחו פקידי המלכות זה כמה פעמים, ואשר גם שונאיו בנפש עתה דברו עליו תמיד טוב לפני פקידי המלכות, ורק מעת שיקבל משען 200 רו"כ מקופת מכס בשר עלתה עליו חמת אחדים ממנהיגי העדה אשר יחסר להם המזג... ויצרו צעדיו.

גם **מביעלסק** הגיענו מכתב מאחד הנכבדים שמה המדבר טובות על המורה ה' מרדכילעס וכלם מהללים ומשבחים אותו. אך מאשר שמכ־תביהם ארוכים מאד, אמרנו להודיע תכן דבריהם בקצרה, וכבוד המורה ה' מרדכילעס במקומו מונח. וגם בדבר הספרים שיקבל מחברת „מפיצי הש־כלה", מעידים כל החתומים על המכתבים כי שקר בפי הכותב בגליון 61, ומעולם לא עלה על דעת ה"מ לקחת אף אגורה בעד הקריאה בספרים הנ"ל, וכל החפץ לקרות בם יבוא ויקרא".

(„המליץ", י"ח אלול תרמ"ד/1884).

השריפה בשנת 1884

ביום 14 באוגוסט 1884 בשעה 9 בבקר פרצה אש מאחת הרפתים ובמשך שתי שעות עלו על המוקד ששים בתי יהודים וכל אשר בהם, גם ביהמ"ד אחד. הנזק עולה לכמה עשרות אלפים רו"כ. כל הבתים, מלבד ששה בהם, לא היו בטוחים בחברות אחריות־מאש. מצב האומללים מר מאוד, כי אין להם לאכול, אין בגד ללבוש וכלם מתגוללים על הארץ תחת כפת השמים.

(י' טאפאל, „המליץ", ר"ח אלול תרמ"ד/1884).

מצב התלמוד־תורה בסעמיאטיץ' בשנת תרמ"ח,

בית הת"ת בעירנו היה עתה לבית תלפיות, שרוב בני עירנו פונים אליו; יען כי רבים מבע"ב ירדו **מנכסיהם** וידם קצרה מלשלם שכר לימוד בניהם, והחלו לשלוח עולליהם לבית ת"ת ובקיץ זה עולה מספר התלמידים **למאה וששים**. תחת אשר מלפנים היה מספרם רק החצי; ובעז"ה הת"ת עולה כפורחת ובסדר נכון **בשש** מדרגות תחת ששה מלמדים ונעשו בו תקונים מועילים וטובים הראוים לתהילה. מלבד למודי קודש ילמדו לתלמידים גם שפת המדינה וכתיבה שתי שעות בכל יום.

ובזה הנני להעיר את נכבדי עירנו ועשיריה, כי יואילו־נא מצדם להכיר את פעולת חברת ת"ת העושה מלאכתה באמונה לטובת החניכים בני עניים אשר מהם תצא תורה ויתעוררו לקום על נדיבות לתמוך בידי החברה וכל אחד כפי מתת ידו, ואז נוכל לקוות כי בית הת"ת יהיה עליון.

הוצאות הת"ת: לשלם שכר לששה מלמדים, למורה שפת רוסיא, למשגיח, ספרים, עצים להסקה, מאור ושאר צרכי הבית עולה לאלף ומאה רו"כ לשנה. על־זה: הכנסה ממכס הבשר רק חמשה ושבעים רו"כ, והנותר נדבות מיחידים ונדרים. גם נדבות בפורים וערב יום הכפורים. במשך שתי השנים האחרונות עלתה ההוצאה יתר על ההכנסה בסך מאה וחמשים רו"כ.

והנני להזכיר לטובה את הגביר רמ"צ לאבענדז אשר נדב עצים להסקה לקבל ביער שלו חינם, כי להסקת התנורים בחורף לבתי הת"ת דרוש כארבעים עגלות עצים. כן הננו נותנים תודה וברכה להאחים הנדיבים ה' אשר לייב וה' נחום הארוויץ מביאליסטוק אשר שלחו נדבתם לת"ת בעת היארצייט (ז' טבת) של אביהם המנוח ר' מנחם מאנעס הארוויץ (וכן יעשו בכל שנה), למען עשות אזכרה לנשמת אביהם בכל בתי המדרש וביהכנ"ס, וחוק הוא כי המלמדים יעברו לפני התיבה והתלמידים יאמרו תהלים עבור נשמתו, כי הוא היה הראשון מהמייסדים את התלמוד־תורה לפני **ארבעים שנה** ונדב סך הגון הקרן־הקיימת אשר מפירותיה יקבלו מדי שבוע בשבוע לצרכי הת"ת.

ואלה שמות מנהלי החברה: ה' דוד אש, שמואל יצחק מירסקי, אליה ליב, מרדכי זאב שו"ב, ישראל טענעוויצקי, איציק לייב ראחאלסקי.

הכותב: מ"י גאלאמב, משגיח בית הת"ת.

(*"המליץ"*, גליון 145, 1888).

ציונות

א.

סעמיאטיץ (פ. הוראדנא) — הציונים פעלו רבות בעירנו להרמת מצב בני הנעורים המוסרי. לפני ירחים אחדים נוסדה פה על־ידי הצעירים אגודת **"צעירי ציון"** שמטרתה להפיץ תורה ודעת בין מפלגת האומנים והפועלים. מורים מתנדבים מקרב הציונים משמיעים בכל יום בין הערבים את שעוריהם בתנך והלכות דרך ארץ. גם פתחו בית עקד למקרא ספרים ומכתבי עתים. כן יש להשיג ספרים הכי מועילים במחיר מצער. כן נוסדה פה אגודת "גמילות חסדים" לתת מלות כסף לדורשיה בלי כל רבית. החובה על כל בני העדה לתמוך במוסד זה למען תהיה בידו היכולת להרחיב את חוג פעלו.

(י. מאליניאק, *"הצפירה"*, מס' 245, 1902).

ב.

מיום התפרצות המלחמה נפסקה בעירנו העבודה הציונית לגמרי, ונדמה היה כי אי־אפשר כבר לחדשה לרגלי פגעי הזמן ותנאי החיים. אולם סוף סוף נתעוררה העבודה הלאומית גם בעירנו. ראשית כל נגשו לייסד אגודה ציונית. בכ"ז בסיון תרע"ז היתה אסיפת היסוד של אגודה זו שקראנו אותה בשם "תל־אביב". מספר חבריה היה אז 50, אולם כעבור זמן קצר כבר עלה מספר החברים על 110. בכל שבת מתאספים חברי האגודה ושומעים הרצאות על עניני היהדות והציונות. בכ' בתמוז ערכה האגודה נשף אבל לזכרון מנהיגנו ונאספו 75 מרק ליער הרצל. בט' באב נערך יום השקל ונמכרו 220 שקלים. בערב יום הכפורים העמדנו קערות לישוב ארץ־ישראל ואספנו 205 מרק. בחג הסוכות היתה אספה כללית של החברים ומני אז נתגברה העבודה. מוכרים חוברות תעמולה שאנו מקבלים מאת הועד המרכזי בווארשה ועובדים הרבה לטובת "הפונד הלאומי" (קק"ל). האגודה הטילה על כל חבריה "מס בגדים" — לשלם סכום ידוע מכל בגד שחבר לובש לטובת הקק"ל. בחנוכה ערכנו נשף מכבי גדול שבו נשא נאום מר ש. ראבידוביץ מביאליסטוק. במשך שלושת החודשים האחרונים נאספו 240 מרק ליער הרצל, 400 מרק לבית הפועלים, 200 מרק לספר הזהב, 300 מרק לנגועי המלחמה בארץ־ישראל, 100 מרק ממכירת תווים וטלגרמות. בעת האחרונה יסדה אגודתנו שעורי ערב לעברית ומספר התלמידים והתלמידות עולה על מאה. כן גם מפקחת אגודתנו על הביבליותיקה ומספר חבריה עלה מ־40 ל־125.

(*"הצפירה"*, מס' 8, 1918).

ג.

„חגיגת הגאולה" בסמיאטיץ' (הכרזת סן־רמו)

הבשורה על דבר הכרזת זכויותינו על ארץ ישראל עשתה על יהודי עירנו רושם עז להפליא. מיד כשהגיעה אלינו הידיעה הזאת התאספו חברי אגודת „תל־אביב" ו„צעירי ציון" לאסיפה שבה דנו בפרוטרוט על דבר סידור החגיגה לזכר (לציון) המאורע הזה. נואמים אחדים נאמו על חשיבות הענין ונבחרה קומיסיה להכנת החגיגה.

ביום ה' ל"ג בעומר בבקר נערכה תהלוכה נהדרה בחוצות העיר. בשעה שתים־עשרה התאספו החברים לפני בית־הספר „קדימה". התלמידים הסתדרו למחנותיהם. בראש־וראשונה הלכו התלמידים המזויינים בקשתות ואחריהם שאר התלמידים עם דגלים לאומיים. התזמורת נגנה את ההמנון הלאומי „התקוה" וככה סבבו את כל חוצות העיר להשתוממות העם ולשמחתם למראה נהדר זה. התהלוכה קרבה לאולם האגודה הציונית, שם נאמו המורים וחברי הקורטוריום בפני התלמידים וחלקו להם מתנות לכבוד החג. הילדים רקדו מרוב תענוג ולשמחתם לא היה קץ. בעת התהלוכה ואחריה נמכרו פרחים לטובת „קרן יוסף הגלילי". מראה החגיגה עשה רושם כביר גם על האכרים שבאו ליום השוק בהמון רב והרבה מהם קנו גם הם פרחים ונדבו נדבות. בערב ערכנו נשף חגיגי באולם האגודה. נשמעו נאומים על ערך האקט ההסטורי והאחריות שהוא מטיל עלינו בהווה ובעתיד. ביחוד הצטיין בדבורו מר קאגוט שקרא לעבודה אקטיבית מתאימה לרגע הגדול הזה, רגע של התחלת תקופה חדשה בדברי ימינו. בהשמע המלים: סוקולוב, וייצמאן יחי זשאבאטינסקי מלאו תשואות את כל חלל אולם האגודה. מרת סיני שרה שירים לאומיים שלה, לבסוף עשו הגרלה שהכנסתה עלתה לארבעת אלפים מרק.

חגיגת הגאולה הוסיפה לנו נפשות גם מאנשי העם וגם מחברי אגודות אחרות. אנשים שהשליכו אש וגפרית על הציונות ומנהיגיה אחרי המאורעות האחרונים בירושלים נהפכו פתאם למצדדי הציונות והוגי כבוד וחבה למנהיגיה. רבים מן העם בנדבם את נדבתם שאלו על פרטי הנסיעה לארץ ישראל.

(מאיר קפלן, „הצפירה", מס' 119, 1920).

ד.

ביום פתיחת האוניברסיטה העברית

יום פתיחת האוניברסיטה העברית הוחג אצלנו ברוב פאר. השתתפות ההמונים הוכיחה עוד הפעם עד כמה חי רעיון התחיה בין כל השדרות בעירנו. עוד בשבוע לפני הראשון לאפריל נוסד ועד מיוחד לשם אירגון החגיגות שהכריז את יום פתיחת האוניברסיטה ליום חג. הוחלט גם לפנות אל תושבי העיר בכרוז לסגור את החנויות אחר הצהריים. החלטה זו נתקבלה בלי אמונה יתרה בהצלחתה. אולם מה שאירע עלה בהרבה על מה שצפינו. בבוקר נערכה חגיגה גדולה נהדרה בעד תלמידי בית־הספר וה„חדרים" בהשתתפות התזמורת של „השומר הצעיר" בבית־הכנסת הגדול. חגיגה זו היתה כולה עברית ועשתה רושם יפה על כל הנוכחים. בשעה הרביעית אחר הצהרים נערכה אקדמיה גדולה בבית הכנסת. תיכף נסגרו החנויות והיהודים נהרו אל בית הכנסת כביום חג. אחרי עבור רגעים מועטים היה בית־הכנסת מלא אנשים מפה אל פה. נאמו והביעו ברכה באי־כחם של כל ההסתדרויות וההסתדרויות הקיימים בעיר יהודית. מחזה נהדר וחגיגי כזה לא ראו עדיין בעירנו. נאומי הברכה וצלילי התזמורת יצרו אטמוספירה חגיגית עד מאד שהשאירה רושם בל ימחה על כל יהודי עירנו.

(א. התשבי, „היום", מס' 86, 1925).

מרדכי קפלושניק

השריפה הגדולה בשנת 1884

זה קרה בשנת 1884. השבח לאל, אשר נתן לי שנות חיים וזכרון צלול, כדי לספר לכם על מאורע עגום זה, אשר ירד כחתף על סמיאטיץ׳. חומרת האסון ניכרה עוד הרבה שנים במצבם של תושבי העיר.

הייתי נער בגיל בר־מצוה, וזה קרה למחרת השבת, בה עליתי לתורה, כשאני מלא רשמים מיום גדול זה, בו קיבלתי על עצמי עול מצוות. בית הורי עמד בהתחלת הרחוב „מעבר לגשר", בקרן רחובות והשוק. מקום זה עזר למסחר של הורי, כי מכאן היתה עינם פקוחה על כל היוצא והנכנס לעיר ועל התנועה בימי שוק.

בסמוך לבית שלנו נמצא גם ביתו של „אנשיל האופה", יהודי מקובל על הבריות וטוב־לב, ברם רשלן במקצת בעבודתו, וזוהי גם הסיבה, שבגללה ירד האסון על בני סמיאטיץ׳.

בימים ההם היו מסיקים את תנור האפיה בעצים, מדליקים ומוסיפים עד שהגיע התנור לחום לוהט. בינתיים היו מוציאים את הגחלים הלוחשות ומרכזים אותן לסירות מיועדים למטרה זו, שעמדו בחצר הבית ואשר כוסו בפחים. לא נודע מי הריק את הגחלים לסירות מבלי לכסותם בפחים. היה זה ביום ז׳ אלול, והרוחות הנושבות בעונה זו הסתערו על סירות הגחלים הרוחשות, והגיצים התפזרו לכל עבר. הסביבה היתה מלאה מחסנים וארגזי עץ ישן, מטרות נוחות לבעירה. מיד עלתה אש איומה, כשלשונותיה מתפשטות עם הרוח ואוחזות בבנייני העץ המאוכלסים ביותר.

קמה בהלה נוראה. הדיירים פרצו החוצה, בידיהם תינוקות וכל מה שניתן להציל. החלו בפעולת הצלה וכיבוי. אך האנשים היו חסרי־אונים נוכח ההתפשטות המהירה של הדליקה.

במשך שעות ספורות אכלו הלהבות אזורים של־מים. גדולה היתה זעקת שברם של הקרבנות ויללת הילדים. בן־לילה עלו בלהבות כ־100 בתים, וכ־200 משפחות נשארו ללא קורת־גג.

כל „רחוב הגרמנים" עד היארמאק, „בית־המדרש הישן" וסביבתו, איזור השוק עד לבית־המרקחת — נשרפו. בית הורי, שהיה שכן למאפיה, נשרף כליל, ודווקא ביתו של האופה עצמו נשאר שלם!

פרנסי העיר טרחו עם בוקר לספק אוכל ל„נשרפים", וקרוביהם אספום אל בתיהם. חלק עבר לכפרים ולכל מקום שמצאו קורת־גג. שריפה זו הביאה את העיר, הדלה בלאו־הכי, להתרוששות מוחלטת.

כשביקשו להקים את ההריסות, ניתכו עלינו צרות חדשות. כרוז העיר כינס את הקהל על־ידי הרעשן המפורסם, ומסר הודעה בשם ה„מגיסטראט" (עירייה), שאסר להקים בניינים מחדש, עד שיגיע לביקור ה„פריסטב" מגרודנה. לאחר חדשים, כשה„פריסטב" הואיל להגיע, הכריזו שוב שיש לחכות למהנדסי המחוז, אשר יעבדו תכנית מפורטת לשיקום העיר, רוחב הרחובות, המרחקים מבית לבית וכד׳. האוכלוסיה התייאשה מכל התכניות הללו, אשר עלולות היו להימשך זמן רב, בלי להתחשב במצב הקשה של המשפחות הרבות ובצפיפות האיומה בה חיו התושבים. מישהו גם ניסה לשחד את הממונים, למען ירשו להם בנייה ארעית וחשאית.

נער הייתי אז, ולא היו נהירים לי כל העניינים הללו, אבל זוכר אני, שהם היו יגעים מאד, ושפרשת הקמת ההריסות נמשכה שנים מספר.

רשם מפיו: א"ש

י״ל גולדברג (רב מטעם)

בצבת של מלחמות

כוח הזכרון שלי כמעט וכהה, כי זקנתי מאד, אף־על־פי־כן נכון אני לאמץ ככל האפשר את כוחותי ולהעלות אילו זכרונות נושנים מעיר סמיאטיץ׳.

אמי מורתי ז״ל סיפרה לי פרטים משנת 1863, ימי המרד של הפולנים („מטיאזש״), שרצו לשחרר את עצמם מן הצאריזם הרוסי. ביום ו׳, בליל שבת־קודש, בזמן שאבא קידש על היין, נכנס פתאום לעיר שר־הגדוד של הקוזקים עם מחנה גדול ונתן צוו לשרוף את כל העיר, בלי רחמים. שם הגנראל היה מניוכין. הוא גם ציווה לגרש את כל התושבים, נשים וטף — בלי הבדל דת — אל מחוץ לעיר; כולם יצאו, הם פנו להרים, ליערות ולשדות, שם התגוללו עייפים ויגעים ברעב ובצמא.

באותו יום שבת קודש קרה מקרה נורא לאיש יקר מחשובי הגבירים של העיר, ר׳ דוד דער ברייטער ז״ל, שגר ברחוב הגרודנאי על יד הגשר. הוא פתח לתומו את חלון דירתו שבקומה השנייה והוציא את ראשו החוצה. מיד הרגיש בזה חייל קוזאק וירה בו והרגו במקום. לעומת־זאת רווחו סיפורים על הרבה בעלי־בתים, שנתעשרו אחרי מאורעות אלה. משום שרבים מן הפולנים ברחו בחפזון בהשאירם את כל רכושם, מטלטלין, שווה־כסף, ואף כסף מזומן.

בראשית שנות התשעים מנתה סמיאטיץ׳, לפי אומדן אנשי העיר, 7—8 אלפים נפש. בבית־העלמין הישן, בסמוך לרחוב פאלאצאווע, נמצא ה„אוהל״ של הגאון ר׳ הירש חסיד ז״ל, אחד מתלמידיו של הגר״א ז״ל מוילנה. הוא התקין בעיר הרבה תקנות ומנהגים, ובייחוד בבית־המדרש הישן, מנהג זה נמשך עד 1899 בערך. באותו זמן פשטה מגפה נוראה, „חולירע״, בכל מדינות אי־רופה, ממנה נפלו אלפים ורבבות. אחרי ששקטה הארץ, קמו בעלי־בתים חדשים, כמו האחים מיקוצ׳ינסקי ועוד בעלי־בתים חשובים, ובידיעת הרה״ג ר׳ דוד שחור ז״ל מאנטופוליה, שהיה אז האב״ד דסמיאטיץ׳, הרסו את כל הבניין הישן של „בית־המדרש הישן״ ובנו בניין מפואר לתלפיות. היינו — בית מדרש חדש במקום הישן, עם עזרת נשים — כבכל בתי־המדרש.

בשנת 1912 נתמניתי רב מטעם, במקום המנוח ר׳ ביניש סלוכובסקי, בבחירות כלליות וגם ברשיון של שר הפלך גנראל בטושקוב מגרודנא, ובעהש״י המשכתי בכתר הרבנות בכבוד עד שנת 1937, בערך 25 שנים, והייתי לעזר לכל בני הנוער שעלו ארצה. סיפקתי להם תעודות־לידה, ובעזרתן השיגו אח״כ את הפאספורטים.

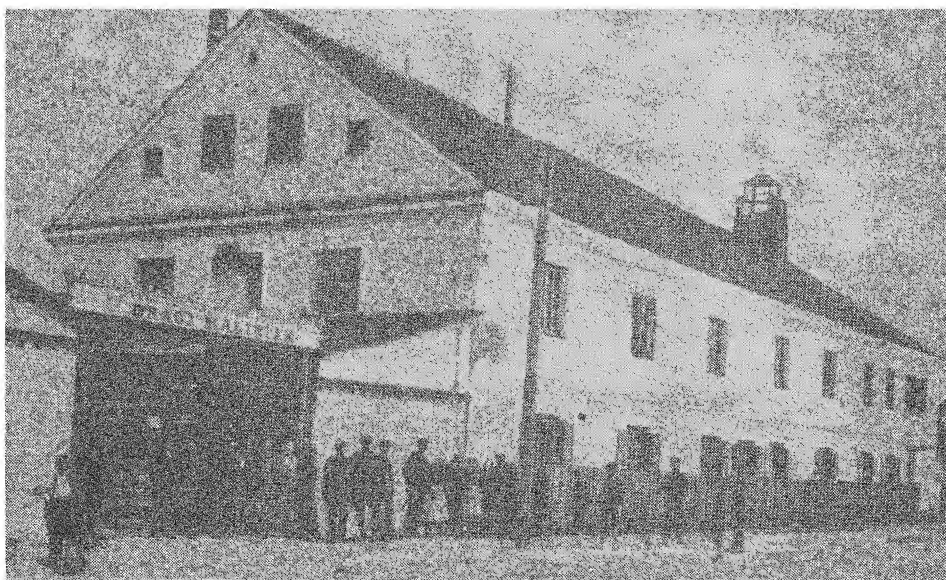
בשנת 1914, בסוף חודש יולי, יצא קול מלחמה בעולם; הגרמנים הכריזו מלחמה על הרוסים. בעיר הוכרז גיוס של כל הצעירים מגיל 18. העיר נבוכה, וצעקה גדולה עלתה מכל בית ובית. מיד נודע על כיבוש הערים וארשה ושדליץ׳; משהגיעו הגרמנים לדרוהיצ׳ין, פרשו את מלחמתם על גדות הנהר מוחביץ וקאמיונקה. כל תושבי העיר השתטחו על הארץ, כי הכדורים החלו שורקים מעל לראשים, ופגזים של תותחים עפו מעל לבתים. בימים ההם נהרגה ביריה של חייל רוסי אשת מר ראובן מונצ׳אר, מרת חוה ז״ל. בביתה של המנוחה מצאו אז מקלט הרבה יהודים. חיילים רוסיים פרצו הביתה ורצו לפגוע בבעלה, ואז היא סככה עליו בגופה ופדתה את נפשו בנפשה. בטרם יעזוב הצבא הרוסי את העיר, פקד הגראל הרוסי לשרוף את כל העיר בלי רחם. מטהו של הגנראל שכן בבית הגביר צבי בלקס ז״ל. כשנודעה החלטת הגנראל לרב העיר, הרה״ג צבי יהודה קוסלביץ ז״ל (הוא המחותן שלי), אשר ידע רוסית צחה, אזר עוז בנפשו והפקיר את נפשו ממש לסכנה גדולה. בחוץ כבר לא נראה יצור חי, והוא רץ אל מעבר לגשר לבית בלקס, מצא שם את הגנראל, וכרע לפניו על ברכיו ושפך דמעות בבקשו רחמים על העיר. אותה שעה כבר שפכו החיילים

על כל הבתים בנזין. הרה״ג נשא חן בעיני הגנ־ראל, והוא ביטל את גזירת השריפה, וכך הציל את כל העיר מהאסון הנורא. מייד לאחר המסופר בזה באו הגרמנים לעיר בחייל רב וגירשו את הרוסים.

והרי עוד מאורע מהימים ההם. זכורני, עת בביתי, ברח׳ יטקובסקה 10 (בית חיים קומיניאר), נאספו הרבה שכנים ופליטים מהערים צ׳יכנובצי, דרוהיצ׳ין, סוקולוב ועוד, התפרץ שליח מן החוץ בקול בוכים ואזעקה, שעלינו להציל את נפשותינו ולברוח מכאן, כי הרוסים הקימו מתרס מאחורי ביתו של החייט יוסל קאם ברחוב ויסולה, והגר־מנים יפציצו בודאי את כל הסביבה. היינו כולנו מוכנים לברוח, אבל לאן? בחוץ תשכל חרב ובבית אימה. למזלנו, נמצא בין כל הקהל הזה אברך אחד בר־דעת, כמדומה שזה היה בנו של הרשל שואב המים. הוא יעץ לשבת במקום ולבטוח בהשי״ת. ואמנם, כל אלה אשר יצאו נהרגו באמצע הדרך, ואנו ניצלנו.

משנכנסו הגרמנים לעיר, הם רוקנו את כל החנויות, והיה מחסור חמור במלח, נפט, סבון סוכר וכד׳. הגרמנים חטפו אנשים לעבודה, שלחו לכפר גיינובקה לעבודות־פרך וליערות בילוביז׳ להפיק זפת מן העצים. ראש העיר היה אז משה פכטר.

מצב זה נמשך עד שנת 1918. באופן פתאומי ובלתי־צפוי נסו הגרמנים בבהלה והשאירו הכול בלי סדר. העיר נפלה בידי הפולנים. אך הפולנים הסתכסכו במלחמה עם הבולשביקים, והמצב היה קשה מנשוא. תכפו מעשי שוד בבתים ובחנויות באמתלות של אהדת היהודים לבולשביקים. במלחמה שבין הפולנים לבולשביקים היו תושבי סמיאטיץ׳ השעיר העוזאזל. תוך נסיגה והתקפה נשרף הבית של המנוח חיים הרש מרמור ברחוב יטקובסקה, ואשתו של חיים הרש נשרפה חיים. גם בנו של יענקל קאניוך נהרג אז בכדור של חייל. אנחנו, שנמצאנו בבית שממול, נמצאנו בסכנה גדולה. האש החלה אוכלת את התריסים, עד שלפתע התפרץ מאן־דהוא הביתה ופקד עלינו לצאת מיד החוצה, כי החיילים הסתלקו והמלחמה שככה. קרה לנו נס גדול, ונשארנו בחיים וגם הצלחנו להרחיק את השריפה מביתו של חיים קומיניאר.

ביח״ר ללוחות לביד של האחים מליניאק

אברהם מאזור

הגירוש לכפרים במלחמת העולם הראשונה

הדבר אירע בימי הכיבוש הגרמני, במלחמת העולם הראשונה, בשנת 1916 (ואולי 1917).

מהשלטונות הגרמניים יצא הצו, כי הקהילה היהודית בסמיאטיץ' חייבת להעביר כ־70 משפחות אל הכפרים הסמוכים. העילה לגזירה זו נודעה מיד ברבים. האיכרים ממוצא רוסי נטשו את כפריהם וברחו לרחבי רוסיה, והשאירו אחריהם בתים ריקים ושדות מוברים. הכובשים נזקקו לכוחות־אדם לעיבוד הקרקעות ולכריתת עצים ביערות, והחליטו להשתמש לתכלית זו ביהודים.

הייתי עדיין נער עול־ימים, אולם בזכרוני נחרתו חויות הגירוש ויחס הגרמנים „הטובים" של אז אל היהודים. איתרע מזלנו, ומשפחתנו נכללה בין עשרות המשפחות המגורשות. גורשנו אל הכפר מאשצ'אויע, השוכן בין סמיאטיץ' למילייציץ. קשה לתאר את הסבל והתלאות שעברו עלינו. אמא התייפחה בבכי ובשום־אופן לא רצתה לעזוב את ביתה היקר. דאב הלב להשאיר את כל רכושנו הפקר ולעקור אל הבקתות הכפריות הנטושות.

לא הועילו כל תחנונים. ללא־שהייה רבה הביאו הגרמנים עגלות, העמיסו עליהם קצת מטלטלים ומייד יצאנו לדרך. משני צידי השיירה רכבו חיילים גרמנים והשגיחו בשבע עיניים לבל נימלט, חלילה.

היה יום קיץ בהיר, והשמש הזורחת כאילו עשתה ללעג את עגמת־הנפש שלנו. השיירה התנהלה בין הכפרים באצ'יק וקאיאנקע, ולאחר טילטולי דרך במשך כמה שעות הגענו אל הכפר מאשצ'אויע. הגרמנים הושיבו כל משפחה ומשפחה באחת הבקתות הריקות, וכבר למחרת היום החלה בשבילנו פרשת־חיים של עמל מפרך ביער ובשדות. הז'נדארמים הגרמנים מסרו אותנו לידיו של מפקח והזהירונו בכל חומר הדין, שעלינו למלא את כל אשר יצווה. ולא — נבוא על עונשנו. לא ניתנו לנו בהמות־עבודה לחרישה, ונאלצנו להפוך את האדמה באתי־חפירה לזריעת תפוחי־אדמה. לכל משפחה הוקצתה חלקת־שדה, שהיתה חייבת לעבדה, כאשר ציווה המפקח. ואמנם, כולם עמלו קשה, עד שיום אחד ראו את שיחי תפוחי־האדמה בצמיחתם.

שונה היתה העבודה ביער. כאן הצטרכנו לנקוב נקבים בעצים, לעשות בהם חריצים ולהצמיד אליהם פחיות. העמקנו לפצוע את הקליפה עד חשיפת הקרום הלבן של העץ — ואז היה ניגר השרף דרך החריצים החוצה. שרף־העצים נאגר לתוך דליים. בעבודה זו היה הכרח להסתייע גם בעבודת נשים. השרף נמסר לאיזה משרד תמורת תשלום צנוע.

כל משפחה קיבלה מנה קצובה של לחם ותפוחי־אדמה, שהיתה רחוקה מלהשביע, ולא־פעם ידענו טעמו של הרעב. בגלל הבקתות המוזנחות פרצו בין המגורשים מחלות מידבקות, ובייחוד דיזנטריה וטיפוס, שגרמו גם לתמותה. בימים אלה מת אחי ממחלה.

קמעה־קמעה באה לעזרתנו דווקא הצמחייה של השדות המוברים. היינו יוצאים לאסוף עלי חמציץ, ואמא הכינה מהם תבשיל. ביערות הציצו פטריות ואוכמניות, ובבוסתנים הנטושים מצאנו פירות טובים למאכל. כל אלה הפיגו את רעבוננו. נמצאו יהודים שגם החלו לסחור. נטלו חלק מהשרף שבדליים ומכרוהו בעיר תמורת סבון, סוכר, תה או מוצרים אחרים.

במרוצת הזמן נעשו החיים קלים במקצת, והרעב פחת. גם המגפות הלכו ושככו. אך היהודים המגורשים הוטרדו מדאגות חדשות, ואחת מהן — ה„תכלית" בשביל הילדים. כל עוד הציקו הרעב והחולי, לא היה הראש נתון לכך, אך משרווח קצת, התפנו גם ל„צער גידול בנים". לאחר זמן־מה הובא הכפרה מלמד־דרדקי, ונפתח „חדר".

בבקתת איכרים קטנה ושוממה הוצבו שולחן וכמה ספסלים, והמלמד החל להרביץ תורה לדר־

דקים מכל הגילים. לא קלה היתה מלאכתו של הרבי. מראות הנוף שמסביב ל„חדר", השדות הירוקים, הנחלים השורצים דגה, היערות על הצפורים המקננות באילנותיהם — משכו את התלמידים אל חיק הטבע. לעתים קרובות התחמקו הילדים מה„חדר" אל אחד הפלגים או לשדות. הרבי נאבק אמנם ככל־שיכול בקסמי הטבע. אך לא תמיד האירה לו ההצלחה פנים.

באותו זמן הצטרף גם „מניין" של יהודים לתפילה בשבתות ובימים־טובים. מהעיר הובא ספר־תורה, ובביתו של הדוד ר' חיים גרשון שמש התכנס המניין הראשון.

כמעט ונראה היה, שהחיים נכנסים למסלול כלשהו. כושר ההסתגלות עשה את שלו. בני־הנוער מצאו להם שבילים לבילוי הזמן. הדור הקשיש עשה כל מה שבידו, כדי לקיים אורח־חיים יהודים. והנה — ביום בהיר נתבשרנו בשורה איומה — „סמיאטיץ' בוערת". בכפר פרצו צווחות ויללות. כל אחד חרד לביתו ולרכושו. כל משפחה טיפחה בקרבה את החלום, שהמלחמה תסתיים במהרה, והיא תוכל לשוב העירה לביתה — ולפתע אסון כזה. מייד נשלחו שליחים העירה, ולעת־ערב נודעה האמת המרה — למעלה מ־300 דירות נשרפו, וביניהם גם הבית שלנו.

יגון כבד ירד על התושבים הארעיים של הכפר הקטן, שנפגעו מהדליקה. האסון פגע קשה במשפחתנו. ביתנו וכל רכושנו עלו בלהבות. נשארנו ללא קורת־גג וידענו, שאין לנו לאן לחזור, ונצטרך להישאר לאורך־ימים בכפר הנידח. בינתיים התקרבו ימי־החורף, וצריך היה למהר ולאסוף את תפוחי־האדמה מהשדות. באותה שנה הביאו הגרמנים לכפר שבויי מלחמה רבים כדי להעסיקם בעבודה, ואנו — היינו נאלצים לעזור להם באיסוף תפוחי־האדמה. חפרנו בורות עמוקים, ולתוכם נשפכו התפוחים. כמעט כל משפחה היתה מצויידת במגררת. נסעו היערה, חטבו עצים והתכוננו לעת־חורף. עד־מהרה כוסה הכול בשלג לבן. העבודה בשדה וביער שבתה. למגורשים היהודים היתה שהות להרהר בגורלם ובעתידם.

משפחתנו לא שגתה בדמיונות־שווא. ידענו שגם כתום המלחמה לא נוכל לשוב לביתנו הישן. את הכול כילתה האש. ואכן, שש שנים תמימות הוספנו לחיות בכפר הזה.

שנים רבות חלפו, אך כשמהרהרים עתה באותם ימים נראה, שיש איזה קשר סמוי בין חיינו המחודשים בארץ לבין החיים מתוך גזירה בכפר הפולני. דומה, שכבר אז נרקמה בתוכנו האהבה לשדה, לעץ ולעמל־הכפיים.

מצד שני, אפשר גם לגזור גזירה־שווה בין התנהגות הצבא הגרמני במלחמת־העולם הראשונה לבין התנהגות הנאצים במלחמת העולם השנייה.

ואולי אין בזה יד המקרה, שביערות המקיפים את הכפרים מאשצ'אויע, טאלווין וקאז'יוואטקא, התקבצו פלוגות של פרטיזאנים, שבשורותיהם נלחמו בגבורה בחורים יהודים מסמיאטיץ'.

תירגם: י"ק

אליעזר מ״ש (טורשלום)

יממה של שלטון יהודי בסמיאטיץ׳

מסופקני, אם נשארו עוד בחיים יחידים, המע־לים על זכרונם את היממה, בה נמצאה העיירה סמיאטיץ׳ כולה על כל פרבריה בשלטון יהודי מחלט, כיוון שאף באותו יום ידעו בוודאי אך מעטים מה מתרחש בעיירתנו, אף־כי הכול הרגישו, שמשהו מסתורי מתהווה ומתרקם...

זה היה בשנת 1918. חיל הכיבוש הגרמני תחת פיקודו של הגנראל פון מקנזן עדיין היה מושל בכיפה בכל תקפו ובכל חוצפתו הטבטונית. וה„אטאפן־קומנדנטורה", ששכנה במרכז העיר, בבית העשיר הזקן לאבנדז, עדיין הטילה את חתיתה על כל התושבים, היהודים והלא־יהודים. אולם מעיני העוקבים בעין פקוחה אחרי מהלך המאורעות לא נעלם, ששינויים מרחיקי־לכת עומדים להתחולל ושייתכן, וביום־מן־הימים ייאלצו הגרמנים לעזוב את החבל המזרחי, את ה־"Ober-Ost„ שלהם.

הקהל הרחב על פרנסיו וגבאיו חשב אך מעט על כך. „ברוך ה׳ יום יום"! אולם היו יחידים, שהעתיד הקרוב, הלוט בערפל, גזל את מנוחתם. היו אלה בעיקר מבין החברים באגודה הציונית, שכל הגיגיהם והרגשותיהם היו טבועים בחותמם של מוראות הגלות ואסונותיה ומשולבים בחלום חיי דרור במדינת ישראל. הם לא יכלו לשבת יחיל ודומם תוך ציפיה אדישה לגורל. לקח מר למדנו מדברי ימינו על גורל היהודים בעת חי־לופי ממשלות. בהמר מדינות ובעבור השלטון מיד ליד נוצר תוהו ובוהו, שקרבנו הראשון הוא תמיד האוכלוסיה היהודית. היה ברור, שהפולנים מתכוננים לרשת את מקום הגרמנים, ובין אם יצליחו בדבר ובין אם ינחלו מפלה — יעשו פרעות ביהודים. על כן אמרנו: הבה ונתכונן, כדי שנוכל לקדם את פני המאורעות, וכך נוצר הרעיון של ארגון הגנה עצמית. ותוך זמן קצר הצלחנו למשוך לרעיון זה אנשים מזרמים שונים ומשכבות שונות.

ארבעים ושש השנים המסוערות, שחלפו מאז, טישטשו הרבה מזכרונות הימים ההם (תחת ידי היו שמורים הפרוטוקולים של כל המאורעות המסופרים בזה, אלא שנאלצתי לשרפם בלב דואב ביום הנסיגה הבולשביסטית וכניסת הפולנים לביאליסטוק מחשש שמא יפלו בידי הפולנים), ואיני יכול להיזכר כעת בוודאות מי היה היוזם הראשון לרעיון, או מי הם הראשונים ממש. ואפשר שאעשה כאן עוול למישהו: אני מוסר אך ורק מה שנשאר חרות בזכרוני. ובחשבי על יסוד ההגנה בסמיאטיץ׳ עולות משום מה בזכרוני תמיד שתי דמויות: של משה פונדיק ושל ברל שפיאלטר.

לעתים קרובות אני רואה בדמיוני עלם בן 19־20 מתהלך בחנות מכולת כצל אחרי החנוני, איש בגיל העמידה, בעל לאשה ואב לשלושה בנים. הוא, החנוני, הולך מתוך־מתוך משק אל שק ומתיבה לתיבה, מודד ושוקל סחורה לקונים — תוך שיחה רצינית עם העלם על עניינים העומדים ברומו של עולם. העלם שואל והחנוני שואב נפט או שוקל דגים מלוחים ומשיב לעלם בשלווה נפשית וברצינות. החנווני היקר הזה היה משה פונדיק, והעלם — כותב טורים אלה. דבריו ועצו־תיו של משה פונדיק היו בשבילי כ„אורים ותו־מים". תשובותיו היו תמיד קצרות, מדודות ושקו־לות, ממש כשוקל את הסוכר או החמאה, ועם זה מאירות העיניים וקולעות למטרה. ובחנותו של זה האיש משה נחתכו הרבה עניינים ציוניים, תרבותיים ומדיניים חשובים לעיירתנו תוך שיחות חטופות, מלוות עיני רוגז של הנשים הקונות על ביזבוז זמנן בגלל שיחות בטלנים אלה... ואני כמעט בטוח, שהתחלת הפעולה ליסוד הגנה עצמית בימי הכיבוש הגרמני היתה תוצאה של שיחה מקוטעת בין קונה לקונה בחנותו של משה פונדיק, זה החולם כל חייו על שיבת ציון ותקומת מדינת ישראל.

הרעיון להקים הגנה בעיירתנו העמידנו מיד לפני שלוש בעיות: רכישת חברים, קבלת כסף והשגת נשק. והנה שתי השאלות הראשונות נפתרו בקלות: כל אחד מיוזמי הרעיון ביקר בערבים ברובע מיוחד וניהל שיחות חשאיות עם הצעירים. השיחות התנהלו על־פי־רוב בבתי־המדרש. ביקרנו גם בבתי העשירים והאמידים, ואחרי הסברת המצב דרשנו תרומות וכספים. בגורלי נפל הרובע „מעבר לגשר", ובזכרוני חרותות עדיין פגישות רציניות ומעודדות עם בני הנפחים, הנגרים, העגלונים ושאר בני „עמך". כולם קיבלו את רעיון יצירת תאי הגנה מפני שודדים ופורעים בהתלהבות כנה ונרשמו לאגודה החדשה בלי כל פקפוקים.

יותר קשה היה להשפיע על „הנגידים" שיתרמו מכספם. כאן נתקלנו בשאלות ובפקפוקים, בחוסר אמונה ובחששות רציניים. אולם סוף־סוף ענו גם הם „אמן" ופתחו את כיסם. עדיין זכורה לי השיחה הרצינית עם האדון בלקס, שהיה אז ראש הקהילה, שלהשתתפותו במפעל היה ערך ממד־רגה ראשונה.

השאלה הקשה ביותר היתה שאלת רכישת נשק, הטיפול בו, שמירתו מעין רעה והכשרת בחורינו לשימוש יעיל בו. תפקיד קשה ואחראי זה נמסר לבחור זקוף־קומה ורחב־כתפים, גברתן, חסון כאלון, איתן מצעדו, מוצק האופי, רציני ואחראי, הריהו — ברל שפיאלטר. הוא שירת בצבא הרוסי שנים אחדות והיה המומחה היחידי בינינו בענייני נשק. החבר שפיאלטר התמסר לתפקידו בכל נפשו. הוא היה הרוכש, המחביא וגם המוציא והמביא של הנשק.

אנחנו ידענו יפה, שאין ערך לכוח מגן בודד בסמיאטיץ', אם לא יקומו תאי הגנה בכל הסביבה, ואם לא יהיה קשר אמיץ ביניהם. אולם הקשרים בין הערים, ובעיקר בין ערי השדה לבין הערים המרכזיות, היו רופפים מאוד בזמן הכיבוש הגר־מני. וכיצד מביאים את הבעיה לפני מנהיגי יהדות פולין? החלטנו להביא את העניין לפני המנהיג הציוני, עורך־הדין א. הרטגלס, שגר אז בשדלץ.

במשלחת להרטגלס השתתפו שני יריבים: האחד — מתנגד מוחלט לציונות, בונדאי, הוא החבר שמואל פקר, והשני — ציוני, כותב הטו־רים האלה. צעיר מעניין מאוד היה הח' פקר, ופרט לשאלות ציוניות היה נעים להימצא במחי־צתו. צנא מלא ספרים היה. ביום עבד במקצועו, בנגרות, ובערבים ובימי שבת ומועד היה בולע ספרים, ומעמיק מאוד היה בקריאתו. כן הצטיין ביושר לבו ובנמוסיו. יריב הגון היה. באסיפת־עם אחת בבית המדרש הישן התלקח בינינו ויכוח סוער, שגרם לתגרת־ידים מצד חמומי־המוח של מחנהו. ומה גדל תמהונם של חבריו, שרצו להכו־תני נפש על העיזי להופיע בפומבי נגד מנהיגם (וייזכרו לטובה קבוצת פועלים ופועלות שלמדו בשעורי ערב לפועלים, שנתארגנו על־ידי, והם סככו עלי והצילוני מידם), כשראו את שנינו מטיילים מיד אחרי האסיפה בככר השוק שלובי זרוע כידידים ורעים...

וכך בחרתי לשותפי במשלחת לשדלץ את הח' ש. פקר. הפגישה עם מר הרטגלס נערכה בביתו בעזרת העסקן הציוני הצעיר בשדלץ, הוא החבר לוי גוטגלד. הרטגלס לא מצא את השעה כשרה לאירגון ארצי משותף של ההגנה. תנאי שעת־חירום בארץ כיבוש לא איפשרו לדעתו אירגון בין־עירוני. אולם הוא עודד את פעולתנו המקו־מית והבטיח לדון בשאלה עם החברים המרכזיים בוארשה.

שבנו לסמיאטיץ' בהכרה, שאין לנו אלא לסמוך על כוחות עצמנו. הגברנו את הפעולה: רכישת חברים ואימונם, רכישת נשק וגם רכישת ידיעות על המצב. לשם כך השתדלנו ליצור קשרים אישיים עם הקצונה הגרמנית.

★

ערב אחד הסתננה אלינו ממקור מהימן ידיעה סודית מפתיעה: הלילה עוזב צבא הכיבוש הגר־מני בחשאי את סמיאטיץ' ואת הסביבה. אחר כך נודע, שוזאת היתה מנוסת בהלה מפחד מדומה מפני מחנה פולני העולה, כביכול, במטרה לשים עליהם מצור. היה זה תוצאה של טלפונדה כוזבת ומטעה, שהגיעה למטה הצבא הגרמני בשדליץ, כאילו מהמפקדה העליונה. רק אחרי הנסיגה בכל החזית התברר, שהפקודה לברוח באה לא מן המפקדה, כי אם מן המחתרת הפולנית.

בשעה שהידיעה המוזרה על הבריחה הגיעה אלינו, לא היה כל מושג על המהפכה העומדת להתחולל באישון לילה, לא רק לאזרחי העיר, כי אם גם לצבא ולמשטרה. תיאטרון צבאי נודד בא אז לסמיאטיץ', וכל החיילים החונים בעיר הלכו

באותו ערב להצגה, שנערכה בקצה רח' הגרמנים, מחוץ לעיר, בבית־החרושת ללבנים של מר מלאך, ששימש אז אכסניה לתיאטרונים ולאסי־פות. גם רוב צעירי העיר נהרו להצגה זו. הרי היתה זו הזדמנות נדירה לתושבי העיירה בזמן הכיבוש לחזות במחזה תיאטרלי.

מיד אסרנו על כל חברי ההגנה ללכת להצגה וקבענו להם מקומות ריכוז. רבים הוחזרו מדרכם לתיאטרון. המצטערים והמתמרמרים על כך מצאו אחר כך ניחומים בשמעם, שההצגה נפסקה באמצע בפקודת הקומנדטורה, ושהחיילים הובהלו למחנו־תיהם יחד עם להקת החיילים השחקנים. העובדה, שלנו נודע הדבר, טרם שנודע למפקדי הצבא במקום, הרימה את קרננו וחיזקה עוד יותר את המשמעת הפנימית.

אחרי פעולת הבזק להעמדת כל חברי ההגנה במצב הכן ולריכוזם במקומות מסויימים, ניגשה המפקדה שלנו לדון באמצעים שיש לנקוט בהתאם למצב. הפיקוד היה בידי שלישיה: טקוצקי הצלם, ברל שפיאלטר וכותב הטורים האלה. אולם, שא־לות עקרוניות, שנשאו אופי מדיני, נידונו בישיבה מורחבת, שאחד הפעילים ביותר בתוכה היה החבר משה פונדיק (שמות אחרים אינם זכורים לי, וזוהי הסיבה היחידה שאינם נזכרים בזה). למקום מושב המפקדה בחרנו את הצלמניה של טיקוצקי, שנהפכה באותו ערב למרכז החי והתוסס בעיר. המקום הזה נקבע לא רק בגלל בעליו, שהיה יו"ר המפקדה (עד כמה שזכור לי), אלא בגלל הימצאו במרכז העיר. וגם סמל חי למצב שימש מרכז זה: הצלמניה של טיקוצקי היתה סמוכה לקומנדטורה הגרמנית, באותה שורה של בתים, מעין קומנדטורה גרמנית מול קומנדטורה יהודית, והתמוטטותה של הראשונה הקימה את השנייה.

ממפקדה זו יצאה מיד פקודה לחברת החשמל, שהיתה מסונפת לבית־החרושת של מאליניאק, לא להפסיק את החשמל, כנהוג, בשעה 9 בערב, כ"א להאיר את רחובות העיר כל הלילה. האפלה היתה הרת־סכנות באותו לילה. הפקודה נתקבלה על־ידי הנהלת חברת החשמל ללא כל סירוב. היה צורך לתת סימן היכר למגינים, להבליט את אנשי „המשטרה היהודית", למען ידע הציבור להבחין בהם ולהישמע להוראותיהם. לשם זה נחוצים מדים, ואלה מאין יימצאו? אולם מצאנו תחליף למדים מיוחדים, וזוהי תלבושת כבאי האש המתנדבים. כבר קודם לכן שמנו לב ושקדנו, שרוב חברי ההגנה יצטרפו לכבאי־האש, שאחד ממפקדיהם הראשיים היה ברל שפיאלטר. כך היתה לכוחנו המאורגן גם מסגרת חיצונית מסו־יימת, ותלבושת כבאי־האש שימשה באותו יום לתלבושת המשטרה שלנו. לפי צו מיוחד הופיעו מיד כל חברי ההגנה על תלבושתם ועל כליהם לפני הצלמניה של טיקוצקי, ומשם נשלחו מייד למשמרות בכל קצות העיר. משמרת מיוחדת הועמדה על יד מחסן תבואה גדול של הצבא הגרמני. למחסן זה היה ערך כלכלי חשוב, כי חששנו לניתוק ממושך של העיר, והחטים במחסן זה יכלו לספק אוכל לעיר לכמה חדשים.

קשה היה לנו להחליט מה לעשות בעיריה (מאגיסטראט) על קופתה וארכיונה. עד עכשיו היה קצין גרמני הנציג של שלטון הכיבוש בתפ־קיד של Amtsvorsteher, ועל פיו ישק כל דבר. ואף־כי ראש העיר היה יהודי, הוא מר משה פחטר, התלבטנו בשאלה, כיצד עלינו לנהוג ביחס לעיריה ולפקידיה מרגע זה: לתת לעניינים שיתפתחו מעצמם או להשתלט על העיריה ולהיות במצב של האוחז ביד. על מדוכה זו ישבנו ושקלנו שעה ארוכה בכובד־ראש. נבחרה דרך ביניים. אנחנו לא נפתח בבוקר את העיריה, אבל נשמור לבל יפתחוה אחרים, ולו גם ראש העיר הרשמי, היהודי, עד שיתברר ויתלבן המצב.

תיכף להחלטה זו יצאה משלחת בראשותו של החבר שפיאלטר לראש העיר ודרשה למסור לה את מפתחות הקופה והארכיון. בראשונה נתקלו בהתנגדות נמרצת. ראש העיר ראה את עצמו כשליטה של העיר מן הרגע, שהנציג של צבא הכיבוש יסתלק. אולם אחרי דין־ודברים רציני מסר את המפתחות, ומשמרת חזקה נשארה במקום.

ליל־שימורים היה כל הלילה הזה לחברי המפ־קדה, וצלמניית טיקוצקי היתה כתחנת שידור וקליטה מרכזית בחזית: שם נתקבלו בכל פעם ידיעות מן המתרחש בכל פנה בעיר, ומשם נשלחו ההוראות כיצד לנהוג. בדרך כלל היה שקט באותו לילה. פולנים כמעט ולא נראו. היה רק מקרה אחד של נסיון לפרוץ איזה מחסן של הגרמנים, אבל הפורצים נהדפו ע"י בחורינו.

מקרה רציני אחד חרות במוחי: שתים בלילה. שקט מוחלט, אין רואים כמעט איש ברחוב. ובמפקדה נמצאים רק שניים — טיקוצקי ואנוכי. פתאום נשמעו קולות קריאה: גיוואלט! (חמס!). הקולות באו מרחוק, מצד הכנסיה הקתולית. בלי לחשוב על הסכנה שבדבר ובלי לשקול על התו־עלת שנוכל להביא, רצנו מיד שנינו לפי כיוון הקולות. כשהתקרבנו לבתי ר' אביגדור וראובן מונצ'ר ירו שני חיילים גרמנים שתי יריות וברחו. התברר, שהחיילים ניסו לשדוד שני יהודים, שנת־קלו במקרה בדרכם, וכשראו שאצים לעזרתם הסתלקו בחפזון. מלבד תקרית זו עבר הלילה בשקט.

בבוקר ערכנו מצעד הפגנתי של כוחותינו. הכוונה היתה להבליט לפני התושבים הפולנים והרוסים את כוחנו, למען ידעו וייראו. את המרכז העברנו לבית כבאי האש, שהיה לא רחוק מבית העיריה, כך שנמצאנו סמוכים למרכז הרשמי. שם נערכו כל חברינו בתלבושת כבאי האש במלוא החגור: מעדרים, קרדומים וכילפות, ובפי־קודו של שפיאלטר יצאו למצעד. הכול דרכו עוז, וקולות הפיקוד האמיצים של המפקד על צעדי המפגינים האיתנים והבטוחים נסכו אומץ ותקווה בלב בני העיר היהודים והחרידו את לבות הנכרים.

כעבור חצי שעה הופיע לפנינו בבהלה רבה נציג האוכלוסיה הנוצרית הראשון, זה היה מר בורשאוויטש, בעל בעמיו, שמשקו הגדול נמצא בסביבת הבתים של מרדכי קפלושניק וחיט, באותו צד, בערך מול בית מונדרי. בדמעות בעיניו התחנן: „Kochajmy się!" נאהב איש את רעהו! נלך ביחד! נתאחד! אל נגרום לשפיכות דמים!

אנחנו הרגענוהו, שאין כוונתנו להשתלט על מישהו, וזוהי באמת כל משאלת לבנו: ללכת יחד ולשמור על העיר ועל שלומה. אנחנו מוכנים לשקוד יחד אתכם על שלום העיר ועל טובתה, ואנו מחכים לנציגים רשמיים מצדכם. הוא הודה לנו על ששמרנו על העיר כל הלילה, והבטיח לקשור אותנו עם מנהיגי הפולנים.

★

פתאום התחילו מגיחים בחורים פולנים, כשעל כתפיהם רובים, ששדדו מן החיילים הגרמנים האחרונים. סיפרו, שהקומנדנט הגרמני של הקו־מנדאטורה האטאפית בעירנו, זה ששלט בעיר ועל סביבתה שנים אחדות, זה הקומנדנט ינטשקס, שהטיל אימה על כל סביבותיו, נתפס בידי כנופית פולנים, שלקחו ממנו את נשקו, פשטו את בגדיו והשאירוהו ערום כביום היוולדו... המצב נעשה קשה ומתוח. התקשרנו עם מנהיגי הפולנים. הם הבטיחו לנו ללכת אתנו יד ביד. הם אך מתאספים לבחור בנציגיהם, ואז ייפגשו עם נציגינו, וביחד ננהל את ענייני העיר. אולם עברה שעה אחרי שעה, ומן הפולנים אין כל ידיעה. כינסנו מיד אסיפה מורחבת להתייעצות על צעדינו הבאים. עוד אנו מדיינים, ושומרינו הביאו לנו ידיעה מרעישה: קבוצת פולנים מזויינים ברובים הגיעו למגיסטראט (זה היה בשעה 5 בערב), תלו עליו דגל פולני, פרצו את דלתותיו וכבשוהו.

ראינו בזה בגידה מצד הפולנים. דרשנו פגישה עם מנהיגי הפולנים. אולם בפגישה זו התחילו הפולנים לדבר אתנו בלשון אחרת לגמרי: הארץ ארצנו והעיר עירנו. אתם עשיתם את שלכם בימה האחרונה, שמרתם על העיר, אנו מודים לכם על כך, אבל מעכשיו אתם נתיני מדינת פולין, אנחנו שליטי העיר, ועליכם להסתפק במה שניתן לכם.

אנחנו ניסינו להמשיך עוד במשא־ומתן על נציגות מתאימה ליהודים בעיריה, אולם עם תום היממה עבר השלטון לידי צבא פולני.

במצב החדש שנוצר לא היתה משום אכזבה כלשהי בשבילנו. ידענו מראש כי בגולה אנחנו, ולא היתה לנו כל יומרה לשלוט על סמיאטיץ'. מטרתנו העיקרית — לשמור על העיר בשעות המעבר הרות הסכנה — הושגה במלואה. וגם אחר־כך ידעו כל הגויים בסביבה להעריך את כוחנו, וזמן רב שמרו את הדבר בלבם ונזהרו מנגוע ביהודי סמיאטיץ'.

ה ש ו ק

כבאים יהודים. עומדים מימין: רובינס, קרמר, פיש, סיר

חיי הרוח

רבני סמיאטיץ׳ ודייניה

ליקט וריכז משה צינוביץ

הרב יעקב בר׳ שמואל

(כיהן ברבנות סמיאטיץ בשנות השמונים של המאה ה־17)

ר׳ יעקב בר׳ שמואל הוא הראשון ברבני סמיא־טיץ הידועים לנו. חתימתו המלאה, המציינת במ־פורש, כי הוא „חונה בק״ק סעמייטיש״, מופיעה בדפוס בשנת תמ״ד (1683), בין החתימות של „רוזני קציני מנהיגי ד׳ ארצות״ וראשי קהילות גליליות שבמדינת פולין, על גילוי־דעת בעניין שמירת זכויותיו של הרב דוד לידא לחזקת הרב־נות של קהילת האשכנזים באמסטרדאם, שהודח, לדעתם, ע״י פרנסי הקהילה לא בצדק. גילוי דעת זה מובא בקונטרוסו המיוחד של ר׳ דוד לידא בשם „באר עשק״ (תמ״ד).

ר׳ יעקב בר׳ שמואל התפרסם בחיבורו שו״ת „בית יעקב״ על חלקי ה„שלחן ערוך״, ובעת הד־פסת ספרו זה (בתנ״ו) בדיהרנפורט (שע״י ברעסלאו) כבר היה אב״ד בקהילת צויזמיר (סאנדומיר) אשר בגליל קראקא. לחיבור זה נת־ייחד מקום נכבד בספרות השו״ת, וספרי מאספי הפוסקים המאוחרים מתחשבים הרבה בחוות־דעתו בענייני הוראה מסובכים, הטעונים שיקול־דעת מיוחד.

בהסכמת גדולי הרבנים של ועד ארבע ארצות בועד יערוסלב בשנת תנ״ג להדפסת שני ספריו: „בית יעקב״ הנ״ל ו„תולדות יעקב״, שהכיל דר־שות על כל מצוה שבתורה (לא יצא לאור), מפ־ליגים הם בשבחו של הרב יעקב בר׳ שמואל וב־שבחם של חיבוריו: „דרשות על התורה נדרשים במ״ט פנים ושאלות ותשובות בפוסקים לעורר דיני דינים״.

הרב יהושע העשל הלוי

ר׳ יהושע, בן ר׳ שמואל הלוי מקראקא, היה בימי חרפו אב״ד דוברומיל (גאליציה המערבית), משם נתקבל לרב בצ׳יכינובצי, ובסוף ימיו — בשנות ה־20 וה־30 למאה הי״ח) — היה רבה של סמיאטיץ, ושם — כפי הנראה — מנוחתו כבוד.

בשרידי התעודות שכונסו בפנקס ועד ארבע ארצות, אנו מוצאים, כי ר׳ יהושע היה **נאמן ארבע ארצות**; השתתף באסיפות המליאה של **ועד ארבע הארצות**, שהתקיימו ביערוסלאב בשנים תע״ג (1712), ת״צ (1730) ות״צט (1739); נתן הסכמות לספרים („ברית שלום״ לר׳ פנחס מוולודאווה; „חוק דרך״ לר׳ משה קויפמן; „דברי הברית״ לר׳ אברהם צבי הירש; „יזמרך כבוד״ לר׳ אליעזר מוויסוקי); נבחר לשפוט בסכ־סוכים בין עירוניים (בין צ׳יכאנובצי לבין וונגרוב בדבר בעלות על הקהילה בוויסוקה, שנת תפ״ו, 1726). בשנת תע״ג הוא חתם כרב בעיר דוברו־מיל. בתפ״ו — כרבה של טשיכאנובצי, ומתפ״ח — כרב וראש ישיבה בסמיאטיץ, נאמן דד׳ ארצות מבורר מפוזנא. בשנת תצ״ט כתב איגרת לר׳ יהודה לייב שמש גליל רוסיה בברעס־לאו ויעץ לו לקבל תחת חסותו את השמש השני ר׳ וולף זליג מריישא, למען לא ייגרש, עם שאר היהודים, מן העיר. זוהי התעודה האחרונה שנש־תמרה על פעולותיו ועל השתתפותו באסיפות ועד ד׳ ארצות, וכפי הנראה, נפטר באותה תקופה.

את מקומות רבנותו ירשו בניו: ר׳ דוב ישׂשכר בעריש, שהיה תחילה רב בוונגרוב, מילא מקומו ברבנות צ׳יכאנובצי. גם הוא מילא תפקיד חשוב בועד ד׳ ארצות, השתתף באסיפותיה וחתם על החלטותיה ועל הסכמות לספרים והיה „נאמן בית ישראל דד. ארצות״. בנו השני, ר׳ יצחק, מילא מקומו ברבנות דוברומיל; בנו השלישי, ר׳ שאול הלוי, ירש את כסא הרבנות בסמיאטיץ. על רבה זה של סמיאטיץ אין פרטים ביוגראפיים.

הדיין ר' שבתי בן משה הכהן

צעיר לימים היה כאשר שימש דיין בקהילת סמיאטיץ. משם עבר לברלין והיה מלמד גמרא, ובאותו זמן חיבר ספר תורני, שעיקרו — לקט חידושי תורה של חכמים מפורסמים. הסכמות ודברי שבח לספר כתבו הרבנים ר' שמואל הילמאן אב"ד מאנהיים, ר' מרדכי בן אברהם אב"ד ברלין, ואחרים.

בהקדמה לספרו מתאר ר' שבתי הכהן את תלאות הזמן, שעברו באותה תקופה על קהילת סמיאטיץ ועל שאר קהילות פודלאסיה ופולין, עד שכמה מגדולי התורה נאלצו לנדוד לקהילות ישראל שבמערב אירופה: מוראביה, אשכנז, אלזאס ודומיהן. הוא כותב: „צעיר אנכי לימים, והם מעט ורעים, כי עדיין לא הגעתי לימי בינה. בצוק העתים הללו ממש נשתנו עלינו סדרי בראשית, עליונים למטה ותחתונים למעלה, צרות אחרונות משכחות הראשונות, ירדתי פלאים בעשר ירידות אחורנית קדורנית, לא שלותי ולא שקטתי עד שבאתי לברלין, ועד שתקעתי אהלה של תורה עם תלמידים מופלאים". על דברי הקדמה אלה משלו הוא חותם: „הקטן שבתי בהמנוח מוה"ר משה זצ"ל מטיקטין חד מזעירי דחברייא מדייני ק"ק סעמיאטיש במדינת פאדלאסי".

ר' שבתי לא חזר, כפי הנראה, לסמיאטיץ ואף לא למדינת פולין. בכלל שפרה עליו נחלתו בין יהודי חוץ־לארץ, שמצבם החמרי והכללי היה כבר אז יותר טוב מזה שבפולין. קהילות ישראל המבוססות באשכנז סייעו בידו להדפיס את ספרו הנ"ל בשנת תק"א (1741) בפיורדא (באואריה).

הרב קלונימוס קלמן גינצבורג

ר' קלונימוס היה מגזע היוחסין של משפחת גינצבורג הנודעת, ממנה יצאו אישים ידועי שם: משפחת הבארון גינצבורג, הגאון ר' אריה לייב בעל ה„שאגת אריה", הסופר ר' מרדכי אהרן גינצבורג ועוד. ר' קלונימוס, „הגאון והחסיד", ישב על כסא הרבנות בסמיאטיץ בשנות ה־70 וה־80 בערך של המאה הי"ח. לא נשארו הרבה פרטים ונתונים מתולדות חייו. היו לו שני בנים: ר' מנחם נחום — אב"ד „ביאלי־גדול", ור' ישעיה, שהצטיין בחריפותו ובקיאותו הרבה ומשום כך נקרא „ראש הברזל".

ר' קלונימוס קלמן נפטר בשנת תקמ"ג (1783).

הרב ר' משה גינצבורג

ר' משה, בן ר' מנחם נחום, רבה של „ביאלי גדול" ונכדו של ר. קלונימוס קלמן, שאף הוא היה רבה של קהילת סמיאטיץ, כיהן תחילה כרב בקולנה (פלך לומז'ה) ומשם עבר לסמיאטיץ. בסוף ימיו קיבל את הרבנות בוונגרוב (פלך שדליץ) ושם נפטר בשנת תרמ"ג (1883).

בספר שו"ת „פני לוי", סימן מ"ג, מובאת תשובה בהלכה מאת הגאון ר' משה גינצבורג האב"ד דסעמיאטיץ', שהשיב בשנת תקצ"ד (1834) לגאון והמקובל הידוע ר' אפרים אליעזר צבי הירש חרל"פ אב"ד מזריטש.

שנתיים לפני כן (בתקצ"ב) נתן ר' משה גינצבורג הסכמתו כאב"ד סעמיאטיץ' לספר „שנות אליהו" לרב אליהו מדליאטיץ. בין המסכימים האחרים לחיבור זה אנו מוצאים את שני גאוני ליטא שבימים ההם: ר' אברהם אבלי פאסבוליער ראב"ד של וילנה ור' אריה ליב קצנלבוגן אב"ד בריסק דליטא, וזה מעיד על פירסומו הגדול של ר' משה הסמיאטיצאי בין גדולי הדור שבזמן ההוא. בתואר הרב של סעמיאטיץ חתם בשנת תקצ"ד, יחד עם גדולי ליטא התורנית, על הספר „עטרת צבי" לר' ישראל יעקב בן צבי ממיר.

הרב ברוך מרדכי ליבשיץ
(כיהן בשנים תר"ט—תרי"ג, 1849—1853)

נולד בשנת תקס"ט לאביו ר' יעקב המורה הוראה בוולקוביסק (פלך גרודנה), שהיה מנכבדי העיר, ש„עזרו וסעדו ללימוד התורה". אמו של ר' ברוך מרדכי היתה בת הגביר ר' לייב קליאצקא מוילנא מגזע המהר"ם מלובלין. לאחר חתונתו ישב ר' ברוך מרדכי באהלה של תורה בעיר מולדתו י"ד שנים. וכבר אז נחשב לגדול בתורה, עמד בחילופי־מכתבים עם גאוני הדור והעלה את חידושיו על הכתב בשני חיבורים: „מנחת בכורים" על ארבעת חלקי השלחן ערוך ו„בית מרדכי" — דרוש.

מההקדמה לספרו „ברית יעקב" אנו יודעים, כי בשנת תר"ט (1849) היה ר' ברוך מרדכי רב ב„קהילה הגדולה" סעמיאטיץ. הגאון הידוע ר' יחיאל הליר בעל „עמודי אור" — באחת מתשובותיו לר' מרדכי כרבה של סמיאטיץ — מכנהו: „הרב המאור הגדול החריף ובקי". מתקופת רבנותו בסמיאטיץ מוצאים אנו בחיבורו

„ברית יעקב" (חלק א', סימן ח') מי"א בתמוז תרי"ג (1853) בירור בעניין "בית המדרש חומה הבנוי שם זה שבעים שנה, ולא היתה להם עזרת נשים, וכעת רוצים לבנות עזרת נשים, ורצון רוב הקהילה הוא בעד זה, אולם קצתם מעכבים בזה ורוצים שהדבר הזה יישאר במצבו הקודם".

בשנת תרי"ח כיהן ר' מרדכי כאב"ד בעיר מור־לדתו וואלקוביסק, ובתרכ"ה — בנובהרדוק, במ־קומו של ידיד נעוריו, הגאון הגדול ר' יצחק אלחנן ספקטור, שעבר משם להיות אב"ד בקובנה. בשנת תרל"ד נתמנה ר' ברוך מרדכי לרב בשדליץ וכיהן שם י"א שנים עד ליום פטירתו בתרמ"ה (1885). הספידוהו בהרבה עיירות, ובעתונות העברית של הימים ההם נתפרסמו דברי הערכה לזכרו של איש דגול זה.

בעולם התורני ידוע חיבורו „ברית יעקב", שהופיע בתרל"ז בשני חלקים. הוא מכיל שאלות ותשובות, חקרי הלכות וחידושים בסוגיות לפי ארבעת חלקי השלחן ערוך. חיבור זה מקובל בין הרבנים ובחוגי בני הישיבות. ידוע גם חיבורו של ר' ברוך מרדכי „בית מרדכי", המכיל דרשות והספדים (נדפס בשנת תרמ"א). לא נדפסו חידו־שיו על השלחן ערוך בשם „מנחת בכורים". חי־דושי תורה משלו ישנם ב„דבר בעתו" (וילנא' תרי"ח) להרב יהושע העשל לוין מוולוזין. ר' ברוך מרדכי היה גם חובב ציון, וברוח זו נתפרסם מכתב שלו ב„שיבת־ציון" לאברהם יעקב סטוצקי. הוא היה גבאי ראשי של ישיבת „עץ חיים" בירושלים והמורשה הראשי שלה ליהודי רוסיה. איש פיקח, מעורה בהוויות העולם ושנון בהרבה.

ב„האסיף" (שנה שנייה, תרס"ו) פורסמו דברי הערכה עליו מאת יהודה אריה מילנער. הוא כותב בין השאר: „הרב המצוין הזה היה אחד מהשרי־דים אשר השאיר לנו ה' מגאוני דור העבר. כבר בימי נעוריו נתפרסם בבקיאותו הגדולה בשני התלמודים עם כל נושאי־כליהם".

הרב יואל יצחק קצנלנבוגן

(סיים כהונתו בשנת תרכ"ה, 1865)

מוצאו של הרב יואל יצחק מגזע היחס של משפחה מפורסמת בתורה ובגדולה: ר' שאול וואהל, שלפי האגדה היה יום אחד מלכה של פולין, ר' יחזקאל קצנלנבוגן ואחרים. ר' יואל יצחק היה רב בקהילות שונות בליטא ובזאמוט וכן בסמיאטיץ.

נולד בוילנא בשנת תק"ס (1800). היה שם תלמידו של הגאון החריף ר' מרדכי מלצר. בן י"ג דרש בפלפול בבית־הכנסת הגדול דשם בנוכחות רבו הנ"ל והגאון ר' אברהם אבא פאסוואליער — ראב"ד ירושלים דליטא, שהתפעלו מגודל כשרו־נותיו. הסתופף אחר־כך באהל התורה המפורסם, בית־מדרשו של הגר"א בוילנא, והיה בין מצויי־ניו. שהה שלוש שנים במחיצתו של הגאון ר' צבי הירש ברוידא בסאלאנטי ואחר־כך למד בפרי־שות בנובהרדוק. כשיצא מעיירה זו נתכבד בדרשת פרידה. משסיים דרשתו, ניגש אליו האב"ד הישיש, ר' אלכסנדר זיסקינד הרכבי, נשקו לעיני כולם ואמר: רצוני שתושיבו את זה האברך על מקומי אחרי פטירתי. אולם הוא לא ניאות לקבל רבנות ראשונה בקהילה גדולה זו.

רבנותו הראשונה היתה בעיירה הקטנה שאַד (פלך קובנה), משם הלך לזיזמיר (פלך וילנא) ואח"כ לסמיאטיץ. כתוב עליו, כי בסמיאטיץ „תיקן תקנות גדולות והיה נחמד ואהוב לכל, גם כל האפרתים ובני נכר סרו למשמעתו, הרביץ תורה ברבים ושמו נשאר לזכרון עד כה".

מסמיאטיץ עבר לנובי אלכסנדרובסק, שם כיהן ברבנות שש שנים. בתום הזמן הזה קיבץ את כל בני־עירו, ערך להם סעודה גדולה ונפרד מהרב־נות מתוך שמחה. הוא התיישב כאיש פרטי בצ'י־כאנובצי, שם ישב על התורה ועל העבודה במשך עשרים שנה, תיקן תקנות גדולות, ושמו יצא לתהילה ולתפארה בכל ערי זאמוט וליטא. נפטר בצ'יכאנובצי במרחשוון תרנ"א בגיל פ"ב.

אחרי פטירתו נדפס ספרו „זרע יצחק", המכיל שאלות ותשובות וחידושי תורה על מסכתות שו־נות. גדולי הדור, וביניהם הגאון ר' חיים הלוי סולובייציק, כתבו הסכמות לספר.

הרב אליהו נח היילפרין

(נפטר בסמיאטיץ בשנת תרמ"ה, 1885)

שלשלת היוחסין שלו הגיעה עד לר' אברהם, אחיו של הגאון מוילנא. מצויה הסכמתו החתומה בתואר הרב של סמיאטיץ לספר „נר תמיד" של המגיד ר' זאב גינצבורג (וארשה, תרמ"ו).

הרב אליהו נח נפטר בסמיאטיץ בשנת תרמ"ה.

1885, בגיל ע"ז. דבר זה מובא בעתון „הצפירה" של השנה הנ"ל, שם הוא מצויין בתארים: „הרב הגאון המפורסם, חסיד ועניו, מהמצויינים שב־דור".

בנו ר' יעקב ישראל היה רב במלניק, הסמוכה לסמיאטיץ. שני בניו של הרב יעקב ישראל, ר' נפתלי הרץ ור' שמעון, חונכו אצל אבי־אביהם, הרב אליהו נח בסמיאטיץ, ושניהם עלו לארץ־ישראל. ר' נפתלי חיבר ספרים בהלכה ובאגדה. ר' שמעון שקד — תחילה בוילנא ואחר־כך בירו־שלים — על הוצאת ספרי הגאון מוילנא, ירחון תורני „תלפיות" וספרים תורניים אחרים. גם נכד שלישי של הרב אליהו נח עלה לארץ־ישראל ונתמנה לשמש ומנהל של בית הכנסת הגדול ברחובות. נכדו הרביעי ירש את כס הרבנות של אביו במלניק, ואחר כך היה רבה של אורלי שלו־שים ושתים שנים. נספה בגיטו ביאליסטוק בתש"ג.

הרב יצחק צבי רובינשטיין
(כיהן 10 שנים בסמיאטיץ ובה נפטר)

נולד לאביו ר' חיים באנטופולי, שהיה שם רב עשרים שנה. ר. יצחק צבי התפרסם כבר בילדותו כעילוי, ובגיל י"א לא היה כבר „רבי" בשבילו במקום. בפחות מגיל עשרים נתקבל לרב באַמ־סטיבובי (על־יד וולקוביסק), לפי המלצתו המיו־חדת של הרב משה צבי, רבה של אנטופולי באו־תו זמן. משם נתקבל לרב ביאשינובקי (מחוז ביאליסטוק) ואח"כ נתמנה כאב"ד בקהילת סמיאטיץ, בה כיהן פאר כעשר שנים ושם מנוחתו כבוד.

ר' יצחק צבי (הירש) מפורסם היה בזמנו כגאון. אחדים מחידושיו התלמודיים מצויים בספר „דמשק אליעזר" של חתנו הרב אליעזר גינצ־בורג, שהיה סמוך על שלחן חותנו מספר שנים בסמיאטיץ.

מספרים, שהרב ר' יצחק צבי היה בבחרותו מורו ורבו של הגאון ר' מרדכי, רבן של אושמיא־נה וסלונים, שנתפרסם כבעל מופת בכינוי ר' מרדכי'לי.

הדיין ר' מאיר זאב סמאליטינסקי

ר' מאיר זאב, חתנו של הרב הסמיאטיצ'אי ר' יצחק צבי רובינשטיין, היה דיין בקהילת סמיא־טיץ תקופה ארוכה, למן שנת תרנ"ב — 1892, בימי כהונת הרבנים לוין, שחור, קושלביץ וה־באים אחריהם, וכל השנים היה אהוב ואהוד על כל השכבות, ורבי ולוולי כינוהו מתוך יחסי כבוד וחיבה.

גדול בתורה היה, נשא ונתן בהלכה עם גדולי ההוראה שבזמנו. שמו נזכר בספר הרבני „אהלי שם" לש"נ גוטליב ובספר „דברי מלכיאל" לגאון ר' מלכיאל טננבוים, אב"ד בוצקי ולומז'ה.

הרב משה גבריאל לוין

הרב משה גבריאל היה לפני בואו לסמיאטיץ רב בוואשילישוק, שהיתה מפורסמת ברבניה וש־נמצאה תחת השפעתו של ה„חפץ חיים" מראדין הסמוכה. בסמיאטיץ' כיהן משנת תרנ"ה (1895) עד תרנ"ח 1898). דמותו, כפי שהיא מתוארת בכתובים: „גבה־קומה, זקנו לבן ויורד על פי מידותיו, קולו צח ומצלצל".

באותם הימים היתה שריפה גדולה בסמיאטיץ והרב לוין עשה הרבה לטובת הנפגעים: נסע לעיירות רבות, דרש בכל מקום והתרים אנשים לטובת שיקום הנשרפים. אולם חלוקת הכספים גרמה למחלוקת חריפה בעיר, שמצאה את הדה מעל דפי „הצפירה" ו„המליץ" בשנת 1898.

הרב יוסף דוד שחור

כיהן ברבנות סמיאטיץ מראש השנה תר"ס (1899) עד יום הסתלקותו, ח' אלול תרס"ו (1906). על חייו ופועלו ראה מאמר מאת בנו, ר' זלמן זאב שחור, עמוד 78.

הרב צבי יהודה קושלביץ
כיהן בשנים תרס"ז (1907) — תרע"ט (1919)

נולד בלייקובה (פלך קובנה). למד בישיבות וולוזין וסלובודקה שבליטא. גלה גם למקום תורה לישיבה הגדולה „חתם סופר" בפרשבורג אשר בהונגאריה וזכה לשם טוב מהאב"ד וראש הישיבה הגאון ר' שמחה בונם סופר, בעל ה„שבט סופר". בשנת תר"ן התחיל לשמש כרב־אב"ד בראַצקי (שעל־יד סובאלק). בשנת תרנ"ז נתקבל לרב־אב"ד בקהילת טיקטין הותיקה. היה דרשן בחסד, למדן בעל שיעור קומה, התמדתו ושקדנותו בלי־מודים היו ללא גבול. התמסר במיוחד להרבצת תורה בקרב בני־הנוער וייסד בטיקטין ישיבה.

בשנת תרס״ז (1907) נזדמן במקרה לסמיאטיץ ונתבקש לדרוש בשבת בבית הכנסת. ההתרשמות מהדרשה היתה עצומה, ומנהיגי הקהילה הפצירו בו לקבל את כהונת הרבנות בעירם. באותה שנה עזב הרב קושלביץ את טיקטין וישב על כס הרב־נות בסמיאטיץ׳ ופעל בה לברכה עד תרע״ט (1919), ובה מנוחתו כבוד.

הרב קושלביץ היה נואם בחסד. לדרשותיו נהרו מכל החוגים. פעמיים בשנה, בשבת תשובה ובשבת הגדול, היה דורש בקביעות בבית הכנסת הגדול. הוא היה אהוב ונחמד ומקובל על הבריות והאציל מרוחו על כל השכבות בערי רבנותו. הוא היה הראשון מארבעת הרבנים, שהיו חתני ר׳ יעקב קאנציפוביץ מסלובודקה (המכונה „ר׳ יעקל דער מעלער), מנכבדי בעלי־הבתים דשם. השני היה הרב יהודה לייב פיין אב״ד קופישוק, אושמיאנה וסלונים; השלישי — ר׳ שמעון רוזובסקי אב״ד קאפוליה ואיישישוק; והרביעי — ר׳ יצחק אריה ביילציקי אב״ד מאליאטי (אחיו של הרב לוי ביילציקי מסמיאטיץ).

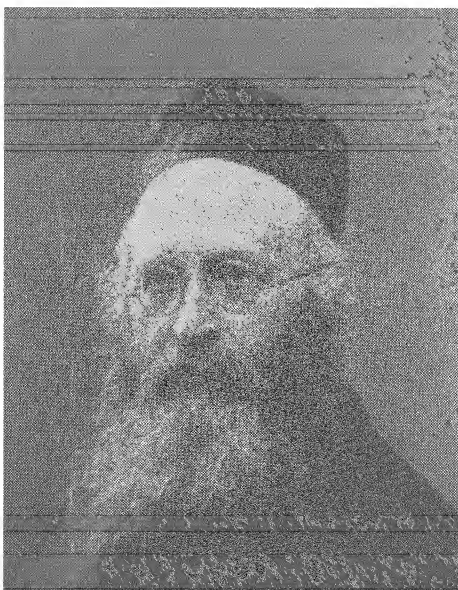
אשת הרב קושלביץ — הרבנית מסמיאטיץ — נפטרה בתרצ״ו (1936) בירושלים בשם טוב ומעשים טובים.

יש לציין את בנו של הרב קושלביץ, ר׳ שמואל, שגודל וחונך אצל אביו הרב בסמיאטיץ. נשא את בתו של הרב בן־ציון יעקב הלוי אב״ד שידלוב, היגר אחר־כך לאמריקה והיה ראש הישיבה „תורה ודעת״ אשר בברוקלין, ונחשב בין גדולי התורה. יצאו לאור ספריו „שאלות שמואל״: שניים בהלכה ואחד באגדה.

הרב יוסף יוסלביץ׳

כיהן בשנים תרפ״ב (1922) — תרפ״ו (1926)

נולד בשנת תרל״ט (1879) בלובץ׳ ע״י נובהארדוק. עודנו ילד נתגלה כעילוי ומתמיד. למד בישיבת סלובודקה „כנסת ישראל״ בשנים תרנ״ד — תרס״ב, כאשר בראשה עמדו הגאונים ר׳ משה מרדכי אפשטיין ור׳ איסר זלמן מלצר, והיה מסתופף במחיצתו של מנהלה הרוחני, ר׳ נטע הירש פינקל, הידוע בשם „הסבא מסלובודקה״. ר׳ יוסף היה גם מבאי ביתו של הגאון ר׳ יצחק בלאזר, מאבות תנועת המוסר, שהתגורר אז בקובנה. וכבר שם נתפרסם ר׳ יוסף כגדול בתורה, כאחד

הרב יוסף יוסלביץ

המצויינים שבישיבה זו, וזה הודות לכשרונותיו המעולים, שקדנותו וסדר לימודו המרוכז.

רבנותו הראשונה היתה בעיירה אבעל, פלך קובנה (תרס״ז—תרע״ב). על פי המלצתו של ר׳ מאיר שמחה מדווינסק נתקבל בשנת תרע״ב לרב בטריסטינא (סמוכה לביאליסטוק), שהיתה מפורסמת בבעלי הבתים הלמדנים שלה. שם עברו עליו שנות מלחמת העולם הראשונה הקשות. בהתקרב החזית לעיר נמלט חלק גדול מתושביה לערים אחרות, אולם הרב יוסלביץ׳ לא עזב את בני העדה שנשארו בעיר. הוא הציל אז יהודים רבים מידי הקוזאקים, אף כי בהשתדלויותיו סיכן לא פעם את חייו הוא. הימים היו לו קודש לפעילות ציבורית, והלילות — ללימוד תורה. באותן השנים חיבר חלק גדול מספרו על הש״ס.

בשנת תרפ״ב נתקבל לרב בסמיאטץ׳ ותוך זמן קצר נתחבב על בני כל השכבות. את כל זמנו ומרצו הקדיש לשיקום החיים החמריים והרוחניים של הקהילה, שסבלה הרבה בזמן המלחמה. הוא העלה את ענייני השחיטה והכשרות על רמה נאותה, בנה בית־מרחץ ומקוואות חדשים, שקד על שכלול ה„תלמוד־תורה״, והיה בא לשם כמעט מדי יום ביומו. כן פעל הרבה לטובת עניי העיר ומוסדות הצדקה: הכנסת־כלה, לינת הצדק, מעות

חטים וכדומה. „בית הרב" שימש לבני העיר מרכז, שאליו היו באים לעתים קרובות עסקניה ונכבדיה להתייעץ בעניינים העומדים על הפרק, ועצות הרב היו להם לאור בהכרעותיהם. בימים הנוראים התרכזו מסביב לרב כל בני העיר. „דברי ההתעוררות" שלו בראש השנה לפני התקיעות היו מרעישים את קהל המתפללים המצטופף בבית־הכנסת הגדול. בחג הסוכות היתה השמחה שרויה במעונו של הרב, וביחוד בלילות חול־המועד, כאשר היו עורכים בסוכה את „שמחת בית־השואבה" ברוב פאר והדר, ורבים באו לשמוע דברי תורתו. הנאספים היו מבלים בשמחת החג עד חצות בשירה ובריקודים, ליד שולחנות ערוכים, שהרבנית היתה מכינה להם.

מה נאה ונהדר היה המחזה בשמחת־תורה, כאשר מתפללי בית־המדרש הישן היו באים לבית הרב, כדי להובילו בנרות דולקים, ריקודים ושירה בחזרה לבית־המדרש הישן, לפי המנהג העתיק בסמיאטיץ'.

בשנת תרפ"ד הזמין הרב לסמיאטיץ' את הישיבה הנובאהרדקאית יחד עם ראש הישיבה הגאון ר' שמואל וויינטרויב, שהגיעו אז בעירום ובחוסר כול מרוסיה. הרב קירב את בני הישיבה וטיפל בסידורם ובסיפוק צרכיהם, והם היו מבאי ביתו ומשומעי תורתו.

בקיץ תרפ"ו הציעה לו קהילת סובאלק את כס הרבנות בעירם. קשה היתה לבני סמיאטיץ' הפרידה מן הרב האהוב עליהם, אבל הם הבינו, כי הוא ראוי לרבנות בעיר גדולה יותר. בהגיע יום הפרידה נתאספו כל בני העיר ללוותו לתחנת־הרכבת. גם בסובאלק פעל רבות בשטח החינוך וחיזוק הדת, ובני העדה ראו בו מנהיג רוחני גדול.

הרב ר' יוסל יוסלביץ' היה גאון נודע, ורבנים רבים פנו אליו בשאלות ותשובות בעניינים שונים. חידושי תורה שלו, המצטיינים בדרך „ההבנה", המקובל בישיבות ליטא, נתפרסמו בכתבי־עת תורניים: „יגדיל תורה" (סלוצק), „שערי ציון" (ירושלים), „כנסת" (וילנא) ואחרים. חידושיו על ש"ס בבלי וירושלמי „מחקר התלמוד" ניצלו בשואה על־ידי בתו הרבנית צפורה חוה וחתנו הרב דוד ליפשיץ ויופיעו בקרוב בדפוס.

הרב יוסלביץ' היה אחד הרבנים הבולטים בפולין כדרשן גדול ונואם מובהק. אף כי חינוכו היה בישיבת סלובודקה, היה קרוב לציונות הדתית, כבר בסמיאטיץ' נסבו דרשותיו תמיד על רעיונות שיבת ציון, והיה חותם ברצון על כרוזים וגילויי דעת לטובת הקרנות הלאומיות. בקיץ תרפ"ג השתתף בועידת רבנים מ„המזרחי" בפולין, שהתקיימה בוורשה. כן היה מועמד כציר „המזרחי" לקונגרס הציוני הי"ג. כחבר הועד הפועל של אגודת הרבנים בפולין השתתף בכינוסי רבנים רבים בוורשה, ווילנא, ביאליסטוק והיה שם מראשי המדברים. הוא פעל הרבה למען הישיבות וב„ועד הישיבות" שאורגן בווילנא.

הרב יוסלביץ' חלה באמצע ימיו, בגיל קרוב ל־56, ונפטר בשנת תרצ"ה (1935). מותו בטרם עת השרה צער רב בעולם היהודי, וביחוד בערים בהן כיהן ברבנות.

הרבנית שרה רבקה היתה מפורסמת בחכמתה ובהשכלתה. היא היתה בקיאה בתנ"ך ובמאמרי חז"ל, ועם זה — בעלת השכלה חילונית ובת־בית בספרות הרוסית. היא הצטיינה באופייה האצילי, בטוב לבה, צדקתה ומעשיה הטובים.

שני בניהם, אליהו ועובדיה, עלו לארץ בשנת תרפ"ט ושינו את שם משפחתם ל„פורת" על שם אביהם ר' יוסף: „בן פורת יוסף".

הרב בנימין אליהו רמיגולסקי

כיהן בשנים תרפ"ו (1926) — תר"ץ (1930)

נולד בקיידאן בשנת תרל"א למשפחה שהתייחסה לגאון ר' יחזקאל קצנלבוגן. בנערותו עברו הוריו לגור בריגה. הוא למד בהצטיינות בישיבת וולוזין (עד לסגירתה בתרנ"ב) והיה נקרא בשם „העלוי מריגה". אחרי חתונתו למד זמן מסוים בקובנה בכולל האברכים הפרושים, והגאון ר' יצחק אלחנן אב"ד קובנה החשיבהו מאד.

רבנותו הראשונה היתה בווינדן שבקורלאנד. משם עבר לטרסטינה (פלך גרודנה), בשנות תרע"ג— תרפ"ב היה רב בסטאביסק. בשנת תרפ"ב נתקבל לרב בגראייבה במקומו של הגאון ר' משה אביגדור עמיאל — מי שהיה הרב הראשי של תל אביב — שעבר אז מגראייבה לאנטוורפן. יום צאת הרב רמיגולסקי מסטאביסק היה לבני עדתו יום אבל. בשנת תרפ"ו קיבל את הרבנות בסמיאטיץ' ושימש בה עד יומו האחרון.

הרב רמיגולסקי היה מפורסם כאחד הגאונים

הגדולים, ידע את הש"ס כולו בבקיאות נפלאה ובחריפות עצומה, ירא־שמים וזהיר בקלות כבח־מורות, בעל מידות, בורח משקר וצנוע בצדקתו. באהבתו לבריות ובמסירות נפשו לזולת היה למופת. ביחוד נודעו פעליו בימי המלחמה העול־מית הראשונה בעיר רבנותו מאז, בסטאביסק. בהשתדלותו נמנע הגירוש מעיירה זו שהיתה בתרע"ד סמוכה לשדה הקרב.

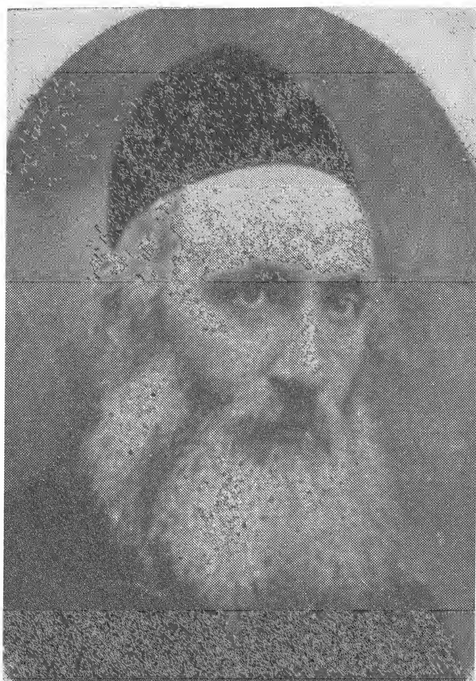
היה חכם בהוויות העולם. לפסקי דיניו בדיני ממונות יצא שם בכל הסביבה. היו באים להתדיין בפניו סוחרים ואף חרשתנים ובעלי עסקים גדו־לים מביאליסטוק ומעיירות הסביבה.

הצטיין כדרשן מעמיק, והיה בדרשותיו מיזוג מהמהלך הישן והחדש גם יחד. מצד אחד העשירו את המחשבה הדתית של שומעיו, מצד שני הבהירו בעיות אקטואליות, שהיו מנסרות בעולם היהודי מנקודת־מבט תורתי־דתי; ביחוד היה מעלה את בעיית ארץ ישראל, שנהייתה אבן־הפינה לציבוריות היהודית שבימים ההם.

למעשה היה הרב רמיגולסקי ציוני נאמן מימי בחרותו. שימש לו לדוגמה לחיבת־ציון מורו ורבו הנציב מוולוזין, היה חבר הארגון הידוע „נצח ישראל" בישיבת וולוזין, אשר עמו נמנו חבריו מתקופת לימודיו ח"נ ביאליק והרב שמואל אהרן תמרת — אחד הרבנים המרגישים. השתתף בועידת ציוני רוסיה במינסק (תרס"ב). עם ייסוד הסתדרות „המזרחי" בפולין היה מפעילי חבריה ונבחר לועד המרכזי שלה. השתתף בקונגרסים ציונים אחדים, והיה חבר במועצת הסוכנות היהודית.

בוועידה הארצית הרביעית של המזרחי בפולין, שהתקיימה בווארשה בחורף תרפ"ה, הביע דעתו, שהפועל המזרחי בארץ־ישראל צריך להתקיים במסגרת ארגונית מיוחדת, ונאבק שם בפולמוס דברים רעיוני נגד דעת הרב י"ל קובאלסקי מוולו־צלאווק וחבריו לדעה, שהיו בעד כניסת הפוה"מ בא"י אל ה„הסתדרות" כדוגמת מפלגות פועלים שונות. דעתו של הרב רמיגולסקי נתקבלה ברוב דעות בועידה זו ושימשה נר לרגלי הפוה"מ בא"י בדרכו העתידה.

בדרשתו בגראייבה לרגל פתיחת האוניברסיטה העברית בירושלים (תרפ"ה) ציין במיוחד את הערך הגדול של המושג „דעת", כשהוא מושתת על יסודות הדת והאמונה. דרשותיו מעל בימת

הרב רמיגולסקי

בתי־הכנסת והמדרשות בערי־רבנותו היו יוצאות מפיו בלהט ציוני ובדביקות לחיבת ציון והארץ. היה דורש ש„המזרחי" יפעל באופן מעשי להקמת מושבות של יהודים חרדים בארץ.

זיקתו לציונות הפריעה לבחירתו לרב בקהילות גדולות בישראל. והיה מעשה, וקהילת לומז'ה נתנה עינה בו לקבלו כרב־אב"ד לבני עדתה, בתנאי שיוותר על פעילותו הרשמית הגלויה בשדה הציונות, אולם הוא לא הסכים בשום אופן לתנאי זה ונשאר ברבנותו בסמיאטיץ'. הוא ראה בציונות פתרון יסודי ליהודים וליהדות בתפוצות. והפעי־לות לטובת הציונות חובה היא על כל יהודי.

הרב רמיגולסקי פירסם גם מאמרים ורשימות תורניות־ספרותיות וכן חוות־דעת בשאלות צי־בוריות מעל מאספים תורניים־רבניים. החל בזה ב„הפסגה" של הרב הלל דוד כהן טריווש, בהיותו עדיין סמוך על שלחן חותנו בבאלטרימאנץ, והמשיך ברבות הימים בשבועון העברי „המזרחי", שהופיע בווארשה בשנות תרע"ט—תרפ"ד.

בהיותו בסמיאטיץ' יסד הרב רמיגולסקי ישיבה בדרג גבוה, בעיקר לאברכים, להתמחות בהוראה

בענייני דת ודין כרבנים בפועל. היתה לו תכנית לשכלל מוסד תלמודי כבית־אולפן מרכזי לכל פולין, אולם הוא לא זכה לכך. בתר״ץ (1930) חלה ונסע לוורשה לדרוש ברופאים ושם נפטר, והוא רק בן חמישים ותשע שנים. מנוחתו כבוד בבית הקברות בסמיאטיץ׳.

הרב רמיגולסקי השאיר בכתובים עשרות חי־בורים על בבלי וירושלמי, מדרשים ואגדה, פוס־קים ומפרשים, וכן „תשובות״ שהשיב למאות רבנים. בחייו מסר לדפוס ספר בשם „הדרת בנימין״ שיצא לאור אחר פטירתו (בתרצ״א). הספר כולל שני חלקים: א׳ — חידושי הלכות בענייני קדשים; ב׳ — הדרנים לסיומי מסכתות שונות של הש״ס.

בנו, אריה, גמר רפואה בשווייץ ועלה בשנת 1935, שימש שנים רבות כרופא בקיבוץ איילת השחר. נפטר חודשים אחדים לפני הכרזת המדינה. הניח אשה ושלושה בנים.

הרב חיים ברוך הכהן גרשטיין

כיהן משנת תר״ץ (1930) — עד בוא השואה בתש״ג

נולד ביאנובה (פלך גרודנה) לאביו ר׳ שלמה אביגדור הכהן, מנכבדי העיירה ומלמדניה המוב־הקים. למד בישיבות ליטא, ביחוד אצל הגאון ר׳ נפתלי טרופ בישיבת ראדין. בימי מלחמת העולם הראשונה שהה בעיירת מולדתו יאנובה, עמד בראש „קיבוץ״ תלמודי במקום, בו התרכזו למדנים צעירים, שנותקו מישיבותיהם בסיבת המלחמה. באותו זמן הכשיר את עצמו ר׳ חיים ברוך גם בלימודי חול. אחר כך נתמנה למנהל בית־הספר „החיים״ של „המזרחי״ בבריסק דליטא. בעיר זו גילה ר׳ חיים ברוך פעילות ציבורית רבה ומילא תפקידים חשובים ב„מזרחי״, כחבר הועד שלו, ובאירגון „צעירי המזרחי״ כיושב ראש. ביחוד פעל בשטח החינוך, בקוראטוריון של בית־הספר הנ״ל, בניהול שיעורי ערב ושי־עורי תלמוד. בוועידת „צעירי המזרחי״ השנייה בוורשה (מנחם־אב תרפ״ב) נבחר להנהלה הראשית של תנועה זו בפולין ולוועדת הבקורת שלה.

בחורף תרפ״ג יצא להשתלמות תורנית־מדעית וכללית לברלין ונתקבל כתלמיד ב„בית המדרש העליון״ לתורת ישראל וחכמתה, שנוסד אז על־ידי הגאון והחוקר האוריינטאליסט הידוע ד״ר חיים הלר. מפי ר׳ חיים הלר למד תורה ודעת ורכש לו ידיעה הגונה גם בבלשנות מזרחית ובח־כמת ישראל. כן גמר את הפאקולטה הפילוסו־פית באוניברסיטת בון והוכתר בתואר דוקטור לפילוסופיה. עם תום לימודיו הוזמן לעמוד בראש ישיבת הצעירים החרדים בעיר קולוניה (קלן) שבגרמניה, שהיתה תחת חסותה של הקהי־לה החרדית המקומית „עדת ישראל״. ר׳ חיים ברוך נענה להזמנה, עבר לקלן והחדיר את לימודי התלמוד והמוסר ב„נוסח ליטאי״ ובשלב גבוה בחוג זה של אברכים משכילים־תורניים־חרדים

הרב גרשטיין

ואקדמיים. מישיבה זו יצאו מנהיגים דתיים חשו־בים ליהדות גרמניה.

עם פטירת חותנו הרב הגאון ר׳ בנימין אליהו רמיגולסקי, רבה של סמיאטיץ, נקרא ע״י פרנסיה למלא מקומו ברבנות קהילה זו. הרב גרשטיין בא לסמיאטיץ וכיהן ברבנותה שתים־עשרה שנה, משנת תר״ץ (1930) עד לחורבנה של הקהילה, בה נספה יחד עם בני־משפחתו ואנשי קהילתו בתחילת שנת תש״ג (1942).

הרב גרשטיין היה מכובד על רבני פולין וליטא הפולנית. היה קרוא לועידות ואסיפות. עם ייסוד „כנסת הרבנים המזרחיים״ נבחר למועצתה ובה עשה רבות לייסוד בימה תורנית־ספרותית בשם „ירושלים״. היה גם מועמד לרבנות בקהילות גדולות בפולין: בוולוצלאווק, מזריץ, וביאלה־פודלאסקה, אולם מפאת היותו עדין־נפש ואציל־

הרוח ויתר על משרות אלו, כי חשש מסכסוכים עם אלה ממפלגות המיעוט, שהיו להם מועמדים משלהם למשרות הרבנות הנ"ל.

ביחוד היה ממקורביו ואנשי־סודו של הראב"ד הביאליסטוקאי, הרב הגאון ר' דוד פאיינס, והם התכתבו ביניהם בדברי תורה ובשו"ת בענייני הלכה חמורים. הרב גרשטיין היה בזמנו גם מו־עמד למשרת מנהל „תחכמוני" הגבוה בביאליס־טוק, אולם מטעמים משפחתיים איוה למושב לו את סמיאטיץ הנכבדה.

הרב חיים ברוך גרשטיין הצטרף לתנועה הציו־נית כבר בבחרותו, היה נאמן תנועת „המזרחי" כל ימי חייו. הטיף וניהל תעמולה לטובת החינוך הדתי־לאומי ועשה הרבה לטובת קרן היסוד וקרן הקיימת הישראל. בשנת תרצ"ד חתם יחד עם קבוצת רבנים גדולה מפולין על כרוז הפונה „אל כל אחינו הנאמנים לתורתנו ואה"ק להתייצב כאיש אחד במחנה העובדים והמנדבים לטובת הקהק"ל. בעבודתם זו הם נותנים את האפשרות של הגדלת העלייה והתגברות ההתיישבות של יהודים חרדים בארצנו".

כמו חותנו, הגאון ר' בנימין רמיגולסקי, תמך אף הוא בכל עוז רוחו בהתיישבות מרוכזות של יהודים דתיים ביישובים החדשים בארץ־ישראל, והשתוקק ואף תיכנן לעלות בעצמו כמתיישב. ביקר לשם זה בארץ־ישראל בשנת תרצ"ו, אלא שהשואה הקדימתהו, והוא, האחרון ברבני סמיא־טיץ, נספה יחד עם בני קהילתו.

Rabin
Ch. Gersztejn
m. Siemiatycze
woj. Białostockie (Poland)

חיים ברוך הכהן גערשטיין
אב"ד דק"ק
סעמייטיטש

ב"ה, יום [illegible] לחודש [illegible] שנת תרצ"

שלום וברכה [illegible]
[illegible]
תל-אביב, ארץ ישראל!

אחרי השלום והברכה [illegible]!
[illegible]
[illegible]
[illegible]

מכתב הרב גרשטיין לר' מרדכי קפלושניק

זלמן זאב שחור

הרב יוסף דוד שחור

אבי, הרב רבי יוסף דוד זצ"ל, רב ואב"ד באנ־טופול ואח"כ בסמיאטיץ', נולד ברוזנוי שבליטא לאביו הגדול בתורה ויראת שמים, הגאון רבי אלכסנדר זיסקינד שחור זצ"ל, שעלה לארץ בשנת תרל"ו, ולאמו הצדקת מרת רייזל בת הרב הגאון ר' זלמן, שהיה רב ואב"ד ברוזנוי וישב על כסא הרבנות במקום אביו הגאון הגדול שבדור ההוא רבי אלחנן מבוריסוב.

אבא זצ"ל קיבל את חינוכו בישיבת וולוז'ין ויצק מים על ידיו של דודו הגדול, הגאון הנצי"ב, שחיבב אתו מאוד. אחרי חתונתו לא רצה אבא לקבל עליו את עול הרבנות ובחר לחיות מיגיע כפיו, מבית־המסחר שלו. רוב שעות היום, לרבות הלילות, היה עוסק בתורה, ואשתו היתה מנהלת את המסחר, אבל רצה הגורל, שאבא יאיר בתורתו את שמי יהדות ליטא — שריפה נפלה בעיירה, הבית ובית־המסחר נשרפו, ואבא ירד מנכסיו.

באותו פרק־זמן נפטר רבה של אנטופול, רבי מנחם מיכאל זצ"ל, שהיה שנים רבות ראב"ד דאנטופול, וידידי אבא הפצירו בו למלא את מקו־מו. בלית־ברירה קיבל אבא את כהונת הרבנות באנטופול. אבא היה חריף ובקי וגם מחונן בכש־רון הסברה יוצא מן הכלל. על בקיאותו שמעתי מפי ר' ישעיהו גרינברג, מותיקי המורים של ת"ת „שערי תורה" בתל־אביב־יפו, שהיה לומד תורה אצל אבא. פעם נכנס ר' ישעיהו לחדר אבא לחפש מסכת חולין. שאלו אבא: איזו מסכת אתה לומד? ענה: פסחים. אם כך — אמר אבא — הנך עומד בפסחים דף מ"ח עמוד ב' ועליך לעיין בחולין דף כ"ג עמוד ב'. עד כדי כך הגיעה בקיאותו בכל ש"ס בבלי וירושלמי ומפרשיהם. השכל הישר היה לאבא יסוד מוסד בלימוד התורה, ובשכל ישר זה היה פותר בעיות קשות בשעת „דיני תורה", שהובאו בפניו. תמיד היה משתדל ללמוד את הבעיות לכל עומקן, ובעלי־הדין התפלאו תמיד על התמצאותו בענייני מסחר וכלכלה כאחד

הרב דוד שחור

הסוחרים המובהקים. תמיד נפטרו ממנו בעלי־הדין מתוך שביעת־רצון.

שמו כדיין מובהק יצא בכל הסביבה, ומקרוב ומרחוק היו משכימים לפתחו ב„דיני תורה" ובי־רורים בסוגיות מסובכות. בין בעלי־הדין שהיו מופיעים בפניו היה גם ר' עוזר וייצמן, אביו של הנשיא הראשון לישראל, סוחר יערות, שהיה בא מדי פעם להתדיינות עם שותפיו ולקוחותיו. שמו כדיין מחונן בחכמה ומצויין בנימוסיו ובהליכותיו הגיע גם לאוכלוסיה הנוכרית, ו„גוי" שנסתכסך עם יהודי ואפילו עם חברו הנכרי, היה מביא את דינו לפניו. הדבר הגיע עד כדי כך, ששופט בית־המשפט הממשלתי הרגיש, שעומס המשפטים הוקל בהרבה. הוא התחקה על הגורם להתמעטות

דברי ריב ומדון, ומשנתברר לו, כי גם שאינם בני ברית מתדיינים אצל הרב בסכסוכיהם, שיגר מכתב לאבא וביקש שירשה לו לקיים ביקור־היכרות. השופט ערך את הביקור אצל אבא ויצא מלא התפעלות ונהפך במרוצת הזמן לאוהב ישראל.

אחרי ישיבה על כסא הרבנות באנטופול במשך אחת־עשרה שנה, הגיעה אליו מסמיאטיץ׳ מש־לחת של ראשי קהילתה וביקשה ממנו לקבל כהונת הרבנות בסמיאטיץ׳ — עיירה מכובדת בעולם הרבנות — שהיתה שרויה אז בלי רב. לא קל היה לו לעזוב את אנטופול ואת הידידים הרבים שרכש לו שם, אולם גדולי הדור שבזמן ההוא הפצירו בו שיקבל את משרת הרבנות בסמיאטיץ׳.

כשנודע הדבר לראשי קהילת אנטופול, היתה העיר כמרקחה. ראשי הקהילה החליטו להביא את עצומותיהן לפני רבן של ישראל, הגאון רבי חיים סולובייציק מבריסק, והוא פסק לטובת סמיאטיץ׳. כל בני העיר באו בצער להיפרד מרבם האהוב ביום עזבו את אנטופול. גם שאינם בני־ברית באו להיפרד מהרבי הגדול. שיירה של כלי רכב ליווהו, ורבים הלכו ברגל. כולם מררו בבכי, כי קשתה עליהם הפרידה. כשגיעה הבשורה לסמיאטיץ׳, שהרב החדש קרב ובא לעיר, יצאו כל התושבים היהודים להקביל את פניו בתופים ובכלי־זמר, והעיר צהלה ושמחה.

היה זה בערב ראש־השנה תר״ס (1899), וה־עיר סמיאטיץ׳ לבשה חגיגיות כפולה: לכבוד ,,הימים הנוראים״ והמועדים הקרובים ולכבוד הרב החדש. את חג הסוכות חגגו בשנה זו בשמ־חה יתירה. שרידי הדור ההוא עודם מרבים לספר על שמחת הרגל, שמחת בית־השואבה, שעלתה על כל אלה מהשנים שעברו, בזכות הכתרתו של הרב החדש.

דרשן נפלא היה. בשבתות ובחגים ליווה הקהל את הרב לביתו. בבית נערך קידושא רבא, והרב היה דורש בענייני דיומא. הואיל ובסמיאטיץ׳ היו גם חסידים, שילב בדרשתו גם דברי חסידות. ל,,סעודה שלישית״ היו באים תלמידי חכמים, ואז השמיע דברי הלכה בפלפולי דאורייתא. אחרי ההבדלה על הכוס היו באים פרנסי העיר ועסקני הציבור להתייעץ בצורכי ציבור. אבא טיפל בבדק הבית של כל בנייני הציבור שהוזנחו בעטיין של מחלוקות. עם בואו של אבא חלפו המחלוקות בקהילה — הוא השכין בעיר שלום ואחווה. כן הראה פנים מסבירות לתנועת ,,חיבת ציון״. היה בין אלה שחתמו על קול קורא לקנות אתרוגי ארץ־ישראל ולא אתרוגי קורפו.

סמיאטיץ׳ זכתה לכהונתו של הרב האהוב שלה שבע שנים בלבד. ביום ח׳ אלול תרס״ו (28.8.1906) השיב את נשמתו אל על. הידיעה על פטירתו השרתה אבל כבד בכל הקהילות הקרו־בות והרחוקות, ומכל הסביבה נהרו להלווייתו. גדולי הרבנים השתתפו בהלווייתו והספידוהו, בי־ניהם דודו הגאון רבי יחיאל מיכל אפשטיין מנו־באהרודק בעל ,,ערוך השולחן״, שני תלמידיו הותיקים, שיצקו מים על ידו שנים רבות, בן אחיו הרב הגאון רבי מאיר ברלין, והרב הגאון רבי יצחק קוסובסקי מאיוויה.

הרבנית, אמי ז״ל, האריכה ימים, עלתה עם בניה ובנותיה לארץ־ישראל בשנת תרפ״ד. היתה אשה מלומדת, בקיאה בתנ״ך ובמדרשים וכן ידעה שפות רבות, עד שקראה את כל הקלאסיקונים במקור. כמו שהיו שגורים על פיה דברי חז״ל, כך היתה בקיאה בדברי גדולי הפילוסופים. כל בני המשפחה, שלושה דורות, הרכינו ראשם בפני הסבתא המלומדת, ולכן היתה השפעתה גדולה על כולם. רוב ימי שבתה בארצנו הקדושה היתה בטבריה, ושם הרבנית ליפשה שחור יצא לתהילה כמרבה במעשי צדקה. אחרי פרעות תרצ״ו נאלצה לעזוב את ביתה בטבריה. עלתה לירושלים עיה״ק והשתקעה במקור חיים. ביום ו׳ אלול תשי״ט (9.9.1959) נפטרה בשנת התשעים לחייה.

הרב יצחק הלוי שולזינגר

החיים הדתיים בקהילה היהודית בסמיאטיץ׳

א.

החיים הדתיים!... כאילו היו חיים בלתי־דתיים. בכל ארצות־הגולה לא היו לפנים חיים יהודיים מנוגדים לדת; בתי המדרש היו מלאי מתפללים שלוש פעמים ביום: ערבית, שחרית ומנחה. קדושת השבת שרתה בכל בית יהודי, וחותמה — חותם העונג והמנוחה — הוטבע והקיף את כל השכבות והזרמים.

ומספרים (ואין אלה רק סיפורים, כי אם עובדות), שאם קרה, ובעלי־עגלה וסוחרים יהודים נאלצו, מחמת השלגים והסופות, להתעכב בדרך בהתקרב ליל שבת, היו יורדים מעל עגלותיהם והולכים כברת־דרך ברגל, כדי שלא לחלל את השבת. בעלי המלאכה הסמיאטיצ׳אים — חייטים, סנדלרים וכו׳ — שהיו מחזרים בכפרים ועובדים אצל האיכרים והפריצים בכל ימות החול, היו נזהרים שלא לאכול טריפה. חיו על לחם ומים, ובלבד שלא להתגעל במאכלים אסורים.

כאלה היו החיים היהודיים בסמיאטיץ׳ — חיים רצופי־טהרה של יהודים תמימים וישרי־דרך.

ב.

לא רק בקיום מצוות־עשה ובהינזרות מאיסורי־התורה הצטיינו יהודי סמיאטיץ׳. לא נגרע חלקה בהעמדת גאונים, רבנים, דיינים, חסידים, תלמידי־חכמים, אנשי מעשה, העושים צדקה וחסד בכל עת עם כל נצרך ונזקק — ממשיכי שלשלת־הדורות המפוארת של עם ישראל. בישיבות ליטא היו אומרים, כי היהדות הליטאית היא הראש של יהדות רוסיה. והיהדות הפולנית היא הלב של יהדות רוסיה. בסמיאטיץ׳, שעמדה על גבול פולין־ליטא, נתמזגו כל המעלות והמידות הטובות של יהדות־פולין ויהדות־ליטא גם יחד. היו בה הרבה תלמידי־חכמים כמו בליטא, וחסידים ואנשי־מעשה כמו בפולין. רבים היו גאוני ישראל מבני סמיאטיץ׳. אחד מהם היה הגאון ר׳ צבי הירש בן ר׳ שמואל זנוויל, שהיה מבחירי תלמידיו של הגר״א מוילנא. וזכורני, שבהיותי ילד קטן, היה אבי זצ״ל מראה לי את המקום, בו ישב ולמד הגאון הזה תורת אלקים חיים ושם לילות כימים על התורה. מנוחתו כבוד בבית־העלמין של סמיאטיץ׳.

רבני סמיאטיץ׳ היו גדולי ישראל, בעלי־הוראה מובהקים, יודעי דת ודין ושופטים נאמנים בין אדם לחברו.

הרב היה משמש בתפקיד מורה־הוראה ואב״ד. על ידו היה גם מורה־הוראה, בתואר דיין מורה־צדק, שהיה מצטרף אל האב״ד בדיני־תורה קשים, לשם בירור ודיון והחלטה כהלכה. הגאון הרב ר׳ תנחום ז״ל היה דמו״צ. הגאון הצדיק הרב ר׳ מאיר זאב (ר׳ מאיר וועלוול) סמולוטינסקי זצ״ל היה הדמו״צ האחרון שהכרתי. הוא היה גדול בתורה, חריף ובקי, שקדן ומתמיד להפליא, אשר שם לילות כימים בלימוד־תורה. וכגודל צדקנותו — כן גודל ענותנותו וצניעותו, שהיו למופת. כמו כן יזכר לטובה איש־האשכולות ורב־המעשים, גדול בתורה ובהוראה, הגאון הרב ר׳ קלמן בן ר׳ שואל רוזנקרנץ זצ״ל.

השו״בים בסמיאטיץ׳ היו אנשים נאמנים, בעלי הדרת־פנים, גדולים בתורה וביראת שמים, שהצטיינו לא רק במלאכתם — אלא גם בהליכותיהם ובדרכי־חייהם. מהם היו גם בעלי־תפילה ושליחי־ציבור נאמנים.

ג.

גם בבתי־כנסיות ובתי־מדרשות לתהילה ולתפארת נתברכה העיירה, ובהם היה נשמע תמיד קול הרינה, התפילה ולימוד־התורה מפיות יהודים תמימים ויראי־שמים, תלמידי־חכמים, וצעירים חובשי בית־המדרש, שנתחנכו וגדלו לאור התורה והמצוה.

בית־הכנסת הגדול הישן היה ברחוב בית־

בית־הכנסת (שול־הויף), וקרוב לו היה בית „תלמוד תורה". גבאי בית־כנסת זה היו: ר' ישראל צוקר ור' יעקב רובינס.

בבית־המדרש הישן, שגבאיו היו ר' מרדכי קפילושניק ור' פייבל ראדזינסקי, היו לומדים בכל יום דף גמרא, פרק משניות ו„עין יעקב" לפני קהל גדול של יראי־שמים. בית־מדרש זה היה בית־המדרש העיקרי, בו היה מתפלל רבה של העיירה, ובו היו מתרכזים כל ענייני הקדושה שבקהילה. שם היתה ספרייה־תורנית גדולה בשביל כל מי שרצה לעיין וללמוד במקורות העתיקים של מסורת־ישראל.

מחובתי המוסרית להזכיר, כי אבי, הרה"ג ר' אלי דוד הלוי שולזינגר זצ"ל, היה מלמד במשך שנים רבות יום־יום, בין מנחה למעריב, „עין יעקב" לפני קהל גדול.

בין בעלי־התפילה החשובים בבית הכנסת הזה, יש לציין את התלמיד־חכם ר' יקותיאל קפלן, שהנעים בקולו הערב את תפילות מתפללי בית־המדרש, ובעיקר בימים הנוראים.

בבית־המדרש החדש היו הגבאים ר' אלי מזור, שהיה נדיב־לב, עוסק בצרכי־ציבור באמונה ופועל למען הציבור בכל תום־לבו, ר' נחום זינגר ור' בייניש יאבלון. בבית־המדרש „חיי־אדם" שברחוב דרוגוצ'ין היה ר' זליג בש הגבאי העיקרי. הוא גם הירבה במתן צדקה והצטיין במיוחד בפעולותיו למען הכנסת־כלה.

בבית־המדרש שמעבר לגשר היו הגבאים: ר' שכנא ראדזינסקי — תלמיד־חכם ועסקן ציבורי — ור' יהודה וויזיל־ראם, שגם עתה, בשבתו בפתח־תקוה זה שלושים שנה, אינו מושך ידו מעסקנות ציבורית ומעשיית צדקה בכל עת.

בית־המדרש של „חברה־ש"ס" היה בביתו של ר' מאיר אביגדור ראפאלובסקי, שהקדיש חלק מביתו לבית־המדרש. הוא היה אחד מגבאי בית־המדרש החדש ומעסקניו החשובים. היה עשיר גדול ונדיב לב להפליא, שחילק את כל הונו לענייי־העיר, נתן מכספו לצרכי־הציבור, ויותר משעשה בפומבי עשה בצנעה. אבי ז"ל היה נמנה עם חברי החברה הוותיקים והיה קורא בתורה בבית־המדרש. הגבאים היו ר' נחמן סוקניק, תלמיד־חכם וירא שמים, שהיה התוקע הקבוע

ועד ה„תלמוד תורה"
עומדים משמאל לימין: מ' פונדיק, ז' מנדלבום, ז' בש, ה' חומסקי, הרב דמתא, — ד' זבלודובסקי

בבית־המדרש הזה, וחתנו של ר׳ מאיר אביגדור. בין חבריה הקבועים של „חברה ש״ס״ היו, עד כמה שאני זוכר, ר׳ ישראל סיר ור׳ יעקב ז׳ולטק.

חוץ מבתי־כנסיות ובתי־מדרשות אלו היו מנייני חסידים אצל ר׳ בנציון מונדרא ור׳ משה צבי השו״ב, וכמו כן היו מניינים אצל ר׳ יהודה צוקרמן, ר׳ זליג קליקער ואצל ר׳ שלמה בעל־האכסניא (קרעצ׳מער).

ד.

בתלמוד־תורה וב„חדרים״ התחנכו תינוקות של בית־רבן להיות נאמנים לתורה, לעם ישראל ולארץ־ישראל. המלמדים מסרו את נפשם לחנך את בני־ישראל הרכים לתורה ולתעודה.

היה תלמוד־תורה בשביל ילדי העניים, שבו לימדו טובי המלמדים. ואלה שמות המלמדים הידועים לי: ר׳ אלתר, ר׳ איטשי, ר׳ מנדל, ר׳ אברהם ור׳ אלי יאקרס ובריינסקי, זכרונם לברכה.

כן היו גם „חדרים״ פרטיים של מלמדי דרדקי, של מלמדי חומש ורש״י ושל מלמדי גמרא: ר׳ יעקב גרשון (שזכיתי ללמוד אצלו), ר׳ בונים מינקעס, ר׳ מענדיל חתן ר׳ משה נתן, ר׳ אברהם מאיר, ר׳ יצחק צבי טאש ור׳ אליעזר יצחק קוגוט זכרם לברכה. ר׳ משה מאיר גוטמן, שהיה מלמד בדרגת ישיבה גמרא עם המפרשים וכל התוספות, היה מחדש חידושים, מתפלפל בדברי תורה, בעל הסברה נפלאה ובקי בתורת הדרשנות.

ה.

ישיבות קבועות לא היו בסמיאטיץ׳, אבל בני העיירה, שהשתוקקו ללמוד תורה, היו גולים לישיבות ליטא ופולין. בסלונים, בבריינסק, בנובהארדוק, ראדין, לומז׳ה, סוקולוב, מיר, סלובודקה וכו׳ היו נמצאים בני סמיאטיץ׳.

לפני כארבעים שנה היתה באופן זמני — ברחוב רוגובקו — ישיבה בסמיאטיץ׳, שמנהלה היה ר׳ יעקב השיל שרשבסקי ז״ל, אבי ז״ל היה משגיח ומורה ור׳ דוד פלחוביץ ז״ל היה מגיד שיעור.

בתחילת המלחמה העולמית הראשונה עברה ישיבת לומז׳ה לסמיאטיץ׳, שסכנת פלישה גרמנית טרם איימה עליה. יהודי סמיאטיץ׳ קיבלו את בני הישיבה בסבר פנים יפות ועשו למענם את כל מה שהיה ביכלתם. סיפר לי הרה״ג ר׳ יעקב ניימן, ראש הישיבה „אור ישראל״ בפתח־תקוה ומנהלה, שהיה מתלמידי ישיבת לומז׳ה בסמיאטיץ׳, שבין העסקנים המסורים למען ישיבת לומז׳ה היו הרה״ג ר׳ לוי ביליצקי, הר״ר יהודה ויזיל־ראם ומשה שמחה הלוי שולזינגר, שחזר באותו זמן מישיבת סלובודקה.

בשנים תרפ״ו־פ״ח היתה בסמיאטיץ׳ ישיבת נובהארדוקאים, ובין בני הישיבה היה משה בן ר׳ יעקב מרדכי קריגר, כיום איכר בעין־עירון בארץ. כאשר עזבו הנובהארדוקאים את סמיאטיץ׳, הקים הרה״ג רמיגולסקי ישיבה בסמיאטיץ׳.

ו.

עבודתם של חברי החברא־קדישא היתה לשם שמים — גמילות חסד של אמת, פשוטו כמשמעו — ושלא על מנת לקבל פרס.

הקברן ר׳ אהרן אלי ציז׳יק היה בא אל אבי ז״ל בכל מקרה לשאול אותו על דבר סידור הקבורה והמקום לכל נפטר, כי החברא־קדישא היתה מדקדקת לתת לכל נפטר את מקומו הראוי לו לפי כבודו. לא יפלא, איפוא, שהרבה צער ועגמת־נפש נגרמו לקובעים את מתן המקומות בבית־העלמין, כיון שכל משפחה חפצה, כמובן, שהמקומות המכובדים ינתנו לה. הכספים, שנגבו על־ידי חברה־קדישא, הוצאו להחזקת בית הקברות ולכיסוי הוצאות הקבורה של המתים העניים.

בשנת תרנ״ג פרצה בעיירה מגיפת החולירע, שנמשכה שנה תמימה, ואנשי החברה־קדישא עסקו גם בהגשת עזרה לחולים על ידי מירוק ושפשוף גופם — על אף הסכנה הגדולה שהיתה כרוכה בטיפול בנגועים. ואמנם, חולים רבים הבריאו הודות לפעולתם זו. קרה פעם — כך סיפרה לי אמא ע״ה — שאבא הלך מהבית במוצש״ק לאחר ההבדלה וחזר רק ביום חמישי בבוקר. מדבר זה בלבד ניתן ללמוד על מסירותם הרבה של אנשי החברה־קדישא. וקרה נס גדול, שאף אחד מהמצילים לא נפגע.

יהי זכרם ברוך.

הרב שלמה טנביצקי (טנא)

קהילה בעלת מידות תרומיות

ביד רועדת ובלב רוטט כותב אני את השורות הבאות לזכרון עיר הולדתנו, אשר נכחדה כליל על כל יהודיה, אחינו, שארי־בשרנו, ידידינו ואהובי־נפשנו. אלה שנולדו בסמיאטיץ׳, התחנכו על ברכיה, נשמו את אווירה, ונטפי טל התחייה הרעיפו עליהם בעוד מועד, בטרם באו מים עד נפש, ומילטו את עצמם, וכן האודים המוצלים מאש שנמלטו מציפורני הצורר, כשהן כבר נערצות בגופם — אינם שוכחים את אחיהם הקדושים אשר העלו נשמתם אל על במוקדי האש ולא הובאו לקבר ישראל. יתומים היינו ואין אב ואם, ואין אח ואחות, ואין קבר להשתטח ולשפוך מרי שיחנו. יהיה נא צרור הזכרונות כנטפי־טל מאוצר הנחמה; מהם ילמדו בני דורנו והדורות הבאים; יספגו מהעבר העשיר ויכירו את מקור מחצבתם.

סמיאטיץ׳, גם אם לא עלתה בייחודה על יתר הערים אשר סביבותיה, הרי איזה חן מיוחד היה נסוך עליה. אמנם, לא כל תושביה הגיעו להיכל התורה והיראה, החכמה והדעת, אך במגילת חיי העיר נתקפלו פרקי חיים טהורים, ונתיבותיהם — נתיבות של מצניעי לכת ותמימי־דרך.

כי מלאה העיר יהודים שומרי תורה ומסורת ישראל ומקיימי מנהגיה, לרבות אלה אשר עיניהם כבר היו נשואות לחכמות חיצוניות ופתחו אשנב לעולם אחר. כל יהודי, אפילו הפשוט ביותר, היה חדור תוכן חיים יהודי מקורי. היתה גם שכבה לא דקה של תלמידי־חכמים מובהקים, אשר מילאו את בתי־הכנסת בתורה, ואחרי יום עבודה, במסחר או במלאכה, ישבו בצוותא — מי בשיעור של גמרא, מי במשניות ומי בהלכות.

נזכיר כאן, רק לשם ציון, את אגודת „תפארת בחורים", שנתקיימה בבית־הכנסת החדש ושנוסדה ביוזמתו של הרב הגאון המפורסם ר׳ יצחק שמידמן שליט״א והתנהלה על־ידו עד יום עזבו את העיר. הוא היגר לארצות־הברית ומשמש רב וראש־ישיבה בברוקלין. השפעתו היתה גדולה, ורבים היו משומעי משנתו.

ביחס הכבוד לתלמידי־חכמים, בייחוד לרבני העיר, יכלה סמיאטיץ׳ להיות לדוגמא, כי לא בכל עיר חולקים כבוד גדול כזה לרב דמתא.

נוהג היה בסמיאטיץ׳, שרב העיר לא הלך לשום מקום, בלי שהשמש ילווה אותו. בשעה הקבועה יוצא שמש בית־הכנסת, מקום תפילתו של הרב, להביא את הרב אל בית־הכנסת, ובתום התפילה הוא מלווה אותו לביתו. נוהג זה היה נדיר בערים אחרות, והוא יכול ללמדנו, עד כמה היו מכבדים את התורה ולומדיה.

כאן המקום להזכיר, כי רבניה של סמיאטיץ׳ היו מגדולי הדור, ואזכיר רק את שלושת הרועים, שהכרתי מקרוב ושישבו בתקופה האחרונה על כסא הרבנות.

הרב הגאון ר׳ יוסף יוסלביץ׳ ז״ל, שהיה אחד מגאוני הדור, ניהל את העיר ביד רמה, תקיף בדעתו, וכל ענייני הקהילה היו נחתכים על־ידו. מסמיאטיץ׳ עבר לכהן לעיר סובאלק.

אחרי שסמיאטיץ׳ נשארה בלא מנהיג רוחני והתלבטה בבחירת רב, החליטו לבחור בגאון הגדול, שהיה מפורסם בבקיאותו ובחריפותו הנפלאה — רבי בנימין אליהו רמיגולסקי ז״ל, רבה של גרייבה. כותב הטורים הסתופף בצלו ולמד תקופה קצרה בישיבה שיסד, אחרי שישיבת נובהאראדאק עזבה את סמיאטיץ׳ ועברה לפינסק.

אגב, כדאי להקדיש שורות אחדות לישיבת נובהארודוק, שסמיאטיץ׳ שימשה לה אכסניה ארעית במשך כמה שנים. ישיבה זו היתה ידועה בשיטת הלימוד שלה, שביסודה הונח לימוד המוסר — שיטה שלא נראתה בעיני רבים, בייחוד בעיני אלה, שקנו תורה בישיבות הליטאיות, כגון ולוז׳ין, מיר וכדומה, ובסמיאטיץ׳ היה מספר די־ניכר מתלמידי ישיבות אלה. בכל־זאת התייחסו כולם לישיבה ולעומד בראשה, הרה״צ

ר׳ שמואל ויינטרויב ז״ל, ביחס של כבוד והע־רצה. הישיבה תפסה מקום נכבד בעיר, וכל אחד ללא יוצא מו הכלל תמך בה כפי יכולתו.

אפילו גויים היו רואים בבחורי הישיבה אנשים רמי־מעלה. זכורני, שקצין המשטרה היה מבקר לעתים בבית־הכנסת הישן (שהיה סמוך לבנין המשטרה), בו למדו הבחורים. בייחוד בשעת הלי־מוד בספרי־המוסר, כשהקול היה בוקע ובהש־תפכות־הנפש היו עושים חשבונו של עולם ומה חובתו של האדם בעולמו — היה אפילו הגוי מתרשם מזה, שאנשים צעירים ומלאי כוחות נעורים פרשו מהעולם הגשמי ועסקו כל היום בתיקון מידות הנפש בדרך של ביקורת עצמית וחשבון נפש תמידי. ושגור היה בפיהם מאמר הגאון מוילנה בספרו „אבן שלמה״: עיקר חיות האדם להתחזק תמיד ב„שבירת המידות״, ואם לאו — למה לו חיים״. הישיבה היכתה שרשים, והרבה מתלמידיה הנם כעת ממורי העם ומדריכיו הרוחניים.

לא זכתה סמיאטיץ׳, שרבה הגאון רמיגולסקי יאריך שנים, וכעבור תקופה קצרה נתבקש לישיבה של מעלה. תולדותיו של גאון זה נתפר־סמו בהקדמה לספרו „הדרת בנימין״, שהוא אחד מששים הספרים שהניח בכתב־יד, והוצא לאור על־ידי בני משפחתו.

אחר פטירתו מילא את מקומו הרב הגאון ר׳ חיים ברוך הכהן גרשטיין זצ״ל. הוא היה רבה האחרון של סמיאטיץ׳ וכיהן עד ימיה האחרונים. הוא לא עזב את העיר ונשא בעול הקשה יחד עם כל תושביה עד השעה האחרונה. בשנת תרצ״ז ביקר בארץ. כותב הטורים האלה היה אתו בידידות נאמנה, ובמשך זמן ביקורו שוחחנו על כמה תוכניות, ובדעתו היה להישאר בארץ. בגלל סיבות שונות לא השתקע בארץ וחזר למשפחתו, שנשארה אז בסמיאטיץ׳. ידוע לי על כתבי־יד רבים שעמד להוציאם לאור, אבל לא זכה להגשמת שאיפתו. נמצאים כמה מאמרים מפרי־עטו, שנד־פסו בירחונים שהשתתף בהם (ראה בספרי „ברכת שלמה״, סימן י׳).

דמותה הרוחנית של סמיאטיץ׳ עוצבה על־ידי רבניה, מנהיגיה, תלמידי חכמיה, ובמידה מרובה ע״י מלמדיה להועיל. „ומצדיקי הרבים ככוכבים לעולם ועד — אלו מלמדי תינוקות״, אמרו חז״ל (בבא בתרא ח׳, ב׳). סמיאטיץ׳ זכתה למרביצי תורה תלמידי חכמים בעלי שיעור קומה. ומחובתי להעלות בזה זכרם של שניים מהם, שאנוכי זכיתי ללמוד תורה מפיהם.

האחד הוא מורי ורבי, ר׳ יצחק הירש טש ז״ל, בן תורה ומשכיל, תלמודי מובהק ובעל ידיעות רחבות בעברית וספרותה. הוא ידע לחבב על תלמידיו את התנ״ך והתלמוד יחד עם לימודי החול וצחות הלשון העברית, מתוך יחס רציני וקפדני ללימודים, נטע בלבבות אהבה לציון ולכל קנייני האומה. ורבה היתה השפעתו על שומעי לקחו הרבים.

רבי ומורי השני היה ר׳ משה מאיר גוטמן, תלמיד חכם מופלג, מלמד מוכשר מאוד. לימד גמרא ותוספות ויתר המפרשים בכיתה הגבוהה ביותר בתלמוד תורה שבסמיאטיץ׳. כל תלמידיו זוכרים אותו לטובה. הוא עזב את סמיאטיץ׳, היגר לאמריקה ושם כיהן ברבנות.

סמיאטיץ׳ הצטיינה במידות של חסד. כל מי שנזדמן אליה לצורכי מגבית לטובת ישיבה או מפעל צדקה נתקבל בידיים פתוחות. לא פעם אמרו, שהעיר מצטיינת במתן צדקה ועולה בכך על ערים אחרות.

מדי שנה עם צאת חג פורים היו פותחים במגבית „מעות חטים״. הרב עם כמה אנשים נשואי־פנים בלווית חזן בית־הכנסת הישן, ר׳ ישעיהו המכובד, הלכו לבתי התורמים, דבר שנחשב להם לכבוד גדול. למפעל זה שיוו צורה מכובדת. חלוקת הכסף נעשתה בצנעה, וכל שנזקק לתמיכה קיבל אותה כך, שלא ירגישו בה אחרים.

רישומים דקים אלה הם רק דוגמאות מעטות מאורח־החיים הנעלה של הקהילה הקדושה בימים ההם.

שוחרי תורה ודעת

סמיאטיץ' נחשבה, כפי שהיו קוראים אז, „עיר ליטאית". רובם ככולם היו „מתנגדים". ומעטים בה החסידים. קומץ החסידים שבעיר באו אליה מהסביבה ונשתקעו בה ישיבת־קבע. העיירות הקרובות והרחוקות יותר, בכיוון לווארשה — דרוגיצ'ין, סוקולוב, סרנאק ומקומות אחרים — היו מאוכלסות חסידים רבים.

סמיאטיץ' הצטיינה בפעילות רוחנית. היו בה יהודים למדנים מובהקים ומופלגים בתורה. מדי יום ביומו, בין מנחה למעריב, עזב כל אחד את טרדותיו ועבודתו ובא לבית־המדרש ללמוד דף־גמרא או לשמוע מפי הרב שיעור בתלמוד. רבה של סמיאטיץ' היה שונה דף גמרא כל ערב בבית־המדרש החדש ובשבת בצהרים בבית־המדרש הישן.

בעלי־המלאכה אחרי יום עבודה מייגע — היו באים אף הם בין מנחה למעריב ולומדים משניות או „עין יעקב" בבית־המדרש החדש מפי מורי ורבי, בריל ריבובסקי ז"ל. דרך הסברת המשניות שלו היתה מצויינת. כולם ישבו והקשיבו לו, שאלו שאלות והיו שקועים בלימוד. היתה זו לכולם הנאה רוחנית אחרי יום עבודה קשה. בדרך־כלל היו בעלי־הבתים בסמיאטיץ' יודעי־תורה.

ששה בתי־מדרש היו בעיר, מלבד בית־הכנסת, שהתפללו בו רק בשבתות ובימי מועד — בית־המדרש החדש, בית־המדרש הישן, חיי־אדם, מעבר לגשר, חברה ש"ס (ביתו של רבי מאיר אביגדור ז"ל) ובית־החסידים הכללי, בו התפללו כמה מניינים של חסידים מהמתנגדים לציונות, רובם ככולם — כאמור לעיל — לא מתושבי סמיאטיץ' הקבועים, כי האנשים הדתיים בסמיאטיץ' היו כולם ציונים מ„המזרחי", והרב בראשם, כמו: הרב רמיגולסקי זצ"ל, שהיה ממנהיגי „המזרחי" בפולין, וגם חתנו, שהיה אחר־כן רב בסמיאטיץ'.

בסמיאטיץ' היו שני בתי־ספר, פרט לבית־הספר הפולני, שבו למדו ילדים יהודים בודדים בלבד. האחד של „תרבות", והשני — „תלמוד תורה". בית־הספר „תרבות" היה בית־ספר מודרני, המנהל קאהוט ז"ל עמד בראשו, והמורים — מוסמכים. הציונות וארץ־ישראל תפסו מקום חשוב בלימודים.

בתלמוד־תורה לא היו המורים מוסמכים, אלא מלמדי־דרדקי, אבל דתיים מאוד, ואחדים מהם היו גם מוכשרים מאוד. זוכר אני בין המלמדים אלה אחד בשם באבעלע — כך קראו לו. הוא היה גם סגן שמש בית־הכנסת הגדול, וכשהרב היה צריך לדרוש בשבת, היה הולך ומכריז על שעת הדרשה בחוצות. בערב־שבת היה עובר ברחובות ומכריז: „אין שול אריין!", והנשים ידעו שהגיעה שעת הדלקת הנרות. הוא היה מלמד בכיתה הראשונה, ואני, כותב הטורים הללו, הייתי מתלמידיו.

בין המלמדים היה אחד שקראו לו רבי משה־מאיר, מוכשר מאוד ויודע להסביר היטב. כל תלמיד חייב היה לדעת אצלו את החומש או את הגמרא, אפילו מוחו אינו תופס. הוא עזב את סמיאטיץ' ונסע לאמריקה. אחריו מילא את מקומו בתלמוד־תורה רבי בריל ריבובסקי ז"ל. הוא הוציא תלמידים רבים מכיתתו לישיבות, וכמה מהם נמצאים כיום בארץ־ישראל. הוא נחשב בשעתו בין המלמדים הטובים.

מסיימי לימודי התלמוד היו נוסעים רובם ללמוד בישיבות הגדולות והמפורסמות בערי־ליטא, כגון ביאליסטוק, קאמניץ, ראדין וכו'. מבני סמיאטיץ' שלמדו בישיבות היו למדנים גדולים, ומהם שנתשבו לתלמידים מצטיינים בישיבות הגדולות.

סמיאטיץ' בכללה היתה מקובלת באותם הימים כעיר היודעת לכבד יהודי בר־אוריין. בני סמיאטיץ' הצטיינו גם בנדיבות־לבם למען הישיבות הגדולות. כמעט כל שליחי הישיבות הגדולות היו

באים לסמיאטיץ׳ לערוך מגביות. כל תושבי העיר נתנו את תרומותיהם ביד־רחבה.

נעלה כאן את זכרו של אחד רבי נחום זינגר. כל היום עסק במסחר, אך כשהיתה מגיעה שעת בין מנחה למעריב, נפנה מעסקי הפרנסה והלך ללמוד דף גמרא עם חבורתו בבית־המדרש החדש. יהודי פיקח היה, בעל־מוח חריף במסחר, וכזה גם בלימוד דף גמרא.

בנין ה„תלמוד־תורה" בסמיאטיץ׳

אברהם מאזור

עיר מולדתי ובית אבי

אני רואה חובה קדושה להנציח את זכרה של סמיאטיץ׳, עיר הולדתי היקרה לי, ובכך לתת יד להנצחת זכרם של כל אלה שנספו באכזריות בשואת מלחמת העולם השניה. על מצבת הזכרון נחרות, לא באותיות זהב אלא בדם לבנו, את האבידה הגדולה שפגעה בכולנו. נעשה זאת, גם אם כל מלה וכל משפט ספוגים דמעות ויגון.

את סמיאטיץ׳ עזבתי ועליתי לארץ־חלומותי בשנת 1933. נטלתי עמי כבר אז אוצר גדול — הלא הוא העושר הרוחני והייחוד של עיירתי האהובה; נעלה הוא מכל ספק, שהיא צידה אותי בצידה לדרך, במטען חברתי ותרבותי, אשר כילכל אותי במשך עשרות שנים, ולו אני חייב כל התקדמות בחיים.

העיר היתה אז במלוא שגשוגה. אמת, שוממי הרעה כבר אז הרימו ראש, אך איש לא דימה בנפשו, שיבוא יום וקהילת סמיאטיץ׳ תימחה מעל פני האדמה.

אויה לנו, שעלינו להתייחד רק עם זכרונות וגעגועים. כל מי שנולד בסמיאטיץ׳ והתחנך בה, יזכור תמיד את יפי־נופה ועושר־חייה. היתה זו עיר יהודית אמיתית, בה חכמה ומסורת שפעו כמתוך מעיין. החיים היהודיים העניקו לנוער תוכן וחזון, רוח ונשמה.

כל רחוב וסימטה, כל בית ובית היה מבוסם ב,,יידישקייט״. לנגד עיני דמויות כמוטל סוחר הברזל, מענדל האופה, זונדל הנגר, ויהושע הזגג (הוא אבי). לכאורה דמויות שונות, אך בכל־זאת איחדה אותם המסורת היהודית, דף גמרא ופרק תהילים. כולם היו אנשים עממיים וישרי־דרך. כל אחד מהם נשא את צרור הצרות והדאגות, חי את עולמו הוא; אך כולם יחדיו היו אנשי עם יהודיים, אמיתיים.

זוכר אני את ימי השבת והמועדים. היו אלה ימים שאין כמותם. לעת־ערב נוצצו מהחלונות הנרות הדולקים, על כל שולחן היתה פרושה מפה לבנה, וכאילו הנשמה היתירה ריחפה בכל פינה. כמה אוצרות של רוח יהודית האצילו עלינו ימי שבת ויום טוב אלה. וכי אפשר לשכוח כיצד חגגה העיר את חג הפסח או את ליל ,,כל נדרי״. בית־הכנסת לא היה רחוק מביתנו, ובימי ילדותי השקפתי עליו כעל הר סיני. הייתי עובר על פניו ברטט וביראת־כבוד. הנני רואה את כתליו העבים, את גגו המרובע, את מדרגות העץ וחלו־נותיו הגדולים והמארכים. ביום הכיפורים נראה בית־הכנסת כקודש־הקדשים. המתפללים עטו־פים בחלוקים (,,קיטלים״) לבנים, וראשיהם מחופים בטליתות. מעזרת הנשים נשמע קול התיפחות ובכי. אפילו אצל הנוצרים עוררה אווירת ,,כל נדרי״ התפעלות.

היו בתי־מדרש רבים: ישן וחדש, ,,חיי אדם״, ובכולם למדו יהודים גמרא ומשניות, תהלים ו,,עין יעקב״. כשהייתי מתקרב לפנות־ערב לבית המדרש הייתי מבחין כבר מרחוק בניגון של ,,אשרי תמימי דרך״. לעתים קרובות היה מבקר בקהילה שלנו מגיד, ומאות בעלי־בתים נהרו לבית־המדרש להאזין לדבר חכמה, או לתוכחת־מוסר. בשנים האחרונות שימש בית־המדרש גם כבימה לנאומים ציוניים, שהלהיבו את הקהל ועוררו בו אהבת ציון וירושלים.

חיי הציבור

סמיאטיץ׳ היתה מוכרת בכל הסביבה כעיירה של משכילים, ושמה הלך לפניה. והיא אמנם היתה ראויה לכך. בכל מקום תססו חיי חברה ותרבות. ההתבוללות היתה חזיון נדיר. כולם היו חדורים רוח לאומית ואהבו את אורח החיים היהודי העממי.

האוכלוסיה היהודית קיימה מוסדות תרבות וחברה חשובים בכוחות עצמה: בית־ספר עממי עברי, שתי ספריות ועוד. בורות כמעט ולא היתה,

וברוב הבתים היה מצוי עתון יהודי. להרצאות או ערבי קריאה היה מתאסף ציבור גדול. במיוחד הצטיינו בערנותם „ערבי השאלות”. המועדונים היו מלאים מפה־אל־פה בני־נוער, שעוררו את השאלות שעניינו אותם.

מה שאנו מכנים בארץ־ישראל בשם עזרה הדדית היה קיים גם שם. נוסדו קרנות מיוחדות לצורך גמילות־חסדים. עניים וחולים נסתייעו בחברות עזרה וצדקה שונות. גם אם נשאו שמות כגון „משמרת חולים” „ביקור חולים”, „הכנסת אורחים”, הרי רק דאגה אחת היתה משותפת לכולם, שיהודי לא יסבול חרפת רעב וקור ושתהיה לו קורת־גג ללון.

הלך אם בא לעיר היו מארחים אותו בסבר־פנים. תמיד נמצא בשבילו מקום לסעוד ומיטה ללינת לילה.

מה ידאב הלב, שבחלקם של כל אותם יהודים נדיבים וישרים נפלה מנת יסורים איומה כזאת!

בית הורי

ברגש של חרדת־קודש מעלה אני את זכרון בית הורי, את אבי ואמי, את אחיותי ואחי, לא נשאר מהם שריד. הרוצחים השמידום עד האחרון בהם. על לוח לבי חקוקים קלסתרי פניהם, ואני רואה אותם בעיני רוחי יומם ולילה. לא אוכל לשכוח את אהבתה ומסירותה של אמי, ובעיקר — את הבנתה לרוחנו.

כשעליתי לארץ־ישראל, והיא נטלה ממני את ברכת־הפרידה, היו דבריה האחרונים אלי: אברהם, אתה נוסע אל ארץ רחוקה, אני חושבת שלא נתראה עוד בחיים.

זה היה בשנת 1937. לבה לא בגד בה, והיא ניחשה כבר אז מה שצפוי לנו.

אבי ליווה אותי לתחנת הרכבת. היה ערב חורפי, ובחוץ שרר קור עז. כסמל נראה הדבר. נוסע חלוץ מן הכפור העז לארץ חמה ולוהטת.

נזכר אני בחדר שלי. הייתי ישן ליד החלון. השולחן עמד באמצע החדר, ומסביבו 4 ספסלים. התנור נבנה מאריחים. בחורף היה חמים ונעים, ממש תענוג לשבת ליד התנור, להצמיד אליו את הגב ולעיין בספר או לכתוב. אמי היתה נכנסת מדי פעם ושואלת, אולי רוצה אני לאכול או לשתות משהו. כמה שהיא טיפלה בי!

המורה לוין ותלמידי בית ספרו

ריקל לב

בית הספר העברי „קדימה"

ההתעוררות, שחלה בעולם היהודי, ובמיוחד בעולם הציוני, אחרי מלחמת העולם הראשונה, עם הכרזת הצהרת בלפור, הורגשה גם בסמיא־טיץ'. לאסיפות ולתהלוכות, שאורגנו ברחובות העיירה, היה הד רב והן השפיעו הרבה על בני הדור הצעיר — תינוקות דבית־רבן, שרבים מהם עדיין לא תפשו ולא הבינו את מלוא משמ־עות המאורעות, אלא נתפשו לאוירה החגיגית שהשתררה בכל.

המבוגרים דיברו ביניהם על ד"ר הרצל שלא זכה. היללו ושיבחו את ד"ר וייצמן, יוצא עיירה קטנה, שזכה לכבוד גדול, ואנגליה חפצה ביקרו. הקשיבו הקטנים, פערו פה, השתאו, התלהבו וגילגלו בימות המשיח.

לא עבר זמן רב ונפלה הברה בעיירה: קאהוט פותח בית־ספר עברי גדול.

יהודה קאהוט היה דמות מוכרת בעיירה. ציוני נלהב, נואם מחונן ומורה וותיק, שקיים שעורי־ערב לעברית למבוגרים וכיתות לימוד לילדים בשעות היום — מעין חדר מתוקן.

והנה חידוש: בית־ספר עברי ממש, ששפת הלימוד בו כולה עברית, לרבות הלימודים הכלליים.

תחילה נפתחו בבית־הספר שתי כיתות. גיל התלמידים היה מ־9 עד 11. המורים: יהודה קאהוט, לאה זבלודובסקי ואסתר סלוחובסקי.

לרוב התלמידים כבר היתה הכנה כלשהי בעב־רית עד כדי הבנת שיחה קלה. הכיתות שוכנו

כיתת ביה"ס „קדימה" עם המורים: — גבאי, קאהוט, פרדמן ופרידמן

בבית בו גר יהודה קאהוט (רח׳ פולסקה), ובאותם חדרים בהם הרביץ תורה בעבודתו הפרטית. הוקם ועד ציבורי למען בית־הספר, שהיה מורכב מן הנכבדים שבעיירה. בית־הספר נקרא בשם „קדימה" והיה אחד מבתי־הספר הראשונים של רשת „תרבות" בפולין.

היחסים בין התלמידים לבין המורים, לרבות חברי הועד שנהגו לבקר בשעורים, היו ידידו־תיים, משפחתיים.

עד מהרה גדל מספר התלמידים, נוספו כיתות חדשות, ומחמת המחסור בחדרים התחילו ללמוד בשתי משמרות. כן נוספו מורים חדשים, ביניהם המשורר זאב, משה פישמן ועוד, שהשפעתם היתה רבה. פישמן הגיע מברית המועצות, שם ניהל סמינר למורים לעברית בקיוב. ליד ביה"ס נוסדה ספריה, שבה היו רוב הספרים העבריים שהופיעו באותה תקופה, מקור ותרגום. התלמי־דים בחרו ועדת ספריה, וכן נוסד מועדון־ערב. הצמאון לדעת היה בלתי רגיל. לעומת תכנית הלימודים המקובלת כיום, הרי הלימודים אז פרצו כל מסגרת. בני 10—13 למדו תנ"ך, תולדות ישראל, אגדה, ספרות, עברית ודקדוק וידעו בעל־פה עשרות פרקים מנביאים, מספרות ההש־כלה ומהספרות החדשה. עד מהרה שולבו גם לימודים כלליים וכן תולדות פולין, שפתה וספרותה.

בית־הספר היה לבית־היוצר של נפש תלמי־דיו. כל מורה ומורה תרם משלו. יהודה קאהוט ז"ל דרש מן התלמידים בקיאות בחומר הנלמד; זאב ומשה פישמן, יבדלו לחיים, שקדו על פיתוח המחשבה והאינטליגנציה וטיפחו את כושר הבי־טוי בכתב ובעל־פה. התחיל להופיע עיתון בית־הספר, התקיימו שיחות ומשפטים ספרותיים גם מחוץ לשעות הלימודים.

מעל לכול נהנו התלמידים מקשרי הידידות עם המורים. הטיולים בחברתם — והם היו רבים — השאירו חוויות בלתי נשכחות. את שירי ביאליק למדו בחיק הטבע. מי שהשתתף באחד מטיולי הבוקר, באחד מימי האביב ליער סלוביצ'ן, נושא עד היום בקרבו את זכר השקט המופלא של היער, את פכפוך מי הפלג אשר לידו ישבו, ואת קולו המתנגן של קאהוט, הקורא בשירי ביאליק: „אני יודע יער, וביער אני יודע בריכה צנועה אחת...". וכן זכורות הפגישות בחדרו של זאב שבעליית־הגג בבית פחטר, בשעות בין השמשות, כשמעל לעיירה נישא העשן הכחלחל השקוף מעל גגות המכוסים שלג. לאור האש שבתנור בחדר הקטן קלחו סיפוריו של זאב, והחבריא כולה אוזן כרויה ועין בורקת. כך היו גם השיחות עם משה פישמן והביקורים אצל המורות.

החגיגות בבית־הספר — חנוכה, ט"ו בשבט ול"ג בעומר — נחרתו עמוק בנפש ועוררו געגו־עים וכיסופים לארץ החלומות, עריסת חגי ישראל והתהוות העם.

החינוך העברי הטביע חותמו גם על העיירה כולה. העברית צלצלה ברחובותיה מפי ילדים ונערים.

ממסיימי המחזור הראשון יצאו אחדים להמ־שיך בלימודים בוורשה, ביאליסטוק ווילנה, ואח־דים נשארו במקום והיו לנושאי תנועות הנוער החלוציות בסמיאטיץ' ובסביבתה, גם המורים זאב, משה פישמן, אסתר ולאה — עברו לערים יותר גדולות. הגיעו מורים חדשים ומדי שנה בשנה — תלמידים חדשים, אך הקשר בין התל־מידים הראשונים לבין מוריהם לא ניתק, ולאחר שנים, בארץ, התפתחו יחסי ידידות ורעות עמוקים.

בשנת 1934 ביקר יהודה קאהוט בארץ וערך מגבית למען הקמת בניין לבית־הספר העברי, שקירותיו צרו למאות התלמידים שנוספו בו. הפגישה היתה נרגשת. התלמידים לשעבר וידי־דים תרמו כמלוא יכולתם.

הפצרנו בקאהוט שיעלה ארצה, יצטרף לידי־דיו־תלמידיו, אך הוא ראה את עצמו כאחרון על החומה שתפקידו העיקרי להתמיד בחינוך העברי של הדור. הוא חזר אל עירו ואל תלמידיו ועמם נספה בכבשני טרבלינקה — — —

רבה היתה השמחה בארץ, בהגיע הבשורה שבית־הספר עבר לבניין מרווח, מותאם לצרכים. ביה"ס המשיך בחינוך מאות תלמידים ותלמידות באותה רוח, שפיעמה אותו עם הקמתו, עד בוא השואה.

אותם ילדים וילדות בני 9—11 שנכחו ביום פתיחת בית־הספר העברי „קדימה" בסמיאטיץ', סיפרו לבניהם ומוסיפם לספר לנכדיהם את אגדת אותה שעה חגיגית של פתיחת בית־הספר, עת יהודה קאהוט הסביר בעברית קלה, בהברה האשכנזית, את המושג „קדימה". הוא אמר אז:

„קדימה" — הווה אומר מזרחה. ושם, רחוק־רחוק במזרח, מעבר לים, שם ארץ־ישראל, ארץ אבותינו. שם השמש זורחת כל ימות השנה. שם מדברים עברית. ושם בהתעורר הילד משנתו — אמו אינה אומרת לו „מיין ליב קינד" אלא — „ילדי היקר". אני מאחל לכם ילדים יקרים, שהעברית תהיה שפת האם של ילדיכם".

זכינו. והברכה נתקיימה בנו — הרבה בזכות בית־ספרנו „קדימה" ובזכות מוריו־מחנכיו המסורים — יהא זכרם ברוך!

יושבים: סיר, פירר, —, —
עומדים: מינץ, מרינברג, גרוסקין, ריבובסקי, זיולטק

יצחק שקדי

בית הספר והמועדון

בית־הספר העברי „תרבות" — ובראשו יהודה קאהוט ז"ל, המורה והמחנך — היה המדריך והמנהיג, הפועל ומפעיל, מקור היניקה והחיות לחלוציות ולעברית. הפעולות השונות למען ארץ־ישראל ממנו יצאו.

זכרון אחד לא ימוש ולא יישכח ממני: אלף הספרים הראשון בספרייתו. קאהוט פונה אלי בהצעה לכתוב חיבור מקיף לכבוד המאורע הזה, חנוכת ארון שני לאלף הספרים השני, לסמל שבו. אני ניגש למלאכה, ותוך יום אחד נכתב החיבור ומוגש לקאהוט. קאהוט מנשק על מצחי ואומר לי:

— „בן חיל אתה, יצחק, קלעת למטרה, והרי בזאת חפצתי".

אני הקטן, הרך בשנים, משיג את המטרה. עיני זולגות דמעות גיל ואושר, חנוכת ארון לספרים אשר לבית־הספר העברי שלנו.

הצגת המחזה „שני ניגונים" על רקע תקופת החטופים. מאורע גדול וחגיגי בבית־הספר, בעיירה כולה. הכול משוחחין עליו, חיצ'ה וויסמן משחקת את תפקיד האם, ואני — בתפקיד החטוף, משה'לה.

ניגון התורה מסתלסל והולך: „ששת ימים תעשה מלאכתך וביום השביעי שבת לאלוהיך". ניגון הניגונים המרווה ומפרה את הלבבות, המקרב רחוקים, מזכיר נשכחות, ומחזיר נשמות תועות למכורתן, ליהדות ולעיקריה, למרעה על גדות הירקון תחת המרעה שברוסיה.

מועדון „החלוץ הצעיר". שיחה ראשונה בקבוצת טרומפלדור. 11 היינו. מדריכנו: חיים רוזמן. הוא קורא לפנינו בהסברה ובניחותא את מאמרו של יצחק גרינבוים על משה הס. „רומא וירושלים" — זו לעומת זו. ואנו בני 11—10. נשמות רכות, צמאות לדעת, אחוזי בולמוס לדעת הכול. צעירים אנו, והקליטה לא תמיד קלה. אולם — הלב פתוח, האוזן קשובה, והפה פעור לכל מלה היוצאת מפיו של המדריך.

אנו שוגים בדמיונות, משתלהבים ומתרפקים עליהם: ציון, ירושלים, קבוץ, עבודה, עבודת אדמה.

שנת 1929. מאורעות בארץ, מאורעות דמים. העיירה כמרקחה. דאגה מטרידה, ואין שינה לעפעפיים. לילה־לילה, במשך שבועות, לא ינומו ולא יישנו החלוצים הצעירים. הם מסתובבים ברחובות ומחכים ל...עתון ערב מוורשה, שיביא אחד הנוסעים, אולי יקבלו ידיעות נוספות מן המתרחש בארץ. עורכים מגביות ומציעים הצעות שונות לעזרה. לא ינום ולא יישן חלוץ ישראל.

כ' תמוז, יום השנה לד"ר הרצל. שעת בין השמשות בבית־הכנסת הגדול ב„שולהויף". הבית על שני אגפיו מלא אנשים, נשים וטף, ואני אז כבן תשע. דומיית קודש מסביב. כל אחד מהנאספים מתייחד עם המנהיג המנוח, ואני בתוכם. נושא אנוכי בחובי את גודל האבידה במות החוזה הגדול. אותה שעה שקולה היתה כנגד הרבה שעות אחרות בקביעת חיי — חיינו בעיירה. אותה שעה התייחדנו עם הגעגועים לארץ המולדת...

כבן עשר אנוכי. אקדמיה רבת־עם באולם הקולנוע, מוקדשת לקרן הקיימת לישראל. בזה אחר זה עולים על הבמה זקנים וצעירים בשם הסתדרויותיהם ותנועותיהם ומעלים על נס את פעולותיה של הקרן הלאומית. בדברי כולם הבטחת קודש לפעול למען הקרן הגואלת. אחדות המחשבה, ולמחרת — אחדות המעשה, ובראש המעשה — ילדי בית הספר „תרבות" בהדרכת המנהל היקר יהודה קאהוט.

יצחק קפלן

פעילות דראמתית בעירנו

כתום מלחמת העולם הראשונה קמו בעירנו מוסדות שונים, שהפיצו תרבות והשכלה בציבור: ספריות, מועדונים, חדרי־קריאה, ערבי־הסברה ועוד — רובם משל מפלגות או הסתדרויות. ואילו „להקות החובבים", שמילאו תפקיד תרבותי נכבד, צמחו ביוזמתם של כמה שוחרי תיאטרון מחוננים, שקרקע גידולם משכבות העם.

תיאטרון יהודי של ממש כמעט שלא נזדמן לעירנו, המרוחקת הן מהבירה הפולנית והן מירו־שלים דליטא. לעתים באו להצגת אורחים („גאסטרול") להקות קטנות במתכונת „הבימה הזעירה", מביאליסטוק או מוילנה, שהופיעו בתוכנית משובצת פולקלור ופזמוני־הווי ושירי־עם מסוגננים, ולפעמים קריינים בהופעת יחיד. העלאת מחזות מהרפרטואר האקטואלי של התי־אטרון היהודי הרפרזנטאטיבי, קירבו את הצבור בעירנו להכרת נושאי המחזאות היהודית החדשה ומחבריהם. בזכותם של „להקות חובבים" נתגוונו החיים בעיר, ובימים של חולין הורגשה אצל רבים תכונה בדומה לימים של ערב חג. התרומ־מות־הרוח, שהיתה נחלת חברי הלהקה לקראת כל הצגת־בכורה, סחפה עמה ציבור רחב של אוהדים ואף של מסייעים־מתנדבים למעשה. תקופת פריחתם ופעילותם הברוכה היתה בשנות העשרים בעיקר.

חוגי החובבים הקיפו אנשים צעירים ומבוגרים, והמתמיד שבהם היה החוג שהתרכז מסביב לטיקוצקי — הידוע כטיקוצקי הצלם. ביתו המרווח והפתוח לרווחה היה מקום ויעוד ללהקה בערבים. מהשלב הראשון של קריאת המחזה, חלוקת התפקידים, החזרות שנמשכו חודשים רצופים — עד ל„חזרה הגנראלית" על קרשי הבמה ב„קושארים" (צריפי קסרקטין לשעבר).

טיקוצקי היה הבמאי ועל פי רוב היה משחק את התפקיד הראשי במחזה. גם רעייתו, הניה, אשה משכילה וחיננית, שיחקה ברבות מן ההצגות. שניהם הצטיינו במזג המבורך של שחקנים וחוננו בכשרון טבעי למשחק. אך טיקוצקי לא סמך על האינטואיציה והכשרון בלבד. כשליח־ציבור היה נוסע לעיר הבירה לחזות במחזות החדשים, המוצגים על בימות התיאטרון היהודי. חזה, ספג רשמים, למד, ובשובו ניגש למלאכת הבימוי של המחזה בו בחר. בעל טעם מעודן היה ובחר ממיטב המחזות של פרץ הירשביין, שלום אש, אנסקי, גורדין, גולדפאדן וגם משל סופרים לא־יהודים כגון סטרינדברג, אנדרייב ואחרים. הצד השווה שביניהם — נושאים סוציאליים תוססים מבעיות הזמן.

טיקוצקי — גבר נאה וגבה־קומה, ראש מוצק עטור שער שחור ומתולתל, ממושקף; אדם תוסס ופעלתן בעל נשמה יתרה, ואת כל מרצו וזמנו הקדיש — שלא על מנת לקבל פרס — לתיאטרון וללהקות החובבים שאירגן. ע"פ מזגו היה משחק תמיד תפקידים הירואיים, כשאישיותו החזקה משפיעה על שאר חברי הלהקה.

נקלעתי לחוג של טיקוצקי בעודי נער בזכותו של יענקל אורישעס. קבוצת נערים ונערות בני־גילי החליטה להציג מחזה, ונזקקה למדריך בבחירת המחזה ולבמאי. ידענו שיענקל אורי־שעס, נחתום ע"פ מקצועו, הוא שחקן ובמאי חובב, איש יודע ספר ושוחר תרבות יידיש. עסקן בונדאי פעיל היה וקנאי לדעותיו המפלג־תיות. ואם כי היינו חוג של נוער ציוני נתקבלנו בביתו בחביבות, והוא נאות להכין אתנו הצגה. בראשית שנות העשרים היה כבר אורישעס אדם קשיש, קומתו נמוכה, גבו כפוף קמעא, כשל אדם שעמל קשה בחייו ליד עריבת העיסה ותנור הנחתום. נפש טובה היתה לו, ולא נלאה מלהד־ריך אותנו, נערים חסרי ידיעה אלמנטרית בחוקי הבמה, בהיגוי הטקסט, בקיום דו־שיח וכו'. עבד מתוך חדווה וסיפוק.

כמקום ההופעה שימש אולם רחב־מידות

שהועמד לרשותנו בקומה השנייה מעל לדירתו של מונצ׳אר. במו ידינו התקנו את מקומות הישיבה והבימה, אספנו את ה„רקוויזיט". האולם היה מלא וגדוש. מבקרי התיאטרון לא נתבקשו לחוות דעתם על הצלחת ההצגה, הספיקו לנו תשואותיהם של הצופים. עם אורישעס הכינונו הצגה נוספת, מחזה מחיי המהגרים היהודים בארצות־הברית והיא הועלתה על קרשי הבימה במקום מכובד יותר — ב„קושארים".

ה„סטודיה" של הבמאי אורישעס הכשירה אותי כנראה להשתתף במחזה של אנדרייב „שבעת עולי הגרדום", ובקומדיה של אנסקי שעוקצה מכוון נגד הבולשת הצארית, שבויימו ע"י טיקוצקי. משתתפיו של חוג זה היו אנשים מבוגרים, ביניהם אבות מטופלים בילדים.

בספרי על ההכנות להצגת המחזה המהפכני של אנדרייב עומדת לנגד עיני דמות עממית מעניינת — דמותו של הספר בומבה. בעל־מספרה מכובד ברינק. כדרך רבים מבני אומנותו ידע לנגן עלי כנור והשלים את פרנסתו כ„כלי־זמר" בחתונות. גם את תורת התווים ידע ולימד בני־טובים בשיעורי־בית למשוך בקשת.

כיצד הצטרף הספר בומבה ללהקה שהכינה את „שבעת עולי הגרדום"? אולי טיקוצקי הוא אשר משך אותו, בשל גופו החסון וקרקפתו המוצקה, ההולמים דמותו של קטיגור צאריסטי קשוח. ואכן, צריך היה רק להלבישו במדי שרד עטורי אותות, כדי שייראה כפרוקורור רוסי מושלם. ושמא שכנה בו נשמת אמן של כליזמר יהודי, שחיבב גם את המשחק „על הקרשים". טיקוצקי הדריך אותו איך לעצב את הדמות, ובעיקר בתמונת החקירה. אחד הנאשמים מוצאו מבית אצילים, והבמאי הסביר שעל הפרוקורור להביע במנוד־ראש ובהיגוי מתאים את רחמיו על בן־האצילים, שמרד במלכות והצפוי לדין מוות. טיקוצקי הדגים את המשחק והסביר לבומבה: „איר דארפט אים מיטפילן", והוא השיב בתום לב: „איך פיל דאס אינעווייניג" (אני חש זאת בפנים).

תמונה מהמחזה „בר־כוכבא" (בשנת 1919)
יושב: יהושע קמחי; עומדים (מימין) מנדל ספירשטיין, נטע פירר, מנחם פונדק, גוזדזיק, ז׳ולטק, קוליץ, אלתר פרבר, יצחק גרינברג; (מאחוריהם) — פסח זוננפלד

טיקוצקי, בומבה, אורישעס, אלה היו הקשי־שים שבלהקות החובבים. במחזה „מוטקה גנב" שיחק טיקוצקי את התפקיד הראשי, ואילו אורי־שעס מילא את תפקיד ה„קאטארינאזו"" (בעל התבה המנגנת). זו היתה אחת ההצגות המוצ־לחות ביותר.

זכורים עוד שמות של אנשים מבוגרים שהש־תתפו בהצגות, ושהציבור אהב מאוד את משחקם. הבולט ביניהם פסח זוננפלד, שהצטיין כקומיקן ובדרן. איש שופע הומור ובדיחות. בגמישות גופו הכפח ולפעמים גם בחוטמו הגבנוני נסתייע בתפקידיו המרובים: שדכן, מאהב באופרטה, או סתם לץ. כשרונו היה רב־צדדי: מרקד, מזמר, פורט על כלי־מיתרים. לא תמיד נצמד אל הטקסט הכתוב, ועל הבמה היה מאלתר משפטים משלו תוך משחק. אם לא נכלל במחזה תפקיד קומי מובהק, עיצב אותו לפי מזגו, כך שהקהל היה צוחק וגומל לו בתשואות־חן.

„להקות החובבים" היו מרכזות סביבן אנשים רבים, בעיקר מבין פעילי הסתדרויות שונות, שסייעו בהתנדבות בהכנות הטכניות המרובות להצגה. בעזרתם היו פותרים גם את בעיית ה„ניצבים" (סטאטיסטים), תפקיד שאינו מנחיל כבוד לבעליו. סיפרו מעשה בעסקן ציבור וותיק, שהתנדב להופיע כשוטר רוסי, העולה על הבימה וקורא: צ'טא זא שום? (מה הרעש). משעלה על הבימה לבוש מדים ומאופר תקפה אותו אימת הציבור ושכח את הטקסט...

כאולם ההצגות שימש אחד מצריפי הקסרק־טינים (לשעבר), אשר מעבר לגשר, המרוחקים מרחק ניכר מהעיר. הפרגודים של הבימה הותקנו ממסגרות מצופות בדיקטים. צד אחד היה מחופה בניר טאפיטין ושימש כפנים של בית ואילו הצד החשוף נשאר כרקע לתפאורת חוץ. בהתקנת הבימה, התפאורה והתאורה (זמן רב מנורות של נפט), באיסוף ה„רקוויזיט" והבאתו למקום — לכל אלה נמצאו, כאמור, מסייעים מתנדבים. וזכורים היטב ערבי ההצגה: באולם גדוש מכונ־סים מאות אנשים מכל שכבות העם, נרגשים ומרותקים למתרחש על הבימה. אמנם, הדמויות המהלכות עליה אנשים מוכרים הם מן הרחוב, אך הלבוש, האיפור, המלים של סופר יהודי מפורסם והמבוטאים באורח מודגש ובלתי־שגור — משווים לערב זה מעמד של חגיגיות שלא נגוזה במהרה.

ייחדנו עד עתה את הדיבור על פעולתם של החוגים הדראמתיים, שפעלו ברציפות והיוו מעין מוסד המקובל על הציבור הרחב. אך היו גם הופעות ספוראדיות של חוגים אחרים (מורים, תלמידי בתי־ספר, נוער חלוצי). הלהקות הדרא־מתיות נבדלו בכך, שהן העלו מחזות ספרותיים בשלמותם, ולא פנו לפולקלור או לנשפי־הווי.

בסוף שנות העשרים הופיע אלמנט חדש בת־חום המופעים הבמתיים — נשפים עבריים וארצ־ישראליים מבוצעים ע"י הנוער החלוצי, ובהש־תתפות אנשי קיבוץ ההכשרה השומרי, שהשתקע בעיר. נושאיו היו ההווי החלוצי, כפי שנשתקף בשירה הארצישראלית החדשה ובשירי המולדת החלוציים שנפוצו ע"י השליחים מן הארץ. הצגות אלה נתקיימו באולם הקולנוע החדש במרכז העיר. שומעי עברית לא חסרו בסמיאטיץ'. הקהל היה מורכב ברובו הגדול נוער ציוני וחלוצי, תלמידי בית־הספר „תרבות" ובוגריו, חברי מפלגות ציוניות ואוהדים. בדיעבד היו אלה נשפי פרידה של חלוצים, המתעתדים לעלות בקרוב לארץ. צלילי השירים הארצישראליים הידהדו בחלל העיירה ימים רבים כעידוד וכבשורה לאו־תם צעירים, שהתכוונו ללכת בעקבותיהם.

יהושע גבעוני

נעורים ומשאות נפש

(פרקי זכרונות)

א. העיר

עיירה יהודית, אשר ברבות הימים לבשה מחלצות של עיר. כבישים מרכזיים חיברוה עם בריסק, עם ביאליסטוק, עם וורשה. לא רחוק ממנה זורם הנהר בוג, מגדולי הנהרות בפולין, רחב וסואן. המעבר לצדו השני של הנהר, אל העיירה סארנאקי, נעשה באמצעות מעברת־עץ כבדה („פארום" בלע"ז), הקשורה לכבל־ברזל עבה, נטוי ומתוח מעבר אחד של הנהר לעברו מזה. יער עבות וכביש מתפתל ודרך־חול מוצנעת הוליכו אל הבוג. לאחר מפנה־הדרכים הידוע, המכונה „זאקרנט", נמשכה הדרך אל הנהר בעבי היער. לרגל עסקיו היה אבי נוסע לעיירה השכנה, אל טחנות־הקמח אשר בסארנאקי, ואני נלוויתי אליו בדרכו. בימי ילדותי משך את לבי זה ה„פארומניק", בעל־המעברה המתבודד, המתגורר בצריף קטן בקרבת הגלים הקוצפים, יחיד במרחבי היקום, והוא קם בלילות מיצועו, יוצא אל האופל לשמע הקריאה הרחוקה המהדהדת: פאַ־רום! פאַ־רום!...

העיירה — בדמותן ובצלמן של כל עיירות ישראל שבפולין: השוק במרכזה ורחובות מתמשכים לכל העברים. פארה של העיירה היתה החומה הבצורה אשר במרכזה, הוא ה„ברום" הנודע לתהילה, או ה„ראטוש" בלע"ז. אדירה ונישאה היתה החומה, חנויות בקומת־הקרקע שלה, סביב־סביב, ודירות מעליהן. אמידים וגבירים ולמדנים מהודרים אוו להם כאן משכנם. ברבות הימים פלשו לאיזור המבוצר הזה סניפי התנועה החלוצית והרנינו את אפרורית חומותיו בשירה חדשה ובמצעד־נעורים.

אזורים־אזורים שכנה האוכלוסיה, ולכל אזור אופיו ותכונתו. מחוז בית־הכנסת היווה את ה„שולעף", כלומר „שולהויף", והוא סביבה של דלת־העם, או של בעלי־גוף, שעלו לעשירות מעטה, סביבת בית־המטבחים, משכן השוחט ובעלי־מלאכה במקצת.

שכונה מובדלת היה ה„אונטערנבריק", הם הרחובות היורדים אל הנהר וכל החבל המשתרע מעבר לו. „מעבר־לגשר" התנוססו בתי־החרושת הנודעים לדיקטים, לרעפים, ללבנים, למסמרי־עץ וטחנות־הקמח. בריחוק מקום היו בתי־קסרקטין לצבא, ה„קושארים". בתוכם היה אולם גדול לקולנוע ולתיאטרון, ולהופעותיהם של כל מיני גבורים ובעלי־מופתים. כאן, בחבל זה, נאספו, להבדיל מן החיים, שוכני־העפר בבית־הקברות, הוא ה„בית־עולם", מוקף חומה, עתיק־ימים, נוצר־דורות. כאן הקימו הגרמנים המנואצים את הגיטו, הקיפוהו גדרי־תיל, הרעיבו ועינו והשפילו את יושביו; מכאן הוציאו והובילו את הנצורים חסרי־המגן אל מקום־כליונם.

ייזכר באהבה „רחוב הדואר" (פאָטשטאָווע גאַס), רובו משרדי־מלכות ובתי־מכובדים משלהם, ומיעוטו יהודים נבחרים, רופאים או סתם־עשירים. בראש הרחוב, מול „בית־המדרש הישן", ניצב בית־המשטרה, אשר אימתו נישאה למרחקים; אחריו ה„סטראזשנע קאמאנדע", הם מכבי־האש, עם מרכבתם האדומה וחצוצרותיהם המרעישות; כאן בית־הדואר, והאקספוזיטורה המחוזית, ובית־המשפט, והגן העירוני הגדול. היה זה רחוב הטיולים החביב על כל שדרות העיר ומעמדותיה. הבתים פה לא היו דחוקים וצפופים, כי גנים הפרידו בין נחלה לנחלה. שדרה ארוכה נטועה היתה לאורך הדרך, ובצדה ספסלים למנוחה ולבילוי־זמן, ואף שבילים צדדיים בלתי־מוארים למבקשי־התבודדות. בשבת לפנות־ערב המה רחוב הדואר מהמוני מטיילים, חבורות משפחתיות או קבוצות־נוער מתרוננות, זוגות נאהבים או סתם פרחחים מציקים לעוברים, וילדים חסרי־השגחה. מה נעים

היה לטייל בשדרות הנאות של רחוב הדואר, בצדי־הרחוב האפלוליים, בין גדר ושדרה, וחזרה בין שדרה וגדר, בצל הענפים הפרושים, המת־פשטים מן הגנים.

התחום הנכסף ביותר לבני־הנעורים היה הגן העירוני, אשר בקצה הרחוב. חומה גבוהה הקיפה את חזית הגן ולצדי השער הרחב התנוססו שני פסלי־אריות. בימי החגיגות ההמוניות נערכו בגן משחקים ותחרויות־מירוץ, ריקודי־עם לאור לפי־דים, הגרלות ומעשי־להטים; אז היו נפתחים לרווחה שני שערי הגן הנעול לפני כל נכסף, מי בכרטיס ומי זריז בלא־כרטיס, ובאים ערבים של שמחה רבה וחמדת־נעורים, טיולים בשדרות ומשחקי־מחבואים, של הצלחה וזכייה־בגורל או הפסד ומפח־נפש. עתים היינו מרחיקים לכת בשדרות הגן עד השדות הרחבים המשתרעים ממנו והלאה, אלי כפר, אלי אופק...

עולם שלם בפני עצמו היה איזור הגבעות המכונה „חלוס", מעבר לנהר. צריך היה לעבור תחילה את „הרחוב הגרמני" („די דייטשע גאס"), רחובם של בית־הספר העברי ובתי־חרושת גדולים, הוא הרחוב המוליך אל תחנת־הרכבת, אל „העולם הגדול". ב„חלוס" היו המגרשים לכדור־רגל, לתחרויות־מירוץ, מסלו־לים לטיולים ארוכים וחורשות נאות לכל דכפין. תנועות הנוער מצאו כאן כר נרחב לפעולתן: שיחות ומשחקים, טיולים וכינוסים. טחנת־הקמח הגדולה אשר ליד גשר הנהר היתה תחנת־מעבר לכל הטיילים אל הגבעות, בקירבתה רחצו בפלגי המים הניגרים או נפשו ובילו בנעימות בצל עצי־האורן הגבוהים.

ועוד תיזכרנה כאן שתי המדרכות לאורכה ולרחבה של ככר העיר המרכזית: האחת „מדרכה עממית" לפועלים ובעלי־מלאכה, לפשוטי־העם ולאנשי המפלגות השמאליות, והשנייה „מדרכה אינטליגנטית" לפקידים ולמורים, לסוחרים הגדו־לים ולבני־העשירים, ולכל הנגררים אחרי „החברה הגבוהה"... זו העממית היתה תמיד כבושה בצפיפות, אדם באדם נוגע; בלילות־שבת ובמוצאיה או בערבי־אביב מעוררים היתה מלאה עד אפס־מעבר. השנייה — ארוכה יותר ויתר רחבות בה. רק בשעות של מיעוט־מטיילים הרשו לעצמם בעלי־מסורת לנטות מקוו־מסלולם הרגיל ולעבור את התחום אל המדרכה השנייה... אנשי תנועות הנוער נהגו מ„שני העולמות" גם יחד.

נקל להבין, שחלוקת העיר לשכונות ואזורים, אלה שנזכרו לעיל והיתר שלא נפקדו כאן, לא היתה גיאוגרפית בלבד; היא נשאה בחובה את הבדלי המעמדות ושיקפה את המאבקים הסוציא־ליים בין שכבות העם השונות. „המחלוקת" המ־פורסמת, שפרצה לעתים קרובות בין חוגים שו־נים, בבתי־המדרש, בעסקי־הקהל, בשעת בחי־רת רב או שוחט, גבאי או שמש, חבר־עירייה או ראש־אגודה, לא היתה רק מחלוקת־לשם־שמיים. היא ביטאה את האינטרסים השונים של שכבות העם ואת ההגנה עליהם.

הרקע הסוציאלי מצא את ביטויו בקרב הילדים ובני־הנעורים בצורה המיוחדת להם: פלגות־נעורים לוחמות אחת ברעותה... היו ימים בהם התנשאו באויר העיירה הדי־מלחמה: חבורת־ה„אונטערנבריק" וחבורת ה„ברום" וחבורת־ה„שולהויף" לוחמות ביניהן מלחמות־רחוב! לפתע נסגרות החנויות במרכז העיר, אנשים נועלים תריסי־החלונות, עוברים ושבים מחפשים מחסה מפני מטר־האבנים ושברי־הלבנים שמעי־פה חבורה לוחמת אל יריבתה. לעתים היה זה מגיע לידי קרב פנים־אל־פנים, כשבידי ראשי־הגייסות מגלבים ופרגולים — „קאנצ׳יקעס" ו„נאגאייקעס" — וכל מיני כלי־משחית. בקרבות אלה נפצעו ראשים ונופצו שמשות ונתלשו עמודי־גדרות ונופצו רעפי־גגות. מנהלי „החזי־תות" היו בני־קצבים בעלי גוף וחזקים, או סתם בחורים בריאים ועזי־נפש, שידעו להטיל אימה בכוח־זרועם. מלחמות הרחוב היו נגמרות לרוב בהסתערות על ה„ברום", התפרצות לשני שעריו הגדולים, וכיבושו; היה זה נצחונם של בני השכבות העובדות, בני השכונות העממיות.

ידעה העיר יהודים למדנים, אנשי גדולה ותפארת, מורי הוראה, דיינים בפומבי וצדיקים בסתר, ממיתים את עצמם באהלה של תורה, להם „קיר המזרח" המיוחס וה„עליות" המכובדות, להם הערצה, ואליהם יראת־הכבוד. רבנים דגו־לים ומופלגים־בתורה ישבו על כסא הרבנות בסמיאטיץ. הרב קוסלוביץ, הרב יוסלביץ, הרב רמיגלסקי, ממנהיגי „מזרחי", הרב ד"ר גרשטיין, אשר איחד יהדות ודעת, היו שמות מפורסמים בעולם הרבנות והיו כתר־כבוד ליהודי המקום. הלווייתו של הרב רמיגלסקי היתה עצרת־המונים

עטופת־יגון של בני סמיאטיץ׳ ושל מלוויים מכל קצווי פולין — עצרת־מספד ואבל־עם.

ידעה העיר בתי־מדרשות בכל רחובותיה ואת בית־הכנסת הגדול לתפארת. כאן שקקו חיים בימי חול, וביותר סאנו בימי שבת ומועד; כאן נפגשו יהודים לתפילה ולתחינה ולבקשת רחמים, לשיחת־קודש ולעיון בגמרא, לאמירת פרקי־משניות או „פרקי־אבות" או מזמורי־תהלים, ולהבדיל, לשיחות־חולין, לעשיית־עסקים ולענ־ייני־מחלוקת. למדנים ודרשנים מבני־המקום, או מגידים ופרשנים מרחוק באו, הקהילו בשבתות המוני גברים ונשים לבתי המדרשות, להסברים על פרשת־השבוע, לדרשנות על התורה ועל החיים, או סתם לדברי־התעוררות היוצאים מן הלב ומחממים את הלבבות. חגיגות־עם מפוארות נערכו בשמחת־תורה או בימי הכנסת ספר־תורה חדש להיכל־הקודש: תאורה רבה, ריקודים ברחובות, התמכרות לתורה וגילויי־הערצה לנושאיה, שכרון עליון.

בתקופת „ימים נוראים" לבשה כל העיירה ארשת מורא וחג. מלילות ה„סליחות" עד „גמר חתימה טובה" השתרעו בחללו של עולם צללי אימת־הדין. בתי־המדרשות מלאו קהל רב, עטופי־חרדה, שוקלי חשבון־נפשם, מבקשי־כפורים. בליל „כל נדרי" נשא את דברו בבית־הכנסת הרב דמתא, בלשונו החוצבת הוא קרא לחשבון הנפש ולתשובה, ועורר בכי מזעזע בעזרת־הנשים.

ב. הבית

ימי הילדות הקדומה עברו במלחמת העולם הראשונה. היתה זו תקופה של חילופי שלטון ומשטרים: רוסיה הצארית, גרמנים, פולנים, בול־שביקים, ושוב פולנים. הימים עומדים בסימן המלחמה ומוראותיה, אימת שוד והרג ותהפוכות שליטים. כלי־משחית וגייסות עוברים ומתחלפים — היו הנוף המתלווה לילדות ראשונה. המראות החריפים ביותר שנחקקו בזכרון ללא־טשטוש הם: המחבואים, המצור, שערים נעולים במוט ובריח, חיילים בוזזים, מאסרים, אגירת־כדורים ומשחקי־מלחמה של ילדים... רכושנו, הניתן להצפנה, נטמן בבור מיוחד, בקרקע האורווה, ובכוך מיוחד, סודי, אשר נבנה במרתף הגדול. עליית־הגג שימשה מקום מחבואים לבני־הבית, בעיקר לגברים, בכל שעת־אימים: חילופי־משטר, צעידת־גייסות, חיפושים והתנפלויות. בעליית־הגג היה חלון קטן, מין צוהר עגול חצוב בקיר־הלבנים, והוא הקשר היחיד עם העולם החיצוני. אבי או אחי היו מוציאים ראש, אט־אט ובזהירות, מבעד לצוהר, סוקרים את המתהווה ברחובות ובמרכז העיירה, ומעבירים פנימה את החדשות: על המלחמה, על אסירים מובלים, על תנועת הבריות, על השכנים. בימי־השלווה המעטים, שבין גייס לגייס, היינו מעיזים, הקטנים, לפרוץ את מצור־הבית, לתור בחצר וברחוב, לפשפש במגרות ובארונות של המשטרה הגרמנית, שהיתה הלכה, והיינו צוברים שלל־מלחמה רב: כפתורי־מדים מבריקים וכדורי־רובים חיים, שנעזבו מבע־ליהם־שומריהם והיו לנו לכלי־משחק...

לילה אחד מלילות־המלחמה נחרת בזכרון במלוא־אימתו: שערי־הבית היו נעולים בבריחים הגדולים, אך חיילים הצליחו לפרוץ הביתה דרך הכניסה האחורית, מבעד לחצר. הגברים הופרדו לחדר צדדי, ורק את אמא החזיקו הפורצים באו־לם־הבית, הושיבוה על כסא, ואחד החיילים כיוון את אקדחו אל לבה באיומים! זאת היתה דרכם בסחיטת־כספים. אנחנו, הילדים, ראינו זאת, ובלבנו שקעו ונשתמרו החרדה והתדהמה של המקרה. ולא ייפלא, כי מי שראה בילדותו אקדח מכוון אל לב־אמו, נוטר לעד שנאה למלחמה, מתעב את זוועותיה, שואף לעקור את שרשיה, וצמא לשלום ולברכותיו.

ארבעים שנה גרו הורי בביתם אשר ברחוב הגרודנאי 4. משפחה גדולה ומסועפת צמחה בבית זה, וממנו עקרו לערים אחרות או עלו לארץ־ישראל. ומה פלא שאחרי שנים כה רבות בבית אחד קשתה מאד הפרידה על אמי, בליל הנסיעה לוורשה, ערב העלייה לארץ. ארבעים שנה בין הכתלים האלה, ועתה צריך להיפרד מהם לנצח! עברה אמי מחדר לחדר ונפרדה מקירות הבית בנשיקות ובדמעות. כי היתה זאת לא עלייה בלבד, לא שינויי־מקום, אלא עקירת גושים כבדים הצמודים לקרקעם. בלתי־נשכחת היא דמות זו של האם הנפרדת בנשיקה ובדמע מכתלי־ביתה.

היה זה בית בעל שרשים עמוקים ומסורת ארוכה, בית יהודי ועברי, שופע אמונים וחמימות, נטוע בקרב בני־ישראל שבמקום, ורוחו יונקת

מכל בית־ישראל לדורותיו. אהבת־התורה וגאו־לת־ישראל היו חותמו כל הימים.

אבי, בעל בעמיו, סוחר מכובד וגבאי „בית־המדרש־הישן", עשה את ביתו בית־ועד לתלמידי חכמים ולעסקי־צבור שלא־על־מנת־לקבל־פרס. הוא היה ידידו של הרב, קובע עתים־לתורה בבית־המדרש ובבית, ואינו מזניח את הגמרא בגלל עסקי־הפרנסה. ידוע היה ביושרו, בפעי־לותו למען הקהל, בעזרתו לבריות, וכולם החזירו לו כבוד, כיאה לו. ר' מוטקה היה שם־תואר מפואר, והוא זכה בשם זה לא הודות ללמדנות גדולה, אלא בזכות חיים ישרים ומעשים טובים.

והאם היתה נשמת הבית ולבבו. היא שנטעה בו את הענווה, את תכונת הרחמים והצדק, את טוהר־המידות ואהבת־הזולת, את הדבקות המש־פחתית, כבוד לעמל־כפיים, הערצה לתורה ולנו־שאיה. משחר־יום עד חצות היתה עמלה בחדרי־הבית הגדול ובחצר, מבשלת ואופה, חולבת ומאכילה את הפרות, דואגת לילדים ומקבלת אורחים, ובין מעשה למעשה מעניקה נדבה או פת לדל, וגם מוצאת זמן לקבץ תרומות מידי שכנים וידידים בשביל כלה ענייה, יתום עזוב, אלמנה שכוחה או סתם אביון ונצרך. „צאינה וראינה" ו„מעשה אלפס" היו ספריה החביבים־הקדושים, לחם חוקה בשבתות ובמועדים. בהם התגלמו גדולת־התורה ומאור־היהדות, והם היו לה מקור־נחמה ומעיינות־מרפא לנפשה. משול־חים ודרשנים ובחורי־ישיבה, שאבא הביא מבית־הכנסת לסעודה, היו זוכים לכבוד רב מידי אמי, כי הרי תלמידי־חכמים הם שליחי־התורה עלי־אדמות, וכל היוצק מים על ידם זוכה למצווה־שבקדושה. אם יהודיה היתה למופת ולתפארת. לא קראו לה „צדקת" בחייה, בלומע קראו לה בפשטות, אך „צדקת" היתה בכל הווייתה.

חוויית היהדות וחוויית המשפחה מצאו את מיטב ביטויים בחגים: מה נעימים ומרוממים היו החגים בחיק המשפחה, בטרם התפזרו הבנים, וגם אחר־כך, כאשר ממרחקים היו מתכנסים אחים ואחיות על מנת לחוג במשותף את חגי ישראל.

בהוד והדר הצטיין „הסדר", בליל־התקדש חג הפסח. מסובין על כרים וכסתות סביב השולחן השופע מעדני־מועד בכלים ממורקים, בחדר מלא אור זורח — הרגישו את עצמם כולם כבני־מלכים, כגאולים מעבדות מצרים, ומאמינים היו בגאולה שלמה ובקיבוץ נדחי ישראל מכל הגלו־יות. חיבה מיוחדת רחשו הילדים לחג הסוכות. במקום המיועד לכך, מתחת לכנף ה„פליגעל" המתרוממת מגג־הרעפים המשופע, הוקמה סוכה רחבת־ידים, בנויה ומקושטת כדין. סוכת נודדי המדבר קסמה ללב הילדותי. מבעד ל„סכך" נראו שמי־התכלת ביום והשמים המכוכבים בלילות. לחגים עצמם נתלוו מעשים מפליאים ומאורעות מלבבים, שהלהיבו את דמיון הילד ויצרו את המסגרת הנאה, המסורתית, של המועדים: בדיקת החמץ לאור הנר וביעורו, הכשרת הכלים ברות־חין, אפיית המצות, משחקי־אגוזים בפסח; חץ וקשת בל"ג־בעומר, מאכלי־ירק בשבועות, דגלי שמחת־תורה, לביבות־חנוכה, משחקי קלפים וסביבונים, „אוזני־המן" ומסכות־פורים...

ערבי המסכות היו מרובי שמחה, צחוק ומהת־לות. חג פורים הגיע — עונג לילדים! מחופשים בשמלות או ב„קאפוטות", „פראק עם צילינדר" או סתם בלויי־סחבות, היינו עוברים מבית לבית, נהנים ממעדני־החג, ומעמידים למבחן את זהותנו: „מי אני?"... פזמון חוזר וזמר עליז היה בפי המחופשים: „היינט איז פורים — מארגן איז אויס, גיטס מיר א גראָשן — און ווארפטס מיר ארויס..." כאשר בגרנו, היינו מקבצים בלילות פורים תרומות למטרה ציבורית, לקרן הקימת או לספרייה, וכיוצא בזה.

דומה לפורים שלנו היה ה„קאלענדעס" שלהם. בחג המולד היו השקצים מטילים עלינו אימתם בתעלולי־ה„קאלענדעס". מתחפשים היו לחיות שונות, נזהמות ומשתוללות, רודפים אחרי יהודים ברחובות, מניסים אותם לבתיהם, ואוספים נדבות גם הם כבעלי־המסכות משלנו.

בערבי החורף היה בקרבת ביתנו מרכז המגל־שות, אלה עגלות־החורף הקטנות, הגולשות ויורדות ממרום הרחוב, בצהלות ותרועות: יש מהן המצליחות להגיע למטרה בלא־פגע, ויש מהן המתהפכות בדהירות־הגלישה ומפילות נוס־עיהן בריסוק־איברים... כאשר הילדים גדלו לנע־רים, כבר הרשו לעצמם לנסוע בעגלות־חורף של ממש, רתומות לזוג סוסים מקושטים וענודי־מצלתיים. במוצאי־שבתות רבו הטיולים האלה בחברותא עליזה, תחילה סביב ה„ברום", במרכז העיירה, ואחר־כך לרחובות הצדדיים, המוליכים

לפרברים הכפריים, ותמיד בשירה ובחמדת־נעורים.

מי ימלל עושר החוויות שהנחילו חגי ישראל ומועדיו, אותן מי ימנה! עמוקה ומחנכת היתה השלימות של הבית וכלל־הציבור, המשפחה ומסורת־העם, עמוקה היתה האחדות של זכרונות עבר ומעשי־הווה ומאוויי־עתיד. חיוניותם של החגים, אשר הזינו את ימי־הילדות, קיימת ועומדת לעד.

ג. בית־הספר

ילדי ישראל בסמיאטיץ׳ קנו תורתם בבתי־אולפנא שונים, והם משלושה גוונים: „חדר" ו„תלמוד תורה"; בית־הספר העברי „קדימה" מיסודה של „תרבות", ובית־הספר הפולני הממ־שלתי. בזה האחרון, שהלימוד בו חינם, על־חשבון המדינה, ביקרו או ילדי הורים עניים, מתוך אין־ברירה, או ילדי עשירים מעטים, שנטו לחינוך מבולל. מספר הילדים שנהנו מחינוך דתי גדל, לאחר שהוקם הבית החדש של „תלמוד תורה" בקירבת בית־הכנסת. וכן קרה גם לבית־הספר העברי: מספר לומדיו עלה ועלה לאחר שעזב את הבתים השכורים, הצרים, ב„רחוב הגרמני", ועבר לשכון בביתו העצמי, הנאה והמרווח, שהיה בנוי לפי כל דרישות הממשלה המחמירה. חניכי בית־הספר שעלו ארצה, ויוצאי סמיאטיץ׳ כולם, השתתפו במגבית למען בניית הבית.

אולם הימים, שאנו עומדים בהם בפרקים אלה, הם ימי־הילדות הרחוקים, ימי בית־הספר העברי בפיזורו, בבית „פנדרי" ובבתי־גויים שבאותו „רחוב גרמני". על ימים אלה אי־אפשר לכתוב בלי תחושה עמוקה של נועם־זכרונות־ילדות ורחשי־הודייה למחנכי הילדות.

ובראש המחנכים יהודה קאגוט, מחולל המוסד, מנהלו ורוחו החיה והמעוררת. הוא עצמו חשוך־בנים, ראה בתלמידיו את בניו החביבים, את ילדי־טיפוחו. הוא היה יותר ממורה ויותר ממנהל: מדריך מבוגר ורע מנוסה, נוטע ניצני־תרבות ומצעיד לשערי־החיים, הם שערי־העתיד. אהבתו לא ידעה גבולות, ומסירותו למפעלו לא ידעה מרגוע. את מלאכתו עשה תמיד בחיבת־אב, במטה נועם ולא במקל חובלים, בהסברה ולא בנזיפה, בקירבה אישית ולא ברוגז של התנש־אות. רבים היו המורים בבית־הספר, אך למדרגת מחנך, המחנך, רק קאגוט התרומם וזכה.

שונים היו המורים.

מעלה אני בזכרון את המורה פרדמן, מסורבל, כבד־הליכות, חובש משקפיים גדולים ועגולים. גופו צועד, כביכול, לפני רגליו. הוא נלעג על־ידי תלמידיו בגלל שמו המוזר. מורה לגיאוגרפיה היה, ואני סלחתי לו גיחוכו והקשבתי ברטט לשיעוריו על עולם ומלואו, ספורי־מסעות על ארצות רחוקות, על ימים ואיים, על ערים ומדי־נות, נהרות והרים, על תיירים נועזים, מגלים גאונים וממציאים מפליאים. אהבתי לשרטט מפות ולהיצמד אל האטלס רב־הגוונים, כהיצמד אל אגדה רחוקה, המעוררת כיסופים למרחקים, לאפ־קים, לאין־סוף. ומן האטלס ושמותיו המשונים־האכזוטיים אל אוסף־הבולים, זה המקצוע החביב ביותר בימי הילדות והנעורים. כל בול חדש במחברת, כל בול יקר שהושג לאוסף, היה חג, חגה של הגיאוגרפיה המנצחת, שם נוסף בין ארצות העולם או בין האיים המסתוריים אשר באוקינוסים. כל בול חייב חיפוש באטלסים, הסתגלות לשמו ולמקומו בתבל, נטיעתו בדמיון, במסגרת תמונת־העולם המוכרת, עוד פנה „שלו" בין פנות־התבל הרחוקות.

בכתות הראשונות עוד הספקתי ללמוד מפיו של פישמן, המורה המבוגר והמכובד, אשר פיאר את בית־הספר באישיותו, וכן מפיו של המורה וולף צ׳רניאצקי, הוא המשורר זאב, הידוע בא"י. קאגוט סיפר לי פעם, שגם בסמיאטיץ׳, לפני עלייתו, היה זאב כותב בצנעא פואימות באידיש. בתל־אביב היה מן המורים המפורסמים, החביבים על תלמידיו בבית־החינוך לילדי העובדים, אשר במרכז העיר. שיריו המתרוננים באהבת־מולדת ובאהבת־היצירה אהובים על ילדי הארץ, ועד מרחקי־הגולה הגיעו.

מקרינקי שבפלך גרודנא בא לסמיאטיץ׳ המורה גבאי. מורה לטבע היה. קר־מזג וזר לתלמידיו, רזה וממושקף, חלוש וחולני, מתבודד ופרוש מן הבריות. לאחר שנים רבות נודע, כי מת ממחלה.

שנים רבות לימד בסמיאטיץ׳ המורה קייזר, מוויזנה אשר בפלך לומז׳ה. רווק בודד ומזדקן. לימד שירה, תווי־זמרה, ותקופה מסויימת גם לשון־אידיש בכיתה הגבוהה. הוא טיפח בכותלי בית־הספר את השירה היפה, הדריך מקהלות,

אירגן מסיבות, ידע לפאר את החגים והמועדים. על כן כולם חיבבוהו.

את השפה הפולנית לימד המורה אייזנברג. הוא בא מאחת העיירות הסמוכות, ביקש ללמוד את חוקי המדינה על מנת להיות עורך־דין, אך בינתיים נזדקק להוראה. צעיר היה ורך, עדין ואינטליגנטי. שאף להתהלך בקרב „החברה הגבוהה" שבעיר, אך מטבעו מתבודד היה. היה מטייל יחידי ב„רחוב הדואר", או יושב על אחד הספסלים בצל העצים ומעיין בספר המשפטים שבידו... סופו שנשא בחורה מבנות־המקום הבריאות, אכל על שולחן חותנו, בעל מסעדה הראויה לשם פונדק, ולאחר־מכן נטש את ההוראה וביקש פרנסתו בלשכה לכתיבת תעודות ובקשות, הן ה„פּאָדאַניעס" למשרדי־הממשלה בלשון־פולין.. פולנית לימדה בבית־הספר גם המורה מרגוליס, מזלוצ'ב אשר בגליציה המזרחית. הצ־טיינה בשלוותה ובנועם־הליכותיה. עדינת־נפש היתה ואהובה.

רבים ושונים היו המורים, שנזכרו ושלא נזכרו כאן בשמותיהם — איש איש ואופיו ומקצועו. מכולם למדנו תורה. אך לא היו בכל שנות־לימודי בבית־הספר שעות מרוממות כשעות שבילינו בחברתו של יהודה קאגוט: בכיתה ובחצר, בטיולים ובמשחקים, בשיחות על מרפסת־הבית בזמן ההפסקות, בשעת החלפת ספרים ליד הספריה, בהליכה המשותפת מבית־הספר המרוחק העירה, בשיעורי המחלקה ובפגישות בשניים. לא ישכחו תלמידיו את שעורי הספרות והתנ"ך. לילי־חורף קרים וזועמים, שלג וסופה בחוץ, אפלה מאיימת, העצים ערומים ועריריים, החלונות מכוסים שרטוטי־כפור, מקלעת־פיתוחים, מעשי־אמנות — אך בתוך הכיתה חם לנפש, מאמרי חז"ל רועפים חכמה ותבונת־חיים, שירי ביאליק מעוררים לתקומה, שירי טשרניחובסקי לוהטים נעורים ואמונה, גבורה ויופי, פרקי התוכחה והחזון של הנביאים נוטעים בלב את רוח ישראל, אהבת ישראל ואת הכיסופים לארץ־ישראל.

לפני עלייתי לארץ־ישראל באתי לבנין בית־הספר בסמיאטיץ', הוא הבית החדש שהוקם להגיד ברכה וליטול ברכה מפי המורה. עברתי שנות נעורים ובגרות, נדדתי על פני פולין,

ועד ביה"ס „קדימה" ומוריו נפרדים מאהובה קפלושניק העולה לארץ (תרפ"ג / 1923)
עומדים מימין לשמאל: סיר, פונדק, גבאי, סאלאט, שרשבסקי
יושבים: זאב, פישמן, סלוחובסקי, קפלושניק, פרידמן, קוהוט, ויזנברג

קשרתי דרך־חיי בהגשמה החלוצית, ובכל אשר הייתי נשאתי רחשי־תודה למקור הראשון, לבית־היוצר של ילדותי. היה זה אחרי ביקורו של קאגוט בארץ, ומצאתיו רענן, מעודד, נלהב מכל אשר ראה, מן היצירה ומן האור אשר זורח ממנה. העמיקה בו הכרת שליחותו המחנכת, כביכול הטילה עליו ארץ־ישראל הממשית, הנבנית, לאחר שחזה בה, עול נוסף, תפקיד מוגבר: להכין אנשים עברים, להכשיר חלוצים, להעמיק מעניות התרבות, להכין יותר, למהר יותר... אחרי ביקורו בארץ הרגיש את עצמו לא רק מורה, אלא שליח, שליחה של ארץ־ישראל בגולה.

כשקרבה שעת־פרידתנו כיסה העצב את פניו, ולאחר נשיקה להטת מלאו עיניו דמעות. עוד חניך הולך לארץ־העתיד, והוא נשאר בנכר. הוא התרפק עלי כאדם הנפרד ממשהו שלו עצמו, חלק מישותו. עלייתו של כל תלמיד היתה בשבילו חשבון־נפש, חשבון גורלו הוא. וכאשר עזבתיו אמר לי: אתה עולה, עלה והצלח; תפקידי להיות כאן; אני עדיין לא סיימתי את תפקידי בגולה...

ד. לבטי־נעורים

בימי העבר הלא־רחוק היתה העיירה כולה, על זקניה ונעוריה, ככל עיירות־ישראל, שומרת מסורת וחרדה על תרי"ג מצוות ועל מנהגים מקובלים מדורות. היה זה יישוב המסתפק במועט, שמח בחלקו וקופא על שמריו, עד אשר פרצו גם לסמיאטיץ' רוחות חדשות מן העולם הרחב וגרמו למהפכה במושגים ולשינוי בארחות־החיים. אהבת־התורה התנגשה באהבת־החיים, יציבות־הקיים ושלוות־העמידה — בתסיסת הנ־עורים. עלו תנועות ציבוריות בישראל, קם „החלוץ" וקיבוץ־ההכשרה, בית־הספר העברי ותנועות־הנוער — והם סחפו אתם כל בחור וטוב בעיירה. מאז זרמו החיים בשתי נתיבות זרות ומרוחקות: דור הולך ודור בא.

בית־הספר העברי „קדימה" היה בעיר מקור לרוח־החיים החדשה, המשוחררת מכבלים, היה מרכז ובית־יוצר לאוירה עברית וציונית ולגעגו־עים לארץ־ישראל. בלימוד הלשון העברית וספ־רותה, דברי ימי העם, סבלותיו ומלחמות־קיומו, בשיחות על ישראל ועל העולם, בהדרכת הקריאה, בנטיעת אהבה לספר, חיבה לשירה, דבקות בתנ"ך, הערצה לביאליק — בכול היתה יד מכוונת, מובילה לעתיד.

הכיסופים לארץ־ישראל, אשר ניעורו בבית־הספר העברי, מוארים בכיסופי דודות ארוכים, ניזונו מצער הגולה, ממחנק העיירה, מהמופת החי של חלוצי קיבוץ ההכשרה בקאינקה, העו־לים ארצה, מתסיסת־הנעורים לחיי־חברה, לפעי־לות אישית, לגאולה עברית, לחברה חדשה.

מלחמת־אבות־ובנים פרצה גם לתחומי בית־המדרש. בני־הנעורים החלו מבקרים בבתי־התפילה רק בשבתות ובמועדים, ובעיקר ב„ימים נוראים". הופרה השלווה, ופרצו וויכוחים על אדם ועולם, ועל דעות ואמונות, על הבריאה והטבע, על שכר ועונש, על „עולם־הזה" ו„עולם הבא", על „מאין באת?" ו„לאן אתה הולך?", על מקור־היקום ותכלית־הקיום... לפני התפלה ולאחריה, ובהפסקות־הנופש, ליד ה„שטענדער" או בפרוזדור־הכניסה ל„בית־הכנסת־הישן", נאב־קו אבות ובנים, זקנים וצעירים, על מהות האמונה ועל דמות השקפת־העולם. במלאכת השיכנוע נטלו חלק גם שכניו של אבי, יהודים בעלי־תורה, שוכניו המכובדים של „המזרח": יואליקה ה„גבור", יקותיאל קפלן הבעל־קורא, וויינברג האריסטוקראט, ומארינברג הצנוע והמתמיד. לעתים הוסיף מלה כבדה משלו, במ־תינות ובידיעת־ערך־עצמו, גם פייבל רדזינסקי העשיר, הפבריקאנט הגדול ו„גבאי הכבוד" של בית־המדרש, היה מגביה את משקפיו, מרים ראשו מעל דף הגמרא, בודק את הצעיר־המרדן במבט חודר ופיקח, ומבטל במחי־יד, במלת־מחץ, את כל טענותיו וסתירותיו...

נתמוטטה הסמכות, שהיתה פעם בלתי־מעור־ערת, ופגה היראה־האוסרת־כל־שאלה. היו הורים שהתנחמו ב„צרת רבים חצי־נחמה"; אך אמי לא מצאה נוחם בכאבה, גם אם הוא כאב התקופה, מכת־הדור. היא לא סלחה, ושמרה תרעומת, עתים כבושה־מסותרת, על כל הציונים וכל ה„אפיקור־סים", על בית־הספר המודרני ומוריו, על כל ה„לאַקאַלען" והרוח השוררת בהם, על כל אלה, אשר מוליכים, לדעתה, לדרכים נלוזות ועקלק־לות...

כאמור, הופרה השלווה, והיא הופרה פשוטה כמשמעה ב„בית־המדרש הישן". המשמעת, שהח־זיקה את בני־הנעורים ביד חזקה, החל להתפורר.

באו מעשי־תעלולים של הילדים והנערים, בעיקר בשעות בין־ערביים, בדמדומי בין־השמשות... אוי, כמה היו מציקים לו למנדלי השמש, מוציאים אותו מכליו ומדליקים את רוגזתו!...

מנדלי זה היה הרבה יותר מאשר „מנדלי דער שמש", וראוי הוא להקדיש לו בזה ציון־למזכרת.

מנדלי לא היה השמש הראשי ב„בית־המדרש הישן". בתפקיד זה כיהן שנים רבות יהודי מכובד, שהיה ראוי לעמדה זו: שייע דער שמש, או שייע דער געלער, על שום זקנו הצהוב ובעל־מידות, שעיטר את דמותו. הוא שטיפל בתשמישי־הקדושה של בית־המדרש, בספרי־התורה ובארונות־הספרים; היה מלווה את הרב בדרכו לתפלה ובשובו לביתו; היה מוליך ומביא את כל עניני בית־המדרש ובעיותיו אל אבי־הגבאי, נוהג בנועם ובמסירות, ביושר ובהצנע־לכת, והוא, שייע זה, היה גם בעל־תפילה נעים וערב מאין־כמוהו. ודאי, לא עיטרה ראשו תהילת החזנים המובאים ממרחקים, מערים מפורסמות, ובכסף מלא. הוא לא הלך בגדולות ולא בז לקטנות. „מעריב" של מוצאי־שבת לא היה פחות יקר וקדוש בעיניו מ„מוסף־מיוחס" ומ„פיוט" של יום־טוב... כל החזנים הגדולים והקטנים, אשר הובאו לסמיאטיץ' לא הצליחו להוריד את שייע מגדולתו, להשפיל את ערכו, לבטל את עצמיותו, ולהתחרות בו. כי היו בתפילתו „סודות" ידועים רק לו: מתיקות יהודית, דביקות אמתית, השתפכות־נפש כנה, יושר וענווה.

אולם, השמש של „העולם־הזה" של בית־המדרש היה מענדלעל. יהודי מיוחד במינו, אחד בעיר, מענדלע־אוניקום. הוא גר בבית קטן, לא הרחק מבית־המדרש, בסימטא קטנה, בחדר של ד' אמות. ותמיד חדרו מלא אנשים, ומכל הסוגים: אדוקים וחפשים, בוגרים וצעירים, ציונים ובונדאים. מענדלעל זה סוכן־העיתונים של סמיאטיץ' היה. עתון כי רצית, חדשות אם איווית — אל מענדלעל לך! שם תמצא "היינט" ו„מאמענט", „פאלקסצייטונג" וגם „אונזער עקספרעס", „הצפירה" או „היום", ו„האנדלס־צייטונג", ו„נאש־פשעגלאנד" ואפילו „חווילה"... הכל אצלו, וכולם הולכים אליו. הבא לקבל עתון אינו נחפז ללכת... מה יש למהר? יש שהות לעמוד מן הצד, להישען אֶל הקיר או אל ה„קאמאדע", עליה פרושים העתונים, לעבור ברפרוף על כותרות־ החדשות של עתוני היריבים, אפשר דעה להשמיע, התרשמות והגבה, לנחש מהלכים בדרכי־העולם, אפשר עקיצה להבליע ולפתוח ויכוח... חדר צר ונמוך זה הוא מרכז הפוליטיקה הסמיאטיצ'אית, ומענדלע החולש על הכול. הוא קורא כל עתון, הוא יודע הכול, הוא בר־סמכא בדיפלומטיה העולמית ובפוליטיקה היהודית... באי־ביתו התאוו לדעת לאיזו מפלגה נוטה מענדלעל עצמו, אך לא יכלו לרדת לעומק־הדבר. יש ונטה חסד לבונדאים. לרוב קילל וביטל את כל המפלגות, כוּלן יחד היו פחות מדי קיצוניות, פחות מדי מהפכניות בשבילו... ביסודו אידישיסט היה, בעל נטיות שמאליות, תמיד חריף וקיצוני בעמדתו.

והנה, מנדלי זה היה שמש! השמש, שעליו כל עול־המעשים בחיי יום־יום: דואג למים ולמטאטא, לסדר ולנקיון, שומר המפתחות ושומר הרכוש, וממלא שליחויות של דא והא. ילדים ונערים התחברו אליו, כי גם הוא אהב חברתם. לרוב היה מקרב אותנו, נוטה חסד והבנה למעשי־המשובה שלנו, ובצלות עליו הרוח הטובה היה מעניק לכל אחד מאתנו כינויי־חיבה מוזרים, בנוסח מילותיו המשונות־ה„בין־לאומיות", אשר אהבנו, כגון „יהופיץ", „פלאַקן־ציער", „פיפסנהאלץ"... כאשר הגדישו הצעירים את הסאה, הציקוהו והקניטוהו, היה מרחיק אותם ונלחם בהם, נאלץ לרדוף אחריהם שעה ארוכה סביב הבימה (ה„בעלע־מער"), סביב־סביב, עד אשר הצליח לגרשם. בזמנים כאלה לא היינו גם אנחנו טומנים ידינו בצלחת... אך כל שעת־מריבה עם מענדלעל נסתיימה במהרה בשעת־פיוסין.

מרד־הנעורים ניזון לא רק ממחנק־העיירה, מכיסופים למרחבים, ממצוקות־הנפש של גיל העלומים. מסביב סערו מאבקים ציבוריים בקרב העמים ובעמנו, והם השאירו את חותמם בנפש הדור הצעיר. ההסתכלות במתרחש סביבנו העלתה הרהורים ומחשבות־ערעור על המצב הקיים. היינו עדים לפרשות המחלוקת העגומות בין „כותל־המזרח" לבין „אחורי־התנור", בין ה„ברום" המתנשא לבין ה„שולהויף" העני והעלוב. ראינו את משכנות־הסימטאות של אלה הזקוקים למתנת־בשר־ודם, לנדבת חסד, ל„מעות הטים". שמענו על סוחרים יראי־שמים, אשר אינם מדקדקים

בדין „איפה ואיפה". ידענו על ניצולם של הפו־עלים בבתי־החרושת שבעיר. המוסדות הנפלאים לעזרה הדדית, אשר פעלו בנפש חפצה, ושלא על־מנת־לקבל־פרס, לתמוך אביון ודך, יתום ואלמנה, כלה ענייה וזקן מבקש לחם, לא האפילו על אי־השויון החברתי — הם הבליטו שהיסוד רעוע ומחייב שינוי. רצינו לפרק עול־גולה ולתקן עוול־חברה גם יחד. לא הסתפקנו בהטפה לצדק בספר הספרים, רצינו לראותו שריר וקיים בחיים, בחיינו. לא קיבלנו כדין־נצח, כחוק־בל־יעבור, את „לא יחדל מקרב הארץ". לא השלמנו עם הגורל כאמ־הותינו: „כך היה וכך יהיה. גדולים מעמך לא הצליחו לשנות את העולם, ואתה, פרחח קטן, רוצה לשנותו ?" הן אבותינו ראו גם את הגולה כנצחית, יציבה, בלתי־מעורערת עד ימות־המשיח, ואילו בקולם שמענו — לאן היינו באים ?...

ארץ־ישראל פלשה לביתנו, לחיינו, בצינורות שונים, בכוח משיכתם של חיי הציבור העבריים ואחים מבוגרים, והודות למורים השונים אשר מצאו בביתנו דירת־ארעי בימי שבתם בסמיא־טיץ'. עליית־הגג היתה בבית, „בוידעם שטיבל", מובדלת מקומת־הקרקע, דירה ששימשה שנים רבות מרכז לפעילות ציבורית. האחיות המבוג־רות היו פעילות בהפצת השפה העברית, בהקמת „החלוץ", באוסף כספים לקרנות הלאומיות, ובטיפוח הספרייה העירונית. ישיבות ומועצות התכנסו בבית, בדירה העליונה, בעניני השקל, מגביות קרן היסוד, בית־הספר, קשרים עם המר־כזים בבירה, הבאת מרצים־אורחים, וכד'. בחדר המרכזי התנוססו בימי־ילדותי שתי תמונות גדולות: האחת של שאול טשרניחובסקי, המ־שורר בתפארת־עלומיו, עטור בלוריתו הגדולה המתנשאת ביפעה ובגאון; והשנייה של מקסים גורקי, לבוש מקטורן רוסי פשוט, סגור־צווארון, בעל פנים עזים ואמיצים. בדירה זו שכנה ספריית הבית, העברית והרוסית, שהשאירו המבוגרים, בעוזבם את סמיאטיץ', לצעירים מהם. את הקללה מן „התוכחה" „והיו לך חייך תלויים מנגד" היתה אמי מפרשת בנוסח מודרני, כקללה מכוונת להגירת הבנים והבנות והתפרדות המשפחה: חייך הם ילדיך, אשר לאחר עוזבם בית־הוריהם רק תמונתם תלוייה מנגד על הקיר כמזכרת...

רבים היו המשכילים בסמיאטיץ' מבני הדור הישן, אשר ידעו לשון־קודש מימי ה„חדר" ו„הישיבה", גירסת־ינקותם מן החומש ומן הגמרא ומן התפילות. אך מעטים היו בסמיאטיץ' הבתים, בהם נשמע דיבור עברי וניתן מקום כבוד לעברית החיה. אחד מאלה היה ביתנו. ליד לשון־אידיש, שפת ההורים והמוני היהודים, שלטה בביתנו העברית, בהשפעת בית־הספר העברי, מכוח התנועה הציונית והגעגועים לארץ־ישראל, וכתו־צאה מהפעילות החלוצית של בני־הבית. רב היה חלקה של השירה העברית בתחיית הלשון ובנטי־עת הכיסופים למולדת. מבית־הספר וממועדוני החלוצים פרצו הביתה השירים העבריים, הארץ־ישראליים. בלילי החורף הארוכים או בימי־שבת, ועת פגישות ידידים ואורחים או בשעות התבוד־דות בדמדומי בין־ערביים, אפשר היה לשמוע ליד התנור הלבן, השופע חום, צלילי שירה משתפכת, צלילי ערגה וכלות־נפש, המצמיחים כנפיים לדמיון ומשכיחים לשעה את זעם הקור והסופה שבחוץ, את עול הלימודים בבית־הספר, את הקיפוחים הקטנים בחברת הילדים, את כל המציאות האופפת... „הכניסיני תחת כנפך..." — שרה באשקע מרינברג ידידת־ביתנו העדינה בקולה הרך־הערב. שירה וערגה, אהבה ויופי ירדו כרוכים יחד. הרוח נישאה למרומים, וכנפים צמחו לנפש. מאוויי־הילדות בגרו לתסיסת־נעורים.

הרוח העברית והארץ־ישראלית גברה בבית אחרי עליית האחות הבכורה, אהובה — מרא־שוני העולים ארצה מעיירתנו. מן הארץ החלו להגיע מכתבים ועתונים, תמונות ומשחקים, אתרוג לסוכות, סביבונים לחנוכה ותנ"ך בכריכת „בצלאל". בצמאון שתיתי את דברי העתונים הבאים מן הארץ הנכספת: את „בן־ארצי", הח־ביב על בני־הנעורים, ואחר־כך את „במעלה", את „דבר". ליל־חג היה בבתים רבים בעיירה הלילה בו נתקבל משלוח הדואר מא"י. זריזים היו מקדימים לבית־הדואר לפנות־ערב ומקבלים מכתביהם בו במקום. באולם הדואר או בפרוזדור, ואפילו על מדרגות הכניסה, היו עטים בהמון מצטופף על הדוור, קוראים בשם וזוכים בחבילה מן התרמיל הכבד... את המאוכזבים היה נושא־המכתבים מנחם: „עדיין כותבים, עדיין כות־בים..." אותה שעה ציפיתי גם אני בבית־הדואר ברטט ובכליון־עיניים. ששה גליונות „דבר" היו מגיעים בצרור אחד, מנה של שבוע ימים, ובצרור,

לעתים, גם תוספת מיוחדת של עיתון ילדים או עיתון היתולי או גילויים ממראות הארץ. הייתי מחפש את „המוסף" הספרותי לשבתות ומגלה בשמחה שיר חדש מאת רחל, המשוררת שידעה בענווה ובתום „להעצב בעצבה ולגיל בגילה הדל" של הארץ הנבגית, ובזה לנחם את עצמה ולהלהיב את אהבת המולדת ואהבת היצי־רה בלב קוראיה. לא רק המשלוחים מן הארץ, גם המכתבים להתם, „אל אחותי היקרה בציון", נהיו לחלק בלתי נפרד של החיים בגולה והגבירו את הנהייה לארץ־ישראל.

מכל המעיינות האלה שתיתי, עד שהגעתי לתנועה החלוצית.

ה. בשורת האביב

קאיאנקה —

כפר על־יד סמיאטיץ', ששה ק"מ מהעיר, כפר ההכשרה הראשון של „שחריה". היה הדבר בימי העלייה הרביעית. בחורים ובחורות מן העיר התלכדו אז לחבורת־הכשרה חלוצית בכפר הק־רוב. זוכר אני את „המשק העצמי" שלהם, התחלת קיבוצם — את כיבשתם הראשונה לפני צאתם הכפרה. מכיבשה אחת הגיעו במשך הזמן לעדר־צאן, ולא עוד אלא שזכו למקום־מרעה בכפר. אחר ההתחלה הצנועה הונח היסוד לקיבוץ ההכ־שרה בקאיאנקה.

כפר גויי ארוך טובל בכרי־דשא רחבי־ידים, חורשות עצי־לבנה זקופים ויערות עצי־אורן גבוהים. חצר־הקיבוץ היתה עם הכניסה לכפר. חצר מרווחת עם באר בטבורה, ואסם־תבואות מול חזיתה, והביקתה הכפרית הנמוכה בצדה. עליית־הגג של הביקתה היתה מחסן לשחת, מקום לשינה, פינת־סתר להתיחדות ומקלט־לילה לאורח. כל החצר מוקפת יערות, שדימות וככרות מרעה. דרך־המלך עוברת ליד הגדר ונמשכת והולכת לעיירות הסביבה ולסניפי־העבודה של הקיבוץ, לפלוגות השכנות העובדות במנסרות של נורז'ץ ודומברובה.

בחורים ובחורות מסמיאטיץ ומערים אחרות בפולין קיבלו כאן את הכשרתם לעבודה, לחיי משק חקלאי, לחברה משותפת, כשחזון העלייה מתרונן בנפשם. ימים ארוכים בילו בכפר, ממנו נטרדו והלכו לקיבוצים אחרים, ממנו נפרדו להרחבת הגבולין, להקמת פלוגות־הכשרה נוס־פות במרחקים: פוסטלניק, איבצביץ', ועוד. כאן נתכנסה מועצת „החלוץ" של פולין בשנת 1927. בדומברובה השכנה, בתוך יערות עבותים, נפגשו לראשונה באי־כוח קיבוצי ההכשרה מכל הארץ, מקלוסובה שבוולין ועד לקיבוצי ההכשרה העונ־תיים אשר בגליל וילנה. מכאן שמו פעמיהם לארץ אחרי מאורעות אב תרפ"ט, עם פרוץ גלי העלייה החמישית.

השפעה מיוחדת השפיעה והאצילה קאיאנקה על הנוער החלוצי בסמיאטיץ'. אוירה של ארץ־ישראל ורוח־של־הגשמה עברו מהכפר העירה וכבשו במופת החי את לבו של כל מורד, שואף ועורג בבני־הנעורים. בימי שבת ומועד היה הכפר מקום טיולים לרבים. כאן נשמנו אווירה אחרת, חדשה־רעננה, אווירת עבודה וטבע, פשטות והרות. שליחים מארץ־ישראל ואורחים מהמרכז בוורשה נזדמנו לעיירה ועשו גם בה שליחותם הודות לקיבוץ ההכשרה. שמורים בזכרוני פרטי ביקוריהם ורשמי־השפעתם של הרצפלד, טבנקין, נתן ביסטריצקי ואחרים. אנחנו, ילדי הסניף העירוני, היינו אורחים קבועים בכפר. ביקרנו את מושבת המדריכים הגלילית של „החלוץ הצעיר" והשתתפנו בפגישת קיבוצי ההכשרה. אתנו ובינינו התהלך השליח מא"י, איש עין־חרוד, וכבש את לבנו בפשטות לבושו והליכותיו, באש המשיחיות החלוצית הבוערת בדבריו. הוא היה לנו הסמל החי של ארץ־ישראל הנבנית, של העמק הנגאל.

הרוח החיה של „שחריה" היה מנחם פונדק ז"ל, ממייסדי הקיבוץ ומדריכו בגולה ובארץ. בן למשפחה ציונית ותיקה היה מנחם, אדם עברי, אציל־נפש, דמות של חלוץ מגשים. נמוך־קומה היה, אך מהיר־צעד ורב־פעלים. היה עובר את הרחוב הגרודנאי, במורד הנהר, מן העיר לקא־יאנקה או מן המשק לבית־הוריו, בצעדים מזור־זים, רציניים, מודאגים. אישיותו היתה חוף־מבטחים לכל חברי המשק בימי הויכוחים הסוערים והלבטים הקשים, פרי התקופה ההיא, על המפלגות בארץ ועל צורות ההתיישבות ועל המשך הדרך. בכל תחנות־הנדודים של „שחריה" בארץ (חדרה, יבנאל, מגדל) היה מנחם סומך כושלים, מעודד מתעייפים ומתייאשים, אלה שדרך־הסבל סגרה בפניהם את ראיית המטרה, חזון־העתיד. הוא התנגד להליכת העולים למשק

קיים, בנוי, כפי שהוצע להם, ותבע התישבות חדשה, התחלה מבראשית. עיקר השפעתו באה מהיותו מקיים נאה את שדרש נאה. בשטח העבודה ויחסי־חברה תבע הרבה מאחרים, אבל גם תבע הרבה מעצמו והחמיר מאד כלפי עצמו בכל המחייב הגשמה אישית.

ביום־הכפורים תר״ץ נטרף מנחם בגלי הכנרת, ויהי אבל כבד בין חבריו בארץ, ובסמיאטיץ׳ כולה.

היינו בבית־הספר העברי בני מחלקה אחת, הששית, שכמה מתלמידיה היו כבר מאורגנים ב„השומר־הצעיר״. בתוך המחלקה התארגנה „שביעיה״, שחיפשה לעצמה דרך לתנועת־הנוער. לבנו היה ל„החלוץ״, למשק קאיאנקה. בטרם מצאנו שביל להתארגנות, היינו במחלקה גוף עצמאי, מחפש דרך. אמנם, ראינו את עצמנו חלוצים צעירים, אבל לגוף ציבורי טרם הגענו. בתקופת־מעבר זו היווינו במחלקה קבוצה בשם „טגשכן״ (ב„לשון״ המיוחדת שהמצאנו פירושו: „חברים״)... ברכתנו איש לרעהו היתה „תמזן״ (ב„לשון״־הסתרים שלנו: שלום). על לוח־המודעות של המחלקה היו מופיעות מודעותינו בלשון הנעלמה מעין־אחרים... כאשר תמו הלי־מודים במחלקה הששית, והגיעה עת הצילום המסורתי של סוף־השנה, הצגנו למורה קוהוט תנאי להשתתפותנו בצילום: הכרה בקיומנו כקבוצה. וכה הצטלמנו, לסימן־היכר: שורה מיוחדת, ניצבת, ובידי כל אחד מ„השביעיה״ מקל קטיפה ארוך נטוי לו, כרובה, על שכמו...

ימי־השתעשעות אלה לא ארכו, ובלבנו גמלה החלטת ההצטרפות לתנועה החלוצית.

היה זה באחד מלילות החורף. השלג הלבן ענה בחריקה־שריקה לפעמי ההולכים. ירח מלא תעה בין מפלשי עננים. חברי „השביעיה״ המלוכדת צעדו לעבר מועדון „החלוץ״ ובלבם „שביב ההחלטה״. ליד חלונות האולם הזה שבסימטא צדדית, בבית קטן ורב־ימים, עמדנו כבר לא־פעם, נמשך הלב לשירה ולריקודים, לחיי צוותא של נוער. רק חלוצים בוגרים היו שם, והילדים מסתכלים מהצד, מציצים דרך החלון, מגורשים וחוזרים, חוזרים ומגורשים. באותו ערב של חורף, כשגמלה ההחלטה בלבנו, קראנו את המזכיר (חיים רויזמן) לשיחה. שיחת־טיול ארוכה זו מחוץ לעיר נסתיימה באירגון „קבוצת־טרומפלדור״, שהיתה למעשה קבוצת־היסוד של „החלוץ־הצעיר״ .

לא במקרה בחרנו בשמו של טרומפלדור. היה זה חמש שנים, בקירוב, אחרי מאורע תל־חי. דמותו של הגיבור הגלילי נהייתה לאגדה, שפשטה בעם, עוררה הערצה, הולידה מאוויים לקוממיות, לעמידת־כבוד של יהודים בונים ומגינים, אמיצים ועזי־נפש. דמותו של מייסד „החלוץ״ ברוסיה, איש הקיבוץ בארץ, מגן הגליל, נהייתה לסמל, מורה־דרך לדור־המעפילים: למולדת, להגנה, לחברה חדשה.

בימים ההם עשה עלינו רושם עז שיר־הנעו־רים והמרד של דוד שמעונוביץ: „אל תשמע, בני...״ השיר עורר סערה אף בין ההורים, שראו בו פגיעה בסמכותם העליונה והאחת. לתסיסת הנעורים שלנו ולגעגועינו חיפשנו תמיד ניב מאמץ, מעודד. והנה בא משורר מרחוק, והוא מדבר אל רגשות לבנו, מקדש את מעשינו וכיסופינו:

אל תשמע, בני, אל מוסר אב
ואל תורת אם אַל אוזן תט;
כי מוסר אָב הוא קו לקו
ותורת אם: לאַט, לאַט...

קריאה זו עוררה בנו שמחה, ציפיה ליופי. בישרה לנו אָביב:

בלילה קר, בליל אדר,
התשמע איך האביב שר?

ואנו שמענו, שמענו לשיר ולאביב — ויהי לנו חג ובשׂורה.

ד״ר שמואל סוקניק

הנוער הסמיאטיצ׳אי במאבקו להשכלה

לפני מלחמת העולם הראשונה וגם בזמן המלחמה הסתפק הנוער הסמיטיצאי, בדרך כלל, בבתי־הספר ובחדרים שהיו קיימים בעיר. הדרך לישיבות שמחוץ לסמיאטיץ׳ היתה אמנם פתוחה, וצעירים, שנפשם חשקה בתורה, ואשר לא נרתעו מכל הקשור בחיי בחור־ישיבה — גם ניצלו דרך זאת. אולם הדרך לגימנסיות ובתי־אולפנא אחרים היתה כרוכה בקשיים רבים ובהוצאות גדולות, ועל כן — רק נחלת בודדים מבין האמידים או מיחידי סגולה בעיר.

עם גמר מלחמת העולם הראשונה השתנה המצב. החלה גוברת והולכת בקרב הנוער שאיפה להשכלה וללימודי חול, היא חדרה גם לשכבות העממיות, והרצון להגיע להשכלה תיכונית וגם גבוהה חדל מלהיות נחלת העשירים בלבד. ויש לציין, כי רוח מחודשת זאת תקפה לא רק את הנוער, אלא גם את לבותיהם של הורים רבים. והורים אלה עשו הכול, ולעתים למעלה מיכולתם, כדי לאפשר לילדיהם לרכוש השכלה גם בבתי־אולפנא מחוץ לסמיאטיץ׳.

★

המרכז הראשון אליו כוונו בראשונה עיני הנוער הלאומי־ציוני מעירנו — היה ביאליסטוק. הסיבה לכך היתה כפולה: ראשית, קיום הגימנסיה העברית בעיר זאת, ששימשה אבן שואבת לחלק ניכר של הנוער מהעיירות הקטנות שמסביב לה, ובמיוחד אותו חלק שהיה חדור רוח אהבה לציון; ושנית, השפעתו הברוכה של מורנו הדגול יהודה קוהוט, שהפנה והדריך את בוגרי בית־ספרו וגם אחרים לגימנסיה זאת.

באביב 1921 הגעתי לביאליסטוק יחד עם שלמה מינץ ונטע רובינס. מצאנו כבר שם את קובה מונצ׳ר, שהיה תלמיד הכיתה השניה בגימנסיה העברית ואת ראובן וינשנקר (גפני), שעסק בעיקר בלימודי קודש באותו זמן. כעבור זמן מה נצטרפו אלינו גם יצחק קפלן ומנחם פונדק.

שלושתנו נתפתינו בראשונה להיכנס לישיבה המקומית. סופר לנו, כי ישיבה זאת מספקת לתלמידיהם לא רק לימודי קודש, אלא גם שפת המדינה ולימודי חול ביד רחבה. והורינו רצו כמובן לזכות אותנו בשני העולמות גם יחד; במאד מאד רצו שנמשיך בלימוד התלמוד אחרי שהקדשנו לכך כל כך הרבה שנים.

אולם מהר מאד נוכחנו לדעת, כי לימודי החול ניתנים בישיבה זאת על קצה המזלג, והואיל והתלמוד פסק משום מה לעניין אותנו — החלטנו לעזוב את הישיבה ולהתכונן לבחינות כניסה לגימנסיה העברית.

התייעצנו על כך עם מר אליעזר טש, שהיה אז מורה בגימנסיה העברית; ואחרי שהשגנו סוף סוף גם את הסכמת הורינו, עזבנו את הישיבה ובעזרת מורים מהגמנסיה הצלחנו לעבור על כל החומר שהיה דרוש לבחינות הכניסה, ואחרי חודשים מספר נתקבלנו (שלמה מינץ, נטע רובינס וכותב הטורים האלה) לכיתה השלישית. לדאבון כולנו לא נצטרף אלינו יצחק קפלן — היות ואביו ר׳ יקותיאל דרש ממנו להמשיך בלימודיו בישיבה.

בינתיים זרמו בעקבותינו לביאליסטוק קבוצות נוער נוספות מסמיאטיץ. אולם רק בודדים הצליחו להתגבר על הקשיים השונים ולהתקבל לגימנסיה — יצחק מאזור, פנחס שרשבסקי, אליהו נוביק, גדליהו מרמור, צפורה טש, גיטל מונצר, ואחרים שבאו אחרי עוזבי את ביאליסטוק. היתר נאלצו להפסיק את הכנותיהם ואת לימודיהם אם מסיבות כלכליות ואם מסיבות אחרות.

גם דרכם של אלה שנתקבלו לגימנסיה לא היתה סוגה בשושנים. בני סמיאטיץ אומנם הצליחו לרוב בלימודים וביניהם היו אפילו תלמידים מצטיינים, אולם המצב הכלכלי בבית היה לרוב לא קל ובמיוחד לחץ שכר הלימוד הגבוה. הכסף במזומנים שקיבלנו מההורים הספיק כמעט

רק לשכר דירה ושכר לימוד, ומזונותינו — רובם מחבילות שקיבלנו מהבית. בשר, ביצים, חמאה, פתיתים, עוגות ולעתים גם חלות, סופקו לנו מדי שבוע מהבית בחבילות. ארוחות בוקר וערב הכינונו בעצמנו, ואת הבשר שקיבלנו בישלה לנו בעלת הבית לארוחת־צהריים, תוך הקפדה שהכמות תספיק לנו עד החבילה הבאה. בגיל צעיר מאד נאלץ הרוב מאתנו ללמוד לשמור על תקציבו הזעום ולא לבזבז על פיתויים שונים שלא חסרו כמובן.

עם החמרת המשבר הכלכלי בבית, נאלצתי להפסיק את לימודי בכיתה החמישית ולחזור הביתה. חזרו אז לסמיאטיץ גם שלמה מינץ ונטע רובינס. חורף שלם התבטלנו, והבטלה הזאת השביתה מנוחה מאתנו וגם מהורינו. תוך חיפוש אחרי מוצא לחידוש לימודינו נודע לנו, כי בוארשה קיים סמינר ממלכתי להכנת מורים להוראת לימודי היהדות בבתי־ספר פולניים ובו התלמידים משוחררים משכר לימוד.

כה הגעתי לסמינר המורים בוארשה אשר ברח׳ גנשה. נצטרף אלי גם משה רדזינסקי, אשר למד לפני כן בגימנסיה פולנית בלומז׳ה. הלימודים בסמינר זה היו בשפה הפולנית, פרט לעברית, תנ״ך והיסטוריה עברית שהתנהלו כמובן בעברית. המורים היו רובם אקדמאים, ומהם גם בעלי שם בין לאומי: להיסטוריה כללית — הפרופ׳ באלאבן, להיסטוריה עברית — הד״ר וייס, המשמש כעת, כפי שנודע לי, פרופיסור בסמינר לרבנים בארצות־הברית.

מבחינה כלכלית היה מצבי בוארשה טוב למדי. משכר לימוד הייתי פטור, וגם יכולתי להשתכר משיעורים פרטיים. במשך תקופה מסויימת ניהלתי אפילו קורסים לעברית בגרודזיסק — עיירה סמוכה לוארשה. ועם כל זאת החלטתי אחרי שנת לימודים אחת בסמינר — לא להמשיך בדרך זאת. לא יכולתי לראות בכך את עתידי בחיים, כי שאיפותי היו בכיוון אחר לגמרי. וכך גמלה בי ההחלטה לחזור שוב לגימנסיה העברית בביאליסטוק.

בינתיים נעשה הסמינר למרכז משני לבני־סמיאטיץ׳. נהרו אליו אלה שראו את יעודם בהוראה, וגם כאלה אשר מסיבה זאת או אחרת לא יכלו להגיע לגימנסיות. ביניהם יש להזכיר את מרדכי פירר, משה וינר, יצחק שקדי, אברהם בש, סשקה לוין ואחרים. גם הסמינר לגננות בוארשה משך אליו בנות מסמיאטיץ׳ וביניהן: הניה קפלושניק, שתי השפרינצות פירר (בת אייזיק ובת מרדכי).

★

אחרי עבודת הכנה ממושכת ובחינות כניסה מחדש — נתקבלתי לכיתה השביעית בגימנסיה העברית, לאותה כיתה בה צריך הייתי להיות לולא הפסקתי לימודי בביאליסטוק. אמנם המצב הכלכלי בבית לא שופר בינתיים, אך הייתי כבר במצב שיכולתי כמעט לפרנס את עצמי משיעורים פרטיים.

משה רדזינסקי עזב אף הוא את הסמינר בוארשה ועבר לוילנה, שהתחילה לשמש כעין מרכז שלישי בשביל בני סמיאטיץ׳. סיימו בה את השכלתם התיכונית גם נטע רובינס, יצחק מאזור ואריה רמיגולסקי.

★

רק שמונה מבני־סמיאטיץ, שהתחילו בזמני ללמוד — הגיעו לגמר השכלה תיכונית; שישה מהם סיימו גימנסיות עבריות — ושנים גימנסיות פולניות. כמה מבני סמיאטיץ׳, וביניהם שמואל ליטבסקי, הגיעו להשכלה תיכונית על־ידי לימודים אקסטרניים.

רובם של אלה שהגיעו להשכלה תיכונית עשו מאמצים כדי להמשיך בלימודים גבוהים. אולם הדבר לא היה קל וגם לא כל כך פשוט. לרובנו לא היו תעודות־בגרות, כיוון שגמרנו גימנסיות עבריות, שלא היו מוכרות על־ידי השלטונות הפולניים; בתי־האולפנא הגבוהים בפולניה היו איפוא סגורים בפנינו. לא שפר גם חלקם של אלה שהגיעו לתעודת־בגרות ממלכתית. הנומרוס־קלאוזוס סגר גם בעדם את הדרך ללימודי רפואה, הנדסה וכד׳.

נשארה איפוא לכולנו רק דרך אחת, והיא — ללמוד בחוץ לארץ. במרבית האוניברסיטאות של ארצות אירופה הכירו בתעודת הגמר של הגימנסיות העבריות, ולא היה כל קושי להתקבל בהן. הקושי העיקרי היה — מניין לקחת את הכסף לשם כך? ההורים רצו כמובן לעזור, אולם המצב הכלכלי הגרוע הגביל במידה רבה את האפשרויות, ורצון טוב בלבד אינו מספיק.

נאלצתי משום כך להקדיש שנה אחת להוראה בבי"ס „תרבות" בביילסק־פודלאסקי, והכסף שחסכתי משנת הוראה זאת שימש לי יסוד למימון יציאתי לחוץ לארץ ולקיומי שם בזמן הראשון.

התחלתי את לימודי ברפואה בעיר ליג' — בלגיה. ואחרי הגיע שמה גם יצחק מאזור. בגלל אי־הסתגלות לאקלים הארץ ולשיטות הלימוד באוניברסיטה זאת — עברנו לג'נבה אשר בשוויצריה. יחד אתנו עברו, מאותה סיבה, קבוצה גדולה של סטודנטים יהודיים, רובם בוגרי הגימנסיות העבריות בביאליסטוק ווילנה. קבוצה גדולה ומגובשת זאת שימשה תגבורת חשובה לזרם החלוצי־ציוני במושבת הסטודנטים היהודיים בג'ניבה. אגודת הסטודנטים העבריים „השחר" — שבין מייסדיה וחבריה נמנו בזמנם פרופ' חיים וייצמן, אברסון ואחרים — יכלה, הודות לתגבורת זאת, להגביר את היקף פעולותיה.

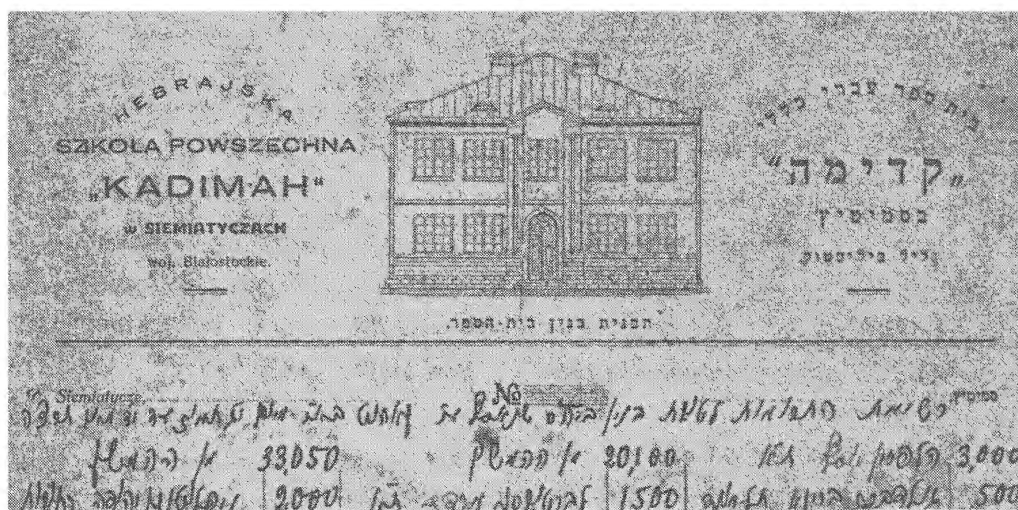
הוקם אז גם ארגון כללי של סטודנטים יהודיים באוניברסיטת ג'ניבה, ובבית אשר נמסר לרשות ארגון זה ע"י הקהילה היהודית — סודרה „מנזה" שסיפקה ארוחות זולות לסטודנטים היהודיים. בית זה הכיל חוץ מ„המנזה" גם מספר חדרים, שבהם שוכנו סטודנטים במחיר סמלי.

ערים ותוססים היו החיים במרכז סטודנטים זה, והבית שלנו ברחוב קרוג' 90 שימש כתובת לא רק לציבור הסטודנטים היהודיים, אלא גם לעסקני ציבור שונים שהגיעו לג'ניבה מהתפוצות ומישראל גם יחד.

אחרי תחנות־ביניים באוניברסיטאות של וארשה וגרמניה, הגיע לשויצריה גם אריה רמיגולסקי, ושם נשאר עד סיום חוק לימודיו ברפואה. שנים מבני סמיאטיץ' הגיעו איפוא לגמר לימודיהם ברפואה בשוויצריה.

קבוצה שנייה מבוגרי סמיאטיץ', וביניהם פנחס שרשבסקי, גדליהו מרמור ושמואל ליטבסקי, שמו פניהם לצרפת והצליחו לסיים שם את חוק לימודיהם במקצועות הנדסה שונים. בצרפת השתלם גם, כפי ששמעתי, אליהו נוביק, אולם גורל לימודיו וגורלו הוא לא ידועים לי.

אנו רואים, איפוא, כי רק בודדים מבני סמיאטיץ', מאלה שהגיעו להשכלה תיכונית — לא המשיכו בלימודים גבוהים. רובם המשיכו בלימודיהם חרף כל הקשיים, וחמישה מאלה גם זכו לסיים את חוק לימודיהם: שנים ברפואה ושלושה בהנדסה. כל המסיימים, פרט לאחד, אף מצאו את דרכם לארץ, מי במוקדם ומי במאוחר. הארץ, אותה אהבו ואותה הוקירו בחדר ובבית־הספר, ואשר לקראתה חונכו בתנועות הנוער — זוהרה וקסמה לא פגו ולא הועמו במשך שנות הלימודים בנכר, ועם סיום לימודיהם עלו אליה, השתקעו בה ואף השתרשו בתוכה.

HEBRAJSKA
SZKOŁA POWSZECHNA
„KADIMAH"
w SIEMIATYCZACH
woj. Białostockie.

בית ספר עברי כללי
„קדימה"
בסמיטיץ

תבנית בנין בית-הספר.

Siemiatycze

№

ועדת הספריה של ביה"ס „קדימה" בשנת תרפ"ז עם המורה יהודה קאהוט
פונדיק, מינץ, לוין, סלוחובסקי, וייסמן, צירולניק, שמש, גולדברג, קפלושניק, גרינברג, ברן, לב, גולדברג

הווי ודמויות

יצחק קפלן

משא הזכרונות

מַה רַב מַשָּׂא הַזִּכְרוֹנוֹת
שֶׁכָּל אֶחָד נוֹשֵׂא עִמּוֹ –
מִי בְּהֶמְיַת־הַלֵּב,
מִי כְּמִכְוַת־אֵשׁ בַּבָּשָׂר הַחַי,
וּמִי בִּכְתֹבֶת־הַקַּעֲקַע שֶׁעַל זְרוֹעוֹ.

בַּעֲיָרָה נִדַּחַת, אַחַת מִנִּי רַבּוֹת,
בְּשָׁנִים שֶׁלֹּא מִן הַמִּנְיָן הָרָגִיל
בְּלוּחַ הַזְּמַנִּים וְהַתּוֹלָדוֹת –
נִתְאָרַע חֶזְיוֹן־אֵימִים.
לֹא רַעַשׁ אֲדָמָה,
לֹא זִרְמוֹ הַסּוֹחֵף שֶׁל עִידָן,
הֵמָּה אֲשֶׁר מָחוּ
אֶת בֵּית גִּדּוּלֵנוּ הַצָּנוּעַ.
יְצוּרֵי־אֱנוֹשׁ (חֶלְאַת אָדָם!) עֲקָרוּהוּ
בְּרִשְׁעוּת וּבִזְדוֹן־לֵב.
אַךְ בְּקִרְבֵּנוּ הֶעֱמִיקוּ שָׁרָשָׁיו.

לֹא עַל תּוֹר מוּפָז בַּחֲלוֹמוֹת
יֶהְגֶּה כּוֹתֵב הַדְּבָרִים;
לֹא בְּעֶרְגוֹן וְכִלְיוֹן־נֶפֶשׁ
יַעֲלֶם עַל רֹאשׁ עִצְּבוֹנוֹ.
נִכְחוֹ – מְחוֹז יַלְדוּת אָבוּד,
וּבְנְקִיפַת־לֵב בְּקֻלְמוֹסוֹ יִרְשֹׁם.

נוֹף הַיַּלְדוּת שֶׁנִּצְמַת מֵאֶרֶץ!
חוֹמָה מְרֻבַּעַת שֶׁל בָּתֵּי־מְגוּרִים,
חֲנוּיוֹת וְדוּכָנֵי מַרְכּוֹלֶת,
שֶׁמֵּאַרְבַּע רוּחוֹתֶיהָ כִּכָּר וָשׁוּק –
רָצִיף שֶׁל אֲבָנִים גַּסּוֹת,
וּמִדְרָךְ לְבָאֵי יוֹם־הַשּׁוּק וְהַיָּרִיד,
וּמִגְרָשׁ לְמִשְׂחֲקֵי זַאֲטוּטִים וּפוֹחֲזִים.
חוֹמָה בִּפְנִים לְחוֹמָה.
וְכִשְׁלוּחוֹת לָהֶן סִימְטָאוֹת וּפַרְבָּרִים
שֶׁתַּו הֶעָמָל וְהַדַּחֲקוּת בָּהֶם טָבוּעַ
כָּל יְמוֹת הַחוֹל, בְּכָל עוֹנוֹת הַשָּׁנָה.
רַק פְּסִיעוֹת כַּמָּה
מֵהַחוּלִין שֶׁל הַפַּרְנָסָה וְהַפְּרַקְמַטְיָא
נִפְרֶשֶׂת שְׂדֵרָה, וְאִילָנוֹת בְּעַלְוָתָם
נוֹסְכִים שַׁלְוָה וָרוֹגַע.
וְאַף מִי, שֶׁפָּנָיו אֶל הַתְּפִלָּה,
יַפְטִיר: מַה נָּאִים אִילָנוֹת אֵלֶּה –
וְלֹא יִתְחַיֵּב בְּנַפְשׁוֹ.

וְהָלְאָה מִזֶּה –
שְׂדוֹת־קָמָה וְכָרֵי־מִרְעֶה
שֶׁבְּיַרְכְּתֵיהֶם בִּקְתוֹת הָאִכָּרִים
מְקוֹרוֹת־עֵץ גַּסּוֹת וַאֲלוּמוֹת־קַשׁ;
חוֹרְשׁוֹת שֶׁל אוֹרֶן וַעֲצֵי לִבְנֶה,
טְחָנוֹת עַל אַשְׁדּוֹת־מַיִם,
וְשָׁמַיִם –
שֶׁצְּרִיחֵי כְּנֵסִיּוֹת וּצְלָבִים מִזְדַּקְּרִים בְּאָפְקֵיהֶם.

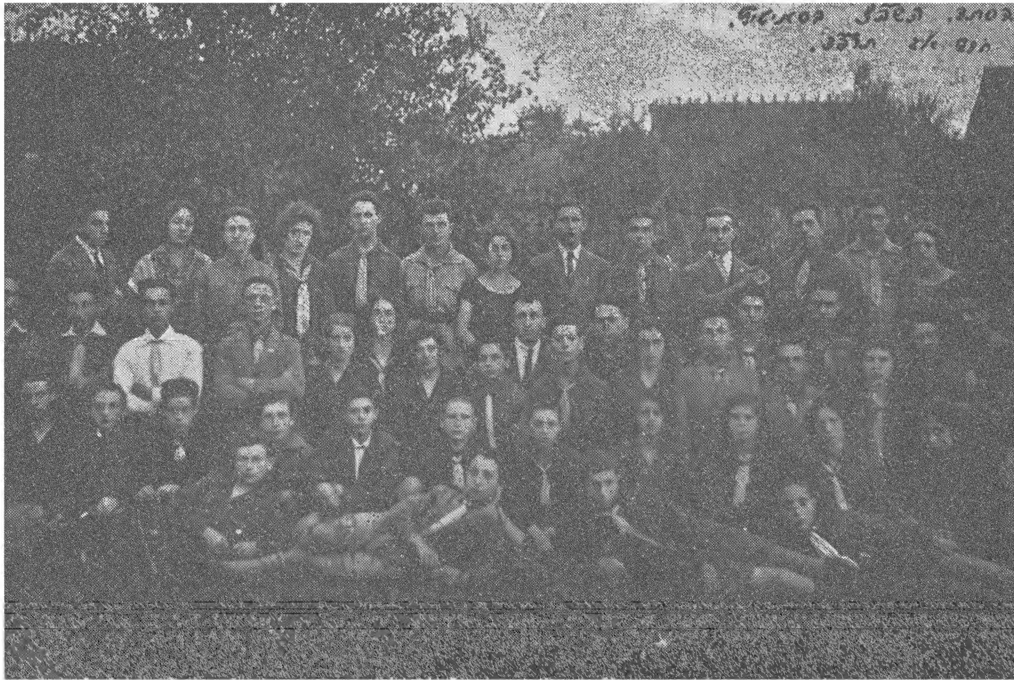
מְחוֹז הַנְּעוּרִים!
הוּא נִשְׁקַף אֵלֵינוּ מִבֵּית־הָאֻלְפָּנָה הָעִבְרִי
וּמִמּוֹעֲדוֹנֵי הַנּוֹעַר הַחֲלוּצִי –
אֵלֶּה הַגְּשָׁרִים הַנְּטוּיִים
בֵּין מְחוֹז הַיַּלְדוּת לִמְחוֹז הַחֵפֶץ.
הֲלֹא הֵם אֲשֶׁר מִלְּטוּנוּ

מִמְּצוּקַת הָאֵין־מוֹצָא,
טִפְּחוּ בָּנוּ חֲלוֹם, שֶׁיֵּשׁ לוֹ סֵבֶר,
וְשִׁנְּנוּ לָנוּ אֶת הַצָּו:
וּבְחַרְתֶּם בַּחַיִּים!

לְמַעַן הָשִׂיחַ עַל כָּל אֵלֶּה
לָקַחְנוּ גִּלָּיוֹן גָּדוֹל.
וַנִּכְתֹּב עָלָיו בְּחֶרֶט־אֱנוֹשׁ
אֶת דִּבְרֵי הַיָּמִים,

הַחֲרוּתִים עַל לוּחַ לִבֵּנוּ.
לֹא גַּלְעֵד שֶׁל אֲבָנִים,
לֹא מַצֵּבָה אִלְּמָה
נַצִּיב כְּיָד לִמְקוֹם הוֹרָתֵנוּ.
מִלִּים רוֹטְטוֹת וְזַכּוֹת
בְּדַפִּים שֶׁל סֵפֶר זִכָּרוֹן
יְדוֹבְבוּ אֶת הַחַיִּים שֶׁנִּצְמְתוּ מֵאֶרֶץ
וְהֵם יִנָּצְרוּם מִדּוֹר לְדוֹר.

כתוב על ערש דוי, כסלו תשכ״ג

הסתדרות „השומר־הצעיר" בסמיאטיץ׳ בשנת תרפ״ד

פנחס פחטר

פרקי חיים ומראות

א. רחוב החצר

בן סמיאטיץ' אני. הורי, אהובה (ליבע) ואברהם ברוך פחטר, גרו ברחוב החצר — „די הויפישע גאס". ועל־שם־מה נקראה רחוב החצר? משום שקצהו האחד נגע בככר־השוק המרובעת, וקצהו השני התחבר לגן הגדול, פארק בלע"ז, זכר ושריד לתפארת האצולה הפולנית מימים עברו. לא ארוך היה הרחוב — 500־600 מטר אורכו — ובתיו ספורים.

אתחיל בתיאור הרחוב מצד בית־הכנסת, בניין גדול ויפה מבפנים ומבחוץ, בנוי בסגנון מזרחי עם כיפות וקימורים. יחיד היה בית־הכנסת בעיירה, ובחזית בניינו, לצד הרחוב, גינת־נוי מטופחת יפה, תופעה בלתי־שכיחה אצל רוב התושבים היהודים. הבית השני היה בית ציבורי של הקהילה, ובו שוכנים כבוד הדיין מאיר וולויל וכן ה„הקדש" — בית לזקנים גלמודים, בלשון העם. בהמשכו של בית זה בית־הקברות החצוי — ואחריו, לכל אורך הרחוב עד הגן, 4־5 בתים של פולנים ורוסים. בתים וחצרות רחבי־מידות, מוקפי בוסתנים של עצי פרי מכל המינים, וגני־נוי עם פרחים מרהיבי עין ושיחים ריחניים.

הצד שממול — כולו בידי יהודים. הבית הראשון, אף הוא בית ציבורי, המשמש את כלל האוכלוסייה בעיירה, בו שוכן מרכז מכבי־אש מתנדבים, והוא ממלא עוד כמה תפקידים ציבוריים משותפים לתושבים היהודים והנוצרים. אחרי הבית — חלקו השני של בית־הקברות, על המצבות השקועות וה„אוהל" הבודד, זכר לרב צדיק שחי ופעל בימים עברו. זכורני, כי בימי תשעה באב ו„עשרת ימי תשובה" וסתם בימי צום וצרה, הייתי רואה יהודים ויהודיות מקיפים את בית־הקברות מבפנים לגדר.

אחרי בית־הקברות — בית סבי פרץ פחטר, וסמוך לו — בית הורי. קצת הלאה מזה בית לבנים גדול, משותף לשני בתי־אב, מיקוצ'ינסקי ויעקב ויינשטיין, ובסוף — ביתם הגדול של משפחת צוקר, לא רחוק מהפארק.

הבתים משני צדי הרחוב טובלים בעצים ופרחים, סגנון שונה מרוב הבתים והרחובות היהודיים בעיירה. הרחוב רחב, לאורכו שדרת עצים עתיקי־ימים, והוא מקום טיול ומפגש בערבים של כל ימות השבוע לנוער, ובימי שבת וחג, אחרי שנת־הצהרים — לכל יהודי העיר, בעיקר ל„עמך", להנאה מהטבע, לראות ולהיראות. לעומת־זאת שאר רחובותיה היהודיים של העיירה — בתיה צפופים, קיר בקיר יגעו, ללא חצרות, ללא עץ ופרח. ניגוד בולט ומשווע לרחוב החצר.

ב. בתי־אב ברחוב החצר

בית צוקר, לשון הדיבור בחוג המשפחה — רוסית, או פולנית. הדור הצעיר לומד בבתי־ספר רוסיים מחוץ לסמיאטיץ', והוא רחוק מהבעיות החברתיות, המנסרות בציבור היהודי. רחוקים מחיים ציוניים ואינם לוקחים חלק בהם. אך תהפוכות־גורל מי ידע? הבת הבכירה, פילה צוקר־פרליס, חינכה את בנותיה בגימנסיה „תרבות" בבריסק ובאוניברסיטה העברית בירושלים ועם התאלמנותה בשנות השלושים השתקעה עם שתי בנותיה בארץ־ישראל.

בית יעקב ויינשטיין, משפחה יהודית עממית, לא מתנשאת, מעורבת בחיים הציבוריים של העיירה ונענית לכל נצרך. הדור הצעיר משתתף בפעולות תרבותיות שונות, כגון בלהקת החובבים, המציגה מחזות שונים באידיש לנוער הסמיאטיצ'אי. הילדים מתבגרים ומתפזרים על פני רוסיה הגדולה, ורק יהודית, שנישאה למשה פחטר ונתאלמנה בשנת 1920, עלתה ארצה עם בנה הקטן בן־עמי ב־1925.

בית מיקוצ'ינסקי, בית הנוטה להתבוללות. הילדים לומדים מחוץ לסמיאטיץ', ועם התבגרותם נטמעים ברחבי רוסיה הגדולה.

בית הורי על ששת ילדיו הקטנים. אבא עסקן ציוני ובין פעילי הדור הצעיר בעשיית נפשות לציונות המדינית. הבית הוא בית ועד של הנוער הציוני, על ויכוחיו ודיוניו בנושאים שונים. ואנו, הטף, גדלים באווירה זו. אני קיבלתי את חינוכי הראשון ב„חדר מתוקן", משותף לבנים ולבנות. שפת־ההוראה בו, אם זכרוני לא מטעה אותי, היתה עברית, ומנהלו היה ויגדורוביץ. „החדר המתוקן" נמצא בבית שכור אצל פולני, בקצה אחד הרחובות. מדוע זה בביתו של פולני ולא בבית של יהודי? משום שסירבו להשכיר דירה ל„חדר מתוקן", שמגמתו היתה ציונית ביסודה. זוכר אני במטושטש את החגיגות של ימי חנוכה, ט"ו בשבט ועוד, שנערכו ב„חדר מתוקן" זה. היו אלה ניצנים ראשונים של התחייה הלאומית וה־ציונית שנשתלו בנו, הילדים הרכים. הם, הילדים והניצנים, תרמו את חלקם במפנה שחל במחשבה היהודית לגבי חזון הדורות והתגשמותו — מדינת ישראל.

בית סבא על שלושת בניו — אברהם, שלום ומשה — והבת היחידה לאה. מספרים כי בצעירותו היה סבי נוסע לרבי מטריסק. אני זוכר אותו כיהודי שומר מסורת, לאומי, ציוני, עסקן ציבורי בעיירה — ראש ועד הקהל לפרקים — תקיף בדעתו, מקובל ומעורב בין הבריות. שומר־מסורת, אך לא חרד קנאי. בשבת ובימי־מועד הולך להת־פלל בבית־מדרש הישן, ובימי־חול מקיים את התפילה בבית. מספרים, כי פעם ביום הכפורים התלקחה שריפה בבית־המדרש, מרוב נרות הנש־מה הדולקים בצפיפות. יהודים ברחו ומיאנו לכבות מחשש חילול היום הקדוש. סבא הלך וכיבה את השריפה. בין מנויי וקוראי „הצפירה" היה, וסבתא חנה לא פעם היתה מתרעמת: „אוי לי, מיום שהתחיל לקרוא את ה„גאזט" (עתון בלע"ז) נעשה לאפיקורס". בערב יום הכיפורים היה יושב בבית המדרש ליד ה„קערה" לישוב ארץ ישראל.

בית סבא היה גדול ומרווח: הסאלון ובו רהיטים מרופדים קטיפה אדומה ומחופים ציפיות לבנות כל השנה, ושהיו מוסרות רק לביקורי אורחים ולאירועים נכבדים; חדר־אוכל עם ריהוט כבד, ושלוש תמונות מקשטות את הקירות — הגאון מוילנה, השר מונטיפיורי וד"ר הרצל; ארון ספרים מלא ספרי ש"ס ותלמוד ושאר ספרי מפרשים; מטבח רחב־ידים ובו שני שולחנות — אחד לבשר ואחד לחלב; תנור גדול לאפיית לחם וחלות, ששימש לימי שבתות להכנת צ'ולנט ותה רותח כשר לשבת; המקרר המקורי, הוא המרתף ע"י המטבח, השומר על הקור בימי־הקיץ, שדברי־אוכל לא יתקלקלו, ובימי־חורף — על הפירות מפני הרקבון.

רחוב החצר („הורישע גאס")

פרץ וחנה פחטר

וכבר באותם הימים, כשהייתי עדיין בין הטף, דיברה הדודה לאה עברית. הבית סוער מויכוחים בענייני דיומא, והיא פעילה בין המתווכחים והמתדיינים. הדוד שלום אהוב על הטף במשפחה ועל הנוער הסמיאטיצ׳אי בכלל. מדברי אנשים שהכירוהו ומדברי בני הבית מצטיירת דמות של מרכז הפעילות הציונית והתרבותית בעיירה. הזכרתי את „החדר המתוקן", ודומני, כי זה היה אחד ממבצעיו בפעילותו הציונית־ציבורית. הוא היה ציר בועידה השלישית הציונית הכל־רוסית בהלסינגפורס בשנת 1906. הטיף, הסביר, תבע מאחרים להגשים את עקרונות הציונות, עד שעלה ב־1909 לארץ־ישראל.

הדוד משה, בן־הזקונים, מפעילי „פועלי־ציון" היה ומחברי המרכז שלה. שדה־פעולתו — העיירה והסביבה, ומעשיו במחתרת. שני עולמות רצה לתקן בעת־ובעונה־אחת — את היהודי ואת הכלל־רוסי. חיפושי המשטרה הצאריסטית בבית סבא ומאסרי הדוד התכופים גרמו לסבא צרות צרורות וטרדות רבות לשיחרוריו מבתי־הכלא הרוסיים.

נזכר אני בדבר, שהייתי לו עד־ראייה, ואני אז בן חמש. זה היה בימי הסתיו, בשבת אחרי החגים. אני נצמד לחלון מוגף. השעה היא שעת בין־ערביים, והנה אני רואה קבוצת אנשים, 60־70 איש בערך, צועדת ונושאת דגל אדום, ובראש התהלוכה הדוד משה. הם יצאו להפגין לכבוד מתן הקונסטיטוציה ע״י הצאר ניקולאי השני, ולגרש את המשטרה מהעיירה. את המשטרה גירשו, אבל למחרת בבוקר היא חזרה עם תגבורת והתחילה פרשת מכות, חיפושים ומאסרים. דודי משה הצליח להיעלם.

אספר כאן שתי אפיזודות, כפי ששמעתין מבני־הבית. ראשונה: המשטרה מחפשת בבית סבא ואינה פוסחת גם על ארון ספרי־הקודש. באחת המגרות מוצא שוטר רשימה, מהי כמות הנשק והתחמושת הדרושים (לא פחות ולא יותר!), כדי למגר את המשטר הצאריסטי ברוסיה הגדולה. על המסמך חתום דודי משה. אפיזודה שנייה: הדוד משה נאלץ לברוח בחשאי מהעיירה, והסבתא חנה מתחננת לפניו בדמעות בעיניים: „משה׳לה, עשה לי טובה, לבש ,ארבע כנפות"׳. ואמנם, לשוטרים, שערכו את החיפוש ברכבת, היה זה סימן מובהק, שהוא לא מהפכן. ה„ציציות" הצי־לוהו ממאסר.

אביא כאן קטע ממאמר „עם השומר" (קובץ „השומר", עמ׳ 67—68) מאת יצחק בן־צבי, נשיא מדינת ישראל ז״ל.

„אולם מאורע אחד לא נתן לנו לשבת במועצה ברוח שקטה. לפנות־ערב, בליל התקדש החג (פסח תרס״ט 1909), קרה המעשה בצלם, הח׳ משה פחטר. במקרה נתאחר ולא נתחבר אל קבו־צתנו שעשתה דרכה בלילה, ויצא למחרת בבוקר, ובדרך, קרוב לסג׳רה, התנפלו עליו מבריוני הכפר הנוצרי כפר־כנה ויגזלו ממנו את מכונת־הצילום שהיתה לו מקור מחייתו היחידי. הוא הגן על עצמו באקדוחו והספיק לפצוע את אחד השו־דדים. אולם ספג מכות ויבוא לחווה בבהלה, בקריאות לעזרה. כולנו התפזרנו בסביבה לרדוף אחרי השודדים. היום העריב ואי־אפשר היה למצוא באפילה את עקבות החמסנים. בינתיים בא מחמרו הערבי של פחטר, ואתו חמורו, והוא מלוכלך בדם. בלילה פשטה שמועה, שהשודד הפצוע מת מפצעיו. אז חדלנו מדאוג להחזרת המכונה השדודה, והתחלנו לדאוג לחיי הצלם. הלבשנוהו בגדי אשה ושלחנוהו לטבריה, ומטבריה נסע לאוסטרליה".

ג. השנים 1914—1918

אוגוסט 1914, מלחמת העולם הראשונה פורצת. רוסיה מכריזה מלחמה על גרמניה. גיוס כללי ברחבי רוסיה, וסמיאטיץ׳ בכללה. יום הגיוס בסמיאטיץ׳ חל בתשעה באב. השעה היא 4־5 אחרי־הצהרים. הככר המרובעת מלאה עגלות לרוב לשם הסעת המגוייסים לעיר המחוז ביאלסק. רוב תושבי סמיאטיץ׳, הנוצרים והיהודים, באים להיפרד מהמגוייסים. פעמוני שתי הכנסיות, האור־טודוכסית והקתולית, מצלצלים. בככר — קולות זועקים ובכי קורע לבבות. יושב המגוייס על העגלה, ואחריה הולכת האישה, תינוק על ידיה ו־6 ילדים מסביבה, וכולם בוכים. ליוו אותם עד לדרך העולה בין שתי הכנסיות, לאט־לאט מתחילים להתפזר ולחזור לבתים. עם ערב, עת קריאת „איכה״ וקינות, נוספו ליגון על זכר חורבן בית־המקדש הצער של משפחות המגו־ייסים והפחד ממוראות המלחמה.

המלחמה מתרחבת, והחזית היא בתחומי פולין. זרם של פליטים יהודיים בא לסמיאטיץ׳. יהודי סמיאטיץ׳ נענים ומאכסנים אותם ללא שכר. סבא מוסר חדר, את „עליית הגג״, למשפחה בת חמש נפשות. מלומז׳ה באה ישיבה על בחוריה ומש־תקעת באחד מבתי־המדרש. בחורי הישיבה „סו־עדים ימים״ („עסען טעג״ — ביידיש), וגם בבית סבא אוכל בחור פעמיים בשבוע.

הרוסים נסוגים מזרחה, ובסוף הקיץ של 1915 כובשים הגרמנים את סמיאטיץ׳. יום קרב עובר על העיר. חיילי הצבא הרוסי בוזזים את חנויות היהודים בככר המרובעת, וגם על הבתים לא פוסחים. מחפשים בבתים עדיים ודברי זהב וכסף. חלוץ הצבא הגרמני עובר דרך „רחוב החצר״ ומגיע לככר. פורצת חליפת יריות ביניהם, ולמחרת ראיתי כ־12 חיילים רוסיים הרוגים מוטלים בככר. „חברא קדישא״ בודקת את הגופות ומוצאת בי־ניהם יהודי, והוא מובא לקבר ישראל.

הרוסים נסוגו, ואתם הסתלק כל מנגנון השלטון המקומי הרוסי. דודי משה נשאר. הדודה יהודית נתקעה ברוסיה. איני יודע כיצד, אך מצאתי את דודי משה עומד בראש הרשות המקומית, ותוארו הוא „בירגמייסטר״ (ראש העיר). הוא מארגן את המוסדות המינהליים, המשקיים, הכלכליים והתר־בותיים בעיירה. המנגנון, שהיה קודם על טהרת הפקידות הנוצרית, מעורב עכשיו — יהודים ונוצרים. זוכר אני מהם את פייבל נוסבאום הממונה על המשק העירוני. מתארגנת משטרה מקומית, ובה יהודים ונוצרים, וביניהם שלמה, בנו של יעקב ויינשטיין, חיים לוין, לא יליד סמיאטיץ׳, אלא פליט מלחמה שנשתקע בעיר עם משפחתו, ואחרים. מקימים מחדש את גדוד מת־נדבי מכבי־האש: רבים בתי־העץ בעיירה, וצריך לעמוד על המשמר פן תפרוץ שריפה. במרוצת הזמן פותחת העיריה בית־ספר, ומוריו הם מלכה מיקוצינסקי־ויינשטיין, לאה זבלודובסקי, אסתר סלוחובסקי, פייגה גוזדיק ואליעזר טש. פותחים גם בית־חולים קטן, 4־5 חדרים, ששוכן בבית נפרד בקצה הרחוב הגרמני, ומנהלו רופא העיירה — פולני. יותר מאוחר פותחת העיריה חנות קואופרטיבית של מצרכי אוכל חיוניים. בקיצור — יהודי סמיאטיץ׳ לומדים מהו שלטון מקומי בדפוסים של כיבוש צבאי.

בהשתדלותו של משה פונדיק ובאמצעות הרשות המקומית, משיגים אצל קצין העיר הגרמני רשיון לפתיחת מועדון ציוני ובו ספריה, המפתח פעולה ציונית ותרבותית: ארון־עץ רחב־מידות בעל שתי דלתות, שבהיפתחן הן מהוות קיר אחד ארוך של ספרים, שגם בשתי הדלתות מותקנים מדפים גדושי ספרים בלשונות עברית, יידיש ורוסית. ארון ספרים זה היה המקור ממנו שאב הנוער הסמיאטיצ׳אי את הידיעות הראשונות על תולדות הציונות, היהדות ונושאים כלליים. את „אהבת ציון״ של מאפו, „חטאת נעורים״ של לילינבלום, „תל־אביב״ של ד״ר הרצל (בתרגומו של סוקולוב) וספרי שולמן — כאן קיבלתי וקראתי. בשבתות נתקיימו במועדון הרצאות בנוכחות קהל רב.

ד. פרנסות ומשלחי־יד

לפני הכיבוש הגרמני היה המסחר הסיטוני והקמעוני בידי יהודים. עדה לכך הככר המרובעת עם חנויותיה המרובות, וכן החנויות ברחובות הסמוכים לככר, שעמדו לשירות האוכלוסיה המקומית ובעיקר לשירות כפרי הסביבה. כל יום א׳ בשבוע נתמלאה הככר איכרים קונים מהסביבה. כמה „ימי יריד״ בשנה היו שיא במסחר־החליפין בין הכפר והעיר.

ילד הייתי ועמדתי בחנות המכולת של משה פונדיק. נכנס זאטוט יהודי בן גילי, כוס בידיו ומבקש: „אמא מבקשת בעד הגראשען (פרוטה

— מטבע קטנה יותר) חצי דג מלוח עם ציר״ (די מאמע האט געבעטען פאר אגראשען אהאל־בען הערינג מיט ליאק). הרי לכם טיפוס שכיח של לקוח יהודי מהשכבות העניות בימים ההם.

במבואות העיירה היו הרבה מפחות של נפחים יהודים, פירזלו פרסות לסוסים וחישוקים לעגלות. אומני־עץ יהודים עושים את חלקי־העץ לעגלות והנפחים מחשלים אותם בברזל. היה בית־חרושת גדול ללוחות עץ לבוד (דיקטים) של משפחת מליניאק, ועבדו בו גם פועלים יהודים. הפקידות בה כולה מבני עמנו. היו עוד כמה בתי־חרושת לייצור אריחים לבנים מצופים זגוגית („גלזור״), שנועדו לבניית תנורים לבתים. בעליהם: בלקס, דייטש וראדזינסקי.

היתה משרפת לבני־בניין, אך ספק אם פועליה היו מבני עמנו, עכ״פ הבעלות והפקידות היו בידי יהודים. היה בית־בד אחד או שניים, בית־חרושת לבישול סבון. הרבה נגרים, פחחים, חייטים, רצ־נים וסנדלרים — כוח אדם יוצר. ביחוד היו הרבה סנדלרים שתפרו מגפיים בשביל חיילי צבא הצאר של רוסיה הגדולה. היו אופים, קצבים — סימטה מיוחדת היתה להם, סימטת האיטליזים; היו דיי־גים, ספרים, צלמים ו„כלי־זמר״ ששירתו את היהודים והנוצרים כאחד. אל נשכח את מובילי המים, המובילים בעגלות חביות מים מהנהר לבתי התושבים. המים נמכרו לפי הדלי, החבית, או לפי אספקה לחודש. אחדים מצאו פרנסה, מלאה או חלקית, בעשיית סיגריות. תעשייה חרושתית לסיגריות טרם היתה, ובעשייתן עסקו אנשים, שהיו ממלאים בידים את הטאבק במעטפת הסי־גריות ומכרון בחנויות. אצל סבא היה נכנס יהודי כזה, נחום־יוסל עושה הסיגריות. חסר לו פרק באחת האצבעות, שלפי דבריו נקטעה בשרתו כחייל במלחמת רוסיה־תורכיה בקוקאז ב־1877. בזמן עבודתו במילוי הסיגריות היה מספר לנו על הגבורות שעולל במלחמה. היה מצביע על האצבע ואומר: אתם רואים ילדים: „א קויל פון אַ הארמאַט האָט עס אויפגעריסן״ — פגז של תותח קטע את זה.

ענף התחבורה לאנשים ולמשאות היה בידי יהודים והעסיק רבים. העיירה מרוחקת מתחנת הרכבת של נורץ כ־14 ק״מ. תושבי סמיאטיץ׳ נוסעים בעגלות רתומות לשניים ואף לשלושה סוסים. נוסעים לא רק למסילת־הברזל אלא גם לעיירות הסמוכות, כגון: דרוגוצ׳ין, ביאלסק, ויסוקו־ליטובסק ועוד.

נזכיר גם את אנשי הרפואה. בחור יהודי, שסיים את חוק לימודיו בפקולטה המדיצינית, היה בא לערי־השדה לשנים אחדות לרכוש נסיון מעשי ורפואי על נפשותיהם וגופותיהם של תושבי סמיאטיץ׳. רופא קבוע לא היה, אך היו שניים שעיסוקם ברפואה — „פלדשר״ בלע״ז. האחד בעל הכינוי והתואר „יוסל־בר הרופא״. יהודי גבוה ורזה, מתון במעשיו ובהליכותיו, הילוכו עקב בצד אגודל, מעריך את מקצועו ונוטע בלב החולה הרגעה ותקוה כי יחלים במהרה מחוליו. השני, בעל הכינוי המצלצל „משה־נאטעס עושה החו־קנים״. בינוני בקומתו ושמן במקצת, טיפוס פזיז ומהיר, מומחה מאין כמוהו לחוקנים, להצבת „כוסות־רוח״ ולהקזת דם. היה גם בית־מרקחת יהודי של חומסקי, נוסף לבית־המרקחת הפולני.

את פרק הרפואה נשלים בהזכרת שמותיהן של שתי נשים שלמדו והוסמכו במקצועותיהן. המיי־לדת ביילה זאבלודובסקי, האצה־רצה עם מזוודת־היד הקטנה שלה. לא אישה אחת חייבת לה תודה בעד הטיפול שהוגש לה לפי כל כללי הגיהות, בתקוף אותה צירי לידה. השנייה היא רופאת־השיניים ביילה זילברברג, בעלת המרפאה המסו־דרת על אביזריה הנוצצים והמקדחה, המכאיבה ובכל־זאת מקילה. רבים חייבים לה תודה, ובי־ניהם גם הכותב.

היו שמשים, מלמדים, שוחטים, עורכי־דין וכותבי בקשות לאנשים שלא ידעו כתוב רוסית. מספרים על כותב בקשות אחד כזה, שנזקק בעצמו לכתוב עצומה למוסד ממשלתי. לפי ההרגל סיים את בקשתו בנוסח המקובל: „ומפני בורותו של המבקש חתם — איצקה רובינס״. היו שני רבנים: אחד מטעם הקהילה והשני מטעם הרשות.

היו אנשים שראו את פתרון מצוקתם החומרית בהגירה. היגרו לרחבי רוסיה או לאמריקה — הארץ החדשה והעשירה. מספר אנשים עלו לארץ־ישראל מטעמים אידיאולוגיים וגם ממניעים של אורח־חיים חדש.

בזמן הכיבוש הגרמני נותקו הקשרים עם רוסיה. דרכי המסחר היו אבלות. נאמנים לסיסמה „הפרד ומשול״, חילקו הגרמנים את שטחי הכיבוש שלהם לנפות ומחוזות, ואין לנוע ממקום למקום בלי

רשיון מהרשות הצבאית — דבר שאין להשיגו. בימים הראשונים של הכיבוש החרימו הגרמנים כל מה שרק יכול להביא תועלת למאמץ המלחמתי שלהם, ו„שילמו" בשוברים, שזמן פרעונם „לכשירחיב". הגרמנים הוציאו צווים ופקודות להביא דברי־ערך שונים, ובעיקר כלי־נחושת. אפילו את מטבעות הנחושת מקופסות הצדקה בבתי־המדרש החרימו.

הרבה כפרים, שאוכלוסייתם רוסית, התרוקנו מתושביהם. הם ברחו עם הצבא הרוסי הנסוג. נשארו משקים שלמים מלאי כל טוב. שדות וגנים עמוסים תנובה חקלאית. בסיוע ובאירגון הרשות העירונית יצאו בוקר־בוקר גברים ונשים ונוער רב לשדות ולגנים ואגרו מזונות לימי החורף. וכך נתמלאו מרתפים רבים — וגם המרתף שלנו — בתפוחי־אדמה. המחסן, ששימש לאחסנת עצים, נתמלא אלומות של חיטה, דגן, שעורה, כוסמת ועוד. יהודים רבים עברו לעיבוד משק חקלאי. קנו פרות, ותוצרי החלב היו מובטחים. אפשר לומר כי זה הציל את העיירה מרעב מנוון.

במשך כל זמן היותי בסמיאטיץ', עד 1918, ניהלנו, סבא ואני, משק חקלאי. קנו סוס, חרשו, זרעו וקצרו. סבא לא עבד, ואני עזרתי בעבודה. לא חרשתי ולא זרעתי, בזה היו נעזרים בפועל פולני, אבל קצרתי והובלתי הגורנה. תפוחי־אדמה זרעתי ואספתי את היבול, שקים מלאים.

הרשות העירונית יזמה תכנית להעביר בתי־אב יהודיים מהעיירה לכפרים הנטושים. היו זעקות ומחאות בעיירה, אך מספר ניכר של משפחות עברו לגור בכפר נטוש. בעוזבי את סמיאטיץ' ב־1918 כפר זה עוד התקיים. הרשות העירונית אירגנה עבודות ציבוריות. סללו כביש ברחוב החצר, ופועלים יהודיים עברו שם. בעת החפירה הלכו חברי „חברא קדישא", ליקטו ואספו את עצמות אבות אבותינו (הלא הרחוב חצה בית קברות יהודי עתיק), כדי להביאן לקבר ישראל מחדש.

כ' תמוז שנת תרעו — 1916. המועדון הציוני מגיש בקשה באמצעות הרשות העירונית לקצין־העיר הגרמני לערוך תהלוכה והפגנה לציון יום זה. הבקשה מומלצת ע"י הרשות העירונית, והרשיון ניתן. קהל של מאות מהמועדון הציוני לבית־הכנסת. בראש התהלוכה דגלי הלאום ומנהיגי התנועה הציונית בעיר. תהלוכה זו היתה למסורת, ומדי שנה היו מפגינים ביום זה.

סמיאטיץ' היתה סגורה ומסוגרת. והנה — בסוף קיץ 1918 בא לעיר זרובבל. הוא נאם ב„בית־התה", מקום מפגש של הנוער המתקדם. הרשות העירונית ידעה אודות ביקור זה. דודי משה וזרובבל היו חברים במפלגה אחת, אבל איך סודרה הופעה זו לגבי השלטונות הגרמניים, לא ידעתי. היתה זו הרצאה מאלפת על המצב היהודי, הציוני והפרוליטארי ועל הנעשה ומתרקם בעולם כולו.

מעשה שנחרת בזכרוני רוצה אני להעלות על נס לשבחו של הנוער הסמיאטיצ'אי. מצווה שמבוגרים תיכננוה, והנוער קיים אותה. מנהג יפה בשם „קמחא־דפסחא" או „מעות־חטים" היה מקובל מדורי דורות. בחודש בין פורים לפסח, עם ערוב היום, היו בני־הנוער בסמיאטיץ' מתאספים במאפיה של מצות ומסייעים באפיית מצות לנצרכים בהתנדבות. החדר מוסק וחם, רחצ'עס, רויזגעס, שפרינצעס על־יד יענקע'לס, חיימ'ס ומשה'ס, כולם חגורים סינרים לבנים, בפנים להטות ועינים נוצצות, בשירה וזמרה וברצון עשייה מגלגלים את הבצק ומכינים ממנו מצות. נזכר אני שהייתי יוצק מים כשרים לפסח על העיסה, מבקע ומביא גזרי־עץ לתנור. היו עובדים עד השעות המאוחרות של הערב, ואחר־כך באה פרשת הליווי לבתים בזוגות. אומרים כי זה קיפח את פרנסתם של שדכני סמיאטיץ'...

בסוף 1918 עזבתי את סמיאטיץ', כשנתיים וחצי למדתי בטאשקנט, אולם לא גמרתי את חוק לימודי, מכיוון שבינתיים התארגנה קבוצה גדולה של חלוצים יוצאי טורקסטאן, ביניהם גם אני ואחותי מרים, ואנו עלינו לארץ־ישראל „לבנות ולהיבנות בה". ב־3.1.1922 דרכו רגלינו לראשונה על אדמת ארץ־ישראל, בחיפה העיר.

ישעיהו פונדק

צרור זכרונות

זכרון ילדות ראשון

השעה שעת־בוקר מוקדמת, אולם אנו הילדים כבר היינו ערים. מלחמת העולם הראשונה היתה בעיצומה ועד תחומי העיירה הגיעה. רעמי יריות התותחים הגיעו לאוזנינו מכיוון הנהר בוג; והנה נשמע רעם נפץ של פגז, רגע לפני־כן נתכסו בבת־אחת שמשות החלון הגדול, לאור דמדומי הבוקר, גוון חום כהה כצבע ה„יוד".

כך, בגון ה„יוד", שכה הרבו להשתמש בו בריפוי מיליוני הפצועים במלחמת העולם הראשונה, נחרת בי זכרון ילדות ראשון, והוא קשור במלחמה. הייתי אז כבן שלוש.

מאחורי הכנסיה הנוצרית

בצפון מזרח העיר, מאחורי הריבוע של מרכז העיירה, ניצב ומזדקר במבנהו המחודד בניין הכנסיה הנוצרית הקתולית, ובראשו — הצלב. הבניין ניצב בתוך גן גדול מוקף חומת אבן גבוהה. בפנים היו גם פסלים של קדושים נוצרים; אחד מהם עמד על כן גבוה קרוב לחומה מבפנים — היתה זו דמות האם הקדושה והתינוק, שנראו גם מבחוץ. בקירבת הכנסיה גולש המורד לכרי־דשא ירוקים, רשות הרבים, לשם היינו הולכים לשחק אחרי הלימודים ובימי החופש. אך זו צרה: כדי לשחק הכרח היה לעבור בצד חומת הכנסיה, לראות את הצלב המזדקר מעל לבניין — גבוה ומאיים — ולהעיף מבט על פסל האם והתינוק, תמונת הרחמים המעוררת פחד. לא פעם שמענו קריאת בוז: „יהודים לפלסטינה", והיה קשר בין גידוף זה ובין הפסלים והצלב.

אמנם, הגיעה גם אלינו השמועה כי בבוא המשיח יעברו בני ישראל לעולם שכולו טוב על גשר של נייר — ויגיעו... ואילו ה„גויים" ידרכו על גשר ברזל, והוא יתמוטט תחתם. בינתיים היתה האדמה להם — בסיס איתן, ולנו גשר נייר רעוע, מט לנפול. בין הילדים רווחה אמונה, שאם יעטפו כדורי־בצק של לחם ב„שמה" (דף בלה מתוך ספר קדוש) ויפגעו בצלב, הוא יקרוס וכוחו המאיים יפוג. אך לא נמצא מי שיטיל את הכדור בצלב, אולי משום שהיה גבוה, אך קרוב לודאי, מחשש לתוצאות לא טובות.

לילה אחד

אותו ערב חזרו הפולנים לעיירה, לאחר לילה ויום ללא שלטון. על המדרגות לפני חנותנו, הריקה כמעט והפתוחה, עמדו כמה מבעלי־הבתים בעיר מידידי אבא. החיילים פסעו בשורותיהם בקצב. אחד מהם פרש מהשורה, עלה במדרגות לחנותנו וביקש קופסת גפרורים. היא ניתנה לו ורצה לשלם, סירבו לקבל ממנו תשלום. החייל עמד על שלו ושילם. דיבר פולנית, אך כנראה שיהודי היה. באותו לילה עברו החיילים מבית לבית בעיירה ושדדו. איני יודע לאן נעלמו אבא ואמא. אני זוכר את עצמי בודד, בידי מנורת נפט קטנה „פיתנית" (מנורה קטנה ללא זכוכית מעל ללהבה), בוכה ורועד, ומאיר לחייל פולני זועף ועצבני, המחפש בארון הבגדים בביתנו מה לשדוד. החייל צועק עלי לבל אבכה, לוקח עמו כמה מלבושים ומשאירני שוב בודד... כנראה, מהטירונים ב„מקצוע" היה.

מלחמת הבולשביקים והפולנים

זכורים יפה ימי הכיבוש הגרמני במלחמת העולם הראשונה והתנהגות הגרמנים לגבי האוכלוסיה. התייחסו יפה לילדים (אולי קיבלו הוראות כיצד לכבוש את דעת הקהל). היינו מברכים אותם ברצון, בהתאם לשעות היום, והם היו עונים באדיבות: בוקר טוב, צהרים טוב, ערב ולילה טוב. לפעמים נותנים לילד דבר מתיקה. זכור לי יחסו היפה של הרופא הגרמני, שטיפל באחות הקטנה בחוליה. זכורני, היינו

הולכים בערב ל„טשיינה" (בית מבשל התה) לקנות קומקום רותחים ולהביאו הביתה; כנראה, שרבים לא יכלו להרשות לעצמם להרתיח תה בבית, ואולי היתה כאן „יעילות" גרמנית. זכור התחליף לסבון מחומר. ובכל זאת נשארו בזכרוני ימי הכיבוש הגרמני קשורים בימי קיץ בהירים שופעי שמש ונעימים.

לא כן תקופת המלחמה בין הבולשביקים לפו־לנים. תמונת זוועה נחרתה בזכרוני מאותם הימים; כמעט במרכז הריבוע של העיירה עמד מבנה לא גדול, מגדלי, של הכנסיה הנוצרית הפרבוסלאבית, וכמובן צלב בראשו. צבעו היה ירוק בהיר שדהה, כצבע הכיפות של הכנסיה הפרבוסלאבית, שעמדה במורד, לא הרחק מכיוון הכנסיה הקאתולית. באחד מימי תקופת המלחמה, והבולשביקים עודם בעיירה, ראיתי על־יד המג־דל הפרבוסלאבי ערימת חללים — 15 ויותר — מושלכים זה על גבי זה באי־סדר, ראשו של אחד על רגליו של אחר ולהיפך. הצצתי רגע וברחתי משם — היתה זו תמונה מזעזעת ומח־רידה. לילות רבים ניצבה לנגד עיני בשכבי לישון. לשווא הייתי מנסה להסתתר מפני תמונה זו על־ידי כיסוי ראשי בשמיכה. רק לאחר שנים הרפתה ממני.

ידידות

פרה אדומה היתה לנו ברפת החכורה לא הרחק מביתנו. לפנות ערב בשובה מהמרעה הייתי מלטף את צוארה היפה ופימת העור הרך לאורכו; נהנה לראותה אוכלת בשקיקה את הבליל הרטוב שהכינותי לה. עם צאת הבולשבי־קים נשארה העיירה הפקר ללא שלטון. מתוך תחושת הפורענות הצפויה עם שוב הפולנים, דאגה אמא לפרה לבל ישדדוה. הלכה אמא לגויה־ידידה אחת וביקשה ממנה שתאכסן אצלה את פרתנו יום־יומיים תמורת תשלום. הפרה לנה ברפתה של הידידה שני לילות, אני הבאתי לה אוכל, אך כשבאנו לקחתה, דרשה הגויה בעד איכסון הפרה סכום השווה מחצית ערכה. נדהמנו. אמא התחננה לפניה: הפרה כל רכושנו ששרד לנו, איך אפשר לדרוש תשלום כזה? אך ה„ידידה" בשלה: אני הצלתי לכם את הפרה ועליכם לשלם. לבסוף התפשרה לתשלום כבד בכספים שלוינו מכמה שכנים.

התעמלות בגן העיר

יפה היה רחוב הדואר. שדרות עצים עבותים הוליכו לגן העירוני. בכניסה לגן ניצב שער בנוי אבן, גבוה, משני עבריו למעלה פסלי אריות שואגים, ולמטה בורות עמוקים. בילדותי הבהי־לוני בורות אלה, כשצריך הייתי לעבור ביניהם אל הגן. לפעמים הלכתי עם אבא לפנות־ערב לטייל לשם, והיה זה בבחינת מאורע. אותה שנה היה אבא מורה ב„תלמוד תורה". אף אנו, הילדים, עברנו מבית־ספר „תרבות" ללמוד באותה השנה ב„תלמוד תורה", שאבא נתמנה למנהלה. אבא רצה לקרב את ילדי „תלמוד התורה" לטבע, יצאנו לפעמים לטיול לגן. היה זה חידוש גדול בשביל הילדים האלה. באחד הטיולים ניסה אבא לעשות אתנו תרגילי התעמלות ואף לערוך פיר־מידות פשוטות. אולם, באמצע התרגילים הופיע גוי גדול שחרש לא הרחק משם והתחיל להצליף בנו בשוטו על ימין ושמאל ולגדפנו: מה מעשי־כם כאן? „יהודים מצורעים", „דם כלבים" — הסתלקו מכאן! בבושת־פנים ובמועקה בלב עזבנו את המקום. מה קשה היה לראות את אבא בעלבונו.

מעשה בכדורי־רגל

זכור לטובה הג'וינט. אחר המלחמה היינו מקבלים במשך זמן מסוים, מדי חודש, מצרכי מזון למשפחה: אורז, שעועית, סוכר, סבון וכדומה. ב„תלמוד תורה" ובבית־ספר „תרבות" נתנו לתלמידים כוס קקאו ומנה דייסת אורז מדי יום.

מה שמחנו כשנודע לנו יום אחד, כי הגיעו בשביל ילדי „תלמוד תורה" כדורי־רגל ומשח־קים אחרים מאמריקה. התעניינו אצל מי הם נמצאים ונאמר לנו כי הם ברשות הרב. בשמחה הלכנו — משלחת ילדים, ואני בתוכה — אל הרב לבקש כדורי־הרגל. בדחילו נכנסנו לבית הרב ונשארנו עומדים לפני הדלת. הרב הופתע כנראה מ„חוצפת" הופעתנו, וכשרק שמע את בקשתנו המגומגמת הרים קולו עלינו: צאו מכאן שקצים! ילדי ישראל אינם צריכים לשחק בכדו־רגל, בתורה עליהם לעסוק, צאו מכאן! במפח־נפש ומדוכדכים עזבנו — בני המשלחת הצעירה — את דירת הרב. היינו אז כבני עשר.

אסיפות

זכורה לי אסיפת העם הגדולה בסוף שנת 1922 אחרי אישור המנדאט הבריטי לארץ־ישראל ע"י חבר־הלאומים. בית־המדרש הישן היה מלא מפה לפה, עמדו על ספסלים. כשהגעתי לשם, כבר לא היתה אפשרות להיכנס ולראות את הנעשה בפנים. הבחנתי כי אבא נמצא על הבימה לפי הכיחכוח בגרונו, ואמנם מיד הצטלצל קולו הערב על „כנורו של דוד", שהתחיל שוב משמיע נגינות הקוראות אותנו לעלות לארץ־ישראל. היתה זו אחת האסיפות בה נזרע זרע המשיכה לארץ בקרב הנוער, אשר הודות לה הגיעו רבים מבני העיירה ארצה וניצלו, והם משתתפים בבנין מדינת ישראל.

וזכורה אסיפה אחרת. היה זה בשנת המשבר הגדול בארץ ובציונות של שנת 1927. הקומוניס־טים היהודים חשבו, שהגיעה שעתם. הובא נואם משלהם, ובשבת אחר־הצהרים נערכה אסיפה גדו־לה בבנין הקולנוע על כשלון הציונות ופתרון שאלת היהודים. כמובן שהשמיעו דברי־בלע על „הציונים המוליכים שולל את המוני העם למען הבורגנות היהודית והאינטרסים האימפריאליס־טיים של אנגליה. האור הגדול ליהודים בוקע מרוסיה הבולשביסטית". ואמנם הלהיב הנואם עד כדי כך את שומעיו, שבצאתי מן האסיפה זרק עלי נער יהודי, נוטה לקומוניסטים, אבן וקרא: „הא לך, כלב ציוני!" נחמה היא, כי אותו נער לא הסתנוור מאור הבולשביסטי והגיע לארץ־ישראל, וכאן הקים את ביתו בקיבוץ בשרון.

אלתר סלוחובסקי

הבנק בסמיאטיץ'

(ציון לאבא ז"ל, ר' ליפא סלוחובסקי, שנפטר בג' אלול תרפ"ט, 1929)

באנק היה בסמיאטיץ'. בעצם, באנק ככל הבאנ־קים. הלוואות, שטרות לגובײנא, דיסקונט וכד' היו בתחומי פעולותיו, ועבדו בו שניים שלושה פקידים. אולם בסדריו, בגישתו ובעזרתו ללקוחות שונה היה מהבאנקים הקיימים כיום.

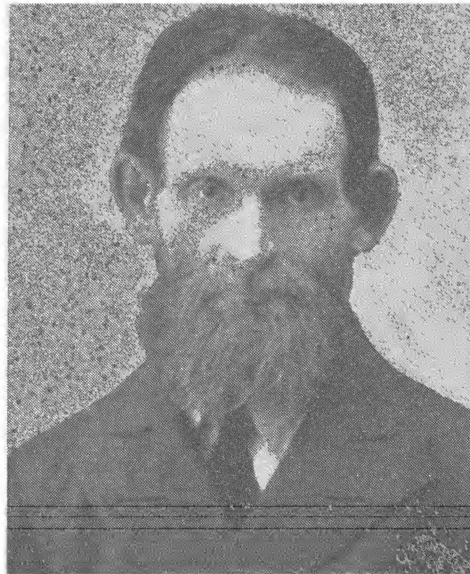
הבאנק נתקיים כבר לפני מלחמת העולם הרא־שונה, נסגר בזמן המלחמה ונפתח מחדש בעזרת קרן אמריקנית לשיקום יהודי פולין. חיילים מצבא ניקולאי עמלו קשות, עד שפצחו את הקופה, וכמובן שמצאוה ריקה. עם פרוץ המלחמה עשה אבא ז"ל כל מאמץ להעביר הביתה את כל הפנקסים הגדולים והכבדים ואת שאר המסמכים החשובים. לא לקח סבל, ולא עגלה, לבדו הלך הלוך וחזור כמה פעמים והעביר הכל בשק על הכתף למקום מבטחים.

זכורני אפיזודה מאותה תקופה: אשה נוצריה אחת, שהיה לה אימון בבאנק היהודי, הכניסה כמה שבועות לפני פרוץ המלחמה סכום כסף די גדול — 300 רובל — כפקדון. פרצה המלחמה, נפסקו השירותים של הבאנק, נפסקו התשלומים, והבאנק נסגר. אז באה האשה אלינו הביתה בלויית ראש־המשטרה לדרוש את פקדונה, ולא — יאסרו את אבא. לא הועילו שום תירוצים והסברות, כי הבאנק סגור, ובקופה אין כסף. היא באחת: את הכסף נתנה לא לבאנק, אלא לאבא, והוא חייב להחזיר לה. אבא ז"ל הבטיח להחזיר לה את הכסף, אולם בתשלומים, ובכל שבוע היתה אשה זו באה אלינו הביתה, ואבא היה פורע התחייבותו מסכומי כסף, שהיה גובה מיהודים טובים, מכירים וידידים, שהיו אמנם חייבים כסף לבאנק, ולא יכלו לסרב לאבא ז"ל — עד שהחזיר לאשה את כל הפיקדון. ואת כל הפעולות האלה — הגביות ותשלומי החובות — היה רושם בפנקסים בהקפדה, כאילו הבאנק היה קיים.

עם תום המלחמה נפתח הבאנק מחדש. הנצרכים היו רבים. מבקשי ההלוואות לא תמיד יכלו לחכות כמה שבועות, עד שההנהלה תאשר את ההלוואה. ולא פעם אחת קרה, שאבא ז"ל היה נותן ליהודי את הכסף לפני אישור ההנהלה. הוא ידע, שהאישור יבוא במוקדם או במאוחר, והיהודי זקוק לסכום

הקטן כדי לעמוד על רגליו, להביא קצת סחורה לחנותו.

יהודי דתי היה אבא ז״ל והקפיד על מצווה קלה כחמורה, והרי כתוב בתורה שאסור לקחת נשך וריבית — מה עשה? הלך והתקין לו על דעת עצמו, בלי רשות ההנהלה חותמת קטנה: „עפיה״ע״ (על פי היתר עיסקא), והיה מקפיד וחותם כל שטר בחותמת זו, כדי לא לעבור על **לאו מפורש בתורה.**

ר׳ ליפא סלוחוביסקי

בא יהודי לפרוע שטר, וחסר היה סכום כלשהו — היה אבא מחזיר לו את השטר, כאילו שולמה כל התמורה, ואת יתרת החוב לקח אבא על אחריותו. כך נהג בהרבה מקרים, וכך נצטברו הרבה בעלי חובות מסוג זה.

פנקס קטן „שחור״ פרטי היה לו, והוא היה מלא תמיד שמות של אנשים, החייבים אומנם סכומים קטנים, אולם כולם יחד הצטרפו לסכום די נכבד. לאמיתו של דבר מצב הקופה לא היה „בסדר״ כל עיקר. תמיד היה חסר הסכום הזה, בעוד שכסף פרטי לא היה לו כדי לכסות את כל ה„טובות״ הקטנות שגמל. כשהיה מופיע באופן בלתי־צפוי מבקר מהממשלה או מאיגוד הבאנקים, מה היה עושה? היה רושם על שמו הלוואה, כחוק עם שני ערבים, והיה משלם רבית כמקובל בעד החובות, שהיו חייבים לו רבים מתושבי העיירה. אם גם זה לא הספיק היה גם מוציא את חשבונות הפקדון שלי ושל אחותי, ו„מטליא״ מהר את הקופה, והכול בא על מקומו בשלום. הרבה זמן נשאר פנקס־החסכון שלי ריק וחלק מכל מה שחסכתי וצירפתי פרוטה לפרוטה, מדמי־חנוכה, מתנות ועוד, עד שעלה בידי אבא להחזיר לי את פקדוני.

שטרות למאות היו מתקבלים בבאנק לגובינא מכל עיירות פולין. ובהגיע זמן הפרעון נמצאו רבים מאוד, שלא יכלו לפרוע את השטר בתאריך הנכון. בעיני אבי היו כולם ישרים, כולם רוצים לשלם, אלא שאין להם, תמיד חסרים להם כמה זהובים. הם ידעו כבר איפה לפגוש אותו. בבית־הכנסת, בחוץ ובבית היו מביאים לו תשלום על חשבון השטר. „את השאר אני אתן לך מחר״. ואבא ז״ל היה מקבל, בא לבאנק, ומוציא את השטר לכיסו, במקום להכניס אותו לנוטריון לפרוטסט לפי החוק. וכשהעירותי לו על זה, שלא ייתכן, היה עונה לי: חבל על ממונם של ישראל, למה להעשיר את הגוי? הם יביאו לי מחר.

וה„מחר״ היה נמשך לפעמים שבוע, ולפעמים יותר, והיהודים היו בטוחים ששילמו את השטר, ולא ילך לפרוטסט, ואבא לא יגרום להם להוצאות מיותרות, חס־וחלילה. החובות בפנקס הקטן של אבא הלכו ותפחו. הגרעון בקופה הלך וגדל, עד שהיה מוכרח לקחת לו הלוואה ע״ש ידיד טוב שלו, כי הרי גם הקופאי לבדו לא יכול היה לקחת לעצמו יותר מהלוואה אחת. אבא שילם רבית בעד כל הטובות, שעשה לכל תושבי העיירה בלי יוצא מהכלל ובלי פרוטקציה. כי הרי כולם היו מכירים וידידים וקרובים ללבו, כל תושבי העיירה.

גם שעות העבודה בבאנק לא היו קבועות בעבורו. כשרבתה העבודה, היה בא הביתה מאוחר בערב, ועונה לכולם. לא קרה שיסגור את האשנב או את הדלת בפני אחד מהקהל, תמיד היה הבאנק פתוח, והלב פתוח לקבלת אנשים בכל מקום, בבית, בחוץ, וגם בבית־הכנסת בזמן התפי־לה. לכל אחד סידר את מבוקשו בלי תוספת למשכורתו הזעומה, תמיד שמר על רכוש הבאנק כעל בבת־עינו, וכשהיה סכום כסף גדול בקופה, לא סמך על הביטוח, והיה מביאו הביתה ושם מתחת לכר למראשותיו. רק אז יכול היה לישון במ־נוחה, כאשר כספי הציבור מופקדים במקום בטוח.

ישעיה דייטש

בית-חרושת לרעפי-תנור

לא מעטים היו בתי־החרושת בפולין ברשותם של יהודים, אך עירנו נתפרסמה בענף תוצרת הרעפים (אריחים) לתנורים ונהייתה למרכז תעשייתי חשוב.

את בית־החרושת שלנו יסד ובנה אבי ז״ל במו ידיו ממש. במאמצים גופניים ובכוחות־נפש חזקים הקים את המפעל אבי המנוח, אהרון הירש דייטש, בשנת 1988 — והוא אז בן 23.

בגיל צעיר זה חש והבין, שעליו לפרוץ את הדפוסים הצרים, בהם נמצאו יהודי סמיאטיץ׳, שפרנסתם כבעלי־מלאכה וסוחרים זעירים היתה דלה ודחוקה, ואילו עבודת־כפיים נחשבה כנחו־תה ובזויה בעיניהם.

המפעל, שהקים אבי המנוח, ושבראשיתו עבדו בו רק פועלים ספורים, התפתח וגדל. בשנת 1905 נערכה בפאריס תערוכה של מוצרי־בניין, ובשל טיב התוצרת קיבל אבי המנוח פרס מדליית־זהב.

עשרות משפחות יהודיות ולא יהודיות מצאו את פרנסתם סביב בית־החרושת, אבל עם הפוע־לים נמנו תחילה רק פועלים נוצריים. במשך השנים השתנה המצב. התחלנו לאט בהחלפת פועלים נוצרים ביהודיים. בשנים האחרונות נמצאו בין כותלי בית־החרושת כ־50% פועלים יהודים, החל בשומר־לילה ועד לפועלים מקצו־עיים, שלא נפלו במומחיותם מהנוצרים.

גורם חשוב, אשר השפיע על צעירינו לנהור לבתי־החרושת — אשר במשך השנים נוספו והעסיקו מאות פועלים — היו אז חברי קיבוצי־ההכשרה, שנמצאו בעיירתנו ובסביבה, ושנת־קבלו לעבודה בבתי־החרושת. לא פעם היו אזרחי סמיאטיץ׳ פוגשים את חברי קיבוץ „שחריה״ מכפר קיאנקה מובילים עצים מהיערות בסביבה לבתי־החרושת.

אבי המנוח הקים בעיירתנו „די אידישע פאלקס באנק״ שנקרא ע״י התושבים „דאס בענקל״. כמנהל החשבונות עבד אז מר ליפא סלוחובסקי ז״ל. תפקיד הבאנק היה לחלק הלוואות לחנונים יהודים ולבעלי־מלאכה נצרכים.

עד הרגע האחרון לא פסקו דאגותיו של אבי המנוח לזולת. ובשכבו על מיטת דווי, היה חיבור טלפוני על־יד מיטתו מקשר אותו עם הבאנק, שעד רגעיו האחרונים ניהל במסירות. רק בן 42 היה במותו.

גם לאמי רחל ז״ל היה חלק גדול בהרחבת בית־החרושת. אחרי פטירת אבי, סמוך למלחמת העולם הראשונה, עמדה היא בראש המפעל וניהלה אותו בתבונה ובכשרון רב, עד שנתבגרו הבנים ונכנסו בעול המפעל — אחי חיים לייב ואחר־כך אני.

במלחמת העולם השנייה בא הקץ על הישוב היהודי ועל עמל ויצירה יהודית במשך דורות.

אהרן סוקולסקי

ליל-בלהות בבית-הכנסת

אחרי נדודים רבים, שעברו עלי אחרי מלחמת העולם הראשונה כתלמיד ישיבה, בעקבות רדיפת הדת היהודית מצד המהפכנים הקומוניסטיים ברוסיה, הגעתי לסמיאטיץ׳.

קהילות רבות נתנו סעד וסיוע, מחסה ותמיכה לנרדפים במסירות נפש לדוגמה ולתפארת. אחת מקהילות אלה היתה העיירה סמיאטיץ׳. הייתי אחד מבני-הישיבה שחסו בצל כנפיה.

לעיירה הגענו באחד מימי אלול, ימי סליחות ותשובה לקראת „הימים הנוראים״, בערוב היום, בין מנחה ומעריב. גשם קלוש ירד וחדר לבשרנו, כיוון שנסענו בעגלה רתומה לסוסה עלובה מתחנת-הרכבת. העגלה טילטלה אותנו בדרך מלאה מהמורות וסלולה אבנים חדות. כך הגענו לבית-הכנסת הגדול לתפילת מעריב.

עייף ויגע מטלטולי הדרך, מצאתי לי מקום מנוחה על אחד הספסלים מאחורי עמוד גבוה ורחב, שהסתיר את גופי הצנום והקטן, כי רק נער בן 14 הייתי אז. ידי הקטנות תמכו בראשי הסחרחר ונשענו על השולחן הקטן, שקוראים לו „סטנדר״. תרדמה עמוקה נפלה עלי.

מה שקרה, נודע לי אחר-כך. חיפשוני ולא מצאוני. לא ידעו לאן נעלמתי, אנה נעלם ארעלע צערקאסער, כך כינו אותי בישיבה על שם עירי צערקאס שע״י קיוב. נעזבתי לנפשי בין כתלי בית-הכנסת, כשהנני סגור ומסוגר בתוכו מכל העברים.

שעה אחר שעה חלפה, וכשהתעוררתי היתה כבר שעת-חצות. פקחתי את עיני וחרדה תקפתני; אימת-מוות נפלה עלי. מסביב — חושך צלמוות, ורק נר תמיד על עמוד התפילה הפיץ אור קלוש על הבמה.

זוועה ובלהות סיחררו את ראשי, שקלט סיפורים מסתוריים על מתים, הקמים לתחיה בחצות-הלילה לתפילה. צילצול השעון לשעת חצות הפחידני עוד יותר.

מרוב פחד זעקתי בקול גדול „אמא״!. רצתי לדלת וניסיתי לפתחה. לשווא היה עמלי, היא היתה סגורה ונעולה. דפקתי בכל כוחי בדלת, ואין קול ואין עונה. אבוד-עצות נשארתי תקוע על עמדי, כשבמוחי מנקרת המחשבה, כי בא קצי. אין-אונים ישבתי על המדרגות, כיסיתי את פני בכפות-ידי והתיפחתי בבכי מר. לא ידעתי מאין יבוא עזרי.

והנה קרה נס: העפתי מבט לעבר השני, ונתגלתה לפני דלת שנייה, והיא הייתה סגורה בבריח חזק וגדול; סטנדרים שבורים מוטלים היו לפניה בערימה גדולה וחסמו את הגישה אליה. אזרתי כוח ומבלי להרהר הרבה קפצתי ועליתי על הערימה. הכיתי באגרופי בוו הגדול. למזלי, ולא אדע איך, נפתחה הדלת ופרצתי החוצה. אפילה סמיכה שררה באותו לילה, ולא ראיתי לפני לו גם קרן אור קלושה מהבהבת באחד החלונות. רצתי ללא מטרה, כיוון שלא ידעתי לאן לפנות.

בעוד נשמתי בקרבי, זעקתי: „יהודים, הצילו!״ במפתיע נפתחה איזו דלת, אור חיוור בקע החוצה, ודמות אדם נראתה בפתח. שמעתיו קורא: — „הי!... מי שם?״

קרבתי אליו. לנגדי עמד יהודי נמוך-קומה, בעל זקן ופיאות מסולסלים, פניו מבוהלים וחוורים, כותנת-לילה צמודה לגופו עד לעקבי רגליו, וגלימה עוטפת את כתפיו. כולי רטוב מגשם, כשכל רמ״ח איברי רועדים ושיני נוקשות זו לזו, לא יכולתי להוציא הגה ואך בקושי מילמלתי:

— „עם איז מיר קאלט...״ (קר לי).

הוא הכניסני פנימה, חלץ את נעלי והפשיט מעלי את בגדי הרטובים; השכיבני במטתו החמה. עוד זכורה לי לטיפת ידו בלחיי ודברי ההרגעה:

— „אינגעלע ווייַן נישט, די געפינסט זיך ביי יידן״ (נער, אל תבכה, הנך נמצא אצל יהודים).

פרצתי בבכי, כי הרגשתי עצמי גלמוד מאד.

משהתעוררה אשתו מקול הרחש וראתה את המחזה המשונה, קמה בחפזון להביא משהו כדי להחיות את נפשי.

אחרי שהשקוני והאכילוני, נרגעה רוחי וסיפרתי להם את הקורות אותי. עודני רואה את דמעות עיניה, שזלגו על לחייה. הרגשתי את ידיה החמות ואת חום לבה — לב אם עבריה: „אידישע מאמע"...

למחרת בבוקר, כשהתאספו בבית־הכנסת לתפילת־שחרית, ראה היהודי לתמהונו שהמתפללים מקשיבים בדריכות לדבריו של השמש המספר על מתים, כביכול, שהתפללו בחצות־הלילה; וכיצד ירדה עליו אימה בשמעו קול־בכי.

פנה אליהם היהודי ואמר להם:

— „לא מתים ולא בכיים, רק נער בן־ישיבה שנרדם, נשכח ונסגר בבית־הכנסת, הוא שבכה!... עכשיו הוא בביתי, ישן לו שינה מתוקה".

בשובו הביתה שכבתי כבר ער. הצצתי החוצה אל השמים האפורים וגשמי־הזעף היורדים על הבתים הקטנים. הרהרתי בקורות הלילה שעבר עלי. בהתקרבו אלי היה חיוך חביב נסוך על שפתיו.

— „בוקר טוב, נער חביב, מה שלומך?"

הסתכלתי בפניו וראיתי בו אדם יהודי בעל־לב, לב של יהודי מסמיאטיץ'.

ד"ר שמואל סוקניק

אירועים, חוויות וזכרונות מהמשפחה והבית

אצל כל אדם מצטיירים זכרונות הילדות בעיקר על רקע משפחתו. בתמונת זכרונות אלה משמשת המשפחה, על חוויותיה השונות, על שמחותיה ויגונותיה — מוקד עיקרי ומרכזי, וצבעיה עזי הרושם דהים אך במעט במשך השנים. אירועים כלליים, שמחוץ למסגרת המשפחה, גם אם חשיבותם רבה ביותר, נכללים בתמונה זאת רק במידה שהם נוגעים פחות או יותר בעצם ההווי המשפחתי.

משום כך מובן, שכל תיאור של אירועים וחוויות מתקופת־הילדות יכול להופיע רק במסגרת המשפחה, כשהדמויות האהובות והיקרות לזכרוננו ממלאות בו תפקידים ראשיים.

רק אחרי ההתבגרות, כאשר המגע עם ההווי הציבורי נעשה יותר הדוק — מרחיבה מסגרת הזכרונות את גבולותיה וכוללת נוסף לרקע המשפחתי גם את הנוף האנושי והחברתי של הציבור כולו.

★

חיבה מיוחדת רחשתי בילדותי לסבא אהרן, מצד אבי, ולסבתא עטי ביילה. אהבתי לבקר אצלם, ובפרט בימי חג ומועד, כאשר המשפחה כולה נתאספה בביתם הקטן והדל. הם גרו בקצה הסמטא, שעל יד בית־המדרש שמאחורי הגשר, בבית־עץ קטן מט לנפול, אשר היה תמיד מסודר ונקי.

טיפוסים מנוגדים היו סבא וסבתא, אך שלום ושלווה שררו תמיד במעונם הדל. סבי אהרן היה יהודי גברתן, רחב כתפיים, מגודל זקן והדור פנים, וחיוך של טוב לב היה משוך על פניו. איש עבודה היה וכפועל שכיר עבד שנים רבות בביהח"ר לעץ לבוד של האחים מאליניאק.

סבתי, לעומת זאת, היתה נמוכת קומה ושחוחת גב, וארשת של דאגה ועצבות לרוב על פניה. חיי עבודה ועמל מפרך היו חייה, ואלה השתקפו בחזות גופה ופניה. מלבד עבודות הבית עזרה גם בפרנסת המשפחה ממכירת כלי־חרס בשוק. גבה נתכופף במשך השנים מסחיבת שקי כלי־חרס על כתפיה, מביתה עד לשוק, ומישיבה שפופה על שרפרף על־יד ערימות כלי־החרס בציפיה לקונים. בקיץ ובחורף ובכל מזג אויר אפשר היה לראות את דמותה השחוחה במקומה הקבוע בשוק. בעבודה זאת התמידה גם אחרי שסבי נפטר, וכל ילדיה גדלו ועברו לרשות עצמם.

לא שמעתיה אף פעם מתאוננת או מתמרמרת על גורלה. מזמן השלימה כנראה עם עול חייה הקשים. כל שאיפותיה נצטמצמו ברצונה לראות

בשלומם ואושרם של ילדיה ונכדיה, אך גם זה לא ניתן לה. מהלומות הגורל נחתו עליה בלי הרף: בתה אסתר מתה בזמן לידתה בהשאירה תינוקת מיותמת; בתה השניה מינדל ובעלה וגם בנה משה־חיים ואשתו — מתו אף הם על פניה, וילדיהם נשארו מיותמים מאב ומאם. עם כל מהלומה שחה יותר קומתה של סבתא, הנמוכה גם בלאו הכי; עם כל אסון מעמיקים הקמטים והח־ריצים בפניה וגוברת התוגה הנשקפת מעיניה. גופה כולו מתכווץ, מצטמק ומתנמך, כאילו כדי להימנע מפגיעות גורל נוספות. אך רוחה לא נשבר בתוכה. עוד נשארו לה ילדים ונכדים, ועוד יש לה לשם מה לחיות ולשלומם של מי להתפלל.

וכה מכונסת בתוך עצמה, כולה כפופה ומצור־מקת, ממשיכה סבתא לפרנס את עצמה ממכירת כלי־חרס בשוק, כמעט עד יומה האחרון. לא הסכימה לנטוש את עיסוקה הדל, כי לא רצתה להזדקק לעזרת ילדים.

משבעת בניה ובנותיה נמצאת עוד בחיים רק דודתי לובה, החיה בניו־יורק עם בעלה איצל קפלן; היתר ניספו או מתו. מנכדיה הרבים נש־ארו בחיים רק שישה, מהם חמישה בארץ (אני ואחיותי ודובה בת דודי שמואל) ואחת בניו־יורק (הניה בת־דודתי אסתר).

★

את סבי שמואל מצד אמי לא הכרתי. סופר לי, כי היה יהודי קפדן, חולני בשנותיו האח־רונות, וכי מת בגיל צעיר, יחסית. גם עם הסבתא שרה־רחל היה המגע רופף בשנות ילדותי הרא־שונות, הואיל והתחתנה שנית אחרי מות סבי וגרה עם בעלה השני בנארוּקה. היא זכורה לי אך מביקוריה החוזרים בביתנו, באותה תקופה, יחד עם בעלה או בלעדיו, הודות למתנות ולדמי הפרידה שהעניקו לי ביד רחבה. נשתמרה מאז בזכרוני דמותו של בעלה השני, שנקרא בפינו „הדוד שמילע". היה זה יהודי גבוה בעל זקן לבן, עדין ונעים הליכות, שכולו אומר כבוד וגגידות. היה די אמיד ובעל יד פתוחה, וכל אלה שהכירוהו רחשו לו כבוד וחיבה.

לאחר שנתאלמנה סבתא בפעם השניה ושבה לגור בסמיאטיץ' — נוצר בינינו קשר נפשי יותר אמיץ. נתגלתה אז לי כאשה טובת לב ומסורה לא רק לבנותיה ולנכדיה, אלא לכל נצרך וסובל. בתפילה וצבירת מצוות בילתה מאז את מרבית ימיה. חלק ניכר מהתמיכה הכספית, שקיבלה מבתה רייזל מארצות הברית — חילקה למפעלי צדקה שונים; הקדישה גם הרבה מזמנה הפנוי לאיסוף תרומות בשביל מפעלי צדקה אלה. היא מתה בשיבה טובה לפני שעלה הכורת על יהודי סמיאטיץ'.

ארבע בנות היו לסבתא זאת, ומהן נמצאת עוד בחיים רק אמי רבקה, הגרה בפתח־תקוה. בתה אסתר מתה בגיל צעיר ממש לפני כלולותיה. דודתי רייזל נפטרה בלוס־אנגלס בהשאירה שתי בנות ובן, החיים עם משפחותיהם בעיר זאת. דודתי חנה נספתה בשואה יחד עם בעלה אברהם־משה טולבינסקי ובתם צפורה. שני בניה קלמן ויחיאל גוייסו לצבא האדום, ומאז נעלמו עק־בותיהם. ממשפחת דודתי חנה נשאר לפליטה רק בנה, הרב שמואל טולבינסקי, החי עם מש־פחתו אף הוא בלוס־אנגלס.

★

כל משפחה יש לה חוויות ואירועים מיוחדים משלה. יש ומתהלכות במשפחה גם שמועות או נמסרים סיפורים על אירועים היוצאים מגדר הרגיל.

על אירוע כזה במשפחתי, שלא היה ידוע לי עד כה — נמסר לי על־ידי מר אליעזר טש. הוא עצמו שמע את הסיפור מפי הדיין ר' וולוולי, ואשר לפיו פנתה סבתי שרה־רחל בבהלה אל הדיין, שיפתור לה פשר חלום זוועה שחלמה: בחלומה נשאלה סבתא למה היא מכינה בגדי חתונה לבתה אסתר, במקום להכין לה תכריכים, להם היא זקוקה. ואמנם, זמן קצר לאחר כך, חלתה דודתי אסתר בהרעלת־דם, שגגרמה לה עקב עקירת שן ונפטרה בגיל צעיר, ממש לפני כלולותיה.

★

על אירוע אחר, שהיה יכול להיות גורלי להורי ולמשפחתי כולה — נמסר לי מפי אבי יהושע ז"ל: היה זה ב־1905, בשנת גאות הזרם המהפ־כני נגד שלטון הצאר ברוסיה. רבים וטובים מהנוער היהודי נסחפו עם זרם מהפכני זה וגם לקחו בו חבל פעיל. נדמה היה לנוער מהפכני זה, כי מהפכה סוציאלית כללית לא רק תפתור את בעיותיהם הם, אלא גם את בעיית העם היהודי כולו. והנוער היהודי בסמיאטיץ, שהיה בדרך כלל ער ותוסס, לא נשאר אף הוא אדיש כלפי

מאבק זה, וחלק ממנו גם נצטרף לתנועה המהפ־כנית. מהם היו גם כאלה, שמתוך התלהבות יתר לרעיון המהפכה הגיעו אף להשתתפות פעילה בפעולות טרוריסטיות ממש.

להורי היה אז בית־מלאכה לתפרות ומוצרי עור, בו עבדו בעצמם וגם העסיקו פועלים שכי־רים. והנה ביום בהיר אחד הוקף הבית שוטרים ואנשי־צבא, שערכו בו חיפוש קפדני: הריקו מגירות וארונות, חיטטו בכלי המיטה, הפכו רהי־טים, פיזרו את ערימות הסחורה בבית־המלאכה וחיפשו בכל מיני מקומות סתר בבניין ומחוצה לו, אולם לא גילו דבר והלכו כלעומת שבאו.

הורי, שמצפונם היה נקי, נשארו שקטים ברא־שונה ואף לא חששו לתוצאות. אולם לאחר שנתברר להם, תוך מהלך החיפוש, מה מחפשים, וכי היתה כאן הלשנה — גבר בהם הפחד והאי־שקט. התחילו לחשוש פן יש יסוד לחיפוש הזה וגם לדאוג לתוצאות. משום כך, לאחר שכוחות הצבא והמשטרה עזבו את המקום, סגרו את הבית והתחילו בעצמם בחיפוש מדוקדק. והנה תוך חיפושם גילו בתנור תרמיל עם פצצות ואקדוחים.

נתברר, כי אחד מהעובדים השכירים, מהפכן בשם משה־הרצקה, מצא כי המקום הבטוח ביו־תר לאחסנת נשק מהפכני זה — הינו דוקא בית־המלאכה של אבי. נקל לשער מה היו התוצאות להורי ולמשפחתנו כולה — לו גילו אז השל־טונות את הנשק בביתנו.

★

בהיותי בגיל שש פרצה מלחמת העולם הרא־שונה. גרנו אז בביתנו הדו־קומתי ברחוב הגר־מני, בו שימשה הקומה התחתונה בית־מלאכה, והעליונה למגורים. היה זה בית מלא רעש, תנו־עה וחיים. טרטור מכונות התפירה, שירי העובדים, ויכוחים, דברי בדיחה וגלי צחוק לעתים — מילאו את הבית מבוקר עד ערב.

עם פרוץ המלחמה גברו עוד יותר הרעש וההמולה בבית. הצבא הרוסי העצום היה זקוק לכ־מויות ענקיות של מגפיים בשביל חייליו, ואבי נעשה ספק מגפיים. עשרות בעלי־מלאכה בעיירה מועסקים היו בתפירת מגפיים, ואלה היו באים ויוצאים, בזרם בלתי פוסק כמעט, בכל שעות היום והערב. אחד מביא מגפיים גמורים, שני מקבל סחורה להכנתם, שלישי בא לבקש מקדמה, חשבון... שיחה... וכל זה נוסף לרעש הרגיל של בית־המלאכה.

טרנספורטים של מגפיים גמורים, עמוסים על עגלות, יוצאים כל שבוע לביילסק, מקום מושבה של ועדת הקנייה הצבאית. ועדה זאת היתה קונה את המגפיים, רק אחרי שטיבם השביע רצון המומחים של ועדה הביקורת, שיכלו כמובן גם לפסול את המשלוח. בעד הכשר זה צריך היה לא פעם לשלם, גם אם הסחורה לא היתה פגומה; ולא פעם נסתיים הדבר בכישלון.

משום כך ציפו תמיד בכליון עיניים לתוצאות המשלוח הן בני המשפחה והן העובדים וספקי־המשנה, כי בלי כסף הפדיון אי־אפשר היה לשלם לעובדים את שכרם או לבצע הזמנות חדשות.

והנה המלחמה מתקרבת לשערי סמיאטיץ'. משלוח המגפיים האחרון כבר לא מצא את ועדת־הקנייה בביילסק, ואבי החליט לנסוע עם הס־חורה בעקבותיה; אינו יכול לחזור בידיים ריקות, בזמן שציבור עובדים גדול מחכה לתשלום שכרו.

עוברים ימים מלאי־ציפיה וחרדה. הקרבות כבר ממש בשערי העיר, ומאבא אין קול ואין קשב. יומם ולילה זורם הצבא הרוסי הנסוג דרך העיירה, ויש חשש לשוד, ביזה ופרעות. ואמא לבדה עם ילדיה הקטנים, כשהבת הבכורה רייזל הינה רק בת שתים־עשרה, והבית מלא וגדוש סחורה גמו־רה ובלתי גמורה מכל המינים.

אך אמא אינה מאבדת את עשתונותיה. בעזרת הדוד משה־חיים והילדים — מעבירה היא את כל הסחורה למרתפו של שכננו הפולני וויצוג אולנסקי, ובנאי סוגר את פתח הכניסה למרתף בקיר לבינים. הואיל וביתנו נמצא ברחוב מרכזי, בדרך הנסיגה של הצבא, ומשום כך הוא מטרה נוחה לשוד וביזה — מחליטה אמי לעבור עם כל המשפחה לבית סבי אהרן אשר מאחורי הגשר.

אנו מסתירים איפוא את כל הניתן להסתיר בפנים הבית; אורזים את חפצי הערך ואת הד־ברים הנחוצים ביותר לשימוש יום יומי כדי לקחתם אתנו לבית־סבא... והנה, ברגע האחרון ממש, לפני עזבנו את הבית ולפני פרוץ הקרב על העיר — הופיע אבי.

הסתבר, שהצליח להשיג את ועדת הקנייה הצ־באית באיזור וולקוביסקי; מכר לה את המגפיים ובסכנת־נפשות ממש עשה את הדרך בחזרה —

מול צבא נסוג וזועם — עד שזכה להגיע אל משפחתנו ולכל אלה שחיכו לו בכליון עיניים.

★

הכיבוש הגרמני ניתק כמעט כליל את הקשר בין האיזור הכבוש ובין העולם הגדול. אלפי משפחות שהתקיימו על תמיכה, שהגיעה אליהן מבעליהן או ילדיהן מעבר לימים — נשארו ללא לחם ממש.

במצב דומה נשארה גם דודתי רייזל, אחות אמי, שגרה אז בביילסק עם שלושת ילדיה הקטנים. על מצבה הכלכלי הקשה נודע לנו זמן קצר אחרי כיבוש סמיאטיץ' על־ידי הגרמנים. הורי רצו כמובן לבא מיד לעזרתה, אולם איך לבצע זאת? דואר ותחבורה סדירה לא היו. כל עגלון לא הסכים לצאת לדרך, כי לא רצה לסכן את סוסיו ואולי גם את חייו בזמן שהדרכים היו עוד בחזקת סכנה. מצד שני לא יכולנו להשאירה במצבה הקשה ללא עזרה.

בדלית־ברירה יצא אבי ברגל לביילסק, כשמטען מזונות על כתפיו, צרורים בחבילה כפולה לשם שיווי־משקל. וכפי הנראה יש ממש בכתוב „שליחי מצווה אינם ניזוקים". אבי הצליח, על אף סכנת הדרכים באותו זמן, להגיע לביילסק עם מטען המזונות ואף לחזור הביתה בשלום. מבצע זה נשאר חרות בלב דודתי רייזל, ובמשך שנים רבות לא פסקה מלדבר על כך ומלספר זאת באזני קרובים וידידים.

שבועות מספר לאחר־כך, כאשר אפשר היה להשיג עגלה וסוסים — העבירו הורי את דודתי ובני־ביתה לסמיאטיץ' ואף דאגו לקיומם בכל שנות המלחמה.

דודתי רייזל לא שכחה אף פעם מה שהורי עשו בשבילה ובשביל משפחתה. לאחר שנים, בזמן משבר ומצוקה, עזרה אף היא להורי ולנו במה שרק יכלה. ניתן להגיד, שלא במעט הודות לעזרתה יכלו הורי וחלק מבני משפחתי לעלות בזמן ארצה, ועל ידי כך להינצל מצפרני הנאצים.

אכן, לא לשוא כתוב: „שלח לחמך על פני המים"...

★

ליל חורף קשה. שלג רב יורד ומכסה את כל היקום. אבי הגיע הביתה באמצע הלילה, יחד עם אורח, קרוב משפחה, מאחת מנסיעותיו המסחריות.

השכם בבוקר, היה זה אור ליום שישי, קמה אמי כדי להכין הכל לכבוד שבת ולכבוד האורח. היא מפנה קודם כל את השלג מהמדרכה ומהכניסה לבית ועורמת אותו לערימות משני הצדדים. אחר כך היא ניגשת להבעיר אש בכיריים. כאשר העצים הרטובים אינם נדלקים כה מהר, היא נוטלת את פחית הנפט ומזרימה את הנוזל ישר ממנה לעצים, בלי לשים לב כי יש עוד שרידי אש ברמץ מאתמול... והנה אש אוחזת בפחית, היא מתפוצצת, ולהבות עוטפות את אמא ואת המטבח גם יחד...

אמא אינה מתבלבלת, ומתוך הברקה שכלית היא רצה עטופת להבות ישר לדלת ולערימות השלג, אותן הכינה זה לא כבר. אחותי הבכירה רייזל, שנמצאה מיד לצידה עוזרת לה בכיבוי הלהבות על ידי גלגול בשלג. אבי, שהספיק בינתיים לרדת מחדר משכבו שבקומה העליונה, הצליח אחרי מאמצים לכבות את השריפה במטבח.

בתוך כל המהומה הזאת אף אחד לא שם לב, כי גם אחי הקטן והחמוד, איצ'לה — בגדיו בוערים עליו. הוא היה על־יד אמי, כאשר האש פרצה וזו אחזה גם בו. עד אשר התפנו אליו, כבר היו לו כוויות עמוקות במפסעות, ולמחרת, במוצאי־שבת, נפטר בייסורים גדולים.

גדול היה הכאב והצער, והאבל כיסה את הבית כולו כערפל כבד. ילד ער ונבון היה, אהוב לא רק על בני־משפחתו, אלא על כל אלה שהכירוהו. אבי שהיה איש בריא וחזק, ממש נשבר באותו מוצאי־שבת, ומאז לא חזר עוד לאיתנו.

אמי נכוותה בעיקר בידיה ורגליה, ובמשך חודשים היתה רתוקה למיטתה. הודות לטיפול מסור ובמידה רבה הודות לאחותה רייזל, שלא עזבה אותה כמעט בכל ימי חוליה — הצליחה להתאושש מהאסון ואף להחלים לגמרי מכוויותיה.

★

מלחמת רוסיה־פולניה. הצבא הפולני בנסיגה, והבולשביקים מתקרבים לסמיאטיץ'. מתקרב ליל שבת. נפסקה זרימת הצבא המאורגן הנסוג, ורק חבורות בודדות של חיילים פולנים עוברות עוד מזמן לזמן בדרך הנסיגה, בשלחם מבטי איבה וזעם מסביב.

חוששים מפני הערב והלילה המתקרבים. הרגשת אימה באויר ופחד בלבבות. בערב משתרר שקט ברחוב ואף נפש חיה לא נראית בו. הבתים

סגורים ומסוגרים, ואור לא נראה בהם. הקומה התחתונה בביתנו סגורה על מנעול ובריח; הכניסה לקומה העליונה סגורה ומבוצרת אף היא במידת האפשר. המשפחה מכונסת בקומה העליונה וכמה מאתנו נמצאים על־יד החלונות, כדי לשים עין על הנעשה ברחוב. והנה פורצות צווחות אימה מכיוון השוק: „געוואלד... געוואלד... ראטעוועט...” (חמס! הצילו!) כעבור רגע קט נשמעות צווחות דומות מכל חלקי העיר. הצווחות מזעזעות, מרעידות את הנפש ומטריפות את הדעת. בטוחים אנו שמשהו מזוויע מתחולל בעיר, ומתוך חוסר אונים, מתוך אימה ופחד, מצרפים גם אנו את קולותינו לצעקה הבוקעת ועולה מסביב.

כעבור רגעים מספר משתתקות הצווחות... אולם שוב ושוב מתפרצות צעקות בכל פעם בפינה אחרת בעיר. כה נמשכו הצווחות, בהפסקות פחות או יותר גדולות, כמעט עד אור הבוקר.

נתברר אחר־כך, כי חיילים ניסו להתפרץ לתוך בתים שונים לשם שוד וביזה, וצעקות האימה הניסו אותם; הואיל וזה עזר, השתמשו באמצעי זה שוב ושוב כל אותו לילה.

נסיונות השוד והביזה מצד שרידי הצבא הפולני הנסוג נמשכו גם למחרת בשעות הבוקר, והעיר נשמה לרווחה עם כניסת הצבא האדום בשבת אחה״צ; סוף סוף שוחררה מהאימה והפחד, שהיו מנת חלקה בימים ובלילות האחרונים.

אולם שמחה זאת לא ארכה. את מקומה תפשה אט אט הרגשת מועקה ודאגה לבאות. עם ראשית התבססות השלטון האדום — מתחילות הרדיפות נגד השכבות שלא השתייכו למעמד הפועלים ובעלי־המלאכה. אלה אינם מתקבלים לקואופרטיבים ולקבוצות העובדים, ההולכים ומתארגנים בעיר. נפוצות שמועות על החרמת כל הרכוש והסחורות שבידיהם. כתגובה על כך נעלמות הסחורות מהחנויות ובת־המסחר בתוך מחבואי־סתר שונים.

לא ארכו הימים, ובפקודת השלטונות נאסרו רבים מהסוחרים ובעלי־הבתים, וביניהם — גם אבי. אחרי כמה ימי מעצר בעיר — נשלחים כל האסירים לתחנת הרכבת בסמיאטיץ׳ לעבודת־כפייה... ומי יודע במה היתה מסתיימת פרשה זאת, לולא החלה לפתע נסיגת הצבא האדום. בבוקר בהיר אחד ראו האסירים, כי שומריהם נעלמו ואינם; בראשונה לא הבינו את פשר הדבר והיו ביניהם כאלה שיעצו להישאר במקום... אך רובם לא רצו אפילו לשמוע על כך ונתפזרו מיד לבתיהם.

בזמן נסיגתו מסמיאטיץ׳, הוכיח הצבא האדום כי ביחס לשוד וביזה והתעללות ביהודים — אינו נופל כלל וכלל מהצבא הפולני. היו אז די פגיעות ברכוש ובנפש. קבוצה גדולה של יהודים גם הוצאה מחוץ לעיר בכוונה לירות בהם, ורק התערבותו של אחד הקצינים, ברגע האחרון, מנעה אסון גדול.

★

שלטון הפולנים מתבסס שוב בסמיאטיץ׳ ועם התבססותו הולך ומחמיר מצבם הכלכלי של היהודים בתוכה. מצד אחד נטל מסים כבד, ההולך וגובר, ומצד שני הסתה נגד המסחר היהודי ותעמולה בין הנוצרים שלא לקנות אצל יהודים. סוחרים ותיקים ומבוססים הולכים ומתרוששים והקרקע נשמטת אט אט מתחת לרגליהם מבחינה כלכלית. זוגות צעירים רבים אינם נקלטים עוד במשטר כלכלי זה, ולמרות רצונם נשארים סמוכים על שולחן הוריהם. הנוער והדור הצעיר כולו נוכח לדעת, כי מרבית הדרכים חסומות בפניהם וכי אין להם כל עתיד בגלות פולניה.

גם בביתנו המצב הכלכלי הולך ומחמיר. המיסים גוזלים את חלק הארי מהפדיון במזומנים; חלק ניכר מהסחורה מוכרים בהקפה, והחובות הולכים ומצטברים, כיון שהקונים אכלו בינתיים חלק מהסחורה שניתנה להם בהקפה, ואין ידם משגת לשלם את כל חובם. בחובות מצטברים אלה אי־אפשר לקנות סחורה חדשה — ואבא נאלץ להזדקק להלוואות בריבית, מה שמהדק עוד יותר את טבעת החנק הכלכלי.

גיסי, נחום טייטלבוים, בעלה של אחותי הבכירה רייזל, אינו מצליח להתבסס במסחר, ואחרי שהוא מכלה את כספו בנסיונות שונים — מתחיל ללמוד את מלאכת האפייה. בינתיים נשארים הוא ומשפחתו, שגדלה בינתיים — סמוכים על שולחן הורי.

ואחרי שגיסי כבר למד את מלאכת האפייה — לא נמצא לו מקום עבודה. הורי מחליטים על כן לפתוח מאפייה בביתנו, בקומה התחתונה, במקום שהיה פעם בית־המלאכה. מאפייה זאת צריכה היתה לשמש קודם כל מקום עבודה לגיסי,

אבל גם מקור פרנסה לקיום המשפחה כולה, הואיל והמסחר במוצרי עור הביא אותנו בינתיים להתרוששות ממש.

אולם לא הועילה המאפייה וגם לא הקונדי־טוריה שנתוספה במרוצת הזמן. ההתדרדרות הכלכלית התמידה... עד שסוף סוף נפקחו עיני הורי לראות, כי לא זו הדרך, כי לשוא יכלו מא־מציהם בארץ המתייחסת אליהם כאל בנים חור־גים. וכה גמלה בלבותיהם ההחלטה לעלות ארצה.

★

הנוער בסמיאטיץ׳, שהיה לאומי וציוני ברובו הגדול, הבין יפה את המתרחש בטרם נפקחו עיני המבוגרים לראות נכוחה. נוער זה שלל את הגלות ואת ההווי הגלותי גם בזמן שהמצב הכלכלי הי׳ה כביכול תקין. הוא הבין יפה, כי במוקדם או במ־אוחר נעמוד בפני שואה כלכלית או אחרת, ועל כן מוטב להפנות את כוחנו ומרצנו לבניית המולדת בארץ אבותינו. לא פעם התנהלו ויכו־חים סוערים בין בנים להורים, כשהצעירים דו־חקים בהוריהם לעלות ארצה, ואלה מתחמקים בק״ן תירוצים ונימוקים.

ויכוחים דומים התנהלו לא פעם גם בביתנו. אמנם, הנוער בבית השתייך לזרמים שונים: אחותי לאה הצטרפה ל,,החלוץ״, אחותי צפורה ואני — ל,,שומר הצעיר״ ואחי קלמן — ל,,חרות״ — אך היתה חזית משותפת בינינו ביחס לעלייתם של הורי ארצה. אולם כל זמן שהורינו היו מבו־ססים מבחינה כלכלית — היססו בהחלטתם, אף כי רוח הציונות פעמה בהם.

עם החמרת המצב הכלכלי פוחתת הססנותם. מתוך כך ניתנת רשות לאחותי לאה לצאת להכ־שרה ואחר־כך גם לעלות ארצה עם הראשונים מתנועת ,,החלוץ״ בסמיאטיץ׳.

שנים קשות עברו כאן בארץ על אחותי לאה ובעלה צבי רוג — אבל הם החזיקו מעמד ולא נתפתו לרדת. הם הם ששימשו אחר־כך אבן שואבת ליתר בני־המשפחה, ולא במעט הודות להם זכו הורי וחלק ממשפחתי להגיע ארצה וכך להינצל מציפורני הנאצים.

אחותי הבכירה רייזל עם בעלה נחום וששת ילדיהם ואחי קלמן עם אשתו אטקה ושני ילדיהם נשארו וניספו בטרבלינקה יחד עם כל קדושי סמיאטיץ׳.

אריה שפיאלטר

בריל נוסע לאמריקה

גל של קור ירד על העיירה. לאחר שלג כבד, שנפל במשך יממה ללא הפוגה, התבהרו השמים, וכפור חזק כבש את מקומו. מסביב, ככל שמשגת העין — הכול מחופה ביריעה לבנה: הגגות, הרחובות, האילנות, המגרשים, הבניינים וערימות העצים. מקרוב ומרחוק מכוסה הכול בשלג לבן וצח כבדולח.

לאט־לאט שוקעת השמש מעל לבתים ולרפתות של הגויים בשולי העיר. האוויר חותך וצופד את העור. מבעד לשמשות הקפואות של הבתים הפזו־רים מבליחים זיקי אור. הרחובות מתרוקנים והאנשים מסתגרים בבתים החמים. פה־ושם נישא צליל פעמון של עגלת־חורף מחליקה.

באיזור הנוצרי, בקרן רחוב בית־המדרש החדש ורחוב המורד עומדים בתי־יהודים בעלי צורה שונה. ליד המגרש הפנוי, ניצב לו בית־לבנים קטן בעל גג רעפים משופע — בית האלמנה אידל דינה. ליד הבית — גינה מגודרת. בכל קיץ פרחו בה שעועית, אפונה וירקות אחרים. בקצה הגינה — רפת, ששימשה לשתי פרות, ותא לסוס. כשלא היה סוס, היתה בעלת־הבית מפטמת אווזים לשומן ולנוצה דקה.

בחזית, בכניסה מימין, עמדו שני דירים, האחד לעצי־הסקה לימי החורף, והשני — לעופות. בלי־לות היה נישא מכאן לעתים קרקור נפחד של התרנגולות, עת נמיה היתה מתפרצת פנימה וחו־נקת את העופות.

מכל העברים גבלו בתי־הגויים על הרפתות, הגרנות מלאי־התבואה והבהמות.

ובביתה של אידל־דינה תנועה רבה בערב חרפי ומושלג זה. מפעם לפעם נפתחת הדלת, וגלי־אור וחום פורצים החוצה. המולת ויכוחים והלצות מהולה בעצבות שלפני דמעות, שוררת בין הנוכחים — אנשי משפחה, קרובים וידידים, אשר באו להיפרד מבריל, היוצא כבר מחר בדרכו לאמריקה ועוזב את העיירה לצמיתות.

בריל הוא הבכור במשפחה. בחור כבן שלושים, קומתו בינונית, זיפים שחורים בולטים בשפמו ומציצים מתוך פניו המאורכים, קרחת עגולה, קטנטנה מעל, ובפניו נסוכה עצבות ודאגה: על כתפי מי הוא משאיר גורל משפחה זו? זה קרוב לעשר שנים, שאבא מת. בפרק זמן זה משך, ביחד עם אמא, בעול המשפחה. אמא כרעה תחת העול והיא שבורה ורצוצה. לאחר נסיעתו יעבור התפקיד של הבכור לאחיו וולוויל. האפשר להטיל עליו עול זה, והיעמוד בו? התשמענה לו האחיות?

בריל נשא שנים רבות בעול המשפחה המיותמת, וקשה לו להינתק. אבל מה יוכל לעשות אם לבו נמשך „שמה", אחר אהובתו? רק אותה הוא רואה בחלום ובהקיץ, וכאן, בעיירה, נשארה לו הבדידות, הכמיהה והמועקה.

האחים והאחיות עסקו באריזת המזוודות. במיוחד טיפל בזה וולוויל, שהיה נרגש מאד מהתפקיד שלפניו — להיות „ראש" למשפחה במקום בריל. הישמעו בקולו? היהיה לו עם מי „ללכת לשולחן"?

סימה צייתנית. היא אוהבת לעבוד. לעומתה רבקה עקשנית וסרבנית, מתאוננת תמיד, שקשה לה, „שאינה יכולה".

השעה כבר מאוחרת. האורחים נפרדו אחד־אחד ונשארו רק הקרובים ביותר, אשר הביעו דעותיהם על האריזה, על הנסיעה המסובכת דרך גרמניה והאמבורג או שרבורג. אחרים חזרו על דברי הפרידה: „התזכור?" „התכתוב?"

אמא, אידל־דינה, לבושה חלוק ארוך ומטפחת לראשה, בעלת פנים מקומטים וחרושי־דאגה, חותם העבר הקשה — עסוקה ליד הכיריים בהכנת דברי־מאפה לדרך. בקול שבור ורועד חזרה ושאלה את וולוויל, אם לא שכח חלילה לארוז את שקיק התפילין ואת הסידור'ל לדרך. המועקה בלב גדלה. אינה יודעת אם ענתה או לא ענתה על כל שנאמר לה בערב זה, אם מתוך נחמה ועידוד אם סתם ככה, לצאת ידי חובה. לב אם מי ידע? לגורל ילד־טיפוחה, היוצא זו הפעם הראשונה לנדודיו לתור אחר אושרו, נתונות מחשבותיה־חרדותיה, או לגורל הבית הזה, הנישא כאוניה טרופה על פני הגלים, ואולי — לגורל שניהם כאחד. כה נפעמת רוחה באותן שעות אחרונות לפני הפרידה.

★

לילה. הכפור גבר. הקרובים והידידים נתפזרו לבתיהם. המנורות כבו, רק עששית־קיר דועכת במטבח ומפיצה אור קלוש על פניה הלאים ומלאי הצער של אידל דינה — וצללים לאחוריה. הילדים נרדמו אחד־אחד מרוב עייפות. רק היא — טרם סיימה. ובשעה מאוחרת אחר חצות התקרבה בלאט על בהונות רגליה לילדים השקועים בשינה עמוקה. רגע נעצרה ליד מטתו של בריל, הצמידה עיניה הזולגות דמעות אל פניו, ובלב קרוע ניתקה מהמקום, פתחה ב„קריאת שמע" ונכנסה למטתה.

לאחר שעצמה את עיניה הלאות והתכסתה מעל לראשה, גברה הלמות לבה ובהרהוריה עלו ימי־חייה הקשים; כמה נוראה היתה אלמנותה, עם שמונת היתומים, ללא מפרנס, ללא דואג ומנחם. רק אלוהים שבשמים יודע כמה קשה עמלה כדי לכלכל את ילדיה, כמה דמעות וזיעה שיקעה בלחם שהאכילה אותם, כמה טרחה להשיג „שכר־למוד", עד כמה סיכנה את עצמה בהגינה על יתומיה מכל מיני תקיפים ומיוחסים...

וכשהילדים גדלו במקצת, נסחפו בזרם הימים ההם: „מהפכות", „הגנה". כל פינות־הבית מלאות מחסני־נשק, אקדחים, כדורים, כפפות־גומי ועוד כל מיני צרות צרורות. יום־יום עמדה בחיפושים, במעצרי־הילדים, ושעה־שעה נשאה את כפיה לתחינה: אל אלוהים! כמה כוחות על־אנושיים? כ מ ה ד מ י ם?

ועכשיו, לאחר שזכתה לראותם גדולים, מוצלחים לאלוהים ואדם; עכשיו, כשהגיעה לפרנסה שלימה, לחיים שאין בהם בושה וכלימה, הטיל עליה הגורל להיפרד מבנה בכורה, מבריל'ה, וכלום יכולתי לעמוד בדרכו? גופו בסמיאטיץ', ואילו לבו ונשמתו שם, הרחק, בכמיהה וערגה לבחירת נפשו.

שעות רבות נמשך המאבק בין רגשות האם

לבין מלאך־השינה. קשה לקבוע ידי מי היתה על העליונה. שעות אלו נדמו — נצחיות...

★

בחדר המטבח, על מיטת־קיר, ישן לו האח הקטן — הצעיר במשפחה. מתוך ארשת פניהם של בני הבית, של האם — הבין את הנעשה בלבם.

בן שלוש היה שעה שנתייתם מאביו. רגעים אלה נחרתו עמוק בלבו הקטנטן; אבא שכב גוסס ומסביבו כל המשפחה, כאשר לפתע פרצה אמא בזעקה מחרידה: „הוא מת!" כל הבית רעד מבכי־ייתם המרה של היתומים. את המת הורידו לארץ והדליקו נרות למראשותיו, והאח הקטן — עטוף צעיף הוכנס לביתה של שכנה.

בריל היה ל„אבא" — ואת תפקידו מילא במסירות ובנאמנות. כל נטל המשפחה רבץ עליו. בריל היה גם „בעל־יכולת". בדמיונו של הקטן עולים שלבי גבורתו של בריל שלו, ששימש לו סמל ומופת.

בגן פירות כפרי, שנלקח בחכירה באחד הכפרים, התפרץ פרחח וגנב פירות. הדבר חזר ונשנה מספר פעמים, עד שבריל תפסו והענישו. מיד הבהיל אביו את כל השכנים והעוזרים, וכל הגויים יצאו עם מגלבים ומקלות, לעשות בז'ידים שפטים.

בריל לא נרתע. בשקט הוציא את אולרו וניצב, כשגבו אל הקיר... הגויים התרשמו מעוז־ריחו והרפו...

סתיו. בחצר הבית איכפו את הסוסה הערמונית הצעירה. מנסים לעלות ולרכב עליה, אבל ללא הועיל. הסוסה התעקשה. בריל ניגש בשקט וברצון־ברזל — ועלה. זמן־רב בעטה ברגליה האחוריות. זמן־רב חיפשה מקום להתפרע ולהתפרץ. אולם ידיו החזקות ורצונו העז אילצוה, בלית־ברירה, לקפוץ מעל לגדר ולדהור — לפי רצונו של הרוכב...

בריל היה בעיניו של הקטן לסמל הנעלה והנשגב ביותר, והוא מתגאה בו בחברת חבריו. ובריל היה מתהלך אתו ברוך אבהי.

והנה, בריל נוסע לאמריקה...

הבית עוטה עננים שחורים, והעולם חשך בעדו. הלב הקטן החל מתכווץ, הפנים התעוו, והעינים — דומעות...

★

בבוקר השכם גברה התנועה בבית, קרובים ושכנים באו להיפרד. באו גם הגויים שבשכנות. גם „ולאדק" עם אשתו. ההמולה גדלה ורבתה.

בחוץ נעצרה עגלת־חורף. מישהו קרא: „בעלי־העגלות הגיעו!..." הדלת נפתחה ברעש, ואורי עם יוסלה, עטופי פרוות וכובעי־חורף גבוהים, שהשתפלו מעל לאוזניים, נכנסו הביתה.

„בוקר טוב! — צריך כבר לנסוע!"

הנאספים בבית היו כה עסוקים ב„פרידה", עד כי לא שמו לב לבעלי־העגלות והמשיכו בדיבוריהם בשאון והמולה.

אורי העגלון נשאר דומם כנעלב. מה? לא שמים לב אליו? בינתיים, נזכר שבריל זה אין לו כיום „יד רחבה" כלפנים. אנשים מוסרים, שירד מנכסיו, והפרוטה אינה כה מצויה אצלו...

„צריך לנסוע!" התעורר אורי בשנית, „אבל דע לך בריל, שהנסיעה עולה 20 זהוב!"

בריל נפגע מקריאה זו ונשאר דומם וחיוור. היתה זו פגיעה „פוצעת" דווקא ברגעים, ש„הכבוד" יקר לו מכול. רגעים שררה דממה, אך מיד התאושש וקרא בקול מצווח:

„אינני נוסע אתכם. צאו מכאן!"

אורי נעלב ופנה לדלת, ויוסלה בעקבותיו. הם מילמלו משהו והסתלקו.

בבית נתהווה מצב־רוח משונה. איש הביט בפני רעהו...

באותו רגע נתאושש הגוי השכן ולאדק, ניגש אל בריל, חיבק אותו ואמר:

„אדיסט פאהרן מיטא מיינע פערד" (אתה תסע בסוסים שלי)...

כעבור דקות מספר ניצבה בחוץ עגלת־החורף של ולאדק. עליה העמיסו את המזוודות.

בריל עם מלוויו התישבו, ובעוד הנפרדים דומים ומזילים דמעה בפתח הבית, משך ולאדק במושכות, הניף את השוט, והעגלה זזה לאיטה, בהפרידה בין שני הצדדים שניפנפו בידיהם. העגלה עלתה לאיטה על ההר ופנתה שמאלה, דרך בית־המדרש החדש.

זמן רב עמדה האם מאובנת ליד שמשה קפואה. היא גירדה באצבעותיה קצת מן הקרח בצד, כדי שתוכל להציץ ולראות. מפניה המקומטים זלגו דמעות, ושפתיה דובבו תפילה:

„אל אלוהי אברהם, יצחק ויעקב, דיין האלמנות ואב היתומים, נצור את בני, מחמל־נפשי, והנחהו במסילות ישרים, כדי שיגיע בשלום למטרתו..."

יחזקאל קוטיק

זכרונותי

ר׳ יודל מסמיאטיץ׳* היה למדן מופלג וידע בעל־פה כמה מאות דפים מסדר „נזיקין״. נוסף על כך היה חקרן ושקד על לימודי האסטרונומיה של הימים ההם. לפי משלח־ידו היה סוחר ועמד בקשרי־מסחר עם לייפציג. פעמיים בשנה יצא למסע אל העיר לייפציג בקרון משלו, הרתום לשלושה סוסים ונהוג בידי רכב. בצאתו לקח עמו תיבה גדולה של מטבעות־כסף ותיבה קטנה של שקלי־זהב, הצטייד בספרי גמרא ובספרי מחקר שונים ובדרך היה מעיין במשנתו. היתה לו משיכה לכלי נגינה, שקורין לו קלארניט, ואהב מאד לנגן בו.

במרוצת הזמן חדל לסחור עם לייפציג ונעשה לקבלן של הצבא, ואז נזדמן לעתים קרובות לפטרבורג. בשובו היה מרבה לספר סיפורי־מעשיות משם, על הקיסר ופמלייתו. כשנפטר הייתי בן 12, וזכורני, כי פישפשנו במגרותיו ומצאנו בהן מכתבים של קבלנים מכל מחוז וילנה. בכמה מהם נאמר, שהם, כלומר הקבלנים, מוסרים לו את עצומותיהם כלפי השלטונות ומייפים את כוחו שיסע לפטרבורג לתבוע בשמם. נמצאו גם מכתבים מערים שונות, בהם נתבקש לעבור למקומות אלה, שם יחלקו לו כבוד רב. הוא כבר היה אז זקן ושבע־ימים.

ר׳ יודל נתאלמן לעת זיקנה ובניו לא היו עמו. שלושת בניו היו למדנים, אך לא אמידים, וכל אחד מהם גר בעיר אחרת. סבתא, ביילע־ראשה, היתה בת יחידה והיא הזמינה אותו להתארח אצלה. הוא היה חכם ומקובל מאוד על הבריות. אהרון לייזר הפציר בו שיישאר אצלו לכל ימי חייו, ואמר כי לא יניח לו בשום פנים ללכת. הזקן מכר את ביתו ואת כל מטלטליו בסמיאטיץ׳ ועקר לקאמיניץ אל חתנו, וסבא אהרון לייזר טיפל בחמיהו בכבוד ויקר כבבת־עינו.

בסמיאטיץ׳, פלך גרודנה, חי בימים ההם גביר בשם ר׳ „דוד הרחב״ („דער ברייטער״). כינוי זה בא לו משום שחי ברחבות, כדרך הרוזנים. עז היה רצונו להשיא את בתו לחתן תלמיד־חכם. הוא שמע על העילוי ישראל, ושיגר שדכן שידבר על לב אביו, ר׳ יודל ווישניאק, יהודי למדן ואדם מקובל על הבריות, שיתן את בנו ישראל כחתן לבתו. הוא מתחייב לעשרת אלפים רובל מוהר ולעשר שנים מזונות.

בן דודי, ר׳ ליפא, היה חתנו של איש סאמיאטיץ׳ ושם גר. לפתע פשטה שמועה שהגיעו לשם פולנים, כאלף וחמש־מאות איש. עד מהרה הגיע גדוד שלם של קוזאקים, הקיפו את סמיאטיץ׳ והוציאו להורג את היהודים והפולנים גם יחד. כזו היתה השמועה שעשתה לה כנפיים. בביתו של הדוד פרץ בכי. הדוד שם את נפשו בכפו ונסע לסמיאטיץ׳. הוא הגיע לשם יומיים אחרי הקרב. כשנכנס לעיר היה המראה דומה למה שסופר. הכול — שומם וריק, ואין לראות נפש חיה. על כל צעד ושעל התגוללו גוויות של פולנים הרוגים. אחרים עוד גססו. הוא המשיך ללכת ופגש ביהודי. שאל אותו בפחד־מוות:

— היכן הם כל התושבים אנשי סמיאטיץ׳?

משיב היהודי:

— הם כולם מוטלים בבית־הקברות.

והיהודי הוליך אותו לשם.

ואמנם כאן מצא את בנו וכלתו ואת הילדים.

מעשה שהיה כך היה: הצבא הרוסי הקיף את העיר. הפולנים, משראו את החיילים הרוסים, לא גילו כל התנגדות. אז ציווה ראש־הגדוד על כל

---

* אביו זקנו של יחזקאל קוטיק, אהרן לייזר, נולד בשנת 1799. בהיותו בן 11 נשא לאשה בת סמיאטיץ׳, המכונה בספר „ר׳ יודל׳ס טאכטער פון סעמיאטיטש״. סבו של המחבר היה איפוא חתנו של ר׳ יודל.

תושבי העיר לנטוש את בתיהם וללכת אל בית־הקברות. וכך עשו: היהודים הלכו לבית־העלמין שלהם, והפרבוסלאבים לבית־הקברות שלהם. רק עתה התחיל הקרב, בו נפלו חלל כל הפולנים עד האחרון בהם. לראש־הגדוד ניתנה פקודה לא לקחת שבויים, כיוון שכל בתי־הסוהר מלאים אסירים. מוטב לקטול במקום.

התושבים חיכו בבתי־הקברות, עד שראש־הגדוד יתיר להם לשוב לבתיהם. ביום השלישי הורה לכולם לשוב הביתה.

הדוד סיפר, שאף אחד לא ניזוק. רק יהודי אחד, ר׳ דוד הרחב, נהרג. עליו כבר סיפרתי קודם לכן...

תירגום: י״ק

(מתוך הספר „זכרונות״).

משה וייסמן

סמיאטיץ׳ בעיני עובר אורח

סמיאטיץ׳ — עיירה קטנה, כעשרה מילין מבריסק וחמישה מביאלסק; כמרחק הזה מויסוקה ומעיירות קרובות אחרות, שסמיאטיץ׳ עמדה אתם בקשר באמצעות עגלונים, שהסיעו נוסעים והובילו סחורות הלוך ושוב.

הקהילה היהודית מנתה משישה עד שמונה אלפים נפש.

במבואותיה נראתה העיירה מרחוק בנוף מרהיב־עין, מוקפת גבעות, אחו ויערות ירוקים. בפנים העיירה היה פחות יפה. הרחובות היהודיים היו ללא חתימת עץ וצמח. האדמה נשאה עליה חורבות ישנות. בסימטאות שבירכתיים — רבה הדלות, וערימות אשפה נערמו בסמוך לבתים. השוק על חנויותיו הכיל קצת בתי־עץ ובתי־לבנים, שנראו „לא מן הגרועים ביותר״.

הרחוב ההדור היחידי, שבו „טיילה״ כל העיירה, זקן וצעיר, הוא ה„הויף״ — בו התגוררו הגבירים של העיירה; המיקיצ׳ינסקים, הצוקרים, הפכטרים והויינשטינים — אלה היו סוחרי יערות שעסקו בקנייה ומכירה של עצים — מהפריצים לחוץ־לארץ.

רוב יהודי העיירה היו אביונים מרודים ועבדו קשה למען פת־הלחם. בתי־חרושת לא היו בזמנים ההם. רק יותר מאוחר נתווסף בית־חרושת לייצור מסמרי־עץ לסנדלרים, שסיפק עבודה לתריסר צעירים וצעירות.

היהודים בלטו כמעמד בינוני זעיר של בעלי־מלאכה, חנוונים, סוחרים, מתווכים, רוכלים ורוכלות. מספר הסנדלרים היה רב. הם עשו נעליים לצורכי השוק והעסיקו פועלים רבים. כך גם במקצוע החייטות. גם נגרים יצרו רהיטים למכירה בשוק. זכורני, שעברתי פעם על־פני נגריה, שעה שזוג כפרי צעיר עמד לקנות מיטה; שניהם השתרעו במיטה, כדי לגלות אם מידותיה תואמות את מידתם...

נשים ונערות, שנזקקו לרווח של כמה גולדנים לשבוע, סרגו גרביים וכפפות. גם סחורה זו נמכרה בשוק.

בעיירה היו נפחים רבים, אומנים במלאכתם. ביד ובפטיש עשו דברים רבים ומועילים, כמו: מחרשות, מעדרים, מגרפות, חרמשים, מגלים וכו׳.

בעיירה היו הרבה „סוחרים זעירים״, שקנו מהכפריים תבואה, תפוחי־אדמה, ביצים, תרנגולות ודברים שונים. לבר־מזל נחשב מי שהשכים לקום ויצא הרחק אל מאחורי העיר לקדם את פני האכר, שנסע העירה למכור מתנובת אדמתו.

בעיירה היו הרבה קצבים הללו היו חייבים ללכת בעצמם לאכר בכפר כדי לקנות את הבהמה.

היו בעיירה כעשר טחנות־מים, שטחנו תבואות משל האכרים, וכן תבואות של המונצ׳רים בכמויות יותר גדולות.

חוץ מאלה שנזכרו, היו בסמיאטיץ׳ חנוונים רבים, ובכל קצווי השוק נראו חנויות גדולות וקטנות — כך נראתה בעיני העיירה כשבאתי אליה.

מנדלי השמש

מנדלי היה אדם גוץ, בעל זקנקן בהיר ועינים כחולות.

עוזר לשמש בית־המדרש הישן, אך מהשמשות, כנראה, לא אכל לשבעה, והוא נעזר ב„פרנסה שניה". בביתו הקטן הכניס כמאה ספרונים, רו־מאנים של שמ"ר, של טנגבוים, של בלושטין ואחרים, ואת הספרים הללו נתן ב„השאלה".

בעצם, היה מנדלי לספרן הראשון והיחיד בסמ־יאטיץ'.

חוץ מספרי הרומאנים, נעשה מנדלי גם לסוכן של כל העתונים „האידיים" שהופיעו אז: „פריינד", „מאמענט", „היינט" וכתבי־עת שונים.

מנויים רבים לעתונים טרם היו לו אז. לעומת־זאת היו לו „קוראים" רבים, שהיו מתכנסים בביתו הקטן ללילות שבת לקרוא בעתונים. כל אחד שילם בעד הנאה זאת.

בלילות־שבת אלה, אחרי הארוחה, נהגו בני־הנוער, פועלים ומשכילים להתכנס בביתו הקטן של מנדלי.

כל אחד מצא משהו לעיין בו: עתון, חוברת או ספר. אחרים באו ל„החליף" ספר או לקחת המשכים של רומאנים מעניינים.

אותם ימים טובים אינם נשכחים...

רבי ברוך בעל־גוף

רבי ברוך „בעל העגלה". ברשותו כמה עגלות רחבות וכחצי תריסר סוסים שמנים, שנרתמו שלושה־שלושה לכל עגלה.

משהגיע עם שלושת סוסיו, רעדה האדמה תח־תיהם. רבי ברוך היה מסיע נוסעים לתחנת־הרכבת ומוביל משאות לעיירות רחוקות.

יהודי גוץ ושמן, בעל זקן אדום ומרובע. אהב להתהלך בשוק, להיעצר ליד כל עגלת איכרים, למשש את הכל, לשאול: „מה יש למכירה?" כשפיו „מעלה גרה", וקש ארוך מבצבץ מבין שפתיו.

המקום החביב עליו, בו התיישב כשפניו אל השוק — היו המדרגות של „אנטשעלית". מיד היו מתקבצים סביבו עגלונים נוספים, סבלים וסתם בטלנים. הוא היה „מדבר" — והם היו מקשיבים. שיחתו החביבה ביותר היתה ללעוג ל„ציציליסטים", אשר כנראה שנא אותם מאד. משהבחין ב„אחד מהם", לא מצא לו כינוי אחר מאשר: „גזלן!".

ראו נא ראו — פנה אל מאזיניו — הגזלן הזה אומר, שהקיסר אינו מוצא־חן בעיניו, ושהוא חכם — אפילו מהרבי!... „העולם" שלו היה עונה בצחוק: „נכון. רבי ברוך! זה באמת ככה", דבר זה היה מוסיף לו בטחון, כאיש „היודע מה הוא אומר". אותה שעה היה מושיט אצבעו כלפי ה„הלך" וקורא אחריו:

„הי גזלן, אם חכם הנך באמת, הראה לי עגלה הנוסעת בלי סוס!..."

שומעיו הגיבו במנוד ראש להבעת הסכמה: „נכון!" „שיוכיח!" — ושוב פרץ צחוק...

פעם אירע לו אסון. במפתיע, בלי שיצפו לכך, עבר בשוק אוטו שחור... עגלה „בלי סוס"... האוטו נעצר לא הרחק מה„הויפישע גאס", ליד ביתו של פיבל יצ'קוצ'ר.

הקהל נשאר המום. רבי ברוך תפס בכף ידו את זקנו ועיניו נעצמו מאליהן... עד מהרה התאוששו ונחפזו לחזות בפלא: „עגלה בלי סוסים..."

העיירה — אחרי יריד

היום פנה. השמש שקעה בשפולי האופק לעבר היער. האכרים מכפרי הסביבה, שהגיעו ליריד, ארזו את חפציהם לדרך.

בתי־המרזח כבר נתרוקנו; החנוונים עמדו בפתח חנויותיהם הריקות, וארשת שביעות־רצון על פניהם.

התגרים ארזו את שארית סחורתם לארגזים. זליג הסנדלר, יהודי בעל זקן גזוז וכפות־ידים שחורות, נשא על שכמו את העמוד עם המגפים שלא נמכרו, ושהיו תלויים באוזניהם ומתנדנדים בקצב הילוכו... דבורה האלמנה, עם פניה המודא־גים והעצובים, החזירה את סירי־החמר למרתף. רבקה לאה הזקנה בעלת הגידול השעיר על סנ־טרה המקומט, הלכה שמחה הביתה; היא מכרה את כל דברי־המאפה, שאפתה במו־ידיה בשביל היריד. בתוך צרורה, התלוי מאחרי הסינר, ציל־צלו הרבה מטבעות נחושת...

שייע, סוחר הסוסים, נהג בסוסים שקנה היום בקריאות רמות, כשהשוט שבידו מתנפנף ומצליף באוויר.

אט־אט התרוקן השוק רחב־הידים. ילדים יח־פים מתרוצצים, מחטטים ומחפשים „משהו"

שנותר משכחה, או אבידה. מן האחו באו הפרות, והפעמונים שעל צוואריהן מתנועעים במקצב צעידתן מלווה געיות ממושכות: מו־מו...

הלילה ירד. השמים במערב שטופים לשונות של שמש יוקדת. יהודי העיירה אצים למנחה־מעברים.

לפתע נזדעזעה העיירה מזעקות בכי מחרידות; יללתן של שלוש בחורות נישאה על פני כל הרחובות. אנשים יצאו מבוהלים מבתיהם... אף אחד לא שאל מה קרה. בעיירה ידעו, שאמן הורתן חולה אנושה וראו אותן חוזרות מ„מדידת בית־הקברות". אולי תקרענה דמעותיהן את גזר־הדין ?...

*

בילה, אשתו של אלתר ואטניק, חולה זה מזמן. מיום ליום הלך והחמיר מצבה. הרפואות של שני הרופאים אשר בעיר לא הועילו. רבי אלתר לא אמר נואש לאמונתו באלוהי־נצחים, שיקדים לה רפואה שלימה.

רבי אלתר, גבה־קומה ורחב־כתפיים, בעל חוטם פחוס, זקן קטן וזיפי שפם דוקרניים, היה שרוי בצער גדול, ולבו דאב עליו מאז נפלה אשתו למשכב. משראה כי המצב רע — הריץ מברקים לשלוש בנותיו, שעבדו כ„עוזרות" בנכר, וקראן לבוא מייד הביתה. הוא עצמו לא מש ממיטתה וקרא כמעט את כל פרקי התהילים.

שלוש הבנות הגיעו ללא־שהייה. עיניהן נמלאו דמעות בראותן את אמן ההולכת ודועכת משעה לשעה...

— — — הלילה כיסה את העיירה באפילה. בשמים נוצצו כוכבים. בבית־המדרש „חיי אדם" עוד ישבו יהודים ולמדו ליד שולחנות.

ליד השולחן האחרון, בפינה, ישב רבי אלתר. ראשו רכון על זרועותיו. וגופו מתנודד לנגד ספר פתוח מאחוריו, על הכותל הגבוה, התנדנד צלו, כמטוטלת הנחושת של שעון־הקיר...

פתאום נפרצה דלת בית־המדרש. שלוש בנותיו נכנסו בצעדים מהירים ובילְלת־אימים קרבו לארון־הקודש...

משנרדמה העיירה, היתה כבר השעה אחרי חצות. זעיר פה זעיר שם ניצנץ בחלון אור אדום. שקט חדגווני עטה את השוק הריק, וצעדיו הכבדים של שומר הלילה, על מקלו הכבד, הידהדו בחלל השקט הלילי.

השמים זרועים כוכבים. חצי־ירח חיוור הציץ בעצב. בצפון ניתק וצנח כוכב־אור משמים.

— — — זעקות קורעות־לב בקעו בדממת־הלילה. בנותיה של בילה עברו ביללה ברחובות וזעקתן נישאה על פני העיירה כולה:

„עננו אבינו שבשמים!... למה נדמת אלוהי אברהם ויצחק ? — — —"

ההד התגלגל במרחקים והתנשא אל על — עד לב השמים. ברחובות של הגויים החלו הכלבים לנבוח... במזרח האיר השחר, המבשר יום חדש...

תירגם: א"ש

(מתוך הספר „מסמיאטיץ' עד בריסק").

יוסף הלפרין

דיוקנאות

נבחרים יהודים ב„מגיסטראט"

במועצת העיר סמיאטיץ' קיננה מאז ומתמיד האנטישמיות. ארבעה עשר היו חברי המועצה, ואילו מספר הנבחרים היהודים הוגבל לשניים, על אף העובדה, שהתושבים היהודים היוו 70 אחוז מהאוכלוסיה המקומית. הבחירות נערכו בשיטה כזאת, שיותר משני יהודים לא יכלו להיבחר. שני חברי המועצה היהודים היו: ר' פייבל ראדזינסקי, התעשיין העשיר בעל בית־החרושת לאריחים, והסוחר הצנוע החסיד ר' איצ"ע ברונרייט, או בכינויו ר' איצ'ע החיגר.

הנוצרים לא החמיצו אף הזדמנות אחת בישי־בות מועצת העיר להשמיע דברי־נאצה אנטי־שמיים מהולים בעלבונות, ולא נרתעו מלהכריז בפומבי ש„על היהודים להסתלק לפלשתינה". גם מזכיר העירייה פיאלקובסקי היה שונא בנפש של היהודים, אף־כי לא בחל בדגים וביי"ש של יהודים או בגמילות־חסד על־מנת שלא להחזיר. פיאלקובסקי היה חביבם של האנטישמים בזכות בדיחותיו, שהצטיינו בעוקץ אנטי־יהודי בוטה. עד כדי־כך הגיעו הדברים, שהסטארוסטה (מושל המחוז) של ביאלסק תיבל את נאומו בעירייה בבדיחותיו הגסות של פיאלקובסקי. כזו היתה התמונה בשנת 1933.

ר' פייבל ראדזינסקי העדיף להוקיר את רגליו מבית העיריה ובא לשם רק אחת לחצי שנה. הוא נהג לומר, כי לשם יריקה בפנים יטריחו נא את עצמם הפולנים ויבואו אליו. וכי מה השכר שאפשר להפיק מישיבה יחד עמהם — רק חרפות וגידופים.

לעומת־זאת נהג ר' איצ'ע ברונרייט החסיד לבוא לכל ישיבה, והוא אשר ספג את דברי־הבלע של שונאי־ישראל אלה. משששאלתי פעם את ר' איצ'ע: למה לך כל זאת? השיב: אעפ"כ יש לזה ערך כלשהו. וסיפר לי מעשה שאירע באותו יום ממש: אצל אלמנה ענייה, הסוחרת בביצים, החרימו את הסחורה, ועוד היה צפוי לה קנס של 25 זהובים. ר' איצ'ע, בתוקף מעמדו כשליח־ציבור הלך אל מפקח המשטרה, ובשתדלנותו למען האלמנה השיג את ביטול הקנס, וגם מרכולתה הוחזרה לה. רק לשם קיום מצווה כזו כדאי לו לשבת בעירייה במחיצתם של שונאי־ישראל.

אמנם, הצעירים היהודים בסיים הפולני היו מעוניינים באינפורמציה על כל מקרה עוול וקיפוח של המיעוט היהודי, כדי למחות בפני השלטונות הפולניים המרכזיים, אך דרך זו לא נראתה בעיניו של ר' איצ'ע, שהיה איש „אגודת ישראל". מפלגתו־שולחתו סברה, כי רק על־ידי שתדלנות אפשר אולי לבטל או למנוע גזירות, ולא על־ידי מחאות או תלונות נגד המנגנון הממשלתי. בסופו־של־דבר לא עמדו לנו לא אלה ולא אלה.

פרנסי ועד הקהילה

ועד הקהילה היה מוסד של שלטון עצמי יהודי בכל הנוגע לענייני הדת והציבור של התושבים היהודים. הוא קם בתוקף זכויות ליבראליות מוכ־רות, שהממשלה הפולנית העניקה לאוכלוסיה היהודית. משמעותה של זכות זו: היהודים זכאים לבחור ולמנות על דעת עצמם — רבנים, שופטים, מלמדים למוסדות של תלמוד־תורה, חזנים וכדומה. זכות זו ניתנה ליהודים גם בעיר שאוכ־לוסייתה מעורבת, והנוצרים לא היו רשאים להתערב בעניינים היהודיים הפנימיים.

אך אין לומר, שמוסד זה היה לתפארת הקהילה היהודית בסמיאטיץ'. לוועד הקהילה נבחרו 12 פרנסים מ־6 רשימות. המחלוקת היתה נטושה כמעט כל השנה, עד לבחירות החדשות. אכן, קשה להצביע על מעשים של ממש, שילמדו זכות על מוסד חשוב זה. אחרי עמל רב הורכבה מועצת הקהילה בת 12 הנבחרים, ואלה היו שמותיהם:

ר׳ לוי ביילִיצקי, יו״ר ועד הקהילה, יהודי ירא שמים, תורה וממון במקום אחד — איש „המזרחי״; זאב יאבלון — ציוני; טיקוצקי הצלם — „בונד״; ר׳ שמלקה סלאט, ר׳ שלמה מנדלסון ור׳ צבי חומסקי — „אגודת ישראל״; שמעון האמרשלאג, יעקב רובינס ופסח שטיינ־ברג — סוחרים; ברוך פוקס — בעלי מלאכה.

לצערי, לא נשמרו בזכרוני שמותיהם של שאר הנבחרים. כאמור, לא הלך מוסד זה בגדולות, חוץ ממפעלים שחברי ועד הקהילה יזמו, כל אחד ברשותו ובפני עצמו.

כך הקים ר׳ צבי חומסקי את ה„תלמוד־תורה״, בלי שנסתייע על־ידי מישהו. שלמה מנדלסון תמך בבנק היהודי. שמעון האמרשלאג קיים קופה של גמילות־חסדים ותמיד היה נכון לעזור בהלוואה. יעקב רובינס נשא על שכמו את כל ענייני העיר וגמל טובות כישר בעיניו.

ר׳ מענדיל האופה מ„חברה קדישא״

משנראה ר׳ מענדיל האופה מהלך ברחוב ביום חול כשהוא חבוש במצנפת של שבת — היה זה סימן מובהק, שאכן, יש בר־מינן בעיירה. מענדיל האופה, היו״ר והמושל בכיפה ב„חברה קדישא״, יצא לחוצות העיר כדי להטות אוזן ולשמוע מה סחים הבריות על מעמדו של המת. כי על־פי אומדנו יקבעו דמי הקבורה ל„חברה קדישא״.

אמנם יש לו לר׳ מענדיל מודיעין משלו להשגת „ידיעות״, אך את מחיר הקבורה קובע הוא לבדו.

כשמגיעה הידיעה על התשלום, שנקב ליתומים ולשארי־בשרו של המת — רוגשת העיירה, ומתחילה פרשה של שתדלנות אצל ר׳ מענדיל. מעתירים עליו בקשות, שלא יחמיר כל־כך ושיפחית מדמי־הקבורה. משעוברים יומיים, באים השכנים בטענות אל ר׳ מענדיל, שלא ייתכן להשאיר עוד את המת מוטל בביתו. רק אז הוא ניאות להפצרות הקהל ומוזיל את מחיר הקבורה. שוב נראה ר׳ מענדיל בעיר, כשהוא מחליק על זקנו המופלג לשניים, ויודעים — היום יבוא העניין אל קיצו.

שואלים אותו הבריות — על שום מה כל השקלא וטריא? הרי אפשר היה מלכתחילה להגיע לעמק־השווה. התשובה של ר׳ מענדיל היא: כספי „חברה קדישא״ אינם הפקר; הגדר מסביב לבית־הקברות הולכת ונהרסת, וצורך הוא להקים גדר חדשה. אך בעיר יודעים, שר׳ מענדיל אוהב את עצם המהומה, שהעיירה תרגש, ושמותיהם של אנשי „חברה קדישא״ והיו״ר שלה יינשאו על כל שפתיים.

בינתיים מתכנסים בביתו של ר׳ מענדיל אנשי „חברה קדישא״, הינדה זוגתו מוציאה מן המזנון בקבוק יין דובדבנים חריף, ולוגמים „לחיים״ כדת וכדין. אנשי „חברה קדישא״ אוה־בים רק את היי״ש החריף לעילא — 96%.

ר׳ מענדיל טוען, שהיי״ש והכיבוד הם על חשבונו, וכל אשר הוא מפיק מן החיים ומן המתים מיועד לתיקון הגדר של בית־העלמין, הפרוצה זה דורות. אף אחד אינו זוכר, אימתי היתה גדר זו שלמה. מתים רבים ירדו לבור־קבר ועברו לעולם האמת, דמי־הקבורה נגבו אף נגבו, והגדר נשארה כשהיתה. הגדר של בית־העלמין בסמיאטיץ׳ לא תוקנה כנראה מעולם. וגם רבה האחרון של העיר, הרב גרשטיין, שבא לביקור בארץ בשנת 1935 או 1936, דיבר רתת, בדרשה שהשמיע בבית־הכנסת „מושב זקנים״ בתל־אביב, על הגדר ההרוסה של בית־הקברות בסמיאטיץ׳.

ר׳ מאיר אביגדור

לרבים מיוצאי סמיאטיץ׳ זכור אל נכון שמו של הגביר והנדבן ר׳ מאיר אביגדור ראפאלובסקי. סוחר־עצים ולמדן מופלג. בביתו הפריש כמה חדרים למקום תפילה, וכן יסד חברה ש״ס, שקבעה עתים לשיעור בתלמוד. הלמדנים שבעיר היו מתוועדים יום־יום אחרי תפילת מנחה ללימוד דף גמרא. בשעת השיעור היו ניתזים ניצוצות של חידודי־מוח וסברות מחבורת הלומדים. באו לשם ר׳ אברהם שמריל שווארצברג, ר׳ משה מונצ׳עה, ר׳ נחום יאבלון, ר׳ לייבל קאשניק, ר׳ יואלקה לב, ר׳ משה מרדכי רובינס, ר׳ נחום זינגר. לא כולם היה כוחם בתלמוד רב, אך היו גם ביניהם בקיאים ולמדנים מופלגים.

ר׳ מאיר אביגדור היה גאוות בני־העיר. יהודי סמיאטיץ׳ אמדו את רכושו ב־100 אלף רובל, ובמעמד זרים לא נתנו להפחית מאומדן זה אף לא מאומה. נדבן גדול היה, במטבח שבביתו היו

תמיד מוכנות קדרות מלאות תבשיל בשביל מחזרים על הפתחים ועניים.

קבצן מחוץ לעיר שהזדמן לסמיאטיץ' סירב לקבל כנדבה את הפרוטות שנטבעו במיוחד ע"י ועד הקהילה בשביל פושטי־היד. הם העדיפו ללכת ישר לביתו של ר' אביגדור ושם סעדו את לבם בארוחה טובה ואף קיבלו מתנת־יד בהתאם להדרת־פניו של האורח. היו יהודים, שזכו לתרומה של חצי רובל ויותר מזה. יהודים בעלי הדרת־פנים, למדנים היודעים פרק בתלמוד, לפסוק פסוק נאה, או דרוש — מקבלים אפילו רובל שלם. קבצן פשוט שבפשוטים מקבל 10 קופיקות.

גברו הטענות והמענות כלפי ר' אביגדור, שהוא נוטל לעצמו את כל „העולם הבא" שנפל בחלקה של העיירה. עד שגמרו אומר לבטל את הפרוטות המיוחדות ולתת לעניים אגורות של ממש. ועד הקהילה הוציא מן השימוש את המטבע לצורכי צדקה. מאז החלו הקבצנים שוב לחזור על הפתחים ולזכות את יהודי סמיאטיץ' ב„עולם הבא". אך מי שחשקה נפשו בארוחה דשנה סר אל ביתו של ר' אביגדור ולמטבחו הפתוח לכל דכפין.

גבאי העיר — ר' אליהו מאזור

ר' אליהו מאזור היה גבאי־העיר ובעל מעמד מכובד בכל הנוגע לענייני הקהל. וזה לא משום שהיה גביר אדיר או בר־אוריין גדול. נהפוך הדבר: מוצאו דווקא מ„עמך", ובשל כך, כנראה, היו פשוטי־העם מתייצבים לצדו בכל ענייני הציבור. אפשר לומר, כי פשוטי־העם התמרדו תמיד נגד דעותיהם של היהודים נשואי־הפנים — אותם למדנים מחברה ש"ס או סתם מיוחסים. הלך־רוח זה היה לפי טעמו של ר' אליהו איש ה„איפכא מסתברא".

כשהעיר עמדה לפני בחירת רב או שוחט, לא היה ר' אליהו מגלה את דעתו. רק לאחר שהיהודים אניני־הנפש, כפי שכונו הלמדנים והגבירים שבעיר, כבר קבעו את מועמדם שלהם — רק אז נתחוור, שר' אליהו אומר לא בא' רבתי, ויש לו מועמד משלו. ובעיירה רבתה ההמולה וסערו הרוחות.

אורחו ורבעו של ר' אליהו היה כשל יהודי אריסטוקראטי, ואת ביתו כילכל באמידות כדרך גדולי הגבירים. תמיד בשורה הראשונה של הנדבנים לצורכי צדקה. הטלפון הפרטי הראשון הותקן בביתו. באחד הימים השתמש בו כדי לוודא בדואר מהי השעה המדויקת לכניסת השבת. ביום ששי אחרי־הצהרים אפשר היה לראות את ר' משה מיכל'ס, ושעון הכסף הגדול בידו, הולך אל ביתו של ר' אליהו מאזור, כדי שיוודע בדואר מהי השעה המדוייקת, ושלא תיכשלנה חלילה הנשים במועד הדלקת נרות־השבת. כללו של דבר — מכשיר הטלפון הוסיף חשיבות למעמדו של בית מאזור.

כשיהודי מאנשי „עמך" חשקה נפשו בכוסית יי"ש ולא היתה בכיסו פרוטה לפורטה, נכנס לבית־האוכל של מאזור ולוגם „לחיים" כאוות נפשו — ללא תשלום וללא הקפה, כך סתם, על חשבון...

לר' אליהו היה קהל גדול של תומכים בלב ונפש, שעמדו לצדו בכל עניין. מועמדו של מי זכה בכסא הרבנות? מועמדו של ר' אליהו. ודברו של מי שקול בענייני הקהל — כמובן, של ר' אליהו מאזור. כשנזקק מישהו לגמילות־חסד או לביטול גזירה אצל השלטונות, היה פונה לר' אליהו מאזור, ואפילו יריביו פנו אליו, והוא נענה לכולם ללא הרבות דברים.

ר' אליהו יהודי פקח היה. תוך המגע־והמשא עם הערלים השיכורים ב„רסטוראן" שלו, בחושו את ההסתה הבזויה של הפולנים נגד היהודים — ארז את חפציו והיגר לארצות־הברית של אמריקה, כדי להעביר לשם את כל משפחתו. הוא ואשתו יצאו לאמריקה כבר בשנות ה־30, ודומה שהשאיר לפולנים רק את ארבעת הכתלים. יהודי חכם היה עד מאד וראה את הנולד. בעוד חצי שנה לפני פרוץ המלחמה הספיק להעביר לשם את אחרוני הצאצאים, שנותרו בסמיאטיץ' — את בתו וחתנו וכל בני המשפחה. הוא שימש בכהונת רב באמריקה כל שנות חייו שם.

נפטר ממחלה ממארת בכסלו ת"ש.

היועץ ר' פייבל ראדזינסקי

שני אחים ראדזינסקי היו בסמיאטיץ': ר' פייבל ור' שכנא. שניהם התחנכו על ברכי אביהם, מלמד עני, ר' משה ראדזינסקי. האב לא יכול היה להעניק לבניו יותר משהיה לו עצמו: תורה ולומדות. את זאת העניק להם בשפע. ואמנם, יצאו לשני האחים מוניטין בעיירה כלמדנים

ויודעי־תורה. אך במה שנוגע לחלוקת מתנת השמים, הרי ר׳ שכנא הופלה לרעה, וכל שנותיו חי בעוני, כאופה.

לעומת־זאת חנן האלהים את ר׳ פייבל בכול: בעושר, בחכמה, בדעה שקולה, שהכול שואלים בעצתו. ביתו פתוח למבקשי עצה, המתחבטים באיזו סוגיה קשה. כיוון שנדבן גדול היה, פתחו אוספי התרומות את ביקורם אצל ר׳ פייבל — סימן להתחלה טובה...

הוא לא הבדיל בין המתרימים ותרם לכל מטרה: לציונים ובונדיסטים, לספרייה עירונית ולמקווה. בסמיאטיץ׳ היו יהודים עשירים ממנו, אך לנדיבות־לבו לא הגיעו. ר׳ פייבל סוחר פיקח היה וידע כיצד לכלכל עסקיו. ככל שהרבה לתרום כן גדל עושרו. עם זאת לא גבה לבו. בבית־הכנסת לא ישב בכותל המזרחי, ובעלייה לתורה לא הקפיד דווקא על „העליות המכובדות" שהיו, כרגיל, מנת חלקם של הגבירים בעיירה. גם ברחוב נהג בפשטות עם כל יהודי, התעניין בכל מי שנפגש בדרכו ושאל לשלום כל בני המשפחה. בעל חנות, שהכין עצמו לנסיעה לווארשה לקניית סחורה ונזקק לגמ"ח, ידע, שאצל ראדזינסקי ישיג את מבוקשו.

הוא גם זכר את ארץ־ישראל. בשנות השלושים שלח את בנו לרכוש נחלה בארץ, וסכום ניכר מהונו השקיע ברעננה.

כשמספרים בשבחו של ר׳ פייבל אי־אפשר שלא לספר גם משהו על אחיו האביון, ר׳ שכנא. המופלא היה, שהאח העני לא ביקש דבר מאחיו העשיר. הוא חי במחסור ללא קובלנות, ואף פעם לא ביקש ליהנות מנכסיו של האח ר׳ פייבל. רק במקרה של מצוקה או מחלה של מישהו משארי־בשרו, היה ר׳ שכנא פונה לאחיו בבקשת עזרה למענם.

שעפסל כליזמר ואנשל הבדחן

רק בזכות זה היתה סמיאטיץ׳ ראויה למעמד של עיר ואם — להקת כליזמרים משלה ואף בדחן, שאומנותו בכך. כל ערי־השדה שבסביבה ובכללן עיירות כמיליצ׳יץ, מילניק, נימירוב ודרוהיצ׳ין נזקקו להם, וקרנה של סמיאטיץ׳ עלתה בעיני הבריות. כי אין לתאר חתונה מכובדת בלי להקה של כליזמר. שמחת כלולות בלי כלי־זמרים נחשבה כפחותת־מעמד, שגרעה, כמובן, מכבודם של המחותנים ושל החתונה בכללה. בין כה וכה שקעו המחותנים בחובות, הוסיפו עליהם גם את דמי הנגינה.

ראש להקת הכליזמרים היה שעפסל הספר. גברתן, גבה־קומה, דמות רבת־רושם עם שפם שחור ומסולסל כשל פריץ פולני. משני מקציעות התפרנס, ואף־על־פי־כן התקיים בדוחק. גם לשאר הכליזמרים היו שתי פרנסות, ואף הם כמוהו חיו בצמצום.

שעפסל זכה לתשבחות מיוחדות מפי הנשים: הן היו אומרות: כששעפסל רק נוטל את כינורו וקשתו לידיו, הרגליים כבר מרקדות מאליהן. תפקיד נכבד מילאה להקת הכלי־זמר ביום החתונה. מבעוד יום, היינו לפני טקס החופה, פותחים בנגינת הפתיחתא, שקורין לה „די שטיק"... כאשר נשמעו בעיירה צלילי ה„פאר־שפיל", רבתה התכונה וההתרגשות לקראת המאורע. ביום כזה מוציאים מהשידה את סבון התמרוקים, השמור במיוחד לכבוד השמחה, וריח הבושם נודף למרחוק. מקובל היה שבחתונה של בעלי־בתים נשואי־פנים מתקהלים כמעט כל תושבי העיירה, גברים ונשים, זקן וטף. ואפילו הנוצרים צובאים על החלונות הפתוחים. אולמות להשכיר לא היו. אך בבתי האמידים היו אולמות מרווחים, „סאליעס", ולעתים נסתייעו בהם לעריכת חתונות.

אנשל הבדחן היה רב־אמן במקצועו „להושיב" את הכלה, ודווקא בלשון הקודש. חרדה אחזה את הנשים, כשאנשל היה פותח בהטלת מורא על הכלה הצעירה; הגם שהנשים לא הבינו את פירוש המלות בלשון עברית — בכל זאת ירדו לסוף דעתו, כי הוא רומז לשלושת הדברים, שבגללם אשה מתה בשעת לידתה... גם אנשל עצמו יהודי פשוט היה, ורחוק מבקיאות בדברי־תורה, אך במשך השנים הרבות, ששימש באומנותו, שינן לעצמו פסוקים הרבה ואף פרקי־תלמוד. בשעת הסעודה היה משמיע דרשה כבר־אוריין ובקי, וכל הקהל, וביחוד הנשים, נהגו כלפיו בדרך־ארץ רב.

לכלי־זמרים ערכו שולחן מיוחד, שופע כיבוד מהמשובח שבמאכלים ובמשקאות, והם נחשבו כאנשים מכובדים ביותר בקהל החוגגים. כי בלעדיהם היתה החתונה פגומה באמת.

העסקן הציוני — יוסל גארבר

נמוך־קומה, זריז תנועה, דברן גדול, חם־מזג וחסיד של וויכוחים. עם זאת אדם טוב־לב, הנכון להושיט עזרה לזולת בכל נפשו בכל עת.

בימי שבת אחר־הצהרים שם פניו אל דירת המורה קהוט — יחד עם פונדיק, סלאט, גרוסקין ומורי בית־הספר. כאן היו דנים בענייני ציונות, תרבות והקרנות הלאומיות. היה זה מעין בית־ועד להרצאות ולחילוף־דברים־ודעות באחד הנושאים האלה.

אך יוסל גארבר לא יצלח לכך. כבר בתחילת נאומו הוא מתלהט, מקיש בשולחן, מטיח דברים — עד שנאלץ להפסיק. טענו כנגדו, שלעולם לא ישכיל להשמיע דברים סדורים. דיברנו על לבו שיקח לדוגמה את פונדיק, שדיבורו שקט ומתון, וכל מלה, היוצאת מפיו, למרגלית תשווה. אך ליוסל גארבר לא היתה כל יומרה, והוא השלים עם זה שלא יצלח לנאום.

בהסתדרות הציונית המקומית כיהן בתפקיד מיוחד — איש „נושא החותמת". מי שנזקק למשרד הא"י בוורשה, היה נאלץ לקבל אישור, המעיד על ציוניותו, חתום ע"י „בעל החותמת". משנזדמן לו מקרה כזה, היה יוסל תובע ככל־האפשר יותר כספים: מס־חבר, מס־קרנות וכו'. אך על פי רוב היו מגיעים לעמק השווה. כאן קבעה בהרבה סבלנותו של „המעוניין" להתיש את כוחו של יוסל גארבר. היו גם מקרים של „הערמה". אנשים, שלא תרמו בכלל לקרנות הציוניות ונתבעו לשלם, הצליחו לקבל את הויזה הארצישראלית בלי האישור המקומי, וכך הערימו ועקפו את החותמת מסמיאטיץ'.

בשבת היינו מתכנסים ומדיינים בעניין־ביש זה. פעם החלטנו אפילו לנסוע למשרד הא"י בוורשה, כדי להוכיחם על שהם מסייעים בידי המשתמטים מחובות הקרנות הציוניות להערים עלינו. מאחר שכסף לשיגור שליח כזה לא היה, נכתב מכתב־קובלנה בשם ההסתדרות הציונית למשרד הא"י בוורשה. קיבלתי על עצמי למסור את המכתב למנהל המשרד הא"י בזמן שהותי בוורשה לרגל עסקים.

לא היה זה מן הדברים הקלים להתקבל ע"י יו"ר המשרד הא"י. יומיים נאלצתי לחכות ולבסוף קיבלני המנהל. הוא קרא את עצומתנו בארשת של צחוק: „מה? המעט לנו בצרות להשגת הויזה האנגלית, שאתם באים עוד להכביד עלינו עם „הויזה הסמיאטיצ'אית"? למשמע דברים אלה יצא יוסל מכליו והציע להשבית את הפעולה הציונית: יטפל המשרד הא"י בקרנות!

בינתיים הגיע מועד הבחירות לסיים הפולני. האינצידנט עם המשרד הא"י נשכח, ויוסל גארבר הועמד בראש מערכת התעמולה. לציונים היו מתנגדים חריפים — בעיקר מחוגי „אגודת ישראל", ור' שלמה מנדלסון, שטען בראש־חוצות, שהציונים הם עוכרי ישראל ושאין להם חלק בעולם הבא, נעזר בכרוזי הרביים, שלא חסכו דברי לעז על ההסתדרות הציונית.

ביום הבחירות קישטנו את הסוס הגדול של דייטש בכרוזים וסיסמאות, הרכבנו עליו את אחד הצעירים, והתעמולה התנהלה במרץ. למחרת קיבלנו בדאבון־לב את הידיעה, שגם „אגודת־ישראל" זכתה בנציגות לסיים. רבי שלמה צהל משמחה, ובשבת נערך קידוש גדול ומיוחד ב„שטיבל".

יוסל גארבר התעצב מאוד אל לבו. אמנם, גם הציונים נחלו נצחון גדול, אך ההצלחה של „אגודת־ישראל" העכירה את רוחו.

יענקל אורישעס — ראש ה„בונד"

רבים מבני־הנוער הסמיאטיצ'אי, בעיקר בני־פועלים ובעלי־מלאכה, היו מאוגדים בהסתדרות ה„בונד", שמנהיגה הקנאי וראש־דבריה היה האופה יענקל אורישעס — איש יודע־ספר ובעל־הכרה. לקיים ויכוח עם יענקל אורישעס על ציוניזם ובונדיזם — לא היה כל טעם. הוא היה יריב קיצוני וקשה־עורף לציונים, וכל פולמוס עמו בעניינים אלה היה ממילא ברכה לבטלה.

לעומת זאת יש לומר לשבחו, שכאדם משכיל ובר־דעת התנגד להתפרעויות של חבריו למפלגה באסיפות הציוניות, שנערכו בבית־המדרש, כשנזדמן לעיירה נואם ציוני.

בכל ויכוח הסתייע אורישעס בציטטות ארוכות מדבריהם של רבותיו יענקל פאט ובייניש מיכאלביץ, שנתפרסמו ב„פאלקס צייטונג". הוא הטיח כלפי הציונים והדתיים, שהם דואגים רק לעצמם ולא לאנושות כולה. הנה — בונים הציוניסטים ארץ זבת חלב ודבש אך ורק לעצמם; ואנשי־הדת אומרים, שהם טורחים ומכינים בגן־העדן לוויתן ושור־הבר אך ורק לאחינו בני־

ישראל, ולגויים לא יהיה כל חלק בהם. ואין זה ממידת ההגינות לדאוג רק לעצמנו ולא למין האנושי כולו. ה„בונד" — אמר — דאגת כל מעמד הפועלים לנגד עיניו, וכשיוטב מצבם של העמלים, ייהנו כולם מן הזכויות וההישגים. אלא מאי? שהפועל הפולני בינתיים מיידה אבן בחברו הפועל היהודי — זה משום שהוא עדיין חסר הכרה מעמדית. עלינו להקנות לו את ההכרה וההשכלה המדינית, או־אז יבין, שכל בני־האדם שווים, והפולני והיהודי צריכים להתאגד לגוש אחד בבחירות לפרלאמנט ולעיריות.

לסניף ה„בונד" המקומי היתה ספרייה נאה, ונעשו מאמצים להקים גם בית־ספר עממי באי־דיש, כדי שילדיהם לא יזדקקו לשפת ההוראה של הציונים — עברית. אך דומה שהדבר לא עלה בידם.

בכל־זאת עלו לארץ גם חברים מה„בונד", והם אזרחים נאמנים של ארצנו. עלייתם נתמכה ע"י המשרד הא"י בווארשה, שבראשו עמד מנהיג הציונות הפולנית יצחק גרינבאום, בזכות היותם בעלי־מקצוע. ובדידי הווי עובדא: כשבאתי למשרד הא"י בווארשה בעניין סרטיפיקאט, ובאמתחתי צרור תעודות, המעיד על פעולתי למען הקרנות הציוניות במשך 10 שנים רצופות, נתקבלתי בקרירות גמורה. נאמר לי, שהארץ זקוקה לחייטים וסנדלרים ונגרים, ולא לסוחרים זעירים... לעומת־זאת סיפרו, למגינת־לבנו, בעלי־מלאכה בונדאים, שהם מקבלים רשיון עליה במשך 5 ימים...

שלמה'לה מינקס

כל התושבים הכירו את שלמה'לה הרוקח. גידם היה האיש בשמאלו, גוץ, זקנקן לו לבן ועורפו סמוק. מעורב בין הבריות, ובעיקר — אוהב להשיח על ימים עברו.

נוהג היה לפתוח בשיחה על הזמנים בהם עדיין לא נדרשו לרופאים, כשהוא עצמו מומחה לכל חולי. את החולים קיבל בחדר שמאחורי בית־המרקחת. שם השכיבם על מיטת־ברזל, שאלם למכאוביהם, כשהוא בודק ומקשיב. ביקור כזה הסתיים עפ"ר בכוסות־רוח או בחוקן או בעצה טובה לשתיית תה במרקחת (וארניה). שכר הביקור היה מועט שבמועט, ואילו הפאציינט — או שהחלים במשך הזמן או, כפי שיכול היה גם לקרות, שבק חיים, לרוע מזלו. אך בדרך־כלל, לאחר טיפול כזה יצא החולה מרוצה מרופאו, המרפא תמורת תשלום של מה־בכך. גם מינקס מצידו היה שבע־רצון.

ועתה — מה נשתנו הזמנים: החולים נוהרים אל הרופאים ומקבלים תרופות, המכילות מיני נוזלים, שמינקס אינו נותן בהם אימון, אף־על־פי שהוא עצמו מכין אותן ומקבל את שכר טרחתו, כפי שביקש.

מספר מינקס מעשה שהיה: בא אלי ערל, בעל־גוף, כשבידו רצפט מאת הד"ר קלצקין. הגוי חש זה כמה חודשים מכאובי־בטן, כנראה מחמת עצירות. הד"ר רשם שעליו ללגום איזה נוזל שלוש כפיות ליום. וכי מה תעזורנה לגוי זה כמה כפיות של משקה? — מגחך הרוקח. אני מתעלם מהרצפט, מזמין את הגוי לחדרי, משכיב אותו על גחונו וחוקן לו חוקן כמידתו... בו ביום הוא שב לאיתנו וטוב לו. הוא משלם לי ביד רחבה וחוזר לבית־המרזח לשתות יי"ש. „כבר מזמן — קובל הגוי — לא לגמתי מחמת מיחושי־הבטן".

מינקס הרוקח אינו מחסידי התרופות החדשות והרופאים. לפגיעות חיצוניות ולפצעים יש לו מיני משחות, אשר הוא עצמו מרקיח אותן והוא יודע את סוד טיבן.

מעלה גדולה לו לשלמה'לה מינקס: הכסף — היינו התמורה — איננו אצלו עיקר. הוא נותן בהקפה ואפילו חינם אין כסף.

בית מינקס היה מהבתים הטובים בעיר. הבנות סיימו את חוק לימודיהן בגימנסיה, וכל בני־המשפחה עבדו בבית־המרקחת. אעפ"כ חי בדוחק, משום שנהג לחלק רפואות בחצי המחיר, לעתים גם חינם, לאנשים מדלת־העם. משפחתו סבלה בשל כך, אך את טבעו של האיש אי־אפשר היה לשנות.

משנכנס אליו חולה עם רצפט מרופא, מרכיב מינקס את משקפיו וקורא בקול רם את השמות הלאטיניים של המירשם, לאחר־מכן הוא מנסה להסביר לחולה, שהרפואה אין בה תועלת, וחבל על כספו. לעומת־זאת הוא משיא עצות על־פי שיטתו, שמירה על דיאטה וכדומה. מינקס יודע, כי הוא יוצא נפסד מעסק זה, ואף הרופאים מתרעמים עליו בשל התנהגותו התמהונית. ואילו

הוא — בשלו. מינקס איננו שייך לאנשים רודפי־בצע, כי במה נחשב הוא ?

רבי יואלקה לב

ר׳ יואלקה נמנה עם העשירים והנכבדים שבעיר. סוחר־תבואה, מן „הסיטונאים״, מלווה ברבית לפריצים שבסביבה. איש העומד בדיבורו, גם כשצפוי לו הפסד. יליד סמיאטיץ׳, טיפוס מובהק של אנשי העיירה. מקמץ בפרוטה. לנו, לסוחרים הצעירים, היה קורא: הוללים (הולטאי), בזבזנים ללא סייג.

מאז נישואיו, ארבעים שנה, יושב לו רבי יואלקה בדירה קטנה, בעליית־גג, עם הרהיטים הצנועים שקיבל בנדוניה מחותנו, עליו השלום. אין לו צורך להחליף דירה או רהיטים, אף שנתעשר בינתיים ומשפחתו גדלה, ובנותיו אף הגיעו לפרקן. קודם כול הוא חושש מ„עין הרע״, שמא יאמרו הבריות שנתעשר. הוא עצמו טוען וחוזר וטוען, שאין לו כסף כלל, וכי בני־האדם חומדים לצון או סתם מוציאים לעז, שעה שמונים אותו בין הגבירים.

לצורכי צדקה תורם רבי יואלקה בעין־יפה והוא נמנה בין ראשוני התורמים בעיר. מתן צדקה, טוען רבי יואלקה, זה לא ביזבוז. זוהי השקעה בטוחה לעולם הבא. שם יש לו חשבון גדול, וטוב לו שאינו בין אלה, המגיעים לאותו מקום בידים ריקות.

נוסע אני יחד אתו לאיזה „פריץ״ בענייני מסחר, בדרך עוברים בעיירה מיליצ׳יץ׳. העגלון מבקש לנוח ולהאביס את סוסיו. אני נכנס לבית־קפה לסעוד. ואילו רבי יואלקה — יש לו צידה משלו. הוא יושב בניחותא על העגלה וסועד בנעימות.

לאחר שחזרתי מבית־הקפה, נטפל יואלקה אלי בשאלותיו: מה אכלת ? כמה שלמת ? משהשיבותי לו כמה הוצאתי — נדהם. מלא פליאה פרץ בצעקה: „הולטיי ! בכסף זה אפשר לאכול יומיים ברציפות...״

הנה הופיע משהו חדש: הדואר החל למכור מקלט רדיו קטן עם אוזניות תמורת ארבעים זלוטי. הייתי בין הראשונים, אשר רכשו לעצמם מקלט כזה. כשרבי יואלקה נכנס לדירתי וראה את המכשיר, עשה העוויה משונה והרים את ידיו לאות תמהון גדול: הולטיי, הרי אסור להלוות לך אפילו מאה זלוטי. ראית ? ארבעים זלוטי אתה מבזבז על שטות זאת ? וכי יש לך איזו הכנסה מזה ?״

„אתה צריך מוסיקה, טלפון. אצלי העסקים מסתדרים, ברוך־השם, בלי ראדיו ובלי טלפון. נראה. שהיית קבצן, וכזה תשאר עד יומך האחרון. ה־ו־ל־טיי !״

בשנת 1937 עדיין המשיך להתכתב אתי. הוא שאלני, אם באלף ל״י שלו יצליח להסתדר בארץ. ידעתי, שרבי יואלקה מעלים את רכושו האמיתי ויעצתי לו להביא חמשת אלפים...

בתחילה הכחיש שהוא בעל חמשת אלפים לירות, אבל מאוחר יותר הודה במקצת. אבל המאורעות התחוללו במהירות הבזק, ויואלקה שלנו איחר את המועד...

צר לי עליו.

יונה טופ

יונה טופ היה ידוע כסוחר ירקות זעיר, עני וצנוע. כל רכושו: דוכן בשוק, בחזית של ה„ברום״, מאזניים שהחלידו מרוב שנים, סלים לפירות וירקות למיניהם, שעליהם פרנסתו. איש אדוק ושומר מצוות. בימות־החול אין שעותיו פנויות תמיד. אך בשבת אחרי־הצהרים הוא הולך לבית המדרש הישן וקורא פרקי תהלים. אף כי לא קרא בכתביהם של מורי־הלכה סוציאליסטיים מעודו, הריהו מרדן מטבע־ברייתו. בפשטות התמימה מבין הוא, שעוול משווע נעשה בעולם הזה בחלוקת הרכוש: מדוע לעשירים מגיע הכול, ואילו לעניים — לא כלום ?

בכל זאת הוא מתפשר עם הגורל, כי הכול נגזר מן השמים ואין תושיה. לכן הוא מחריש. אך בבית־המדרש אינו יכול להבליג. משאלה יחידה יש לו — לעלות לתורה; מלבד זאת יש לו לעתים קרובות „יארצייטן״, מצדו ומצד רעייתו... ורבי ישעיה השמש אינו שם לב לכך, ואינו קורא בשמו שיעלה לתורה.

בשבת קוראים בתורה, וכנהוג מחלקים את העליות המכובדות — שלישי, ששי וכו׳ — לאמידים. מחכה ר׳ יונה לתורו, „יארצייט״ יש לו היום מצד אשתו, כפי הנראה, אך רבי ישעיה מסרב להכיר ב„יארצייטן״ מדומים כאלה...

קוראים כבר „ששי״ לרבי מנדיל צוקר. אחר־כך מחלק השמש עליות לבעלי ה„יארצייטן״,

בעלי־מלאכות וסתם פשוטי־עם: שלושה פסוקים לכל אחד, כנהוג. מתפרץ ר' יונה על שלא קראוהו, שהרי „יארצייט" יש לו היום מצד אשתו. הוא מעורר סערת־רוחות, מוחה ומכריז בקול, כי לא יוכל לשאת עוול כזה.

ניחא, טוען ר' יונה, תפוחי־זהב וענבים עולים על שולחנם של הפבריקאנטים הידועים, משום שיש עניים ועשירים. אבל הפליות בתורת משה, אותה קיבלנו כולנו מהר־סיני, חלק כחלק? בתורה זו, שלנו, אין הבדל בין עשיר לעני!

מנסה אני להיות שתדלן אצל רבי־ישעיה: „למה לא תתן לר' יונה „עליה" כרצונו, הרי זהו כל משוש־חייו?"

„ומה סבור אתה", טוען רבי־ישעיה, „שאני אחלק סתם „עליות", וכסף לצורכי בית־המדרש מניין יבוא? לר' יונה יש בכל שבת כמעט איזה „יארצייט", ומניין אקח כל כך הרבה עליות?"

הקהל בבית־המדרש חומד לצון, ובינתיים מסתיימת התפילה. ור' יונה מסתפק בהבטחה, כי בשבת הבאה ישיג את מבוקשו.

קיילה פשה הגבאית

הישיבה מנובהאראדוק באה לסמיאטיץ', ולקיילה פשה נזדמנה שעה יפה לצבור „הון" רב לעולם הבא. הולכת היא מבית־לבית ולוקחת מכל הבא ליד למען בחורי הישיבה: כסף, בגדים, לחם... אין היא מזלזלת בשום דבר. היא אומרת, כי אין ברצונה לבוא ל„שם" בידיים ריקות... חייבת היא לצבור הון רב, כל כמה שיספיקו כוחותיה.

ופעם היא באה אלי במרוצה ומבשרת, שדבר נורא קרה בעיר.

— מה יש?

היא לוחשת לי, כי בחדר־השינה של הרב הצעיר, שבא לכהן ברבנות במקום חותנו הגאון רמיגלסקי ז"ל, המיטות צמודות זו לזו, כמו אצל הדוקטור.

„הייתכן?" טוענת היא. „בבית הרב מסמיא־טיץ' דבר כזה?"

אני מרגיעה: „טעות, בוודאי..." קודם־כל חדר־השינה של הרב נמצא בקומה השניה, ומי היה שם וראה זאת? היא מודה, כי בכבודה ובעצמה לא היתה שם, אלא העוזרת של הרבנית סיפרה לה.

אומר אני, שאיני מאמין בכך, אלא אם־כן היא תעלה בעצמה לקומה השניה ותראה במו־עיניה, ואם יתאמת החשש, „אז נחשוב מה אפשר לעשות בעניין זה"...

מפציר אני בה, שלעת־עתה לא תעורר מהומה בעיר, עד שיוודעו כל הפרטים לאמיתם, והיא מבטיחה, ולו רק מפני דרכי שלום, לחכות.

קיילה פשה מפקחת גם בענייני המקווה.

חשבון יש לה, והוא מדוייק, מכל הנשים הצעירות, הצריכות לטבול, ותפקידה — לזרזן. נכנסת היא לבית של הצעירה ופותחת ב„בוקר־טוב" וממשיכה: „הנה חשבתי, שאת הרה, לא רואים אותך כבר שם... ועכשיו, רואה אני, לא דובים ולא יער, לא רואים כל סימן..." הצעירה מסמיקה ונבוכה מ„בוקר־טוב" אשר כזה. אבל יש מוצא מן המצוקה. הצעירה לוקחת את הארנק, מוציאה שטרות־כסף ותוחבת לידיה של הגבאית. היא בודקת את הכסף, וכנראה, היא שבעת־רצון, שכן מברכת את הצעירה ומבטיחה לבוא אליה בשנית, בקרוב.

כסף זה מיועד לבני־הישיבה. סבורה היא, שהמצווה הגדולה מכפרת מאליה על חטא אי־הטבילה במקווה. אך במקרה שהצעירה אינה משלמת כופר־נפש, פותחת קיילה פשה ב„מענה־לשון", שכל העיר מתייסרת בעטיים של חטאים אלה... וכך היא מוסיפה להוכיח ולנזוף עד אשר נזעקים השכנים, וכל העיר כמרקחה. זהו הלקח לצעירות, שלא להעמיד עצמן בנסיון ולהסתכן...

בן־ציון מאזור

אפיזודות וטיפוסים

(זכרונות נעורים)

חרות בזכרוני יום שבת בחודש אוגוסט 1914. אחרי התפילה יצאו מבית המדרש החדש ר׳ ראובן מונצ׳ר וניסן גוביק יחד עם אבי, כשידו בידי, ושוחחו בעניינים, שמוח הילד שלי לא תפס. פתאום נחרדתי מזעקה, שפרצה מפי ר׳ ראובן מונצ׳ר. הוא הצביע על מודעת ענק שעל אחד הקירות, תפס את ראשו בשתי ידיו וקרא: „אוי ואבוי, יהודים, גיוס, גיוס, גרמניה הכריזה מל־חמה על רוסיה״.

★

כשהרוסים נסוגו מסמיאטיץ, פרצו שני חיילים רוסים לדירת ראובן מונצ׳ר במטרת שוד, וכש־הופרעו כיוונו את רוביהם לבעל הדירה. אשתו הגנה עליו בגופה וספגה את הכדורים. הסקרנות הילדותית הוליכה אותי למקום האסון, שם נת־אספו הרבה יהודים. התמונה המזעזעת של האם המתבוססת בדמיה ולידה תינוקה המיותם נש־ארה חרותה בלבי לנצח.

כעבור שעות מספר התדפק חייל גרמני על דלת ביתנו. הוא שאל אם יש לנו איזו בקשה שהיא. אבא סיפר לו על רצח הגברת מונצ׳ר. החייל הבטיח לתפוש את הרוצחים.

באותו יום עברו בעיר הרבה שבויים רוסים במיסדר זיהוי לפני ר׳ ראובן מונצ׳ר ובנו, עד אשר הכירו את שני הרוצחים. הם הועמדו מיד למשפט צבאי ונידונו למוות בירייה.

★

את רבי, ר׳ משה מאיר גוטמאן, לא אהבתי ביותר. הוא רצה שאלמד, ואני — נפשי חשקה דווקא לשחק. פעם התקרב אלי בחשאי ותפסני שקוע במשחק. הוא לטש אלי עיניו העמוקות ואמר: בן־ציון, תגיד לאבא, שחבל על שכר הלימוד שהוא משלם. אתה תגדל גוי. במקומך יכול לשבת נער, הרוצה להיות יהודי ורוצה ללמוד.

לא סיפרתי זאת, כמובן, לאבא. כעבור עשרות שנים פגשתי את רבי לשעבר באמריקה בחברת אבי, והוא לבוש מודרנית, ולראשו כיפה קטנ־טונת, כמעט בלתי נראית. בירכתיו בקרירות. ר׳ משה מאיר שאלני: בנצל, קרירות זו מהי? עניתי לו בשאלה: רבי, בגדים מודרניים אלה שכבודו לובש מה הם? על זה השיב: ככה זה, בנצל, אילו אמריקה היתה באה אלי לסמיאטיץ׳, הייתי הופכם ליהודים כמוני. הצרה היא, שאני באתי לאמריקה, ונאלץ אני להיות חצי אמריקני.

★

בייניש יאבלון היה יהודי עממי, איש עמל ויגע, אחד הטיפוסים הישרים והתמימים בסמיאטיץ׳. תפילותיו בימים הנוראים, שחרית או מוסף, מצל־צלות ומהדהדות עד היום באוזנינו. תפילתו היתה מחממת ומרוממת את קהל המתפללים. בעזרת הנשים לא פסקו הבכיות כאשר ר׳ בייניש היה מתפלל.

★

טיפוס בלתי נשכח היה ר׳ איצ׳י־לייב׳לי. לאבי היתה חולשה מיוחדת ליהודי זה. כאשר אבא היה מתפלל מוסף בראש השנה או ביום כיפור, היה לוקח את ר׳ איצ׳י־לייב׳לי למשורר ומלווה. היו לו ניגוני ליווי כאלה, שאי אפשר לשוכחם.

ר׳ איצ׳י לייב׳לי היה יהודי רעשן. לעתים תכופות היה עולה על האלמימר בצעקות ומ־עכב את קריאת התורה. ואם שאלו אותו: ר׳ איצ׳י, למה תצעק? מה אתה רוצה? היה עונה: אם אתם תהיו יהודים טובים, לא יישמע קול צעקה...

מלכה ויינשטיין

יפת תואר ויפת נפש, עממית ונעימת הליכות, ואהודה על כל מי שבא אתה במגע ומשא. גדלה בבית הורינו, יעקב ופיגה ויינשטיין, שהיה בית יהודי פאטריארכאלי. מילדותה גילתה אחותי מלכה שאיפה ללימודים, ועם התבגרותה גדל צמאונה לדעת, לרכוש דעת לעצמה ולהקנותה לאחרים. בימי מלחמת העולם הראשונה היתה מורה בבית הספר הגרמני. היא היתה גם מעורה בחיי הציבור, נתנה ידה לאירגון העזרה הסוצ־יאלית בסמיאטיץ׳, כמו „לינת הצדק״; באפיית מצות לנזקקים וכדומה. נמשכה בכל לבה לציונות ופעלה באיסוף כספים למען הקרן הקיימת לישראל.

בשנת 1918 עזבה את סמיאטיץ׳ ונסעה לרוסיה, ובעזרת אחיה שלמה, דוקטור לרפואה, נכנסה לאוניברסיטה, בה למדה רפואה בתנאים הקשים של הימים ההם. היתה רופאת ילדים בקרץ׳ ובסימפורופול. חייה היו קשים, אבל לא התאוננה. מלאת שמחת חיים ומאור פנים מתה בשנת 1963 בסימפורופול אחרי שנות מחלה אחדות.

יהא זכרה ברוך.

בילה זבלודובסקי

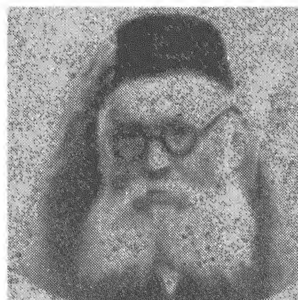
נולדה בסמיאטיץ׳ להוריה אליהו ונחה. אביה היה משכיל ועובד במוסדות ציבור. ביתם — שימש מקום מפגש לציונים ובו שכנה הספריה.

בילה, האחות הבכירה. היתה המיילדת היהודית הראשונה בסמיאטיץ׳. למדה בתנאים קשים ביותר בוארשה הבירה והצליחה לסיים את לימודיה. חזרה לסמיאטיץ׳ ועסקה במקצועה בהצלחה רבה ונחשבה למיילדת מומחית ומצטיינת. בפרק זמן קצר נתחבבה על האוכלוסיה ואף היתה מוזמנת ללידות בקרב הנוצרים בעיר ובסביבה הקרובה. נמנתה בין הציונים הנאמנים. בשנים האחרונות נישאה לבן סלונים ועברה לשם לגור. נספתה ביחד עם כל יהודי הסביבה.

ר׳ הרשל חומסקי

בית הרשל חומסקי היה ידוע כבית פתוח לכל דכפין, ואבי המנוח, כפי שהיה יפה־תואר במראהו החיצוני, כך היה גם בפנימיותו. לב פתוח ויד פתוחה לכל נצרך — אם לעצה טובה ואם לגמילות־חסדים. כשעמדו לבנות „תלמוד תורה״, היה ר׳ צבי חומסקי הגזבר (ולשמש כגזבר בקופה דלה אין זה מן הדברים הקלים). בכל ערב־שבת היו הפועלים באים לקבל את שכרם תמורת עבודתם, והוא היה משלם לעובדים בלי להתחשב במצב הקופה.

„בחסידים שטיבל״ שלו היה אבא משקיע חלק נכבד ממרצו ומזמנו. בכל מוצאי־שבת היו

החסידים באים הביתה לשתות תה מה„סמובאר" (מיחם), שעמד על השולחן. אחרי ההבדלה היה אבא בכבודו ובעצמו מטפל בהגשת הכיבוד לחסידים.

מפורים עד פסח היה אבא עסוק באיסוף „מעות חיטין". לא פעם טענו בבית, שאבא טורח מעל לכוחותיו, על־כך היה משיב, שאיסוף התרומות לנצרכים היא מצווה, המביאה ברכה, ועל זה אי־אפשר לוותר.

הוא הצליח בכל פעולותיו הציבוריות והיה מקובל ואהוב על הבריות בכלל, ובעיקר על הנוער, בשל יחסו הלבבי לכל הבאים עמו במגע.

חוה

ד"ר חיים פרליס

נולד בגרודנה בשנת 1889. אביו עובד בכיר היה בממשלה (מודד) ושלח את הבן למוסדות חינוך רוסיים. בגרדונה היתה חיה אז הסופרת הפולנית הנודעת עליזה אורז'שקובה, ורגיל היה הד"ר פרליס לספר, כיצד טייל פעם עם אביו בגן העירוני, ושם אמר לו אביו: הסר כובעך מעליך. לפניך סופרת מפורסמת בעולם. את לי־מודיו ברפואה סיים בברלין ב־1911. חזר לרוסיה והוסמך בחארקוב, בקבלו שם דיפלומה של רופא. הוזמן לסמיאטיץ' בקיץ 1913 ומיד נתחבב על הרבים כרופא וכבן אדם החש במדוי הזולת. בעודו מתאקלם בעיר פרצה מלחמת העולם הרא־שונה, והוא גוייס לצבא הרוסים — ודוקא לגדוד של קוזאקים! שירת בנאמנות בחזיתות המלחמה וקיבל כמה אותות הצטיינות גבוהים בעד מסי־רותו לפצועים וטיפולו היעיל. לאחר המלחמה ובשנות המהפכה עבד שנים מספר במינסק. ברם בהזדמנות הראשונה, בעת המשא ומתן על שלום בין רוסיה הסובייטית לבין פולין, חזר עם מש־פחתו לסמיאטיץ', מקום מושבם של הורי אשתו פלה, ממשפחת צוקר, שהיו אזרחי סמיאטיץ' במשך דורות.

ד"ר חיים פרליס

בסמיאטיץ׳ נתקבל בלבביות יתירה וחי כאן כשבע שנים והמשיך מסורתו במתן עזרה לחו־לים. ב־1927 עבר לבריסק עם משפחתו. הטעם העיקרי: הכנסת ילדתו הבכירה לבית־ספר תיכון. בבריסק רכש לו שם כרופא מעולה, וביחוד כאיש שהיה לא פעם מוסיף מכיסו לחולים נצרכים. עד היום מזכירים תושבי בריסק את מסירותו זו לחולים. אף בני סמיאטיץ׳ היו באים עד לבריסק לשאול בעצתו. הכל ידעו, שאצלו לב פתוח לחולים ולנדכאים. משום כך לא ידע מעולם מנוחה, ובכל עת ושעה, בלילה כביום, היה אץ לחולים.

נפל קרבן לפוגרום הפראי ביהודי בריסק (מאי 1937). בלכתו לביקור אצל חולה נזרקה אליו אבן בקירבת הלב, שגרמה לשטף דם פנימי. נפל למשכב ונתענה כמה חדשים, ובאוקטובר אותה שנה — נפטר ונטמן בבריסק. בתו הבכירה עלתה ארצה כסטודנטית ב־1935 וסיימה לימודיה במדעי הרוח באוניברסיטה העברית בירושלים (1941). הבת הצעירה למדה בגימנסיה „תרבות" בבריסק. אשתו, שהיתה פעילה בארגונים ציוניים (יו"ר ויצ"ו וכו׳), עלתה מיד אחרי מותו של ד"ר פרליס ב־1937, יחד עם בתה הצעירה, וכל המשפחה התיישבה בירושלים. הגב׳ פרליס עבדה בסוכנות היהודית (במחלקה לעלית הנוער) עד לצאתה לגימלאות (1962). הבת הבכורה, איזה פרליס־קרסל, משתתפת בעתונות ובכתבי עת במאמרים ורשימות על ספרות והיסטוריה כללית, וכן פיר־סמה (1963) ספר בשם „השחור והלבן" — כיבושי הלבנים באפריקה. הבת הצעירה סיימה לימודיה בבית הספר לאחיות ב„הדסה" ועבדה כמה שנים בבתי חולים בירושלים ובתל־אביב.

ר׳ ברל ריבובסקי

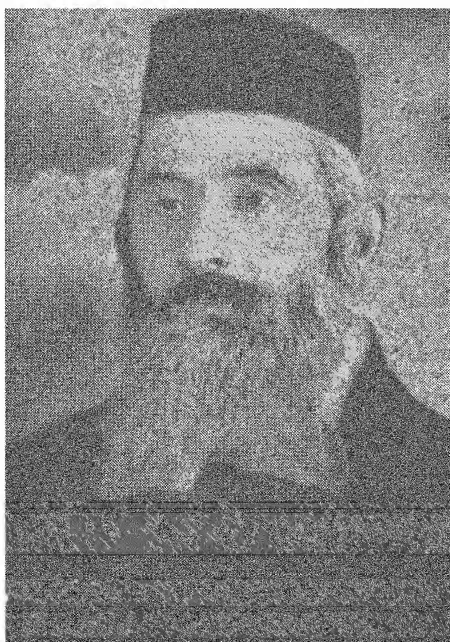
פנים מחוטבים, שברק אור אמת קורן מתוכם — היא הדמות הניבטת אלי מתמונתו של ר׳ ברל ריבובסקי.

לא זכיתי להכירו פנים־אל־פנים ולהתחמם לאורו. מליקוטי זכרונות נרקמה במחשבתי מסכת חייו הברוכה. מה שמסופר על אהבתו לבריות, על תום הליכותיו, על פקחיותו ויושר־לבו, שינקו ממקור האמת — יש בהם לעצב דמות של יהודי מושלם, שהתמזגו בו מן הטוב והיפה שבאדם.

הוא ידע להשכין שלום בכל מקום שנדרש לשם. בעצם אישיותו היה טבוע משהו, שאילץ לקבל מרות. בדברי כיבושין טהורי ניב ידע, כאנשי בית הלל, למצוא מסילות אף ללבות קשוחים וקפדניים.

האווירה שבביתו היתה רוויית מסירות למופת. גדולה עד מאד היתה אהבתו ליוצאי חלציו. זו היתה מזיגה של רחשי אב וחסדי אם, שירדו כרוכים זה בזה. אדם בריא היה בגופו וברוחו. גם הגוף וגם הרוח זכו אצלו ליחס שווה.

חוג שומעי שיעורו בבית המדרש היה רחב

ר׳ ברל ריבובסקי

ומגוון. לשון התורה נעשתה מובנת ופשוטה, פרי מוח בריא וחוש מפותח לחיים. על־כן כה העריצוהו שומעיו מבין פשוטי העם. שמו של ר׳ ברל היה לברכה בפי הכול. התברכו בו זקן ונער. במעשיו הטובים עורר יראת־כבוד מצד כל יודעיו.

לא רק עיר ואם היתה סמיאטיץ׳ בעיניו, בתמימותו הרבה ראה בה גם מקלט של שלום ליהודי הנרדף...

במכתבו לבתו בארץ משנת 1936 הוא מציין לטובה את סמיאטיץ׳, „שהרי שם לפחות הגוף נשאר בחיים" — „מה שאין כאן בארץ"...

לא ניחש הלב, כי בעוד שנים ספורות סמיא־טיץ׳ כולה תיכרת מהחיים יחד עם כל יהדות פולין.

מ׳ ריכסטלר

ארוחה חמה לילדי ה„תלמוד תורה"
בנוכחות הרב דמתא, מלמדים ועסקנים, ביניהם: ריבוצבסקי, פתנדיק, זבלודובסקי, הומסקי ואחרים.

תנועות ואישים

יצחק גבעוני

במחיצתו של מחנך דגול

רוצה אני להעלות כמה ציונים לזכר מורנו ומחנכנו הדגול יהודה קאהוט ז״ל.

א.

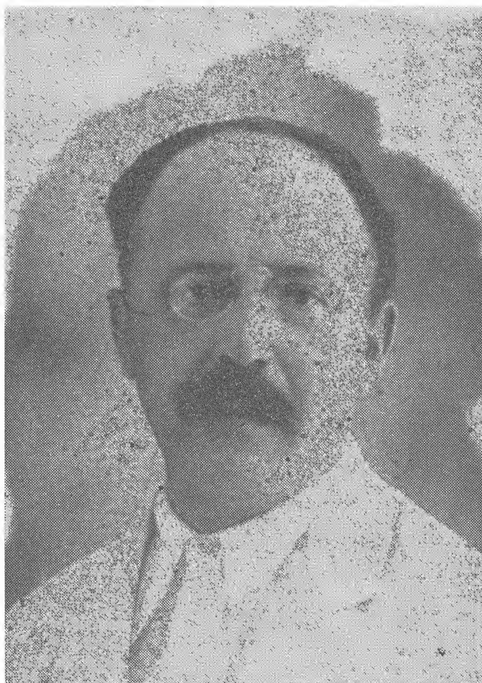
ביום חורף, באחד מערבי יום חמישי, המיועדים להחלפת ספרים בספריית בית־הספר על־ידי המורה קאהוט, באתי אף אני להחליף ספר. חיפשתי, אך משהתקשיתי למצוא ספר־קריאה מתאים, התחמקתי מהאולם והלכתי הביתה. המורה כנראה הרגיש בכך, ולמחרת בבוקר ניגש אלי ושאל: „מדוע לא החלפת אתמול את ספריך? האם אתה מוותר על שבוע ימים של קריאה?״ הוא הציע לי לבוא אליו בהפסקה, ויתן לי ספר. וכך היה, הוא מצא בשבילי ספר קריאה למשך השבוע.

דבר זה עשה עלי רושם חזק, והתחלתי יותר להעריצו כמחנך דגול ומסור לתלמידיו. ואם אנו קשורים עד היום לספר ולעתון עברי קשר־של־חיבה — חלק גדול בזה למורנו ומחנכנו הדגול יהודה קאהוט שהנחיל לנו ערכים אלה.

ב.

היום האחרון ללימודינו בבית־הספר „תרבות״. התלמידים והתלמידות יושבים כשארשת של עצבות נסוכה על פניהם. המורה קאהוט מדבר אלינו. דבריו נחרתו בזכרוני, ואני זוכר את תוכנם. הוא אמר שזהו יום לימודנו האחרון, אך אין בית־הספר יכול להנחיל לתלמידיו את כל ההשכלה הדרושה לאדם. הנה אתם יוצאים לחיים, למלחמת הקיום, והמאבק הוא קשה. אתם תצאו לעולם הגדול, תיפגשו עם אנשים שונים, ואני בטוח, שלא תביישו את החינוך שקיבלתם בבית־ספרכם. והוא הוסיף: „גם אני הייתי רוצה לצאת ולראות את העולם, אך דבר זה נבצר ממני, חיי הם קודש לילדי סמיאטיץ׳ ואני מוכרח להמשיך בתפקידי״.

ישבנו רתוקים למקומותינו, ולא אחד הזיל

יהודה קוהוט

דמעה. כך נפרדנו מבית־הספר, אך הרושם של דברי המורה עוד שמור עמי.

ג.

קאהוט הגיע ארצה, ונקבעה פגישה אתו בבית הספר לילדי העובדים ברחוב בצלאל בתל־אביב. הקדמתי לבוא, והנה אני רואה את המורה יושב לבדו. הופתעתי למצוא אותו כבר במקום ונעצרתי מלכת, אך הוא פנה אלי ואמר: „בוא ואנשקך״. התנשקנו. הוא שאלני לעבודתי ולשלום המשפחה. משפניתי אליו בשאלות על ביקורו בארץ, דיבר בהתפעלות על־כך, שכמעט בכל בית בארץ ישנה ספרייה, והאנשים מרבים לרכוש ספרים. הוא סיפר עד מה התרשם מהילדים המשחקים בשדרות, כמה עליזים הם וחופשים. קאהוט נפגש עם אנשי חינוך, והציעו לו משרה בארץ, „אך עלי לחזור — הטעים — לסמיאטיץ׳ ולהמשיך בתפקידי״.

ואמנם, חזר לתפקידו הברוך, ובעומדו על משמרתו — משמרת החינוך של ילדי סמיאטיץ׳ — נספה יחד עם כל אנשי העיר. יהא זכרו צרור בלבות תלמידיו.

ועדת הקהק"ל עם המורה י. קוהוט

קבוצת עולים מסמיאטיץ' על גבעה בנס־ציונה בשנת 1910
עומדים מימין : משה פונדק, משה פחטר, דוד פניג, —, מרים פניג, גולדה ניימן, מנחם בקר

ישעיהו פונדק

משה פונדק וביתו

אבי ומורי, משה פונדק ז״ל, היה אישיות בולטת בחיוביותה. אדם חכם ושקול ובעל נסיון חיים עשיר, ורבים הגיעו לפתחו לשאול עצה מפיו או לקבל הכרעתו בעניינים השנויים במחלוקת. בעל השכלה עצמית רב־גונית, מבין בהליכות עולם; איש תורה וספר, יפה־תואר ויפה־נפש; נעים שיחה, בעל כושר הסברה ושיכנוע גדולים; מקרב בהליכותיו את הבריות ומקובל עליהם; איש ציבור למופת וציוני משחר נעוריו עד יומו האחרון.

נולד בסמיאטיץ׳ לישעיהו בן מנחם פונדיק וחיה פיגע קאמינצקי. למד ב„חדר״ ובבית־המדרש. בעל כשרונות, הגיע בגיל צעיר לשליטה בלתי רגילה בלשון העברית. השתלם בהנהלת חשבונות. ב־1904 התחתן עם לאה פועה, בת משה ראדזינסקי.

שאיפת חייו היתה לעלות לא״י ולהשתתף בבנינה בעבודה ממש. כשנתיים לאחר נשואיו, והוא כבר אב לתינוק, הלך לאמריקה, לשיקאגו, כדי להכשיר עצמו לחיי עבודה. עבד שם ב„שאפ״ כגהץ. חברו וידידו משנות היותם באמריקה, מר יעקב האפט, בן העלייה השניה ואיש ירושלים, מעיד עליו: משה פונדק ז״ל היה אדם נלבב וציוני נלהב; יחד יסדנו את אגודת „עבריה״ בשיקאגו והיינו פעילים שם בהסתדרות „שוחרי שפת עבר״ — סניף ההסתדרות הציונית באותם הימים — בהרצאות, אירגון אסיפות ונשפים ציוניים, ומשה פונדק התבלט בפעילות זו.

מאמריקה הגיע בשנת 1909 לארץ ישראל. הלך לגליל, לחוות יק״א בסג׳רה, ועבד שם בחקלאות. פרק זמן ניהל ספרי החשבונות של קבוצת הפועלים, מהם אנשי „השומר״, בסג׳רה. לכאן הביא את אשתו ובנם הבכור, מנחם ז״ל.

תוך דלות ועבודה קשה, ללא סדרי חיים נורמאליים למשפחה, בתנאי אקלים קשים, רבו לבטי המשפחה בהתאקלמותה בארץ. נוספה על אלה מחלת הילד. המשפחה חזרה לסמיאטיץ׳ בשנת 1911 בתקווה, כי זוהי יציאה זמנית מן הארץ. כעבור שנים מועטות פרצה מלחמת העולם הראשונה, והדרכים לא״י נחסמו. המשפחה גדלה בינתים. זמן קצר אחרי גמר המלחמה, בראשית 1920, היו כבר מוכנים דרכוני המשפחה לעלייה ארצה. אך אז פרצה מלחמת הבולשביקים בפולין, הרכוש המועט נשדד, והעלייה נדחתה. „אני מרגשי עצמי כציפור בכלוב״ — כתב אבי במכתב לידיד.

כעבור שנים, בשנת 1929, עלה לא״י אחי הבכור, מנחם ז״ל, שהיה בין פעילי „החלוץ״ בסמיאטיץ׳ ובפולין, יחד עם חברי קבוצת ההכשרה „שחריה״, שהוא היה ממיסדיה (טבע בים כנרת בי״א תשרי תרצ״א). בשנים הבאות עלו עוד שלושה בנים מהמשפחה. סמוך לפרוץ מלחמת העולם השנייה עמדו יתר בני המשפחה לעלות ארצה, אולם אחרו המועד.

אבי ז״ל היה ער לחינוך הילדים והנוער, לתיקון סדרי הלימודים ב„תלמוד תורה״, אשר שימש בה פרק זמן מורה לתנ״ך ולעברית. חידוש במוסד היה מנהגו לצאת עם ילדי הת״ת לטיולים לשדה, לחיק הטבע. הירבה לטייל עם ילדיו, לפנות־ערב, אל מחוץ לעיר לשוחח עמהם על תולדות העם בארצו ומצבו בהווה. בלילי חורף קרא עם ילדיו פרקי שירה, משל ביאליק ואחרים, או שיחק עמהם שח־מט.

היה בין הדואגים להתפתחותו וביסוסו של ביה״ס העברי „תרבות״ אשר בהנהלתו של ידידו המכובד, המורה יהודה קאהוט ז״ל. נמנה עם פעילי הג׳וינט בעירנו, שימש שליח וציר הציבור בשליחויות ציוניות וכלל יהודיות ובפני השלטונות הפולניים.

בשנים האחרונות, ערב מלחמת העולם השנייה, שימש פרק זמן סגן ראש העיריה (אף־כי רוב תושבי העיירה היו יהודים, לא יכול היה יהודי

משה ופועה פונדק

בפולין של אז לכהן כראש עיר) וכן ראש הקהילה.

במכתבו לבנו בארץ ישראל מאוגוסט 1939 כתב:

„השתא הקדמתי מעט לצאת לנופש אל היער במלייציץ. ראשית, מפני העול החדש שהוטל, לא ברצוני, על שכמי, הלא הוא פרנס הציבור הראשי. לא כתבתי לך עד היום על אותו ענין, כי כולו לא היה נעים לי ובכלל הוא בלי ממש. — — — הציונים בסמיאטיץ׳ עמדו שנים רבות מנגד להנהלת הקהילה ולא חפצו לקחת חלק בבחירות. בשנים האחרונות נשתנה המצב מצד אחר. מפני שנות ה„פרוספריטי" בארץ, נעשה האידיאל הציוני שטחי. הכוח המניע שלו היה הסרטיפיקאט. ההתעמקות באידיאל, השאיפה לחירות העם, לחיים לאומיים חדשים פסקה. הכול נערך בערך הברק החיצוני של החיים בארץ. וכשבאו ימי המשבר בארץ, אסף לו ה„בונד" מלא חפניו מהציצים, אשר צצו בשדה הציונות, ונבלו באין גשם ברכה, כי ארב להם מאז.

— — — ובכן נגד רצוננו יצאנו לכיבוש הקהי־לה. חמש רשימות ניגשו לבחירות ואלו הן: הבע"ב, האומנים, הציונים, פוע"צ והבונד. נכנסו מהבע"ב — 2, מהאומנים — 2, מהציונים — 1, מפוע"צ — 1, ומהבונד — 2. וחוץ מהבונד נתנו כולם עיניהם בי לראש הקהילה, נגד רצוני; ובכן העמסתי עלי את העולם הזה זו השנה השנייה. מובן, כי נשיאות זו מנוחה אין בצידה, ולכן הק־דמתי השנה את זמן מנוחתי. ושנית, כדי לשוב הביתה לזמן הבחירות של הקונגרס ה־21."

הוא ראה בעינים פקוחות את המתהווה בפולין בכלל, ובסמיאטיץ׳ וסביבתה הקרובה בפרט. במכתבים לבניו כתב:

„סער האנטישמיות מפרק את מוסדי הנפש וגוזל את מנוחתי. מאין נשאב את הכוחות לעמוד נגדו? טוב שהמון העם איננו מרגיש באסונו הבא, ומנוחתו שלמה."

26.4.1933

„מחכים אנחנו כאן לראות מה ילד יום מחר בארצנו, וליבנו מלא תקוה, כמוכם שם, כי אחרי הסער תופיע שמש ברכה, ובלב חרד אנו מקדמים כל יום חדש. אבל לא כן בנוגע למצבנו כאן בפולין. אנו עומדים נדהמים מול המתרחש כל יום לנגד עינינו ואפס חכמה ותבונה לנהלנו בעצתה, מה עלינו לעשות."

מוצש"ק, 30.10.1937

ובינתיים מתפרנסים מן החנות. מתוך נטיית נפש לספר נהפכת חנות המכולת לחנות לממכר ספרים ומכשירי כתיבה בעיקר. כאן נמצאו הספ־רים, שהופיעו לאחרונה בא"י, וכתבי העת הארצ־ישראליים: „כתובים", „מאזנים", „דבר" ואחרים. וכל ספר וכל עתון המגיע מהארץ משרה רוח חג במקום. בימה"ס משמש מרכז תרבותי־רוחני־מעט לעיירה, מקום מפגש למורה ולעסקן הציוני והחלוצי.

כאן תפגוש אשה את לאה פאיע (פועה) פונדק, אם המשפחה, כדי לשאול מפיה עצה בענייני בית ומשפחה. כאן יוחלט על יציאת זוג נשים לאוסף כספים, ל„מתן בסתר", להכנסת כלה ענייה.

בית פונדק חי ונושם באוירה ארצישראלית: מדברים עברית, עוקבים בהתעניינות ערה אחר כל הנעשה בארץ, הכול „שם" כה מוכר וכה קרוב — כאילו קירבת משפחה. בית זה משמש תחנה ראשונה לחלוצים הבאים לקבל הכשרתם בקירבת סמיאטיץ׳, כאן יסעדו את ליבם, כשהם מחכים לעגלה, שתבוא להובילם למקום הכשרתם.

בבית זה עובדת מכונת הדפוס הראשונה בעיי־רה. כאן מדפיסים כרטיסי הזמנה לחתונות, למסי־בות או לאסיפות חשובות. משהו מעבודת קודש ומעשה יצירה בכל דבר־דפוס. עושה במלאכה הבן הצעיר, בעל השם הנדיר, המבטא שאיפות הבית — זרובבל.

הבנים והבת פעילים ב„החלוץ הצעיר" ו„הח־לוץ" בסמיאטיץ׳ ובתנועה בפולין. והאב, משה

פונדק, יושב בעל כורחו בסמיאטיץ', אך ליבו שם. הוא חי את המתרחש בחיי העם, בציונות ובארץ ישראל. ארבעה מבניה ליוותה המשפחה לא"י בתקוה, כי לא ירחק היום, וכל המשפחה תהיה בא"י, משאת נפשה.

את המיית נפשו ושמחתו לארץ הנבנית הוא מבטא במכתב מינואר 1935, לבניו ישעיהו וזרו־בבל, שהיו אז חברים בקיבוץ גבעת־חיים, בעמק חפר:

„חכמינו, שידעו פרק בפסיכולוגיה של נפש האדם, דנו את לבטי בני דורם: אם מסירותם ועינוייהם להחזקת קיומם הלאומי בגולה, צריכה גם כוונה, מעין ,כי עליך הורגנו כל היום', או אינה צריכה כונה — ,ברוך ה' יום יום'.

„הנה למשל זרובבל נוסע לו בלי כוונה תחילה, להוביל שתילי ברוש לפרדסי „הנוטע". ודרך אגב, אבותיו ואבות אבותיו הובילו לפנים לשוו־קים בגלות, בחורף ובקיץ, סחורות מסחורות שונות לסחור את הגויים, כדי לפרנס את בני ביתם או לצבור הון, שיעמוד להם בעת צרה ומצוקה; ועכשיו, נוסע נכדם בארצו, מוביל שתילים ממושב למושב ועובר את אבן־יהודה, קבוץ ג' הארצי (קב' מעברות כיום), קבוצת משמר השרון, מושב כפר־חיים, מושב אביחיל ועוד. איזו סימפוניה קדומה של שמות נעימים, מעין ,בלכתך מעימדי ובאת בגבול בנימין בצל־צח', אתה משמיע לאזניך בהוציאך את השמות במו פיך. ותמונת הוד מופיעה לעיניך: מושבות, מושבות! וכל יישוב מספר, מביע נשגבות עברו, שמות היסטוריים שהתלבשו בנשמתין חדתין. וכל זה מופיע דרך אגב, בלי כוונה. ארחמך בני, אנחנו דור אחרון בלבטינו ודור ראשון לבנין."

בדבר עלית המשפחה לא"י, כתב לבנים בחודש מרץ 1935:

„— — — והנה עלי לגלות לכם מה שכבר הגה והרה לבי: כבר בא הזמן להתחיל בפעולה, שאנו כולנו, ז"א כל משפחתנו, יחד עם רבקה בנימין והסבתא, נעלה ארצה.

„בשבוע העבר עלה קאשניק עם משפחתו ארצה, מרדכי קאפלושניק עם משפחתו עולה בחודש זה. שלמה קראוועץ כבר קיבל „דרישה" ועולה. וכן משה מונצ'ר ויקותיאל קפלן כבר מתכונן לעליה. כולם עלו ועולים ע"פ דרישת בניהם, ואני עומד ומלווה אותם. כן, יש לי עדיין פרנסה, הודות לעזרת רבקה ובנימין בחנות; אבל האוכל לעכב עלייתם? הרשאי אני לעכב אותם?

„— — — ואם עלייתנו תידחה לזמן רב יותר, אז מי יודע אם שאר כוחותי לא יבלו כאן בגלות ובבואי אליכם, אביא רק גוף מדולדל. ולכן שאל־תי, כי תתחילו מיד בפעולות להשיג ,דרישה' לכל בני משפחתנו, היינו: אני, אמא, סבתא, רבקה, בנימין וגדעון."

במכתב, אל הבן בנימין, שעלה בינתים ארצה, מאוקטובר 1937, הוא כותב בין היתר על הנעשה בסמיאטיץ':

„— — — פחדנו זה חדשים אחדים מהופעת כנופיית ה,נארא' ומשמרות החרם שלה נגד היהו־דים. קראנו לאספות מצומצמות, אספנו כסף; כנראה גם הם פחדו לבוא לסמיאטיץ' בלי התכו־ננות מיוחדת. כי הלא סמיאטיץ' עיר בתי־חרושת של יהודים ופועלים, ולכן דחו את הופעתם. כן, מפקד שוטרי העיר, עמד איתן ודיכא מיד כל מיני שערוריות בשוק־העיר ואיים, שלא יתן להם להתחיל את מעשיהם אצלנו. כל זה הועיל לדחות את בואם אלינו. וכיום, לאחר השערוריות בעיר הבירה בימי החג, כאשר הממשלה נאלצה להצ־היר, כי תדכא בחזקת יד כל שערוריה; ואחרי אשר ה,וואיעוואדא' (ראש הנפה) הקודם הוחלף באחר, סר כבר הפחד בעיר מפניהם; ואנחנו משלים את עצמנו שלע"ע לא יבואו אלינו. ביום ד', איסור חג, יום גנוסיה גדולה לנוצרי העיר, באו יותר משלושים איש מהם, מסוקולוב. אחד מהם חפץ להקהיל ולדרוש בפניהם בשוק; אבל ראש השוטרים לא נתן רשיון, על פי צוו זקן המחוז; רק עברו בסך על פני מדרכות השוק ושבו שקטים אל האוטו שחיכה להם. המצב בח־נות: מובן, שהפדיון ירד, כי ניתן צוו לקנות ספרי לימוד ומכשירי כתיבה רק אצל השכן הפו־לני."

ובמכתב מאוגוסט 1939, שבועות מעטים לפני פרוץ המלחמה:

„— — — המצב הכללי כאן הוא מצב של לא יום ולא לילה, ואין יודע מה ילד יום המחרת. ומצב זה, אשר שדד את המנוחה מעמים כבירים, הביא לע"ע מנוחה לנו היהודים בפולין; רק הנפש חרדה לקראת הימים הבאים, כאשר שעת בין השמשות תעבור: ואז, אוי לי מיצרי ואוי לי מיוצרי: אם תפרוץ מלחמה, אז האבדון לפני

עינינו, ואם תשתקט, אז מבול של גזרות יציף אותנו."

גלויה אחרונה נתקבלה בארץ מביילסק שב־קרבת סמיאטיץ', לשם הוגלתה המשפחה בימי שלטון הרוסים בסביבתנו. היתה זו אגרת ברכה לבן זרובבל בעין־חרוד לרגל הולדת בנו. מאז נפסק הקשר. המשפחה הוחזרה אח"כ בצוו הגר־מנים לסמיאטיץ', לגיטו. ומשם, עם יתר בני עירנו היקרים, לדרכם האחרונה — למחנה ההש־מדה בטרבליאנקה.

משה ופועה פונדיק, הנלבבים והיקרים, תפ־ארת אדם, אשר עודדו את כל אשר בא עמם במגע, אשר ליוו רבים לעלייתם והצלתם בארץ ישראל — הם עצמם לא זכו לשוב ולעלות ולהינצל מן השואה האיומה. לא זכתה הבת היחידה במשפחה — רבקה, אשר חילקה מסירות בין בית ההורים ופרנסתו ובין סניף החלוץ הצעיר והחלוץ. לא הגיע בן הזקונים — גדעון.

לא זכו לראות במדינת ישראל משאת־נפשם. אך כל יודעיהם ובני משפחתם, אשר שרדו בארץ, לא ישכחום לעד. נשמתם צרורה במפעל גאולת עמנו.

תנצב"ה.

מאיר קרביץ

סיפורו של רחוב אחד

הגעגועים לרחוב בו נולדתי גברו בי כל־כך, עד שבאחד הימים ב־1939 החלטתי לנסוע ולבקר שם.

שבועות מעטים לפני פרוץ הטבח הגדול הגעתי לסמיאטיץ' אל רח' „פולסקא". בפי התושבים היהודים לא היה שגור שם זה של הרחוב, והם הוסיפו לקרוא לו כמלפנים„ די דייטשע גאס".

באתי בעונת־השנה היפה ביותר: בחודש סיון, הוא חודש מאי המהולל. השמש זהרה, והאנשים יצאו אל המדרגות שלפני הבתים להת־חמם. עם בואי עברה השמועה: „א ארץ־ישראל־דיגער איז געקומען" (איש מא"י בא). הסתבר שזה כמה שנים לא נזדמן לכאן אף אחד מהארץ. בשביל אנשי העיר היתה זו חדשה מרעישה: „שלמה דעם שליסערס זון איז געקומען!"

סבור אני, שלרבי של חסידים לא נהרו יותר מבקרים מאשר באו אלי. לא נשארה לי שעה פנויה לצורכי עצמי. עד מאוחר בלילה צריך הייתי לספר ולהוסף ולספר מה נשמע בארץ. ממש עייפתי מלספר, אך הם לא התעייפו מלש־מוע, בין אם היו להם בני־משפחה ובין אם לא היה להם קרוב וגואל בארץ. שבוע ימים נבצר ממני לצאת מפתח ביתי, עד שסוף־סוף נתפניתי מהביקורים, והיה בדעתי לצאת לטייל. והנה נפתחת הדלת, ולעומתי נכנסת אשה.

— שלום! עניתי לה — שלום. דא איז דער ארץ־ישראלדיגער? — יע?

הייתי במבוכה ופניתי אליה בשאלה: מה בקשתך, גברת. היש לך מישהו בארץ? ומה משמע שלום, ולא גוט מארגען, או אגוטן אווענט?

— „מ'האט מיר געזאגט אז אין ארץ־ישראל זאגט מען נאר „שלום" (אמרו לי, שבארץ־ישראל אומרים רק „שלום").

הוספתי לשאול: מי הם קרוביך בארץ? את מכירה את הורי? מה את מבקשת ממני?

— „איז אמת וואס מ'זאגט, אז אין ארץ־ישראל איז נישטא קיין ווינטער, און די זון שיינט שטענדיג, און ס'איז ווארעם אגאנץ יאר?" (הנכון הדבר, שבארץ־ישראל לא קיים בכלל חורף, השמש זורחת תמיד וחם בכל ימות־השנה?).

— כן, עניתי לה.

ראיתי שתי דמעות, שנתקשרו בעיניה וזלגו על לחייה. — „אגוט לאנד אונזערס", (טובה היא ארצנו) אמרה, בירכה לשלום והלכה.

תמונה זו לא תישכח מלבי.

יצאתי החוצה. נאה היה הרחוב. האנשים קיבלוני במאור־פנים, וכל אחד הזמינני להתארח אצלו. מילתא זוטרתא — אורח מארץ־ישראל!

זכור לכם ודאי, איך היתה נמסרת פקודת העירייה לידיעת התושבים. שלחו את הכרוז יורקע עם הרעשן הגדול להודיע אשר יש להודיע. משראו אותו פונה בכיוון השוק ובידו הרעשן, ידעו שיש חדשות. נתקהלו סביבו מכל פינות העיר וחיכו עד שהשמיע את ההכרזה.

ובכן, גם בזמן ביקורי הופיע יורקע עם הרעשן והכריז כי העירייה ציוותה על התושבים לחדש ולשפץ את הבתים ואת הגדרות, לסייד ולצבוע, בקורת תהיה, קומיסיה עומדת להגיע, והתושבים היו מבוהלים ואחוזי־חרדה. בתי־לבנים תוקנו וסויידו, בתי־עץ קושטו בלוחות ונצבעו בצבע־שמן. אף הגדרות הותקנו ברשת ברזל וצופו בצבע. „גזרה מן השמים" — אמרו הזקנים.

ואמנם היתה סיבה לחרדה במשטר של „יד חזקה".

„די דייטשע גאס", כרחוב כניסה, זכתה לשיפורים במקום ראשון. התעלות שהיו חוצות את הרחוב, ע"י טוקארסקי או ע"י סוקניק, והמורד ע"י זאלבסקי — כלא היו. יישרו את הרחוב עד אלויקעס, שני צידי הכביש רוצפו במדרכות, ולאורכן אבני־שפה מסויידות. הרחוב נהיה ישר.

באחד הלילות של חודש אב עזב אחי את סמיאטיץ' ועלה ארצה בדרך בלתי־ליגאלית. טיילתי ברחוב והירהרתי בלבי על הסכנות הצפויות לו, עד שיגיע למחוז חפצו. וכך, תפוש הרהורים, הגעתי לבית מס' 12, זהו הבית בו נולדתי.

היה כבר מאוחר בלילה, והתכוונתי לשבת ולנוח קצת — על המדרגות, כמנהג המקום. משהתקרבתי לבית, הבחנתי במישהו הישן על המדרגות. הצצתי בפני הישן והכרתי בו אחד מחבריו של אחי. העירותי אותו ושאלתיו לפשר הדבר, מפני־מה הוא ישן כאן ואינו הולך לביתו, עוד מעט ויאיר השחר. אנא, שב — ענה לעומתי.

ישבתי לידו והוא דיבר: „לא רק אני, כל החברה באים הנה לילה־לילה. רק לפני מחצית השעה הלכו מכאן. ראשי מתפוצץ. לא עמדתי בניסיון, ואני מתבייש בפני עצמי. משה נסע. עוצה לי עצה — מה לעשות? האלך ברגל? האעזוב את הבית? הבית, הבית..." כך מילמל עד שהרגעתי אותו. משנרגע סיפר לי, כי מהיום שמשה יצא לדרך הוא בא, כל לילה, למדרגות אלה. כאן כאילו מרגיש הוא את עצמו יותר טוב. מעייניו הם לארץ־ישראל.

— אתה כנראה שכחת כבר את הרחוב שלך — הוסיף ואמר. הרחוב הזה — „די דייטשע גאס" — צריך להיות חרות לנצח בזכרון, וכל מי שנולד בו צריך להיות גאה.

הוא התחיל למנות את שוכני הבתים מהתחלת הרחוב, קורא וסופר את שמות האנשים שגרו כאן ושעלו ארצה. מבית זה, שהוא נמשך אליו, כמעט כל המשפחות נמצאות בארץ.

ישבנו וביחד התחלנו למנות את השמות מקצה הרחוב:

אחיות חומסקי, פונדיק, קוליקר, משפחת סלוחובסקי, משפחת ויינשנקר, חיים רוזמן, משפחת רבינוביץ, מרדכי פירר, משפחת סוקניק, משפחת קרבייץ', אחים פונדיק, ברוך ורהפטיג, משה מוזיקאנט, משפחת טש, אהובה זבלודובסקי, האחים גודלניק, משפחת שושן, יעקב ולצ'ינסקי, משפחת קשניק, האחיות וייסמן, חיים פלדמן.

אמרתי לו, שיחזור לביתו, ונשארתי לבדי. ליל־נדודים היה לי הלילה הזה. לא יכולתי לעצום עין. אך לא רק אותו לילה נדדה שנתי. לילות רבים כבר עברו מאז, אך את העבר הזה אי־אפשר לשכוח.

כ־70 נפש עלו מהרחוב הזה, שאנו מספרים בו, ארצה. נזכרתי בגירסא דינקותא: בשבעים נפש ירדו מצרימה. לאחר החורבן וההשמדה הגיעו משפחות נוספות מרחוב זה: משפחת פלדמן, מאיר פקר, האחים רדזינסקי, מרדכי מלאך. ועכשיו —

האנשים משם אינם. הבתים אינם, המדרגות, הגדרות, המדרכות. הכול נתייתם.

תם סיפורו של הרחוב. הרחוב המוליך לרכבת וממנה, הדרך אל בית־הספר, למשחקי כדורגל ורחיצה בנהר, הרחוב המלא תכונה של נוער פעיל ותוסס.

רגל יהודית אינה דורכת שם.

יצחק קפלן

עלייה שנתבטלה מחמת פורענות

לנשמתו של אבי זקני, ר׳ שמואל הלוי ז״ל,
שלא זכה להיאסף אל עמיו בארץ־הקודש.

על מצוות העלייה לארץ־ישראל קלטה אוזני לראשונה בעודי רך־בשנים, וזה הודות לאבי־זקני ז״ל. סבא וסבתא, שמואל וחיה קפלן ז״ל, הורי אבי המנוח יקותיאל, התגוררו בעיירה מילייצ׳יץ, הסמוכה לסמיאטיץ׳, שם גם נולד אבא. סבתא, צנומה ונמוכת־קומה, אך שופעת חיוניות, גידלה וטיפחה משפחה ענפה — חמישה בנים ושלוש בנות. בימים ההם, בטרם נתפרדה החבילה — מי שעקר לערי המדינה ומי שנדד מעבר־לים — היו מתכנסים בימי חג ומועד בבית־סבא הבנים והבנות הנשואים עם בניהם — הנכדים הראשונים לסבא וסבתא.

לאחר נישואיו, עקר גם אבא מהעיירה הקטנה מילייצ׳יץ והשתקע בסמיאטיץ׳, עיר מגוריה של אמי רחל לבית שולזינגר. כאמור, היו מתוועדים לבית סבא בני־המשפחה והצאצאים לימים־טובים, ובעיקר לסדרים של פסח. אנו, שקרובים היינו לעיירה, נזדמנו לשם גם לביקורים של חול בימי הקיץ.

מילייצ׳יץ היתה עיירת־קייט קטנה, ורבים מתושביה התפרנסו מהקייטנים היהודים, שבאו אליה להינפש בחודשי הקיץ החמים. בתי־העץ שלה היו חבויים ממש בתוך יער אורנים עבות, ואקלימה של העיירה יבש ומבריא.

סבא וסבתא גרו בבית בנוי קורות של עצי־יער מהוקצעים כלשהו. לבית, המורם הרבה מעל פני הקרקע, הוליכו מדרגות של קרשים פשוטים ובחזיתו משטח־עץ רחב. עיסוקו של סבא — חזן שוחט ובודק, עד גיל של זיקנה מופלגת.

המאורע שיסופר כאן, ושבעטיו הגיעו סבא וסבתא אל ביתנו, אירע כנראה בקיץ של 1913, כשאמי ואחי הצעיר, שעדיין פעוט היה, התארחו במילייצ׳יץ. באחד הלילות, כשכל בני־הבית היו שקועים בשינה, פרצה דליקה בעיירה, והאש נגעה גם בבית סבא. בעוד כל בני־הבית נחפזים כדי להימלט על נפשם. נזכר סבא, שהוא הטמין בכלי של נחושת את כל חסכונותיו במטבעות. אמא הניחה את תינוקה ביער, בין העצים, וחזרה אל הדירה לחפש את המטמון. ואמנם, בתוך כד־של־נחושת גילתה אמא אלף רובל כסף. הבית על כל המטלטלים היה למאכולת־אש.

סבא וסבתא הוזמנו אז להתגורר עמנו בסמיא־טיץ׳. אז נפלה ההברה בבית: סבא — והוא כבר בן שבעים — עולה לארץ־ישראל. המטמון שניצל נועד להוצאות הדרך ולכלכלתם. סבא החל בהכנות מעשיות לעלייה בשנת 1914, והדי השיחות בבית הגיעו גם לאזני הילדים.

רצונו של סבא לא נסתייע, והתוכנית נשתב־שה. בקיץ של שנה זו באה פורענות לעולם — פרצה מלחמת העולם הראשונה, שסיכלה את המסע לארץ־ישראל. סבא וסבתא נשארו בביתנו עד ימיהם האחרונים.

סבא — קומתו בינונית, פניו מביעים אצילות, מקפיד בלבושו, וכמובן — קפדן־מחמיר בענינים שבין האדם לבוראו. עם זה „מתנגד" קיצוני היה, ובר־פלוגתא חריף לחסידים, אותם ראה כ„עמי־ארצות" וחסרי השכלה תורנית. ניבו — ליטאי היה, כדרך הביאליסטוקאים, ולא כיידיש בעגה השגורה בפי אנשי פודלאסיה. על ניב ליטאי זה הקפיד גם אבי המנוח במשך כל ימי חייו, ובמובן זה לא נטמע בקרב הסמיאטיצ׳אים.

סבא היה שוקד יום־יום על לימוד התורה, התלמוד והמדרשים. על שולחנו, שעמד ליד חלון המשקיף על ה„שולהויף", הייתי מוצא פנקס עבה, שדפיו לבנים וחלקים ללא שורות. בקסת הגדולה תקועה נוצת־אווז — הקולמוס לכתיבת חיבוריו. בחלק מדפי הפנקס היו זרועות אותיות בכתב רש״י. לימים נתברר לי, שהיו אלה כתבי־

יד של סבא — חיבורים בענייני הלכה, שבחלקם הופיעו בדפוס. אחד מהם נשא את השם „ספר חשוב", ואחד „חיי שרה".

לא ידוע לי היכן ומתי נדפסו החיבורים, אך נחרת בזכרוני צרור גדול של חוברות, שהיה מונח במקום גבוה מהישג־ידי. הן היו מכורכות בעטיפה צבעונית, בראש השער נדפסו באותיות גדולות שם הספר, ומתחתן באותיות קטנות יותר שם המחבר — שמואל הלוי.

לימים שמעתי מפי אבי מה טעם קרא סבא לחיבורו „ספר חשוב". זהו נוטריקון של חזן שוחט ובודק או, גירסא אחרת, חיה (שם סבתא) שמואל (שם סבא) ובנימין (בן־הזקונים שהיגר לארצות־הברית).

סבא נפטר בשנת 1920, ואני אז כבן י"ב. מצאתיו יום אחד במטתו, שעמדה מאחורי פרגוד, נטול רוח־חיים, כשבני המשפחה נעדרים מן הבית. נשמתו יצאה ללא כאב ויסורים. אותו לילה ישבתי ליד גופתו, שהיתה מוטלת על הרצפה מכוסה בסדין לבן, ונרות נשמה דולקים למראשותיה. גופו המת של סבא לא עורר בי כל רגשי פחד. כשסיפרתי זאת אחר־כך, הסבירו לי, כי כאשר נפטר איש צדיק, אין לרוחות שליטה בבית...

אבי, יקותיאל קפלן, שהיה ש"ץ ו„בעל קורא" בקי וותיק ב„בית־המדרש הישן", לימד אותי אז את קריאות פרשת השבוע בספר התורה. על־פי דין אין אדם, השרוי באבל, קורא בתורה בציבור. את יסודות של טעמי המקרא למדתי עוד ב„חדר", ואילו את הניגון המיוחד והערב כל־כך לאוזן, ספגתי מדי ליל־שבת, כשאבא היה „מעביר את הסדרה" — היינו החזרה האחרונה שלפני הקריאה מעל האלמימר בשבת. אך קריאה בספר־התורה, שאין בו ניקוד ולא סימני פיסוק ולא טעמי מקרא — זוהי תורה הטעונה שינון רב וזכרון. כשנערכה בביתנו תפילת השבת בימי האבל לזכרו של סבא, מילאתי את מקומו של אבא בקריאת פרשת השבוע ועמדתי במבחן. משנת ילדות זו לא נשתכחה ממני עד היום.

כיסופיו של סבא לא נתגשמו. הוא נאסף אל עמיו בארץ נכר והובא לקבורות בבית־העלמין של סמיאטיץ'. מצוות העליה לארץ־ישראל נתקיימה רק בדור השני ובצאצאיו. אבי ואמי זכו לעלות לארץ־ישראל עם כל בני המשפחה בשנת 1936, בעקבות הבנות והבנים הבכירים, שהקדימו לעלות כחלוצים כבר משנת 1926.

אבא נפטר לאחר שחי עמנו בארץ כעשר שנים, וקברו נכרה בבית־העלמין במושבה שבשרון. בעלותו לארץ הביא עמו עותקים בודדים מחיבוריו של סבא — אודים מוצלים מאש הדליקה הגדולה, שאחזה ב„שולהויף" בקיץ 1915, בה עלה ביתנו על כל אשר בו באש.

לאחר פטירת אבא נמסרו הספרים למשמרת לבית־הכנסת אשר במקום מושבו ותפילתו. וכך נתגלגלו יצירי־רוחו של סבא לארץ־הקודש, בעוד שהוא עצמו ראה את הארץ היעודה רק בעיני רוחו.

★

עמדתי לסיים את סיפור הזכרונות במקום זה, ובכך להעלות נר־נשמה לאבי־זקני, שלא זכה להיאסף אל עמיו בארץ־ישראל. אך תוך כדי כתיבה נתברר לי, שהדברים המסופרים לעיל אינם סוף פסוק. ספריו של סבא, שנמסרו למשמרת לבית־הכנסת באחת ממושבות השרון, נתבלו והיו ל„שמות", ובדרך המנהג המקודש נשרפו בבית־העלמין שם, היו לאפר ונקברו כדת. יציר־רוחו של אבי־זקני, אם לא גופו ממש, הובא לקבר־ישראל בארץ־ישראל.

יהודה אל־בנאי

ציוניותו של אבא

(לזכרו של יוסף בן־יצחק לייב ניפלוטניק)

לעתים, במסיבות שבת ויום־טוב, היה אבא מתעורר, כשרוחו טובה עליו, ומעניק לנו שפע של „צימוקים ושקדים": צלילים — מן הדק שבדק עד הרמת הקול לזמר חזק — היו ממלאים את חלל הבית ואת ישותנו אנו. משלא שבענו דיינו ודרשנו עוד, היתה אמא, מאטל בת ר' ברוך קוטלר ז"ל, מופיעה, כשספר בידה, מדפדפת בו, בוחרת קטעים ומתלווה אל שירת אבא בקול נשיי צלול, עליז וערב. שמחה בבית, עוברים מקטע לקטע, ולפתע — ואבא נעתק מכסאו שליד השולחן ויוצא בריקוד, יחידי, ריקוד משונה ומעורר צחוק. כשחזר לשולחן, שאלנו לטיבו של הספר ותוכנו, כי שונה היה מכל החומשים והמחזורים המוכרים לנו. ואז הסביר לנו אבא:

„אנו מראשוני ההרצלאים בסמיאטיץ', ובבחרותי עזבתי את בית אבי ונדדתי עם להקת שחקני תיאטרון על פני ארץ פולין. מסמיאטיץ' לבריסק, קובל, לוצק, עד הגבול האוסטרי, וכן לעבר וולקוביסק סלונים — מעיר לעיר. מילאתי הרבה תפקידים בהצגות, הקראות, בשירה וריקודים. והספר הדק הזה הוא המחזה „שולמית" לגולדפאדען. אחד מרבים, שאני ואמא מחבבים אותו ומשמיעים באוזניכם קטעים ממנו".

אבא היה מספר לנו גם פרקים מספרי א' מאפו. יום אחד אמר: מי יודע, אם אנו נזכה לראות בגאולה... אבל אתם ובניכם תהיו לבטח בארץ־ישראל. וכך המשיך וסיפר, שכבר היום יש הבונים את הארץ. הוא הוציא ספר מהארון ומנה מספרים על כמות התנובה החקלאית בארץ: ביצים, חלב, תבואה, פירות. וכל זה ממושבת הבארון.

זוכרני שבפעם הראשונה, ואני כבן שמונה, שמעתי שמות של פרות בעברית: תקוה, זמירה, וכיוצא באלה.

האין זה מופלא? בשנת 1910 בקירוב, בשבת של חורף, בסמיאטיץ', בסערת שלג אל מול שמש נוצצת, ליד שולחן הערוך בחמין ופשטידה של שבת — פסק אבא את פסוקו, שדורו הוא כדור המדבר!

ואותנו ראה בעיני רוחו כעולים אל הארץ החדשה.

כך נטע בנו נטעים רכים של ציונות, שנבטו עד מהרה, הבשילו ואף נתנו את פריים.

שרה מגן־טש

אורות מבית אבא

(לזכר הורי — יצחק־צבי ותמה טש)

א.

פייגה׳לי בריינסקר חולה מחלה מדבקת. הרופא אסר את הכניסה לביתה. על הדלת שלט המכריז באידיש ובפולנית: הכניסה אסורה! כאן מחלה מדבקת! חברות „לינת הצדק" חדלו לטפל בחולה מפני סכנת נפשות. אני קיבלתי רשות מהורי ללכת ללינת לילה לחולה על אף האיסור. אבי אף שיכנע את חברתי־שכנתי, שפרה באַש, ללכת: „בזכות זה לא תדעי מחלה!", ושתינו הלכנו לבית החולה. בעלה הדריכנו כיצד לטפל בה והלך — לפי הצעתנו — לנוח ולהחליף כוח. פתאום נשמעה דפיקה על הדלת. עמדנו נדהמות. מי זה יבוא הנה אם לא הרופא? שפרה הצליחה להתחבא מיד, ואני עודני תוהה כיצד להתחמק, והרופא, הד"ר גלבאום, עומד לפני ומנענע את אצבעו מולי כמאיים...

למחרת בבוקר הוא בא אלינו ואמר לאבי: איך מרשים הנכם לבתכם ללכת לבתים, שאסרתי את הכניסה אליהם? היתכן? בתכם תידבק... החסרי צרות הנכם? השיב לו אבא: ד"ר גלבאום, טוב עשתה בתי. עזרה לחולה חובה היא בכל התנאים. תלך בדרכה זו גם להבא ותעזור לכל חולה עד כמה שידה משגת. ואולי? אולי בזכות זו לא תדע כל חולי. הד"ר גלבאום עמד רגע מופתע: במקום לנזוף בבתו הוא מלמד עליה זכות! אך מיד הרכין ראשו בפני אבא ואמר: צדקת, מר טש! וכשיצא מביתנו הלך לבית בריינסקר החולה והסיר מעל הדלת את השלט, האוסר את הכניסה.

ב.

ערב יום כיפור, לפני זמן תפילת מנחה. אמא עשתה את ההכנות האחרונות לסעודה המפסקת. לי לא הרשתה לעזור לה, כי הייתי אז עדיין בחזקת חולה, הזקוקה להחלמה אחרי מחלה. והנה באה אלי בילה פירר־גרוסקין, שהיתה אז הגזברית של קרן הקיימת לישראל, והציעה לי ללכת יחד עם ריקל טנוויצקי לבית הכנסת לאסוף תרומות לקרן הקיימת. אמי מתנגדת בכל תוקף: לא אתן לשרה לצאת מן הבית. הרי זה עתה קמה ממחלתה, ויש חשש שתפול שוב למשכב. בילה עומדת אובדת עצות. כבר מאוחר לחפש סידור אחר. ברשימה שהכינה הייתי אני בת־זוג לריקל, ואיפה תמצא ברגע האחרון ממלאת מקומי? בשעה זו עמד אבא בקצהו השני של החדר והתפלל מנחה, כי מפאת בריאותו הרופפת לא יצא מהבית לפני „כל נדרי", ונדמה היה, שאינו שם לב כלל אלינו ולשיחתנו. אך להפתעתנו פנה לאמא: תמה, אסור להחמיץ כל הזדמנות לאסוף כסף לקרן הקיימת. בכסף זה בונים את ארץ־ישראל. תני לה ללכת, בזכות זו תחלים שרה מהר ולא תדע מחלות. אמא נכנעה, ואני הלכתי למלא את התפקיד שהוטל עלי.

חזרנו עם קערה מלאה מטבעות כסף, וכשהתברר עם תום ספירתם, כי אספנו סכום הגון, קרנו פני אבא מרוב שמחה, ולאמא אמר: את רואה, סכום כסף לא מבוטל היתה הקרן הקיימת עלולה להפסיד, ובעזרת השם — לשרה זה לא יזיק, „שליחי מצוה אינם ניזוקים". על זה הוסיפה ריקל: את זאת עלינו לזקוף לזכותך, ר׳ יצחק הירש.

בילה פירר־גרוסקין, אחרי ששמעה מפי ריקל את סיפור המעשה, אמרה: כן, לו היו לנו הרבה אבות כמו אביה של שרה טש — היה לנו קל יותר לעבוד למען ארץ־ישראל.

ג.

קיבוץ הכשרה בשם „פלוגת הכובש" היה בכפר אנופולי, הסמוך לסמיאטיץ׳. רוב חבריו היו מווילנה וסביבותיה. התיידדנו, הייתי באה לקיבוצם והם היו באים לביתנו. אבא היה מחבבם ומוקירם — הרי הם מתכוננים לעלות לארץ ולבנותה, וביוזמתו נהפך ביתנו לביתם. „שתהיה

יצחק־צבי ותמה טש

לילדים פינה ביתית, משפחתית" — היה אומר. היה משתתף בשיחותינו בערבי פגישותינו, מבהיר בעיות חברתיות־ציוניות, מעורר עניינו בשיר זה או אחר של יהודה ליב גורדון, מסביר פסוק סתום בתנ"ך לפי ה„ביאור" של מנדלסון, ואינו מחמיץ כל הזדמנות לדבר על ערכה של המסורת ושמירתה. היו החלוצים הצעירים נהנים מהמזיגה הנפלאה של תורה והשכלה, ציונות ודתיות בהשקפת עולמו של איש אחד. בחברתו בטלו הניגודים בין הדורות.

לביתנו היו פונים גם בענייני יום יום, ואמא היתה מושיטה להם יד עוזרת כמו אם לבניה בהחלפת בגדים, בתיקונים וכדומה. מחלות כי פקדו את הקיבוץ — היה אבא מדבר על לבו של הד"ר קלאצקו ומשכנעו להגיש להם עזרה רפואית: ילדים רכים, רחוקים מבית אבא־אמא, עוסקים בבניין ארצנו, ואפשרויות כספיות אין להם. אנא, תרום גם אתה את חלקך לבניין ארץ־ישראל. והד"ר קלאצקו אינו משיב פני אבא ריקם. בנאמנות הוא ממלא תפקידו כרופא, ואף מספק להם תרופות חינם.

ופעם אירע דבר מזעזע, שהביא אותי במבוכה רבה ושעלול היה להעכיר את היחסים בין אבא לבינינו. זה היה ביום כיפור. בשעות הצהרים נכנסו לביתנו חמישה בנים ובנות חברי הקיבוץ והכריזו: רעבים אנחנו! ידעתי, כי בשעות שחרית ומוסף אין אבא ואמא נוהגים לבוא הביתה לשם מנוחה. לא עלה על דעתי כלל, כי בגלל בריאותו הלקויה של אבא עלול הוא לבוא מבית המדרש הישן הקרוב לביתנו גם בשעה בלתי־צפויה, ובלי כל נקיפה בלב נכנסתי למטבח, חטפתי מכל הבא ביד והעמדתי על השולחן. אך התחילו לאכול, ואבא — חלוש, חיוור ועייף — נכנס ונשאר עומד נדהם למראה המסובים המחזיקים בפת חלה ובמזלגות, שבקצותיהם דג או כבד מהכפרות של ערב יום כיפור... נשימותינו נעצרו. מה יגיד? ומה השפטים שיעשה בי, החוטאת והמחטיאה?

אבא החדיר בנו רגע קט מבט זועף, נשך בשפתיו, ומיד פנה בלי אומר ובלי דברים לחדר השינה. כעבור רבע שעה בערך קם ויצא בפתח האחורי בדרך לבית המדרש, בלי להיפגש שנית בנו. החברים יצאו מדוכאים וחרדים לגורלי. הבינונו: בערב אעמוד למשפט בפני אבא.

תפילת נעילה נגמרה, ואני, כמנהגי, יוצאת לקראת אבא ואמא החוזרים הביתה, וברכי כושלות, ותוך חילופי ברכות אנו נכנסים הביתה. אבא מבדיל בין קודש לחול ומתיישב על כסאו. ואני— לבי פוסק לדפוק, אני מוכנה... והנה רמז לי אבא להתקרב אליו. בעינים מושפלות ארצה אני עומדת וממתינה לדין. חלפו רגעים מספר של שתיקה, ואבא פתח: בתי, היודעת את שעשית היום מעשה מחפיר? במו ידיך הקרבת תקרובת ליהודים בבית שלי!...

— כן, יודעת אני שחטאתי כלפיך, עניתי.

— והאם יכולה את להבטיח לי, שלא תחזרי על מעשה כזה?

— כן, מבטיחה אני, אבא.

— סלחתי לך, בתי. — ובנשיקה על מצחי נגמר המשפט.

בשעה מאוחרת יותר התקרבו „החוטאים" לביתנו. אינם מעיזים לדפוק על הדלת. לפי סימן מוסכם אני יוצאת בחיוך ובאור פנים ומספרת להם תוצאות המשפט. כולם נשמו לרווחה, ובמקהלה קראו: אשריך, שרה, שיש לך אבא כזה. ואחד מהם הפטיר: צדק מי שאמר כי כל ההרמוניה של העולם מורכבת ניגודים. אביך הוא אחד משומרי ההרמוניה הזאת. כן, צדקו החברים. אב יקר היה לנו.

יהושע גבעוני

ה„חלוץ" ו„החלוץ הצעיר" בסמיאטיץ'

א.

תנועת „החלוץ" צמחה בשנת 1917 במזרח־אירופה, בעיקר ברוסיה, ובארצות הברית, ותוך זמן קצר הקיפה רבבות של צעירים המתכוננים ומכשירים עצמם לעלות לארץ ולעבוד בה. הרעיון היה פשוט: א. לא ציונות של הצהרות — אלא ציונות של הגשמה; העלייה היא מטרה לאומית וחובה אישית כאחת. ב. העלייה לארץ מחייבת הכשרה מוקדמת, תרבותית וגופנית, ובאופן מיוחד הכשרה לעבודה חקלאית בחוות־הכשרה.

השנים 1917 — 1919 היו שנות מהפכות לאומיות וסוציאליות, שעוררו תקוות, כי אומנם באה תקופה חדשה של חירות ושוויון לאנושות וליהודים. חלק מהנוער היהודי נתן את חילו למהפכותיהם של עמים אחרים, אולם רבים נשאו נפשם למהפכה עברית־לאומית, ובהגשמת חזון תחיית העם והמולדת, בדרך העלייה וההתיישבות בארץ־ישראל, ראו את תפקידם ההיסטורי. הם נצטרפו למחנה „החלוץ", כדי להגשים בגופם את המהפכה העברית.

באותן השנים צמח „החלוץ" גם בפולין. אגודות בשם זה וחוות־הכשרה חקלאיות בקירבת הערים קמו בוארשה, בנדין, זמושץ', גרודנה ועוד. נוסדה החווה החקלאית בגרוכוב. סניפים וקיבוצי־הכשרה מופיעים אז גם בליטה, לאטביה, אוסטריה, הולנד, גרמניה ועוד. דחיפה עצומה להתפשטות רעיון „החלוץ" נתנו גלי העלייה השלישית, הפורצת ועולה בכל הדרכים. בתי־חלוץ וקיבוצי־הכשרה נשתלים בהרבה ערים ועיירות, בהן עברו פעילי „החלוץ" הרוסי ופעילי „דרור" מאוקראינה, אשר גנבו את גבולותיה של רוסיה ושהו בפולין בדרכם לארץ־ישראל. נפילתו של טרומפלדור בתל־חי השאירה בגולה רושם עז. קמו קבוצות־נוער בשם „תל־חי", „טרומפלדור"; י"א באדר קודש כיום־גבורה. קמה התעוררות ללכת בדרכו של יוסף הגלילי.

ב.

„החלוץ" אירגן בשורותיו נוער בוגר מגיל 17 — 18 ומעלה, אך הווי־החיים של חבריו החל לקסום ולמשוך גם נערים וילדים: הדיבור העברי, השירה העברית הנשמעת בסניף ופורצת אל הרחוב; בחורים יהודים העובדים במלאכות שנעשו קודם בידי אחרים, בידי „גויים": עבודה בשדה ובגן, חטיבת עצים, גידול צאן ועוד, הוויכוחים עם הנוער האנטי־ציוני, התכונה לעלייה. מועדון „החלוץ" בו שרים ורוקדים, מרצים ומתווכחים, משך גם נערים בני 12 — 14; התלקטו מסביב לו, צבאו על דלתותיו בערבים ובשבתות, כי לבוא פנימה לא ניתן להם; היו נגררים אחרי החלוצים הבוגרים בטיוליהם ובעבודותיהם. הצעירים קינאו באחיהם הבוגרים והקימו את „החלוץ הצעיר".

בשנים 1923 — 1924 קמו באופן ספונטאני, ללא יוזמה וללא הדרכה ממרכז, סניפים של „החלוץ הצעיר" בלטביה (ריגה), בליטא (קובנה), בגליציה, ובהיקף יותר המוני בפולין: בגליל וילנה (אושמיינה, סמורגון, וילנה), בפולסיה (פינסק), ובגליל גרודנה (גוניונדז, סמיאטיץ' ועוד).

בשנים 1924 — 1925 קיבל „החלוץ הצעיר" דפוסים אירגוניים ומסגרת ארצית. הרעיון היה פשוט: יש להסתער על הנוער היהודי בעודנו בגיל הרך, לחנכו, להדריכו ולהחדירו ברוח החלוציות האמיתית, עד כדי הפיכתו לחלוץ העובר לפני המחנה, למפלס־דרך להמונים.

ג.

בסמיאטיץ' נוסד „החלוץ" בשנת 1924, בין מייסדיו: משה פינחסוביץ', יוסף שרשרבסקי,

מנחם פונדיק, יהודה אלבנאי (ניפלוטניק), ידידיה דודייה) בוימפלק ונתן ויינברג. כעבור שנה יסדו את משק ההכשרה „שחריה", ובאותו זמן נוסד „החלוץ־הצעיר".

משה פנחסוביץ ז"ל

מטעם „החלוץ" היו ממונים על הדרכת „החלוץ הצעיר" פינחסוביץ ומנחם פונדיק. ב־1925 היה מזכיר „החלוץ הצעיר" („המנהל") נחמן סמיא־טיצקי, ואחריו (בשנים 1926 — 1927) עובדיה פורת. יחד עם עובדיה היו בועד החה"צ ובין מדריכיו: שמחה דולינר, חנה גולדברג, שרה מגיד, רחל מונצ'ר, חנה מרמור, פנחס פירר, איסר רבינוביץ, בן־ציון מאזור ומלכה טראץ'.

מזכיר הסניף מ־1927 היה חיים רוזמן, ואתו בועד: וולוול אוברקוביץ', משה קפלן, ליבה זב־לודובסקי, יצחק שקדי (מנדלבוים) ישעיהו פונ־דיק ופרומה מרמור (כולם בארץ).

ד.

בסמיאטיץ', כמו בכל קהילות פולין וליטא, היתה נטושה מלחמה רעיונית חריפה, מאבק על נפש הדור וחינוכו. בקו גנראלי התנהל מאבק זה בין הציונות לבין מתנגדיה: ה„בונד" והקו־מוניסטים. אחרי מאורעות תרפ"ט בארץ, לאחר שנתגלתה לעין־כול דמותם של הייבסקים (אשר תמכו במדיניות המופתי והאפנדים ובמעשי הפור־עים), חל משבר בקרב חלק מהנוער היהודי הקו־מוניסטי בסמיאטיץ'. קבוצה שלמה עברה ל„החלוץ".

הויכוח היה נטוש, בלא פחות חריפות, במחנה הציוני גופו, בין המפלגות ותנועות־הנוער השו־נות, על דרכי הציונות ודרכי בניין הארץ. היו ויכוחים אידיאולוגיים סוערים על בעיות תיאו־רטיות ומעשיות רבות: גלות וארץ־ישראל, עב־רית ואידיש, עבודה ציונית בגולה ועלייה, מפלג־תיות וחלוציות, ציונות וסוציאליזם, קיבוץ ומושב, קיבוץ גדול וקבוצה קטנה, הבעייה הערבית ו„ה־ארגון המשותף", ועוד ועוד. מאבק קיצוני התנהל בין כל הארגונים שהשתייכו ל„ארץ ישראל העו־בדת" ובין „ברית טרומפלדור" מצד שני. אחת הפעולות הנפוצות בתנועה היה ה„קעסטל־אוונט", ערבי שאלות ותשובות בלילות שבת או במוצאי־שבתות.

בניגוד לכל המפלגות, הדגישו „החלוץ" ו„הח־לוץ הצעיר" בפעולתם החינוכית ובמאבקיהם הצי־בוריים את היסוד של הגשמה אישית: הכשרה רוחנית ומקצועית לעלייה, לימוד ידיעת הארץ, טיפוח הכרה סוציאליסטית וזיקה להסתדרות העובדים — כדי ללכת לפני המחנה, להיות ראשו־נים לפרוץ ולעלות ארצה, לכבוש אותה בעבודה ובהתיישבות ולמלא כל משימה שמטרתה תיקון חיי החברה.

ה.

קיבוץ „שחריה" בקאינקה היתה לו השפעה עצומה על פעולת הסניף החלוצי בעיר, גם על ידי הדוגמה האישית של אנשי ההכשרה וגם בסיוע שהגישו לפעולה האירגונית והחינוכית בעירנו. גדולה היתה השפעתו של מנחם פונדיק. חבר אחד ממשק־ההכשרה, שאול רובין (ממי־לייצ'יץ), היה בא בשבתות להדריך ב„החלוץ הצעיר" את קבוצת „טרומפלדור", שנתארגנה מקרב תלמידי בית־הספר העברי „תרבות" (בק־בוצת „טרומפלדור" היו: זרבבל פונדיק, משה קשניק, יהושע גבעוני, אנשל קיילס, לייבל גודל־ניק, משה מנדלבוים, יעקב וולטשינסקי).

בקאיאנקה נערכה בקיץ 1928 „מושבת־מנה־לים" של „החלוץ־הצעיר" בהדרכת חומה חיות, מן המרכז בורשה, ונחום בנארי, שליח קיבוץ עין־חרוד. מדריכים מסמיאטיץ' השתתפו במושבה וילדים ביקרו בה בשבתות.

יש להדגיש את ערכם והשפעתם של ביקורי השליחים בעירנו: מטעם הסתדרות העובדים (אברהם הרצפלד), מטעם הקרן־הקיימת־לישראל (נתן ביסטריצקי), שליחי הקיבוץ המאוחד (נחום בנארי) ואחרים. בהרצאותיהם הפומביות ובשיחותיהם במועדוני התנועה הם הביאו לעירנו את משב רוחה של א"י הנבנית.

כן גם ראוי לציין כי מבין חברי סניף „החלוץ" בסמיאטיץ' נבחרו למרכז החלוץ בפולין הח"ח מנחם פונדיק ושלמה מינץ, ולמרכז „החלוץ הצעיר" — החב' ישעיהו פונדיק ויהושע גבעוני.

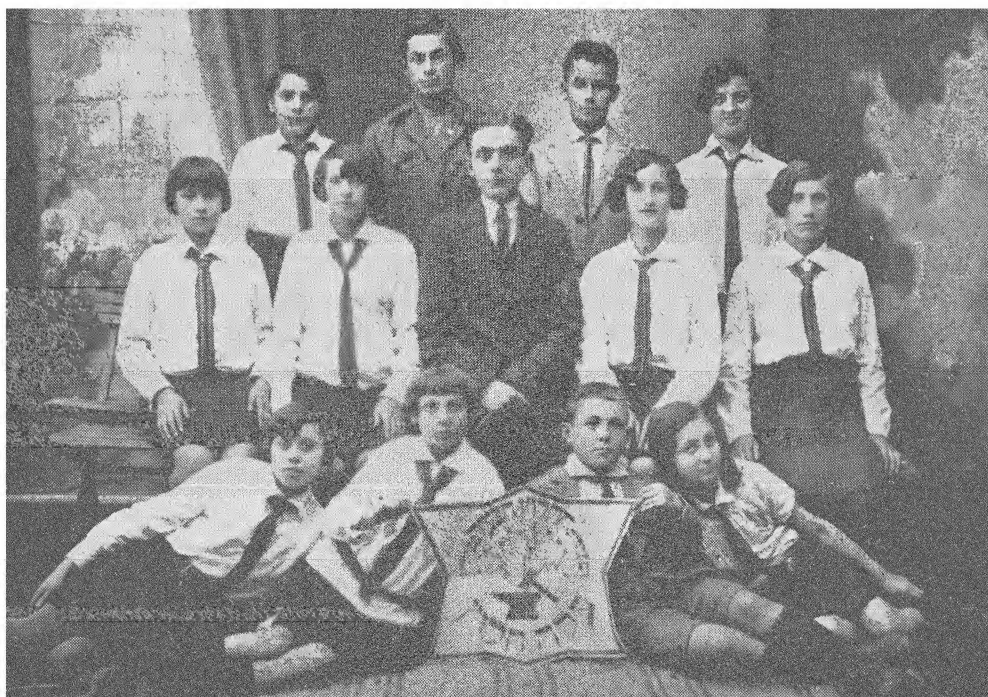
וייזכר נא כאן גם אורח אחד לא יהודי, הוא ציר־הסיים ממנהיגי מפלגת פ.פ.ס., דיבוא, אשר בא לסמיאטיץ' לאחר ביקורו בארץ־ישראל. ביום הוא נאם בשוק לפני האיכרים, בביקורת חריפה־עוקצנית על שלטונו של פילסודסקי, ובערב הוא נפגש עם בוגרי תנועות הנוער החלוציות והירצה לפניהם על הנושא: „אנשים חדשים על אדמה עתיקה". הוא תיאר בצורה מאד ציורית את רשמיו מן הקיבוצים בא"י וליווה את דבריו בטרמינולוגיה עברית קיבוצית מובהקת. ביקורו היה מאורע בחיי הנוער בעירנו. (דיבוא זה נרצח בידי הנאצים).

ב־1929 נערכה בקאיינקה, בחוות „שחריה", פגישה עם עתונאים יהודים. המרצה מטעם ההכשרה היה מנחם, ומטעם מרכז „החלוץ" — אליהו דובקין. העתונאים כתבו, כי בפינה נידחת ליד סמיאטיץ' מתגוללת פנינה, ששמה מנחם פונדיק. ב־1930 נערך באולם החה"צ בסמיאטיץ' כינוס־עולים, בהשתתפות י' ברגינסקי מטעם המרכז. בכינוס אושרו אנשים לעליה.

בשנות השפל והמשבר לאחר כשלון העליה הרביעית (1927 — 1929) היו סניפי „החלוץ" ותנועות הנוער וקיבוצי־הכשרה מיבצרים של אמונה ועמידה כנגד בהלת־היאוש שתקפה רבים

קבוצת החלוץ. עומדים מימין לשמאל: קופיטה, ז. פונדיק, י. גבעוני
יושבים: טרושינסקי, מנדלבום, קפלן, אברקוביץ, י. מנדלבוים, רויזמן, זבלודובסקי

קבוצת החלוץ עם ח. חויזמן המחנך

מבית־ישראל בגולה ואפילו בין שורות הציונים. החלוצים החזיקו מעמד בימי־השפל, התגברו על המועקה של חוסר־עלייה, וזכו להיות בין פותחי העלייה החמישית לאחר מאורעות תרפ״ט, ובזה הניחו יסוד לתנועה החלוצית ההמונית בשנים הבאות (1931 — 1935).

ו.

„החלוץ הצעיר״ חינך ילדים ובני־נעורים מגיל 12 — 13 ועד 18. בוגרי התנועה עברו בגיל 18 לסניף „החלוץ״ והתמזגו בו כליל עם יתר הבוגרים („סתם־חלוצים״), שלא חונכו בתנועות־נוער, ללא כל חייץ או אוטונומיה בסניף ובהכשרה. זה היה היסוד העיקרי והמיוחד של „החלוץ הצעיר״: תנועת־נוער חינוכית של „החלוץ״, בעלת זיקה ישרה אליו.

מיפנה מכריע בהרכבו של „החלוץ״ חל בשנת 1929, כאשר הצטרפו לשורותיו בוגרי תנועות־הנוער האחרות („השומר־הצעיר״, „גורדוניה״ ועוד), על פי הסכם ארצי, ובזכות לאוטונומיה ניפרדת לבוגריהן גם בתוך סניפי „החלוץ״ וגם בקיבוצי־ההכשרה.

ב־1929 היו בסניף „החלוץ״ בסמיאטיץ׳ כ־30 חברים בוגרי „החלוץ־הצעיר״, כ־30 חברים בוגרי „השומר הצעיר״, וחלוצים בוגרים שלא באו מתנועות־נוער. פעולתו של „החלוץ״ התרכזה בשלושה תחומים: תרבות, הכשרה, עלייה.

ז.

ב־1928 היו בסניף „החלוץ־הצעיר״ בסמיאטיץ׳ למעלה מ־200 חברים, חלקם נערים עובדים וחלקם תלמידי בתי־ספר. תנועה זו הצטיינה במזיגה של נוער עובד ונוער לומד. הצטרפותם של תלמידים מכתות ו׳ — ח׳ של בית הספר העברי „תרבות״ גרמה לפריחה ולהעמקה בפעולה החינוכית בסניף.

רשומות מן השנים 1931 — 1932 מספרות על פעילות אירגונית וחינוכית ענפה:

„האולם״ (המועדון) מצטיין בקישוט מופתי: סמל רקום, צילומי אישים, שפע תמונות מנופי א״י, תמונות־אמנות המסמלות מרד בשעבוד ומ־

אבק נגד מלחמות, סיסמאות רבות; על הכתלים קטעים נבחרים מדברי ברנר, גורדון, צבי שץ, טרומפלדור, הרצל, בורוכוב, סירקין, יבניאלי, טבנקין. שירים נבחרים של למדן, גרינברג, שלונ־סקי, ברוידס, רחל; פינת הקרן־הקיימת, ובה צילומים ודיאגרמות על התישבות בארץ ועל מפעלי הקיבוץ המאוחד.

באוקטובר 1931 היו בסניף 70 חברים: 20 בשתי קבוצות חינוכיות של שכבת „צעירים" (גיל 11—14); 50 בארבע קבוצות של שכבת „נעורים" (14—16). כל שכבת „בחרות" (17—18) עברה ל„החלוץ" לפני הועידה הארצית של „החלוץ" הצ־עיר" בדומאצ׳יבו. בסניף „החלוץ" נמצאים 25 בוגרי החה"צ, ועוד 12 בהכשרה, כולם ב„קיבו־צים קבועים": „בורוכוב", „שחריה" וגרוכוב.

רוב חברי הסניף יודעים עברית, היתר לומדים בשיעורי־ערב. חניכי בית־הספר העברי משתל־מים בחוגים לתנ"ך, ספרות וידיעת הארץ. ביזמת החה"צ נתארגנה ספריה חלוצית משותפת של החלוץ, החה"צ, השוה"צ ופרייהייט, המונה כבר כ־300 ספרים, מהם 200 שניתנו מספריית החה"צ. בסניף מופיע עתון־קיר עברי בשם „מחיינו", ועלון אינפורמטיבי „מהמתהווה". העבודה התר־בותית מרוכזת בעיקר בתחום השכבה. השירה הארץ ישראלית החדשה וספרות־העבודה תופ־שים מקום חשוב: קוראים ולומדים את „מסדה" (למדן), „ספיח" (רחל), „בתלם" (ברוידס), „בגל־גל" (שלונסקי). בסניף מצויים „במעלה" ו„דבר".

ביוני 1932 היו בשכבה הרכה ביותר בסניף („דרורים", בני 9 — 11) 21 חברים בשלוש קבו־צות. בשכבה הצעירה („סוללים") היו 12 חברים בשתי קבוצות. בשכבת „נעורים" היתה קבוצה אחת, בת 16 חברים, בשם „כובשי הגליל". בשכ־בת „בחרות" היו 33 חברים בשני חוגים, אחד התנהל בעברית והשני באידיש. מזכיר הסניף היה זרובבל פונדיק. להשתתפות ב„מושבת הרי־עים" (מחנה־מדריכים) נקבעו משה סוקולובסקי, בוניה מונטשר ובת־שבע צפלינסקי.

ח.

הגל העיקרי של עולים חלוצים מסמיאטיץ׳ החל בשנת 1929 לאחר מאורעות תרפ"ט. הם היו בין פותחי העלייה החמישית. מרבית העולים הלכו לקיבוצים; חלק מעולי „שחריה" בקאיאנקה

הסתדרות החלוץ הצעיר בסמיאטיץ׳

הסתדרות החלוץ. במרכז מ. פנחסוביץ, בשנת 1925

הקימו בארץ את „ארגון אפרים", תחילה במגדל על יד טבריה ואח"כ במושב־העובדים בית־שערים.

אחדים מעולי „החלוץ" באו בשנת 1935 לביקור בסמיאטיץ'. למראה הבחורים הארץ־ישראליים בירך משה פונדיק „שהחיינו וקיימנו". המבקרים עודדו את הפעולה הציונית בעיר וגם פעלו למען עלייה סמויה, היא עלייה ב' בכל דרכי־ההסוואה, ש„החלוץ" החל בה כבר ב־1934. אחד האנשים הפעילים המרכזיים של סניף „החלוץ" בסמיאטיץ' בשנים 1934 — 1939 היה יצחק מינץ ז"ל.

„החלוץ" ותנועות־הנוער החלוציות גדלו מאוד בשנים 1932 — 1936 ונהיו גורם חשוב בחיי היהודים. קיבוצי־הכשרה גדולים קמו בלב הערים ובעיירות רבות ונהיו מרכזי פרודוקטיביזציה להמוני בחורים ובחורות. המציאות היהודית בפולין אילצה את המוני הנוער היהודי לחפש לו מוצא בתנועה החלוצית, בהכשרה ובעלייה. המשבר הכלכלי והמצוקה הנפשית הזרימו המונים ל„החלוץ" ולתנועות־הנוער.

ביזמת „החלוץ" ובשיתוף מלא אתו קמה תנועת „העובד", תנועה של בעלי־מלאכה מבוגרים, בעלי משפחות, המכינים עצמם לעלייה. ב־1935 היו בפולין בארגון „העובד" 25.000 חברים. סניף „העובד" היה גם בסמיאטיץ'.

קיבוץ אלונים, כסלו תשכ"ה

לאה רוג

זכרונות מ,,החלוץ" בסמיאטיץ'

הארגון הראשון בו השתתפתי ואשר ליכד חלק ניכר מהנוער הסמיאטיצ'אי — היה ,,פרחי־ציון". בין חברי ,,פרחי ציון" נמנו מנחם פונדיק, גר־בובסקי, קולץ, קוסלביץ, פקר זלמן, סולנסקי, בילה פירר, הניה קפלושניק, לאה סוקניק ואחרים. הפגישות שנתקיימו בעליית ביתו של סולנסקי היו בדרך כלל מלוות הרצאות או שיחות על בעיות ציוניות, לא חסרו, כמובן, גם ערבי שירה, בידור וסתם פגישות חברים.

אולם ימי האידיליה ב,,פרחי ציון" לא ארכו. הספק התחיל לכרסם בלבות כמה מהחברים שנת־פשו לסוציאליזם. התחילו ויכוחים מרים בין אלה שראו את העיקר בציונות ובין אלה שהעמידו את הסוציאליזם בראש מאוויהם. והתוצאה היתה — פילוג.

מקבוצת החברים אשר נשאה את נפשם לציון, ואשר נתנו זכות הבכורה לרעיון הציוני על פני כל האידיאלים — יצאו אלה שייסדו את ,,החלוץ" בסמיאטיץ. הפילוג עוד הגביר בהם את השאיפה לציון ויצר אצלם התעוררות פנימית רבה למע־שים ולהגשמה. בין מייסדי החלוץ נמנו בזמנו מנחם פונדיק, מאיר שרשרבסקי, משה פינחסו־ביץ, צבי רוג, יוסף שרשבסקי ואחרים. נשכרה דירה צנועה בבית שמייש, בסימטא מול סולנסקי, וזו שימשה מקום ריכוז לחברי החלוץ. בדירה זאת נתקיימו שיחות, הרצאות ושיעורים בידיעת הארץ ובעברית. ערב ערב המה הבית מהמון חברים, שבאו לבקר בשעורים, לשמוע הרצאה או סתם לשם שיחה ופגישה חברית. בדירה זאת אורגנה גם קבוצת הכשרה ראשונה לבנות; זה התבטא בקורסים לגזירה ותפירה, בהם השתתפו: חנה קפלן, אטל ריבובסקי, לאה סוקניק, ביילה רובינס ועוד. הכוונה היתה לקרב אותנו לחיי עבודה ולהקנות לנו מקצוע מסויים כהכנה להצ־טרפותנו למעמד הפועלים בארץ.

מייסדי ,,החלוץ" לא הסתפקו בקורסים אלה, שריכזו רק חלק מהחברות. רעיון ההכשרה וההג־שמה כבש אותם כולם ואותם החדירו בהדרגה לכל חברי ,,החלוץ". מסמיאטיץ' יצאו חברים, וביניהם גם חברות, למקומות הכשרה שונים. כן נשלחתי אנוכי להכשרה לסובאלק וזכיתי משום כך להיות בין הראשונות שעלו לארץ מטעם ,,החלוץ" בסמיאטיץ'.

דוד ויזנברג

אחי, אחי השי!

את אחי השי הנני זוכר כילד עצוב. מוכה־גורל היה משחר ילדותו, צולע ברגלו שהתעקמה אחרי תאונה. בהגיע השי לגיל מצוות החליטו הרופ־אים — בהסכמת ההורים — לנתחו. הניתוח היה רציני. כשלושה חדשים פירפר בין החיים והמוות. ורק הודות למאמציו ומסירותו של הרופא היהודי מישורסקי נשאר בחיים, חזר הביתה מוארשה גבוה ורזה כמקל, ורציני יותר משהיה.

מאז היה שוקד על שני דברים: קריאה ונגינה. ספרים היה ממש בולע, ותוך תקופה קצרה לערך קרא את רוב הספרים בספריה ע"ש י"ל פרץ, מלבד הספרים העבריים שהיינו מקבלים הביתה

מספריית „תרבות". כמו כן התקדם באותו זמן בנגינת הכינור באופן יוצא מהכלל, וזאת בלי עזרת מורה, שלא ניתנה לו בגלל חוסר אמצעים.

הספרים שקרא באותה תקופה, תקופת ההת־מרדות במקובל בעולם היהודי ובמשטר החברה הקיימת, כוונו כל מחשבותיו לבעיות החברה. שינוי הישן והקמת חברה חדשה נעשו למגמת עתידו בחיים. לא פעם הביע לפני אחיו הצעיר את דעותיו המהפכניות והיה ממליץ על ספרים, שחשוב כי אקראם. זה עזר לי אז בהרבה להשׁ־תחרר מכבלי הדת וקיצר לי את הדרך מהישיבה — ל„החלוץ".

בתקופה זאת היו חבורות בני נוער, חובבי מוסיקה מתאספים בביתנו בערבים ומנגנים במנ־דולינות ובכינורות, מביניהם זכורים לי עקיבא וברוך זוננפלד, איצל רובינס ואחרים. ואנכי הצ־עיר מנסה להידחף ביניהם בזכות אחי. בן דודי, דוד קמחי, שחי אז בוארשה, היה מספק לאחי את ה„שלאגרם" (שירי העונה שנתחבבו על ההמו־נים), ומכאן התפשטו (כי מכשירי רדיו טרם היו אז בסמיאטיץ'). נגינה זאת בצוותא בערבים הנ־עימה לא במעט את חיי העיירה העגומים.

בהתחלת שנות השלושים כאשר התנועות החלוציות הגבירו את פעילותן בפולין, החלטנו, אחי ואני, לקשור את גורלנו בנוער החלוצי, השואף להקים חברה חדשה בארצנו המתחדשת. בערב פסח 1930 יצאתי עם עוד כמה מבני עירנו — ביניהם אריה גודלניק, משה קשניק ומאיר קרביץ — לקיבוץ בורוכוב ע"י וארשה. אחי יצא להכשרה זמן מה אחרי לקיבוץ „סוחודניוב". הם עבדו שם קשה ובתנאים סניטאריים וכלכליים חמורים. ועל אף כל הקשיים סיים תקופת הכ־שרתו וגם מילא תפקיד מזכיר בקיבוץ, ואף אושר לעלייה לארץ. אולם למזלו הרע עוכבה עלייתו בגלל חוסר „סרטיפיקאטים". לאחרונה ראיתיו לפני עלייתי ארצה בסתיו 1932. כאשר אושרתי לעלייה, הדאיגה אותי מאוד בעיית הוצאות הדרך לארץ. אז הביא לי אחי לוארשה כסף לנסיעה. שנינו קיווינו, כי כעבור זמן קצר נתראה בארץ. אחי נשאר לעזור להורים בחנותם הדלה. בשנת 1938 נשא אשה, חברה מ„החלוץ" בשם מינדל דבש, הקימו משפחה וציפו לעלות ארצה כאשר ייפתחו שעריה... אולם לא זכו. בא' או בב' בכסלו 1942 ניספו אחי, אשתו, ושלושת ילדיהם בטרבלינקה יחד עם כל קדושי עירנו, הי"ד.

קיבוץ ההכשרה „שחריה"

(רשימה ב„הצפירה" שנת 1927, מס' 166)

הקיבוץ „שחריה" מונה עתה (1927) 130 חברים: 100 חלוצים ו־30 חלוצות. חלק מהם עובד במשק „שחריה" עצמו, והשאר עובדים במשקים החקל־איים הקרובים אצל בעלי האחוזות הפולנים. הסביבה היא יפה מאד ומוקפה יערות הנמשכים על שטחים גדולים.

מהתחנה באנו אל המשוריה של האחים וורט־היים. במשוריה זו עובדים כששים חלוצים וחלו־צות. האחים וורטהיים הם ציונים. אחד מהם כבר היה בא"י, וצריך לאמר בשבחו, שהוא מעסיק יהודים במשוריות שלו. מלבד אלה הששים החלו־צים עובדים שם עוד יהודים רבים אחרים בתור פועלים, פקידים, סופרים וכו'.

החלוצים, כפי שהודה מר וורטהיים בעצמו, מצטיינים בעבודתם במשוריה יותר מהפועלים הנכרים והוא שבע רצון ביותר מהם. העבודה קשה מאד ובעד עבודה של שמונה עשרה שעות ליום מקבלים שלשה זהובים ליום. אבל יש כאלו העובדם בקבלנות ומשתכרים יותר. כל הכסף הולך לקופת הפלוגה, וההנהלה של הפלוגה מכל־כלת את כל צרכי חבריה.

פגשנו את החלוצים והחלוצות על המגרש בסדרם את הקרשים. החלוצים בקשונו לסור למעונם הדל. בית קטן, אבל נקי וצח. וילונות של נייר על החלונות. תמונת טרומפלדור מתנו־ססת על הכותל. החלוצות ערכו את השלחן והעלו

עליו את המאכלים ככל אשר ברכם ה׳: פת שחורה, חמאה ודגים מלוחים ולבסוף קאקאו. זו היתה כבר סעודת יום־טוב לכבוד האורחים... הזנת החלוצים בדרך כלל היא גרועה מאד. בשר רק פעם בשבוע. פעמיים בשבוע — רק במקרה היוצא מן גדר הרגיל. ואף־על־פי־כן צוהלים ובריאים פניהם כל־כך, מביעים רעננות ושמחת חיים ללא גבול.

ממשוריה זו יצאנו למשוריה השניה בדומ־ברובה. את נסיעתנו ממקום למקום עשינו ברכבת אוריגינאלית בלתי ידועה עדיין לגמרי בווארשה, בקרון משני עמודי עץ מהודקים העשוי להובלת הקרשים מהמשוריות אל התחנה. הקרון מתנועע על פסי ברזל בכח הסוסים... נסענו רכובים על העמודים כשרגלינו תלויות למטה. אבל נסיעה זו דרך היער בלוית החלוצים והחלוצות, שמילאו את האויר בצהלותיהם ושיריהם, היתה נעימה מאד והיא יכולה באמת להחשב לאחת הנסיעות היותר נפלאות ויפות בעולם.

במשוריה דומברובה עובדים כשלושים חלוץ וחלוצה. שוב אותו המעון הדל עם תמונתו של טרומפלדור על הכותל ושוב אותם הפנים הבריאים והרעננים, שהם בניגוד גמור לתנאי חייהם הקשים של בעליהם.

גם בדומברובה עובדים יהודים רבים מלבד החלוצים. יש שם גם בית תפילה, חדר וגם מקווה כשר כדת, שנבנה על־ידי בעל המשוריה הזקן. בכלל זה קיבוץ יהודי כהלכה, והחלוצים מטביעים את חותמם על קיבוץ זה, עד שכמעט שהשפה הרשמית שבו היא השפה העברית. והפועלים הנכרים שם יודעים כבר מעט מעט עברית ומבטאים את המלים כמו „שלום", „קבוצה" „חלוץ", „קבוץ", השגורים בפיהם מאד.

המשק מכיל ששים מורגות קרקע. מהן 38 — שדה חרישה, 20 — יער, 2 — אגם־מרעה. האינ־בנטאר החי הוא ששה סוסים, ארבע פרות ועופות, מלבד תבואה מגדלים גם ירקות מכל המינים.

החבר מנחם, אחד ממייסדי „שחריה", מסר לנו את דברי ימיה של החווה: לפני שלש שנים חכרה קבוצה של ארבעה עשר חלוצים חלקת אדמה ליד סמיאטיץ׳ והתחילה לעבד אותה. אמצעי כסף לא היו להם וכל רכושם היה סוס אחד. נעשו החלוצים לבעלי־עגלות, הובילו במשק כל ימי החורף משאות ואת הכסף חסכו. אחדים יצאו לעבוד בבתי החרושת ובכל מקום שאפשר בכדי לעשות כסף.

אחר חג הפסח יצאו כבר לחווה שנמצאה אז בידי חוכר יהודי. נמצא כבר בידיהם מעט כסף. ושוב עבודה בלי הרף, ביום ובלילה, עבודה כדי להשתכר מעט כסף במשוריה. ועבודה בסיקול אבנים מן השדות.

היום „שחריה" כבר עשירה. יש אף נגריה בה וסנדלריה, העיקר רק שנקבל בקרוב את הסר־טיפיקאטים המקווים ונוכל לעלות לארץ...

ישעיהו פונדק

משק „שחריה"

ראשית העליה הרביעית היכתה גלים. צצו סניפי „החלוץ" בערי פולין ועיירותיה. ביום אחד ראינו את אחינו הבוגרים, והם יוצאים בסוס ועגלה, ומחרשה בתוכה, אל מחוץ לעיר, לשדה. נודע הדבר בעיירה: הבחורים מ„החלוץ" חכרו שדה וזרעוהו דגן. רחבים הם השדות המשתרעים סביב העיירה, אולם של הגויים הם. הקמה תמיד של גויים היא. והדבר הפשוט — שדה הלחם — הרטיט נימות בלב. עלה משהו מריחה של א״י.

שדה הדגן הבשיל, ובחורי העיירה קצרוהו; גם דשו שיבליו ומכרו גרעיניו. והורגש: השדה החכור היה מאורע, אולם דרוש מפעל, אשר יכ־בוש את האדם כולו, בו ישקיע יום־יום את עצמו, יתכשר בחיים והעבודה משותפת לעלייה.

אז נחכר משק עזוב באחד הכפרים, מהלך שעה מהעיירה. אכרי הכפר תמהו וצחקו לבני־היהודים, הבאים ונטפלים למשק שומם זה, לאדמה הזיבורית. אולם מה ידעו אלה, המשק לבחורים

מהו. היו שם שדות וכרים נרחבים; בנייני המשק, בית־העץ, האורווה, הגורן והבאר נמצאים בתוך יער לבנים ואורנים — רוח אחרת מסביב.

נקנה זוג הסוסים הראשון. וכאשר תבוא העגלה העירה, וסיפר נער לנער: עגלת המשק באה! והתכנסו סביבה. כחזון היה לנו המשק — כארץ־ישראל־מעט. בשבתות ובימי־פגרא היינו רצים לשם. גאה הלב לראות את האח נוהג בסוסים וחורש או משדד בשדה, את האחות בחליבת פרות ובמלאכת־הבית במשק הכפרי. ערב פת־הקיבר. אחרים היו שם השמים מעל ראשינו.

אחר־כך אושר המשק ע״י מרכז „החלוץ״. החלו לבוא להכשרה חברים מסניפים רחוקים: מגרודנה, מוארשה, מווילנה — ערים אשר לב נער בן עיירה ירחש כבוד להן ולאנשיהן. נוסדו פלוגות לעבודת־חוץ בסביבה. החלו הפגישות. הלכו ברגל ונסעו בעגלות; עשרות־עשרות חב־רים, למעלה ממאה איש, היו משתתפים לעתים בפגישה. בשירה ובריקודים באו.

בעברם בעיירה היה ניצת אור בעיני היהודים, וגויי הכפר הצביעו — אלה הם „הפאלסטינצים״. ואנו הילדים, שזה עתה רק הגענו לגיל בר־מצוה, חכינו ליום, בו יסכימו לקבלנו ל„החלוץ־הצעיר״ (קיבלו אז חברים רק בגיל 16—17) ונזכה גם אנו בדרך לארץ־ישראל להיות חברים במשק.

(מתוך ספר „החלוץ״, הוצאת הסוכנות היהודית, ירושלים — ת״ש).

מתמונות הקיבוץ „שחריה״

יעקב קרופניק

קיבוץ „תל־חי" בסמיאטיץ'

בשנת 1933 הגעתי מעיר־מולדתי אוליקה בווהלין להכשרה בפלוגת „תל־חי" בסמיאטיץ'. מרכזו של „קיבוץ תל־חי המאוחד" היה בביא־ליסטוק, ופלוגות היו לו בעיר סמיאטיץ', בתחנת־הרכבת סמיאטיץ', בנוז'ץ, במילייצ'יץ, בבילסק ועוד.

כאשר באתי לסמיאטיץ', התקיים כבר קיבוץ־ההכשרה כשנתיים. היינו 40 — 50 איש, בקירוב, המחצית חברות. דירתנו היתה אצל פנדריק, ברחוב „הגרמני". בקומה מעלינו גר המורה קאהוט. היתה לנו גם דירה נוספת, בשביל חלק מהבחורות, בבית אחד ממול, אצל משפחת קאש־ניק. הייתי בסמיאטיץ' בהכשרה למעלה משלוש שנים.

עבודתנו

עיקר עבודתנו היתה בבתי־החרושת לרעפים וללבני חרסינה (קאכלעס) של רדזינסקי, מלאך, בלקס, דויטש, ובתעשיית־הדיקטים של מליניאק. רוב חברינו עבדו אצל רדזינסקי, בשני בתי־החרושת שהיו לו: בקירבת ביתו ובדרך לתחנת־הרכבת.

חברינו היו מבוקשים, כי עבודתנו היתה אח־ראית וידעו להעריכה. יחסם של נותני־העבודה היה בדרך־כלל חיובי. מלבדנו עבדו נוצרים, מהם בעלי־המקצוע הקבועים, והיו גם פועלים יהודים מסמיאטיץ' עצמה, בעיקר אצל בלקס: גברים בתעשית האימומים (הקאפיטעס), ונשים בתעשיית מסמרי־עץ.

קבוצת־חלוצים יצאה ל„כיבוש עבודה" בבית־החרושת לדיקטים של מליניאק ע"י תחנת־הרכבת, והקימה שם פלוגת־הכשרה עצמאית. התנאים הכלכליים שלה היו יותר טובים משלנו.

שכר־העבודה בסמיאטיץ' היה ירוד. בקיץ 1935 פרצה בכל בתי־החרושת בעיר שביתת־פועלים, שנמשכה כחודשיים, בתביעה להעלאת שכר־העבודה.

השתתפו בה הפועלים היהודים מהעיר, קיבוץ־ההכשרה והפועלים הפולנים, שבחלקם היו מאור־גנים בפ.פ.ס. השביתה נסתיימה בהעלאת שכר.

בזמן השביתה עבדנו בעבודות־ארעי שונות בחקלאות, בבניין, בחטיבת־עצים, בשמירה בגני עצי־פרי, שחכרו יהודים בסביבה, וכד'. התקיימנו בדוחק, הלחם היה בקיצוב, והיו ימים שלא היה מה לאכול...

תנאים חלוציים

בכלל היה מצבנו הכלכלי קשה מאד, כמו ברוב פלוגות־ההכשרה: דיור צפוף, מחסור בבגדים, אוכל בצמצום. כאמור, היה יותר טוב מצבה הכלכלי של פלוגתנו בתחנת־הרכבת, וטוב לאין־ערוך היה מצבם של חברינו בנוז'ץ. במזכירות „גוש תל־חי" בביאליסטוק היו מכנים את נוז'ץ „בית הבראה", כי שם היו אופים חלות לשבת.

לא פעם הלכנו לנוז'ץ לבלות שם את השבת, לאכול קצת יותר טוב ולישון בבית מחומם (היו להם עצים מהמנסרה!). היינו יוצאים מסמיאטיץ' לנוז'ץ ביום ששי אחר־הצהרים, ברגל כמובן, 14 ק"מ, ולנים שם. בשבת בבוקר הולכים למילייצ'יץ, אוכלים שם ארוחת־צהרים, וחוזרים לסמיאטיץ' במוצאי־שבת, עוד 20 ק"מ ברגל!...

לישיבות של מזכירות ה„גוש" בביאליסטוק היו מתכנסים נציגים מכל הפלוגות. „לוקסוס" של נסיעה לא יכולנו להרשות לעצמנו. היינו הולכים (בחורף!) ברגל מסמיאטיץ' לביאליסטוק 100 ק"מ במשך ארבעה ימים: הולכים 30 ק"מ לבודקי, ושם לנים אצל חברי „החלוץ"; ממשיכים למחרת עוד 20 ק"מ לביילסק ולנים; הולכים עוד 30 ק"מ לזבלודוב ולנים; ביום הרביעי עוד 20 ק"מ מזבלודוב עד ביאליסטוק!

בכל מוצאי־שבת קיימנו אסיפה של הפלוגה.

בגלל המצב הקשה התנהלו לא פעם דיונים ממו־שכים על דברים פעוטים: על זוג נעליים, על בולים למכתבים, על חופשה לחבר. אני זוכר, פייבל רדזינסקי אמר לנו פעם: הנה, מנהל־החשבונות שלי בא אלי פעם בשבוע במוצאי־שבת, ובמשך חצי־שעה אנו מסדרים את כל העניינים של בית־החרושת; ואתם, אין לכם כלום, ואתם יושבים לילה שלם ודנים ודנים. על מה אתם דנים?...

בציבור

בוועד הציבורי למען ההכשרה השתתפו: משה פונדק, יהודה קאהוט, פילחוביץ׳, יוסל גרבר, ד״ר קלאטשקו ועוד. אנשי הוועד עזרו לנו להשיג עבודה. ד״ר קלאטשקו הגיש לנו עזרה רפואית ותרופות חינם; לכל קריאה שלנו היה מוכן לבוא. קאהוט התנדב ללמד עברית.

קשרים הדוקים ולבביים היו לנו עם משה פונדק ומשפחתו. ביתו היה כבית בשבילנו. היינו מבקרים הרבה בחנותו ובביתו והוא מדבר אתנו רק עברית. אפילו מכתבינו הגיעו על־פי כתובתו (ת.ד. 56).

קשרים נרחבים היו לנו עם התנועות החלוציות בעיר: „החלוץ־הצעיר״, „השומר־הצעיר״, „פריי־הייט״. אנחנו הוזמנו למסיבות־חג בתנועות, וחבריהן היו באים להתארח בקיבוצנו. הרגשנו תמיד בסמיאטיץ׳ יחס עממי לבבי ואוירה עברית וארץ־ישראלית, הודות לתנועות־הנוער ולבית־הספר העברי והודות לידידנו הנערצים פונדק וקאהוט.

★

ב־1937 התמעט מספרם של היוצאים להכשרה, בגלל צמצום העלייה בזמן מאורעות הדמים בארץ. היו גם עזיבות מקיבוצי־ההכשרה בשל חוסר סיכויים לעלייה קרובה. בסמיאטיץ׳ נשארו בפלוגה 20 — 25 חברים, תנאי הקיום נתערערו — והפלו־גה חוסלה.

אורי מרמור ויוסל יבלון

„שחריה״

המייסדים

ראשיתה של „שחריה״ ב־1924, בעיצומה של „העלייה הרביעית״ מפולין לארץ־ישראל. המייס־דים היו חברי „החלוץ״ בסמיאטיץ׳: מנחם פונדק, דוד־נוח קיילס, אברהם שושן, הרשל בלומברג, נטק וויינברג, מיכל רדזינסקי, דודיה בוימפלג, אורי מרמור, יוסל יבלון, יענקלה גרבר, ברכה זוננפלד, זלטה שוסטר, קופרשמידט, שושקס, חנה גולדברג, ועוד.

כל המייסדים היו בגיל צעיר, רובם בני 17 — 18. הוגה הרעיון והיוזם היה מנחם פונדק, שהצ־טיין באופק רחב ובמבט מרחיק־ראות. היוזמה צמחה בתוך „החלוץ״, בו היה חומר אנושי מוכן להכשרה ולעליה. „החלוץ״ היה במהותו שונה מכל המפלגות שהתקיימו בעיר: „פועלי־ציון״, „צעי־רי־ציון״, „בונד״, „פולקיסטים״ ואחרים. השפיעה גם העובדה, כי לרבים מתושבי העיר היה מגע עם עבודה חקלאית. את סמיאטיץ׳ אפשר היה להכניס למשפחת־האדמה.

יצרנו ב„החלוץ״ קבוצה לקראת הכשרה. תחילה חכרנו חלקת־אדמה באנופולי, לזריעת דגן. הקדים אותנו בזה „השומר הצעיר״, שחבריו עיבדו גן־טאבאק ברחוב „הגרמני״, גן לתפארת, שהכנסתו היתה מוקדשת לצרכי התנועה. אך עיקר עבודתנו היתה לא באנופולי, אלא כעובדים שכירים: בתעשיית מסמרי־עץ אצל בלקס, בתעשיית הדיק־טים אל מליניאק, בכבישתן של חבילות־סחבות לשם משלוחן לבתי־חרושת, וכד׳. קנינו גם סוס ועגלה וערכנו נסיעות לעיירות־הסביבה. המס־פרים עצמם היו „קרבנות״ של ההסתגלות לעבו־דה: אורי התעלף מרוב אבק בזמן עבודתו בחבי־לות הסמרטוטים, ואילו יוסף — שהיה עגלון — נפצע ממכת סוס באחת מנסיעותיו...

קיאנקה

מנחם לא היה מרוצה מאופי עבודתנו; הוא דרש ויזם הכשרה חקלאית יותר יסודית. באנופולי צר היה לנו המקום. חיפשנו שטח־אדמה יותר גדול, וכך הגענו ב־1925 לכפר השכן קיאנקה. חכרנו מבעל־אחוזה אחד חלקה גדולה, 60 מורג (בערך 300 דונם), ל־3 שנים. ביציאה להכשרה עזר לנו מאיר שרשבסקי. הוא ישב אתנו וערך רשימה גדולה של סוחרי תבואה בסמיאטיץ׳, מהם קיבלנו זרעים בהלוואה לצעדינו הראשונים בכפר... וכך יצאנו לקיאנקה.

קנינו פרה. רכשנו עוד סוס. עבדנו בחריש, קציר, זריעת תפוחי־אדמה, הכשרת קרקע, מרעה ביער, וכל עבודה חקלאית אחרת. המשק העצמי לא סיפק עבודה לכולנו, ומכיוון שרצינו להיות לגמרי עצמאיים — לא לקחנו דבר מהורינו! — חיפשנו תמיד עבודות־חוץ נוספות: הובלת עצים העירה ובולי־עץ לבוג, הובלת אבנים לתחנת־הרכבת; לקחנו למרעה עדרי־כבשים של קצבים; קיבלנו עבודות־קציר אצל גויים שונים; עבדנו בבית־החרושת של בלקס, ועוד ועוד.

תחילה לא היה לנו כל קשר רשמי עם מרכז „החלוץ". אחר כך־הכיר בנו המרכז כעובדה, וגם נעזר בנו הרבה באירגון פלוגות־עבודה בסביבה, בעיקר באירגון „ההכשרה העונתית" החקלאית בקיץ 1926 בסביבות סמיאטיץ׳. הכשרה זו ריכזה מאות אנשים.

קשה לקבוע את מספרנו, כי היתה תנודת חברים מתמדת. הגרעין הקבוע בקיאנקה היה בן 25 חברים, בקירוב. פלוגות־עבודה קבועות וגדו־לות היו בנוז׳ץ ובדומברובה, בעבודת המנסרות (טארטאקעס). בכל ענפי „שחריה" היו מאות חלוצים.

חיי חברה

הביקתה הכפרית הדלה שעמדה בירכתי החצר בקיאנקה היתה מרכז חיינו החברתיים. באו השנים 1927 — 1928, שנות המשבר הכלכלי הגדול בארץ והפסקה מוחלטת של העליה. הבי־נונו, שצפוייה לנו הכשרה ממושכת בגולה. בינ־תיים התגבשו בארץ המסגרות של הזרמים הקי־בוציים השונים (הקיבוץ המאוחד, חבר הקבוצות, הקיבוץ הארצי), ובכל התנועה החלוצית בפולניה סערו הרוחות בשאלת „ההגדרה" לזרם מסויים בארץ.

גם אצלנו סערו ויכוחים רעיוניים על קיבוץ גדול וקבוצה קטנה... מרכז „החלוץ" דחף אותנו להגדיר את עצמנו לזרם קיבוצי. הרוב ב„שחריה" (בהשפעת מנחם) דגל בקבוצה קטנה, אינטימית, אך למען השלמות של קבוצתנו דחינו את „ההג־דרה" עד בואנו לארץ.

בערבים קיימנו שיחות רבות על „החלוץ", יסודותיו ותפקידיו, על הסתדרות העובדים, על המתרחש בא"י. השתדלנו לדבר עברית. בטיפוח האוירה הארץ־ישראלית סייעו הרבה השליחים שביקרו אותנו בקיאנקה (והודות לנו ביקרו גם בתנועות בסמיאטיץ׳): הרצפלד, טבנקין, מרדכי יפה, נתן ביסטריצקי, עקיבא גולדשטיין, נחום בנארי, האפט ואחרים.

יחסי־החברות ב„שחריה" היו מצויינים. עד היום אנו מקיימים קשרי־חברים טובים עם חברינו בארץ בריכוזיהם השונים (בית־שערים, חולדה, גבעת־חיים, עין־עירון).

אנו וסביבתנו

ל„שחריה" היתה השפעה גדולה על סמיאטיץ׳, ובמיוחד על הנוער שלה. בהשפעתנו הקים גם „השומר הצעיר" קיבוץ עירוני (בביתו של בוט־שאן), וקיימנו ביקורים הדדיים. אחדים מאתנו היו פעילים כמדריכים בסניף „החלוץ" ו„החלוץ הצעיר". כחו של ה„בונד" הלך ונחלש והוא החל להתפרק. בני העיר הביטו עלינו בתימהון ובגאוה: באלעבאטישע קינדער הלכו להיות פועלים!...

התפרסמנו גם בעמידתנו נגד הגויים: הם ניסו פעמים אחדות להתנפל עלינו, וידענו לעמוד נגדם. הרשל בלומברג תפש פעם „שגץ" אחד, הרים אותו הושיב אותו, הרים אותו והשיב אותו... כמעט פרחה נשמתו. מאז היו היחסים עם השכנים טובים. הגויים אמרו עלינו, ש„אנו לא יהודים". כל הסביבה דיברה עלינו כעל גיבורים.

עלייה

היינו כבר זמן רב בהכשרה. צפינו לעלייה, ושערי הארץ נעולים. בינתיים נאלצו לעקור מסמיאטיץ׳ אלה שהיו בגיל שירות צבאי וסירבו להתגייס לצבא הפולני; אלה (ביניהם יוסל יבלון) עברו לגרוכוב.

ב־1927 חיפשנו דרכים עקיפות לעלייה. יחידים מקיבוצי־ההכשרה הצליחו לעבור (בתור „ספור־

טאים בקרפאטים") לצ'כיה. משלחת שלנו נסעה לוארשה להתייעץ על דרכי עלייה בלתי־חוקית. מנחם פונדק נסע לפאריס לפגישה עם מרמינסקי, נציג ההסתדרות. חברים מדגניה יזמו אז התישבות על אדמת פיק"א בחורן, ומנחם חשב על השתלבותנו בתכנית. דרכי־עלייה לא נמצאו. מנחם חזר מפאריס בידים ריקות (הוא הוכה בגבול הגרמני־פולני).

רק בסוף 1928 נפתחו שערי הארץ. עלינו בדצמבר 1928 ובינואר 1929. ב„אירגון־העלייה" שלנו היו כ־60 חברים. החלו תחנות־חיינו החדשות בארץ: חדרה, יבנאל, מגדל, בית־שערים.

מנחם

מנחם היה אתנו ב„שחריה" מראשית צעדינו עד עלייתנו. הוא היה היוזם, המעורר, הרוח החיה בקבוצה. הודות לו קמה והיתה „שחריה". מנחם היה חבר מרכז „החלוץ", נסע על פני ערים ועיירות לנאום על „החלוץ", להקים סניפים, לארגן קיבוצי־הכשרה. היה חוזר מנסיעותיו לקיאנקה והוא כתמיד פעיל ומעורה בכול, עניו בהליכותיו ומעודד באישיותו.

מנחם היה אתנו בגלגוליו הראשונים בארץ וחי אתנו בריכוזנו במגדל ליד טבריה — עד אותו יום בו נטרף בגלי הכנרת.

רשם מפיהם: י"ג

יצחק קפלן

„השומר הצעיר" ופעלו בנוער

עשרים שנה התקיים ה„קן" של „השומר הצעיר" בעירנו — כרווח הזמן שבין שתי מלחמות־העולם. פחות משנות דור, אך מה רבות התמורות, שנתחוללו בשני עשורים אלה באורחות־החיים־והמחשבה של הנוער, שהטביעו חותם חזק על דמותה של העיירה כולה. והרי בזכותם של ארגוני הנוער השונים נשתלבה סמיאטיץ' בתהליך ההתעוררות הלאומית והחברתית בתקופה סוערת וטראגית ליהדות פולין. ראשון לאירגוני הנוער בעירנו היה השומר הצעיר.

מבשרים ומייסדים

את בשורת תנועת הנוער, שקמה ליהדות פולין כשוך הקרבות של מלחמת העולם הראשונה, הביאו לסמיאטיץ' שני „גימנאזיסטים" — מהסנוניות הראשונות בעיר, שנדדו לכרכי־המדינה כדי לקנות השכלה תיכונית ואקדמית. בתחילת שנות העשרים היו הקנים של „השומר הצעיר" נפוצים בעיקר בערי פולין, המאוכלסות ריכוזים גדולים של יהודים, בקרב תלמידי הגימנסיות והסטודנטים. מופלא הוא על־כן כיצד התלכדה החבורה הראשונה של מייסדי השוה"צ בעירנו, שלא היתה מבורכת בבתי־אולפנה והמרוחקת ממרכזי הפעילות הרוחנים של הנוער היהודי. גם בביאליסטוק, עיר נאורה, משופעת בבתי־ספר ובגימנאסיות, שהיתה ברבות הימים אבן־שואבת לנוער שוחר־ההשכלה בעירנו — קם „השומר הצעיר" רק לאחר כמה שנים.

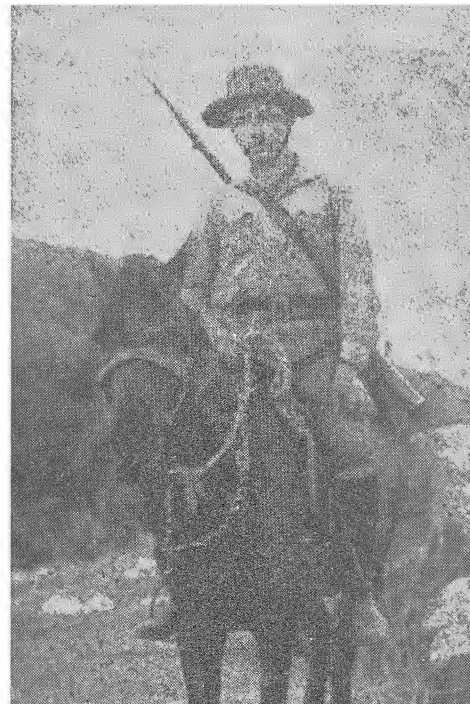
סמיאטיץ' הוכשרה אולי יותר משאר עיירות הסביבה הקרובה והרחוקה לקליטת הרעיונות החדשים של תנועת הנוער, בשל העדר הקנאות הדתית הקיצונית בחיי הציבור, שדבקה בעיירות רבות של פודלאסיה. בצביונה ובאורח־חייה היתה סמיאטיץ' יותר „ליטאית" מאשר פולנית־חסידית. פרנסי הקהילה ומנהיגיה הרוחניים גילו יחס של סובלנות לגבי אירגוני הנוער ולא הפריעו בתוקף סמכותם הדתית לפעולותיהם. הצעירים לא נתנסו בדרך־כלל באיסורים או בלחץ אוטוריטאטיבי מצד ההורים, שלא להצטרף לאירגוני הנוער בגלל ההווי החופשי הנהוג בהם. ניתן לומר, כי בהליכתם אל הסתדרויות הנוער החלוציות הם זכו גם לעידוד או, לפחות, לשתיקה מתוך הסכמה. יחס סובלני זה היה אז חזיון נדיר בפולין.

ייתכן, שכבר אז הדריכה את האבות והאמהות איזו תחושה עמוקה לאשר עלול לקרות ברבות הימים, והם ראו בעלייה לארץ־ישראל סיכוי

יחיד לעתיד בניהם. אכן, סיכוי זה היה במרוצת־השנים לרבים עוגן הצלה.

ההתעוררות להתאגדות עצמית של נוער, שנשא את עיניו לארץ־ישראל, הושפעה במידה מרובה מאווירת ההתעוררות הכללית בקרב יהודי סמיאטיץ׳ (להוציא את חוגי ה„בונד״) אחרי הכרזת באלפור. ההכרה המדינית בזכותו של העם היהודי לבית לאומי בארץ־ישראל נחוגה בעירנו בהת־רוממות־רוח כללית ונתפרשה אצל פשוטי העם, וכן אצל צעירים חולמים, כהגשמה קרובה של חזון שיבת־ציון.

הפעולה למען הקרנות הלאומיות וכן הפצת הרעיון הציוני בקרב הציבור — באלה התפקידים נשא חוג העסקנים הציונים הוותיקים בעיר. אך התנועה החדשה, שקמה בקרב הנוער, הצמיחה כנפיים לרעיון הציוני ולפעולה הציונית המעשית, בהשתלבם באידיאות אנושיות כלליות. צעירים אלה, אף כי היו בימים ההם בחינת ילדי־טיפוחים של ההסתדרות הציונית, עיצבו תנועה עצמאית, נושאת דגל של תמורה באורח־החיים הנחשל של הנוער היהודי בעיירות פולין.

אברהם פלחוביץ מראשוני „השומר הצעיר״ שומר באילת השחר

שלא כבערים הגדולות במדינה, היה מוצאם של מניחי היסוד ל„השומר הצעיר״ בסמיאטיץ׳ משדרות חברתיות שונות: בני־טובים, יוצאי מש־פחות עמלות, בן השוחט, בן־הרב ובחור־ישי־בה (!), בני סוחרים וחרשתנים. בני משפחת דייטש, חיים לייב ואחותו נאנא (פרידה), יצאו בתום המלחמה לשדליץ ללמוד שם בגימנאסיה, ונספחו אל „השומר הצעיר״ עם ייסודו בעיר זו. כשפרצה מלחמת הפולנים עם הצבא האדום, נאלצו להפסיק את לימודיהם. בשובם לסמיאטיץ׳, בשנת 1920, יסדו בעירנו את השוה״צ. מסביב לגרעין היוזם התלכדו בתחילת שנות העשרים כמה מניינים של בחורים ובחורות, שהיוו את השכבה הבוגרת של ה„קן״.

חברי הקבוצה המייסדת היו: חיים ונאנא דייטש, האחים אייזיק ושמחה סיר, אליהו יוסלביץ, האחים מוטל והשיל סלאט, אלתר שנקר, חיים מינקס, אברהם פלחוביץ, שושנה וייסמאן, גולדה מאזור, האחיות רייצה ולאה בלקס, חיים ז׳ולטאק, מירל פלוטניקוב, יוסף שושן, ביילה פירר.

החווה השומרית

באין אמצעים לשכירת אולם או מועדון, שימש — בתקופה הראשונה — הבית של משפחת דייטש, מעבר לגשר, מקום־ויעוד לבוגרי הקן, אך בשנת 1922 עבר מרכז הפעילות ל„חווה השומ־רית״. „החווה״ (בלשון התושבים, „הגן״) הוקמה על חלקת אדמה חכורה בירכתי העיר ברחוב שוויינטוויאנסקה. מפעלם החלוצי של השומרים נראה בעיני הנוער באור רומאנטי וקוסם, ושמעו הגיע עד למרחוק. במעשה זה הקדימו את תנועת ההכשרה החלוצית, המודרכת ע״י המרכזים בוואַרשה הבירה.

בעונות הקיץ 1922/23 נשתל בגן מטע של טאבאק (ברשיון ממשלתי). הערוגות והשבילים הרחבים היו מטופחים יפה. השומרים הבוגרים עיבדוהו ונטרוהו בימים ובלילות בהתנדבות. את עלי־הטאבאק ייבשו בעליית־הגג של בית דייטש. ההכנסות מהיבול נועדו לפעולת הקן ול„קרן עלייה״ בשביל העולים הראשונים. האמצעים להקמת ה„חווה״ גוייסו בדרך הפצת „מניות״ בקרב הציבור הציוני ובקרב אוהדים בעיר.

ב„גן״ הוקם אוהל עם מתקני התעמלות. בחודשי הקיץ נתקיימו פעולות הקן תחת כיפת־השמים.

לעתים נערכו שם נשפים פתוחים לקהל. בשבתות היו צעירי עירנו יוצאים לטיול אל הגן השומרי. נחרת בזכרוני אחד הנשפים רבי־הרושם. פנסים צבעוניים קישטו את הכניסה ואת המעברים; צלילי שירים שומריים וחלוציים נישאו בחללה של העיירה; היו הופעות־ראווה, והעליצות היתה רבה.

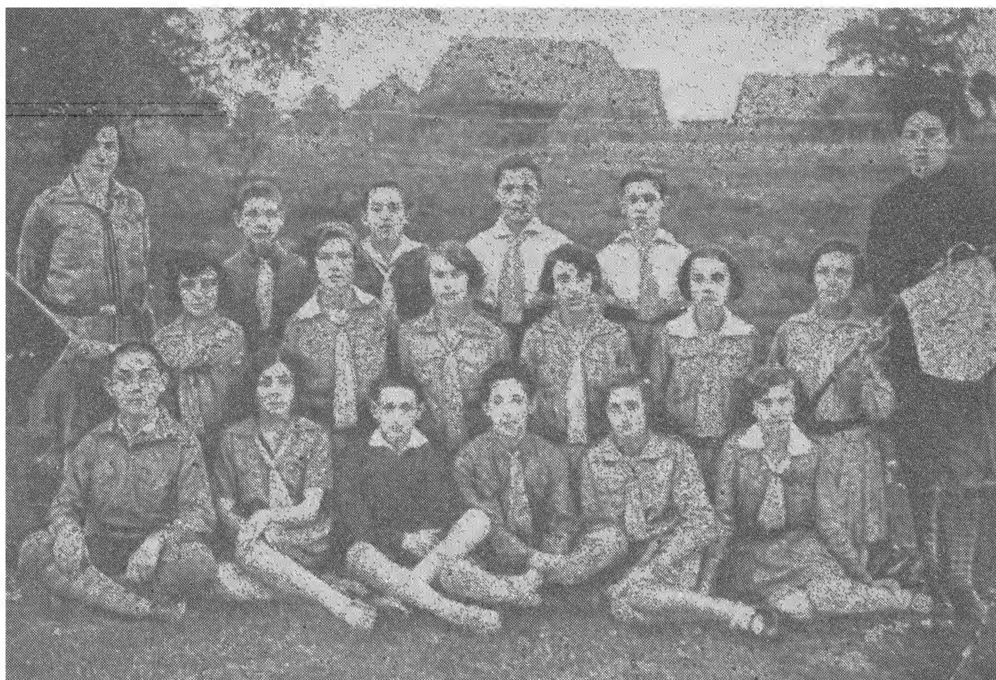
ההווי המיוחד של השומרים ב„גן" עורר את סקרנותם ואף שבה את ליבם של נערים רבים. כך נקשרו קשרים הדוקים בקיץ 1923 בין השומ־רים הבוגרים לבין חבורת נערים כבני 14 — 15, רובם מחניכי בית־הספר „תרבות", והם הצטרפו לתנועה. זכורני, כאחד מקבוצת הנערים, כי במשך איזה זמן היה ראש הקבוצה שלנו אלתר שנקר. נמוך־קומה, גופו עגלגל ומוצק, ערך תרגילי־סדר לפני „שיחת הקבוצה" ופיקד על חניכיו בהברה מעורבת חצי־אשכנזית חצי־ספרדית. עם היותו מדריך שומרי לא סטה מאורח־חייו הדתיים, ואף הקפיד על התפילות בבית־המדרש. סתירה זאת לא נתיישבה כנראה בחביון נפשו, ולימים פרש וחזר לאורח־חייו הישן. לראש הקבוצה נבחר אז אליהו יוסלביץ.

ההצטרפות של חניכים צעירים נתנה תנופה להתפתחות הקן במקום, ובמרוצת השנים נספחו קבוצות נוספות, צעירות יותר, מתלמידי בית־הספר. בעקבות הנערים הצטרפו במרוצת הזמן גם בנות, אף הן מחניכות ביה"ס. קם „הגדוד" הראשון, הדו־מיני. בסוף שנות העשרים ריכז הקן בסמיאטיץ' קרוב למאתיים חברים מכל הגילים, ונחשב לאחד הקנים הערים והמצטיינים בתנועה הפולנית.

דפוסי החינוך השומרי בלטו בייחודם, בהיותם נושא לטיפוח ערכים חדשים בנוער היהודי: הד־גשת עקרונות העמלנות ותרבות הגוף, חינוך להכרת הטבע, עיצוב אישיות חופשית ומוסרית, השלטת הדיבור העברי בחיי יומיום והכשרת הלבבות להגשמה. גולת הכותרת של החינוך השומרי היתה, כמובן, העלייה לארץ, ומשאת־הנפש העיקרית של החניכים — הצטרפות אל מחנה הבונים והמגינים במולדת.

„מושבות קיץ" וקיבוצי הכשרה

השמירה והעבודה ב„גן" היו רק ראשית המעשה. אחרי־כן הוקם בית־מלאכה לעבודות־יד שונות.

קבוצת „השומר הצעיר" עם המדריכים ס' לוין וח' יונאית

פעולות של קבע היו — המחנות והטיולים אל הגבעות והחורשות בירכתי עיר ומחוץ לעיר. בחופשות הקיץ יצאו החניכים על מדריכיהם לכפרים סמוכים ל„מושבות קיץ", בהן השתלבו חיים עצמאיים בחיק הטבע עם פעולות הדרכה וחינוך. בימי מועד לאומיים צעדו הקבוצות והגדודים על דגליהם ברחובות העיר במדים צופיים לצלילי משרוקיות ותופים. חברי הקן שקדו בחריצות על הפעולה למען הקרנות הלאומיות ולקחו חבל פעיל בכל האירועים של התנועה הציונית.

אחרי נדודים בדירות של ארעי (בבית של ז'ולטאק ומעל לחנות של נוביק), השתכן הקן בסוף שנות העשרים באולם מרווח ב„ראטוש", מעל לחנות האריגים של רוזנקראנץ. במועדון זה, על רקע ההמולה של חיי־המסחר־והחולין בחנויות ה„בראם", התנהלה פעולה חינוכית ענפה, שהכשירה מאות צעירים לקראת חיים חדשים.

השומר הצעיר בסמיאטיץ' היה משול בתקופה הראשונה לצמח־פלא, הניזון מתוך עצמו. כמעט ללא־השראה מן המרכז המרוחק בבירת המדינה — פעל בקרב הנוער, יזם מפעלים והרחיב את תחומי השפעתו. מפנה בהתפתחותו וברמתו של הקן חל בשנים 1925—1926, כשחבריו סייעו בידי ההנהגה הראשית בוורשה להכין את המקום לכינוס הועידה הארצית של התנועה בפולניה ולמושבת המדריכים המרכזית.

בכפר סלוביצ'ין הסמוך, מוקף יער אורנים וירקות־שדות, בתוך אסם תבואות גדול ובתי־עץ שנשכרו מהאיכרים — נתקיימו הכינוסים בעונות־הקיץ של השנים הנ"ל. נוכחות חברי הקן בבירורים ובשיחות הטביעה חותם עמוק על מחשבתם והרחיבה את אופקיהם. לצעירים היתה זו צידה רוחנית לימים, כשהגיע תורם לשאת על כתפיהם את תפקידי ההדרכה של הנוער בעיר. הדי הכינוסים האלה הגיעו גם לעיירות הסמוכות, ובמשך הזמן היה הקן הסמיאטיצ'אי למרכז המאציל מכוחו ומהשראתו על הנוער בעיירות הסביבה: דרוהיצ'ין, ונגרוב, לושיץ ועוד. מדריכי הקן נטלו על עצמם תפקידי הדרכה בעיירות אלה וגם במקומות אחרים, ויזמו את הקמת אירגון הגלילות התנועתי.

„השומר הצעיר" הכריע אז, כי העלייה וההגשמה החלוצית בארץ היא הדרך היחידה לתנועה, והיא מחייבת את בוגריה. הכרעה זו הולידה צורך בהכשרת הנוער לחיי עבודה ושיתוף לפני עלייתו — לחשלו לקראת המבחן הצפוי לו בארץ. כמקום הכשרה מתאים נמצאו האחוזות הגדולות, על־אף תנאי־הקיום הקשים והשכר המועט. כשליחים של בני־נוער יהודים, המבקשים להסתגל לעבודות־השדה לקראת יציאתם ל„פלשתינה", היינו מתדפקים על דלתותיהם של ה„פריצים" בסביבה. רובם שמעו את משאלתנו המוזרה בתימהון, אך תמיד נמצאו כאלה ש„נאותו" לקבל לעבודה חלוצים יהודים לעונות הקציר והאסיף. בסביבה קמו ריכוזי־הכשרה, אליהם נהרו מרחבי המדינה.

בעת־ובעונה אחת הוקם קיבוץ הכשרה של השוה"צ בסמיאטיץ' גופא. קיבוצי העלייה התנועתיים שהתלכדו באותן שנים, ושחבריהם נאלצו לצפות זמן רב לתורם ל„סרטיפיקאט" הנכסף, קיימו הכשרות ממושכות וחיי קומונה בסמיאטיץ'. בבית בוצ'אן שברחוב שווינטויאנסקה התגוררו בזו אחר זו פלוגות ההכשרה, שעבדו בכל עבודה

קבוצת השומר הצעיר עם המדריך י. הברמן

בעיר ובעיקר בבתי־החרושת. מפעם לפעם היו עורכים באולם הקולנוע נשפים לקהל הרחב „מזמרת הארץ" וההווי החלוצי. המראה של חבורות שומרים, היוצאים עם השכמת הבוקר לעבודה בבתי־החרושת, היה לנוף קבוע בעיר בשנים אלו. כך נתגלגלה הזכות לסמיאטיץ' להיות מרכז של הכשרה, ממנה עלו שומרים־חלוצים לארץ־ישראל.

לקן בסמיאטיץ' נתייחד צביון מיוחד בין קני התנועה הרבים בעיירות פולין. הדיבור העברי החי והשוטף היה שגור בפיהם של החניכים, שהיו אמונים על הלשון והתרבות העברית. עברית היתה לשונם בכל שעות היום, ולא רק שפת הפעולות החינוכיות. שליח, כי יבוא מהארץ, נתרשם רושם עז מאווירה מיוחדת זו בקן. הם היו אומרים: אתם מחזירים לנו את הרגשת הבית הארצישראלית, הדיבור העברי החי והשוטף מפיל מחיצות. ועוד: בזכות הריכוז הגדול של קיבוצי הכשרה בעיר ובסביבה (שחריה, נורץ), היו מזדמנים לכאן שליחים רבים מן הארץ — שליחי ההסתדרות והתנועות החלוציות. הפגישות עם שליחים אלה קירבו אותנו אל ארץ־ישראל העובדת ואל בעיותיה. ואמנם, בבואנו לארץ היו לנו דמויות מרכזיות רבות בהסתדרות העברית ובתנועה הקיבוצית זכורות ומוכרות מפגישות אלה.

תקופה זו חרותה יפה בזכרונם של החברים החיים עתה בקיבוצי השומר הצעיר (עין־החורש, שער־הגולן, בית־אלפא) והקיבוץ המאוחד, ובמקומות אחרים בארץ.

מקבוצת המייסדים עלה לארץ מיספר ניכר של שומרים, החל באמצע שנות העשרים. האחרים — מי שפנה להשכלה גבוהה, ומי שפנה עורף למאוויי הנעורים ונכנס לעול של משפחה ודאגת פרנסה. ראשון העולים (1924) היה אברהם פלחי (פלחוביץ). הלך לגליל כשומר בשדות איילת השחר. אולי בהשפעת דמויות המופת של ה„חולמים והלוחמים", עליהם הרבו לקרוא ולספר בתנועה, ש„השומר" היה לה לסמל. אח"כ עלו חיים מינקס, שושנה וייסמן, אייזיק סיר, יוסף שושן ומהצעירים י"מ רוזנטל. אליהו יוסלביץ

קבוצת „השומר הצעיר" עם המדריכים י. קפלן ומ. פלוטניקוב

עקר בינתיים מסמיאטיץ' ועלה בשנת 1930, אחרי תקופה של פעולה במרכז התנועה. שמחה סיר המשיך בפעילותו בקן יחד עם הצעירים עד עלותו ארצה ב־1929.

בינתיים בגרה שכבה חדשה של חניכים, שמילאה את השורות החסרות. מהם השתלמו ב„מושבות המדריכים" או שיצאו לחוות ההכשרה המרכזית בקאלושין, עד שהוכשרו לשאת בעול הפעילות והייצוג התנועתי. בסוף שנות העשרים עמדו בראש הנהגת הקן חניכי התנועה הראשונים: ריקל לב, משה פלוטניקוב, יצחק קפלן...

עם עלייתם המשיכו חניכיהם, האחים ססקה ולולק לוין וחיה גולומבוביץ (יונאית), במפעל חינוך הנוער עד עלייתם הם ארצה, והשרשרת נמשכה.

בשנים של ערב משבר

עם עלייתם של מדריכי הקן וחלק מבוגריו בשנים 1934 — 1936, נידלדלו השורות בקרב המדריכים. נוספה על־כך ההגבלה הדראסטית ברשיונות העלייה — בגלל המאורעות בארץ והמדיניות הבריטית העויינת — כמהלומה על ראשי הנוער המתבגר, שהעלייה היתה נקודת המוקד של כל מאווייו.

באותה תקופה עבר הקן לבניין בית־הספר „קדימה", שהתפנה לאחר שמוסד זה עבר לבניינו החדש. על אף שנות המשבר של סוף שנות השלושים, המשיך הקן בדפוסי הפעולה החינוכיים הקבועים וקלט לשורותיו קבוצות תלמידים מבית־הספר „תרבות". הקן מנה, כבימים הטובים, 180 — 200 חברים. מדריכיו היו: יצחק מינץ, לאה טש, דובה סוקניק, פשקה שטיינברג, יעקב דולינר, דוד טראטש, נושקה צימבאליסט. מהם זכו להגיע לארץ רק יצחק מינץ ודובה סוקניק (תאני).

כאמור, שערי הארץ המוגפים נטלו את סם החיים מהחינוך החלוצי — את הסיכוי לחיי הגשמה בארץ. חלק מן הבוגרים פנה לאורח־חיים תכליתי, ולפני פרוץ המלחמה חסר היה הקן שכבת בוגרים מנהיגה, שתעמוד בפרץ. בימי מלחמת העולם השנייה, עם חלוקת פולין, נעשתה סמיאטיץ' בגלל תהפוכות הזמן עיר־גבול סובייטית. בתנאים אלה העזו רק בודדים לצאת לדרך רבת־הסכנות של הברחת גבולות, כדי להגיע אל „הריכוז הוילנאי" של השומר הצעיר. אחדים יצאו וחזרו. היחידה, שהגיעה מההכשרה בצ'נסטוחובה לוילנה ומשם המשיכה בדרך־נדודים ארוכה לארץ־ישראל, היתה דובה תאני. היא הגיעה לחופי הארץ בפברואר 1941, בעיצומה של המלחמה.

אחרי המלחמה הגיעה לארץ בין המעפילים זלדקה טרגר — חניכת השוה"צ בסמיאטיץ', שאף היא הגיעה מההכשרה בצ'נסטחובה לריכוז השומרי בוילנה. נחלצה מהגיטו ולחמה בשורות הפארטיזאנים היהודים בברית־המועצות בגדוד „נקמה", בהנהגתו של אבא קובנר (על פעולותיה כלוחמת באירגון היהודי הלוחם — פ.פ.א. — מסופר בספר „להבות באפר" מאת רייזל קורצ'אק).

זלדה טרגר — פארטיזאנית

בימי השלטון הסובייטי נפסקה פעולת תנועות הנוער הציוניות בעיר, ובכללן גם של השוה"צ. קיצה הטראגי של הסתדרות מפוארת ורבת־זכויות בקרב הנוער של סמיאטיץ' — בא, כשהונף הגרזן על חייהם של כל בני הקהילה היהודית העתיקה, בידיהם הטמאות של הפושעים הנאצים, עם השמדת האוכלוסיה היהודית במשרפות טרבלינקה.

יוצאי השומר הצעיר בסמיאטיץ', הממשיכים את דרכם התנועתית, נמצאים בקיבוצים: עין־החורש, גן־שמואל, בית־אלפא, נגבה, מעניתת, כפר־מנחם, גל־און. ברובם של היישובים היו הם בין מייסדיהם ובוניהם, בחלקם נתנו יד להשלמתם ולפיתוחם. בקיבוצים אלה הקימו את משפחותיהם והם חיים בהם זה שנות דור.

מהרים ושמחה דולינר

אחינו יעקב דולינר

יליד סמיאטיץ׳ (1919), תלמיד בי״ס „תרבות" וחניך השומה״צ. משחר ילדותו התמסר לפעולות בתנועה, ובשנתיים האחרונות שלפני השואה עמד בראש הנהלת הקן בעיר. בתקופה הקצרה של השלטון הסובייטי עבד במחתרת וסייע בהעברת עולים באופן בלתי ליגאלי לארץ־ישראל תוך סיכון חייו ממש.

עם פלישת הנאצים לעיר חי בגיטו יחד עם שאר בני המשפחה וביחד עם כל המשפחה ועם כל יהודי סמיאטיץ׳ הובל לטרבלינקה עיר ההריגה.

מפי עד ראיה שהצליח להימלט מטרבלינקה ברגע האחרון, והנמצא כעת בישראל, נודעו לנו פרטי שעות חייו האחרונות.

עת שכולם עמדו בשורות ארוכות וחיכו לתורם להיכנס ל„בית המרחץ", כלומר לתאי הגזים, פרץ אחינו יעקב את השורה פתאום, ובקול ענות גבורה ועוז הכריז על מרד ברוצחים: לא להכנס לתאים! להתקומם!

מיד פלח כדור של אנשי ס.ס. את לבו, והוא נפל שדוד.

תהי נשמתך צרורה בצרור חיי האומה יחד עם נשמות כל קדושי ישראל.

שמואל גולדשטין

מפלגת „פועלי ציון" (צ״ס) ו„פרייהייט"

היתה לי הזכות להיות בין מייסדיה של מפלגת „פועלי ציון" (צ״ס) בסמיאטיץ׳. רוב החברים שנצטרפו אליה באו מבין בני השכבות העניות שבעיר, פועלים ובעלי מלאכה זעירים. המועדון של המפלגה שימש לאנשי עמל אלה מקום לפגישת חברים ולהתפרקות לאחר יום עבודה קשה, ואין תימה בדבר, שהם ציפו יום יום בכליון עיניים לערב, בו יוכלו לבלות בצוותא בקריאה ובלימוד, בשמיעת הרצאה או בויכוח בבעיות השעה והחברה. אחד מפעילי המפלגה המסורים היה יעקב קאלוסקי, שניספה יחד עם אשתו וילדיו בטרבלינקה.

ראויה לציון אחת מתכונותיהן היפות של המפלגות הציוניות בעירנו, שעל אף ההבדלים האידיאולוגיים היו מתאחדות ומתלכדות לשם טיפול משותף במבצעים ציוניים, ובעיקר במפעלי הקרנות. אז נשכחו כל הניגודים וחילוקי הדעות — המטרה המשותפת קירבה את הלבבות לעשייה משותפת.

ועוד פרט כדאי לציין. לא אחת קרה, שמתוך אחריות לצורכי התנועה הטילו חברים על עצמם התחייבויות כספיות, שלא יכלו לעמוד בהן, כיון שמרבית חברינו היו, כאמור, בני עניים, במקרים כאלה היו מתארגנים בקבוצות והיו מקבלים עליהם למלא עבודות ציבוריות שונות, ושכר זה היה כולו קודש למפלגה ולצרכיה.

רבה היתה השמחה בסניפנו, כאשר קיבלנו את הסרטיפיקאט הראשון לעלייה. הכול קינאו במאושר שזכה לעלות וקיוו שסרטיפיקאטים נוספים יגיעו, וגם הם יזכו לעלות. לדאבוננו הרב נעלו הבריטים את שערי הארץ, ולעלייה זכו רק מעטים.

סניף „העובד" בסמיאטיץ'. יעקב ורבקה קלוסקי, שרה ויצחק דרניטשוק, חיים ויוסף וילטשיק, צבי מאזור ואחרים

חג ממש היה בסניף, כאשר ה' משה פנחסוביץ הרצה לפנינו על הנעשה בארץ, על ההסתדרות ועל מוסדותיה. הכיסופים לארץ התגברו ואווירת ארץ ישראל התפשטה בין כותלי הסניף ועודדה את הלבבות.

המפלגה אירגנה חוג לנוער בשם „פרייהייט" מבין ילדי העובדים וחנכה אותם ברוח ציו־נית־סוציאליסטית. הם השתתפו בכל המפ־עלים הלאומיים ומילאו שליחותם בשמחה ובנאמנות.

יהודית פחטר

משה בן פרץ וחנה פחטר

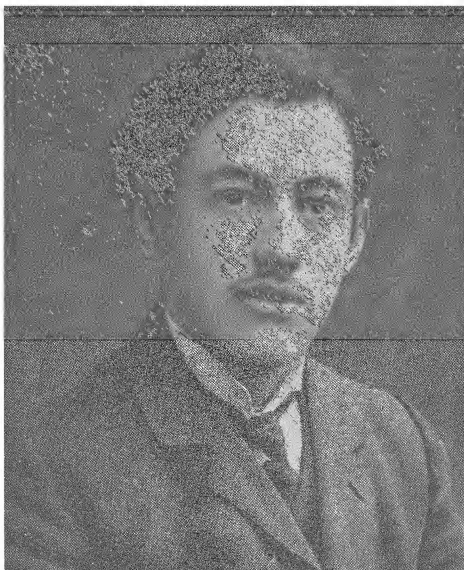
גדל בבית ציוני ומסורתי. אביו היה חבר ה„מזרחי". האווירה בבית היתה רווייה אהבה לציון. משה היה חבר פעיל ב„פועלי־ציון", אשר פעלה בימים ההם במחתרת מפני עיניה של הבולשת הרוסית. הוא נאסר פעמים מספר. מצב בריאותו נתערער עקב ישיבתו בבתי־כלא. הוא שאף לחיי הגשמה בארץ ישראל, אבל ידע, כי מחמת בריאותו הרופפת לא יוכל לעבוד את האדמה, על כן למד מלאכת הצילום.

היה מלא מרץ וחזון, וכשנשתחרר בשנת 1908/9 מבית־הכלא, עלה ארצה ולקח עמו את מצלמתו. תחנתו הראשונה היתה נס־ציונה (אז ואדי חנין), וכעבור זמן קצר פנה הגלילה לסג'רה. בדרכו לסג'רה התנפלו עליו ערבים ושדדו ממנו כל מה שהיה אתו — את המצלמה וציודו האישי. הוא נאבק אתם, ובהתגוננו פגע באחד מהם. חבריו האיצו בו לעזוב את הארץ מחשש גאולת הדם.

הוא חזר לפולין מדוכא, אבל עבר מיד לגר־מניה, לקניגסברג, ושם הסתדר בעבודה. ב־1912 באנו בברית־הנשואין. חזרנו סמוך לפרוץ מלחמת העולם לוורשה. עם פרוץ המלחמה עברנו ל־סמיאטיץ׳.

עם כיבוש העיר ע״י הגרמנים נתמנה ע״י שלטונות הכיבוש לראש העיר. אחרי שסמיאטיץ׳ נכבשה ע״י הבולשביקים נתמנה שוב לתפקיד חשוב בעיר. משום כך, כנראה, עונה בזמן החקי־רות ונפל למשכב ממנו לא קם. תשוש ונוטה למות שוחרר מבית־החולים בו שכב כאסיר, וכעבור שלושה ימים עצם את עיניו לנצח. בננו, בן־עמי, היה אז תינוק בן שנה, ואת אביו כמעט לא הכיר.

משה נפטר בוורשה ושם הובא לקבורה. חבריו למפלגה ליווהו לדרכו האחרונה.

משה פחטר

אברהם מאזור

הסתדרות „פרייהייט"

סמיאטיץ׳ היתה ידועה כעיירה ציונית. התאים הציוניים הראשונים קמו מייד אחרי הצהרת באלפור. כעבור כמה שנים ללא מעש התאכזבו האנשים במקצת, וההתלהבות שככה. קמו יריבים ומקטרגים לאידיאל הציוני ולעלייה לארץ. החברה היהודית נתפלגה לימין ולשמאל, ליידישיסטים והבראיסטים. כל פלג נאבק בעקשנות למען תורתו ודרכו. אולם במרוצת הזמן גבר השכל הישר. הנוער נוכח לדעת, שאין לו למה לצפות, והדרך היחידה היא לצאת מהעיירה. האירגונים הציוניים הסתעפו, וקמו „החלוץ" ו„החלוץ הצ־עיר", „השומר הצעיר", „פועלי ציון", „פריי־הייט", „דרור", „בית״ר" ועוד.

חלק ניכר מהנוער יצא להכשרה חלוצית ואח״כ עלה לארץ, אם בדרך ישרה ואם בנתיבי ההעפלה. משאת־הנפש של כולם היתה לבנות עתיד חדש בארץ־האבות, להתחיל בה חיים חדשים, חופשיים ועצמאיים, חיי בניין ויצירה.

אני השתייכתי להסתדרות „פרייהייט", ועם הוועד נמנו: יעקב וויינגערש, הירשל אקרמאן, לולק טיקוצקי, חסיה רוג, שושה לב וכותב דברים אלה. בהתחלת קיומה מנתה „פרייהייט" למעלה מ־150 חברי, רובם מבני דלת־העם ויוצאי סימטאות נידחות.

מקום נכבד בחינוך הנוער הציוני שמור לבית הספר „תרבות", בו ספגו התלמידים את האהבה לעברו ולתרבותו של העם ולארץ־ישראל. הספ־ריה שליד בית־הספר שימשה לנוער ולבוגרים. כל הנוער הציוני פעל למען הקרנות קק״ל, קפא״י ועוד.

בשנים האחרונות נוסד בסמיאטיץ׳ ועד גלילי, שעמד בראש תנועות הנוער הציוניות בעיירות הסמוכות: באדקי, צ׳כנוביצה, סרנאק, לאשיץ, סוקולוב ואחרות. לעתים היינו חוצים בשחייה את נהר הבוג ומשתתפים באסיפה בעיירה שכנה.

סמיאטיץ׳ נעשתה למרכז של הסתדרויות „פריי־הייט" בכל הסביבה.

הסתדרות „פרייהייט"

חיים רוזמן

הליגה למען ארץ ישראל העובדת

כל תנועות הנוער הציוניות, שהיו בעלות אופי חלוצי מובהק ושחינכו את חבריהן להגשמה ציונית, לחיי עבודה ויצירה בארץ, ולזיקה להסתדרות, התאגדו ב„ליגה למען אר"י העובדת" — מעין ארגון גג — לשם טיפול יעיל בעניינים הציוניים המשותפים.

הליגה בסמיאטיץ' ריכזה ב־1929 כשלוש מאות חברים משורות „צעירי ציון", „פועלי ציון", „החלוץ", „החלוץ הצעיר", „פרייהייט", "השומר הצעיר". הליגה ניהלה פעולת הסברה ותעמולה למען הסתדרות העובדים ואספה כספים למען קפא"י (קופת פועלי ארץ ישראל). העסקנים הראשיים של הליגה בסמיאטיץ' היו: מאיר פירר, ליחוביץ, איטקה מינץ, שמחה סיר, משה פרבר, בילה פירר, שמואל ליב ליטבסקי, אברהם מנדלבוים, חיים רוזמן והלפרן. הכוח המניע של כל פעולות הליגה היה מאיר שרשבסקי. ישיבות הליגה נתקיימו על פי רוב בבית בילה פירר. מרבית אסיפות ההסברה נערכו במוצאי שבתות באולם „השומר הצעיר".

הכנסות הליגה באו מדמי חבר וממפעלים מיוחדים, כמו ימי פרח וכד'.

בועידה הארצית של הליגה, שנערכה בוארשה בשנת 1929, ושבה היה נוכח בא־כוח האינטרנאציונאל הסוציאליסטי, מר ואנדרוולדה מבלגיה, השתתפו 5 צירים מסמיאטיץ'.

הועד לעניני א"י העובדת
מימין לשמאל: פלחוביץ, מינץ, סיר, גרינברג, ליטבסקי, רובינס, סלוחובסקי, פירר, מנדלבוים, שרשבסקי, רוזמן

אריה שפיאלטר

תנועת ברית־טרומפלדור

שנת 1926. פולין שקטה מהמלחמות. הממשלה הפולנית מסדירה קמעא את מערכת החיים הכלכליים ומשתלטת על הייצור, על משק הכספים והמסחר. השתלטות זו מודרכת ע"י כוונות לאומניות, הפוגעות במכוון באוכלוסייה היהודית, ובעיקר — במסחר היהודי. מצוקה מצטיירת באופק, מרגישים שהקרקע נשמטת מתחת לרגליים, הפרנסה מצטמקת, והסיכויים — בכל רע. המועקה והדאגה למחר גוברים. מאות בני־נוער מסתובבים בסמיאטיץ' — כבעיירות פולין האחרות — ומחפשים את ה„מחר". כוחות צעירים — באפס מעשה.

ובציונות — עברו שנים רבות של עבודה ציונית מעשית והגשמה חלוצית, עברו שבע שנים אחרי „הצהרת באלפור", וכל ההבטחות המילוליות התנפצו אל סלעי מציאות אכזב. הפקידות הבריטית בישראל מתנכרת למפעל הציוני, נועלת את שערי הארץ בפני עלייה המונית ומטילה שיטת ממשל, המחניקה וכובלת את תכניות הפיתוח וההתיישבות.

אז דרך בשמי הציונות כוכב חדש: זאב ז'בוטינסקי, הלוחם העקבי למען הציונות הגדולה, ההרצלאית, מייסד הגדוד העברי, ראש מגיני ירושלים ואסיר עכו. והיה בשם זה משהו, שפעל על הנוער כבמטה־קסמים, הדליק אש אמונה והחדיר רגש גאווה, נאמנות ודריכות לפעולה והקרבה עצמית. בין המייסדים היו א' מנדלבוים, ד' קמחי וב' זוננפלד.

אז היו בסמיאטיץ' רק בודדים וחוגים מצומצמים שנמשכו ל„כיוון החדש" של ציונות אקטיבית, הרצלאית, ואשר דגלו ברעיון של יהדות „השרירים החזקים" מול ה„שוציודן", רעיון הלגיון

העברי ויצירת כוח עברי יחד עם פעולת בניין ויצירה. אחד הבולטים בחוגים הללו בסמיאטיץ׳ ואשר לימים נעשה דברם של בית״ר והצה״ר בעיר עד להשמדה, היה אברהם׳לע מנדלבוים, בחור גוץ, פיקח ומלא מרץ. נואם בחסד וגדוש דעת כרימון, היה משלב בכל הופעה, בכל ויכוח ובכל נאום, את תורת ה„מוניזם״ של ז׳בוטינסקי, את ההתנגדות ל„שעטנז״ של ציונות וסוציאליזם והסטיות הנובעות מדרך זו, וכן דברים על יוסף טרומפלדור, אשר חייו ומותו הם סמל לדור הצעיר.

בין יתר חברי בית״ר והצה״ר הפעילים היו: דוד קמחי, מאיר זבלודובסקי, מנחם גפני, משה רדזינסקי, משה שורצברג וכותב הטורים האלה.

★

עם אירגון קן בית״ר בסמיאטיץ׳ הוכרז על חודש הרשמה. גרעין הפעילים עשה בעיר נפשות למען רעיונות ז׳בוטינסקי. כשבעים צעירים נרשמו ובאו להשתתף בפעולות הקן, אשר שכן במרכז השוק, בקומה ב׳ שבבית קרופניק. החל „שאון חיים״, הובאו ספסלים ושולחנות, והוקמו מחיצות על־מנת לאפשר פעולה נפרדת של הגדודים הקבוצות. קיבלנו ידיעה מביאליסטוק על ביקורו הקרוב של ז׳בוטינסקי והופעותו הפומבית שם. הוחלט לשלוח נציגים להשתתף במאורע זה. הם חזרו מלאי רשמים ושיכנוע בצדקת רעיונותיו של ז׳בוטינסקי. בהזדמנות זו נקשרו קשרים אירגוניים עם סניף בית״ר בביאליסטוק, אשר הקים אחר כך את המפקדה המחוזית בראשות ח״מ מרחביה. החלו להתקבל חוזרים בדבר אירגון העבודה החינוכית והמשמעתית בקנים, נוסף על היסודות האידיאולוגיים של תנועת בית״ר.

באותו זמן נתארגנה המפקדה הארצית בוארשה בפיקודו של נציב בית״ר אהרון פרופס. בוארשה נתקיימו כינוסים עולמיים של בית״ר בהשתתפות ראש בית״ר זאב ז׳בוטינסקי וראשי הפעילים של התנועה בלאטביה: הד״ר הופמן, יואלסון, גולד, פרופס, דיסנצ׳יק ואחרים. בינתיים הגיע גם חומר ההסברה של המפקדה, שנפוץ בין בוגרי הקן ועורר ויכוחים אידיאולוגיים ערים על דרכה של התנועה. היתה בכך עזרה רבה לעומדים בפני ההתקפות הרעיוניות ויריבי תנועה זו.

תנועת בית״ר בסמיאטיץ׳ — כחלק מהתנועה הציונית בעיר — לקחה חלק פעיל והשתתפה

תנועת בית״ר בסמיאטיץ׳

בכל הפעולות הציוניות, בחגיגות ומאורעות לאו־מיים, באירגון מפעלי קרן היסוד והקרן הקיימת ואף במשימות מקומיות, כגון בחירות למועצת העיר, לוועד הקהלה וכו'.

העובדה, שסמיאטיץ' היתה מעוז לתנועות הנוער החלוציות־סוציאליסטיות, הטביעה את חותמה גם על תנועת בית״ר. מרבית החברים היו מועמדים להכשרה לעלייה והגשמה עצמית בארץ. מאז החלה המפקדה הארצית בוארשה להקים קיבוצי הכשרה, הלכו רבים מחברי בית״ר להכ־שרה ולהתכוננות לחיים בארץ. אף־כי, למעשה, לא נבדלו קיבוצי ההכשרה בהרבה מאי־אלה קיבוצים אחרים — הרי גברו הבדלי ההלכה והשקפת־העולם הציונית, אשר נסתמלה בדמותו של יוסף טרומפלדור כחלוץ ולוחם, כבונה ומגן, אשר קידש את המולדת במות גבורים. אכן, רבים מבני בית״ר בסמיאטיץ' עברו את ההכשרה, עלו ארצה ונאחזו בה בערים ובמושבות.

★

בעוד שבפעולה בקן הושם הדגש על החינוך הגופני המסייע למשמעת, לדייקנות צבאית ולנכו־נות לבצע כל פקודה ללא היסוס, עמדה לפני המחנכים גם המטרה העיקרית — הציונות הצרו־פה. התנהלו הרצאות, שיחות ווכוחים על תולדות העם, ציונות, ידיעת הארץ והווי ארצי־ישראלי.

אברהם מנדלבוים ממייסדי בית״ר ומנהיגיו

במופעים כלליים על „הציונות" היה תמיד מופיע אברהם'לה מנדלבוים בנאומים נלהבים ומשכנעים על ה„ציונות" הגדולה של הרצל, בניגוד לדוגלים ב„ציונות מעשית" ובציונות רוחנית מבית־מדרשו של אחד העם — בלי לפגוע בהשקפות עולמו הפילוסופית, אלא במסקנתו, שארץ־ישראל נועדה להיות מרכז רוחני גרידא. אברהם'לה הירבה להתפלמס עם ממעטי הדמות של „חזון המדינה בדרך".

גם בשטחי הפעולה הציוניים בעיר — במוסדות ובמפעלים — היו לבית״ר נציגים. ואף־כי תמיד נאלצו חברי בית״ר לעמוד בוויכוחים אידיאו־לוגיים והתקפות של מתנגדיהם — הרי עמדו הנציגים הללו בתפקידם זה באמונה ובדביקות תנועתית.

כדרך תנועות אחרות היה גם קן בית״ר שוקד על תעמולה רעיונית. היו מארגנים הופעות פומ־ביות באולמות שכורים ומזמינים נואמים. כך ביקרו בסמיאטיץ' נציגי המרכז הרביזיוניסטי וחברי מפקדת ביתר: העורך ליזרוביץ, ד״ר ליפמן, ד״ד בן־שם ואחרים. הנאומים משכו קהל רב ונשמעו על־פי רוב בתשומת־לב, אף־כי לעתים שוסעו בקריאות־ביניים ובהשמעת סיסמאות מת־נגדות, ונהפכו לבימת ויכוחים נוקבים על כל הבעיות הציוניות, כפי שהיו שנויות במחלוקת בקרב הזרמים הציוניים השונים בסמיאטיץ'. בין המתנגדים החריפים בלטו תנועות ארץ ישראל העובדת.

כמשימה מיוחדת ראה לעצמו בית״ר בסמיא־טיץ', להפיץ את רעיונות בית״ר בסביבה, בערים ובעיירות, ולהקים שם קנים ולקיים אתם קשרים מתמידים. למטרה זו אירגנו טיולים רבי־משתת־פים לעיירות הסביבה, ונשלחו מארגנים ונואמים לעיירות סרנאקי, בריינסק, צ'כנוביאץ, ועוד. עם כל המקומות האלה נקשרו קשרים, נתקיימו בי־קורים הדדיים, קיימו עזרה הדדית בהדרכה, דבר שהיה לברכה לכל הצדדים.

★

בסיכום ראוי לציין, שמרבית פעיליה של תנועת בית״ר בסמיאטיץ' נמצאים בארץ, ורק יחידים מספר — בארה״ב. רבים מיוצאי בית״ר פזורים בכל יישובי וערי הארץ. הלב דווי על אלה, אשר לא זכו, מחמת סיבות שונות ובעיקר בגלל השואה, לראות בהגשמת השאיפות ותקומת מדינת ישראל.

קהילתנו בחורבנה

אריה קנפל

הפורענות בראשיתה

(זכרונות מימי הכבוש הנאצי הראשון)

אחד בספטמבר 1939. יום רגיל ככל ימות השנה. העיירה קמה משנתה. ראשוני המתפללים, אנשי „המניין הראשון", חזרו אחד־אחד הביתה. ירקני השוק קבעו את מקום מושבם עם סלי הפירות והירקות ליד ה„ראטוש". השמים כחולים והשמש עולה מעבר להרי כליס, כשהיא מפזרת קרני זהב, המרצדות על צמרות העצים בגן־הכנסיה ובטיילת ה„הויף", וזורעת נגוהות על־פני גגות הראטוש האדומים ובנייני השוק מסביב.

בצהרי היום פשטו החדשות כלהקה של עור־בים שחורים; הראדיו שידר, שפרצה מלחמה בין גרמניה ופולין. בערוב היום טסו על פני העיר כמה אוירונים בגובה רב, וקבוצות אנשים, שמאז שעות־הצהרים נתקהלו במקומות שונים, זקפו את ראשיהם, כדי לנחש „של מי" הם.

חום הויכוחים הלך וגבר. ראשי הדוברים היו האחים הסנדלרים, המכונים „הויקעלעך", כש־מסביבם עגלונים וסוחרי־סוסים, סבלים, חייטים, סנדלרים, רוכלי־שוק, סוחרי־תבואה וחנוונים. המתווכחים ביקשו להשוות את עוצמת הכוחות הגרמניים לזו של הפולניים.

היום כלה. השוק החל מתרוקן. משה־חיים הירקן מעביר את סלי הפירות למחסן ה„קריפניק". העיירה מתעטפת בליל־שבת של ערב ספטמבר שקט. מבעד לחלונות הפתוחים מהבהבים נרות שבת, הנוצצים ככוכבים במרומים. מלכת־השבת כובשת את רחובות העיר. מתוך בתי־המדרשים ובית־הכנסת נישאה תפילת „לכו נרננה". יהודים מתפללים בדביקות ומפילים תחינתם, שהכול ייגמר בשלום. בעיירה משתררת מנוחה של שבת־קודש.

★

כבר בימים הראשונים למלחמה ניכרו בעיירה תוצאות הקרבות הנואשים של הצבא הפולני, שנסוג בכיוון לוארשה. המסע של הצבא, ובמיוחד מצעדו של חיל הרגלים, נשמע בשעות־הלילה המאוחרות. ביום החמישי למלחמה קמה בהלה גדולה במשרדי העיריה והמשטרה. הפקידים נעלמו בכיוון בלתי־ידוע, והופצו שמועות, שהצבא הגר־מני נמצא בקירבת העיר. ימים אחדים לפני כניסת הצבא הגרמני נשארה העיר ללא שלטון. בלילות נפתחו מחסני הצרכניות הממשלתיות, ומאות תו־שבים, יהודים כנוצרים, הוציאו שקי מזון, מלח, סוכר וכו'.

הצבא הגרמני הממוכן חדר לעיר מכיוון כביש צ'כנובצי. בלילה שלפני־כן התרוצצו אנשים כאחוזי־טירוף, כדי להחביא את רכושם במקומות־סתר, במרתפים, ואף חפרו בורות לשם התחפרות. בני משפחתי ארזו את חבילותיהם ועברו לסבא זלמן אל „מעבר לגשר", למרתפו הגדול שבביתו ברח' שוינטו־ינסקה. שם הטמנו את כל הרכוש של המשפחה בגן עצי־הפרי של סבא. כל הנכדים חפרו בהדרכת הדודים. את הבונקר כיסינו בפחים. הלילה עבר בעבודה קדחתנית, וכל השכנים חפרו כמונו עד אור הבוקר.

יום שני ה־11 בספטמבר, שעה 5 של בוקר אפרורי. מאות יהודים, נשים וילדים, מתרוצצים ליד המאפיות כדי להשיג ככר לחם, שמחסורו מורגש מאז פרוץ המלחמה. אני רץ יחד עם אחי יעקב וזיסקה, דרך הסימטאות, למאפיית שכנא החיגר. התור היה ארוך, ולאחר שהשגנו כמה ככרות־לחם והיינו בדרכנו חזרה, הבחנו בריצה מבוהלת מכיוון השוק תוך קריאות: „הגרמנים באים". ומיד החלו יריות רובים. רצנו בכל כוחו־תינו לביתו של סבא.

אחי הספיקו להגיע הביתה, בעוד שאני נעצרתי בפקודה גרמנית „האלט!". שני חיילים ברובים מכודנים דלקו אחרי. אמי, חיה, עמדה כבר בפתח וקראה לי בחרדה ורטט, אבל מפחד נשקם של

החיילים עמדתי במקומי. החיילים פקדו עלי להרים ידיים. עשיתי כרצונם ונבדקתי מכף רגל ועד ראש, ורק אחר־כך ציווני להיכנס הביתה. בבית מצאתי רק שנים, והבנתי שכל הגברים עברו לבונקר שבחצר.

הגרמנים ערכו חיפוש בבית, הזהירו שאסור לצאת מפתח הבית ויצאו. מבעד לחרכי התריסים ראיתי את הרחובות השוממים, ועשרות זקיפים על נשקם הדרוך עורכים חיפושים מבית לבית. הרחובות המו ממכוניות־משא נושאות חיילים, תחמושת, ארטילריה וטאנקים, שהתקדמו לכיוון „אחורי הגשר".

לאט־לאט, עם היפסק היריות והחיפושים, החלו האנשים להגיח מתוך המחבואים. במבטים מבוה־לים התבוננו לצדדים, אם מותר כבר להיראות. בראשונה אזרו עוז הצעירים. אני ויענקל דולינר, שגר בשכנות לסבא זלמן, החלטנו לגשת לבן־דודי ישעיהו ניפלוטניק. הלכנו לאורך הסימטא ויצאנו ליד הגשר מול הנפחיה של אלתר. בכביש זה התקדמו בלי־הפסק מאות מכוניות של הצבא הגרמני, כשהחיילים נותנים קולם בשירי נצחון, נצחון על עיירות פולין, שמשמעותו מוות, הרס ואבדון לאוכלוסיה.

אנו מגיעים לביתו של הדוד ניפלוטניק. בחצר הבית קבע את משכנו מטה של יחידה צבאית. קצינים וחיילים מתנערים מאבק הדרכים, מת־רחצים ומגלחים את לחייהם המגושמות והמ־חוצפות. מטבח השדה מפיץ ריחותיו. בחורות נוצריות נכנסות לשיחה עם החיילים, המדברים באדיבות רבה, כיאה לבני הגזע העליון... יחסם מעורר תמיהה אצל האוכלוסיה, הרגילה לאווירת פוגרומים, שוד, שריפות ושחיתות, כפי שתיארו הבורחים מאזורים שנכבשו ע"י הנאצים.

★

לשעה קלה הוקל ללב. יהודים מתחילים לנוע ברחובות, ודומה שהחיים חוזרים למסלולם הקודם. אולם השלווה אינה נמשכת זמן רב. בשעה שתיים, כשחזרתי ביחד עם יענקל דולינר הביתה, הבחנתי באי־שקט ברחובות. זקיפים הת־הלכו מבית לבית, וראיתי שהם מוציאים את הגברים. ליד בית סבא, סמוך לכניסה, נעצרתי ע"י שני גרמנים חמושים והובלתי לנקודת ריכוז, ליד בניין פושליטקה. שם נאספו הרבה יהודים ופולנים, שהועברו בליווי שמירה מוגברת לכיוון השוק. בדרך הצטרפו אלינו עוד קבוצות של גברים שהועברו אל החצר הסגורה של הכנסייה. בין העצורים היו הרבה בני־נוער. לפי פקודת הגרמנים התיישבנו כולנו על הדשא, כשאנו מוקפים חיילים חמושים ודרוכים. אסור לקום. אנו מחליפים דברים בישיבה על הארץ. מה זוממים הגרמנים לעשות לנו? שמועות אומרות, שעומדים להעביר אותנו למחנה עבודה; משתררת רוח של דכאון.

במפתיע נראות מבעד לגדר הבנויה, המקיפה את הכנסייה, אמהות, אחיות, נשים, ובידיהן חבילות מזון ובגדים חמים. הגרמנים מתירים לעצורים להתקרב אל קרוביהם ולקבל את החבילות. הרגשתי באמי, שהחזיקה בידה את מעיל־החורף שלי ושקיק מזון. התקרבתי אל הגדר, קיבלתי את המיועד לי ונשקתי לאמא תוך דמעות חונקות ומתפרצות.

לפתע הורגשה תנועה גרמנית מוגברת בשטח הכנסייה ובשוק. נשמעו פקודות וקריאות מהחיי־לים השומרים עלינו: „לאוס נאך האוזע". אנו נדהמים ואיננו מאמינים למשמע אוזנינו... לאחר כמה רגעי תדהמה פנו המון העצורים לעבר שער הכנסייה והחלו נמלטים. קפצתי אל מעבר לגדר, שילבתי את זרועי בזרועה של אמא ועברתי במרוצה לאורך גדר הכנסייה, עד בית יעקובובסקי ומשם — אל מעבר לגשר. כל הרחובות היו מצופים צבא גרמני, שנסוג כמעט במנוסה מהעיר לכיוון רחוב צ'יכנוביצ'י.

הרושם היה שהצבא הגרמני כולו נסוג בבהלה. הרחובות התרוקנו מהחיילים, ודממת־מוות הש־תרעה בעיר הנושמת לרווחה, כלאחר חלום בלהות. הלילה עבר בשקט. למחרת החלו האזרחים הפולנים, עם הרוקח וסילבסקי בראש, להתארגן ולייצב שלטון פולני בעיר.

היה זה בשבוע של ערב ראש־השנה. ביום רביעי בצהרים התרגשה מהומה בעיר, ונשמעו יריות מכיוון רחוב צ'יכנוביצ'י. כעבור כמה שעות הגיעו בדהירה שלושה טאנקים קלים. הם נעצרו לרגע בשוק ואחר־כך המשיכו בחפזון לכיוון „אחורי הגשר". לאחר שעה קלה החל לנוע מחנה צבא גרמני אדיר, שטרם ראינו דוגמתו. טור אין סופי נמשך דרך „דייטשע גאס" לכיוון בריסק. מסע זה נמשך כמעט שמונה ימים.

את חג ראש־השנה בילינו ללא הפרעות, התפילות בבית־הכנסת ובבתי־מדרשים התנהלו כבימים כתיקנם. אנשי־הצבא, שחנו ליד בית־הכנסת וליד ביתו של משה חיים מוכר הירקות, הסתובבו מסביב לבית־הכנסת ואף נכנסו פנימה ולעגו למתפללים. קבוצת חיילים פתחה בשיר ההימנון הנאצי „הורסט־וועסל". הפיות הטמאים הללו לא בישרו טובות, ויהודים נשכו את שפתותיהם, חרקו שן ושתקו.

הימים שבין ראש־השנה ויום־הכפורים הביאו הקלת־מה. הצבא הגרמני התקדם בכל תנופתו ועבר את בריסק. הצבא, שחנה בעיר, החל לקשור קשרי־מסחר עם היהודים. החיילים קנו, ומכרו כל מיני שימורים וסיגריות, פעם נסע אוטו צבאי וזרק מעל לראשי התושבים כיכרות לחם, וצלמים גרמנים מחייכים מנציחים את נדיבות־לבם...

קרבה שעת „כל נדרי" תחת שלטון הגרמנים. דכדוך־הנפש הכללי אינו פוגע בקדושת יום־הכפורים, העוטפת את כל העיר על רחובותיה וסימטאותיה, כאילו לא הידהדו בהם צעדי מגפיהם המסומרים של הנאצים, המטילים אימת מוות על כולם. השמש שוקעת, ושעת „כל־נדרי" עולה. מאות נרות מנצנצים מתוך בית־הכנסת הגדול ומתוך כל בתי־המדרשים, הם דולקים ומזכירים לילות כל־נדרי שקטים משנים עברו...

מהשוק ומכל הרחובות נוהרים מאות גברים ונשים, ילדים ובני נוער, זקנים עטופים חלוקים לבנים, נשים בצעיפים לבנים לראשיהן — כל הקהילה צועדת בכובד ראש ובשברון לב לבתי־התפילה.

הרחובות מתרוקנים. אפילו האפיקורסים המוש־בעים, הנוהגים תמיד להפגין את אפיקורסותם בפרהסיה, לא נעדרו בליל כל־נדרי זה מבתי־התפילה ובתי־הכנסת. כולם התאספו והתרכזו ליד משפחותיהם. בית־המדרש הישן, מקום התפילה של בני משפחתי, מלא מפה אל פה. אורות של קדושה ווזהר מתפשטים מכל נר. השמש, בעל הזקן הקצר והערמוני המטופח יפה, מתכונן לפתוח בתפילת „כל־נדרי" בקולו המיוחד ובסילסולי ניגונו המותאמים לכל חג ומועד.

לא רחוק מאתנו על־יד האלמימר עומד נשען מנדלי השמש, העוזר לו בהכנות האחרונות לתפילה.

החלטתי לגשת ל„כל נדרי" לבית־הכנסת; משהו משכני לשם; זכר השנים הטובות, עת שרתי שם במקהלתו של החזן קולודניצקי. הרב שלנו נוהג להלהיב את הקהל למעמד זה בדברי התעוררות, וכן היתה לו חזקה לעבור לפני התיבה בתפילת כל נדרי. יצאתי מבית־המדרש הישן בכיוון בית־הכנסת. הרחובות נראו שקטים, ללא תנועה. ליד בנין המשטרה הסתובבו זקיפים גרמניים. הכוכבים הראשונים ניצנצו בשמים כאבני־חן. חיילים הסתובבו ליד בית־הכנסת וניגשו לכניסה והתבוננו בסקרנות על הקהל הרב, שהתכנס לליל יום־כפור. ילדים התרוצצו ברחבה והחליקו במשענות המדרגות המוליכות לעזרת הנשים.

בית־הכנסת טבל באש נורות החשמל ומאות הנרות לאזכרת נשמות. ליד העמוד עמד הרב, והדרת פניו הפיקו תורה, חכמה ואצילות. שפתיו מדובבות תפילה זכה. על האלמימר עמר בובילה השמש, כשהגבאים סביבו מצפים בקוצר־רוח לאות מאת הרב לפתוח בתפילת „כל־נדרי". הקולות האחרונים של לחש „תפילה זכה" משתתקים, ודממה שבקדושה עוטפת את כל קהל המתפללים. לאט־לאט נישאים הצלילים של תפילת „כל־נדרי", היוצאים מפי הרב, רוויים בדמעות־כאב על שעה זו, עת כל העיר ויושביה נתונים בידי קלגסי היטלר — — —

★

התפילות נסתיימו, ומאות מתפללים זרמו דרך הרחובות האפלים, איש איש לביתו. פגשתי בידידי וינר והחלטנו להלך קצת בשוק. היינו המטיילים היחידים, חוץ מהזקיפים הגרמנים ומשלוחי־הצבא הזורמים העירה. ליוויתי את חברי הביתה עד למרפסת ביתו וחזרתי. ליד בית־המרקחת של חומסקי עצרו אותי סמלים אחדים ושאלוני לבתים ריקים בעיר, על־מנת לשכן חיילים, שזה עתה הגיעו. רמזתי לגרמנים שילכו בעקבותי אל „מעבר לגשר", מתוך כוונה לשכנם בבית־הספר הפולני החדש בקרבת ה„קושארים" הישנים. ליד בית־חרושת מאליניאק שאלו אותי על הבניינים הללו, והסברתי להם שזה בית־חרושת. הם החליטו להיכנס ולהיווכח, דפקו על השער ונכנסו פנימה. אולם לאחר שהרגישו את ריחו החריף של הדם, המשמש לדבק, נרתעו וחזרו על עקבותיהם. בית־הספר נראה להם רחוק

מדי, לבסוף בחרו בבנייני הכנסייה, אשר שימשו למשרדים פולניים.

היתה כבר שעת־חצות, והעיר עטופה בעלטה. הפרוז׳קטורים של המכוניות האירו את הסמטאות והבניינים, ואני מוליך בחרדה את קבוצת הסמ־לים הגרמניים ליד הנחל עד לשער הכנסייה. הגרמנים דופקים על השער, והשוער הזקן בירט יוצא אחוז־שינה ומבוהל. השוער מוליך אותם דרך פרוזדורים ארוכים ואפלים לחדרים גדולים, ששימשו קודם לכן למשרדים ממשלתיים. הגר־מנים מחליטים לשכן כאן את הצבא. שמחתי בלבי על שהצלחתי למנוע את תפיסת בתי־יהודים לאחר חצות. הסמלים הושיטו לי שימורי־בשר וסיגריות, ונתנו לי תעודת־מעבר. בדרך עצרו אותי 2 חיילים ובדקו את תעודת־המעבר. בלב פועם ונשימה עצורה התפרצתי הביתה, כשהורי מצפים לי בקוצר־רוח.

★

יום הכפורים עבר בשקט; היהודים התייחדו בו בתפילות, כבכל שנה.

לתפילת נעילה חזרתי לבית־המדרש הישן עם אבא וסבא שהתפללו בצוותא. והנה, בדיוק כשד״ר גלבוים פתח את הארון, כמנהגו כל שנה, קודם תפילת נעילה — נשמעו צעקות פראיות בגרמנית:

— פערפלוכטע יודען, הערויס...

בבית־המדרש קמה בהלה. יהודים עטופי טלי־תות עם פעוטות על זרועותיהם נדחקו החוצה דרך הדלת והחלונות. הצעקות הלכו וגברו. חיילים גרמנים מלאי חימה, היכו בקתות הרובים, בעטו וקיללו את הבורחים. אבי יחד עם האח הקטן זיסקה רצו מבוהלים הביתה, ואני עם אחי הבכור יענקל עלינו למעלה לאמא ב„עזרת־הנשים״. יצאנו עם אמא דרך בית המשטרה, אך משראינו את הגרמנים עוצרים אנשים, מכים ומגדפים, חזרנו על עקבותינו והתחבאנו בחצר מדרגות בקרבת ביתו של מנדלי השמש, עד יעבור זעם. אחר־כך יצאנו והגענו בשלום הביתה.

מחלון הבית יכולנו לראות איך אותם המאו־רעות חוזרים ונשנים גם ליד בית־הכנסת הגדול. ראינו את הרב העטוף בטלית, כשהגרמנים פוק־דים עליו „ידים למעלה״, והפראים עורכים חיפוש בכליו. לאחר שהורשה ללכת התקדם חיוור ורועד בלווית השמש.

בעיר שרר אי־שקט. אנשים רצו בבהלה בכיוון לבית־המדרש „חיי־אדם״. נתברר כי הגרמנים רצחו ביריות את החרט הזקן, שגר ליד בית־המרקחת של ואסילבסקי. הוא נורה בשעה שקפץ מאחד החלונות של „חיי־אדם״ עם גבור הבהלה — קרבן להשתוללות הנאצים ב„נעילה״ של 1939.

לאחר יומיים בערך, עזב הצבא הגרמני את סמיאטיץ׳, ולפי ההסכם עם הרוסים נסוגו לעבר נהר בוג. שלושה ימים לאחר הפינוי לא היה כל שלטון בעיר. אחר כך נכנס העירה הצבא הסוב־ייטי, ובעזרת תומכיו מהאוכלוסיה היהודית והנוצ־רית כונן את השלטון. החלה פרשת־חיים בתנאי השלטון הסובייטי שנמשכה עד למוצאי־שבת 22 ביוני 1941, עם פרוץ מלחמת רוסיה־גרמניה.

בת־שבע אריאל

יום־יום בתחומי הגיטו

כל אחד מאתנו נושא בלבו עד עצם היום הזה את המעמסה הכבדה של זכרונות עגומים וחוויות מזעזעות מתקופת השואה.

מיד עם עלות השחר היו נעים נושאי הטלאי הצהוב הלוך וחזור בקרבת היודנראט. חיכו לפקודה מגבוה. בין הנאספים: צעירים וצעירות מגיל 15 — 16 ועד בני ששים, מכל השכבות — מדלת־העם ומהגבירים. פני כולם הביעו דכאון. רבים מביניהם רעבו ללחם, וגופם היה עטוף בבלויי סחבות.

היו מתהלכים ומתלחשים, משוחחים על המתרחש בעיר ובסביבה. מספרים זה לזה בעוגמה, כיצד הוציאו את כל בני העיירה הסמוכה והובילום ל„אי־שם" למחנה השמדה, לדוש בבשרם עד כלות הנשמה.

מה ילד יום, מה יביא לנו יום המחר? שאלות כגון אלה לא חדלו מלנקר במוחנו, ולפתע משתררת דממה. כל אחד חושש להוציא הגה מפיו. הז'נדארמים הופיעו! חובה על כולם להתמתח, להזדקף ולעמוד דום לפניהם. כאילו נהפכנו לחיילים בשבי האויב. הז'נדארמים עוברים ועורכים מפקד. הס השלך מסביב. קוראים בשמות, ורחש לא נשמע. לפתע מתפרצים קולות זעקה, צווחות והתיפחויות של בכי — הדי המלקויות, שהוכו האחרונים בקצה השורה. כך מריצים את כולם לעמל המפרך, לעבודת הכפייה. לסחוב ולדחוף קרוניות גדולות מלאות אבנים ולבנים מהריסות ה„ראטוש", מהמרכז עד מעבר לגשר. המטרה: לייבש את הנהר ולהופכו לתעלה צרה.

— — — בימים עברו היו כל החבריה מבלים את רוב זמנם הפנוי בנהר זה: שוחים, שטים בסירות, נהנים מהדשא הרענן, שהשתרע משני עברי הנחל בקיץ, ומחליקים במזחלות ובמחליקיים בחורף.

כנראה, שגם טבע המקום הפריע לגרמנים, והם גמרו אומר להטות את אפיקו של הנחל. וכך שטפו את התעלה בדם ודמעות של יהודים, גברים נשים ובני־נעורים. גם בלילה לא נתנו לנו מנוח: ערכו חיפושי־פתע, גוזלים ובוזזים את רכושנו הדל ואת צרור כספנו הנקוב ומתעללים באנשים מיואשים וחסרי־ישע.

לא נשכח, כל עוד הנשמה בקרבנו, את היום בו הוסרה האנדרטה של לנין במרכז העיר — יום של עינויים ושל רצח יהודים בדם קר. אותו יום עונה עינויי גיהינום מורנו היקר קאהוט ז"ל. בעוד שהצליפו על גופו בשוטים, בעטו ורמסו עד דכא, הכריחוהו הגרמנים לשיר את „התקוה" — ההימנון שסימל את דרך־חייו של איש דגול זה ותקוותו לחיי חופש בארצו.

מה קשה היה להכיר את הנוער החלוצי שלנו. זה הנוער, אשר היה תמיד תוסס ושופע מרץ וצועד בסך ברחובות העיר בתהלוכות ל"ג בעומר. אותו נוער שיצא תמיד להפלגות וטיולים לכליס והסביבה, לבלות בחיק הטבע ולשחק במשחקי צופים בהרים וביערות. כל אותם צעירים, שיצאו להכשרות חלוציות ולא נרתעו משום קושי, שיתוק אחז בהם, פחד מוות אפף אותם. בתחומי הגיטו בא הקץ לכל אותם מעשים ופעולות של הנוער העליז והבוטח בעצמו.

שאלה אחת ויחידה העסיקה את כולם: היחזור אי־פעם המצב ויהיה כאשר היה? יש שהמשיכו לקוות שהזמן יחלוף. אך מה יביא העתיד? חזון העם היה כה רחוק מאתנו. ארץ־ישראל היתה לנו מלת־קסם, וההולכים למות מחשבתם האחרונה היתה ארץ־ישראל.

אל נשכח כי לא מעטה היא זכותם של קדושי השואה, שעמדה לנו במאבק על הקמת המדינה. ידוע, כי רבים מניצולי המחנות והפרטיזאנים לחמו את מלחמת השיחרור בארצנו והקריבו עצמם על מזבח המולדת. את זכרם של קרבנות עירנו ננציח לא רק בדברים. המשכת מפעל הבניין בארצנו על־ידי כל אחד מאתנו הוא הציון הטוב ביותר, הניתן להציב לזכרם של קדושי עירנו ולנוער החלוצי שאבד לנו.

דוכה מארמור־גולדשטרן

הימים האחרונים בגיטו

בלב כאוב ודווי אני באה להעלות זכרונות מה־הווי בגיטו בימים האחרונים לפני חיסולו.

בגלל המצב המיוחד של סמיאטיץ׳ הוכנסנו לגיטו מאוחר יותר מאשר יהודי ערים אחרות בסביבתנו. האוכלוסייה היהודית בעיירתנו היתה מרוכזת ומיושבת במרכז העיר, ובפרברים ישבו הפולנים, והם לא הסכימו לנטוש את בתיהם וגינותיהם ולעבור למרכז העיר. אבל את הצו לרכז את כל היהודים בגיטאות אי אפשר היה לעקוף אפילו בסמיאטיץ׳ הקטנה. המקום שהוקצה לגיטו היה „אינטרן בריק", שכלל רק כמה רחו־בות, והשטח היה צר מלהכיל את כל האוכלוסיה היהודית. לכל נפש הוקצה מטר מרובע אחד. חדר שגודלו היה 8 מטר מרובעים שוכנו בו 8 נפשות. תנאי המגורים היו קשים מאוד, ועל פי רוב היו הצעירים עולים לישון על עליות הגגות. גברים ונשים מגיל 12 עד 55 היו חייבים לצאת לעבודות כפייה קשות ומפרכות. לחם קי־בלנו במנות, בהתחלה 250 גרם לנפש ואחר־כך — רק 150 גרם. ה„יודנראט" השתדל לקבל אדמות שהיו שייכות ליהודים, בעיקר גני יר־קות, ועיבדנו אותם, וכך היו לנו קצת ירקות. בעלי האמצעים, בצאתם מהגיטו לעבודה, לקחו אתם כל פעם איזה חפץ או לבשו איזה בגד מתחת לבגדי העבודה ומכרו אותם לפולנים או החליפום במצרכי מזון, ואותם הכניסו לגיטו בחזרם מהע־בודה. זה היה כרוך בסיכון החיים, כי היו עלולים להיתפס בידי הז׳אנדרמים השומרים בשער הגיטו. הכוונה של הנאצים היתה לדכא ולהשפיל את רוח האדם ביהודים לפני חיסולם הפיסי הסופי.

ועל אף התנאים הקשים שחיינו בהם, לא איבדו יהודי סמיאטיץ׳ את צלם האדם, כפי שקרה בערים אחרות. בחשכה ששררה אז בחיינו בקעו גם קרני אור וגילויים אנושיים בין יושבי הגיטו, וזה התבטא בהרבה שטחים. ראשית — העזרה ההדדית והדאגה לעניים ולמעוטי היכולת שבי־נינו. גם לפני הגירוש לגיטו וגם בגיטו היה פעיל אירגון שקראו לו „הילפס קאמיטעט" (ועד עזרה), בראשותו של רבה של סמיאטיץ׳, הרב גרשטיין. אני הייתי בין החברים הצעירים בועד. עלינו היתה מוטלת העבודה השחורה: ללכת בין הבתים ולאסוף מזון, בגדים ועצים להסקה בשביל נצרכי הגיטו. היתה לנו תחנת איסוף, ששם בירנו את הכול והעברנו לחלוקה בין הנצ־רכים. יש לציין, שגם בתנאים טראגיים אלה היו הנצרכים מתביישים על פי רוב לבוא בעצמם ולקבל את העזרה, ולכן היינו מכניסים אותה להם למקום מגוריהם.

בימים הנוראים שלפני חיסול הגיטו היו הא־נשים שקועים בעצבות וביאוש. לא מדאגה לפר־נסה — אלא מתחושת התקרבות הקץ. מה צפוי לנו? האומנם זהו יום כיפור אחרון? הייתכן הדבר, שהגרמנים בני עם תרבותי, ישרפו וישדדו וישחטו בשים, ילדים וזקנים? לא, זה לא ייתכן!.. אולם ידיעות מחרידות מגיעות מהערים והעיירות שמסביב. באים הפליטים הראשונים מסוקולוב פודלאסקי ומספרים על חיסול הגיטו. הם קפצו מהרכבת ונמלטו...

ועל אף הכול האנשים אינם רוצים ואינם יכולים להאמין למשמע אזניהם, עוד יש להם אימון באדם ועודם מקווים... אבל היו גם הרבה אנשים שהתיאשו, שנלאו מהחיים האלה, מהסבל הרב וחיכו בקור רוח למוות. בין אלה היה גם אבי ז"ל, שהיה חוזר ואומר: מה אני טוב יותר מכל היהודים הטובים שהומתו והושמדו באכזריות כזאת? הוא היה לגמרי מיואש.

זכורתני, ביום ראשון, ב־1 בנובמבר לפני חי־סול הגיטו, נקראנו לאסיפה של חברי הועד שהתקיימה ביודנראט. הרב הוציא תמונה וסיפר לנו שקיבל אותה מאחד היהודים שיצא לעבודה לתחנת־הרכבת, ולו נתן את התמונה אחד הפו־לנים שעבד ברכבת. התמונה היתה של יהודי

מהולנד. בזמנו העבירו את יהודי אירופה המער־בית לפולניה למחנות השמדה. בצד השני של התמונה היה כתוב: „מובילים אותנו למוות". ועוד סיפר לנו הרב, שעם החוזרים מהעבודה הצליחו להכניס לגיטו פצוע קל מסוקולוב פודלאסקי, שקפץ מהרכבת שהובילה את היהו־דים למחנה המוות בטרבלינקה. הרב ביקש להג־גיש עזרה לפצוע ולשמור את מציאותו בגיטו בסוד.

על מחנה המוות בטרבלינקה כבר שמענו לפני כמה שבועות, אבל, כאמור, לא רצו להאמין, שהסוף מתקרב. היו שאמרו שאצלנו זה לא יקרה, כי אנו שייכים לרייך השלישי; ולנו הם זקוקים, כי אנו עובדים למענם. זאת היתה אשליה, שנוח היה לנו לטפח אותה, וכך התקרב גם אלינו היום המר, השנים בנובמבר 1942.

אור ליום זה, כשעובדי הכפייה של הגיטו התאספו לצאת לעבודה כנהוג יום יום, היה הגיטו מוקף אנשי ס.ס., ז'אנדרמים ושוטרים חמו־שים בנשק ומכונות ירייה. לעובדים נאמר: היום יש לכם „פייער טאג" (יום מנוחה), ואתם לא יוצאים לעבודה. האות הראשון בא ביריות שירו על אלה שהבינו, כי בא הקץ, וניסו לצאת את הגיטו.

החמה טרם הנצה, ואני יצאתי מביתי. היה לי ברור, כי אבי, אחותי ואחי כבר הספיקו לברוח מהגיטו. ברחוב ראיתי אנשים, נשים, נערים ויל־דים מתרוצצים וצועקים כמו במלכודת, בלי לדעת מה עליהם לעשות. באותו רגע החלטתי: לברוח מהגיטו, ויהי מה! לא מסרתי לי אז דין וחשבון לקראת מה אני הולכת ומה מחכה לי מחוץ לגיטו, בין אויבים ושונאים המחפשים את דמנו... אבל אז לא היה זמן למחשבות. כיצד הצלחנו, אנוכי ועוד כמה אנשים, לפרוץ את הגדר ולהגיע אל מחוץ לגיטו — איני יודעת. מכל הקבוצה הזאת יצאו חיים מלבדי רק עוד שניים, הם האחים גדליהו וחונצ'ה קפלן. את אבי ואמי חורגתי הרגו בצאתם מהגיטו, ואחותי נפצעה ברגלה. כעבור שבוע ימים מבריחתי מהגיטו נפגשנו, שלושת הילדים, אצל אחד המכרים שלנו בכפר. לצערי הרב לא התמזל לה המזל לאחותי, וכעבור 8 חדשים, אחרי תלאות רבות, קפחו המרצחים את חייה ביער.

עשרים ושניים החודשים שהתחבאנו ביערות ונאבקנו על קיום חיינו העלובים בתנאים אל־אנושיים הם פרשה בפני עצמה. רק רצון החיים החזק שפעם בנו נתן לנו את הכוח לעמוד בכל זה ולהישאר בחיים. ומחובתנו — חובת השרי־דים־יחידים שניצלו ממלתעות החיה הטורפת — לספר לעולם ולנו מה עשה לנו הצורר, מעשי זוועה איומים, שאין לתארם בשפת אנוש. נזכור ונלמד לקח.

רחל קיילס־ליסוגורסקי

נתיב הייסורים של סמיאטיץ'

(יוני 1941 — נובמבר 1942)

א. בציפורני שכנינו

שבועות אחדים לפני התקפת הפתע של הגרמ־נים על הסובייטים כבר היתה מורגשת בסמיאטיץ' אוירה של ערב מלחמה, אולי בשל קירבת העיר לגבול הגרמני־רוסי, כי רק 6 קילומטרים הפרידו בינה לבין תחום ה„גנראל־גוברנמנט" הגרמני. העתונות הרוסית הכחישה, אומנם, בכל תוקף את השמועות על מלחמה קרובה עם הגרמנים, וקומי־סארים סובייטיים עמלו להוכיח, שזה פשוט בלתי אפשרי. אולם היתה הרגשה כללית, כי מלחמת גרמניה עם ברית המועצות בלתי נמנעת, נושא זה היה לשיחה בפי כל הבריות, ואי שקט גדל מיום ליום.

ובשעות הבוקר המוקדמות של ה־22 ביוני 1941 נזדעזעו ונתרעשו כל הבתים מהתפוצצויות אדי־רות, שהלכו והתגברו, מעברים שונים נראו של־הבות אש עולות השמימה, וכבר נפלו הקרבנות הראשונים, נפגעי הפגזים והפצצות — ההתקפה

הגרמנית על רוסיה המועצתית התחילה, והמהומה והמבוכה באוכלוסיה היהודית מרובה. רבים מצאו עצמם מוקפים להבות אש בבתיהם, קפצו דרך החלונות הבוערים, נסו מנוסת בהלה, בלי לדעת לאן. תוך כדי שעות ספורות נשרפו כל ה„שול־הויף", הרחוב הגרמני, מלופקה הגנן עד לחומסקי, וכל ה„ברום".

למחרת נכנסו הגרמנים לעיר. נשים פולניות קידמו פניהם בברכות ובפרחים, וליהודים פנו מתוך שמחה לאיד: „גואליכם הלכו — גואלינו באו". מיד הרגשנו, כי סכנה כפולה נשקפת לנו: מצד הגרמנים וגם מצד „ידידינו" הפולנים. כבר בימים הראשונים, בטרם התבסס השלטון בעיר, החלו שכנינו הפולנים לשדוד ולבזוז את רכוש היהודים. לא היתה בזה עדיין יד הגרמנים, ולא היה ברור מה יאמרו ומה יעוללו הם, על כן היו מאופקים גם מעשי השוד והגזל וגם עמידת היהודים נגדם. היו אלה ימי חרדת אימים לגורל הצפוי להם.

כעבור שבוע, ביום א', 29 ביוני, נתמלאה העיר חיילים גרמנים, ובשעה 10 בבוקר החלו לגרש את הגברים היהודים מן הבתים אל השוק. אחריהם בא התור גם לנוצרים. הגרמנים נכנסו לבית התפילה שלהם, אספו את כל הגברים וגם אותם ריכזו בשוק. הוקל ללב — זוהי צרת רבים... לפנות ערב רדפו את כל מחנה הגברים לתחנת הרכבת, הרחוקה 7 קילומטרים מהעיר. שם דחפום לבית חומה גדול, וכל הלילה שכבו על רצפת האבן. לנשים היה זה ליל בלהות. סמיאטיץ נשארה עזובה ומופקרת, עיר נשים בלי מגן ומציל, והעיקר — האם נזכה לראותם עוד? ולמחרת בבוקר רצנו כולנו אל התחנה. שם הגיעו שמועות, כי הפולנים ישוחררו, ואילו היהודים יישלחו למקום אחר. אנחנו ידענו פשר שילוח נאצי מה הוא. זכרנו, כי ב־1939 הוציאו הגר־מנים יהודים אחדים מסמיאטיץ' ושילחום לאיז־שהו מקום, ומשם לא שבו עוד. קמה בהלה בין הנשים, רצו לעיר, פנו בתחנונים לכומר, לראש העיר הפולני ולאחרים בבקשת עזרה, אך תשובה אחת בפיהם: אין זה עניינם...

בינתיים שוחררו הפולנים והורשו לשוב לב־תיהם, וכאן מצאו אחדים מהם מקום להתנקם אישית ביהודים, הלכו והלשינו על 7 יהודים, כי הם שיתפו פעולה עם הרוסים. זאת היתה עלילה נבזה, כי הכול ידעו, כי כל משתפי הפעולה ברחו בעוד מועד עם הצבא הרוסי הנסוג. העלילה עשתה, כמובן, את שלה — שבעת היהודים הועמדו מיד תחת משמר חזק. ביום השלישי לכליאת הגברים היהודים בתחנת הרכבת נצטוו במפתיע לשוב העירה. לא שוחררו ולא חזרו עוד לסמיאטיץ' שבעת קרבנות ההלשנה וגם שני הרופאים היהודים גלבוים ודרוטמן. היתה זאת מחשבת זדון — להשאיר את כל האוכלוסיה היהודית בלי רופא, כי, כידוע, אסור היה ליהודי לפנות לרופא נוצרי.

ד"ר גלבוים

ביום א' הבא יצאו נוצרים צעירים, שתויים לשכרה, ברחובות והיכו מכות רצח כל יהודי שנפגשו בו. ומשלא נראו יהודים בחוצות, חדרו לבתים, הוציאו את יושביהם בזרוע וסחבום לשוק, לאנדרטה של לנין, שהוקמה בידי הסו־בייטים, הפשיטום ערומים, הכריחום במכות ובעי־נויים להשתחוות, לכרוע ברך ולנשק את אחוריו של לנין. ילד כי רץ אחרי אביו — תפסוהו הבר־יונים והטילוהו אל מרצפת האבנים. כל הזוועות האלה ראיתי במו עיני בעד חלון ביתנו. מתועב יותר מזה — חשבתי אז — אין בעולם. גרמנים לא נראו עדיין בעיר, השלטון היה בידי אזרחים פולנים: ראש העיר היה המורה גילייבסקי; סגנו — הרוקח וואשילייבסקי; קומנדאנט המשטרה — יוזף רודניצקי. פנו אליהם יהודים ממיודעיהם בתחנונים לרסן את ההמון הפרוע, אך תשובותיהם היו מתחמקות: „הרי עיניכם הרו־אות, כי האינטליגנציה הפולנית לא השתתפה בזה." וכבר באותו יום או ביום המחרת נקראה

אסיפה של האינטליגנציה הנוצרית, ובה נתקבלה החלטה בארבארית: לכפות את היהודים להרוס את אנדרטת לנין ולערוך לוויה וקבורה פומבית בבית הקברות היהודי, למען ידעו ההמונים, כי לנין „יהודי" היה. באותה אסיפה נתמנה האחראי לביצוע יעיל של „הלווית לנין", הוא טאדק רוד־ניצקי, אחיו של ראש המשטרה.

באותו שבוע, ביום ד' בשעה 10 בבוקר, חדרו בריונים פולנים לבתי היהודים וגירשו את הגברים לרחוב. שם כבר חיכו להם כנופיות מזויינות במקלות, באלות ובמוטות ברזל, שדחפו את היהו־דים לאנדרטה. באותו זמן החל להתאסף בשוק קהל רב של נוצרים, כולם לבושים בגדי חג, כיאות ללוויה חגיגית. שני נכבדי היהודים בעיר, רב העיר והמורה קוהוט, נצטוו ללכת בראש ההלוויה. קוהוט נאנס ללבוש חלוק („קיטל") ולהתעטף בטלית ולומר כל הדרך תפילות וזמי־רות, והצלמים הנוצרים צילמו „תהלוכה" פרועה־כפויה זו להנאתם, ואולי להנאת העולם הנוצרי כולו... והבריונים עשו כל הזמן את שלהם: התו־עללו ביהודים, הנחיתו מכות ומהלומות על רא־שיהם, לבל יעז איש לצאת מן השורה — הם שמרו על הסדר... אחרי שקברו את מצבת לנין בבית הקברות היהודי, החלו „שומרי הסדר" לר־דוף את היהודים ולדחוף אותם ישר אל הנהר. למזלם לא היה אז הנהר עמוק, ורק יהודי אחד — הזגג קוזידוביטש — טבע. רבים שכבו אחר כך זמן רב חולים מהמכות ומייסורי הנפש. אז ידענו מה מופקרים אנחנו. לו כבר באו השלטונות הגר־מניים — אמרנו בלבנו. לא שיערנו, כי אלה הם רק ניצנים ראשונים להתפרעות של חיית־אדם, וכי צפויים אנו לזוועות איומות ומפליצות, שלעומתן כל מה שעבר עלינו כאין וכאפס הוא.

ב. צרות אחרונות משכחות את הראשונות

מעללי הזוועה של שכנינו אינם פוסקים, ושל הגרמנים — הולכים ומתגברים. הצר המשותף פרש ידו על הרכוש ועל הנפש. וצרה רודפת צרה. ימים אחדים אחרי קבורת האנדרטה נעצרו ליד בתי יהודים מכוניות של הצבא הגרמני, והחיילים הוציאו מהבתים את כל המטלטלין שמצאו חן בעיניהם: רהיטים, כלים, כרים וכסתות, בגדים ותכשיטים. מביתנו הוצא כמעט הכול. אחרי הקר־בנות המרובים השתררה אדישות למעשי השוד והביזה של הרכוש. אחיו של אירה מארמור, „קייקלה" כינוהו, הלך עם בנו לקבל מנוצריה את פרתו, שמסר לעונת החורף. הנוצריה פנתה לגרמנים, שעברו שם במקרה, וטענה שהיהודים רוצים לקחת ממנה את פרתה. עמדו הגרמנים ובו במקום הרגו את האב עם בנו. באותו זמן נספתה כל משפחת טיקוצקי הצלם: הוא, אשתו ושני בניו — בני 16 ו־18. הם ברחו בימים הרא־שונים מן העיר הבוערת לכפר סמוך. הגרמנים תפסום וירו בהם. תחילה לא פגעו באשה בשל צחות לשונה הגרמנית. אבל כשראתה את בעלה ובניה מתבוססים בדמם, הסתערה על הגרמנים, והם ירו גם בה. באותו כפר נורו גם האלמנה באלגליי עם שלושת ילדיה ועוד אשה אחת. יהו־די אחד התגנב בלאט להביא מים לביתו, תפסו שוטר פולני שיכור בצווארו, ובמשכו אותו כב־יכול לראש העיר, החניקו. האיש הניח אשה ושב־עה ילדים. המאורעות של הימים האלה הטילו אימה על כל יהודי העיר. חרדו ליום המחרת.

יום אחד הופיע בירגרמייסטר גרמני במקום הפולני. ראשית כול העביר לדירתו את מיטב הרהיטים וחפצי הבית שמצא בבתים. אז הזמין אליו 13 יהודים והכריז, כי הם נתמנו ל„יודנ־ראט" האחראי ליהודי העיר. לראש „מועצת היהודים" מינה את ישראל רוזנצווייג. ובהניחו את אקדחו על השולחן הוסיף, כי יש לו זכות מלאה לירות במי שירצה ומתי שירצה, ואין למישהו רשות להתאונן על כל מה שנעשה בעיר. ה„יודנ־ראט" מחוייב למלא ללא כל דיחוי את כל דרי־שותיו. המלחמה פרצה באשמת היהודים, לכן הוא מטיל על האוכלוסיה היהודית קונטריבוציה בסך 250 אלף רובל וכסכום הזה בזהב. הכסף והזהב נאסף ונמסר במועד — אולי יהא זה פדיון נפ־שותינו.

פעם יצא המושל הנאצי מביתו וראה אשה שדעתה נטרפה, ובידיה חפצים ששרדו בביתה השרוף. שאל את מלווהו, שוטר פולני, אם היא יהודיה, וכשקיבל תשובה חיובית, ירה בה במקום. זאת היתה איתה לאה. ושוב יצא לטייל, ושוטר פולני בצדו, ולא נתקל בדרכו אף בנפש יהודית אחת. חרה אפו ונכנס לסמטה צדדית ושם מצא אשה יהודיה חומקת ליד הקירות — מיד ירה בראשה. השוטר הכיר, כי היא אשת ברל ריבוב־סקי, הלך לביתה ודרש להרחיק מיד את המתה

מהרחוב. בלי לוויה, בחשאי, הובאה דרך סמ־טאות צדדיות לבית הקברות. אחרי רצח האשה ראה הבירגרמייסטר מרחוק שני צעירים, שהטלאי הצהוב שעל בגדיהם העיד על יהדותם, רדף אח־ריהם ורצחם. אימה חשכה נפלה על היהודים. לא יצאו מן הבית, אפילו כשנשארו בלי אוכל ובלי מים.

כעבור ימים אחדים עלה ראש העיר בדרגה ונשלח לעיר גדולה, ואלינו הגיע בירגרמייסטר חדש, שהתחיל מיד להכניס „סדר" בעיר. פקד על ה„יונדראט" לספק לו יום יום מאות פועלי כפייה, כדי לפנות את הריסות ה„ברום" ושאר הרחובות השרופים. כל המשפחות שמצאו מקלט בחורבות בתיהם גורשו מיד. ערימות האבנים והלבנים והעפר הועמסו בקרוניות ונגררו בידים עד לנהר והושלכו לתוכו. ה„יודנראט" הציע לקנות סוסים להעברת הקרוניות, אבל הקומנ־דאנט לא הרשה להקל את העבודה. לעתים קרו־בות היה בא להשגיח אם אין היהודים מתרשלים, היה מצליף בפרגולו על פני יהודי זה או אחר ורוטן: „היהודים לא למדו עדיין לעבוד". מאות יהודים הוצאו יום יום גם לעבודות כפייה אחרות: תיקוני דרכים ויישור רחובות, הריסת הבונקרים, שהסובייטים בנו לאורך הנהר בוג, כל עבודה קשה בתחנות הרכבת והחשמל, בצבא ובאחוזות הסמוכות — לעבדים היינו. גזירות מתחדשות לבקרים, וכל אחת קשה מקודמתה.

יום אחד נתפרסמה גזירה: יהודי שאינו מגוייס לעבודת כפייה אסור לו להימצא ברחוב, פרט לשעות 2—5 אחרי הצהרים. הנתפס ברחוב מחוץ לשלוש שעות אלה ישלם שלושים רובל קנס. והחלה רדיפה אחרי „פושעים" וקנסותיהם. גר־מנים ופולנים היו מתנפלים על יהודים וקונסים אותם גם בתוך 3 השעות המותרות, כי תמיד היה אצל שומרי החוק או לפני 2 או אחרי 5. היה היהודי מוכיח בשעונו, כי לא עבר על פקודת העוצר, היו לוקחים מידו את השעון. כל מקורות הפרנסה נסתתמו. אסור היה ליהודי לעמוד ליד עגלה של איכר ולקנות משהו. ומי שרק הוציא את ראשו או מי שלביתו נכנס נוצרי למכור משהו — היה מיד מופיע שוטר וגובה קנס. אחר כך הגדילו את הקנסות פי שניים ופי שלושה. העניות התגברה, על פת לחם מכרו חפצי הבית האחרונים, והיו בתים רעבים ללחם. מעבודת הפרך, מהתזונה הרעה ומחיי האימים נחלשו האנשים והתמוטטו. הבירגרמייסטר בקמן הולך ומגביר את הדרישות לשם החשת ניקוי החור־בות בטרם יוקם הגיטו, והאשמים בפיגור הם היהודים „הנרפים", ונפרעים מהם במכות, בשיסוי כלבים בהם וכד'. מדי פעם בפעם היו פוקדים על עשרות פועלים, שנאשמו בהתרשלות בעבודה, לבוא לחצר המשטרה אחרי העבודה. שם הועברו בשורה דרך שער צר בין שורות גרמנים ושוטרים פולניים, שהיכום באכזריות במקלות שבידיהם. מיום ליום הגדילו את מספר עובדי הכפייה. נע־רים בני 10־12 היו נלקחים לעבודה. אוי ואבוי היה לילד שברח ונתפס. היו מביאים אותו למש־טרה ומלקים אותו בשוטים. כך התעללו ביהו־דים, העבידום בעבודת פרך, דיכאום ועינום — וחייהם היו תלויים להם מנגד.

ג. בגיטו

באחד באוגוסט 1942 גורשו כל יהודי סמיאטיץ' ל„גיטו", שהוקם בעיבורה של העיר מעבר לגשר. הדרכים המוליכות לכפרים הסמוכים גודרו, גבו־לות הגיטו סומנו בדיוק, לבל יהיה יותר ממטר ועשרה סנטימטר במרובע לנפש. היהודים היו אדישים להוצאתם מבתיהם ולהעברתם לגיטו. הרי גם בתיהם היו להם בתי כלא, וכבר עיפה נפשם מהחיים בין חיתו טרף. בשעה 10 בבוקר נצטוו היהודים, בלי כל הודעה מוקדמת, לפנות מיד את דירותיהם ולעבור לכיכר מאליניאק, ובן רגע נעקרו אלפי יהודים ממקום מושבם, מנער ועד זקן, טף ונשים. מגורשים במקלות יצאו אל הגיטו, איש איש וחבילות דלות בידיו. על הגשר עמדו גרמנים ושוטרים פולניים, בדקו את החבי־לות, וכל מה שמצא חן בעיניהם שדדו. הגיטו היה מגודר מסביב בגדר תיל דוקרני בגובה של שלו־שה מטרים, וכך נמנע כל מגע עם יהודים ועם לא־יהודים מבחוץ.

שלושה ימים חיכו עד שנתפנו בתי הנוצרים, שעברו לדירות היהודים. וגם אז לא היה מקום לכל היהודים, כי שטח הגיטו היה מוגבל מאוד והבתים לא הספיקו לאלפי המגורשים ורבים נש־ארו תחת כיפת השמים וישנו על חבילותיהם. לא טוב יותר היה ל„מאושרים", שזכו להשתכן בבית. משפחות רבות נדחקו בצפיפות איומה לבית אחד — לפי המכסה של מטר מרובע ומשהו

לנפש — ולא היה אויר לנשימה ולא מקום להניח את הראש. אין לתאר בשפת אנוש את קשיי החיים. מלאי המזונות אזל, והשגת מצרכים חיו־ניים היתה קשה אפילו לבעלי היכולת. המחלות מתרבות ואין רופא ואין תרופות. רב היה הסבל עד לבלתי נשוא. ועם זה השתעשעו רבים בתק־ווה, כי בדרכי כניעה והתרפסות בפני הכובשים יצליחו להחזיק מעמד עד יעבור זעם.

בינתיים החלו מגיעות ידיעות, כי מוורשה מו־בלים יהודים, וביניהם גם זקנים וילדים, בקרונות רכבת, בלי לדעת לאן. היו שרצו להתנחם, כי זוהי רק העברת יהודים למקומות עבודה ברוסיה הכ־בושה. אבל הימצאותם של זקנים וילדים במשלו־חים העידה, כי הם מובלים לא לעבודה אלא לטבח. והנה נפגש מישהו ביהודים קרועים ובלויים ויח־פים, שנמלטו מתוך רכבת, והם סיפרו, שחטפום ברחוב ודחפום לתוך קרונות בלי אוכל ובלי מים. וכשהרגישו לשם מה נחטפו, קפצו מהקרונות. שתי ילדות סיפרו לי, כי כאשר הרכבת שהיתה מלאה יהודים צפופים ודחוסים, נעצרה ליד מאל־קין, קראו נוצריות אחדות: „יקפוץ מי שיוכל, הצילו נפשותיכם, מובילים אתכם להרג". אמו־תיהן של הנערות דחפו אותן החוצה דרך החלון הקטן, שעל ידו עמדו. ופעם, כשיהודי סמיאטיץ' הועבדו בפריקת רהיטים מקרונות בתחנת הרכבת, מצאו באחת המגירות מכתב, שסמיאטיצ'אי בשם נוביק כתב לאחיו שבגרמניה. וכך נתאמתה ההש־ערה, כי היו אלה רהיטים שנשדדו מיהודי גרמניה ונשלחו לגרמנים שבסביבתנו.

יום אחד ראו עובדי תחנת הרכבת הסמיאטי־צ'אים רכבות ארוכות מלאות יהודים זקנים ויל־דים. ברור, שלא לעבודה הם מובלים. הנוסעים צעקו מתוך הקרונות: אנחנו מהולאנד. ובראותם את הטלאים הצהובים על בגדי העובדים בתחנה, זרקו להם ככרות לחם. וגדלה התמיהה והתהייה: מה ליהודים, זקנים וילדים, מהולאנד בפולניה? ובימי אוקטובר הראשונים הגיעו אלינו שמועות, כי בערים שמעבר לבוג, כמו סוקולוב, סטירדין, סארנאקי ואחרות, יצאו לפועל „אקציות" — מבצעי השמדה. באמתלה של גיוסם לעבודה לחזית הרוסית, הועלו לקרונות והוסעו למקום השמדתם. עודנו המומים מבשורות איוב הראשו־נות, והנה — גם בבריסק שעל נהר בוג בוצעה „אקציה". ידיעה ברורה וממקור ראשון קיבלנו, כאשר לגיטו סמיאטיץ' הגיעו קרובות שלנו מסטירדין, והן סיפרו לנו מה שעבר על בני עירן. לפני מבצע ההשמדה נתלו על כל הדלתות שב־בתי הגיטאות רשימות של שמות כל האנשים הגרים בהם, והגויים בסביבה נצטוו בכל חומר הדין לא להכניס יהודי לביתם. לא עברו ימים אחדים, וגם בגיטו סמיאטיץ' פורסם צו לתלות על כל בית רשימת כל יושביו. היה זה אות מבשר בוא השואה על הגיטו של סמיאטיץ'.

ד. וכך הקיץ הקץ

ביום השני של ראש השנה, לפני גמר תפילת מוסף, הגיעו לגיטו שוטרים פולניים ובראשם גר־מנים, גירשו את כל היהודים מן הבתים וממקום התפילה אל כיכר מאליניאק. היה ברור לכולנו כי בא קיצנו. קמה בהלה. אחדים הסתערו על חוטי התיל הדוקרניים, אחרים ניסו למצוא מקום מחבוא, אבל השוטרים רדפו אחריהם, תפסום וסחבום למקום הריכוז. ילדים עד גיל 14 וזקנים בני 60 ומעלה הופרדו בזרוע ממשפחותיהם והו־עמדו לחוד. בכיות ויללות קורעות לב עלו עד לב השמים. הבירגרמייסטר בקמאן התרוצץ במכוניתו עם כלבו בתוך הגיטו ומחוצה לו. פתאום הגיע הקומנדאנט יחד עם ראש היודנראט, הוציא מן השורות את נשי חברי היודנראט ואת זה שטיפל בגנון, מנה את האנשים וציוה להתפזר. עמדו היהודים המיואשים מוכי תמהון: התעללות זו לשם מה היא באה? לקבוע מספר העובדים הנמ־צאים בגיטו? ואולי היתה זאת חזרה כללית לפני יום הדין הגדול? מי יודע?

ביום השבת הבאה באו עם עלות השחר שני יהודים מדרוהוצין הסמוכה והודיעו בסוד לראש המועצה, כי הבירגרמייסטר הזמין שם 500 עגלות ליום ב', שעה 6 בבוקר. לשם מה הזמין את הע־גלות? כל מאמצי היודנראט להוציא משהו מפי הבירגרמייסטר עלו בתוהו. אולם ליבנו ניבא לנו, כי העגלות הוזמנו להעברת יהודי סמיאטיץ' למחנה המוות.

הגרמנים שגרו בעיר היו מזמינים להם אצל חייטים וסנדלרים בגיטו בגדים ונעלים. והנה, כאילו לפי פקודה, באו כולם לקבל את הזמנו־תיהם, וכשנשאלו לסיבת הדבר ענו, כי הם הול־כים לחזית. מהעתון הגרמני נודע, כי הרוסים הדפו את הגרמנים מסטאלינגראד, ושוב התגגבה

התקווה בלב: הגרמנים נשלחים לחזית, ואולי ישכחו אותנו. ועם זאת התחילו אחדים להתקין להם בסתר מחבואים, שבסופו של דבר נתגלו כולם.

לאברהם ליסוגורסקי בעלי, טכנאי חשמל בתחנת החשמל, היה המפקח הגרמני טופח בידידות על השכם ואומר לו: „חבל שהנך יהודי". ביום השישי והשבת האחרונים היה מתחמק מפניו ולא רצה להיפגש עמו. זה היה סימן נוסף, כי קרוב יום הדין ליהודי סמיאטיץ׳. בינתיים נודע, כי כל איכרי הסביבה נדרשו להכין את עגלותיהם „לשם העברת הגרמנים המתים שבמחוז".

בערבים האחרונים הגבירו את השמירה על הגיטו. אחרי שבע שעות אסור היה להיראות ברחוב. בחמש בבוקר היו ברגיל מעירים את הגיטו בחצוצרות, וכבר בשש היה כל אחד מחויב להיות במקום עבודתו. בשניים בנובמבר, ב־4 בבוקר, ניגש ראש היודנראט אל השער, והשוטר הפולני אמר לו, כי הלילה נצטוו כל השוטרים לעמוד על המשמר. אחרי זה נפגש בחייל גרמני ואמר כמדבר אל עצמו: „נו, צריך כבר להעיר את הגיטו". „לא — ענהו הגרמני — היום הזיזו את השעון בשעה, יעירו רק אחרי שעה. לך לשכב לישון, למה תשוטט כל הלילה?" הדבר היה חשוד בעיני ראש המועצה, הלך ישר לביתו, העיר את משפחתו ואמר להם להתלבש חיש מהר. כעבור 10 דקות בא אליו במרוצה שוטר יהודי (בנו של טייטלבוים) ובנשימה אחת מסר פקודת הגרמנים, כי ראש היודנראט וכל חבריו נדרשים להתייצב מיד ליד השער. בשמעו זאת קרא מיד: „זה מתחיל! הצילו נפשכם בכל הדרכים!" תפס צבת נוגסת, שהיתה שמורה עמו, וחש אל הגדר. בעלי, אברהם ליסוגורסקי, אחז את בתנו, בת הארבע, חנה׳לי, והלך אחריו, ואני — אחריהם, וכל זה בלי להוציא הגה מן הפה ובלי לראות זה את זה בחשכת הלילה.

אך עברנו כעשרים צעדים מחוץ לגיטו, החלו יריות פולחות את האוויר ומטר כדורים ניתך מעל לראשינו. בדרך מנוסתנו נתקלתי בבן אחותי יהושע ז׳ולטאק, נער כבן אחת־עשרה. הגענו עמו עד ליער, ושם מצאתי את בעלי, את אביו של יהושע, ישראל ז׳ולטאק, ואת ראש המועצה, ישראל רוזנצווייג. עם אור הבוקר חדלו היריות. פתאום שמענו בכיות של נשים. לפי הכיוון הבינונו, כי שם מובלים יהודים מאקשוטיטש. מפי נוצרי נודע לנו, כי מסביב לסמיאטיץ׳ נפלו הרבה יהודים. סימן, כי רבים היו הבורחים, אבל מי יודע כמה מהם הצליחו להימלט ולכמה זמן. טרם ידעתי אז, כי אבי, אפרים קיילס, היה בין הנופלים. יומיים ישבנו ביער. רוזנצווייג סבר, כי יהיו לו יותר סיכויים למצוא מחבוא כשיהיה לבדו, ונפרד מאתנו. זמן מה עלה הדבר בידו, אבל בנו, שניצל יחד אתנו, לא מצא אותו אחר כך. אנחנו יצאנו מן היער, שני לילות הלכנו מהלך חמישים קילומטר עד שהגענו לנוצרים מיודעים. שם נודע לנו, כי גיטו סמיאטיץ׳ מוקף גרמנים. בלילות מוארות כל סביבות סמיאטיץ׳ בזרקורים, לבל יוכל איש לברוח. יעצו לשוב לגיטו. סיפרו, כי אין הגרמנים מענישים את החוזרים לגיטו; אין הנוצרים נותנים ליהודי לעבור על מפתן ביתם; הגרמנים הודיעו לסגן ראש המועצה, פישלסון, גיסו של דייטש, כי כעונש על ההתרפות בעבודתם יועברו יהודי סמיאטיץ׳ לרוסיה לעבוד שם; ראש הגיסטאפו הבטיח ליודנראט ולמיליציה היהודית, כי אם הם יסייעו לארגון המשלוח של כל היהודים ללא כל הפרעות, לא יאונה להם כל רע. ואומנם, רבים חזרו לגיטו, בעיקר אלה ששוטטו ימים בלי למצוא מקום להסתתר ובלי מזון והגיעו לאפיסת כוחות וליאוש מדכא. גם לגיטו הגיעו הידיעות על גורל הבורחים, וזה השפיע על רבים לבטל את תכנית הבריחה שלהם.

כל הרוגי הבריחה הנועזת נקברו בפקודת הגרמנים בבור אחד, גברים, נשים וטף. לא הרשו להביאם לקבר ישראל בבית העולם. הגרמנים רצו לטשטש כל עקבות רציחותיהם. לשם כך ציוו על חמישים צעירים יהודים לסלק את כל המצבות שעל קברי הנופלים. עלה במחשבתם של הצעירים להסתער בכלי המפץ שבידיהם על הגרמנים הרוצחים, שהשגיחו על עבודתם, ולהינקם הפעם נקמת דם ישראל השפוך ותמות נפשם עם פלישתים. דבר התכנית גונב לרב הסמיאטיצ׳אי. מיד בא עם קלמן רוזנבוים ועם עוד בעלי בתים אחדים אל קבוצת הפועלים בתחנונים, לבל יעזו לעשות כדבר הזה. תמיטו כליון על כל העדה, את כולנו ימיתו הרוצחים. והרי עיניכם הרואות, כי חל שינוי קל לטובה, יהודי כל העולם דואגים לנו. והרי לכם אין לאן לברוח, והבורחים חוזרים.

ידי שואפי הנקמה רפו, צייתו לבקשת הרב, ומע־שה הנקמה לא בוצע.

בינתיים הובאו לגיטו סמיאטיץ' יהודים מדרו־הוצ'ין. כמחצית אוכלסיית דרוהוצ'ין נמלטי מידי שוביהם, אבל רובם נספו אחר כך במיתות משונות ליד הכפרים והיערות. הנוצרים עצמם רצחו יהו־דים רבים, אחרים מסרום לידי הרוצחים הגרמנים. ובגיטו היו כאלה שקיוו לשחד את הגיסטאפו בשעוני זהב, בפרוות ובחפצי ערך יקרים אחרים. אנשי הגסטאפו לקחו את ה„מתנות", אבל אף נפש אחת לא הצילו. רבים שרפו, השליכו לבא־רות ושיברו כל דבר ערך, כמו: מכונות, בגדים, נעלים, אריגים וכלים, לבל יפלו בידי שופכי דמנו. הגרמנים הבחינו, כי ליבה הפונדקאית שורפת אריגים בתנור אפייה, וירו בה במקום בנוכחות ילדיה. רציחת בן אדם לאור היום חדלה לעשות רושם. ידוע ידעו מה צפוי לכל אחד.

שבוע שלם, משניים בנובמבר עד תשעה בו, היה הגיטו נצור כמו בשעת חירום. ביום ב', בתשעה בנובמבר, באו מאות עגלות להסיע את היהודים לתחנת הרכבת — שם חיכו כבר קרונות משא למשלוח, אבל רק למחצית האוכלוסייה. כל אחד רצה להיות בין האחרונים. התחילו הגרמנים להכות מכות רצח את המשתמטים ובאלימות העלום לתוך העגלות. והאכרים, שכנינו הקרובים, סייעו באכזריות לגרמנים לבצע את המלאכה. היצרים השפלים של בני אדם נתגלו בכל פראותם, בכל חייתיותם. וכך יצא ב־12 בנובמבר המשלוח השני, האחרון. ועד הרגע האחרון היו רבים המא־מינים, כי מעבירים אותם לרוסיה לעבודה.

האמת המרה, כי הם מובלים למחנה המוות — לטרבלינקה, נודעה לכול כאשר הרכבת שלהם עלתה על הפסים המוליכים למאלקין. יאוש מר תקף את כולם. אחדים פרצו את החלונות וקפצו החוצה, אחדים התעלפו, רופא השיניים זאקס בלע לעיני העומדים לידו רעל, ואפילו לא ניסו לה־צילו, רבים קינאו בו. ורבים השלימו עם גורלם ובשלווה עילאית ציפו לקיצם.

ה. אודים מוצלים

מכל יוצאי הגיטו הסמיאטיצ'אים — כששת אלפים יהודים — ומכל הבורחים מהגיטו והקופ־צים מהקרונות נשארו בחיים רק כשמונים נפש. אחד מהם, הטוחן בני (בנימין) לב, נהרג בידי הצבא הפולני המכונה „א.ק." זמן מה אחרי שח־רור פולין מידי הנאצים. אוד שני, בנו של ראש

מביאים לקבר ישראה עצמות נרצחים ע"י הנאצים. י' קילס וד' קמחי

ה„יודנראט", חצקל רוזנצוויג, התנדב לצבא האדום עם יציאתו ממחבואו אחרי השחרור, כדי לנקום מהגרמנים את נקמת דם אביו, דם אמו, דם אחותו ודם אהובת נפשו, ליבה מארמור, בת 18, שנורתה אחרי שהצליח להצפינה יותר משנה — נלחם בגרמנים, ובקרב ליד ברלין נפל.

אחרי 21 חודשי נדודים ביערות והתגלגלות בבורות שמתחת לרפתות של גויים טובים יצאנו — אנוכי ובעלי ובתנו חנה'לי, אמי ואחי יהושע — לאור ולדרור מאפילת מחבוא תת קרקעי אשר במוז'ה בחווה של נוצרי עני טוב לב בשם קרינסקי. בבור שחפרנו מתחת לאסם עם מוצא לדיר עצים הסתתרנו למעלה משנה.

אמי, רבקה קיילס, לא ברחה יחד אתנו. אותה מצאנו מחוץ לגיטו. היא היחידה שנשארה בחיים מקבוצה של 14 איש בערך, ששכבו דום, בעצירת נשימתם, בסתר הר, בבוקרו של יום התחלת ה„אקציה", 2 בנובמבר 1942. לאסונם התחיל תינוק בן אחד עשר חודש בוכה בקול, וכך גילו שני גרמנים את מציאותם והמיתו את כולם ביריות, ורק באמי לא ירו, כיון שמצאוה זבה דם (מכדור שפצעה בעת מנוסתה מהגיטו) וחשבו, כי היא נורתה על ידם. מעולפת שכבה במקום, וכשנתעוררה מצאה את עצמה ליד בעלה אפרים, המכונה פריוקה הגרודזיסקאי, שהיה מוטל קר בלי רוח חיים, ובתוך שורה של גוויות: יעקל אורישס הפחח עם שתי בנותיו, מייטה לב, חיים שטיינברג, התינוק שבכיו קירב את קץ הקבוצה ואמו, נער בן אחת עשרה שנה ועוד אחרים, שאת שמותיהם לא זכרה. בלב נשבר נפרדה מהגופות ושמה לדרך פעמיה.

באותו יום נאספו לגיטו ונקברו יחד עם שאר קרבנות הבריחה, כשבעים איש, בתוך בור אחד, שהיהודים נצטוו לחפור. באותו בור נקברו גם לייבל וזיסקה קראמר, אברהם אקסטראקט, אמו של רוזנצוויג, אלתר קאפלושניק, מאיר זאבלו־דובסקי ואשתו ואמו, לייזר וינגרש, איצל סו־לאנסקי, ישראל פוטרמאן, איידל שרשבסקי, אברהם'ל גארבר ועוד.

בשנת 1950 קיבל אחי יהושע רשיון מעיריית סמיאטיץ' להביאם לקבר ישראל בבית הקברות ולהקים להם מצבה.

תרגם: אמ"ש

חיים מארמור

מהבונקר בגיטו לחיי מחתרת ביערות

א. בימי השלטון הסובייטי

ימים מועטים אחר פרוץ מלחמת העולם השניה כבשו הגרמנים את סמיאטיץ'. אולם לא עברו אלא שבועות אחדים, ובמקומם בא הצבא הסו־בייטי. ראשי הקומוניסטים בעיר הקבילו את פני החיילים הסובייטיים בהתלהבות מובנת, ואילו שאר התושבים היהודים — מתוך הרגשת רווחה. הוקמה מועצה עירונית שבין חבריה נמנו: אברהם גארבר, יוסף פיש, גולומבוביץ, מינקס, אברהם צירולניק ואחרים. סמיאטיץ' נהיתה לעיר גבול בין שטח הכיבוש הגרמני ואיזור הכיבוש הסובייטי.

השלטונות הסובייטיים הלאימו את הסחורות והפקידו מנהלים על בתי־העסק הפרטיים. התושבים צוידו בדרכונים סובייטיים, ואילו כל הסוחרים והתעשיינים נכללו בסעיף 11 — שמשמעו גירוש מהעיר מטעמי בטחון (איזור גבול), למרחק של 15 עד 70 קילומטר. אלה יצאו לעיירות סמוכות.

הוקם מנגנון מינהלי ומוסדות שלטון מקומיים. רוב התושבים הועסקו ע"י השלטונות. אירגוני הנוער חדלו מלהתקיים, חוץ מאירגון הנוער הקומוניסטי. הרוסים פינו את בתי התושבים, שגרו ב„הייפישע גאס", ושיכנו שם את משרדי הממשלה. כל הדירות של המגורשים נמסרו לאנשי הרשות והצבא הסובייטי. ממש עד לרגע האחרון שלפני ההתקפה הגרמנית על ברית־המועצות שימשה תחנת הרכבת בעיר כתחנת גבול בין שתי המדינות.

בתוקף היותה עיירת גבול בין שני אזורי כי־

בוש, התרכזו בסמיאטיץ' פליטים יהודים, שהגיעו מעיירות סמוכות בשטח הכיבוש הגרמני.

בעיר היו באותו זמן כ־5000—6000 נפש מתושבי המקום. נוספו עליהם כ־2000 פליטים, אשר גורשו בקיץ 1940 לסיביר, משום שסירבו לקבל את האזרחות הרוסית, שהוצעה להם. תה־פוכות הגורל: הגירוש הוא שמילט אותם מזוועות המלחמה והשואה שפקדו את סמיאטיץ'.

ומעשה שאירע במשפחת אחותי — ביילה לאופר. המשפחה גרה בשכנותנו וכשבאו מהמש־טרה למסור להם את פקודת הגירוש, בילתה היל־דה הקטנה (אז בת ארבע) בדירה שלנו. סברנו, כי טוב נעשה אם נשאיר את הילדה אצלנו ונמנע ממנה את תלאות הגירוש, אך האם לא עצרה כוח להיפרד מבתה הקטנה. בהיותנו כבר בתחנת־הרכבת היא מיררה בבכי והתחננה, שיביאו אליה את הילדה. עשינו כרצונה, וכך ניצלה גם הילדה עם הוריה ממוראות השואה. המשפחה כולה חיה כיום בקולומביה.

ב. התקפת פתע של הגרמנים

ביום 22 ביוני 1941, בשעות הבוקר של יום א' בשבוע, פתחו הגרמנים בהסתערות לעבר סמיא־טיץ'. הבית, בו גרתי ב„שולהויף", נפגע מהפגזים הראשונים ועלה בלהבות. ברחנו אל מחוץ לעיר דרך הרחוב הפולני. הסתתרנו בתעלה. בשעה 6.30 לפנות־בוקר הבחנו בחיילים גרמנים מת־קרבים אלינו. הם נכנסו לעיר בשעה 9. החיילים הרוסיים ברחו במנוסת בהלה בכיוון לביאליסטוק ורובם נפלו בשבי. היו גם אזרחים שנמלטו בעק־בות הצבא הרוסי והגיעו לברית־המועצות.

ה„שולהויף" וה„ברום" נהרסו כליל, והרבה חללים נפלו באותו יום. הרופאים היהודים נאסרו מיד ע"י הצבא הגרמני בתואנה, שהם „קומוניס־טים" (היו אלה ד"ר גלבאום ורופא שני מסאר־נאק, שאיני זוכר את שמו). הם נלקחו מבית־החולים הצבאי בו עבדתי באותו יום. יכולנו גם לראות, איך הכניסו אותם לתוך צינוק של הז'נ־דרמריה הגרמנית. הגרמנים טענו, שקיים קשר מחתרתי בינינו ובין הבונקרים בגבול, בהם נש־ארו מכותרים חיילים סובייטיים, שהמשיכו להי־לחם ואף החזיקו מעמד כשבועיים אחר הפלישה. גם אני כעובד בית־החולים נאסרתי כחשוד בקשר זה, אך כעבור כמה שעות של מעצר שוחררתי.

את הימים הראשונים של הכיבוש הנאצי ניצל ערב דב של לאומנים פולנים למעשי התעללות ביהודים, לגזל ושוד. חילופי השלטון בעיר נראו להם כשעת־כושר להיפרע מהיהודים בעוון השל־טון הסובייטי השנוא עליהם. כפו את היהודים להרוס את אנדרטת לנין, שהוקמה ע"י הסוביי־טים במרכז העיר, ולערוך לה טקס של הלוויה וקבורה פומבית בבית־הקברות היהודי. המורה קאהוט נצטווה להתעטף בטלית וללכת בראש ההלוויה. בדרך לבית־הקברות התעללו בריונים פולנים ביהודים, וכמה אנשים הוטלו לתוך הנהר. אחד מהם — הזגג קוזידוביץ — טבע.

ג. גזירות והתעללות

לא ארכו הימים ונתמנה „יודנראט" כבשאר מקומות. באמצעותו הופעלו הפקודות והגזירות של השלטון הנאצי על האוכלוסיה היהודית. הגר־מנים נזקקו לפועלים, וה„יודנראט" נצטווה לספ־קם. הטילו עליהם לגייס כספים או ציוד. מפעם לפעם היו מטילים החרמות על רכוש, בגדי־חורף ופרוות בשביל הצבא הגרמני.

מבין אנשי ה„יודנראט" זכורים לי השמות: י. רוזנצווייג (יושב ראש). טייטלבוים, שרשבסקי, שטיינברג, גרוסקין, ב. קפלן, א. ויניאר.

הגרמנים גייסו אנשים לעבודות־כפיה. עבדו בפינוי הריסות ה„ראטוש". את הקרוניות מילאו בידיים וגררו אותם אל „מעבר לגשר" לסתימת הנחל. מדי יום נשלחו מאות אנשים לתחנת הרכבת, למשרדים ולשירות של הצבא הגרמני. נשלחו גם לניקוי הבונקרים הסובייטיים בגבול, או לעבודות חקלאיות באחוזות סמוכות.

הגבלות על התנועה הוטלו בטרם הוקם הגיטו. הוכרז עוצר, והיהודים הורשו לצאת לצורך קניית מצרכים משעה 2 עד 4 אחרי־הצהרים, אבל רק אלה שקיבלו תעודות־מעבר מיוחדות. גרמני מרושע אחד מה„שוץ פוליציי", מפקח על סדרי העוצר, היה משסה את כלבו ללא־רחם באנשים, שהעזו לצאת מפתח בתיהם. שמו היה — רודולף הוכשטיין. גרמני אחר, חית־אדם שנשא את התואר „בירגערמייסטער", היה יורה ביהודים להנאתו. כינינו אותו בלעג מר: „דער שיסער". הוא אשר הרג את האשה וייגרש ועוד אחרים.

מקרה של התעללות אכזרית אירע כבר בימים הראשונים של הכיבוש הנאצי. אשה נוצריה הע־

לילה על שני יהודים, שכאילו זממו לגנוב אצלה פרה. חיילים גרמנים תפסו אותם וקברום חיים בתוך בור, כשהם זקופים וידיהם מורמות וכפו־תות זו לזו בחוטי טלפון. מחזה מזעזע זה נתגלה אחרי ארבעה חדשים, כשהוצאנו את הגוויות מהבור והבאנו אותן לקבר ישראל. הקרבנות היו לייבל מרמור ובנו.

ד. הגירוש אל הגיטו

יום אחד הודיעו הגרמנים באמצעות ה„יודנ־ראט" שכל היהודים ירוכזו בגיטו. שטח המחיה לנפש נקבע למטר מרובע בערך. הגיטו הוקם מעבר לגשר ונחצה לשלושה. הגירוש אל הגיטו בא במפתיע, והאנשים לא הספיקו לקחת עמהם ציוד רב. הורי — ואני עמהם — עברו לגור אל בית־החרושת של מליניאק, במשרד של המפעל, שנשדד קודם לכן ע"י הפולנים.

כיוון שהתנועה בתוך הגיטו לא היתה מוגבלת, חיינו בהתחלה מתוך הרגשת־רווחה כלשהי. סבר־נו, שכאן אולי נהיה פחות לראוה לעיני הנוגשים, ופחות יתעללו בנו. ואמנם, בתחומי הגיטו הצר הורשינו לנוע ללא הגבלה. לעומת־זאת היינו מנותקים לגמרי מן העולם החיצוני. ההחרמות ועבודות הכפייה נמשכו ללא הפסק.

בספטמבר 1942 הגיעה אלינו ידיעה ראשונה על טראנספורטים מפי אדם, שברח מסוקולוב. הוא סיפר, שהגרמנים מוציאים את היהודים כאילו לעבודה — ומסיעים אותם בקרונות. משהגיעה השמועה הזאת לגיטו, החלו אנשים לחשוב על מחבוא ועל נסיונות להימלט בעת צרה. על עליית הגג בניתי לעצמי מחבוא, ואף הכינותי מזון לשעת־חירום. היו שהתקינו לעצמם מחבוא תת־קרקעי.

בשניים בנובמבר 1942 שמענו יריות פולחות את האויר. יצאתי החוצה. אותה שעה כבר היה הגיטו מוקף. הגרמנים, שנעזרו בשוטרים אוקראי־נים ופולנים, אספו את כל היהודים ודחקו אותם לתחומיו של אחד מן שלושת הגיטאות. קצין גר־מני נאם בפנינו ואמר, שאנו נוסעים לעבודה לאוקראינה, וכי עלינו להצטייד בכלי־עבודה. כל איזור הגיטו היה נצור ע"י שלוש משמרות — של גרמנים, אוקראינים ופולנים.

יש שניסו להציל את נפשם ולהימלט. בנסיון נועז זה לברוח נהרגו במקום כ־150 איש מיריות שניתכו עליהם. כ־150—140 הצליחו לעבור את הקוים הגרמניים ואף הגיעו ליער. אולם חלק מהבורחים היה נאלץ לחזור, אחרי ששוטטו שלו־שה ימים בסביבה, ולא נמצא מי שיתן להם מחסה, אף לא מזון ומשקה. כ־60 איש בערך חזרו מן היער אל הגיטו. אחרים הגיעו לעיר, לאחר שהגיטו כבר היה מחוסל. היו אנשים אשר הסתתרו כשבועיים ביער, ולבסוף הסגירו את עצמם מתוך יאוש לידי המשטרה הגרמנית. הם הובלו אל בית־הקברות ושם הוצאו להורג. בין אלה ידועים השמות: דוד נח קיילס ופסח זונג־פלד. כמה מהבורחים הוסגרו לבסוף לגרמנים ע"י איכרים פולנים, וגורלם נחרץ למוות. בין אלה זכורים: וופקה שושקס ושיינע צימבאליסט.

המשלוח הראשון יצא כעבור שלושה־ארבעה ימים אחרי המצור על הגיטו. האנשים נצטוו לע־לות על עגלות איכרים. הסיעו אותם אל תחנת הרכבת, ומשם ברכבות־משא לדרכם האחרונה אל מחנה־המוות טרבלינקה.

מגיטו סמיאטיץ' נשלחו לטרבלינקה גם יהו־דים מעיירות סמוכות, שהובאו לעיר קודם לכן: מדרוהוצ'ין, מלניק, גרודז'יסק. יחד עם 6000 תושבי העיר מנו המשלוחים כ־8000 נפש.

ה. תוכניות בריחה

אני וקלמן גולדואסר תיכננו חמש פעמים תוכ־ניות של בריחה מהגיטו. פעם אחת כבר עלה בידינו לעבור את המשמר של הזקיף הביילורוסי, שהתעלם מאתנו ביודעין, אך נתקלנו באש של המשמר האוקראיני ונאלצנו לסגת ולחזור אל הגיטו. לרב הקהילה גונב, כנראה, משהו על תוכניות הבריחה. הוא קרא לנו ואמר: „אל תת־נקשו חלילה בזקיף. מעשה זה עלול להמיט שואה על כולנו. אולי יש סיכוי כלשהו למישהו להינצל במשך הזמן, אבל אתם במעשיכם מחישים את בוא הכליון, ואז אין שמץ של תקווה אף לאחד".

כשהוציאו את המשלוח הראשון מהגיטו, החי־לונו — קבוצה של חמישה אנשים — להתקין לעצמנו שני בונקרים, אחד בעליית־הגג, ושני — בתוך בקתה. הצטיידנו במזון, בדים ויין־שרף (מצרכים יקרי־מציאות) ובמספריים לניתוק חוטי תיל. התוכנית היתה — להסתתר בעת הוצאת האנשים למשלוח ואחר־כך לברוח אל היער.

ב־12 בנובמבר, משהחלו לרכז את האנשים

למשלוח השני, רצנו אל הבונקרים. בגלל המרחק לא הספיקו שניים מהקבוצה להגיע לבונקר והם נשלחו עם הטראנספורט השני. (החלטתם הנחושה ואומץ־לבם לא עזבו אותם גם בתוך קרון המוות, והם קפצו מהרכבת בדרך לטרבליאנקה). אנו — שלושת הנותרים — שכבנו בבונקר. ביום השלישי להתחבאותנו שמענו יריות בגיטו. מאוחר יותר התברר לנו, שתפסו למעלה מעשרים יהודים מוסתרים והוציאו אותם להורג. אז גמל אצלנו רעיון הבריחה ליער. הגיטו היה עוד מוקף ע״י משמר בודד של פולנים, שהופקדו על שמירת הרכוש הנותר. באחד הימים הם באו לחפש בבתים רכוש יהודי כשלל לעצמם. הם בדקו ונברו בכל פינה. יכולנו לראות זאת ממחבואנו, עד כי חששנו שמא יגלו אותנו.

ב־18 בנובמבר ירדנו מעליית־הגג לבונקר הקרקעי. היה ערב. בחוץ כבר שרר החורף והכול מסביב היה מכוסה במעטה של שלג. הבחנו במדורה שהזקיפים הדליקו כדי להתחמם. התעטפנו בבד לבן לשם הסוואה, ובזחילה הגענו עד לבית־החרושת של דייטש. ניתקנו את החוטים, אך הזקיפים הרגישו בנו ופתחו באש. תפסנו מחסה במעבר שבין חלקי הגיטו ושכבנו לצדי התעלה של הכביש. מכוניות גרמניות עברו על פנינו, ואנו המשכנו לשכב ללא־ניע.

ו. דרך הנדודים

לאחר שעה קלה התחלנו לצעוד דרך וולוסיק לעבר כפר גז׳יבס, לחווה של איכר בשם ז׳ירו, שהיה מכרו של קיילס. הוא הואיל לתת לנו מקלט אצלו בגורן לימָמה. למחרת בערב הביא לנו איש חסדנו לחם וחלב חם, הניף את ידיו כלטקס של תפילה והפטיר: ,,מיקולאי הקדוש יהיה בעזרכם״. הבינונו שזוהי ברכת הפרידה שלו לדרך הנדודים שלנו. קמנו והלכנו לבאנקי.

בכפר באנקי נמצא איכר, שניאות להסתיר אחד מאתנו, ואת השניים הנותרים סידר אצל גיסו בכפר סמוך — וכל זה תמורת תשלום הוגן. בכפר זה נשארתי עד ה־8 במרץ. מפעם לפעם היינו יוצאים יחד אל הגיטו השומם והריק מאדם. חיפשנו חפצים שיהיו לכופר נפש לתת למיטיבינו. היינו מחטטים בפינות הבתים העזובים וגם חופרים באתים בשטח של עשרות מטרים מרובעים, שמא נגלה משהו מתחת לפני הקרקע. פעם אחת עלה בידינו למצוא פרוות, עור לנעליים ובדים — מצרכים יקרי־המציאות אצל האוכלוסיה האזרחית. בכל הסחורות האלה שילמנו בעד המחבוא והמחסה לאיכרים ולבני־משפחתם. שש פעמים חזרתי אל הגיטו העזוב כדי לספק ,,סחורה״ לאיכר.

בזמן המחבוא אצל האיכר בבאנקי הייתי שומע כיצד יהודים באים לכפר לבקש צורכי־אוכל. ביניהם אני זוכר את: ווֹפקה שושקס, הרש לייב סמוליוק, צימבאליסט, האחים ויניאר, משפחת גרוסקין — שהסתתרו בכפרי הסביבה. היינו יוצאים ונפגשים עמהם מפעל לפעם. הקשר בינינו היה הדוק למדי וידענו על כל יהודי המסתתר בסביבה. ידענו גם על קיומם של יהודים מדרוהוצ׳ין (משפחת בלושטיין, משפחת רזניק, משפחת גולדוואסר), וכן על אשה אחת מסוקולוב. היינו עוזרים זה לזה ככל יכולתנו.

בשמונה במרץ, יום א׳ בשבוע, בא לפתע בעל הבית והיתרה בנו, שאם לא נעזוב את המקום, והז׳נדארמים יבואו לערוך חיפוש, תלשין אשתו, שאנו חבויים בגורן. נאלצנו לצאת מן הכפר לאור היום, ומה גדלה חרדתנו, כשנתקלנו בדרך במשמר של ז׳נדארמים גרמנים. לבושנו ההגון והכובעים הכחולים הפולניים בעלי מצחייה מבריקה שעל ראשינו לא הניחו כנראה מקום לחשד, שבקרבתם עוברים בני ,,הגזע הנחות״. בירכנו אותם ב,,בוקר טוב״ בלשון הפולנית והמשכנו בדרכנו. סטינו מהר מהדרך ועברנו לאיזור (,,גמינה״) אחר.

השתטחנו בשדה בין שיחים. נערה פולניה רועה־צאן הבחינה בנו. משהתקרבה אלינו, שאלנו למקום מגוריה, והיא הראתה לנו היכן מקום הבית של משפחתה. לעת־ערב הגענו לביתו של איכר עני ומרוד. היינו מצויידים ב,,וודקה״, ותוך כדי שיחה גילינו את אוזניו, שיש לנו גם כסף וחפצים בעלי־ערך. הם נתנו לנו מקלט. בגורן מתחת למשטח הדייש חפרנו בור, מעליו שמנו קורות ולוחות־עץ. על תקרה זו יצקנו מחדש בטון לטישטוש העקבות. כך נכנסנו לגור ל,,מעוננו החדש״.

ז. המאבק על החיים

היינו נפגשים כמעט ערב־ערב עם אנשי סמיאטיץ׳, שהסתתרו בקירבתנו. במקום זה נפגשנו עם

שולקה קרבייץ, הרשל שבת, פסח צימבאליסט. הם כבר היו מצוידים ברובה, שהיה „חתוך" הקת וחלק מהקנה, כדי שאפשר יהיה להסתירו בכנף הבגד. ברשות בעל האכסניה היו שני רובים. ביקשנו לקנות ממנו את הנשק, אך הוא סירב למכור. משעמד בסירובו, נכנסו קרבייץ ושבת ואיימו, שאם לא ימסור לידינו את הרובים דמו בראשו. וכך עלה בידינו להוציא מידיו רובה אחד ו־70 כדורים. הקבוצה שלנו כבר היתה אז מצוידת בשני רובים.

בפגישותינו אלה היינו משוחחים בינינו על מצבנו, על הצפוי לנו, ועל הסיכויים לגמר הסיוט של המלחמה. ראשי הדוברים בחבורה היו קרבייץ, סמולניק, ויניאר, צימבאליסט, שבת. הם לא ראו כל סיכוי להצלת נפשותינו. אפסה כל תקווה להישאר בחיים, ותפקידנו העיקרי היה לנקום. ואמנם, קבוצה זו יכולה לרשום לזכותה פעולות נקם בפולנים משתפי־פעולה שהסגירו יהודים לרצח.

משפחת קיילס, שהיתה מרוחקת מאתנו כשמונה קילומטרים, היתה נאלצת לעזוב את המחבוא שלה. מסרנו להם את הבונקר שלנו, בו היינו חבויים כארבעה חדשים, וכמקום מסתור ארעי שימשו לנו שדות הקמה. עד בוא החורף הסתתרנו ביערות. בחורף מצאנו — אנוכי עם דוד סולומון ורוזנצוייג — מקלט אצל איכר בכפר מוצ׳ידלי, תמורת תשלום.

בהתנגשות עם המחתרת הלאומנית הפולנית, בינואר 1944, נפצע קשה חונצ׳ה קפלן (עתה בארץ). לא היתה כל אפשרות להגיש לו עזרה, וחבריו השאירו אותו בשדה בין שיחים. באותו זמן הסתתרתי אצל אשה אחת בכפר קרינקי, שחששה מפני נקמת היהודים בעוון רצח, מעשה חותנה. לפנות־בוקר באו אלי וסיפרו שחונצ׳ה נעזב פצוע בשדה. כשהאיכרה באה לחליבת הפרות, סיפרתי לה על החבר הפצוע ועל מקום הימצאו. דרשתי ממנה שתצא בעגלה ותביאו לבונקר. איימנו עליה שאם לא תעשה כאשר צוותה, חותנה יתן את הגמול.

אמרתי לאיכרה: עליך לקחת גרזן, לחטוב זרדים ולכסות בהם את הפצוע, שלא ייראה מן העגלה. היא עשתה כמצווה והביאה אותו עד לבונקר. הורדנו את הפצוע לבונקר ואת האיכרה שלחנו לבית־מרקחת בסמיאטיץ׳ עם „רצפט". הרוקח הפולני נתן לאשה את התרופות. מצבו של חונצ׳ה היה קשה מאוד. הפצע המזוהם הפריש כמות גדולה של מוגלה. טיפלתי בו על סמך ההתמחות בעבודתי בבית־החולים בסמיאטיץ׳.

חונצ׳ה שכב בבונקר כשלושה חודשים, והאיכרה היתה משרתת אותו. יום אחד עוררו הסדינים המכובסים תשומת־לב, ובכפר נתעורר חשד כי היא מסתירה פצוע. העברנו אותו למקום מחבוא אחר שלא בידיעת בעל־הבית. שם שכב עד לשיחרור ע״י הצבא הסובייטי, שהעבירו אותו לבית־חולים.

בחודש יוני 1944, בהיותנו בכפר מוצ׳ידלי, מוסתרים בתוך גורן ביער, הגיע לאוזנינו דיבור רוסי. כעבור שעה קלה יכולנו להבחין בדמותו של סמל סובייטי. בינתיים באה האיכרה ובישרה לנו שהרוסים הגיעו למקום. יצאנו מן המחבוא אל הסיירים והצגנו את עצמנו כיהודים. אמרו לנו להצטרף אליהם. לאחר יום הגענו למחנה. הקרבות נמשכו, וכשהצבא נסוג נסוגנו יחד אתם. בסוף יוני, עם התקדמות הצבא הסובייטי, נכנסנו יחד אתם לסמיאטיץ׳.

מצאנו את העיר שוממה והרוסה. מה„ראטוש" לא נשאר שריד. לאחר פינוי ההריסות נשתל שם דשא. המרכז הבנוי של העיר נחרב. כששים איש, שרידי השואה והמלחמה, חזרנו אל העיר. כתום שבוע ימים התגייסתי לצבא הפולני, כשחלק מהניצולים מנסה לשקם את עצמו על חורבות ביתם.

שירתי בצבא הפולני עד סוף 1945, והשתתפתי בקרבות של ברסלאו, ליגניץ, דרזדן, לייפציג ופראג. דרך התלאות והנדודים נמשכה למעלה משלוש שנים, עד שהגעתי לחוף המבטחים — לארץ־ישראל.

רשם מפיו: יצחק קפלן

קלמן גולדוואסר

בריחתי מרכבת המוות

ההתקפה של הצבא הגרמני על ברית־המועצות מצאה אותנו בנארבקה בשטח הכיבוש הרוסי, לשם עברנו מדרוהיצ׳ין בשנת 1940. הגזירה הראשונה של הנאצים היתה מעצר כל הגברים מגיל 14 עד 60. ריכזו אותנו במחנה־עבודה, והוכרחנו לעבוד למען הצבא הגרמני. אחת העבודות, שהוטלו עלינו, היתה לשרוף בתים בכפרים. הגרמנים גירשו מהאיזור את כל התושבים הפולנים, ואנו נצטווינו להבעיר את בתיהם באש על רכושם ולהשאיר אדמה חרוכה. משהשלמנו את „המלאכה" הזאת הוחזרנו לנארבקה.

באחד הימים אמרתי להורי: הבה ונצא לסמיאטיץ׳ לראות מה שלום בני משפחתנו שם. יצאנו לדרך ובו בלילה הוציאו הגרמנים את כל הגברים מנארבקה להורג, ואת הנשים על ילדיהן גירשו לקוברין. על הפורענות הזאת, שפקדה את העיירה, נודע לי אחרי יומיים, כשעמדנו לחזור. בדרך פגשתי יהודים, והם סיפרו לי, כי אף נפש חיה לא נשארה בנארבקה. חזרתי לסמיאטיץ׳ ועשיתי מאמצים להתחקות על עקבות בני משפחתי: לבסוף עלה בידינו להביא את אמא והילדים לסמיאטיץ׳. זה היה בשלהי הקיץ של שנת 1941.

בזכות „המראה הטוב" שלי וצבע השער הבהיר (קראו לי קאז׳יק), הייתי יוצא ונכנס לגיטו סמיאטיץ׳, ויכולתי לבוא במגע עם קהילות יהודיות בסביבה, ואפילו עם פולנים וגרמנים. פעמיים בשבוע הייתי נוסע מסמיאטיץ׳ לסוקולוב כעגלון, להביא משקאות בשביל הגרמנים. כך הגעתי במשך השנים 1941—1942 לגיטאות של סוקולוב, ביילסק, שדלצה, ויסוקה־ליטבסק, קאמנייץ. תוך כדי נסיעות אלה מילאתי שליחויות שונות והייתי המקשר בין קרובים ובני משפחה. הגעתי גם לקירבת טרבליאנקה.

כשהתחילו להקים את המחנה בטרבליאנקה (כעשרים קילומטר מסוקולוב) ידעו, כי הוא נועד להיות מחנה השמדה. עבדו שם בעלי־מקצוע יהודים מסוקולוב, ומפיהם גונב הדבר גם לעיירות הסמוכות. סיפרתי לאנשי סמיאטיץ׳ מה הגורל הצפוי לנו. דיברתי על כך עם צעירים ובני־נוער. אמרתי שיש לעשות משהו, כדי שחלק מאתנו יינצל. אולם שררה רוח של דכאון מוחלט וחוסר אמונה באפשרות להימלט.

קבוצה של בחורים אמיצים ועזי־נפש, שהיו להם קשרים עם האיכרים בסביבה, ברחו מהגיטו, אך נאלצו לחזור יחפים ובלויים. האיכרים הפולנים לא רק שמנעו מהם מחסה ומזון, אלא התאכזרו באומללים וגזלו מהם את לבושם ומנעליהם. שובם לגיטו מהיער דיכא את רוח כולנו.

אף־על־פי־כן, לאחר שילוח הטרנספורט הראשון למחנה ההשמדה, גמרנו אומר — קבוצה של חמשה בחורים — להכין בונקר לא רחוק מגדר התיל. היו אלה עשרה ימים חורצי גורל לכלואים בגיטו סמיאטיץ׳, ימי החיסול והשילוח של שני הטרנספורטים לטרבליאנקה.

לאחר השילוח הראשון נשארו עוד כאלפיים ומעלה יהודים בגיטו. על יום השילוח השני נודע לנו מפי איכרים בסביבה, שנשכרו עם עגלותיהם להובלת אלפי המגורשים אל תחנת הרכבת. הגרמנים פקדו עלינו להתייצב ליד שער הגיטו. בטענה שיש עוד חולים בבתיהם ושאינם יכולים להגיע בכוחות עצמם, הורשיתי לחזור כמה פעמים עם העגלה לגיטו. משהגעתי לבית־הקברות השארתי את העגלה, מתוך כוונה לרוץ אל המחבוא המוכן. זקיפים של משמר גרמני מעבר לגדר גילו אותי ואת שולקה קיילס במרוצתנו ועקבו אחרי צעדינו. חששתי לגילוי המחבוא ולגורל השלושה שכבר היו חבויים שם, אם נוסיף לרוץ. חזרתי על עקבותי אל העגלה, והתייצבתי יחד עם כל היהודים למקום הריכוז של הטראנספורט.

כולם כבר היו מכונסים על העגלות, והשיירה יצאה לדרך. כיוון שאני ושולקה קיילס היינו אחרוני היוצאים מהגיטו, העלו אותנו, יחד עם

מרדכי גרוסקין, על מכונית־הליווי הצבאית. לפני השיירה נסעה מכונית עם חיילים חמושים וכן מאחוריה, ולאורך כל הדרך צעד משמר של הצבא בצידי העגלות עד לתחנת הרכבת. בריחה מן השיירה היתה בלתי אפשרית.

ביום השילוח הופיע בשעות־הבוקר ידידינו האיכר סלמכה הטובה, וברמיזה מעבר לגדר קרא אלי שאברח: „הצל את עצמך!" (ראַטוי שיה). הוא היה מוכן, עם עגלתו הרתומה, לאסוף אותי אם אגיע אליו — ולהסתירני.

הוא נסע בעקבות השיירה עד לתחנת הרכבת, וחיכה לרגע שאמלט על נפשי. אך החיילים הגר־מנים האיצו בנו שנעלה מהר לקרונות הרכבת. בין הקרבן והמציל חצו הכידונים של הקלגסים הנאצים. אצל איכר זה מצאו כבר מחבוא אחי ואשתו ובן־דוד. הם ברחו לפני השילוח ומצאו מקלט בביתו, שהיה מרוחק כ־100 מטר בלבד מגדר הגיטו.

כל המגורשים נדחקו אל קרונות משא סגורים. שניים בלבד היו קרונות של נוסעים ברכבת הזאת, והמקרה העיוור סייע בידי שנדחקתי אל קרון כזה. הרכבת יצאה למסעה בדרך לביאליס־טוק. בתחנה זו עמדנו כשעתיים־שלוש. מרגע צאתי משער הגיטו החלטתי בנפשי להימלט משיירת המוות. משלא עלה בידי להגיע לבונקר ולא לעגלת הישע של האיכר בדרך לתחנת הר־כבת, ביקשתי לקפוץ מהקרון בתחנת ביאליסטוק. גיליתי את אוזנו של שרשבסקי לתוכנית הבריחה בתחנה, והוא הניא אותי מכך. הוא שיכנע אותי באומרו: „אל תקפוץ עכשיו, תצטרך לעבור את גשר נארב המוקף משמרות גרמנים. כשנעבור את הגשר — נקפוץ".

בינתיים רד הערב החורפי והחל לרדת שלג דק. בקרון שררה אווירה מעיקה ודכדוך־נפש. במצב כזה קשה היה להניע את האנשים למעשה נועז של בריחה. החלונות היו חתומים וגדורים בחוטי־תיל. חיילים גרמנים חמושים במקלעים רבצו על הגגות של הקרונות. לתוכנית הבריחה שלנו הצטרפו שמונה אנשים בלבד — ששה גברים ושתי נשים.

משעברנו את הגשר בדרך למאלכין קראתי לקבוצת הבורחים: „עתה אנו קופצים — וכולנו יחד!" ניתצנו את החלונות, פרצנו את שבכת התיל, עברנו דרך הפירצה וניצבנו שורה אחת לאורך הכבש של קרון הנוסעים. ההוראה היתה לקפוץ יחדיו, כדי לשמור על הקשר בין החבורה. נתתי אות. כולם זנקו בבת־אחת ונפלו לתוך תעלה לצידי המסילה. למזלנו היתה האדמה ממוסמסת מהשלג ואף אחד לא נחבל. בסאונה של הרכבת הנוסעת לא הבחינו הגרמנים לא בפריצה ולא בבריחה.

בחבורת הבורחים מהרכבת היו מלבדי: מרדכי גרוסקין, רבקה גרוסקין, שרולה מורר, אשה בשם פרבר עם בעלה, ועוד שניים מדרוהיצ׳ין. פנינו ליער. סובבנו לילה שלם עד שלפנות־בוקר הת־דפקנו עייפים, רטובים ורעבים, על דלת ביתו של איכר פולני וביקשנו אוכל.

ביער פגשנו ביהודי מבראינסק, שקפץ כמונו מאותה רכבת.

מגמת־פנינו היתה להגיע אל סביבת סמיאטיץ׳ ודרוהיצ׳ין. נקלענו אל חווה פולנית וקיבלנו לחם ובשר. משביקשנו מחסה, הראו לנו הבעלים גורן עזובה ושם נשארנו ללינת לילה. תוך כדי שינה התעוררנו מקולות של אנשים מתקרבים לגורן. חרדנו שמא טמנו לנו פח ובמתיחות גדולה ציפינו לבוא האלמונים. מה הופתענו לראות נכחנו יהודי קשיש שהיה עמנו בקרון אך קפץ מן הרכבת אח־רינו. הוא שאל עלינו והובא למקום המחבוא. אדם זה — לייזר רזניק — היה יושב־ראש ה„יודנ־ראט" בדרוהיצ׳ין. הוא הפציר בבניו שנסעו עמו בקרון לברוח, אך הם סירבו לקפוץ, והוא החליט להציל את עצמו.

בהמשך המצעד לעבר סמיאטיץ׳ נתפרדה הח־בורה. שלושה מאנשי דרוהיצ׳ין נשארו בסביבתם. שלושה — מרדכי גרוסקין, רבקה גרוסקין ואני — המשכנו בדרכנו. בסביבת גרודז׳יסק שמעתי קול קורא בשמי. פולני מכר הזהיר אותי לבל נלך דרך היער, כי במקום זה הרגו 12 יהודים. בסביבת טולבין הסתיר אותנו איכר פולני במרתף של תפוחי־אדמה.

נפרדתי מהגרוסקינים והלכתי לחפש את בני משפחתי, שהיו מוסתרים עם צאתי אצל האיכר סלמכה בסמיאטיץ׳. בשעה אחת אחר־חצות הת־דפקתי על ביתו הסמוך לגיטו השומם. אשת האי־כר פתחה את הדלת ובהתרגשות של שמחה קיב־לה את פני. משנכנס בעל־הבית חיבק אותי כחבק אב את בנו האובד. למחרת בערב נפגשתי עם בני משפחתי.

במחבוא זה, אצל האיכר סלמכה, מצאנו מקלט במשך ארבעה חודשים. קשה היה לכלכל זמן כה ממושך הרבה נפשות בהסתר, והיינו נאלצים לנטוש את המקום. בחג המולד הנוצרי הרתה הגיסה ללדת. היא עצרה בקרבה כל כאב כדי שלא תתפרץ בצווחה מעוצם חבלי הלידה. התינוק יצא לאויר העולם בריא ושלם, אך נגזר עליו להחזיר נשמתו ביום היוולדו...

בסביבת דרוהיצ׳ין התחברנו חבורה של שמונה אנשים: חונצ׳ה קפלן, חיים בז׳זינסקי, אני ועוד חמישה דרוהיצ׳ינאים.

שמרנו על קשר הדוק בינינו והיינו נפגשים לעתים קרובות. הצטיידנו בנשק: רובה, אקדח, ואחר־כך גם בתת־מקלע. את הנשק והתחמושת רכשנו בכסף או תמורת מצרכים.

ראינו כחובה קדושה לנקום במלשינים ובמסגירי יהודים לגרמנים, ולגמול לפולנים על מעשי הרצח והשוד. האיכרים בסביבה ידעו יפה מי הם הנוקמים ונרתעו מלהתגרות בנו. במתכוון היינו מתכנסים מדי פעם במקום אחר, כדי להפגין את הנשק המועט בו היינו מצויידים.

26 חודשים חיינו בתנאים של מחבוא והגנה מתמדת על חיינו — עד השיחרור הסובייטי. היו אלה ימים של מאבק בלתי־פוסק עם האורבים לנפשנו ושל הכרח לדאוג לקיומנו הפיסי.

רשם מפיו: יצחק קפלן

י. גבעוני

1948: אגרת מעיר ההרגה

סמיאטיצ׳ה. בניין תחנת־הרכבת איננו. רק בסיסו עומד, מכוסה דשא. צריף חדש, קטן, משמש תחנה. מכונית־משא, המובילה נוסעים מהעיר לרכבת וחזרה, מחכה בתחנה. עליתי בה. התקבצו נוסעים וצרורותיהם. יהודים רבים כבר איני זוכר מעיירתנו, גויים — על אחת כמה וכמה. זרותי־יהודותי מושכת תשומת־לב. שגצ׳ל קטן, פטפטן ושחצן, מוכר כרטיסים: חמישים זהוב הכרטיס. כרטיס מודפס: „ספולקה קומוניקציינה־סמוחודובה בסמיאטיץ׳. סמיאטיץ׳ העיר — התחנה״. משמר צבאי מזויין בתת־מקלעים פיניים מלווה את האוטו העירה ומהעיר לתחנה. עם צאת המכונית לדרך הם טוענים את נשקם. הכפר ליד התחנה שלם. הכביש מאובק מאוד, ענני־אבק לבנים מכסים את הנוסעים. עברנו את ה„זקרנט״ המפורסם, פרשת־הדרכים דרוהיצ׳ין־סרנאקי־סמיאטיץ׳־התחנה. הכפר בדרך קיים. לא הרגשתי בכניסה העירה. הכול שונה, לא הכרתי דבר. עוד אני מפנה ראשי ומחפש אחיזה בזכרוני, והנה המכונית כבר בשוק העיר, ב„רינק״, מתעכבת ליד חנות־האמרשלאג (לשעבר! הכול לשעבר. כל השמות שאזכיר הם שמות שהיו. אין יהודי בסמיאטיץ׳!).

ירדנו מהמכונית. שיפשתי עיני במבוכה, כמחפש דרכי האבלה. השעה קרוב לשתים־עשרה בצהריים. מכונית לרכבת בחזרה — בשתיים אחה״צ. רכבת נוספת יש גם בשש בערב, אבל אין קשר לתחנה. מה לעשות כאן? לחזור מייד, לחפש עגלה בערב או ללכת ברגל לתחנה, או ללון הלילה כאן? אולי להיכנס ל„מלון״, לפשוט את המעיל, להתרחץ, להשאיר את התיקים, לבל תבלוט כה זרותי בזמן הביקור בעיר? התחלתי ללכת ותיקי בידי, וכה צעדתי בעיירה שעתיים עד המכונית הבאה. כל הביקור נמשך שעתיים, ויותר מזה לא היה מה לעשות, אולי גם לא רציתי יותר לשהות, ובעיקר לא י כ ו ל ת י עוד לדרוך על אבני המקום הזה. כוח אחד מושך לשהות־לראות־לספוג־לרוות פינת־מכורה זו, וכוח שני מושך: לברוח! נסעתי.

עוד באותו יום חזרתי דרך שדליץ לוארשה. חזרתי שבור. יום מדכדך. חוויה בלתי־נשכחת. זכרון לכל החיים. זכרון כל־כך עצוב.

סמיאטיץ׳ כבר אינה עיר. זה כפר בדמות עיירה. הכול התכווץ, הכול כל־כך עלוב, מכווץ וקטן, הכול כעל כף־היד. ודממה, דממת־מוות, מהלכת בכל הרחובות, בכל הפינות. הנהר „שלנו״,

הקמיונקה, איני יודע מה קרה לו, התייבש, התכווץ לחלוטין, פלג צר מאוד זורם מתחת לגשר „אונטערן בריק". האם מושגי־הגודל שלי השתנו במשך הזמן, או שגם הטבע כאם מבכה את השממון ואף הוא התכווץ־הצטמק בצער? סמיאטיץ' זאת החרותה בלבנו באהבת־ילדות ובכיסופי־נעורים, סמיאטיץ' הסואנת חיים ורוחשת נוער וכולה תנועה — איננה עוד. א י נ נ ה! עיירה־כפר עלובה ודלה והרוסה ניצבת מולי. הזכרון מתעורר, מתאמץ להכיר. הנה בית זה! הנה מדרכה זאת! זאת היא סמיאטיץ', רמז של סמיאטיץ', שריד־העבר.

המכונית נעצרה, כאמור, ליד חנות האמרשלאג. בפתח שלט של חנות פולנית. בקומה העליונה, מעל לחנות, בבית טיקוצקי, כתובת הסניף המקומי של פ.פ.ר. היא המפלגה הקומוניסטית, מפלגת השלטון. ה„ברום" המפורסם, הוא ה„רטוש" הגדול, איננו. נעלם כליל. מדשאה גדולה בככר. אני מעיף עין סביב בריבוע הזה, הנראה עתה מכל עבריו: סימני המלחמה, בתים מנוקבים, חשופי־טיח, בחלקם הרוסים, חלולים. חלונות פעורים, עירום־לבנים. הרחוב הגרמני (דייטשע גאס") על כל סביבותיו, עד רחוב הדואר מזה ועד בית ליסוגורסקי מזה ועד ה„רינק" — כל זה נשרף כליל ואיננו. גני־ירקות ותפוחי־אדמה צומחים כאן, חלקות מגודרות, לעתים צריף חדש, בית־עץ קטן. כביש־הרחוב ישנו, אך משני עבריו גנים. בית־לבנים אדום, בן־קומותיים, הוא בית־המחלבה, עומד חלול ושרוף.

כל בתי ה„רינק" סביב־סביב, משלושה עברים — פרט לצד של פונדק — קיימים. הכנסיה הנוצרית לא נפגעה, כמובן. שורת הבתים של טוקרסקי, מרמור, בית־הקפה, פונדק, ריצז', בית־המרקחת, הבנק — איננה. בסביבת פונדק עומד בית עץ קטן, דומה — סנדלריה. השורה בהמשכה קיימת: בית־המרקחת הפולני, שפסל דער כלי־זמר, בית־הקפה של לוין, פלחוביץ, רובינס, בבית לוין — חנות. סביב־סביב בקו מינץ־מונצר ועד מנדלבוים־ברן־פוקס והלאה — קיים. בבית אחד שוכן כעת הדואר. בבית אחר כתובת: „הוטל". הבית של משפחת בת־שבע עומד שלם. לידו עוד בתים רבים של יהודים. בצד השמאלי, לעבר ה„שולהויף", כיכר גדולה מגודרת — שוק. בבית־הספר העברי, זה הבניין החדש, הגדול, פרי עמלו של מורנו יהודה קאהוט — שוכן בית־הספר הפולני.

יורדים לרחוב שלנו. שמו כשהיה: גרודזנסקה. בשטח חומסקי וסוקולובסקי — גן תפוחי־אדמה. אני מחפש את ביתנו־חצרנו ואיני מוצא. לא הסימטא, לא החצר, לא הסימטא השנייה, לא שטח יוסף־חיים. גנים. בערך בשטח של ביתנו עומד בית־עץ חדש לא גדול, בית־מלאכה, נגריה כנראה, ומאחורי הבית, בחצר, צריף עץ, כנראה מחסן. גדר אין. נכנסתי לרגע לחצר, מאחורי הבית. איש לא היה. גם בחלונות הבית לא נראה אדם. עמדתי רגעים נפעם־נרגש.

ביתנו, חצרנו! שלהי מלחמת העולם הראשונה והכיבוש הגרמני, עליית־הגג בשעת־מצור, חייל מכוון אקדח ללב־אמנו ותובע כסף וזהב, ילדות ובית־ספר, סוסים ושדות, תפוחי־אדמה ניגרים למרתף, אמא מקצצת בערב תפוחי־אדמה לפרות, בתנור דולקת אש לאפיית־לחם, „דער שייער", (האוסם) שמעון דש במורגים, עליית־הקיר, ליבע, תמונות טשרניחובסקי וגורקי, הספרים הרוסיים עבי־הכרס, נשף הפרידה לליבע, ביילטשע נפרדת ממני בפינת מטבח בליל צאתה לצ'ילי, חתונת הניה, „דער זאל", „דער שפייכלער", אחינו שמעון ניצב בריא ופשוט כרגבי־אדמה בחלקת ה„זאגאן" אשר באנפוליה, לילות פסח וחרדת יום־כפורים, יוסף־חיים חובב־לגימה, שייע דער געלער שמש, ווארעמע בייגאלאך, פרעגלען גריוון, פליקן פעדערן, הבאר הקרובה, שליטעלאך, קאגוט, בית־הספר, החלוץ־הצעיר, חלום...

תמונות, תמונות, תמונות. ודמעות של כלות־נפש — — —

בית מינץ עומד. למטה חנות ומספרה. הקומה העליונה, דירת דודתנו, הרוסה בחלקה, פנויה כנראה. החלונות שבורים, חלולים. בחנות הדודה, בחזית ה„רינק", גם כעת חנות, עלובה מאוד. מול ביתנו מגרשים פנויים. יותר נמוך, החל מליסוגורסקי וקיילעס ולמטה, הכל עומד, פגוע — אבל קיים. הבאר הקטנה, ממנה שאבנו מים, קיימת ועומדת. המדרכות הרוסות. גם שתי המדרכות ב„רינק": ה„טרוטואר [מדרכה] האינטליגנטי" וה„טרוטואר הפרולטרי", שתיהן מנופצות. בית העץ החדש והיפה של ד"ר גלבוים נשאר בשלמותו, גם עכשיו גר בו רופא. הנה הגשר של „אונטערן בריק". הנהר נהפך לפלג צר. בית־

החרושת של מליניאק עומד: שלד בנין שרוף וריק. החצר זרועה קוצים. כל בתי־העץ, ברחוב המוליך אל בלקס, קיימים, נדמה לי, כולם, החל מאורלנסקי, לב והלאה. בפרשת־הדרכים עולה הדרך המוליכה לכפר קיאנקה, למשק ההכ־שרה של קיבוץ „שחריה".

מימין מתחיל בית־העלמין היהודי. משלושה עברים הוא פרוץ לגמרי, גדר איננה. נשארה רק חומת האבן לאורך הסימטא שהובילה לשער הכניסה. לצד הרחוב יש גם חלק חפור, בורות חפורים. בית־העלמין לא נחרש, בניגוד למה שסופר. עוד בולטות גבשושיות הקברים. השטח הולך ומתיישר יותר ויותר. אך מצבות אין! הכול נותץ ופוזר. פה ושם שברי לבנים, אבנים, חלקי מצבות, ואף עצמות. עברנו על פני כל השטח. עוד אפשר לראות כמה בסיסי־מצבות הרוסים למחצה ויותר. בולטות מלים עבריות מטושטשות, חלקי כתובות שכבר אינם מצטר־פים לשלמות־קריאה. מצבה שלמה ישנה רק אחת ויחידה, בלבד: מצבת ר' אברהם צבי הירש בעלקעס. חזית השיש השחור שלמה לגמרי, ואפשר לקרוא את כל הכתובת החרותה בעברית יפה ונמלצת. באחת משתים־שלוש המצבות המנותצות, שניצבות עדיין, הצלחתי לקרוא עוד שם אחד: ביילא פריידא, אשת ר' יוסף מאלער, נפטרה בשנת תרפ"ט. ולא יותר. היתר — שדה. עוד מעט ייעלמו שרידים אחרונים, תנותץ החומה האחרונה.

והנה מקום הגיטו היהודי, בהמשך הרחוב לעבר הקסרקטינים. איזור בתי־עץ צריפים ומחסנים, רובם בגגות־קש, מרוכזים לאורך הרחוב ועל פני הגבעה. עוד קיימת בחלקה גדר התיל המקיפה את האיזור. עוברים ושבים, והם מעטים מאוד. בקירבת־בית־הקברות והגיטו, מסתכלים בי — הזר במקום, והיהודי (!) — בעיני אימה רצחניות. בעיקר מחייכות הנשים בלעג. אין אני נכנס בשי־חה עם אדם. ליד הגיטו נעצרים בשתיקה. כאן לא התאפקתי ופתחתי בשיחה עם פולני שכן, העובד בחצרו, מול הגיטו. הוא השתמט: מקומי הוא ולא מקומי, שמע שהיה גיטו, אבל לא ראה, היה בכפר שכן, הגיטו היה גדול, משני צדי בית־הקברות...

משני צדי בית־הקברות הובילו ב־2 בנובמבר 1942 את שוכני־הגיטו אל טרבלינקה, אל משהו גרוע מבית־קברות, אל שיא ההמצאה הבסטיאלית של התרבות הגרמנית הנשגבה במאה העשרים...

רגעי־זוועה חייתי ליד בית־הכנסת הגדול והמפואר של סמיאטיץ'. הבניין עומד וקיים, אך נקוב מכדורי־מלחמה, עזוב ומלוכלך. הדלת הרא־שית סגורה. מעבר לבית, מול הכניסה השנייה, הצדדית, עומדות עגלות כפריות טעונות שקים. ניגשנו לדלת הצדדית ונכנסנו פנימה: מחסן תבואות וכלים, מחסן מרכזי, עמודי־השיש, עליהם נשען הבית, קיימים. עוד רואים ציורים וחלקי כתובות עבריות: „רץ כצבי" ועוד. המעקה העל־יון קיים. פנים הבית עלוב ומלוכלך ומוכתם. הבימה המרכזית איננה. שם תאי־התבואות. בפי־נות — כלי־עבודה, מחרשות. נכנסתי פנימה, הסתובבתי בפנים — איש לא שאל אותי דבר. זרים באים לחנות — ואיש אינו שואל דבר. הפקיד הכיר יפה שלא קונה בא אל מחסנו. הוא השפיל ראשו על גבי השולחן, טיפל בחשבונות ולא הסתכל בי. הרוצחים והמענים מוחקים עק־בות המתים וגם את בית־הכנסת ירשו. בבית קדשנו — חזירים יהלכו. את בית התלמוד־תורה הגדול משפצים כעת ומנקים. כאן יקום אינטרנט [פנימיה] לנוער, לילדים. ובבית ה„פלטשר" ארצ'יחובסקי יקום אינטרנט לבנות. המשטרה במקומה, בביתה הישן. כל האיזור של „בית המדרש הישן", עד למרחוק, איננו, נשרף בנש־רפים.

„בית המדרש הישן". אבא ניהל את הגבאות, ואמא דאגה לתשמישי־הקדושה, לפרוכת יפה, לוילונות „עזרת־נשים". שנות־ילדות ביליתי־חייתי בבית־מדרש זה. ויכוחים על דת ואלוהות, ציונות וסוציאליזם, סערו כאן בקרבתי. לא נתתי להם מרגוע, ליהודים הנכבדים, מיוחסי „המזרח": יקותיאל קפלן, מרינברג, וויינברג, יעלקע לב, הפבריקאנט רדזינסקי. אלה היו פוטרים אותי בשה"י־פה"י: גדולים מכם רצו לשנות את העולם ולא הצליחו, ואתם זאטוטים תצליחו?...

בבית האקספוזיטורה ובבית־הדואר חנויות קו־אופרטיביות. בית נטע וויינשטין נמצא כעת בתי־קון. בית וויינברג קיים. בבית ד"ר פרליס — השלטון העירוני. על בית צוקר כתובת: רופא. בבית האחרון — בית־המשפט, דירה פרטית. והנה הפארק האהוב. משני צדי השער עוד רוב־צים שני פסלי־האריות, מנופצים במקצת. רבו־צים כשומרים עתיקים, שומרים יחידים נאמנים.

את סודות ילדותנו ואת ערגונות נעורינו במקום זה. הגן עזוב, קטן ומכווץ. איך הספיק כאן המקום לחגיגות־עיר גדולות של אלפי אדם, של אלפי יהודים? רחוב הדואר היפה והנעים, רחוב השדרות והגנים, הגדרות והספסלים, התפוחים וה„בעז" (הלילך) — כעת חשוף ועלוב. ה„שול־הויף" בחלקו הגדול בנוי בתי־עץ ובחלקו שוק־הסוסים. מול בית־הכנסת מועדון הצופים הפול־נים. ליד בית־הכנסת ובשערו התקבצו על ידי בלעג, בשמחה־לאיד. טוב להם בלי יהודים. דממת־מוות בעירם.

האדמה רוותה דמים, וכבר אין מכירים כל כתם. אלולא שרידי בית־הקברות ובית־הכנסת המחולל לא היינו מוצאים כל זכר לחיי־יהודים בעבר. הכול שריר וקיים וזורם עם זרם הזמן, רק היהודים אינם. ההשמדה היהודית האיומה, שעד כה, מרחוק, מארץ־ישראל, תפשתיה רק בכלליותה, במציאותה ההיסטורית, היתה כעת — נוכח יתמותה של העיר, נוכח השכול והשממון, ובדממת־המוות האופפת כאן — כה מוחשית, כה קרובה, למששה בידים, הנה היא פנים־אל־פנים.

הלהישאר עוד? לעבור עוד פעם ברחובות? לחפש את גבעות־החלום האהובות מאז־מאז? עוד פעם להקיף את ה„רינק", עוד פעם להציץ לבית־הילדות?

לברוח, לברוח! אבני־המקום צורבות. חונקות דמעות. לא אכלתי, לא שתיתי דבר. לא אשב לאכול בין גויי העיר הזאת. המכונית לתחנה עודנה עומדת מרחוק, מול בתי האמרשלאג, טי־קוצקי, קגן. עוד מעט תזוז. לברוח, לברוח! מיהרתי למכונית ועליתי — — —

חוה מרקוזה

ביקור בסמיאטיץ' בשנת 1957

בעת שהתעניתי בין כותלי־הכלא הצוננים בברית־המועצות; כשהרעב המציק גזל תנומה מעיני בלילות; בשעה שהשגת פת־קיבר היתה לנו חלום — אפילו במצבים אלה היו כיסופי החז־קים לזכות ולראות שוב את עיירתי סמיאטיץ', המקום שם השארתי את יקירי ואהובי; מקום בו הגיתי בחלומות־נעורים היפים ביותר, שבחלקם התגשמו ובחלקם התנפצו כגלים אלי צוק סלע.

ימי הסוהר והמחנות ארכו כנצח, אך התקווה והאמונה שיבוא יום, ואשוב לראות במו עיני את העיירה, אליה התגעגעתי בלב דומע — תקווה זו נסכה בי כוח לשאת בכל התלאות שפקדוני. ויום זה נכספתי לו — בא. שוחררתי מהמאסר בארץ, בה חלפו מיטב שנות חיי. לא יכולתי להי־שאר שם אף יום אחד נוסף, ועשיתי את דרכי לפולין.

שלחתי מכתב לילדי בארץ־ישראל וסיפרתי להם, שיש בדעתי לנסוע לסמיאטיץ'. הם מדברים על לבי שלא אסע לשם, כי הביקור כרוך בסכנת־נפשות. אך מנוי וגמור עמי להגשים את אשר הגיתי בכלא — תהיינה הנסיבות אשר תהיינה. השנה — שנת 1957. אני יושבת ברכבת הנוסעת לעיירתי. אני מחפשת בתאי הקרונות פני יהודי, אך אין למצוא כאלה. הרכבת נעצרת בתחנה. מה שהיה איננו עוד! אנשים יורדים ויורדים, אך אין ביניהם אף יהודי אחד. הלב נצבט. העינים נובעות דמעות. אני מתאמצת להבליג על הבכי, השם מחנק לגרוני — מפני האנשים הזרים בקרון. אך שכנתי למסע הבחינה בדמעותי. פנייתה העדינה אלי והתעניינותה בחוויותי אמנם ראויות לתשובה, אך הקול נתקע בגרוני. לשוני נאלמה בפי. עד שהתאוששתי נמשכה שעה ארו־כה. ידידתי החדשה הביעה השתתפות בחוויותי הקשות. היא מגלה עניין במטרת נסיעתי לסמיא־טיץ'. סיפרתי לה מאין אני באה ועל געגועי הח־זקים בכל שנות־חיי הקשים מנשוא, לראות את עיר הולדתי. היא הבינה לרוחי, דברי נפלו על לב מרגיש.

הרכבת חונה בתחנת סמיאטיץ'. האשה הנוצ־ריה, לפניה גיליתי את צפוני־לבי, אינה מניחה

לי לנסוע לבדי לעיירה. בינתיים ירד הערב. הנוצריה פונה לאיש־המיליציה בתחנה ומספרת לו, שהיא מזמינה אותי לביתה ללינת־לילה. מדבריה נקל היה להבין, שבסמיאטיץ׳ של עכשיו מזומן לי מקום־לינה רק ברחוב...

חשתי, כי במצב זה היתה לי האשה הנוצריה, שהכרתי רק מקרוב, לידידתי הקרובה ביותר. היא הביאה אותי אל ביתה והציגה אותי בפני בעלה. המארחת הציעה מיטה והראתה לי את המשכב שהוכן בשבילי. הנני יגעה מהמסע ורוצה להירדם, אך לא זהו המקום למנוחת ראשי. אני שוכבת בעיניים פקוחות באפילת הלילה והוגה...

כל יקירי, כולם, נספו כאן. סיוט איום. אף אחד לא נותר...

כל העיירה עונתה עד מוות ע״י הפושעים הגרמנים. שריד וזכר לא נשאר מיהודי סמיאטיץ׳. נפשי התענתה מרוב מחשבות, וכל הלילה התהפכתי על יצועי.

עם בוקר עמדתי לצאת לדרך. אך מארחי אינם נותנים לי לנסוע לבד: בעלה של הנוצריה ילווה אותי לסמיאטיץ׳. דלה שפתי כדי להביע את רגשותי בשעה שהגעתי העירה.

הרחוב הראשון בדרכי, רחוב כרי־הדשא („די לאנקעס״) — שלם. רק בתים אחדים נפגעו. העיירה בכללה לא ניזוקה בהרבה, חוץ מה„ברום״ שנהרס כליל ונמחה מעל פני האדמה. במקומו קיים עתה גן עירוני. משהתקרבתי לעצים הצעירים, שניטעו שם, חשכו עיני ואיבדתי את חושי. צלילי המוסיקה הרעשניים, שהידהדו מתוך מגביר־קול של ראדיו, הלמו ברקותי ולא ידעתי את נפשי. בכעס פניתי אל מלווי: מי צריך כאן מגביר־קול זה ?... מחשבתי היתה נתונה לאלה, שחיו במקום הזה ואינם. המלווה התנצל לפני, שהוא אינו אשם בכך. ישבתי בגן, משמע בתוך ה„בראם״, על ספסל ולא יכולתי להינתק ממקומי, עד שהמלווה נטל את ידי והרחיקני מן ה„בראם״.

אני מתבוננת בחלונות הבתים. כל העוגמה והיגון שבעולם נשקפים מהם. בכל מקום שורר עצב נורא, כאילו כלו החיים מן העיירה.

נכנסתי לבית, בו גר מנדיל קראמער ומשפחתו. הכול עומד במקומו כשהיה. אותם רהיטים, אפילו המזוזה, אותו דוכן שבחנות, לידו מכרה אשתו רבקה את מי־הסודה — באותו מקום ממש, עמדה אשה נוצריה שחיכתה ללקוחות. היא שאלה אותי מה רצוני. השיבותי לה שהנני אחיינית של רבקה קראמער. היא נחרדה לתשובתי מחשש, שבאתי לתבוע את החזרת הרכוש של בני־משפחתי...

שוטטתי ברחובות, ביקרתי ב„הויף״. לא יכולתי להינתק מן הבתים בהם גרו האנשים היקרים כל־כך כמשפחות ויינשטיין, צוקער ופאכטער. הגן קיים כבעבר, אך מראהו השתנה. העצים כאילו סיפרו לי בלשונם כל מה שהתרחש כאן במרוצת השנים. כל אבן דובבה בי רגשות עמוקים ביותר. שעה ארוכה השקפתי על בית־הכנסת ההרוס, בו היו מתכנסים תושבי העיירה לעת־צרה ובימי־שמחה לצקון־לחש ולתפילות. הייתי ברחוב שמאחורי הכנסיה („אונטערן קלויסטער״). הכול עומד במקומו. ההר לא התמוטט ולא זע. ביקרתי בבית־העלמין. הכול נשחת ונהרס. אפילו למתים בקברותיהם לא נתנו המרצחים מנוח. רק שם אחד מהחרותים על מצבת קבר־האחים אני זוכרת: מויטע לעוו.

בדרכי חזרה נקרתה לי אשה נוצריה, שזכרה והכירה אותי. היא סיפרה לי באלו תנאים איומים חיו היהודים. נמצאו נוצרים שהיו מגניבים בהסתר פת־לחם לגיטו. אך גם „אושר״ זה לא האריך ימים. הגרמנים גירשו את היהודים לתחנת הרכבת ושם דחקו אותם לתוך קרונות של סיד. היללות וההתייפחויות של הנרדפים למוות נשמעו למרחקים. אשה זו סיפרה לי גם על הורי: אבי שמעון מרקוזע ואמי פייגע ואחותי חיה׳לי. בעלה מענדיל והילד נפתלי׳בקע נשלחו לביאליסטוק. לאחותי חיה׳לי היתה הזדמנות למצוא מחבוא עם בעלה והבן אצל נוצריה במרתף, אך היא לא רצתה להיפרד מהם ועד לרגע האחרון היתה יחד עם הורי.

לא יכולתי להבליג, וכשדמעות נקוו בעיני הטחתי כלפיה, שהרבה אשמים גם הפולנים במה שקרה. היא הודתה, שאמנם רבים־רבים מהם שיתפו פעולה, ויש להם חלק באסון הגדול.

תרגם: י׳ קפלן

כָּל עֲיָרָתֵנוּ אֵיךְ הָלְכָה לִקְרַאת מָוֶת,
אֵיךְ לִקְרַאת מָוֶת הָלְכָה הָעֲיָרָה?
נָשִׁים חֲסוּדוֹת בִּתְפִלָּה עַל שְׂפָתַיִם,
יְהוּדִים – יְהוּדִים בִּדְמָמָה נֶאְדָּרָה.
נְעָרוֹת חֲמוּדוֹת בְּפִלְיאָה שֶׁל עַצֶּבֶת,
תִּינוֹקוֹת בֵּית רַבָּן בִּתְרוּעָה סֹעֲרָה.
הַאִם לֹא תִּשְׁמְעוּ אֶת שִׁירָם מֵאַפְסַיִם?
הַאִם לֹא תִּרְאוּ נִפְתָּחִים הַשָּׁמַיִם?
כָּל עֲיָרָתֵנוּ כָּךְ הָלְכָה לִקְרַאת מָוֶת,
כָּךְ לִקְרַאת מָוֶת הָלְכָה הָעֲיָרָה.

(ש׳ שלום, „תהלוכה״)

ואלה שמות

בני קהילת סמיאטיץ׳ הקדושה

שהושמדה בולה, מנער ועד זקן, טף ונשים,

והרב דמתא, ר׳ חיים ברוך גרשטיין, אתם

(נרסמו על סמך עדויות
של שרידי הקהילה)

א

אברבנאל אסתר ובעלה וילדיהם
אוברקוביץ אברהם יצחק ואסתר גיטל ; בנותיהם: אטיל ושיינה
אוברקוביץ זאב ומלכה
אוברקוביץ זליג ומשפחתו
אוברקוביץ מנחם מנדל והינדא ; בתם בלומה
אוירבוך בלומה
אוירבוך יוסף דוד ופרידה ; בנותיהם : בילצ״ה ואסתר
אוצ׳יטל אליעזר
אוקסנהורן טויבה וילדיה : שושה, למל ואסתר
אוקסנהורן יוסף
אורישס אלטה, דב, דוד, מנדל, פיגה, רבקה
אורישס יעקב וגיטל ; בניהם : שמחה, יודל, הרשל ומאיר
אורישס יעקב ומלכה ו־6 ילדיהם
אורישס יעקב ותנה
אורלינסקי זלמן ואשתו ; בנם פישל ; בתם גיטל
אורלינסקי חיים וחוה
אורלינסקי יעקב
אורלינסקי ליפה ואשתו
אורלינסקי משה וריזל ; בניהם : יעקב וזלמן ; בתם גיטל
אורלנסקי ראובן ושרה ; בניהם : אנשל, נוסקה, חלחל, צאלקה ; בתם רבקה
אורנשטיין משה וחנצ׳ה ו־6 ילדיהם
אידלמן יצחק וגולדה
אידלמן מאלה ובניה : חלחל ומשה ; בתה דבורה
אידלמן משה וגיטל
אייזנברג יצחק
איקס אריה
אלצ׳אק חוה
אנגלדר משה וצישה
אפלבוים תנה, חנינא, רחל
אפלבוים משה
אקאם הניך, זונדל, טויבה, יוסף
אקאם יעקב וליפצ׳ה ; איסר וזאב ; גיטל, לאה, ריקל, שינה
אקאם יעקב יוסף ושרה ; אברהם וחיים ; גיטל
אקאם ישעיהו ובניו : מנדל, אליעזר ויצחק
אקסטראקט אברהם, אטיל, באשה, פרידה
אקסטראקט יעקב וחנה וילדיהם
אקסטראקט משה צבי ואשתו וילדיהם
אקסטראקט שאולקה וטויבה־ליבה
אקרמן פייבל
אקרמן יעקב ורבקה ; בנותיהם : רחל וגולדה
אקרמן ישראל ואסתר וילדיהם
אש נחמן וצפורה ; בתם הניה

ב

באך מנדל ואשתו
באלגליי ושלושת ילדיה
באלגליי יעקב
באראן יצחק, מאיר
באש חיים וחיה שרה ; בנם בנימין ובנותיהם באשה וקילצה
באש יצחק
בודניה משה, רויזקה, חיים יצחק וגולדה
בודני ראובן
בודניס אליהו
בוז׳נה מניס ומנדל ; בניהם שלמה ובריל
בוז׳נה שמואל ושפרה ; בנם שמחה מאיר
בוימן דוד והניה ; בניהם משה והרשל
בוחמבה חיים, שפסיל
בונדה ציפה ובנותיה : יהודית, פרומה ושיינה
בונדנר ברוך
בוצ׳אן אברהם מתתיהו
בוצ׳אן דוד שלמה ומאשה ; בנותיהם : דינה ומייטה
בוצ׳אן פשה־מאטל
בורשטנבינדר רבקה
בוק מאיר
בז׳ז׳ינסקי פייבל, אברהם, יצחק, נחום, רחל, ליבה
ביזנר מנס
בייליצקי אסתר, חנה, פרומה, שרה
בינדר נחמן וריקל ; בנם שלמה אליעזר
בינדר חייקל
בירנבוים שפרה ובעלה
בלומברג פסח
בלומנפלד חיים, מוניק
בלושטיין משה
בלקס הרשל ומשפחתו
בנדנר בריל ליב
בקר שמואל ואשתו ; בנם משה ; בנותיהם : חיה ולאה
ברגמן
ברונרוט יצחק
ברוקר ראובן וגננדל ; ברל, ישראל אהרן, פרל, מרים

ג

גבירץ יודל ונחה ; בניהם דוד ושמואל ; בנותיהם : אסתר ופייגה
גבירץ חנה ובנותיה : חנה וינטה

גבירץ — וחיה פרל
גבירץ יעקב, ראובן
גבריאל —
גובר טוביה
גודלניק יוסף ושרה ; בתם שיינה שרה ובניהם : אהרן, שלמה ופישל
גוזבאגדה יצחק ליב ואטי לאה ; בניהם : יוסף ודוד ; בנותיהם : פרומה, שיינה והגיה
גוטליב אברהם
גוטמן הרשל, יצחק
גוטמן יוכבד ומשפחתה
גולדברג אלכסנדר־זיסקינד ודבושה ; בנם דוד ; בנותיהם : אסתר, יהודית ופריידל
גולדברג בנימין, גודל, חייקה, רחל, יצחק
גולובוביץ נתן, בילה
גולומב דוד ורבקה ; ילדיהם : מלכה ואידל
גוס יחיאל ופייגה ; בתם גולדה
גוס נתנאל ואשתו ובתם
גורביץ חנא ושרה ; ילדיהם : מוניה, לישקה, ליבה ואסתר
גורדון יחיאל ונחה
גורפינקל דוד ופרל ; ילדיהם : ברינצ׳ה, ינטל, חיים ברל
גייבר פייגה
הד״ר גלבוים ואשתו וילדיהם
גליקס ברצ׳ה, ליבל
גפן הינדא ובניה : אהרן ומשה
גרבר אברהם ורבקה
גרבר ברל וזלדה
גרבר יצחק וזלדה ו־3 ילדיהם
גרבר לוי וריזל ; בניהם יעקב וגרשון ; בנותיהם : חסיה וחיה
גרבר לייבל ומאשה ; בנם יואל ; בתם פייגה
גרבר שמואל יצחק ומרים
גרבר : חיה דבושה, יוסף, יודל, ליבה, מרדכי, פסח
גרודנינסקי לייב ואשתו ; בניהם : אלתר, מנחם ומשה ; בנותיהם : טמה ומייטה
גרוניצ׳יק יוסף
גרוסקין אברהם ; בניו : יצחק וקלמן ; בנותיו : שיינה ולאה
גרוסקין דוד נח, ובילה ; בנותיהם : שרה, בריינצ׳ה ונחה
גרוסקין קלמן ורוזה
גרוסקין מרדכי, פרידה
גרינברג יודל ופשה רחל
גרינברג : האחיות מלכה ומינה
גרינברג אברהם ופרידה ; בניהם : יודל, זאב ומשה ; בתם ריזל ובעלה וילדיהם
גרינברג יוסף
הרב גרשטיין חיים ברוך הכהן והרבנית שרה

ד

דבש מינדל
דויטש : אהרן הירש, אידל, חיים לייב, לייזר, משה, נאנה, רחל
דולינר : יוסל, ליבה, אשר, יעקב ונתן
דולינר משה ומינדל
דולינר : שלמה, שמואל, קדישיכה
דומברובסקי השל
דומברובסקי שמואל ובייליקה ; בניהם : משה, מתתיהו ולייבל ; בתם ציפה
דוץ —
דזים אברהם יצחק ורחל ; בתם טויבה
דסל מנדל ; בנותיו : בונה, דובה, הינדה, לאה
דרוגוצ׳ינסקי בנימין
דרוגוצ׳ינסקי חלוה ולאה
דרוגוצ׳ינסקי אריה־לייבל וחיה שרה ; בנם ישראל
דרוגוצ׳ינסקי לייבל ומרים
דרוגיצקי — המשפחה
דרוקר הירשל

ה

הורביץ אבא ושושקה וילדיהם
הורוביץ : אליהו, אסתר, בנימין, לאה, בלומה ושרה
הימלברג : אברהם וחיים ; גיטל ופייגה ; משה מנדל ; שרה־ריזל, בינצ׳ה, ציפה ואייזיק לייב הירש ישראל
המרשלאק שמעון

ו

ואטניק אליעזר
ואפניאש יעקב
וולאך אברהם
וולאך פישל לייזר וביניה ; בניהם : שמואל, חיים, וולף ; בנותיהם : חנה ופייגה
וולף ברוך
וולצ׳ינסקי יצחק ושיינה חיה ; בנותיהם רחל ושרה
וולצ׳ינסקי : אריה, וולף, יעקב, מלכה, מנחם, משה
וולקר אברהם אליהו
ויזנברג אהרן דוד
ויזנברג יוסף ושפרה
ויזנברג השי ומינדל וילדיהם
ויזנברג ירוחם
וייגוט לייזר

ויינברג יעקב ולאה
ויינברג: אליק, אשר, פריידל
ויינגרש ברל ואיטה לאה
ויינגרש ליזר ופשה וילדם
ויינשטוק בן נחום — 8 נפשות
ויינשטיין־קירשנבלום ניסה וחיים, פייגה וביניה
ויינשנק משה ושיינה
ויינשנקר ישעיה מאיר
ויינשנקר מנדל ואיטקה
ויינשנקר משה אהרן ושיינה; בתם חוה
וייסברג אהרן ואלקה
וייסמן: אברהם, אריה, יעקב, מינדל, שמואל
וייסמן דויזקה
ויירניק הניה ושרה
וילצעק ישראל
ויניאר משה ואשתו ובנם
ויגר דוד ואסתר; מרדכי, יוסף, שרה ומלכה
ויגר פסח וגיטל; בנם לייבל
ויגר משה ושיינה
ויגר מוטל
ויסוקר שלום
וארהאפטיק חיים ושרה
וארהאפטיק יצחק ואסתר
וארהאפטיק חלחיל
ורונה: אידל, הניך, שמואל

זאם אברהם ואסתר; דוד, יעקב, חנן ויוסף
זבלודובסקי בילה ומשפחתה
זבלודובסקי דניאל וחיה פייגה; בנם הרשל
זבלודובסקי מאיר וסבינה; בתם דניאלה
זבלודובסקי מרדכי ומשפחתו
זובאק אלתר
זחל חיים
זוירמן שמחה
זולטאק חיים ואטיל; בנם צבי
זולטאק רחל, שיינהלי, מלציה, אליהו, אטיל ופייגה
זולטאק: אברהם, אידל, גדליה לייב, גיטקה, חיים ברל, יהושע, יעקב, יצחק, ישראל, נתן, קלמן, לאה
זים: אלתר, בובל, חיה, יוסל, משה, נחה, אוסטר
זוננפלד ברוך ואסתר
זוננפלד זלמן ראובן ומנוחה; בניהם: עקיבא וישראל; בתם לאה
זוננפלד: אהרן, באשקה, משה, פסח
זוננשיין —
זיונצ׳יק ריבה
זילברברג ביילה
זינגר אלתר, צ׳ארנה ושמחה
זינגר מנדל ואשתו
זינגר נחום ואשתו; בתם חוה
זינגר פישל ופריידה וילדיהם
זינגר: אהרן דוד, חיים צבי
זקס —

ח

חווילצ׳יק ישראל
חולובסקי ואשתו; בניהם: ברל, גרשון ולייבל; בתם חוה
חומסקי הרשל ורחל
חומסקי שבתאי ושרה; בנותיהם: שושנה רחל
חייט הניה
חיסוה׳ס ברל
חשה׳ס הרשל
חשקה׳ס יעקב; —; שמחה

ט

טביה חלף
טוכהבר יהודה ופייגה וילדיהם
טולבינסקי אברהם משה ותנה ובניהם יחיאל, קלמן ופייגל
טוקרסקי, ברל, גדליהו, נוסקה׳לי
טוקרסקי יהודה ופייגה וילדיהם
טוקרסקי משה ונחמה; בתם מאשה
טוקרסקי קלמן וילדיו: טובה ומנס
טורנובסקי חיים
טייטלבוים נחום ורייזל וילדיהם
טימאך ישראל
טיקוצינסקי בצלאל
טיקוצינסקי פסח ופייגה
טיקוצינסקי ציפה גיטל וילדיה
טיקוצקי יעקב והניה; יצחק לייזר ואברהם
טנביצקי משה מרדכי; בנו ישראל; בתו עם בעלה וילדיהם
טנביצקי שיינה
טנדניק: בן ציון, הניה ושרה
טפר: אפרים, אליעזר, יהושע, יונה, יעקב, לוי, סאמי
טפר יונה ולאה; מנדל, רחל, דבורה וזליג
טפר משה, הניה, יוכבד ומאשה
טפר שמאי ובאשה
טראטש: אלתר, אידל, בנצל, שלמה
טרגר — ובתה
טרושינסקי פסח נח ורייזל; בנותיהם: חיה, פרומה ורחל

טריגובסקי אברהם וגילה ; בנם יצחק
טש יצחק צבי ותמה ; בנותיהם : לאה, שושנה
עם בעלה ו־4 ילדיהם
טשאפניק יצחק ושפרינצה ; בנותיהם : לאה והניה
טשאפניק ישראל ובלומה
טשאפניק שמעון ורבקה ; בנם אליהו
טשאפניק אנשיל ושבתי
טשומבה —
טשסלר זכריה ומנחם
טשרניאק : אבא, גרשון, חלחיל, משה

י

יאבלון שמאי־יודל ואשתו
יאבלון אלתר ואשתו וילדיהם
יאבלון זיסל ובעלה וילדיהם
יאבלון : אהרן, ביינישׁ, גליקה, חשה, יצחק,
יהושע, ישראל, ניסל
יאבלון מרדכי ואסתר ; בתם רבקה
יאבלון משה ואסתר ; בנם קלמן ; בתם שרה
יאבלון שבתי ומשפחתו
יונה׳ס חיים והינדה
ילין פייבל

כ

כץ גרשון עם אביו ואמו וכל משפחתו

ל

לב בנימין ומייטה ו־2 ילדיהם
לב יואל ואיטה
לב משה ואלקה ; בנם מיכאל ; לאה וליבה
לב שלמה ואסתר לאה ; בניהם משה וחיים
לב : חיים לייב, לייבל, ריקל, שמואל
לב־כהן צביה
לבנדז חיה פייגה ; חיה, שרה ופרומה ובנה
לבנדז יואל
לוין דוד וסימה
לדרמן פסח
לוין חיים ואסתר ; בתם יינטה
לוין : גרשון, מלכה, נחום
לויפר : אהרן שמעון, חיים, יצחק, מרדכי
לונדון זיידל ואשתו ; בנם יהודה ;
בנותיהם : לאה וחוה
לונדון מאיר ופייגה ; בנותיהם חוה ובלפוריה
לונדון יהודה ושמחה
לונדינסקי : טוביה, יצחק, ירוחם, שרה
לונדינסקי לייזר וגיטל ; בניהם : בובל ושמעון
לושיצקה מאשה ; בתה מינדל
ליטבסקי־קורמן גולדה
ליטמאנס שלום
ליונצ׳יק —
ליידק : בנימין, הרשל, שמואל, בן־ציון
לייזרוביץ׳ יוסף וברכה
לייזרוביץ׳ לייבל ומרים
לייזרוביץ׳ יצחק הירש
ליכט : לייבל, שמואל, לאה, רחל ושרה
ליסגורסקי שמואל ורחל ; בניהם : פסח, יהודה,
ישראל, בתם פסיה — ומשפחותיהם
ליפס חיים ויצחק
ליצקאם זלמן וסוניה
לרמן בנימין וגולדה ו־5 ילדיהם
לרמן יוסף ושושנה ; בניהם : משה, דוד ומרדכי ;
בתם צפורה
לרמן מרדכי ודוד
לרמן נתן

מ

מגיד הדס
מובשוביץ צבי ושרה
מוזיזאנצ׳יק מאיר וטובה וילדיהם
מוזיזאנצ׳יק משה חיים
מוזיקנט פייגה ; מרדכי ורויזקה ויצחק ופשה ;
דוד ופריידה ויצחק ורבקה ; יצחק ומאשה
ואברהם, פשה ולאה ; חיים־מוטקה ודבושה
ופשה־רחל, שיינה ולאה ; ברציה וליבה ; בלומה
ובעלה ישעיה וילדיהם ; אברהם, אסתר, ראובן
מונצ׳ר זינדל וזלדה ; ילדיהם : חנה, מנס ופרומה
מונצ׳ר יעקב והניה ; בניהם : בוטשה, חנא זינדל
מונצ׳ר לייבל ונחמה וחיה, שרה וחנה
מונצ׳ר ראובן ; בניו : קובה ומולק ; בתו שיינצ׳ה
מורר זאב ואשתו ; ילדיהם ישראל, שמואל וגיטל
מורר פסח וחנה ; בניהם : בנימין, ברל, הרשל
חיים, דוד ; בתם מלכה
מורר : לייבל, לייזר, מאיר, קלמן
מושונז׳ניק יחיאל, בילציה, מהכה, חנן
מזור : גדליהו, ולחיל, יהושע, יוסף, משה
מייקלר : הרשל, ישראל, משה
מילניצקי שבתי ומייטה ; יוספה, מלה וראובן
מילנר מנדל וגולדה ; בנם שלמה ; בנותיהם :
פייגה ומרים
מילגר שמואליק
מינץ ישראל וילדיו : ברכה, גלה, הרצל
מינץ פייגה ובתה איטקה
מינקס (קופרמאכר)
מינקס שלמה
מירסקי שרגא ורבקה ; בנם שלמה
מלאך משה

מליטוביץ מוטל ושיינה ; בניהם : אפרים, אשר, מיכל, שלמה ; בנותיהם : פרומה, פרידה
מליטוביץ שלמה ומיכל ; בנם אשר ובתם אסתר
מלמד דוד וחנה
מלמד : הרש מיכל, יעקב, משה מיכלס, שפנא
מלמד שלמה וגיטל ; בנם זיסל ; בתם אסתר
מלניקר השוחט
מנדלבוים : אברהם, זלמן, יצחק, מרדכי, משה
מנדלסון חיים ; משה׳ל
מנדלסון שלמה ומנוחה
מס : ברל, זינדל, זלמן, משה
מסונז׳ניק ישראל
מריזנברג אריה צבי ואיטה לאה ; בתם שרה
מרמור אורי ומלכה ; בנותיהם : אטיל וריבה
מרמור לייבל ופסיה ; בניהם : ישראל וחיים
מרמור יואל ומלכה
מרמור משה ורחל ; בתם ליבה
מרמור ניגה
מרמור שמאי
מרקוזה חיה ובעלה ; בנם נפתלי
מרקוזה שמעון ופייגה ; בנותיהם : לאה וחיה
מרקוספלד יצחק ורייזל ; בנם יוסף

נ

נובוגרודסקי —
נוביק : בנימין, ליפא, מוליה, ניסן
נוסבאום ניסן
ניפלוטניק זלמן ושרה גישה
ניפלוטניק יוסף ומאטל ; בנותיהם : זהבה וחנה
ניפלוטניק יעקב ואשתו ו־2 ילדיהם
ניפלוטניק יצחק ומאשקה ו־4 ילדיהם
ניפלוטניק משה וגולדה
ניפלוטניק טויבה, יהושע, ישעיה, שפסל
נכטיגל יהושע וגיטל ; משה
נמיחובר פשל
נתנאל ודובה

ס

סאלאט ברל והרשל
סאלאט שמואל ובײלציה ; בניהם : גציל, יחיאל ושלמה ; בתם אסתר
סוטניק זליג
סויקה יצחק ואסתר ליבה ; בניהם חיים ולייבל
סולאנסקי יהודה ודבורה ; ברלי ופייגהלי
סולאנסקי יצחק (איציי) וחיים
סופר יוסף וציפה ו־5 ילדיהם
סוקולוב —
סוקולובסקי : אברהם, שמחה, מנדל
סוקניק משה חיים וילדיו
סוקניק קלמן ואסקה וילדיהם
סוקניק שמואל ורויזה והניה, חיה ומינדל
סוקניק : נעמי, נשקה, קלמן, שבתאי
סטולאר פישל ושלמה
סיר ישראל וחוה ; בנם הרשל ; בתם מרים
סלוחובסקי חנה־לאה ; הנה לייבל ; בתה איטקה
סלוחובסקי ישעיהו ורחל ; בנם חיים ; בנותיהם : אסתר, שיינה וחיה
סלוחובסקי : ישראל, ליטמן, לייבל, משה, נתן
סמולוק אהרן וטילה ; בנם משה ובתם גיטל
סמיאטיצקי יעקב ולאה ; בניהם : נחמן ודוד
ספוז׳ניק אלתר וישראל
ספיבק אלקה
ספר־מאכר
סקורה ברל ומיכל
סרני משה

פ

פאנדריק : אליעזר ואסתר ; ישראל, חומה, גולדה, פייבל
פבריקאנט לאה׳צ׳י
פדרמן —
פוטרמן יצחק ומינדל ; בתם פריידקה
פוטרמן ישראל ושלמה
פומראנץ חיים
פונדיק : אסתר, אליעזר, חיה־טויבה, מנדל, משה, שלמה
פונדיק : ברל, חיה פייגה, מנדל, מלכה, בילה, חבי, פרידה
פונדיק משה ולאה־פועה ; בנם גדעון ובתם רבקה
פוקס בנדט ואסתר ; בנם שלמה ; בנותיהם : רחל ונריטה
פוקס בנימין ושפרה ; בתם בלומה
פוקס בנימין ואטיל
פוקס משה ורבקה ; בניהם : שלמה ובנימין ; בנותיהם : חיהלי ורייזל
פוקס נח ורחל ; בתם איטקה
פוקס : חיים, יידל, פישל, פסיה, רייזל
פורטנוי משה והניה
פטאק אברהם
פיינשטיין מנדל
פייקר : אטיל, חיים, חנא, יוסף, יצחק, פישל, ראובן
פילכוביץ מאיר ואיטקה ; בנם ולוויל
פירר אייזיק ויינטה ; בניהם : אריה, חיים בר, יעקב, פינצ׳י ; בנותיהם : ביילה, חנה, שפרינצה

פירר חיים בר ומושקה ; בנם לייבל ; בנותיהם : ביילה ורבקה
פירר יהודה ואלקה
פירר מאיר ורבקה ; אהרן, משה ; ביילה
פירר פנחס ואסתר שרה ; בניהם : יודל, יצחק ומרדכי ; בנותיהם : חיה, שושה, שפרינצה
פירר פנחס וחנה ; בנם נתום
פירר ישראל, לאה וביילה ; קלמן וחנה
פיש יוסף
פישלסון —
פלאם ברייינה ; בניה : יעקב ומתתיהו
פלדמן זנויל וביילה ומשפחתם
פלדמן יוקל ומלכה ; בתם אסתר
פלדמן יצחק ומנדל ; בנם גיטל
פלוטניצקי שמאי וגיטל ; בנם זאב ; בנותיהם : פייגל וזלדה
פלוטניצקי : ולוויל, חיינה, יוסף, משה, נעמי, פנחס, קלמן
פלוטניק זלמן
פלוטניקוב —
פנחסוביץ משה ואשתו ו־3 ילדיהם
פנקס —
פסטק יעקב
פסטרנק פנחס
פקר דינה
פרבר יעקב וניחה ; בניהם : שמואל ומשה
פרבר מאיר ושושקה
פרבר משה, שמאי, סימה
פרוסניצקי דוד
פרוס : ישראל, פינקי, שמואל ואבי, שמחה
פריינץ דוד ושיינה ו־6 ילדיהם : אבא, דבורה, חיים, לאה, רבקה ומרדכי
פריינץ דוד ואינדה ובנותיהם : מטל, לאה ושרה
פריינץ הרשל וביילה ואיטקה, פרל, גיטל, אבא, מרדכי
פריינץ חיה (חייקה) : בנותיה : ביילה ורבקה
פריינץ יוסף ומינדל
פריינץ פייגה ; בנותיה : לאה ופרל
פרץ מלכה

צ

צוקר יואל וגיטל
צוקרמן ישראל ואיידל
צוקרמן — (שיינקר)
ציזיק אברהם
צייק אהרן אליהו ואלקה־חיה
צימבאליסט : אבא, מאיר לייב, שיינה
צימבאליסט יוסף לייב וחנה ; בניהם : הרשל וישעיה ; בנותיהם : בלומה וניטה
ציפלביץ מנס ואשתו ; בניהם : ברל ושמואל
ציפלביץ יעקב, שלום ושמעון
ציפלינסקי נחום וחיה ; בניהם : דוד, חיים, רפאל ושלמה ; בתם מרים
צירולניק —
צמח שכנא ושמואל

ק

קגן אברהם וחנה־רחל ; בניהם : חיים ושמואל ; בנותיהם : מאשה וצילה
קגן בנימין וביילה ; בניהם : חלאונה ונחמיה ; בתם פרל
קגן זיידל וצילה ; בניהם : חלאחונה, ירחמיאל, לייבל ומשה חיים
קגן חיים ואשתו ; בתם חנה־רחל
קגן משה וצילה
קגן שלמה ולאה ; בתם מאטל
קדיש אלתר
קדישביץ מתתיהו
קוהוט יהודה ורבקה
קוזחוביץ : אברהם, משה, שלום
קוזדוביץ דוד ומלכה ; ברל ו — ; רייזל ואלקה
קוזובסקי ברל
קוזלובסקי חיים ואשתו ו 4 בנותיו
קוטלר פייבל ושרה ; יעקב וחייקה
קוטלר פסח ומנוחה ; שלום, דוד, זיסקינד, ברוך
קוטלר שלום וחנה גיטל ; בנם פנחס
קולדזיצקי השוחט ואשתו וילדיהם
קוליקר אליהו וחיה ; בניהם : אשר וברוך
קוליקר זליג וציפה
קוליקר ישעיהו וחנה ; בנם בצלאל ; בנותיהם: ליבה וראשה
קוליקר לייב־ברל
קוליקר לייזר
קומינר זלמן ויהודית
קומינר חיים וחיה ; בנותיהם : גולדה ושרה
קומינר יצחק ושיינה
קומינר משה
קומיסאר ולוויל, חוה, יעקב
קונופיאטה מאיה, יוסף, רחל
קורלנדר ברוך יצחק ויעקב
קורניופקה פסח ופייגה ; ציפה, גיטל ובצלאל
קיבציק ברל
קירשנבלום ניטה וילדיה : חיים, פייגה ובינה
קיילס אברהם ובינה ; אהרן, אליהו ולייבל
קיילס אפרים ורבקה
קיילס דוד נח ושיינה לאה ; בתם מלכה

קיילס חנה (לבית גבירץ) ; בנותיהם : חיה'לי ויינטה
קיילס ישראל וגולדה לבית מאזור
קיילס לייבל ורחל ; בנם שמואליק
קיילס מאיר ורויזקה
קיילס מיכאל ואשתו דבושה
קיילס שמואל ומשפחתו
קיילס : ברוך, חיה שרה, יוכבד, שבתאי
קלוסקי יעקב ורבקה ; 3 ילדיהם
קליקר : ביילה, יעקב, משה
קליקר שלום וחיה ;
קליקר אברהם הירש ואסתר
קלפאצקי נטע, רחל
קמחי אלחנן ושרה רבקה ; בנותיהם : דבורה, אסתר, צירל, אלקה
קנאק יוסל
קנפל אפרים וחיה ; בניהם : גרשון, זיסקינד ויעקב ; בתם רבקה
קנפל גרשון ובאשה ; צישה, יוסל
קנפל הרשל ורחל ו־4 ילדיהם
קפלן ברצ׳י וחיה ; דוד׳ל
קפלן גרשון ואסתר ברײנה ; ילדיהם : מאטל, מלכה, נחמה ופייבל
קפלן גרשון ודובה ; בנם פייבל ; בנותיהם : לאה ושיינה
קפלן דוד וחיה ; בנם משה ; בתם רחל
קפלן דוד ופריידה; בתם גיטל
קפלן חיה ובנה נחמן
קפלן יצחק וטויבה ; מנדיל, גוסקה ושרה
קפלן : אברהם הירש, אליעזר, יוסף, יעקב, מאשה, מנחם, מרדכי, ניסן, פייבל
קפלושניק אליעזר ורבקה ; ילדתם אסתר
קפלושניק אליעזר ושרה ; בניהם : אהרן, לייבל ומשה
קפלושניק שמעון וינטה ; בניהם : יעקב ויצחק ; בתם נחמה
קפלושניק הניה ובעלה משה
קפלושניק : אלתר, יעקב, ליבה
קפלינסקי דוד
קצב יוסף ומשפחתו
קצ׳טניק יוסף ומשפחתו
ד״ר קצנלבויגן
קרביץ אייזיק ושיינה ; בניהם : ולחיל, יעקב, מאיר, שלום ; בתם גיטל
קרביץ יעקב וגיטל
קרביץ משה מלך ושרה
קרביץ : אבא, אהרן, אליהו, ביינייש, דובה, דוד, חסיה, יעקב הירש, יצחק, ישראל אשר, מינה, מנדיל, משה, קלמן, שרה
קרמר חיים מרדכי ודובה ; ילדיהם : בנימין, דינה ועוד שלושה.
קרמר נח ורויזקה ; לייבל, זיסקינד ושלמה ; אסתר, יהודית וליבה
קרצוביץ אברהם ושלום
קשוניק בלומה

ר

רבינוביץ מיכאל ושרה ; בנם ולחיל ; בנותיהם : ליפצ׳י ופייגל
רבינוביץ — (הצלם)
רבשטיין לאה ובעלה
רדזינסקי אברהם לייב ; ישראל, רבקה ושיינה
רדזינסקי גרשון ורוחמה ; בניהם : יעקב ואהרן־הירש ; בנותיהם : חיה, רבקה ודבורה־גיטל
רדזינסקי חיים וביילה ; בנימין
רדזינסקי יעקב ופרל ; בניהם : ישראל ומשה ; בנותיהם מלכה ורחל
רדזינסקי ישראל ומלכה ; בנם יעקב ; בנותיהם : רבקה, שרה
רדזינסקי ישראל וצביה וילדיהם
רדזינסקי מאשה ובעלה וילדיהם
רדזינסקי משה ואשתו
רדזינסקי שכנא ואסתר
רדזינסקי : הינדה, הרשל, חיים, חנן, פייבל, פנחס, פרל
רובינס יעקב ורחל
רובינס יצחק וילדיו : לוליק ושרה
רובינס נטע ופראדל
רובינס שלמה ומינה ; בנם בנימין
רובינס : גיטה , דינה, יצחק, משה מרדכי, פאניה, פריידה, ראובן, שרה ביילה
רובינשטיין : משה, רבקה, רחל
רוג אלתר וסוניה
רוג משה־בר
רוזינסקי שכנא
רוזל מנדל ואשתו ; בנם דוד ; בנותיהם : גולדה, פייגה, צ׳ארנה
רוזנבוים קלמן ומלכה
רוזנטל אברהם ורייזל
רוזנטל צבי ומטוחה ; בנם שלמה אליעזר
רוזנטל : ברוך, דוד, יצחק
רוזנצווייג יחזקאל
רוזנקרץ משה ומשפחתו
רוטשילד מרדכי ויהודים ; בניהם : ברוך וזיסל
רוטשילד שמואל ודובה ; בנם משה ; בנותיהם : מרים וגולדה

רוטשילד : ישעיהו ואשתו ; מוטיה, שמואל
רוצקי חנה לבית פלדמן ; בניה : משה ובנימין ;
ובנותיה : חיה, רויזקה ורבקה
רוק אלתר וסוניה
רוק : אליהו, הדס, משה, חוה
רוניק משה חיים
ריבובסקי בדל ושפרה
ריבקובסקי נתן ואסתר ; בנם משה ; בנותיהם :
לאה ופרומה
רייכליס : דוד לייב, פסח
ריפלס דוד ואריה
רפאלציק מנדל
רשקס לייזר

ש

שבץ הרצקה־נפתלי וביניה־רויזה ; בניהם :
אפרים, דוד, ישעיה, מרדכי, שמעון ; בנותיהם :
ברכה, חובה, מלכה, מנוחה, צלובה
שבץ אפרים ובלומה ו־2 ילדיהם
שבץ שמעון ופריידה ו־2 ילדיהם
שבץ הרצל ואשתו וילדיהם
שבץ לייזר־בר ואשתו וילדיהם
שבץ מרדכי ורחל ; בנם ביניש ; בנותיהם : חיה,
פרוידה ובעלה
שבץ ברכה ובנה משה־לי
שבץ : אהרן, חנא, יצחק, מייטה, מנחם משה,
מרדכי, סנדר, קהמן, שיינה, שלום, שמואל
שבת שמעון לייב ושרה ; בנם יעקב ; בנותיהם :
חיה, דובה ושיינה
שוויטשאס חיים
שוסטק השל
שוסטר לייזר ופייגה ; בתם לאה ובנם יוסף
שוסטר ישראל ופייגה ; בנם יצחק ובתם רויזקה
שווארצברג אלתר וצפורה ; חיים יוסף ובנימין
שווארצברג הרצקה וחנה
שווארצברג חיים וחנה ; בנם : בן־ציון
שווארצברג משה וצביה
שווארצברג שמריהו (שמרל)
שופמן מנדל, חנה ורבקה
שושן אברהם דוד ושפרה ; בנם אשר
שושקס אשר ומנוחה
שושקס בנימין ואסתר־רויזה
שושקס ולוויל ומרים ו־3 ילדיהם
שושקס יעקב וחנה ו־3 בנותיהם

שושקס יעקב וסימה ; בנם יאיר ובתם אלקה
שושקס ישראל וחנה ; בתם חוה
שושקס משה ואשתו
שושקס : אברהם, דוד, בילה, זאב, יצחק, מאיר
שטיין צדוק ודבורה ; בנותיהם : רחל ופרל
שטייגברג פסח ואשתו ; בניו : גדליהו ויוסף,
ובתם פשקה
שטיינברג חיים
שוטניצקי אברהם וחנה
שימובסקי — המשפחה
שיפמן־שווארצברג מנדל ; חוה ורבקה
שיקו טוביה, חנה, שרה ויצחק
שלאיין יוסף ויוכבד וילדיהם
שלזינגובסקי : חיים ; שלמה
שמאראק גרשון וחנה
שמאראק יעקב ושרה ; בתם זלאטה
שמאראק : אברהם שלמה, איטקה, דבורה, חובה,
יעקב, מנדל, שרה
שמוקלר
שמויש דוד ויטה
שמויש הירש לייב וליבה ובנותיהם
שמויש פסח ושיינה ; בניהם : אברהם ומרדכי
שמויש ראובן ומשפחתו
שמויש נחום
שמרל אלתר
שינקר אלתר
שניידר פישה ומשפחתו
שפיאלטר ולוויל וסריל ו־3 ילדיהם
שפיאלטר שמואל ונעמי ו־4 ילדיהם
שפייזקרום נחמן ושיינה
שפייזקרום מרדכי וניסל
שפרן, אברהם מאיר ופייגה ; בנם קלמן
שצ׳יטינסקי אברהם וחנה
שצ׳יטינסקי ראובן
שקולניק מרדכי ואסתר ; בנותיהם פרל ומירצ׳ה
שקלארז תומש ופריידה ; ילדיהם : יוסי ומידי
שרמן מיכה ופשה וילדיהם
שרמן יוסף
שרשבסקי מאיר
שרשנובסקי ואשתו חנה מלכה
שרשנובסקי יוסף ובתו מניה
שרשנובסקי מאיר ופייגה ; אסתר וצפורה
שרשנובסקי : איידל, אפרים, יצחק־לייזר, לייזר־
בר, משה, ריזל

ועוד אלפי שמות, שלא נשאר להם אף קרוב וגואל להזכירם. השם יקום דמם!

בארץ־ישראל

יצחק קפלן

העלייה מסמיאטיץ׳ לארץ־ישראל לדורותיה

עליית החסידים

אמר המחבר:

כשם שאנו באים לספר — ולספוד — קורותיה של קהילת סמיאטיץ׳ הבה נספר גם במעשה גואל, שקם והיה בזכות בניה, אשר עקרו עצמם מ ש ם והתערו כ א ן — במשך שלושה דורות. כך נשתל בארץ החדשה נצר מאילן עתיק וגדוע, נשתל והיכה שורש וחידש נופו ותפרחתו.

מסכת העלייה של בני־עירנו לארץ־ישראל נוסכת בנו טיפה של נוחם, ולדור הצעיר — ראוי שתנחיל קורט של גאווה. ידעו הבנים, אשר שמעו בעיקר על השואה, שפקדה את מסורת אבותיהם ואבות־אבותיהם, כי העיירה היתה לא רק גיא־חזיון לפו־גרומים ולגיטאות. מ מ נ ה עלו ובאו ה נ ה חלו־צים, בונים ומגינים — סוללי־דרך לעצמאות ישראל. נאמץ לעצמנו גם דף זה, דף נוסף על דפי המרטירו־לוגיה, דף השייך ל„ספר היוחסין“ שלנו.

★

כיסוד לחיבור סקירה כרונולוגית זו, שימשו התשובות שבכתב של יוצאי סמיאטיץ׳ תושבי ישראל, שמסרו את הפרטים המבוקשים על עצמם ובני־משפחותיהם; וכן עדות שבכתב של שארי־משפחה על אלה שאינם בחיים.

חוקר תולדותיה של יהדות פולין בדורות האחרו־נים יוכל למצוא בסקירה זו בקעה להתגדר בה מן הבחינה הסוציולוגית, ואף חומר לניתוח מצדדים שו־נים. מגמת המחבר היתה בראש־וראשונה לרשום את העובדות (שמות, תאריכים), וככל שידו השיגה, גם נופך מהרקע הכללי, במידה שהטביע חותם מיוחד על גל מסויים של עולים לארץ. להוציא מכלל זה את הפרשה העוטה מסתורין של „החבורה הקדושה“, עליה מסופר בהרחבת־מה.

בבואנו לסקור את תולדות העלייה של יחידים, משפחות וחבורות מאורגנות מסמיאטיץ׳ לארץ־ישראל, אי־אפשר שלא תעורר בנו פליאה, ואף גאווה, העובדה, שראשיתה נעוצה בעבר רחוק מאוד, לפני 265 שנה. משתמע מזה שתרומתה של סמיאטיץ׳ לשיבת־ציון החדשה מתחילה כמאתיים שנה לפני שקמה התנועה הציונית.

סקירתנו תשתרע, איפוא, על־פני תקופה ארו־כה — למן שנת 1700 עד 1957 — תאריך בואו של אחרון העולים מסמיאטיץ׳ (לאחר שהייה ממושכת בברית־המועצות) למדינת ישראל.

בין נושאי דברה וראשיה של חבורת ר׳ יהודה החסיד, היו ר׳ גדליה מסמיאטיץ׳ (נתפרסם במח־ברתו „שאלו שלום ירושלים“ שנדפסה בברלין ב־1716) ואחיו ר׳ משה. שני האחים (הידועים בכל הפירסומים ההיסטוריים בשמותיהם הפרטיים בלבד) על משפחותיהם הגיעו לירושלים ב„חבורה הקדושה“ בשלהי שנת 1700, ראשית תס״א. אנשי החבורה נתקבצו מקהילות שונות בפולין ומארצות אחרות. פרשת עלייתם לארץ וסבלותיהם בבואם לירושלים, מתוארים בספרו הנ״ל של ר׳ גדליה. כך אנו למדים שהם חיו במצוקה חומרית קשה בסביבה נכרית ועויינת (משום שנחשדו בנטייה לשבתאות, נרדפו, לרוע מזלם, גם ע״י רבני ירושלים).

„נשארנו אנו וטפנו בעירום וחוסר־כל — כותב מחבר „שאלו שלום ירושלים“. מסתבר שהם נסתבכו בחובות בגלל ההוצאות המרובות לבניין בית־הכנסת (חורבת ר׳ יהודה החסיד). הנושים היו תובעים אותם למשפט, ומפעם לפעם נגזר עליהם דין מאסר. „ונחזור לעניין צרותינו צרות ירושלים שמכח הוצאות בניין בה״כ [בית־הכנסת] הנ״ל ושאר הוצאות נתרבו החובות

ונשתרגו עול החובות על צוארינו עד אשר לא יוכלו שאת. והיו תופסים אותנו בעד החובות ועד שלא יצאנו מן התפיסה של ב״ח [בעל־החוב] אחד בא ב״ח אחר לתפוס בעד החוב שלו״ (שם).

כן מספר ר׳ גדליה, כי ההפלגה באוניה („על הים הגדול״) ארכה שבעה־עשר יום. לא כולם עמדו בתלאות המסע הארוך, שנמשך שנה תמימה. מאלה, שזכו להגיע אל ארץ כיסופיהם, נפטרו רבים זמן קצר לאחר בואם לירושלים.

לימים יצאו שני האחים כמשולחים לגייס עזרה חומרית בקהילות אירופה למען יהודי ירושלים. הם פעלו גם לביעור משיחיות השקר (תנועת שבתי־צבי), שפשטה בתקופה ההיא. לדעת זלמן רובשוב, בהקדמתו להדפסה המחודשת של המחברת „שאלו שלום ירושלים״ [1]) יצא ר׳ גדליה לשליחות זו בשנת תס״ו/1706. וכפי שכותב ההיסטוריון ד״ר מ. נ גלבר [2]) יצא ר׳ משה בשליחות עדת האשכנזים בירושלים בשנת תע״א/1711. וכנראה לא חזר לארץ־ישראל. אשר למסעו כמשולח מירושלים לגולה מספר ר׳ גדליה רק זאת: „ביציאתי מירושלים תוב״ב הייתי על הים הזה י״ד שבועות כי רוח סערה היה סוער נגדנו״ (שם).

מחמת משמעותה ההיסטורית של פרשה זו, החורגת מגידרה של קהילה אחת ביהדות פולין — נביא כמה קטעים מדבריו של ז״ר בהקדמה להדפסה המחודשת של „שאלו שלום ירושלים״. [3])

„ר׳ גדליה מהעיר סמיאטיץ׳, אשר בפלך גרודנא, היה אחד מתלמידי ר׳ יהודה החסיד (אף הוא גר סמוך לעיר גרודנה) שיצאו בראשית שנת ת״ס (סוף שנת 1699) מפולניה עם נשיהם וטפיהם דרך הונגריה וגרמניה לארץ־ישראל, כדי לקרב את הגאולה על־ידי סיגופים וצומות וגלגולי־שלג, תפלה וצעקה וקינה על גלות השכינה שיתפללו בירושלים. הודות להשפעתו העצומה של ראש החבורה ר׳ יהודה חסיד, הלך מספר העולים ורב ונספחו אל מחנם גדולים ורבים מפולניה, הונגריה, מורביה, אשכנז והולאנד״.

„מלאי תקווה ושבעי נדודים הגיעו „עולי גולה״ אלו בראש שנת תס״א עד שערי ירושלים, אחרי אשר חציים מתו בדרך ממחלות ועינויים. וביום השלישי לבואם נפל למשכב ומת גם מנהיג החבורה, מי שצריך היה לקדם את פני המשיח, ר׳ יהודה החסיד. שוממים ונואשים נתפרדו הרבה מבני החבורה לכל עבר. אולם רובם נשארו בארץ, למרות הרדיפות שרדפו אותם רבני ירושלים, שראו בכל תנועת העליה הזאת מעין ספיח שבתאי. בשנת תס״ה שלחו רבני ירושלים על־ידי שליח מיוחד לועד ארבע הארצות כתב־בקשה לבוא לעזרתם ולגרש מעיר הקודש את „החדשים מקרוב באו״. וכאשר גברו עליהם הרדיפות והעניות, הוכרחו בני החבורה לשלוח אחדים מטובי חבריהם לחוץ־לארץ, כדי לעורר את לב נדבני־העם לצדקה ולהסיר מעליהם את אשמת השבתאיות שהטילו עליהם רבני ירושלים ורבים מרבני הגולה. אחד המשולחים הללו היה גם המחבר שלנו. בשנת תס״ו עדיין ישב בארץ־ישראל, כיון שבתור שנת השמיטה הוא מונה רק את שנת ת״ס ולא תס״ז. „ובעברו מעיר לעיר״ ונוכח כי מתאווה הקהל העברי לדעת את כל פרטי חייהם של יהודי ארץ־ישראל, עמד וכתב את ספרו הקטן הזה. אשר בו מסר מה שראה ושמע בכל שנות ישיבתו בארץ.״

המקורות העומדים לרשותנו אינם מספיקים כדי לדעת אם נשארו בארץ־ישראל צאצאים ממשפחות אלה, שראשיהם היו ממבשרי שיבת־ציון בתקופה החדשה.

במאה ה־19

כאן עלינו לדלג על־פני 130 שנה בקירוב כדי לחבר חולייה אל חברתה. תקופה ארוכה חלפה עד שהתפילה „ותחזינה עינינו״ עוררה מחדש אנשים צעירים לשים פעמיהם ציונה כדי לחיות בה. קידמום אלה שעלו כדי למצוא מנוחתם בעפרה של ארץ־הקודש. לפי עדותם של ותיקי העולים יוצאי עירנו, החיים עמנו בארץ, ושל

---

[1]) „רשומות״, מאסף לדברי זכרונות לאתנוגרפיה ולפולקלור בישראל, כרך ב׳, תרפ״ז.

[2]) ר׳ חיבורו על עברה של סמיאטיץ׳ בספר זה עמוד 30.

[3]) זלמן רובשוב (שזר) מייחס חשיבות רבה לקונטרס „שאלו שלום ירושלים״ כמקור להכרת תולדות החבורה של ר׳ יהודה החסיד. והיישוב העברי הישן בא״י. אנו חייבים לו הוקרה על שהוציאו מגניזה ומנשייה וטרח להדפיסו מחדש במלואו במאסף הנ״ל, לאחר שכמעט ואזל במקורו.

שאריהם של אלה אשר אינם בחיים, נתחדשה העלייה מסמיאטיץ׳ במחצית הראשונה של המאה התשע עשרה.

ארבעה דורות ממשפחת רבינוביץ בסמיאטיץ׳ עלו לירושלים כדי להיטמן בעפרה, והם: יהודה לייב רבינוביץ (1827), בנו ר׳ אהרן נתן נטע רבינוביץ (1847), בנו ר׳ מרדכי רבינוביץ (1887) ששינה את שמו בהיותו עוד בסמיאטיץ׳ וכינה את עצמו מרדכי בהרב. בירושלים קראו לו ר׳ מרדכי סמיאטיצ׳ר; ר׳ אברהם מיכל רבינוביץ בנו של האחרון (1907).

פרטים ביוגרפיים על הנ״ל ועל עלייתם של בני המשפחה הענפה בתקופה מאוחרת יותר, קיבלנו מאת ד״ר מ״י רבינוביץ, יליד ירושלים, מצאצאי המשפחה.

כשר׳ מרדכי ואשתו ציפה דינה עלו לארץ, בא אתם גם בנם ר׳ אברהם מיכל רבינוביץ, שהביא עמו את אלכסנדר יהודא (הוא אביו של ד״ר י״מ רבנוביץ הנ״ל), שהיה אז ילד בן תשע. בארץ מצאו את בתו של ר׳ מיכל, היא צירל לאפין, שעלתה לארץ הרבה שנים לפניהם יחד עם בעלה, העסקן הציבורי, ר׳ בצלאל הכהן לאפין, והקימו כאן משפחה ענפה. ר׳ אברהם מיכל שהיה סוחר חזר לסמיאטיץ׳ לעסקיו, והילד נשאר אצל סבא וסבתא בארץ. הוא עלה שוב יחד עם אשתו מלכה פסיה על־מנת להשתקע.

בשנת 1908 עלתה מסמיאטיץ׳ ליבה ליפשיץ (אחותו של ר׳ אברהם מיכל) עם נכדתה טובה, שלמדה בבי״ס „עזרה״ ובבית־המדרש לגננות. אלכסנדר יהודא התחנך בישיבה „עץ חיים״ ולאחר נישואיו למד אצל הכימאי גורדון בירו־שלים את תהליך הייצור של מי־סודה וגזוז. ב־1904 בערך פתח עם שני שותפים את המפעל הראשון למי־סודה וגזוז בעיר העתיקה בירושלים מאחר שהעסק לא יכול היה לפרנס שלוש משפ־חות פנה אלכסנדר יהודא לעסקי יבוא של קמח מרוסיה, בולגאריה ואוסטראליה.

ר׳ אברהם מיכל ואשתו מלכה פסיה וליבה ליפשיץ מצאו את מנוחתם בהר־הזיתים; אלכ־סנדר יהודה ושני בניו ר׳ צבי והרב מרדכי ברינוביץ (כיהן למעלה משלושים שנה כרב בבאלטימור שבארה״ב) נקברו בהר המנוחות בירושלים.

בתה של ליבה ליפשיץ, חנה מזיא, שלחה את בנה נח לארץ, כאן למד במקווה ישראל ואח״כ השתלם כאגרונום בצרפת. בשנות השלושים עלו חנה ובעלה ראובן מזיא ורוב משפחתה לארץ.

אחיו של אלכסנדר יהודה, ר׳ משה רבינוביץ, עלה לארץ מסמיאטיץ׳ ב־1935 עם בתו וחתנו פייגה ויצחק רבינוביץ. האחרונים באו אל בנם צבי ישראל רבינוביץ (כיום ישראל בהרב), שעלה לפניהם עם אחותו מלכה פסיה.

העלייה הציוניות במהותה התחילה בעלייתם של חלוצים בודדים, ביניהם כמה משפחות צעי־רות, ונמשכה בהיקף מצומצם עד פרוץ מלחמת העולם הראשונה ב־1914.

עם השוני הרב בנסיבות ובזמני ההתרחשות, לא יקשה למצוא קווים משותפים בכל העליות, בעליית החסידים כבעלייה הציונית המדינית. כאלה כן אלה עלו בהשפעת כיסופים, דתיים או לאומיים, שנשאו בחביון־נפשם אל ציון וירושלים, מבלי שידעו בבירור מה צפוי להם בבואם אל הארץ, מה ימצאו בה וכיצד יחיו בה את חייהם. כאלה כן אלה נישאו על גלי תנועת התחדשות ובשורה, דתית או לאומית, תוצאת זיעזועים עמו־קים ביהדות מזרח־אירופה, שהדיה הגיעו לעיירה קטנה ונידחת כסמיאטיץ׳.

בראשית המאה העשרים

את הדף של העלייה מסמיאטיץ׳ פותחת מש־פחת טפר, שעלתה לארץ בשנת 1890. טפר השת־קע בנס־ציונה ועבד בבניין.

בשנת 1901 עלתה לארץ והשתקעה בפתח־תקוה הזקנה רבקה רחל אש, אלמנתו של דוד אש, בעל חנות לברזל וחומרי־בניין ב„בראם״. משמת עליה בעלה חילקה את הירושה בין ילדיה ונסעה לארץ־ישראל. היא היתה כבר קשישה בבואה לארץ, אך נכדיה מזכירים אותה כאישה חכמה ואשת־חייל ומספרים, כי ביתה שימש מרכז־משיכה לצאצאי המשפחה, שאף הם עלו והשתקעו בפ״ת (נכדה חיים מקלב בא יחד עמה, נכדתה מלכה מארינברג־זילבר ונכדה ברוך בלומרזן — מאוחר יותר). באותו זמן בא בנה שאול אש — אף הוא יליד סמיאטיץ׳ — לפתח־תקוה, רכש 170 דונאם אדמה, ונטע כרמי ענבים ושקדים.

בעשור הראשון של המאה ה־20 עולים מסמ־

יאטיץ' דוד פניג, מרים פניג, גולדה ניימאן, משה ופועה פונדיק עם בנם הצעיר מנחם, משה פחטר, שלום פחטר. בשנים שלאחריהן עלו עוד: שושנה (שפרינצע) פחטר־קפלן, יהודית זמוצ־קובסקי ומלכה מארינברג־זילבר.

דוד פניג הגיע לארץ בשנת 1907 בגיל 24. ירד בנמל יפו ועבר לנס־ציונה, מקום מגורי משפחת טפר הוותיקה. בתחילה עבד בנגרות, אח"כ השתקע במקום, נטע כרם ופרדס, והקים משפחה ענפה. בשנים האחרונות היה חבר המועצה המקומית בנס־ציונה ועסקן ציבורי.

משה פונדיק עלה לא"י מאמריקה (1909) ועבד כפועל חקלאי בחוות יק"א בסג'רה. פרק זמן ניהל את ספרי־החשבונות של קבוצת הפועלים, מהם אנשי „השומר" בסג'רה. לכאן הביא את אשתו פועה ובנם הבכור מנחם (1910). המשפחה חזרה לסמיאטיץ' בשנת 1911 בתקווה שהיא תשוב לארץ. אולם רק מנחם הבן חזר בעלייה החלוצית בשנת 1929, וההורים נספו בשואה.

משה פחטר עלה ב־1909 ועבד בארץ כצלם, אך נאלץ לעזוב את הארץ באותה שנה מחשש נקמת דם של ערבים. חברי „השומר" הבריחוהו לחוץ לארץ, והוא חזר לסמיאטיץ' (פרטי המאורע מסופרים במאמרו של יצחק בן צבי בקובץ „השומר").

שלום פחטר היה אחד מפעילי התנועה הציונית בעיר ודבריה, השתתף כציר בוועידה השלישית של ציוני רוסיה, שנתקיימה ב־1906 בפינלאנד (ועידת הלסינגפורס). הוא עלה ב־1910. אחריו (1911) באה רעייתו שושנה פחטר. שניהם היו כל ימיהם בארץ.

יהודית זמוצ'קובסקי (היא אחותו של דוד פניג) עלתה ב־1913.

מלכה מארינברג־זילבר עלתה ב־1914 בהיותה בת 18 אל סבתה רחל אש, שהשתקעה 13 שנים קודם לכן בפתח־תקוה. וכפי שהיא מספרת:

„עליתי על אוניה בנמל אודיסה וירדתי בחוף יפו אידיאליסטית בלב־ובנפש. רצו שאסע במחלקה ראשונה, אך אני העדפתי לנסוע במחלקה שלישית יחד עם כל החלוצים. הגעתי לפתח־תקוה בחשון 1914". בעלה של מלכה זילבר נמנה עם המתנדבים לגדוד העברי.

כאן מסתיים פרק נוסף בתולדות העלייה מסמיאטיץ'.[4]) כידוע, ניתקה המלחמה את א"י ממרכזי היישובים היהודיים באירופה, והיישוב העברי עצמו נתנסה ברעב, במחלות, ובגירוש מן הארץ. גם בשנים הראשונות לשלטון הבריטי בא"י היו דרכי העלייה אבלות.

שערי הארץ נפתחו לעלייה ב־1919, אלא שממדיה היו מצומצמים מאוד. הצהרת באלפור עוררה אמנם התלהבות גדולה בסמיאטיץ', אך היא נתמצתה בחיזוק הלכי־הרוח הציוניים בציבור ובהתארגנות של נוער ציוני. עולים במספר ניכר הגיעו רק החל ב־1922, בעלייה השלישית.

העולה הראשון לאחר מלחמת העולם הראשונה היה יעקב סיני, שהגיע לחופי הארץ ב־1919 באניה „רוסלאן" (ראשון למשפחת סיני שעלתה כולה בשנות העשרים). האחות — לאה סיני־ויזל עלתה ב־1921. משפחת פחטר הענפה בולטת בין חלוצי העלייה השלישית מהמחנה הציוני בעירנו.

בשנת 1922 עלו מרים פחטר, פנחס פחטר וב־1923 יהודית פחטר. כולם השתקעו בתל־אביב. ב־1923 עולה עוד אהובה (ליבע) קפלוש־ניק־רודנסקי. הם היו כסנוניות ראשונות שבישרו את עלייתן של משפחות שלמות בעקבותיהן.

משנת 1924 ואילך מקבלת העלייה מסמיאטיץ' מימדים יותר גדולים, והיא בולטת כפלג מיוחד בזרם ההגירה הכללי אל מעבר לים.

העלייה הרביעית

מאמצע שנות העשרים מקיפה העלייה מסמיאטיץ' חוגים יותר רחבים — נוער ציוני וחלוצי

---

4) אם לסכם את חלקה של סמיאטיץ' בעלייה לא"י בתקופה האחרונה של השלטון העותומאני, עד מלחמת העולם ה־1 (30 שנה בערך) נמצא, כי הוא בקו הממוצע של העלייה היהודית מאירופה לא"י באותו פרק־זמן. לפי האנציקלופדיה העברית הרי מתוך כ־2,367,000 היהודים, שעזבו באותה תקופה את אירופה — וביחוד את רוסיה הצארית, רומניה וגאליציה האוסטרית — מתוך כוונה להגיע אל הארצות שמעבר לים, עלו רק כ־3% לארץ. עלייה זו הקיפה כ־2000 נפש לשנה בממוצע, או פחות מ־2 לכל 10,000 מיהודי הגולה.

פגישת יוצאי סמיאטיץ׳ בפתח־תקוה בשנת 1930

מלמטה, מימין לשמאל
שורה א׳: עובדיה פורת, מאשה קפלן, מאשה ויינשנקר, ראשה ואייזיק סיר
שורה ב׳: שמחה סיר, —, אברהם פלחוביץ, —, משה פנחסוביץ, יהודית פחטר, ומינה קריגר, —
שורה ג׳: מינקס, —, יוסף קורלנדר, פנינה רוזנטל, חיים פלדמן, משה רדזינסקי, —
שורה ד׳: משה אוברקוביץ, חיים רוזמן, פנחס פלחוביץ

מהתנועות המאורגנות: „השומר הצעיר", „החלוץ", ומאוחר יותר — „החלוץ הצעיר", „פרייהייט", בית"ר ואחרים: ציונים בעלי־הכרה בגיל מבוגר יותר ובמשפחות, שהזיקה לארץ נתחזקה אצלם עם עליית בכורי הבנים או הבנות כחלוצים.

יציאתן של משפחות שלמות על ההורים והילדים היו לחזיון נפרץ, ונמשך בקצב גובר והולך עד 1936. היא ניכרה יפה אפילו בנוף האנושי ברחובות העיר. פולנים נוצרים מהפרברים נחלו בזה אחר זה חנויות ובתי־עסק של היוצאים. תהליך זה נצטמצם באורח דראסטי עקב גורם חיצוני — הקיצוץ במכסות העלייה — כתוצאת הגזירות של הממשלה המנדאטורית והמאורעות בארץ.

חלקה של סמיאטיץ׳ בעלייה הרביעית והחמישית היה ניכר למדי. בשנת 1924 הנחשבת כפותחת העלייה הרביעית — עלו: נחמה חומסקי (בן־שלום), המורה לאה זבלודובסקי, ואברהם פלחי, ראשון העולים מ„השומר הצעיר". בבואו שמר בשדות איילת־השחר בגליל. הוא נפטר לאחר ניתוח בוינה ב־1932.

בשנה זו מגיעה לארץ משפחת שולזינגר הענפה על צאצאיה. זקן המשפחה אלי־דוד, שהיה בגיל ששים לערך ואשתו חוה, קמו יום אחד וחיסלו את חנות המכולת. בצרור החסכונות שאגרו למטרה זו עלו לא"י (בקיץ תרפ"ד), רכשו חלקת־קרקע בכפר־גנים והיו ממיסדי היישוב השכן לפתח־תקוה. עמם באו בניהם ובנותיהם: שמחה שולזינגר (אשתו דבורה וילדיהם קלמן ורחל הגיעו שנה לאחר־מכן), שיינה, קיילה, חנן ויצחק. בעקבותיהם עלו באייר תרפ"ה (1925) טובה שולזינגר־ראם (ויזל), הניה שולזינגר, ובעליהן. (הבן יצחק שולזינגר כיהן כרב ושוחט בחיפה, איזור הקישון. נפטר ב־1956. בנו שמואל מכהן

כרב בכפר־אתא. נכד אחר של אלי־דוד, שלמה ראם, מכהן כרב בפתח־תקוה משנת 1955).

ב־1925 עלו:

יהודית פחטר לבית וינשטיין (אלמנתו של משה פחטר) ובן־עמי, בנה. אהובה (ליבע) פחטר, משה פחטר, יעקב פחטר, סוניה (שיינה־לאה) טורקין־קפלן, זהבה (גולדע) קפלושניק — בן־יוסף, יוסף גולדברג, אייזיק סיר (מהשה"צ), פנינה בוצ'אן־הרמן, אסתר כספי. בשנה זו עולים ממשפחת סיני ההורים ראובן וחנה ובתם בתיה (שמעוני) ומשתקעים בירושלים.

משנת 1926 ואילך בולטת עלייתם המאורגנת ובצוותא של חבורות חלוצים, בהן ניכר מקומן של חניכות תנועת־נוער החלוציות. עלייתן של החלוצות היה כרוך במאבק עם אבות ואמהות, אם מפני שדרך זו היתה פסולה בעיניהם ואם מתוך חרדה לאשר יקרה לבנותיהן בארץ הרחוקה.

בשנת 1926 עלה לארץ שלמה טש — יחד עם קבוצה מאורגנת של חניכי אחיו אליעזר — והיה ממייסדי מושב העובדים עין עירון. גם אחותו שרה טש־מגן, שעלתה שנים אחדות אחריו, התיישבה בעין עירון.

המשבר הכלכלי שפקד את הארץ בסוף שנות העשרים הכביד אכפו במיוחד על החלוצות הצעירות. דרוש היה כוח־סבל רב, כדי לעמוד בפרץ ולא להיסחף עם גל הירידה הגדול שלא פסח גם על המחנה החלוצי. (ובמאמר מוסגר: יצויין כאן בדאבון־לב שמספר חלוצים מבני־עירנו לא עצרו כוח לעמוד במצוקת השנים הללו והם ירדו, לאסונם, עם זרם העזיבה — וחזרו לסמיאטיץ'. מקומם נפקד בסקירה זאת).

מסיבת פרידה לש' מינץ לעלייתו ארצה

מלמטה, מימין לשמאל

שורה א': י' מאזור, ב' מינץ, נ' רוביגס, י' מנדלבוים, מריגברג, ויינשנקר

שורה ב': סוקניק, סלט, ריקל לב, שלמה מינץ, בילה רוביגס, משה פרבר, חייט

שורה ג': ש"ל ליטבסקי, שמואל סוקניק, —, ס' ניפלוטניק, ש' רוביגס, חיה וייסמן, מאיר פלחוביץ, ג' וייסמן, שמחה סיר, ב' זוננפלד, חיים זזלטק

על במותיך חלל

גדליהו בן טובה ואריה רוגצ׳בסקי (קרני)

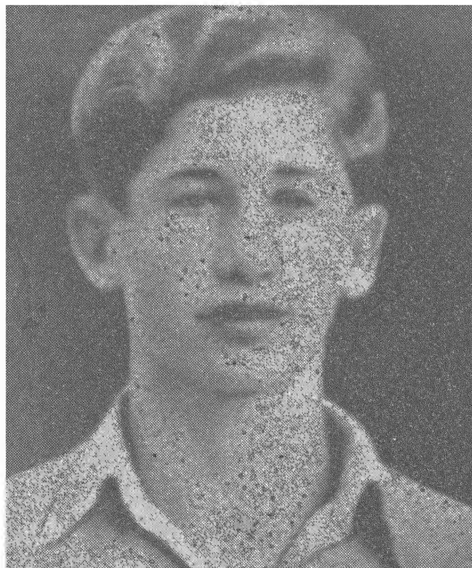
ה׳ בשבט תרפ״ט — א׳ בטבת תש״ח

16 בינואר 1929 — 14 בדצמבר 1947

בן יחיד היה להוריו. אביו היה פעיל בימי מהפכת 1917 ברוסיה וחייל ותיק בגדוד העברי — ברוח זו חונך גדליהו. גמר את חוק לימודיו בבית הספר העממי „לדוגמא" בתל־אביב ועבר לכפר הילדים במאיר־שפיה (בן המחזור הכ״א). בן שש עשרה חזר לתל־אביב. עבד כפקיד ומסגר בנמל תל־אביב מטעם „אוצר מפעלי ים" ובמקומות אחרים. בן מסור להוריו, תומך בהם בעמלו — המפרנס העיקרי בבית.

היה חבר „הנוער העובד", ועם קבוצת חבריו יצא להכשרה לחולדה. הצטרף לאגודת הספורט „הכוח" והיה מטובי השחקנים שלה בקבוצת הכדורגל וכן בענפי ספורט אחרים. בפעולות הספורט שלו העניק ציונים למאיר־שפיה. בהיותו עוד במאיר־שפיה הצטרף לגדנ״ע. היה קשור לכפר הילדים הזה והתעניין בו גם לאחר שיצא ממנו. חביב וצנוע, אמיץ לב, מכונס בתוך עצמו, מסור ונאמן, שש למלא כל פקודה וחושש שמא יחמיצנה.

בליווי השיירה הראשונה לבן־שמן הנצורה נרצח בידי חיילי הלגיון הערבי ליד בית־נבאלה — עם שאר חבריו ב„הגנה" — ביום ז׳ דחנוכה, א׳ בטבת תש״ח (1947.12.14). נקבר בנחלת־

יצחק. במאיר־שפיה ניטעה חורשה על שמו — „חורשת גדליהו". זכרו הועלה בחוברת „איך נפלו גיבורים". אביו, מוכה האבל, מת זמן קצר אחרי נפילת הבן.

(מתוך „יזכור")

דוד בן צפורה ואליעזר טש (טור-שלום) — מן הלמד-הא

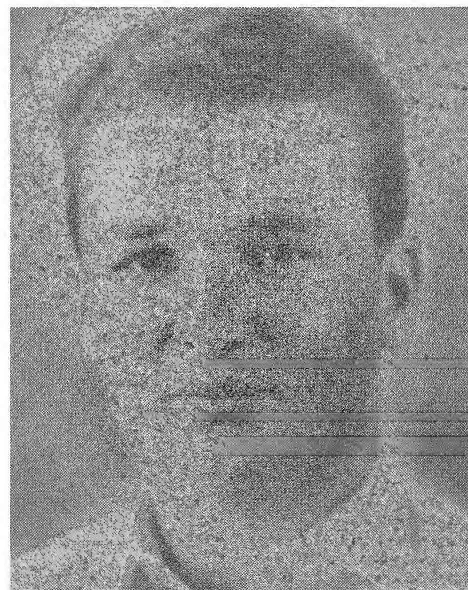
כ״ח באייר תרפ״ח — ה׳ בשבט תש״ח

18 במאי 1928 — 16 בינואר 1948

מיחידי סגולה

בגורלי נפל ללוות את דוד טש בכל דרכי חייו, מביה״ס ועד האוניברסיטה, ועד... יום הקבורה בגוש עציון הנצור.

דוד היה מאלה, שאינם קמים לאומה בדור אחד במספר גדול. ברוך כשרון ורב מחשבה

מראשיתו, וכל אישיותו לא היתה אלא רמז למה שהיה עתיד להיות, אילו זכה וזכינו, ונשאר בתוכנו.

בכל אשר פנה הצליח, וכל שרצה השיג בקלות. מעולם לא שקד על לימודיו שקידה מיוחדת. אדרבה, איש רעים היה להתרועע ואיש החברה להשתעשע, ובכל חברה שנמצא צף ועלה לפעילות ולהנהגה. ואף על פי כן הצליח מאוד בלימודיו, וכל שטח שהתעניין בו — עד מהרה נעשה בקי בו במידה בלתי רגילה. מילדותו היו חבריו בוגרים ממנו: חברת בני־גילו לא עניינה אותו הרבה. את המשחק הילדותי לא אהב. עולמו — הספר. הרבה השפיעה על נפשו דמות הרצל: היטב ידע את כתביו וגם כתב עליו הרבה.

חיבה מיוחדת היתה לו להצגות. הוא כתב ועיבד הצגות,ביים והופיע בהן.

עם כניסתו לבי״ס תיכון נכנס לשורות ה,,הגנה״. בן ט״ו נכנס לחטיבת השוטרים המושבעים. בן י״ז גמר את לימודי הגימנסיה בהצלחה מרובה. חיבור רב ערך שלו מהכיתה השביעית, על ,,ראדיואקטיביות״, נדפס בירחון ,,הטבע והארץ״.

את שנת השירות שלו מילא כנוטר, והיה חביב מאוד על כל חבריו. הוא ידע להעלות הרבה אור גם בחיי הנוטר האפורים. מלבד התפקידים הרגילים בנוטרות שימש כקצין תרבות ומזכיר נפת עמק חפר. את יעודו ראה בהתמסרות ללימוד, ומשנשתחרר מהנוטרות — נכנס לאוניברסיטה.

בירושלים אפשר היה לראותו בכל פינה. כל ירושלים הכירה אותו: היה פעיל בהסתדרות הסטודנטים והיה חבר הועד הארצי שלה; היה קצין הסברה של ההגנה; מדריך הנוער הלומד; ממנהיגי המשמרת הצעירה וצעירי ,,בני ברית״; היה מתרועע עם חבריו שעות רבות ביום ובערב ועם זה — התלמיד המצליח ביותר במקצועות שלמד. והיה זה מפליא, כיצד יכול בחור זה לעשות דברים רבים ושונים כל כך, ואף־על־פי־כן לא נחפז מעולם. חברי ההגנה דיברו עליו בהערצה, סטודנטים העריכוהו ופרופסורים כיבדוהו, פועלי בתי־חרושת ותושבי שכונות זכרו אותו לטובה.

בראשית מלחמתנו לעצמאות כבר אי אפשר היה למצוא אותו בשום מקום. מראשוני הראשו־נים נזעק לפעולות. ואין פלא, כי השתתף באותו מבצע נועז, שטובי הנוער שלנו, האמיצים שבו והנלבבים שבו, נשלחו אליו: בנסיון הנואש להגיע בציוד כבד דרך גוב האריות לגוש עציון הנצור. בדרך הנוראה ההיא נפל עם מחלקת הלמד־הא בה׳ בשבט תש״ח, בן י״ט שנה וח׳ חודשים, ועמו נקברו כשרונות שאין להם תמורה.

מעזבונו הופיע בהוצאת „עם עובד" ספר: „דוד טש — אחד מלמד־הא", מפרי רוחו, ובהו־צאת בית הספר בכפר מל״ל — תוספת לספר, תדפיס מספר „בזכותם".

יוסף מרגלית

(מתוך „בזכותם")

דוד טש (טור שלום) **תש״ב (בן י״ג ומחצה)**

גבורה ונקמה בישראל

טופלים על עם ישראל חוסר תכונות־גבורה ורגש־נקמה מתוך פחדנות או לפחות מתוך אדי־שות. לדעה זו אין כל שחר. הפחדנות וחוסר־האונים של עם ישראל — בדותה היא. התבוננות קלה בדברי ימינו מעידה, כי יסוד הגבורה הוא עצם מעצמו של עמנו, כי גבורת ישראל צרורה בצרור החיים של האומה.

את הגבורה הישראלית אפשר לחלק לשלושה סוגים:

א. עמידה בשער — התגוננות לשם שמירה על הנפש והרכוש; מגדעון ושמשון עד לגי־בורי טולצ׳ין ונמירוב ועד להגנה בארץ ובגולה;

ב. קידוש־השם — הקרבה עצמית לשמירת רוח העם וכבודו. מקדשי השם חיזקו את ידי הנשארים בחיים וציוו את החיים לכל העם;

ג. נקמה — מלחמת המנוצח במנצח מתוך רגש טבעי התוסס בלב ולשם שמירה על הרוח מפני כניעה והשפלה עצמית. הכרזה קבל עם: לא ניכנע! הכרעתם את גופנו, אבל לא את רוחנו!

תופעות הגבורה על שלושת הסוגים האלה מרובים בדברי ימינו, והם מצאו את ביטוים בספ־רי הדורות. ברור, שרוב מעשי הגבורה שנסתיימו בנצחונות היה להם מקום בשבת העם — כולו או בחלקו — בארצו. בגולה, היו סיכויים חלשים לנצחון. על כן מרובים בעיקר גילויי הגבורה של קידוש־השם בתקופת הגלות. כסמל לאי־כניעה משמש השם מצדה. האויב הכביר ניצח, מצדה נפלה. אך גיבוריה לא מסרו את עצמם ביד האויב. הם הקריבו את עצמם איש ביד רעהו, כדי לנפול בני חורין ולא לחיות כעבדים. כך נהגו גם אנשי יוסף פלאויוס. איש את רעהו שחטו במערה: נל־חמנו כגיבורים וכגיבורים נמות!

אלוהי ישראל הוא אל רחום וחנון, יחד עם זה הוא אל קנוא ונוקם — אל נקמות. ויהושע מבקש לשנות סדרי בראשית, קורא לשמש: דום! לשם מה? „עד יקום גוי אויביו" עד יקום! — רגש זה מלווה את העם השואף לחיות, למרות רצון מדכאיו להביא עליו כלייה.

רעיון זה ביטא גדול הדרמטורגים בעולם — שכספיר, ששם בפי הסוחר היהודי מויניציה, שי־לוק, את הדברים האלה:

„מדוע ישנאוני? יען יהודי אנוכי!
האין ליהודי עינים, ידים, רגשות, מאוויים?
אם יהרוג יהודי נוצרי — מה יהיה שכרו?
נקם ושילם!
ואם נוצרי יהרוג יהודי? חפשי יהיה. לא!
גם שכרו צריך להיות נקם ושילם!"

הוא הוא רגש הנקמה המפעפע בלבו של ברוך ממגנצה בשרפו את העיר הפורעת והרוצחת. הוא רוצה להיות:

„לערפד זה יעלע דמים"... „ונקמנו מעינות
דמע, נקום ימי דמים" — — —

גם ביאליק שומע את „זעם אל נקמות". שירת הזעם של ביאליק אינה מוצאה סיפוק בנקמת בן־אדם:

„נקמה כזאת... עוד לא ברא השטן!"

נקמתו עזה יותר:

„ויקוב הדם את התהום!
יקוב הדם עד תהומות מחשכים,
ואכל בחושך וחתר שם
כל מוסדות הארץ הנמקים."

זוהי שירת הנקמה! זוהי שירת עם סובל — נקמה!

אכן, אין יסוד לעלילה חסרת־הטעם, כי פסה גבורה מישראל, ושרגש הנקמה אבד להם. אנו רואים את גבורת ישראל בעבר. אנו רואים גם את ההווה. הוא אינו מבייש את העבר. דם ישראל אינו הפקר! בניו יקמו את דם ישראל השפוך! גבורת ישראל היא שלשלת ארוכה שלא פסקה ולא תיפסק לעולם!

(מתוך „גווילי אש" א')

פינחס ראם

בן טובה בת ר' אליהו דוד וחוה שולזינגר וחיים יהודה בן ר' שלמה מנחם ראם

ה' בתמוז תרפ"ג — ד' באדר ב' תש"ח

18 ביוני 1923 — 15 במרץ 1948

בתרפ"ה בא ארצה עם הוריו שהתישבו בפתח־תקוה. למד שם בתלמוד תורה „שארית ישראל". נתגלה כעילוי, ובן תשע נשלח ללמוד בישיבת „תפארת ישראל" בחיפה. כשגמר את כל שלביה בהצטיינות עבר לישיבת חברון בירושלים, בה למד שנים אחדות בשקידה והגיע לידיעה רבה בתורה. כן השתלם באופן פרטי בידיעות כלליות. רצח בחורי הישיבה בחברון בפרעות תרפ"ט הביא אותו להכרה, כי אסור שדבר כזה יתרחש שנית, ועל הבחורים להתאמן בנשק ולהיות מוכ־נים להילחם באויב וגם בשלטון התומך בו. יצא לעבוד בליטוש יהלומים והצטרף למחתרת „אצל". בכשרונותיו הטבעיים (שנתגלו גם במוסיקה: כשישב בראשונה אל פסנתר, בלי כל לימוד ואימון, הפיק ממנו מנגינות יפות) נתפרסם במהרה כעילוי גם בלחימה, בהדרכה ובאימון ופעל שנים אחדות בפ"ת, בכינוי „ראש קבוצה נחמיה". הועבר לתפקיד אחראי בחיפה ובגליל, בכינוי „סמל א' בנימין", והצלחתו עלתה בהרבה על תקוות מפקדיו. הוא יצר מזיגה מופלאה של חומרת מפקד וחביבות חבר. בקרבות היה תמיד החלוץ בקבוצה הלוחמת והלך במסירות נפש לכל פעולה מסוכנת.

בחורף תש"ח, בהתבלט הצורך באחווה שבין כל המגינים והלוחמים, חשבו הוריו, שפעולתו המחתרתית כבר נעשתה מיותרת, והזמינוהו לשוב הביתה (אחד מבניהם, גם הוא חבר אצ"ל,

היה עצור בקניה). על זה השיב להם: „נכון שבבית יהיה יותר נוח, אבל החובה לעם עומדת מעל לכל. החזית ארוכה ומשתרעת על פני כל הארץ... ורק כאשר תהיה ארצנו השלמה חופשית ומשוחררת לגמרי, יוכל כל צעיר לשוב לביתו ולבנות את חייו הפרטיים באין מפריע". עבד יומם ולילה ללא לאות באירגון, בפיקוד ובלחימה, בשיתוף כוחות אצ"ל בהגנה על חיפה העברית, בהשבת מהלומות לתוקפים הערבים ולתומכיהם הזרים — עד שבאחד מסיוריו בעמדת ההגנה נפצע קשה מכדור צלף ערבי. הוכנס לבית חולים, וגם במצבו הקשה לא פג ההומור שלו והוסיף לעודד את חבריו שביקרו אצלו. גם כשלא יכול היה עוד לדבר נשאר בדעה צלולה והתגבר על מכאוביו. ביום המחרת, ד' באדר ב' תש"ח (15 במרץ 1948), נפח את נשמתו, והוא בן עשרים וארבע. הובא למנוחת עולמים בפתח תקוה. אחרי מותו נקרא מחנה האימונים המחוזי על שמו במחתרת: מחנה בנימין.

(מתוך „יזכור")

בן-עמי בן יהודית ומשה פחטר

א' בכסלו תרע"ט — ט"ז באדר ב' תש"ח

5 בנובמבר 1918 — 27 במרץ 1948

עלינו ארצה, אני ובני, בשנת תרפ"ה/1925, והוא בן שש. חודשים אחדים בלבד ביקר בגן הילדים ומיד עבר לבית-החינוך לילדי העובדים. אף כי התגעגע מאוד אל בית סבא וסבתא ודודתו נטע, כי היה קשור אליהם בכל נימי נפשו, הסתגל מיד לתנאי-החיים החדשים ורכש לו חברים בין ילדי בית-החינוך והיה קשור בם בקשרי חברות וידידות עד סוף ימיו.

אחרי סיימו את לימודיו בבית-החינוך המשיך את לימודיו שנה אחת בדגניה א' ושנה בגבעת-השלושה, בבית-הספר המחוזי. משם עבר לבית-הספר „כדורי" וסיים אותו כאחד התלמידים הטובים, על-אף מאורעות הדמים אשר פרצו ב־1936 וגרמו להפרעות בלימודים.

שם, בבית-הספר „כדורי", התארגנה קבוצה, אשר הלכה אחרי גמר חוק לימודיהם להכשרה לדגניה א'. משם עלו לחניתה. אליה הצטרפו כחברים. הוא וויתר על המשכת הלימודים, כי „הארץ זקוקה לנו", ואף כי היה בין הצעירים שביניהם, נכנס בראשו וברובו לענייני הקבוצה והיה בין פעיליה.

בן-עמי היה בעל כשרונות, מהיר-תפיסה, טוב לב ומכניס אורחים. מחונן ביופי חיצוני ופנימי. מיודעיו ומכיריו אהבוהו וכיבדוהו. הוא מילא תפקידים רבים ושונים בתוך הקבוצה ומחוצה לה, „בהגנה", בנפת „זבולון". יסד את הגדוד 21 והיה מפקדו הראשון. אהוב היה על מפקדיו וכן

על פקודיו. בשיירה ליחיעם המנותקת, ביום ט״ז אדר ב׳ תש״ח, נפל יחד עם 46 חבריו וניתק פתיל חייו הצעירים, והוא בן 28 וחצי, ורק ארבעה חודשים אחרי נישואיו.

מבצע שחרור הגליל המערבי נקרא על שמו. כן נקרא על שמו הגדוד 21, שאורגן על ידו. משוחררי הגדוד יסדו מושב עובדים „בן־עמי" בדרך לכברי, שם ניהל את קרבו האחרון. בעכו נקרא אחד הרחובות הראשיים על שמו. בדרך עכו־נהריה ישנו מחנה צבאי על שמו. חבריו לנשק קראו לבניהם הנולדים בשם „בן־עמי", כדי להנציח את שמו. קבוצת חניתה הוציאה ספר לזכרו, המכיל בין השאר אחדים משיריו — „ממחברות בן־עמי הנער" — בהם העלה על הכתב את הגיגי נעוריו.

„מַה חָפַצְתִּי הַמָּחָר רְאוֹת
בְּזִיו שִׁמְשׁוֹ, שֶׁמֶשׁ נְגֹהוֹת..."

„המה יהמו הרי הגליל,
מקצה עולם ועד קצהו ישמע הצליל —
צליל מנגינת הבנין
של עם מתעורר וקם!"

— כתב בן־עמי הנער. הוא לא זכה לראות ולשמוע,

„וּבְבַיִת.............
יוֹשֶׁבֶת אֵם אֶת בְּנָהּ לְבַכּוֹת"...

אמא

בן־עמי פחטר

אנו בניך

פִּרְשִׂי נָא יָדַיִךְ,
הוֹ אִמָּא־מוֹלֶדֶת,
חַבְּקִינוּ אֵלַיִךְ
בְּעֹז.

וְאָנוּ, בּוֹנַיִךְ־בָּנַיִךְ,
לְמוּדֵי־הַסֵּבֶל,
נֵדַע מְשַׂנְאַיִךְ
הֲדֹף.

גֵּוֵינוּ שְׁזוּפֵי־הַשֶּׁמֶשׁ
יִהְיוּ לָךְ סוֹלְלוֹת –
וְלֹא תַּחַת יַד־אֶמֶשׁ
לֹא עוֹד – – –

בתוך להט

בְּתוֹךְ לַהַט שֶׁל שֶׁמֶשׁ בּוֹעֶרֶת,
בְּתוֹךְ שָׂדוֹת נוֹצְצִים מִן הַטַּל,
אָנוּ הַשּׁוֹמְרִים בַּמִּשְׁמֶרֶת –
לָךְ נַגְבִּיר הֶעָמָל.

אָנוּ נִבְנֶה לָךְ, נִטַּע וְנָסֹל,
לְפָנַיִךְ, מוֹלֶדֶת, עָתִיד חָדָשׁ נָגֹל;
הַנֶּגֶב יָרֹן מֵהֲמִית הַבְּנִיָּה,
בֵּן לַיְלָה נֶהֱפַךְ הַמִּדְבָּר, הַצִּיָּה.

הָמֹה יֶהֱמוּ הָרֵי הַגָּלִיל,
מִקְצֵה הָעוֹלָם וְעַד קָצֵהוּ יִשָּׁמַע הַצְּלִיל –
צְלִיל מַנְגִּינַת הַבִּנְיָן
שֶׁל עַם מִתְעוֹרֵר וָקָם!

(ממחברות בן־עמי הנער)

עמיחי בן דבורה ומשה-שמחה שולזינגר

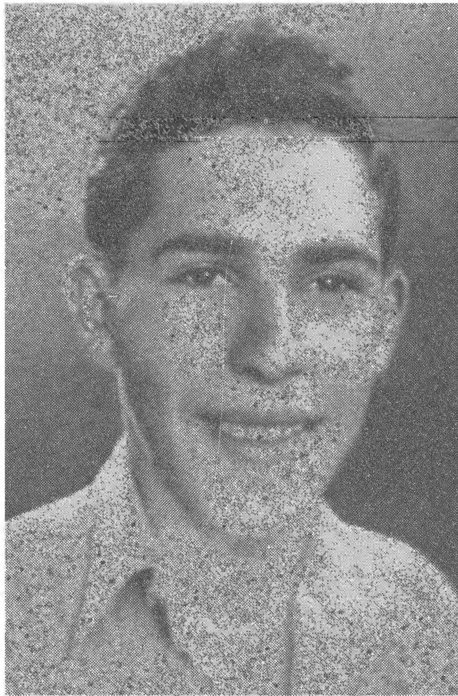
א׳ בכסלו תרפ״ז — כ״ט בתשרי תש״ט

7 בנובמבר 1926 — 1 בנובמבר 1948

הבן הראשון במושב כפר גנים. למד בפתח־תקוה בבית־הספר העממי „נצח ישראל".

כבן שלוש נתייתם מאביו ועל כן נאלץ לצאת לעבודה מיד עם גמר לימודיו בבית־הספר. עבד בבית־החרושת ליציקה וב„כותנה" של האחים ירושלמי ברמת־גן. היה חבר ה„מכבי" בפתח־תקוה, חבר „מכבי אש" ואח״כ הצטרף ל„הנוער העובד". בתנועתו ובמקום עבודתו התחבב על חבריו כריע טוב ופועל מצויין בעבודה. מנעוריו היה חבר ההגנה בגדנ״ע ובחי״ש. באוקטובר 1947, בשעה שנשקפה סכנת פלישה לצפון הארץ, התנדב והלך לשם, ובחזרו לא עבר זמן רב והת־גייס לשירות מלא בצבא. השתתף בכיבוש עכו, סמריה, כברי, ביריה, תרשיחא וצפורי — בתפ־קיד מפקד כיתה במסגרת גדוד 21 שבחטיבת כרמלי.

פעולתו האחרונה בקרבות היתה ביום כ׳ תשרי תש״ט, באוקטובר 1948, במשלט „עבד" החולש על קיבוץ מנרה ועל כביש הצפון. צבאות קאוקג׳י, שרצו לשחרר את הדרך ללבנון, תקפו את המש־לט, הסתערו על מחלקתו וגרמו לה אבידות, לאחר שנחשף אגפה, והיא נאלצה לסגת. עמיחי נפצע בחזהו בעת שנשאר לחפות על נסיגת מח־לקתו, ובגלל האש החזקה לא יכלו להוציאו משדה הקרב. כעבור ימים מספר, לאחר מבצע „חירם" שטיהר את הגליל מצבאות האויב, נמ־צאה גופתו והובאה לקבר ישראל בבית־הקברות

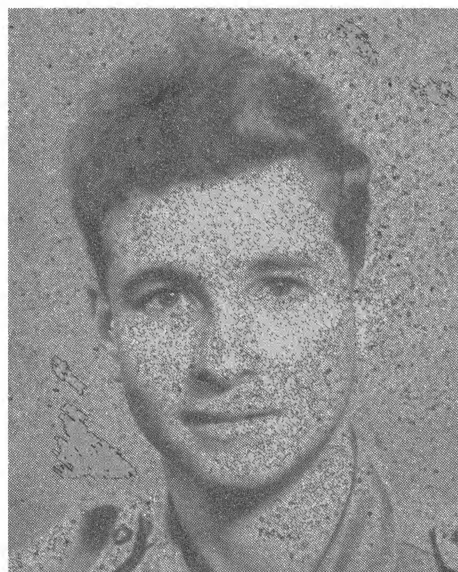
הצבאי בראש פינה ביום כ״ט תשרי תש״ט, 1 בנובמבר 1948.

כשמו, עמיחי, כן היה — למען הקיום והחיים של עמו בארצו פעל במסירות ובנאמנות ולמטרה קדושה זו הקריב את חייו. (עפ״י „יזכור")

יעקב בן מאשה ושרגא טוכמן (טומי)

י״ז בכסלו תרצ״ה — כ״ט במרחשון תשי״ד

24 בנובמבר 1934 — 7 בנובמבר 1953

סיים את בית החינוך ברחובות ואת בית־הספר המקצועי על שם מכס פיין בתל־אביב; היה מדריך ב„הפועל" ובתנועה המאוחדת. עבד כחש־מלאי מיכאני במכון וייצמן. הצטרף כחבר למשק נחל־עוז. גוייס לצה״ל באוגוסט 1952. נפל בהת־נגשות עם האויב בגוש מגן ביום כ״ט במרחשון תשי״ד (53.11.7) בשדות נחל־עוז. חבריו בקבו־צתו הוציאו חוברת והקימו אנדרטה לזכרו.

דרך חייו

דרך חייו הקצרים של יעקב טוכמן, שהיה מכונה בפי חבריו בשם חיבה „טומי", היתה דרך של נאמנות ומסירות — להורים ולמשפחה, לת־נועה המאוחדת (איחוד הקבוצות והקיבוצים) ולמשק, לעם ולמולדת. הוא הצטיין בתום לב, בענווה, ברצינות ובעוז רוח. בעל מרץ ורב פע־לים, ועם זה צנוע ותמים. בלהט נעורים פעל בלי ליאות לחינוך הנוער לחלוציות, לחיי קבוצה, ליישוב הגבולות ולביצור המדינה. בשקדנותו וב־התלהבותו שימש סמל ודוגמה לחניכיו ולחבריו. וכל מכיריו אהבוהו והוקירוהו.

יעקב היה אחד מראשוני הבונים של קבוצת נחל־עוז אשר בהתיישבות הספר, שקד על בי־סוסה ושיפור תנאי החיים בה, ועל מזבחה הקריב את חייו הצעירים. דאגתו לשלימות המשק דחפה אותו לראות ולדעת את הנעשה בגבולותיו ויצא לסיור עם שניים מחבריו. מטח יריות מעברו השני של הגבול קיפח את חייו.

אמ״ש

יעקב טוכמן

הרהורים על הקבוצה

טבעי הוא הדבר ואולי גם בריא שקיימת הת־להבות רבה בקרב הנוער המתעתד לחיות חיי משק בהתישבות הקבוצית. החיים בתנועת הנו־ער מתוחים ומלאי ענין. החברים נושאים בתפ־קידים, קיים רגש אחריות וגאווה תנועתית שנו־צרת במשך שנות החברות בתנועה. יש אידיאלים המבוססים מבחינה לאומית, כלכלית וסוציאלית, ויש לו, לנער, על מה ללחום. — — — אם נחנך

בתנועה לראות את החיים בקבוצה באספקלריה של חיים אידיאליים, שכל כולם אור ואינם יוצ־רים כל בעיות, הרי בסופו של דבר חבר שהגיע לקבוצה עקב צורת שכנוע זאת יעזוב אותה כש־רק יתקל במציאות השונה לגמרי. אולם ידוע לכולנו: לא הנוחיות היא מטרתה העיקרית של הקבוצה. תפקידים קשים נכונו לה ועליה להג־שימם גם בתנאים הקשים ביותר, ולעתים בתנ־אים של גוף לא אהוד ע״י חלק מהחברה במ־דינה.

כיום רואה הקבוצה את עצמה כאחת הדורשות הגדולות ביותר של טובת המדינה ומגשימה זאת הלכה למעשה. ומתבטא הדבר באופנים שונים, אם זה ביישוב הגבולות לשם ביצור המדינה ואם זה בסיפוק מזון חקלאי חיוני לאוכלוסיה. הקבוצה היא אשר שימשה מקור לכוח ההגנה שהקים לאחר מכן את צה״ל, הוכיחה את עצמה מבחינה בטחונית, לאומית, כלכלית, תרבותית חינוכית וכו׳.

מתוך מאמרו ב„ענבל״ מס׳ 3

מנחם בן צילה וישעיהו פונדק

ט׳ באייר תרצ״ו — י״ז באייר תשכ״ד

20 באפריל 1937 — 29 באפריל 1964

בקיץ 1965 סיים את חוק לימודיו בבית־ירח. מהתלמידים הבולטים בבית־הספר, גילה יכולת והגיע להישגים במקצועות ההומאניסטיים והריא־ליסטיים כאחד. היה פעיל בחיי חברת הילדים במקום ובחטיבת בני ה„אחוד״ והגיע לביטוי ספרותי. היה מקובל על חבריו.

בראשית נובמבר 1955 התגייס לצה״ל וסיים את הטירונות כחניך מצטיין. מאז עד יום מותו שירת בחיל־האויר — שנתיים שירות חובה, והשאר בשירות־קבע. מנחם, בן הקיבוץ ועמק הירדן, מסר את חייו, החל מגיל הבגרות האזרחית, לשירות בטחון המדינה. כמפקד טייסת נווטים בבית ספר לטייסים בדרגת סרן שימש דוגמה של מפקד אמיץ, מוכשר ונבון. בעת מילוי תפקידו, בי״ז באייר תשכ״ד — 29 באפריל 1964, נפל על משמרתו, והוא בן 27. הניח אשה ובן. חודשיים וחצי לאחר מותו נולד בנו השני ושמו נקרא בישראל אביעד.

חנן שדמי

קינה (על מות מנחם)

זְנֵק נִשְׁרֵנוּ מַעֲלָה
בֵּין שַׁחַק רָם לָעָב,
וַיִּשְׁתָּעֵר כָּרוּחַ
עַד נִשְׁבְּרוּ כְּנָפָיו.

נוּגֶה נוּגֵן נִבְלֵנוּ,
בְּכִי בְּמֵיתָרָיו;
סִפּוּר קוֹדֵר יַשְׁמִיעַ
בְּאֹזֶן אֵם וָאָב

בְּכֵה, בְּכֵה הָרוּחַ
עַל מֹט כַּנְפֵי־זָהָב;
אֲשֶׁר הִמְרִיא כַּנֶּשֶׁר –
לְלַחֵךְ עֲפַר הָשְׁכַּב.

נַגֵּן, נַגֵּן, הַנֵּבֶל,
עֲלֵי מֵיתַר־זָהָב;
אֲשֶׁר נוֹלַד לַזֹּהַר –
לְבוֹר אֹפֶל הָשְׁכַּב.

הנשיא יצחק בן צבי משוחח עם המפקד מנחם פונדק בעת ביקור הנשיא — בלווית הרמטכ״ל צבי צור — בבית הספר לטייסים

מנחם פונדק

עפיפונים

עֲפִיפוֹנִים הָיוּ שְׁלוֹשָׁה,
כֵּן, זוֹ תְּחִילַּת כָּל פָּרָשָׁה –
אֶחָד כָּחֹל, שֵׁנִי יָרֹק,
רַכִּים קַלִּים וּמְלֵאֵי צְחוֹק,
וְהַשְּׁלִישִׁי הָיָה לָבָן
לְלֹא כָל צֶבַע וְגַוָּן.
אֶחָד טָבַע בִּסְעָרָה,
שֵׁנִי – פָּגַע בּוֹ רוּחַ רַע,
וְהַשְּׁלִישִׁי, לָבָן, נָדוֹשׁ,
הִמְשִׁיךְ לָשׁוּט, הִמְשִׁיךְ לִדְרוֹשׁ.

עֲפִיפוֹנִים הָיוּ שְׁלוֹשָׁה,
שְׁפָלֵי מַבָּט, מוּכֵּי בּוּשָׁה –
אֶחָד אָפֹר, שֵׁנִי צָהֹב,
שְׁבוּרֵי שִׁדְרָה, גְּרוּמֵי מַכְאוֹב,
וְהַשְּׁלִישִׁי הָיָה לָבָן,
חֲסַר סִיגִים וְלֹא מוּבָן.
אֶחָד נִשְׂרַף עַל לֹא אֱמֶת,
שֵׁנִי נִתֵּק חוּטוֹ וָמֵת.
מִסְפָּר שָׁלֹשׁ מִתּוֹךְ חוֹבָה
נִשְׁאַר לָהֶם לְמַצֵּבָה.

עֲפִיפוֹנִים הָיוּ שְׁלוֹשָׁה,
עָמְלוּ בַּעֲבוֹדָה קָשָׁה –
אֶחָד אָדֹם, שֵׁנִי שָׁחֹר
שְׁטוּפֵי זֵעָה, מוּכִּים בְּקוֹר
וְהַשְּׁלִישִׁי הָיָה לָבָן
לְלֹא מַתָּת לְלֹא קָרְבָּן.
אֶחָד נָפַל מִמַּאֲרָב,
שֵׁנִי – נִקְבָה בּוֹ אֵשׁ הַקְּרָב,
וְהַלָּבָן נִכְלַם עָבַר
בְּלִי זִכְרוֹנוֹת, לְלֹא עָבָר.

עֲפִיפוֹנִים הָיוּ שְׁלוֹשָׁה,
וְזֶה סִיּוּם הַפָּרָשָׁה –
אֶחָד זָהֹב, שֵׁנִי מוּכְסָף,
לֵב כָּל עַלְמָה לָהֶם נִכְסַף,
וְהַשְּׁלִישִׁי הָיָה לָבָן,
שׁוֹקֵט, קוֹדֵר וּמְאֻבָּן.
אֶחָד הִרְקִיעַ וְנֶחְנַק,
שֵׁנִי – שָׂטָן מוֹחוֹ יָנַק,
וְרַק אֲנִי עוֹד מְשׁוֹטֵט –
לִצְחוֹק לַחַי, לִבְכּוֹת לַמֵּת.

דמויות

בזכותו של סבא, ר׳ אלי-דוד שולזינגר

הקדים הסתיו באירופה בשנת 1928, ואחריו בא חורף קר. גשמים יורדים לסירוגין. הערבים ארוכים. „החלונות הכפולים" כבר הורדו מעליית הגג, וסטשקה מתעסקת בניקויים. אבא חזר מוארשה והוא נח על הספה עייף מטלטולי־הדרך. בבית־המזיגה מחזיקה אמא את טבל׳ה על הידיים.

ערב אחרון בבית, וכל פינה יקרה. מנחם העגלון מ„שחריה", מופיע, כמוסכם, מאחורי האנ־דרטה של קושציושקה. מבט אחרון על הילדים היושבים על־יד התנור המוסק ומשחקים בדומי־נו. דמעות חונקות. מחר — מציאות חדשה. ובעיירה יגידו: „היא ברחה לקיבוץ". אנו בדרך אל הכפר קיאנקה.

מה המריץ את הנערה לעזוב בית מסודר, שהפרנסה בו בשפע?

האם ימי־השוק עם אותם „גויים טובים", אשר משנכנס יינם יוצא סודם, ואז קריאות „ז׳יד דא פאלעסטיני" נישאות באויר?

ואולי שירו של ביאליק, אותו שר ברגש הדוד שמחה: „ומה שלום הירדן ומימיו הבהירים? ושלום כל ההרים, הגבעות?"...

ט״ו בשבט. חגיגה בביה״ס. שלג יורד ללא־הפוגה. מכורבלים במעילים ובמטפחות חמות הגענו לבית־הספר. המורה קאהוט מופיע מהכי־תה השניה, כשבת־צחוק על פניו. מה קרה? מדוע התעטפתם כך? חג הנטיעות היום בארץ־ישראל! שם, בארצנו, אביב היום. ושירת „התקוה" אדירה פורצת מגרוננו. כל שעור, כל חגיגה היה מתבל בפתגמים ובסיפורים מחיי הארץ. הוא זרע בנו את הזרע הראשון של אהבת המולדת.

סבא — ר׳ אלי־דוד שולזינגר ע״ה — לא התמסר לעניינים שבמעשה, כגון — פרנסה, חינוך ילדים וכיו״ב. את כל זאת הטיל על כתפיה של זוגתו — חוה.

והיא, אשה נמוכת־קומה, נבונת־לב ויודעת את דרכי החיים — מעולם לא קבלה על גורלה. היא נשאה בנטל החיים הקשים בבטחון, שעתידה כ„הדום רגליו" מובטח לה. ומי שיער שאותה מסכת, אשר שינן סבא יומם ולילה, לא היתה יחידה! בלבו שינן גם מסכת אחרת — אהבה לארץ־הקודש.

ומעשה שהיה כך היה: בערב־פסח, כשסבתא בדקה בכל הפינות החבויות, מצאה „מטמון" — כמה עשרות שטרי כסף. מבט מוכיח — והתשו־בה: חוה, אני אוסף למען „ארץ הקודש". והיא ירדה לסוף דעתו. מאותו יום היתה ארץ־ישראל לחלק משיחות היום. ובשנת 1924, כשיהודי סמיאטיץ׳ ישבו עדיין על „סיר הבשר", אסף סבא את ילדיו הבלתי־נשואים ועלו ארצה. ומה רעדו ידיו משהסיר את המזוזות מדלתות ביתו...

יחד אתם עלה גם הדוד שמחה. הוא השאיר את חותנו העשיר ועסקיו הפורחים בויסוקה־ליטובסק. בגיל צעיר מת. חלש היה הגוף מלשאת את החיים הקשים, את העבודה המפרכת. במל־חמת השיחרור נפל בנו עמיחי. את אשר לא השלים דודי בחייו, נתן הבן בדמו.

סניף „החלוץ הצעיר" אצל מלכה זרוביצר. חדר ד׳ על ד׳. על השולחן מונח ספר „יזכור".

בית שולזינגר בשנת 1924, עם עלותם לארץ

חבר קורא לאורה של מנורת נפט. עיניים מבריקות, לחיים משולהבות, ועל הכתלים צללי דמויות הגבורים.

הנה משל'ה ברסקי דוהר על סוסו להזעיק עזרה לחבר שחלה. מאיר חזנוב, גבורי תל־חי.

אם לא עכשיו — אימתי! מחול של הורה סוערת וכובשת. עכשיו, עכשיו — גבורי מולדת. אנו באים למלא את מקומכם.

מינה קפלן

עין־עירון

צאצאי ר' אליהו דוד שולזינגר

א.

שמחה שולזינגר

(תרנ"ד/1894 — תרצ"א/1931)

נצר ממשפחה, שהוד תורה ויראת שמים הופף עליה. אביו, ר' אליהו דוד, שהיה מופלג בתורה, וכל ימיו נשא את נפשו לציון, חינך אותו — כמו את כל בניו — לתורה וליראה, למעשים טובים ולאהבת ציון. מנעוריו למד שמחה בהתמדה רבה בישיבות בריינסק, נובהארדוק, סלוצק וסלובודקי, ובהן הצעידוהו ראשי הישיבות אל תוך מעמקי התלמוד והפוסקים. ובערבים, מחוץ

לישיבה, היה מתייחד עם הספרות העברית החדשה. מכל המעיינות האלה ינק וספג את רוח ישראל, את חזון שיבת ציון ואת ערכי התחיה.

כבני תורה רבים וטובים בדורו העמיק גם שמחה להגות בבעיות גורלו של עמנו ועתידו בגולה, וכמוהם הגיע לידי הכרה ברורה — המ־זעזעת עד היסוד — כי הקיום הבלתי נורמאלי והעלוב של עם מפוזר ומפורד בעמים נושא בחו־בו התנוונות, טמיעה וכליון, וכי רק הריכוז הט־ריטוריאלי של העם היהודי בארצו יבטיח לעם הוויה לאומית בריאה וטבעית. ומתוך שלילה מוח־לטת של הגלות התמסר לפעולה ציונית בחום התלהבות.

כבר בישיבות התחיל לעשות נפשות לרעיון הציוני. בסמיאטיץ׳ היה המזכיר של האגודה הציו־נית, שנשאה את השם „תל־אביב". בעל נפש פיוטית היה ומצניע לכת. את הגיגי לבו, את רע־יונותיו ודעותיו היה מביע על גבי הנייר בצורת „אגרת" או „תשובה" לחבר. בידי כותב טורים אלה שמורים אחדים ממכתביו הארוכים משנת תרע"ה, בהם גילה מחשבה מעמיקה, בהירה ומ־קורית. דבריו בבעיות עם וחברה יצאו מקרב לב וזרמו בשטף וברגישות. מזמן לזמן היה מחבר גם שירים על נושאים לאומיים.

בשנת תרפ"ד / 1924 „השאיר את חותנו הע־שיר ועסקיו הפורחים" — כפי שמספרת בת אחותו, מינה קפלן — ועלה לארץ יחד עם כל בית אביו על מנת להיות איכר עובד אדמה. ואומ־נם, הוא היה ממייסדי כפר גנים, שעל יד פתח תקוה.

קשים היו חייו בארץ. העבודה הפיסית הקשה, שלא הורגל בה מימיו, החלישה את גופו ורופפה את בריאותו, אבל הוא נשאר איתן ברוחו, באמ־ונתו ובאהבתו לארץ. „אם נביא בחשבון כל מה שיהודי סובל בגלות מחמת יהדותו — כתב לקרובו בשנת תרפ"ה — נדמה שאין מה להת־אונן, וכדאית היא הארץ שנסבול קצת בעדה. בלי ייסורים אין חדוות היצירה..." ובהתלהבות הוא מתאר במכתבו את המצב בארץ:

„החיים מתפתחים, היישוב גדל במהירות מפ־ליאה; בממוצע מכניסה הארץ אלפיים יהו־דים בכל חודש; צומחים ענפי מסחר וחרושת חדשים; ברגליים בטוחות אנו צועדים לקראת השוואת מאזן היצוא והיבוא; נקודות יישוב צצות לבקרים; החיים התרבותיים מפותחים יותר מאשר בצרפת ובאנגליה; תנאי החיים נעשים בכל יום יותר נוחים ונעימים; האו־פירה מתפתחת יפה"; ועוד ועוד.

רק דבר אחד גרם להעכרת רוחו — הספסרות באדמת ארץ־ישראל. הוא מתאונן, כי „שורצות ורבות חברות לקניית אדמה בארץ־ישראל", ובמר נפשו הוא קורא באמצעות קרובו: „אחי בגולה! במטותא, בל תבואו בידיכם הטמאות לטמא את ארצנו. ציון לא מסרסרות תיבנה, כי אם מעבודה, עבודה ועוד פעם עבודה. זכרו, היישוב העברי בארץ לא ירשה לכם בשום אופן לעשות את ארצו חומר לסרסרות מזוהמה ושפלה! אוצר נחמד היה לנו בכל ימי גלותנו, וארץ־ישראל שמו, וגם אותו התחילו לנבל ולרפש..."

הוא נאבק על קיומו הפרטי מתוך תקווה, שהמ־טעים שנטע בכפר גנים יתחילו להכניס, ואז — מי ידמה לו ומי ישווה לו. אולם לא זכה לכך. בד׳ בטבת שנת תרצ"א / 3 בדצמבר 1931 נפטר, והוא רק בן שלושים ושבע שנים.

שני בניו גדלו לתפארת, הודות לכוחות הרבים שהשקיעה בהם אשתו־אמם, ובלהט אהבה למו־לדת ולעם שירתו במסירות ב„הגנה" ובצה"ל והשתתפו במלחמת הקוממיות. הגדול, קלמן, נפצע בקרב הגדול בלטרון. שב לאיתנו ולמחנהו. הצעיר, עמיחי, מת מות גיבורים וקדושים בקרב בגליל.

גם בן אחותו של שמחה, פינחס ראם, הקנאי בגבורה, נפל בהגינו על חיפה.

תאיר נא שלהבת חייהם ומותם את נתיב הדו־רות הבאים!

ב.

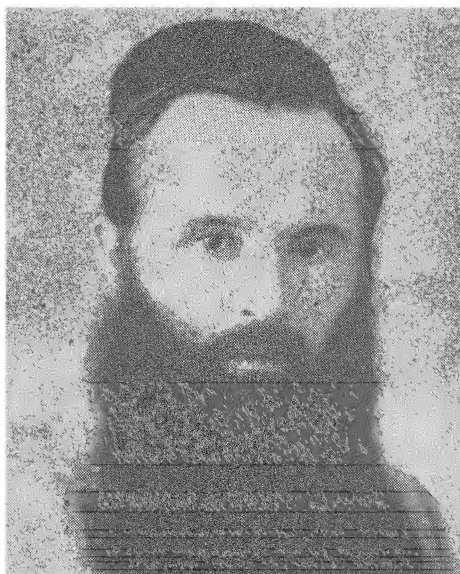
הרב יצחק הלוי שולזינגר

(תרס״ד/1904 — תשי״ז/1957)

אחיו הצעיר של שמחה, נולד בו׳ באדר תרס״ד. גם הוא גלה מילדותו למקומות תורה. למד בישיבת האדמו״ר בסוקולוב, בישיבת לומזה, ואחר כך בישיבת ה„חפץ חיים״ בראדין. בשנת תרפ״ד עלה יחד עם הוריו לארץ ונכנס לישיבת „מרכז הרב״ של הרב קוק זצ״ל. בתרצ״ג נתקבל לרב בכפר גנים, ומשנת תרצ״ו עד יומו האחרון היה רב ומורה צדק בחיפה, מגיד שיעורים ברבים יום יום ודורש מדי שבת בשבתו בבית הכנסת „נצח ישראל יוסף״, אשר בו שימש כרב, ובבית הכנסת המרכזי אשר בהדר הכרמל. בשנת תשי״ז, ט״ז בטבת, נסתלק פתאום במיתת נשיקה, ומנוחתו כבוד בחיפה.

מנעוריו הצטיין בשקידה נפלאה, בכשרונות גדולים, ובמידות נעלות, והיה מהולל בפי כל יודעיו. ראש ישיבת ה„חפץ חיים״ בראדין, ר׳ נפתלי טרופ, כתב עליו: „שקדן נפלא כמותו לא ראיתי מעודי״ (המכתב נמצא בידי הרב צבי יהודה קוק בירושלים). הרב הראשי לארץ ישראל, ר׳ אברהם יצחק קוק, בהסמיכו את ר׳ יצחק שולזינגר להוראה, הכתירו בין השאר בתארים: „הרב המאור הגדול, חריף ובקי, מוכתר במידות תרומיות, אחד מחכמי ישראל המובהקים״ ועוד.

הרב שולזינגר זצ״ל גדל בתורה ועמל בתורה, גדל בשם טוב ונפטר בשם טוב מן העולם״. נאה דורש ונאה מקיים היה. נודע באהבתו לבריות, בטוב לבו ובמעשיו הטובים. בדרשותיו הנלהבות

משך לב שומעיו וריכז חוג נאמנים, תלמידי חכמים ופשוטי עם, הקובעים עתים לתורה ומקשיבים לדבריו. בשנת תש״י הוציא לאור ספר „אמרות יצחק״ — דרשותיו על ספר בראשית, לפי סדר פרשיות השבוע, והספדיו על בני משפחתו שמתו בארץ.

הניח אשה, מרת סימה לאה, ובנים העוסקים בתורה. בנו הבכור, ר׳ שמואל, משמש רב בכפר אתא. חתנו, הרב ד״ר ישראל פרנקוס, מרצה בסמינר לרבנים בניו־יורק.

אליעזר מש

מנחם פונדק

(תרס״ו/1906 — תרצ״א/1930)

בנם בכורם של לאה־פועה ומשה פונדק. מנחם, יפה התואר והמוכשר, היה מנעוריו נתון כולו בהווי החלוצי, שנתחדש לו לנוער העברי בתפוצות בימים ההם. הוא היה ממייסדי „החלוץ" בעיירה, מבוני ההכשרה ומאישי העלייה החלוצית (העלייה החמישית), אשר הגשימו בנאמנות ובמסירות את שאיפות חייהם — לעלות לארץ, לבנותה ולהפרות את שממתה.

מנחם ניכר היה בענוות רוחו וברצינותו השתקנית, צנוע ובעל קסם אישי — דמות מדריכה ומשפיעה בקרב הנוער היהודי. הוא היה היוזם של המשק „שחריה", ששימש מקום הכשרה למאות חלוצים מערים ועיירות רבות ברחבי פולין; הוא היה המוציא לפועל את הקמתו וביסוסו, הוא היה הרוח החיה בקבוצה והאהוב והנערץ על כל חבריה.

הוא היה מביא את דבר „החלוץ" לכל הסביבה. ולא פעם הלך ברגל מעיירה לעיירה כדי לעורר את הנוער היהודי לתהות על חייו ועל עתיד עמו ולהכשיר עצמו לחיי עבודה והתיישבות בארץ־ישראל.

בגיל צעיר נבחר לחבר במרכז „החלוץ" בפולין, ובשנת 1927 יצא בשליחות המרכז לפאריס, „למשא ומתן על השגת רשיון מאת הממשלה הצרפתית להקמת חוות הכשרה בסוריה, אשר נועדה לשמש תחנת מעבר לעולים בדרך הצפון" (ברכה חבס, „פורצי השערים", עמוד 14).

בראשית שנת 1929 עלה לארץ יחד עם חבריו מקבוצת „שחריה" ואתם היה בכל גלגוליו בארץ עד יומו האחרון. תחנתו הראשונה היתה בגבעת בוסל בחדרה, משם עבר ליבנאל ואחר כך — למגדל. הוא התנגד להליכה למשק קיים או „להקמת קיבוץ חדש סתם". הוא חלם על „איגוד חופשי של קבוצות, שמתוך המציאות הארציש־ראלית ימצאו להם את צורת חייהם ההתיישבותית" (במכתבו לאחיו ישעיה).

חביבה היתה עליו עבודת האדמה. מתוך חדוות החיאת השממה עבד בייבוש ביצות, בניקוי תעלות, בעידור ובנטיעות, ובכל התנאים „שמר על הנר־תמיד" אשר בתוכו. סיסמתו היתה: „דע, אחי, לשמור את אורך אתה בתוך האור הכללי, שלא תמיד אור הוא".

מנחם רכש הערכה טובה וחיבה מאת כל חבריו ומכיריו. ברל כצנלסון, מורה ומנהיגה של תנועת העבודה בארץ. מנה אותו בין החברים הצעירים „אשר עצם מציאותם היה בה כדי להבטיח לנו, כי לא לשוא חיינו". („בחבלי אדם". עמ, 248—249).

באביב ימיו, בגיל עשרים וחמש, טבע בכנרת. זכרו חקוק באהבה ובהוקרה בלב כל יודעיו.

אט״ש

ביער בחדרה
מימין לשמאל: עומדים — יוסף יבלון, מנחם פונדק, יוסף שרשבסקי, ב׳ פישמן, נתן וייגברג
יושבים — ס׳ גוטמן, שלמה טש, חנה גולדברג, רחל מנדלסון, —, שושן

שמחה סיר

(נפטר תשי״א/1951)

את שמחה סיר היכרתי בחבורה הקטנה של צעירי „השומר הצעיר" בסמיאטיץ׳, שנוסד ע״י חיים דייטש, אחרי שחזר מבית־הספר החקלאי בשדלץ. בתוך חבורה זו של צעירים חולמים התבלט ביותר שמחה בגישתו המעשית והריא־ליסטית. כמעט מיום היווסד הקן ראה לפני עיניו את המטרה העיקרית, והיא עלייה ארצה. הוא העריך, כמובן, גם את הפעולה החינוכית, את ה„הפלגות" ומושבות־הקיץ, שבארגונן טרח הרבה, אך לא שכח את העיקר. ביוזמתו אף נתארגנה החווה להכשרה. ומה גדלה השתוממותם של בני סמיאטיץ׳ בראותם אותנו — „בני־טובים" — מובילים עגלות זבל בראש חוצות אל הגן שחכרנו ועיבדנו. ההכנסות היו צריכות לשמש להוצאות הדרך לעלייה ארצה. שמחה טיפל בהשגת דרכו־נים, ולולא תקלה מסויימת היינו עולים אז כקבו־צה מלוכדת. שניים עלו אז בהכנסות מגידול הטאבאק בחוה — פלחי (פלחוביץ) ומינקס.

שמחה ירש מבית־אביו את המסירות ואת הגי־שה המעשית לבעיות. הוא ואחיו אייזיק, יבלח״א (היום בפתח־תקוה), ואחיו הרשל המבוגר ושאר בני משפחתו (זכור אביו ר׳ ישראל הנלבב, החו־בב־ציון והסובלני) עסקו יותר בבעיות ה„קן" מאשר במסחר. היה זה בית השוה״צ בעיירה. בחוש בריא ידעו שני האחים להתנער מחיי הגיון

בעיירה ולהיהפך לחלוצים, אף כי מצבם הכלכלי (מסחר במנופאקטורה) היה מבוסס למדי.

היתה תקופה, שעל שכמי שמחה היתה מוטלת הפעולה והאחריות ל,,קן", והוא נשא בעול בהת־להבות ובפשטות. אחר־כך נפרדו דרכינו, הוא עלה לפני ארצה. בבואי לאחר־זמן לפ"ת מצאתיו בין פועלי ה,,טוריה", מסור ונאמן לאידיאליו כמקודם. גם בתנאי חיים קשים היו כל מעייניו נתונים לחיי חברה אידיאליים ולמאבק הרעיוני של תנועתו. רבות סיפרו על מסירותו לעניין הפועלי במושבה, על השתרשותו בחיי הפועלים במקום ועל מסירת חלק ניכר מזמנו גם לענייני הגנה ושמירה. גם בזמן מחלתו האחרונה לא התאונן על גורלו והמשיך בחיי פועל רגיל תוך סבל רב, עד שנפל למשכב ממנו לא קם.

נפטר בבי"ח ,,בילינסון" ביום כ"ז באדר א' תשי"א (5 במרץ 1951) ונקבר בפתח־תקוה, המושבה בה חי ועבד מיום בואו ארצה.

אליהו פורת

שמחה סיר

הרב מטעם ר' יצחק אליעזר גולדברג

(נפטר תשי"ג/1953)

אבי ז"ל הגיע לסמיאטיץ' מבריינסק בערך לפני כ־75 שנים, וכמעט יובל שנים עד עלותו ארצה בשנת 1937 היה אחד מאישיה הציבוריים של העיירה.

בהתחלת המאה נתמנה לרב מטעם הממשלה הרוסית ואח"כ המשיך בתפקידו זה גם בימי שלטון פולין. ביודענו את היחס העויין ליהודים הן של הממשלה הצארית והן של הממשלה הפו־לנית דאז נבין את המערכה הקשה, שעמד בה כל שנות כהונתו בתפקיד זה, כי עליו היה לשמש כמקשר בין השלטונות והקהילה היהודית.

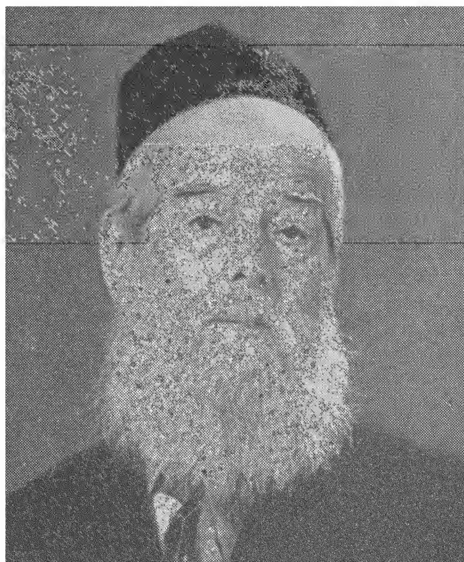
בזכרוני הקדום חקוקות פעולותיו בזמן היותו מדריך ויועץ לתושבי העיירה בעניינים שונים, בייחוד לאלה שעמדו להגר מעבר לים. הוא הקל עליהם את סידור המסמכים הדרושים. באופן מיוחד התמסר לעזור לאלה, שעמדו לעלות לארץ לאחר מלחמת העולם הראשונה. זכורני באיזו חרדת קודש היינו אנחנו הילדים מסתכלים על כל אחד, שהתעתד לעלות לא"י. כי ביתנו היה אחד השלבים להשגת התעודות לנסיעה זו, ואבא ז"ל השתדל מאוד לעזור בכל יכולתו.

רבים מבני העיר היו פונים אליו בבקשות שונות, והוא שימש את כולם, ואפילו את האמי־דים שביניהם, שלא על מנת לקבל פרס, אף כי בביתנו שרר כל השנים דוחק כלכלי. ועל אף העוני עשה אבא את הכל על מנת לתת חינוך יהודי וגם חילוני לילדיו. כולנו למדנו בבית־ספר ,,תרבות" והיינו מעורים במקורות היהדות.

עם כל היותו יהודי דתי היה אבא מבין גם לנפש הצעירים והיה עוזר להם לפיתוח התרבות החילונית בעיירה. זכורתני מקרה של הצגת חוב־בים ביידיש ע"י צעירי העיירה, שאופשרה רק הודות לזה שקצין המחוז נתן את הרשיון בהס־תמכו על חוות דעתו של אבא, שבטקסט אין דברים נגד השלטון. הטקסט הוגש לפני אבא בתרגום פולני, והוא אישר אותו. הייתי אז תל־מידת בית־הספר, אבל עזרתי לו בהשוואת התר־גום למקור.

אבא היה יודע נגן ובעל קול נעים. סדר פסח היה נמשך אצלנו עד לאחר חצות. כל קטע מה„הגדה" היה מושר בניגון אחר. הרבה תלאות עברו עליו בחייו: פטירת אשתו הראשונה, הגירת בנו ושתי בנותיו לארצות־הברית, פטירת שתי בנותיו באביב ימיהן, וכל אלה אמנם חרשו חריצים בנפשו, אבל לא שיברו אותו, כי מאמין גדול היה ואופטימיסט מובהק. באיזו חדוה ליווה אותי עד לתחנת הרכבת הוינאית בוורשה בעלותי לארץ. הואיל ואמא היתה תמיד חלשה בבריאות, היה הוא הדואג לנו לכל צרכינו — בלבוש, בחינוך וכו'.

עם עלייתו לארץ חל שינוי רב במעמדו, ובהתחלה היה לו קשה למצוא את מקומו, אולם עד מהרה הסתגל ונעשה מעורה בחיי הציבור במושבה (גרנו אז בכפר־סבא) ומקובל מאד

הרב מטעם י"ל גולדברג

בבית־הכנסת. העריך מאד את פעולות הסתדרות העובדים למען הפועלים בארץ.

בשנותיו האחרונות הותקף במחלה קשה וסבל מכאובים ויסורים, אבל הוא השתדל להתגבר ולחיות את החיים בארץ. זכה לראות בתקומת מדינת ישראל, ובשנה הששית לקום המדינה, כ"ג אייר תשי"ג, הוציא את נשמתו הטהורה.

ברוריה ארליכמן

שלום פחטר

(תרמ"ג/1883 — תשי"ג/1953)

שלום בן פרץ וחנה פחטר גדל והתחנך בסמ־יאטיץ'. היה מראשי הציונים במקום והשתתף בועידות ציוני רוסיה במינסק ובהלסינגפורס. ארגן בסמיאטיץ „הגנה" נגד הגויים הפורעים ונגד האנארכיסטים והבונדאים, אשר היו מפו־צצים אסיפות ציוניות. בשנת 1910 עלה לארץ.

גם אשתו, שושנה בת קלמן ופייגה קפלן, היתה מהפעילות בתנועה הציונית בסמיאטיץ'. עלתה ארצה בשנת 1911. נפטרה 1942.

בארץ נצטרף שלום פחטר למפלגת „הפועל הצעיר" והיה מהפעילים בה. יסד בית חרושת מיכאני, שהיה ידוע בשם „פחטר־הופמן". היה ממייסדי „מרכז בעלי מלאכה".

במלחמת העולם הראשונה, בעת גזירת גירוש היישוב היהודי על ידי השלטון התורכי, טיפל באירגון עזרה ליהודים העקורים מיפו ומתל־אביב ובשמירה על רכושם.

אחרי הכרזת באלפור השתתף ב„אסיפה המ־

שלום ושושנה פתחר

כוננת״; ייצג את בעלי המלאכה בארץ בהנחת אבן הפינה לאוניברסיטה העברית; היה חבר „הועד הזמני״ בייסוד המשטרה העברית; חבר „אסיפת הנבחרים״ הראשונה וחבר „הועד הל־אומי״; חבר מועצת תל־אביב הראשונה והש־נייה; פעיל בקליטת העלייה השלישית ובכיבוש העבודה העברית ברכבת; חבר בית הדין לענייני שכר דירה.

חלקו לא מעט בקידום התעשייה העברית ובב־ניית שיכונים. בשביל חברת החשמל בנהריים הצליח, על אף התנגדות המומחים הגרמניים, לייצר 300 קרוניות ועמודי חשמל של מתח גבוה בטיב העולה על תוצרת חוץ. ב־1936 הקים „שי־כון קריית מאיר״ ל־162 משפחות בתנאים נו־חים. 1938 פירסם ספר „על דרכי התיישבותנו העירונית״ — דרכים לפתרון בעיות השיכון; הגיש תזכיר לקק״ל ול„מרכז החקלאי״ „על הסדר יישובי בענייני קרקע״; 1939 עיבד תוכניות לשיווק תוצרת חקלאית בצורה חדשה, לחיסון כושר ההתחרות בתעשייה, להקמת בתי־מרגוע ביישובים חקלאיים ועוד — תוכניות שנתקבלו בברכה בעתונות ובמוסדות.

בקום מדינת ישראל נתמנה לחבר בוועדה לעובדי ממשלת ישראל, שבדקה פיטורים של עובדי הממשלה והחזירה לעבודתם משרתי צי־בור, שפיטוריהם לא היו מבוססים.

שלום פתחר היה מ„החולמים והלוחמים״ בחוץ לארץ ובארץ, מחלוצי התעשייה והבנייה, מהעוס־קים בצורכי ציבור והארץ באמונה. יהא זכרו ברוך!

פינחס פתחר

מאיר קרביץ

(תרפ״ב/1922 — תשי״ד/1954)

נולד בסמיאטיץ בשנת תרפ״ב. עלה ארצה בגיל צעיר כחלוץ. היה חבר פעיל בועד יוצאי סמיאטיץ׳, במיוחד בין בני העיר בפתח־תקוה. מצניע לכת, עטוף פשטות. מסור בלב ונפש לאדם ולרע, מחונן בתכונות טובות של ידיד וחבר לכל נצרך. נחלץ תמיד לעזרת עולים חדשים והדריך אותם בצעדיהם הראשונים בארץ.

נפטר בתשי״ד בפ״ת ממחלה ממארת בגיל 42.

יוסף הלפרין

(תרנ"ה/1895 — תשכ"א/1960)

יוסף בן דוד הלפרין נולד בשנת 1895. למד בישיבת וולוז'ין והיה בר־אורין. נמנה עם העס־קנים הפעילים של התנועה הציונית בסמיאטיץ'. עלה ארצה עם רעייתו רחל ובני משפחתם בשנת 1933. התעניין בבעיות יוצאי סמיאטיץ כחבר ועדת הביקורת, כתורם רחב לב וכחבר נשיאות באזכרות השנתיות. טרח להנציח זכר העיירה בצרור רשימות ותיאורי אישים ודמויות. חלה במחלת לב ונפטר בת"א בתשרי 1960..

לאה זאבלודובסקי

(נפטרה תשכ"א/1961)

אחותה הצעירה של המיילדת בילה. למדה אצל המורים מרדכילס ואחרים ואחר־כך בשדלץ ובווארשה ואף עמדה בבחינות הסמכה להוראה ואז חזרה לסמיאטיץ' ועבדה בבית הספר העברי „קדימה". בתקופה מאוחרת יותר שימשה מורה בבתי־ספר העבריים בערי שדלץ וסובלק ומנהלת בית היתומים ברובנה. בתפקיד זה ניהלה מאבק קשה עם האפטרופסים האידישיסטים שבמוסד על הרוח הלאומית והציונית בקרב החניכים והצליחה לחנך את הילדים בבית הספר העברי.

היתה ערה לכל הנעשה בחיי החברה ופעילה בקרב הנוער והתנועה הציונית. עשתה הרבה למען הקרן הקיימת והפצת הרעיון הציוני.

בשנת 1924 עלתה ארצה והעדיפה ללכת לכפר ולקיבוץ, ואכן עבדה כגננת בגניגר, מזרע, וגן־שמואל.

עקב סיבות שונות עזבה את גן־שמואל ועברה לטבריה, מטבריה — לבת־גלים בחיפה ומשם לתל־אביב. בכל מקומות מגוריה היתה פעילה בציבור, עסקנית בויצ"ו ובארגון אמהות עובדות. נאמנה ומסורה למעמד העובדים.

נפטרה ממחלה ממארת בשנת 1961.

יצחק מינץ

(תרע״ו, 1916 — תשכ״ב, 1961)

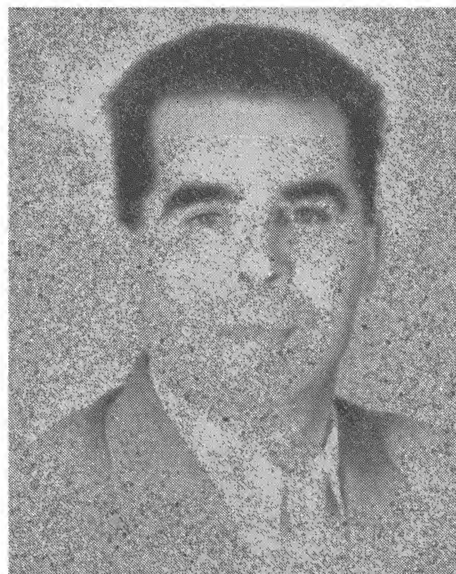
יצחק, צעיר הבנים של הלמדן המופלג, החריף והבקי, ר׳ זאב מינץ, הצטרף בגיל צעיר לתנועה החלוצית, וכחניך ,,השומר הצעיר״ עשה את הכשרתו בחוות צ׳נסטוכוב. אחיו שלמה ואחותו גולדה הקדימוהו בעלייתם ארצה ובהצטרפותם לקיבוץ. יצחק עלה בשנת 1939, ערב פרוץ המלחמה העולמית, הצטרף למשק יגור והשתרש בו.

יצחק נצמד לעבודה בחקלאות, חדר לכל הענפים ולמד וחקר את כל בעיותיהם ביסודיות. כן מילא שליחויות תנועתיות: במחנה העולים בקפריסין, בגרעיני עולים וביישוב־ספר. בשנים האחרונות הוטל עלו התפקיד של מרכז המשק ומזכירו.

יצחק מיזג עבודה ותורה; איש־עבודה ועם זה איש ספר, ולא הספר הקל משך אותו, אלא בעיקר הספר העיוני המעמיק, המוסיף דעת ומרחיב אופקיו. שנים רבות היה פעיל בועדת הספריה וריכז את מפעל ,,הספר לחבר״.

בידיעותיו, בהתמדתו, בראייתו הבהירה, בחוש הביקורת המפוכח שלו, בחתירתו המתמדת להשתלמות ולהוספת דעת — היה ממשיך השרשרת של למדנות וחריפות, מורשת אבות.

(עפ״י ספר משפחת קפלושניק)

יוסף שושן

(תרס״ו/1906 — תשכ״ב/1962)

בנו של ר׳ אשר השוחט. בצעירותו הצטרף לתנועת ,,השומר הצעיר״. אחרי שגמר את שרותו בצבא הפולני בשנת 1926, עלה ארצה.

התגורר בחיפה ועסק בעבודות בנין וכבישים בעיר ובסביבה. למד נגרות וקירור ועבר לגור בתל־אביב, אחרי שפתח כאן נגריה למקררים גדולים לצרכי מסעדות וחברות.

היה חבר פעיל ומסור בועד יוצאי סמיאטיץ׳.

בשעת דליקה גדולה שפרצה באיזור החרושת בשנת 1962, כשהאש כמעט והגיעה לבית־המלאכה שלו — אחזתו פלצות והוא כרע ונפל במקום משבץ לב.

ר׳ מרדכי קפלושניק

(תרל״א/1871 — תשכ״ג/1963)

ר׳ מרדכי, בן ר׳ אליעזר ובלומה, נולד בסמ־יאטיץ׳ בט״ו בשבט תרל״א (1871). בן 18 נת־ייתם מאביו ונאלץ ליטול על עצמו את עול הבית והפרנסה: מאפייה ובית־הארחה. אחותו הבכירה לאה נישאה לר׳ אלתר קשניק; חיו בסמיאטיץ׳. אחותו השנייה מלכה־רויזה נישאה לר׳ ישראל־אהרון מונצ׳ר מקמניץ־ליטובסק.

ביום י״ח חשון תרנ״ב נשא ר׳ מרדכי לאשה את בלומה בת ר׳ יצחק וחיה שבץ, ויחדיו בנו את ביתם בסמיאטיץ׳ ברחוב גרודנסקה 4, בו גרו 43 שנים עד עלייתם. פרנסתם על החקלאות ועל המסחר. בסמיאטיץ׳ נולדו ילדיהם: 5 בנים, 4 בנות; 6 מהם (אהובה, זהבה, איטה, יצחק, אריה, יהושע) זכו לעלות לא״י; שלושה (אליעזר, שמעון, הניה) ניספו בשואה.

34 שנים היה ר׳ מרדכי גבאי בית המדרש הישן בסמיאטיץ׳, עוסק בצרכי ציבור באמונה, ורעייתו בלומה אתו יד־ביד בכל מיצווה ומעשה־צדקה. כך בסמיאטיץ׳ וכך בתל־אביב לאחר עלייתם ב־1935. בצנעה ובמסירות־נפש הקימו בתל־אביב מפעל פרטי של „מתן בסתר״, וזכו להערכה ולהוקרה רבה בין מתפללי בית־הכנסת ברחוב בוגרשוב, דיירי שכונת „נורדיה״ ובין נדבנים ונתמכים מקרוב ומרחוק.

ר׳ מרדכי ובלומה קפלושניק

רעייתו של ר׳ מרדכי, מרת בלומה, נפטרה ביום ג׳ טבת תש״ט. ר׳ מרדכי הלך לעולמו בגיל 83 בי׳ תמוז תשכ״ג בתל־אביב.

ר׳ מרדכי קפלושניק

(אומר ה„קדיש״ על קהילת סמיאטיץ׳)

עד כמה שזכרוני אינו מטעה אותי, לא נעדר ר׳ מרדכי אף מאזכרה אחת לזכר קרבנות עיר־מחצבתו. היה נוהג להקדים לבוא, לבוש קפוטה שחורה ומגבעת, אשר מאז ימים טובים שימשה לו לימי חג ומועד בכהונת הגבאות בבית המדרש הישן. בשקט ובענווה היה תופש את מקומו בשורה השנייה או השלישית, תוך צפייה דרוכה למאורע.

עם התחלת דברי הרב שלפני ה„אזכרה״ היה עושה אזנו כאפרכסת ומתאמץ בכל ישותו לשמוע ולקלוט את דברי ההספד היוצאים מפי הרב; בולע כל מלה ומנענע בראשו לאות הסכמה.

לאחר הנאומים באה ההתיחדות עם זכר הקדו־שים והמעונים. הקהל קם על רגליו, והחזן קורא תפילת „אל מלא רחמים״. נשים פורצות ביללת־בכי בזכרן את הנשמות היקרות. קהל המאות

מתוח, ומשולחן הנשיאות נשמע: „ר' מרדכי קפלושניק מתבקש להגיד קדיש!".

מיד פורץ מפיו של ר' מרדכי, בקול רועד ומלא יגון, „יתגדל ויתקדש שמה רבה...". הקול מהדהד באפלולית האולם, מרחף ומשתזר בזכרון נשמו־תיהם של יהודי סמיאטיץ' — בני משפחה ושכ־נים, צעיר וזקן, נשים וטף. והנשמות מתנשאות, כביכול, מחנות מחנות, מרחפות מעל רחובות וסימטאות, ככר השוק וקצווי הישוב, ים של נשמות פורחות. ואילו הוא, ר' מרדכי, עליו הוטלה השליחות לומר „קדיש" לזכרן, כאילו לשם כך חי וגדל בסמיאטיץ', נעשה בעל־בית ובעל־משפחה מכובד ושימש בגבאות שלו־שים וארבע שנים ב„בית המדרש הישן"; כאילו כל האימון שרחשו אליו שם וכל הכבוד שנפל בחלקו בסמיאטיץ' — ניתן לו על מנת שישמש בבוא־יום בתפקיד אומר ה„קדיש"... ר' מרדכי עומד בדחילו ורחימו, אומר ואומר, וה„קדיש" נראה גדול כים, והנשמות כה רבות! כלום יש לר' מרדכי, בגיל גבורות, הכח לבטא „קדיש" של קהילה שלמה? האם לא הוטל עליו משא כבד מדי?

אבל ר' מרדכי לעמל נולד. הרבה משאות של יחיד וציבור העמיס על עצמו, והוא עומד, אומר, ונאבק עד הסוף: עושה שלום במרומיו, יעשה שלום עלינו ועל כל ישראל ואמרו אמן".

אריה שפיאלטר

חיים מרמור

(תרע"ח/1918 — תשכ"ד/1964)

נולד בשנת 1918 ונתחנך בתנועות נוער ציו־ניות. בצעירותו היה עצמאי, חברותי וידיד נאמן לחבריו. בגיל צבא פקדה אותו המלחמה. שירת כחובש בבית חולים.

אוד מוצל מאש השואה. פרשת בריחתו מהגי־טו, מחורבן ומוות הם שרשרת תיאורים מקפיאי־דם. בונקר, יערות, פרטיזנים ולבסוף נצל והגיע לארץ.

חיים'ל השתלב בחיי הארץ והקים בית נאמן. רכש לו אמון והוקרה כבעל תבונת לב ביחסי אדם. חבר נאמן ומסור ובר־מעשים טובים רבים.

חבר פעיל בועד יוצאי סמיאטיץ' והקדיש הרבה מאונו ומהונו למטרת הנצחת זכר קדושי העיירה.

כרע נפל בחטף במיטב שנותיו בגיל 45 בכ' טבת תשכ"ד.

יצחק קפלן

(תרס"ח/1908 — תשכ"ד/1963)

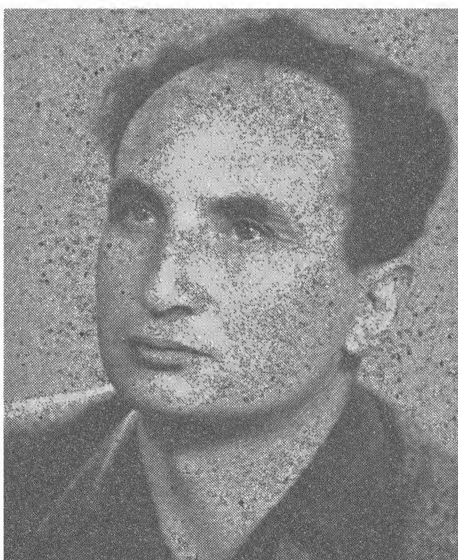
א.

יצחק קפלן נולד בכ"ז בניסן תרס"ח (1908.4.28) בסמיאטיץ' בבית הורים אדוקים. אביו, ר' יקותיאל, תלמיד חכם צנוע ויודע עברית, נהג לעבור לפני התיבה והיה גם „בעל־קורא" מחונן בקול נעים המקפיד על היגוי נכון. תחילה קיבל יצחק חינוך מסורתי, אך כשנפתח בית הספר „קדימה", למד מפי מורים דגולים כיהודה קוגוט ז"ל ויבל"א המשורר זאב, שחינכו את נוער העיירה לאהבת ארץ־ישראל ולחלוציות. יצחק נספח בצעירותו לקן „השומר הצעיר" ובמהרה נעשה אחד מעמודי התווך של אותו קן.

יצחק ירש מאביו את רוח הרצינות והאדיקות וגם חיבה לדברי שירה. בכשרונותיו ובגישתו המעמיקה התבלט בין חברי הקן ושימש בתפקידים שונים בתנועה. אך בפשטותו ובצניעותו החליט „להגשים" והלך ללמוד את מקצוע הנגרות בטרם יצאו חבריו להכשרה.

בהיפתח אשנב צר לעלייה החמישית (1929), סמוך למאורעות, עלה לארץ. ראשית צעדיו — המושבה חדרה, בה תקע יתד בקיבוץ עליה א' של תנועת השוה"צ בפולין. היה מסור להקמת הנדבכים הראשונים של חיי קיבוץ, אך מלבד הריקמה החברתית היה שקוע כולו בתסיסה הרע־יונית, שהיתה אז נחלת התנועה וציבור הפועלים בארץ. בכל שלל הבעיות הרעיוניות, שהסעירו אז את הציבור, גילה עמדה עקיבה והגן עליה בכל חום לבבו. ואף כי ניתח באיזמל חד את דעות מתנגדיו, ידעו גם הם, שהדבר נעשה מתוך שמירה על ערכים בטוהר לב.

ביצחק נתמזגו כמה תכונות. ביסודו — איש העבודה, נגר במקצועו, האוהב את עבודתו וחש בה שמחת יצירה, אך עם זה איש ההגות, אוהב ספר ובעל נפש פיוטית רכה (חיבר גם שירים בסתר). מוח אנאליטי קר ונפש עדינה שופעת

רגש. בלילות ה„סדר" בקיבוץ היה קורא פרק בהגדה בניגון המסורתי ובקול לירי מתנגן. מזיגה זו, שנראתה כסתירה, הגיעה אצלו לכלל שלימות.

ידיעותיו הספרותיות הכשירוהו לעבודה בעתון „על המשמר", ב„אנציקלופדיה למדעי החברה" ובמפעלים ספרותיים שונים (ביניהם עריכת ספר סמיאטיץ'), אך הוא נהג לחזור מתקופה לתקופה לעבודתו במקצוע האהוב עליו. בקיבוץ עסק גם בעריכת העתון הפנימי ופעל במסירות בועדות שונות, ביחוד גילה עניין בבעיות חינוך. תמיד עמד על משמר העקרונות ומתוך דאבת לב ראה כל פירצה וסטיה ונלחם עם המתפשרים המגלים „גישה ראליסטית".

בעודו במלוא כוחותיו הרוחניים והגופניים פגעה בו המחלה האכזרית והכריעתו, ביום כ"ח בכסלו תשכ"ד (1963.12.14).

אליהו פורת

ב.

נפל בחלקו להיות בין הראשונים באיסוף חומר וכתיבת מאמרים למען ספר זה, והוא אז לאחר ניתוח. נדמה היה לכולנו שהוא מחלים, אבל היתה זו טעות מרה: המחלה הוסיפה לקנן בו.

בהתחלה היסס להיכנס בעול, כאילו ראה בעיני רוחו את סבך הקשיים; כמה יצטרך לטרוח כדי לאסוף חומר; כמה קשה לדובב את האנשים, להעלות את זכרונותיהם. כמה זמן, מאמצים וסבלנות, דורשות החקירות והדרכים לגילוי העובדות בהיסטוריה הבלתי־כתובה, איזו אחריות כבירה אדם מקבל על עצמו בפני דיוקן של עובדות אלה?

ידענו גם תקלות נוספות: קשיים עצומים במיזוג דעותיהם השונות ורצונם השונה של יוצאי עירנו באשר הם; לפנינו ציבור רב־גוני בעל תפישות ודרישות חברתיות שונות, שקשה מאוד לאחד אותן כדי הסכמה כללית.

אבל משנכנס לענינים, היה נדמה, שמצא את השביל המאחד, והוא נתקשר למלאכה בכל נימי נפשו, בנאמנות ,קנאות יסודית והקפדה, כפי שהלם את תכונותיו הנפשיות: שיקול קר ומעשי ובדיקה יסודית יחד עם רגש חם ונפש רגישה.

וכשהופיע בישיבות ואסיפות בענייני ספר הזכרון, נאם בצלילות ובהחלטיות, פניו משתלהבים, ובעיניים נדלק זיק העבר המפואר ורב החזון שמלפני ארבעים שנה, עת פעל בעיר כמנהיג הנוער.

יחידי הייתי במחיצתו ולצדו בימי עבודה אפורים, ולפעמים בשעות של יאוש מכרסם. מה לעשות, איך נרים את המשא? ראיתי כמה עמל וכוחות נפשיים השקיע. וכמה נפגע, כמעט כדי התמוטטות, כשנאלץ על־ידי יוצאי סמיאטיץ׳ בארצות הברית להכריז על שנת הפסקה, דווקא בשעת מרוץ עם הזמן, כשספינתו נעצרה בין גלי־ים ומתוכם ניבטת התהום — המחלה הממארת אשר שוב איימה על חייו בתוקפנות, ריתקה אותו למיטת חוליו ולחודשי סבל אכזריים, בהם נאבק ללא סיכויים עם מר המוות, מתוך רצון בלתי־נכנע לחיות ולהגשים את הוצאת הספר.

כי תוך עבודה התקשר ברגשות עמוקים וזכרונות יקרים לעירו, לאישיה, לנוער הנאמן ולעבר המפואר אשר העלה גם אותו על כנפי חיי ציבור זה.

מתוך התייחדות עם זכרם של הקדושים עמד לחצוב להם מצבת זכרון, והנה התאכזר לו הגורל: המצבה הגדולה הוקמה, ובה חקוקה גם רוחו המופלאה ונפשו היקרה.

אריה שפיאלטר

האיגוד שלנו

אריה שפיאלטר

סקירה כללית

קרוב לשלש מאות משפחות של יוצאי סמיאטיץ׳ בישראל פזורות ברחבי הארץ: בערים, בישובי־ספר ובקיבוצים. רובם בתל־אביב ובסביבתה הקרובה. רבים גרים בחיפה ובקריות (במיוחד בקריית ביאליק); כעשרים משפחות — בפתח־תקוה וסביבתה; אחדות בירושלים ומספר רב מאוד בקיבוצים ובמושבים.

הסמיאטיצ׳אים בארץ הטו מתמיד שכם לתנועה החלוצית ולציונות בונה ויוצרת; הם התבלטו במערכות כיבוש הארץ, יישוב השממה, שמירה והגנה; הם לקחו חלק פעיל במלחמת הקוממיות, בקרבנות אדם ורכוש; בכל שלבי התעצמות החיים הממלכתיים, תוך כדי התערות מלאה בחיי הארץ, בכל ענפי הכלכלה, הייצור וחיי הרוח. ביניהם: רופאים, מהנדסים, מורים, סוחרים, תע־שיינים, בעלי־מלאכה ואנשי משק וקיבוץ.

הפעולה הארגונית המתנהלת זה עשרים שנה, החלה בסוף מלחמת העולם השניה, עת כל הישוב בארץ התעורר וקם להושיט יד וסיוע לניצולי עיירות יהודי אירופה. מאות ארגוני יוצאי־ערים קמו לעזרת אחים ידידים וקרובי משפחה. אז נוסד גם ארגוננו, אשר התחיל בחיפוש אחר ניצולים, להתקשר אתם ולשלוח להם מכתבי עידוד וחבי־לות מזון.

פעולה מבורכת זו לא באה לשם מטרות אר־גוניות רגילות, אלא לשם עזרה וסעד ממש. ולאחר שנתבררה התמונה הקודרת של המעט — אוי מה מעט — ראינו את תפקידנו בהזכרת נשמות, בהנצחה, בהקמת גלעד לזכרון חיי הקהילה אשר נשמדה כליל.

ייסוד הארגון

בסוף שנת 1944 נפגשו בת״א בדירת חיים רויזמן בני־עיר אחדים, במטרה לארגן פעולת קשרי מכתבים ועזרה לעולי סמיאטיץ׳. נכחו: מנדלבוים, סיר, פירר, פלחוביץ, שקדי, משה רדזינסקי, רויזמן, טיקוצקי, פכטר, מרינברג ושפיאלטר.

חברים דיברו על מוראות מלחמת העולם השנייה ועל גורלם המר של היהודים. נמסר על הקמת ארגונים של יוצאי העיירות המשוחררות על־ידי הצבא האדום; על הצורך בקשרים, בהגשת עזרה לניצולים; על הדחיפות לארגן מפעל איסוף כס־פים, בגדים וחמרי מזון.

לאחר ויכוח ממושך וער על דרכי הפעולה, הוחלט להקים ארגון של יוצאי סמיאטיץ׳ בישראל. לועדה המארגנת נבחרו הח״ח רויזמן, שפיאלטר, משה רדזינסקי, יעקב מנדלבוים וש׳ סיר. האחרון — כבא־כח בני העיר בפתח־תקוה. כן הוחלט לכנס פגישה ארצית בתל־אביב בימי חול המועד סוכות; לייסד קרן לפעולות ארגוניות, לפנות לכל יוצאי סמיאטיץ׳ בישראל בחוזר המסביר את דחיפות הפעולה ואת החובה לעמוד לימיננו.

הועדה המארגנת החלה מיד בפעולות איסוף תרומות להכנות לכינוס.

ה„אזכרה" הראשונה

במוצאי שבת חוהמ״ס, 11 באוקטובר 1944, התכנסו באולם „היכל המלאכה" בת״א כ־300 אנשי סמיאטיץ׳ מכל קצוי הארץ. בכינוס זה כבר נתברר היקף האסון הגדול: כל העיירה נמ־חתה כליל. היינו כלנו עטופי יגון על הסבל הרב והקץ האיום. הכינוס נהפך להספד מר על המעונים

והקדושים ולהערכה לגילויי הגבורה שהופיעו ברגעי יאוש. הנואמים קראו מילות עדוד לניצולי היערות, הבונקרים והפרטיזאנים והבטיחו לעמוד לימינם ככל אשר נוכל.

אזכרת אבל לקדושי סמיאטיץ׳ א׳ בכסלו תש״ו 6 בנובמבר 1945. בנשיאות: מ׳ קרביץ, י׳ הלפרין, א׳ קשניק, גוטמן, יו״ר — א׳ שפיאלטר

בהזדמנות זו הועלה זכרון הכנס של יוצאי סמיאטיץ׳ בישראל בשנת 1935 בראשות הח׳ יצחק קפלן ובהשתתפות שליח ביה״ס „קדימה״ בסמיאטיץ׳, המורה יהודה קאהוט, אשר ארגן בארץ מפעל כספי למען בית־הספר. כן הזכירו את המפעל הכספי שהתנהל בארץ בשנת 1938, למטרת גידור בית־העלמין בסמיאטיץ׳, בהתאם לבקשת הרב גרשטין.

הכינוס נסתיים בקבלת החלטה לארגן את יוצאי סמיאטיץ׳ בישראל לשם ריכוז עזרה לניצולים ולשם ביצוע מפעלי הנצחה לעיירה ולקדושיה.

למרכז ארגון יוצאי סמיאטיץ׳ בישראל נבחרו הד״ר ש. סוקניק, יוסף הלפרין, נתן וינברג, בתיה מרינברג־ברסקי וח׳ שפיאלטר. המרכז נגש מיד לפעולה והחל לאסוף כסף ובגדים ומזון בשביל השרידים. הח׳ י. מנדלבוים התנדב להנהלת הפנ־קסים. נפתח חשבון בבנק „הלואה וחסכון״ והוחל מפעל כספי. בררנו תכנית תשלומי חבר חדשיים ותכנית משלוח חבילות לניצולים ברוסיה.

כן גם החלו בני־עיר באיסוף חבילות בגדים ומזון. נשלחו מספר משלוחי בגדים וחבילות מזון סטנדרטיות. המרכז החליט על השתתפות בסך 3 ל״י לכל חבילה פרטית לקרובים. כן גם החלה פנייה מוגברת במכתבים ובהזדמנויות שונות ליוצאי סמיאטיץ׳ בארה״ב ובארצות אמריקה הדרומית לשם עידוד לאיסוף כספים וחבילות סעד לניצולים וכן ידיעות על ניצולי משפחה. לועד נצטרפו נציגי בני־העיר בחיפה מר א׳ קילס וכן נציגי פ״ת — ש׳ סיר ומ׳ קרביץ.

הניצולים הראשונים מגיעים

סוף שנת 1945. בדרכים שונות מגיעים ניצולי שארית הפליטה: דובה ודוד מרמור, גולדקורן, נתן שרשנובסקי, מאיר מרמור, הרשל פרינץ ובת־שבע שוורצברג. נערכות פגישות והתיעצו־יות עם הניצולים על דרכי הקישור ועל עידוד העליה לארץ. בפגישות אלה שמענו בשברון לב סיפורים מזעזעים ומחרידים על הימים האחרונים של גיטו סמיאטיץ׳, על הסבל והענויים, על הקץ המר במחנות ההשמדה, ועל סבלם של הניצולים ביערות, בבונקרים ובמלחמות הפרטיזנים.

בעוד חודשים מספר הגיעו לארץ: משפחת פלדמן (בנימין נמצא עדיין אז באיטליה), חנא ליכט ורעיתו, חנא קפלן, הרשל קרמר ורעיתו, האחים וינר, זלדה טרגר (שהתבלטה בפעולות פרטיזניות בגיטו וילנה), חוה מרקוזה (ביקרה בסמיאטיץ׳ אחרי השואה). רבים מהניצולים עדיין ישבו אז באיטליה, כשהם מצפים לאפשרויות עלייה או הגירה.

הוועד פירסם את רשימת הניצולים, כפי שנמ־סרה מפי עדים. התחלנו בחלוקת סיוע כספי חד פעמי לסידור ראשון ובעזרה להשגת עבודה מת־אימה ודיור. לפי הצעת הח׳ מנחם גפני, נוסדה קופת גמילות חסדים ע״ש קדושי סמיאטיץ׳, שתפקידה לתת לעולים הלוואות בלי־רבית. ריכזנו את הסכומים הראשונים וקופת הגמ״ח התחילה לפעול ליד „אוצר לאשראי״ של „הפועל המזרחי״.

הוועד התקשר במכתבים עם „ברית אחים״ אנשי סמיאטיץ׳ בארה״ב, כדי להודיע על קרובים ניצולים. מגיעים המכתבים הראשונים מבני־עיר ברוסיה ובפולין ומצטיירת בדייקנות תמונת שא־רית הפליטה. והתמונה עגומה מאוד. מכל היישוב הגדול, אשר מנה כששת אלפים יהודים, נשארו כשבעים שמונים איש. מחציתם הגיעה לארץ, והיתר נמצאים במחנות או בנדודים. גם ברוסיה היו אחדים שחיפשו אפשרויות לצאת. בסוף נת־ברר שאת רוסיה יצאו כלם.

כל עולה משארית הפליטה מביא צרור זכרו־נות אימים משלו מתקופות שונות בשואה: כניסת

הגרמנים, נסיגה וכיבוש רוסי; התקפת פתע גרמנית; ריכוז היהודים בגיטו ועינויים, עבודה מפרכת ונגישות, התעללות ורצח, עבודת חובה בפינוי הריסות, הלויה פומבית לפסל לנין שהורד בליווי התעללויות ורציחות; המכלאה והימים האחרונים שלפני החיסול. כל ניצול וסיפורי האימים שלו על התכנון האכזרי של מכונת ההשמדה הנאצית.

עזרה מארה"ב לגמ"ח

כאמור לעיל, עשינו כמיטב יכלתנו להקל את קשייהם של הניצולים בחומר וברוח: בקבלת פנים לבבית, בסיוע ע"י קרובים, בעצה והדרכה, בעזרה בענייני עבודה ושיכון. אבל כל זה וגם העזרה הכספית החד פעמית וגם ההלואה, לא היה בהם כדי לשקם עולה מחוסר כל אמצעים. ראינו, שאין אנו מספיקים בכחות עצמנו להרים משא כבד זה, והחלטנו לפנות ליוצאי סמיאטיץ' בארה"ב ובארגנטינה. ואכן העזרה לא בוששה לבא.

ראשונים נענו יוצאי סמיאטיץ' בצ'יקגו, בסיוע האחים באַש, ושלחו סכום כסף הגון. אחר כך נענו בני־עירנו מניו־יורק, חברת ברית אחים אנשי סמיאטיץ', בסך 500 $ (היו"ר דאז מר אלתר פלדמן). עזרה חשובה הגיעה גם ממקומות אחרים: ועד העזרה ליהודי סמיאטיץ' — יו"ר ר. אורלנסקי, סניף צ'יקאגו — יו"ר סם רוזן, ארגון נשי סמיאטיץ' — יו"ר גב' לאו מבית פורר, סניף בנוארק — מנטל ואחרים.

הדו"ח הכספי לכינוס האזכרה בשנת 1946 מראה מאזן כספי של 650 ל"י אשר הועברו למטרות גמ"ח. בינתים נסע חברנו מנחם גפני בעניניו הפרטיים לארה"ב וקיבל עליו משימה לאסוף כספים בשביל הגמ"ח. מר גפני ביקר בכמה סניפים של יוצאי סמיאטיץ' בארה"ב והצליח לגייס 143 ל"י בארגון נשים בצ'יקגו.

הקופה נוסדה בשנת 1946, ובתקופת קיומה חילקה הרבה הלוואות לניצולים וגם לנצרכים ברבית סמלית ובתנאי תשלום קטנים. בקופה טיפל הח' שפיאלטר, ובשנים האחרונות — הח' חיים מרמור ז"ל. כל מבקשי ההלוואות נענו בחיוב. לקופה מצטרפות גם כל ההכנסות של כינוסי־האזכרה. כל התרומות הן קודש לגמילות חסדים.

לוח זכרון לקדושי סמיאטיץ'

במרתף השואה שעל „הר־ציון" בירושלים, במקום בו גנוז אפר הקדושים ממחנות ההשמדה וכן תשמישי קדושה ניצולים מהתבערה — הקמנו לוח זכרון לקדושי סמיאטיץ' אשר נשרפו בטרבלינקה.

היוזמה להקמת הלוח וההוצאות לטיפול באחזקה באו מהועד. הפעולה בוצעה ע"י מר יוסף שרשבסקי מירושלים. המקום משמש גם נקודת משיכה והתייחדות לתיירים ואורחים בכל ימות השנה ולמעוניינים — בימי „יאהרצייט". ביום ה„אזכרה" נדלק על „הר ציון" נר נשמה לעיירתנו והוועד מודיע בעוד מועד למעוניינים מבני העיר על האזכרה.

לזכרון ביה"ס „קדימה"

במושב גפן שבחבל לכיש נבנה בית־ספר עממי בעזרת יוצאי סמיאטיץ' בארצות הברית בסך 3,000 $, אשר נמסרו למפעל המגבית המאוחדת.

בעזרת כספים אלה — כפי שהבטיחה לנו בשעתו הסוכנות היהודית לא"י — הוקם הבנין הנ"ל של בית הספר, והוא נושא שלט מתאים.

נטיעת יער ע״ש קדושי סמיאטיץ׳ בפרוזדור ירושלים

המציין את שם התורמים ואת זכר ביה״ס „קדימה" בסמיאטיץ׳.

יער הקדושים

ביער קדושי פולין שבפרוזדור ירושלים נמצאת גם חורשה ע״ש קדושי סמיאטיץ׳. בשעתו תרמנו לקק״ל סך 1000 ל״י למטרה זו. מחצית הסכום נאסף בישראל ואילו המחצית השניה — ע״י יוצאי סמיאטיץ׳ בניו־יורק. למבצע הנטיעות נסעה משלחת גדולה עם גב׳ ריקל לב וי. שקדי בראש. כן נכח ביום הנטיעות נציג יוצאי סמיא־טיץ׳ בארה״ב, מר אליהו קוטלר.

פגישות עם בני עיר מחו״ל

בתקופת פעולות הועד היתה לנו שורה של פגישות ומסיבות עם אורחים בני־עיר מחו״ל. כל מסיבה היתה חוויה עצומה לאורח ולנוכחים. במשך השנים ביקרו בישראל עשרות אורחים מארצות שונות בהזדמנויות שונות כמו בחגיגות העצמאות, בכינוסים, תערוכות וכו׳.

הפגישות החשובות ביותר היו עם הגב׳ קרויץ, וילי מאַזור, גולדה מאזור ומשה מלמד, הרב שמידמן, הניה שפיאלטר, האחים שמחה ויצחק רובינס, יעקב גרבובסקי, מיכאל רדזינסקי ורעיתו, טפר ואחרים.

במיוחד ראוי לציין את המסיבות החגיגיות עם הפעילים, נציגי ועד יוצאי סמיאטיץ׳ בארה״ב, מר בן־צִיון מאזור ורעיתו, ווילי רובין, דוד קמחי, צבי שבת, פ׳ בק. במסיבות אלה נכחו הרבה חברים, והן הוקדשו במיוחד לבעיות פעולת האר־גונים. בהזדמנות זו נוצלו המסיבות למען הידוק הקשרים ההדדיים ולמען הרחבת המפעל של ספר הזכרון.

אזכרות

הועד מטפל בארגון כינוסי־אזכרה לקדושים בכל שנה ושנה. בכינוסים נוכחים מאות בני־עיר והסביבה. נוהגים להזכיר את הנפטרים, משמיעים דברי הערכה לעיירה ולקרבנות; נאמר קדיש בציבור ו„אל מלא רחמים" ע״י חזן.

באזכרות משתתף בקביעות הרב ש. טנא ומש־מיע דברי התעוררות, הספד ונחמה, אשר נשמעים בתשומת לב רבה ע״י הקהל. אנו נושאים בלבנו הערכה לרב על כך. כן גם מופיעים לפרקים אור־חים מחו״ל ובני־עיר, החוזרים משליחויות בגולה ומביאים דרישות שלום וסקירות על הנעשה בקרב הסמיאטיצ׳אים בארצות הברית ובארצות אמריקה הדרומית. (ר. לב וי. גבעוני).

עם תום ה„אזכרה" נמסר דו״ח על פעולות הועד. מתנהלים ויכוחים ונשמעות הצעות שונות על העבודה להבא. כן גם בוחרים במוסדות האירגון.

פעילי האירגון

בשנים האחרונות, עומדים בראש הארגון הח״ח שפיאלטר, רויזמן, קילס. פירר, מוזיקנט, קנפל

וגב' לאה רוג מפ"ת. ועד זה, הקיים זה שנים מספר, מטפל בהכנת האזכרות, במפעל כספי, בקשרים עם נציגי סמיאטיץ' בחו"ל וכו'. תצויין לשבח העזרה הרבה אשר זרמה מכל בני־העיר בארץ, איש כפי שידו משיגה.

גולת הכותרת לפעולות הועד היא הוצאת ספר הזכרון המוגש לפניכם. היה זה מבצע גדול ומסו־בך, מלא קשיים ואבני נגף. פעולת איסוף החומר נמשכה שנים מספר. נוספו גם הבדלי דעות בין בני העיר בארץ ובחו"ל. רצינו בספר „משותף" אשר ישקף את כל הצדדים, ואכן הגענו למטרתנו ואנו רואים בספר זה את ההנצחה ההולמת ביותר לזכרם של קדושי עיירתנו למען ילדינו ולמען הדורות הבאים.

ועד יוצאי סמיאטיץ בישראל
עומדים מימין לשמאל: מ. פירר, א. קנפל, א. שפיאלטר, א. קילס, ח. רויזמן וצ. רוג
יושבים מימין לשמאל: מ. מוזיקנט, ש. שפיאלטר, מ. קילס, ל. רוג ומ. מוזיקנט

יהושע גבעוני

ט״ו בשבט תשכ״ה

עם חתימת הספר

היום עוד גחון העורך על דפי־ההגהה האחרונים. שולחנו מלא גליונות נייר. כאן חסר שם למאמר; שם הכותרת אינה מספקת ויש להחליפה; למטה שורה משובשת מצפה לתיקון. היום עוד אפשר לתקן, לבדוק יתר וחסר, לקיים ליטוש אחרון — מחר יהיה מאוחר. מעברו השני של השולחן יושב איש־הדפוס ומאיץ: יש לסיים!

מחר יקח המעמד את גליונות ההגהה ויגזור אותם לפי טורי הספר. כל רשימה תיקבע במקומה, כל צילום ישובץ במסגרתו. הוא יתן לספר את תבניתו הסופית, את צורתו הגראפית הנאה, כפי שעלתה במחשבת העורכים.

מחרתיים יוכנסו התבניות המהודקות, הדחוסות שורות־עופרת, אל מכבש־הדפוס. יובאו גלילי־הנייר וקופסות־הצבע. המדפיס יפעיל ידית קטנה — ומתחת המכונה הענקית ייפלטו גליונות־הדפוס הטריים. לבסוף יבוא הכורך וישלים את כל המלאכה. מאמץ רב־שנים יבוא אל קצו. הספר יהיה עובדה.

שעה זו של חתימה היא שעה חגיגית, עת ניחומים וגמול לעושים במלאכת הספר. זו שעה נאה לדברי סיום, לנתינת שלמי תודה לכל חברינו אשר הפכו שאיפה לממשות:

לידידנו אריה שפיאלטר, המזכיר הבלתי־נילאה של איגודנו, היוזם ועומס המשא של הספר. המלאך הממונה על הזכרון עמד מול עיניו עשרים שנה, מאז ראשית השואה, ותבע ממנו: אל שכוח! הוא כינס כל מאורע וצירף כל שם, רשם מפי ניצולים ומפי ישישים, שמר כל מכתב וכל תעודה, כתב בעטו ודירבן לכתיבה זולתו — וכך הקים לתלפיות את קורות סמיאטיץ׳. הוא עשה לילות כימים והפעיל אחרים לקיום המשימה הנעלה: להציב יד ושם לקהי־לתנו שנחרבה ולכל אלה מבניה ובני־בניה אשר ניספו ביד צורר או נפלו בחרב לוחמים — והם במותם ציוו לנו את החירות.

לידידנו יצחק קפלן, אשר ישב בקיבוצו בעין־החורש ולש בחומר ההיולי שהצטבר. מביתו הריץ את אגרותיו ותבע מאמרים, צילומים, שמות להנצחה. הוא טבע את תבניתו הראשונה של הספר, ראה אותו בעיני רוחו — אך לא יזכה לראותו. ייזכר־נא כאן לטובה!

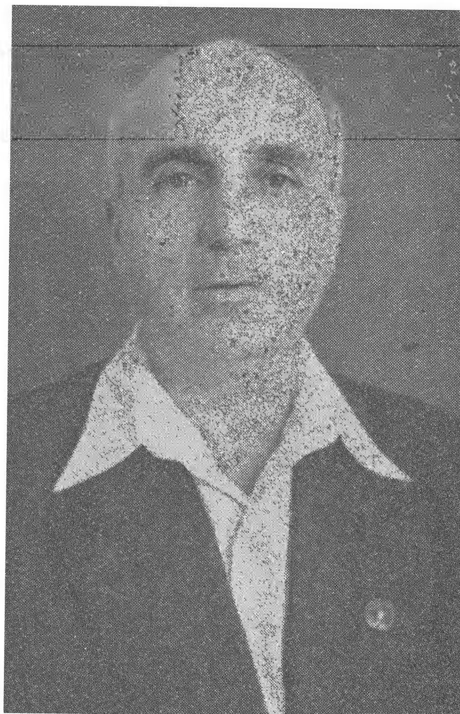
לידידנו שמואל סוקניק, אשר שיתף את עצמו במערכת בשנה האח־רונה בקריאת כל הטקסט ובדיוני המערכת והכרעותיה על תכנו של הספר וצורתו.

לידידנו אליעזר טש, עורך ברוך־טעם, שעל שכמו הערכים במדעי רוח ויהדות ב„אנציקלופדיה יזרעאל״. את מלאכתו בספר הוא עשה לא כעורך מקצועי בלבד, אלא כשליח לדבר־מיצווה: לעצב את דמותו הרוחנית של המפעל. מכאן קפדנותו בעריכה: תהא־נא העברית מדוייקת ובהירה. מכאן דאגתו לחלק ההיסטורי: יודגשו־נא במיוחד חיי הרוח של קהילת סמיאטיץ׳, רבניה ומוריה, צעיריה השו־

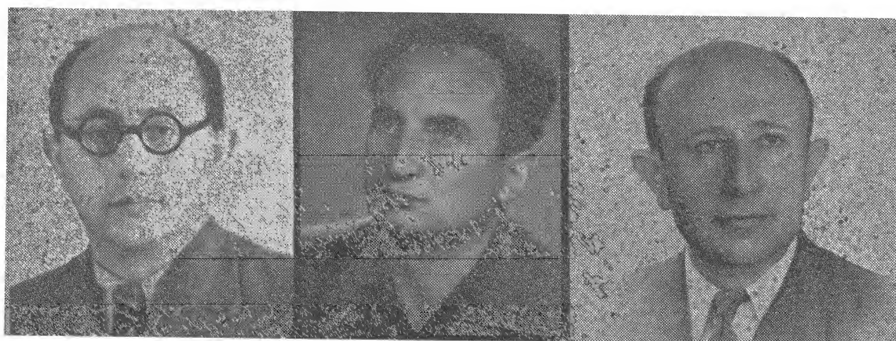
אלים לנתיבות עולם, וחלוציה הסוללים דרכים חדשות בתרבות ובהגשמה. מכאן חרדתו לדפי־ההנצחה: בל יישמטו שם איש ואשתו, בניהם ובנותיהם; תהא־נא הרשימה מלאה ככל האפשר — לזכרון נצח.

ולכל ה ר ב י ם אשר סייעו בעצה ובדאגה, בכתיבה ובעריכה, ובמאמץ הגדול לצבירת האמצעים להדפסת הספר — יבורכו־נא כולם בעת החתימה.

רחשי התודה וההוקרה של בני סמיאטיץ' — שכרם.

אליעזר ט"ש (טור שלום) — העורך

ד"ר שמואל סוקניק | יצחק קפלן | אריה שפיאלטר

חברי המערכת

קהילת סעמיאטיטש

רעדאקטאר
אליעזר טאש (טור שלום)

רעדאקציע מיטגלידער
אין ישראל

ד״ר שמואל סוקעניק, יצחק קאפלאן אריה שפיאלטער

אין אמעריקע

דוד קמחי, יוסף קופערשמיד, איסר ראבינאוויטש, הערי שבת

קאמיטעט פארן יזכור־בוך

אין ישראל

אריה שפיאלטער, חיים רוזמאן, אנשיל קיילעס, לאה רוג, אריה קנעפעל, משה מוזיקאנט, מרדכי פירערי

אין אמעריקע

איסר ראבינאוויטש, דוד קמחי, יוסף קופערשמיד, הערי שבת, אייב וואלאך, הערי פלאטניצקי, ישראל מארער, מאיר גרוסקין, העלען קמחי, לי רובין, העלען שבת, מאטל ברוקער, קלמן קופערהאנד·

דערקלערונג פון אמעריקאנער קאמיטעט
פארן סעמיאטיטשער ספר־הזכרון

גרויס איז געווען אונדזער צער און טיף דער ווייטיק, ווען ס'זיינען אנגעקומען די איוב־בשורות, אז די דייטשע מערדער מיט זייערע משרתים האבן אומגעבראכט 6 מיליאן יידן, און די סעמיאטיטשער יידן אין כלל· טייל יידן פון אונדזער אמאליקער היימשטאט זיינען אליין דורכגעגאנגען די אלע שבעה מדורי היטלער־גיהנום און געבראכט צו אונדז די לעצטע גסיסה־ווייעניש פון דעם ארט, וואו א מאל האט געבליט א יידיש לעבן, וואו מיר האבן פארבראכט אונדזער יוגנט, וואו מיר האבן געבויט תורה־אנשטאלטן און וועלטלעכע מוסדות און געקעמפט פאר א גליקלעכער צוקונפט פון יידישן פאלק·

דאס אלץ איז אין אש, פארברענט אויף אייביק· ניטא מער קיין קהילה קדושה סעמיאטיטש, ניטא מער קיין יידן אין איר·

זאל עס אזוי אוועק מיטן רויך, אן א שפור און אן א זכר לחורבן ?

די פראגע האט ניט געגעבן קיין רו· מיר זיינען באהערשט געווארן פון געדאנק, אז מ'דארף געפינען א וועג, ווי אזוי צו פאראייביקן דעם אנדענק פון אונדזערע שוועסטער און ברידער — פאר אונדזערע קינדער און פאר די קומענדיקע דורות·

אבער וואס פאר א פארעם זאל האבן אט דער אנדענק ? די נאציאנאל־היסטארישע פאראייביקונגס־פארעם פון יידן איז תמיד געווען — דאס געשריבענע ווארט·

אויך מיר, די שארית־הפליטה פון סעמיאטיטשער אין די פאראייניקטע שטאטן, זיינען געקומען צו דער מסקנה, אז סעמיאטיטש דארף פאראנדענקט ווערן אין שריפט· מיר האבן דעריבער באשלאסן צוצוגרייטן א יזכור־בוך, וואס זאל דערציילן לדורות וועגן לעבן, קאמף און אומקום פון אונדזער קהילה, וואס איז פארטיליקט געווארן צוזאמען מיטן גרויסן יידישן קיבוץ פון פוילן·

ווען מיר האבן זיך דערוואוסט, אז אין ישראל איז געשאפן געווארן א קאמיטעט ארויסצוגעבן א ספר־זכרון נאך סעמיאטיטש, זיינען מיר געווען שטארק צופרידן· מיר האבן זיך גלייך פארשטענדיקט מיטן ישראל־קאמיטעט, אז דעם ספר וועלן מיר ארויסגעבן מיט געמיינזאמע כוחות·

ניט לייכט איז געווען דער וועג צוצוגרייטן אזא בוך· א סך שוועריקייטן האבן באגלייט די ארבעט פון פאפולער צו מאכן צווישן די אמעריקאנער לאנדסלייט די אידייע פון אזא בוך· ניט אלע האבן תחילת באנומען די אומגעווויינלעכע וויכטיקייט פון אזא ארבעט· אבער א דאנק דעם גלויבן, אומדערמידלעכע ארבעט און עקשנות פון עטלעכע יחידים, איז דאך געלונגען די מיסיע דורכצופירן און ברענגען דערצו, אז סעמיאטיטש זאל ניט בלייבן אפגעווישט פון דער יידישער געשיכטע, נאר זאל לאזן נאך זיך א מצבה פון ווארט און בילד נאך אונדזער טייערער היימשטאט·

דער יזכור־בוך נאך דער שטאט סעמיאטיטש איז א הייליקער אנדענק, א נר־תמיד, וואס וועט קיינמאל ניט ווערן אויסגעלאשן· אין אים זיינען פאראייביקט

פאקטן וועגן דער אקטיוויטעט פון דעם פיל־פארביקן לעבן און טעטיקייט פון אונדזער היימשטאט, די שיינע מידות, אירע מנהגים און דער לעבנס־שטייגער. אין דעם בוך ווערט דערציילט וועגן דער געשיכטע פון דער קהילה, ביאגראפיעס, שיל־דערונגען און כאראקטעריסטיקס פון וויכטיקע פערזענלעכקייטן און פאלקס־מענטשן.

מיט אינערלעכן ווייטיק און צעבראכענע הערצער ווערט מען דורכגענומען פון די גענויע באשרייבונגען איבער דער פארניכטונג אין דער טרעבלינקער קרעמא־טאריע, דערציילט פון די לעבן־געבליבענע עדות, וועלכע זיינען געווען דערביי און צוגעזען די גרויזאמע רציחות און די מוראדיקסטע פארברעכנס, וואס די נאצי־בעסטיעס זיינען באגאנגען. די עדות גיבן אויך אן די נעמען פון די מערדער. די דא־זיקע פאקטן אין דעם ספר דארפן דינען אלס דאקומענטאלע מאטעריאלן צו דעם גרויסן יום־הדין, וואס וועט נאך געוויס קומען.

מיר דריקן אויס אנערקענונג און דאנקבארקייט צו די אלע, וואס האבן גע־האלפן פארווירקלעכן די הייליקע ארבעט פון ארויסגעבן דעם ספר־הזכרון. א באַ־זונדערער „יישר־כוח" די חברים דוד קמחי און איסר ראבינאוויטש (ווילי רובין), וואס אן זייער אנשטרענגונג וואלט דער סעמיאטיטשער יזכור־בוך נאך ניט געווען פארווירקלעכט.

אמעריקאנער קאמיטעט
פארן סעמיאטיטשער יזכור־בוך

איסר ראבינאָוויטש (ווילי רובין)

צום יזכור

צום יזכור — אַ ציטער־וואָרט,
כאָטש ניט געווען בין איך דאָרט,
ווען מיין פאָלק האָט געברענט
דורך היטלערס טומאה־הענט.

געווען אַ שטעטל סעמיאטיטש אַ מאָל,
וואו געלעבט האָבן יידן 8000 אין צאָל.
פאר פיל דורות געשאפן מיט גרויסע זאָרגן,
געשטרעבט, געוואָרט, אויף אַ בעסערן מאָרגן.

געקומען זענען נאַציס ווי חיות פון וואַלד:
אויסגעמאָרדעט, פאַרברענט יונג און אַלט,
אַלץ פארניכטעט, דאָס שטעטל פארברענט,
פלאָנמעסיק, רואיק, ניט געציטערט די הענט.

איצט איז דאָס שטעטל אַ בית־עולם אָרט,
בלויז תוהו ובוהו פארבליבן איז דאָרט.
ניטאָ קיינער, ניטאָ קיין איינציקער ייד מער,
וואָס זאָל נאָך די קדושים פאַרגיסן אַ טרער.

געשיכטע און לעגענדע

ד״ר נ. מ. געלבער

סעמיאַטיטש ביזן ערשטן וועלטקריג

סעמיאַטיטש ליגט אויפן רעכטן ברעג פון דער קאַמיאַנקע, נאָנט פונעם אָרט, וואו זי גיסט זיך צונויף מיטן בוג.

ביז צום ערשטן צענדליק פון 20־סטן יאָרהונדערט איז סעמיאַטיטש געווען דאָס אייגנטום פון פרינצן און פירשטן. זיי האָבן באַשטימט די רעכט פון די שטאָט־איינוואוינערס און בתוכם די תקנות פאַר דער יידישער באַפעלקערונג; זיי האָבן געפירעמט די עקאָנאָמיע און דעם אָרט פון דער קהילה אין דער דאָזיקער עקאָנאָמיע. די צייט, ווען יידן האָבן זיך אָנגעהויבן צו באַזעצן אין סעמיאַטיטש, קען מען פינקטלעך ניט פעסטשטעלן, בכל אופן ניט פריער ווי אין יאָר 1522, ווען יידן האָבן אָנגעהויבן זיך צו באַזעצן אין טיקטין. סעמיאַטיטש איז פון סאַמע אָנהייב פון איר עקסיסטענץ געווען פאַרבונדן מיט טיקטין, וואָס שייך שטייערן און געריכט־ענינים.

אָנהייב 15טן יאָרהונדערט האָט סעמיאַטיטש געהערט צו דער פריצישער משפּחה קאָמיטי פון כאָזשעוו. דער קיסר קאַזימיר יאַגיעלאָנטשיק האָט זי אוועקגעשענקט דעם ווילנער וואָיעוואָדע אולכאַנע אַלעקסאַנדער סודימאָנטאָוויטש פון כאָזשעוו. דער לעצטער האָט זי אָפּגעגעבן אין נדן זיין טאָכטער וואָס האָט חתונה געהאַט פאַר מיקאָליי טענטשינסקי.

אַזוי האָט די שטאָט „געוואַנדערט" און אַריבער פון איין פירשט צום צווייטן. מען האָט זי אוועקגעגעבן בתורת מתנה, אין נדן, פאַרקויפט, און אַזוי ווייטער. אין יאָר 1542 באַקומט סעמיאַטיטש דעם סטאַטוס פון א שטאָט. דער קיסר זיגמונט אויגוסט האָט עס געטאָן ווי אן אָנערקענונג פאַר די אויפטועך פון סטאַניסלאַוו טענטשינסקי, דעם דעמאָלטדיקן בעל־הבית פון סעמיאַטיטש. לויטן מאַגדבורגער געזעץ איז סעמיאַטיטש — ווי א שטאָט — אַרויס פון דער יוריסדיקציע פון וואָיעוואָדע, פון סטאַראַסטע און אויך פון די לאַנדריכטערס; זי האָט באַקומען דאָס רעכט איינצושטעלן דריי ירידים דורכן יאָר און יעדן דאָנערשטיק — א מאַרקטאָג. סעמיאַטיטש איז באַפרייט געוואָרן אויף 12 יאָר פון שטייערן. אין 1554 האָט מען מיטן רשות פון קיסר זיגמונט אויסגעבויט א בריק איבערן בוג. פאַר אַריבערפאָרן די בריק האָט מען געדאַרפט באַצאָלן 12 ליטווישע גראָשן.

אָנהייב 17טן יאָרהונדערט איז סעמיאַטיטש אַריבער אין רשות פון די סאַפּיעהאַס. מיכאַל סאַפּיעהאַ, א פרומער קאַטאָליק, האָט אַראָפּגעבראַכט אין שטאָט א מיסיאָנערן־אָרדן, האָט פאַר אים אויפגעבויט א קלויסטער און א מאָנאַסטיר. אין 1753 גיט סאַפּיעהאַ אוועק די שטאָט אין נדן צו זיין טאָכטער אַנאַ, וואָס האָט חתונה געהאַט מיטן בראַצלאַווער וואָיעוואָדע, פירשט יאַבלאָנאָווסקי. אַנאַ יאַבלאָנאָווסקאַ האָט זייער א סך אויפגעטאָן פאַר דער אַנטוויקלונג פון דער שטאָט. זי איז געווען אן אָפטער גאַסט אין קיסרס פּאַלאַץ און געשעמט מיט איר חכמה און וויסן איבערן גאַנצן לאַנד. היסטאָריקערס און שרייבערס פון איר צייט דערציילן א סך וועגן איר גרויסקייט. זי האָט געשריבן און אַרויסגעגעבן ביכער וועגן עקאָנאָמישע, אַגראַרע אוןווירטשאַפטלעכע ענינים. איר נאָמען איז געווען באַקאַנט אויך מחוץ לאָרץ.

אַנאַ יאַבלאָנאָווסקאַ האָט זיך באַמיט צו מאַכן סעמיאַטיטש פאַר א האַנדלס־צענטער. אין 1775 האָט די שטאָט געציילט 285[4] הייזער. די באַפעלקערונג איז געווען שטאַרק פאַראָרעמט און יאַבלאָנאָווסקאַ האָט אַרויסגעוויזן אינטערעס צו פאַרבעסערן דעם עקאָנאָמישן מצב. די סעמיאַטיטשער זיינען געווען באַשעפטיקט און געהאַט פרנסה נאָר אין יאַגד־סעזאָן, ווען טויזנטער פריצים פלעגן זיך צונויפקומען אין די ביאַלאָוועצקער וועלדער אויף יאַגד און הוליאַנקעס. יאַב־

לאַנאָווסקא האָט עס ניט באטראכט פאר קיין זי־כערן פרנסה־קוואל און האָט זיך באמיט צו שאפן ארבעט פאר א גרויסן טייל פון דער באפעלקערונג. זי האָט זיך דערווייטערט פונעם פריצישן שטייגער לעבן, זיך באזעצט אין סעמיאַטיטש, האט געלאזט דארט בויען בנינים און אונטערנעמונגען. זי האָט אויפגעבויט דעם ראַטהויז מיט זיינע הונדערט קלייטן [5]. אין 1789 האָט זי באקומען א דערלויבניש פון מלך פּאָניאַטאָווסקי אָפּצוהאלטן א יריד אין סעמיאטיטש במשך פון א גאנצן חודש.

יאַבלאָנאָווסקא האָט אויפגעשטעלט א דרוקעריי, א ביבליאָטעק און א מוזעאום פאר נאטורגעשיכטע. זי האָט געגרינדעט א שפּיטאָל און א שול פאר אקושערינס (עקסיסטירט פון 1783 ביז 1792). אויף איר איניציאַטיוו און מיט אירע פאָנדן זיינען אויפגעבויט געוואָרען א צאָל פאבריקן און אויך א לייקאסע פאר קליינהענדלערס און בעלי־מלאכה.

דורך אנאָנסען אין דער פרעסע האָט זי פארבעטן סוחרים, זיי זאָלן קומען קיין סעמיאטיטש. זי האָט א סך אויפגעטון לטובת די פויערים און פארבעסערט זייער מצב.

אין 1715 האָט סעמיאטיטש געציילט 285 הייזער; אין 1791 — 300 הייזער און 3500 איינוואוינערס.

נאָך יאַבלאָנאָווסקאס טויט, אין יאָר 1801, האָבן אירע יורשים פארקויפט סעמיאטיטש מיט די גיטער דעם פּרייסישן באנקיר יאָן מייסנער. פון אים איז די שטאָט אריבער צו א געוויסן ווינצענטא און שפּעטער איז סעמיאטיטש געוואָרן דאָס אייגנטום פון רוסישן גענעראל פיינאס האבע. זי האט געהערט צו זיינע יורשים ביז צו דער רוסישער רעוואָלוציע. אין דער צייט, ווען סעמיאטיטש האָט געהערט צו פאנאס האבע, זיינען געווען אָנגעשלאָסן צו איר 16 דערפער. לויט האָלשען, איז די סביבה און בתוכה אויך סעמיאטיטש דעמאָלט געווען אָפּגעלאָזט און פאראָרעמט.

סעמיאטיטש האָט א סך געליטן בעתן פּוילישן אויפשטאנד (1863). ווען דער אויפשטאנד איז אויסגעבראכן (יאנואר 1863) האָט זיך אין שטאָט געפונען דער קאָמאנדיר ציכאָרסקי מיט א שטאַרקן מיליטערישן אָפּטייל. פון צעכאָנאָוויץ האָט מען ארויסגעשיקט אן אָפּטייל קאָזאקן און הארמאטן־שיסערס אונטער דער קאָמאנדע פון גענעראל מאַניוכין. דער אָנגריף אויף סעמיאַטיטש איז פאָרגעקומען דעם 6טן פעברואר. דעם 1טן פעברואר האָט מאָניוכין געשטורעמט דעם פאלאץ, וואו עס האָבן זיך באפעסטיקט די אויפשטענדלערס, און האָט אויפגעריסן די שטאָט. נאָך דעם ווי די אויפשטענדלערס האָבן זיך צוריקגעצויגן זיינען די רוסן אריין אין שטאָט, צעראבירט די הייזער און געשעפטן, אונטערגעצונדן דעם פאלאץ און א ריי אנדערע בנינים. די מפלה האָט צעטרייסלט די פּאָזיציע פון די אויפשטענדלערס אין גראָדנער קרייז [8]. ווי א צייכן פון רוסישן נצחון האָט מען באפוילן די יידן — וואס זיינען געווען די קרבנות סיי פון אויפשטאנד און סיי פון זיין אונטערדריקונג — אויפצושטעלן א דענקמאָל דעם מלחמה־העלד גענעראל מאָניוכין.

צוליב דער שפע פון שאָף אין דער סעמיאטיטשער געגנט, האָט דער דעמאָלטיקער שטאָט־אייגנטימער (אין די 20קער יאָרן פונעם 19טן יאָרהונדערט) אויפגעבוט אין סעמיאטיטש א וועבעריי לויטן מוסטער פון די פריצים ארום ביאַליסטאָק. מיטן אויפקום פון דער אייזנבאַן האָט זיך די פאבריק פארמאכט. עס איז ניט געווען מעגליך צו קאָנקורירן מיט די אינדוסטריע־צענטרען, וואָס זיינען געלעגן נאָנט צו די באַנליניעס [9].

אין מיטן נײַנצעטן יאָרהונדערט האָט זיך געעפנט אין סעמיאטיטש א טאבאק־פאבריק. די פּראָדוקציע האָט דערגרייכט אין 1861 צו 588 פּוד טאבאק, 51 טויזנט ציגארן און 32 טויזנט פּאַפּיראָסן. אין 1897 זיינען אויף דער אלגעמיינער צאָל פון 6151 איינוואוינערס געווען 4638 יידן. אין יאָר 1921 זיינען אויף 5694 איינוואוינערס געווען נאָר 3718 יידן, וואָס מאכט אויס 65% [11] פון דער אלגעמיינער באפעלקערונג. אין יאָר 1932 זיינען געווען אין שטאָט 164 קלייטן, פון זיי 146 (89%) — יידישע. אין 1937 — 178 קלייטן, פון זיי 147 יידישע (85%)[11א]. אופן סמך פונעם צארישן באפעל פון 1910, וועגן דער אויטאָנאָמיע פון שטעט, האָבן די שטאָט־איינוווינערס געדארפט דורכפירן וואַלן און אויסקלייבן א שטאָטראט. די סעמיאטיטשער יידן האָבן מוותר

געווען אויף דער פריווילעגיע און אין סעמיאַטיטש זיינען ניט פאָרגעקומען קיין וואַלן.

ב

ווי אויבן דערמאָנט, איז ניט באוואוסט גענוי, ווען יידן האָבן אָנגעהויבן זיך צו באזעצן אין סעמיאטיטש. עס איז אָנצונעמען, אז ניט פריער ווי אין יאָר 1522, ווען עס האָט זיך אָנגעהויבן דער יידישער יישוב אין טיקטין.

דער ערשטער דאָקומענט׳ וואָס אונדז איז באַקאַנט און וואָס עס ווערן אין אים דערמאָנט סעמיאַטיטשער יידן, איז פון 24סטן מאַרץ, 1582. אין דאָזיקן דאָקומענט רעדט זיך וועגן אַן אָנקלאַגע, וואָס עס האָבן דערלאַנגט די סעמיאַטיטשער שטאָטלייט צו דער פירשטין קאַטערינאַ סלוצקאַ, די דעמאָלטיקע אייגנט־מערין פון דער שטאָט. זיי ענטפערן דאָרט אויף די טענות פון די יידישע פאַכטערס, וואָס קלאָגן זיך אויף די שטאָט־איינוואוינערס, אז די לעצטע מאָלן זייער תבואה אין פרעמדע מילן און פאַרשאַפן זיי מיט דעם א גרויסן היזק. פון זייער זייט דערקלערן די שטאָטלייט, אז זיי פירן זיך אין הסכם מיט דער פירשטינס אָנווייזונגען און אז די יידישע פאַכטערס ברענגען שאָדן דער שטאָט מחמת די פּריווילעגיעס, וואָס די פּירשטין האָט זיי געגעבן. די צווי מילן, וואָס געפינען זיך אין שטאָט, קענען ניט אָפּטאָן די גאַנצע ארבעט, אין וועלכער די שטאָט נייטיקט זיך, און נאָך מער: די פאַכטערס דערלאָזן ניט, אז מען זאָל אריינברענגען אין שטאָט גענוג מעל, ניט פון דער פירשטינס און ניט פון די פרעמדע מילן, מיט דעם טוען די פאַכטערס היזק די ירידים און זיינען גורם עס זאָל ניט איין מאָל אויספעלן אין שטאָט ברויט. דעם מאַלץ פירן זיי ניט אין קיין אנדערע מילן, אָבער דעם קאָרן און אנדערע תבואות האָבן זיי דאָס רעכט צו פירן אין אנדערע מילן, וואָס געהערן דער פירשטין. די פאַכטערס דערלאָזן עס ניט און קאָנפיסקירן דאָס מעל צוזאמען מיט די פערד און וועגענער.

אזוי באקלאָגן זיך אויך די שטאָטישע גויים אויף די יידן, אז זיי טוען אָן היזקות אין די וועלדער. לויטן אָפּמאַך מיט דער פירשטין האָבן די יידן דאָס רעכט צו נעמען האָלץ נאָר פאַר זייערע אייגענע באדערפעניש (צום הייצן), זיי נוצן אָבער האָלץ אויך פאַר אנדערע צוועקן און דעריבער מוזן די שטאָטלייט קויפן האָלץ אין דער פרעמד. די שטאָטלייט בעטן אין דער בקשה ניט צוצוהערן זיך צו די יידישע טענות.

פון דאָזיקן דאָקומענט איז צו זען, אז אין דער דערמאָנטער תקופה האָבן שוין יידן געוואוינט אין סעמיאטיטש און האָבן, ווי אין אנדערע שטעט אין פוילן און ליטע, ארויסגערופן א קעגנערשאַפט ביי דער אָרטיקער באפעלקערונג צוליב עקאָנאָמישער קאָנקורענץ.

פונעם אספעקט פון איר עקאָנאָמישער פּאָזיציע איז סעמיאטיטש געווען אין 16טן יאָרהונדערט אין גאנצן אומבאקאַנט.

אין די רייסטערס פון די קאַמערן [טאַמאַזשנע] אין ביעלסק און לוקאָוו (ביי דער פויליש־ליטווישער גרענעץ) פונעם יאָר 1580, וואָס זיינען באקאַנט פון די פאָרשונגען פון ד״ר רפאל מאהלער[13], ווערן דערמאָנט יידן פון טיקטין, ביעלסק, ווענגראָוו און קריסטן פון טשעכאַנאָוויץ און מעזריטש — אלע אין שכנות מיט סעמיאַטיטש, קיין סעמיאַטיטשער אָבער ווערן דאָרט ניט דערמאָנט.

די יידישע ענינים זיינען באשטימט געוואָרן לויטן „כתב הקיום״, לויט וועלכן זיינען די יידן ניט געווען אונטערגעוואָרפן דעם שטאָט׳שן געריכט־וועזן און דעריבער האָבן זיי ניט געקענט געניסן פון די מעלות פון מאגדעבורגער געזעץ און פון דער פרייהייט זיך צו באשעפטיקן אָן באַגרענצונגען מיט דער אויסארבעטונג און פאַרקויף פון שארפע געטראַנקען. כדי צו פארנעמען זיך מיט דעם, האָבן זיי געמוזט האָבן א ספּעציעלע דערלויבניש פונעם שטאָט־אייגנטימער, וואָס ער פלעגט זיי געבן רשות אָנצוהאלטן שענקהייזער, אזוי ווי די קריסטן, אויסארבעטן און פארקויפן בראַנפן, וויין, מעד, ביר און אויפהאלטן ברויערייען צו קאָכן דעם מעד און דעם ביר.

ווי דערמאָנט, האָט סעמיאטיטש געהערט צו טיקטין וואָס שייך שטייערן און געריכט־ענינים. אין יאָר 1714 האָט טיקטין באצאָלט פאַר אלע קהילות, וואָס האָבן צו איר געהערט, 3799 גילדן מיט 24 גראָשן קאָפּשטייער, אין יאָר 1715 — 2070 גילדן. אין 1717 איז דער סכום פון קאָפּשטייער (פון טיקטין און אירע קהילות) דערגאַנ־

גען צו 8625 גילדן מיט 25 גראָשן. פון דער דאָזיקער סומע האָט איינגעצאָלט סעמיאטיטש מיט אירע אָפּצווייגן 2314 גילדן מיט 15 גראָשן.

אין יאָר 1718—1719 האָט סעמיאטיטש באצאָלט 2314 גילדן מיט 15 גראָשן[14] פון דער אלגעמיינער סומן 11431 גילדן מיט 13 גראָשן, וואָס איז ארויפגעלייגט געוואָרן אויפן גאנצן טיקטינער גליל ווי קאָפּשטייער.

אין דער איינטיילונג פון די שטייערן פארן יאָר 1734 האט מען ארויפגעלייגט אויף די טיקטינער יידן, אריינגערעכנט סעמיאטיטש און יאשינאווקע, א קאָפּשטייער פון 11741 גילדן און אין יאָר 1736 האט טיקטין אליין באצאָלט 6463 גילדן[15]. די סומע, וואָס מען האָט ארויפגעלייגט אויף סעמיאטיטש, ווערט ניט דערמאָנט.

דער יידישער יישוב אין סעמיאטיטש איז געווען אונטערגעוואָרפן טיקטין, וואָס האָט געהערט צום פאָדלעסיער גליל[16]. ווי אין אנדערע קהילות אין פוילן האט זיך אויך אין סעמיאטיטש אנטוויקלט א יידישער ישוב מיט מוסדות און אינסטיטוציעס: די קהילה, א שול, א בית־מדרש, רבנות, א בית־דין, א תלמוד־תורה, א מקווה אאז״ו. טיקטין[17] האט געהאט די דעה אויף די די קהילות, וואָס האבן צו איר געהערט, אין די ענינים פון בית־דין הגדול און ארויפלייגן שטייערן. אין יאָר 1671 האָט דער איינטייל פון די שטייערן אין טיקטינער גליל אויסגעזען אזוי: טיקטין — 34.5%; סעמיאטיטש — 28,5 %; אָרלע — 29.5%; באָטשקע — 1.5%[18].

מיטן וואוקס פון דער סעמיאטיטשער קהילה איז אויך געוואָקסן איר פאַרלאַנג זיך אָפּצורייסן פון טיקטין און איינשטעלן אַן אומאָפּהענגיקן גליל. אויף דעם באָדן זיינען פאָרגעקומען סיכסוכים צווישן ביידע קהילות. די מחלוקת האָט זיך פאַרשטאַרקט אין יאָר 1623, ווען בריסק דליטא, גראָדנע און פינסק האָבן זיך פאראייניקט און אויפגעשטעלט דעם „ועד מדינת ליטא". טיקטין און די פאָדלעסיער ישובים זיינען געווארן דער סלע־המחלוקת צווישן דעם „ועד מדינת ליטא" און דעם „ועד ארבע הארצות". יעדערער פון זיי איז געווען פאראינטערעסירט אריינצונעמען אין זיין תחום דעם טיקטינער גליל. טיקטין און פאָדלעסיע, וואס האָבן זיך אָנגעשלאָסן צו פוילן מיטן כח פון דער „לובלינער אוניע", אין 1569, האָבן געוואָלט, צוליב עקאָנאָמישע טעמים, פארבלייבן אין תחום פון „ועד ארבע הארצות".

אין 1658 איז אויסגעבראָכן א נייע מחלוקת — די סיבה איז געווען סעמיאטיטש, וואָס האָט זיך פארמאָסטן אראָפּצואווארפן דעם טיקטינער יאָך און אויפשטעלן א זעלבסטשטענדיקן גליל צוזאמען מיט אנדערע קהילות. סעמיאטיטש האָט אויפגעהערט צו דערפילן אירע התחייבותן און צו צאָלן אירע שטייערן אין דער טיקטינער קהילה. ווי א רעאקציע אויף דער דאזיקער האנדלונג מצד סעמיאטיטש האט דער טיקטינער בית־דין הגדול געצוואונגען די סעמיאטיטשער פרנסים אָפּצוגעבן א שבועה אין שול, אז זיי וועלן אויספאלגן אין דערפילן אלע פאדערונגען פון טיקטין. דאָס אָפּגעבן די שבועה איז פאָרגעקומען י״ב אב תמ״ה (1685) און דאס איז דער נוסח פון דער שבועה: „נוסח השבועה שנשבעו פה בבה״כ בפאה״ק[19] בפני שני שמשים האלופים כמה״ר יצחק מונצער ומה״ר שמואל בן מהרר״י ומהר״ה בן הר״ר אהרון, ראשי ומנהיגי ק״ק סעמיאטיטש י״ב ניסן תמ״ה לפ״ק ונשבע כל א׳ (אחד) וא׳ בפני עצמו במעמד שלשתן: „דא שווער איך ע״ד המקום וע״ד הקהל ובלי מרמה ובלי התרה והפרה בעולם ובביטול כל מודעות ומודעו׳ דמדעו׳ שבעולם, דז תכף אז מיר היים קומין זאָלין מיר כל הפעולות טובות טאָן עד מקום שידינו מגעת ואף בדיני גויים, דז איין גביי [גביה] זאָל נגבה ווערין. דהיינו ג׳ חלקים סכום[20] וב׳ חלקים גלגול[21] באופן דז די ט״ז מאות (1600) זהו׳ וואָ׳ש זיין שייך לכרגא למלכא[22] בעד שנה העבר, זאלין מסולק ווערין במזומנים ליד בעלי אסיג׳ [אָסיגנאַציעס][23] תוך שני שבועות מהיום, דהיינו על פרעוואדני ניעדזועלי׳ דאש איז יום א׳ כ״ה ניסן הסמוך בלי שום דחיה והתנצלות בעולם מכל מה שהפה יוכל לדבר והלב לחשוב וק״ו [וקל וחומר] בני של ק״ו דז מיר טארין זיך (ניט) מציל זיין מכרגא דמלכא ע״י השררה שלנו[24] בשום אופן ותחבולה בעולם, לא על העבר ולא על להבא, רק וואָש ע״פ הערכה וועט נערך ווערין אויף אונז כנהוג בכל השנה, זאָל אָבגעשיקט ווערין לב״ד־הג׳ [לבית־דין הגדול] יצ״ו. איטליכה ראטי [ראָטע] במעמדה ובזמנה בלי שום דיחוי, אונ׳ חאטשי הבע״ל אסיגנציה זעלט וועלין ווארטין לאיזה זמן, טארין מיר נישט אפּ בעטין. וגם על

זאת שווערין מיר דז די הכנסת קרופקא הגדולה בקהילתנו יצ״ו זאל מהיום ולהבא שייך זיין לפרעון כרגא דמלכא, מוקצה ומופרש ומובדל איז בחתיכא דאיסור צו רירן לשום דבר אחר בעולם.

„וגם שווערין מיר דאראויף דז כל גזירת אמרי פי[25] הרוזני׳ בדה״ג ק״ק טיקטין יצ״ו, כתבו ופסקו וואס ווערין אוישגין, זאל בקהילתנו מקויים ווערין אונ׳ מיר זיין מחוייב עומד על המשמר צו זיין דז קיין סירוב זאל גישעהן ע״י שום אדם מבני קהילתנו וכ״ש [וכל שכן] ע״י ח״מ [חתומים מטה] ואף דז מיר זיין כבר מושבעים ועומדים, שווערין מיר היום מחדש וגם על זאת שווערין מיר דז אחר חג הפסח הבע״ל תכף אז הרוזני יצ״ו ווערין [וועל] אונז מודיע זיין, זאלין מיר מקהילתנו יצ״ו שיקין משולחים להערכת סכום הקהלות כנהוג וגם לסדר תקנות למעמד ומצב הקהלה יצ״ו[26].

אין קעגנזאץ צו דער שבועה האבן די מנהיגים און ראשי־הקהל זייער הבטחה ניט דערפילט און אפילו אויפגעהערט אויפצוצאָלן זייער חלק אויף די קהלשע הוצאות. טראָץ דעם פסק־דין און דער שבועה האט זיך דער קאמף מיט טיקטין ניט אָפּגעשטעלט.

סעמיאטיטש האט געוואלט ווערן זעלבסטשטענדיק און שאפן אן אייגענעם גליל. זי איז ניט מסכים געווען אויף די אָפּשאצונגען און דאָס ארויפלייגן שטייערן לויט דער באשטימונג פון טיקטינער ועד־הגליל. די באציאונגען צווישן די קהילות האָבן זיך נאָך מער פאַרשאַרפט. די לאגע איז דערגאנגען אזוי ווייט, אז דער „ועד ארבע הארצות״ האָט אויף זיין סעסיע אין יאַראסלאַוו אין יאָר תנ״א (1691) ארויפגעלייגט אַ חרם אויף די סעמיאטיטשער ראשי־הקהל: דערפאר ווייל זיי האָבן ניט אָפּגעהיט זייער שבועה זאָלן זיי זיין פארשאָלטן און אָפּגעשיידט פון אלע קהילות, זייער ברויט איז דאָס ברויט פון געצענדינערס און זייער וויין איז „יין נסך״, זייערע חתונות זיינען ניט לויטן דין און מען טאָר זיך מיט זיי ניט משדך זיין. מען טאָר ניט שטיין אין זייערע ד׳ אמות. מען טאָר מיט זיי ניט פירן קיין שום מסחר. מען דאַרף זיי ניט באצאָלן קיין חובות און זייערע וועקסלען זיינען בטול. מען דאַרף זיי רודפן מיט אלע מיטלען, אפילו דורך ניט יידישן אינסטאנצן. דער חרם איז גילטיק כל־זמן זיי וועלן זיך ניט שטעלן פארן בית־דין הגדול אין טיקטין און וועלן ניט אויסצאָלן דעם גאנצן קאָפּשטייער, וואס זיי זיינען שולדיק. און דאס איז דער לשון פונעם חרם אין זיין אָריגינאל:

„הערט צו כל הקהל הקדוש, האלופים, הקצינים רוזני ד״א [ארבע ארצות] יצ״ו לאזין מודיע ומכריז זיין ברבים, בוועד הגדול ביומא דשוקא, דז די מנהיגי דק״ק סעמיאטיטש זייו פורק עול מלכות שמים, זיין ניט ציית לקול הורים ומורים של הבדה״ג דק״ק טיקטין יצ״ו, אונ׳ זיין פורק עול מלכותא דארעא, זיין ניט יוצא ידי חובתו בפרעון כרגא דמלכא, זיין זיך ניט משתתף בצרתן של ישראל בצוק העתים הקשים, זיין ניט ציית בכל התראות, ואזהרות איז בייא זיא כמצחק בעיניה׳. על כן זיין זיא מוחרם ומנודה ומופרש מכל ק״י [קהלות ישראל], פפ״כ[27], יין[28], בב״ז[29]. אסור לעמוד בד״א [ד׳ אמות] שלהם ולא לישא וליתן עמהם, ולא להתחתן בהם ולא למול את בניהם; אל אירי חובות וואָש מען זי שולדיג זאָל זייו בעיקול, איר ש״ח[30] אויף די חובות זיין בטל כחרס הנשבר, מען זאָל זיא רודף זיין בכל מיני רדיפות שבעולם אף בעש״ג[31] וכל זמן דז זיא ניט קומען לבדה״ג הנ״ל ק״ק טיקטין און ריכטן אפ איר כרגא דמלכא וואש אויף זיא קומט לבדה״ג הנ״ל אונ׳ זיין ניט מקבל דין על העבר, זאלין זיא תמיד זיין בחרם חמור כנ״ל, און דער כרוז חרם ושמתא זאל אוש גרופן ווערן בכל הקהלות דד״א יצ״ו למען ייסרו רבים ולא יזידון עוד״[32].

לויטן צושריפט פונעם לובלינער סופר איז דער חרם אויסגערופן געוואָרן „בשם רוזני, קצינ׳, מנהיגי ד״א יצ״ו בוועד קודש דד״א יצ״ו ביומא דשוקא בשבת קודש עפ״י גזירת רוזני קציני ד״א יצ״ו על כל השמשין שבכל בתי כנסיות ביערוסלב תנ״א ל׳. נאום שלמה ספרא דמתא ק״ק לובלין יצ״ו ודד״א יצ״ו״.

אין יאָר תנ״ט (1699) האָבן סעמיאטיטשער שליחים געפירט א משא־מתן מיט טיקטינער בוררים וועגן דער סומע, וואָס סעמיאטיטש דאַרף באַצאָלן פון פסח תס״א. היות די סעמיאטיטשער שליחים האָבן ניט געוואלט „מאכן קיין סוף צום ענין מיט התנצלותן און אָפּלייגענישן וואָס האָבן ניט קיין ווערט״, האָבן זיך די שליחים געשטעלט

פארן טיקטינער רב ר׳ נפתלי־הירש בר׳ ישראל אשכנזי. ער האָט באשטעטיקט דעם פסק דין, אז די אָפּשאַצונג פון דער סעמיאַטיטשער קהלה זאל זיין פון פסח תס״א „לפי החוט של חסד״, לויט ווי ער האָט מקיל געווען דעם רצון פון די טיקטינער בוררים, און די סומע זאל באשטיין פון 14000 גילדן והוספות מעות טובות דאנצקער און מיט יעדער ראטע זאָל אויך איינגעצאָלט ווערן דער קאָפּשטייער לויטן פסק דין פון יערוסלב, תנ״ט [33].

אין 1700 האבן טיקטין און סעמיאטיטש זיך געמשפט פארן בית־דין פון ועד ארבע ארצות [34]. די צדדים זיינען געשטאנען פארן בית־דין און מאריך געווען מיט זייערע טענות, תביעות איינע קעגן די אנדערע און מיט זייערע סכסוכים און קריגערייען, וואס זיינען צווישן זיי פארגעקומען אין משך פון יאָרן.

דער בית־דין האט געפסקנט, אז מען קען ניט איבעראנדערשן דעם איצטיקן מצב און אז סעמיאטיטש מוז פארבלייבן פון איצט אָן און אויף אייביק אונטערגעוואָרפן דעם בית־דין הגדול פון טיקטין און עס מוזן אים אויספאָלגן אלע איינוואוינערס פון דער שטאָט פון איין עק ביז צום צווייטן און זיי דארפן ארויפקוקן ווי צו עלטערן, לערערס און דערציערן, ווי עס איז דער חוק און דער משפט פון יעדער ישוב לגבי דעם בית־דין הגדול, ווי עס פירט זיך אין אלע קהלות פון ד׳ ארצות.

אין פסק־דין ווערט געזאָגט, אז צוליב איר קעגנשטעלן זיך דארף סעמיאטיטש באשטראָפט ווערן, כדי אנדערע ישובים זאָלן חלילה ניט ווידערשפעניקן אין זייער בית־דין הגדול; אָבער מיר האָבן זיך אָפּגעהאלטן דאָס מאָל, ווי עס איז אונדזער דרך, אָפּצוואוארטן, אז אפשר וועלן ווייכער ווערן זייערע הערצער און זיי וועלן פארשטיין און זיך אומקערן פון די שלעכטע וועגן, דעריבער ווערט דער פסק, וואס מיר האבן ארויסגעטראגן, בלייבן פארבאָרגן מיט אונדז, אין פאַל זיי וועלן זיך חלילה אומקערן צו זייערע נאַרישקייטן. אויב אָבער זיי וועלן מקבל זיין דעם דין, זיינען זיי אונדזערע ברידער און דאס פארגאנגענע וועט פארגעסן ווערן און די אלופים תורנים מהר״ר צבי־הירש ומהר״ר יוסף במהר״ר יצחק משולחי ק״ק סעמיאטיטש האבן מיר געצוואונגען צו שווערן אז עס וועט באשטעטיקט און אויסגעפירט ווערן כל פרט שבתוקף פסק הדין און אז זיי דארפן ארויסקריגן א באשטעטיקונג אויף דער גילטיקייט פונעם פסק־הדין פון זייער שר הגדול און דאס זיינען די פרטים פונעם פסק־דין:

אלע כתבים, פסק־דינים וואָס געפינען זיך אין סעמיאטיטשער קהילה קעגן טיקטין — אלע זיינען זיי בטלים, לא שרירין ולא קימין. און עס זאָלן על פי זיי ניט געפאָדערט ווערן קיין שום זכותים אין הסכם מיט דער תקנה פון ועד ארבע הארצות פון יאָר תנ״ב, וואס לויט איר געהערן יישובים, דערפער און שטעטלעך, וואס פארמאָגן ניט קיין אייגענע שול און זיי זיינען נאָנט ביי א צוויי מייל פון דער קהילה ראשית, דארפן זיי איר זיין אונטערגעוואָרפן אויך אין ענינים פון שטייערן און אנדערע עסקים [35].

וועגן די סומעס וואָס סעמיאטיטש איז שולדיק טיקטין פון פריער — יעדן יאָר 1400 גילדן — דארף סעמיאטיטש אונטערפירן א סך־הכל וואָס זי איז שולדיק טיקטין אויסער 1400 גילדן נאָך 1200 גילדן, וואָס עס קומט פון זיי פון יאָר תמ״ז און ווייטער, און אויך ד׳ איבעריקע סומעס — 607 גילדן — איז שולדיק די סעמיאטיטשער קהילה 3000 גילדן, זיינען זיי מחוייב אויסצוצאָלן 1400 גילדן א יאָר. אויסער דעם די העכערונג פון קאָפּשטייער אויף דער סעסיע פון פוילישן סיים וואָס איז זיך צונויפגעקומען אין יענער צייט אין ווארשע (16/6 — 28/7 1699). נאָכדעם ווי הרב נפתלי־הירש בר׳ שמואל וועט קומען קיין טיקטין — דאָרט איז ער געווען רב ביז צום יאָר שס״ב — וועט מען אויסקלייבן דריי מאן פון טיקטין און דריי פון די ישובים און צום ערשטן מאָל וועט איינער פון זיי זיין פון סעמיאטיטש, און דער טיקטינער רב וועט זיין דער זיבעטער, און זיי וועלן אָפּשאַצן וויפיל עס דאַרף באצאָלן טיקטין „ואז יהיו הקהילה כשרים״ און זיי וועלן אָפּשאַצן די יישובים.

„פון דאַן וועט טיקטין אויסקלייבן 2 מנהיגים און די יישובים צוויי משולחים און דער טיקטינער רב וועט זיין דער פינפטער אין דער אָפּשאַץ־קאָמיסיע. נאָר ביי דער ערשטער אָפּשאַצונג וועט סעמיאטיטש האָבן בלויז דריי טאקסאטאָרן און טיקטין צוויי און דער טיקטינער רב וועט זיין דעד זעקסטער. אָבער דער רב און די צוויי טיק־

טינער פאַרשטייערס קענען מכריע זיין די דריי פון סעמיאַטיטש. סעמיאַטיטש מעג צונויפזאַמלען איר עדה און מתקן זיין תקונים אין דער קהילה לויט זייער איינזען אפילו וואָס שייך דער אָפּשאצעריי, אָבער די אויטאָריזירטע תיקונים דורך דער עדה דאַרף מען ברענגען צום בית־דין הגדול און די קצינים פון הבד״ג דאַרפן זיי מאַכן גילטיק. גאַרניט פון זיי אָפּנעמענדיק און די קהילה דאַרף תמיד באַצאָלן וואָס עס קומט פון איר, אָן קיין שום מאָטיוון אפילו פון דער אסיגנאַציע סקאַרבאָווע״.

וועגן משפטן זיך איז באַשטימט געוואָרן, אַז די משפטים פון די סעמיאַטיטשער, וואָס וועלן פאָרקומען פאַרן בית־דין הגדול, „איז די וועלכע זיינען ניט נוגע קיין עסקי־ממון, זאָלן משפטן דער רב און זעקס מנהיגים, באַשטימטע פון קהל״. אין דיני ממונות אָבער זאָלן זיצן נאָר דער רב און די דיינים, ניט די מנהיגים. אין משך פון די קומענדיקע צוויי יאָר זיינען די סעמיאַטיטשער דערלויבט „צו משפטן זיך ביי זיך אין דער היים ביז 50 גילדן, פון 50 גילדן און העכער זיינען זיי מחויב זיך צו שטעלן פאַרן בית־דין הגדול, און אין צוויי יאָר אַרום פון היינט, אויב זיי וועלן זיך אויפפירן כשורה כלפי דעם בית־דין הגדול, וועלן זיי מעגן משפטן ביי זיך אין דער היים ביז 75 גילדן, העכער פון דעם זאָלן זיי זיך שטעלן פאַרן בית־דין הגדול״. אין משפטים וועגן שטייערן צווישן דער קהילה און א יחיד זאָל מען דעם יחיד ניט אַרויסרופן, ביז ער האָט גענומען א שבועה אין זיין קהילה. א יחיד, וואָס מאָנט פון דער קהילה, דאַרף איינלייגן א משכון ביז צום משפט.

קנס וואָס וועט אַרויפגעלייגט ווערן אויף סעמיאַטיטשער דורכן בית־דין הגדול (וואָס הערשט איבערן גאַנצן ישוב און האָט רעכט צו באַשטראָפן יעדן שולדיקן) — געהערט א העלפט צו טיקטין און א העלפט צו סעמיאַטיטש. דער בית־דין הגדול האָט אויך דאָס רעכט צו באַשטראָפן מיט תפיסה און „קונע״ פאַר א גרויסער זינד און אפילו קאָנפיסקירן דאָס געלט פון פאַרזינדיקטן.

אין דעם פסק־דין ווערט אונטערגעשטראָכן, אַז עס איז געווען א הסכמה מיט די שליחים פון סעמיאַטיטש ר׳ הירש ור׳ יוסף, אַז היות „עס קען זיין א חשש פאַר אויסדרוקן פון פיינדשאַפט און קאָנקורענץ, צוליב דעם וועט אין משך פון צוויי יאָר זיי ניט משפטן דער קהל דבית־דין הגדול נאָר הרב דק״ק טיקטין. האלוף מוהר״ר ר׳ צבי הירש וועט ניט באַשטימט ווערן אויף קיין שום פּאָסטן בק״ק סעמיאַטיטש, ביז עס וועט באַשטעטיקט ווערן דער פסק־דין און עס וועט שווערן די גאַנצע עדה אים צו מקיים זיין און אַרויסקריגן א באַשטעטיקונג פון זייער שררה״.

אויסער דעם ווערט געוואָרנט „דער כבוד הרב המופלג אב״ד דק״ק סעמיאַטיטש, אַז ער זאל אַלץ טאָן, מען זאָל מקיים זיין דעם פסק דין אָן קיין שום שינוי און ער זאָל זיך צוהערן צום בית־דין הגדול, און ביחוד אַז עס וועט געשריבן ווערן א כתב, א חרם, א שמתא אָדער נדוי, זאָל ער זיין געהיט אין זייערע רייד און האַלטן דעם מוחרם אָדער דעם ווידערשפּעניקן אין חרם, מען זאָל אים דערוווייטערן פון קהילת יצחק, אונטערטעניק צו מאַכן צום בית־דין הגדול און מען זאָל אַרויפּטאָן גאָטס מורא און נייגן דאָס הארץ פון דער קהילה צום בית־דין הגדול. און אוודאי וועלן זיך דערנעענטערן צו זיי די הערצער פון בית־דין לגדול און זיי וועלן ווערן אי״ה איינס, וועלן זיך האַלטן פאַראייניקט מיט ברידערשאַפט און וועלן זיין ווילִיק איינער צום אַנדערן ווי פריינד וואָס זוכן שלווה.״

אויך אויפן שליח־ציבור און אויפן שמש איז מען גוזר מיט „חרמות ושמתות ונדוי וארורים, זיך צוצוהערן און אויספאָלגן דעם בית־דין הגדול אַלץ וואָס ער וועט באַפעלן און זאָלן ניט פאָלגן די מנהיגים זיך קעגנצושטעלן זיירע רייד״. אויב זיי וועלן תיכף ניט מקיים זיין דעם דאָזיקן פסק־דין און וועלן זיך קעגנשטעלן דעם בית־דין הגדול, דעמאָלט נעמט אויף זיך דער בית־דין פון ועד דד״א [דד׳ ארצות] [63] אַרויסצוברענגען דעם „פאַרבאָרגענעם פסק־דין״ און צו באַשטראָפן מיט שווערע שטראָפן „למען ידע דור אחרון, די קינדער וואָס זיי וועלן געבוירן, וועלן דערציילן זייערע קינדער אַז „יש אלקים ושופטים בארץ״.

צום סוף האָט מען געהייסן אַריינשרייבן דעם פסק־דין אין פנקס טיקטין און פנקס סעמיאַטיטש „למען יעמד ימים רבים בלי שום שינוי״.

יעדער בית־דין „וואָס מחוץ אונדזער מדינה (פוילן) ווערט געבעטן צו שטיצן דעם בית־דין הגדול און צו רודפן און פאַרשטויסן יעדן איינעם

וואָס שטעלט זיך אונדז אנטקעגן". עס איז אויך אונטערגעשטראָכן געוואָרן, אז אין פאַל מען הע־כערט דעם קאָפּשטייער אויפן כלל ד' ארצות, דאַרפן צאָלן די העכערונג אויך די סעמיאַטיטשער און אנדערע טיקטינער קהילות, ווייל ניט נאָר אויף סעמיאַטיטש איז חל דער דאָזיקער פסק־דין, נאָר אויף אַלע ישובים און אַלע יחידים פון גליל טיקטין.

וועגן דער סומע פון 3000 גילדן, וואָס סעמיאַ־טיטש איז שולדיק טיקטין פאַר קאָפּשטייער ביז אָנהייב אויגוסט תנ"ט, זיינען באַשטימט געוואָרן די ווייטערדיקע צאָל־טערמינען: דאָס ערשטע יאָר וועלן זיי באַצאָלן אין דריי ראַטעס צו 300 גילדן יעדע, צוזאַמען 900 גילדן א יאָר. נאָכדעם וועלן זיי צאָלן 600 גילדן א יאָר (יעדע ראַטע 200 גילדן), ביז צום אויסצאָלן דעם גאַנצן חוב. אויב זיי וועלן ניט צאָלן לויט די ראַטעס, וועלן זיי דאַרפן באַצאָלן פאַר א מאָל.

פון דעם פסק־דין איז אָפּצולערנען וועגן דער הארבקייט פון די באַציאונגען צווישן די ביידע קהילות. אָבער דער שאַרפער פסק־דין האָט ניט נאָר ניט געמאַכט קיין סוף צו דער מחלוקת, וואָס האָט זיך געצויגן צענדליקער יאָרן, נאָר פאַר־קערט: צוליב דעם אויבן דערמאָנטן פסק־דין האָט זיך די מחלוקת נאָך געשטאַרקט. און י"ח טבת תפ"ו (1726) איז אויף דער סעמיאַטיטשער קהילה און אירע מנהיגים אַרויפגעלעגט געוואָרן א נייער חרם, נאָך א האַרבערער, פאַר זייער ניט אויס־פאָלגן און האַרטנעקיקייט, זייענדיק די שליחי הקהילה צום אָפּשאַצן די סומע פון די שטייערן. איינער פון זיי איז תיכף געקומען בעטן מען זאָל אים מוחל זיין און דער חרם אויף אים איז בטל געוואָרן. שפּעטער האָבן אַזוי געטאָן די איבעריקע סעימיאַטיטשער פרנסי הקהילה. אין א קורצער צייט אַרום האָט די סעמיאַטיטשער קהילה דער־גרייכט דאָס איריקע. זי האָט לחלוטין איבערגע־ריסן די פאַרבינדונגען מיט טיקטין און איז גע־וואָרן אין גאַנצן זעלבסטשטענדיק, סיי אָרגיזאַ־ציאָנעל, סיי וואָס שייך דעם משפּטן זיך. די סיבה צו אַלע מחלוקתן זיינען געווען געלט־ענינים און דאָס אויסצאָלן די שטייערן. פון דער סומע 133,000 גילדן, וואָס דער טיקטינער גליל איז גע־ווען שולדיק, לויט די „אַסיגנאַציעס", פאַר קאָפּ־שטייער, איז אויסגעפאַלן אויף סעמיאַטיטש אַ פינפט־חלק, ד"ה 26,600 גילדן. נאָך די אָראָפּ־רעכנונגען איז געבליבן א חוב פון 6,000 גילדן חוץ די איינצאָלונגען אויפן חשבון פון די יאָר־לעכע ראַטעס.

אין דער תקופה פון איר קאַמף פאַר זעלבסט־שטענדיקייט איז דער יידישער ישוב אין סעמיאַ־טיטש געוואַקסן. די עקאָנאָמישע באַדינגונגען, דער פאַרשטאַרקטער מסחר, דאָס פאַרמערן זיך פון מלאכה האָבן דערמעגלעכט דעם וואוקס און די אַנטוויקלונג פונעם ישוב און עס לייגט זיך אויפן שכל, אז די עקאָנאָמישע דערגרייכונגען און די זיכערקייט צו זיין ביכולת אויפצוהאַלטן א זעלבסטשטענדיקע קהילה האָבן געשטויסן די מנהיגים צום קאַמף. פון די ראשי־הקהילה זיינען באַוואוסט נאָר צוויי, וואָס האָבן געפירט דעם משא־ומתן מיט די טיקטינער פרנסים און רבנים און האָבן זיך געשטעלט פאַרן ועד ארבע ארצות צו פאַרטיידיקן די ענינים פון זייער קהילה. חוץ זייערע נעמען האָבן מיר אָבער ניט וועגן זיי קיין שום ביאָגראַפישע פּרטים.

אין די יאָרן 1673—1726 זיינען געשטאַנען בראש הקהילה: משה אשכנזי, וואָס איז געווען איינער פון די 21, וואָס האָבן זיך שוין אין יאָר ת"ט (1649) באַראָטן וועגן אויפנעמען א רב [37]; אין יאָר 1673: ר' יצחק, ר' הירש [38]; אין יאָר 1685: ר' יצחק מונצר, שמואל בן יצחק, ברוך בן אהרן [39]; אין יאָר 1699—1700: ר' צבי־הירש, ר' יוסף בן יצחק [40]. פון דער דאָזיקער תקופה האָבן מיר ניט קיין פּרטימדיקע ידיעות וועגן „כתב־הקיום" פון דער קהילה און וועגן אירע רעכט לויטן הסכם מיטן שטאָט־אייגנטימער. די דאָזיקע תקנות זיינען באַשטימט געוואָרן נאָר אין די צייטן, ווען די שטאָט האָט געהערט צו דער יאַבלאָנאָווסקאַ. פון די טיקטינער קהילה־חשבונות איז צו זען, אז די שול איז אויפגע־שטעלט געוואָרן אין די 70קער יאָרן. אין יאָר תל"א (1671) איז פאַרשריבן, אז לויטן חשבון מיט די אלופים, ראשים און מנהיגים דק"ק סע־מיאַטיטש, האָט דער ועד הגליל [41] געגעבן 50 גילדן צושטייער צום אויפבוי פון דער שול סעמיאַטיטש. אין דער קהילה זיינען שוין געווען א צאָל רבנים. אין יאָר 1674 ווערט דערמאָנט א סעמיאַטיטשער רב (נאָמען ניט אָנגעגעבן), וואָס

האָט באַקומען אויפֿן חשבון פֿון די הוצאות דק״ק טיקטין 220 גילדן [42]. לויטן טיקטינער קהילה־פּנקס איז אין סעמיאַטיטש געווען אויך א קדוש (נאָמען ניט דערמאָנט), וואָס פֿלעגט קריגן, ווי עס ווייזט אויס, אויף חיונה 58 גילדן א יאָר [43].

פֿון די באַוואוסטע רבנים איז געווען הרב יושע העשיל הלוי בן ר׳ שמואל סגל אבדק״ק מעזריטש. דעם סעמיאַטיטשער כסא הרבנות האט ער פֿאַרנומען אין די לעצטע יאָרן פֿון זיין לעבן. זייענדיק רב אין דאַבראָמיל האָט ער געהתמעט (אין יאָר 1713) א הסכמה אפּצודרוקן דעם חבור פֿון הרב פּנחס אב״ד וולאָדאַווע און פֿון הרב ישראל יהודה־לייב מקובל [44].

אין יאָר 1727 (תפ״ז, כ״ג אלול) האָט ער אין נאָמען פֿונעם ועד דד׳ ארצות — צוזאַמען מיט די איבעריקע נאמנים, העשל פֿון כעלעם, מרדכי בר׳ יצחק אב״ד פֿון בראָד און אליהו פֿון שעברעשין, געשיקט א בריוו צום פֿינאַנץ־מיניסטער [45].

אינעם יאָר 1728 (תפ״ח) האט ער בט״ו בשבט געגעבן א הסכמה אויפֿן ספר „חוקי דרך״ על ש„ע, אבה״ע פֿון ר׳ משה יקותיאל קויפֿמאַן, דיהרנפֿורט תק״ז [45]א. אין יענעם יאָר איז ער אויך געווען טעטיק ביים אויסגלייכן דעם סיכסוך צווישן די קהילות פֿון פּויזן און סווערזשענץ [45]ב. אינעם חשבון ההוצאות פֿונעם גאַנצן פּוילישן יידנטום פֿאַרן יאָר 1726 איז פֿאַרצייכנט א חוב, וואָס עס האָט אים געקומט ווי א נאמן דד׳ ארצות לויט דער אסיגנאַציע של ראשי דד׳ ארצות, בסך הכל 660 גילדן [49].

אין 1729 (י״ב תשרי תפ״ט) האָט ער געגעבן זיין הסכמה אויפֿן ספר „דברי הברית״ פֿון ר׳ אברהם צבי הירש בר׳ מאיר. אין די שפּעטערדיקע יאָרן האָט ער געגעבן זיין הסכמה אויף נאָך א צאָל רבנישע ספרים. אינעם יאָר תצ״ט (1739) האָט ער געהתמעט אויף דער אָפּשאַצונג פֿון קאָפּשטייער [50].

זיין זון בעריש איז געווען רב אין ציעכאַנאָוויץ [51], און זיין איידעם איז געווען דער רב פֿון הוסקוב ר׳ זאב וואלף [52]. נאָך זיין טויט איז אויסגעקליבן געוואָרן פֿאַר רב אין סעמיאַטיטש זיין זון, שאול [53].

ג

סוף זיבעצנטן יאָרהונדערט — א קורצע צייט פֿאַרן יאָר תנ״ט (1699) — האָט זיך אָנגעהויבן אין פּוילן א גרויסע עליה קיין ארץ ישראל. אירע הויפּט־עלעמענטן זיינען געווען שבתי־צבי׳ניקעס. שוין אין יאָר 1695 האָט ר׳ צדוק בר׳ שמריהו פֿון גראָדנע, וואָס איז שפּעטער געווען פֿאַרבונדן מיט דער עלית־החסידים, מעורר געווען די עליה קיין ארץ ישראל מיט דער אמונה, אז אין יענעם יאָר וועט זיך אַנטפּלעקן משיח, „דאָס איז שבתי צבי און ניט קיין אנדערער״ [54]. די ידיעות וועגן שבתי צבי׳ס התגלות האָבן דערגרייכט די פּוילישע קהילות.

צוזאַמען מיט אים האָבן געגרופּן צו עליה אויך ר׳ חיים מלאך און ר׳ מרדכי אשכנזי. צו דעם קרייז האָט אויך געהערט ר׳ יהודה חסיד, וועלכער איז שפּעטער געוואָרן דער מנהיג פֿון דער מאַסן־באַוועגונג, וואָס האָט זיך אָנגעהויבן אין פּוילן, דייטשלאַנד, מוראַוויע, עסטרייך, און האָט דעלעגירט משולחים איבער די קהילות. ר׳ יהודה חסיד, דער שעדלעצער מוכיח, האָט זיך אויסגעצייכנט מיט זיינע דרשות, וואָס האָבן באַווירקט די מאַסן.

ער האָט אָרגאַניזירט זיין חברותא, וואָס האָט געציילט 31 משפּחות (120 נפשות), ווען זיי האָבן פֿאַרלאָזן פּוילן אין יאָר 1700 [55]. זייערע וואַנדערונגען איבער דייטשלאַנד האָבן גורם געווען אַן אויפֿרודערונג און זיי האָבן געפֿונען סימפּאַטיקערס און א סך שטיצערס. אין ווין האָבן זיי באַקומען הילף פֿון די נכבדי העיר. די משפּחות אָפּענהיים און ווערטהיים האָבן געהאָלפֿן מיט געלט און מיט פּאָליטישער השפּעה. דער קאַראַוואַן איז געוואַקסן און די צאָל מענטשן האָט שוין דערגרכט, לויט ידיעות וואָס זעען אויס צו זיין גוזמאדיק, צו 1300 נפשות. 500 זיינען אויסגעשטאָרבן אויפֿן וועג קיין ארץ ישראל. פֿאַקטיש זיינען אָנגעקומען קיין ירושלים ניט מער ווי 150 נפשות [56]. אין דריי טעג אַרום נאָך זיין אָנקומען קיין ירושלים (ראש חודש חשון תס״א, 1700), איז ר׳ יהודה חסיד קראַנק געוואָרן און אויפֿן ניינטן טאָג איז ער נפטר געוואָרן.

לויט ווי עס דערציילט ר׳ גדליה סעמיאַטיטשער, איז ר׳ יהודה חסיד געגאַנגען ערב שבת צו טבילה, דאָרט איז ער קראַנק געוואָרן און איז מאַנטיק געשטאָרבן. אין משך פֿונעם ערשטן יאָר זיינען א סך פֿון די עולים אויסגעשטאָרבן, צווישן זיי אויך ר׳ יהודה חסידס פֿרוי און זיין זון.

צווישן דער חבורה, וואָס זיינען עולה געווען

מיט ר׳ יהודה חסיד, האָבן זיך געפונען די סעמיאטיטשער ר׳ גדליה, מחבר פונעם ספר „שאלו שלום ירושלים״, און זיין ברודער משה.

אין זיין ספר, וואָס איז ארויס אין בערלין אין יאָר תע״ו, האָט ר׳ גדליה באשריבן די געשיכטע פון דער חבורה פונעם טאָג פון איר אָנקום קיין ירושלים. ער האָט דאָרט געשילדערט דעם מצב פון ירושלים און חברון און אלץ, וואָס ער האָט געזען און געהערט פאר דער צייט פון זיין וואוינען אין לאנד. אינעם ספר איז פאראן אן איבערבליק וועגן דער אראביש־טערקישער באַציאונג צו די יידן און די באציאונגען צווישן די יידן גופא; וועגן דער אָרדענונג אין די קהלות און וועגן די שטייערן; די הייליקע ערטער און די לעגענדעס וועגן זיי. עס זיינען ניט ווייניקער אינטערעסאנט די פרטים וועגן די וואוינהייזער און דעם יידישן טאָג־טעגלעכן לעבן, קולינאַרע מנהגים, בגדים, מסחר, און וועגן דער אָרעמקייט, וואָס האָט געהערשט צווישן די יידן אין לאנד.

לויט זיינע רייד האָט ער געשריבן דעם ספר, ווייל „איך האָב געזען אז די בני ישראל האָבן ליב דאָס לאנד, קליין און גרויס, מאַן און פרוי, און וואנדערנדיק פון שטאָט צו שטאָט האָב איך זיך באקאנט מיט די מנהגים פונעם לאנד און אירע קרענק וואָס גאָט האָט עס קראנק געמאכט, און דעם עם הקודש, וואָס וואוינט אין איר איצט אין איר חורבן, פון וואָס זיי זיינען זיך מפרנס און אויך וועגן אנדערע חידושים. דעריבער האָב איך עס אויפגעשריבן און געגעבן מען זאָל עס לייענען און זיך דערוויסן, ווייל עס פעלט גאָרניט און איך האָב וועגן אלץ געשריבן און ווייל מען איז צו מיר צוגעשטאַנען איך זאָל עס לאָזן דרוקן האָב איך באשלאָסן צו מבטל זיין על דעתי מפני כל אדם״.

זיין ברודער, ר׳ משה פון סעמיאטיטש, איז לויט ר׳ גדליה׳ס רייד, געווען „מפורסם אין זיין דור אין גאנץ מלכות פוילן און האָט געקעמפט קעגן די שבתי־צביניקעס. ער איז אויפגעשטאַנען און האָט מבער געווען פון וויינגאָרטן די דערנערס, וואָס דאָס זיינען געווען ר׳ חיים מלאך מיט זיינע חברים און עס איז דאָרט איבערגעבליבן בלויז תבואה אָן שטרוי״.

אין יאָר תס״א איז ער געפאָרן צוזאמען מיט ר׳ יוסף ביאַלער קיין איזמיר און האָבן בוחן גע־ וועגן די שבתיאנישע ידיעות פון דניאל בונאפוס, קאַרדאָזוס תלמיד. ר׳ משה איז געווען איינער פון די צען חברים פון דער ראוויגער ישיבה צוזאמען מיט נאָך דריי תלמידי־חכמים פון פוילן: ר׳ לייב אַפּאטשנער, ר׳ יוסף ביאַלער און ר׳ שלמה לוקאָווער [57].

אין יאָר תע״א איז ר׳ משה געפאָרן אין שליחות פון דער אשכנזישער עדה, ער איז געווען אין מאַץ און האָט ווי עס ווייזט אויס זיך שוין מער ניט צוריקגעקערט קיין ירושלים [57א]. ר׳ משה האָט געפירט א שארפן קאמף מיט די שבתי־צביניקעס און האָט זיך קעגנגעשטעלט מיט אלע זיינע כוחות קעגן די, וואָס האָבן געוואָלט מחדש זיין די שבתי־צבי באוועגונג.

ד

גרויסע שינויים זיינען פאָרגעקומען אין לעבן פון די שטאָט־איינוואוינערס און אויך אינעם יידישן ישוב אָנהייבנדיק פונעם יאָר 1750, נאָכן טויט פונעם שטאָט־אייגנטימער געאָרג סאפיעהאַ. סעמיאטיטש און די סביבה זיינען דעמאָלט ארייבער צו דער פירשטין אַנאַ יאַבלאָנאָווסקא פון די סאפיעהאָס (1728—1800). יאַבלאָנאָווסקא האָט זיך ניט פארלאָזן, ווי דאס רוב פריצים, אויף אירע אָנגעשטעלטע. זי האָט זיך באזעצט אין סעמיאטיטש און אָנגעווענדעט איר הויפט־אויפמערקזאמקייט אויף דער פארוואלטונג פון סעמיאטיטש און קאָצק.

די פירשטין האָט אָנגעשריבן א בוך אין 8 טיילן וועגן דער פארוואלטונג פון אַגראַרווירטשאפטן און אויך וועגן די אַדמיניסטראטיווע באדערפענישן אין אירע שטעט און שטעטלעך. אין אירע ביכער האָט זי זיך ניט באנוגנט מיטן בלויזן באשרייבן אירע פראקטישע דערפארונגען, נאָר זי האָט באהאנדלט אויך טעאָרעטישע פראָבלעמען, וואס זיינען פארבונדן מיט ערדארבעט, באוואָלדיקונג, אָרגאניזאציע, פינאנץ און דאס פירן חשבונות. אין ספעציעלע פארצייכענונגען האָט זי געגעבן אן איבערבליק וועגן ענינים פון בודזשעט און זיין צוזאמענשטעל.

די פירשטין יאבלאנאווסקא האָט זיך אינטערעסירט אויך מיט די יידישע ענינים אין אירע שטעט און שטעטלעך, שענקענדיק ספעציעלע אויפמערקזאמקייט סעמיאטיטש און קאָצק, הגם

עס האָבן צו איר געהערט אויך די וואָלינער שטעט אָסטרע, בערעזדאָווע און קראַסניסטאַוו.

אירע ספּעציעלע רעגולאַציעס פאַר די קהילות אין סעמיאַטיטש און קאַצק האָבן געשאַפן דעם אָרגאַניזאַציאָנעל־אַדמיניסטראַטיוון ווי אויך דעם בודזשעטאַרן יסוד פאַר די דאָזיקע קהילות. לויט די דערמאָנטע רעגולאַציעס האָבן יערלעך (חול המועד פסח) געדאַרפט פּאַרקומען וואַלן צו די קהילות, ס'איז פאַרבאָטן צו ווילן קרובים, אויך טאָר קיין געוויילטער ניט האַלטן צוויי פּאָסטנס . אויך שטרענג באַפוילן, אז די קהילה מוז אויסקלייבן ספּעציעלע גבאים, וואָס זאָלן אַכטונג געבן אויף וואָגן און מאָסן און אז אויף די וואָגן זאָלן זיין אויפשריפטן אויף יידיש וועגן געוויכט פון דער סחורה, כדי אויסצומיידן פעלשונגען.

די דאָקומענטן פון דער קהילה האָט מען נאָך א געוויסער צייט אוועקגעגעבן אין שטאָטאַרכיוו, זיי זאָלן דאָרט אויפגעהיט ווערן. דער „שקאָלניק" איז געווען דער ממונה איבערן ארכיוו און האָט געהאַט צו אים דעם שליסל. א צווייטער שליסל האָט זיך געפונען ביים שטאָט־שרייבער, ער האָט געדאַרפט אַכטונג געבן, אז דער „שקאָלניק" זאָל פירן דעם ארכיוו מיט גרויס פּינקטלעכקייט.

די קהילה־געלטער זיינען איינגעטיילט געוואָרן אין דריי סאָרטן: א) קהילה־פאָנד; ב) פאָנד פאַר מלוכה־שטייערן; ג) פאָנד פאַר שטייערן, וואָס געהערן דער פירשטין. צו די קהילה־שטייערן האָבן זיך גערעכנט: 1) פליייש־שטייערKRUPKA 2) סחורות־שטייערKRUPKA KUPIECKA 3) אָפּצאָל פון בעלי־מלאכות. 4) ראש השנה שטייער. 5) אָפּצאָל פאַר אתרוגים. 6) אָפּצאָל פון געוויכטגעלטער. 7) אָפּצאָל פאַר שחיטת עופות. 8) אָפּצאָל פאַר זיצערטער אין שול.

די פרנסי הקהילה זיינען געווען מחויב, אין הסכם מיט די איבעריקע חברי הקהילה, צו באַשטימען די גרייס פון די שטייערן יעדן יאָר און געבן עס דער פירשטין צום באַשטעטיקן. א ספּעציעלער בוכהאַלטער (rachmistrz) פלעגט קאָנטראָלירן די חשבונות און זיי איבערגעבן דער פירשטין, דורך אירע עקאָנאָמען, צום באַשטעטיקן.

צוויי נאָמנים זיינען באַשטימט געוואָרן אַכטונג צו געבן אויף די פאָנדן. די קאַסע פון דער קהילה האָט זיך געפונען אין דער פירשטינס פּאַלאַץ. די שליסלען צו דער קאַסע האָבן זיך געפונען ביי דרייען: ביים קאַסיר, ביים פינאַנץ־לייטער און ביים דאַרפעלטסטן. די פירשטין פלעגט אליין קאָנטראָלירן אלע הוצאות פון דער קהילה און פלעגט באַשטימען וועלכע פון זיי זיינען לויט איר מיינונג איבעריק. זי פלעגט ניט באַשטעטיקן די הוצאות־הדרך פון די פרנסים, אויב זיי האָבן געניצט די געלטער אויך פאַר זייערע פריוואַטע נסיעות. פאַר שמחות און סעודות פלעגט זי באַשטימען א חודשלעכע בצימצומדיקע סומע. יעדן 24סטן יוני האָבן די פרנסים געדאַרפט צושטעלן דער פירשטין דעם בודזשעט. מיטן עודף פון די הכנסות פלעגט מען דעקן די חובות פון דער קהילה.

ווי א צוגאָב צו די געלט־צאָלונגען האָט מען אויף די יידן אַרויפגעלעגט אויך צוגאָב־שטייערן אין שווה כסף. די קהילה האָט געדאַרפט צושטעלן צוויי וועגענער פאַרן טראַנספּאָרט פון זעלנערס אדער דער פירשטינס דינערשאַפט. דעם דאָזיקן שטייער האָט מען געקענט באַצאָלן מיט געלט, צוויי גראָשן א נפש. יעדער בעל־הבית האָט געדאַרפט געבן 8 טעפּ קאָרן פאַרן אלגעמיינעם שפּייכלער. די קהילה האָט יעדע וואָך געצאָלט דער פירשטין דריי גילדן — פיש־געלט. יעדן יום־טוב פלעגט די קהילה אוועקטראָגן דער פירשטין מתנות פאַר 100 גילדן (לויט איר באַשטימונג).

לויטן רעגולאַמין האָבן די יידן געהאַט אַן אייגענעם בית־דין, אָבער יעדער פסק־דין האָט געדאַרפט באַשטעטיקט ווערן דורך דער פירשטין. לאָדענישן צווישן א ייד און א קריסט האָבן געדאַרפט פאַרקומען אין אלגעמיינעם געריכט. אין געריכט האָט זיך תמיד געפונען א יידישער פאַרשטייער. דאָס שטראָפגעלט, וואָס עס האָט געפסקנט דער געריכט, איז געווען באַשטימט פאַר די באַדערפענישן פון דער קהילה.

פאַר די סעמיאַטיטשער יידן, וואָס האָבן זיך פאַרנומען מיט מסחר און מלאכה, איז געווען פאַרבאָטן דאָס אריינקומען אין די דערפער און דאָס אויסקויפן ביי די פויערים. די ווירטשאַפט־פאַרוואַלטונג פונעם פּאַלאַץ האָט אלץ אויפגע־

קויפט, געבראַכט די פּראָדוקטן אין שטאָט און פארקויפט יעדן איינעם.

די יידן האָבן געמעגט אויפקויפן אין די דער־פער עופות און גרינסן. דאָס אָבער נאָר אין די ווירטשאַפטן, וואָס האָבן געהערט צו דער פּיר־שטין. אין שטאָט האָבן יידן ניט געטאָרט פאַר־קויפן קיין געוועלבער און הייזער אָן דער פּיר־שטינס הסכמה. די יידן האָבן געצאָלט אין דער שטאָטקאַסע „פּלאַץ־געלט" פאַר זייערע דירות. דער אָפּצאָל איז געווען נאָך אַ מאָל אַזוי גרויס פון דעם, וואָס עס האָבן געצאָלט די קריסטן.

אין יאָר 1776 זיינען דריי סעמיאַטיטשער יידן געפאָרן קיין ווארשע צוליב מסחר און האָבן דאָרט געחתמעט אָן ארענדע־אָפּמאַך. נאָך דעם האָבן זיי ארויסגעשיקט נאָך זייערע משפחות, וואָס זיינען פארבליבן אין סעמיאַטיטש. דער שטאָט־אַדמיניסטראַטאָר האָט זיך געווענדט צו דער פּירשטין און געפרעגט, צי ער מעג ארויס־לאָזן די משפחות פון שטאָט. די פּירשטין האָט געפּסקנט, אז דער וואָס וועט פארלאָזן די שטאָט דארף אָוועקגעבן אַ זעקסט חלק פון זיין פאַר־מעגן. אויב ער וועט זיך צוריקקערן אין משך פון דריי יאָר, דארף מען אים אומקערן דאָס געלט. אין איר באַשלוס האָט די פּירשטין געשריבן: „אַ סך יידן, וואָס וואוינען אין שטאָט און פּירן דאָ מסחרים, זיינען רייך געוואָרן — אויב זיי פארלאָזן זי און קלייבן זיך אריבער ערגעץ אַנ־דערש, טוען זיי אַ היזק דער שטאָט און אירע בירגער."

לויט די רעגולאַציעס האָבן יידן געמעגט ארייג־פּירן בראָנפן אין שטאָט אריין נאָר אין הורט און פארקויפן עס — אויסער דער פּירשטינס גיטער. דאָס פּאַכטן מילן איז געווען פריי און דער תבואה־האנדל — דערלויבט פאַר יעדן, דאָס אָבער נאָר מיט פּריצים.

אין שטאָט האָט זיך געפונען אַ קענטיקע צאָל בעלי־מלאכות. זיי זיינען געווען אָרגאַניזירט אין צוויי צעכן. דער קצבים־צעך און דער צעך פון קירזשנערס און שניידערס. אויסער דעם זיינען געווען אויך יידישע בלעכערס און גאַרבערס, אָבער זייער צאָל איז געווען צו קליין, זיי זאָלן קענען האָבן אייגענע צעכן. די קריסטלעכע בעלי־מלאכות האָבן געהאט 8 צעכן: בעקערס, קירזשנערס, קצבים. פישערס שוסטערס, גאַר־בערס, בלעכערס און שמידן.

אז די צעכן האָבן אָנגעהויבן צו פאָדערן צו גרויסן מיטגליד־אָפּצאָל, האט זיי די פּירשטין פונאנדערגעלאָזן און פארבאָטן די בעלי־מלאכות צו פאַרריכטן חפצים. די בעלי־מלאכות זיינען געווען רעפּרעזענטירט אין דער שטאָט־אַדמי־ניסטראַציע דורך זייערע פאָרשטייערס, איין ייד און איין קריסט. די יידישע צעכן האָבן געצאָלט דער פּירשטין אַ יערלעכן שטייער: די שניידערס און קירזשנערס — 20 גילדן, די קצבים — 80 גילדן.

די בעלי־מלאכות האָבן ניט געטאָרט פארלאָזן די שטאָט אָן דער פּירשטינס הסכמה [58]. אינטערע־סאנט איז, אז אויך די חברה קדישא האָט געהאט אַן אייגענעם צעך (Cech bratczyków).

דאָס קבורה־געלט איז געהאלטן געוואָרן אין אַ באַזונדערער קאַסע, וואָס האָט זיך געפונען ביים רב. די הכנסות פון דער חברה קדישא האָבן געמייגט גיין נאָר אויף צו פאַרשענערן די שול, פארן שפּיטאָל, צדקה, פאַר אָרעמעלייט און אויף איינקויפן זילבערנע כלים פאַר דער שול. יידן זיינען געווען מחויב, אַזוי גוט ווי קריסטן, צו־צושטעלן מענטשן פאַר נאַכט־שמירה.

אין יענער צייט האָט סעמיאַטיטש — אַ דאַנק דער עקאָנאָמישער אַקטיווקייט פון די יידן — מיט זיך פאַרגעשטעלט דעם האנדלס־צענטער פון פּאָדלעסיע. די אָרענדע פון דער פּירשטינס נחלות און אויך דער מאָנאָפּאָל אין שטאָט האבן זיך געפונען אין די הענט פון אַ באַגרענעצטן קרייז יידן. אירע נחלות, וואָס האָבן זיך פאַר־שפּרייט איבער סעמיאַטיטש, קאָצק, וויסאָקע־ליטאָווסק, וואָלין, סטרעליסק, קוקיזוב, מאַ־ריאַמפּאָל און ויעזשופּול, האָבן אריינגעבראַכט נאָר אינעם יאָר 1773 פון די שטאָטישע פּאַכטערייען 103.987 גילדן — די דאָרפישע פּאַכטערייען האָבן אריינגעבראַכט 97.755 גילדן [59].

אין יאָר 1755 איז אויפגעבויט געוואָרן, מיט דער הילף פון דער פּירשטין יאַבלאָנאָווסקא. נאָנט פון איר פּאַלאַץ, די גרויסע שול, מסתמא נאָכדעם ווי די אַלטע שול האָט אָפּגעברענט. דער שול־בנין איז געווען העכער פונעם אוניטאַרן קלויסטער און כמעט אַזוי הויך ווי דער קאַטוי־

לישער, א זאַך, וואָס איז געווען אין קעגנזאַץ צו די באַשטימונגען פון די סינאָדן.

די שול איז געבויט געוואָרן אין דער פאָרעם פון א פּיראַמיד, אין מזרחדיקן סטיל און די ווענט — באַפּוצט מיט געמעלן. צווישן די תשמישי־קדושה אין שול האָט זיך געפונען א האַנטאויסגעאַרבעטער כיור, דאָס אַלץ איז געווען דער פירשטינס געשאַנק.

מיטן שול־בנין איז פאַרבונדן די ווייטערדיקע געשעעניש: אויף א בערגל אין סאָסנע־וואלד, אַרומגערינגלט מיט סעדער און גערטנער, האָט די פירשטין (אין יאָר 1753) אויפגעבויט א נייעם פּאַלאַץ. ניט ווייט פון דאָרט האָט זיך געפונען דער יידישער בית־עולם. אין א קורצער צייט אַרום איז אויסגעבראָכן א סיכסוך צווישן דער פירשטין און דער קהילה. דער אָפּקלאַנג פון די געוויינען ביי די לוויות האָט געשטערט דער פירשטין אין איר רו, האָט זי באַשלאָסן צו ליקווידירן דעם יידישן בית־עולם. זי האָט פאַרבעטן די פרנסי הקהילה און געלאָזט וויסן איר באַשלוס. זי איז געווען גרייט צו פאַרגיטיקן פאַרן היזק און אויפשטעלן אין שטאָט א צוויי־גאָרנדיקן טורעם מיט געוועלבן און דירות, ווי אויך צושטעלן פאַר די יידן אומזיסטן האָלץ פון אירע וועלדער.

די יידן האָבן אָפּגעוואָרפן אירע פאָרשלאָגן און שטאַרק זי געבעטן ניט מחלל צו זיין דעם בית־עולם און ניט צו שטערן די מתים אין זייער רו. דער פירשטין האָט זיך איינגעגעבן איבערצוקויפן איינעם פון די פרנסי־הקהילה, א געוויסן קאַדישאַוויטש, און ער האָט געגעבן זיין הסכמה אויף דער צעשטערונג פונעם בית־עלמין. אז מען האָט אויפגעגראָבן די קברים און אָנגעהויבן זיך עוסקן מיט די ביינער, איז אויסגעבראָכן צווישן די יידן א גרויסע מהומה. מענער, פרויען און קינדער האָבן זיך צעלייגט אויף די קברים פון זייערע אבות און האָבן געצוואונגען די אַרבעטערס צו פאַרלאָזן דעם אָרט. לויט דער לעגענדע, האָבן אוועקגעפגרט די פערד, וואָס מען האָט מיט זיי געאַקערט דאָס פעלד.

אויף קאַדישעוויטשעס עצה האָט די פירשטין אַרויסגעשיקט צו דער אַרבעט א פויער, וועלכער איז געווען א בכור פון זיבעטען דור. ערשט דאַן האָט זיך איר איינגעגעבן ממשיך צו זיין דאָס גראָבן אָן שטערונגען. מען האָט אויסגעלייגט א ברייטן שאָסיי, וואָס האָט געפירט צום פּאַלאַץ. דער בית־עולם איז ליקווידירט געוואָרן, קאַדישעוויטשן האט די קהילה אריינגעלייגט אין חרם און פאַרמשפּט אויף קבורת־חמור.

די לעגענדע דערציילט, אַז קאַדישעוויטש איז געשטאָרבן אין יונגן עלטער. מען האָט אים באַגראָבן הינטערן פּלויט. נאָך דער לוויה איז זיין גוף אַרויסגעוואָרפן געוואָרן פון קבר און איז פאַרבליבן א לענגערע צייט אין א אָפענעם גרוב. מען דערציילט אויך, אַז דער פירשטינס בכור איז אין א קורצער צייט אַרום געשטאָרבן פון אַ געהיימער קראַנקייט. זי האָט עס אָנגענומען פאַר א שטראָף פון הימל און האָט דערפאַר באַשלאָסן אויפצובויען פאַר די יידן, אויף דער שלאָס־גאַס, א גרויסע, פּרעכטיקע שול. כאָטש די יידן האָבן עס ניט געוואָלט, איז די פירשטין צוגעטרעטן צום בויען די שול. געבויט האָט מען עס אויפן אָרט פון דער טהרה־שטיבל, וואָס האָט זיך געפונען אויפן צעשטערטן בית־עולם. אין יאָר 1755 איז דער שול־בנין געווען פאַרטיק. מיט דער צייט האָט זיך די קהילה איבערגעבעטן מיט דער פירשטין און האָט איבערגענומען די שול. שבת ביים דאַווענען פלעגט מען דאָרט זאָגן א ספּעציעלע תפילה פאַר דער פירשטין און איר משפחה [60].

לויט דער ציילונג פונעם יאָר 1765 [61], האָבן געלעבט אין שטאָט 1015 יידן און אין אירע אָפּצווייגן, דראָהיטשין און די דערפער — 880 נפשות. בסך הכל האָט דעמאָלט געציילט די סעמיאַטיטשער קהילה 1895 יידן.

צום סוף פון 18טן יאָרהונדערט האָט פאַרנומען דעם כסא הרבנות אין סעמיאַטיטש הרב ר׳ קלמן. ער איז נפטר געוואָרן אין יאָר 1783. זיין זון, ר׳ מנחם־נחום גינזבורג, איז געווען רב אין ביאַלע, און ר׳ מנחם־נחומ׳ס זון, ר׳ משה גינזבורג, איז געווען רב אין סעמיאַטיטש. ער האָט געגעבן זיין הסכמה, י״ז אב תקנ״ב, 1792, אויפן ספר אבות דרב נתן פון בר נרמי מליסא [62].

אין יענער צייט האָט געלעבט אין סעמיאַטיטש ר׳ צבי־הירש בן שמואל זיינוויל, אַן אָפּשטאַמיקער פון רוסאַטיי, איינער פון דעם ווילנער גאונס תלמידים מובהקים [63]. ער האָט מתקן געווען פאַרשיידענע תקנות און מנהגים. אינעם אַלטן בית־מדרש, וואו ער האָט געדאַוונט, האָט ער פאַר־

באַטן אויפצובויען אַן „עזרת נשים". דער איסור איז פארבליבן אין קראפט ביז צום יאָר 1899. ער איז דער מחבר פונעם ספר „מרגליות התורה", ביאורים אופן תנ"ך בדרך קבלה (פּאַריצק, 1788). ער איז געווען א שארפער למדן, א בקי און מקובל [64]. ער איז נפטר געוואָרן אין יאָר 1819.

אין דער צווייטער העלפט פון 18טן יאָרהונדערט האָבן יידישע סוחרים פון סעמיאַטיטש איינגעשטעלט ברייטע האנדלס־פארבינדונגען מיט אויסלאַנד. זיי זיינען געפאָרן אויף ירידים קיין פראנקפורט/מיין און לייפּציג [65]. ביים סוף פון יענעם יאָרהונדערט האָט אין סעמיאַטיטש זיך געפונען א קופער־פאַבריק אונטער יידישער אָנפירונג. אויסער דעם האָבן יידן געפירט א ווייט פארשפרייטן מסחר מיט מעטאַלן [66]. אין יאָר 1791 האָט די שטאָט פארמאָגט 302 הייזער און די באַפעלקערונג האָט געציילט 3500 נפשות. מער ווי א העלפט, 1800, זיינען געווען יידן [67].

נאָך דער דריטער צעטיילונג פון פּוילן זיינען פּאָדלעסיע און סעמיאַטיטש צוקאָפּטירט געוואָרן צו פּרייסן. פון טיילן פון פּאָדלעסיע, זמודז', די וואָיעוואָדשאַפטן טראָקי און א טייל מאַזאָוויע איז אויפגעקומען דער לאַנדפּאַס „ניי אָסט־פּרייסן". סעמיאַטיטש האָט געהערט צום ביאַליסטאָקער דעפּאַרטאַמענט. אין יאָר 1795 האָט זי געציילט 2733 איינוואוינערס [68].

אונטער דער פּרייסישער הערשאַפט האָבן יידן געדאַרפט זיך רעגיסטרירן און באַקומען אַן ATESTAT (אידענטיפיקאַציע־דאָקומענט). דעם 15טן יולי, 1797, האָבן זיך פאררעגיסטרירט אַלע יידן פון ביאַליסטאָקער דעפּאַרטאַמענט און צווישן זיי אויך די סעמיאַטיטשער יידן. די וואָס האָבן זיך ניט רעגיסטרירט זיינען באַשטראָפט געוואָרן מיט איין טאַלער. די שטאָט־עלצטע און די סאָלטיסן האָבן אכטונג געגעבן אויף די יידן. יידישע ענינים זיינען באַשטימט געוואָרן לויט א ספּעציעלן רעגולאַמין פון 5 פּאַראַגראַפן.

דער „רעגולאַמין פאר יידן" האָט שטאַרק באַגרענעצט די טעטיקייטן פון די קהילות. דאָס משפּטן זיך איז אריבער צו דער שטאָט. די פּראַטעקציע פונעם שטאָט־אייגנטימער פאר די יידן איז בטל געוואָרן. פון די שטאָטישע פּריווילעגיעס האָבן די יידן ניט גענאָסן.

אין יאָר 1807 האָט זיך, מחמת די נצחונות פון נאַפּאָלעאָנס ארמייען, געענדיקט די פּרייסישע הערשאַפט. די פּרייסן האָבן זיך צוריקגעצויגן און אין פּאָדלעסיע האָט זיך געפונען דאָס פראַנצייזישע מיליטער. פאַרן מושל פונעם קרייז איז דורך נאַפּאָלעאָנען באַשטימט געוואָרן דער פראַנצייזישער גענעראַל פּעריע. מיטן אויפקום פון וואַרשעווער פירשטנטום אין 1808 איז סעמיאַטיטש אריבער צו פּוילן.

די איבערגאַנגס־תקופה 1808—1815 איז געווען א שווערע. אויך אין די שפּעטערדיקע יאָרן האָט סעמיאַטיטש געליטן א סך צרות און אָנשיקענישן. אין 1824 איז אויסגעבראָכן א שריפה און עס איז חרוב געוואָרן א גרויסער טייל פון דער שטאָט. דער יידישער וואוינפערטל האָט ספּעציעל געליטן. עטלעכע יאָר נאָך דער שריפה (1830) איז געקומען די כאָלערע, וואָס איז אויסגעבראָכן אין פּאָדלעסיע.

די וואָס האָבן באַזוכט סעמיאַטיטש אין יענער צייט אונטערשטרייכן, אז „די איינוואוינערס פון סעמיאַטיטש, א קליין שטעטעלע אין פּאָדלעסיע, זיינען בעיקר יידן, זיי פארנעמען זיך מיט מלאכה און ספּעציעל — מיט מסחר". יידישע סוחרים פלעגן פירן סחורה קיין ריגע, פראַנקפורט, ברעסלוי, קיניגסבערג, לייפּציג און אויך און רוסישע שטעט, פון דאָרטן פלעגן זיי ברענגען כלערליי סחורות קיין פּאָדלעסיע [69]. דער דאָזיקער מסחר האָט געשפּייזט א סך בעלי־עגלות, וואָס האָבן פארמאָגט ביי א 700 פערד. א וויכטיקער פרנסה־קוואַל פאר יידן זיינען געווען די ירידים, וואו עס פלעגן צונויפפאָרן ביי א טויזנט ווענענער.

די סעמיאַטיטשער יידן האָבן א סך געליטן אין די צייטן פון פּוילישן אויפשטאַנד (1861—1863). אין שטאָט האָט זיך געפונען די קרייז־קאָמאַנדע פון די אויפשטענדלערס, וואָס זיינען אַקטיוו געשטיצט געוואָרן דורך די פריצים, וואָס אין זייער שפּיץ איז געשטאַנען וויצענטאַ. די יוגנט, וואָס איז צוגעשטאַנען צו די אויפשטענדלערס, פלעגט באַפאַלן די רוסן. דאָס רוסישע מיליטער האָט זיך קודם־כל אָפּגערעכנט מיט די יידן, געראַבעוועט זייערע קלייטן און זיך איזדיעקעוועט אָן רחמנות. די אויפשטענדלערס, ווידער, האָבן געצוואונגען די יידן צו באַזאָרגן זיי מיט שפּייז און מלבושים.

די יידן האָבן זיך ניט באטייליקט אין אויפשטאנד און אָנגענומען א נייטראלע שטעלונג.

דעם 27סטן יאנואר, 1863, האָט דער רוסישער גענעראל מאניוכין אָנגעגריפן די שטאָט, אויפ־געריסן דעם שלאָס, וואו עס האָט זיך (אין די קעלערן) געפונען א שפּיטאָל פון די אויפשטענד־לערס. לויט די ידיעות, וואָס האָבן זיך דעמאָלט פארשפּרייט, האָבן דאָרט געפונען זייער טויט ארום 800 אויפשטענדלערס. דער שלאָס איז אין גאנצן חרוב געוואָרן.

אין די זעכציקער יאָרן האָט זיך אין סעמיא־טיטש אנטוויקלט די טעקסטיל־אינדוסטריע. עס זיינען אויפגעקומען א צאָל פאבריקן צום באאַר־בעטן דעם שעפּסן־וואָל[70]. די פּראָדוקציע איז פארשפּרייט געוואָרן דורך די ביליקע טראַנס־פּאָרט־מיטלען, וואָס עס האָט צוגעשטעלט דער בוג. אז די אייזנבאַן־ליניע האָט דערגרייכט ביא־ליסטאָק, איז די אינדוסטריע אריבער אהין.

ה.

אין די 70קער און 80קער יאָרן פון פארגאנגע־נעם יאָרהונדערט זיינען ניט פאָרגעקומען קיין קאָנטיקע שינויים אינעם לעבן פון דער יידישער באפעלקערונג. אין די פּאָגראָם־יאָרן פון —1880 1881 און ווי א רעזולטאַט פון די מיי־געזעצן וועגן גירוש פון יידן פון די דערפער, האָבן זיך באַזעצט אין סעמיאטיטש א צאָל ארויסגעטרי־בענע משפּחות פון דער געגנט. די באציאונגען צווישן דער קהילה און די רוסישע מאַכטאָרגאנען זיינען געווען זייער שלעכטע.

בעת א באזוך פון גובערנאַטאָר אין שטאָט (1884) האָבן די גבאים זיך געווענדט צו אים מיט א בקשה, אז די מלוכה זאָל אסיגנירן טויזנט רובעל צו רעמאָנטירן די שול. האָט דער גובער־נאָטאָר גערופן די גבאים מיטן רב צו זיך אין האָ־טעל און איז זיי באפאלן מיט גראָבע זידלערייען, פאר וואָס זיי טוען גאָרניט, אז דער רב זאָל זיך אויסלערנען רוסיש. די דעלעגאציע האָט גע־פּרואווט זיך צו פארענטפערן, ס'האָט זיך איר ניט איינגעגעבן צו שטילן דעם מושלס רציחה.[71]
אין אויגוסט 1884 איז די שטאָט שווער גע־טראָפן געוואָרן פון א פייער. 60 יידישע היי־זער, און בתוכם דער בית־מדרש, זיינען אוועק מיטן פייער. די הייזער זיינען ניט געווען אסע־

קורירט, כאָטש אין שטאָט האָט זיך שוין געפונען א „פייער־קאסע” צו פארזיכערן פון שריפות. די נשרפים זיינען געבליבן „ווי זיי גייען און שטייען”. פון דעמאָלט אָן האָט די רעגירונג פאר־באָטן צו בויען הילצערנע הייזער. אין דריי יאָר ארום (1887) איז ווידער פאָרגעקומען א שריפה. דאָס מאָל זיינען די בנינים צוריק אויפגעבויט געוואָרן אין פארלויף פון א יאָר צייט.

סוף נײַנציקער יאָרן און אָנהייב 20סטן יאָר־הונדערט זיינען געשטאנען בראש פון דער קהילה: מאיר סעלסאָווסקי, שלמה מאיר זילבער־בערג, שמאי יאבלאָן, מענדל אווערבוך, מענדל רובינס.

שווער האָט די שטאָט געליטן פון דער כאָ־לערע. אין 1899 האָט מען, אויף הרב שחורס איניציאַטיוו, צעוואָרפן דעם אלטן בית־מדרש און מען האָט אויפגעבויט א נייעם (”חיי אדם”). אין דאָזיקן בית־מדרש האָט זיך שוין געפונען אָן עזרת־נשים.

צום סוף פון 19טן יאָרהונדערט און אָנהייב 20סטן איז די עקאָנאָמישע לאגע פון די יידן אין סעמיאטיטש געווען זייער א געדריקטע. חוץ א קליינע צאָל פארמעגלעכע מענטשן, ווי די ברי־דער מיקיצינסקי, צוקער, פאַכטער און וויינשטיין, וואָס האָבן געפירט וואלד־מסחרים, געהאלטן אָ־רענדעס און אויך געהאנדלט מיט אויסלאנד—איז די יידישע באפעלקערונג געווען שטארק פאר־אָרעמט. אין צענטער פון שטאָט און אין א צאָל זייטיקע גאסן האָבן זיך געפונען יידישע שפּייז־קרעמלעך, טיילוויז זיינען עס געווען געשטעלן פון קליינהענדלערס, וואָס פלעגן ברענגען פון די דערפער ווייץ, קאָרן, קארטאָפל, אייער, עופות. אנדערע, ווידער, האָבן געהאנדלט מיט גאלאנ־טעריי־ארטיקלען און געצויגן זייער חיונה פון די וועכנטלעכע מארקטעג און ירידים. א קענטי־קער טייל פון די איינוואוינערס האָט זיך גע־שפּייזט פון מלאכה. א סך שוסטערס פלעגן פּראָ־דוצירן שיך און שטיוול פארן מאַרק, זיי האָבן אפילו באשעפטיקט געדונגענע ארבעטערס. עס זיינען געווען שניידערס. מעבל־סטאָלערס, שמידן, צווישן די לעצטע א צאָל פאכלייט, וואָס פלעגן אויסארבעטן אָגראַר־מכשירים, מעסערס וכדומה. א ספּעציעלער פאַך איז געווען קצבות. די קצבים פלעגן אליין אויפקויפן די בהמות פאר

שחיטה. צווישן די אנדערע באַשעפטיקונגען דאַרף מען דערמאָנען מעקלעריי און פאַרמיטלער. פרויען און יונגע מיידלעך פלעגן שטריקן זאָקן און הענטשקעס צום פאַרקויף אויף די ירידים. מען האָט זיך אויך פאַרנומען מיט אויסאַרבעטן טעפּ און שטובשיך.

אין שטעטל גופא און אין דער סביבה האָבן זיך געפונען אין יידישע הענט א צאָל וואַסער־מילן, וואו די אַרטיקע פּויערים און די מעל־הענדלערס האָבן געמאָלן זייער תבואה [72].

אין גרויסן סך־הכל האָבן די יידישן מאסן גע־לעבט אין דחקות און עקאָנאָמישער נויט. א שווע־רער קריזיס האָט געטראָפן דער שטאָט אין דער צייט פון די וואַלן צו דער פערטער דומע (1907), ווען די פּאָליאַקן האָבן פּראָקלאַמירט א באָיקאָט אויף די יידן אין פּוילן, ווייל זיי האָבן געהאָלפן צו דערוויילן אין וואַרשע דעם סאָציאַל־דעמאָ־קראַטישן דעפּוטאַט יאַגעלאָ (Jagielo). אויך אין סעמיאַטיטש האָט דער פּוילישער גלח גע־העצט די פּאָליאַקן און זיי אָנגעזאָגט ניט צו קויפן ביי יידן. די פּאָליאַקן האָבן זיך אַרגאַני־זירט און אויפגעשטעלט אַן אייגענעם קאָאָפּע־ראַטיוון געוועלב. דווקא א ייד האָט פּאַרדונגען זיין הויז, וואָס האָט זיך געפונען אין צענטער פון שטאָט, דעם קאָנקורירנדיקן קלייט.

די עקאָנאָמישע נויט, די שוועריקייטן צו גע־פינען פּרנסה, דער פּאָליטישער מצב, די נגישות פון דער מאַכט. די דיסקרימינאַציע לגבי דעם אַרבעטנדיקן מענטשן און דאָס אויסנוצן אים קעגן די אַרבעט־געבערס, אפילו די בעלי־מלאכות צו די פּועלים — דאָס אַלץ האָט גורם געווען, אין סעמיאַטיטש ווי אין אַנדערע שטעט אין שטעטלעך, צו א געזעלשאַפטלעכער אויפ־רודערונג. די אַרבעטער־אָרגאַניזאַציעס, וואָס זיינען אויפגעקומען אין פּוילן אין די נייינציקער יאָרן, האָבן געפונען א באָדן פאַר פּראָפּאַגאַנדע אויך אין סעמיאַטיטש. פון וואַרשע איז אַראָפּגע־קומען א סטאָלער, זיין צונאָמען איז געווען ניל־טשע, און ער האָט אָרגאַניזירט די אַרבעטערס און די בעלי־מלאכות — שניידערס, שוסטערס, סטאָלאַרעס — אינעם „בונד". צווישן די אַקטי־ויסטן אין „בונד" זיינען געווען ביז דער ערשטער וועלט־מלחמה יעקב אַרישעס און משה ווייסמאַן. דער „בונד" און שפּעטער דער ציוניס־טיש־סאָציאַליסטישער ס.ס., האָבן זיך פאַרנומען מיט דער קאָנספּיראַטיווער אַרבעט אין דער תקופה 1903—1905.

נאָך אין די נייינציקער יאָרן האָט די ציוניס־טישע באַוועגונג פאַרנומען א קענטיקן אָרט אינעם יידישן געזעלשאַפטלעכן לעבן. אָרגאַני־זאַציאָנעל האָט סעמיאַטיטש געהערט צום גראָד־נער ועד הגליל. בראש פון דער ציוניסטישער באַוועגונג זיינען געשטאַנען שלום פּאַכטער און משה פונדיק, וואָס האָט עולה געווען קיין א״י און געאַרבעט אין סג׳רה, האָט זיך אומגע־קערט קיין סעמיאַטיטש און ממשיך געווען זיין ציוניסטישע אַרבעט. עס האָט זיך אויך געגרינ־דעט א פּועלי־ציון פאַראיין, ווי אַן אָפּצווייג פון דער באַראַכאָוו־גרופּע. אין שפּיץ פון דאָזיקן פאַראיין זיינען געשטאַנען עלקע און דאָבע קאָפּ־לאַן ווי אויך משה פּאַכטער. צום פאַראיין האָבן געהערט א גרויסע צאָל חברים און אין 1905 האָט ער זיך פאַראייניקט מיט דער טאַבענקין־גרופּע.

עס איז אינטערעסאַנט, אז אין שטאָט האָט זיך געשאַפן, מיטן רשות פון דער רעגירונג, אַן אָפּטייל פון דער ליטעראַרישער געזעלשאַפט אין פּעטערסבורג „יעווריעיסקאָיע ליטעראַטורנאָיע אָבשטשעסטוואָ". יעדן שבת צו נאַכט פלעגט מען זיך צונויפקומען ביים סוחר און משכיל ראובן מאַנטשער. מען פלעגט דאָרט פּאָרלייענען פון דער ליטעראַטור און דיסקוסירן.

דער צעטרייסלטער עקאָנאָמישער מצב און די פּאָליטישע רדיפות אין די יאָרן 1914—1950 האָבן אַרויסגערופן אַן עמיגראַציע־באַוועגונג קיין אַמעריקע און אַן עליה פון יחידים קיין ארץ־ישראל. מיטן אויסבראָך פון דער ערשטער וועלט־מלחמה און מיט דער דייטשער אָקופּאַציע האָט זיך אָנגעהויבן א ספּעציעל קאַפּיטל אין דער גע־שיכטע פון די סעמיאַטיטשער יידן.

באַמערקונגען און מראה־מקומות — זייטן 36—37.

ד. פּריסטאַר

סעמיאַטיטש צווישן ביידע וועלט־מלחמות

אין דער תקופה פון דער פוילישער אומאָפּהענגיקייט האָט זיך דאָס יידישע לעבן אין סעמיאַטיטש שטאַרק צעבליט. באַפרייט פון צאַריזם און פון זיינע גזירות און באַגרענצונגען זיינען פאַרן יידישן קיבוץ אין א פריי און דעמאָקראַטיש פוילן געשאַפן געוואָרן קאָלאָסאַלע אַנטוויקלונגס־מעגלעכקייטן, און דאָס ניט נאָר אין שטעט מיט גרויסע מאַסן יידן, נאָר אויך אין די קלענערע קהילות. אפילו נאָכן אויפקום פונעם פּילסודסקי־רעזשים, פון וועלכן די פוילישע יידן האָבן נאָך מער געליטן ווי די אָרטיקע באַפעלקערונג, האָבן די יידישע שטעט און שטעטלעך נאָך אַלץ געברויזט און געשפּרודלט מיט אויפטוערישע טעטיקייטן אויף די פאַרשיידנסטע שטחים, וועגן וועלכע מען האָט גאָר פריער ניט געקענט חלומען אפילו. אזוי אין אנדערע ערטער, אזוי אין סעמיאַטיטש. באַזונדערס איז דאָס חל אופן פונאנדערבלי פון דעם יידיש־געזעלשאַפטלעכן לעבן אין שטעטל, אויפן פונאנדערוואוקס פון דעם יידיש־נאַציאָנאַלן חינוך, אויף דער פאַרצווייגונג פון א גרויסער פּאַרטייאישער טעטיקייט און אויף דעם אויסערגעוויינלעכן אויפשטייג פון ציוניסטישע אַקטיוויטעטן.

די יידיש־געזעלשאַפטלעכע טעטיקייט אין סעמיאַטיטש האָט זיך קאָנצענטרירט ארום צוויי צענטרען: די קהילה און די פּאַרטייאישע אָרגאַניזאַציעס.

די קהילה, וואָס איז געווען א האַלבע רעגירונגס־אינסטיטוציע, מיט רעכט ארויפצולייגן שטייערן אויף אלע יידן פון סעמיאַטיטש און זיי רעפּרעזענטירן, איז אייגנטלעך געווען די אַקס, אַרום וועלכער עס האָט געדרייט דאָס גאַנצע יידישע לעבן אין שטעטל. כאָטש די קהילה האָט זיך פון צייט צו צייט באַשעפטיקט מיט אלגעמיינע יידישע ענינים, וואָס האָבן געהאַט אַ שייכות צו כלל־ישראל, איז אָבער איר הויפּט־טעטיקייט געווען קאָנצענטרירט בעיקר אויף די לאָקאַלע באַדערפעניש פון די סעמיאַטיטשער יידן. שולן, סאַניטאַרע ענינים. מעטריקאַציע, רבנות, שחיטה, שטייערן — מיט די דאַזיקע אַלע ענינים האָט זיך באַשעפטיקט די קהילה און געווען זייער פוסק אחרון. פאַרשטייט זיך, אז די דאַזיקע אלע זאַכן, וואָס האָבן אָנגערירט די קולטורעלע, רעליגיעזע און עקאָנאָמישע יסודות פון שטעטל, האָבן אָפט ארויסגערופן שאַרפע און היציקע דיסקוסיעס מצד די פאַרשיידענע פּאַרטייאישע פאַרשטייערס אין דער קהילה. דאָס איז געווען נאַטירלעך, נעמענדיק אין באַטראַכט. אַז די קהילה איז געווען די צענטראַלע און דעצידירנדיקע אינסטיטוציע אין שטאָט. פונדעסטוועגן איז דער פּאַרטייאישער שלום־בית אין דער קהילה פון סעמיאַטיטש געווען אַ סך שטאַרקער און אַנהאַלטנדיקער ווי די רייסערייען און צאַנקערייען. די סעמיאַטיטשער קהילה איז געווען פון די געציילטע קהילות אין פוילן, וואו מען איז לייכטער און גיכער דורכגעקומען אויך מיט די בונדישע פאַרשטייערס.

שאַרפע קאַמפן פלעגן תמיד אויסברעכן, ווען די קהילה פלעגט באַטראַכטן די פראַגע, ווי איינצוטיילן די שטייערן פאַר אַלע יידישע תושבים פון שטאָט. מען האָט זיך געאַמפערט פאַרן באַשטימען די שטייערן פון יעדער משפחה, ווייל טייל מיטגלידער פון דער קהילה זיינען געווען דערפאַר, אַז אויף די אָרטיקע רייכערע יידן זאָל אויספאַלן וואָס אַ גרעסערער חלק שטייערן צו צאָלן.

מען האָט זיך אויך ניט ווייניק געריסן אַרום דער פראַגע פון צ ע ט י י ל ן די געלטער פון די איינגעמאָנטע שטייערן פאַר די פאַרשיידענע שטעטלשע הצטרכותן. די פרומע האָבן געוואָלט וואָס מער געלט פאַר די רעליגיעזע מוסדות און

די וועלטלעכע פאַרשטייערס — פאַר אנדערע באַדערפענישן.

איינע פון די ניט זעלטענע פראַגעס, מיט וועלכע די קהילה האָט זיך געמוזט פאַרנעמען, איז געווען שחיטה. סיי די באַציאונגען מיט די שוחטים און קצבים, סיי דאָס אָננעמען נייע שוחטים, האָבן אָפט געפירט צו פאַרשיידענע קאַמפן אין דער קהילה און אויסער איר. אַביישפּיל פון אַזאַ קאַמף זעען מיר אין אַ געדרוקטער מעלדונג, וואָס איז אַרויסגעגעבן געוואָרן אין יאָר 1929 דורך „די פאַרוואַלטונג פון דער יידישער קהילה אין סעמיאַטיטש". אין יענער מודעה ווערט געזאָגט, אַז כדי צו זיכערן די שכירות פון רב (רע־מיגאַלסקי, וואָס איז דעמאָלט געווען קראַנק), און כדי צו קענען נעמען נאָך אַ חזן־שוחט האָט

צו דער יידישער באַפעלקערונג. אין סעמיאַטיטש

אויף דער גרויסער אַסיפה אין נייעם בית־המדרש מיט'ן אַנטייל פון סובאַלקער רב, הרב יאָסעלעוויטש שליט"א, אום כדי צו זיכערן די שכירות פון אונזער רב שליט"א, ווי אויך אַנטקעגן צו קומען. דעם פאַרלאַנג פון דער היגער יידישער באַפעלקערונג וועגע, צונעמען אַ חזן־שוחט, איז אָנגענומען געוואָרן אַ רעזאָלוציע, איינצופירען אַ קאָנטראָל איבער דער שחיטה מיט דעם, דאָס די שחיטה־געלד זאָלן די קצבים צאָלן ניט דירעקט די שוחטים נאָר אין דער יידישער קהלה, בעשטימענדיג דערביי דאָס אָרט אויף אויסצו־קויפן קוויטלאַך ביי ר' ביניש יאַבלאָן.

צו די פריערדיגע פרייזן אָן שום הוספה.

די קצבים אָבער האָבן געשטעלט אַ ווידערשטאַנד, (הגם זיי האָבן דערביי קיין שום שאָדן ניט) אויסדריקענדיג זיך ביים סטאַראָס־טע, דאָס איצט איז קיין רב נישטאָ דאַרף מען קיין שכירות ניט צאָלן, און גלייכצייטיג ברענגען זיי אריין בשר חוץ, וואָס עס איז שוין לאַנג געאַסרט דורך אַלע רבנים און מיט דעם גראָבן זיי אונטער דעם עגזיסטענץ פון אונזער קראַנקן רב שליט"א און אויך די אָרדנונג פון דער גאַנצער שטאָדט.

דעריבער אַפעלירן מיר צו דער גאַנצער יידישער באַפעלקערונג פון סעמיאַטיטש זיי מענער אַזוי פרויען, אום נישט צו צוברעכן די אחדות פון דער שטאָדט און דעם קיום פון אונזער קראַנקן רב שליט"א, נישט צו קויפן קיין פלייש ביז עס וועט נישט פערווירקליכט ווערן דער אויבענ־דערמאָנטער בעשלוס וועגן נעמען קוויטלאַך דורך דער קהלה ביי ר' ביניש יאַבלאָן.

די פערוואַלטונג
פון דער יידישער קהלה אין סעמיאַטיטש.

Druk. Orlanski Siemiatycze

די קהילה אַנגענומען אַ רעזאָלוציע איינצופירן אַ קאָנטראָל איבער דער אָרטיקער שחיטה. לויט דער נייער פאַראָרדענונג זיינען די קצבים אויפ־געפאָדערט געוואָרן ניט איבערצוגעבן דאָס שחיטה־געלט צו די שוחטים, נאָר עס אריינצו־טראָגן אין דער קאַסע פון דער קהילה. עס איז אויך באַשטימט געוואָרן אַן אָרט, וואו אויסצו־קויפן שחיטה־קוויטלעך — ביי ר' ביניש יאַב־לאָן. די פאַרוואַלטונג פון דער קהילה האָט זיך געווענדט צום עולם מיט אַ בקשה ניט צו קויפן קיין פלייש, כל־זמן די קצבים מיט די שוחטים וועלן ניט פאַרווירקלעכן דעם דערמאָנטן באַ־שלוס.

די קצבים האָבן אַרויסגעשטעלט אַ גרויסן ווי־דערשטאַנד. זיי זיינען אפילו אַוועק צום סטאַ־ראָסטאַ און אים דערציילט, אַז היות ס'איז איצט ניטאָ קיין רב, דאַרף מען אים ניט צאָלן קיין שכירות, ממילא פאַלט אָפּ יעדער גרונט פאַר דער נייער פאַראָרדענונג פון דער קהילה. אָבער די קצבים האָבן סוף־סוף זיך געמוזט אונטערגעבן, ווי ס'איז צו זען פון אַ צווייטער געדרוקטער מעלדונג, אַז די שטאָט האָט צוגענומען אַ דריטן שוחט (זע ביידע פאַטאָסטאַטן פון די מודעות).

בעקאַנטמאַכונג.

אַזוי ווי עס איז יעדן באַקאַנט אַז די שחיטה איז די הכנסה־קוועלע פון הרב אב"ד, המו"צ, השוב"ים והש"ץ, און יעדער וואָס שעכט אַ עוף איז פעראינטערע־סירט אין דעם אַז די הכנסה זאָל רעגולירער איינפליסן, דעריבער איז דער רב והמו"צ און די שוחטים והש"ץ אין הסכם מיט דעם ועד־הקהל געקומען צום באַשלוס זיך ווענ־דען צו דער גאַנצער אידישער באַפעלקע־רונג פון סעמיאַטיץ אַז קיינער זאָל ניט גיין צום שוחט שעכטן אָהן אַ קוויטל.

גלייכצייטיג ווערט געמאָלדן אַזוי ווי מען האָט שוין צוגענומען אַ דריטן שוחט אין די שחיטה יעצט אַזוי פאַרטיילט אַז איינער פון די שוחטים וועט זיך געפינען אין דער עופות־באָינע פון 8.30 ביז 11.30 פריה און פון 2.30 ביז 5 נ. מ.

דאָנערשטאָג און די ערב יו"ט טעג וועט זיין די עופות־באָינע אָפען דעם גאַנצן טאָג.

הרב אב"ד והועד הקהל
דפה סעמיאַטיץ.

Druk. Orlanski Siemiatycze.

איינער פון די שוחטים אין יענער צייט איז געווען ר׳ אשר שושן פון פרוזשאנע, וואָס איז אַ סך יאָרן געווען שוחט אין סעמיאַטיטש. עס זיינען באַקאַנט געווען אויך די שוחטים ר׳ ישראל מאיר, ר׳ יאַנקל פּאַמעראַנץ, ר׳ משה הערש און אַנדערע.

מען פלעגט שוין אָבער ווי ס׳איז קומען צו אַ הסכם. פונקט ווי מען איז דורכגעקומען וועגן עצם צוזאַמענשטעל פון דער קהילה, אַז יעדע אַקטיווע פּאַרטיי אין סעמיאַטיטש זאָל האָבן אין איר אַ גלייכע צאָל מיטגלידער — צוויי.

אין דער קהילה זיינען געווען פאַרטראָטן די פּאַרטייען: אַלגעמיינע ציוניסטן, „מזרחי״, „בונד״, האַנטווערקער־פאַראיין און „אגודת־ישראל״. די פאַרשטייערס פון די פּאַרטייען זיינען כמעט תמיד געווען די זעלביקע די גאַנצע צייט: פון „מזרחי״ — לוי ביעליצקי און אלחנן קמחי; פון אַלגעמיינע ציוניסטן — משה פונדיק און דוד נח גרוסקין; „בונד״ — יאַנקל אורשעס און מאָטל מאַלינאָוויטש; „אגודת ישראל״ — שלמה מענדעלסאָן און יהושע פוקס; האַנטווערקער־פאַראיין — יעקב טיקאָצקי, אליהו באַדני, משולם ציפּעלעוויטש. דער רב האָט זיך באַטייליקט „עקס־אָפיציאָ״ אין אַלע זיצונגען פון דער קהילה.

אין דער ערשטער קהילה זיינען אַ טייל פון די מיטגלידער געווען: יעקב רובינס, פריערדיקער צ׳לען אין אופּראַווע, משה מרדכי רובינס, שמואל סאַלאַט, הרב קוסעלעוויטש, בייניש יאַבלאָן.

דער ערשטער פּרעזידענט פון סעמיאַטיטשער קהילה איז געווען צבי בעלקעס. נאָך אים זיינען געשטאַנען בראש פון דער קהילה: פייוול ראַדזינסקי, הרב לוי ביעליצקי. משה פונדיק און משה מלאך.

אין אַ בריוו פון הרב יאָסעלעוויטש ווערט געזאָגט, אַז די צאָל יידן אין סעמיאַטיטש אין 1926 איז געווען אַן ערך 800 משפּחות. אַ צווייטער סעמיאַטיטשער רב, הרב רעמיגאַלסקי, שרייבט אין אַ בריוו פון 1928, אַז אין שטעטל לעבן אַרום טויזנט יידישן משפּחות. די ציפער פון 5־6 טויזנט יידן אין סעמיאַטיטש איז מער ווייניקער די ריכטיקע, כאָטש סעמיאַטיטשער לאַנדסלייט ריידן וועגן אַכט און אפילו צען טויזנט יידישע נפשות אין שטעטל.

דער גרעסטער טייל פון דער יידישער באַפעלקערונג אין סעמיאַטיטש, ווי אין די מערסטע פּוילישע שטעט און שטעטלעך, האָט זיך פאַרנומען מיט מסחר. עס איז אָבער אויך געווען אַ קענטיקער פּראָצענט בעלי־מלאכות, ווי דאָס איז צו זען פון דער ליסטע יידישע תושבים, וואָס ווערט דאָ ווייטער געגעבן.

לויט אַ קאָרעספּאָנדענץ פון ש. לאַכאָוויצקי, זיינען אין 1932 געווען אין סעמיאַטיטש 9 פאַבריקן (כמעט אַלע יידישע) מיט 299 אַרבעטערס. פון זיי 73 יידן (24,4%). אין 1937 האָט סעמיאַטיטש פאַרמאָגט 12 פאַבריקן, אין וועלכע עס האָבן געאַרבעט 538 אַרבעטערס, 37,9% — 204 פון זיי זיינען געווען יידן („יידישע עקאָנאָמיק״, ווילנע, 1937, ב׳ 2־3, זייט 75).

גלייך נאָכן סוף פון ערשטן וועלט־קריג האָבן די סעמיאַטיטשער יידן באַקומען אַ רעכט ביסל הילף סיי פון „דזשוינט״, סיי פון דער סעמיאַטיטשער רעליף סאָסייעטי אין אַמעריקע. אין 1919 אָדער 1920 איז געקומען אין שטאָט אַ ספּעציעלער שליח פון דער סעמיאַטיטשער רעליף־אָרגאַניזאַציע אין אַמעריקע, מאַקס ראָזנטאַל. ער האָט געבראַכט געלט סיי פאַר קהלשע מוסדות, סיי פאַר יחידים פון זייערע קרובים. עטלעכע יאָר שפּעטער איז מיט דער זעלביקער מ׳סיע געקומען אלתר פעלדמאַן, געוועזענער פּרעזידענט פון סעמיאַטיטשער רעליף אין ניו־יאָרק. אַרום 1924 איז געקומען קיין סעמיאַטיטש ווי אַ דעלעגאַט פון די לאַנדסלייט אין אַמעריקע אהרון גרינשטיין. ער האָט דאָס געבראַכטע געלט איבערגעגעבן צו די אָרטיקע עסקנים, וואָס האָט זיך שפּעטער אַרויסגעוויזן ניט צו זיין דער פּאַסיקער וועג פאַר אַזאַ אַרבעט. ווען עס זיינען דערנאָך געקומען קלמן, איידעם פון לוי דעם שמש, און מאַנעס דעם שינדלמאַכערס, האָבן זיי שוין אויסגעמיטן דעם פעלער פון גרינשטיינען און האָבן אַליין צעטיילט דאָס געלט פאַר די נויט־באַדערפטיקע.

מיטן געלט פון אַמעריקע האָט קהל זיך באַניצט אויך צו שאַפן אַ גרויסע קיך, וואו הונדערטער סעמיאַטיטשער האָבן געגעסן מיטאָג אין משך פון א לאַנגער צייט. די קיך האָט זיך געפונען אין הויז פון מרדכי אשר גרינבערג דעם פּאָסטעליאָן.

אין די ערשטע יאָרן פון דער פוילישער אומאָפּהענגיקייט, נאָך די מלחמות מיט די באַלשעוויקען און מיט ליטע, איז דער עקאָנאָמישער מצב פון די שטעטלשע יידן ניט געווען קיין שלעכטער. אויס אייגענער איניציאַטיוו און מיט דער הילף פון אמעריקאנער לאנדסלייט צו קרובים־יחידים און צו קהל, האָט מען זיך גיך אויפגעבויט פון די חורבנות פון ערשטן וועלט־קריג, און די יידישע אָרטיקע עקאָנאָמיק האָט זיך גענומען אויספּאַרעמען און סטאַביליזירן. דער פּראָצעס פון ווירטשאַפטלעכער אַנטוויקלונג פון יידישן סעמיאטיטש האָט זיך זינט די גראַבסקי־גזירות — און וואָס ווייטער אַלץ מער — אַנגעשטויסן אויף אַלץ שטאַרקערע שטערונגען און נגישות סיי מצד דער צענטראַלער מאַכט אין ווארשע, סיי מצד די אָרטיקע פוילישע קרייזן, ביחוד פון זייער עקאָנאָמישן סעקטאָר. דאָס האָט שטאַרק פאַרגרעסערט די צאָל פון די יידן, באַזונדערס פון דער יוגנט, אין סעמיאטיטש, וואָס האָבן געזוכט א וועג פאר א בעסערער צוקונפט דורך עמיגראַציע אָדער עליה.

לויט איר ראָלע און אירע אויפגאבעס האָט די קהילה געהאט אַן איינפלוס אויך אויפן עקאָנאָמישן לעבן פון די אָרטיקע יידן. אָבער די צענטראַלע פונקציע אין דער יידיש־שטעטלשער עקאָנאָמיק האָט אויסגעפירט די אָרטיקע יידישע קאָאָפּעראַטיווע פאָלקסבאַנק. דער סוחר, דער קרעמער, דער פעדלער, דער האַנטווערקער — אלע האָבן געמוזט אָנקומען צו א הלואה אין באנק, האָבן שווער געקענט אויסקומען אָן אירע קורצטערמיניקע קרעדיטן.

שוין אָנהייב צוואַנציקער יאָרן איז געשאפן געוואָרן די יידישן פאָלקסבאַנק אין סעמיאטיטש. איר ערשטער דירעקטאָר איז געווען ד״ר געלבוים. אין דירעקטאָרן־ראַט — הרב ביעליצקי, ר׳ בן־ציון מאָנדרע און נאָך.

די יידישע פאָלקסבאַנק האָט פאַרמאָגט עטלעכע הונדערט מיטגלידער. יעדער יאָר זיינען פאַרגעקומען וואַלן פון א פאַרוואַלטונג. ארום אָן אָרט אין דער פאַרוואַלטונג האָבן זיך שטאַרק געריסן סיי די פאַרטייאישע, סיי די אומפאַרטייאישע אָרטיקע יידישע קרייזן, די ערשטע — כדי צו געווינען א פּאָזיציע אין א מוסד מיט אזאַ גרויסער השפעה אויפן לאָקאַלן יידישן לעבן, די לעצטע — צוליב זייערע פשוטע עקאָנאָמישע אינטערעסן.

אין מיטן די דרייסיקער יאָרן האָט זיך עפּעס געטראָפן מיט דער באַנק, וואָס האָט שטאַרק אונטערגעגראָבן דעם צוטרוי פון דער יידישער באַפעלקערונג צו איר, און דאָס האָט זיך אָפּגערופן אויף איר ווייטערדיקער אַנטוויקלונג.

בדרך כלל זיינען ניט געלעגן קיין צו גרויסע סומעס געלט אין דער קאַסע פון באַנק. פאר מאַרקטעג, יאַרידן אָדער גרויסע קריסטלעכע חגאות פלעגט די פארוואלטונג פון באנק זיך באַזאָרגן מיט אַזויפיל, וואָס זיינען מער־וועניקער געווען אויסגערעכנט אויף ארויסצוגעבן ביי טאָג; ביי נאַכט פלעגט בלייבן ווייניק געלט אין דער קאַסע. האָט זיך איין נאַכט געטראָפן, אז אין באַנק האָט זיך געפונען די גרויסע סומע פון 21,000 זלאָטעס. דאָס געלט איז געווען באַשטימט פאר א נדן פון א סעמיאטיטשער כלה. די סומע איז ארויסגעפאָדערט געוואָרן פון ווארשעווער צענטראַלער יידישער באַנק. און מאָדנע: פונקט אין דער נאַכט, ווען דאָס געלט איז אריינגעלייגט געוואָרן אין דער קאַסע פון סעמיאטיטשער פאָלקסבאנק, איז געשען א גניבה און די גאנצע סומע איז נעלם געוואָרן.

די פּאָליציי איז געשטעלט געוואָרן אויף די פיס — אָבער אָן הצלחה. עס זיינען געפאלן שטאַרקע פאַרדאַכטן אויף די נאָענטסטע מענטשן פון דער פּאָלקסבאנק, ווייל נאָר זיי האָבן געקענט וויסן וועגן דער גאנצער טראַנסאַקציע, וואָס איז געמאַכט געוואָרן בסודי סודות — אָבער קיין קאָנקרעטע באַווייזן זיינען דאָך ניט געווען קעגן זיי. אויף אַ קונציקן אופן איז מען געקומען אויף די שפּורן פון א יידישער אונטערוועלט־באנדע אין ווארשע, וואָס האָט געהאַט א חלק אין דער „שטיקל ארבעט". מען האָט געפירט מיט זיי פאַרהאַנלונגען, אז זיי זאָלן אומקערן כאָטש די וועקסלען, וואָס זיינען געווען אויף א גרויסער סומע, און מען וועט זיי פאַרגיטיקן פאר דעם. דער „מסחר" האָט זיך איינגעגעבן — אָבער דערגיין פון זיי אָדער פון אנדערע קרייזן וועגן די סעמיאטיטשער מיטהעלפערס איז ניט געלונגע עד היום הזה.

אין סעמיאטיטש איז אויך געווען א יידישע לייקאַסע, וואָס איר אָנהייב איז געווען אין די

צייטן פון רעליף. די לייקאַסע האָט געהאַט באַגרענעצטע מיטלען, פונדעסטוועגן האָט זי געבראַכט א סך נוצן, באזונדערס פאַר די אָרימערע קרייזן פון דער יידישער באפעלקערונג, וואָס האָבן דאָרטן באקומען הלוואות אָן פּראָצענט און אָפּט אויך אויף א לענגערער צייט. די לייקאַסע איז אָנגעפירט געוואָרן דורך איטשע וויזענבערג.

שולן

אין סעמיאַטיטש, ווי אין אלע מזרח־אייראָפּעישע שטעטלעך, איז דער חדר און די תלמוד־תורה נאָך אַלץ פאַרבליבן די רעליגיעזע גרונטשול פאַר די פרימערע טיילן פון שטאָט. אין דער צייט פון דער פוילישער אומאָפּהענגיקייט איז זייער ווירקונגסקרייז אַ רעכט ביסל פאַרקלענערט געוואָרן, אָבער זיי זיינען ניט אונטערגעגאַנגען, ניט געקוקט אויף דער געפערלעכער קאָנקורענץ פון מאָדערנע יידישע און העבראַישע שולן אין שטאָט, מיט זייערע יונגע לערערס, שענערע בנינים און אנדערע צוציאונגס־מיטלען פאַר קינדער. דער כוח פון דורותדיקער טראַדיציע.

אין תלמוד־תורה זיינען געווען 8 כיתות. אַ לאַנגע צייט איז געווען דער מנהל פון תלמוד־תורה הרב משה מאיר גוטמאַן. אין דער הנהלה זיינען געווען טעטיק הרב לוי ביליצקי, ר׳ אשר שושן, ר׳ הירש כאָמסקי דער אַפּטייקער, ר׳ אליהו אברינסקי, ר׳ קלמן ראָזנבלום און אנדערע. ווי מלמדים אין תלמוד־תורה און אין די חדרים גע־דענקען זיך: גוטמאַן (איצט אין ישראל), ר׳ פנחס פּאָסטערנאַק, מענדל דעסל, יצחק לייזער גאָלדבערג, ר׳ זעליק גוניש דער מלמד, אליהו טראַטש, ר׳ יואל מארמאר, ר׳ אליהו אַברינסקי, ר׳ בערל ריבאָווסקי, משה פונדיק, אייערווייס, ר׳ באבל יאַשיכעס, ר׳ איצע דער תלמוד־תורה מלמד, ישעיה מאיר ווײנשענקער.

פון מיטן די צוואַנציקער יאָרן האָט עקסיסטירט אין סעמיאַטיטש א ישיבה קטנה „אור תורה״. אין איר האָבן געלערנט ניט בלויז די סעמיאַטיטשער, וואָס האָבן געענדיקט דעם חדר אָדער די תלמוד־תורה, נאָר אויך יינגלעך פון דער ארומיקער סביבה.

די ישיבה קטנה האָט געהאַט עליות און ירידות. איר מאַטעריעלער מצב איז קיין מאָל ניט געווען קיין גוטער. א געוויסע צייט האָט זי באַקומען שטיצע פון אמעריקאנער רעליף־געלטער, וואָס אַ דאַנק דעם האָט מען אויך אויסגעהאַלטן א בית־התבשיל פאַר דער ישיבה. אין 1926 האָבן אין דער ישיבה־קיך געגעסן 75 בחורים. די ישיבה האָט אויך יאָרן לאַנג געקריגן תמיכה פון צענטראַלן ועד הישיבות אין ווילנע, אָבער ווייט פון גענוג, אז איר עקסיסטענץ זאָל זיין געזיכערט. אין די בריוו, וואָס זיינען פאַרבליבן אין אַרכיוו פון ועד הישיבות און זיי געפונען זיך איצט אין ניו־יאָרקער ייוואָ, באקלאָגן זיך תמיד די ראשי־ישיבה אויפן ביטערן עקאָנאָמישן מצב פון דער ישיבה קטנה. ווען אליהו מאזור איז געפאָרן קיין אמעריקע אין די צוואַנציקער יאָרן, האָט מען אים מיטגעגעבן א בריוו פון הרב הגאון ר׳ חיים גראָדזענסקי צו טאָן עפּעס פאַר דער ישיבה קטנה.

אין 1929־30 איז די צאָל בחורים אין דער ישיבה „אור תורה״ שטאַרק געפאַלן. ווי צבי שאַרפשטיין גיט אָן אין זיין „תולדות החינוך בישראל״ (חלק ג׳, ניו־יאָרק, תש״ט, ע׳ 207), האָבן דעמאָלט געלערנט נאָר 35 בחורים.

פון די ערשטע ראשי־ישיבות אין „אור תורה״ זיינען געווען הרב ר׳ בנימין אליהו רעמיגאָלסקי, דער אב״ד פון שטאָט, הרב יצחק שמידמאַן, איידעם פון שמאי יהודה יאַבלאָן, הרב זיסקינד שווארצבערג, וואָס איז אויך געווען דער משגיח. די לעצטע ראשי־ישיבה זיינען געווען הרב ר׳ אשר זעליג מעלניק און הרב ר׳ יוסף ראובן זאַבלאָצקי. אין ווילנער „דאָס וואָרט״ פון מערץ 1939 איז נאָך דאָ זייערע א באַגריסונג, אין נאָמען פון „אור תורה״, צו דער חתונה פון הרב לוי ביליצקעס טאָכטער.

עטלעכע יאָר, פון מיטן די צוואַנציקער ביז אָן ערך 1930, האָט אפילו עקסיסטירט א צווייטע ישיבה אין סעמיאַטיטש — דאָס איז געווען די נאוואַרעדקער מתיבתא רבתא „בית יוסף״. איר ראש־ישיבה און מנהל איז געווען הרב ר׳ שמואל ווײנטרויב.

צוויי ישיבות אין אזא שטאָט ווי סעמיאַטיטש איז אוודאי געווען שוין צו פיל, און ס׳איז קיין וואונדער ניט, וואָס אויך „בית יוסף״ האָט דאָרטן געהאַט א בידנעם קיום. אין בריוו צום ועד הישיבות אין ווילנע ווערט ביטער געקלאָגט אויפן מצב פון ״בית יוסף״, וואָס אפילו איר ראש־

ישיבה און מנהל האָט פּשוט ניט מיט וואָס אײַ־בערצוקומען דעם טאָג. פרויען גייען יעדן טאָג איבער די הייזער קלייבן פאַר אים און זיין משפחה.

אויף איין זאַך האָט זיך ניט געהאַט צו קלאָגן די ישיבה „בית יוסף" — אויף מאַנגל אין בחו־רים. אין 1927 האָבן געלערנט אין איר 160 בחו־רים. צווישן זיי זיינען געווען, ווי עס ווערט גע־זאָגט אין א בריוו פון 1927, א סך „בחורים נוד־דים מרוסיא". זיי האָט מען געמוזט באַזאָרגן ניט נאָר מיט עסן, נאָר אויך מיט קליידער און שיך.

ראש־ישיבה אין „בית יוסף" איז אויך געווען הרב ר' יעקב קאַנעווסקי.

ארום אָנהייב 1930 איז די ישיבה „בית יוסף" אריבער קיין פינסק.

די בעלי־בתים פון סעמיאַטיטש האָבן זיך שטאַרק מתעסק געווען ארום דיביידע ישיבות און האָבן געפּרואווט זיי העלפן מיט וואָס עס לאָזט זיך. עס איז געשאַפן געוואָרן אַן אָרטיקער ועד־הישיבה, וואָס איז געווען זייער אַקטיוו. אין 1928 איז ער באַשטאַנען פון: מו"ץ ר' מאיר זאב סמאַליאַטינסקי, הרב לוי ביליצקי, ר' יצחק אלי־עזר גאָלדבערג. משה מרדכי רובינס, ר' יהושע פוקס, ר' דוד פעלכאָוויטש, ר' יצחק און ר' זלמן מאַנדלבוים, ר' משה דוד פּאַם, ר' אלחנן בריינ־סקער, ר' אלחנן קמחי און ר' יצחק באַש. עסקנים פון אָרטיקן ועד הישיבה זיינען געווען ר' אלתר קלעפּאַצקי, ר' אשר שושן, ר' בן־ציון מאַנדרע, ר' נטע קראַמער, דער גבאי ראשון פון חברה קדישא ר' שמואל בעקער און גבאי שני ר' ליפּע אָרלינסקי, ר' זיידל שאַפּראַן, יהושע סוקעניק פון חברה ש"ס און ש. לאַנדאַו פון חסידישן בית־המדרש, ר' צבי כאָמסקי, ר' ישראל משה סוראַצ־קי, ר' משה געווירצמאַן, ר' אליהו מינעוויצקי, ר' דוד ווינדעלאָוויטש. אין דעם אַרכיוו פון צענ־טראַלן ועד הישיבות זיינען פאַרבליבן רשימות מיט הונדערטער נעמען פון סעמיאַטיטשער מנדבים פאַר די ישיבות אין שטאָט.

געווען אויך סעמיאַטיטשער, וואָס זיינען גע־פאָרן לערנען אין אַנדערע ישיבות. אין דער באַ־קאַנטער קאַמעניצער־סלאָבאָדקער ישיבה „כנסת בית יצחק" האָבן אין 1938 געלערנט די ווייטער־דיקע בחורים און יינגלעך: יעקב קאָטלער, יצחק ראַדזינסקי. רפאל ביליצקי. שמואל טאָלווינסקי, בנימין מאַרער. אין דער מכינה פון דער ישיבה: יעקב גאַרבער, יעקב ראַדזינסקי, יעקב בענדער, צבי קאַפּלאַן, שמואל רויזעל, יעקב ליטמאַן. אַ גאַנצע „קאָלאָניע" פון סעמיאַטיטש (ספר הזכרון של הישיבה הגדולה „כנסת בית יצחק", וואַרשא, תרצ"ח).

★

די יידיש־וועלטלעכע דערציאונגס־אַנשטאַלטן אין סעמיאַטיטש זיינען, נאַטירלעך, געווען א סך יינגער ווי די טראַדיציאָנעלע יידישע רעליגיעזע חינוך־מוסדות. פּאַקטיש איז זייער אויפקום און עיקר טעטיקייט באַגרענעצט צו דער תקופה פון צווישן ביידע וועלט־מלחמות.

אויף וויפיל ס'איז אונדז באַקאַנט, איז נאָר גע־ווען איין יידיש־וועלטלעכע שול אין סעמיאַטיטש פאַרן ערשטן וועלט־קריג. דאָס איז געווען די יידיש־רוסישע פּראָגימנאַזיע פאַר מיידלעך, וואָס האָט דאָרטן עקסיסטירט שוין אין 1912. איר די־רעקטאָר איז געווען איינער מיטן נאָמען אוווער־בוך, א געקומענער פון רוסלאַנד. זי האָט געהאַט פינף קלאַסן. זי האָט געהאַט רעכט נאָר פון אַ פּריוואַטער שול, און אירע שילערס האָבן גע־מוזט אָפּגעבן עקזאַמענס אין וואָלקאָווישקער מלוכה־שול. די שול איז אונטערגעגאַנגען ארום יאָר 1917.

אין דער צייט פון דער דייטשער אָקופּאַציע איז געשאַפן געוואָרן אין שטאָט א דייטשע צוואַנג־שול. דער דירעקטאָר פון שול איז געווען א גע־קומענער דייטש, אָבער אלע לערערס זיינען גע־ווען אָרטיקע יידן: פייגע גאָזדיק, לאה זאַבלאָ־דאָווסקי, שאַפּירא, אסתר קיילעס, אסתר סלאָ־כאָווסקי און מלכה מיקוצינסקי־וויינשטיין. די שול האָט געהאַט זיבן קלאַסן.

די צענטראַלע חינוך־אינסטיטוציע אין סע־מיאַטיטש איז געווען די „תרבות"־שול „בית ספר עממי עברי „קדימה". זי האָט געהאַט אַן אויסער־געוויינלעכע השפּעה אויף דעם גרעסטן טייל פון דער אָרטיקער יידישער יוגנט. אויב סעמיאַטיטש איז געווען אזוי שטאַרק ציוניסטיש און חלוציש, איז דאָס קודם כל צו פאַרדאַנקען דער דערצי־אונג, וואָס די יידישע יוגנט דאָרטן האָט באַקומען אין דער „קדימה"־שול. נאָך איצט קענען די פאַרבליבענע פון סעמיאַטיטש ניט ריידן אָן ליבע און פאַרערונג וועגן דער דאָזיקער שול און איר

גרינדער און מנהל ביזן לעצטן טאָג, יהודה קאַהוט.

יהודה קאַהוט איז געווען א שטאַרקע פּעדאַגאָגישע פּערזענלעכקייט, וואָס האָט געהאַט אַ גע־וואַלטיקן איינפלוס אויף זיינע תּלמידים. ער איז אָבער געווען ניט נאָר א לערער, נאָר האָט זיך אויך שטאַרק אָפּגעגעבן בכלל מיט אַרבעט אויפן געביט פון יידישע שולן, ווי אויך מיט אַלגעמיינער יידיש־געזעלשאַפטלעכער טעטיקייט. אין דער ליסטע דעלעגאַטן צו דער ערשטער קאָנפערענץ פון „תרבות"־לערערס אין פוילן, אין יאָר 1922, איז שוין פאַראַן זיין נאָמען („תרבות, ווארשא, תרפ"ב, חוברת ג׳).

דער „הועד המרכזי של „תרבות" בפולין" האָט ניט זעלטן מאָביליזירט קאַהוטן אויף צו באזוכן אנדערע שטעט, כדי דאָרטן אויפצושטעלן נייע „תרבות"־שולן אָדער פארשטארקן אָפּגעשוואכטע שולן פון אָט דער אָרגאַניזאַציע. א דאַנק דער פּירערשאַפט און אַקטיוויטעט פון י. קאַהוט האָט סעמיאַטיטש כמעט תמיד זיך באַטייליקט אין אַלע „תרבות"־קאָנפערענצן אין פוילן („תרבות", ווארשא, תרצ"ג, חוברת 13 ; תרצ"ה, חוברת 23).

אין איר איבער צוואַנציק־יאָריקער עקסיסטענץ האָבן אין דער „תרבות"־שול געאַרבעט א סך לערערס, צווישן זיי — אסתר שטיין, מרגליות, רחל האַלצמאַן, משה פישמאן, קייזער, זאב טשערניאַצקי, אסתר סלאָכאָווסקי, אייזנבערג, זילבערבערג, לאה זאַבלאָדאָווסקי, פייגע ניע־פלאָטניק, ווייסמאַן .

די „תרבות"־שול, אין וועלכער עס האָבן זיך געלערנט א 200—250 קינדער, האָט עקסיסטירט ביזן אריינקומען פון די באָלשעוויקעס אין שטאָט אין 1939. די שול האָט ווייטער פונקציאָנירט ביזן חורבן, אָבער זי איז אין גאַנצן רעאָרגאַניזירט געוואָרן. העברעאיש האָט מען באַזייטיקט פון די לימודים. אלץ האָט מען גענומען לערנען אויף יידיש. די שול גופא איז אָנגערופן געוואָרן: „יידישע ניט פולע מיטלשול". ווי דער דירעקטאָר פון שול איז באַשטימט געוואָרן א רוסישער ייד. דער גאַנצער לערער־פּערסאָנאַל איז געביטן גע־וואָרן. צווישן די נייע לערערס זיינען געווען: שמערל לאָכאָוויצקי, ר. אייזנבערג, הערשל דזשערזינסקי.

אין די דרייסיקער יאָרן איז אין סעמיאַטיטש געשאַפן געוואָרן א „יבנה"־שול, וואָס איז גע־שטיצט און אויסגעהאַלטן געוואָרן בעיקר פון די קרייזן פון „אגודת ישראל". זי האָט געהאַט אַ ניטקשהדיקע צאָל קינדער. פון א ליסטע פון אַ באַשפייזונגס־אַקציע פאַר די תלמידים פון דער „יבנה"־שול איז צו זען, אז אין 1936 איז זייער צאָל געווען העכער פון 120. („סאָציאַלע מעדי־צין", ווארשא, 1936, נומער 9—10).

געווען אויך א פאָלקשול מיט יידיש ווי די לי־מודים־שפּראַך. זי איז געגרינדעט געוואָרן דורך בונדיסטישע און ניט־ציוניסטישע קרייזן. אירע לערערס זיינען געווען יאַנקל טיקאָצקי, העניע טיקאָצקי, יאַנקל אורשעס. צוליב מאנגל אין געלט־מיטלען האָט די יידישע פאָלקשול זיך פארמאַכט אין 1924, ווי יאַנקל אורשעס גיט עס איבער אין א בריוו צו משה ווייסמאַן. („פון בריסק ביז סעמיאַטיטש", משה ווייסמאן, אַנטאָ־רא, 1952, ז׳ 124).

פון צייט צו צייט זיינען אויפגעקומען פּריוואַ־טע יידישע שולן אין סעמיאַטיטש. איינע פון די בעסטע צווישן זיי איז געווען די שול פון מיכאל סקורע, וואו זיין זון בערל האָט אים ארויסגע־האָלפן אין לערנען. זי איז פאַר דעמאָלטדיקע באַדינגונגען געווען א מאָדערנע שול, מיט „סקאָ־מייקעס" פאַר די קינדער, אָבער האָט זיך לאַנג ניט געהאַלטן.

אין סעמיאַטיטש זיינען אויך געווען פּריוואַטע לערערס, וואָס האָבן ניט געהאַט קיין שולן, אָבער האָבן געגעבן „שטונדן". ביי זיי האָבן זיך גע־לערנט קינדער פון די רייכערע קלאַסן.

פּאַרטייען

סעמיאַטיטש איז געווען א ציוניסטישע שטאָט. די ניט־ציוניסטישע עלעמענטן פון רעכטס און פון לינקס האָבן פאַרגעשטעלט מיט זיך בלויז אַ קליינע מינדערהייט. די ציוניסטן, דורך זייערע פארשיידענע פאַרטייען, האָבן געגעבן דעם טאָן אין אָרטיקן געזעלשאַפטלעכן לעבן. די ארבעט פאַרן אויפבוי פון ארץ־ישראל האָט פאַרנומען אַ צענטראַלן אָרט אין די אָרטיקע יידישע טע־טיקייטן.

אין דער צייט, ווען די גאַנצע יידישע וועלט איז ארומגעכאַפּט געוואָרן מיט פרייד דורך דער

בשורה פון דער באַלפור־דעקלאַראַציע, זיינען אויך אין סעמיאַטיטש פאַרגעקומען יובל־דעמאָנסטראַציעס. די אַקציע פון „קרן הזהב", וואָס איז דורכגעפירט געוואָרן אין דער יידישער וועלט, האָט אויך אין סעמיאַטיטש געפונען אַ ביז גאָר וואַרעמען אָפּקלאַנג. דער אָפּרוף האָט זיך אויסגעדריקט אין דער סומע געלד, וואָס סעמיאַטיטשער יידן האָבן דעמאָלט געגעבן פאַרן „קרן הזהב".

אויך אין צייטן פון יידישן אַלגעמיינעם טרויער איז דאָס ציוניסטישע סעמיאַטיטש ניט געבליבן אָן אַ זייט. אין די יאָרן פון די אַראַבישע פּאָגראָמען אין ארץ־ישראל — אין 1929 און 1936 — זיינען אין שטאָט פאַרגעקומען גרויסע דעמאָנסטראַציעס, אויף וועלכע ס'איז פּראָטעסטירט געוואָרן קעגן דער פּאַסיוויטעט פון דער ענגלישער מאַנדאַטאָר־מאַכט. קלאָר, אַז אויך די גאַנצע אַרבעט פאַר די ציוניסטישע פאָנדן איז געפירט געוואָרן בשותפות דורך אַלע ציוניסטישע פּאַרטייען.

אין די און ענלעכע אַקציעס האָט זיך בשותפותדיק באַטייליקט די גאַנצע ציוניסטישע מחנה אין סעמיאַטיטש, אָבער דער גרעסטער טייל פון ציוניסטישער אַרבעט איז געטאָן געוואָרן ספּעציעל דורך יעדער ציוניסטישער פּאַרטיי אויף אָן אָרט — און ציוניסטישע פּאַרטייען זיינען דאָרטן געווען גענוג און גענוג.

די השפּעה פון דער אָדער יענער ציוניסטישער פּאַרטיי אין סעמיאַטיטש איז ניט תמיד געווען די זעלביקע. געווען ציוניסטישע פּאַרטייען, וואָס האָבן תחילת געשפּילט אַ וויכטיקע ראָלע אין שטאָט, אָבער שפּעטער זיינען זיי ניט נאָר געוואָרן קלענער און שוואַכער, נאָר זיינען בכלל אַראָפּ פון דער סצענע. אַזאַ פּאַרטיי זיינען, למשל, געווען די צעירי־ציון.

גלייך אין די ערשטע יאָרן פון נאָכן ערשטן וועלט־קריג זיינען די צעירי־ציון אין סעמיאַטיטש געווען אפשר די סאַמע אַקטיווסטע ציוניסטישע גרופּירונג. אין יענער צייט האָט י. קאַהוט געהערט צו אָט דער פּאַרטיי און איז געווען איינער פון אירע פירערס. אַקטיוו אין צעירי־ציון זיינען דעמאָלט געווען משה פונדיק, יאָסל גאָרבער, הערשל סאַלאַט, הערשל סיר, דבורה קמחי, לאה סיני. וואָס כמעט אַלע פון זיי זיינען דערנאָך אַריבער צו אַנדערע ציוניסטישע פּאַרטייען, ביחוד צו די אַלגעמיינע ציוניסטן. גאָר אַ גרויסער טייל פון דער פּראַקטישער אַרבעט פאַר ארץ־ישראל איז אין יענער צייט דורכגעפירט געוואָרן דורך חברים פון צעירי־ציון. זיי האָבן געהאַט אַן אייגענעם לאָקאַל, וואו זיי פלעגן איינאָרדענען קעסטל־אָוונטן, וואָס זיינען געווען זייער פּאָפּולער ביי דער אָרטיקער יידישער יוגנט, ווייל דאָרטן פלעגן פאָרקומען אינטערעסאַנטע דיסקוסיעס וועגן די אַקטועלסטע יידישע און אַלגעמיינע פּראָבלעמען.

אין אַ רשימה פון שטעט אין פּוילן, וואָס האָבן אין 1921 אריינגעשיקט געלט פאַרן אַרבעטס־שקל, איז אויך דאָ סעמיאַטיטש. („באַפרייאונג", וואַרשע, 1921, נומער 22).

די צעירי־ציון אין סעמיאַטיטש האָבן ווידער גענומען שפּילן אַ וויכטיקע ראָלע נאָך זייער פאַראייניקונג מיט אַנדערע ראַדיקאַלע ציוניסטישע פּאַרטייען — אָבער דעמאָלט שוין אונטער אַן אַנדערן נאָמען און אַן אַנדער פּראָגראַם.

אַ וויכטיקע און אַנהאַלטנדיקע ראָלע אין סעמיאַטיטשער ציוניסטישן און אַלגעמיין־יידישן לעבן האָבן געשפּילט די אַלגעמיינע ציוניסטן. אויסער די פריער־דערמאָנטע צעירי־ציוניסטישע טוערס, וואָס אַ טייל פון זיי זיינען אַריבער צו די אַלגעמיינע ציוניסטן, זיינען נאָך געווען אַקטיוו ביי די ציונים כלליים משה פּנחסאָוויטש, ביילע פירער, דוד נוח גרוסקין. אין דער אָרטיקער אַלגעמיין־ציוניסטישער פּאַרטיי איז י. קאַהוט געווען די צענטראַלע פיגור.

ביי די אַלגעמיינע ציוניסטן איז געווען איינגעפירט אַ מנהג פון לערנען יעדער שבת תנ"ך.

אין די רייען פון די אָרטיקע אַלגעמיינע ציוניסטן און „מזרחי" איז געווען בעיקר קאָנצענטרירט דער באַלעבאַטישער עלעמענט. זיי האָבן טאַקע פאַרמאָגט אַ סך חשובע און אָנגעזעענע יידן פון שטאָט, אָבער דער גרעסטער טייל פון דער יוגנט האָט זיך גרופּירט אַרום די פּועלי־ציון (פאַראייניקט מיט צ. ס. — התאחדות) און די רעוויזיאָניסטן. דעריבער איז די לעבעדיקערע און צאַפּלדיקערע א"י־אַרבעט און פּאַרטייאישע טעטיקייט אָנגעפירט געוואָרן דורכן לאַגער פונעם אַרבעטנדיקן ארץ־ישראל און פון די זשאַבאָטינסקי־אַנהענגערס.

די הויפטבאַזע פון דער פועלי־ציוניסטישער שטאַרקייט און השפעה אין סעמיאַטיטש איז געווען דער „החלוץ" און זיינע הכשרה־קיבוצים אין און ארום שטאָט.

דער סעמיאַטיטשער „החלוץ" איז געשאַפן געוואָרן אין 1922־23. מנחם פונדיק איז געווען איינער פון זיינע גרינדערס. ס'האָבן אים געהאָלפן אין דעם משה פינחסאָוויטש, מאיר מאַרמער, חנה גאָלדבערג.

אין דעם שטאָטישן הכשרה־קיבוץ האָבן זיך געפונען ניט בלויז חלוצים פון אנדערע מקומות, נאָר אויך פון סעמיאַטיטש גופא, ווי מנחם פונדיק. יאָסל יאַבלאָן, ראָט און אנדערע.

דער חלוצישער ווערט פון סעמיאַטיטשער הכשרה־קיבוץ אויסרן שטאָט, וואָס זיך גערופן „שחריה", איז ניט געווען בלויז אַ לאָקאַלער. דער דאָזיקער קיבוץ האָט שפעטער געשפילט אַן ערשטראַנגיקע ראָלע אין דער אַנטוויקלונג פון דער גאַנצער חלוצישער באַוועגונג אין פוילן.

דער קלאָסאָווער הכשרה־קיבוץ איז געווען אַ שם־דבר אין פוילן און אויסער איר. ער האָט געהאַט אַ קאָלאָסאַלע השפעה אויף דער גאנצער חלוצישער באַוועגונג ניט נאָר אין פוילן, נאָר ווייט־ווייט איבער אירע גרענעצן. דער צווייטער הכשרה־קיבוץ, וואָס איז געקומען אין חשיבות און השפעה נאָך קלאָסאָווע, איז געווען „שחריה" לעבן סעמיאַטיטש. און אָט וואָס עס ווערט געזאָגט וועגן אים אין בוך „חלוצים אין פוילן" פון לייב שפיזמאַן (ניו־יאָרק, 1959, באַנד 1, זייט 197):

„דער צווייטער קיבוץ (נאָך קלאָסאָווע), וואָס האָט אויסגעפירט אַ וויכטיקע ראָלע אין הכשרה־ווערק און אין דער פאַרטיפונג פון קיבוצישער קריסטאַליזאַציע, איז געווען „שחריה" לעבן סעמיאַטיטש. די אַנטוויקלונג פון דאָזיקן קיבוץ האָט זיך אָנגעהויבן פון אָרגאַניזירן אַ לאַנדווירטשאַפטלעכע קבוצה דורך די חברים פון סניף „החלוץ" אין סעמיאַטיטש, וועלכע האָבן אריינגעלעגט אין דער דאָזיקער ארבעט פיל ענערגיע און איבערגעבנקייט. די חברים האָבן געאַרבעט אין טאַרטאַקן פיל שעהן אין טאָג און דעם גרעסטן טייל פון פאַרדינסט האָבן זיי אינוועסטירט אין דער ווירטשאַפט. לויט דער איניציאַטיוו און מיט דער הילף פון די חברים פון דער

ווירטשאַפט זיינען אין משך פון דער צייט געשאַפן געוואָרן פלוגות אין די טאַרטאַקן, וואָס האָבן זיך געפונען ניט ווייט פון דער ווירטשאַפט. אויף אַזאַ אופן האָט זיך געשאַפן אַ קאָנטאַקט צווישן דער ווירטשאַפט און די פלוגות, א בשותּפותדיקע קאַסע, א מענטשן־איבערבייט צווישן די פאַרשיידענע פלוגות און עס איז געשאַפן געוואָרן דער קיבוץ „שחריה".

איינער פון די אַקטיווסטע אין „שחריה" איז געווען מנחם פונדיק.

ווען ס'איז פאָרגעקומען דער גרויסער פויליש־חלוצישער כינוס אין ביאַליסטאָק אין 1935, האָבן עולה־רגל געווען אַהין א סך חברים פון סעמיאַטיטשער קיבוץ — א מרחק פון וואָסערע 100 קילאָמעטער.

אַקטיוו זיינען אויך געווען אין סעמיאַטיטש דער „החלוץ הצעיר" און די „פרייהייט", יוגנט־פּאַרטיי פון די פועלי־ציון. אירע אָנפירערס זיינען געווען: יעקב וויינגערש, לאָלעק טיקאָצקי, העשל אקערמאַן.

אין „החלוץ הצעיר" זיינען געווען טעטיק: עובדיה יאַסעלעוויטש, ווילי רובין, בן־ציון מאַזור, מנחם סעמיאַטיצקי, שרה מגיד, מאשע קאָפּלאַן, ליפּטשע זאַבלאָדאָווסקי, יוסף קופערשמיד, משה מאַנדלבוים, שמחה דאָלינער, חיים רוזמאַן און אנדערע.

דער אָרטיקער „החלוץ הצעיר" איז געווען אויף אַזוי פיל אַקטיוו און ענערגיש, אַז ער האָט געקענט נעמען אויף זיך די אחריות פון צוגרייטן די ערשטע זומער־מושבה פון דער גאַנצער באַוועגונג אין פוילן, וואָס איז דורכגעפירט געוואָרן אין 1930 לעבן סעמיאַטיטש. („חלוצים אין פוילן", ב', 1, זייט 514).

אין דער פועלי־ציוניסטישער „פרייהייט" זיינען אין 1930 געווען 65 חברים און 22 סקויטן. אין א קאָרעספּאָנדענץ אין „יוגנט פרייהייט" (וואַרשע, יוני 1930, נומער 6) ווערט געזאָגט, אַז דער מצב אין דער סעמיאַטיטשער אָרגאַניזאַציע איז א גוטער. א געוויסע פאַרשטאַרקונג פון אָרטיקן סניף איז געקומען ווי א רעזולטאַט פון די פּאָגראָמען אין ארץ־ישראל אין 1929. צוליב דער פּראָ־אַראַבישער שטעלונג פון די קאָמוניסטן און דער פאַקטישער רעכטפאַרטיקונג פון די אַראַבישע פּאָ־

גראַמען איז געוואָרן אַן ערנסטער קריזיס אין די רייען פון יידישע יוגנטלעכע קאָמוניסטן אין סעמיאַטיטש. אין „החלוץ״ אליין זיינען דעמאָלט אַריבער 15 מיטגלידער פון דער אָרטיקער יידיש־קאָמוניסטישער יוגנט־פּאַרטיי און אין „פרייהייט״ — 8, צווישן זיי אַ געוועזענער מיטגליד פון ראַיאָן־קאָמיטעט פון דער קאָמוניסטישער יוגנט. אויך פון דער בונדיסטישער „צוקונפט״ זיינען אריבער צו דער „פרייהייט״ 4 מיטגלידער, איינער פון זיי אַ קאָמיטעט־מיטגליד. („יוגנט פרייהייט״, נומער 1).

די סעמיאַטיטשער חברים פון „פרייהייט״ האָבן גענומען אַן אַקטיוון אָנטייל אין דער טעטיקייט פון דער באַוועגונג אין דער גאַנצער סביבה. דעם 18טן אויגוסט, 1928, איז פּאַרגעקומען אין בריינסק דער ערשטער קרייז־צוזאַמענפלי פון די פרייהייטיסטן. דער קאָמענדאַנט פון צוזאמענפלי איז געוועזן ס. ליטעווסקי פון סעמיאַטיטש. דעם באַריכט וועגן דער טעטיקייט אין סעמיאַטיטש האָט אָפּגעגעבן מאיר פעלכאַוויטש. ס. ליטעווסקי איז אויסגעקליבן געוואָרן אין ראַיאָן־קאָמיטעט. (דאָרטן, 1928, נומער 9).

צוויי חברים פון סעמיאַטיטשער „פרייהייט״ האָבן אפילו געמאָלדן וועגן זייער אָנטייל אין צוזאמענפלי פון דער אינטערנאַציאָנאַלער סאָציאַליסטישער יוגנט־פעדעראַציע אין ווין, וואָס איז פּאַרגעקומען אין מיטן 1929. (דאָרטן, 1929, נומער 4).

אין „פרייהייט״ זיינען געוועזן אַקטיוו יאַנקל וויינגערש, מאיר פּעלכאָוויטש, משה פּארבער, לייזער וויינגערש, משה בעקער און אנדערע.

די אַקטיוועסטע און גרעסטע ציוניסטישע יוגנט־אָרגאַניזאַציע אין סעמיאַטיטש איז געוועזן דעד „השומר הצעיר״. איר לכתחילהדיקער אומפּאַרטייאישער און ריין־סקויטישער כאַראַקטער האָבן צוגעצויגן א סך יוגנטלעכע, ביחוד פון דער שול־יוגנט. איר שטאַרקייט איז אויך געקומען צוליב דעם, וואָס ביז די מיטן צוואַנציקער איז דער „השומר הצעיר״ פּאַקטיש געוועזן די איינציקע ציוניסטישע יוגנט־אָרגאַניזאַציע, און ווי אַזאַ איז זי געשטיצט געוואָרן מיט מענטשן און געלט דורך אַלע אָן אויסנאַם ציוניסטישע פּארטייען. די שטאַרקייט פון „השומר הצעיר״ האָט אָנגעהאַלטן אויך שפּעטער, ווען ער איז שוין געוואָרן א פּאָליטישע פּארטיי, כאָטש, פּאַרשטייט זיך, די ניי־אַנטשטאַנענע ציוניסטישע יוגנט־אָרגאַניזאַציעס האָבן אָפּגעצויגן פון אים אַ רעכט ביסל מיטגלידער.

דער סעמיאַטיטשער „השומר הצעיר״ האָט געהאַט אַ הכשרה־קיבוץ (טאַבאַק־גאָרטן) ניט ווייט פון שטאָט, און איז אויסער דעם געוועזן אַ זאַמלפּונקט פאַר אַלע שומרים פון דער סביבה. באריכות וועגן דער טעטיקייט פון סעמיאַטיטשער „השומר הצעיר״ שטעלט זיך אָפּ יצחק קאַפּלאַן.

אין 1926 איז אין סעמיאַטיטש געגרינדעט געוואָרן דער „ברית תרומפלדור״ דורך דוד קמחי און אברהם מאנדלבוים. אַקטיוו אין אָרטיקן בית״ר זיינען געוועזן לייבל שפּיאלטער, מענדל ווינשענקער, מאיר ביעליצקי, משה זאם, משה ראדזינסקי, מאיר זאַבלאָדאָווסקי, משה שווארצבערג.

אין 1934 איז פּאַרגעקומען א רעאָרגאַניזאַציע פון קן בית״ר. דער מפקד הקן איז געוועזן אליעזר טרעשטשאַנסקי. אין דער מפקדה זיינען אריין: סגן־מפקד און מזכיר הקן אשר דאָלינער, סגן־מזכיר — מוליע מאנצער, גזברית — צירל קמחי, די מורשים פון „קרן תל חי״ — נתן בזשעזינסקי און גדליה מוזיקאַנט. דער בעל המעון איז געווען גדליה מאזור. („די וועלט״, ווארשע, 1934, נומער 32).

סעמיאַטיטשער „בית״ר״ האָט זיך ניט באַגרענעצט נאָר מיט אָרטיקער ארבעט, נאָר איז געוועזן אַקטיוו אויך אין די ארומיקע שטעטלעך. אזוי, למשל, האָט ער געשאַפן „בית״ר״־קנים אין טשעכאַנאָווצע, ברײנסק, דראגאטשין, באָדקע און סאַרנאַק.

דער „בית״ר״ אין סעמיאַטיטש האָט געהאַט אַן אייגענעם אָרקעסטער און איז געוועזן די איינציקע אָרטיקע יוגנט־אָרגאַניזאציע, וואָס האָט געהאַט אַן אייגענעם מנין.

אין 1933 האָבן דוד קמחי, מ. שקד (מאנדלבוים) און נחום בזשעזינסקי באַגריסט די רעדאַקציע פון דער רעוויזיאָניסטישער צייטשריפט „די וועלט״ און פּאַרגעלייגט זי צו פארוואנדלען אין א פארטייאישער טאָגצייטונג. (דאָרטן, 1933, נומער 29).

מיטן אויפקום פון רעוויזיאָניזם אין סעמיא־

טיטש האָבן זיך גאַנץ שטאַרק פאַרשאַרפט די פאַרטייאישע רייסערייען אין שטאָט. ניט איין מאַסן־פאַרזאַמלונג האָט זיך ניט געקענט ענדיקן צוליב שטערונגען פון קעגנערישע פאַרטייען און ניט זעלטן איז אויך געקומען צו געשלעגן.

די סעמיאַטיטשער רעוויזיאָניסטן זיינען געווען שטאַרק אַקטיוו ניט נאָר אין קאַמף מיט די איבעריקע ציוניסטישע פאַרטייען. אויסער זייער אינעווייניקסטער פאַרטיי־אַרבעט האָבן זיי פון צייט צו צייט געמאַכט גרויסע מאַסן־פאַרזאַמלונגען צו פריידיקן די נייע אידייען פון זייער פירער וולאַדימיר זשאַבאָטינסקי. זיי האָבן אויך דורכגעפירט עטלעכע מאַסן־דעמאָנסטראַציעס ווי א פראָטעסט קעגן דער ענגלישער פאָליטיק אין ארץ־ישראל.

אין אויפרייסן ציוניסטישע מיטינגען האָבן זיך אויסגעצייכנט די יידישע קאָמוניסטן אין שטאָט. כאָטש זייער צאָל איז ניט געווען גרויס, זיינען אָבער אירע חברים געווען דיסציפלינירט און איבערגעגעבן זייער פאַרטיי, און צוליב דעם זיינען זיי געווען א געווויסער פאָליטיש־געזעלשאַפטלעכער כוח. זייער גאַנצע אַרבעט איז געפירט געוואָרן אומלעגאַל, ווייל די פוילישע רעגירונג האָט זינט פילסודסקיס פוטש ניט דערלויבט קיין קאָמוניסטישע פאַרטיי־טעטיקייט.

די קאָמוניסטישע פאַרטיי אין סעמיאַטיטש איז געשאַפן געוואָרן דורך שמחה שידניצקי. שפּעטער זיינען געווען אַקטיוו אין איר יאָסל פיש, אברהם גאַרבער, סאשא לעווין, אליהו שמוקלער.

סעמיאַטיטש איז געווען א ציוניסטישע שטאָט, פונדעסטוועגן האָט דאָרטן דער „בונד" פאַרנומען א גאַנץ וויכטיקע פּאָזיציע. די בונדישע השפעה איז געווען באַזונדערס שטאַרק אין די קרייזן פון די יידישע אַרבעטערס און האַנטווערקערס אין שטאָט. די בונדיסטן האָבן אָרגאַניזירט א שוסטער־פאַראיין, א שניידער־פאַראיין און אַנדערע פּראָפעסיאָנעלע אָרגאַניזאַציעס. ביי זייער אייגענעם האַנטווערקער־פאַראיין האָבן זיי געשאַפן א קראַנקן־קאַסע. דער פאָרזיצער פון אָט דער קראַנקן־קאַסע איז די לעצטע יאָרן געווען מאָטל מאַלינאָוויטש, סעקרעטאַר — משולם סטאָליאַר.

דער סעמיאַטיטשער „בונד" האָט פון צייט צו צייט דורכגעפירט בשותפותדיקע אַקציעס מיט דער אַלגעמיין־פוילישער סאָציאַליסטישער פּאַרטיי (פ.פ.ס.). דעם ערשטן מאַי פלעגן „בונד" און פ.פ.ס. מאַכן געמיינזאַמע דעמאָנסטראַציעס. אויך שטרייקן פלעגן זיי אָפט דורכפירן בשותפותדיק.

דער סעמיאַטיטשער „בונד" האָט זיך אָבער ניט באַגנוגנט נאָר מיט אַרבעט אויפן פּראָפעסיאָנעלן געביט. ער האָט זיך אויך שטאַרק אָפּגעגעבן מיט יידישער קולטור־אַרבעט. די קרוין פון אָט דער דאָזיקער אַרבעט איז געווען די יידישע שול. אָבער אין אַזאַ ציוניסטישער שטאָט ווי סעמיאַטיטש איז דעם „בונד" אָנגעקומען זייער שווער זי אויסצוהאַלטן.

א וויכטיקע קולטור־פּאָזיציע פון אָרטיקן „בונד" איז געווען די מעדעם־ביבליאָטעק מיט אירע קרוב צו טויזנט ביכער. זי איז באַזונדערס פאַרגרעסערט און באַרייכערט געוואָרן נאָך דעם, ווי די רעגירונג האָט אין 1928 פאַרמאַכט די מאַסקירט־קאָמוניסטישע פרץ־ביבליאָטעק. אַ גרויסער טייל ביכער פון דער פרץ־ביבליאָטעק איז אריינגעפאַלן אין רשות פון דער מעדעם־ביבליאָטעק, וואָס איר ביבליאָטעקאַר איז געווען הערשל אורשעס.

די בונדיסטן האָבן געפירט א פאַרביסענע טעטיקייט. וואו זיי האָבן געקענט, האָבן זיי געפּרואווט אָנווענדן אפילו צוואַנג. זיי האָבן, למשל, געדראָט א ריי יידישע פאַבריקמאַכערס זיך ניט צו שערן ביי זיי, אויב זיי וועלן ניט אבאָנירן די בונדישע „פאָלקסצייטונג". זיי האָבן אויך געלאָזט שטאַרק הערן פון זיך אויף פאַרזאַמלונגען, וואָס האָבן געהאַט צו טאָן מיטן אויפבוי פון ארץ־ישראל.

אין א באַריכט, וואָס דער בונדישער אינסטרוקטאָר ל. קערש האָט אָפּגעגעבן אין 1934, ווערט געזאָגט, אַז דער סעמיאַטיטשער „בונד" איז א „פּרעכטיקע אָרגאַניזאַציע מיט העכער 100 חברים". („יוגנט־וועקער", וואַרשע, 1934, נומער 24).

אין לעצטן קאָמיטעט פונעם „בונד" זיינען געווען יאַנקל אורשעס, פאָרזיצער, הערשל שעוויץ, סעקרעטאַר, און אידית קאַפּלאַן, פייוול פאַרבער, דאָבע קראַוועץ. עס זיינען אויך געווען אַקטיוו אין אָרטיקן „בונד" בצלאל קאָטלער, איצל באַטשאַן, ראובן ראַבינאָוויטש, יאַנקל עסטרייך.

דער פריערדיקער סעקרעטאר איז געווען פייוול פארבער.

אין סעמיאטיטש איז אויך געווען שטארק די בונדישע יוגנט־ארגאניזאציע „צוקונפט". די צו־קונפטיסטן פלעגן זיך אויך באטייליקן אין די בונדישע דעמאנסטראציעס און בכלל מיטהעלפן דעם „בונד" אין טייל פון זיינע טעטיקייטן. אין 1936 איז לויט דער איניציאטיוו פון סעמיאטי־טשער „צוקונפט" ארגאניזירט געווארן א ראיאן־צוזאמענפלי ארום ברייינסק. („יוגנט־וועקער", 1936, נומער 19; 1928, נומער 10, 28).

די סעמיאטיטשער „צוקונפט", ווי אלע אנטי־ציוניסטישע פארטייען אין גאנץ פוילן, האבן גע־פּרואווט אויסניצן די ירידה־שטימונגען אין די יארן פון די ארץ־ישראל־פּאגראמען אין 1936 און 1937, ווי אויך די פארקלענערטע קוואטעס פון עליה־סערטיפיקאטן. א פירער פון דער שטעטלשער „צוקונפט", הערשל שעווץ, שרייבט אין 1936, אז מיטגלידער פון ארטיקן „החלוץ הצעיר" און „פרייהייט" גייען לעצטנס איבער צו זיי. („יוגנט־וועקער", 1936, נומער 1). אין א קארעספּאנדענץ פון 1938 ווערט געשריבן וועגן אן אויפלעבונג פון סעמיאטיטשער „צו־קונפט" און וועגן צוקום פון נייע מיטגלידער. (דארטן, 1938, נומער 5).

אין „צוקונפט" זיינען געווען אקטיוו: ישעיה טראטש, אנשל צאבינאוויטש, פסח שעווץ, מענדל אקאם, פנחס קראוועץ, אשר וועלוול ווינער, העשל אורשעס, יאסל מאלינאוויטש, זשווי־ראווסקי.

די לעצטע רבנים

הרב הגאון צבי יהודה קוסעלעוויטש

פארן ערשטן וועלט־קריג איז געזעסן אויפן סעמיאטיטשער כסא־הרבנות הרב הגאון ר' יצחק צבי יהודה קוסילעוויטש. פאר דעם איז ער גע־ווען רב, פון 1890, אין פודזעלווע, ראצק און טיקטין. ער איז דער זון פון הרב משה פון לוקע־ווע. געווען פון די באקאנטע רבנים, וואס זיצן באהלה של תורה און לערנען טאג און נאכט. אויסער מיט זיין תורה איז ער געווען באוואוסט מיט זיינע אויסערגעוויינלעכע מידות טובות.

הרב הגאון ר' יצחק צבי יהודה קוסעלעוויטש איז געווען רב אין סעמיאטיטש צען־עלף יאר, פון תרס"ח ביז תרע"ט. ה' טבת תרע"ט איז ער נפטר געווארן אין עלטער פון ארום 56 יאר און געקו־מען צו זיין אייביקער רו אויפן סעמיאטיטשער בית־עולם.

הרבנית רחל־מיכלה קוסעלעוויטש איז די טאכ־טער פון ר' יעקב מעלער פון דער ליטווישער סלאבאדקע. זי איז געשטארבן אין ירושלים כ"ו אב, תרצ"ו.

הרב הגאון צבי יהודהס זון, הרב הגאון ר' שמואל קוסעלעוויטש, איז דער מחבר פון א סעריע ספרים אונטערן נאמען „נתיבות שמואל", וואס זיינען געווען שטארק פארשפרייט אין אמע־ריקע, וואוהין ער איז געקומען אין 1920. ער איז געווען רב אין בראנקס און ראש־מתיבתא אין דער ישיבה „תורה ודעת" אין ניו־יארק. נפטר געווארן אין ניו־יארק דעם 31טן דעצעמ־בער 1962, אין בראנקס, אין עלטער פון 76 יאר.

הרב ר' מאיר זאב סמאליאטינסקי.

נאכן טויט פון הרב הגאון ר' צבי יהודה קוסע־לעוויטש אין 1919 איז סעמיאטיטש געווען אן אן ראב"ד עטלעכע יאר. דעם ארט פון רב האט דעמאלט פארנומען הרב ר' מאיר זאב סמאלא־טינסקי, וואס איז געווען מו"צ אין סעמיאטיטש פון די אנהייב ניינציקער יארן. אין א בריוו, וואס הרב סמאלאטינסקי האט געשריבן אין 1921, חתמעט ער זיך „היושב על כסא מדין בסעמיא־טיטש". ער קלאגט זיך ביטער אויף זיין שווערער לאגע און דערמאנט, אז ביי אים אין שטוב גע־פינט זיך אויך „חמותי הרבנית, אלמנת ר' יצחק צבי, שכהן פאר בעירתי עשר שנים בתור אב"ד". („זכרון בספר", ניו־יארק, תרפ"א).

די ערשטע פאר יאר נאך דער ערשטער וועלט־מלחמה זיינען געווען שווערע צייטן פאר יידן אין סעמיאטיטש. מען האט געמוזט אנקומען אן הילף, ביחוד פון אמעריקאנער יידן און לאנדס־לייט. אין די הענט פון הרב סמאליאטינסקי איז דעמאלט קאנצענטרירט געווען די שטיצע, וואס איז באקומען געווארן פון „עזרת תורה" אין אמעריקע. („זכרון בספר", ניו־יארק, תרפ"א, זייט 306).

הרב סמאליאטינסקי איז נאך לאנגע יארן שפעטער געווען מו"צ אין סעמיאטיטש. ער איז נפטר געווארן אין די דרייסיקער יארן.

פון 1922 ביז 1926 האָט פאַרנומען דעם סעמיאַטיטשער כסא־הרבנות הרב הגאון ר׳ יוסף יאָסעלעוויטש, וואָס וועגן אים וועט באַזונדער געשריבן.

הרב הגאון ר׳ בנימין אליהו רעמיגאָלסקי

אָנהייב 1927 איז געוואָרן רב אין סעמיאַטיטש הרב הגאון ר׳ בנימין אליהו רעמיגאָלסקי, איינער פון די זיילן פון „מזרחי" אין פוילן. פון 1909 איז ער געווען רב אין טריעסטינע, סטאָוויסק און גראַיעווע. הרב הגאון רעמיגאָלסקי האָט ניט זעלטן פאַרעפנטלעכט אַרטיקלען אין דער אָרטאָדאָקסער פרעסע. זיין ערשטער מאמר איז געדריקט געוואָרן אין דעם באַוואוסטן תורה־זשורנאַל „הפסגה", וואָס איז רעדאַגירט געוואָרן פון הרב הגאון ר׳ הלל הכהן טריוואַש.

הרב ר׳ בנימין אליהו איז דער מחבר פון ספר „הדרת בנימין" (שני חלקים: א) חידושי הלכה בעניני קדשים; ב) הדרנים על דרך ההלכה ועל דרך הדרוש. ורשה, תר״ץ). פון דער הקדמה אין ספר דערוויסן מיר זיך א ביסל ביאָגראַפישע פרטים וועגן אים:

ר׳ בנימין אליהו איז געבוירן געוואָרן אין 1871 אין קיידאַן, ליטע. ער איז אַן אור־אייניקל פון באַקאַנטן גאון ר׳ יחזקאל קאַצענעלנבויגן, דעם בעל „כנסת יחזקאל", אב״ד אין אה״ו. געלערנט מיט אויסצייכנונג אין דער וואָלאָזשינער ישיבה. מען האָט אים גערופן דער „ריגער עילוי", ווייל יענע צייט האָבן זיינע עלטערן געלעבט אין ריגע. ער האָט באַקומען סמיכה פון די גאונים ר׳ יצחק אלחנן ספעקטאָר און ר׳ שלמה פון ווילנע. צו 23 יאָר איז ער געפאָרן לערנען אין קאָוונער כולל. אין עלטער פון 12 יאָר האָט ער זיך א נדר געטאָן ניט צו זאָגן קיין ליגן און זיך ניט צו שווערן — און ער האָט דאָס מקיים געווען זיין גאַנץ לעבן. עס זיינען געבליבן פון אים וויטערע פופציק חיבורים, אלע אין כתב־יד.

הרב הגאון רעמיגאָלסקי איז געווען רב אין סעמיאַטיטש נאָר עטלעכע יאָר. כמעט א העלפט פון אָט דער צייט איז ער געווען זייער קראַנק, און כ״ה סיון תר״ץ איז ער נפטר געוואָרן אין עלטער פון 59 יאָר.

זיין ברודער, ר׳ לייב רעמיגאָלסקי איז געווען א יודע תורה, עסקן און בעל־טובה. די לעצטע יאָרן פאַרן חורבן איז ער געווען גבאי ראשון אין ריגער „אלטנייע שול". אומגעקומען אין ריגער געטאָ. („יהדות לטביה", תל־אביב, תרי״ג, זייט 415).

הרב הגאון ר׳ חיים ברוך גערשטיין.

דער לעצטער סעמיאַטיטשער רב איז געווען הרב הגאון ר׳ חיים ברוך גערשטיין. ער האָט חתונה געהאַט מיט הרב הגאון ר׳ בנימין אליהו רעמיגאָלסקיס טאָכטער שרה, און נאָך זיין שווערס פטירה האָט ער איבערגענומען יענעמס כסא־הרבנות.

הרב ר׳ חיים ברוך גערשטיין איז געבאָרן געוואָרן ארום 1894 אין יאַנאָווא, גראָדנער גובערניע. זיין פאָטער, ר׳ שלמה אביגדור, שטאַמט פון בעל „הר הכרמל". זיין מוטער איז די טאָכטער פון הרב הגאון ר׳ מאיר יוסף קוטקין, אב״ד יאַנאָווא, ברעסטאָוויץ און ראַש, מחבר פון „פנים מאירות" אויפן ירושלמי, אַן אָפּשטאַמיקער פון הגאון ר׳ שלמה חריף פון זאַמעט.

הרב ר׳ חיים ברוך האָט געלערנט אין די ישיבות פון ראַדין און סלאָבאָדקע. אין יאַנאָווא האָט ער געגרינדעט א ישיבה מיט עטלעכע און דרייסיק בחורים, וואָס איז אונטערגעגאַנגען נאָכן אויסבראָך פון דער ערשטער וועלט־מלחמה.

אָנהייב צוואַנציקער יאָרן האָט ער געלערנט אין בריסק, וואו ער האָט אָנגעפירט מיט די דאָרטיקע בתי־חינוך. שפּעטער איז ער אוועק קיין בערלין, וואו ער האָט געלערנט עטלעכע יאָר ביי הרב הגאון ר׳ חיים העלער, אין בית־מדרש לרבנים. דערנאָך האָט ער שטודירט אין באַנער אוניווערסיטעט, וואו ער האָט געענדיקט דעם פילאָזאָפישן פאַקולטעט און באַקומען דעם טיטל דאָקטאָר פילאָזאָפיע.

הרב גערשטיין האָט עטלעכע יאָר געלערנט אין קעלן, וואו ער האָט אויפגעשטעלט און אָנגעפירט א ישיבה לויטן נוסח ליטע, אָבער אָפּגעגעבן א סך אָרט אויך פאַר מוסר. פון אָט דער ישיבה זיינען שפּעטער ארויסגעקומען חשובע רעליגיעזע פירערס פון דייטשן יידנטום.

הרב גערשטיין איז געווען פון די אַקטיווע רבנים אין פוילן. ער האָט זיך באַטייליקט אין

א סך אסיפות פון „מזרחי" אין לאַנד. ער איז געווען א טייערער בעל־דרשן און האָט געהאַט א גרויסע השפעה אויף דער סעמיאַטיטשער יוגנט.

דער לעצטער סעמיאַטיטשער רב איז אימגע־קומען מיט זיין גאנצער קהילה קדושה אין דער אַקציע פון א׳ און ב׳ כסלו, תש"ב.

זיין ברודער, הרב ר׳ יהודה לייב כהן־גער־שטיין, וואָס איז געווען ראב"צ אין אַנטווערפּן, איז די לעצטע יאָרן ראש מתיבתא אין ניו־יאָרקער „ישיבת יעקב יוסף".

★

אויסער הרב ר׳ מאיר זאב סמאָליאַטינסקי איז די לעצטע פּאָר צענדליק יאָר פאַרן חורבן גע־ווען מו"צ אין סעמיאַטיטש אויך הרב ר׳ אשר אייזנשטיין, וואָס איז פריער געווען ר"מ ביי הרב הגאון ר׳ שמעון שקאָפּ אין גראָדנע. ער איז נפטר געוואָרן אין 1939, האַרט פאַרן אויסבראָך פון דער צווייטער וועלט־מלחמה.

ז׳ אווערבוך

מעשיות פון סעמיאַטיטשער שול

דאָס קליינע שטעטל סעמיאַטיטש האָט א פיינע שול, מיט וועלכער ס׳זיינען פאַרבונדן אייניקע היסטאָרישע זכרונות מיט מופתים.

די שול איז אינעווייניק געבויט אין אָריענ־טאַלישן סטיל. די ווענט מיטן סופיט זיינען א מאָל געווען באַמאָלט אויך אין אַלטן סטיל. די לעצטע צייט האָט מען די שול רעמאָנטירט און די געמעלן פאַרקאַלכט. קליינשטעטלדיקע יידן בכלל האָבן ניט קיין זין פאַר אַנטיקן. איינעם אזא אַנטיק — א שטיינערנעם כיור, א פיין־געשניצטע אַרבעט — האָבן די גבאים שיער ניט פאַרקויפט פאַר 200 רובל. עטלעכע מענטשן האָבן זיך אריינגעמישט און עס ניט דערלאָזן. אויסער דעם פאַרמאָגט נאָך די שול פון אַנטיקן: א פרוכת, א צדקה־פושקע און א כסא של אליהו הנביא.

דאָס שטעטל איז געווען קליין און אָרעם. האָט געטראָפן א נס: דער פריץ איז געשטאָרבן. די פריצטע, פירשטין יאבלאָנאָווסקא־סאַפּיעגא, האָט זיך נאָך זיין טויט באַזעצט אין סעמיאַטיטש און זיך געסטאַרעט מיט אַלע קרעפטן צו מאַכן דאָס שטעטל פאַר א הויפּטצענטער פון דער גאַנצער סביבה.

אזוי האָט זי אויסגעפּועלט א דערלויבעניש פון פּוילישן קעניג סטאַניסלאַוו אויגוסט צו איינפירן אין שטעטל א גרויסן יאַריד, וואָס זאָל אָנהאַלטן א גאַנצן חודש.

זי האָט זיך אויסגעבויט אין סעמיאַטיטש א פּרעכטיקן פּאַלאַץ, ארומגערינגלט מיט א גרויסן פּאַרק און פרוכטגאָרטן. אָט דאָ הייבט זיך ערשט אָן די מעשה מיט די נסים: דער יידישער בית־עולם איז געלעגן האַרט ביים געמויערטן פּאַרקאַן פון שלאָס. די פירשטין האָט ניט געקאָנט פאַר־ליידן די אָפטע קולות און יללות, וואָס האָבן זיך געלאָזט הערן פון היילִיקן אָרט. האָט זי פאַררופן די „פּני" פון שטאָט און זיי פאָרגעלעגט, אז די קהילה זאָל איר אָפּטרעטן דעם בית־עולם, דער־פאַר וועט זי די שטאָט קאָמפּענסירן מיט דעם, וואָס זי וועט אויסבויען א גרויסן בנין אין צוויי שטאָק, וואָס זאָל זיין דער יידישער ראַטוש (קהל־שטיבל), מיט קלייטן און דירות, אויף הכנסה פאַר קהל. אויסער דעם וועט די גאַנצע שטאָט באַקומען אומזיסט האָלץ פון פריצישן וואַלד.

די גבאים האָבן זיך אָפּגעזאָגט פון די אַלע חסדים און ניט מסכים געווען צו פאַרשוועכן דאָס היילִיקע אָרט.

די פירשטין האָט אונטערגעקויפט איינעם א פּרנס־חודש קאַדישעוויטש, און דאָס טרויעריקע אויסגעפירט.

זי האָט זיך גענומען אָפּרוימען די מצבות און אויסגראָבן די מתים פון די קברים. די יידן האָבן

זיך צעלייגט אויף די קברים מיט יאָמערן און געוויין — האָט די פּריצטע ארויסגעשיקט אירע היידוקן, וואָס האָבן די יידן פאַרטריבן מיט זייערע נאגייקעס.

דערציילט די לעגענדע אזוי: מען האָט אָנגעהויבן צו אקערן דאָס „פעלד". ווען דער ערשטער אקער־אייזן מיט שפּאַנאַקסן איז צוגעקומען צום קבר פון א פאַרבאָרגענעם צדיק, א שניידער א למד־וואָווניק, זיינען די אָקסן אויפן אָרט געפאלן טויט. אזוי איז געשען מיט די איבעריקע שפּאַנען. אויך די אָנטרייבערס זיינען געבליבן טויט אויפן אָרט.

דער עוכר־ישראל קאַדישעוויטש האָט דער פּריצטע אָן עצה געגעבן: מען זאָל צו ערשט לאָזן גיין מיטן שפּאַן אָן אָנטרייבער, וואָס זאָל זיין א בכור בן בכור פון גאנצע זיבן דורות כסדר. די פּריצטע האָט אויסגעזוכט צווישן אירע לייבאייגענע פויערים אזא זיבן־שטאָפּלדיקן בכור — און דאָס האָט טאַקע געהאָלפן. אזוי ארום האָט מען דורכגעפירט דעם ערשטן אקעריץ.

אין מיטן בית־עולם האָט מען דורכגעשניטן א לאַנגע, ברייטע גאַס, פאַרזעצט מיטביימער פון ביידע זייטן. פון ביידע זייטן אַלייע איז דער בית־עולם געבליבן גאַנץ, מיט אלע מצבות אויפן אָרט. אָבער ווייטער מקבר זיין האָט מען שוין ניט דערלויבט.

די קהילה האָט קאַדישעוויטשן מחרים געווען און פאַרמשפּט אויף „קבורת חמור". ער איז באלד געשטאָרבן פאַר דער צייט און קיין דור נאָך זיך ניט געלאָזן. די לעגענדע דערציילט, אז מען האָט אים באַגראָבן הינטערן פּאַרקאַן פון נייעם בית־עולם, אָבער די ערד האָט אים ארויסגעוואָרפן. אזוי איז ער א צייט געבליבן ליגן אין א גרוב, ניט פאַרשאָטן אפילו.

אין א צייט ארום איז דער פּריצטעס עלטערער זון געשטאָרבן. זי האָט עס אָנגענומען פאַר גאָטס שטראָף און באַשלאָסן אויסצוקויפן אירע זינד דורך אויסבויען א גרויסע שול.

תחילת האָט די קהילה ניט געוואָלט אָננעמען קיין מתנות פון דער גאָטס־לעסטערנדיקער פּירשטין. זי האָט אָבער דאָס איריקע געטאָן. די שול האָט זי אויסגעבויט טאַקע אויפן אלטן הייליקן אָרט, וואו דער אוהל איז געשטאַנען. ביים צעווארפן דעם אוהל זיינען אויך געפאלן עטלעכע קרבנות.

שפּעטער האָט זיך די קהילה איבערגעבעטן און דער פּריצטע מוחל געווען. מען האָט אפילו אלע שבת געמאכט א „מי שברך" פאַר דער פּירשטין מיט איר פאַמיליע.

דער „מי שברך", געשריבן אויף פּאַרמעט, איז נאָך געבליבן גאַנץ ביזן יאָר 1901. דערנאָך איז ער פאַרפאַלן געוואָרן ביי איינעם פון די גבאים.

וועגן דער פּריצטעס טויט דערציילט מען ווידער אָ מופת: זי איז געפאָרן שפּאַצירן איבערן ברעג בוג אין א פאַרמאַכטער קאַרעטע. באַגלייט האָבן זי פיר היידוקן, די אייגענע, וואָס האָבן אָ מאָל רואינירט דאָס הייליקע אָרט. די היידוקן האָבן זיך געוואונדערט, וואָס מען פאָרט שוין אזוי לאַנג און די פּריצטע שווייגט אלץ, הייסט ניט פאַרקערעווען זיך צוריק. עפענען זיי די קאַרעטע און דערזען, אז זי איז ליידיק. די פּריצטע איז פאַרשוואונדן געוואָרן, ווי זי זאָל געוועזן ארויספליען גלייך אין הימל אריין.

די היידוקן האָבן זיך דערשראָקן, די פערד האָבן אויסגעטראָגן, אריינגעפאָרן גלייך אין בוג אריין, און אלע זיינען דערטרונקען געוואָרן..

בעתן פּוילישן אויפשטאַנד אין 1863 האָבן 9000 פּאָליאַקן זיך באַפעסטיקט אין פּריצישן פּאַלאַץ, וואָס איז געשטאַנען אויף א הויכן באַרג, ארומגערינגלט מיט געמויערטע ווענט, ווי אָן עכטע פעסטונג. דאָס רוסישע מיליטער האָט מיט א שטאַרקער ארטילעריע באָמבאַדירט דעם שלאָס און אים אין גאַנצן חרוב געמאכט.

דאָס גאַנצע שטעטל איז דעמאָלט כמעט חרוב געוואָרן, נאָר די שול איז גאַנץ געבליבן.

נאָך אָן אינטערעסאַנטער פּרט: סעמיאַטיטשער יידן זיינען פון דער באָמבאַרדירונג אויפן שטעטל רואינירט געוואָרן. אָבער האָבן דאָך געדאַרפט אויף אייגענע הוצאות אויסבויען א קאַפּעלע אין אָנדענק פון דעם זיג פונעם „רוסישן געווער".

(פון „יעווריעיסקאַיא סטאַרינאַ", 1911).

ר׳ צבי הירש פון סעמיאטיטש

א וויכטיקע היסטאָריש־אינטערעסאַנטע פיגור איז געווען דער בעל־מקובל ר׳ צבי הירש פון סעמיאטיטש, וועלכער האָט געלעבט אין די צייטן פון ווילנער גאון.

ר׳ צבי הירש איז געווען פארעכנט פאר איי־נעם פון די חשובסטע גאון׳ס תלמידים. דער גאון ר׳ אליהו האָט מיט אים געלערנט תורה שבנגלה און תורה שבנסתר, און אים פארטרויט סודות, וועלכע ער האָט ניט מגלה געווען צו קיינעם פון זיינע תלמידים. ר׳ צבי הירש האָט זיך מתעסק געווען מיט נסתרות און איז אליין געווען א גרויסער סוד. אן אַכט מאָנאַטן פון יאָר פלעגט ער נעלם ווערן אין סודות׳דיקע שליחות׳ן דורכן גאון, אין פארשיידענע לענדער, אויך אין ארץ־ישראל. ווי שטאַרק דער ווילנער גאון האָט פון אים געהאלטן, קען דינען דער פאָלגענדער פאַקט:

איינמאָל נאָך זיין צוריקקומען פון א לאַנגער נסיעה, האָט ר׳ צבי הערש מיטגעבראכט א טאָר־בעצ׳קע מיט ערד. דעם גאון׳ס תלמידים האָבן גלייך פארשטאַנען, אז ער איז געווען אין ארץ־הקדושה. זייענדיק נייגעריק צו וויסן חדשות פון ארץ־ישראל אין דער עיקר צי מ׳קען שוין עולה זיין, און זייענדיק איבערצייגט, אז פון ר׳ צבי הערש׳ן וועט מען קיין איין וואָרט ניט ארויסבאקומען, האָבן זיי דעלעגירט ר׳ ישראל שקלאָווער׳ן, אז ער זאָל ארויסגעפונען ביים רבי׳ן אליין.

„רבי, — האָט ר׳ ישראל זיך געווענדעט צום גאון, — מיר שיינט, אז ר׳ צבי הערש איז גע־קומען פון ארץ הקדושה. אפשר האָט ער גע־בראכט א בשורה טובה ? און אויב אפילו ער וועט דאָס האַלטן בסוד, איז דאָך דאָס גופא, וואָס ער איז פון דאָרטן געקומען בשלום, שוין א בולט׳ע ראיה, אז אין הייליקן לאנד איז שוין רואיק און דעם מענטשענס לעבן איז שוין דאָרט מער ניט הפקר״.

דער גאון האָט אויסגעהערט דעם שקלאָווער און אים געענטפערט:

„מ׳קען ניט ברענגען קיין ראייה פון ר׳ צבי הערש סעמיאטיטשער. ער געהערט ניט צו דער ערדישער וועלט. ר׳ צבי הערש איז פון דעם עולם הפליאה, טאָ ווי קען א מענטשענס האַנט דערגרייכן צו טאָן אים שלעכטס ? א קשיא אויפן סעמיאטיטשער, ער איז מסתמא אויך דעם ים אריבערגעגאנגען צופיס״...

(לויט „הייליקע ירושה״ פון פסח מארקוס, ניו־יורק, „טאג״, 18 מערץ 1953).

דוד קמחי

עפּיזאָדן אין ערשטער וועלט־מלחמה

אין דער צייט פון ערשטן וועלטקריג און גלייך נאָך דעם האָבן יידן אין סעמיאַטיטש דורכגעמאַכט די אַלע צרות, וואָס איז אויסגעפאַלן אויפן גורל פון אַלע יידן אין מזרח־אייראָפּע אין יענער תקופה.

כאָטש ס'איז גאָרניט קיין פאַרגלייך צווישן די ווילהעלמישע סאָלדאַטן און די היטלעריסטישע חיילות, פונדעסטוועגן איז די דייטשישע אָקופּאַציע געפאַלן זייער שווער אויפן קאָפּ פון די סעמיאַטיטשער יידן. אמת, אַ טייל שטעטלשע תושבים האָבן זיך געוואוסט ווי צוצופּאַסן צו דער ניי־געשאַפענער לאַגע און ס'איז זיי געלונגען צו מאַכן אַ גוט לעבן, אָבער די צרות און גזירות האָבן דאָך געלייגט זייער סטעמפּל אויף דער מערהייט יידן פון סעמיאַטיטש.

באַזונדערס האָט מען געליטן פון די דייטשישע כאַפּענישן אויף צוואַנגסאַרבעט. מען פלעגט די געכאַפּטע אויסנוצן ניט נאָר פאַר אַרבעטן אין שטאָט גופא אָדער אַרום איר, נאָר מען פלעגט זיי אָפּט אַוועקשיקן צענדליקער קילאָמעטער פון שטאָט, ווי: קיין גאַינעווקע, ביאַלאָוועזשער וועלדער און אַנדערע, אויך אין געפערלעכע ערטער, וואָס האָבן זיך געפונען נאָנט צו די פראָנט־ליניעס. דאַריבער פלעגן די יידן נוצן אלע מעגלעכע מיטלען, כדי זיך אַרויסצודרייען פון דער דייטשישער צוואַנגסאַרבעט. ס'איז אויך געווען א סך פרואוון פון סעמיאַטיטשער יידן צו אנטלויפן פון דער אַרבעט, וואָס טייל פון זיי האָבן זיך געענדיקט מיט דערשיסן די אַנטלאָפענע.

געווען אויך צרות פון פּראָוואָקאַציעס און בילבולים. איין בילבול — און דאָס נאָך אונטער די רוסן — איז געווען אויפן לערער יהודה קאָהוט. אין יאָר 1915 זיינען געפאַלן עטלעכע שאָסן פון א פענצטער אין סעמיאַטיטש. ס'איז ניט געווען באַקאַנט צי אַ רוס איז געטראָפן געוואָרן פון די קוילן, צי מען האָט טאַקע באמת געשאָסן — אָבער דער רוסישער קאָמענדאַנט האָט געהייסן אַרעסטירן דעם לערער יהודה קאָהוט ווי אַ פאַרדעכטיקן אין יענער שיסעריי. מען האָט קאָהוטן ארויסגעפירט אויף אַ בערגל הינטערן שטאָט צום שיסן, אָבער אין דער לעצטער מינוט האָט מען אים באַפרייט.

פאַרן פאַרלאָזן סעמיאַטיטש האָט דער רוסישער גענעראַל געגעבן אַ באַפעל צו פאַרברענען די שטאָט. די סאָלדאַטן האָבן גענומען באַשפּריצן די הייזער מיט בענזין. די גאַסן זיינען געווען אָפּגעטויט, ווייל שיסנדיקע קוילן זיינען געפלויגן פון אַלע זייטן. ווי נאָר די ידיעה האָט דערגרייכט צום הרב קוסעליעוויטש ז"ל, האָט ער מפקיר געווען זיין לעבן. ער איז געלאָפן כמעט דורכן גאַנצן שטעטל ביז בעלקעסעס הויז — דאָרט איז געשטאַנען דער גענעראַל־שטאַב. — מיט גרויס מסירת־נפש האָט ער זיך דערשלאָגן צום גענעראַל. דער רב האָט געמוזט פאַלן צום גענעראַלס פיס. פּשוט געוויינט פאַר אים ווי אַ קינד, איידער ס'איז אים געלונגען אָפּצושרייען די שרעקלעכע גזירה.

דער ביישפּיל פון הרב קוסעליעוויטש ז"ל, וואָס האָט ריזיקירט מיט זיין לעבן לטובת הכלל, און די ווייטערדיקע פאַקטן וואָס וועלן דערמאָנט ווערן, איז אַ באַשטעטיקונג פאַר אונדזער גייסטיקער ירושה, פאַרן פאַרזעצונג פון יידיש טראַדיציאָנעלער מסירת־נפשדיקע אָפּפער־אַקטן, פון פאַמיליע־טרייהייט און ליכטיקע דערשיינונגען פון מאַן און פרוי איבערגעגעבנהייט.

די פיינע און איידעלע פרוי חיה מאָנטשער איז דערשאָסן געוואָרן דורך רוסישע רויבער־סאָלדאַטן, בעת זי האָט מיט איר קערפּער באַשיצט איר מאַן ראובן מאָנטשער און דערמיט אים געראַטעוועט פון אַ זיכערן טויט.

פּונקט דאָס זעלבע — אָבער מיט דערפאָלג — האָט געטאָן העניע טיקאָצקי, ווען די פּוילישע

אַרמיי האָט פֿאַרנומען סעמיאַטיטש. דורך אַ פּראָוואָקאַציע, איז יעקב טיקאָצקי אַרויסגעפֿירט געוואָרן אינמיטן מאַרק צום דערשיסן. זיין פֿרוי העניע האָט אים פֿאַרשטעלט מיט איר קערפּער, שרייענדיק: „פֿריער וועט איר מוזן מיך דערשיסן!" און נאָר אַ דאַנק איר מסירת נפֿשדיקן געראַנגל מיט די סאָלדאַטן, איז יעקב טיקאָצקי געבליבן לעבן.

די רוסישע סאָלדאַטן, פּונקט ווי די דייטשישע, האָבן ראַבירט יידיש האָב־און־גוטס. סיי פֿון די קראָמען און סיי פֿון די הייזער.

איידער די רוסישע אַרמיי האָט אָפּגעטראָטן, האָבן די סאָלדאַטן אויפֿגעבראָכן די טירן פֿון די יידישע קראָמען און אויסראַבירט די סחורות. אַ סאָלדאַט, וואָס האָט גראָד ראַבירט אונדזער קראָם, איז דורך די דייטשן געכאַפּט געוואָרן מיט די סחורה. די דייטשן האָבן דעם סאָלדאַט פֿאַרמשפּט צום שיסן, פֿאַר ראַבירן. אָבער די סחורה צוריק, האָבן מיר קיין מאָל ניט באַקומען...

אין דער צייט פֿון דער דייטשישער אָקופּאַציע איז משה פֿאַכטער באַשטימט געוואָרן דורך די דייטשן פֿאַרן בירגערמייסטער פֿון שטאָט. ער איז געווען אַ געלערנטער מענטש, אָבער זייער אַ שטרענגער. ער האָט געפֿאָדערט פֿון די שטעטלשע איינוואוינערס אַרונטערצונעמען פֿאַר אים דאָס היטל.

משה פֿאַכטער האָט געהאַט הינטער זיך אַ רעכט שטורמיש לעבן. אונטערן צאַרישן רעזשים האָט ער זיך באַטייליקט אין רעוואָלוציאָנערע אַרבעט. די פּאָליציי האָט אים שטאַרק געזוכט, דעריבער איז ער אין 1905 אַנטלאָפֿן קיין ארץ־ישראל. דאָרטן איז ער געוואָרן אַ מיטגליד פֿון „השומר", וואו ער איז געווען אַקטיוו. אין אַ צוזאַמענשטויס האָט ער דערהרגעט אַן אַראַבער, וואָס האָט אים געצוואונגען צו אַנטלויפֿן פֿון ארץ־ישראל און ער איז צוריק געקומען קיין סעמיאַטיטש.

ווען די פּאָליאַקן האָבן איבערגענומען די מאַכט אין סעמיאַטיטש, נאָכן צוריקציִען זיך פֿון די באָלשעוויקעס, האָבן זיי אַרעסטירט משה פֿאַכטער. מען האָט אים אָפּגעשיקט קיין וואַרשע, וואו ער איז אַריינגעזעצט געוואָרן אין תּפֿיסה. ס'האָבן צירקולירט קלאַנגען, אַז דאָרטן איז ער דערשאָסן געוואָרן.

בילבולים און פּראָוואָקאַציעס זיינען געווען אויך אין דער צייט פֿון דער פּויליש־באָלשעוויסטישער מלחמה. איין מאָל האָבן די באָלשעוויקעס צונויפֿגענומען אייניקע הונדערט תּושבים פֿון סעמיאַטיטש צולים דעם, וואָס אַן אַרטיקער פּאָליאַק, מיטן נאָמען באַגאַשעווסקי, האָט געשאָסן אויף אַ באָלשעוויק. די אַרעסטירטע זיינען שפּעטער באַפֿרייט געוואָרן. אָבער די שטאָט האָט געליטן פֿון שריפֿות, וואָס די באָלשעוויקעס האָבן דעמאָלט אונטערגעצינדן אַ ריי הייזער.

אברהם מאזור

דער גירוש פֿון סעמיאַטיטשער יידן אין דער ערשטער וועלט־מלחמה

דאָס איז געווען אין יאָר 1916 אָדער 1917, איך געדענק שוין ניט די גענויע דאַטע. די דייטשע אָקופּאַנטן האָבן פּלוצלינג אַרויסגעגעבן אַ באַפֿעל, אַז די סעמיאַטיטשער יידישע קהילה דאַרף אַרויסשיקן אַרום 70 משפּחות אין די אַרומיקע דערפֿער. מען האָט זיך אויך באַלד דערוואוסט די סיבה פֿון דער גזירה. די רוסישע באַפֿעלקערונג איז אַנטלאָפֿן אין טיף רוסלאַנד און אַזוי ווי די דייטשן האָבן געדאַרפֿט האָבן אַרבעטערס צו באַאַרבעטן די פֿעלדער און אויסצוהאַקן די וועלדער, האָבן זיי באַשלאָסן אויסצונוצן די יידן צו דעם צוועק.

איך בין נאָך דאַן געווען אַ קליין יינגעלע, אָבער דאָך איז ביי מיר יענער גירוש געבליבן איינגעקריצט טיף אין זכרון.

דער גורל האָט געוואָלט, אַז צווישן די צענדליקער אַרויסגעטריבענע יידישע משפּחות האָט זיך אויך געפֿונען אונדזער פֿאַמיליע. מען האָט

אונדז פאַטריבן אין דאָרף מאַשציאַנע, וואָס האָט זיך געפונען צווישן סעמיאַטיטש און מילייציק.

ס׳איז שווער איצט צו שילדערן די יסורים, וואָס מיר האָבן אַלע דאַן דורכגעמאַכט. די מוטער האָט געוויינט מיט ביטערע טרערן און האָט בשום אופן ניט געוואָלט פאַרלאָזן איר טייערע היים. ס׳האָט אונדז געווייטיקט דאָס האַרץ איבערצולאָזן אויף הפקר האָב און גוטס און גיין זיך וואַלגערן אין די פויערישע כאַטקעס.

ס׳האָבן אָבער ניט געהאָלפן קיין תחנונים. די דייטשן האָבן שנעל געבראַכט וועגענער און אויף זיי ארופגעלייגט אַ ביסל מטלטלים און באַלד האָבן מיר זיך אַלע געלאָזן אין וועג אַריין. פון ביידע זייטן זיינען געריטן אויף פערד דייטשע סאָלדאַטן און שטרענג אויפגעפּאַסט, אז מיר זאָלן ניט אַנטלויפן.

יעדע משפחה האָט זיך באַזעצט אין אַ פּוערישער יידיקער כאַטקע — און שוין אויף מאָרגן אין דער פרי האָט זיך פאַר אונדז אָנגעהויבן אַ ניי לעבן, אַ לעבן פון שווערער אַרבעט אין וואַלד און אין פעלד.

די דייטשע זשאַנדאַרמען האָבן אונדז איבערגעגעבן אין די הענט פון אַ פאַרוואַלטער און אונדז דערביי שטרענג געוואָרנט, אז מיר זאָלן אויספירן אַלע זיינע באַפעלן. אנדערש וועט אונדזער לאַגע זיין זייער שלעכט.

אַזוי ווי מען האָט אונדז ניט געגעבן קיין פערד צו אַקערן, האָבן מיר געמוזט גראָבן דעם באָדן מיט די לאָפּאַטעס און פאַרזייען קאַרטאָפל. יעדע משפחה האָט באַקומען אַ באַשטימטן שטח און האָט אים געמוזט באַאַרבעטן. אלע האָבן געאַרבעט שווער, אָבער אין קורצן האָבן די קאַרטאָפּל אָנגעהויבן וואַקסן.

א גאָר אנדער כאַראַקטער האָט געטראָגן די אַרבעט אין וואַלד. דאָרט האָבן מיר געדאַרפט מאַכן לעכער אין דיביימער און אין זיי אַריינזעצן אַזעלכע בלעכלעך און דערביי שאַפן גריבעלעך. אין דער קאָרע פון בוים האָט מען געמאַכט טיפע שניטן, ביז זיי זיינען דערגאַנגען צו דער הויט פון בוים. די סמאָלע פלעגט דאַן אַריינרינען אין די גריבעלעך און מיר פלעגן גיין יעדן טאָג מיט גרויסע עמערס און דאָס צונויפזאַמלען.

ביי דער אַרבעט האָבן אויך געמוזט מיטהעלפן די פרויען. די סמאָלע פלעגט מען אָפּגעבן אין אַ מין ביוראָ און דערביי באַקומען אַ קליינעם געהאַלט.

יעדע משפחה האָט אויך באַקומען צוגעטיילט אַ ביסל ברויט מיט קאַרטאָפל, אָבער דאָס איז ווייט ניט געווען גענוג צו זיין שטענדיק זאַט, און גאַנץ אָפט האָט מען געמוזט גוט צוהונגערן.

אַזוי ווי די כאַטקעס זיינען געווען זייער אָפּגעלאָזן, האָבן זיך שנעל פאַרשפּרייט קראַנקהייטן צווישן די פאַרטריבענע יידן. בעיקר האָבן מיר געליטן פון דיזענטעריע און טיפוס און דערביי אויך באַצאָלט מיט עטלעכע קרבנות, צווישן זיי אויך מיין ברודער.

ביסלעכווייז זיינען אונדז געקומען צו הילף דווקא די יידיקע פעלדער. מיר פלעגן גיין צונויפקלייבן שטשאַוו און די מוטער האָט געהאָט וואָס צו קאָכן. אין די וועלדער האָבן זיך אָנגעהויבן באַווייזן יאַגאָדעס און שוואָמען און אין די פאַרלאָזענע גערטנער האָבן מיר געפונען גוטע פּרוכט. א סך יידן האָבן אויך אָנגעהויבן צו האַנדלען, מען פלעגט אַראָפּנעמען פון די עמערס א ביסל סמאָלע און אַוועקפאָרן אין שטאָט און דאָס אויסבייטן אויף זייף, צוקער, טיי און אנדערע אַרטיקלען.

דאָס לעבן האָט מיט דער צייט אָנגעהויבן ווערן אַ ביסל לייכטער און דער הונגער קלענער. אויך די עפּידעמיעס זיינען ביסלעכווייז פאַרשוואונדן. פאַר די פאַרטריבענע יידן האָבן זיך דאַן באַוויזן נייע זאָרגן און זיי האָבן אָנגעהויבן טראַכטן וועגן „תכלית” פון די קינדער אויפן דאָרף. כל זמן דער הונגער און די קראַנקהייטן האָבן געבושעוועט, האָט מען ניט געהאַט קיין צייט און קיין געדולד וועגן דעם צו טראַכטן. איצט, ווען דאָס לעבן איז לייכטער געוואָרן, איז געוואָרן אַקטועל די פראַגע, וואָס צו טאָן מיט די קינדער. אין א קורצער צייט אַרום האָט מען געבראַכט א מלמד און געעפנט א „חדר”.

אין א קליינער דאָרפישער הייזקע, וואָס איז געשטאַנען ליידיק, האָט מען אַוועקגעשטעלט א טיש מיט א פּאָר בענקלעך און דער מלמד האָט אָנגעהויבן לערנען יידישע קינדער תורה. איך בין דאַן געווען איינער פון זיינע תלמידים.

דעם מלמד איז אָבער ניט געווען וואָס מקנא צו זיין. די נאַטור אַרום איז געווען צו שיין, די פעלדער אַרום און אַרום זיינען געווען באַדעקט

מיט גרינס, אלע טייכן — פול מיט פיש און אין וואַלד האָבן געזונגען פייגעלעך. די יידישע דאָרפסקינדער האָבן ניט געהאַט קיין חשק צו זיצן מיטן מלמד אין חדר און געוואָלט הנאה האָבן פון דער נאַטור. גאַנץ אָפט פלעגט מען טאַקע אַנטלויפן פון חדר און אַוועקגיין צום טייכל אָדער פאַרשווינדן צווישן די פעלדער. אמת, דער מלמד האָט מיט מוט מלחמה געהאַלטן מיט דער נאַטור, אָבער ניט זייער אָפט פלעגט ער אָפּ־האַלטן א נצחון.

אין יענע צייטן האָט מען אויך געשאַפן אין דאָרף א מנין, וואו מען פלעגט דאַווענען שבת און יום־טוב. מען האָט געבראַכט פון שטאָט א ספר־תורה אוןביים פעטער ר' חיים גרשון שמש אין שטוב האָט מען איינגעאָרדנט דעם ערשטן מנין.

ס'האָט זיך שוין אויסגעדוכט, אז דאָס לעבן גייט ווערן נאָרמאַל און הייבט אָן באַקומען עפּעס א יידישן טעם. אויך צום גירוש האָט מען זיך צוגעוואוינט. די יוגנט האָט געפונען מיטלען, ווי אזוי זיך צו פאַרווײַלן און פאַרברענגען די צייט. דער עלטערער דור האָט געטאָן אַלץ, כדי אויך אויפן דאָרף צו קענען פירן א יידיש לעבן. אָבער אין איין שיינעם פרימאָרגן איז פלוצלינג צע־שטערט געוואָרן די אידיליע. אין דאָרף האָט זיך פאַרשפרייט אַ שרעקלעכע ידיעה, אז „סעמיא־טישט ברענט". ס'איז געוואָרן א יללה, א גע־

ערשטער מאי־דעמאָנסטראַציע

וויין מען האָט תיכף אַוועקגעשיקט שליחים זען, וואָס ס'האָט פּאַסירט און פאַר נאַכט האָט מען זיך דערוואוסט דעם גאַנצן אמת. איבער 300 הייזער זיינען אין סעמיאַטיטש אַוועק מיט פייער און רויך און צווישן זיי האָט זיך געפונען אויך אונ־דזער שטוב.

א טרויער האָט באַהערשט אונדזער קליין דערפל. באַזונדערס האָט דאָס אומגליק שווער געטראָפן אונדזער פאַמיליע. דאָס גאַנצע פאַר־מעגן, וואָס מיר האָבן דאָרט איבערגעלאָזן, איז פאַרברענט געוואָרן. מיר זיינען געבליבן אָן א היים און פון דאַן אָן געוואוסט, אז מיר וועלן מוזן בלייבן אויף שטענדיק אין פאַרוואָרפענעם דאָרף.

א ביסל שפעטער איז אויך באַקאַנט געוואָרן די סיבה פון דער שריפה. א ייד האָט געקאָכט סמאָ־לע און פון די פונקען האָט זיך אָנגעכאַפּט דער שולהויף און פון דאָרט האָט זיך די שריפה פאַר־שפרייט ווייטער.

דערווייל האָט זיך דערנענטערט דער ווינטער און מיר האָבן זיך געמוזט צואיילן ארויסצונעמען די קאַרטאָפל פון די פעלדער. אין יענעם יאָר האָבן די דייטשן געבראַכט אויפן דאָרף א סך קריגס־געפאַנגענע צו ארבעטן פאַר די דייטשן און מיר האָבן געמוזט העלפן ארויסנעמען די קאַרטאָפל. מיר האָבן אויסגעגראָבן טיפע גריבער און דאָרטן אריינגעלייגט די צונויפגעקליבענע קאַרטאָפל.

כמעט יעדע משפחה האָט געהאַט א שליטן און מען איז געפאָרן אין וואַלד זיך אָנהאַקן האָלץ און זיך צוגרייטן צום קאַלטן ווינטער.

דער גאַנצער ארום איז טאַקע אין גיכן באַ־דעקט געוואָרן מיט א געדיכטן, טיפן שניי. די ארבעט אין וואַלד און אין פעלד האָט זיך אָפּ־געשטעלט. די יידישע מגורשים האָבן געהאַט צייט זיך צו פאַרטראַכטן איבער זייער גורל און קוקן אין דער צוקונפט מיט אָפענע אויגן.

אונדזער משפחה האָט ניט געהאַט קיין אילו־זיעס. מיר האָבן געוואוסט, אז אויך ווען דער קריג וועט זיך ענדיקן, וועלן מיר זיך ניט צוריק־קערן אין דער אלטער היים — ס'האָט דאָך אַלץ אָפּגעברענט...

קולטור און לעבן

אריה שפּיאלטער

דאס רעליגיעזע לעבן

די אלטע שול

שטאָלץ ווי א פעסטונג איז געשטאַנען די שול. איין ווינקל פאַרקאָפּטשעט פון דער גרויסער שריפה, וואָס האָט אראָפּגעווישט די גאנצע „שול-הויף-געגנט", לאָזנדיק בערגלעך אָפּגעברענטע גרוז און חורבות. זי, די הייליקע פעסטונג, איז ארויס פון די פלאַמען גאַנץ.

איינזאם איז זי געשטאַנען אויף די גרענעצן פון אלטן בית הקברות, ווי א באַשיצערין פון די אלע נשמות אויף אייביקער רו. און באָבעס האָבן דערציילט זייערע אייניקלעך די געשיכטע פון דער שול, לעגענדעס פון דער „פּריצטע", וואָס אירע אָקסן זיינען געפאַלן ביים אקערן דעם וועג דורכן בית-הקברות, בכדי צו בויען דעם שאָסיי צווישן פּאַלאַץ און ראַטוש. אלע יידן האָבן זי געראָטן תשובה צו טאָן און בעטן סליחה ביי די באַליידיקטע מתים, בכדי אויסצומיידן א גרויסע שטראָף פון גאָט. די פּריצטע האָט דאָן, נאָך א סך מיסטעריעזע אומגליקן, באַשלאָסן צו בויען פאַר די יידן א שול — גרויס, הויך, שיין, מיט זייער אַן אָריגינעלן ארון-קודש.

קליינע חדר-יינגעלעך פלעגן איינער דעם צווייטן דערציילן, ווי אין מיטן דער נאַכט ווערט פּלוצלינג ליכטיק אין שול און די מתים קומען זיך צונויף לייענען די תורה. און טאָמער טרעפט א מאָל א פאַרשפּעטיקטער דורכגייער דורך דער שול, ווערט ער איינגעלאַדן מיט א ברייטן „יעמוד", און מען איז אים מכבד מיט אן עליה, און אז אַך און ווי וועט זיין צו איינעם, וואָס וועט זיך, חלילה, אָפּזאָגן...

זייט די שול איז געבויט געוואָרן, אין יאָר 1755 ביז אונדזערע יאָרן, האָט דאָס שטעטל דורכגעמאַכט קאַלטס און וואַרעמס. די גאַנצע אומגעגנט איז אייניקע מאָל אָפּגעברענט געוואָרן, אָבער די שול איז געבליבן שטיין. צוויי לאַנגע רייען טרעפּ אין פראָנט האָבן געפירט צום עזרת נשים. אינעם ברייטן אריינגאנג האָבן אייניקע ברייטע טרעפּלעך אראָפּגעפירט אין היכל אריין, וואָס איז געווען באַפּוצט מיט פאַרשיידענע מאָלערייען פון תנ"ך-בילדער. אין מזרח איז א האלבע וואַנט אין מיטן געווען פאַרדעקט מיט א גרויסן ארון קודש, געמאַכט פון פאַרשיידענע האָלץ-שניצערייען, וואָס האָבן פאַרגעשטעלט מוזיק-אינסטרומענטן, לייבן, הערשן און פרוכטן פון חומש. דער גאנצער ארון-קודש איז אין גאָלדפאַרב און פאַר אים — א פאַרפּוצטער עמוד פאַרן שליח-צבור. אין מיטן דער שול איז געשטאַנען א גרויסער בעלעמער, וואו באַבל דער שמש פלעגט ארומנעמען מיט טליתים די צענדליקער „כל הנערים".

כמעט א גאנץ יאָר איז די שול געווען געשלאָסן. ווינטער איז אוממעגלעך געווען אזא בנין צו באַהייצן. אָפן איז זי געווען נאָר אין ימים-טובים, ימים נוראים און, להבדיל, ביי פּאָליטישע פייערונגען.

ימים-נוראים איז די שול געווען פול געפּאַקט מיט מתפללים. הונדערטער וואַקסענע ליכט פאַר „הזכרת נשמות" האָבן פאַרפולט די פענצטער, טישן און ספּעציעלע זאַמדקעסטלעך. עלטערע יידן מיט זין און אייניקלעך, איינגעוויקלט אין טליתים, האָבן זיך געשטעלט צום יום-הדין. די דרשה פון רב, פאַר „כל נדרי", פלעגט דערוועקן געפילן פון „התעוררות" אין די הערצער פון קהל און א גרויס געוויין אין „עזרת נשים". דער חזן, ר' שיע, א נידעריקער יידל מיט א גרויסער ווייסער באָרד, אונטער דער באַגלייטונג פון די משוררים, האָט געמאַכט די תפילות נאָך האַרציקער און רירנדיקער.

בתי-מדרשים

נישט ווייט פון דער שול, אויף דער דראָגיטשינער גאַס, איז געשטאַנען דער לאַנג-יאָריקער

ר' אברהם לייב ראדזינסקי,
גבאי פון „חיי אדם" בית־מדרש

בית המדרש „חיי אדם", א מאסיווע געביידע מיט א יחוסדיקער פארגאנגענהייט, וואו ס'האָט אויך געדאווענט דער הרב דמתא. די הויפט־גבאים זיינען דאָרטן געווען אין מיין צייט: ר' יצחק באַש, זלמן מאנדלבוים און ראדזינסקי (דער פאָטער פון מיכאל). לויט דער געשיכטע, איז דער „חיי אדם" איבערגעבויט געוואָרן נאָך א גרויסער שריפה, און לויט דעם היתר פון רב איז אויך געבויט געוואָרן די עזרת־נשים. אין „המליץ" פון 1884 לייענען מיר פארשיידענע קאָרעספּאָנדענציעס פון סעמיאטיטש, וואָס שילדערן, ווי פארשיידענע שטאָטישע געשעענישן שפּילן זיך אָפּ צווישן די מתפללים אין „חיי אדם". דאָס באַווייזט, אז דאַן האָט דער בית־המדרש קאָנצענטרירט די בעסערע בעלי־בתים אין שטאָט.

נאָכן „חיי אדם" איז זייער פּאָפּולער געווען דער אלטער בית־המדרש. אין 1884, בעת דער דער גרויסער שריפה, איז אויך דער בית־המדרש אָפּגעברענט געוואָרן, אָבער איז באלד איבערגעבויט געוואָרן פון דאָס ניי, פיל שטארקער, מיט דיקע טאָפּלטע ווענט און שיינע איינריכטונגען פון אינעווייניק. די גבאים אין אונדזער צייט זיינען געווען: פייוול ראדזינסקי און מרדכי קאפּילושניק. אין אלטן בית־המדרש האָבן זיך מערסטן טייל קאָנצענטרירט די ציוניסטיש־געשטימטע בעלי־בתים, מיטגלידער פון דער ציוניסטישער אָרגאניזאציע און יוגנט. אין דעם בית־המדרש איז געווען דער בארימטער מענדעלע דער שמש.

איינער פון די בעסער געהאלטענע בתי־מדרשים איז געווען דער נייער בית־המדרש אויף דער וועסאָלע־גאס. דאָ זיינען געווען זייער טעטיק די גבאים בייניש יאָבלאָן, אליה מאַזור און ניסל נאָוויק. די הויפט בעלי־תפילות זיינען געווען: בייניש יאָבלאָן און משה מאַזור. זאָל אויך דערמאָנט ווערן דער שמש שודל, וועלכער פלעגט שטענדיק ארומקאָמאַנדעווען מיט די קינדער, וואָס האָבן אים געשטערט, און ער האָט שטענדיק געדראָט מיט יאַנקל קאנאך, וועלכער פלעגט מוראדיק שלאָגן דעם יעניקן, אויף וועמען שודל האָט אָנגעוויזן ווי א „שייגעץ".

אַן אינטים בית־המדרשל איז געווען הינטערן בריק, שטענדיק פול מיט מתפללים פון יענער גרויסער אומגעגנט. די גבאים זיינען געווען: ר' שכנא און מרדכי קאָטלאר.

א חסידים־שטיבל איז געווען אויף יאַטקאָווסקע גאס, וואו די חסידים פלעגן זיך צונויפקומען פרייטאָג צו נאכטס און שבת, דאווענען אויף זייער שטייגער, זינגען די חסידישע ניגונים, מאכן א כוסה און כאַפּן א טענצל.

באזונדערע מנינים זיינען געווען ביים גביר און פאבריקאַנט הערשל בעלקעס, ביי ר' מאיר אביגדורען, ביי מאס דעם שניידער, ביי זאַנענפעלדן און ביי פ. ל. וואַלאכן.

יעדן טאָג, צווישן מנחה און מעריב, פלעגן זיך די בתי־מדרשים אָנפילן מיט מתפללים און יוגנט, וועלכע פלעגן נאָכן טאָג ארבעט קומען דאווענען, הערן א „יידיש וואָרט", אָדער סתם נייעס. אין די שעהן זיינען אין אלע בתי־מדרשים געווען פארשיידענע חברות, וואָס פלעגן לערנען אַ דף גמרא, משניות, עין יעקב, ש"ס. אין „חיי אדם" פלעגט אליה יאקירס און ר' זלמן מאנדלבוים לערנען א בלאַט גמרא, אין אלטן בית־המדרש — ר' יואלקע לעוו, אין נייעם — בערל ריבאָווסקי און שמאי יודל יאָבלאָן. כדאי צו דערמאָנען די חברה „תפארת בחורים" אין נייעם בית־המדרש, וואָס איז געגרינדעט געוואָרן דורך הרבֿ שמידמאַן, שמאי יודלס איידעם, און וואָס

איז געווען פּאָפּולער און האָט צוגעצויגן א גרויסן עולם פון בעלי־מלאכות און יוגנט.

די בתי־מדרשים זיינען געווען דער בית־היוצר פון ידישקייט און דער קוואַל פון כוח און לעבן אינעם שטעטל.

די תלמוד־תורה

הינטער דער שול, נישט ווייט פון דיין ר׳ מאיר וועלוועלס הייזל, איז געשטאַנען די גרויסע גע־ביידע פון תלמוד־תורה, א כמעט צוויי־שטאָקי־קער בנין מיט הויכע פענצטערס, ארומגערינגלט פון איין זייט מיט א געדיכטן פּלויט און א גרויסן טויער. די תלמוד־תורה איז געווען בעיקר אין די הענט פון דעם אפּטייקער הערש כאַמסקי. צווישן אירע טיכטיקע פּאַרוואַלטונגס־מיטגלידער זיינען געווען די בעלי־בתים זעליג באַש, זלמן מאַנדלבוים, זאַבלודאָווסקי און אנדערע.

אין תלמוד־תורה האָט מען אין דער ערשטער ריי געלערנט יידישע לימודים: עברי, חומש, רש״י, גמרא. מען האָט אָבער אויך געלערנט חשבון, געאָגראַפיע, יידישע געשיכטע און עב־רית. א געוויסע צייט איז דאָרטן געווען לערער דער ציוניסטישער עסקן משה פונדיק. די תלמוד־תורה האָט געהאַט 5־6 צימערן און דורכשניטלעך זיינען געווען 4־5 קלאַסן מיט אן ערך 150 תלמידים.

חדרים

העכער א טוץ חדרים, מיט סטאַזש און א גוטן נאָמען, זיינען געווען אין שטאָט. דער גרעסטער טייל מלמדים זיינען געווען גמרא־מלמדים, פרו־מע יידן, בעלי־תורה און בעלי־יכולת צו לער־נען. פון זיי טייל וועלטלעכע, ווי מיכל סקורה און י״ה טאַש, וואָס זייערע חדרים האָבן אויס־געזען ווי קליינע שולן. ביי די מער־באַוואוסטע גמרא־מלמדים ווי משה מאיר גוטמאַן, דעסל און אנדערע, האָבן די בעסערע „תורה־קעפּ״ זיך מכין געווען צו לערנען אין ישיבה.

קיין סטאַבילע ישיבה איז אין שטאָט נישט גע־ווען, נאָר אין צייט פון קריג האָט זיך אויפגע־האַלטן אין סעמיאַטיטש די נאָוואַרדאָקער ישיבה מיט א הונדערט תלמידים, און די שטאָט האָט זיי אויסגעהאַלטן בכבוד. זייערע פייערלעכע שמחות ביי פאַרשיידענע ימים טובים האָבן צוגעצויגן א גרויסן עולם און האָבן פאַרשטאַרקט דעם כבוד התורה.

די רבנים

אין אן אנדער פּלאַץ ווערט דערציילט וועגן די רבנים אין סעמיאַטיטש. זיי זיינען שטענדיק גע־ווען די גייסטיקע פירערס פון דער שטאָט. גע־זאָרגט פאַר אלע רעליגיעזע אינסטיטוציעס, בתי־מדרשים, מקוה, חברה קדישא, תלמוד־תורה וכדומה. די רבנים זיינען געווען די גרעסטע אוי־טאָריטעטן און געניאָסן פון צוטרוי אפילו מצד דער קריסטלעכער מאַכט, ווי פון דער קריסטלע־כער באַפעלקערונג אין אלגעמיין. די רבנים האָבן זיך אויסגעצייכנט מיט גרויס אהבת־ישראל און רדיפת־שלום, און דער קהל פלעגט זיי ארומ־רינגלען מיט כבוד און ליבע און טרינקען מיט דורשט זייערע דרשות און שעורים. דאָס וואָרט פון די רבנים איז געווען הייליק ביים קהל.

אין שטאָט פלעגן אויך קומען פאַרשיידענע מגידים, משולחים און שליחים פון ארץ־ישראל, וועלכע פלעגן „נעמען״ דעם קהל מיט זייערע דרשות; זיי האָבן שטענדיק געפונען א וואַרעם יידיש האַרץ און גרייטקייט צו העלפן און שטיצן ברידער־יידן.

שבת יום־טובדיק

די שטעטלשע יידישקייט האָט זיך צום בעסטן אַנגעזען אין שבתים און ימים־טובים. די בתי־מדרשים, מנינים און שטיבלעך פול מיט מת־פללים. דער שבת איז כמעט פול געווען אין שטעטל, וואו דער גרעסטער טייל באַפעלקערונג זיינען געווען יידן.

מער ווי תמיד האָט זיך געפילט די יידישקייט אין ימים־נוראים, ווען די לופט אין שטעטל איז געווען פול מיט פחד פארן יום־הדין, ווען „אַ פיש אין וואַסער האָט געציטערט״. אלע בתי־תפילה זיינען געווען אויפגעפרישט און צוגעגרייט אויפ־צונעמען די מתפללים. אין די פרימאָרגנס האָבן זיך געטראָגן די קלאַנגען פון שופר. צו „כל נדרי״ איז דאָס גאנצע שטעטל פאַרוואנדלט אין איין מאַסע מתפללים אינעם גרויסן „יום נורא ואיום״.

אנדערש האָט די שטאָט אויסגעזען אין שמחת תורה. דאַן האָט מען פון שולן, בתי־מדרשים און מנינים געהערט אנדערע תפילות, געזאַנג און

פרייד. דאָ און דאָרט האָט מען געטרונקען „לחיים", אזוי ווי שמחת־תורה „מעג מען".

ספּעציעלע פריילעכע ימים־טובים זיינען געווען פורים, מיט דער גרויסער טראַדיציאָנעלער פורים־סעודה און די פורים־שפּילערס. סוכות און פסח, ספּעציעל אין די חול־המועדן, זיינען געווען טעג פון „געסט" און קעגנזייטיקע באַזוכן, ווען די אָמניבוסן האָבן אַראָפּגעלאָזט אין מארק נייע פּנימער פון די ארומיקע שטעטלעך, „ווייסע גענדז".

דער גרעסטער יום־טוב איז געווען פסח. דאַן האָט ר' ישראל אליך געכשרט, געמאָלן, געוואשן, געטוישט די בגדים, ספּעציעל פאר קינדערלעך. געבאַקן מצות אין „שיוואלניעס". מבער חמץ געווען, און נאָכן דאווענען זיך געזעצט ווי בני־מלכים אָפּריכטן דעם סדר.

שמואל פּיעקער

זכרונות פון רעוואלוציאָנערע יארן

איך געדענק, ווי מיין טאַטע פלעגט מיר מיטנעמען יעדן שבת אויף די ציוניסטישע פאַרזאַמלונגען אין סעמיאַטיטש. די רעדנערס זענען ס'רוב געווען: פּרץ, ר' תנחום און משה פונדיק. מען פלעגט פאָרלייענען געוויסע שטעלן פון תנ"ך מיט קאָמענטאַרן, דיסקוסירן און רעדן וועגן ארץ־ישראל. דאָס זענען געווען די ערשטע ציוניסטישע אקטיוויטעטן אין אונדזער שטאָט. א צייט שפּעטער איז פונדיק געפאָרן קיין ארץ־ישראל.

מיין פאָטער האָט געהאט א סטאָלערייפאַבריקל מיט צוויי־דריי ארבעטערס. איין מאָל האָב איך אונטערגעהערט אַ שמועס צווישן די ארבעטערס, אז שבת וועט פאָרקומען אַ פאַרזאמלונג אויפן „סמיק". אויס נייגעריקייט בין איך געגאַנגען אַהין. ס'זיינען דאָרטן געווען אַ צוואַנציק מענטשן. די רעדנערין איז געווען מאיר קאַזשעלס טאָכטער. זי האָט גערעדט מיט היץ און פּאַטאָס. דאָס איז געווען די גרינדונגס־פאַרזאמלונג פון „בונד".

דעם ערשטן מאַי איז א גרופּע יידישע ארבעטערס אַוועק אין וואלד פייערן דעם יום־טוב. ס'איז געווען אומלעגאַל. ווי נאָר די פּאָליצייי האָט זיך וועגן דעם דערוואוסט, זיינען פינף בחורים אַרעסטירט געוואָרן. צווישן די אַרעסטירטע זיינען געווען: יאַנקל ארישעס און **סימע באַנדע**. שפּעטער זיינען זיי באפרייט געוואָרן.

די אַקטיוויסטן פון „בונד" זיינען געווען: מאיר קיריטשקעס א זון (א פּעאיקער רעדנער מיט סמיכות אויף רבנות), די ברידער שפּיאַלטער, משה ווייסמאַן און יאַנקל ארישעס. די איבעריקע געדענק איך ניט.

כמעט אין דער זעלביקער צייט, ווען עס האָט זיך אָרגאַניזירט דער „בונד" אין סעמיאַטיטש, איז אויך געשאַפן געוואָרן ביי אונדז א פּועלי־ציוניסטישע אָרגאַניזאַציע. תחילת האָט זי געהאַט א קליינעם דערפאָלג. איר הויפּטטוער איז געווען פאַכטער, שפּעטער פלעגן די פּועלי־ציון אראָפּברענגען גוטע רעדנערס און דורך דעם האָבן זיי צוגעצויגן א גרויסן טייל פון דער יוגנט.

די סעמיאַטיטשער רעוואָלוציאָנערע יידישע יינגלעך און מיידלעך האָבן אין 1905 דורכגעפירט אַן אמתן אויפשטאַנד. אָנגעהויבן האָט זיך עס אַזוי: ראש־השנה ביי נאַכט, ווען די יוגנט שפּאַצירט אין שטאָטישן פּארק אויף דער הויפּטשער גאַס, איז אָנגעלאָפן פּאָליציי און אַן שום וואָרענונג גענומען שיסן אויפן פרידלעך־שפּאַצירנדיקן עולם. איינער, צאַלקע דעם ציגאַרעטןמאַכערן אַן אייניקל, איז געפאַלן טויט און א צען מענטשן זיינען פאַרוואונדעט געוואָרן. די פּאַניק איז געווען געוואלדיק גרויס און אלע זיינען זיך צעלאָפן.

אין משך פון דער נאַכט האָט זיך דער ארבעטער־קלאַס אָרגאַניזירט, געשאַפן באַוואָפנטע „באָיואוקעס" און געמאַכט אַן אמתן אויפשטאַנד. גלייך פון פרימאָרגן זיינען די „באָיואוקעס" געווען אויף דער וואך און יעדן פּאָליציאַנט, וואָס

זיי האָבן געכאַפּט, האָט מען אַנטוואָפנט און גוט צעשלאָגן. די איבעריקע פּאָליצײ־לייט זיינען זיך צעלאָפן און די יידישע אויפשטענדלערס האָבן איבערגענומען די אָרדענונג פון שטאָט.

אין די לעצטע טעג פון סוכות זיינען אָנגעקומען צוויי פורן פּאָליציי מיטן ציל צו אונטערדריקן דעם אויפשטאַנד און צוריק איינשטעלן אָרדענונג אין שטעטל. די „באַיואווקעס" האַבן זי „אויפגענומען" מיט א שטארקער שיסעריי און נאָך א קורצן פייערדיקן קאַמף פוןביידע צדדים האָט די פּאָליציי געכאַפּט די הענט און די פיס און אַנטלאָפן אַהין פון וואנען זיי זיינען געקומען.

קנאַפּע דריי וואָכן האָט אָנגעהאלטן דער אויפשטאנד. איין טאָג זיינען ארייגעריטן אין שטאָט צוויי ראָטעס דראַגאָנער. דורכגעריטן די שטאָט אָנצוואָרפן א שרעק און אַוועק אין די קאזארמעס אונטערן בריק. נאָך זיי איז אריינגעקומען א גרויסע צאָל פּאָליציי. אמת, די יוגנט האָט באַוויזן גרויסע העלדישע טאַטן, אָבער מער ווי פיר טעג האָבן מיר זיך ניט געקענט האַלטן.

עס האָבן זיך אָנגעהויבן פיל אַרעסטן. צוליב דעם ווי אויך צוליב דער רוסיש־יאַפּאַנישער מלחמה האָט זיך אָנגעהויבן א שטאַרקע עמיגראַציע פון סעמיאטיטשער יוגנטלעכע קיין אמעריקע, צווישן זיי א סך פון די פירערס. די פארבליבענע זיינען געבליבן ווי שעפּסן אָן אַ פּאַסטעך. די אקטיוויטעטן פון די רעוואָלוציאָנערע קרייזלעך אין שטאָט זיינען געוואָרן פּאַראַליזירט.

אייניקע יאָר שפּעטער האָט ישעיה צירולניק ווידער גענומען אָרגאַניזירן די יוגנט. ער איז אַרעסטירט און פאַרשיקט געוואָרן אויף אַכט יאָר קאַטאָרגע. נאָך דער באָלשעוויסטישער רעוואָלוציע אין 1920 איז ער דערשאָסן געוואָרן אין מאָסקווע פאר זיין אַן אקטיווער אַנאַרכיסט.

אין 1918, זעקס יאָר נאָך מיין פאַרלאָזן סעמיאטיטש, קום איך צוריק אין מיין היימשטאָט. עס איז געווען פונקט ביים צוזאמענבראָך פון דער דייטשישער אַרמיי. דאָס האָט געשאַפן אַזאַ לאַגע, אז די שטאָט איז געבליבן אָן אַ מאַכט, ממילא אויך אָן אָרדענונג־היטערס. עס האָבן צירקולירט קלאַנגען וועגן א מעגלעכן פּאָגראָם. מיר האָבן צוזאמען מיט די ציוניסטן געשאַפן

פון רעכטס צו לינקס: שטייען — הערשל שעחץ, משה לויפער, יצחק קאפלאן, חנה גאלדבערג, — זיצן — פנחס קראחיעץ, אנשל טשאבינאװיטש, איסר ראבינאװיטש

א פראָוויזאָרישן קהילה־ראַט, אָרגאַניזירט אַ זעלבסשוץ, געקויפט געווער און צוגעגרייט אַ פּאַרטיידיקונג. מיר האָבן אויך גלייכצייטיק ספּעציעל פאַרשפּרייט ידיעות, אז מיר באַזיצן קאָלאָסאַלע געווער־זאַפּאַסן און א גרויסע גוט־אָרגאַניזירטע מחנה פון קעמפערס. אַ דאַנק אַט די קלאַנגען זיינען טאַקע ניט פאָרגעקומען קיין אָנפאַלן אויף יידן.

ווען די פּאָליאַקן האָבן איבערגענומען די מאַכט און איינגעשטעלט אַ געוויסע אָרדענונג, האָט מען תחילת באַקומען מער פּאָליטישע פרייהייט. מיר, די בונדיסטן, האָבן דעריבער געגומען באַנייען די איבערגעריסענע ארבעט פון נייעם אָנגעהויבן, אָבער מיט אנדערע מעטאָדן.

מיר האָבן געשאַפן אַ קלוב מיט אַ ביבליאָטעק. די ערשטע ביכער זיינען געזאַמלט געוואָרן אין שטאָט. מיר האָבן אויך באַקומען אַ ביסל געלט פאַר דעם צוועק.

אין קלוב זיינען פאָרגעקומען פאַרזאַמלונגען, רעפעראַטן און דיסקוסיעס, מיט אייגענע כחות און טייל מאָל מיט אַראָפּגעבראַכטע רעדנערס. גלייכצייטיק האָבן מיר געגרינדעט אַ יידישע פאָלקסשול, אָבער דאָס אויסהאַלטן די שול איז געווען זייער שווער. מיר פלעגן באַקומען אַ ביסל געלט פון אמעריקאַנער הילף־קאָמיטעט, אָבער ס׳איז דאָך געווען ווייניק.

כדי אויסצוהאַלטן די פאָלקסשול האָבן מיר געשאַפן אַ „דראַמאַטישן קרייז". דער „קרייז" האָט אַריינגעבראַכט געוויסע פינאַנציעלע מיטלען און אויך געהויבן אונדזער פּרעסטיזש. פון די אַקטיאָרן, וואָס האָבן זיך אויסגעצייכנט מיט פיל טאַלאַנט אין פאַרשיידענע ראָלעס, זיינען געווען: יאַנקל ארישעס, פסחקע און אברהם וואָלקער.

די לערערס אין דער יידישער פאָלקשול זיינען געווען: די צוויי שוועסטערן רובינס, יאַנקל לעווין, יעקב טיקאָצקי און העניע טיקאָצקי.

אברהם מאזור

סעמיאַטיטש — א ציוניסטיש שטעטל

איך אליין האָב פארלאָזן סעמיאַטיטש און עולה געווען אין לאַנד פון אונדזערע אלעמענס חלומות אין יאָר 1933. קיין ספק ניט, אז מיין געבורטסשטאָט האָט מיר געגעבן א וויכטיקע צידה לדרך, א קולטורעלן און געזעלשאַפטלעכן באַגאַזש, וואָס האָט מיך גייסטיק דערנערט צענדליקער יאָרן און ווען איך האָב צו פאַרדאַנקן יעדן פאָרשריט אין מיין לעבן.

אלע וואָס זיינען אין סעמיאַטיטש געבוירן געוואָרן און האָבן זיך דאָרטן דערצויגן, וועלן שטענדיק דערמאָנען איר שיינקייט און גייסטיקע רייכקייט. דאָס איז געווען אַן אמתדיקע יידישע שטאָט, וואו חכמה און טראַדיציע האָבן ממש געשפּרודלט ווי פון א קוואַל. דאָס יידישע לעבן האָט געגעבן דער יוגנט א תוכן און א נשמה, א גייסט און אַן אידעאַל.

אין יעדער גאַס און געסל, אין יעדער הייזעלע האָט געשמעקט מיט יידישקייט. אָט שטייען פאַר מיינע אויגן מאָטל דער אייזן־קרעמער, מענדל דער בעקער, זונדל דער סטאָליער און יהושע דער גלעזער (מיין פאָטער). דאַכט זיך, פאַרשיידענע טיפּן — און דאָך האָט זיי אלעמען פאַראייניקט די יידישע פאַרגאַנגענהייט, דאָס בלאַט גמרא און דער קאַפּיטל תהילים. אלע זיינען זיי געווען אָרנטלעכע און פאָלקסטימלעכע יידן. יעדער פון זיי האָט אפילו געהאַט זיינע זאָרגן און זיינע צרות, האָט געלעבט אין זיין באַזונדער וועלטל, אָבער אלע צוזאמען זיינען זיי געווען אמתדיקע, יידישע פאָלקסמענטשן.

סעמיאַטיטש האָט זיך גערעכנט פאַר א ציוניסטיש שטעטל. די ערשטע ציוניסטישע קעמערלעך האָבן זיך געגרינדעט גלייך נאָך דער פּראָקלאַמירונג פון דער באַלפור־דעקלאַראַציע. א גרויסע באַגייסטערונג האָט דאַן באַהערשט די יידישע באַפעלקערונג. ווען מען האָט זיך אין עטלעכע יאָר שפּעטער א ביסל אויסגעניכטערט, האָבן זיך אויף דער יידישער גאַס באַוויזן א סך קעגנערס צום ציוניזם און צו ארץ־ישראל. די יידישע גע־

זעלשאפט איז צעשפּאָלטן געוואָרן צווישן רעכ־טע און לינקע, צווישן יידישיסטן און העברע־איסטן. יעדער צד האָט געקעמפט פאַרעקשנט פאַר זיין תורה און פאַר זיין וועג.

ביסלעכווייז האָט אָבער גובר געווען דער שכל הישר. די יוגנט האָט דערזען, אז ס'איז ניטאָ אויף וואָס צו וואַרטן און מען דאַרף פאַרלאָזן דאָס שטעטל. ס'האָבן זיך דאַן געשאַפן א סך ציוניס־טישע אָרגאַניזיציעס: החלוץ, השומר הצעיר, פועלי־ציון, פרייהייט, דרור, אַלגעמיינע ציו־ניסטן, רעוויזיאָניסטן אאז"וו.

א גרויסער טייל פון דער יוגנט איז געפאָרן אויף הכשרה און שפּעטער עולה געווען קיין ארץ־ישראל, ווער לעגאַל און ווער אומלעגאַל.

איך אליין האָב דאַן געהערט צו דער „פריי־הייט"־ אָרגאַניזאַציע. אויסער מיר איז די ער־שטע פאַרוואַלטונג באַשטאַנען פון די חברים: יעקב ווייגנערש, הירשל אַקערמאַן, לאַלעק טי־קאָצקי, כאַסיע ראַג און שאַשע לעוו.

אין דער ערשטער צייט האָט די „פרייהייט" געציילט איבער 150 חברים. דער גרעסטער טייל איז געקומען פון די אָרעמע שיכטן, פון אַלע פאַרוואָרפענע געסלעך. אויך די אַנדערע ציוניס־טישע יוגנט־אָרגאַניזאַציעס האָבן פּראָגרעסירט און זיך פיין אַנטוויקלט.

א וויכטיקע ראָלע אין ציוניסטישן לעבן האָט געשפּילט די תרבות־שול, וואָס האָט איינגע־פלאַנצט אין די קינדערשע הערצער ליבע צום פאָלק, צו זיין פאַרגאַנגענהייט, צו ארץ־ישראל און בכלל צו דער יידישער קולטור. ביי דער שול האָט אויך עקסיסטירט א פיינע ביבליאָטעק, וואָס האָט געדינט סיי דער יוגנט און סיי די דערוואַק־סענע.

אין די לעצטע יאָרן האָט זיך אין סעמיאַטיטש אויך געגרינדעט א ראַיאָן־קאָמיטעט, וואָס האָט אָנגעפירט מיט דער טעטיקייט פון די ציוניסטי־שע יוגנט־אָרגאַניזאַציעס אין די אַרומיקע שטעטלעך, ווי באָצקי, צעכאַנאָוויצע, סאַרנאַק, לאַשיץ, סאָקאָלאָווע א"א.

גאַנץ אָפט איז אונדז אויסגעקומען אריבער־צושווימען דעם בוג און זיך באַטייליגן אין א פאַרזאַמלונג אין א דערבייאיק שטעטל.

תזמורת הנוער הציוני — אָרקעסטער פון דער ציוניסטישער יוגנט

דוד קמחי

די ציוניסטיש־רעוויזיאַניסטישע באַוועגונג

די ציוניסטיש־רעוויזיאַניסטישע באַוועגונג איז געשאַפן געוואָרן אין סעמיאַטיטש אין 1926 און איז גיך געוואָרן אַ שטאַרקער און איינפלוסרייכער כוח אויף דער יידישער גאַס.

אין יענעם יאָר איז פאָרגעקומען אַ שפּאַלטונג אין אַלוועלטלעכן „השומר־הצעיר". דוד קמחי און אברהם מאַנדלבוים הי"ד האָבן דאַן פאַרלאָזט דעם „השומר" און זיי זיינען געוועזן די איניציאַטאָרן און גרינדערס פון „בית"ר", וואָס האָט זיך דעמאָלט גערופן „השחר ברית־טרומפּלדור".

תחילת האָבן מיטגעהאָלפן: מאיר פעלכאָוויטש, לייזער וויינגערש, משה בעקער און פסח ליסאָגורסקי. זיי האָבן זיך פאַרשריבן פון די ערשטע חברים. אָבער נאָך די ערשטע שאַרפע אָנגריפן אויפן בית"ר האָבן זיי זיך צוריקגעצויגן.

די חבלי לידה זיינען געוועזן גאַנץ שווערע: פון איין זייט איז געוועזן דער שטייגנדיקער, גוט־אָרגאַניזירטער „השומר", וואָס איז געשטאַנען אויף אַ הויכער מדרגה אין אַלע פּרטים. צום השומר־הצעיר האָבן באַלאַנגט די בעסטע און אינטעלעקטועלסטע יוגנט פון סעמיאַטיטש. פון דער צווייטער זייט איז געוועזן דער קאָנקורירנדיקער כוח פון „החלוץ", וואָס זיינע חברים זיינען געוועזן רעקרוטירט פון „עמך" און אַרבעטער־קלאַס. אויף דער גרינדונגס־פאַרזאַמלונג פון קן בית"ר זיינען געוועזן צוועלף חברים און חברות. מיט דער צייט איז די צאָל אויסגעוואַקסן ביז אַכציק. פון די אַקטיווע מיטהעלפערס, וואָס האָבן באַלאַנגט צו דער מפקדה, זיינען געוועזן: מאיר זאַבלודאָווסקי, משה ראַדזינסקי, אריה שפּיאַלטער, מענדל וויינשענקער, משה זשאָם, משה שוואַרצבערג, מאיר ביעליצקי, משה באַש און משה מאַנדלבוים. די בית"ר־יוגנט איז געוועזן פאַרשיידנאַרטיק — פון די אָרעמסטע פאָלק־שיכטן ביז גבירישע קינדער, פון אומגעבילדעטע ביז געלערנטע.

סעמיאַטיטשער בית"ר איז געוועזן אָרגאַניזירט ווי אומעטום. בראש זיינען געשטאַנען דער מפקד־הקן, דער סגן־מפקד, אַ מזכיר, מפקדי הגדודים און ראשי קבוצות. די אָרגאַניזאַציע־צעלן זיינען געוועזן קבוצות און שיכטן, יונגע און דערוואַקסענע.

אין ראַמען פון דער קולטור־אַרבעט זיינען פאָרגעקומען לעקציעס וועגן יידישער געשיכטע, תנ"ך, ארץ־ישראל געאָגראַפיע, געשיכטע פון ציוניזם און דער רעוויזיאָניסטישער באַוועגונג. מען האָט אויך געלערנט עברית. די דערציאונג איז געווען אין גייסט פון פּאָליטישן ציוניזם, לויטן פּראָגראַם פון זאב זשאַבאָטינסקי ז"ל.

די הויפּט־צילן זיינען געוועזן: חינוך, הכשרה און עליה. דער סימבאָל איז געוועזן יוסף טרומפּעלדאָר, דער פּיאָנער און קעמפער, „חלוץ ולוחם" און „כדאי למות בעד ארצנו". די נאַציאָנאַלע דערציאונג איז געוועזן: אָן באַפּאַרבונגען, אָן „איזמען" און אָן שעטנז.

כדי די בית"ר־רים זאָלן זיין נשמהדיק און פּסיכיש פאַרבונדן מיט ארץ־ישראל, זיינען אין זיי איינגעפלאַנצט געוואָרן זשאַבאָטינסקיס אידייען, וואָס זיינען אַריינגעדרינגען און פאַרכאַפּט די הערצער און מוחות פון דער יוגנט: אומבאַגרענעצטע ליבשאַפט צום פאָלק און לאַנד; גאָט־קעניג איז דאָס יידישע פאָלק; התלהבות פאַר דעם גאולה־געדאַנק; די אידיי פון מלכות ישראל אין אונדזער צייט; מוותר זיין אויפן אייגענעם לעבן אויב די אינטערעסן פון פאָלק פאָדערן עס; אָן בלוט־קרבנות איז ניט פאַראַן קיין גאולה; צוליב דעם זעלבן ציל — אויך געבן דער יוגנט אַ מיליטערישע צוגרייטונג, ענטפערן אַ קלאַפּ פאַר אַ קלאַפּ און ווייזן, אַז יידיש בלוט איז ניט הפקר.

דערפאַר איז קיין וואונדער ניט, וואָס אין דער סעמיאַטיטש־דראָגאָטשינער גרופּע, וועלכע זיינען

אַוועק אין די וועלדער און מיט געווער אין די הענט געקעמפט קעגן די דייטשע מערדער, זיינען געווען פיל בית״רים, ווי: מאַטיע גרינבערג, דוד סאַלאַמאָן, גדליה קאַפּלאַן, חנא קאַפּלאַן, שלמה צימבאַליסט, לאה שוסטער, אייזיק בלושטיין, משה באַש, הערשל פּרינץ, משה סמאָלע, צירעלע סמאָלע, הערשל בלושטיין, שיינעלע בלושטיין, משה פּענצאַק, קלמן גאָלדוואַסער, פּראַדל בלוי־שטיין, ציפּקע גרודע, מאַטעלע בלושטיין, פּיוול רובינשטיין, ישראלקע דראַגיצקי, יואלקע רעזניק, שיינדל זילבערמאַן און שלום וואַסער, וועלכער איז אויך געווען איינער פון די אָנפירערס.

עס איז אויך ניט קיין צופאַל, וואָס דער בית״רי חנא קאַפּלאַן האָט אין קעגנוואָרט **פון דייטשן** קאָמענדאַנט פיזיש רעאַגירט אויף א פּויליש אַנטיסעמיטישן מוסר און אים פשוט צעממיתט, כאָטש זיין לעבן איז געווען אין געפאַר. עס איז אויך ניט קיין איבערראַשונג, וואָס דער בית״רי חיים אַקאַם הי״ד האָט אין טרעבלינקער טויט־לאַגער אַ שליידער געטאָן זיין מאַנטל אויף דער ערד, צוגעלאָפן צו די דייטשן מיט אַ שטאָלץ גע־הויבענעם קאָפּ און מוטיק און דרייסט זיי גע־שמיסן דעם אמת אין זייערע פּרצופים, מיט די אויסרופן: **„איך וועל פאַר אייך ניט ארבעטן. איר זענט געמיינע נידערטרעכטיקע מערדערס. איר"** — — — חיים אַקאַם האָט ניט פאַרענדיקט דאָס וואָס ער האָט געוואָלט זאָגן, ווייל אַ דיי־טשע קויל האָט פאַרשניטן זיין יונג לעבן.

דער קן־בית״ר האָט געפירט אַ גרויסע און פאַרשיידנאַרטיקע טעטיקייט. זיך באַטייליקט אין אַלע ציוניסטישע אַקציעס: קרן קיימת, קרן היסוד, שקלים און אין אַלע נאַציאָנאַלע יום־טובים, ווי אויך אין אַרטיקע וואַלן צום מאַגיס־טראַט, קהילה, אַגיטאַציע ביי וואַלן צום סיים און אין אונטערנעמונגען פון לאַנד מאסשטאַב, ווי די פּעטיציע פאַר פרייער עליה.

אין די ראַמען פון אַגיטאַציע און פּראָפּאַגאַנדע פלעגט מען איינאָרדענען: אויספלוגן („ווי־טשעטשקעס"), כינוסים, פירן עפנטלעכע דיסקו־סיעס און אַראָפּברענגען טאַלאַנטפולע רעדנערס. די אויספלוגן פלעגן פאַרקומען ס׳רוב אין די אַרומיקע שטעטלעך: דראָגאָטשין, מילייטשיץ, סאַרנאַק, ברײַנסק און אנדערע. דער ציל איז גע־ווען — באַאיינפלוסן די דאָרטיקע יוגנט פאַר דעם רעיון בית״ר. די „צוזאמענפליען", וואָס זיינען פאָרגעקומען אין סעמיאַטיטש, אין וועלכע ס׳האָבן זיך באַטייליקט בית״רים פון די אַרומיקע שטעט־לעך, האָבן געמאַכט אַ שטאַרקן רושם אויף דער יוגנט. נאָך יעדן כינוס פלעגן צוקומען נייע חברים. אין די דיסקוסיעס מיט אידיאָלאָגישע קעגנערס פלעגט ס׳רוב אברהם מאנדלבוים רע־פּרעזענטירן דעם בית״ר. מאַנדלבוים האָט פאַר־מאָגט אַ גוטע רעדנערקראַפט מיט לאָגישע אַר־גומענטן. טאַלאַנטפולע רעדנערס פאַר עפנטלעכע רעפעראַטן פלעגן מיר אַרויסרופן פון וואַרשע. צווישן זיי: ה. גרינשלאַק, רעדאַקטאָר י. לייזע־ראָוויטש, ד״ר פעלדשו און ד״ר ליפּמאַן.

אין קן־בית״ר איז אויך פאָרגעקומען קעסטל־אָוונטן אין וועלכע ס׳פלעגן זיך באַטייליקן חברים פון אנדערע אָרגאַניזאַציעס. די פראַגן און ענט־פערס זיינען ס׳רוב געווען וועגן אַקטועלע ארץ־ישראל פּראָבלעמען.

דער בית״ר איז געווען די איינציקע יוגנט־אָרגאַניזאַציע אין שטעטל, וואָס האָט געהאַט אַן אייגענעם מנין, (ביי משה מאַטעס פעלדמאַן), וואו מען האָט געדאַוונט שבתים און יום־טובים. ער האָט אויך געהאַט אַן אָרקעסטער, אָנגעפירט דורך יעקב מאַנדלבוים און דוד קמחי.

דער נאַנטסטער הכשרה־פּונקט פאַר סעמיא־טיטש און אומגעגנט איז געווען אין ביעלסק־פּאַדלאַסקי ביי פריידקעסן, אָנגעפירט דורך גבריאלקע און אפרים אַרלאַנסקי, אונטער דער השגחה פון מפקד מחוזי דוד מעלאַמדאָוויטש. דער אלגעמיינער אינסטרוקטאָרן־קורס איז גע־ווען אין זיעלאָנקע, אונטער דער אָנפירונג פון ירמיהו האַלפּערין. דאָרט האָט מען אויך געלערנט פאַרשיידענע מינים ספּאָרט. אַלץ איז געווען אין עברית.

די אָרגאַניזאַטאָרישע טעטיקייט און השפעה פון סעמיאַטיטשער בית״ר איז געווען קענטיק ניט נאָר אין שטאָט גופא, נאָר אויך אויסער דער שטאָט. פיל בית״רישע קנים זיינען געגרינדעט געוואָרן דורך די סעמיאַטיטשער. דער טשעכאָ־נאָוועצער קן־בית״ר איז געשאַפן געוואָרן דורך די חברים: אברהם מאַנדלבוים, דוד קמחי, מענדל וויינשענקער און מאיר זאַבלודאָווסקי. דער בית״ר אין דראָגאָטשאַן איז געגרינדעט געוואָרן דורך: דוד קמחי און אברהם מאַנדלבוים. דער בית״ר

אין באַטקע — דורך דוד קמחי און מאיר ביעליצקי. אויך אין די קנים פון ברייַנסק און סאַרנאַק האָבן די סעמיאַטיטשער געהאַט א גרויסן חלק. די גרויסע השפעה פון סעמיאַטיטשער בית״ר אין פוילן בכלל איז צו זען פון ווייטערדיקן עפּיזאָד:

אין וואַרשע איז פאַרגעקומען די ערשטע לאַנדקאָנפערענץ פון פוילישן בית״ר, מיט דער באַטייליקונג פון ראש־בית״ר זאב זשאַבאָטינסקי. ס׳האָבן זיך דאַן באַטייליקט כמעט אַ הונדערט דעלעגאַטן. מאַגיסטער ביברינג פון סטאַניסלאַוואָו איז דורך זשאַבאָטינסקין נאָמינירט געוואָרן פאַרן נציב־בית״ר אין פוילן.

אויף דער פאַרקאָנפערענץ האָט מאַגיסטער ביברינג באַליידיקט מענדל ווײַנשענקערן, איינעם פון די סעמיאַטיטשער דעלעגאַטן. ווי אַן אויסדרוק פון פּראָטעסט האָט די סעמיאַטיטשער דעלעגאַציע געפירט אַן אַקציע קעגן ביברינגס קאַנדידאַטור. ביים סוף פון דער קאָנפערענץ האָט זשאַבאָטינסקי געפירט דעם פאָרזיץ. צוויי מאָל האָט זשאַבאָטינסקי געשטעלט ביברינגס קאַנדידאַטור צו דער אָפּשטימונג און ביידע מאָל איז זי דורכגעפאַלן. זשאַבאָטינסקי איז בלאַס געוואָרן פון גרויס איבערראַשונג און אַן אויפגערעגטער געמאַכט אַזאַ דערקלערונג: **„איך פאַר**שטיי ניט, וואָס ס׳קומט דאָ פאָר. איך וועל מיר דערלויבן צום דריטן מאָל צו שטעלן מאַגיסטער ביברינגס קאַנדידאַטור צו דער אָפּשטימונג. אויב איר זענט קעגן, טאָ גיט מיר אַ בעסערן קאַנדידאַט, אין קעגנפאַל פאַרלאָז איך די קאָנפערענץ און פלי אָפּ צוריק קיין פאריז״. איך האָב זיך אויפגעשטעלט און געבעטן מאַכן א הפסקה. די מערהייט דעלעגאַטן איז אריין אין א באזונדער צימער אויף אַ באַראַטונג. כדי ארויסצוגיין בכבוד פון דער לאַגע, איז געוואָרן אָנגענומען מיין פאָרשלאָג, אז מיר זאָלן זיך אָפּהאַלטן פון שטימען. דער עפּילאָג איז געווען, אַז דער ערשטער נציב־בית״ר פאר פוילן, מאַגיסטער ביברינג, איז טאַקע געוואָרן דערוויילט מיט בלויז 36 שטימען, אָבער ווען זשאַבאָטינסקי איז שפּעטער אינפאָרמירט געוואָרן וועגן דעם ענין, האָט ער אין עטלעכע מאָנאַטן אַרום אריינגעשיקט אהרן פּראַ־

בית״ר כינוס מיט אברהם מאנדעלבוים און דוד קמחי

פעסן פון ריגע ווי דעם נציב־בית״ר. פּראָפּעס איז געווען פּאָפּולער און באַליבט ביי אלע בית״רים אין פוילן.

פון 1926 ביז 1933 זיינען די מפקדי־הקן געווען: אברהם מאַנדלבוים און דוד קמחי. די מזכירים: משה ראַדזינסקי, מענדל וויינשענקער, לייבל שפּיאַלטער, מאיר ביעליצקי און משה מאנדלבוים. גזברים און מורשה „קרן תל־חי״: מאיר זאַבלודאָווסקי, משה באַש און צירל קמחי. פון 1934 זיינען געווען די מפקדים: אליעזר טרעשטשאַנסקי און מילקע מאַנטשער. סגן־מפקד און מזכיר — אשר דאַלינער. גזברית — צירל קמחי.

דער ברית־הצה״ר איז געגרינדעט געוואָרן אין 1929. אין דער באַוועגונג זיינען געווען דערוואַקסענע, וואָס האָבן צוליבן עלטער ניט געקענט זיין חברים פון בית״ר. אין די ראַמען פון ברית־הצה״ר האָט מען געלערנט ציוניזם און רעוויזיאָניזם. זיי זיינען געווען טעטיק ביים פינאַנספאָנד פון דער רעוויזיאָניסטישער באַוועגונג און „קרן תל־חי״, אויך גענומען אַן אַקטיוון אָנטייל אין געזעלשאַפטלעכן לעבן פון שטאָט.

אין פאַרשיידענע צייטן זיינען געווען די פאַרזיצערס פון הצה״ר: מענדל קראַמער און יאנקל באַבין.

פונקט ווי ביי יינגערע בית״רים אַזוי אויך ביי די עלטערע פון הצה״ר איז געווען אַ שטאַרקע שטרעבונג פאר עליה. אָבער נאָר אַ קליינע צאָל האָבן דערגרייכט ארץ־ישראל מיט דער אומלעגאַלער עליה. די גרעסטע מערהייט איז קעגן זייער ווילן געבליבן אין סעמיאַטיטש און אומגעקומען אין דער שרעקלעכער פאַרניכטונג צוזאַמען מיט אַלע יידן אין אייראָפּע.

מיכאל ראדזינסקי

דער הכשרה־קיבוץ „שחריה״

דאָס יאָר — 1924. די צייטונגען האָבן אָנגעהויבן ברענגען בעסערע ידיעות פון ארץ־ישראל. דער שווערער ווירטשאַפטלעכער קריזיס איז פאַרביי, ארבעטסלאָזיקייט איז געוואָרן קלענער, די „הסתדרות״ פאָדערט נייע ארבעטסהענט — חלוצים.

און ביי אונדז אין שטעטל אין די יוגנט־קרייזן איז אומרואיק: פון איין זייט הערשט א ווירטשאפטלעכע דעפּרעסיע און פון דער צווייטער זייט — א נאַציאָנאַלע שטימונג און א שטאַרקע שטרעבונג צו ארץ־ישראל.

ווידער א מאָל הייבן אָן שטראָמען נייע חברים אין „החלוץ״. מיר ווייסן ניט, צי מיר קענען און דארפן אלעמען אויפנעמען און וויפיל פון זיי זיינען פּאַסיקע עלעמענטן פאר הכשרה. מיר דיסקוטירן צווישן זיך וועגן דער פראַגע, צי מיר זיינען נאָר א רעזערוואָאַר פון ארבעטסהענט פאר דער „הסתדרות״, אדער מיר זיינען די פּאָנטרעגערס, וואָס גייען בראש פון דער מחנה צו בויען ארץ־ישראל און דורכפירן די גרויסע סאָציאַלע און נאַציאָנאַלע וויזיע פון ציוניזם. צי דארפן מיר עולים סתם אָדער חלוצים? אונדזער ענטפער איז געווען: ח ל ו צ י ם! און אָט דער ענטפער האָט אונדז גלייך פארפליכט צו גייסטיקער און פיזישער הכשרה. האָבן מיר געשאפן א הכשרה־פּלאַץ פאר חלוצים, א קיבוץ, בכדי מיר זאָלן לערנען דעם נסיון פונעם ארץ־ישראלדיקן לעבן.

אונדזער „החלוץ״ האָט זיך ספּאָנטאַן פונאַנדערגעוואַקסן. בראש פון סניף זיינען געשטאַנען וויכטיקע עסקנים פון די צעירי־ציון, ווי פנחסאָוויטש, שערעשעווסקי, מנחם פונדיק א.א. אויף די פאַרזאמלונגען און קעסטל־אָוונטן זיינען געפירט געוואָרן פּאָליטישע און אַקטועלע דיסקוסיעס. ניט איין מאָל האָט פּאַסירט, אז ס׳האָבן זיך אריינגעריסן לינקע עלעמענטן, ווי בונדיסטן קאָמוניסטן, און פּרובירט אויפרייסן אונדזערע מיטינגען.

אין דער ערשטער סעמיאַטיטשער הכשרה־גרופּע זיינען געווען 15 חברים. צווישן זיי: מנחם פונדיק, אהרן דוד שושן, דוד נח קיילעס, יוסף יאבלאָן, מיכאל ראדזינסקי א״א.

תחילת איז אונדזערע הכשרה געווען א טייל־ווייזע, אָנגעהויבן ארבעטן עטלעכע טעג אין וואָך אין דער דיקטן־פאַבריק פון די ברידער מאַליניאַק. דאָס פאַרדינטע געלט האָבן מיר גע־זאמלט פאר א צוועק: אויפצושטעלן אן אייגענע פאַרעם, א משק. מאַנאַטן שפּעטער האָבן מיר געדונגען א שטיק פעלד אין דער געגנט פון סלאָבכע און עס פאראקערט און פארזייט. עס איז אונדז אָנגעקומען לייכט, ווייל מיר זיינען אלע געווען ארבעטס־חברה.

אין צווישנצייט האָבן די ציוניסטישע עסקנים אין שטאָט, ווי אויך די יידישע באפעלקערונג, זיך אָנגעהויבן אינטערעסירן מיט אונדז. מיר זיי־נען געוואָרן א פירמע. מען האָט אונדז אָנגע־הויבן מאכן פארשיידענע פאָרשלאָגן וועגן אָפּ־דינגען דעם אָדער יענעם הויף. מיר האָבן באַ־שלאָסן צו נעמען דעם הויף אין קאַיאַנקע מיט זיין גרויסן שטח פעלד, א ברונעם, א שייער און א שטוב. הגם עס איז דאָרט אלץ געווען אָפּגע־לאָזן, האָט עס אונדז דאָך אימפּאָנירט, ווייל מיר האָבן דאָרטן געפונען גוטע און סימפּאַטישע שכנים גויים, וועלכע האָבן אונדז צוגעזאָגט מיט־צוהעלפן מיט עצות און מיט אויסבאָרגן שפּייז און מכשירים צו דער ארבעט.

18 חברים זיינען מיר ארויס קיין קאַיאַנקע, 14 בחורים און 4 בחורות. צו ערשט האָבן מיר איינגעאָרדנט א צייטווייליקן פּרימיטיוון פּלאַץ צו שלאָפן און א קיך און זיך גענומען אָפּרייניקן דעם ברונעם, די שטוב, איינאָרדנען די ווירט־שאפט, די „תקנות" און דעם פּלאַן פון קולטור־ארבעט. מיר האָבן באשלאָסן צו רופן אונדזער פּלאַץ „שחריה" און זיך גענומען פול מיט גלויבן צו דער „עבודה". אין אָנהייב זיינען אנטשטאַנען פארשיידענע פּראָבלעמען וועגן קיבוצישן לעבן, ספּעציעל וועגן אומגלייכקייט. חברים זיינען גע־ווען נאָענט פון דער היים און מיטגעבראכט פּרי־וואַטע „פּעקלעך". אָבער די אלע פּראָבלעמען זיי־נען צו נישט געוואָרן קעגן דער גרויסער התלה־בות און דעם אידעאַליזם, וואָס האָבן אונדז אלע־מען באהערשט.

נאָך דער גרויסער באַגייסטערונג זיינען געקו־מען גרויע ארבעטסטעג מיט ניט־פאַרויסגעזעענע שוועריקייטן. אונדזערע מיטלען זיינען געווען שטאַרק באַגרענעצט; עס האָט געפעלט שפּייז און אפילו ברויט, אָבער אונדזערע גוטע עלטערן האָבן שטענדיק ארויסגעהאָלפן. א פאַקט גע־דענקט זיך: מיין פאָטער ז״ל איז א מאָל דורכ־געפאָרן קאַיאַנקע און געבראַכט פאַר אלעמען שאָקאָלאַד. מיר זיינען געווען שטאַרק איבער־ראַשט און ניט געוואוסט ווי אזוי צו רעאַגירן, ווייל אין דעם מאָמענט האָבן מיר פשוט ניט גע־האַט קיין ברויט צום עסן.

איין מאָל האָט אונדז א שכן, א גוטהאַרציקער גוי, געשאָנקען א מתנה: א קעלבל אויף פליייש. חברים האָבן דאָס גלייך געפירט אין שטאָט שעכטן. מיר האָבן דאַן געגעסן אלע טאָג פליייש.

אָבער — ניט יעדער טאָג איז פורים. מער קיין קעלבלעך האָט מען ניט געזען פאַר די אויגן; פון אונדזערע הכנסות האָט מען אפילו ניט גע־קענט חלומען וועגן דעם.

דער משק האָט זיך איינגעשאַפט א קליין קאַש־טאַניען פערדל מיט א וועגעלע. דער טאָג, ווען מיר האָבן מיטן אייגענעם פערדל ארויסגעפירט דעם גאַנצן אינווענטאַר אונדזערן פון לאָקאַל קיין קאַיאַנקע, איז געוואָרן א גרויסער יום־טוב און א חלוצישע דעמאָנסטראַציע. עס זיינען גע־ווען פאַרזאַמלט א סך חברים און באַגלייטערס און אלע זיינען נאָכגעגאַנגען צו פוס און גע־זונגען חלוצישע לידער.

ניט אזוי לייכט איז געווען אויפצושטעלן „שחריה". דער ברונעם איז געווען פאַרלאָזן, די פעלדער פאַרוויסט, דער שייער און די שטוב — חרוב. מיר האָבן א לענגערע צייט געאַרבעט שווער, בכדי צו דערברענגען אלץ אויף א וועג. די שטעטישע געסט, און ספּעציעל די יוגנטלעכע, פלעגן גאַנץ אָפט צוהעלפן צו ביסלעך. מיר האָבן אלע געפילט, אז מיר בויען א בשותפותדיקע זאַך, ניט נאָר פאַר אונדז אליין, נאָר פאַר הונ־דערטער אנדערע, וועלכע וועלן קומען נאָך אונדז.

כדי אויסצוהאַלטן ביז אונדזערע פעלדער וועלן געבן תבואה, זיינען מיר געווען געצוואונגען צו זוכן הכנסה פון פאַרשיידענע צייטווייליקע אַר־בעטן אין דער אומגעגנט. מיר האָבן געפונען שווערע ארבעט אויף דער סעמיאַטיטשער באַנ־סטאַנציע. דאָס האָט ארויסגערופן א ווידער־שטאַנד מצד די אָרטיקע פויערים און שכנים. עס האָט געדראָט א שטרייק פון זיי און אפשר אפילו אן אָנפאַל. א ייד, וועלכער איז לאַנגע יאָרן גע־ווען פאַדריאַטשיק אויף דער באַנסטאַנציע און איז געווען אויסגעקאָכט מיט אלעמען, האָט אינ־טערווענירט און די גאַנצע זאַך איז פאַרריבן גע־וואָרן. דאָס איז געווען פאַר אונדז א נצחון.

ווען ס'האָט זיך געענדיקט די ארבעט אויף דער באַנסטאַנציע, האָבן מיר געפונען ארבעט אין דאָמבראָווער טאַרטאַק. 6 חברים און איין חברה — פאַר דער ווירטשאַפט — זיינען ארויס אַהין. אין דאָמבראָווע זיינען געווען באַשעפטיקט אויך אנדערע ארבעטערס פון דער אומגעגנט און פון מעלניק און זיי האָבן, צוליב פאַרשיידענע טע־מים, ניט געוואָלט קיין חלוצים. מיר, ווידער, האָבן די פּלאַצוואָוקע ניט געטאָרט אויפגעבן, און עס איז געקומען צו פאַרשיידענע קאָנפליקטן. איין מאָל האָבן יענע באַשלאָסן אוועקצוגיין פון דער ארבעט, גלייבנדיק, אז אָן זיי וועט זיך די ארבעט אָפּשטעלן. אָבער דער איידעם פון טאַר־טאַק־אייגנטימער האָט זיך אָנגענומען פאַר אונדז. ער איז אליין געווען א פאַכמאַן און געלאָזן אלץ אין גאַנג, געבנדיק אונדז אינסטרוקציעס און אָנ־ווייזונגען, ווי אזוי די ארבעט אויסצופירן. דאָס איז געווען אונדזער צווייטער נצחון.

אין האַרבסט האָט מען אַראָפּגענומען די תבואה פון די פעלדער; אונדזער שייער איז געווען באַ־לייגט מיט קאָרן און מיט גערשטן פון אונדזער פּראַצע. באַלד איז אויך געווען אייגענע קאַר־טאָפל, אוגערקעס, טאָמאַטעס — און די שמחה איז געווען גרויס. אָבער ווי נאָר דער שייער האָט זיך אָנגעפילט, איז ער גיך ליידיק געוואָרן. מען האָט אויספאַרקויפט צו דעקן די חובות. דאַן האָט זיך אויך ניט געמאַכט קיין נייע ארבעט און ס'האָט זיך געשעטעלט א שווערער ווינטער.

ווען די חובות אונדזערע זיינען ווידער גע־וואַקסן, איז געשיקט געוואָרן דער חבר מנחם פונדיק קיין וואַרשע אין מרכז „החלוץ" וועגן „סובסידיעס", אָבער אין מרכז „החלוץ" איז אויך ניט געווען קיין געלט און פונדיק איז צוריקגע־קומען מיט ליידיקע „הבטחות".

אין מאָמענטן פון גרויסע שוועריקייטן, זאָרגן און אפילו הונגער, האָט מען זיך געטרייסט מיט דער האָפענונג פון א שיינעם ארץ־ישראלדיקן מאָרגן, און נאָך גרעסער און שטאַרקער איז גע־וואָרן די בענקעניש און ליבשאַפט צום לאַנד פון אונדזערע טרוימען. א פארשטאַרקטן גלויבן און מוט האָבן מיר אויך געפונען אין דער בשות־פותדיקער צוזאַמענאַרבעט פון אלע חברים.

צו אונדזער פרייד זיינען כמעט אלע חברים פון „שחריה" עולה געווען. אויב אייניקע האָט דער גורל פאַרטראָגן ערגעץ־וואו אנדערש, איז זייער וועג אויך באַגלייט מיטן בשותפותדיקן נסיון און מיט דער אידייע און דעם געזאַנג פון „שחריה".

דוד קמחי (ניו־יאָרק)

דער „דראַמאַטישער קרייז"

אין סעמיאַטיטש זיינען די ערשטע טעאַטער־פאָרשטעלונגען פאָרגעקומען ארום 12־1910. דאָן האָבן אָנגעהויבן צו גאַסטראָלירן אין אונדזער שטעטל פארשיידענע אַקטיאָרן, יחידים אָדער אַנסאַמבלען, כאָטש זיי זיינען ניט געווען קיין ערשט־ראַנגיקע אָדער פּאָפּולערע אַקטיאָרן, דאָך האָבן זיי געהאַט דערפאָלג ביי אונדז.

קיין טעאַטער־זאַל איז ניט געווען. פלעגט מען דינגען א גרויס צימער, ס'רוב דודטשע דעם שענ־קערס „פּיוויאַרניע". פון פאַרנט זיינען געוואָרן אויסגעשטעלט שטולן. פאר די הינטערשטע רייען האָט מען אויסגעלעגט ברעטער אויף קעסטלעך. אויך די סצענע איז נאַטירלעך געווען פּראָוויזאָ־ריש פארסטריגעט. ארויפגעשטעלט א פּאָר ווענט־לעך — א שטייגער ווי מען מאַכט א סוכה — און מען האָט דערלאַנגט די „סחורה". אלץ איז געווען פרימיטיוו און כאַאָטיש: די סצענע האָט געסקריפּעט, די ברעטער האָבן „געוויינט" און די אַקטיאָרן האָבן אונטערגעפּאַנפּעט — ס'איז געווען אָן אמתע סימפּאָנישע דיסהאַרמאָניע... מערסטן טייל זיינען דאָס געווען רעווי־פּראָגראַ־מען דורכגעפלאָכטן מיט סאַטירע, הומאָר, גע־זאַנג און־וויץ. טייל מאָל אויך ביליקע מעלאָ־דראַמקען, וואו מ'האָט געגאָסן לעבלעך וואַסער. איז דער עפעקט, נאַטירלעך, ניט געווען קיין שטאַרקער.

די ערשטע פאָרשטעלונגען מיט אייגענע כוחות זיינען פאָרגעקומען אין 1917, אונטער דער רע־זשי פון טשעכאָנאָוועצער לערער לעווין, אין דער העברעאיש־יידישער שול אין פּיעקערס הויז אויף דייטשישער גאַס. כאָטש אלץ איז געווען נעבעכדיק, רוי, מיט א שוואַכן צוזאַמענשטעל, זיינען דאָס אָבער געווען די פאַרזייטע קערנדלעך פאר שפּעטערדיקער טעאַטראַלער טעטיקייט אין סעמיאַטיטש.

אין 19־1918 איז געשאַפן געוואָרן דער ער־שטער דראַמאַטישער קרייז ביי דער ציוניסטי־שער יוגנט־אָרגאַניזאַציע „פּרחי־ציון" אונטער דער רעזשי פון פסח זאַנענפעלד. די ערשטע פאָרשטעלונגען זיינען געווען „בר־כוכבא", „שבת־קודש" און אנדערע. אמת, עס האָט נאָך אויסגעזען גענוג אָרעם און בלאַס, אָבער עס האָבן זיך שוין געוויזן סימנים פון אָ מעגלעכן וואוקס.

דער טעאַטער־זאַל איז דעמאָלט שוין געווען אין משה מלאך'ס ציגעלניע. אין דעם „זאַל" האָבן געקענט אריין א צוויי הונדערט מענטשן. פאר א פאָרשטעלונג האָבן די אַקטיאָרן צוגעקלאַפּט מיט טשוועקעס ברעטער צו סלופּקעס, אין אזא פאָרעם, אז די ערשטע רייען זיינען געווען זייער נידעריק און וואָס ווייטער צום הינטער־גרונט זיינען די „בענק" געווען העכער און הע־כער. פונדעסטוועגן איז פארן עולם אויף די לעצ־טע „בענק" דאָך געווען שווערלעך צו זען אלע האַנדלונגען אויף דער סצענע. זיינען דאָך יידן חכמים, גיט מען זיך א עצה. איז מען געשטאַנען אויף די „בענק". האָט טאַקי אָפּט מאָל געטראָפן, אז אין מיטן דער פאָרשטעלונג — ט־ר־אַ־ך...

נאָך דער פאַרשטעלונג זיינען די „בענק" צע־נומען געוואָרן און די ציגעלניע איז צוריק גע־בליבן — ציגעלניע...

אַ דאַנק דעם טעאַטער־זאַל זיינען שוין גע־קומען ביי אונדז גאַסטראָלירן מער פּאָפּולערע אַרטיסטן מיט בעסערע רעפּערטואַרן.

אין 1919־20 איז אָרגאַניזירט געוואָרן אַ צווייטער דראַמאַטישער קרייז ביי דער יידישער פאָלקשול, וואָס איז געווען אונטערן איינפלוס פון „בונד". דער צוועק איז געווען פינאַנציעל צו העלפן דער עקזיסטענץ פון דער שול. אָבער סיי די פאָלקשול און סיי דער דראַמאַטישער קרייז האָבן עקזיסטירט אַ קורצע צייט, אַ צוויי יאָר בערך.

אַ ביסל שפּעטער איז געשאַפן געוואָרן דער אומפּאַרטייאישער דראַמאַטישער קרייז. כאָטש עס האָט געהייסן „אומפּאַרטייאיש", דאָך איז פאַר קיינעם ניט געווען קיין סוד, אַז דער דראַמאַטישער קרייז געפינט זיך אונטערן ציוניסטישן איינפלוס. פּשוט, ווייל אַכציק פּראָצענט מיטגלידער זיינען געווען ציוניסטן אָדער ציוניסטיש געשטימט.

דער רעזשיסאָר איז געווען יעקב טיקאָצקי, אַ באַגאַבטע אינטעלעקטועלע פּערזענלעכקייט, אַן אַקטיווער געזעלשאַפטלעכער טוער און וואָרטזאָגער אויף פיל געביטן. ער איז געווען דער אינספּיראַטאָר און רוח־החיים פון קרייז. אויסער רעזשיסאָר איז ער אויך געווען: דער אינסצעניזאַטאָר, דעקאָראַטאָר, גרימירער און אַרכיטעקטאָר פון אַלץ און אַלעמען.

אַ דאַנק זיין איניציאַטיוו און אָרגאַניזאַטאָרישע פעאיקייטן זיינען פאַרוואונדן פיל נעגאַטיווע אַספּעקטן. דער דראַמאַטישער קרייז האָט באַקומען הויט, בלוט און פלייש.

אַ וודאי איז דאָ אַן אונטערשייד צווישן בינע און לעבן. ס'איז דער חילוק צווישן אילוזיע און ווירקלעכקייט. אָבער אויב רעזשי האָט פאַר זיך די אויפגאַבע צו מאַכן דעם צוקוקער גלייבן דאָס אומגלייביקע און אים מיטרייסן מיטן טעמפּאָ פון דער אַקציע, איז די דאָזיקע אויפגאַבע גאַנץ אָפּט דורכגעפירט געוואָרן דורך יעקב טיקאָצקי מיט גרויס הצלחה.

דער פּרעסטיזש פון קרייז איז שטאַרק געשטיגן. מען האָט די שפּילערס אויפגענומען מיט וואַרעמקייט און האַרציקע פריינדלעכקייט פאַרן און נאָכן שפּילן. די ענטוזיאַסטישע אַפּלאָדיסמענטן האָבן שטאַרק דערמוטיקט די ווייטערדיקע טעאַטער־אַרבעט.

דער דראַמאַטישער קרייז האָט געשפּילט אַ וויכטיקע ראָלע אין סעמיאַטיטשער געזעלשאַפטלעכן לעבן.

שפּעטער איז געשאַפן געוואָרן אַ סטאַבילער טעאַטער־זאַל הינטערן בריק אין איינע פון די דאָרטיקע דריי גרויסע „קאַזאַרמעס", וואָס האָבן באַלאַנגט צו דער שטאָט־פאַרוואַלטונג. אויף אונדזער פאַרלאַנג האָט דער מאַגיסטראַט איינגעאָרדנט אַ טעאַטער־זאַל מיט אַ סצענע, באַקוועמע הינטער־קוליסן, אַ סופליאָרקע, אַ פּלאַץ פאַר דעקאָראַציעס וכדומה.

מיר האָבן געשפּילט ערנסטע און קלאַסישע פּיעסעס, שטענדיק מיט גרויס דערפאָלג. תחילת איז דער עולם באַשטאַנען פון בלויז אַ יונגערן עלעמענט. מיט דער צייט זיינען געקומען באַזוכערס פון פאַרשיידענעם עלטער.

מיר האָבן פאַרמאָגט טאַלאַנטירטע טעאַטראַלע כוחות. דער דראַמאַטישער קרייז האָט געקראָגן אַ נאָמען אין דער גאַנצער סביבה. מיר זיינען אַרויסגערופן געוואָרן אויף פאַרשטעלונגען אין די אַרומיקע שטעטלעך דראָגאַטשין, באָטקע, מילייטשיץ און אַנדערע.

געוויינלעך, האָט קיינער פון די „לוביטעלס" ניט באַקומען קיין באַלוינונג. דער פּראָפיט איז געגאַנגען פאַר געזעלשאַפטלעכע צוועקן, מערסטן טייל פאַר דער ביבליאָטעק, ווי אויך פאַר דער קראַנקן־קאַסע, גמילות־חסד א"א. מיר פלעגן נאָר אַראָפּנעמען אַ ביסל געלט אויף צו באַרייכערן די דעקאָראַציעס, פאַר פּיעסעס און גרים.

אין פאַרשיידענע צייטן זיינען דורכן דראַמאַטישן קרייז אויסגעפירט געוואָרן די ווייטערדיקע פּיעסעס: שלום עליכמס „טוביה דער מילכיקער", ש. אַנסקיס „דער דיבוק", גאָגאָלס „דער רעוויזאָר", י. א. זינגערס „יאָשע קאַלב", טאָמאַשעווסקיס „פּינטעלע ייד", לייוויקס „גולם", שלום אַשס „מאָטקע גנב", אברהם גאָלדפאַדענס „די צוויי קוני לעמעלס", שלום עליכמס „צוויי הונדערט טויזנט", אברהם גאָלדפאַדענס „די כישוף־מאַכערין", יעקב גאָרדינס „גאָט, מענטש און טייוול", לעאָניד אַנדרעיעווס „זיבן געהאַנגענע".

ווי אויך „ברידער לוריע", „מירעלע אפרת", „די שחיטה", „די רומענישע חתונה", „דער יידישער קעניג ליר", „צו שפעט", „דער קארגער", „יאָש־קע מוזיקאַנט" און נאָך אנדערע.

דער בית"רישער אַנסאַמבל האָט אויסגעפירט: „ציפקע פייער", רעזשיסירט דורך יהודה גרינ־הויז, א באַגאַבטער אַרטיסט פון ביאַליסטאָקער און וואַרשעווער טעאַטער, און „בר כוכבא", רע־זשיסירט דורך פסח זאַנענפעלד.

אזוי ווי סעמיאַטיטש האָט געקראָגן אַ גוטן נאָ־מען אין די ארטיסטישע קרייזן, פלעגן קומען צו אונדז אויף גאסטראָלן אַזעלכע פּאָפּולערע אַק־טיאָרן ווי יאָנאָס טורקאָוו, דיאַנא בלומענפעלד, מאַקס באָזשיק, דינה האלפערין, י. קיפּניס, זמרה זעליגפעלד, וועלוועלע גאָדיק, י. גרינהויז, באר־טשינסקי און פיל אנדערע.

זאָלן דאָ פאַרצייכנט ווערן די נעמען פון די אלע סעמיאַטיטשער יוגנטלעכע, וועלכע האָבן אין פאַרשיידענע צייטן אוועקגעגעבן צייט, ענער־גיע און געזונט, כדי צו שאַפן גוטע און קולטורע־לע פאַרשטעלונגען פאַר אונדזער פאַרשניטענער קהילה: מלכה פרץ — הי"ד; עניע טיקאַצקי — הי"ד; חיה צוקערמאַן — (?); פייגעלע שוס־טער — פאַראייניקטע שטאַטן; סאָניע פּלאָטני־קאָוו — מדינת ישראל; הודל גרוסקין — הי"ד; מאַשע קאַפּלאַן — הי"ד; מלכה טעניעוויצקי — הי"ד; קייליס (די לערערין) — ארגענטינע (?); גרינטשע ליפּלעווסקי — הי"ד; מאַניע מענע־בוים — (?); שמוקלער — הי"ד; גיטל קאַפּ־לאַן — הי"ד; רייזל וואולקער — ע"ה; יעקב טיקאַצקי — הי"ד; אברהם וואולקער — הי"ד; פסח זאַנענפעלד — הי"ד; יצחק גרינבערג — ארגענטינע; יהושע קמחי — פאר. שטאַטן; מענדעלע סאַפּירשטיין — אַרגענטינע; פסחקע (דער שניידער) — אַרגענטינע; אלתר פּאַר־בער — ע"ה; יאַנקל אורשעס (אלטעס) — סי־ביר (?); יאַנקל אורשעס (דער בלעכער) — הי"ד; מנחם פונדיק — ע"ה; חאַנטשיק קוסע־לעוויטש — פאר. שטאַטן; — י. קאַליעץ — פאר. שטאַטן; יצחק קאַפּלאַן — מדינת ישראל; אברהם באַש — הי"ד; שלמה רובינס — הי"ד; מנחם וויינשיינקער (גפני) — מדינת ישראל; יעקב מאנדעלבוים (שקדי) — מדינת ישראל; לאַליעק טיקאַצקי — מדינת ישראל; נטע פּי־רער — פאר. שטאַטן; שעפסל באַמבע — הי"ד; אברהם גאַרבער — הי"ד; פישל זינגער (סופ־ליאַר) — הי"ד; דוד קמחי — פאר. שטאַטן.

א באנקעט נאך א טעאטער־פאָרשטעלונג

איך בין ניט זיכער, נאַטירלעך, אז נאָך אזוי פיל יאָרן האָב איך ניט פארגעסן א ריי נעמען.

איך וואָלט דאָ געוואָלט זאָגן א פּאָר ווערטער וועגן א טייל פון אונדזערע שפּילער.

יעקב טיקאַצקי איז געווען אַן אמתער בינע־קינסטלער. ער פלעגט דורכפירן א ראָלע מיט אמתער קולטור. ער האָט אויך פאַרמאָגט אַ קלאָ־רע דיקציע. דערצו האָט ער באַזיצט די פּאַטענ־ציעלע אייגנשאַפט און היפּנאָטישע קראַפט פון מיטרייסן מיט זיך דעם עולם.

אינטערעסאַנט איז דער ווייטערדיקער פאַקט:

יאָנאס טורקאָוו מיט זיין אַנסאַמבל איז געקו־מען שטעלן א פּיעסע און איינער פון זיינע הויפּט־ראָליסטן איז קראַנק געוואָרן. אין גרויס פאַרצווייפלונג האָט טורקאָוו געבעטן טיקאַצקין אָפּרופן די פאַרשטעלונג. טיקאַצקי האָט אים גע־ענטפערט, אז היות אלץ איז שוין צוגעגרייט, די בילעטן אויספאַרקויפט, דאַרף מען ניט אָפּלעגן די פאַרשטעלונג — און ער האָט זיך אליין אָנ־געבאָטן צו שפּילן די ראָלע.

טורקאָוו האָט אָנגעקוקט טיקאַצקין שטאַרק איבערראַשט און מיט באַגייסטערונג אויסגע־שריען — „אויב אזוי? א שאָד די צייט. לאָמיר זיך שוין נעמען צו דער ארבעט. איך וועל מאַכן מיט אייך איינציקע רעפּעטיציעס און איינרעזשי־סירן די ראָלע".

אויף דעם האָט טיקאַצקי געענטפערט: „מיין באַדינג איז, אז רעזשיסירן וועל איך מיך אליין און שפּילן לויט מיין אייגענעם געשמאַק".

באין ברירה האָט טורקאָוו איינגעשטימט.

איך געדענק נאָך גענוי, ווען טיקאַצקי האָט געשלאָסן דעם ערשטן אַקט און אַראָפּ פון דער סצענע הינטער די קוליסן, ווי טורקאָוו האָט אים ענטוזיאַסטיש געדריקט די הענט, געקלאַפּט אין פּלייצע און אויסגערופן: „אויסגעצייכנט! אויס־געצייכנט! בעסער קען ניט זיין. איך האָב זיך פון אייך עפּעס געלערנט. אָבער פאר וואָס זיצט איר דאָ? קומט צו מיר קיין וואַרשע."

מלכה פּרץ, די „פּרימאַדאָנע", איז שטענדיק געווען די הויפּט־אַטראַקציע. זי איז געווען אַן עכטע אַקטריסע. האָט פאַרמאָגט אַ געבוירענעם טאַלאַנט פון ארויסברענגען פּלאַסטיש די ניואַנסן פון איר נשמה און די מאָטיוון פון אירע האַנד־לונגען, אין די סצענישע קרעאַציעס. זי פלעגט באַגייסטערן דעם עולם און אים האַלטן אין גרויס שפּאַנונג אין גאַנג פון דער אַקציע.

העניע טיקאַצקי האָט געשפּילט בלויז דע־מאָלט, ווען זי האָט געהאַט איר פּאַסיקע ראָלע. זי איז געווען פלינק און דרייסט אויף דער סצע־נע. פאַרמאָגט אַ ספּעציפישע פעאיקייט צו סצע־ניזירן אַטראַקציעס.

רייזל וואולקער איז געווען אויסגעצייכנט אין אירע הויפּטראָלעס. טאַלאַנטפול אין פולן באַ־גריף. א פעאיקע אַקטריסע מיט פיינע מאַניערן.

מיט א פיינעם דראַמאַטישן טאַלאַנט האָבן זיך שטענדיק אויסגעצייכנט אין זייערע כאַראַקטער־ראָלן: אברהם וואולקער, יהושע קמחי, יאַנקל אורשעס (אלטעס), חיה צוקערמאַן, קייליס (די לערערין), יצחק גרינבערג און מענדעלע סאָ־פּירשטיין.

צו די באַגאַבטע געהערן געוויס: פּסח׳קע, אלתר פארבער, סאָניע פלאַטניקאָוו, אברהם באַש, יצחק קאַפּלאַן, יעקב מאַנדעלבוים, מאַשע קאַפּ־לאַן, מענדל וויינשיינקער און גרינטשע ליפּלעוו־סקי. סאָניע פלאַטניקאָוו און מאַשע קאַפּלאַן זיי־נען אויך געווען באַחנט און אימפּאָנירנדיק אין די דיאַלאָגן. זייערע שטימען זיינען געווען דורכגע־זאַפּט מיט קאַלירפולע ניואַנסן. — ס׳איז ממש געווען א מחיה זיי צו הערן אין די סצענישע דיאַלאָגן.

פּסח זאַנענפעלד איז געווען דער לץ. געשפּילט מערסטן טייל קאָמישע ראָלעס און געמאַכט דעם עולם צו לאַכן. כאָטש טייל מאָל פלעגט ער שאַר־זשירן, אָבער אין אַלגעמיין איז ער געווען גוט. אָפּעריררט געשיקט, זיכער, דרייסט און פריי, און די צושויער האָבן פון אים אָנגעקוואָלן.

יאַנקל אורשעס (דער בלעכער) איז געווען אויסגעצייכנט אין זיינע קאָמי־כאַראַקטער ראָ־לעס. ער פלעגט ארויסברענגען די שפּאַסיקע ערנסטקייט מיט מאָס און קולטור.

קייליס איז געווען איינדרוקספול און עפעק־טיוו. זי האָט געהאַט די אייגנשאַפט פון קענען איבערלעבן איר ראָלע אויף דער סצענע.

אריה שפּיאַלטער

יידישע פּרנסות

פאַבריקאַציע

סעמיאַטיטש איז געווען א פאַבריקאַציע צענטער. אין דעם קוואַרטל פון אונטערן בריק זיינען געווען דריי גרויסע פאַבריקן, די גרעסטע — פון די ברידער מאַלינֹיאַק, א פאַבריק פון דיקטן מיט א גוטן נאָמען אין לאַנד און אין אויסלאַנד. הונדערטער ארבעטערס, ספּעציעל קריסטן, האָבן דאָרט געהאַט שיין פּרנסה. אין דער פאַבריק איז אויך געווען מיטבאַטייליקט די פאַמיליע סאַלאַט, און העשל סאַלאַט, אן אָנגעזעענער ציוניסטישער עסקן, איז געווען איינער פון אירע וויכטיקסטע דירעקטאָרן. אויך דער פאַבריק־פאַרוואַלטער פּלאַטניקאָוו איז געווען א ציוניסט. די דיקטן־פאַבריק האָט פאַרברויכט גרויסע קוואַנטומס האָלץ. אין סעזאָן פון פירן די קלעצער זיינען וואָכן לאַנג געגאַנגען עשאַלאָנען מיט פוּרישע וועגעלעך, וואו אויף די בלויזע אקסן פלעגט מען פירן די לאַנגע סקראַבאַניעס.

די צווייטע גוט באַקאַנטע פאַבריק איז געווען פון ר׳ אברהם הערש בעלקעס, וואו עס זיינען פּראָדוצירט געוואָרן פאַרשיידענע שוסטער־מאַטעריאַלן, קאָפּיטעס, פלעקלעך, גלאַזור, און אויסער דעם האָט ער געהאַט א באַזונדערע פאַבריק פון קאַכלעס. א ספּעציעלע ביוראָ פון דער פאַבריק האָט פון וואַרשע אויס אָנגעפירט מיטן פאַרשפּרייטן די סחורות איבערן גאַנצן לאַנד,

מאַלינֹיאַק־פאַבריק

געזאָרגט פאַר באַנייען די ארבעטס־מאַשינען, פאַר רוישטאָף צו דער ארבעט און אלע איבעריקע זאַכן. ר׳ אברהם הערש אליין, אַ ייד אין די יאָרן, האָט מיט דער הילף פון די זין און זיין איידעם הרב לוי בילעצקי אָנגעפירט מיט דער גרויסער אונטערנעמונג, און טאַקע מיט א פעסטער און תקיפותדיקער האַנט.

אין דערזעלביקער געגנט איז געווען די קאַכלפאַבריק פון די ברידער דייטש, צווישן זיי דער עלטערער ברודער חיים לייב, אַן אָנגעזעענער ציוניסטישער טוער, גרינדער פון דער „תרבות" שול „קדימה" און פון א סך פינאַנציעלע אינסטיטוציעס אין שטאָט.

אין דייטשס נייער פאַבריק, לאָקירט אין א צוויי־שטאָקיקער גרויסער געביידע, האָבן געאַרבעט כמעט די העלפט פון דער אַלגעמיינער צאָל יידישע ארבעטערס, קאַכלאַזשעס, ליימצוגרייטערס, ארבעטס־פירערס, ווי דוד „דער רבי", „נאַפּאָלעאָן" און אנדערע. אויךביים פּאַקן די פאַרטיקע קאַכלעס האָבן זיך יידן אויסגעצייכנט, ווי צום ביישפּיל: יאָסל ניעפּלאָטניק מיט די טעכטער. יידישע בעלי־עגלות פלעגן די איינגעפּאַקטע קאַכלעס פירן צו דער באַנסטאַציע, וואו זיי פלעגן פון דאָס ניי איבערגעפּאַקט ווערן פאַר עקספּאָרט.

אין צווייטן עק שטאָט, ביים ראָג דייטשע גאַס, זיינען געווען די פאַבריקן פון ר׳ פייוול ראַדזינסקי, א ייד א תלמיד־חכם און הויפּט־גבאי פון אַלטן בית־מדרש. זיין פאַבריק פון קאַכלעס האָט באַשעפטיקט ביי א הונדערט ארבעטערס. אין די לעצטע יאָרן האָט ער אויך געבויט א נייע פאַבריק אין דער זעלביקער אומגעגנט אונטער דער לייטונג פון די זין משה און בנימין. דאָרטן איז אויך געווען די פאַבריק פון משה מלאך מ׳ט די זין. משה איז געווען הויך, ברייט־ביינערדיק אין ארבעטזאַם און האָט אליין געקענט אויספירן אלע ארבעטן. אין שטאָט האָט מען גערעדט, אז משה מלאך איז ביכולת איינער אליין, אפילו אָן אינזשיניערן, אויפצובויען די פאַבריק. משה מלאך איז געווען דער יעניקער, וואָס האָט געבויט דעם גרויסן טעאַטער־זאַל, וואו אונדזערע אַרטיסטן־אַמאַטאָרן האָבן אויסגעפירט פאַרשיידענע פאָרשטעלונגען.

האַנטווערקער

די יידישע באפעלקערונג אין סעמיאַטיטש האָט געצויגן חיונה פון צענדליקער מלאכות, און ספּעציעל פון מלאכות פון „איבער דער שוועל", ווי שניידערס, שוסטערס, שטעפּערס, היטלמאכערס, פאַליוּוניקעס, זאָקן־מאַכערס און אנדערע. אָט די גרויסע צאָל בעלי־מלאכות האָט געארבעט און געשאַפן צום גרעסטן טייל פאַר דער פויערישער אומגעגנט. זייערע אויסאַרבעטונגען פלעגן אָנפילן געשעפטן און סטראַגאַנעס אין די וואָכנטלעכע ירידים, וואָס האָבן זיך געשטעלט אויפן סעמיאַטיטשער גרויסן מאַרקפּלאַץ. א געוויסער טייל פון זייערע סחורות איז אויך געווען פאַר דער קריסטלעכער באַפעלקערונג און שטאָט־באאמטע, לערערס, רייכע גוטבאַזיצערס, פּריצים, און אויך פאַר די באַדערפענישן פון דער יידישער באַפעלקערונג. אין פאַרשיידענע זייטיקע גאסן און געסלעך אין שטאָט האָבן ביז שפּעטע שעהן אין דער נאַכט געאַרבעט קאָוואַלעס, שמידנדיק ארבעטס־כלים פאַר פויערים. סטעלמאכערס האָבן געמאכט רעדער, אַקסן און צוזאַמענגעשטעלט וועגענער. רימערס האָבן גענייט געשפּאַנען פאַר פערד, וואָס זיינען אין יענער צייט געווען די קאָמוניקאַציעמיטלען, וואָס א דאנק זיי האָבן מיר זיך געקענט פארבונדן מיט דער ארומיקער וועלט. זיי האָבן אוועקגעפירט אונדזער פּראָדוקציע און געבראכט צופירן לעבנס־מיטל און אנדערע נייט׳קע סחורות פאר דער יידישער באפעלקערונג. צווישן די בעלי־עגלות איז שטענדיק בולט געווען דער גרויסער משה טשערניאַק. צווישן די רימערס — די שערשענאָווסקיס, מנחם מיטן זון, און יענקל, וועלכער פלעגט אויך אויסארבעטן די פעלן אויף לעדער, וואָס פלעגט דינען פאר כאָמאָטן און שלייענס פאר די שענסטע פריצישע פערד. אין זכות פון די דאָזיקע פערד־און־וועגעלעך זיינען אַנטשטאַנען נייע פּרנסות, ווי ארומפאָרן „איינקויפן" אויף די דערפער, האַנדל מיט קלאָקעס און חזיר־האָר, שמאַטעס, א״א.

צו די בעלי־מלאכות האָבן אויך געהערט די בעקערס, וועמען אלע האָבן אין ווינטער מקנא געווען — זיי האָבן געהאָט וואו זיך אָנצוואַרעמען. אין די גרויסע אייוועגס פלעגט מען באַקן

ברויט, חלות און זעמעלעך, ווי אויך אנדערע געבעקסן פאר דער יידישער און קריסטלעכער באַפעלקערונג (עס איז געווען נאָר איין גויאישער בעקער, יארעמעק). אויסער דעם פלעגט מען באַקן פארשיידענע געבעקסן ספּעציעל פאר יאַרידן און גויאישע חגאות. די בעקערס האָבן שטענדיק געהאַט פרנסה, און טייל פון זיי פלעגן זיך אָפּגעבן מיט כלל־ענינים, ווי, למשל, מענדל אבערקאָוויטש, שמאי יידל יאבלאָן, מאנעס, שכנא. דעם לעצטנס פּראָדוקציע, די גרויסע ,,זייגער ברויטן" מיט פליסניק, איז געווען גוט באַקאַנט ביי די איינוואוינערס פון אונטערן בריק. צווישן די בעקערס איז כדאי צו דערמאַנען איטשע יאסקעס, ראַזענטאַל, וואָס זיינע בייגל פלעגן מחיה נפשות זיין אין די לאנגע ווינטערנעכט.

אנדערע פרנסות

ניט ווייט פון ווינקל פון מארק און דייטשער גאַס, וואו ס'האָבן זיך קאָנצענטרירט די בעלי־עגלות, אויף די טרעפּלעך פון יאַקובאָווסקיס הויז, איז געווען דער פּלאַץ פון די טרעגערס. דאָ פלעגן זיי זיך אויסזעצן און אין די הייסע זומערדיקע מיטאָג־שעהן אפילו זיך אויסלייגן, מיט זאַק און שטריק, ווארטנדיק עפּעס אַראָפּצוטראָגן, איינצופּאַקן אָדער אזוי עפּעס א שליחות פון א גביר. דאָס איז געווען א גרופּע פון פעסטע יונגען. ספּעציעל זיינען בולט געווען צווישן זיי פסח און שלמהקע.

א וויכטיקע ראָלע האָבן געשפּילט די קצבים אין שטעטל. זיי פלעגן ארומפאָרן אין די ארומיקע דערפער איינקויפן קעלבלעך, בהמות, אָקסן. א ספּעציעלע גאַס איז געווען מיט יאַטקעס און האָט אפילו געטראָגן דעם נאָמען ,,יאַטקאָווסקא", אָבער פיל יאַטקעס זיינען געווען אויך אין אנדערע טיילן שטאָט. צווישן די קצבים זיינען געווען פארשיידענע ,,שטאַרקע", ווי אידל פסח קוץ, דער טריק. די פּאָפּולערסטע זיינען געווען די ברידער מאיר לייב און משה יצחק (,,ווייסע קעפּ").

עס זיינען געווען צייטן, ווען מען האָט פון סעמיאטיטש עקספּאָרטירט פלייש קיין ווארשע, און מיט דעם האָבן זיך באַשעפטיקט די פּירערס, די קיילעסעס און אנדערע.

עס זיינען געווען אין שטאָט אייניקע וואסערפירערס. ,,אמאָליקע" צייטן האָבן זיי געטראָגן מיט קראָמעסלעס, שפּעטער זיינען זיי געוואָרן ,,מאָדערנער" און פלעגן פירן פעסלעך וואסער אויף וועגעלעך. די סאַניטאַרע מאַכט האָט זיי פארפליכט אויפצושרייבן אויפן פעסל ,,וואָדא דאָ פּיציאַ", ,,וואָדאַ דאָ פּראַניאַ", און ניט איין מאָל האָבן זיי פארטוישט די ,,וואָדאַ" אויף ,,מאָדאַ".

כדאי אויך צו דערמאָנען די אָלעיאַרניקעס (איילהענדלערס) אין שטעטל, וועלכע פלעגן מאָלן לען און זשעפּאַק, ווארעמען און פּרעסן דעם אייל. מיט דעם אָפּפאַל, דעם מאַקוך, פלעגט מען באַגיסן דאָס עסן פון די בהמות. צווישן די פּאָפּולערע אָלעיאַרניקעס זיינען געווען די זינגערס, די שפּיאַלטערס און קאשניק. אויף די יאַרידן פלעגן פויערים פון די דערפער קומען אין די אָלעיאַרניעס מאָלן און פּרעסן, צאָלנדיק נוצגעלט פאר די מאַשינען.

די גרויסע מילן אין סעמיאטיטשער אומגעגנט זיינען מערסטן טייל געווען אין קריסטלעכע הענט. אין געוויסע צייטן זיינען יידן געווען שותפים, ווי צום ביישפּיל: די ווייסמאנס, קראַוויעץ אָדער שמעון קאפּעלושניק. די לעצטע יאָרן האָט זיך אין אומגעגנט געבויט א גרויסע מיל פון בעני לעוו.

א טייל יידן, וואָס האָבן געוואוינט אין די עקן שטאָט, האָבן זיך טיילווייז באַשעפטיקט מיט לאנדווירטשאפט, מיט האלטן קי אויף מילך, האָדעווען קאַטשקעס און גענדז, באארבעטן פעלדער, דינגען סעדער אין די דערפער און אין סעזאָן אַראָפּנעמען און פארקויפן די פּרוכט. צו די ארבעטן פלעגט מען מאָביליזירן אלע קינדערלעך פון דער משפּחה און אפילו קרובים און פריינד.

עס זיינען געווען נאָך א ריי פרנסות, ווי שינדל־מאַכעריי, מולעריי, בלעכעריי, און א ריי ספּעציפיש יידישע מלאכות, ווי זייגער מאַכעריי, פאָטאָגראַפיע.

אין סעמיאטיטש זיינען געווען א צען פריזירערס: שעפּסל באָמבע מיט די קינדער, אפרים קנעפּל, חיים באָמבע, שפּיאַלטער א"א. יעדער פון זיי האָט געהאַט זיין קרייז קליענטן, לויט ווי ער האָט זיך צוגעפּאַסט צו א געוויסער שיכט פון דער באַפעלקערונג. ספּעציעל האָט יעדער פון די

פריזירערס געלאַקערט אויף די הויכע רעגירונגס־באַאַמטע און נאַטשאַלסטווע.

מסחר

דער גרעסטער טייל פון דער יידישער באפעל־קערונג האָט געפונען פרנסה אין מסחר. עס זיי־נען געווען א ריי גרויסע וואלד־סוחרים, פּאַד־ריאַטשיקעס און תבואה־הענדלערס. צווישן די רייכע און טעטיקע סוחרים אין אונדזער צייט איז כדאי צו דערמאָנען קאַטלערן, ראובן מאַנ־טשער, יואלקע לעוו, נאָוויק. זיי האָבן געהאט פאר־בינדונגען מיט גרויסע פריצים און פאר זיי האָבן געאַרבעט צענדליקער קלענערע סוחרים׳לעך.

אין ראַטוש ווי אויך אין מארק זיינען געווען צענדליקער קראָמען פון שניט, ווי די לאשיצקיס, סירס, פרוי לאַנדינסקי; אייזנקראָמען פון איש, טעניעוויצקי און מאָטל אייזנקרעמער; שפּייז־געשעפטן פון האמערשלאג, נאָוויק; לעדערקראָ־מען, שענקען און רעסטאָראַנען פון חנה אברהם אליכעס, מאזור; צוקערניעס, ספּעציעל די צו־קערניע פון לעווין, וואָס איז געווען מאָדערן איינגעריכט; א האָטעל פון שלמהכען, פיל גאַ־לאַנטעריי־געשעפטן, ווי קאמחי, וויינשיינקער, קאַפּלאַן; סאָדע־פאבריקלעך, ספּעציעל פון מענדל קראמער, וואָס האָט אויפן הויף געהאט א גרויסן אייזקעלער, וואו די קצבים פלעגן האלטן דאָס פלייש. געווען דריי גרויסע אַפּטייקן פון כאמסקי, לאַנדאן און מינקעס. דער ברייטער מארק איז תמיד געווען פיל מיט פּרוכטן, גרינס און מארקזיצערינס, זומער ביי גרויסע בערג סחורה און ווינטער — ביי קלענערע קוישלעך, מיט פייערטעפּ.

אין סעמיאַטיטש איז אויך געווען א כלי־זמר קאַפּעלע מיט שעפסל מוזיקאַנט בראש ווי אַ פידלער, חיים מאָטיע מיטן פלייט און יאָסעלע מאַשקעס מיטן פויק, ווענען די קליינע זין פלעגן צוהעלפן. אויף יידישע שמחות האָבן די כלי־זמרים משמח געווען די מחותנים, חתן־כלה און אלע געסט, און ספּעציעל האָט שעפסל ארויס־געוויזן טאַלאַנט ביים באַזעצן די כלה: דאָס פי־דעלע פלעגט אויפּציטערן די הערצער און ארויסברענגען טרערן, ספּעציעל ווען דער בדחן פלעגט צוזינגען זיינע קאָמפּאָזיציעס.

עס איז אויך ווערט צו דערמאָנען דעם גאנצן שטאָב פון מלמדים, וועלכע האָבן דערצויגן דעם דור פון קליינוווייז אויף — מענדל דעסל, גוט־מאַן, טאַש, יענקל יאַשעכעס, וויינשיינקער, און דאָן א ריי לערערס פון די שולן, און ספּעציעל פון דער שול „קדימה" מיט י. קאַהוט בראש, און פון „תלמוד־תורה" מיט משה פונדיק.

און דאָן קומען די כלי־קודש, דיינים, שוחטים, שמשים און אונטער־שמשים פון די בתי־מדרשים, די שבת־יומטובדיקע יידן, וואָס זיינען געווען די טרעגערס פון רוח־ישראל.

סעמיאַטיטש איז געלעגן אין א געגנט, וואו עס האָבן זיך אָפּגעשפּילט די גרויסע דייטש־רוסישע און פויליש־רוסישע מלחמות. קוים האָט זיך אויפגעבויט א ניי לעבן און א נייע ווירטשאַפט — זיינען געקומען די מלחמות, כוואלעס מיליטער האָבן אַלץ פאַרפלייצט און צעשטערט און גע־צוואונגען די געבליבענע באפעלקערונג אָנצו־הייבן אַלץ פון דאָס ניי — ביז צו דעם טראַגישן סוף, ווען קיין נייער אָנהייב פאר די יידן איז שוין מער ניט געווען.

דוד קמחי

סעמיאַטיטשער כוליגאַנעס כאַפּן קלעפּ

נאָך דער ערשטער וועלט־מלחמה, ווי נאָר פוילן איז געוואָרן אומאָפּהענגיק, איז איינגע־שטעלט געוואָרן א האַלב־פאַשיסטישע אָדעדעונוג מיט אַנטיסעמיטישע טענדענצן. טעראָראַקטן קעגן יידן מיט קלענערע פּאָגראָמעלעך זענען גע־ווען טעגלעכע דערשיינונגען. עס איז נאָך פריש אין זכרון די טרויעריק־באַרימטע „פּאַזנאַנטשי־קעס", וואָס פלעגן אָפּן און ברוטאַל באַפאַלן יידן און מיט גרויס סאַדיזם געריסן בערד מיט מכות־רצח.

אין סעמיאטיטש איז אָבער געווען רואיק. ניט דערפאַר ווייל ביי אונדז האָבן אויסגעפעלט אַנטי־סעמיטישע כוליגאַנעס און פּאָגראָם־העצערס. פּאַרקערט, אַזעלכע שונאי־ישראל זענען געווען איבער גענוג. נאָר וואָס דען? די סיבה איז געווען א גאַנץ אנדערע. ווען די פּוילישע רעאַקציאָנערע כוחות האָבן אָנגעהויבן אונטערהעצן די יונגע באַיאַנעס צו טעראָריזירן און שלאָגן יידן, האָט זיך די יידישע יוגנט גלייך אָרגאַניזירט און דערלאַנגט אַזאַ קעגן־אַטאַקע, אז די „העלדן" האָבן פארלוירן — אויף א לאַנגער צייט — דעם חשק אַנצוגרייפן סעמיאַטיטשער יידן.

איז טאַקע געווען א ביטערער רחמנות אויף די שטעטלשע אַנטיסעמיטן... פון נאָנט און ווייט האָבן זיי געהערט, אז פּאָגראָמירן יידן איז אַ לייכטער ענין. ס'איז אַ פּאַרגעניגן און אַן איינזייטיקער קאַמף. מען ריזיקירט גאָרניט און מען מאַכט דערביי א לייכט פּאַרדינסטל, ווייל דרך־אגב צעראַבירט מען דאָך יידיש האָב און גוטס. און דאָ אַזאַ „אומגליק": ניט נאָר האָבן די סעמיאַטיטשער יידן געהאַט דעם עזות־פּנים פון זיך ניט לאָזן שלאָגן, נאָר האָבן נאָך אויך ארויסגעוויזן די „חוצפּה" פון געבן שטאַרקע קלעפּ צוריק. פאַר די שונאים איז דאָס ממש געווען אַ ביטערער פּיל אָראָפּצושלינגען. האָבן זיי געשטשירעט מיט די ציין און מיט פאַרביילטע פויסטן געוואַרט אויף א בעסערער געלעגנהייט.

אַט אזעלכע „צוויי געלעגנהייטן" האָבן זיך געמאַכט פאַר זיי.

סוף זומער 1928 זענען פּאָרגעקומען מיליטערישע מאַנעוורעס ארום סעמיאַטיטש. א טייל פּוילישע סאָלדאַטן זענען געווען אין די קאַזאַרמען פון הינטערן בריק. די שונאי־ישראל זענען געווען זיכער, אז ס'האָט געשלאָגן זייער שעה. אין אָוונט איז א גרופּע אָרגאַניזירטע און אונטערגעהעצטע כוליגאַנעס — מיטן כוח פון דריי סאָלדאַטן בראש — פּראָוואָצירנדיק אריינגעמאַרשירט אופן מארקפּלאַץ. כדי צו באקומען מער קוראַזש, איז מען פריער אריין אין קריגערס גוישן רעסטאָראַן צו מאַכן א כוסה. ארום צען אָוונט זענען זיי ארויס אויפן מאַרק מיט א גרויסן טומל און אויפגעבראַזטע געמיטער און גלייך באַפאַלן און געשלאָגן די שפּאַצירנדיקע יידן. דער מאַרק איז מאָמענטאַל געוואָרן אויסגעליידיקט. ווייל זיך קעגנשטעלן סאָלדאַטן מיט פּאָכערדיקע באַיאָנעטן איז ניט פון די לייכטע זאכן.

צום ערגסטן זענען צושלאָגן געוואָרן איינצעלנע פאַרליבטע פּאַרלעך. וואָס זענען געקומען פון א ווייטן שפּאַציר און ניט געהאַט קיין השגה פון דער גאַנצער סומאַטאָכע.

די יידישע אינטערווענץ אין דער אָרטיקער פּאָליציי האָט ניט געבראַכט קיין רעזולטאַטן. האָט מען באַשלאָסן זיך אליין צו פאַרטיידיקן. לשם זה איז אויף גיך גערופן געוואָרן א באַראַטונג פון צוואַנציק בחורים, דרייסטע, מוטיקע און פעאיקע צום ווידערשטאַנד. די דיסקוסיע האָט געטראָגן זייער א ערנסטן כאַראַקטער. פון איין זייט האָבן מיר באטראכט די מעגלעכקייט, אז אונדזער קעגנשטעלן זיך קען האָבן ווייט־גייענדיקע קאָנסעקווענצן מיט אַן וועוענטועלער, מיליטערישער אריינמישונג. מיר האָבן אויך גענומען אין באַטראַכט, אז אונדזער באַשלוס קען מעגלעך זיין אין קעגנזאַץ פון דעת־הקהל. פון דער צווייטער זייט זענען מיר אָבער געווען איבערצייגט, אז ביי אונדז אין שטעטל, מיט זיבעציק פּראָצענט יידן, טאָרן מיר אזעלכע זאכן ניט טאָלערירן. אויב מיר וועלן גלייך ניט רעאַגירן, זענען מיר אויסגעשטעלט צו ווייטערדיקע טעראָראַקטן. דאָס האָט איבערגעוואוגן אלע אנדערע מאָטיוון און מיר האָבן באשלאָסן צו שטעלן אַ ווידערשטאַנד. די אחריות צו אָרגאַניזירן עס האָט מען ארויפגעלעגט אויף מיר.

אונדזער גרופּע איז פארטיילט און צעשיקט געוואָרן אויף פיר פארשיידענע פּונקטן: איינע אין פונדיקס געסעלע, די צווייטע אין זשאַלטאָקס, די דריטע ביים ראָג פון משה מרדכי רובינס, די פערטע אין ברום, לעבן שלום היטלמאכער. די פּונקטן זענען באַזעצט געוואָרן אין שטילקייט מיט זייטיקע אומוועגן. די באַנדע כוליגאַנעס, וואָס זענען געווען פאַרזאַמלט ביים ראָג פון הויפּישער גאַס, איז געווען כמעט ווי ארומגערינגלט. אונדזערע גרופּעס האָבן געוואַרט אויפן באַשטימטן סיגנאַל.

עס איז געווען א שיינע, ליכטיקע, פולע לבנה־נאַכט מיט אַן אויסגעשטערנטן הימל. מיין גרופּע פון ברום, וואָס איז געווען פּונקט אַנטקעגן דער באַנדע, האָט געקענט אַלץ אָבסערווירן. מיר האָבן

געהערט די גראָבע סאַרקאַסטישע און פּראָוואָצירנדיקע אויסרופן אויפן יידישן אדרעס, ווי: „קומט ארויס, איר קרעציקע יידן, וועלן מיר אייך מיט די באַיאָנעטן אָפּרייניקן. קריכט ארויס פון די לעכער, ווייל אייער סוף איז סיי ווי נאָנט. מיר גיבן אייך א האַלבע שעה צייט, אויב ניט וועלן מיר אריין אין אייערע הייזער און אויפן אָרט אייך אויסקוילען".

פון דייטשישער גאַס איז אָנגעקומען א יידיש פּאָרל פון א שפּאציר. זיי זענען געגאַנגען מיטן טראָטואַר פון גדליה טאָקאַרסקי. די באַנדע איז שטיל און לאנגזאַם געגאנגען זיי אַנטקעגן. ניט ווייט פון פונדיקן זענען די „העלדן" באפאלן דעם בחור מיטן מיידל. ווי נאָר מיר האָבן דערהערט דאָס געשריי „ראַטעוועט! פּאָליציי!" האָט א לאנגער פייף דורכגעשניטן די לופט און קובאַ מאָנטשער מיט זיין גרופּע פון זשאָלטאָק געסל האָבן אָנגעהויבן לויפן אין דער ריכטונג צו דער באַנדע. די כוליגאַנעס, באמערקנדיק שאָטנס פון בלויז אייניקע יידן, האָבן זיך א לאָז געטאָן צו דער גרופּע מיטן געשריי: „א טויט די יידן, ביז איינעם!". דעמאָלט האָב איך געגעבן דריי קורצע פייפן. פון פארשיידענע זייטן האָבן אלע גרופּעס גענומען לויפן אין דער געהעריקער ריכטונג. די כוליגאַנעס, דערשראָקענע און צעטומלטע פון אונדזער איבעראַשנדיקן אָנפאל, זענען געבליבן שטיין דיסאָריענטירט, ניט וויסנדיק וואָס צו טאָן. דערווייל האָבן מיר אויף זיי אַ שאָט געטאָן א האָגל פון שטיינער און ציגל. מיר האָבן גלייך געהערט די געוויינען און געשרייען פון עטלעכע פארוואונדעטע ביי זיי, וועלכע זענען אַנטלאָפן צו דער הויפּישער גאָס. עס האָבן זיך אויך געהערט געשרייען פון אנדערע: „אַנטלויפט ניט! האָט קיין מורא ניט פאר די פארשיווע זשידיס!". די סאָלדאַטן, מיט אויסגעשטרעקטע באַיאָנעטן, וואָס האָבן געבלישטשעט אין שיין פון דער לבנה, האָבן הויך געשריען: „מיר וועלן דערשטעכן יעדער איינעם, וועלכער וועט וואָגן זיך צו דערנעענטערן צו אונדז". אָבער איידער וואָס־ווען האָבן מיר ווי א שטורעם, מיט יוגנטלעכן טעמפּ, זיך א וואָרף געטאָן אויף די באַיאָנעס און זיי צעשלאָגן, צעממיתט און צעבלוטיקט. אויף גיך האָבן זיי געכאַפּט די פיס און די הענט און זיך צעלאָפן, איבערלאָזנדיק זייערע באַיאָנעטן און די מיליטערישע היטלען. איין סאָלדאַט איז געלעגן אויף דער ערד מיט א צעשפּאָלטענעם קאָפּ באַגאָסן מיט בלוט. אַ פּופצן מינוט שפּעטער האָט ער זיך קוים אויפגעשטעלט און מיט וואַקלדיקע טריט אַוועק היינטערן בריק.

דעם קומענדיקן פרימאָרגן האָט אין שטעטל זיך געטומלט. די מיינונגען זענען געווען צעטיילט. טייל האָבן זיי געטאַדלט. די לעצטע האָבן זיך געשראָקן פאר נקמה־אַקטן.

מען האָט מיר איבערגעגעבן, אז זיגמאַנד זשירעס זוכט מיך. זיגמאַנד איז געווען א שגץ א גיבור, אויך א מערדער, אז אפילו גויים האָבן פאר אים געציטערט. ער האָט גערעדט א פּליסיקן יידיש, אפילו מיט העברעאיזמען. ער האָט קיין מאָל זיך ניט באטייליקט אין אַנטי־יידישע אַקציעס. איך האָב קיין מאָל ניט באַמערקט ביי אים קיין אנטיסעמיטישע נייגונגען. ווען ער האָט מיך געטראָפן, האָט ער מיך באגריסט מיט א ברייטן געלעכטער און זיך אָנגערופן: „איר האָט גוט געטאָן מיטן צעשלאָגן די כאַמוליעס. א מצוה אויף זיי, זאָלן זיי איינגעמען א מיתה משונה און זאָלן זיי טאַקע וויסן, די כאַמעס, אז אחינו בני ישראל קענען דערלאנגען צוריק". ער האָט מיר איבערגעגעבן, אז די סאָלדאַטן געפינען זיך ביי מאַרטשיניקן. איינער מיט א פארבאַנדאַזשירטן קאָפּ, א צווייטער מיט דריי אויסגעהאַקטע ציינער און צעשפּאָלטענע ליפּן. זיי טאָרן זיך ניט אומקערן צו זייער באַזע אָן די באַיאָנעטן און היטלען, ווייל ס׳דראָט זיי א גרויסע שטראָף. זיי האָבן אים געבעטן, אז ער זאָל זיין דער שליח צו מאכן א שלום. זיי זענען גרייט — זאָגט ער — צו שטעלן בראָנפן מיט צובייס. אַבי זיי זאָלן עס קריגן צוריק.

מיין ענטפער איז געווען, אז בראָנפן מיט צובייס לאָזן מיר איבער צו אים, צו זיגמאַנדן, נאָר מיר האָבן איין פארבאַדינג: זיי מוזן שווערן ביי יעזוסן, אז פון היינט און ווייטער וועלן זיי מער קיין מאָל ניט אָנגרייפן קיין יידן. אין קעגנפאַל איז זיין שליחות ארויסגעוואָרפן. זיגמאַנד האָט פארזיכערט, אז דאס וועט ער באשטימט דערלייזיקן, און מיר האָבן זיך פארשטענדיקט צו טרעפן אין א שעה ארום.

אין דער באשטימטער צייט האָבן מיר זיך געטראָפן אין קריגערס רעסטאָראַן. פון אונדזער

צד זענען געווען: קובאַ מאַנטשער, בערטשע קאַפּלאַן און דער שרייבער פון די שורות. פון „זיי" זענען געווען: די דריי סאָלדאַטן, יאַקו־באַווסקיס און מאַרטשיניעקס בנים און דער ניי־טראַלער זיגמאַנד זשירעס. דער טיש איז שוין געווען גרייט פון „כל טוב". די סאָלדאַטן האָבן אונדז פריינדלעך באַגריסט און זיך העפלעך אַנטשולדיקט. אָבער יאַקובאַווסקי מיט מאַרטשי־ניעקן זענען געשטאַנען מיט אַראָפּגעלאָזענע קעפּ און מיט פאַרחושכטע פּנימער... גלייך נאָך דער ערשטער כוסה האָבן זיי זיך איבערגעצלמט ביי יעזוסעס בילד און געשוואוירן ווי מיר האָבן פאַר־לאַנגט. מיר האָבן זיי צוריקגעגעבן די באַיאָנעטן מיט די היטלען. געמאַכט אויף גיך נאָך א כוסה, זיך אנטשולדיקט, וואָס מיר מוזן זיי לאָזן אליין צוליב א דרינגלעכן ענין... און זיך פריינדלעך צעשיידט.

דער עפעקט פון דער „לעקציע" איז געווען, אז די כוליגאַנישע געמיטער אין סעמיאַטיטש זענען געוואָרן אָפּגעקילט אויף עטלעכע יאָר.

די צווייטע פאַסירונג איז פאָרגעקומען אין 1931־32. פון שכנותדיקן דייטשלאַנד האָט דער נאַציזם זיך אריבערגעטראָגן אויך קיין פוילן. די פּאָליאַקן זענען שוין פריער געווען דורכגעפרעסן מיט אַנטיסעמיטיזם. דער וואונק איז געקומען פון די מאַסגיביקע פאַקטאָרן: „סוואָי דאָ סוואָ־גאָ". באָיקאָטירן יידן, ארויסשטויסן זיי פון אלע עקאָנאָמישע פּאָזיציעס. אין די קלענערע שטעט־לעך, וואו די שנאה צום יידן איז פריער געווען בעיקר מצד די שטאָטישע „מיעשטשאַניעס", דער „שלאַכטע" און קליינע פאַראָרעמטע האַנאַראָ־ווע פּריצימלעך, וואָס האָבן אין די יידן געזען גרויסע קאָנקורענטן, איז צוגעקומען אויך דאָס אויפגעהעצטע פּויערטום. אויף די מערק אין יריִדן פלעגן זיך באַווייזן אַגיטאַטאָרישע סטו־דענטן און האַלטן אַנטיסעמיטישע רעדעס. קאָר־טוז־בערעזער און פשיטיקער פּאָגראָם איז געווען דער סיגנאַל פאַר פּאָגראָמען און טעראָראַקטן. דאָס פּוילישע יודנטום איז געווען ווי אויף א וואולקאַן; געפילט, אז גרויסע צרות רוקן אָן. דאָך אין סעמיאַטיטש איז געווען רואיק.

דעם ערשטן טאָג פסח, ארום עלף א זייגער פרי, ווען דער עולם איז נאָך געווען אין די בתי־מדרשים, האָב איך שפּאַצירט מיט אריה שפּיאַל־טער (מיר האָבן געדאַוונט אין בית"רישן מנין, וואו מען האָט דאָס געמאַכט בקיצור). גייענדיק אויפן טראָטואַר ביי נחמן אַשן, האָבן מיר מיט א מאָל דערזען, ווי יידן לויפן און ווי א גרעסערע גרופּע בחורים ציען זיך צוריק צו דראָגאָטשינער גאַס. אָריענטירנדיק זיך גלייך אין דער לאַגע, בין איך מיט יונגטלעכן פלינקייט דורכגעלאָפן דעם טראָטואַר, דעם בערגל פון פלומפּ און א גע־שריי געטאָן: „קיינער אנטלויפט ניט, קומט מיט מיר!" מיר זענען אריין אין געסעלע צווישן לע־ווינס צוקערניע און שעפסל דעם שערער.

פאַרביילויפנדיק האָב איך באַמערקט, אז די באַנדע איז געווען אָנגעפירט פון צוויי פּרעמדע סטודענטן און יאַקובאַווסקיס זון. מען האָט מיך אינפאָרמירט, אז צוויי מאָל איז מען געווען אין „פּאָסטערונעק, נאָר דער פּאָליציייאישער ענטפער איז געווען פול מיט שפּאָט און חוזק.

„חברים! — האָב איך דאָן אויסגערופן — ס'איז צום ערשטן מאָל, אז ביי אונדז קומט פאָר אַן אָנפאַל אויף יידן אין מיטן העלן טאָג. מיר מוזן זיי איצט געבן אזא ‚לעקציע', וואָס זאָל פאַראַליזירן און אָפּטייטן זייער חשק אויף וויי־טערדיקע איבערפאַלן. ס'איז קענטיק, אז זיי זע־נען אָרגאַניזירט און גוט צוגעגרייט. מעגלעך, אז דאָס מאָל דאַרפן מיר ניט נאָר דערלאַנגן שטאַר־קע קלעפּ, נאָר מיר דאַרפן אויך זיין גרייט צו קענען נעמען קלעפּ. דעריבער איז געוואונטשן, אז ווער פון אייך ס'פילט זיך ניט גענוג שטאַרק, זאָל בעסער שטיין אין דער זייט".

פון דער גאַנצער גרופּע פון א צוואַנציק זענען אוועק צוויי בחורים מיט אַראָפּגעלאָזענע קעפּ.

איך האָב ווייטער געזאָגט:

„מיר מאַכן גלייך אַן אַטאַקע. איך בין זיכער, אז מיר וועלן זיי באַזיגן. אָבער געדענקט איין זאַך: נאָר פאָרויס. קיין איין טריט ניט אויף צו־ריק, מירן זיי צעשמעטערן".

איך האָב אויסגעקליבן צוויי פון די פלינקסטע לויפערס, און זיי פּשוט באַפוילן, אז זיי זענען פאַראַנטוואָרטלעך פאַר דעם הויכן סטודענט. ווען יענע וועלן אנטלויפן, מוזן זיי אים כאַפּן פאַר יעדער פּרייז און שלאָגן אָן רחמנות. פּונקט דאָס זעלביקע האָב איך אָנגעזאָגט אַנדערע צוויי פלינקע לויפערס וועגן דעם נידעריקן סטודענט. ווען אַלץ איז געווען גרייט און יעדער בחור

האָט געהאַט אין האַנט אַ קאַלט געווער, איז געקומען דער באפעל: נאַ־הוראַ!

ווי נאָר מיר זענען אַרויסגעלאָפן אויפן מאַרק, אַזוי האָט די באַנדע זיך געלאָזט אויף אונדז מיט ווילדע געשרייען: „אַ טויט די יידן!". מיר האָבן זיך אַ וואָרף געטאָן אויף זיי. ביידע מחנות זענען געוואָרן אויסגעמישט. די כוליגאַנעס האָבן טאַקע געשטעלט אַ שטאַרקן ווידערשטאַנד, אָבער אונדזערע בחורים מיט די שטעקנס, אייניקע מיט „אייזערנע הענטשקעס", האָבן געאַרבעט אויסגעצייכנט. נאָך עטלעכע מינוטן איז שוין געווען קלאָר, אַז דער נצחון איז אויף אונדזער זייט. ווי נאָר די באַנדע האָט דערפילט די שטאַרקע קלעפּ און נאָך בלוט דערצו, האָט מען גענומען מאַכן „ויברח". מיר האָבן זיי נאָכגעיאָגט. דער גרעסטער טייל פון זיי איז מיט מינצעכעס געסעלע אַריינגעלאָפן אין יאַקובאָווסקיס רעסטאָראַן דורך דער הינטערטיר. איין סטודענט איז געכאַפּט געוואָרן ביים טויער און מען האָט אים אַזוי צעשלאָגן, אַז די יאַקובאָווסקיס האָבן אים אַריינגעטראָגן צו זיי. דער צווייטער סטודענט איז געכאַפּט געוואָרן אין געסעלע, וואָס גייט פון הינטערן בריק אַרויס אויף דייטשישער גאַס. ער איז פשוט געווען צעמיתט, געבליבן ליגן באַוואוסטלאָז, אַ באַגאָסענער מיט בלוט.

אין דעם קעגנאַנגריף האָבן זיך ספּעציעל אויסגעצייכנט: הערש לייב סמאָליוק, בערטשע קאַפּלאַן, אַנשל אָרלאַנסקי, קובאַ מאַנטשער, יודל פּירער, דוד סאַלאָמאָן און גדליהו מאַזור.

נאָך אַ קורצער באַראַטונג, האָבן מיר באַשלאָסן צו „שפּאַצירן" אויף די טראָטואַרן צו צוויי־דריי מיט אָפּענע אויגן און וואַכזאַמקייט, כדי צו זיין גרייט פאַר עווענטועלע נייע כוליגאַנישע אָנפאַלן.

פאַרבייגייענדיק יאַקובאָווסקיס רעסטאָראַן, האָב איך אין פענצטער באַמערקט: קאָשינסקין, דעם נאַטשאַלניק פון די פייערלעשערס, און מיכאַל קאָכאַנסקין. ס'איז מיר גלייך קלאָר געוואָרן, ווער ס'זענען געשטאַנען הינטער די טעראָריסטישע אָנפאַלן.

איך האָב זיך אָפּגעשטעלט אויפן ראָג ביי מינצעכעס קראָם. דאָ האָב איך געזען, ווי פּאָליציסטן האָבן זיך ארויסגעלאָזן אויף די גאַסן און געזוכט פאַרדעכטיקע אין עפּעס. ס'האָט זיך ארויסגעוויזן, אַז גוים זענען געקומען צו דער פּאָליציי און געמאָלדן, אַז מען שלאָגט פּאָליאַקן, דאָס מאָל זענען שוין די פּאָליציאַנטן געווען א סך פלינקער ווי דעמאָלט, ווען מען האָט געמאָלדן, אז מען שלאָגט יידן. איין פּאָליציאַנט איז געבליבן שטיין ביי יאַקובאָווסקיס רעסטאָראַן, אַריינגעקוקט אין דער גלעזערנער טיר און געדרייט מיט זיין קאָפּ צו מיר און צום טיר הין און צוריק, אַזוי עטלעכע מאָל. איך האָב זיך פלינק אויסגעדרייט און געזען, אז דורכן פענצטער האָט מען אָנגעוויזן אויף מיר. דער פּאָליציאַנט איז לאַנגזאַם צוגעקומען צו מיר און אין זייער אַ העפלעכן, אומדרייסטן טאָן מיך געפרעגט, צו דער „פּאַן האָט אָנטייל גענעמען אין געשלעג". ווען מיין ענטפער איז געווען „יאָ", האָט ער מיך געבעטן מיטגיין מיט אים אין פּאָליציי־צירקל.

גייענדיק אויף פּונדיקס טראָטואַר, זענען צוגעקומען גדליהו מאַזור מיט אַנשל אָרלאַנסקין און מיך געפרעגט: „אפשר זאָלן מיר „מכבד" זיין דעם פּאָליציאַנט און ביי דער געלעגנהייט וועסטו פאַרשווינדן?" — איך האָב זיי געענטפערט מיט אַ קאַטעגאָרישן „ניין" און באַמערקט, אַז מיט פּאָליציי זאָלן זיי זיך קיין מאָל פאַרמעסטן, סיידן יידיש לעבן איז אין געפאַר.

אין די לעצטע עטלעכע יאָר פון מיין ניט זיין אין סעמיאַטיטש זענען פאָרגעקומען ענדערונגען אין דער פּאָליציי: א נייער קאָמענדאַנט, און אייניקע נייע פּאָליציאַנטן, וואָס האָבן מיך ניט געקענט. ווען מיר זענען אריינגעקומען אין פּאָליציי־הויז, האָט דער פּאָליציאַנט ראַפּאָרטירט, אז ער האָט „געכאַפּט" דעם אָנפירער פון אָנפאַל. דער נייער קאָמענדאַנט איז געווען פון מיטלנידעריקן וואוקס מיט א גרויסן קאָפּ. געהאַט אַן אויסגעפילטע קיילעכדיקע צורה און אַ הויטאָפּגעשיילטע נאָז. זיין אונטערשטע אַרויסגערוקטע ליפּ איז געווען דיק און זיינע ארויסגעשטעלטע קעלבערנע אויגן האָבן קעקוקט ביסטרע.

ער האָט זיך האַסטיק אויפגעשטעלט, נייגעריק און בייז מיך באַטראַכט און געפרעגט: „פון וואַנען איז דער ,פּאַן' געקומען?". „פון וואַרשע" — איז געווען מיין ענטפער. דער קאָמענדאַנט האָט אַ זעץ געטאָן מיטן פויסט אויפן טיש און סאַרקאַסטיש אויסגעשריען: „אַ־ז־ו־י! הייסט דאָס, אַז אַזש פון וואַרשע האָבן די יידעלעך דיך געשיקט צו שלאָגן אונדזערע פּאָליקן? האַ?". איך

האָב בלויז געגעבן אַ לייכטן שמייכל און גאָרניט געענטפערט. ער האָט נאָך אַ מאָל אַ זעץ געטאָן אין טיש: „האַ, האַ, קענסט שוין ניט רעדן, האָסט זיך דערשראָקן, אַזוי זענט איר אַלע שמוציקע יידעלעך. איך וועל אייך שוין אָנלערנען". כאָטש דאָס בלוט אין מיר האָט געקאָכט, האָב איך זיך באַהערשט און געלאָזן אים געענטפערט: „הער קאָמענדאַנט, זיי ווייסן אַז קיינער האָט מיך ניט געשיקט און אויב דו דענקסט, אַז איך בין איבערגעשראָקן, מאַכסטו א טעות. אלע ווייסן, אז יידן באַפאַלן ניט קיינעם. אין דעם פאַל האָבן מיר בלויז צוריקגעשלאָגן און פאַרטיידיקט זיך קעגן אָנפאַלערס".

„גענוג, שווייג!" — האָט דער קאָמענדאַנט ווילד געשריען, טופּענדיק מיט די פיס און זעצנדיק מיט די פויסטן. זיין קאָרק איז געוואָרן רויט ווי אַ בוראַק. זיין פּנים האָט געפלאַמט ווי פייער. די אַרויסגעשטאַרצטע אויגן זענען פאַרלאָפן מיט רויטקייט. „איר קרעציקע יידן — האָט ער געליאַרמעט — באַנוצן זיך מיט ליגנערישע און נידערטרעכטיקע תירוצים, אָבער איך וועל אייך אָנלערנען. איך וועל אייך פאַרשיקן אין די טורמעס, אין קאַרטוז־בערעזע, וואו איר וועט פאַרפוילט ווערן און פגרן ווי פאַרשיווע הינט".

איך האָב דערפילט אַ הייסקייט איבערן גאַנצן קערפּער. זיך מער ניט געקענט קאָנטראָלירן, און אַרויס פון די כלים און מיט אַ פיל שטאַרקערער שטים האַרמאַטעוועט: „זיי ווייסן, קאָמענדאַנט, אז מיר יידן האָבן פאַר אַזעלכע ווי דו קיין מורא ניט. דו ווייסט גאַנץ גוט, אז פאַר דיר איז געווען אַ קאָמענדאַנט אַ גרעסערע שישקע ווי דו, מיט ברייטערע פלייצעס, דער „פּאָזנאַנטשיק", און מיר יידן האָבן אים פון דאַנען באַזייטיקט. פּונקט דאָס זעלבעקע וועלן מיר טאָן מיט דיר. פאַרוואָס האָסטו קיין הילף ניט געשיקט, ווען יידן זענען צוויי מאָל געקומען בעטן? צי מיינסטו, אז מירן דאָס פאַרשווייגן?"

דער קאָמענדאַנט איז געוואָרן היסטעריש ווילד, געלאָפן הין און צוריק איבערן צימער, געשאָלטן יידן מיט פאַרשיידענע קללות אין דער מיאוסטער שפּראַך.

איך ווייס ניט, ווי אַזוי דער אינצידענט וואָלט זיך געענדיקט. נאָר ס'איז געשען פּונקט ווי אין אַ טעאַטער־שפּיל. די טיר האָט זיך האַסטיק געעפנט און ס'איז אַריינגעקומען דער דעטעקטיוו. ווי נאָר ער האָט מיך דערזען, האָט ער אויסגעשטרעקט די האַנט, מיר געגעבן אַ ברייטן שלום־עליכם, און היימיש, מיט אַ פריינדלעכן שמייכל, זיך אָנגערופן: „יאַק שיעמאַש, פּאַניע דאַווידזשע?"

איך האָב געמיינט אַז דער קאָמענדאַנט וועט איינגעמען אַ פּאַפּלעקציע. זיינע אויגן האָבן גיך געפינטלט. דער נאַרישער פּנים האָט אויסגעזען אידיאָטיש. ער האָט געוואָרפן זיינע בליקן פון דעטעקטיוו צו מיר און פון מיר צו אים. ער האָט זיך געריבן דעם שטערן און אריינגערופן דעם דעטעקטיוו אין צווייטן צימער.

נאָך אייניקע מינוטן זענען זיי צוריק אריינגעקומען. דער קאָמענדאַנט האָט שוין באַקומען אַן אַנדערע צורה. ער האָט זיך שווער געזעצט אויפן שטול, מיך צוגערופן, מיך באַטראַכט, ווי ער וואָלט מיך געזען צום ערשטן מאָל, און זיך אָנגערופן: „הייסט דאָס, אז דו ביסט קמחיס אַ זון?" — „יאָ" — האָב איך געענטפערט. — „טאַ פאַר וואָס האָסטו מיר געזאָגט אז דו ביסט פון וואַרשע?" — האָט ער געפרעגט. אויף דעם האָב איך אים געענטפערט: „אויף דיין פראַגע, פון וואַנען איך בין געקומען, איז מיין ענטפער געווען פון וואַרשע, און דאָס איז ריכטיק". — ער האָט געטראַכט א ווײלע און זיך אָנגערופן: „דו ווייסט, אַז לויטן געזעץ מוז איך שרייבן אַ פּראָטאָקאָל". — „אויב דער קאָמענדאַנט מוז שרייבן אַ פּראָטאָקאָל — האָב איך געענטפערט — קען איך אים ניט אָפּהאַלטן, איך וויל נאָר באַמערקן, אַז געזעץ און לאָגיק דעקן זיך ניט שטענדיק. דעריבער איז מיין מיינונג, אַז מען זאָל אין גאַנצן ניט שרייבן קיין פּראָטאָקאָל". ער האָט זיך געדרייט אויפן שטול, געמורמלט עפּעס צו זיך אַליין, ניט קענענדיק דעצידירן וואָס צו טאָן.

אין שטעטל האָט מען זיך גלייך דערוואוסט וועגן דעם געשעעניש. עס איז באַלד אַוועק אַ דעלעגאַציע צום קאָמענדאַנט. זי איז אָנגעקומען אין מיטן פון אונדזער שמועס. נאָכן דורכריידן זיך מיטן קאָמענדאַנט וועגן גאַנצן ענין, האָט ער מסכים געווען צו פאַרשווייגן די גאַנצע זאַך...

געשטאלטן

א״ש

משה וויניאר

א לידער־העפט א. נ. „מחרוזת״, געדרוקט אין ווארשע אין 1934, ווי אויך איינצעלנע לידער פארעפנטלעכט אין „דבר״ און „החלוץ״ — איז אונדז פארבליבן פון יונגען סעמיאַטיטשער פּאָעט משה וויניאַר.

ענדיקנדיק די תרבות־שול „קדימה״, האָט משה וויניאַר ממשיך געווען זיין לערנען אין ווארשעווער לערער־סעמינאַר. אין צווישנצייט איז ער קראנק געוואָרן אויף א לונגען־אַנטציג־דונג און געווען געצוואונגען איבערצורייסן זיי־נע לימודים און צוריק־קומען קיין סעמיאַטיטש. ער פלעגט ארומשפּאַצירן איינזאם אין בלויע פרימאָרגנס אָדער שוואַרץ־פינצטערע נעכט, אויפצונעמען די שטאַרקע נאטור־בילדער און זיי צונויפגיסן מיט זיינע פּאָעטישע דיכטונגען.

משפחה און פריינד האָבן אים ניט פארשטאַ־נען. צוליב א קאָנפליקט מיט די עלטערן האָט ער זיך אריבערגעצויגן צו זיין באָבען, אין ווינקל פון מארק אין דראָהיטשינער גאס. איינזאם איז ער געזעסן ביים שרייבטיש, נעבן פענצטער, וואָס האָט ארויסגעקיקט אויף דער אלטער וואנט פון „חיי־אדם״ בית־המדרש און צום קליינעם גאָרטנדל מיט די האַלב־פאַרוועלקטע בלומען.

ביים אויסברוך פון קריג איז ער באפרייט גע־וואָרן פון מיליטער־דינסט צוליב געזונטהייטס־טעמים, און אין דער סאָוויעטישער אָקופּאציע איז ער געוואָרן א שטאַטישער בעאַמטער. אָבער די גאנצע פרייע צייט האָט ער געווידמעט זיין דיכטונג. וועלכע איז,ליידער, אוועקגעקומען מיט אים צוזאמען אין דער ליקווידאַציע פון געטאָ.

פון זיין גרויסן גייסטיקן אוצר זיינען פאַר־בליבן נאָר איינצעלנע לידער.

משה וויניאַר

מיין מאמעס בלוט שרייט

מיין מאַמעס בלוט שרייט אויס צו מיר
פון דיינע פרומע בליקן,
אַ בלוילעך, איידל אָדערל פליסט אומעטיק
און באַנג,
נאָ, שטעגעלע, פאריתומט, טריי בין איך
צו דיר געקומען —
נאָך שבת־ליכט, נאָך שלאָף־מיין־קינד,
נאָך מאַמעשאַפטס־געטראַנק.

★

איך זע אויף דיר אַ טרערן־טוי — ווי שטיל,
ווי שטיל ער ציטערט —
גייט אויף דאָס האַרץ און ווייסט קיין ברעג
פון בענקעניש און גליק.
די צניעותקייט די רויטלעכע, אין שמייכלען
פון בנות־ליטע
פאַרצוקט מיין ערשטע זוכעניש אין לעצטן
אויגנבליק...

★

נאָר כ׳ווייס נישט ווען דערשלאָגן וועט
מיין טרוים צו דיינע טירן,
ווייל ליבע־זאַנג כל־נדרי׳ט שוין אין מורא
פאַרן שניט;
דעריבער טוט מיין מאַמעס בלוט אַ ברי מיר
איצט אין פנים —
דעריבער איז פארשעמט אַזוי מיין
ערשטגעזונגען ליד...

(„דאס וואָרט״, נומ. 102, וואַרשע, 23 אפּריל 1937).

ר׳ פייוול ראדזינסקי

צוויי ברידער זיינען זיי געווען אין סעמיאַטיטש: ר׳ פייוול און ר׳ שכנא, ביידע דערצויגן ביי אפּאָטער אַן אָרעמאַן, א מלמד אין סעמיאַטיטש, ר׳ משה ראדזינסקי. דער פאָטער האָט זיי ניט געקענט געבן מערער ווי ער האָט פארמאָגט: תורה און א סך לומדות. זיינען טאַקע די ברידער געווען די גרעסטע לערנערס אין שטאָט. פון הימל האָט מען אָבער איין ברודער, ר׳ שכנאן, שטאַרק באַוואָלט: ער איז געבליבן די גאנצע יאָרן א ייד אַן אָרעמאַן, א בעקער, דערצו נאָך א שטאַרקער קאַליקע. דערפאַר האָט ר׳ פייוול געקראָגן פון הימל אַלץ וואָס מען דאַרף: געווען רייך, קלוג און עצה־געבער פאַר דער גאַנצער שטאָט. עס איז ניט געווען קיין איין מענטש אין סעמיאַטיטש, וואָס זאָל זיך ביי א שווערן ענין ניט גיין שואל־עצה זיין מיט ר׳ פייוולען, און וואָס ער האָט געזאָגט, דאָס האָט מען געטאָן.

דערצו איז ר׳ פייוול געווען דער גרעסטער נדבן אין שטאָט, דערפאַר אַז מען פלעגט גיין זאַמלען געלט אויף עפּעס, האָט מען אָנגעהויבן פון ר׳ פייוולען, כדי צו מאַכן א גוטן אָנהייב. ר׳ פייוול האָט ניט געמאַכט קיין חילוק פאַר וועלכן צוועק מען גיט די נדבה — פאַר ציוניזם, בונדיזם, א ביבליאָטעק אין שטאָט אָדער מקוה — אַלץ איינס, די האַנט איז געווען אָפן. דערביי דאַרף מען באַמערקן, אַז אין סעמיאַטיטש זיינען רייכערע מענטשן ווי ר׳ פייוול, אָבער צו זיין אָפענער האַנט האָט זיך קיינער ניט געקענט גלייכן.

ער האָט זיך אויך ניט גרויס געהאַלטן. אין שול קיין מאָל ניט געזעסן אין „מזרח", אויך ניט באַקומען קיין פעטע עליות. דער שמש האָט שוין געוואוסט, אַז ר׳ פייוולען דאַרף מען ניט חנפנען מיט די אַלע זאַכן. אויך אין גאַס האָט ער ניט אויסגענוצט זיין שטעלונג, נאָר פלעגט מיט יעדערן זיך אינטערעסירן און אויספרעגן אויף דער גאַנצער משפחה.

ער האָט אויך געדענקט וועגן א״י. אין 1934 האָט ער געשיקט זיין זון איינקויפן א נחלה אין לאַנד און אויך אַריינגעלעגט א שפּאַרע סומע געלט אין רעננה.

מען מוז נאָך זאָגן א פּאָר ווערטער אויך וועגן זיין אָרעמען ברודער, הגם וואָס קען מען שרייבן וועגן אַן אָרעמאַן? גאָרניט מיט גאָרניט. „עני חשוב כמת". אָבער אַלע פלעגן זיך וואונדערן, וואָס דער אָרעמער ברודער האָט קיין מאָל גאָר־ניט פאַרלאַנגט פון זיין רייכן ברודער. ר׳ שכנא האָט קיין מאָל ניט געוואָלט נהנה זיין פון ברו־דערס עשירות. חוץ ווען מען האָט געדאַרפט פאַר אַן אָרעמאַן אָדער קראַנקן אין דער משפחה. מיט דעם פלעגט זיך שוין ר׳ שכנא שטענדיק פאַרנע־מען און גיין צו ר׳ פייוולען נאָך הילף.

ר׳ מאיר אביגדור ראפאלאָווסקי

געוויס געדענקען נאָך אַלע סעמיאַטיטשער דעם גביר און נדבן ר׳ מאיר אביגדור ראפאלאָוו־סקי. ער איז געווען דער גרעסטער גביר און גרויסער נדבן אין שטאָט. אַליין א ייד א למדן, האָט ער אוועקגעגעבן ביי זיך אין הויז איניקע צימערן אויף א בית־מדרש צו דאַווענען און דאָרטן אויך געגרינדעט די חברה ש״ס, וואו אַלע סעמיאַטיטשער לומדים פלעגן זיך צונויפקומען און לערנען אַלע טאָג נאָך מנחה. דאָרט ביים לערנען האָט געשפּריצט מיט פייער, מיט שפּי־ציקע סברות און פלפולים פון אַזעלכע לומדים ווי ר׳ אברהם שמעריל שווארצבערג, ר׳ משה סאַנדער, ר׳ נחום יאבלאָן, ר׳ לייבל קאַשניק, ר׳ יואל לעוו, ר׳ משה מרדכי רובינס און ר׳ נחום זינגער.

ביי ר׳ מאיר אביגדורן אין קיך האָבן זיך שטענדיק געקאָכט גרויסע טעפּ מיט עסן פאַר אָרעמעלייט. ווען א פרעמדער אָרעמאַן איז גע־קומען אין שטאָט, פלעגט ער זיך גלייך לאָזן צו ר׳ מאיר אביגדורן און דאָרט אין קיך גוט אָפּ־עסן און אויך קריגן א שיינע נדבה, לויטן הדרת־פּנים פון אורח. עס זיינען געווען אויך אַזוינע שיינע יידן, וואָס פלעגן קריגן א האַלבן אָדער גאַנצן רובל. שיינע יידן הייסן אַזעלכע, וואָס קענען גוט לערנען און זאָגן ר׳ מאיר אביגדורן א שיינעם טייטש אין א פּסוק.

סעמיאַטיטשער שטאָטראַט

סעמיאַטיטשער שטאָטראַט איז פון לאַנגע יאָרן געווען אַ נעסט פון אַנטיסעמיטיזם. זיינע מיט־גלידער זיינען געווען 12 קריסטן און 2 יידן, כאָטש די יידישע באַפעלקערונג האָט אויסגע־מאַכט 70% פון שטעטל. די וואַלן זיינען שוין

אזוי געמאכט געוואָרן, אז מער ווי 2 יידן האָבן ניט געקענט זיין אין מאגיסטראט. די צוויי ראט־געבערס זיינען געווען: ר׳ פייוול ראדזינסקי, דער רייכער קאַכלעס־פאבריקאַנט, און דער אָרע־מער חסידישער קרעמער ר׳ איצע בראָנראָט, אָדער ווי מען פלעגט אים רופן — איצע דער הינקעדיקער.

די קריסטן פלעגן כמעט אויף יעדער זיצונג האלטן אנטיסעמיטישע רעדעס און אויסלאַכן דאָס ביסל יידן. זיי פלעגן אָפן זאָגן, אז עס איז שוין צייט, אז די יידן זאָלן זיך אָפּטראָגן קיין פּאַלעס־טינע. א געפערלעכער שונא פון די יידן איז גע־ווען דער סעקרעטאַר פון שטאַטראט פיאלקאָוו־סקי, הגם ער האָט ליב געהאט יידישע פיש מיט בראָנפן און א גמילת־חסד אויף ניט אָפּצוגעבן.

אזוי ווייט דאָס געהאלטן שוין אין 1933. ר׳ פייוול ראדזינסקי האָט פשוט אויסגעמיטן צו קומען אין מאגיסטראט. ער פלעגט קומען אהין ניט מער ווי איין מאָל אין 6 מאָנאָטן. ער פלעגט זאָגן: שפייען אין פנים, זאָלן זיי קומען צו מיר. וואָס וועל איך פועלן, אז איך וועל גיין צו זיי? נאָר הערן חרפות און בושות. אָבער דער טייערער חסידישער ייד ר׳ איצע פלעגט גיין צו יע־דער זיצונג. איך האָב אים א מאָל געפרעגט: צו וואָס טויג דאָס אייך? פלעגט ער מיר זאָגן, אז עס איז בעסער פון גאָרניט. אָט וועל איך אייך ווייזן א פאַקט, זאָגט ער, פון היינטיקן טאָג. מען האָט געמאכט א פּראָטאָקאָל אַן אָרעמער אלמנה, וואס האנדלט מיט אייער אין גאס. מען האָט אויך צוגענומען ביי איר די אייער. בין איך אַוועק צום קאָמענדאנט און אלץ אָפּגעשריען. צוליב דעם אליין, האָט געטענהט ר׳ איצע, איז כדאי צו זיצן נאָך אַ יאָר אין מאַגיסטראַט און צונעמען אלע בזיונות פון די קריסטן.

סעמיאטיטשער כלי־זמרים

סעמיאטיטש האָט געהאט אן אייגענע קאַפּע־ליע כלי־זמרים און אויך א בדחן. דערפאַר איז די גאנצע פּראָווינץ געווען אונטערגעוואָרפן צו סעמיאטיטש. עס האָט ניט געקענט זיין קיין בעל־בתישע חתונה אָן דער קאַפּעליע. אָן דער קאַפּע־ליע האָט שוין די חתונה געהייסן א צווייט־ראַנ־גיקע און דאָס האָט פארקלענערט די חשיבות פון די מחותנים און פון דער חתונה. היות די מחו־תנים פלעגן ס׳רוב זיך פארבאָרגן אויף התונה, האָט מען שוין געבאָרגט אויך אויף די כלי־זמר.

דער הויפּט פון די כלי־זמר איז געווען שעפּסל דער פריזירער, א הויכער, זייער שיינער מאַנס־פּארשוין, מיט א פּאָר שווארצע פארדרייטע וואָנ־צעס ווי א פוילישער פריץ. ער האָט געהאט צוויי פרנסות, אָבער ער איז געווען א גאנץ שיינער אָרעמאן. אויך די איבעריקע כלי־זמר פון דער קאַפּעליע האָבן געהאט א צווייטע פרנסה און אויך זיי זיינען געווען גרויסע אָרעמעלייט.

די קאַפּעליע האָט אויף א חתונה געשפּילט א גרויסע ראָלע. דער ערשטער אויפשפּיל איז געווען גלייך קומענדיק אין שטעטל. אין מיטן טאָג, פאר דער חתונה, האָט מען אָפּגעשפּילט אַ פאָרשפּיל, וואָס האָט געהייסן „די שטיק". אויף א בעל־בתישער חתונה פלעגט געוויינטלעך גיין דאָס גאנצע שטעטל, מיט די פרויען און קינדער, און אפילו קריסטן פלעגן שטיין הינטער די פענצטערס. קיין זאָלן צו דינגען זיינען ניט גע־ווען, אָבער ביי די מער פארמעגלעכע איינוואוי־נערס זיינען געווען גרויסע צימערן, וואו מען פלעגט דורכפירן די חתונות. די גבירים פלעגן געבן זייערע צימערן אויף חתונות.

אַנשל דער בדחן איז געווען א גרויסער ספּע־ציאליסט צו באזעצן די כלה און דווקא אויף לשון־קודש. א שרעק פלעגט אָנפאלן אויף די ווייבער, ווען אנשל האָט אָנגעהויבן סטראַשען דער כלה. הגם די ווייבער האָבן ניט פארשטאַנען קיין לשון־קודש, דאָך האָבן זיי שוין געוואוסט, אז דאָס רעדט זיך וועגן די שרעקלעכע דריי זאכן... הגם אנשל בדחן אליין איז געווען א גאנץ פּראָסטער ייד, דאָך האָט ער זיך שוין פון יאָרן לאנג איינגעחזרט א סך פסוקים און אויך שטיק־לעך פון דער גמרא, אזוי אז ער פלעגט נעמען זאָגן ביים עסן גאנצע דרשות ווי א גרויסער למדן. ביים טיש פלעגט מען די כלי־זמרים דער־לאנגען פון שענסטן און בעסטן, ווייל אָן זיי וואָלט די חתונה באמת קיין שום טעם ניט גע־האָט.

חברה קדישא

ווען איר טרעפט אין מיטן וואָך אין גאס ר׳ מענדל בעקער אָנגעטאָן אין זיין זיידן שבתדיק היטל און דער שבתדיקער קאַפּאָטע, דאַרפט איר

שוין וויסן, אז עס איז דאָ אַ מת אין שטעטל. ר׳ מענדל איז פּרעזעס און דיקטאַטאָר אין חברה קדישא און דאָס שפּאַצירט ער איצט אַרום אין גאַס געוואויר צו ווערן וויפיל מען דאַרף נעמען פאַר דער חברה.

ער האָט שוין זיינע אַגענטן און געהילפן, וועלכע ברענגען אים ידיעות, וויפיל מען דאַרף נעמען. אָבער דאָס איז נאָר לשם אינפאָרמאַציע וועגן. דעם פּרייז שטעלט ער אַליין, ר׳ מענדל, און דאָס איז דער „לעצטער פּרייז״, ניט צו דינגען זיך. אַזוי זאָגט ער — דאָך איז ר׳ מענדל ניט קיין גזלן: ווען די יתומים און קרובים מאַכן אַ גרויסע יללה אין שטעטל און שתדלנים הייבן אָן צו גיין בעטן רחמים, ווערט ר׳ מענדל אַ ביסל ווייכער און סוף־סוף איז ער מסכים אָפּט אויף אַ האַלבן פּרייז. מען טענהט צו אים: האָט איר עס דאָך גלייך געקענט זאָגן. זאָגט ר׳ מענדל: וואָס מיינט איר, חברה קדישאס געלט איז הפקר, יעדער וועט געבן וויפיל ער וויל? דאָס מאָל — סטראַשעט ער — האָב איך נאָכגעלאָזט, אָבער ווייטער וועט דאָס ניט גיין. איר ווייסט דאָך, אַז דער פּאַרקאַן פון בית־החיים איז צעבראָכן און מען דאַרף אַ נייעם פּאַרקאַן.

דערווייל דרייען זיך אַרום ביי אים אין שטוב די חברה. הינדע, זיין ווייב, נעמט אַראָפּ פון שאַפע דעם גרויסן גאַנשער סליוואָק, געשטעלט אויף 96% ספּירט, און מען מאַכט דעם אמתן „לחיים״ לכבוד דעם מת.

ר׳ מענדל זאָגט, אַז בראַנפן און צובייסן גייט פון זיין קעשענע און דאָס וואָס מען רייסט פון טויטע און לעבעדיקע, גייט אַלץ צו פאַרריכטן דעם פּאַרקאַן אַרום בית־הקברות, וואָס איז פון אייביק אָן צעבראָכן. קיינער געדענקט ניט, ווען דער פּאַרקאַן פון בית־החיים איז צעבראָכן און דורות זיינען שוין געשטאָרבן און ים׳ען געלט האָט מען שוין גענומען — אָבער דער פּאַרקאַן איז נאָך אַלץ געווען צעבראָכן...

משה ווייסמאַן

דעם יידישן דאָקטאָרס נצחון

(ד״ר גאָלדבערגער)

כאָטש די מערהייט איינוואוינערס אין סעמיאַטיטש זיינען געווען יידן, דאָך האָבן די קריסטן זיך געפירט ווי די בעלי־בתים פון שטאָט. די יידן זיינען געווען „קאַמאַרניקעס״. אפילו דאָס געזונט פון דער יידישער באַפעלקערונג איז ווי געלעגן אין די הענט פון פּאָליאַקן: דער דאָקטאָר אַ פּאָליאַק און דער אַפּטייקער אַ פּאָליאַק. כידוע, האָט ניט יעדע יידישע פרוי און אפילו מאַן געקענט ריידן פּויליש. דער דאָקטאָר אַנטאָני האָט זיך שוין געהאַט אויסגעלערנט אַ ביסל יידישע ווערטער און מען האָט זיך פאַרשטאַנען ווי עס איז. אָבער ווען ער איז פּלוצעם אַוועק פון שטעטל און ס׳איז געקומען אַ נייער פּוילישער דאָקטאָר, האָט זיך געביטן די לאַגע. דער דאָקטאָר איז געווען אַ „יעסטעם פּאָליאַק״ (איך בין אַ פּאָליאַק), און יידישע ווייבער, וועלכע זיינען צו אים געקומען זיך היילן, האָבן ווינציק פאַרשטאַנען, וואָס ער האָט זיי געזאָגט.

איז דורך „קהל״ באַשלאָסן געוואָרן אַראָפּצוברענגען אַ יידישן דאָקטאָר אין שטעטל אַריין. זיין שליח, אַ ייד מיטן נאָמען מאַנעס, איז אַוועקגעפאָרן קיין וואַרשע, פון וואַנען ער האָט אַראָפּגעברכאַט דעם יידישן דאָקטאָר גאָלדבערגער.

די יידישע באַפעלקערונג איז געווען שטאַרק צופרידן, ווען דער דאָקטאָר איז אָנגעקומען אין שטעטל אַריין. זי האָט אים ליב געקראָגן און געהאַט גרויס צוטרוי צו אים, וויל ער איז געווען אַ גוטער דאָקטאָר. געהיילט אַלע סאָרטן קראַנקייטן אין שטעטל.

שטאַרק אומצופרידן איז אָבער געווען דער פּוילישער דאָקטאָר אין שטעטל. כאָטש עס האָט אים אויך ניט אויסגעפעלט קיין פּרנסה, האָט עס אים

פארדראָסן, פאַר וואָס יידן האָבן זיך דערוועגט אַראָפּצוברענגען אַ יידישן דאָקטאָר, וואָס איז נאָך געוואָרן אזוי גיך באַליבט ניט נאָר ביי די יידן, נאָר אויך ביי אַ סך קריסטן. דערפאַר האָט ער גענומען בארעדן דעם יידישן דאָקטאָר. און טאָמער איז דער יידישער דאָקטאָר געווען פאַר־נומען און מען האָט געמוזט רופן דעם פוילישן דאָקטאָר, האָט ער ניט געוואָלט גיין, מחמת דער יידישער רופא איז שוין פריער געווען.

דער דאָקטאָר גאָלדבערגער איז געווען אַ קלו־גער מענטש. ער האָט געוואוסט, אַז סוף כל סוף וועט ער דעם פוילישן „קאָליעגע" אַ שנעל טאָן אין דער נאָז, אַז די „פּולישע יוכע" וועט זיך לאַנג אין אים ניט איינשטילן.

און ס'איז טאַקע אזוי געווען: אַרום דעם שטעטל האָבן זיך געפונען אַ סך פּריצישע הויפן. איינער פון די פּריצים, טשיטשירסקי, איז איין מאָל שטאַרק קראַנק געוואָרן. און דער פוילישער דאָקטאָר האָט ביי זיין געהויבענעם פּאַציענט „געטאָגט און גענעכטיקט". אָבער ער האָט דעם קראַנקן ניט „צוגעטראָפן". ווען דעם פּאַציענט איז געוואָרן אַלץ ערגער, האָט דער פוילישער דאָקטאָר געזאָגט צו די פּריצים, אַז ער וועט „איינלאַדן" אַ דאָקטאָר פון וואַרשע, כדי אָפּצו־האַלטן מיט יענעם אַ „קאָנסיליום" (אַ באַראַ־טונג). אָבער דאָס וואָלט דאָך גענומען אַ סך צייט. האָט עמעצער פון די הויפלייט געגעבן די עצה, אַז מען זאָל ברענגען פון שטעטל דעם יידישן דאָקטאָר. זיי האָבן דאָס איבערגערעדט מיטן פוילישן דאָקטאָר, וועלכער האָט מסכים געווען אויף דעם נאָר מיטן באַדינג, אַז דער „זשידעק" זאָל בלויז האָבן באַראַטונגס־רעכט.

ווען דער יידישער דאָקטאָר איז אָנגעקומען אין הויף אַריין, האָט מען אים מיט גרויס כבוד אַריינגעפירט אין דער רחבותדיקער פּריצישער שטוב, מיט די פאַרפוצטע סאַליעס, און מען האָט אים געהייסן אַריינגיין אין דעם פּריצס שלאָף־צימער.

אָבער דאָרטן האָט דאָקטאָר גאָלדבערגער ערשט דערזען... זיין „קאָלעגע", דעם פוילישן דאָקטאָר !..

דער יידישער דאָקטאָר האָט מיט גרויס כעס געפרעגט ביי די שטובלייט, נאָך וואָס האָבן זיי אים אהערגעברענגט, ווען לעבן קראַנקן שטייט אַ דאָקטאָר ? יענע האָבן אים אויפגעקלערט, אַז זיין „קאָלעגע" וויל זיך באַראַטן מיט אים.

נאָך דער דאָזיקער אויפקלערונג איז דאָקטאָר גאָלדבערגער נאָך שטאַרקער אין כעס געוואָרן און ער האָט געבעטן, אַז מען זאָל אים צוריק אוועק־פירן אין שטעטל אַריין. ער האָט אָבער געגעבן זיי אַ ברירה: אויב זיי ווילן, אַז ער זאָל איבער־נעמען דעם קראַנקן, קען ער זיין שטעטל באַש־טיין אליין...

נאָך לאַנגע שטילע רייד איז דער פוילישער דאָקטאָר אוועק פון קראַנקנס בעט, דאָקטאָר גאָלדבערגער האָט אליין באהאנדלט דעם קראַנ־קן פּריץ, וועלכער איז טאַקע גאָר גיך געזונט געוואָרן.

נאָך דער דאָזיקער פּאַסירונג האָט זיך קיינער אין שטעטל שוין ניט געוואונדערט, ווען מען האָט פאַר דעם יידישן דאָקטאָרס טיר געזען שטיין אַ רייכע קאַטש געשפּאַנט מיט צוויי פּיי־ערדיקע פערד. מען האָט שוין פאַרשטאַנען, אַז אַ פּריצישער פּאַליאַק איז געקומען צו דאָקטאָר גאָלדבערגער זיך היילן...

אריה שפּיאַלטער

יעקב טיקאַצקי

איינער פון די אַקטיווע אַנגעזעענע קולטור־טוערס אין שטעטל איז געווען יעקב טיקאַצקי, אַן אינטערעסאַנטער, הויך אינטעלעקטועלער מאַן. טראָץ דער פרומער היים און דער ישיבה, וואו ער איז כמעט דערגאַנגען צו סמיכות אויף רבנות, איז ער גאָר שפּעטער געוואָרן א יידישיסט — א לערער, פאָטאָגראַף, לאַנגיאָריקער „לוביטעל"־שפּילער און רעזשיסאָר און פריי־געשטימטער מענטש.

הויך, שלאַנק, פעסט געבויט, מיט א שטאַרקן ווילן, האָט ער געפירט די גוט באַקאַנטע טיקאַצקי־שטוב. צוויי קלוגע אויגן אונטער די פּאַנסנע און צוויי געדיכטע וואָנצעס אונטער די ברייטע נאָזלעכער, א גרויסע טשופּרינע שוואַרץ־גרויע האָר — איז ער געווען „מיט א קאָפּ העכער" פון די אלע, וואָס האָבן אים אַרומגערינגלט.

יעקב טיקאַצקי איז געבוירן אין נאָענטן שטעטל אָרלע, וואו זיין פאָטער איז געווען טע־טיק אין א קאַפל־פאַבריק. אין זיין יוגנט האָט ער געלערנט אין א ביאַליסטאָקער ישיבה און נאָך א געוויסן „איבערברוך" איז ער אריבער אין א קאָנסערוואַטאָריע, וואו ער האָט געלערנט שפּילן פידל.

אין סעמיאַטיטש האָט ער זיך באַזעצט אין ערשטן צענדליק יאָר פון היינטיקן יאָרהונדערט, ווי א שותף פון א קינאָ ביים ברעג טייך קאַמיאַנקאַ. ווען דער קינאָ איז צוליב א שרעקלעכער שריפה אוועק מיטן רויך, האָט יעקב טיקאַצקי אליין, מיט דער הילף פון לערביכער, זיך אויסגעלערנט פאָטאָגראַפיע, פון וועלכער ער האָט אלע יאָרן געהאַט שיין פּרנסה. ער האָט זיך מיט אייגענע כוחות גוט פאַרפולקומט אין פאַך און איז געוואָרן דער בעסטער פאָטאָגראַף אין אומגעגנט.

אויף צוויי געביטן האָט זיך טיקאַצקי פּאָפּולער געמאַכט אינעם סעמיאַטיטשער לעבן: זיין פאַר־צווייגטע טעטיקייט צווישן די בעלי־מלאכות אין שטעטל און זיין אָנפירן אַן אַמאַטאָרן־טעאַטער, וואָס האָט אויפגעפירט מער ווי א טוץ פּיעסן מיט גרויס דערפאָלג און אריינגעבראַכט א ניי לעבן צווישן דער יוגנט.

זיין טעטיקייט צווישן די האַנטווערקערס, סטאָליערעס, שטעפּערס, שוסטערס א"א איז פאַר־בונדן מיט די שווערע יאָרן פון ווירטשאַפטלעכער דעפּרעסיע, שטייערן־לאַסט, צערואינירטע יידישע עקאָנאָמישע פּאָזיציעס.

טיקאַצקיס שטוב איז געווען א בית־ועד, פון וועלכן ס'איז געפירט געוואָרן די אַקציע קעגן גראָבסקיס סעקוועסטראַטאָרן דורך גרינדן די לייקאַסע פון בעלי־מלאכות, די האַנטווערקער־רעפּרעזענטאַנץ אין מאַגיסטראַט, ווי אויך אינעם יידישן געזעלשאַפטלעכן לעבן. טיקאַצקי איז גע־ווען דער „רעדנער" אין צייטן פון נויט און אפילו

יעקב טיקאצקי

אין צייטן פון זעלבסטשוץ קעגן כוליגאנישע איבערפאלן.

דער צווייטער געביט פון זיין טעטיקייט, דורך וועלכער ער איז פארבליבן אין זכרון פון סעמיאטיטשער, איז — די בינע.

באשאַנקען מיט א גרויסן ארטיסטישן טאַלענט און פעאיקייטן פון א פירער און אָרגאַניזאַטאָר, איז אים געלונגען צו ווערבירן די בעסטע אַרטיסטישע כוחות אין שטעטל און אויספירן פארשיידענע „שטאַרקע" פיעסן.

ווער געדענקט ניט טיקאָצקין אין „מאָטקע גנב", „זיבן געהאַנגענע", „מירעלע אפרת" און פיל אנדערע פיעסן, וואָס זייער אויספירונג האָט אריינגעבראכט יום־טוב אין די יוגנט־קרייזן.

טיקאָצקי איז אויך געווען א תלמיד־חכם. ער פלעגט פירן דיסקוסיעס מיטן גלח אין שטאָט, מיט די הויכע מאגיסטראט־לייט, און איין מאָל אפילו מיטן רב דמתא. אין איינער פון די דיסקוסיעס וועגן „גלוי ראש" האָט מען געבראכט צו הילף ספרים פון די סאַלאָטס און פון די נאָוויקס קעגן דער עקשנות פון טיקאָצקין. אזוי האָט אויסגעזען דער געוועזענער ישיבה־בחור, דער קולטור־טוער און האנטווערקער־פירער.

הרב יצחק שמידמאַן

ר' שמאי יודל יאבלאן

איך האָב געלעבט אין סעמיאטיטש סך־הכל פינף יאָר, פון 1921 ביז 1926, אָבער אַזוי פיל בשותפותדיקע טעטיקייטן און זכרונות האָבן אונדז צוזאמענגעבונדן אין די דאָזיקע עטלעכע יאָר, אז איך פיל זיך ווי איינער, וואָס איז דאָרטן אָפּגעווען לאַנגע־לאַנגע יאָרן.

איך האָב געפונען אין סעמיאטיטש א לעבעדיקע, אַקטיווע און אידעאַליסטישע יוגנט אויף כמעט אלע געביטן. די יוגנט איז געווען פּאַרטייאיש באוואוסטזיניק, מיט אַ דורשט פאר תורה און פאר אלגעמיינעם וויסן. עס זיינען געווען אין שטאָט יידישע אָוונטקורסן. אָפט זיינען פּאַרגעקומען לעקציעס, רעפעראַטן, דיסקוסיעס. געווען אַ חשק ביי דער יוגנט צו שטייגן און ווערן גרעסער און העכער, צוליב דעם איז אויך געווען שטאַרק איר פארלאנג צו עמיגרירן אין גרעסערע שטעט און קיין אויסלאַנד.

ווי אַן איידעם אויף קעסט, וואָס איז געקומען פון סאָקאָלאָוו מיט א רעפּוטאַציע פון א רבי פון תפארת־בחורים און שעור־זאָגער אין ישיבה, מיטגרינדער פון „צעירי־מזרחי" אין פוילן און מיטגליד פון ערשטן יידישן נאַציאָנאַל־ראַט אין ווארשע, — איז גאַנץ פאַרשטענדלעך, אַז איך בין גלייך אריינגעצויגן געוואָרן אין קהלשער ארבעט.

איך פלעג לערנען פארן עולם און אויסטייטשן די פרשה פון דערוואָך אלע פרייטיק צו נאַכט אין נייעם בית־המדרש. איך פלעג ארבעטן פארן אָרטיקן „מזרחי" און האָבן אספות מיט די ראשי־הקהל און פירנדיקע בעלי־בתים פון שטאָט, ווי הרב לוי ביעליצקי, ר' שמואל בעלקעס, ר' אלחנן קמחי, ר' אליה מאזור, ר' ביינוש יאבלאן, ר' נחום יאבלאן, ר' משה סלאָכאָווסקי, ר' דוב ריבאָווסקי, ר' קלמן ראָזנבוים, ר' צבי כאמסקי, ר' מענדל מאָנטשער, ה' זיגלבוים, ה' מלאך, ה' וויינשענקער, ה' שיינקער, ר' מאיר אביגדור, ר' פייוול ראַדזינסקי, ר' משה מאָנטשער און אנדערע. אויך „עמך" האָט גענומען אַ שטאַרקן אָנטייל אין אַלע שטאָטישע און קהלשע טעטיקייטן. זייער פּאָרשטייער איז דאָס רוב געווען ר' פישל סטאָלער. די ענגע אספות און באראטונגען פלעגן פאָרקומען אין בית־דין שטוב פון הגאון ר' יוסף יאסעלעוויטש, אב"ד פון שטאָט.

סעמיאטיטש האָט פארמאָגט טיפּן יידן, וואָס מיט זייער אַרט לעבן האָבן זיי געדינט ווי א מוסטער פון נאָבעלקייט, גוטסקייט און ערלעכקייט. וועגן איינעם פון זיי, ר' שמאי יהודה יאבלאן, וויל איך דאָ שרייבן עטלעכע ווערטער. ר' שמאי האָט געקראָגן זיין פּאָפּולאַריטעט דורך זיין פשטות, גוטסקייט, רחמנות און אהבת־הבריות.

ער האָט געהאָלפן אלעמען מיט אַלץ, וואָס ער האָט נאָר געקענט. צו הילף אין זיינע מעשים־טובים איז אים געקומען זיין לעבנס־באַגלייטערין, די ארבעטזאַמע, אַקטיווע און גוטהאַרציקע אשת־חיל עלקע גיטל אָדער עלקע ר׳ אהרן דוד הללס. די טיר אין זייער הויז אויף פּילסודסקי־פּלאַץ האָט זיך קיינמאָל ניט צוגעמאַכט. ווען מען איז געקומען און ווער עס איז געקומען, האָט געטראָפן אַן אָפענע טיר. זיי האָבן געהאָט אַ שפּייזקראָם, פלעגן זיי נעמען פאַרשיידענע זאַכן פון דאָרטן און ברענגען שטילערהייט צו אָרעמע און קראַנקע פאַמיליעס. זיי האָבן אויך געגעבן אויף באָרג צו פרויען און קינדער פון מענער, וואָס האָבן עמיגרירט אין ווייטע לענדער. מיט זייער בעקעריי האָבן זיי געהאָלפן זעטיקן הונ־געריקע מיט ברויט — און דאָס אויך אין צייטן, ווען אַ שטיקל ברויט איז געווען מיט גאָלד צו גלייך.

ווער עס האָט געדאַרפט א גמילות־חסד, איז דאָס ערשטע געלאָפן צו ר׳ שמאי יודלען. פיל מאָל האָט ער אַליין געליען געלט ביי אנדערע און גע־צאָלט דערפאַר צינדזן, כדי צו באַזאָרגן א גמילת־חסד פאַר אנדערע. האָט ביי אַן אָרימאַן אריינ־געריגנט פון דאַך, האָט ר׳ שמאי יודל געשיקט א בעל־מלאכה צו פאַרריכטן דעם דאַך און אַליין באַצאָלט פאַר דער ארבעט.

נאָך א שווערן טאָג פון האָראָוואַניע און ארומ־לויפעניש פלעגט ער זיך אריינכאַפּן אין נייעם בית־המדרש און בין מנחה למעריב לערנען פאַרן עולם א פּרק משניות, א בלאַט גמרא.

ר׳ שמאי יודל האָט זיך אויך באַטייליקט אין אלע קהלשע ענינים און עוסק געווען בצרכי ציבור באמונה. געווען גבאי אין חברה קדישא און אַליין עוסק געווען אין חסד של אמת.

ר׳ שמאי יודל איז פאַרבליבן אין סעמיאַטיטש צו טיילן דעם גורל מיט זיינע ברידער יידן. ער און זיין פרוי מיטן זון אלטער, פרוי און קינדער און מיט דער טאָכטער זיסל, מאַן און קינדער, זיינען אלע אומגעקומען אין סעמיאַטיטש.

הענלען לאַנדינסקי

ש. י. לאַנדינסקי

(ביאָגראַפישע נאָטיצן)

דער נאָמען שמואל יקיר שטאַמט פון זיין עלטער־זיידן פון זיין פאָטערס צד — דעם מאָד־זשעצער רב. זיין פאָטער יעקב האָט זיך דער־צויגן אין דער רבנישער שטוב, געלעבט און אויסגעוואַקסן א גרויסער חסיד — א מקורב אין גערער הויף. שמואל יקירס מאַמע חיה שרה איז געווען די טאָכטער פון ר׳ הערש פעשעס — א משכיל, א העברעיער און א תלמיד פון ווילנער גאון.

ש. י. לאַנדינסקי איז געבוירן געוואָרן אין סע־מיאַטיטש דעם 8־טן אפּריל 1889. יינגלווייז גע־לערנט אין חדר. צו עלף יאָר האָט אים זיין פאָ־טער אוועקגעשיקט אין נאָוואָמינסקער ישיבה, און שפּעטער אין לאָמזשער ישיבה, וואו ער האָט נאָר געלערנט איין יאָר. נאָך לאָמזשע קומט ער קיין ווילנע אין דער ראמיילעס ישיבה, וואו ער האָט געלערנט צוויי יאָר אחוץ יידישע לימודים אויך די רוסישע שפּראַך. דאָרט איז ער אריינגע־צויגן געוואָרן אין ווילנער „פּועלי־ציון פּאָליטי־שע קעמפער״, און אין יאָר 1905 איז ער ארעס־טירט געוואָרן מיט א העקטאָגראַפישער פּראָ־קלאַמאַציע אין בוזעם־קעשענע.

אין ווילנער, גראָדנער און ביאַליסטאָקער תפיסות האָט ער זיך נאָך מער באַקענט מיט דער רעוואָלוציאָנערער באַוועגונג.

דער 16־יאָריקער לאַנדינסקי איז געוואָרן א סאָציאַליסט. נאָכן באַפרייען פון די תפיסות, איז ער געשיקט געוואָרן פון צענטראַלן קאָמיטעט קיין סעמיאַטיטש, כדי דאָרט צו פירן די פּאַרטיי־ארבעט.

ש. י. לאַנדינסקי

מיטן אנטשטיין פון דער יידישער פּרעסע אין וואַרשע איז ער געוואָרן א מיטאַרבעטער אין „מאָמענט". גלייכצייטיק געוועזן לערער און מיט־גליד פון וואַרשעווער לערער־פאַראיין. אין „מאָ־מענט פלעגט ער שרייבן פון „וואַרשעווער אַר־בעטער־לעבן" און פון „וואַרשעווער אַרבעט און נויט" אונטער פאַרשיידענע פּסיידאָנימען: בו־בני, ש. לאַנסקי א. א. ער האָט אויך מיטגעאַר־בעט אין דעם „פּראָלעטאַרישן געדאַנק".

אין 1914 איז ש. י. לאַנדינסקי געוועזן דער אי־ניציאַטאָר, גרינדער און פאַרוואַלטער פון דער ערשטער פּראָלעטאַריש־ציוניסטישער אַרבע־טער־קיך אין וואַרשע. די נויט פון די יידישע אַרבעטערס איז געוועזן גרויס און דאָס איז גע־וועזן די וויכטיקסטע טעטיקייט אין יענעם מאָ־מענט. די גאַנצע אַרבעטער־באַוועגונג האָט זיך גרופּירט אַרום די דאָזיקע אַרבעטער־קיכן. ער איז אויך געוועזן דער גרינדער פון דער שפּעטער באַרימטער „פּועלי־ציוניסטישער אַרבעטער־היים".

אין 1915 האָט ש.י. לאַנדיסקי איבערזעצט פון רוסיש די באַרימטע פּועלי־ציוניסטישע „נאַשאַ פּלאַטפאָרמאַ". ער האָט שפּעטער געוואָלט פאַר־אייניקן „פּועלי־ציון" מיט „בונד". נאָר דאָס האָט זיך אים ניט איינגעגעבן. איז ער פּאָליטיש אַוועק פון דער פּראָלעטאַריש־ציוניסטישער באַוועגונג. צו יענער צייט איז געשאַפן געוואָרן די י. ל. פּרץ קינדערהיים אויף גענשע 7. דאָס איז געוועזן די עמבריאָ פון דער יידישער שול־באַוועגונג אין פּוילן.

יעקב דינעזאָן האָט איינגעלאַדן לאַנדינסקין מיטצואַרבעטן ביים שאַפן די קינדער־היים, בפרט צו שאַפן קינדער־לידער, וואָס זיינען דאָן בכלל ניט געווען בנמצא אין יידיש. צו די דאָזיקע קינ־דערלידער, וואָס זיינען דערשינען אין בוכפאָרם אין וואַרשע אין יאָר 1918 מיט א גרעסערן פאָר־וואָרט פון יעקב דינעזאָן, האָבן לעאָ ליאָוו, שני־אור, דאַווידאָוויטש, גלאַטשטיין, געלבאַרט א. א. געשאַפן מוזיק. די לידער זיינען געזונגען גע־וואָרן אין די יידישע שולן אין פּוילן און ווייט איבער די גרענעצן פון פּוילן, אויך אין אַמעריקע.

אין דער דאָזיקער קינדערהיים האָט זיך ש. י. לאַנדינסקי באַקענט מיט העלען טויבנבלאַט — די איניציאַטאָרין און איינע פון די גרינדערינס פון דער ערשטער קינדערהיים. א רייכע, חסידי־שע טאָכטער פון אן אָנגעזעענעם גערער חסיד אין וואַרשע. זיי האָבן חתונה געהאַט אין דעצעמ־בער 1919. לאַנדינסקיס עלטערן האָבן שוין דאַן ניט געלעבט. הלל צייטלין ז"ל און זיין פרוי (לאַנדינסקי פלעגט אָפט קומען אין זייער הויז) זיינען געווען די מחותנים און די אונטערפירערס, פון חתנ'ס צד, צו דער חופּה.

אין 1916־1917 האָט לאַנדינסקי געהערט צו דער וואַרשעווער אָרגאַניזאַציע פון „בונד". ער האָט אַקטיוו מיטגעאַרבעט מיט מעדעמען ביים וואָכנבלאַט „לעבנס־פראַגן".

אין 1920 האָט לאַנדינסקי געגרינדעט א ליטע־ראַרישן פאַרלאַג „די צייט". ער האָט אריינגע־בראַכט א סך נייעס אין יידישן פאַרלאַגס־וועזן אין פּוילן, איינפירנדיק נייע פאָרמען פון צאָלן האָנאָראַר דעם מחבר פאַר א מאַנוסקריפּט.

כדי צו פאַרברייטערן און פאַרטיפן זיין וויסן, האָט ער אין 1924 פאַרקויפט זיין פאַרלאַג און זיך באַזעצט מיט זיין משפחה אין פּאַריז. פון פּאַריז האָט ער געשריבן קאָרעספּאָנדענציעס פאַרן „מאָמענט" און אַנדערע אויסגאַבן אין פּוילן

און שטודירט אין דער פּאַריזער סאָרבאָנע ווי א פרייער צוהערער. זיין חיונה האָט ער אָבער ניט געוואָלט שעפּן פון זיין שרייבן, האָט ער גע־גרינדעט א פאָטאָגראַפישע אגענטור פאַר דער פּרעסע, ער פלעגט צושטעלן ארטיקלען מיט פאָטאָגראַפיעס צו דער גאַנצער אייראָפּעאישער פּרעסע, און א דאַנק זיין וויסן, פעאיקייטן און אויסערגעוויינלעכע נייע אידייען איז ער אין א קורצער צייט בארימט געוואָרן מיט זיין אינטער־נאַציאָנאַלער פאָטאָ־רעפּאָרטאַזש אגענטור.

אין 1933, מיטן אויפקום פון היטלערן, האָט לאַנדינסקי אָפּגעשטעלט זיין פאָטאָגראַפישע אר־בעט פאַר דייטשלאַנד, ארויסגעגעבן אין פּאַריז א יידיש־פראַנצויזישן זשורנאַל: „דער פּוילישער ייד".

היטלערס קומען צו דער מאַכט האָט אָנגע־וואָרפן א שרעק אויף די פוילישע יידן אין דייטשלאַנד. זיי האָבן מיט זייערע משפחות פאַר־לאָזן זייערע היימען און געקומען קיין פּאַריז. לאַנדינסקי האָט דאַן געגרינדעט א פאַראיין פון „פּוילישע יידן פליכטלינגע פון דייטשלאַנד". ער האָט אויסגענוצט זיינע קאָנטאַקטן מיט דער פוי־לישער עליטע און געווירקט, דורך דער פּויל־ישער אמבאַסאַדע, אז דאָס פראַנצויזישע אויסערן־מיניסטעריום זאָל העלפן די אומגליקלעכע פּליטים.

דער אויסבראָך פון דער צווייטער וועלט־מלחמה האָט געטראָפן לאַנדינסקין און זיין מש־פּחה אין וואַרשע. אין דער נאַכט פון 6טן אויפן 7טן סעפּטעמבער 1939 האָט לאַנדינסקי מיט זיין משפחה פאַרלאָזן וואַרשע צו פוס. דריי יאָר גע־וואַנדערט איבער צען לענדער און סוף־סוף אָנ־געקומען קיין ניו־יאָרק אין 1942.

צוויי יאָר האָט ער געאַרבעט איבער זיין בוך: „לידער פון א פליכטלינג", וואָס איז דערשינען אין ניו־יאָרק אין 1948. די יידישע קריטיק האָט דאָס בוך וואַרעם אויפגענומען. דאָס איז געווען דאָס ערשטע לידערבוך פון א יידישן דיכטער, וואָס האָט אליין איבערגעלעבט די גרוילן פון מלחמה און חורבן.

אין די לעצטע 14 יאָר פון לאַנדינסקיס לעבן אין ניו־יאָרק האָט ער פאַרעפנטלעכט לידער און ארטיקלען אין כמעט אלע יידישע אָרגאַנען פון אמעריקע און קאַנאַדע.

אין 1948 האָט ער אָנגעהויבן ארויסצוגעבן א זשורנאַל „די אילוסטרירטע יום־טוב בלעטער". געוואָלט ארויסגעבן דעם זשורנאַל 4 מאָל אין יאָר. זיין שוואַכער געזונטצושטאַנד האָט אים אָבער דאָס ניט דערלויבט. עס זיינען דערשינען בלויז 8 נומערן אין פאַרלויף פון 3 יאָר.

אין יאָר 1952 האט לאַנדינסקי ארויסגעגעבן א רייך אילוסטרירט בוך: **„אסתר המלכה אין שפּיגל פון דורות"**.

די לעצטע דריי יאָר פון זיין לעבן, ווען ס'איז אים פשוט שווער געווען צו שרייבן, פלעגט ער זיך אָפּגעבן מיט מאָלעריי. זיינע צייכנונגען און בילדער אין קאָלירן האָבן א סך קינסטלערס באַ־וואונדערט.

דעם 26טן אויגוסט 1956, האָט לאַנדינסקי אויסגעהויכט זיין לעצטן אָטעם.

אין זיינע לעצטע איבערגעבליבענע לידער שילדערט ער זיינע קאָשמאַרנע נעכט אין שפּי־טאָל. ביז דער לעצטער מינוט פון זיין לעבן זיי־נען אים נאָכגעגאַנגען „די אויגן וואָס גליען אין אַש".

ש. י. לאַנדינסקי

יזכור

(פראַגמענטן)

א.

איך בין נישט מער פּאָעט, איך בין נישט מער עסטעט.
איך זינג צוזאַמען מיטן ווינט: — „על חטא״!
און מיט פאַרוועלקטעביימער יאָמער איך בקול רם:
„בושנו מכל עם״!
אין מיינע אויערן קלאַגן נאָך די פּאַליעס פון ים,
פאַר מיינע אויגן צאַפּלט נאָך אין רויך דער פלאַם
פון אונדזערע ישובים, שטעטלעך, און שטעט...
און מיינע ליפּן קאַרטשן זיך דריי מאָל א טאָג
אין שפוך־חמתך־געבעט.

איך שעלט?
ניין. יעדע רגע וואויג איך די וועלט
אויף דיין, אל נקמות, וואָג.

ב.

... זינג דעם צאָרן
פון לעבעדיק פאַרשאָטענע,
פון לעבעדיק צעטראָטענע,
פון לעבעדיק פאַרברענטע,
פון קובליעס ביינער צעסמאָלעטע,
אומדערקענטע...

זינג דעם לעצטן ווילן
פון אומשולדיק צעשאָסענע, צעשינדענע,
אין לעצטן פּיין־וועג געפאַנגענע,
ווי שאָף געבינדענע.

זינג מיט זקנות „גאָט פון אברהם״ אויף
ברענענדיקע ליפּן,
די מיליאָנען פאַרלאָשענע שבת־ליכט,
די הבדלות, וואָס צאַנקנדיק כליפּן,
און די וואָס צאַנקן, ווי הבדלות, אין
גאַז־קאַזמאַטן,
און די וואָס בעטן אויף זיך דעם טויט,
געמאַטערט אונטער קראַטן.

אָ, צינד מיט דעם ליד אונדזער נר־תמיד אָן
ביי א שווייגנדיק אָראַפּגעלאָזטער פאָן
איבער דעם ברודער־קבר פון זעקס מיליאָן.

בן ציון מאזור

ר׳ אליהו מאזור

ר׳ אליהו מאזור איז געווען 25 יאָר גבאי אין נייעם בית־מדרש. ער האָט ניט בלויז געזאָרגט פאַר דעם, אז די מתפללים זאָלן דערפילן זייער חוב צו זייער מקום קדוש, נאָר קודם כל האָט ער אליין דערפילט זיין פליכט. בכלל האָט ער געהאַלטן, אז איידער מען קומט פאָדערן פון עמעצן צו טאָן א מצוה, דאַרף מען צו ערשט זי אליין טאָן.

ניט איין מאָל האָט ר׳ אליהו אליין געדעקט די פאַרשיידענע הוצאות פאַרן נייעם בית־מדרש. עס געדענקט זיך א פאַל, ווען מען האָט געוואָלט אויסמאָלן דעם בית־מדרש מיט שיינע, פּאַ־

סיקע פיגורן פון דער יידישער געשיכטע. אין סעמיאטיטש גופא און אין די ארומיקע שטעטלעך זיינען ניט געווען קיין צוגעפּאַסטע בעלי־מלאכות פאר אזא ארבעט. האָט ר׳ אליהו זיך אויפגעהויבן און אוועקגעפאָרן אזש קיין בריסק און אַראָפּגעבראַכט פון דאָרטן צוויי שטומע ברידער, וועלכע זיינען געווען קינסטלערס אין זייער פאַך. זייער אַרבעט האָט זיך געצויגן גאַנצע זעקס חדשים. ר׳ אליהו האָט געזאָרגט די גאַנצע צייט פאר זייער אויסהאַלטונג.

ר׳ אליהו האָט זיך ניט באַנוגנט נאָר מיטן בית־המדרש. ער האָט אויך געפונען צייט און ענערגיע פאר אלע איבעריקע יידישע מוסדות אין שטאָט; צי איז דאָס געווען לינת־הצדק, ביקור־חולים, הכנסת־כלה אָדער אָן אנדערער מוסד. אומעטום און ביי יעדער געלעגנהייט איז ער געווען פון די ערשטע מנדבים, כאָטש ער איז ניט געווען פון די גרעסטע נגידים אין שטאָט.

ר׳ אליהו האָט זיך באמיהט צו צעטיילן צדקה, אייגענע און צונויפגעקליבענע, בסתר. ער האָט ניט געוואָלט, אז די געהאָלפענע זאָלן גיין דאַנקען זייערע העלפערס, און דער עיקר — אַז זיי זאָלן זיך ניט דאַרפן שעמען פאר זייערע בעלי־טובות. עס האָט ניט איינמאָל געטראָפן אין א ברענענדיקן פראָסט, ווען ר׳ אליהו האָט אין א מאַרקטאָג אייגעקויפט עטלעכע וועגעלעך האָלץ, וואָס ער האָט דערנאָך, צוזאמען מיט זיינע זין, עס צעוואָרפן פאר די פאַרפרוירענע פענצטערלעך פון די אָרימע הייזקעס, כדי מען זאָל ניט וויסן, ווער דאָס האָט געטאָן.

א סך האָט ר׳ אליהו אויפגעטאָן אין דער צייט פון דער ערשטער וועלט־מלחמה. די דייטשן האָבן געהאָט פאַרבאָטן צו ניצן ווייס מעל, איז געווען צרות מיט באַזאָרגן יידן מיט מצות. די רייכערע האָבן זיך שוין ווי ס׳איז אָן עצה געגעבן, אָבער וואָס טוט מען מיט די אָרעמע לייט? — ר׳ אליהו איז געווען איינער פון די, וועלכע האָבן געזאָרגט פאר מעות חטים און אזוי געהאָלפן באַזאָרגן די אָרעמע מיט מצות אויף פסח.

אין קריגסצייט זיינען געווען אין סעמיאטיטש א סך יידישע „בעזשנצעס" (פליטים) פון די ארומיקע שטעטלעך. ר׳ אליהו האָט פיל געטאָן זיי צו העלפן.

ר׳ אליהו מאזור

צווישן די דייטשע סאָלדאַטן אין סעמיאטיטש זיינען דעמאָלט געווען אויך יידן. האָט ר׳ אליהו און נאָך עטלעכע בעלי־בתים פון שטאָט אויסגעפועלט, אז די יידישע סאָלדאַטן זאָלן קענען פּראַווען דעם „סדר" אין יידישע הייזער.

א קורצע צייט פאר דער ערשטער וועלט־מלחמה האָט ר׳ אליהו געהאָלפן שאַפן אין שטאָט א שפּאָר און ליי קאסע, וואָס האָט געגעבן הלוואות אָן פּראָצענטן. איר קאסירער איז געווען ר׳ נחמן קאפּלאן.

ווען עס פלעגט אָנקומען געלט פון אמעריקאנער לאנדסלייט אויף צו פאריכטן דעם פּאַרקאַן פון בית־עולם, פאר די שולן אָדער אנדערע שטעטלשע הצטרכותן, האָט ר׳ אליהו זיך מתעסק געווען צוזאמען מיט אנדערע אויך מיטן צעטיילן דאָס געלט.

די אמעריקאנער לאנדסלייט פלעגן שיקן געלט אויף פאר דער תלמוד־תורה. דאָס געלט איז אָבער ניט געווען גענוג. איז לויט ר׳ אליהוס איניציאטיוו געשאַפן געוואָרן א ספּעציעלע קאַסע צו באַזאָרגן די תלמוד־תורה מיט די איבעריקע נייטיקע מיטלען.

עס אי איבעריק צו זאָגן, אז אין ר׳ אליהוס

שטוב זיינען תמיד געווען אָרעמע אורחים ביים טיש, ביחוד אין די שבתים. וואָס שייך אורחים אויף שבת, האָט ר׳ אליהו געהאַט אַן אייגענעם מנהג: צו ערשט פלעגט ער לאָזן אנדערע בעלי־בתים נעמען אַן אורח לשבת און די פארבליבענע פלעגט ער נעמען צו זיך. האָט טאַקע ניט איינמאָל געטראָפן, אז ער איז געקומען פרייטיק צו נאַכטס מיט עטלעכע אורחים אהיים.

איין מאָל האָט אָפּגעברענטט לעבן דראָגאָטשין א דאָרף, וואו עס האָבן געלעבט מערערע יידן. האָט ר׳ אליהו, צוזאַמען מיט אנדערע, א גאנצע נאכט געבאקן ברויט און אויף מאָרגן פרי אָפּגעשיקט פיר וועגענער לעבלעך ברויט צו די נשרפים.

צו ר׳ אליהו פלעגן א סך יידן גיין אויף בוררות, וואָס פלעגט פאָרקומען טאַקע אין זיין הויז. בוררים פלעגן אויך זיין ר׳ חנא קמחי און ר׳ מאיר אביגדור ראַפּאַלאָווסקי.

ר׳ אליהו האָט זיך באַטייליקט אין א ציוניסטישן צוזאמענפאָר אין 1911. ווען ער איז געקומען צוריק, האָט ער זיינס א זון, וואָס איז דעמאָלט געבוירן געוואָרן, א נאָמען געגעבן בן־ציון. ער איז אויך געווען א שטענדיקער אבאָנענט פון „הצפירה״ און האָט א סך געהאָלפן אין דער ציוניסטישער ארבעט.

ווען ר׳ אליהו האָט געזען, אז די פערספעקטיוו פאר יידן אין סעמיאַטיטש זיינען ניט קיין גוטע, האָט ער אויסגעוואנדערט קיין אמעריקע, וואוהין ער האָט שפּעטער אריבערגענומען זיין משפחה. אין נייעם לאנד האָט ער ניט געהאָט קיין סך נחת. ער איז געווען מנהל פון משרד „כנסת הרבנים״, אָבער די גאַנצע פירונג דאָרטן איז אים ניט געפעלן געוואָרן און ער איז אַוועק פון אַט דער שטעלע. שפּעטער איז ער געוואָרן משגיח אין מאַנישעוויטשעס מצות־פאַבריק. ער האָט אָבער צו פיל מחמיר געווען אין די כשרות פון די מצות, און די בעלי־בתים האָבן אים געהייסן גיין. אין די לעצטע 5 יאָר פון זיין לעבן איז ער געווען שוחט און רב אין פארט אמבא, וואו ער איז נפטר געוואָרן ט״ז כסלו, תרצ״ט.

אפילו אין די נייע און פיל שווערערע באדינגונגען פון יידישן לעבן אין אמעריקע האָט ער ווייטער זיך עוסק געווען בצרכי צבור אויפן אלטן שטייגער, ווי ער איז געוואוינט געווען עס צו טאָן אין זיין היימשטאָט. אויך דאָ האָט ער א סך געזאָרגט פאר מעות־חטים און אויף העלפן נויטבאדערפטיקע מיט מתן בסתר.

די השפעה פון ר׳ אליהו מאזור אויף זיין משפחה איז געווען זייער גרויס אפילו אין אמעריקע. זיינע קינדער און אייניקלעך זיינען ס׳רוב זיך עוסק אין צרכי ציבור. פונקען פון זיין גייסטיקן איינפלוס זיינען געבליבן אין זיי.

יעקב מארמור

די באבע מלכה

ווען מען קוקט אויף פאָטאָגראַפיעס, שיינט די באבע צו זיין א קליינינטשקע, א דיקע און אויך א שטרענגע. איך אָבער, דאָס אייניקל, וויס בעסער. די באבע איז געווען הויך און זייער גוט...

די באבע האָט געוואוינט אין א גרויס הויז, וואָס דער זיידע האָט אַמאָל געבויט. זעקס קינדער אירע זענען דאָרט אויפגעוואַקסן און פאַרלאָזן די שטוב, די שטאָט און דאָס לאנד. ווען דער זיידע איז געשטאָרבן, איז די באבע געבליבן מיט איין טאָכטער. זי פלעגט באקומען א סך בריוו פון ארץ ישראל און פון אמעריקע. אַמאָל פלעגט זי אויך באקומען פאָטאָגראַפיעס.

— זעסט, יאַנקעלע, — זאָגט די באבע און ווייזט מיר די פאָטאָגראַפיעס, — אָט דאָ האסטו דיין מימען ברײנע מיטן פעטער רובין פון אמעריקע און דאָס איז זייער קינד, א מיידעלע, זי הייסט מרים.

איך קוק אויף די פאָטאָגראַפיעס און איך זיי א פיצעלעס, און די באבע זאָגט מיר אז דאָס איז מיינע א קוזינקעלע.

עס גייט אדורך א צייט און די באבע וויזט מיר נאָך א פאָטאָגראפיע און זאָגט:

— זייסט, מיין קינד, דאָ האָסטו דיין פעטער אורי און דיין מימע אוסנת פון ארץ ישראל און זייער מיידעלע, יעל.

עס פארלויפן נאָך עטלעכע מאָנאַטן און די באבע וויזט נאָך א בילד און זאָגט:

— קוק, יאנקעלע, דאָ האָסטו דיין מוהמען שאשע און אַנקל בנימין פון אמעריקע, און דאָס איז זייער יינגעלע, יואל, נאָך דיין זיידן.

און די באבע ווישט עפעס די אויגן.

עס גייט אוועק א צייט און צו די פאָטאָגראַפיעס, וואָס שטייען אויסגעשטעלט אויף דער דער קאָמאָדע, קומט צו א נייע, און די באבע זאָגט:

— דאָ האָסטו דיין מימע מרים און פעטער אַנטשל פון ארץ ישראל און דאָס איז זייער קינד, יואל. און מיטשע דיין מימע פלעגט דיר טראָגן אויף אירע הענט ווען דו ביסט געווען א פיצעלע, אזוי ווי יואל יעצט.

און טרערן גיסן זיך פון דער באבעס אויגן.

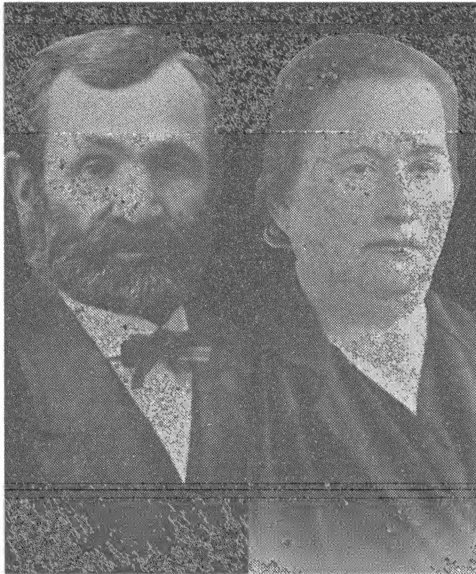
— באבע, דו וויינסט?

— ניין, — זאָגט די באבע, — עס איז מיר עפעס אריין אין אויג.

די יאָרן לויפן און איך באקום מער קוזינען און קוזינקעס, און דער באבעס אויגן ווערן רויטער און רויטער.

דער קריג איז געקומען און די באבע איז געוואָרן אָפּגעשניטן ניט נאָר פון אירע קינדער אין אויסלאנד, נאָר אויך פון איר זון: מאיר איז פארבליבן ביי די דייטשן און צו דער באבען זענען געקומען די רוסן. און די רוסן האָבן אויסגעפונען, אז די באבע איז א קאַפּיטאַליסטקע. און מ'האָט נאַציאָנאַליזירט דאָס הויז. שפּעטער האָבן זיי איינגעזען, אז דריי צימערן מיט א קיך איז צופיל פאר דער באבען מיט אַ טאָכטער און אַן אייניקל, און מען האָט איר צוגענומען דעם גרעסטן צימער פאר א רוסישן אָפיציר מיט א פרוי און קינד.

איך געדענק, אז פונקט ווען די רוסן האָבן זיך צו אונדז אריינגעצויגן, האָט די באבע געהאַט עגמת־נפש: אונדזער א הינדל, וואָס איז געווען אַ גוטע אייער־לייגערן, איז פארפאלן געוואָרן.

די באבע
ר' יואל און מלכה מארמור

פונקט ווען עס איז געוואָרן שווער מיטן עסן און אַלץ איז געווען זייער טייער.

מיר דאַכט זיך, אז די גרעסטע צרות האָבן זיך אָנגעפאַנגען פאר דער באבען דעם טאָג, ווען די רוסישע פאמיליע האָט זיך באזעצט ביי אונדז. אין די גרויסע פּראָבלעמען האָט זיך די באבע פארלאָזט אויף גאָט, ער האָט איר שוין אַמאָל געהאָלפן איבערלעבן א מלחמה מיט די דייטשן און די רוסן. און דערזעלבער גאָט האָט אויך אַכטונג געגעבן אויף אירע קינדער און אייניקלעך, וועלכע זיינען געווען ווייט, און זי האָט האַרציק געבעטן גאָט פאר זיי און געגלויבט, אז גאָט וועט אויך איצט העלפן.

די באבע האָט זיך גענומען זייער שטאַרק צום הארצן צוליב די רוסישע לאָקאַטאָרקע, נאַטאַשע האָט זי געהייסן. אָט די נאַטאַשע האָט גענוצט די באבעס קיך. זי האָט געהאַט מיט זיך פון רוסלאנד נאָר א פּאָר סאַגאַננדלעך, און די באבע האָט אויף איר רחמנות געהאט און איר געגעבן עטלעכע טעפּ און א פּעטעלניע. און דאָס איז געווען א גרויסער פעלער, ווייל ווען נאַטאַשען פלעגט אויספעלן א טאָפּ פלעגט זי לייען ביי די באבען אָן צו פרעגן. און א כלי, וואָס איז אריין

אין נאַטאַשעס הענט, האָט שוין די באבע ניט געוואָלט נוצן. ווייל נאַטאַשע האָט ניט געהאַט דעם קלענסטן אַהנונג וועגן מילכיקס און פליי־שיקס און וועגן כשר און טריפה׳ס. נאַטאַשע האָט אויך ניט געקענט פאַרשטיין, פאַרוואָס די באבע, וואָס האָט איר אַליין געגעבן טעפּ, מאַכט פלוצלינג א געוואַלד צולים א טעפּעלע און נאָך אַלעמען גיט זי איר אַוועק דאָס טעפּעלע און וויל עס מער ניט נוצן.

און איך זע, אז די באבע איז גאנצע טעג אין קיך, שייערט דאָס געפעס און זיפצט זייער טיף. און צום ערשטן מאָל דורך אלע יאָרן הער איך די באבען טענהן מיט איר גרויסן גאָט:

— יאַנקעלע, — פלעגט די באבע פרעגן זייער אָפט, — האָסט ניט געזען, צי נאַטאַשע האָט גע־נוצט אָט דעם טאָפּ?

— איך ווייס ניט, באבע.

און די באבע פאַרוואַרפט דעם קאָפּ און קוקט צום סופיט. זי פאַרברעכט די הענט און זאָגט:

— גאָטעניו מיינער, פאַרוואָס שטראָפסט דו מיר אזוי?

און איך זע, אז די באבען קאָסט דאָס געזונט. אפילו דער פאַקט, אז דאָס הינדל, די גוטע אייערלייגערן, וואָס איז פאַרשוואונדן, איז איצט צוריקגעקומען מיט 8 קורטשאַקלעך, ברענגט איר ניט קיין פרייד. און מיר דאַכט זיך, אז די באבעס גרעסטער שונא איז ניט דער דייטש און ניט דער רוס, נאָר טאַקע אָט די נאַטאַשע.

מאַכט זיך א מאָל אז נאַטאַשע ווערט שווער קראַנק און בלייבט ליגן אין בעט מיט הויכע היץ. מען רופט א דאָקטאָר און ער זאָגט, אז מען מוז איר שוין שיקן אין שפּיטאָל, בכן עס איז א שווערע לונגען־אנטצינדונג. אין דער שפּיטאָל איז אין ביאַליסטאָק, און קיין מאַשין קען מען ניט קריגן, נאָר פערד און וואָגן. דער דאָקטאָר שאָקלט מיטן קאָפּ און נאַטאַשע פאַרבלייבט אין שטוב. און די גאנצע שטוב גייט אויף ריידלעך. אלע זיינען צעמישט. אלע, א חוץ די באבען. די באבע לעבט גאָר אויף יעצט. סטייטש, זי האָט א גאנצע קיך פאַר זיך.

איך ווייס ניט, וואָס פאַר א מעדיצין דער דאָק־טאָר האָט געגעבן נאַטאַשע (קיין אנטיביאָטיקא איז נאָך דאַן ניט געווען). איך ווייס, אז די באַ־בע האָט אָנגעהויבן צו פירן צווי קיכן. איינע פאַר אונדז און איינע פאַר נאַטאַשן. און איך גלויב, אז די אמתע רפואה איז געקומען טאַקע פון דער באבעס קיך. די הינדלעך האָבן אָנגע־הויבן צו פאַרשוואונדן, אָבער די באבע האָט זיי שוין ניט געזוכט און ניט געפרעגט אויף זיי, און אויך די גוטע אייערלעגערן איז פאַרפאַלן גע־וואָרן. און א סך מאָל האָט מיר די באבע בכלל ניט אריינגעלזט אין קיך אריין. און זי האָט זיך דאַן געפילט גוט. און די מימע אסתר פלעגט מיר זאָגן, אז די באבע פרעגלט חזיר, ווייל חזיר איז גוט פאַר לונגען־קראַנקע.

און נאַטאַשע איז טאַקע געזונד געוואָרן. און זי און איר מאַן דער אָפיציר און דאָס קינד קוקן אויף דער באבען מיט אנדערע אויגן און יעדער קען זען, אז זיי האָבן שטאַרק ליב די באבע און אז די באבע איז ביי זיי גרויס און גוט.

און נאַטאַשע איז יעצט גרייט גיין אין פייער אריין פאַר דער באבען. און די באבע איז שוין ווידער גאנצע טעג אין קיך. זי שייערט דאָס גע־פעס און האַלט אָן אויג אויף נאַטאשן. די באבע פרעגט מיר זייער אָפט:

— יאַנקעלע, האָסט ניט געזען צי נאַטאַשע האָט גענוצט אָט דעם טאָפּ?

— איך ווייס ניט, באבע.

און די באבע פאַרברעכט די הענט און פרעגט:

— גאָטעניו מיינער, פאַרוואָס שטראָפסט דו מיר אזוי?

דוד קמחי (ניו־יורק)

ר׳ אלחנן קמחי, הי״ד

(תרל״ב, מיכאלאווע — תש״ב, טרעבליאנקע)

מיט אויפגעשטורעמטע געפי־לן און מיטן גרעסטן דרך־ארץ שרייב איך אַט־די שורות וועגן מיין פארשטאָרבענעם פאָטער, ר׳ אלחנן קמחי.

זיין ערשטע דערציאונג האָט ער באקומען אין בית־הרב. זיין גאנצע גייסטיקע אנטוויקלונג איז געשטאַנען אונטער דער גרויסער השפעה פון זיין פאָטער, הרב הגאון נתן נטע.

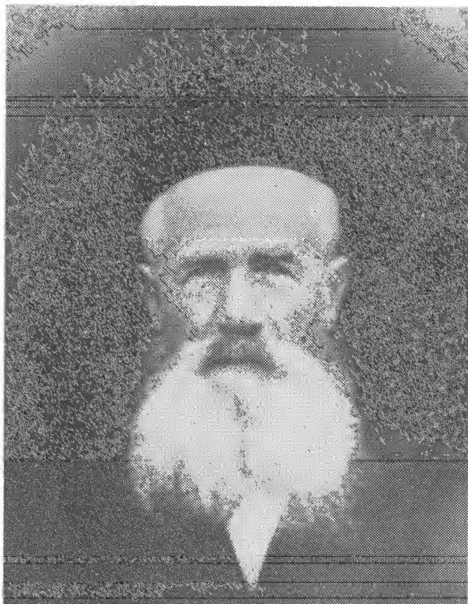
וועגן מיין זיידעס גרויסקייט און אַנערקענונג אין דער רבנישער סביבה קען דינען אזא פאקט:

ווען איך בין נאָך געווען א קליין יינגל, איז אין סעמיאטיטש פאָרגעקומען א מחלוקת צווישן דעם שוחט אשר שושן און די איבעריקע שוחטים. דער רב האָט ניט געוואָלט ארויסטראָגן קיין פסק. האָט מען ארויסגערופן אייניקע רבנים פון די ארומיקע שטעטלעך, אָבער דער ענין האָט זיך אלץ ניט גערירט פון אָרט. האָבן די רבנים באַשלאָסן ארויסצורופן מיין זיידן. ער האָט טאקע ריכטיק אַנאַליזירט דעם גאנצן ענין און ארויס־געגעבן א פסק־דין וואָס האָט ארויסגערופן צו־פרידנקייט ביי ביידע צדדים.

עפיזאָד: מיין פאָטער מיט אשר דעם שוחט זיינען געווען חברים און ידידים — אפילו די קינדער פון ביידע משפחות האָבן זיך געחברט. כדי דער זיידע זאָל ניט ווערן באאיינפלוסט דורך זיין זון (מיין פאָטער) לטובת אשרן, האָבן די רבנים באשלאָסן, אז דער זיידע טאָר ניט קומען צו זיין זון אין הויז, און אז ביז נאָכן דין־תורה מעגן זיי ריידן נאָר אין קעגנווארט פון עדות.

ס׳איז ביי מיר פארבליבן טיף איינגעקריצט אין זכרון דעם זיידעס הויך גראַציעזע פיגור, זיין הדרת פנים, זיין פיל־זאָגנדיקער ברייטער שמייכל, זיין שארפער דורכדרינגלעכער בליק און זיין הויך־געטורעמטער שטערן, וואָס האָבן אים באשאַנקען מיט א „אדם של צורה״.

מיין פאָטער איז געווען א תלמיד אין דער

ר׳ אלחנן קמחי

בארימטער וואָלאָזשינער ישיבה און באקומען סמיכות־רבנות.

אין שטעטלשן געזעלשאַפטלעכן לעבן האָט ער זיך אַקטיוו באַטייליקט. ער האָט גענומען אַן ענערגישן אָנטייל אין דער ארבעט צו העלפן דער ישיבה און תלמוד תורה, געווען אַ טיכטיקער דאַזאָר אין דער יידישער קהילה און איינער פון די גרינדערס און הויפט־אָנפירער פון „מזרחי״. ביי יעדער ערנסטער געשעעניש אין שטעטל פלעגט מען פרעגן: „וואָס זאָגן ר׳ לוי און ר׳ חנא?״ (ר׳ לוי איז געמיינט ר׳ לוי ביעליצקי, איצט רב אין ברוקלין, ניו־יאָרק).

אויף די קינדער האָט דער פאָטער געהאַט אַ קאָלאָסאַלן איינפלוס. זיין רעדן צו אונדז איז גע־ווען אין א חברישן טאָן. פון מויל צום האַרץ.

שטיל, אײדל, מיטן שטענדיקן שמייכל, פֿאָטער־לעך־צערטלעך.

ער איז געװען א למדן, א תלמיד־חכם מיט טיפֿער הבנה. אַן איש חסד ואמת. ערלעכקייט און יושר מיט אײדעלע מדות. ער איז געװען געניג אינטעלעקטועל צו פֿארשטײן די מאָדערנע װעלט, די ענדערונגען פֿון נײַע צײַטן. כאָטש זײַן דרך איז געװען שטאַרק געטרײַ צו די אלטע טראַדיציעס, דאָך האָט ער ניט איגנאָרירט די נײַע דערשײַנונגען, װאָס דאָס לעבן האָט ארויס־גערופֿן.

ער איז געװען באגײַסטערט פֿון דער ציוניס־טישער טעטיקייט. פֿול מיט בענקשאַפֿט צו ארץ הקדושה. אין מײַנע אויערן קלינגען נאָך די מאָ־נאָטאָנע האַלב־אָפּגעהאַקטע טרויערטענער פֿון זײַן „חצות״.

צו מײַן פֿאָטער פֿלעגן קומען פֿארשײדענע מענטשן נאָך הילף אָדער אַן עצה אין זײערע פּראָבלעמען און שװעריקייטן. אויך פֿון די ארו־מיקע שטעטלעך פֿלעג מען קומען צו אים נאָך ראַט און טאַט.

מײַן פֿאָטער האָט ניט געהאַט קײן „עלנ־בויגנס״, זיך קײן מאָל ניט געשטופּט. געװען אַן עניו. ניט געהאַלטן פֿון חניפֿה. ניט געמאַכט קײן „אָנשטעל״. איך מעג זאָגן: „לא כחל ולא שרק ולא פרכוס — ויעלת חן״ (כתובות י״ז).

ער פֿלעגט זײַן אינטערעסאנט אין זײַנע שמו־עסן, װאָס זײַנען תמיד געװען באַחנט מיט טיפֿע ידיעות, גרינדלעכקייט און שאַרפֿער װיציקייט.

זאָלן אַט די עטלעכע װערטער זײַן אַ פֿאַרשפּע־טיקטער קורצער הספד אויפֿן אומבאַקאַנטן קבר פֿון מײַן טײַערן פֿאָטער הי״ד.

בן־ציון מאַזור

עפּיזאָדן און טיפֿן

(יוגנט־זכרונות)

עס געדענקט זיך א שבת אין אויגוסט 1914. מײַן טאַטע, האַלטנדיק מיך פֿאַרן האַנט, איז אַרויס פֿון נײַעם בית־המדרש צוזאַמען מיט ר׳ ראובן מאַנטשער און ר׳ ניסן נאַװיק. מען איז געגאַנגען און געשמועסט װעגן פֿארשײדענע ענינים, װאָס מײַן קינדערשער מוח האָט ניט באַנומען. פּלוצים בין איך אויפֿגעציטערט גע־װאָרן פֿון א געשרײ, װאָס איז געקומען פֿון ר׳ ראובנען. האַלטנדיק בײדע הענט אויפֿן קאָפּ, האָט ער געװיזן אויף א גרויסן פּלאַקאַט, װאָס איז געװען אויסגעהאַנגען אויף א װאַנט, און געשריען: „געװאַלד, ײדן, ס׳איז אַ מאָביליזאַ־ציע, א מאָביליזאַציע. דײַטשלאַנד האָט דער־קלערט רוסלאַנד קריג״.

װען די רוסן האָבן אָפּגעטרעטן פֿון סעמיא־טיטש, האָבן צװײ רוסישע סאָלדאַטן דערשאָסן ר׳ ראובנס פֿרוי בײַם שװעל פֿון זײַן הויז. די קינדערשע נײַגעריקייט האָט מיך געטריבן צום אָרט פֿון אומגליק, װאו עס האָבן זיך גיך צוזאַ־מענגעקליבן א סך ײדן. דאָס שרעקלעכע בילד פֿון דער פֿאַרבלוטיקטער מאַמען, װאָס לעבן איר איז געלעגן איר פֿאַריתומ׳ט קלײן קינד, איז גע־בליבן אײַנגעקריצט אין מײַן זכרון אויף אײביק.

עטלעכע שעה שפּעטער האָט א דײַטש אָנגע־קלאַפּט אין אונדזער טיר. ער האָט אויף א פֿרײַנדלעכן אופֿן געפֿרעגט, אויב מיר האָבן עפּעס צו בעטן אים. דער טאַטע האָט אים דער־צײלט װעגן מאָרד פֿון פֿרוי מאַנטשער. דער דײַטש האָט צוגעזאָגט צו כאַפּן די מערדערס. דעם זעלביקן טאָג האָבן די דײַטשן געטריבן דורכן שטאָט א סך רוסישע געפֿאַנגענע. ר׳ ראובן מאַנטשער און זײַן זון קוביק זײַנען געשטאַנען און געקוקט יעדער געפֿאַנגענעם אין פּנים אַרײַן. זײ האָבן טאַקע דערקענט די צװײ רוסישע סאָל־דאַטן און אָנגעװיזן אויף זײ צום דײַטש. זײ זײַנען אויף גיך איבערגעגעבן געװאָרן צו א

פעלדגעריכט און פאַראורטיילט געוואָרן דער־
שאָסן צו ווערן.

★

מיין רבין ר׳ **משה מאיר גוטמאַן** האָב איך ניט ליב געהאַט: ער האָט געוואָלט, אַז איך זאָל זיך לערנען, און איך האָב גראָד געהאַט מער חשק צו שטיפן. איין מאָל איז ער שטילערהייט צו־געגאַנגען צו מיין לאָוועקע (באַנק) און מיך גע־כאַפּט זיך שפּילנדיק. ער האָט אויסגעשטעלט אויף מיר זיינע טיפע אויגן און געזאָגט: בענצ־קע, זאָג דיין טאַטן, אַז ס׳איז אַן עבירה דער שכר־לימוד, וואָס ער צאָלט פאַר דיר. דו וועסט אויסוואַקסן אַ גוי. אויף דיין אָרט קען זיצן אַ יינגל, וואָס וויל זיין אַ ייד און וויל לערנען.

איך האָב דאָס ניט דערציילט מיין טאַטן. אין עטלעכע צענדליק יאָר ארום האָב איך מיין אַמאָ־ליקן רבי געטראָפן אין אַמעריקע, זיצנדיק צו־זאַמען מיט מיין טאַטן. דער רבי איז שוין געווען אָנגעטאָן מאָדערנער, די יאַרמולקע קוים וואָס זי זעט זיך אויפן קאָפּ. איך האָב זיך באַגריסט מיט אים זייער קאַלט. ר׳ משה־מאיר האָט מיר געפרעגט: בענצל, וואָס עפּעס אַזוי קאַלט? האָב איך אים געענטפערט מיט אַ פראַגע: רבי, ווי קומט עס, אַז איר גייט עפּעס מאָדערנע קליי־דער? אויף דעם האָט ער געענטפערט: יאָ, בענצל, אַזוי איז עס. ווען אַמעריקע וואָלט גע־קומען צו מיר אין סעמיאַטיטש, וואָלט איך זיי געמאַכט פאַר אַזוינע יידן ווו איך. די צרה איז, וואָס איך בין געקומען קיין אַמעריקע, מוז איך זיין אַ האַלבער אַמעריקאַנער.

★

ביינוש יאַבלאָן איז געווען אַ פאָלקס־מענטש, אַ שווער־פאַרהאָרעוועטער ייד. געווען איינער פון די אָרנטלעכסטע טיפּן אין סעמיאַ־טיטש. זיין דאַווענען ימים נוראים, שחרית אדער מוסף, קלינגט נאָך ביז היינט אין די אויערן. זיין דאַווענען איז געווען אַזוי פול מיט היץ און נשמה, דעריבער פלעגט עס אַזוי שטאַרק צע־וואַרעמען דעם עולם מתפּללים. די ווייבער אין עזרת־נשים פלעגן ניט אויפהערן צו וויינען ווען ר׳ ביינוש יאַבלאָן פלעגט דאַווענען.

★

אַ טיפּ ניט צו פאַרגעסן איז געווען ר׳ **איצע־לייבעלע**. מיין טאַטע האָט געהאַט אַ שוואַכקייט צום דאַזיקן יידן. ווען מיין טאַטע פלעגט דאַווע־נען אַ מוסף יום־כיפּור אָדער ראש־השנה, פלעגט ער נעמען ר׳ איצע־לייבעלען פאַר אַ משורר. ער האָט געהאַט אַזעלכע באַגלייט־ניגונים, וואָס מען קען זיי ניט פאַרגעסן.

ר׳ איצע־לייבעלע איז געווען אַ ייד אַ טומ־לער. ער פלעגט אָפּט ארויפגיין אויפן בעלעמער און מעכבֿ הקריאה זיין, שרייענדיק אויף זיין הויכן קול. ווען מען פלעגט אים פרעגן: ר׳ אי־צע, וואָס שרייט איר, וואָס ווילט איר? פלעגט ער ענטפערן: אַז איר וועט זיין גוטע יידן, וועט מען ניט דאַרפן שרייען...

א שבועה־אקט אין „השומר הצעיר"
ראש הגדוד — לאלעק לעתין

א ציוניסטישע פייערלעכקייט

סעמיאטיטשער אין אמעריקע

ד. פריסטאַר

לאַנדסלייט אין די פּאַראייניקטע שטאַטן

סעמיאַטיטשער לאַנדסלייט האָבן אָנגעהויבן קומען אין די פאַראייניקטע שטאַטן מיטן גרויסן יידישן עמיגראַציע־שטראָם פון רוסלאַנד־פּוילן נאָך די פּאָגראָמען פון די אכציקער יאָרן. דער גרעסטער טייל פון זיי האָט זיך באַזעצט אין ניו־יאָרק און א צאָל — אין שיקאַגאָ, באָסטאָן, נו־אַרק און אין עטלעכע אַנדערע שטעט. ווי אַלע ניי־געקומענע יידישע עמיגראַנטן פון יענע יאָרן, האָבן אויך די סעמיאַטיטשער צוזאַמען מיט יידן פון אַרומיקע שטעטלעך, זיך גענומען שאַפן א אייגענע לאַנדסמאַנשאַפט אָדער „סאָסייעטי".

חברה ברית אחים אנשי סעמיאַטיטש

די ערשטע סעמיאַטיטשער לאַנדסמאַנשאַפט אין די פאַראייניקטע שטאַטן איז די „חברה ברית אחים אנשי סעמיאַטיטש", וואָס איז געשאַפן גע־וואָרן אין ניו־יאָרק אין 1903. די חברה איז פון די געציילטע לאַנדסמאַנשאַפטלעכע אָרגאַניזאַ־ציעס אין אַמעריקע, וואָס האָט עד היום אָפּגעהיט אירע פּראָטאָקאָל־ביכער זינט דעם ערשטן טאָג פון דער גרינדונג.

דער ערשטער פּראָטאָקאָל פון דער חברה איז דאַטירט פון 12טן אויגוסט 1903. פון אָט דעם פּראָטאָקאָל איז צו זען, אז אין דער ערשטער באַראַטונג צו אָרגאַניזירן א סעמיאַטיטשער לאַנדסמאַנשאַפט האָבן זיך באַטייליקט די ווייַ־טערדיקע פּערזאָנען: שבתי קאָן, אברהם גאָלד־בערג, דוד קעסלער, פיליפ ראַבינאָוויטש און הרי גרינשטיין.

לויטן באַשלוס פון יענער באַראַטונג, איז גע־רופן געוואָרן א פאַרזאַמלונג פון אַלע סעמיאַ־טיטשער לאַנדסלייט אין ניו־יאָרק, וואָס איז פאָרגעקומען דעם 16טן אויגוסט. דער פּאָרזיצער פון דער פאַרזאַמלונג, פיליפ ראַבינאָוויטש, האָט אויפגעקלערט די נייטיקייט פון שאַפן א אייגענע סאָסייעטי. נאָך א לענגערער דעבאַטע איז באַ־שלאָסן געוואָרן צו שאַפן אן אייגענע אָרגאַניזאַ־ציע מיטן נאָמען „חברה ברית אחים אנשי סע־מיאַטיטש".

דער ערשטער פּרעזידענט פון דער חברה איז געווען אליהו חיים שפירא. וויצע־פּרעזידענט — חיים פּסח דעמבראָווסקי, קאַסיר — דוד שטראָס־בערג.

איינער פון די הויפּטצילן פון דער חברה איז געווען צו העלפן די מיטגלידער אין צייט פון נויט אָדער קראַנקייט און צו באַזאָרגן מיט קרקע לאחר מאה ועשרים שנה, וואָס איז אין ניו־יאָרק געווען אן אמתער פּראָבלעם, גאָר אַנדערש ווי אין די אַמאָליקע פּוילישע שטעטלעך.

די פירערס פון דער חברה האָבן זיך אויך פאַר־נומען מיט זאָרגן פאַר די רעליגיעזע הצטרכותן פון די מיטגלידער. שוין אויף דער ערשטער רע־גולערער זיצונג פון דער חברה, דעם 22טן אוי־גוסט 1903, האָט מען באַשלאָסן צו קויפן אָדער דינגען א שול פאַר דער חברה. די ערשטע סע־מיאַטיטשער שול איז געווען אויף 16 לודלאָוו סטריט און האָט געקאָסט 23 דאָלאַר א חודש דירה־געלט. די שולן פון דער חברה האָבן זיך שפּעטער גאַנץ אָפּט געביטן.

פון פּראָטאָקאָל 2 און 3 איז צו זען, אז די צאָל מיטגלידער איז גיך געוואַקסן. צוליב דעם האָט מען גערופן א נייע פאַרזאַמלונג, וואָס איז פאָר־געקומען דעם 17־טן אָקטאָבער, כדי צו קלייבן א נייע פאַרוואַלטונג. דער פּרעזידענט איז גע־בליבן דער זעלביקער. מיטגלידער פון דער פאַר־וואַלטונג זיינען אויסגעקליבן געוואָרן: וויצע־פּרעזידענט — ראובן לעוו, קאַסיר — אברהם גאָלדבערג און סעקרעטאַר — אברהם גובערמאַן.

פון 12־טן נאָוועמבער האָט די סעקרעטאַרישע אַרבעט איבערגענומען פּרץ באַרשטיין.

אָנהייב 1904 האָט די חברה גענומען צוויי דאָקטוירים, וואָס האָבן געמוזט באַזוכן די מיט־

קאנסטיטוציאן

פאָן דער

חברה בּרית אחים

אנשי סעמיאטיץ

קאָנגרעגנטעט בּראָדערס אָף סעמיאטיץ

בּענעוואָלענט אסאָסיאיישאָן

געגרינדעט דען 16־טען אויגוסט 1903

געפּרינטעט 1909

אנשים אחים אנחנו.

ר. אויערבאך, יוניאָן פּרינטער, 126 עססעקס סט.

גלידער אין פאל פון א קראנקייט, ווי אויך באַשטעטיקן ווי לאנג זיי זיינען געווען קראנק. די ערשטע דאָקטוירים זיינען געווען: ד״ר ראמאנסקי און ד״ר ראווינסקי.

די חברה האָט געהאַט אויסגעארבעט אַן אייגענע קאָנסטיטוציע, וואָס איז נאָך לאנגע דיסקוסיעס און א סך שינויים אָנגענומען געוואָרן אין דער פאָרעם, ווי זי איז אָפּגעדרוקט אין 1909, ווי עס ווייזט דער בייגעלעגטער פאָטאָסטאַט.

אז מען זאָל משפּטן לויט די פּראָטאָקאָלן, איז די חברה געווען גאנץ איינגעשלאָסן אין די אייגענע ד׳ אמות. דער כמעט איינציקער קאָנטאַקט מיט דער ארומיקער יידישער וועלט איז געווען דעמאָלט, ווען פארשיידענע יידישע אָרגאניזאַציעס פלעגן ארייַנשיקן בילעטן צו זייערס א טעאַטער־אונטערנעמונג אָדער בעטן סתם א נדבה: ,,מלביש ערומים״ פון איסט בראָדוויי, ,,מושב זקנים״ פון מאנהעטן, ,,בית מחסה ליתומים״ אין ירושלים, ,,לחם עניים״ פון איסט סאיד, ,,האיאס״ און אנדערע מוסדות.

דער ערשטער גרעסערער אויפברויז אין דער שטילער און איינגעשלאָסענער ארבעט פון דער חברה איז געקומען אין 1914, מיטן אויסבראָך פון דער ערשטער וועלט־מלחמה. אין פּראָטאָקאָל פון זיבעטן נאָוועמבער 1914, רעדט זיך שוין וועגן דער שווערער לאגע פון ,,אונדזערע ברידער אין דער אלטער היימאַט״. דעם 22־טן נאָוועמבער האָט די חברה גערופן א גרויסן מיטינג פון אַלע סעמיאטיטשער. עס איז געשאפן געוואָרן א רעליף־פאָנד צו העלפן די לאנדסלייט אין סעמיאטיטש. ספּעציעלע זיצונגען פון דער פארוואלטונג פון דער חברה זיינען געווען געווידמעט בלויז דער לאגע פון די יידן אין דער היימאַט. מען האָט געמאכט א טעאטער־אונטערנעמונג פארן רעליף־פאָנד, וואָס האָט אריינגעבראכט איבער 100 דאָלאר. 100 דאָלאר האָט די חברה געגעבן פון איר קאסע.

אין צייט פון קריג איז געווען זייער שווער אריבערצושיקן געלט. ערשט נאָכן סוף פון דער מלחמה איז אָנגעקומען מער הילף פון די אמעריקאנער לאנדסלייט פאר די יידן אין סעמיאטיטש.

די חברה, וואָס האָט ביז די לעצטע יאָרן געהאַט אן אייגענע שול, האָט זיך נוהג געווען צו נעמען פאר א רב איינעם פון סעמיאטיטש אָדער פון די שטעטלעך ארום. אין 1925 האָט זיך אָפּגעזאָגט פון זיין רבנות אין דער חברה הרב ר׳ מאיר פאם. עס איז באשלאָסן געוואָרן צו באַזאָרגן מיט פּאפּירן דעם הרב ר׳ שמואל קושעלעוויטש און אים אָנשטעלן פאר א רב פון דער חברה. הרב ר׳ שמואל קושעלעוויטש איז אָבער ניט אויסגעווען קיין יאָר אין דער חברה. אין אָקטאָבער האָט די חברה באשלאָסן אראָפּצוברענגען פאר א רב ר׳ אליעזר פון סעמיאטיטש. אין מאי 1948 הט די חברה באשלאָסן צו באַזאָרגן הרב לוי ביעליצקי, וועלכער האָט זיך געפונען דעמאָלט אין א פליטים־לאגער, מיט אן ,,אפידייוויט״ און אים אָנשטעלן פארן רב פון דער חברה. סוף 1949 האָט הרב ביעליצקי פאַרלאָזן די רבנות אין דער חברה.

אין 1928 איז אָרגאניזירט געוואָרן א פייערלעכער באנקעט צום 25־יאָריקן יובל פון דער ,,חברה ברית אחים אנשי סעמיאטיטש״. דאָס איז געווען די גרעסטע פייערלעכע אונטערנעמונג,

וואָס די חברה האָט ווען ס'איז געמאַכט סיי פאַר דעם, סיי נאָך דעם. ווי ווייט הצלחה'דיק ס'איז געווען יענער באַנקעט באַווייזט דער פאַקט, וואָס די ריינע הכנסה איז געווען איבער 3 טויזנט דאָלאַר.

בשייכות מיטן יובילייו איז די חברה פּרעזענ־טירט געוואָרן מיט אַ ספר־תורה, געשענקט פון אברהם משה גאָלדבערג. די פּרעזענטאַציע איז געווען אויף אַ פייערלעכן אופן: אַלע מיטגלידער פון דער חברה האָבן מאַרשירט פון גאָלדבערגס הויז צו דער אייגענער שול, טראָגנדיק די נייע ספר־תורה אונטער די קלאַנגען פון אַ מוזיק־אָרקעסטער.

דער גרעסטער אויפטו דער אין דער טעטיקייט פון דער חברה איז געקומען דעמאָלט, ווען ציי־טונגען און ראַדיאָ האָבן אָנגעהויבן איבערגעבן ווענן גרויסן חורבן, וואָס די נאַציס האָבן גע־בראַכט אויף די יידן אין אייראָפּע בכלל און אין סעמיאַטיטש בפרט. עס איז גיך געשאַפן געוואָרן אַ רעליף־קאָמיטעט, וואָס האָט געאַרבעט אויטאָ־נאָם, אָבער אונטער דער השגחה פון דער חברה. מען קען ניט זאָגן, אַז דער פּולס פון דער אַרבעט האָט געקלאַפּט אַזוי ווי יענע ביטערע צייט האָט עס געפאָדערט. מיטגלידער פון דער פאַרוואַל־טונג פלעגן טאַקע אָפט קריטיקירן די אַרבעט און פאָדערן צו ווערן מער אַקטיוו און ענערגיש אויפן געביט פון העלפן די יעניקע סעמיאַטיטשער, וואָס האָבן זיך געראַטעוועט פון היטלער־חורבן. אַ יאָר אָדער צוויי נאָכן צווייטן וועלטקריג האָט דער גרעסטער טייל פון די געראַטעוועטע סע־מיאַטיטשער זיך געפונען אין איטאַליע און אין ארץ־ישראל.

אויף אַ זיצונג פון דער פאַרוואַלטונג, וואָס איז פאָרגעקומען דעם 26־טן אָקטאָבער 1947, האָט זיך באַטייליקט מענדל גפני, אַ גאַסט פון ארץ־ישראל און אַ מיטגליד פון דאָרטיקן „מרכז יוצאי סעמיאַטיטש". ער האָט געבעטן הילף פאַר די אַן ערך 50 סעמיאַטיטשער פון דער שארית־הפליטה, וואָס געפינען זיך שוין אין לאַנד, ווי אויך צו שאַפן אַ גמילות־חסד קאַסע פאַר זיי.

אין פעברואַר 1951 האָט די חברה באַשלאָסן צו קויפן אָדער בויען אַ הויז אין ישראל אויפן נאָמען פון די סעמיאַטיטשער קדושים. די הויפּט־איניציאַטאָרן און טוערס אַרום אָט דעם פּראָיעקט זיינען געווען דוד קמחי און בן־ציון מאַזור. דער פאָרזיצער פון דער ספּעציעלער קאָמיסיע פאַרן דאָזיקן צוועק איז געווען הערי פעלדמאַן. מען האָט געמאַכט אַ ריי אונטערנעמונגען, כדי צו שאַפן מיטלען צו קענען פאַרווירקלעכן דעם פּראָ־יעקט, אָבער נאָך גאַנצע צוויי יאָר אַרבעט איז נאָך אַלץ געווען די סומע צו קליין, אַז מען זאָל קענען טראַכטן וועגן קויפן אַן אייגן הויז. מען האָט דעריבער אָנגענומען דעם פאָרשלאַג פון ד"ר סוקעניק, אַ לאַנדסמאַן פון סעמיאַטיטש, אַז פאַר אַ טייל פון דעם געשאַפענעם געלט זאָל מען קויפן בעטן אין דעם נייעם שפּיטאָל, וואָס האָט זיך געבויט אין ישראל אויפן נאָמען פון ד"ר חיים ווייצמאַן. אויף די בעטן האָט מען גע־זאָלט אויפהענגען שילדלעך, אַז זיי זיינען גע־שאָנקען פון סעמיאַטיטשער לאַנדסלייט אין אַמעריקע.

נאָך לענגערע פאַרהאַנדלונגען צווישן דער חברה און דעם „סעמיאַטיטשער קלוב" אין ניו־יאָרק איז מען געקומען צו אַזאַ הסכם: 3.000 דאָלאַר אויף אַ הויז אין ישראל; 500 דאָלאַר אויף אַ ליי־קאַסע; 500 דאָלאַר אויף אַ יזכור־בוך און 250 דאָלאַר צו פלאַנצן אַ וואַלד אויפן נאָמען פון סעמיאַטיטש.

דעם 15טן יוני 1947, האָבן צום ערשטן מאָל זיך באַטייליקט אין אַ זיצונג פון רעליף־קאָמי־טעט געראַטעוועטע סעמיאַטיטשער — דוד קמחי און אברהם וואַלאַך. קמחי האָט איבערגעגעבן אַ לענגערן באַריכט וועגן דער לאַגע פון די סע־מיאַטיטשער פליטים אין איטאַליע, פון וואַנען ער איז געקומען. ער האָט זיך אויך באַקלאָגט אויף דער קליינער הילף, וואָס דער סעמיאַטיטשער רעליף־קאָמיטעט אין ניו־יאָרק שיקט פאַר די גע־ראַטעוועטע לאַנדסלייט אין די פליטים־לאַגערן.

דער רעליף־קאָמיטעט האָט דעמאָלט באַ־שלאָסן צו שיקן פאַר סעמיאַטיטשער אין איטאַ־ליע 250 דאָלאַר, אויסער פריערדיקער הילף. אויסער דעם איז אויך באַשלאָסן געוואָרן צו שיקן יעדן סעמיאַטיטשער פליט אין איטאַליע 15 דאָ־לאַר. אַ סך געהאָלפן דער סעמיאַטיטשער שארית־הפליטה אין איטאַליע האָט דער קאָמי־טעט פון סעמיאַטיטשער אין נואַרק, ניו־דזשערסי.

די חברה צוזאַמען מיטן רעליף־קאָמיטעט האָבן

אויך באַזאָרגט איינצלנע סעמיאַטיטשער פּליטים מיט אַמעריקאַנער וויזעס.

אין משך פון זיין דריי־יאָריקער עקסיסטענץ האָט דער רעליף־קאָמיטעט פונאַנדערגעטיילט סך־הכל 4,968.97 דאָלאַר פאַר סעמיאַטיטשער פּליטים אין ישראל, איטאַליע, דייטשלאַנד, עסט־רייך, פּוילן און פראַנקרייך. סוף 1949 איז דער קאָמיטעט אויפגעלייזט געוואָרן.

די חברה, וואָס פייערט איצט איר 60.־יאָריקן יובילײ, לעבט נאָך. איר טעטיקייט איז אָבער זייער א קליינע. די פאַרזאַמלונגען ווערן וויניק באַזוכט. די צאָל מיטגלידער האַלט אין פאַלן. דער פּרוּואו אריינצוציען די סעמיאַטיטשער וואָס זיינען געקומען קיין ניו־יאָרק נאָכן צווייטן וועלט־קריג, האָט זיך ניט איינגעגעבן. טאַקע די זעלביקע סעמיאַטיטשער — אָבער פון צוויי וועלטן, און די ניי־געקומענע האָבן זיך געגרינדעט שאַפן אייגענע אָרגאַניזאַציעס אין זייער נייעם לאַנד.

„קלוב פון סעמיאַטיטשער פריינד פאַר ישראל"

די צווייטע אָרגאַניזאַציע פון סעמיאַטיטשער אין די פאַראייניקטע שטאַטן איז געשאַפן גע־וואָרן אין ניו־יאָרק אין 1951. די איניציאַטאָרן פון דעם האָבן געהאַט א זיצונג דעם 9טן יוני 1951. זי איז געעפנט געוואָרן דורך בען מאַזור. אריינפיר־ווערטער האָבן געהאַלטן דוד קמחי און אלתר פעלדמאַן. פאַרזיצער איז געווען יוסף קו־פּערשמיד און סעקרעטאַר — וועלוול זגאַדני. נאָך א לענגערער דיסקוסיע האָבן די פאַרזאַמלטע באַשלאָסן צו שאַפן אן אָרגאַניזאַציע מיטן נאָמען „קלוב פון סעמיאַטיטשער פריינד פאַר ישראל". בען מאַזור איז אויסגעקליבן געוואָרן פאַרן פּרע־זידענט, יוסף קופּערשמיד — וויצע־פּרעזידענט, ווילי רובין — קאַסיר. אין דער עקזעקוטיווע זיי־נען אריין: לעאָנאַרד טשעסנעט, אַלפרעד און־גאַר, מאַשע אקאַן, וועלוול זגאַדני, אליה קאַפּ־לאַן, משה פּוטערמאַן, דוד קמחי, לי רובין, הע־לען מאַזור.

ווי דער נאָמען פון דער אָרגאַניזאַציע זאָגט, האָט דער „קלוב" זיך בעיקר פאַרנומען מיט הילף פאַר ישראל, ריכטיקער געזאָגט — פאַר סעמיאַטיטשער פּליטים אין מדינת ישראל. פון די פּראָטאָקאָלן פון „קלוב" איז צו זען, אז מען פּלעגט שיקן געלט, פּעקלעך קליידער און שפּייז פאַר די ניי־געקומענע לאַנדסלייט אין ישראל, ביז וואַנען זיי האָבן זיך געקענט שטעלן אויף די אייגענע פיס.

דער „קלוב" האָט אָבער אויך געזאַמלט געלט פון זיינע מיטגלידער פאַר אַלגעמיינע הצטרכותן אין ישראל. אין משך פון זיין טעטיקייט האָט ער מיטגעהאָלפן דער סאָסייעטע צו שאַפן 3,000 דאָלאַר פאַר א שול אויפן נאָמען פון די סעמיאַ־טיטשער קדושים, עטלעכע הונדערט דאָלאַר פאַר קופּת חולים, 550 דאָלאַר פאַר א קאַרדיאָ־גראַף אין קופּת חולים.

מערערע הונדערט דאָלאַר האָט דער „קלוב" אויך געגעבן אונטער דער צייט צו „יונייטעד דזשואיש אַפּיל".

די פראַגע פון געבן געלט אויף א שפּיטאָל האָט אַרויסגערופן שאַרפע דיסקוסיעס. טייל פון די מיטגלידער, בראש מיט דוד קמחי, זיינען געווען קעגן דעם, אז מען זאָל געבן געלט אויף א מוסד, וואָס האָט וועלכע ס'איז פּאַרטייאישע באַפאַר־בונג. דאָס האָט געבראַכט דערצו, אז עס זאָלן זיך פירן לאַנגע און פאַרצויגענע פאַרהאַנדלונ־גען צווישן די קעגנערס און אָנהענגערס פון דאָ־זיקן פּלאַן, צוזאַמען אויך מיט פאַרשטייערס פון ישראל־קאָמיטעט ביי דער סעמיאַטיטשער לאַנדסמאַנשאַפט.

ווען ס'איז אויסגעבראָכן דער גרויסער קריזיס אַרום ישראל בשייכות מיט דער סיני־אַקציע אין 1956, האָט דער „קלוב" תיכף געגרופן א ספּע־ציעלע פאַרזאַמלונג פון זיינע מיטגלידער. חברים האָבן זיך דעמאָלט באַשטייערט מיט גרעסערע סומעס און געשאַפן א פאָנד פון 700 דאָלאַר פאַר ישראל און עס אָפּגעשיקט צום 70טן געבורטס־טאָג פון בן־גוריון.

דער „קלוב" האָט פון צייט צו צייט געגעבן הילף אויך אָרטיקע מוסדות, אָבער אין זייער א קליינעם פאַרנעם. צווישן די דאָזיקע מוסדות גע־פינען זיך: הרב שמידמאַנס ישיבה אין ברוקלין, די א. ליעסין שול אין ברוקלין, דער מושב־זקנים פון די ביאַליסטאָקער און אַנדערע.

א באַזונדער קאַפּיטל איז די באַציאונג פון א טייל פון די פירערס פון „קלוב" צום יזכור־בוך פאַר דער סעמיאַטיטשער קהילה. על פּי שכל האָט דער יזכור־בוך געדאַרפט זיין א צענטראַלע אַר־

בעט פון דעם „קלוב", אָבער צוליב מיספאַרשטיי־
ענישן צווישן „קלוב" און די אקטיווע טוערס
פארן יזכור־בוך איז עס ניט אזוי געווען. פונ־
דעסטוועגן האָט דער „קלוב" געגעבן פארן
יזכור־בוך 700 דאָלאַר.

אין אָקטאָבער 1961 האָט בען מאזור רעזיג־
נירט פון צו זיין פרעזידענט פון „קלוב". אויף
זיין אָרט איז אויסגעקליבן געוואָרן סטעלא קו־
פערשמיד. אויפן אָרט פון רעזיגנירטן וויצע־
פרעזידענט ווילי רובין איז אויסגעוויילט געוואָרן
לעאָנארד טשעסנאט. די איבעריקע נייע מיטגלי־
דער אין דער עקזעקוטיווע זיינען געווען: פלאָ־
רענץ בערמאן — פינאנץ־סעקרעטאר, רחל
טשעסנאט — קאָרעספאָנדענץ, און מאשע אקאן
— פראָטאָקאָל־סעקרעטאר. די נייע פרעזידענטין
האָט אָבער רעזיגנירט אין א צען חדשים ארום
און אויף איר אָרט איז ווידער אויסגעקליבן גע־
וואָרן בען מאזור, וועלכער פירט אָן ביז איצט
מיטן „קלוב". ווי א נייער וויצע־פרעזידענט איז
אויסגעוויילט געוואָרן יוסף קופערשמיד.

סעמיאַטיטשער קאָמיטעט פאר ישראל

עטלעכע חדשים פאר דער גרינדונג פון דעם
„קלוב פון סעמיאַטיטשער פריינד פאר ישראל"
איז געשאפן געוואָרן נאָך אַן אָרגאַניזאַציע פון
סעמיאַטיטשער, וואָס איז באשטאַנען בעיקר פון
ניי־געקומענע, אָבער אין קאָאָפעראַציע מיט די
פריערדיקע לאַנדסלייט אין ניו־יאָרק. געקומען

קלוב פון סעמיאַטיטשער פריינד פאר ישראל
ערשטע ריי פון לינקס צו רעכטס:
פ. בוימן, ח. טויב, פ. מארמור, ה. מאזור, ב. סענדיק, ס. חיים, ח: שניידר
צווייטע ריי פון לינקס צו רעכטס:
זש. בוימן, ל. רובין, ס. קופערשמיט, פ. זאגאדני, ר. טשעסנאט, ס. פריחמן, ל. באראן, ב. באראן
דריטע ריי פון לינקס צו רעכטס:
ח. רובין, ח. זגאדני, י. קופערשמיט, ב"צ מאזור, ל. טשעסנאט, ד. פרידמן, א. סענדיק

עקזעקוטיוו פון „סעמיאטיטש־דראגאטשינער יונג־קלוב"
(פון רעכטס צו לינקס)
זיצן : אייבי בלושטיין, דוד קמחי, גרשון לעוו, העריי שבת
שטייען : א. וואלאך, ד. סטאצקי, ל. פלאטניצקי, י. סטאצקי, א. מארער. מ. קארן, ר. קארן, ה. שבת, ה. קמחי, ב. גודמן, ל. גודמן

איז דאָס ווי א רעזולטאַט פון דער רעזאָלוציע, וואָס די „חברה ברית אחים אנשי סעמיאטיץ" האָט אָנגענומען דעם 10טן פעברואר 1951, וועגן בויען א הויז אין ישראל צום אָנדענק פון די סעמיאטיטשער קדושים. דעם פאָרשלאג האָט אריינגעטראָגן דוד קמחי. פאר דעם צוועק איז געשאפן געוואָרן א ספעציעלער קאָמיטעט, וואָס זיין קאָנסטיטואירנדיקע זיצונג איז פאָרגעקומען דעם 17טן פעברואר 1951, וואָס אויף איר איז אויסגעקליבן געוואָרן פאר פאָרזיצער פון קאָמיטעט אלתר פעלדמאן, סעקרעטאר — דוד קמחי און קאסיר — בען מאזור. צו זיי זיינען שפעטער צוקאָאָפטירט געוואָרן ווילי רובין, פ. מגיד, יוסף קופערשמיד. עס איז אויך באשטימט געוואָרן דער נאָמען : „קאָמיטעט פאר בויען א הויז אין ישראל" (צום אָנדענק נאָך די סעמיאטיטשער קדושים) ביי דער „חברה ברית אחים אנשי סעמיאטיץ". דער נאָמען איז שפעטער געביטן געוואָרן אויף „סעמיאטיטשער קאָמיטעט פאר ישראל". ס'איז געווען קלאָר — און דאָס האָט אויך געזאָגט דער ערשטער נאָמען — אז דער „ברית אחים" איז דער פוסק אחרון אין אלע אָנגעלעגנהייטן פון דעם נייעם קאָמיטעט. אין דעם זין איז אויך אָנגענומען געוואָרן א באשלוס שוין אויף דער ערשטער זיצונג.

דער הויפטציל פונעם קאָמיטעט איז געווען צו שאפן די נייטיקע סומע אויף בויען א הויז אין ישראל, צווישן 3 און 5 טויזנט דאָלאר. דער ערשטער מאַסן־מיטינג, וואָס דער קאָמיטעט האָט איינגעאָרדנט פארן דאָזיקן צוועק, האָט אריינגעבראכט 1.200 דאָלאר.

דערביי דארף מען צוגעבן, אז אויף דער זיצונג פון דער „חברה ברית אחים אנשי סעמיאטיץ", וואו מען האָט באשלאָסן צו בויען א הויז אין ישראל פאר די סעמיאטיטשער קדושים, האָט דער „ברית אחים" אַסיגנירט אויף דעם 1.000 דאָלאר.

ווענדיק אויסברייטערן זיין טעטיקייט און

שאפן מערער געלט, האָט דער קאָמיטעט גע־
מאַכט א ריי פּרואוון זיך צו פאַרבינדן מיט סע־
מיאַטיטשער לאנדסמאַנשאַפטן אין אנדערע
שטעט פון אמעריקע און קאַנאַדע, בעיקר אין נו־
ארק. צום בעדויערן, האָבן יענע ניט ארויסגע־
וויזן דעם געהעריקן אינטערעס און דער קאָמי־
טעט האָט זיך געמוזט באַגרענעצן מיט זיין אר־
בעט אויף ניו־יאָרק.

אויף דער קאָמיטעט־זיצונג פון 20טן אָקטאָ־
בער 1951, גיט אָפּ בען מאזור א דערקלערונג,
אז דער „קלוב פון סעמיאַטיטשער פריינד פאַר
ישראל", וואָס איז געשאַפן געוואָרן אין יוני
1951, האָט באַשלאָסן צו פירן אַן אומאָפּהענגיקע
ארבעט, אָבער זיינע מיטגלידער וועלן אויך ווײ־
טער מיטאַרבעטן פאַר אונטערנעמונגען פון דעם
קאָמיטעט. פון דעמאָלט האָבן זיך געשאַפן פאַר־
שיידענע חילוקי־דעות וועגן דעם אופן, ווי אזוי
צו פאַרטיילן די געזאַמלטע געלט פאַר די פאַר־
שיידענע אינסטיטוציעס אין ישראל. נאָך דיס־
קוסיעס אויף א ריי זיצונגען איז ענדגילטיק באַ־
שלאָסן געוואָרן זיך צו האַלטן ביים אָריגינעלן
פּראָיעקט פון בויען א הויז, וואָס זאָל זיין א
לאַנדווירטשאַפט־שול פאַר קינדער.

דעם 30טן יאַנואַר 1955, איז אויף א בשותפות־
דיקער זיצונג מיט דער „חברה ברית אחים אנשי
סעמיאַטיץ" באַשלאָסן געוואָרן:

1) איבערגעבן דעם „יונייטעד דזשויאיש אַפּיל"
די סומע פון 3.000 דאָלאַר אויף צו בויען א קינ־
דערשול אין ישראל;

2) 500 דאָלאַר פאַרן סעמיאַטיטשער „גמילות
חסד" אין ישראל;

3) 500 דאָלאַר פאַר א יזכור־בוך;

4) 250 דאָלאַר אויף פלאַנצן א וועלדל צום
אָנדענק פון די סעמיאַטיטשער קדושים.

דער פּונקט 3 איז אויף א שפּעטערדיקער זי־
צונג רעווידירט געוואָרן.

דער „סעמיאַטיטשער קאָמיטעט פאַר ישראל"
האָט עקסיסטירט ביז אנהייב 1956. זיין לעצטע
פאַרוואַלטונג איז געווען אזא: פאָרזיצער און
פּראָטאָקאָל־סעקרעטאַר — דוד קמחי, קאַסיר —
א. קאַטלער, נאַמנים — דזש. קרעמער, בזשע־
זינסקי און רחל טשעסנאַט, פינאַנץ־סעקרע־
טאַר — דז. קרעמער.

סעמיאַטיטש־דראָגאַטשינער פריינדשאַפטקלוב

די דריטע און יינגסטע אָרגאַניזאַציע פון ניי־
געקומענע סעמיאַטיטשער אין ניו־יאָרק איז די
„סעמיאַטיטש־דראָגאַטשינער פריינדשאַפטקלוב",
וואָס איז געשאַפן געוואָרן אין 1962.

די פּראָגראַם פון אָט דער נייער אָרגאַניזאַציע
איז צו שיקן הילף פאַר ישראל און פאַר לאַנדס־
לייט. אין משך פון דער קורצער צייט פון איר
עקסיסטענץ האָט זי שוין באַוויזן צו געבן מע־
רערע הונדערט דאָלאַר פאַר דעם „יונייטעד
דזשויאיש אַפּיל" און פאַר נויטבאַדערפטיקע
לאַנדסלייט. איין לאַנדסמאַן אין ניו־יאָרק איז
געהאָלפן געוואָרן מיט 400 דאָלאַר אין זיין שווע־
רער קראַנקייט. זי האָט שוין געהאַט א ריי פאַר־
זאַמלונגען און צוזאַמענקומען. די צאָל פון אירע
חברים איז אַרום ניינציק, בעיקר פון יינגערן
עלעמענט.

די גרינדערס פון „סעמיאַטיטש־דראָגאַטשינער
פריינדשאַפטקלוב" זיינען: העלען שבת, אייב
בלושטיין, גרשון לעוו, רינע קאַרן, הערשל שבת.
אין עקזעקוטיווע גייען אַריין: דוד קמחי — פּרע־
זידענט, ישראל מאַרער — וויצע־פּרעזידענט,
הערשל פּלאָטניצקי — נאַמן, רינע קאַרן — קאַ־
סירערין, הערשל בלושטיין — וויס־פּרעזידענט,
גרשון לעוו, רובינשטיין, דוד סטאַצקי, לייבל
גוטמאַן, קלמן קופּערהאַנט.

דער יונגער קלוב איז זייער אַקטיוו. די מיט־
גלידערשאַפט פאַרגרעסערט זיך און אַלע אונ־
טערנעמונגען זיינען געווען מיט גרויס דערפאָלג.

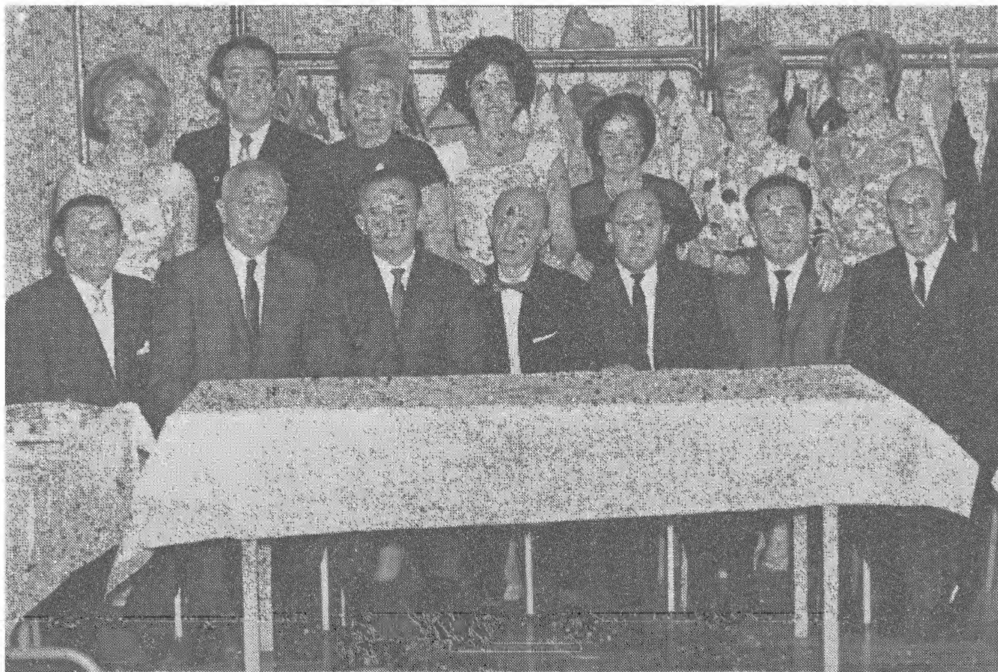
סעמיאַטיטשער יזכור־בוך קאָמיטעט אין ניו־יאָרק

דעם 22טן דעצעמבער 1956, איז פאָרגעקומען
א זיצונג פון מערערע סעמיאַטיטשער. דאָרטן איז
באַשלאָסן געוואָרן ארויסצוגעבן א יזכור־בוך,
אין וועלכן עס זאָלן פאַראייביקט ווערן די גע־
שיכטע, לעבן און אומקום פון דער סעמיאַטי־
טשער קהילה. דער פאָרזיצער פון דעם קאָמיטעט
פאַרן בוך איז די גאַנצע צייט געווען ווילי רובין,
דער סעקרעטאַר — דוד קמחי און קאַסיר —
יוסף קופּערשמיד. אין דעם קאָמיטעט זיינען גע־
ווען אַקטיוו: לוי רובין, הערשל שבת, אברהם

וואלאך, מאטל ברוקער, העשל פּלאַטניצקי, ישראל מארער, קלמן קופערהאנט.

דער פּלאַן פון ניו־יאָרקער יזכור־בוך קאָמי־טעט איז תחילת געווען ארויסצוגעבן דעם ספר אין ניו־יאָרק. צוליב פארשיידענע שוועריקייטן איז דאָס געוואָרן אוממעגלעך אויסצופירן, דע־ריבער האָט דער קאָמיטיט זיך פארבונדן מיטן „איגוד יוצאי סמיאטיץ" אין ישראל, וואָס האָט מסכים געווען ארויסצוגעבן בשותפות דאָס בוך אין תל־אביב. דאס בוך דארף זיין אויף יידיש און עברית. אויב עס וועט זיין א מעגלעכקייט, וועט געגעבן ווערן א רעזומירונג אויך אויף ענגליש.

צום אויפשטעלן די בילד וועגן סעמיאטיטש צווישןביידע וועלט־מלחמות, ספּעציעל וועגן חורבן, וואלד און טרעבלינקע, זיינען אויסגע־נוצט געוואָרן די גבית־עדות און זכרונות פון: הערש פּלאַטניצקי, מרדכי ברוקער, ישראל מא־רער, ברוך קאטלער, דוד קמחי, ווילי רובין און ביחוד פון אברהם וואלאך און הערשל שבת.

אמעריקאנער קאמיטעט פארן סעמיאטיטשער יזכור־בוך

(פון רעכטס צו לינקס)

שטייען: ען מארער, העלען שבת, יהודית וואלאך, העלען קמחי, לי רובין, הערי פלאטניצקי. לילי פלאטניצקי

זיצן: אירווינג מארער, הערי שבת, אייבי וואלאך, דוד קמחי, איסר ראבינאוויטש (רובין), יאסל קופערשמיד, מאקס ברוקער

חורבן

אין וואלד

איך זיץ אין וואַלד איינזאַם אַליין,
אין האַרצן דריקט אַ שטיל געוויין.
אַן אַ נאָנטן, אַן אַ פריינט,
אַן אַ מאָרגן און אַן אַ היינט.

מיין וואַנדערן איז אַן אַ צוועק,
איינגעהילט אין גרויל און שרעק.
שוין לאַנג פאַרגעסן וואָס הייסט זיין זאַט
אויף דעם וועג פון נע־ונד.

צו זיך אַליין איך טראַכט און רעד.
אַרום איז פינצטער, קאַלט און שפעט.
די אויגן מיד, געשוואָלן די וויעס,
דער הונגער זויגט אויס פון מיר דאָס חיות.

איך טראַכט ווי זיך ראַטעווען פון היטלערס הענט,
ניט צו ווערן לעבעדיק פאַרברענט,
גיט אַן עצה, זאָגט מיר ווער...
אויף מיין פנים רינט אַ תפילה־טרער.

אלי, אלי, איך שעפּטשע שטיל,
אל רחום וחנון מיט גרויס געפיל.
טו אַ חסד, אַ גענאַד,
קענסט דאָך אַלץ, אָה גרויסער גאָט!

אַזוי בין איך איינגעשלאָפן,
אַ קורצע צייט איז בלויז פאַרלאָפן.
דער גאַנצער וואַלד און אַלץ אַרום
איז געוואָרן שטיל און שטום.

אַ בת־קול דערהערט האָט זיך דאָרט...
איך געדענק נאָך איצט יעדעס וואָרט:
„זאָרג ניט, קינד מיינס, ניט וויין און קלאָג,
ס'וועט אויך פאַר דיר קומען דער טאָג".

„די זון וועט נאָך פאַר דיר אויפשיינען
און פאַר אַלע יידן וואו זיי זיינען.
איר וועט נאָך שירה זינגען אין אייגן לאנד
און ,הוירא' טאַנצן האַנט ביי האַנט"...

אַ פרייד באַהערשט האָט מיך אינטים,
דערפילט האָב איך דעם צלם אלוקים.
די אויגן שטראַלן, דאָס פנים גליט,
די נשמה מתיקותדיק אין הימלען פליט.

פלוצלינג — אַ ירגזון־דינער האָט זיך דערהערט
און מיין זיסן חלום־טרוים צעשטערט.
— — — — — — — — — — — — — — —
זיץ איך אין וואַלד איינזאַם, אַליין,
אין האַרצן דריקט אַ שטיל געוויין.

ד. פּריסטאַר

אונטער דער סאָוויעטישער אקופּאציע

סעמיאטיטש איז געווען א טייל פון יענער פּוילישער געגנט, וואָס איז לויטן אָפּמאַך פון מאָלאָטאָוו־ריבנטראָפּ אָפּגעגעבן געוואָרן צו סאָוויעט־רוסלאנד. דער חורבן פון אָט דער קהילה קדושה האָט דעריבער דורכגעמאכט צוויי פאַזעס: די סאָוויעטן האָבן אָנגעהויבן מיטן חרוב מאכן דאָס גאנצע יידיש־גייסטיקע און עקאָנאָמישע לעבן און די נאַציס האָבן עס פארענדיקט מיטן פארטיליקן די יידן גופא.

סעמיאטיטש איז פארנומען דורך די דייטשן שוין אין צען טעג נאָכן אויסבראָך פון פּויליש־דייטשן קריג. די נאַציס זיינען דאָרטן געווען 12 טעג, ביז די סאָוויעטן האָבן איבערגענומען פון זיי די שטאָט. אין אָט דער קורצער צייט האָבן די סעמיאטיטשער יידן געפילט אויף זייער אייגענער הויט, וואָס עס וועט זיין זייער גורל, אויב די נאַציס זאָלן פארבלייבן אין שטאָט די ענטגילטיקע בעלי־בתים.

איינער פון די ערשטע אדמיניסטראטיווע שריט פון די דייטשן איז געווען צו שאַפן א מין רעפּרעזענטאַנץ פון די יידישע איינוואוינערס. קודם־כל האָבן זיי גערופן דעם מרא דאתרא, הרב הגאון גערשטיין, און אים געמאַכט פאראַנטוואָרטלעך פאר קהל. צו אים זיינען צוגעצויגן געוואָרן ר׳ ראובן מאנטשער און יאנקל רובינס, ווי אויך דער גלח און דער אַדוואָקאַט טשאַרניעצקי און אויף זיי אלעמען איז ארויפגעלייגט געוואָרן די אחריות פארן סדר אין שטאָט. די ערשטע זיצונג פון אָט דער כלומרשטער רעפּרעזענטאַנץ, וואָס איז פאָרגעקומען אין דער שול אויף הויפּישער גאס אונטער דער השגחה פון די דייטשן, איז געווען גאַנץ „דראַמאַטיש": די דייטשן האָבן ארויפגעלאָזן א מאַלפּע צו טאַנצן אויף די קעפּ פון די שטעטלשע „פאַרשטייערס".

גלייך אויף מאָרגן נאָך זייער ארייַנקום אין שטאָט האָבן די דייטשן ארויסגעגעבן אַ באַפעל, אז אלע יידן מוזן זיך רעגיסטרירן. די רעגיסטראציע איז באגלייט געוואָרן מיט גוטע קלעפּ מצד די דייטשן.

דאָס פאַרנעמען סעמיאטיטש איז אויסגעפאלן גראָד אין דער צייט פון ימים־נוראים. א טייל יידן האָבן פשוט מורא געהאט צו גיין אין שול, ווי בכלל צו באווייזן זיך אויף דער גאס. פאר יום־כיפור האָט דער רב געלאָזט וויסן, אז „כל־נדרי" וועט מען ניט זאָגן ביי נאכט, נאָר צוויי א זייגער ביי טאָג ערב יום־כיפור. אין מיטן כל־נדרי זיינען אריין נאַציס אין שול און געזונגען זייער כוליגאַנישע „האָרסט וועסל ליד". אויך אויף מאָרגן, אום יום־כיפור, זיינען דייטשן אריין אין די שולן. עס איז אויסגעבראָכן א גרויסע פּאַניק צווישן די דאַוונענדיקע יידן. א סך האָבן גענומען לויפן דורך די פענצטערס. אין בית־מדרש „חיי אדם", אויף דראָגאָטשינער גאס, איז יאָסל דער טאָקער געבליבן הענגען א דערשאָסענער אויפן פענצטער פון שול.

נאָך אַזאַ טרויעריקן פאָרשפּיל פון די נאַציס האָבן די יידן זיך שטאַרק דערפרייט מיט די סאָוויעטן, וואָס האָבן איבערגענומען סעמיאטיטש סוכות־צייט. מען האָט זיך געטרייסט, אז מען איז כאָטש זיכער מיטן נפש. אָבער ס'האָבן זיך אָנגעהויבן אנדערע צרות.

אויך די סאָוויעטן האָבן קודם־כל באפוילן אלע שטעטלשע תושבים זיך צו רעגיסטרירן. די איינוואוינערס זיינען איינגעטיילט געוואָרן אין דריי קאַטעגאָריעס: ארבעטערס, סוחרים, האַנטווערקערס. היות דער גרעסטער טייל פון די סעמיאטיטשער יידן האָבן געהערט צום סוחרים־קלאס, זיינען זיי ממילא געווען די ערשטע צו ליידן פון דער ניי־איינגעפירטער סאָוויעטישער אָרדענונג אין שטאָט.

כמעט אלע קראָמען זיינען נאציאָנאליזירט גע־

וואָרן דורך דער נייער מאַכט. פאַר די האַנט־ווערקערס זיינען געשאַפן געוואָרן אַרטעלן. אין די אַרטעלן האָט מען אָבער ניט אָנגענומען די אַלע בעלי־מלאכות, וואָס האָבן געוואָלט דאָרטן ווערן מיטגלידער. האַנטווערקערס, וואָס זיינען געבליבן אויסער דעם ראַם פון אַרטעלן, האָבן געקענט האַלטן ווייטער זייערע פּריוואַטע וואַרשטאַטן. אָבער די אויסערגעוויינלעכע שטייערן, וואָס מען האָט אַרויפגעלעגט אויף זיי, זיינען געווען אַ זעלכע שווערע, אַז די פּריוואַטע מייסטערסקייטס זיינען ממילא געצוואונגען געוואָרן זיך גיך צו פאַרמאַכן איינע נאָך דער אַנדערער.

דער סוחרישער עלעמענט איז דורך די סאָוויעטן באַטראַכט געוואָרן ווי אַ פּאָליטישער שונא פונעם נייעם רעזשים, דעריבער האָבן די סאָוויעטישע מושלים זיך ניט באַנוגנט בלויז מיט דעם, וואָס זיי האָבן צוגענומען די קראָמען און די פאַבריקן, נאָר זיי האָבן נאָך אַרויסגעשיקט די גרעסערע סוחרים און פאַבריקאַנטן — ס׳רוב יידישע, פאַרשטייט זיך — פון שטאָט. דער ערשטער אַרויסגעשיקט צו ווערן פון סעמיאַטיטש איז געווען שמעון האַמערשלאַק. נאָך אים איז גיך געקומען די ריי פון: ראובן מאַנטשער, ישראל צוקערמאַן, יואל לעוו, ניסן נאָוויק און משפּחה, פּרוי מינץ, מאיר פּעלכאָוויטש, משה פאַרבער, אירע מאַרמור, חיים זאַלטאַק, כאַמסקי דער אַפּטייקער, משה פונדיק, מרדכי מאַנדלבוים, לאַנדאַן דער אַפּטייקער, משה מאַרמור, זלמן אַרליאַנסקי, זינגער, שמאי יודל יאַבלאָן, אברהם וואַלאַך און זיין מאַמע, וואָלף וואַלאַך, יאַנקל רובינס, נחמן אַש, מרדכי טענעוויצקי, אלחנן קמחי און משפּחה, פאַמיליע סיר, בלימטשע אוועברוך, יאַנקל באַבין, פּייוול בזשעזינסקי, גאָלאָמב, טאַלווינסקי, קלמן ראָזנבוים, שמואל סאָקעניק, וואָלף, ברוך פוקס, יאַנקל אורשעס (אַלטעס), מענדל אַבערקאָוויטש, פּינטשע פּירער, הרב גערשטיין, חיים בער פּירער, פּייוול ראַדזינסקי, משה מלאַך, יאַנקל באַגליי, יודל געווירץ, נח קראַמער, איצל באַטשאַן, די מאַליניאַקעס, פאַמיליע סאַלאַט, חיים דייטש, ישעיה דייטש, העניע קאַטלער, יהודה קאַהוט.

אַ טייל זיינען אַרויסגעשיקט געוואָרן צוליב פּאָליטישע מאָטיוון: פּירערס פון פּאָליטישע פּאַרטייען, וואָס די מאַכט האָט זיי פאַרדעכטיקט אין אַנטי־סאָוויעטיזם.

די אַלע אויבן־דערמאַנטע און אַנדערע, וואָס זייערע נעמען געדענקען זיך ניט, זיינען אַרויסגעשיקט געוואָרן פון סעמיאַטיטש אויף אַ מרחק פון 8—10 קילאָמעטער. אַ טייל פון יענע און אַנדערע יידן זיינען אָבער שפּעטער פאַרשיקט געוואָרן קיין סיביר. צווישן זיי: הרב לוי ביעליצקי, די משפּחה מאַליניאַק, יאַנקל אורשעס (אַלטעס), ברוך פּנקס דער אַנאַרכיסט, בערל מלאַך, הערשל מלאַך, קלמן מלאַך, מרדכי קאַטלער, בצלאל קאַטלער.

עס פאַרשטייט זיך, אַז אין די לחלוטין נייע באַדינגונגען זיינען אַלע אַלטע יידיש־געזעלשאַפטלעכע טוערס גלייך אַראָפּ פון דער סצענע. אַ טייל פון זיי איז אַרויסגעשיקט געוואָרן, און די איבערגעבליבענע האָבן זיך געסטאַרעט וואָס ווייניקער זיך צו וואַרפן אין די אויגן. אויף דער אייבערפלאַך פון סעמיאַטיטשער יידישן לעבן זיינען דעמאָלט אויפגעשוואומען נייע נעמען: אברהם גאַרבער, יאָסל פיש, העניך ווראַנע.

ניט ווייניקער ווי אויפן עקאָנאָמישן איז אויך אויפן גייסטיקן געביט פאָרגעקומען אַ פולע איבערקערעניש. די העברעאישע „קדימה" שול איז תיכף פאַרוואַנדלט געוואָרן אין אַ יידיש־קאָמוניסטישער שול. די תלמוד־תורה און חדרים זיינען פאַרמאַכט געוואָרן. דאָס גאַנצע יידיש־רעליגיעזע לעבן איז געפּירט געוואָרן אונטערן שאָטן פון מורא און שרעק. די אַרטיקע מושלים האָבן אפילו געמאַכט אַ פּרוּוו צוצונעמען די איינציקע גרויסע שול, וואוהין די יידן פלעגן נאָך קומען דאַווענען. אָבער די סעמיאַטיטשער יידן האָבן אַרויסגעוויזן דרייסטקייט, ווען ס׳איז געקומען ביים צונעמען פון זיי זייער מקום קדוש. ס׳איז אַוועק אַ דעלעגאַציע צו דער שטאָט־פאַרוואַלטונג צו אינטערווענירן קעגן דעם פּלאַן פון מאַכן אַ סחורות־מאַגאַזין אין דער גרויסער שול. קלמן שוואַרץ, איינער פון דער דעלעגאַציע, האָט דרייסט געזאָגט: אויב איר וועט צונעמען די קירך אויף אַן אַפּערע־הויז, וועלן מיר אַן פּראָטעסט אָפּגעבן די שול פאַר אַ סחורה־לאַגער. נאָך אַ לענגערער דעבאַטע האָבן די יידן אויסגעפּירט.

אין דער דעלעגאַציע האָבן זיך באַטייליקט, אויסער קלמן שעוויץ, אברהם וואָלאַך, שמעון שבת, ראובן ברוקער.

איינע פון די טענות פון דער שטאָט־פאַרוואַלטונג צו דער דעלעגאַציע איז געווען, אַז יידן האָבן נאָך שולן אין שטאָט און זיי שטיין פאַרמאַכט. דאָס האָט געבראַכט דערצו, אַז יידן זאָלן אָנהויבן גיין דאַווענען אין מערערע שולן פון שטאָט.

די יידן אין סעמיאַטיטש האָבן ביסלעכווייז גענומען צופּאַסן זייער לעבן צום נייעם רעזשים. מיט די אַלע צרות און גזירות זיינען די סאָוויעטן, נאָך אַלעמען, דאָך געווען בעסער פון די דייטשן, און מיטן יידיש־טראַדיציאָנעלן „גם זו לטובה" האָבן די יידן גענומען פון דאָס ניי בויען ווי עס איז זייער לעבן. אָבער דאָס איז זיי ניט באַשערט געווען.

עס האָבן אַלץ שטאַרקער גענומען צירקולירן קלאַנגען, אַז דער דייטש־סאָוויעטישער ניט־אָנפאַל אָפּמאַך וועט לאַנג ניט אָנהאַלטן. פון וואַנקען אין דער פּרעסע און פון שמועסן מיט סאָוויעטישע אָפיצערן האָט זיך געשאַפן אַ מיינונג ביי כמעט אַלעמען אין שטאָט, אַז יעדע מינוט קען קומען צו אַ קריג צווישן נאַצי־דייטשלאַנד און סאָוויעט־רוסלאַנד. און עס זיינען געווען אויף דעם קאָנקרעטע אָנדייטן: אָנהייב יוני 1941 האָבן זיך גענומען שיטן דורך סעמיאַטיטש אָן אַ שיעור סאָוויעטישע מיליטער־טראַנספּאָרטן מכל המינים.

אַ רמז אויף מעגלעכע ערנסטע געשעענישן איז אויך געווען דער ווייטערדיקער פאַל: אין שטאָט האָט עקסיסטירט אַ יוגנטקלוב. דאָרטן פלעגן פאָרקומען פאַרשיידענע לעקציעס, ס'פלעגט געפירט ווערן אַ ספּאָרט־טעטיקייט, און יוגנטלעכע פלעגן דאָרטן פאַרברענגען געמיטלעך זייער צייט. אויף איינער פון די פאַרזאַמלונגען אין קלוב אין אַפּריל־מאַי פון 1941 איז צווישן אַנדערע פלוצים פאָרגעלייענט געוואָרן אַ בריוו פון סטאַלינען, אין וועלכן די יוגנטלעכע ווערן געפרעגט, צי זיי ווילן זיין פרייוויליקע סאָלדאַטן אין דער רויטער אַרמיי. פאַרשטייט זיך, אַז דער פאָרזיצער פון דער פאַרזאַמלונג האָט שוין געענטפערט פאַר אַלעמען מיט „יאָ". די געבוירענע אין 1918 און 1919 זיינען תיכף רעקרוטירט געוואָרן. די געבוירענע אין אַנדערע יאָרן זיינען באַשטימט געוואָרן זיך צו טרענירן אין אַן אָרטיקער באַזע, וואָס איז געווען ביי קראַמערן אין הויף.

די יידן אין שטאָט האָבן מיט אומגעוויינלעכער שרעק נאָכגעפאָלגט די אַנטוויקלונג פון די געשעענישן, וואָס זיינען אָבער געלאָפן אַזוי גיך, אַז די סעמיאַטיטשער האָבן כמעט ניט געהאַט קיין מעגלעכקייט פון אָננעמען החלטות און זיך אַנטשליסן, וואָס צו טאָן אין אַט דער געפערלעכער צייט. און טאָן אין די געגעבענע באַדינגונגען איז געווען נאָר איינס: אַנטלויפן, אויב מעגלעך, פון שטאָט אין טיפערע געגנטן פון סאָוויעט־רוסלאַנד, כדי צו זיין וואָס ווייטער פונעם פראָנט.

און כאָטש יידן האָבן גערעכנט אויף דער מעגלעכקייט פון אַ דייטש־סאָוויעטישן קריג, האָבן זיי זיך אָבער ניט פאָרגעשטעלט, אַז עס שטייט שוין אַזוי נאָענט פאַר דער טיר. ווי פלוצעמדיק אָט דער קריג איז געקומען, קען מען זען פון דעם: אין דער נאַכט פון ערב דייטשן אָנפאַל אויף רוסלאַנד, דעם 20טן יוני 1941, איז פאָרגעקומען אין סעמיאַטיטש אַ טאַנצבאַל. צום באַל זיינען געקומען, ווי תמיד אין דער לעצטער צייט, אויך דייטשן פון דער גרענעצוואַך אויף דער אַנדערער זייט: אַרום פיר פאַרטאָג האָבן פלוצים אָנגעהויבן פאַלן שיסן. דאָס האָבן די דייטשן אָנגעהויבן זייער אַטאַקע. די עלעקטריע אין זאַל איז פאַרלאָשן געוואָרן. אין חושך און מיט געוואַלדן און געשרייען זיינען אַלע זיך צעלאָפן.

אין דער פרי זיינען די דייטשן שוין געווען אין שטאָט. מען האָט גערעדט, אַז דער סאָוויעטישער גענעראַל, וואָס איז געווען פאַראַנטוואָרטלעך פאַר יענעם פראָנט־אָפּשניט, זאָל זיך האָבן פאַרקויפט צו די דייטשן, און דעריבער איז דער סאָוויעטישער ווידערשטאַנד געווען אַזאַ שוואַכער.

די סאַמע העכסטע פון דער אָרטיקער סאָוויעטישער מאַכט האָבן זיכער געוואוסט פון אַ דראָענדיקן דייטשן אָנגריף. טייל פון סאָוויעטישן פּערסאָנאַל זיינען עוואַקואירט געוואָרן. איז אינטערעסאַנט צו באַמערקן, אַז פון די יידישע קאָמוניסטישע פירערס אין סעמיאַטיטש איז קיינער ניט עוואַקואירט געוואָרן דורך דער סאָוויעטישער מאַכט.

לאה ביעליצקי

פון סעמיאַטיטש ביז קאַזאַכסטאַן

אין אפריל 1940 האָבן סעמיאַטיטשער ייִדן גענומען ווערן אומרואיק. דאָס שטעטל ליגט ביים טייך בוג, וואָס איז געווען די אָפּגעמאַכטע גרענעץ צווישן די באָלשעוויקעס און די נאַציס.

א דינער שניי האָט נאָך באַדעקט די ערד. עס האָט געבלאָזן א קאַלטער ווינט, און קאַלט איז אויך געווען אויפן הארצן.

איך דערמאָן זיך, ווי די באָלשעוויקעס האָבן צוגענומען די פאַבריק ביי מיינע עלטערן און אונדז ארויסגעיאָגט אויך פון אונדזער הויז. מיר האָבן דאַן געדונגען א קליינע דירה פון צוויי צימערן מיט א קיך לעבן טייך, וואָס צעטיילט דאָס שטעטל אין צווייען. דעם טייל, וואו מיר האָבן אלע יאָרן געוואוינט, האָט מען גערופן „אונטערן בריק". אויף אָט דעם טייכל, ווען עס פלעגט זיין פאַרפרוירן, פלעגן די גויים מיט די גלחים פּאַרויס גייען מיט פּראָצעסיעס און פלעגן אויסהאַקן א צלם אין אייז. ווען אזא פּראָצעסיע פלעגט דאַרפן דורכגיין, פלעגן ייִדן זיך ניט דרייען אין די גאַסן אויס מורא פאַרן המון. לעבן טייך איז אויך געשטאַנען דער קליינער בית־המדרש, וואו עס פלעגן זיין מנינים אָן אויפהער און ייִדן פלעגן דאָרטן זיצן און לערנען תורה.

דעם ערשטן אקט פון אכזריות האָבן די דייטשן ארויסגעוויזן ביים דאָזיקן טייכל. ווען זיי זיינען דעם ערשטן שבת אריין אין שטעטל, האָבן זיי ארויסגענומען די ספר־תורות פון דעם בית־מדרש און זיי אריינגעוואָרפן אין טייך. מיט אָט דער ידיעה זיינען געקומען צולויפן צעשראָקענע בעלי־בתים צו מיין פאָטער ר' לוי, וועלכער איז געווען ראש־הקהל און פון די חשובי־העיר. מיין פאָטער איז גלייך ארויס אין גאַס און זיך געלאָזט גיין צום דייטשן מיליטערישן פירער אין שטאָט, כאָטש אומעטום איז געווען באַלאַגערט פון דייטשע סאָלדאטן און וואָפן. מיין פאָטער האָט געבעטן דעם דייטשן אפיציער א דערלויבעניש ארויסצונעמען די ספר־תורות. ווייזט אויס, אז דאַן האָבן די דייטשן נאָך ניט געהאַט קיין באַפעל צו רודפן ייִדן — און דער אפיציער האָט באַוויליקט זיין בקשה.

★

דעם צוועלפטן אפריל איז מיין פאָטער געזעסן א גאַנצן טאָג אין בית־מדרש. ער האָט געפילט עפּעס א מורא, ניט וויסנדיק אליין פאַר וואָס. פרייטאָג צו נאַכט נאָכן עסן האָט מיין פאָטער, ווי אלע מאָל, געזאָגט: „גאָט זאָל העלפן איבער אכט טאָג שבת זאָל ניט זיין ערגער, און אלץ וואָס עס מאַכט זיך, מוז מען מקבל זיין באהבה". די מורא פון מיין פאָטער האָט אויך געווירקט אויף אונדז. ווי ס'איז נאָר געוואָרן פינצטער, האָט מען פאַרמאַכט די לאָדנס און פאַרריגלט גוט די טירן, ווי מען וואָלט זיך געוואָלט באַוואָרענען פאַר עפּעס, וואָס דאַרף פאַרקומען.

דריי ביי נאַכט איז מיין פאָטער אויפגעשטאַנען לערנען משניות. פּלוצים האָבן זיך דערהערט אָ פּאָר שטאַרקע קלעפּ אין טיר — ווער קען דאָס זיין אין מיטן נאַכט? מיין פאָטער, וועלכער איז פון נאַטור זייער א דרייסטער, איז צוגעגאַנגען צו דער טיר און געפרעגט: ווער איז דאָרטן? דער ענטפער איז געווען אויף רוסיש, אז מען זאָל עפענען, ווייל זיי זוכן געווער. מען האָט געעפנט און עס זיינען אריינגעקומען צוויי קאָמוניסטישע פּאָליציסטן, הויכע, שטאַרקע פּויערים מיט רויטע באַקן — עשו אין פולן זין פון וואָרט. זיי האָבן אלץ איבערגעוואָרפן, געזוכט, גענישטערט און, פאַרשטייט זיך, קיין געווער ניט געפונען. דערנאָך האָבן זיי געזאָגט: „סאָבירייטיס, יעדיעם וואָבאָז". מיר האָבן אָנגעהויבן וויינען און פרעגן וואוהין מען פירט אונדז. יענע האָבן געענטפערט: „מען וועט אייך שוין לאָזן וויסן. דערווייל האָט איר צוואנציק מינוט צייט זיך איינצופּאַקן".

ס'איז געוואָרן א בהלה. דער פּאָטער האָט דאָס ערשטע גענומען א קאָסטן מצה, וואָס איז שוין צוגעגרייט פאר פסח, און א ריי אנדערע זאכן. איך האָב געהאלטן אין איין שרייען: „מיר פאָרן קיין רוסלאנד, דארף מען גאָרניט נעמען" — און גענומען ווארפן די זאכן צוריק. מיין שוועגערין, וואָס האָט געוואוינט צוזאמען מיט אונדז, האָט אָנגעגעבן איר מיידלשן נאָמען, כדי מען זאָל זי ניט נעמען (מיין ברודער איז געווען אין לובלין ביים דייטש). האלטנדיק איר יאָריק מיידעלע אויפן האַנט, האָט די שוועגערין אונדז איבערגעגעבן עטלעכע טויזנט רובל.

מען האָט אונדז ארויפגעזעצט אויף א פור, ארויפגעלייגט די זאכן און אונדז געפירט צו דער סטאַנציע, א מהלך פון 12 קילאָמעטער פון שטאָט. דער פּאָטער איז געגאנגען צו פוס, ניט וועלנדיק מחלל שבת זיין. אויפן וועג האָט מען שוין געטראָפן יידן, וועלכע זיינען געגאנגען דאָווענען — און יעדער האָט מיט טרערן זיך מיט אונדז געזעגנט.

ביים וואָקזאָל איז געשטאנען א לאנגער עשאַלאָן מיט פראַכטוואַגאָנען, אין וועלכע עס האָבן זיך שוין געפונען יידן, ווי אויך קריסטן. די וואַגאָנען זיינען באוואכט געוואָרן פון רוסישע זעלנערס. די טירן זיינען געווען פארמאכט. מען האָט געזען, ווי יעדערער פון די מענטשן שטופּט זיך ארויסצורוקן זיין קאָפּ דורך דעם קליינעם פענצטערל, כדי צו זען וועמען מען פירט נאָך.

אונדז האָט מען אריינגעוואָרפן אין א וואגאָן, וואו ס'זיינען געווען נאָר גויים, ביי 25 פערזאָן, מערסטנס פרויען און קינדער, וואָס זייערע מענער זיינען געזעסן אין תפיסה. מיר האָבן אוועקגעלייגט די זאכן אין א ווינקל. דער פּאָטער האָט גלייך אָנגעטאָן דעם טלית און זיך געשטעלט דאווגען, אויסגיסנדיק זיין צעבראָכן הארץ פארן רבונו של עולם. איך מיט מיין יינגערער שוועסטער ציפקע זיינען צוגעגאנגען צום קליינעם פענצטערל, זיך געשטופּט נאָך א קוק אויף דער פרייער וועלט.

אין משך פון טאָג זיינען צוגעקומען צו אונדז פריינד זיך געזעגענען. מוצאי שבת האָב איך גענומען א שטיקל פּאפּיר און אָנגעשריבן א פּאָר ווערטער צו מיין עלטערער שוועסטער אין בּריסק: „טייערסטע מיינע, מיר פּאָרן קיין רוסלאנד. גאָט ווייסט, צי מיר וועלן זיך נאָך זען. זייט געזונט. לאה". דער פּאָליציסט האָט מיר דערלויבט ארויסצוגיין ארייננווארפן דאָס בריוועלע אין פּאָסטקעסטל.

אויף מאָרגן נאָך האלבן טאָג זיינען מיר אָנגעקומען צו דער אמאָליקער פויליש־רוסישער גרענעץ, צום שטעטל מיקאשעוויץ. דאָרטן זיינען געשטאנען פיל עשאלאָנען פון פארשיידענע שטעט. אויף דער סטאַנציע האָט מען אלעמען איבערגעזעצט אין רוסישע וואגאָנען. מיר האָבן געקענט זען א סך באקאנטע מענטשן. אויף דער סטאַנציע האָבן מיר געהאט „מזל" מער פון אנדערע. אונדזער היטער, דער רוסישער סאָלדאט, האָט אונדז געלאָזן ארומגיין פריי. דורכגייענדיק אן עשאַלאָן האָט א פרוי פון ביאליסטאָק זיך אָנגערופן צו אונדז: „יידן, איר זענט פריי, ראטעוועט זיך". מיין עלטערע שוועסטער אסתרקע האָט דאן דעצידירט זיך אומצוקערן קיין בריסק צו דער שוועסטער. זי האָט צוגענומען איר באַגאַזש און זיך פריי ארויפגעזעצט אויף א באַן, וואָס איז געגאנגען קיין לונינעץ, און אָפּגעפאָרן. ווער זאָל וויסן, אז עס איז ניט באשערט געווען איר צו בלייבן לעבן, איז זי געפאָרן צוריק. זי איז שפּעטער אומגעקומען אין אוקראַאינע צוזאמען מיט דער אנדערער שוועסטער.

★

די ערשטע באַנסטאַנציע, וואו מיר האָבן זיך אָפּגעשטעלט אין סאָוויעט־רוסלאנד, איז געווען האָמעל. מיר האָבן דאָרטן געטראָפן א יידישן באַן־נאטשאלניק, א ווארעמען, טייערן ייד. ווען דער רוסישער זעלנער איז געשטאנען דערביי, האָט ער גערעדט צו אונדז נאָר רוסיש: „יעדער האָט רעכט צו לעבן אין רוסלאנד. ווער עס ארבעט, האָט וואָס צו עסן, ווי אין קאָנסטיטוציע שטייט". אָבער ווי נאָר דער רוסישער סאָלדאט איז אוועק, האָט דער נאטשאלניק אָנגעהויבן ריידן צו אונדז יידיש: ווי קומט א ייד ווי איר זאָל זיין צווישן די ארויסגעשיקטע? האָט ער געפרעגט מיין פּאָטער. „א פאבריקאנט" — האָט מיין פּאָטער געענטפערט. — „נו, — זאָגט דער נאטשאלניק — א ייד דארף האלטן דעם קאָפּ אויף די פלייצעס און דאן וועט ער אויך דאָ ניט פארלארן גיין". — איך וועל ניט פארגעסן אונדזער פרייד הערנדיק זיין זאפטיקן יידיש און

פילנדיק זיין ווארעמע באציאונג צו אונדז. עפּעס אזוי ברידערלעך איז ער געווען!

פון האָמעל זיינען מיר געפאָרן אלץ טיפער און טיפער אין רוסלאנד. אויפן וועג פלעגט מען אויף יעדער באַנסטאַנציע אונדז דערלויבן גיין נאָך ווארעם וואסער. ברויט און הייסע זופּ פלעגט מען ברענגען צום וואגאָן. מיר האָבן געלעבט נאָר מיט ברויט און וואסער. איך וועל ניט פאַר־געסן די טעג, ווען עס האָט אויסגעפעלט וואסער און מיר האָבן געמיינט, אז מיר גייען אויס פון דאָרשט. נאָענט צו אוראל איז דאָס וואסער גע־ווען פול מיט נאפט, פשוט שווער געווען צו נע־מען עס אין מויל. ווי גליקלעך זיינען מיר געווען, ווען צוויי ביי נאַכט האָט מען אָפּגעשטעלט דעם עשאַלאָן ביי סווערדלאָווסק און געוועקט גיין נאָך „קיפּיאַטאָק" (ווארעם וואסער).

די סדר־נעכט זיינען מיר נאָך געווען אין וואַ־גאָן. די כוסות זיינען געווען פול מיט טרערן. די מצווה פון אכילת מצה במרור האָבן מיר דער־פילט בשלמות.

נאָך צוויי וואָכן זיך שלעפּן אין די וואַגאָנען זיינען מיר סוף־סוף אָנגעקומען אין ווייטן סי־ביר, אין קאזאכסטאן, א 40 קילאָמעטער פון דער שטאָט פּיעטראָפּאָוולאווסק, וואו עס געפינט זיך די באוואוסטע טורמע.

מ׳האָט ארויסגעטראָגן פון וואגאָן אלע זאכן. מיר קוקן זיך ארום — מיר שטייען אויף א וויסטן אָרט. לעבן אונדז שטייען די קאזאכן — שוואַרצע מענטשן מיט ארויסגעשטאָרצטע ביינער ביי די באַקן, מיט לאנגע, קליינע אויגן. זיי טראָגן אויף די קעפּ גרויסע פוטערנע היטלעך, לאנגע וואלי־קעס ביז איבער די קני, וואַטאָווע הויזן און וואַ־טאָווע „קופייקעס" (קורטקעס). זיי האָבן אויס־געקוקט ווילד — און מיר אין זייערע אויגן מס־תמא דאָס זעלביקע...

עס איז געווען אָנהייב מאַי — און די קעלט איז נאָך געווען גרויס. מען האָט אונדז ארויפגעזעצט אויף א לאַסטאויטאָ צוזאמען מיט נאָך 30 מענטשן, ארויפגעלייגט די פּעק זאכן און אונדז געפירט. די שפּראך האָבן מיר, פארשטייט זיך, ניט געקענט, און ווען מיר האָבן געפרעגט וואו־הין מען פירט אונדז, האָבן מיר קיין ענטפער ניט באקומען. נאָך א פּאָר שעה פאָרן האָט זיך דער אויטאָ אָפּגעשטעלט אין א פוסטן אָרט. דאָ און

דאָרט האבן זיך געזען קליינע הייזלעך, וואס זיינען געבויט פון פשוטער ערד. נאָך לאנגע פרעגענישן האָט מען אונדז געזאָגט, אז דאָס איז א קאָלכאָז מיטן נאָמען רובלאווקא. און איצט, רופט זיך אָפּ צו אונדז דער „פּרעדסעדאטעל", גייט און זוכט אן אָרט וואו צו לעבן. — עס איז אונדז געוואָרן פינצטער אין די אויגן: צו ווע־מען צו ריידן איז ניטאָ, וועמען צו בעטן איז ניטאָ, וואוהין וועלן מיר גיין? ווער וועט אונדז ארייינלאָזן?

נאָר אז ס׳איז ניט געווען קיין ברירה, האָט מען זיך געלאָזט גיין איבערן דאָרף. די הייזלעך אינע־ווייניק האָבן איין צימער, וואו עס שטייט אויך א קליין קיכל. דער דיל איז פון ערד, אויסגע־שמירט מיט אַ גרינעם קאָליר, אָבער ניט מיט קיין פארב. דערנאָך האָבן מיר זיך דערוואוסט מיט וואָס: זיי נעמען די צואה פון בהמות, מ׳שן עס מיט וואסער און מיט דעם שמירט מען די פּאָדלאָגע — זיי זאָגן, אז דאס איז א דעזינפעק־ציע־מיטל קעגן ווערעם אויפן ערדישן דיל. אין א סך הייזקעס האָבן מיר אויך געטראָפן הינער אין א ווינקל, ווייל אין שטאָל איז געווען קאלט זיי צו האלטן, און רייכערע פויערים האָבן אויך געהאלטן אין הויז א ניי געבאָרן קעלבל.

איז וואָס זאָלן מיר טאָן? מיר קענען גאָרניט פארלאנגען, אז מען זאָל אונדז ארייינלאָזן? וואו וועלן מיר זיך אהינטאָן מיט די פּעק זאַכן? די פּראגעס לאָזן אונדז ניט רוען. אָבער דער רבונו של עולם פארלאָזט ניט. אָט גייען מיר ווייטער און מיר זעען צווישן די גאָר קליינע הייזקעס א גרעסער הויז, געמאכט פון ציגל, געטריקנטע פון דער זון, און די ציגל זיינען צונויפגעמישט פון ליים מיט שטרוי. דאָס דאָזיקע הויז איז א סך העכער פון די איבעריקע הייזקעס און לגבי זיי זעט עס אויס ווי א ריז. זיין דאַך, וואָס איז פון א נאָרמאל הויז, האָבן מיר אָנגערופן „קולטור־נער דאַך". אין דאָזיקן הויז זיינען מיר ארייין און געבעטן אונדז דאָרטן איינקוואַרטירן.

דאָס הויז האָט געהאט א שטיבל ביים ארייינ־גאנג, וואו עס איז געשטאנען א קו. דערנאָך איז געווען די קיך, וואו עס איז געשטאנען אזא אויוון, וואס ביי אונדז האָט מען אין אים גע־באָקן ברויט. קיין קיך צו קאָכן איז ניט געווען. זיי האָבן אלץ געקאָכט אינעם גרויסן אויוון.

אויפן אויוון זיינען געלעגן פיר קליינע קינדער, און דאָרטן פלעגן זיי שלאָפן. לעבן אויוון זיינען געשטאַנען הינער, א קעלבל איז געווען צוגע־בונדן צום וואנט. אויף דער ערד איז געווען אויסגעשאָטן שטרוי. פון אָט דעם „צימער" זיינען מיר אריין אין א צווייטס — א פּאַלאַץ לגבי די אלע, וואס מיר האָבן געזען. דאָס צימער האָט געהאט פון איין זייט צוויי פענצטערס און אין דער צווייטער זייט איין פענצטער. אין א ווינקל איז געשטאַנען א בעט. איבערן בעט זיינען גע־האנגען דריי פּאָרטרעטן פון מאָלאָטאָווּן, וואָראָ־שילאָוון מיט סטאַלינען אין דער מיטן. ווען מיר פלעגן וועלן ריידן וועגן סטאַלינען, פלעגן מיר אים באַצייכענען מיטן נאָעמען „דער מיטלסטער". קיין ברכות האָבן מיר אים ניט געגעבן...

דער בעל־הבית איז ניט געווען, ווען מיר זיי־נען אריין אין הויז. ער האָט געאַרבעט אויפן פעלד. גערעדט האָבן מיר מיט דער באַלעבאָסטע. אין אָנהייב האָט זי ניט געוואָלט הערן פון אונ־דזער בקשה צו פאַרבלייבן ביי זיי. מיר האָבן גע־פּרוּווט ווירקן אויף איר מיט צוזאָגן, אז מיר וועלן געבן זאכן פאר איר און די קינדער. דאָס האָט ווייך געמאכט איר הארץ און זי האָט מסכים געווען אונדז אריינצולאָזן.

א פּאָר טעג האָבן מיר אָפּגעלעבט אין קאָל־כאָז, אָבער אויף דער צווייטער נאכט איז געקו־מען מיליץ אונדז רופן אין ביוראָ פון פּרעדסע־דאטל. אונדזער שרעק קען איך ניט באַשרייבן. עס פעלן ווערטער. די הויט האָט אויף אונדז גע־ציטערט, זעענדיק, ווי דער מיליציאַנער וואַרט ביז מיר וועלן זיך אָנטאָן און גיין מיט אים.

מיר קומען אהין — און פאר אונדז זיצן ענקאַ־ווּעדיסטן ביי טישן. מען הייסט אונדז אונטער־שרייבן אנקעטעס. וואס דאָרטן שטייט, ווייסן מיר ניט, נאָר זיי זאָגן אונדז, אז מיר גיבן אונ־דזער חתימה אויף צו ווערן סאָוויעטישע ביר־גערס. א ברירה האָבן מיר? מיר באַקומען גלייך סאָוויעטישע פּעסער, וואו עס ווערט אונטערגע־שטראָכן, אז מיר טאָרן זיך ניט רירן פון דעם קאָלכאָז מער ווי דריי קילאָמעטערס אין יעדער זייט, לויטן געזעץ פון ארויסגעשיקטע. מיר האָבן זיך געפילט זייער ביטער, דורכלייענענדיק די דאָ־זיקע שורה — הייסט עס, אז מיר זיינען ארעס־טירטע און אונדזער טורמע איז די גרייס פון דריי קילאָמעטערס.

צו ביסלעך האָט מען זיך דערצו אויך צוגע־וואוינט. אין דער אמתן האָט מען אונדז ניט נאָכ־געקוקט. מיר פלעגן גיין ווייטער ווי דריי קילאָ־מעטערס אין אנדערע קאָלכאָזן צו קויפן שפּייז — און מען האָט ניט געשטערט. ניט יעדערער האָט געוואָגט עס צו טאָן, אָבער מיר האבן נאָך געהאט דעם גבירישן מוט אין זיך, און אפשר איז דאָס גיכער געווען נאַאיוויטעט: מיר האָבן נאָך ניט געקענט דעם סאָוויעטישן רעזשים.

די אלע קאָלכאָזן ארום אונדז זיינען געווען קאזאכישע. די מענטשן לעבן אין ערדענע כאָט־קעס, שלאָפן אויף דער ערד, אָבער זיי לייגן אונ־טער אזעלכע „טעפּעכער", וואָס זיי וועבן אליין אויס. זיי האָבן קיילעכדיקע און גאָר נידעריקע טישלעך. זיי טרינקען דריי מאָל א טאָג טיי פון סאמאָוואר. אין א יום־טוב קאָכן זיי פלייש — און דאַן קומט זיך צונויף די גאנצע משפחה. קיין פּאפּיראָסן רויכערן זיי ניט — זיי לייגן ארונטער מאַכאָרקע אונטער דער פאָדערשטער ליפּ און זיי האַלטן עס דאָרטן ביז זיי וואַרפן עס ארויס.

די קאזאכן זיינען פיזיש שוואכע מענטשן. א סך פון זיי זיינען קראנק אויף די לונגען. זיי האָבן ארויסגעוויזן מער רחמנות צו די אריסגעשיקטע ווי די רוסן. די קאזאכן האָבן ניט געוואוסט פון אנטיסעמיטיזם. בכלל האָבן זיי ווייניק געוואוסט וועגן יידן.

אין קאָלכאָז האָבן מיר געלעבט דריי מאָנאטן, פון מאַי ביז סוף יולי 1940. מיר האָבן כמעט ווי ניט געאַרבעט, ווייל ברויט איז געווען צו דער זעט און דאָס איז געווען אונדזער הויפּטשפּייז. מיר זיינען געגאנגען ארבעטן נאָר דעמאָלט, ווען מען האָט גערופן און מען האָט געמוזט גיין. מען פלעגט באַצאָלן מיט „טרודאדני", דאָס הייסט מיט ווייץ, ניט מיט געלט. אויך די קאָל־כאָזניקעס קריגן באַצאָלט נאָר מיט ווייץ פאַרן גאנצן יאָר מיט איין מאָל — נאָכן שניט פון דער תבואה. זיי פירן די תבואה אָפּ אין דער נאָענט־סטער שטאָט צו פאַרקויפן און גלייכצייטיק קויפן זיי דאָרטן איין זאכן, וואס זיי דארפן, ספּעציעל מלבושים. וועגן קויפן א מלבוש אין קאָלכאָז איז קיין רייד ניטאָ. ווען די קאָלכאָזניקעס האָבן גע־זען, ווי מיר טוען זיך אָן, האָבן זיי דאַן ערשט

אָנגעהויבן צו פאַרשטיין, וואס עס זיינען קאַפּיטאַליסטן. זיי האָבן אָפּגעקויפט א נאכטהעמד פון אונדז און עס געטראָגן ווי א קלייד אויף א באַל. אין ווירטשאפטלעכן זינען איז אונדזער קאָלכאָז גראד געווען א רייכער. מיר האָבן דאָרטן געקענט בייטן זאכן און באקומען גענוג אייער, פּוטער און מילך. מיר האָבן זיך ניט געוואָלט צוגעוואוינען צום געדאנק, אז מיר באזעצן זיך דאָ, סיי צוליב זיך, סיי צוליב אונדזערע שוועסטערן, וועלכע זיינען געבליבן אין בריסק — און פון דאָרטן שפּעטער אריבער קיין מאניעוויץ, וואָלין — חנהלע, שרהלע, אסתרקע, ווי אויך מיין שוועסטער פרומעלע אין ווילנע מיט מיין יינגסטן ברודערל. זיי האָבן ניט גערוט און כסדר צו אונדז געשריבן, אז מיר זאלן שרייבן ביטעס קיין מאָסקווע, אז מען זאל אונדז שיקן צוריק, ווייל דאָ קען דער פאָטער ניט ארבעטן ביי זיין ספּעציאליטעט ווי א „טעכנארוק" אין א קאכל־פאבריק.

מיר זיינען געווען אזוי נאַאיוו, אז מיר האָבן טאַקע געוואגט צו שרייבן א ביטע — ניט קיין מאָסקווע, נאָר צו דער ענקוו"ד אין קרייז. אין איין העלן טאָג איז אראָפּגעקומען ספּעציעל אין קאָלכאָז דער נאטשאלניק פון ענקוו"ד, צו וועמען מען האָט תיכף גערופן מיין פאָטער. איך האָב מיין פאָטער ניט געלאָזן גיין אליין און בין מיטגעגאנגען מיט אים. דער נאטשאלניק, אליין א קאזאך, פרעגט קורץ: „דו האָסט געשריבן א ביטע. וואוהין ווילסטו פאָרן?" — מיין פאָטער דערציילט אים, ווי ער בענקט נאָך זיינע קינדער, וועלכע וואוינען אין אוקראַאינע, אז ער וויל ברענגען נוצן רוסלאנד און וויל ארבעטן ווי א ספּעציאליסט — און אזוי ווי אין ווייס־רוסלאנד אָדער אין אוקראַאינע זיינען דאָ אזעלכע פאבריקן פון קאַכלעס, וואו ער איז א פאכמאן, בעט ער, אז מען זאָל אים לאָזן פאָרן צוריק.

דער נאטשאלניק האָט גאָרניט געענטפערט און געהייסן אונדז גיין. גאָט צו דאנקן, אז מיר גייען ארויס אָן א וואַך...

דערווייל האָט מיין פאָטער באשלאָסן איינצושטעלן און צו פאָרן קיין פּעטראָפּאוולאָווסק, פּשוט באצאָלן א קאָלכאָזניק אז יענער זאָל אים מיטנעמען אויף א לאסטאויטאָ אין שטאָט אריין. די קאָלכאָזניקעס האבן ניט געוואוסט, אז מיר טאָרן זיך ניט רירן פון אָרט מער ווי דריי קילאָמעטערס. מיין פאָטער איז א גרויסער איינשטעלער, האָט ער קיין סך ניט געטראכט, זיך אָנגעטאָן, ארויס אויפן וועג, וואס פירט צום שטאָט, און אָפּגעווארט א לאסטאויטאָ, זיך ארויפגעזעצט אויף די זעקלעך תבואה און געפאָרן.

מיין פאָטער איז אָנגעקומען אין שטאָט בשלום. עס איז אים אויך געלונגען צו געפינען אן אָרט ביי א פיינעם גוי איבערצונעכטיקן. אין פּעטראָפּאוולאָווסק האָט דער פאָטער אָפּגעטאָן א מערקווירדיקע זאך: ער האָט געקויפט בילעטן קיין קיעוו פאר דער גאנצער משפחה און זיך אומגעקערט קיין רובלאָווקע אין קאָלכאָז. ווען דער פאָטער איז געקומען צוריק, האָבן מיר שטיל אָנגעהויבן צו פארפּאקן די זאכן, א ביסל האָבן מיר מפקיר געווען און איבערגעלאָזן פאר דער גויע.

די פראגע ווען און ווי אזוי צו פארלאָזן דעם קאָלכאָז איז געלייזט געוואָרן דורך א גליקלעכן צופאל: עס איז גראד אראָפּגעקומען א צירק אין קאָלכאָז און אלע קאלכאזניקעס מיטן פּרעדסעדאטעל בראש זיינען געווען פארנומען מיט דער שמחה. האבן מיר אויסגענוצט די גוטע געלעגנהייט, באשטעלט א לאסטאויטאָ, ארויפגעוואָרפן אלע זאכן און גיך ארויס פון קאָלכאָז.

נאָכן אָנקומען קיין פּעטראָפּאוולאָווסק האָבן מיר דעם גרעסטן טייל פעקלעך אונדזערע אָפּגעגעבן אויף באַגאַזש אויף דער באַן. פאר זיך האָט יעדער געהאט א זעקל אויף דער פּלייצע. דער פאָטער האָט יעדערן געגעבן 1000 דאָלאר אין פאל, אז איינער וועט אָפּגעריסן פון אנדערן.

מיר זיינען אריין אין באַן מיטאָג צייט, דעם 24סטן יוני 1940. פון קאזאכסטאן ביז קיעוו איז א מהלך פון 3.000 קילאָמעטער. אין באַן האָבן מיר זיך געפילט ממש ווי פרייע מענטשן, גלייך מיט די אנדערע פּאסאזשירן. מיר האָבן געשמועסט, זיך געוויצלט, געווען גוט אויפגעלייגט און גאָרניט געטראכט, אז מען דארף זיך האלטן א ביסל סאָלידער, ווייל מען דערקענט לויט אונדזערע מלבושים, אז מיר זיינען פרעמדע. מיר זיינען געפאָרן א גאנצע נאכט. אין דער פרי זיינען מיר אָנגעקומען קיין טשעליאבינסק, דאָס איז די ערשטע שטאָט נאָך אוראל אויף דער אייראָפּעאישער זייט, וואו מיר האָבן געדארפט נעמען א צווייטן צוג, וואס האט געזאָלט אָפּגיין איינס

ביי נאכט. 12 א זייגער ביי נאכט האָט מען געעפנט דעם פעראָן צום צוג. נקוו״ד האָט דורכגעלאָזן די מענטשן. ווען עס איז געקומען די ריי פון מיין פאָטער און שוועסטער, האָט מען זיי פארהאלטן און אריינגענומען אין מיליץ. מיך, מיין מוטער און מיין אלטע באבע פון א יאָר 78 האָבן זיי דורכגעלאָזן. אונדזער שרעק האָט אָנגעהאלטן נאָר עטלעכע מינוט, ווייל מיין פאָטער און שוועסטער זיינען גיך געקומען צוריק. אין מיליץ האָט מען מיין פאָטער געבעטן ווייזן א דאָקומענט. ער האָט געוויזן דעם פאספאָרט מיטן „סטאַטיא״ פון די ארויסגעשיקטע, ווי אויך צוגעלייגט א קאָמאנדיראווקע, וואס ער האָט געהאט נאָך פון די צייטן, ווען ער האָט געארבעט אין זיין פאבריק — א קאָמאנדיראווקע צו פאָרן אין א שטאָט פון ווייסרוסלאנד. אָן שום אנדערע פראגעס האָט דער ענקאוועדיסט אים ארויסגעלאָזן. די אויגן זיינען אים פארשטעלט געוואָרן, אָדער אפשר האָט ער רחמנות געקראגן אויף א יידן מיט א באָרד.

ווען מיר זיינען שוין געווען אָפגעפאָרן וואָסערע 800 קילאָמעטער פון טשעלאבינסק, קומט אריין אן ענקאוועדיסט און בעט מיין פאָטער ווייזן דעם פאספאָרט. ער האָט תיכף געהייסן אויפלייגן אונדזערע זאכן. אויף דער נאָענטסטער סטאַנציע זיינען מיר אראָפגעפירט געוואָרן פון באַן און אָפגעשיקט צו דער אָרטיקער מיליץ. אין מיליץ האָט מען אונדז פשוט אויסגעטאָן נאקעט. ווען זיי האָבן גאָרניט געפונען, האָבן זיי אונדז געפירט אין ארעסטהויז.

א גאנצע נאכט איז קיינער פון אונדז ניט געשלאָפן. מיר זיינען אלע געזעסן אויף דער ערד און געקלאָגט. מיר האָבן ניט געוואוסט, וואָס זיי וועלן טאָן מיט אונדז. אויף מאָרגן האָט מיך געשיקט רופן דער נאטשאלניק, ווייל אונדזער שומר האָט אים איבערגעגעבן מיין בקשה, אז איך וויל ריידן מיט אים.

מיט ציטערדיקע טריט בין איך געגאנגען צו אים, שעפטשענדיק א תפלה צום רבונו של עולם אונדז ארויסצוהעלפן פון דער צרה. איך בין אריין אין זיין ביוראָ. „וואָס ווילסטו ?״ — פרעגט ער. איך הייב אָן: „טאָווארישטש נאטשאַלניק״... — „איך בין דיר ניט קיין חבר — גיט ער א געשריי, אז די ווענט האָבן געציטערט — רוף מיך גראזשדאנין. דו ביסט ארעסטירט, ביסטו ניט מיין חבר״. רוף איך זיך אָפ: „גראזשדאנין נאטשאלניק, איך האָב אייך געוואָלט זאָגן, אז מיר זיינען ניט קיין פארברעכערס, מיר האָבן נאָר געוואָלט פאָרן צו אונדזער משפחה אין אוקראַאינע״. ער לאָזט מיך ניט ענדיקן, ער נעמט א קליין ביכעלע, דעם קאָדעקס, און לייענט פאר מיר: „דער יעניקער, וואָס אנטלויפט פון פארשיקונגסאָרט, קומט אים צוויי יאָר טורמע״. און דאן זאָגט ער שטרענג: „אייך שיקט מען צוריק דאָרטן, פון וואנען איר זייט געקומען״.

ווען איך האָב דאָס געהערט, איז מיר ליכטיק געוואָרן אין די אויגן. ווען פרייט זיך אן אָרעמאן ? ווען ער פארלירט און געפינט דאָס פארלאָרענע צוריק. אין אָט דער מדרגה האָב איך זיך געפילט. איך האָב דעם נאטשאלניק באדאנקט און ארויס.

מיינע עלטערן האָבן שוין ארויסגעקוקט אויף מיר, זיך געשראָקן טאָמער פארהאלט מען מיך. ווען איך האָב זיי איבערגעגעבן די רייד פון דעם נאטשאלניק, האָבן אלע אָנגעהויבן וויינען פאר פרייד. דער פאָטער האָט אָבער צוגעגעבן: ווי גרויס וועט זיין דער צער פון אונדזערע קינדער וואָס ווארטן שוין אויף אונדז. פרומעלע פון ווילנע האָט טאקע געשריבן אין נאָמען פון הגאון ר׳ חיים גראדזענסקי, דאמאָלדיקן ווילנער רב זצ״ל, אז מיר זאלן זיך ניט רירן פון אָרט, ווייל עס וועט קומען א צייט, ווען מען וועט אונדז מקנא זיין...

אונטער א שטענדיקער וואַך האָט מען אונדז סוף־סוף געבראכט אין קאזאכישן קאָלכאָז ביינעטקאר. דאָרטן האָבן מיר געטראָפן פיל ארויסגעשיקטע פאָליאקן, ווי אויך עטלעכע פאמיליעס יידן. מיר האָבן נאָך ניט געוואוסט, וואָס אונדזער גורל וועט זיין, ווייל יעדער טאָג פלעגט מען רופן דעם פאָטער אין נקוו״ד. דערנאָך האָט מען גענומען רופן אונדז אלעמען, אָבער יעדערן באזונדער. זיי האָבן אלץ געוואָלט אָנשרייבן א פראָטאָקאָל, אז מיר זיינען אנטלאָפן פון פארשיקונגס־אָרט. יעדערער פון אונדז האָט זיך אָבער געהאלטן פעסט און אזא פראָטאָקאָל ניט אונטערגעשריבן. זיי האָבן וויפל מאָל געמוזט צערייסן די אָנגעשריבענע פאפירן. איך האָב מערערע מאָל איבערגעחזרט פאר מיין אויספרעגער

אז מיר זיינען ניט אַנטלאָפֿן. מיר זיינען געפֿאָרן, ווען אלע האָבן געזען, ווייל עס איז נאָך געווען טאָג און ניט נאכט — און איך וועל ניט אונטער־שרייבן.

זעענדיק אונדזער איינגעשפּאַרטקייט, האָבן זיי געמוזט איבערשרייבן דעם אַקט און שרייבן אזוי, ווי מיר האָבן געזאָגט...

באמערקונג פון רעדאקציע

הרבנית לאה אָרענשטיין, די טאָכטער פון הרב לוי ביעליצקי, האָט ניט באוויזן צו ענדיקן אירע זכרונות, ווייל זי איז נפטר געוואָרן י׳ ניסן תשי״ז אין ניו־יאָרק, אין עלטער פון 33 יאָר. זי איז געווען די פרוי פון הרה״ג ר׳ שמואל אָרענשטיין, רב אין בראָנקס, ניו־יאָרק. אויסער וואָס זי איז געווען באשאָנקען מיט א סך נאטיר־לעכע מעלות, איז זי געווען גוט באהאַוונט אין לימודי היהדות. זי איז געווען די ערשטע, וואָס האָט אין שול פון איר מאן געשאַפן א לערנ־קרייז „עונג שבת" פאר פרויען, וואו זי פלעגט יעדן שבת ריידן וועגן אגדות חז״ל, מוסר און יידישע דינים. אירע לעקציעס האָבן צוגעצויגן א גרויסן צוהערער־עולם. איר נאָמען איז געווען באקאנט אין ווייטע קרייזן פון יידן אין בראָנקס.

איר טויט האָט ארויסגערופן טיפסטן טרויער ביי אלע יידן פון דער געגנט. די פרויען ביי דער לוויה האָבן ניט אויפגעהערט צו וויינען און צו קלאָגן. עס האָבן זי מספיד געווען א ריי באַקאנ־טע רבנים.

ד. פּריסטאַר

אונטער די נאציס

דער ערשטער יידישער קרבן נאָכן דייטשן צווייטן ארייננקום אין שטאָט איז געווען יאנקל דזום, משה קיטניקס זון. ער איז געהרגעט גע־וואָרן פון א באָמבע. פון די יידן, וואָס זיינען גלייך דעם ערשטן טאָג אַנטלאָפן אין די ארומיקע דערפער, איז דורך די דייטשן געכאַפּט געוואָרן יעקב טיקאָצקי מיט ביידע זין, לייזער טיקאָצקי און זייער מאַמע הענע. זיי האָבן דערשאָסן די קינדער פאר די אויגן פון דער מאמען, לאָזנדיק זי לעבן. הענע טיקאָצקי איז אָבער געוואָרן ווילד פון דעם פאַרגאָסענעם בלוט פון אירע קינדער. זי האָט געשריען, אז זי וועט פון דאַנען ניט אוועק און אָנגעהויבן וואַרפן שטיינער אויף די מער־דערס. דעמאָלט האָבן די רוצחים אויך זי דער־שאָסן.

אין די ערשטע טעג איז אריינגעוואָרפן גע־וואָרן לעבעדיקערהייט אין א גרוב שלמה שלע־זינאָווסקי, ער איז געמסרט געוואָרן דורך קריסטן ווי א קאָמוניסט.

לאַנג פאַרבלייבן אין די דערפער האָבן די אַנטלאָפענע יידן ניט געקענט. לויט א באַפעל פון די דייטשן, האָבן אלע איינוואוינערס זיך גע־מוזט אומקערן צוריק צו זייערע פריערדיקע וואוינערטער. טויטשטראָף האָט געדראָט ניט נאָר די באַטרעפיקע נאָר אויך די יעניקע, ביי וועמען זיי געפינען זיך. ביי אזא מצב האָבן די מערסטע יידן זיך אומגעקערט צו זייערע היימען אין סע־מיאטיטש. א טייל האָבן ריזיקירט און זיינען נאָך אלץ פארבליבן אין זייערע ערטער אויסער דער שטאָט.

אין אַ פּאָר טעג ארום האָבן די דייטשן ארויס־געפירט אלע יידן פון די הייזער און זיי געפירט צו דער פאבריק „מעלבא" ביי דער סטאַנציע, 12 קילאָמעטער פון שטאָט. עטלעכע שקצים האָבן אָנגעוויזן אויף יאָסל פיש און מיינקע קראַ־וועץ, אז זיי זיינען קאָמוניסטן. מען האָט זיי ארויסגענומען פון דער ריי, מערדערלעך גע־שלאָגן און דערנאָך זיי אויפגעהאָנגען לעבעדי־קערהייט אויף די ווענט. פּאָליאַקן האָבן אויך געטייטלט מיט די פינגערס אויף ד״ר געלבוים, פון די וויכטיקע יידישע עסקנים. אויך אים האָט מען ארויסגענומען פון דער ריי. ער איז שוין מער ניט צוריקגעקומען.

אין „מעלבא" האָבן די יידן געארבעט א פּאָר

טעג. דער אָרט איז פאַרצוימט געוואָרן מיט דראָט. אויפן דריטן טאָג איז געקומען דער פּאַ־ליאַק רודע און געהייסן אַלע יידן זיך אויסשטעלן אין א ריי. א פּאָר צענדליק יידן זיינען דורך אים ארויסגענומען און אוועקגעשיקט געוואָרן, ווי עס האָט זיך שפּעטער ארויסגעוויזן, צום טויט.

די אלע פארבליבענע יידן פון „מעלבא" זיינען געבראכט געוואָרן צוריק אין סעמיאַטיטש. דאָ האָט זיך אָנגעהויבן פאר זיי א קייט פון גזירות רעות ופורעניות און מיתות משונות אָן א שיעור און אָן א ברעג.

דער צוריקגעקומענער לייבל מארמאר האָט געפונען זיין קו ביי א קריסט און געוואָלט זי צונעמען. דער קריסט האָט געמאכט א געוואַלד, אז יידן זיינען געקומען אים באראבעווען. עס זיינען געקומען דייטשן, האָבן געכאַפּט לייבל מארמאר מיט זיין זון חיים, זיי פארבונדן און לעבעדיקערהייט באגראָבן.

אָרטיקע פּאָליאַקן האָבן געהאָלפן די דייטשן זיך איזדיעקעווען אויף די יידן. אויפן באַפעל פון די דייטשן האָבן זיי געכאַפּט אויף די גאַסן א סך יידן, זיי געהייסן אָנטאָן טלית און תפילין, נעמען דאָס טהרה־ברעט און גיין אַראָפּוואַרפן דעם רי־זיקן לענין־מאָנומענט, וואָס די סאָוויעטן האָבן געהאָט אויפגעשטעלט אין שטאָט, און עס באַ־גראָבן אויפן יידישן בית־עולם. די געכאַפּטע יידן האָט מען געשלאָגן מכות־רצח. י. קאָהוט איז גע־צוואונגען געוואָרן צו מאכן א הספד אויף לע־נינען און שרייען: „נידער מיטן סאָוויעטן־פאַר־באנד!" מען האָט די יידן געטריבן צום בית־עולם דווקא דורכן וואסער, וואָס פירט אַהין. איי־נער פון זיי איז אין וואסער דערטרונקען גע־וואָרן, דאָס איז משה קאַזעדאַוויטש. ווען די יידן זיינען געגאַנגען צוריק פון בית־עולם, האָבן זיי געמוזט דורכגיין דורך צוויי רייען פּאָליאַקן, וואָס האָבן זיי געשלאָגן פון ביידע זייטן.

א פּאָר וואָכן נאָכן אריינקום פון די דייטשן אין סעמיאַטיטש האָט דער בירגערמייסטער גערופן דעם רב און אים באפוילן צוזאמענצושטעלן א יודן־ראַט. דער רב האָט פאררופן צו זיך די ווייַ־טערדיקע פּערזאָנען: י. קאָהוט, י. ראָזענצווייג, שמעון ציפּעלעוויטש, פּסח שטיינבערג, לייזער שוסטער, לעווין, דוד נח גרוסקין און מרדכי גרוסקין. די אלע האָבן זיך אָנגענומען צו שאפן דעם יודן־ראַט. צום פּאָרזיצער איז דורך זיי אויסגעקליבן געוואָרן י. ראָזענצווייג. ניט דער פּאָרזיצער, ניט די מיטגלידער פון סעמיאַטיטשער יודן־ראַט זיינען באַשטימט געוואָרן דורך דער דייטשער מאכט. זיי זיינען אויסגעקליבן געוואָרן דורך די יידן און געאַרבעט לטובת זיי. קען זיין, אז דאָס איז די סיבה, פאר וואָס סעמיאַטיטשער האָבן ניט געהאט קיין טענות קעגן זייערע אויפּ־געצוואונגענע פאַרשטייערס, וואָס האָבן גע־דאַרפט פירן די עדה יידן אין אזא צייט פון די גרעסטע געפאַרן.

דער יודן־ראַט האָט זיך געפונען אין ישראל צוקערמאנס הויז. גלייך אויף דער ערשטער זי־צונג, וואָס איז פאָרגעקומען אין דער פּוילישער שול, האָבן די דייטשן געפאָדערט, אז די יידן זאָלן אָפּגעבן זייער גאַנצע צירונג, גאָלד און געלט. אויב ניט, האָבן זיי געדראָט, וועט מען אויסשיסן אלע יידן. זייער באַפעל איז, פאַרשטייט זיך, אויסגעפירט געוואָרן. די קליגערע און די דרייסטערע יידן האָבן אויסבאַהאַלטן זייער גאָלד און צירונג.

דער פּאָרזיצער פון יודן־ראַט, י. ראָזענצווייג, האָט גלייך די ערשטע טעג געשאַפן א יידישע פּאָליציי פון 12 מאָן. איר שעף איז געווען צוקער.

פון די ערשטע גזירות, וואָס דער יודן־ראַט האָט געמוזט דורכפירן, איז געווען דער באַפעל, אז אלע שטעטלשע יידן, וואָס וואוינען אין קריסטלעכע געגנטן, מוזן זיך אריבערקלייבן אין יידישן קוואַרטאַל. ארויסגיין אויפן גאַס האָבן די יידן געמעגט נאָר צוויי שעה אין מעת־לעת, פון איינס ביז דריי ביי טאָג. פארן גיין אין אַנ־דערע שעהן האָט געדראָט טויטשטראָף.

דער דייטשער בירגערמייסטער האָט ניט ווייַ־ניק צוגעלייגט א האַנט אין מאַטערן די יידן און זיך איזדיעקעווען איבער זיי.

דער ברום (ראַטוש) איז געווען אין גאַנצן חרוב פון די דייטשע באָמבעס. האָט ער באַפוילן די יידן אָפּצורייניקן דעם אָרט פון די שטיינער און עס אוועקפירן צום טייך. די יידן האָבן גע־דאַרפט אָנלאָדן די שטיינער אויף וואַגאָנעס אויף ספּעציעל־אויפגעלייגטע רעלסן. דער פּוילישער פּאָליציאַנט נאָוואַק האָט די יידן דאָרטן אָנגעטאָן גרויסע צרות. ביי דעם ראַטוש האָבן א סך יידן געאַרבעט עטלעכע חדשים.

איין מאָל האָט דער בירגערמייסטער באפוילן דעם גאנצן יודן־ראט, אויסער דעם פּאַרזיצער, צו קומען אויסרייניקן דעם שטאָטישן אָפּטרעט־אָרט. אלע זיינען געשטאַנען ארום און זיך גע־קייכט פון געלעכטער.

אן אנדערש מאָל האָט דער בירגערמייסטער ארויסגעטריבן אלע יידן אין גאס, זיי געגעבן ציגל און געהייסן ווארפן איינער אויפן אנדערן. ווי א צוגאָב האָט מען נאָך געשלאָגן די יידן.

פּוילישע מסירות אויף יידן זיינען געווען אָן א שיעור. צו די שוין פריער דערמאָנטע זאָל דאָ צוגעגעבן ווערן נאָך א פאל. חנא קאפּלאן, א שטארקער יידישער פּאָליציי־מאַן, האָט צוליב וועלכע ס׳איז סיבות שטארק צעשלאָגן א פּאָר פּאָליאקן. זיינען זיי אוועק צו די דייטשן און גע־מסרט, אז ער האנדלט מיט מאַכאָרקע. איז געקו־מען צו אים דער דייטשער זשאַנדאַר רודאָלף מיט זיין הונט רעקס, וואָס סעמיאַטיטשער יידן האָבן זיך געשראָקן פאר אים אימת־מות. דער דייטש האָט אָראָפּגעלאָזן זיין בייזן הונט אויף חנאן, וואס האט אים צעריסן די קליידער און שטארק צעביסן. חנא קאפּלאן איז געפירט גע־וואָרן צו דער דייטשער פּאָליציי־סטאַנציע, איז אים נאָכגעגאנגען א כאָפּטע שקצים און זיך גע־רייצט מיט אים. חנא איז ווילד געוואָרן פון כעס און ער האָט זיי גענומען דערלאנגען פון לינקס און רעכטס, צעבלוטעקנדיק א סך פון זיי. מעשה נס האָט דער דייטש ניט רעאַגירט אויף אזא „באליידיקונג״ פון דער אַרישער ראַסע.

דעם רב, הרב הגאון גערשטיין, איז איין מאָל באשערט געוואָרן בייצושטיין א ביטערן נסיון און צו ראטעווען דורך דעם א יידישן נפש. חנה כווילאווסקי איז איינמאָל געגאנגען אין די פּאר־באָטענע שעהן. א דייטשער זשאַנדאַרם האָט איר געהייסן זיך אָפּשטעלן. זי האָט אָנגעהויבן צו לויפן, ביז זי האָט זיך ארייגעכאַפּט אין רב׳ס הויז. זי האָט גיך דערציילט די מעשה און מען האָט זי גוט באהאלטן. דער אָנגעלאָפענער זשאַנ־דאַרם האָט געפאָדערט פון רב ארויסצוגעבן די יידישע פרוי. דער רב האָט געזאָגט, אז ער ווייסט ניט פון וואָס צו זאָגן. דער דייטש האָט געזוכט און זי ניט געקענט געפינען. ער האָט געשלאָגן דעם רב און געדראָט אים צו שיסן, אָבער ס׳האָט גאָרניט געהאָלפן. ער האָט דעם רב ארעסטירט, שפּעטער האָט מען אים ארויסגענומען דורך א סך אויסלייזגעלט. דער רב האָט דערנאָך דערקלערט די יידן, אז לויטן דין האָט ער ניט געטאָרט ארויסגעבן די באהאלטענע יידישע פרוי, ווייל ס׳איז געווען כמעט זיכער, אז מען וועט זי דער־שיסן, און א ייד טאָר ניט ארויסגעבן א יידן צום טויט.

מיט דער צייט האָבן די דייטשן גענומען פאָ־דערן פון סעמיאַטיטשער יודן־ראט צו געבן יידן אויף ארבעט אין אנדערע מקומות. דאָס ערשטע מאָל האָבן זיי געפאָדערט 20 יידן. דער צוגאנג פון יודן־ראט אין אזא פאל איז געווען אזוי: פון א פאמיליע מיט דריי זין האָט מען גענומען איי־נעם, פון א פאמיליע מיט צוויי זין — דאָס זעל־ביקע, אָבער פון א משפּחה מיט איין זון האָט מען ניט גענומען. אויב דער יודן־ראט האָט אויף אזא אופן ניט געקענט צושטעלן די געפאָ־דערטע צאָל, פלעגן די דייטשן כאַפּן דעם רעשט אויף דער גאס.

תחילת האָט מען ניט געוואוסט דעם גורל פון די אוועקגעשיקטע אויף ארבעט, ווי די דייטשן פלעגן עס אָנרופן, אין ווייטערע ערטער. ווען מען האָט אָבער געזען, אז יענע קומען ניט צו־ריק, האָט מען פארשטאנען דעם מיין פון אָט דער „ארבעט״, און דער יודן־ראט פלעגט שוין מער ניט ארויסגעבן קיין יידן אין אזא פאל.

עס האָט געטראָפן, אז געכאָפּטע יידן זיינען שפּעטער אָנטלאָפן פון זייערע כאַפּערס. אזוינס האָט פּאַסירט מיט הערשל שבת, שאול קראוועץ, און נאָך צוויי יידן. זיי זיינען אָפּגעשיקט געוואָרן מיט א פּאַרטיע סעמיאַטיטשער אויף אן ארבעטס־פּלאַץ הינטער ביאַליסטאָק. דאָרטן איז זיי גע־לונגען אונטערצוקויפן די היטערס און צו אנט־לויפן.

דריי חדשים געטאָ

פון 21סטן יוני, 1941, ביז אָנהייב אויגוסט, 1942, האָבן די סעמיאַטיטשער יידן זיך געמעגט באוועגן פריי אין די פּאָר שעה, וואָס איז זיי געווען דערלויבט ארויסצוגיין פון די הייזער. פון דעמאָלט האָבן זיי געמוזט אריין אין געטאָ, וואָס איז ארומגעצוימט געוואָרן מיט דראָטן און ארום וועלכן עס איז אוועקגעשטעלט געוואָרן א ספּע־ציעלע דייטשע וואַך. אייגנטליך, זיינען געווען

צווי געטאָס אין סעמיאַטיטש: ביידע האָבן זיך געפונען הינטערן בריק. איינער האָט זיך געצויגן פון קליינעם בית־מדרש ביז דער קאַזאַרמעס־גאַס, וואו עס האָט זיך געפונען דער בית־עולם; דער צווייטער — פון יאַנטשע קאַוואַל (פּוטער־מאַן) ביז יאַקעלסקין.

די יידן האָבן אריבערגעפירט אין געטאָ זייערע זאכן, ווייל א גרויסער טייל פון די מעבל האָבן די דייטשן שוין פריער געהאַט צוגענומען ביי פאַרשיידענע „הויז־אקציעס". זיי האָבן זיך אויך באַזאָרגט מיט וואָס מער עסנוואַרג. ניט אַלץ איז דערגאַנגען צום געטאָ, ווייל די דייטשן האָבן געגנישטערט די פעקלעך, וואָס זיינען געלעגן אויף וועגענער, און זיך צוגענומען דאָס, וואָס ס'איז זיי געפעלן געוואָרן.

אין געטאָ זיינען אריינגעטריבן געוואָרן ניט נאָר סעמיאַטיטשער יידן, נאָר אויך די יידן פון נוזשעץ, מעלניק, דראַגאַטשין און פון די ארומי־קע דאָרפישע ישובים.

דער פּלאַץ איז געווען זייער ענג. פאַר אַ פּער־זאָן אין א דירה איז באשטימט געוואָרן 1.1 קוואַדראַט־מעטער. דער יודן־ראַט האָט גע־פּרוּווט פּראָטעסטירן קעגן דעם, אָבער ס'האָט ניט געהאָלפן. טייל זיינען אפילו געבליבן אָן דירות און זיינען געלעגן אין שייערן ארום בית־עולם, זיך אויסגעגראָבן אונטער־ערדישע לעכער, ווי אמאָליקע ווילדע, וכדומה.

אלע יידן אין געטאָ האָבן באקומען ספּעציעלע קאַרטן. יעדער טאָג האָט מען גענומען אויף אר־בעט, פאַר וועלכער מען האָט נישטיק באצאָלט. פון הונגער האָט אָבער דער געטאָ ניט געליטן, ווייל, ערשטנס, דער גרעסטער טייל האָט מיטגע־נומען אַהין א סך פּראָדוקטן און, צווייטנס, ווייל מען פלעגט אריינברענגען עסן פון אויסער די ווענט פון געטאָ. פאַר די יעניקע וואָס האָבן ניט געהאַט גענוג צום עסן, איז געווען אן אלגעמיינע קיך, וואו עס זיינען ארויסגעגעבן געוואָרן אומ־זיסטע מיטיקן.

א סך געהאָלפן צו באַזאָרגן דעם געטאָ מיט ברויט האָט די יידישע בעקעריי. היות זי האָט זיך געפונען אויסערן געטאָ, האָט דער יודן־ראַט גע־געבן צו הערשל פּלאַטניצקי, וואָס האָט געאַר־בעט אין דער בעקעריי, פערד און וואָגן, און יע־נער האָט אָפט געבראַכט ברויט אין געטאָ.

ראש־השנה האָבן די יידן אויסגעפּועלט — פאַר געלט, פאַרשטייט זיך — אז יידן זאָלן קענען בלייבן אין געטאָ. נאָר א קליינער טייל יידן איז אוועק ארבעטן אויסערן געטאָ. היות אלע שולן האָבן זיך געפונען אויסערן תחום פון געטאָ, האָבן די יידן געדאַוונט אין מנינים אין פּריוואַטע היי־זער. די תפילות און געוויינען זיינען געגאַנגען עד לב השמים. אָבער אפילו וויינען האָבן די רוצחים ניט פאַרגונען. עס איז פּלוצים געקומען א באַ־פעל, אז אלע מענער זאָלן זיך צוזאַמענקלייבן אין געטאָ. דאָרטן האָט מען זיי געשלאָגן אָן רח־מנות, געשניטן די בערד. א יידישן פּאַריקמאַכער האָבן זיי געהייסן אָפּשניידן די באָרד פון רב. נאָך דעם האָט מען אלעמען באפוילן זיך צוזע־גיין.

סעמיאַטיטשער געטאָ האָט אָנגעהאַלטן סך־הכל דריי חדשים. אונטער דער צייט האָט מען געמוטשעט די יידן, ניט ווייניק פון זיי האָט מען אויסגעשאָסן — אָבער דאָס אלץ איז געווען גאָר־נישט מיט גאָרנישט קעגן דעם, וואָס האָט זיך אָנגעהויבן פון זונטאָג, דעם צווייטן נאָוועמבער 1942, דעם אָנהייב ליקווידאַציע פון דער גאַנצער קהילה קדושה אין סעמיאַטיטש.

אין מיטן נאכט איז דער געטאָ פּלוצים ארום־גערינגלט געוואָרן דורך דייטשן מיט אויסגע־שטעלטע ביקסן און פּאָלעמיאָטן אויפן געטאָ. אז ס'איז זייער שלעכט, האָט מען זיך נאָך פריער דערוואוסט פון י. ראַזנצווייג. 6 א זייגער אין דער פרי פון יענעם זונטאָג האָט מען אים געזען לויפנדיק גאָר גיך. אויף די פראַגעס פון די צום טויט דערשראָקענע יידן האָט ראַזנצווייג געענט־פערט: „ס'איז ביטער, מיר זיינען פאַרטיק. ראַ־טעוועט זיך, ווער עס קען". די זעלביקע ביטערע נייעס האָט מען זיך אויך דערוואוסט פון צווי דייטשן, וואָס מען האָט זיי גוט באצאָלט פאַר דעם.

אין געטאָ איז אויסגעבראָכן א שרעקלעכע פּאַניק. מענטשן זיינען ארומגעלאָפן ווי משוגעים. איינער האָט געפרעגט דעם אנדערן: „וואָס טוט מען?" און קיינער האָט ניט געוואוסט קיין ענט־פער אפילו פאַר זיך אליין. א חושך האָט זיך אראָפּגעלאָזן אויפן געטאָ, אויף וועלכן ס'איז מיסטעריעז געהאנגען איין ריזיקע פראַגע: מאין יבוא עזרי?

שוין זונטאָג פרי האָבן די דייטשן געוויזן, וואָס זיי גרייטן זיך צו טאָן. דייטשע פּאָליציסטן זייַנען אַריין אין געטאָ און אַרויסגעפּאַדערט די ייִדישע פאַבריקמאַכערס: פּיש, חיים דער שערער און נאָך איינעם. מען האָט זיי אַריינגעפירט אין דער זשאַנדאַרמעריע, וואו זיי האָבן אָפּראַזירט אַלע דייטשן דאָרטן. דערנאָך האָט מען זיי גלייך דערשאָסן. יאַנקל אַרליאַנסקי איז דערשאָסן געוואָרן אין דער פרי ביים געטאָ־טויער, ווען ער האָט זיך געגרייט גיין צו זיין שטענדיקער אַרבעט ביים בירגערמייסטער.

די ייִדן האָבן געזען, אַז ס׳איז שוין ממילא ניטאָ קיין האָפענונג, האָבן אַ טייל פון זיי זיך געלאָזן לויפן פון געטאָ שוין דעם ערשטן טאָג נאָך דער אַרומרינגלונג, מאָנטאָג, דעם דריטן נאָוועמבער. די מערסטע זיינען געלאָפן צום וועלדל. דאָרטן זיינען אָבער געווען באַהאַלטן דייטשן, וואָס האָבן גענומען שיסן אויף די ייִדן. אַ פּאָר הונדערט ייִדן זיינען געפאַלן פון די מערדערישע קוילן. די איבעריקע האָבן שוין קיין אַנדער אויסוועג ניט געהאַט און זיינען געלאָפן צוריק אין געטאָ.

דער אַלטער יודן־ראַט איז שוין ניט געווען. נייע מענטשן זיינען אַריין אין אים, און פאַקטיש איז ער געפירט געוואָרן נאָר פון איין מענטשן, זיין נייעם פאָרזיצער: מאיר שערעשעווסקי.

לויטן באַפעל פון די דייטשן האָט דער יודן־ראָט אַרויסגעשיקט 25 ייִדן צונויפצונעמען די אַלע טויטע ייִדישע קערפּערס פון הינטערן שטאָט און זיי באַגראָבן. זיי זיינען אָנגעזאָגט געוואָרן אַרויסצונעמען אַלץ פון די קעשענעס און עס איבערגעבן די דייטשן. די ייִדישע באַגראַבערס האָבן דערקענט צווישן די הונדערטער הרוגים: בערל קאַפּלאַן, די פאַמיליע קראַמער — ראָזע, זיסה, אסתר, לייבל און שלמה —, שמואל און שמחה פּרוס, יאַנקל אַקאַם מיט זיין משפּחה, יאַנקל דאַלינער, אברהם שאַשקעס, יאַנקל ציפּע־לעוויטש. אַלע זיינען אַריינגעוואָרפן געוואָרן אין איין גרוב ניט ווייט פון וועלדל. די אַלע ייִדישע אַרבעטערס זיינען דערנאָך אויסגעשטעלט געוואָרן אין אַ ריי, מען האָט זיי געהייסן זינגען לי־דער, און אַזוי האָט מען זיי געבראַכט צוריק אין געטאָ.

דינסטאָג האָבן די ייִדן באַקומען אַ באַפעל צו גיין אויפן בית־עולם, אַרויסנעמען אַלע מצבות אויף איין אָרט און אויסגלייכן די קברים.

דעם זעלביקן טאָג זיינען משה נאַכטיגאַל, קלמן קראַוועץ און הערשל שוסטאַק געפירט געוואָרן צו דער אַרבעט דורך די פּוילישע פּאָליציסטן אַלעק באַטשעקער און קרישאַק. אויף אַן אָנפרעג האָט דער לעצטער זיי געזאָגט: איר זענט אַלע פאַרמשפּט צום טויט, ניט היינט איז מאָרגן. איך אַליין, האָט קרישאַק געזאָגט, האָב נעכטן דערשאָסן צוויי ייִדן אויף דראַגאַטשינער גאַס. איך האָב זיי געוואָלט איבערגעבן צו די דייטשן, אָבער זיי האָבן זיך געבעטן ביי מיר, אַז בעסער זאָל איך זיי דערשיסן.

ווען די ייִדן זיינען אַריינגעטריבן געוואָרן אין געטאָ, האָבן זיי מיטגענומען אַ פּאָר ספר־תורהס פון די שולן, וואָס זיינען געבליבן אין שטאָט. אין די שווערסטע טעג האָט מען ניט פאַרגעסן אָן די דאָזיקע הייליקייטן. קלמן שעווץ, לייזער מאַרער און מעלניקער דער שוחט זיינען זיך צו־נויפגעקומען ביים חסיד איצע דער הינקעדיקער אויף אַ ישוב־הדעת. דער לעצטער האָט געזאָגט, אַז לויטן דין דאַרף מען די ספר־תורהס באַגראָבן און אַזוי האָבן זיי געטאָן.

אויפן דריטן טאָג נאָך דער אַרומרינגלונג פון געטאָ האָבן אַלע ייִדן געקראָגן אַ באַפעל, אַז זיי זאָלן זיך אין דער פרי צוזאַמענקלייבן אין צענ־טער פון געטאָ. מען האָט געמוזט שטיין 8 אין אַ ריי. יעדער אַכטער איז אַרויסגענומען געוואָרן. קינדער, אַלטע און קראַנקע זיינען געוואָרפן גע־וואָרן אין די וועגענער. טייל פון זיי זיינען דער־שאָסן געוואָרן אויפן אָרט. פרוי קאַפּעלושניק איז דערשאָסן געוואָרן אין איר שטוב, בעת זי האָט פאַרברענט אירע קליידער. דער רויך פון קוימען האָט זי אַרויסגעגעבן.

עס זיינען אָפּגעקליבן געוואָרן אַרום 2.400 ייִדן, וואָס זיינען געטריבן געוואָרן צו פוס צו דער סטאַנציע, 12 קילאָמעטער פון געטאָ. אַ פּאָר ייִדן זיינען דערשאָסן געוואָרן בעתן מאַרש. די אַריינגעזעצטע ייִדן אין די וואַגאָנעס האָט מען געזאָגט, אַז מען פירט זיי אויף אַרבעט ערגעץ אין די פאַרנומענע געביטן פון סאָוויעט־רוסלאַנד. די ייִדן האָבן, פאַרשטייט זיך, ניט געגלייבט די דייטשע רייד. נאָר אויב ס׳איז נאָך געווען ביי עמיצן אַ שטיקל ספק אין די דייטשע כוונות, איז

עס פארשוואונדן דעמאָלט, ווען דער צוג איז אָנ־
געקומען אויף דער סטאַנציע טשערעמכע: ס׳איז
קלאָר געוואָרן, אז מען פירט זיי קיין טרעבלינקע.
מען האָט אָנגעהויבן טראַכטן פון אַנטלויפן. טייל
זיינען געשפרונגען פון צוג. פאר געלט האָבן
פּאָליאַקן פון צוג געהאָלפן אַנטלויפן עטלעכע
יידן.

די אלע יידן פון ערשטן טראַנספּאָרט פון סע־
מיאַטיטשער געטאָ זיינען געבראַכט געוואָרן קיין
טרעבלינקע און זיינען דאָרטן גלייך אויף מאָרגן
פארברענט געוואָרן. לויט א גבית־עדות פון
רפאל קירשנבלום, וואָס שטאַמט פון לובלין און
האָט געוואוינט אין סעמיאַטיטש פון 1928, האָט
ער זיך געראַטעוועט פון יענעם טראַנספּאָרט
אויף אזא אופן: ער איז ארויסגעקראָכן דורכן
פענצטער פון לויפנדיקן צוג, האָט זיך צוגע־
שאָרט צום דייטשן פּאָליציסט אויפן לעצטן וואַ־
גאָן, ארויסגעכאַפּט פון אים דעם רעוואָלווער און
אים דערשאָסן דערנאָך איז ער אראָפּגעשפּרונגען.
לויט אים נאָך, זיינען אלע, וואָס זיינען גע־
שפרונגען פון ערשטן טראַנספּאָרט, געפאלן פון
דייטשע קוילן. קירשנבלום דערציילט אויך, אז
בנימין ראק פון ערשטן טראַנספּאָרט האָט זיך אין
טרעבלינקע גופא געראַטעוועט: ווי א סטאָליאַר
איז ער גלייך באשעפטיקט געוואָרן אין א טרעב־
לינקער ווארשטאַט, און ווען מען האָט אלע סע־
מיאַטיטשער יידן געפירט צו די אויוונס, האָט ער
זיך אויסגעבאהאלטן.

אין דעם ערשטן טראַנספּאָרט האָבן זיך געפו־
נען דער גרעסטער טייל פון די דראגאטשינער.

עטלעכע יידן האָבן ניט געפאָלגט דעם באפעל
צו קומען דעם 5טן נאָוועמבער ביים טויער פון
געטאָ. זיי האָבן געפרואווט זיך ראטעווען דורך
אויסבאהאלטן זיך אין געטאָ גופא.

איינע פון זיי איז געווען די משפחה פון שמאי
יודל יאבלאָן, הרב שמידמאנס שווער. פּאָליאַקן
האָבן אָבער געמסרט, און די גאנצע יאבלאָנ־
משפחה איז דערשאָסן געוואָרן אויף אָן אָרט.

מער מזל האָבן שוין געהאט די קאטלערס. ווען
אלע יידן זיינען באפוילן געוואָרן זיך צונויפצו־
קלייבן אין איין טייל געטאָ, האָבן זיי זיך פאר־
באהאלטן אין דער מאלינע, וואָס זיי האָבן גע־
האט אין זייער אייגענער שטוב. אין דער מאלינע
זיינען געלעגן העניע קאטלערס קינדער: ברוך,
אסתר און דוד. זיי פלעגן הערן, ווי די דייטשן
גייען ארום איבער די הייזער, זוכנדיק יידן: די
פּאָליאַקן פלעגן קומען אין די נעכט ראבעווען
די פארלאָזענע יידישע הייזער אין געטאָ. עטלע־
כע טעג האָבן זיי זייער קאָפּ ניט ארויסגעשטעקט
פון דער מאלינע. אויף דער דריטער אָדער פערד־
טער נאכט איז ברוך קאטלער ארויס צו בעל־
קעסעס פאבריק, וואו עס האָט געארבעט ווי א
וועכטער א געפאנגענער סאָוויעטישער אפיצער,
מיט וועלכן ער האָט געהאט א קאָנטאַקט. אין
יענער פאבריק איז ברוך קאטלער געקומען עט־
לעכע מאָל. אין דעם האָט אים געהאָלפן אויך
דער פוילישער סטרוזש פון פאבריק.

גאנצע צען טעג זיינען די קאטלער־קינדער
געלעגן אין זייער מאלינע. נאָך דעם זיינען זיי
אוועק צו בעלקעסעס פאבריק און פון דאָרטן,
דורכן קאָנטאַקט מיטן סאָוויעטישן אָפיצער, זיי־
נען זיי אוועק אין וואלד. זיי האָבן זיך אויסגע־
באהאלטן ביי פארשיידענע באקאנטע פויערים.
א חודש נאָך זייער אנטלויפן פון געטאָ איז אסתר
קאטלער געקומען אַהין נעמען זאכן פון זייער
שטוב, כדי זיי זאָלן האָבן מיט וואָס צו צאָלן די
פויערים פארן עסן.

א חלק אין ראטעווען די קאטלערס האָט,
אייגנטליך, אן ס״ס־מאן. און מעשה שהיה כך
היה: ווען מען האָט ארומגערינגלטביידע גע־
טאָס, דעם צווייטן נאָוועמבער, און אלע יידן
אריינגעטריבן אין איין טייל געטאָ, איז העניע
קאטלער צוגעגאנגען צו איינעם פון די ס״ס־
לייט, וואָס האָבן פּאַטרולירט ארום די דראָטן,
און אים געבעטן ארויסלאָזן דורכן געטאָ־צוים
איר פופצן־יעריקע טאָכטער. פארשטייט זיך, אז
דאָס איז געווען פארבונדן מיט טויטגעפאר, ווייל
דער דייטש האָט זי געקענט שיסן אויפן אָרט
פאר אזא בקשה. זי האָט אָבער ריזיקירט — און
עס האָט איר אָפּגעגאָלטן. דער ס״ס־מאן האָט זי
געפרעגט: האָט איר נאָר איין קינד? ענע קאט־
לער האָט געענטפערט, אז זי האָט דריי קינדער.
אויף דעם האָט איר געזאָגט דער דייטש: נעם
און באהאלט דיינע קינדער, ווייל מאָרגן וועלן
מיר שוין דאָ ניט זיין און דו וועסט קענען קומען
זיי ארויסנעמען פון באהעלטעניש. ענע איז
גלייך געלאָפן און באהאלטן די קינדער אין דער
צוגעגרייטער מאלינע. זי גופא איז געגאנגען צו־

ריק צום אָרט, וואו עס איז געשטאַנען דער ס״ס־מאַן. יענער האָט צו איר געזאָגט: איך וועל צוגיין צו א צווייטן פּאַטרול און זיך שטעלן אזוי, אז ער זאָל דיך ניט זען, דעמאָלט זאָלסטו אויסניצן די געלעגנהייט און ארויסגיין פון געטאָ. זי איז ארויס און אוועק אין וואלד אריין. דורכן קאָנטאַקט מיטן סטרוזש פון בעלקעסעס פאבריק האָט זי זיך דערוואוסט וועגן אירע קינדער אין דער מאלינע. א סאָוויעטישער סאָלדאט האָט אין א געוויסער צייט ארום געבראַכט די קאטלער־קינדער צו זייער מאמען אין וואלד.

אויפן דריטן טאָג נאָכן ארויספירן א טייל יידן פון געטאָ — שבת, דעם 6טן נאָוועמבער 1942 — האָט זיך אָנגעהויבן די ענטגילטיקע ליקווידאַציע פון סעמיאטיטשער געטאָ. ווידער איז געקומען א באפעל פון די דייטשן, אז אלע יידן זאָלן זיך צונויפקלייבן ביי די טויערן פון געטאָ. דאָס מאָל איז שוין קיין לעבעדיקער נפש ניט געבליבן אין געטאָ. ישראל מארער, ישראל קראַוועץ און הערשל לײדאַק זיינען געווען די לעצטע צו העלפן שליסן די געטאָ־טויערן: זיי זיינען שוין געפאָרן אויף א דייטשער מאשין צו דער סטאַנציע, וואוהין מען האָט געפירט די גאנצע סעמיאַטיטשער עדה יידן. דאָרטן זיינען דערשאָסן געוואָרן עטלעכע יידן. די פּאַניק צווישן עולם איז געווען שרעקלעך. פון די יללות האָבן שטיינער געקענט פּלאַצן. און ווער עס האָט דעמאָלט געזען די שרעקעוודיק־בעטנדיקע אייגעלעך פון די יידישע קינדערלעך, וועט שוין ביז זיין קבר זיי ניט פארגעסן.

מען האָט אלעמען אריינגעלאָזן אין פראַכט־וואַגאָנעס. ווען דאָרטן איז שוין ניט געווען קיין אָרט, האָט מען א טייל יידן דערלויבט צו פארנעמען פּאַסאַזשיר־וואַגאָנעס, צווישן זיי געטאָ־פּאָליציאַנטן און מיטגלידער פון יודן־ראַט. איינער פון זיי, דייטשס איידעם (פון דער קאָכלעפאבריק), האָט זיך מיט א פּיל פארסמט אין וואַגאָן.

א טאָג צייט ביז פינצטער זיינען די יידן־אָנגעלאָדענע וואַגאָנעס געשטאַנען אויף דער סטאַנציע. ווען זיי האָבן זיך גענומען רירן, איז די שרעק און אומרו צווישן די פאַרנדיקע אלץ מער געוואַקסן. מען האָט זיך געהאַלטן אין פרעגן איינע די אנדערע: „וואוהין פירט מען אונדז, וואו־הין?״ — אָבער טיף אין הארצן האָבן אלע געוואוסט דעם שרעקלעכן אמת: צום טויט. אנדערע האָבן עס אויך ניט נאָר געהאַלטן אין זיך. לאה הורוויץ האָט זיך געריסן די האָר פון קאָפּ. גרשון כץ האָט געשריען צו זיין טאַטן, ישראלקע דער טרעגער, און זיין מאמען: „דאָס איז דער סוף. מען פירט אונדז קיין טרעבלינקע. לאָמיר שפּרינגען פון וואַגאָן״. קראַוועץ האָט געזאָגט זיין טאַטן, אז ער וויל שפּרינגען פון צוג. זיין טאַטע האָט אים געענטפערט: „היינט ביסטו ניט מיין זון. טו ווי דו פארשטייסט״. זיין מאמע האָט געזאָגט: „איך וויל ניט זען דיין טויט״. זיין ברודער, דער ישיבה־בחור יעקב הערש, האָט געזאָגט: „פון טויט קען מען נ״ט אנטלויפן״. זיין שוועסטערל שרהלע איז אים ארויפּגעשפּרונגען אויפן האלדז און געקלאָגט: „ווי קענסטו אונדז איבערלאָזן איינע אליין?״ האָט קראַוועץ ניט געהאַט קיין כוח עס צו טאָן און איז געבליבן.

אין אנדערע וואַגאָנעס איז געווען מער אנטשלאָסנקייט אין יענע טראַגישע שעהן פון ערב טויט. אין איינעם פון זיי האָט א גרופּע באַשלאָסן צו שפּרינגען פון צוג, אויב עס וועט ווערן קלאָר, אז ער פאָרט אין דער ריכטונג פון טרעבלינקע. ווען זיי האָבן זיך איבערצייגט אין דעם, האָבן די סעמיאַטיטשער פון יענער גרופּע גענומען שפּרינגען פון צוג, וואָס איז גראַד געלאָפן מיט א גרויסער גיכקייט. עלף זיינען געשפּרונגען און אלע האָבן זיך געראַטעוועט. ווי אָפּגערעדט פון פריער, האָבן זיי געוואַרט איינער אויפן אנדערן, ביז זיי האָבן זיך אלע דערנאָך געטראָפן. די עלף זיינען געווען: ישראל קראַוועץ, הערשל לײדאַק, ישראל מארער, רבקה גרוסקין, מרדכי גרוסקין, קלמן גאָלדוואַסער, לאַזאַר רעזניק, מאַטעס סטראַנאָווסקי און פרוי (סאָניע פארבער), מאַטע גרינבערג, שלמה גאָלדוואַסער.

דער לערער פון טויזנטער סעמיאַטיטשער קינדער, י. קאָהוט, האָט אויך אין די לעצטע שעהן זיך ניט אָפּגעטיילט פון זיינע תלמידים. ער איז געפאָרן מיט זיי אין איין וואַגאָן, און ס׳איז געווען שרעקלעך און צוגלייך מיסטישדערהייבן די סצענע, וואָס האָט דערמאָנט לעגענדאַרישע בילדער פון אלט־יידישן קידוש־השם, ווי קאָהוט מיט זיינע תלמידים זיינען

אויפן וועג קיין טרעבלינקע געזעסן און געזונגען „התקוה" און אנדערע יידיש־נאַציאָנאַלע לידער.

ה' ינקום דמם!

סעמיאַטיטשער אין טרעבלינקע

ווען דער צוג מיט די פארמשפטע סעמיאַטיטשער יידן צום טויט האָט זיך אָפּגעשטעלט אין טרעבלינקע, זיינען זיי געקומען אַפּנעמען דייטשן מיט רויטע לענטעס, מיט בלויע לענטעס און מיט גרויסע הינט.

דער ערשטער איז ארויסגעגאנגען פון צוג קלמן ריבאַווסקי, האלטנדיק הרב גערשטיין אונטער דער האַנט. דער רב האָט געקוקט אויפן הימל און געשעפּטשעט: שמע ישראל.

די מענער, פרויען און קינדער זיינען אָפּגעטיילט געוואָרן אין דריי גרופּעס. מען האָט אַלעמען באַפוילן זיך אויסצוטאָן מוטער־נאַקעט, כאָטש אין דרויסן איז געפאַלן א שניי.

אין צווייטן טראַנספּאָרט סעמיאַטיטשער זיינען געווען ארום 3.200. פון זיי האָט מען אָפּגעקליבן 152 צום ארבעטסלאַגער און די אַלע איבעריקע זיינען דעם זעלביקן טאָג פארברענט געוואָרן.

דער אייבער־קאַפּאַ קרושעווסקי, פון פאַליניץ, און איגנאַץ, געוועזענער באַנקיר פון ווארשע, האָבן די 152 געהייסן זיך שטעלן אין ריי און אויסלייגן אַלץ, וואָס זיי האָבן ביי זיך.

שפּעטער האָט מען אַלעמען אריינגעפירט אין באַראַקעס. די געוויינען זיינען געווען שרעקלעך. פאַר נאַכט איז געקומען א גרופּע יידן, וואָס האָבן געארבעט ביי קוילן. מען האָט דעמאָלט אַלעמען געגעבן קאַווע. נאָך דעם האָט דער עולם זיך געשטעלט דאַווענען מעריב און אַלע האָבן געזאָגט קדיש.

ניין א זייגער האָט זיך אָנגעהויבן די נאַכטרו, ווען קיינער טאָר ניט פארלאָזן דעם באַראַק. 15 מינוט נאָך ניין איז אליה קראַוועץ ארויס פון טיר און ער איז גלייך געטראָפן געוואָרן דורך א קויל. דאָס איז געווען **דער ערשטער קרבן פון די 152** סעמיאַטיטשער אין טרעבלינקע.

אויף מאָרגן, האָט מען אַלע סעמיאַטיטשער אריבערגעפירט אין אנדערע צוויי בלאָקן — 104 אין איין בלאָק און 47 אין א צווייטן. דערנאָך האָט מען זיי געשיקט אויף ארבעט: אָנשיטן זאַמד אויף באַנרעלסן. די אויפפּאַסערס אויף דער ארבעט זיינען געווען ס"ס־אונטערשארפירער שווארץ, אָבערגרופּנפירער שטומפּע, דער אוקראַאינער אַלשאַניקאָוו און אנדערע.

סיאַמעלע פארבער, וואָס האָט תמיד געהאַט א שמייכל אויפן פנים, איז עפּעס געפאַלן שווארצן אין די אויגן. דער דייטש האָט סיאַמעלען צוגערופן און האָט אים גלייך דערלאַנגט עטלעכע מאָל מיט א שטעקן איבערן קאָפּ. סיאַמעלע איז געפאַלן א פארבלוטיקטער. דער ס"ס־מאַן איז אוועק. שעפּסל ניעפּלאַטניק און באַרבאַנעל דער עלעקטריקער האָבן אים געגעבן וואַסער און אים געמוטיקט. זיי האָבן אים געבעטן זיך אויפהייבן און גיין צו דער ארבעט. ער האָט אָבער זיך ניט געקענט אויפשטעלן. 12 א זייגער איז שווארץ ווידער געקומען און סיאַמעלען געשלאָגן פון ס'ניי. פארנאַכט, ווען מען האָט געדאַרפט גיין צו דער באַן צו פאָרן צוריק אין לאַגער, האָט סיאַמעלע נאָך אַלץ ניט געקענט זיך הייבן פון אָרט. די סעמיאַטיטשער האָבן אים צוגעטראָגן צו דער באַן און שפּעטער געבראַכט צום לאַגער. מען האָט אים אָבער אַהין ניט אריינגעלאָזן. ער איז געבליבן ליגן צווישן די דראָטן. אַלשאַניקאָוו האָט אים דערהרגעט. ער איז געווען **דער צווייטער קרבן פון די 152.**

דינסטיק, דעם 10טן נאָוועמבער, איז מען ווידער געפאָרן צום זעלביקן ארבעטספּלאַץ צו טראָגן זאַמד. שווארץ האָט באַרבאַנעלן געשלאָגן מיט א שטעקן איבערן קאָפּ, ביז ער האָט אים צוגעהרגעט. דאָס איז געווען **דער דריטער קרבן פון די 152.**

מיטוואָך פרי, דעם 11טן נאָוועמבער, ווען מען איז ארויס צום אַפּעל, זיינען אויפן הויף געלעגן צענדליקער טויטע גופים. די סעמיאַטיטשער זיינען ווידער אוועק ארבעטן ביים טראָגן זאַמד. יענעם טאָג איז דורך א דייטש דערהרגעט געוואָרן גוסקע דאַלינער (דער יינגסטער). **קרבן נומער 4.**

דאָנערשטיק, דעם 12טן נאָוועמבער, האָט שווארץ דערהרגעט שמחהלע פרוס ביי דער ארבעט. **קרבן נומער 5.**

עטלעכע סעמיאַטיטשער אין טרעבלינקע האָבן געזען, אז אויב עס זאָל אזוי גיין יעדן טאָג, וועט מען זיי אויסהרגענען איינציקווייז. צווישן די ערשטע צו פּלאַנירן ווי צו אַנטלויפן פון טרעבלינקע זיינען געווען: מאיר פעלכאָוויטש, לאַנ־

טשיק דער בוכהאלטער, אשר דאלינער, יאנקל דאלינער, ישעיה ניעפּלאטניק, שעפּסל ניעפּלאט־ניק און קלמן קראוועץ. דער פּלאן איז געווען צו רעוואָלטירן ביי דער ערשטער געלעגנהייט און צו אנטלויפן. עס האָט ניט געקענט דורכגעפירט ווערן, ווייל גראד אויף מאָרגן האָט מען א טייל סעמיאטיטשער אוועקגעשיקט אין אן אנדער אָרט ארבעטן — אין מאלקין.

דינסטיק, דעם 17טן נאָוועמבער, האָט מען ווי־דער אלע סעמיאטיטשער געשיקט אויף איין אָרט ארבעטן. די אקטיווע פּלאניר־גרופּע האָט דאָס מאָל געגרייט דאָס אנטלויפן. זי האָט איבערגעגעבן וועגן פּלאן די איבעריקע סעמיאטיטשער אויפן ארבעטספּלאַץ. זייערע שומרים זיינען גע־ווען בלויז 5 אוקראַאינער. אלע זיינען אָנגעזאָגט געוואָרן זיך צו האלטן נאָענט צו די אוקראַאינער. יאנקל דאלינער, דער געוועזענער סעקרעטאר פון „השומר הצעיר" אין סעמיאטיטש, האָט גע־דארפט אָנפירן מיטן גאנצן רעוואָלט. לויטן פּלאן האָט מען געמוזט זיך אויסהיטן פון א שיסעריי, ווי אויך פון די אוקראַאינער פייפלען אויף א אלארם. די וועכטערס האָבן געמוזט דערהרגעט ווערן מיט אייזנס, אז די דייטשן זאלן ניט אלאר־מירט ווערן.

אין לעצטן מאָמענט איז אָבער אלץ קאַליע גע־וואָרן. ווען יאנקל דאלינער האָט געהאלטן, אז ס'איז שוין די געהעריקע צייט צו באפאלן די אוקראַאינישע וועכטערס, זיינען לאנטשיק און פּעלכאַוויטש ארויס קעגן, ווייל זיי האָבן גע־מיינט, אז ס'איז נאָך ניט דער פּאַסיקער מאָמענט. מיט די סעמיאטיטשער האָט געארבעט איינער א וואַרשעווער, א מאָגערער בחור. ווען ער האָט זיך דערוואוסט וועגן פּלאן, האָט ער גענומען שרייען צו די אוקראַאינער, אז די אנדערע ווילן אנט־לויפן. ווען די אוקראַאינער וואָלטן פארשטאנען דעם וואַרשעווערס רייד, וואָלט עס געקענט ברענ־גען די שחיטה פון דער גאנצער סעמיאטיטשער ארבעטס־בריגאַדע. א סעמיאטיטשער, וועלכער האָט באמערקט, אז די וועכטערס פארשטייען ניט דעם וואַרשעווערס לשון, און האָט באנומען די גרויסע טויטגעפאר פאר זיי אלעמען, איז צוגע־לאָפן צו די אוקראַאינער און געזאָגט: יענער וויל אנטלויפן. דער וואַרשעווער איז תיכף דערשאָסן געוואָרן. די בריגאַדע האָט איבערגעריסן די אר־בעט און אוועק צו די באַראַקעס.

פון דעמאָלט אָן האָבן די סעמיאטיטשער מער ניט פארטרויט זייער פּלאן צו יידן פון אנדערע שטעט.

דאָנערשטיק, דעם 19 נאָוועמבער, האָט מען געזוכט עמעצן אין לאגער, וואָס קען ארבעטן אין א קיך. מען האָט גענומען אויף דעם חיים סלו־כאָווסקי. יענעם טאָג איז משה ווינער קראנק געוואָרן אויף טיפוס. חיים פלעגט אים ברענגען עסן. אים האָט שטארק געהאָלפן ד"ר קאצענעל־בויגן, וואָס איז פריער געווען דאָקטאָר אין סע־מיאטיטשער געטאָ און אין טרעבלינקע האָט ער געארבעט אין סאניטאר־קאָמיסיע פון באַראַק.

אויף מאָרגן איז דערהרגעט געוואָרן נאָך א סעמיאטיטשער ביי דער ארבעט, בנימין הורוויץ. קרבן נומער 6.

שבת, דעם 21טן נאָוועמבער, האָבן אלע גע־ראָמט דעם שניי. וואַשקאָ אלשאניקאוו האָט צו־גערופן חיים לייב לעוו און אים געהייסן זיך אויסציען אויף דער ערד, מיט די הענט פון הינטן. דעמאָלט האָט ער אים דערלאנגט מיט א הילצערנעם האמער אין קאָפּ. ער האָט אים אזוי פיל געקלאָפּט, ביז ער האָט אים דערהרגעט. דעם זעלביקן טאָג האָבן די רוצחים פארפייניקט צום טויט ראדזינסקיס זון, שכנאס אָן אייניקל, און קלמן קראוועצס קוזין משה.

זונטיק איז קראנק געוואָרן אויף טיפוס שעפּסל ניעפּלאטניק. געקומען צוריק פון ארבעט האלב טויט. ד"ר קאצענעלבויגן האָט אים געהאָלפן. מעדיצין האָט מען געקויפט ביי עטלעכע קאסא־ווער יידן, וואָס פלעגן פאר 5 רובל גאָלד ארייג־שמוגלען מעדיקאַמענטן אין לאגער. די סעמיא־טיטשער פלעגן זיך צונויפלייגן און קויפן פון זיי. די איניציאַטאָרן פון דעם זיינען געווען לאנ־טשיק און מאיר פּעלכאַוויטש. שעפּסל איז אין א פּאָר טעג ארום אוועק מיט דער סעלעקציע.

דינסטיק, דעם 24טן נאָוועמבער, האָבן סע־מיאטיטשער אין טרעבלינקע זיך צוגעקוקט דער־שטוינטע און צעשראָקענע צו אזא סצענע: חיים אקאם, דער בית"ריסט, האָט אראָפּגענומען פון זיך זיין מאנטל און געשריען: איך וועל מער ניט ארבעטן פאר די מערדערס פון מיין טאטע־

מאמען. שטומפּע האָט אים גלייך אוועקגעשיקט צום טויט.

אויף מאָרגן אין דער פרי איז מאַנעק בלומענפעלד צוגעלאָפן צו באַראַק 13 און געזאָגט: „איך שטאַרב פון הונגער, גיט אַ ביס ברויט" — און איז געשטאָרבן אויפן שוועל.

דאָנערשטיק, דעם 25טן נאָוועמבער, זיינען קלמן קראָוועצעס ברידערלעך צוגעפירט געוואָרן צום טויער און דאָרטן מערדערלעך דערהרגעט געוואָרן מיט אַן אייזן.

זונטיק, דעם 28טן נאָוועמבער, איז שמואל שעוועץ אָפּגעקליבן געוואָרן פאַר סעלעקציע, דאָס הייסט צום טויט. זיין ברודער אהרן לייב, וואָס האָט אָנגעפירט מיט דער עלעקטרישער סטאַנציע אין טרעבלינקע און איז געווען באַקאַנט מיט שטומפּע און אָבערשטורמפירער פרייפי, האָט זיי געבעטן, אַז זיי זאָלן שמואלן לאָזן. ביידע ברידער האָבן געקוקט איינער אויפן אַנדערן און געכליפּעט. ס'האָט ניט געהאָלפן קיין געבעט, ניט קיין געוויין.

חנוכה, צום ערשטן ליכטל, האָבן זיך אַראָפּגעלאָזן שיכורערהייט אונטערשאַרפירער לינדינקע, שטומפּע, ווייס, שוואַרץ. ס'איז געקומען אַ באַפעל: אַפּעל! אַלע זיינען אַרויס נאַקעט אויפן שניי. לינדינקע האָט גלייך גענומען שיסן אויף די מענטשן. עס זיינען געווען אַ סך געהרגעטע.

דעם ערשטן טאָג חנוכה האָט מען ווידער געאַרבעט ביים זשוויר אין דער „קיעסגרובע". אַ קליינע גרופּע איז אָפּגעפירט געוואָרן אין דערבייאיקן וואַלד צו רייסן צווייגן. די גרופּע איז באַשטאַנען פון מאיר פעלכאָוויטש, לאַנטשיק און נאָך דריי וואַרשעווער יידן. זייער שומר איז געווען דער אוקראַאינער בובע. ווי מאיר פעלכאָוויטש האָט שפּעטער דערציילט, האָט דער אוקראַאינער זיך אַוועקגעלייגט אויף דער ערד און איז אַנטשלאָפן געוואָרן. די דריי וואַרשעווער האָבן געזאָגט: לאָמיר אַנטלויפן. פעלכאָוויטש האָט געענטפערט: ווער ווייסט וויפיל יידן מען וועט הרגענען צוליב אונדז. די דריי האָבן געענטפערט: לאָזט אונדז אַנטלויפן. און אַלע פינף זיינען דעמאָלט איינגעגאַנגען אויף אַזאַ פּלאַן: די דריי זאָלן אַנטלויפן. אין אַ שעה אַרום וועלן פעלכאָוויטש און לאַנטשיק אויפוועקן דעם אוקראַאינער און אים דערציילן די מעשה. אַזוי איז געשען. דער אוקראַאינער האָט גענומען שיסן. עס זיינען אַנגעלאָפן נאָך וועכטערס מיט שפּירהינט. די דייטשן האָבן גענומען שלאָגן די צוויי סעמיאַטיטשער, אָבער דער אוקראַאינער האָט ניט געלאָזן. ווען מאיר פעלכאָוויטש איז געקומען צוריק אין באַראַק, האָט לייבל מאַרער געפרעגט: פאַר וואָס ביסטו ניט אַנטלאָפן? האָסט מורא געהאַט, אַז ס'איז נאָך דאָ צו ווייניק טויטע? אויף דעם האָט מאיר געענטפערט: „יעדער מענטש האָט זיין געוויסן און זיין פאַרשטאַנד. איך וואָלט ניט געקענט לעבן, ווען צוליב מיר זאָלן דערהרגעט ווערן מענטשן".

אין דריי טעג אַרום, בעת דער אַרבעט אין „קיעסגרובע", האָבן די וועכטערס, וואָס זיינען געשטאַנען אויפן שפּיץ באַרג, צוגערופן צו זיך מאיר פעלכאָוויטשן. זיי האָבן צוגענומען פון אים זיין גראַנאַטענעם מאַנטל. איין אוקראַאינער האָט געזאָגט צו אים: גיב אַוועק דיין גאָלד און דו וועסט בלייבן לעבן. מאיר האָט ניט געהאַט קיין גאָלד ביי זיך. האָבן די שומרים אים געהייסן זיך אַוועקלייגן אויפן באַרג און פון דאָרטן אים אַראָפּגעשטופּט אין טאָל אַריין, וואו מאיר איז געהרגעט געוואָרן.

דריי טעג שפּעטער האָבן די אוקראַאינער דערדערהרגעט שמואל פּרוסן מיט אַ קירקע פאַר די אויגן פון זיין פאָטער.

אין אַ וואָך אַרום איז קלמן קראָוועץ קראַנק געוואָרן. מען האָט אים גענומען צום קאַראַנטין, וואו אַלע קראַנקע זיינען פאַרמשפּט צום טויט. דעם טאָג ווען ער האָט געהאַט פערצעך גראַד היץ, זיינען געקומען איגנאַץ און פרייפי. זיי האָבן אַלעמען באַפוילן אַרויסצוגיין נאַקעט אויפן גרויסן פראָסט. קראָוועץ איז פּשוט געראַטעוועט געוואָרן דורך ד"ר קאַצענעלבויגן, וואָס האָט דאָרטן געאַרבעט. אויף אַ פראַגע פון פרייפן, וואָס עס איז קראָוועצן, האָט ד"ר קאַצענעלנבויגן אים געזאָגט, אַז ער איז פאַרקילט און וועט מאָרגן שוין זיין געזונט. דער אַלטער אומגליקלעכער פּרוס האָט געגעבן קראָוועצן ברויט מיט 50 זלאָטעס, זאָגנדיק: נעם דאָס, איך דאַרף עס שוין מער ניט האָבן. ווען פּרוס איז שפּעטער אַרויסגעפירט געוואָרן אין דרויסן, האָט ער געשריען: „אַ טויט היטלערן!" מען האָט אים ניט

געשאָסן, נאָר געלאָזט אויסגיין אין דער גרויסער קעלט.

דריי וואָכן פאַר פורים האָבן די דייטשן געשיקט א פאַרטיע ארבעטערס קיין סטאַראַוויעזש, לעבן שעדליץ, כדי צו צענעמען דאָרט די באַראקן און עס ברענגען קיין טרעבלינקע. אין דער גרופּע ארבעטערס זיינען אויך געווען דריי סעמיאַטיטשער: אבא הורוויץ, הערשל ליידאַק און בענצל ליידאַק. זיי האָבן דאָרטן געאַרבעט א דריי וואָכן. ווען די באַראַקן זיינען שוין געווען צענומען, זיינען געקומען אַהין שטומפּע, לינדינקע און שטיבל אָפּצופירן די ארבעטערס צוריק קיין טרעבלינקע. היות ס'איז ניט געווען גענוג פּלאַץ פאַר נאָך 20 יידן ארויפצונעמען אויף די לאַסט-אויטאָס, האָט מען זיי אַלעמען דערשאָסן אויפן אָרט, צווישן זיי די דריי סעמיאַטיטשער.

א וואָך פריער איז אוועק צו דער ארבעט אין מאַלקין א גרופּע פון איבער 100 יידן. אנשטאָט זיי צו פירן צוריק צו זייערע בלאָקן, האָט מען זיי אַלעמען געבראַכט אין דער „טויטן-האַלע" און פאַרגאַזט. צווישן זיי האָבן זיך געפונען: אשר דאַלינער, יאַנקל דאַלינער און ישעיהו ניע-פּלאַטניק.

דאָ דאַרף מען זאָגן א פּאָר ווערטער וועגן אשר דאַלינער, דעם געוועזענעם בית"ריסט. ער איז געווען דער קאַפּאָ פון בלאָק איינס. ער איז געווען זייער א גוטער, האָט געהאָלפן וויפיל ער האָט געקענט און ניט אויסגעניצט זיין קאַפּאָ-אמט פאַר זיך אליין.

אַרום דעם 22-23טן מערץ, 1943, האָבן די דייטשן באַפוילן אַלע יידן פון באַראַק ארויסצוגיין טראָגן שניי. דער רוצח וויס האָט זיך אוועקגעשטעלט מיט א האַק אין האַנט לעבן דער טיר, דורך וועלכער אַלע האָבן געמוזט ארויסגיין. ער האָט געהאַקט קאָפּ נאָך קאָפּ. קלמן קראַוועץ, דערזעענדיק פאַר זיך א באַרג מיט טויטע, האָט זיך אליין אוועקגעלייגט לעבן די טויטע. פון די מוראַדיקע קרעכצן פון די פאַרוואונדעטע האָט מען געקענט שטאַרבן אויף אָן אָרט. 12 ביי טאָג האָבן די אוקראַאינער געבראַכט צוויי יידן און זיי געהייסן וואַרפן אין א גרויסן וואָגן סיי די טויטע, סיי די פאַרוואונדעטע: ווען זיי זיינען צוגעקומען צו קראַוועצן, האָט יענער זיי געזאָגט: „איך לעב". דאָס האָט באַמערקט דער אוקראַאינער אַלשאַניאַק, וואָס האָט אים גלייך געוואָלט דערהרגענען, ער האָט אָבער מעשה-נס חרטה געהאַט און געלאָזן קראַוועצן לעבן. בנימין קראַשעווסקי האָט קראַוועצן שפּעטער געזאָגט: אז דו לעבסט נאָך איצט, וועסטו שוין איבערלעבן.

אידל פּירער און גבריאל פינעס אָיידים (דעם קצבס) האָבן געמאַכט פּרוואון צו אנטלויפן. זיי האָבן זיך באַהאַלטן אונטער ברעטער. ווען עס האָט זיך ארויסגעוויזן ביים אַפּעל, אז עס פעלן צוויי מענטשן, האָט אוטערשאַרפירער שטומפּע באַפוילן: געפינען מיט אַלע מיטלען! אַלעק וואָוואַלאַנאָוויטש, א פּאַליציסט פון סאָקאָלאָווע, וואָס האָט מיטגעאַרבעט מיט דער געסטאַפּאָ, האָט געדראָט דעם אויבערקאַפּאָ ב. קראַשעווסקי מיט טויט, אויב ער וועט ניט געפינען די אנטלאָפענע: ווען מען האָט די צוויי געכאַפּט, האָט מען זיי צעהאַקט אויפן אָרט מיט א קירקע.

★

אזוי האָבן זיך געצויגן טעג און נעכט אין דעם שרעקלעכסטן עמק הבכא, וואָס א מענטש האָט ווען ס'איז אויסגעטראַכט. דער טויט האָט ניט אויפגעהערט צו בושעווען אין טרעבלינקע. מענטשן זיינען געפאַלן ווי פליגן — דורך קרענק, דורך א קויל, צו דורך א האַק. יעדער האָט געוואוסט, אז ניט היינט איז מאָרגן וועט קומען זיין ריי. א גרויסער טייל פון די טרעבלינקער איז דעריבער געווען אזוי פאַריאושט, אז זייער ווילן איז אָפּגעשוואַכט געוואָרן צו טראַכטן וועגן עפּעס א וועג, ווי זיך ארויסצורייסן פון די נעגל פון טויט. געווען אָבער דאָך געציילטע, וואָס האָבן ניט פאַרלוירן די האָפענונג אין די דאָזיקע שרעקלעכע באַדינגונגען און האָבן געמאַכט פּלענער פון אנטלויפן און ראַטעווען זיך. צווישן די לעצטע איז געווען א גרופּע סעמיאַטיטשער.

דער פּלאַן פון די סעמיאַטיטשער האָט זיך אָנגעהויבן ווען אין אויגוסט 1943, נאָכן אָפּזיין אין טרעבלינקע א ניין חדשים. נאָך זייער דורכפאַל אין דער ערשטער וואָך, האָבן זיי דאָסמאָל זיך געסטאַרעט צו זיין אָפּגעהיטער מיטן צוגרייטן און דורכפירן דעם פּלאַן פון אנטלויפן.

אין איינעם אָן אויגוסט-טאָג האָבן דרייצן מאַן פון טרעבלינקע געאַרבעט ביים בויען שאָסייען. דער קאַפּאָ איז געווען מיעטשיסלאַוו כאַטשקאַ. דערביי איז געווען א וואַלד. קלמן קראַוועץ, איי-

נער פון די דרייצן, איז צוגעגאנגען צו כאטשקאן און אים געזאָגט אין דער שטיל: „דער וואלד קען אונדז ראטעווען". כאטשקא האָט אים דערלאנגט מיט א שטעקן איבערן רוקן, שטילערהייט האָט ער אָבער געזאָגט צו אים: „ווייסט אז מען קען דיך שיסן פאר דיינע רייד?" קראוועץ האָט געענטפערט: „מיין לעבן איז אין דיינע הענט". כאטשקע האָט זיך א ווײַלע פארטראכט און דערנאָך געזאָגט: „מיר וועלן נאָך ריידן".

אויף מאָרגן ביי דער ארבעט האָט כאטשקא געזאָגט צו קלמן קראוועץ: „מיר קענען גיין צוזאמען, אויב דו וועסט מיר געבן א שבועה, אז דו וועסט מיך ניט ארויסגעבן, ווען מען זאָל דיך כאַפּן". קראוועץ האָט געטאָן זיין פארלאנג. דעמאָלט האָט כאטשקע אים אויפגעקלערט, אז צום פּלאַן פון אנטלויפן, וואָס איז פארבונדן מיט גרויס ריזיקע און דראסטישע מעשים, דארף מען אויך האָבן עלעמענטן פון אונטערוועלט. ער האָט קראוועצן געשיקט מיטן פּלאַן צו איינעם שלמהלע, א ווארשעווער גנב. דער צווייטער איז געווען סטעפאן, א ווארשעווער באַנדיט, דער דריטער יאקאב און דער פערטער מאטיע, א פערדגנב פון סאקאלאוו, וואָס האָט געקענט אויסגעבונדן יעדער ווינקעלע אין דעם געגנט. מען האָט גערעדט מיט יעדערן באזונדער. קיינער פון זיי האָט תחילת ניט געוואוסט, ווער עס שטייט בראש פון גאנצן פּלאַן. אין דער גרופּע צו אַנטלויפן זיינען נאָך אריינגענומען געוואָרן אינזשיניער יאלאוויץ פון גראָדנע, שמואליק פון פּאַליניץ, מאניעק און אנדערע, צוזאמען 13 מאן.

איין טאָג האָט כאטשקע געזאָגט צו ראטענפּירער ווייס, אז ער דארף האָבן גוטע מענטשן צו דער ארבעט. ווייס האָט געגעבן א באפעל צום אייבערקאַפּאָ קראשעווסקי, אז ער זאָל לאָזן כאטשקאן אליין אָפּקלייבן די מענטשן פאר זיין גרופּע. ווען קראשעווסקי האָט דערזען די מענטשן, וואָס כאטשקא האָט אָפּגעקליבן, איז אים פינצטער געוואָרן אין די אויגן. ער האָט תיכף פארשטאנען, אז דאָ איז עפּעס ניט גלאַטיק. ער האָט דעריבער מיטגעשיקט זיין זון אין דער גרופּע, כדי ער זאָל נאָכשפּיאָנירן איר טעטיקייט. דער זון האָט געארבעט מיט די 13 מאן א פּאָר וואָכן. כאטשקאַ, וואָס האָט אויך פארשטאנען קראשעווסקיס מיין, האָט שטרענג אָנגעזאָגט זיינע מענטשן, אז כל זמן דעם קאַפּאָס זון וועט ארבעטן מיט זיי, זאָל מען קיין וואָרט ניט ריידן וועגן פּלאַן און מען זאָל אים ניט מאכן פארדעכטיק אויף דער מינדסטער קלייניקייט.

ווען קראשעווסקיס זון האָט אויפגעהערט צו קומען צו דער גרופּע — זיין טאטע האָט מסתמא אויפגעהערט חושד צו זיין די דרייצן אין געפערלעכע פּלענער — האָט מען זיך ווידער גענומען מיט התמדה דורכצופירן דעם אַנטלויף. איין טאָג, ווען זיי האָבן גראד געארבעט אין וואלד ביים קלייבן שטיינער, ניט ווייט פון א פויערישער כאַלופּקע, האָט כאטשקא געזאָגט צום אוקראַאינער, וואָס איז געווען זייער איינציקער באוואָפנטער שומר:

— ווילסט מאכן א שנאַפּס?

דער אוקראַאינער איז געוואָרן א לעבעדיקער:

אוודאי!

שלמהלע איז אריין צום פויער פון דער דערבייאיקער כאַלופּקע און געקומען צוריק מיט בראַנפן, ברויט און וואורשט. לויטן פּלאַן האָט אינזשיניער יאלאוויץ געדארפט אריינלייגן אין בראנפן א פּיל, וואָס פארשלעפערט, אוועקהרגענען דעם שומר און אנטלויפן. איז אָבער געשען א צרה: דער אריינגעלייגטער פּיל איז אין פלאַש ניט צעגאנגען. מען האָט גיך צעבראָכן די פלאש, אז דער אוקראַאינער זאָל עס ניט באמערקן — און דער פּלאַן איז דערווייל ווידער דורכגעפאלן.

די דרייצן האָבן זיך אָבער ניט מייאש געווען. מען האָט אָבער געמוזט שאפן געלט, סיי אויף קויפן בראַנפן, סיי צו באזאָרגן זיך מיט מיטלען נאָכן אנטלויפן. סטעפאן און שלמהלע האָבן געוואוסט, אז א ווארשעווער ייד, וואָס איז קראנק אויף טיפוס, האָט א סך געלט איינגענייט אין זיינע גאַטקעס. ווען יענער איז געשלאָפן, האָבן די צוויי אויסגעשניטן דאָס גאנצע געלט און עס איבערגעגעבן צו קראוועצן.

אויף מאָרגן צו דער ארבעט האָט מען ווידער געגעבן דעם אוקראַאינער צו טרינקען משקה. דאָס מאָל האָט שוין דער פּיל געווירקט. ווען דער אוקראַאינער איז שטארק אַנטשלאָפן געוואָרן, האָט סטעפאן אים דערלאנגט מיט א אייזן איבערן קאָפּ און דערהרגעט. מען האָט צוגענומען זיין ביקס. שמואליק האָט זיך אַנגעטאָן זיינע קליי

דער און אלע האָבן גענומען ציען טיפער אין וואלד אריין.

נאָך עטלעכע טעג ארומשלעפן זיך זיינען זיי געקומען קיין קורטשעוו. דער הונגער האָט גע־נומען שטארק מאַטערן. א ביסל עסן האָט מען געקריגן ביי פויערים מיט גוטן, און א ביסל האָט מען ארויסבאקומען מיט קונצן און סטראַשונקעס.

די הויפּטפּראָבלעם איז איצט געווען: ווי פאלט מען אויף די שפורן פון אנדערע אנטלאָפענע אָדער אויסבאהאלטענע יידן און ווי קען מען אָנ־קניפּן א קאָנטאַקט מיט פארטיזאנער? דאָס איז אָבער געווען א שווערער ענין. פויערים האָבן עטלעכע מאָל אלארמירט די דייטשן, אז יידן דרייען זיך ארום אין דעם געגנט. צוליב דעם האָט זיך די גרופּע צעברעקלט. דער איינציקער סעמיאַטיטשער, קלמן קראַוועץ, האָט זיך געגנו־מען גיין אין דער ריכטונג פון זיין היימשטאָט מיט דער האָפענונג, אז אפשר וועט אים דאָך געלונגען צו טרעפן עמעצן פון זיין שטעטל.

אין וועלדער און בונקערס

כאָטש דער סעמיאטיטשער געטאָ האָט אָנגע־האלטן נאָר דריי חדשים, פון 2טן אויגוסט ביזן 2טן נאָוועמבער 1942, האָבן א סך יידן דאָרטן תיכף פארשטאַנען, אז דער סוף וועט זיין איי־נער: טויט. דעריבער זיינען געמאַכט געוואָרן א סך פּרואוון צו אנטלויפן פון געטאָ. א גרויסער טייל פון זיי איז דורכגעפאלן, טאַקע אפשר צו־ליב דער קורצער עקסיסטענץ פון געטאָ, ווייל איידער מען האָט נאָך געמאַכט די געהעריקע הכנות, איז דעם צווייטן נאָוועמבער פּלוצים גע־קומען די ארומרינגלונג פון געטאָ. אין דעם איי־נעם טאָג, וואָס מען האָט זיך געהאט דערוואוסט פריער וועגן דעם, האָט מען שוין קיין גרויסע זאכן ניט געקענט אויפטאָן.

געווען אויך פּרואוון פון איינקויפן געווער — און דאָס איז געטאָן געוואָרן מיטן שטילן הסכם פון יודן־ראט. אזוי, למשל, איז שמאי פלאַטניצקי געפאָרן קויפן וואָפן ביים וואלדוועכטער אין דאָרף זשירדזשיץ. ער האָט געהאט א „שיין" פון יודן־ראט, כאָטש מען האָט געוואוסט דעם ציל פון זיין פאָרן. דער אויסרייד איז געווען: קויפן 100 מעטער האָלץ, וואָס די דייטשן האָבן דער־לויבט אריינצופירן אין געטאָ: דאָס געווער איז ניט געווען געפּלאַנט פאר אן אויפשטאַנד אין סעמיאטיטשער געטאָ, נאָר צוצוגרייטן עס פאר דער צייט, ווען יידן, וואָס וועלן זיך ראטעווען פון געטאָ, וועלן אנטלויפן אין די וועלדער.

צווישן ערשטן און צווייטן טראַנספּאָרט, אין די עטלעכע טעג צווישן 2טן נאָוועמבער און 6טן נאָוועמבער 1942, זיינען פאָרגעקומען עטלעכע זיצונגען פון די פאָרשטייערס פון פארשיידענע פארטייען: השומר־הצעיר, בית"ר, בונד, החלוץ־הצעיר. אָן צוגרייטונגען, אָן מיטלען, אָן גע־ווער — וואָס האָבן זיי געקענט אויפטאָן? דאָס איינציקע, וואָס זיי האָבן באשלאָסן, איז געווען צו פארניכטן אלץ וואָס מען קען. מאטיע ווינער האָט געשריען אויף יענער זיצונג: אלץ פאר־ברענען. אורשעס — אלץ אונטערצינדן. אָבער זיי האָבן ניט געברענט און גאָרניט געצונדן — ווייל אין א טאָג צוויי ארום זיינען זיי שוין אלע געזעסן אין די טויט־וואַגאָנעס, וואָס פירן קיין טרעבלינקע.

שטימונגען צו א ווידערשטאַנד, בעיקר דורכן אנטלויפן צו פארטיזאנער, זיינען אויך פריער געווען ביי גרופּעס יונגע מענטשן, אָבער זיי האָבן ניט געטראָגן קיין אָרגאניזירטן כאַראַקטער. אויף וויפיל עס זיינען יאָ געווען געוויסע פארטיזאני־שע מעשים פון סעמיאטיטשער, זיינען דאָס גי־כער אויפטוען פון יחידים, ווי פון א פארטיזא־נער־אָרגאניזאציע.

דאָ דארף דערמאָנט ווערן, אז אין יענער צייט, סוף 1942, איז כמעט ניט געווען אפילו קיין פּוי־לישע פארטיזאנער־באוועגונג אין דער סעמיא־טיטשער געגנט. דאָס האָט, פארשטייט זיך, זיך אָפּגערופן אויף די יידיש־פארטיזאנישע פּרואוון.

דער ערשטער, וואָס האָט אָנגעקניפּט באצי־אונגען מיט די אלגעמיינע פארטיזאנער, איז גע־ווען הערשל שבת. ער פלעגט זיי אויך באַזאָרגן מיט מעדיצין פון שטאָט.

הערשל שבת האָט געלעבט די גאנצע צייט אויסערן געטאָ. ער האָט אָנגעפירט מיט דער גרעסטער גרופּע סעמיאטיטשער, וואָס האָט עט־לעכע מאָל דורכגעפירט אויך פארטיזאנישע אויפגאַבעס, אָבער איר הויפּטציל איז, אייגנט־לעך, געווען זיך אויסצובאהאלטן עד יעבור זעם און צו ראטעווען און העלפן אַנטלאָפענע יידן.

דעם 15טן נאָוועמבער 1942 איז הערשל שבת געקומען צוריק צו די רוסישע פּאַרטיזאַנער, וואו ער איז שוין געווען פריער ביי זיי. ער האָט געטראָפן ביי זיי א גרופּע פון 12 יידן. דער ערשטער באַפעל, וואָס דער פּאַרטיזאַנער־פירער האָט אים געגעבן, איז געווען: אויסגעפינען צי די יידן האָבן גאָלד און געלט, און אויב יאָ — עס גלייך אָפּגעבן. אויף איין פּאַרטיזאַנער „זאַדאַניע" זיינען דערהרגעט געוואָרן 12 מאַן, צווישן זיי א פּאָר יידן פון דער גרופּע.

אין א פּאָר וואָכן ארום זיינען אָנגעקומען אין יענעם אָרט נייע רוסישע פּאַרטיזאַנער. עס איז באַשטימט געוואָרן א נייער נאַטשאַלניק, אַן אוקראַאינער. זיין ערשטע ארבעט, וואָס ער האָט זיך געגרייט צו טאָן, איז געווען אויסצוראָטן די אַלע יידן אין זיין אָפּטיילונג. ער האָט דאָס מגלה סוד געווען צו הערשל שבת, וואָס איז אים געפעלן געוואָרן, און אים געזאָגט: דו אנטלויף. שבת האָט עס גלייך איבערגעגעבן צו קלמן פּירער, וואָס איז געווען מיט אים. ער האָט געזאָגט צו קלמנען: נעם צו א העלפט יידן און איך וועל נעמען א העלפט און לאָמיר גיך אָפּציען פון דאַנען. הערשל האָט גענומען זיין שוועסטער מיט נאָך עטלעכע יידן און אנטלאָפן.

שפּעטער האָט הערשל שבת זיך געטראָפן מיט שאול קראַוועץ. איין מאָל האָבן פּוילישע פּאַרטיזאַנער זיי ביידן געכאַפּט ביי א פּויער און זיי געוואָלט דערשיסן. דער פּויער מיט זיינע זין, וואָס האָבן פריער געהאָלפן די פּאַרטיזאַנער, האָבן אויסגעשטעלט זייערע ביקסן און געזאָגט: „אָדער איר גייט אוועק, אָדער מיר שיסן אויף אייך". אזוי האָט דער פּויער געראַטעוועט הערשלען מיט שאולן פון א זיכערן טויט. ביידע זיינען אוועק פון דאָרטן אין א נייער געגנט מיט א ביקס וואָס דער פּויער האָט זיי געשאנקן.

א צאָל סעמיאַטיטשער, וואָס זיינעז לכתחילה ניט אריין אין געטאָ, אָדער זיינען אנטלאָפן פון געטאָ אָדער פון די טראַנספּאָרטן, האָבן אין פאַרשיידענע צייטן און אין פאַרשיידענע ערטער זיך שפּעטער געטראָפן, דער גרעסטער טייל פון זיי מיט הערשל שבת.

ווען די 11 סעמיאַטיטשער, וואָס זיינען געשפּרונגען פון צוג קיין טרעבלינקע, האָבן זיך דערנאָך צונויפגעטראָפן, זיינען זיי געפירט געוואָרן דורך לייזער רעזניק, וועלכער האָט גוט געוואוסט די ארומיקע געגנט. זיי זיינען געווען א קורצע צייט צוזאמען און שפּעטער אוועק אין פאַרשיידענע ריכטונגען. ישראל מארער, איינער פון זיי, האָט אויפן וועג געטראָפן צוויי יידן פון סעמיאַטיטש, ישעיה ראטשילד און שמואליק מילנער. א פּויער פון מאַלינאָווע, קאַרוואָווסקי, האָט זיי געהאָלפן. אין דערבייאיקן וואלד זיינען געווען גריבער פאַר קארטאָפל, האָבן זיי זיך דאָרטן אויסגעבאהאלטן עטלעכע טעג. ווען דער פּויער האָט זיי מער ניט געוואָלט העלפן, האָבן זיי זיך צעטיילט. ראטשילד און מילנער זיינען געכאַפּט און דערשאָסן געוואָרן, מארער האָט זיך דערשלאָגן צו אַן אָרט, וואו ער האָט געטראָפן הערשל שבת, ישראל קראַוועץ און אנדערע.

דער פּויער, ביי וועמען עס האָט זיך אויפגעהאלטן הערשל שבת און די אנדערע, האָט ניט געוואָלט האלטן אזויפיל יידן ביי זיך. האָבן זיי זיך צעשיידט: הערשל שבת און ישראל קראַוועץ זיינען אוועק אין איין ריכטונג, ישראל מארער אין א צווייטער.

מארער האָט אויף זיין וועג געטראָפן זיין אָנקל אברהם וואלאך, מיט וועמען ער איז שוין געווען צוזאמען ביזן סוף קריג. זיי האָבן אָבער אלץ געמאכט פּלענער ווי זיך ווידער צו טרעפן, כדי צו שאפן אַן אָרגאניזירטע גרופּע, וואָס זאָל, ערשטנס, זיין באוואָפנט און, צווייטנס, זוכן נאָך יידן. אין א זעקס חדשים ארום איז זיי געלונגען זיך ווידער צו טרעפן. זיי האָבן אויסגעפונען נאָך צוויי יידן: הערש לייב סמאליוק און חיים גראדזינסקי. אזוי ארום זיינען זיי שוין געווען א גרופּע פון 5. ניט ווייט פון דאָרף קריניק האָבן זיי שפּעטער געפונען א גרופּע פון 20 יידן, אלע סעמיאַטיטשער, וואָס האָבן געלעבט אין וואלד. פון יענער גרופּע האָבן די פינף זיך דערוואוסט, אז ביי ארומיקע פּויערים באהאלטן זיך אויס נאָך יידן. די פינף זיינען אוועק צו זיי און געזאָגט, אז מען דארף זיך בעסער אָרגאניזירן, זיך איינשאפן געווער און קעמפן. יענע האָבן סוף־סוף מסכים געווען. זיי האָבן אויך געגעבן אַן עצה, ווי צו קריגן געלט, כדי מען זאָל קענען קויפן געווער. חיים מארמאר, דוד סאלאמאן און שיע קיילעס פון יענער גרופּע האָבן דערציילט אז ביי א קריסט אין לאכאווקע געפינט זיך א גרויסער פאַרמעגן פון

א יידן. 12 בחורים מיט איין ביקס און מיט שטעקנס אויסגעמאָלענע ווי ביקסן האָבן זיך א לאָז געטאָן צום פויער און געפאָדערט פון אים דאָס געלט און די זאכן פונעם יידן. דער פויער האָט זיי אָפּגעגעבן א סך זאכן, וואָס זיי האָבן צעטיילט צווישן זיך און די איבעריקע יידן. די בעסערע חפצים האָבן זיי געגעבן צו יאַן מאָטש־קאוויאַק, וואָס האָט איינגעקויפט פאר זיי נאָך א ביקס. פון מאטשקאוויאקן האָבן זיי זיך דער־וואוסט, אז זיינער א שכן האָט א סך וואפן. זיינען זיי אריין צו אים און דורך דראָאונגען ארויסבא־קומען א ביקס. מיט דער הילף פון העשל סמאַ־ליוק און חיים בזשעזינסקי איז מען אוועק צו נאָך א פויער און באקומען נאָך א ביקס. אזוי ארום האָט די גרופּע שוין פארמאָגט 4 ביקסן.

מיט עטלעכע ביקסן און מיט א גרעסערער צאָל יידן — צו זיי האָבן געהערט, אויסער די אויבן אויסגערעכנטע אויך שלמה און פסח צימבאליסט, הערשל פלאטניצקי, מאיר גרוסקין, יודל קאוואל פון אונטערן בריק, חנא קאפלאן, גדליה קאפלאן, פייוול וואולקער, פעלטע פוטערמאן, שלמה מוניס — האָט די גרופּע אָנגעהויבן טראכטן צו ווערן אקטיווער קעגן די פויערים, וואָס מסרן אָדער הרגענען יידן.

די גרופּע האָט קודם כל ארויסגעגעבן א וואָר־נונג צו די פויערים אין דער געגנט, אז פארן ארויסגעבן א יידן צו די דייטשן וועט מען נעמען נקמה. און די סעמיאטיטשער האָבן גאָר גיך בא־וויזן, אז זיי מיינען ערנסט מיט זייער וואָרענונג. עס איז צו זיי דערגאנגען א ידיעה, אז א פויער האָט געכאַפּט וועלוול שאשקעס, ישראל קראוועצעס אָנקל, אים צוגעבונדן אויף א קייט צו זיין וואָגן און אים אָפּגעפירט צו דער געסטאַפּאָ, וואו מען האָט אים דערשאָסן. אין עטלעכע טעג ארום איז דער פויער געפאלן פון א סעמיאטיטשער קויל. דאָס איז געווען דער ערשטער אקט פון נקמה, אבער ניט דער לעצטער.

אין דאָרף סקיף האָבן אָרטיקע פויערים אומ־געבראכט א סך יידן, וואָס האָבן זיך באהאלטן אין יענער געגנט. שלמה גרודע פון דראגאטשין האָט דערציילט, אז גדליה און חנא קאפלאן זיי־נען קוים מיטן לעבן אנטלאָפן פון דעם פויער, ביי וועמען זיי האָבן זיך אויסבאהאלטן א קורצע צייט. די סעמיאטיטשער גרופּע האָט די איינ־וואוינערס פון דאָרף געוואָרנט פאר זייערע מע־שים. עס האָט אָבער ניט געהאָלפן. דעמאָלט זיי־נען די סעמיאטיטשער אוועק קיין סקיף, ארויס־געפירט 15 פערד און אונטערגעצונדן דעם דאָרף.

ארום דעצעמבער 1942 האָט א גוי פון נארעוו־קע געכאַפּט דריי יידן, צווישן זיי מאָטל בלו־שטיין, זיי געבונדן און געבראכט קיין דראגא־טשין. די דייטשן האָבן זיי געפּייניקט און דער־נאָך דערשאָסן. די סעמיאטיטשער האָבן שפּע־טער אויסגעהרגעט די גאנצע פאמיליע פונעם פויער.

דער לעשניק (וואלדוועכטער) פון מאלינאוונער וואלד האָט אָנגעטאָן יידן א סך צרות. א סך זיי־נען אומגעקומען צוליב זיינע מסירות. אויף זיין קאָפּ איז אויך געפאלן דאָס בלוט פון 18 יידן, וואָס האָבן זיך געהאט אויסבאהאלטן אין יענעם וואלד. א דאנק אים האָט מען געכאַפּט א יידישן בחור, וואָס האָט נאָך א סך פּייניקונגען אויסגע־געבן דאָס באהעלטעניש. די דייטשן זיינען גע־קומען, ארומגערינגלט דאָס וועלדל און אויסגע־שאָסן אלע יידן דאָרטן. צווישן די געהרגעטע האָבן זיך געפונען: דריי מיטגלידער פון דער משפחה דראגיצקי, דריי פון פאמיליע פוטערמאן, איציק באבעל דעם שמשס איידעם. דער לעצטער איז געווען דער איינציקער, וואָס האָט געהאט א רעוואָלווער. ער איז ארויס און געשאָסן אויף די דייטשן און געפאלן אין קאמף. זיי זיינען אלע באגראָבן געוואָרן אין איין ברודער־קבר. דער איינציקער וואָס האָט זיך געראטעוועט פון יענער גרופּע, איז געווען מאטל ברוקער, וואָס איז צו־פעליק געווען א האלבן מייל פונעם אָרט און האָט עס אלץ געזען מיט זיינע אייגענע אויגן.

די גרופּע פון הערשל שבת האָט זיך דערוואוסט צופעליק וועגן יענער בלוטבאָד אויף יידן. ווען זיי זיינען געקומען קיין מאלינאווע, האָט אן אל־טע קריסטין, די מאַמע פון די קארוואווסקיס, זיי געזאָגט: „גאָט האָט אייך געבראכט אהער, שוין צייט צו באצאָלן דעם מערדער פאר זיינע מע־שים". די יידן זיינען אוועק צום לעשניק. יענער האָט נאָך געכאַפּט א רעוואָלווער, האָט מען אים אנטוואָפנט און דערשאָסן.

דורכן דערשיסן דעם לעשניק האָט מען גלייך געראטעוועט נאָך דריי יידישע משפחות. פארן דערשיסן האָט מען אים געצוואונגען צו דער־

ציילן וועגן אויסבאַהאַלטענע יידן, וואָס איז אים באַקאַנט. ער האָט איבערגעגעבן די באַהאַלט־ערטער פון די משפחות פון בנימין ראַדזינסקי, משה באַש און משה ראַדזינסקי. מען האָט תיכף זיי אַרויסגענומען פון דאָרטן. אויף מאָרגן זיינען געקומען דייטשן זיי זוכן.

פון דעמאָלט אָן האָט די שבת־גרופּע אַרומגע־וואַנדערט איבער די געגנטן, פון דראַגאַטשין ביעלסק, ברײַנסק, וויסאָקי־ליטאָווסק, מיליי־טשיטש און טשעכאַנאָווצע. זיי האָבן דאָ און דאָרטן געפונען אַ ייִד.

סוף 1943 האָבן זיך אָנגעהויבן נייע צרות: עס האָבן זיך גענומען באַווייזן אַלץ גרעסערע באַנדעס פון די פּוילישע פּאַרטיזאַנער „אַרמיאַ קראַיאָווא", באַקאַנט אונטערן נאָמען „אַקאָוו־צעס", וואָס האָבן אָפּט אָנגעגריפן און אויך גע־הרגעט יידן אין די וועלדער. אין וועלדל בזשע־זינקי איז איין מאָל געקומען צו אַן אמתער שלאַכט צווישן אַ באַנדע אַקאָווצעס און 13 מאַן פון הערשל שבתעס גרופּע. אויף מאָרגן האָט מען איבערגעגעבן אַז די פּוילישע פּאַרטיזאַנער האָבן פאַרלאָרן דעמאָלט אַ פּאָר צענדליק מענטשן. די יידן האָבן ניט געהאַט קיין פאַרלוסטן. אַזעלכע צוזאַמענשטויסן, אָבער פון קלענערן פאַרנעם, זיינען געווען ניט ווייניק.

הערשל פּלאַטניצקי און מאיר גרוסקין האָבן זיך פּשוט מעשה נס געראַטעוועט איין מאָל פון די הענט פון די אַקאָווצעס, וואָס האָבן אים און נאָך אַ גרופּע יידן געכאַפּט אין יאַשינאָווקער וואַלד. אויף מאיר גרוסקין האָבן זיי געזאָגט, אַז ער האָט געהרגעט אַ קריסט און האָבן אים גע־נומען אויף צו דערשיסן. עס איז פּלוצים אָנגעג־קומען אַן אָפיציר פון דער „אַרמיאַ קראַיאָוואַ", אַ לערער פון ווירטשען. יענער האָט געזאָגט, אַז ער זוכט הערש שבת. די יידן האָבן געענטפערט, אַז זיי ווייסן גאָרניט וועגן אים און אַז דאָס איינ־ציקע, וואָס זיי ווילן, איז איבערצולעבן דעם קריג. אַ פויער וואָס איז גראָד געקומען מיט אַ פור עסן פאַר די פּאַרטיזאַנער, האָט שטאַרק גע־בעטן, אַז מען זאָל די יידן ניט טאָן קיין שלעכטס. מען האָט די יידן געלאָזט גיין.

דער אַלטער קראַקאָווקע פון בריקע איז געווען גוט צו יידן. זיינע שייערן זיינען געווען אָפן פאַר יידן און אויך זיינע שפּייכלערס. אַ סך יידן האָבן דאָרטן געפונען אַ מקום־מקלט. אָבער זיין זון עדמאָנד האָט זיך גענומען חבר'ן מיט יידן־מער־דערס און מיט די אַקאָווצעס. אַ גרופּע יידן — צווישן זיי קלמן קראַוועץ, כתריאל קאַרשנשטיין, שלמה גרודע פון דראַגאַטשין און נאָך עטלע־כע — וואָס זיינען געווען באַהאַלטן אין אַ מאַ־לינע אין יענער געגנט, האָבן געשיקט שלמה גרודען מיט אַ וואָרנונג צום אַלטן קראַקאָווקאַ וועגן די מעשים פון זיין זון. שפּעטער איז געקו־מען צו אים אַ גאַנצע דעלעגאַציע פון דראַגאַ־טשינער און סעמיאַטיטשער פּאַרטיזאַנער מיט דער וואָרנונג, אַז זיין זון וועט דערשאָסן ווערן, אויב ער וועט ווייטער העלפן די אַקאָווצעס כאַפּן יידן. דאָס האָט געהאָלפן: דער אַלטער קראַ־קאָווקע האָט פון דעמאָלט געהיט זיין זון טאָג און נאַכט. דער אָרט איז געווען אַ גוטער צענ־טער פאַר יידן.

דער „סאָלטיס" (דאָרפעלטסטער) פון בריקע האָט געזאָגט די דייטשן, אַז קראַקאָווקע גיט ניט גענוג מילך פאַר די דייטשן, ווייל ער גיט עס אוועק די יידן. ס'איז געוואָרן אַ גרויסע סכנה. האָט מען דעם סאָלטיס גוט צעשלאָגן, ביז ער האָט צוגעזאָגט מער ניט צו טשעפּען זיך צו קראַ־קאָווקען.

דעם זעקסטן מאַי 1944, האָט ישראל מאַרער אָנגעקלאַפּט אין אַ פענצטער פון אַ פויער אין נאַרוקע און געבעטן אַ טרונק וואַסער. דער פויער האָט אים דערלאַנגט מיט אַ האַק, אָבער ניט גע־טראָפן. זיין הויז און שייער זיינען שפּעטער אונ־טערגעצונדן געוואָרן.

ווען מען רעדט וועגן סעמיאַטיטשער פּאַרטי־זאַנער, דאַרף מען דאָ דערמאָנען אויך זעלדע טרעגער, כאָטש זי איז ניט געווען ניט אין סע־מיאַטיטשער געטאָ, ניט אין די אַרומיקע וועל־דער. זעלדע, וואָס איז געבאָרן געוואָרן אין סע־מיאַטיטש אין 1919, האָט אין צייט פון קריג־אויסבראָך זיך געפונען אין ווילנע אין דאָרטיקן געטאָ. איז זי געוואָרן אַ מיטגליד פון „גדוד נקמה", אַ טייל פון פפ"א (פאַראייניקטע פּאַרטי־זאַנער אָרגאַניזאַציע). זי איז געווען אַ פאַרבינ־דערין צווישן געטאָ און שטאָט, האָט זיך אויך באַטייליקט אין קאַמפן. זי איז געווען צווישן די מעפּילים און לעבט איצט אין ישראל. וועגן איר

דערציילט רוז׳קה קורצ׳אק אין איר בוך „להבות באפר״ (מרחביה, 1946).

עס האָט גענומען א רעכט ביסל צייט, ביז די סעמיאטיטשער און אויך א ביסל דראגאטשינער האָבן זיך צוזאמענגענומען אין א פּאָר גרעסערע גרופּעס נאָך דער ליקווידאציע פון געטאָ אין סע־מיאטיטש. טייל זיינען ביזן סוף קריג געבליבן ביי א פויער אדער ערגעץ אין וואלד.

געווען א גרופּע סעמיאטיטשער יונגטלעכע, וואָס זיינען בכלל ניט אריין אין געטאָ. ווען די דייטשן האָבן פארנומען די שטאָט, זיינען סע־מיאטיטשער יינגלעך אוועק אין די פעלדער פּאַשן בהמות. דאָס איז געווען אין דאָרף קלא־פּאטע און אין דער ארומיקער סביבה. זיי האָבן געהאָט פארבינדונגען מיטן געטאָ, וואוהין זיי האָבן אויך געשיקט שפּייז. ווען די דייטשן האָבן אָנגעהויבן צו ליקווידירן דעם געטאָ אין סעמיא־טיטש, האָט דער דאָרפעלטסטער באקומען א באַ־פעל צוריקצושיקן אלע יידישע יינגלעך אין גע־טאָ אריין. די צען סעמיאטיטשער יינגלעך — צווישן זיי: מאטל ברוקער, די ברידער מאנ־טשער, פון די טראטשעס, אליהו דזאבאק — האָבן פון די ארומיקע דערפער זיך געלאָזן גיין צום געטאָ. פויערים, וואָס האָבן זיי געטראָפן נאָענט צו דער שטאָט, האָבן זיי געוואָרנט: גייט ניט אהין, ווייל מען הרגעט אויס אלע יידן. זיי זיינען אלע אוועק צוריק, זיך צעשפּרייטנדיק אין פארשיידענע ריכטונגען.

הערשל פלאטניצקי איז אנטלאָפן דעם ערשטן טאָג פון דער געטאָ־ליקווידאַציע. ניין וואָכן איז ער געווען אליין אין וואלד. געווען באהאלטן א קורצע צייט ביי א קריסט אין מאלינאווע, ביי א צווייטן קריסט, קאשינסקי, אין טאלווין און ביי לאכאווסקין פון ארנעווע. אין טאלווין האָט ער געטראָפן מאיר גרוסקין מיט זיין שוועסטער רבקה. שפּעטער האָט פלאטניצקי זיך באגעגנט מיט דער גרופּע פון הערשל שבת.

מיט מאיר גרוסקין האָט געטראָפן א מאָדנע געשיכטע. זיין פאמיליע האָט געהאט באגראָבן אין געטאָ א סך טייערע זאכן. אין אפּריל 1943 האָט ער געשיקט זיינעם א באקאנטן פּאָליאַק, יוזעף סאקאלאווסקי, צו זען, אויב יענער אָרט איז צעגראָבן. דער שליח האָט אים געבראכט די בשורה, אז אויפן אָנגעגעבענעם אָרט זיינען איצט דאָ א פּאָר גרויסע גריבער. היות פון דעם אָרט האָט געוואוסט נאָר איין ייד, איז געווען קלאָר, אז יענער האָט עס אויסגעגראָבן די זאכן. מאיר גרוסקין האָט זיך דערוואוסט די מאלינע פון יע־נעם יידן, איז אוועק צו אים בעטן כאָטש א ביסל פון זיינע זאכן, כדי צו באצאָלן דער פויערטע פאר אויסבאהאלטן זיין שוועסטער רבקה. יענער האָט אים אָבער גאָרניט געגעבן.

מאיר גרוסקין איז דערנאָך אוועק אין באנקער וואלד מיט נאָך עטלעכע יידן. דייטשן זיינען זיי פלוצים באפאלן און האָבן דערשאָסן שמחה כאש־קעס, מאטלע מיט א ברודער (פון סאקאלאווע) און פסח לעדערמאן. מאיר און די איבעריקע האָבן זיך געראטעוועט.

קלמן קראוועץ, אויף זיין צוריקוועג פון טרעב־לינקע, האָט זיך אויפגעהאלטן א געוויסע צייט ביי וויקטאָר לאפּוסקו און יאן מאזשע פון לאפּוז. ער האָט געוואָלט גיין צו זיין באקאנטן קריסט סטאַניסלאַוו מאַקסימיוק, אָבער צופעליק האָט אים געטראָפן אויף וועג אַנטאָני סלאווינאווסקי, און האָט אים דערציילט, אז מאקסימיוק האָט שוין געהאָלפן אומברענגען מערערע יידן. שפּע־טער האָט קלמן זיך געטראָפן מיט די ברידער קיווע, גדליה און שלמה גרודע און שאול קארשנ־שטיין, אלע פון דראגאטשין. פון זיי האָבן הערשל שבת, שאול און ישראל קראוועץ זיך דערוואוסט וועגן קלמנען און זיינען געקומען צו אים דעם 25טן סעפּטעמבער 1943. זיי האָבן אים געבראכט קליידער און באצאָלט דעם פויער פאַר אויס־האלטן אים. זיי האָבן אים געמוטיקט און גע־טרייסט, אז איצט וועט אים גאָרניט פעלן.

אָבער קלמן קראוועצן איז נאָך באשערט גע־ווען איבערצולעבן טויטשרעק אין די לעצטע שעהן פאר דער באפרייאונג. ער און נאָך עטלע־כע יידן האָבן זיך געפונען אין א מאלינע וואָס איז געווען ניט ווייט פון פראָנט. איינער פון זיי, איזאק עלפינג פון קיעלץ, איז געווען ארויס פון דער מאלינע. דייטשן האָבן עס באמערקט און אריין אין דער מאלינע. אלע האָבן באוויזן צו אנטלויפן אחוץ קלמן קראוועץ, מאטל ברוקער און אסתר פישגאב. היות די מאלינע איז געווען פול מיט צלמים, איז די דייטשן ניט געפאלן קיין פארדאכט, אז דאָרטן באהאלטן זיך יידן, און זיי זיינען אוועק.

באפרייאונג

אין אוגוסט 1944 איז די רויטע ארמיי אריין אין סעמיאטיטש. דאָס ביסל גראַטעוועטע יידן פון סעמיאטיטש, דראגאטשין און אנדערע אַרומיקע ערטער זיינען געקומען צוריק קיין סעמיאַטיטש.

אָבער אויך נאָך דער באפרייאונג זיינען נאָך ניט געקומען קיין רואיקע צייטן פאר די פּאָר צענדליק מיט נסים געראַטעוועטע יידן פון סעמיאטיטש און פון ארום. די געפארן פאר זייערע לעבנס זיינען נאָך אלץ ניט געווען אריבער. די אַקאָוועצעס האָבן נאָך געוואלט אויסהרגענען די לעבן־געבליבענע יידן. און ניט ווייניק זיינען געפאלן פון זייערע מערדערישע קוילן.

אין דראגאטשין איז דער ערשטער יידישער קרבן נאָך דער באפרייאונג געפאלן אריה בלושטיין. שמחלע ווארשאווסקי איז דערהרגעט געוואָרן דורך אן אריינגעוואָרפענעם גראנאט פון א״ק.

אין סעמיאטיטש איז דורך פּאָליאקן דערשאָסן געוואָרן בעניע לעוו דער מילנער. זיי האָבן אונטערגעלייגט א באָמבע אונטער גראדזיצקיס הויז. א יידיש מיידל איז פון אויפרייס פארוואונדעט געוואָרן.

הערשל שבת מיט זיין גרופּע זיינען נאָך דער באפרייאונג געקומען צוריק אין שטאָט מיט זייערע וואפן. זיי האָבן עס איבערגעגעבן דער קאָמענדאַטור און האָבן אָפיציעל באקומען נייע וואפן.

צוליב דער מורא פון אָנפאַלן פלעגן די געראַטעוועטע סעמיאטיטשער לעבן צוזאמען אין גרעסערע גרופּעס. ביי נאכט פלעגט מען כמעט ניט ארויסגיין אין גאס. אין אָוונט פלעגן די לאָדנס פעסט פארהאקט ווערן. מען איז אויך געווען גרייט צו ענטפערן מיט פייער, אויב פּוילישע באנדעס וועלן פּרואוון אטאקירן די יידישע וואוינערטער.

אין מאָל, דעם זעקסטן אפּריל 1945, איז געקומען צו א פשוטער שלאכט. אין צוויי שטאָקיגען מויער פון לייזער שוסטער האָבן געלעבט 28 יידן. א באנדע פון וואָסערע הונדערט אַקאָווצעס איז באפאלן דאָס הויז. זיי האָבן זיך אריינגעריסן אין ערשטן עטאזש, וואו קיין יידן זיינען ניט געווען, און געוומען גיין אויף די טרעפּ.

אָבער די באלאגערטע יידן האָבן געלאָזן אין גאנג זייער איינציקן פּולעמיאָט, וואָס יודל בלומבערג האָט געשאָסן פון אים, ווי אויך גראנאטן, ביקסן און רעוואָלווערן. די שלאכט האָט אָנגעהאלטן א גאנצע נאכט. א סיגנאַל פון דער דערבייאיקער סאָוויעטישער באזע האָט די באנדיטן דערשראָקן און זיי האָבן זיך אָפּגעטראָגן אין דער פרי. צווישן די באלאגערטע יידן האָבן זיך געפונען: העשל בלושטיין און זיין פרוי, ברוך קאטלער, אברהם בלושטיין, מאיר גרוסקין, יודל קאוואל (בלומבערג), יהושע קייליס, הערשל אקאם, יואל רעזניק און פרוי, יאנקל רעזניק, פסח יצחק בלושטיין (פון דראגאטשין), ביילה סוכאר, סטאשיקל בלושטיין, יואל פּאנדריק, אַנשעלע דער שערער (זויערמאן). העשל בלושטיין איז דעמאָלט פארוואונדעט געוואָרן פון זיין אייגענעם גראנאט, וואָס ער האָט געוואָרפן דורכן פענצטער, ווייל ער איז צו פרי געשפרונגען.

אין ניו־יאָרקער ייוואָ־ארכיוו איז פאראן א באַשטעטיקונג, געשריבן אין יידיש מיט לאטיינישע אותיות, אז יודל בראמבערג (בלומבערג!) האָט זיך אויסגעצייכנט מיט זיין העלדישקייט, גבורה און מסירת־נפש בעת דעם אָנפאל אויף דער שטאָט סעמיאטיטש דעם 6טן אפּריל 1946 (דארף זיין 1945). אויפן דאָקומענט איז געחתמעט ד״ר שמעון דאטנער, פאָרזיצער פון „קאָמיטעט פון די יידן — ביאַליסטאָקער וואָיעוואודע״.

אָבער לאנג זיינען שוין ממילא ניט געבליבן אין סעמיאטיטש די פּאָר צענדליק געראטעוועטע פון מורא׳דיקן חורבן. עטלעכע פון זיי זיינען זיך צעפאָרן אין שטעט מיט מערער יידן, דער גרעסטער טייל איז אוועק קיין ארץ־ישראל און אין אנדערע לענדער.

גערוען אַמאָל סעמיאטיטש און ניטאָ מער,
געבליבן זיינען נאָר זכרונות פון דער קהילה קדושה.
די זכרונות לעבן אין די הערצער פון אירע קינדער.
און באגלייט זיינען זיי אויף אייביק מיטן דורותדיקן אומעט פון
יתגדל ויתקדש שמה רבא!...

העלען קמחי

קדיש

נאָך לעבנס פאַרברענטע, פון פייער צעגליטע,
לעבנס צעאַשטע, יונגע געבליטע.
נאָך פיצלעך עופהלעך אומגעבראַכט,
די ניי־געבוירין פון מוטער־פּראַכט.

נאָך קינדערלעך געצאַפּלט מיט יעדער אבר,
ווען געוואָרפן זיי לעבעדיק אין ברידער־קבר,
נאָך משהלעך, שרהלעך, לעבעדיק צעריסענע,
נאָך גרויע זקנים, צום טויט פארשמיסענע.

נאָך קדושים מיט כל המיני יסורים אומגעבראַכט,
וואָס דער שטן אַליין האָט ניט דערטראַכט.
נאָך צנועהדיקע מיידלעך, וואָס גענומען זיך
דאָס לעבן,
איידער צו די נאַציס זיך איבערגעבן.

נאָך אומבאַקאַנטע קברים איבער גאַר דער וועלט,
אין יעדן וואַלד, אויף יעדן פעלד,
נאָך העלדישע בונטאַרן געקעמפט מיט מוט,
נצח ישראל דערהויבן מיט זייער בלוט.

דוד קמחי

א סעמיאַטיטשער אין פּאַרטיזאַנקע

געבוירין און אויפגעהאָדעוועט אין סעמיאַטיטש, בין איך עטלעכע יאָר פאַרן אויסבראָך פון צווייטן וועלט־קריג פאַרוואָגלט געוואָרן אַ דריי הונדערט קילאָמעטער ווייט פון מיין היימשטאָט — אין ניי־סווענציאַן. דאָס איז געווען אין 1934, ווען איך האָב חתונה געהאַט מיט אַ מיידל פון ניי־סוויענציאַן, צילע גאַרדאַן, און זיך איבערגעקליבן וואוינען אַהין.

מיינע פאַרבינדונגען מיט סעמיאַטיטש זיינען אָבער קיין מאָל ניט איבערגעריסן געוואָרן: דאָרטן זיינען פאַרבליבן מיינע עלטערן, מיינע יוגנט־חברים, ווי אויך די אָרגאַניזאַציעס, אין וועלכע איך בין געווען אַקטיוו און געהאָלפן בויען. אויך אַ גייסטיקע „אהבת נעורים” ווערט ניט אזוי גיך פאַרלאָשן.

די דאָזיקע פאַרבינדונגען מיינע מיט מיין היימשטאָט זיינען אויפגעהאַלטן געוואָרן ניט נאָר דורך בריוו. איך פלעג פון צייט צו צייט אַראָפּקומען קיין סעמיאַטיטש, אַ מאָל צוליב רייןגעשעפטלעכע ענינים, און פלעג שוין געפינען געלעגנהייטן זיך צו אינפאָרמירן וועגן אַרטיקן יידיש־געזעלשאַפטלעכן לעבן.

מיין לעצטער באַזוך אין סעמיאַטיטש איז אויסגעפאלן דעמאָלט, ווען די סאָוועטן האָבן שוין באַלעבאַטעוועט אין שטאָט. פון אַנטלאָפענע יידיש־פּוילישע סאָלדאַטן האָב איך געהערט, אַז די גאַנצע שטאָט איז חרוב, פאַרברענט פון די דייטשע באָמבערס. פונדעסטוועגן האָב איך באַשלאָסן צו פאָרן אַהיים און זען, וואָס עס מאַכן מיינע עלטערן און משפחה, חברים און פריינד. דאָס איז אָבער ניט געווען אזוי לייכט דורכצופירן. אויף מיין וועג אהיים, אין ביאַליסטאָק, האָב איך פשוט ניט געקראָגן קיין איין „דראָשקאַזש”, וואָס זאָל זיך אָננעמען מיך צו ברענגען קיין סעמיאַטיטש, אפילו ניט פאַר גוט געלט. (קיין באַנען האָבן דאַן ניט קורסירט). אויף די

וועגן האָבן זיך דעמאָלט ארומגעשלייערט באַנדעס פון צעקלאַפּטן פוילישן מיליטער — און פאר יידן איז געווען טויטגעפאר אריינצופאלן אין זייערע הענט. מיט גרויסע שוועריקייטן האָט זיך מיר איינגעגעבן צו געפינען איינעם, וואָס האָט זיך אַנגענומען פאר 2000 רובל מיך צו פירן קיין סעמיאטיטש. אז די נסיעה איז ניט קיין לוסטרייזע האָט מען געזען פון דעם, וואָס דער „דראָשקאַזש" האָט מיטגענומען א רעוואָלווער, מיר געגעבן א רעוואָלווער, אויך עטלעכע גראַנאַטן אריינגעלעגט אין „דראָשקע". „אויב ס'זאָל עפּעס געשען, וועלן מיר שטעלן א ווידערשטאַנד" — האָט ער צו מיר געזאָגט. ער איז שוין געווען אינפאָרמירט, אז אויך אויף מיך קען מען זיך פארלאָזן... צום גליק, זיינען מיר דורך בשלום.

אין סעמיאטיטש בין איך דעמאָלט אָפּגעווען א גאנצע וואָך. ס'איז שוין געווען אן אנדערע שטאָט. א שטאָט זאָל אין אזא קורצער צייט אזוי בייטן איר פנים! די מענטשן זיינען עפּעס ניט די זעלביקע, די יידן זיינען עפּעס אנדערע. מיט איין שניט זיינען אויסגעריסן געוואָרן וואָרצלען פון נאציאָנאלן רענעסאַנס און יידיש גייסטיקער קאָנטינואיטעט פון דורי־דורות. אויף אַלץ און אויף אַלעמען האָט געשוועבט צעבראָכנקייט, יאוש, דעשלאָגנקייט, ליקווידאַציע.

מיט א ביטער הארץ בין איך צוריקגעפאָרן קיין ביי־סוויענציאַן, וואָס האָט דעמאָלט, אין 1939־40, געהערט צו ליטע. אין מיין הויז איז פאקטיש געווען דער צענטראלער קאָמיטעט צו זאָרגן פאר יידישע פליטים פון פוילן, וואָס ווילן דורך ליטע עמיגרירן מעבר־לים און זיי זיינע געכאַפּט געוואָרן דורך דער ליטווישער גרענעצוואַך. מיר פלעגן שוין געפינען מיטלען, ווי אזוי זיי ארויסצובעמען פון די פּאָליציייאישע הענט און זיי באַזאָרגן מיט זאכן און בילעטן צו פאָרן קיין ווילנע. אזעלכע פליטים זיינען דורכגעגאנגען דורך אונדז אין די הונדערטער. דאָס האָט אָנגעהאלטן ביז די סאָוועטן האָבן פארנומען אויך ליטע, דעם 15־טן יוני, 1940.

נאָכן אויסבראָך פון דייטש־סאָוועטישן קריג, בין איך גלייך געוואָרן נע־ונד. איך האָב א טאָג ניט געקענט פארבלייבן אין ביי־סוויענציאַן און געמוזט גיך אַנטלויפן, ווייל איך בין געווען פארמישט אין א פּראָצעס קעגן צוויי ליטווינער, וואָס זיינען אונטער די סאָוועטן באשולדיקט און פארורטיילט געוואָרן צו תפיסה פאר באַגנבענען א קאָאָפּעראַטיוו. אין יענעם משפט בין איך געווען דער הויפּט־עדות, ווייל איך האָב געהאַט געארבעט אין יענעם קאָאָפּעראַטיוו. כדי צו האָבן אַ שטיקל פאָרשטעלונג פון א סאָוועטישן „משפט", איז דאָ כדאי צו דערציילן דעם ווייטערדיקן עפּיזאָד. איין טאָג פארן משפט האָט מיך גערופן צו זיך דער אָרטיקער נקוו"ד־נאַטשאַלניק — א ייד פון ערגעץ וואו אין רוסלאנד מיטן נאָמען שערמאן — און געזאָגט בזה הלשון: מאָרגן וועט פאָרקומען דער משפט, וואו איך וועל זיין דער פּראָקוראָר. די וועסט זיין דער עדות. איך וועל דיר פרעגן די ווייטערדיקע דריי פראגעס (וואָס ער האָט אויסגערעכנט) און דו מוזט געבן אויף זיי די ווייטערדיקע דריי ענטפערס (וואָס ער האָט ווידער אויסגערעכנט). נעם זיך דאָס גוט אריין אין קאָפּ. מאַך ניט קיין טעות. דו ווייסט, וואָס דו קענסט האָבן פאר אזא טעות.

ווי נאָר די דייטשן זיינען אריין אין ביי־סוויענציאַן, האָבן די ליטווינער גלייך אויסגעשאָסן אלע יידישע עדות פון דערמאָנטן משפט. דאקעגן די פוילישע עדות האָבן זיי גאָרניט געטאָן. נאָך מיך — דעם איינציק לעבן געבליבענעם עדות — האָבן די ליטווינער זיך געיאָגט צום כאַפּן. זיי האָבן ארויסגעשיקט געהיימאגענטן אין אלע ארומיקע שטעטלעך מיך צו געפינען. מען האָט צוגעזאָגט פאר מיין קאָפּ פופציק טויזנט ליט. אָבער איך בין ביי צייטנס אנטלאָפן און זיך געסטאַרעט צו זיין וואָס ווייטער פון דער ליטווישער טעריטאָריע. איך האָב זיך אָנגעטאָן צעריסענע קליידער פון א פויער און גענומען וואנדערן. מיין „אַרישער" אויסזען און די פוילישע שפראך האָבן מיר געהאָלפן זיך פאַרשטעלן.

אין שטעטל ביסטריץ, וואו איך בין געווען א קורצע צייט, האָב איך זיך באזאָרגט מיט א פוילישן פּאָס פון א גוי, וואָס די דייטשן האָבן דערשאָסן ווי א קאָמוניסט, געביטן די פאָטאָגראַפיע — און אוועק וואוהין די אויגן טראָגן.

עס איז געווען א וועג אָן א ציל, א וועג פול מיט סכנות. וואו גענעכטיקט — ניט געטאָגט, וואו געטאָגט — ניט גענעכטיקט. דער געדאנק

איז געווען דערביי, אַבי דורכשטופּן צייט. געוויינלעך פלעג איך ביי טאָג וואַנדערן, אָדער זיצן אין א וועלדל. אין אָוונט פלעג איך אַרייַנגיין אין דער ערשטער הויז פון א דאָרף, בעטן עפּעס עסן און איבערנעכטיקן. לויט די דייטשע פאַראָרדענונג, איז געווען שטרענג פארבאָטן צו לאָזן נעכטיקן א פרעמדן. אָבער פאר א „אייגענעם" איז דאָ א עצה. די פויערים פלעגן דערלויבן צו שלאָפן אין א שייער און דעם שייער ניט פאַרמאַכן. כדי, על כל צרה שלא תבוא, קען דער פויער זאָגן, אז ער האָט דערפון גאָרניט געוואוסט.

איין מאָל האָב איך זיך קוים געראַטעוועט מיטן לעבן. געווען פאר נאַכט ביי א פויער, וואַס האָט מיר געגעבן אָפּעסן און דערלויבט איבערצונעכטיקן אין זיין שייער. זייענדיק פארנומען מיט מיינע געדאנקען און טראַכטענישן, האָב איך פארגעסן זיך צו צלמען פארן עסן. ווי ס'ווייזט אויס, איז ביים פויער געפאלן א חשד, אז איך בין א ייד. נאָך א האלבע שעה בערך, ווען איך בין שוין געלעגן אין שייער און געדרימעלט, איז מיט אַ מאָל די טיר פאַרהאַקט געוואָרן פון דרויסן. ווען איך האָב גיך צוגעלאָפן צום טיר, האָב איך נאָך געקענט הערן דעם פויערס שנעלע טריט געענדיק אין דער ריכטונג צום דאָרף. איך בין געווען אין א פאַסטקע און דערפילט די גרויסע סכנה. אייניקע מאָל האָב איך געפּרוואווט עפענען מיט כוח די טיר, אָבער אָן דערפאָלג. דער מוח האָט געארבעט בליציק. איך האָב קיין צייט ניט געטאָרט פארלירן. איך האָב זיך דערמאָנט, אז אריינקומענדיק אין שייער איז הינטערן וואָגן געלעגן א רידעל מיט א קירקע. געכאַפּט די קירקע, צוגעשטופּט דעם וואָגן צו דער וואַנט, ארויף אויף דעם אָנגעפילטן וואָגן און צעריסן דעם דאָך פון שייער. ווען איך בין שוין געווען אויפן הויף, האָט זיך געהערט ווי א מחנה טומלדיקע פויערים דערנענטערן זיך. משמעות, זיי זיינען געגאנגען מיך נעמען. האָב איך אונטערגעצונדן דעם שייער און פארשוואונדן אין דער נאַכטיקער פינצטערניש. . .

איך האָב זיך דערשלאָגן צו א פוילישן גוטבאזיצער, וואָס האָט געשמט אלס יידן־פריינד. אים דערציילט דעם אמת אז איך בין א ייד און געבעטן מיך צונעמען אלס ארבעטער. אים געבן צו פארשטיין אז ער וועט דערביי גאָרניט ריזיקירן: ווייל מיין פּאַספּאָרט איז אין אָרדענונג, מיין אויסערלעכער אויסזען און אויך די פוילישע שפּראַך קען מיך ניט פאַראַטן. צו מיין גרויס איבערראַשונג האָט ער גלייך איינגעשטימט. נאָר וואָס דען? ער האָט מיר געגעבן צום פארשטיין איין „קלייניקייט": אזוי ווי ביי אים איז אויסבאַהאַלטן א יידישע פאמיליע און צוליב דעם איז זיין לעבן אין געפאַר, וועט ער שוין זען אז די יידן זאָלן אים פארלאָזן און איך קאָן ביי אים בלייבן. איך האָב אים הארציק געדאַנקט און געענטפערט: „דיין גוטער נאָמען איז אלעמען באַוואוסט. דיינע נאָבעלע מעשים זיינען יעדן באַקאַנט. אויב דו וועסט פארטרייבן די יידישע פאַמיליע, הייסט דאָס אז דו שיקסט זיי צו א זיכערן טויט, וואָס וועט אייביק בלייבן אויף דיין געוויסן". דערביי אים קאַטעגאָריש דערקלערט, אז איך וועל דאָ ניט בלייבן. איך האָב אים שטאַרק געלויבט און אייניקע מאָל אַקצענטירט: אז לויט די איצטיקע פארהעלטענישן, איז זיין טאַט פון גרויס הומאַניטאַרישער באדייטונג. דערפאר — האָב איך אים דערמוטיקט — וועט אים גאָט געוויס באצאָלן. — אויף מיין פארלאנג האָט ער מיך געפירט זיך זען מיט די יידן. ווי נאָר ער האָט געעפנט די טיר פון א זייטיקן צ מער, איז פאר מיר געווען א שטארקע איבערראַשונג. דאָרט זיינען געווען מיינע גוטע באַקאַנטע: דוד ריטאָוו פון איגנאַלינע מיט זיין פרוי און 10־יאָריקע אַדאָפּטירטע טאָכטער. מיר האָבן זיך צעקושט, געלאָזן א טרער און זיך דורכגעשמועסט. דוד ריטאָוו האָט מיר דערציילט: זיי האָבן אלץ געהערט. מיין שטימע האָבן זיי ניט דערקענט און געווען אין טויט־שרעק. טאָמער וועל איך מסכים זיין צום בלייבן. — די פאמיליע ריטאָוו האָט איבערגעלעבט די מלחמה און געפינט זיך אין מדינת ישראל.

כמעט אַ יאָר צייט האָב איך אזוי געוואַנדערט פון דאָרף צו דאָרף. געווען צווישן גויים. זיך אָנגעהערט זייערע שמועסן וועגן יידישן אומקום. קומענדיק פון שטעט און שטעטלעך פלעגן די פויערים דערציילן וועגן די שחיטות מיט סאַטיספאַקציע און גרויס פארגעניגן. אָפן, העסלעך, אומפאַרשעמט האָבן זיי ארויסגעוויזן די חיהשע אינסטינקטן. ס'האָט זיך ארויסגעוויזן, אז פונקט

ווי די פוילישע אַריסטאָקראַטן און אינטעלעקטועלן, אַזוי אויך דאָס פוילישע פויערטום, זיינען מכּף רגל ועד ראש דורכגעפּרעסן מיט פאַלשקייט, גזלה, רציחה און רויב. מיט אַנטאַגאָניזם און געפאַלענער דעגענעראַציע, וואָס שטייט פיזיש און גייסטיק מוטער־נאַקעט פון יעדן מענטשלעכן געפיל, עטיק, מאָראַל און ווירדע. זיי האָבן זיך כּמעט אַלע אָן בושה אידענטיפיצירט מיט די בלוט־דורשטיקע פּסיכאָפּאַטישע מאַניאַקעס פון אַלע דורות. די פויערשע טערמינען זיינען געווען: גראָב, ציניש, אַזוי שאָקירנד אויפטרייסלענדע, אַז פיל מאָל האָב איך געפילט: דאָס די בלוט אין מיר איז ווי פאַרגליווערט, דער קערפּער פּאַראַליזירט און דאָס האַרץ ווי אָפּגעשטעלט.

צווישן די פויערים האָבן צירקולירט קלאַנגען — ניט קיין באַשטעטיקטע — אַז ערגעץ וואו אין די וועלדער, זיינען שוין דאָ פּאַרטיזאַנער.

מיין געדאַנק האָט זיך קאָנצענטרירט אין איין ריכטונג: ווי אַזוי צו אָרגאַניזירן אַ אונטערגרונט? פאַר דעם צוועק פלעג איך אַריינגיין אין אַ דערבייאיקן געטאָ און געמאַכט קאָנספּיראַטיווע פאַרזוכן צו רעאַליזירן דעם פּלאַן. ס'איז פאַרשטענדלעך אַז די אויפגאַבע איז געווען אַ שווערע, ווייל זייענדיק אין אַ אומבאַקאַנטער סביבה, וואו מען קען ניט קיינעם, איז דאָס געווען אַ קאָמפּליצירטער פּראָבלעם.

אַזעלכע פאַרזוכן האָב איך געמאַכט אין די געטאָס: פון ביסטריץ, מיכאַלישיק, קאַזיאַן, פּאָסטעוו און גלובאָק. איך האָב אויסגענוצט די פּאָטענציעלע מעגלעכקייטן — וואָס ווירקן בפרט אין קריטישע באַדינגונגען — צו דערמוטיקן די דאָרטיקע יונגע יידן: זיך צו אָרגאַניזירן, גיין אין די וועלדער און זיך גרייטן צום קאַמף.

אין שטעטל קאַזיאַן (ביי פּאָסטעוו) איז דער אָנפאַנג געווען מיט אַ געוויסן דערפאָלג. ס'איז מיר געלונגען צו שאַפן אַ איניציאַטיוו־גרופּע פון יאַנקל לעווין (אַ צאָן־טעכניקער), זיין שוואָגער שלמה און נאָך צוויי (איך געדענק ניט זייערע נעמען). דאָך איז מיין אַרבעט געווען אָן הצלחה. אין אייניקע טעג אַרום האָבן זיי דערקלערט, אַז זיי וועלן ניט איבערלאָזן אויף הפקר זייערע פרויען און קינדער און גיין אין וואַלד.

אין פּאָסטעוו (ווילנער געגנט), האָב איך געטראָפן אַ באַקאַנטן, איציק קאַץ. אַ לערער פון פאַך און אַ געוועזענער אָפיציר פון דער פוילישער אַרמיי. אויף מיין פאַרלאַנג, האָט ער בסודי סודות גערופן אַ באַראַטונג פון אַ קליינער גרופּע. זיי האָבן אַלע אָנערקענט אַז די לאַגע איז טראַגיש, פּשוט אויסזיכטלאָז און אַז דער איינציק פאַרבליבענער וועג איז צו קעמפן מיט געווער אין די הענט. אָבער זיי האָבן זיך אַליין געשטעלט די פראַגע: „צי מעגן מיר אין אַזאַ טראַגישער צייט פאַרלאָזן אונדזער אייגן בלוט און פלייש?"

פונקט די זעלבע תשובות האָב איך ס'רוב באַקומען אויך אין די אַנדערע געטאָס. די נעגאַטיווע שטעלונג איז געווען ווי אַ רעזולטאַט וואָס ס'האָבן געווירקט צוויי עלעמענטן: ערשטנס — אונדזער גייסטיקע ירושה פון יידיש טראַדיציאָנעלער פאַמיליע־טרייהייט און איבערגעגעבנהייט. צווייטנס — ס'האָבן צירקולירט קלאַנגען (פאַרשפּרייט דורך די נאַצי־משרתים), אַז די יידן וואָס אַרבעטן פאַר די דייטשן וועלן בלייבן לעבן.

אין מאַי 1942, האָב איך זיך אַריינגעקריגן אין גלובאָקער געטאָ, וואו עס זיינען דעמאָלט געווען אַרום 4000 יידן. די יידן פון די אַרומיקע שטעטלעך זיינען שוין געווען ליקווידירט. דער עלטסטער פון גלובאָקער „יודען־ראַט" איז געווען לעדערמאַן. דער אַלטער רב פון שטעטל, הרב כ״ץ, פלעגט אָבער האָבן די השגחה, אַז מען זאָל זיך פירן מענטשלעך אין אָט דער גרויזאַמער צייט. ס'איז געווען אַ גוטער צופאַל, וואָס הרב כ״ץ האָט גראַדע געקענט מיין פאָטער און מיט מיין זיידען האָט ער אין די בחורשע יאָרן געלערנט אין איין ישיבה. ער האָט אַריינגערופן דעם מיטגליד פון „יודען־ראַט" חנא פּינטאָוו, וואָס איז געווען פאַראַנטוואָרטלעך פאַר די אַרבעטס־אָנגעלעגנהייטן אין געטאָ, און געהייסן אים, אַז ער זאָל מיך נעמען צו אים שלאָפן און ניט שיקן אויף קיין אַרבעט דערווייל.

מיינע געדאַנקען זיינען געווען קאָנצענטרירט צו פאַרווירקלעכן דעם פּלאַן פון שאַפן אַ יידישן אונטערגרונט. ס'איז געווען קלאָר, אַז אויב ס'איז דאָ אַ וועג זיך ווי ס'איז אַרויסצורייסן פון דער נאַצישער טויטפּעטליע — פירט אָט דער וועג נאָר צום וואַלד, צו די פּאַרטיזאַנער. אין געטאָ איז ניט געווען קיין שום האָפענונג אויף איבערלעבן דעם שונא.

די צרה איז געווען, וואָס אויך די גרוסן פון די פּאַרטיזאַנער זיינען געווען גאָרניט קיין פריילע־כע. עס האָבן זיך געטראָגן קלאַנגען — און אז מען קלינגט, איז א חגא — אז אפילו סאָוועטישע פּאַרטיזאַנער האָבן פון געכאַפּטע גרופּעס יידן צוגענומען די וואָפן, אָפּגענומען די קליידער און טייל מאָל אפילו דערשאָסן. וויסנדיק פון אָט דעם אַלעס, האָב איך זיך אין גלובאָקער געטאָ גע־שטעלט צוויי הויפּטצילן: אָרגאַניזירן א גרעסע־רע גרופּע און זיך איינשאַפן וואָס מערער געווער.

די ערשטע צוויי בחורים מיט וועלכע איך האָב זיך פאַרבוינדן זיינען געווען: יצחק שלייפער און שלומקע מאַליאַטער, ביידע פון ליטע. א ביסל שפּעטער זיינען צוגעקומען די ברידער יוסף און נחום בערקון פון גלובאָק. דורך זיי האָב איך זיך פאַרבונדן מיט מולקע שווידלער, א געווע־זענער לייטענאַנט פון דער רוסישער אַרמיי, וואָס איז געווען אויסבאַהאַלטן אין א מאַלינע — טאַ־קע אין דער מאַלינע איז פאַרגעקומען די ערשטע באַראַטונג. — נאָכער: חיים קוזלינער פון לוש־קי, יאַנקעלע דער שניידער און אבראשע פון גלו־באָק. מיט דער צייט האָבן זיך אָנגעשלאָסן אין אונדזער גרופּע 21 מאַן. מיר האָבן אויסגעבויט א ספּעציעלע מאַלינע, וואָס האָט קונציק געפירט פון א בית־כסא ביז א אונטערערדישן „צימער״. דאָרטן האָבן מיר געהאַט אַלע אונדזערע איינ־געשאַפענע וואָפן, דאָרטן האָבן מיר אויך אָפּגע־האַלטן אַלע וויכטיקע באַראַטונגען.

מיר האָבן זיך געניויטיקט אין גרויסע סומעס געלט כדי איינצושאַפן געווער. די פּויערים וואָס האָבן פאַרקויפט וואָפן, האָבן זיך געהייסן באַ־צאָלן נאָר אין גאָלד. פאַר דעם צוועק, איז שלומ־קע מאַליאַטער זיך אריינבאַקומען אַרבעטן ביים דייטשישן געביטס־קאָמיסאַר. ער פלעגט פון אים ארויסגנבענען בלאַנקע פּאַספּאַרטן, פאַרזען מיטן שטעמפּל פון געביטס־קאָמיסאַר. די דאָזיקע פּאַס־פּאַרטן פלעגן מיר פאַרקויפן צו יידן. פאַרן געלט האָבן מיר געקראָגן גאָלד און פאַרן גאָלד — געווער.

(די יידן האָבן גערן געקויפט די פּאַספּאַרטן און זיך אויסגעשטעלט גויאישע נעמען. די כוונה איז געווען: אין אַן עת צרה, אז מען וועט דאַרפן אַנטלויפן פון געטאָ, קאָן אַמאָל העלפן א פּויליש־ער דאָקומענט).

סיי דאָס איינקויפן געווער און סיי דאָס ברענ־גען די וואָפן צו אונדזער מאַלינע, איז ניט צוגע־גאַנגען אזוי פשוט. ס׳איז געווען פאַרבינדן מיט פיל געפאַרן. גאַנץ באַזונדער וואָלט איין ניט־געלונגענער שריט געשטעלט אין סכנה דעם גאַנצן געטאָ. נאָר א דאַנק וואָס מיר האָבן אָנגע־נומען שטאַרקע פאַרזיכטיקע מיטלען, אויסגע־נוצט די שטרענגע קאָנספּיראַטיווע כללים — און אפשר א ביסעלע מזל אויך? — איז אַלץ דורכ־געגאַנגען בסדר.

דאָך, איז געווען אוממעגלעך, אז אין אַן ענגן געטאָ פון א קליין שטעטל זאָל אַלץ בלייבן א סוד.

עס איז כדאי צו דערציילן, אז הרב כ״ץ האָט מיך איין מאָל אריינגערופן אין א חדר מיוחד און געפרעגט, צי ס׳איז ריכטיק די קלאַנגען, אז איך האָב אָרגאַניזירט א גרופּע מיט געווער און אז מיר גרייטן זיך צום פאַרלאָזן דעם געטאָ? ווען איך האָב אים געענטפערט, אז דאָס איז אמת, האָט דער גרייז־גרויער רב זיך אויפגעשטעלט און אויסגערופן: „תבוא עליכם ברכה״. ער האָט ארויפגעלעגט ביידע הענט אויף מיין קאָפּ און מיך געבענטשט. נאכער האָט ער געזאָגט: „מיר וועלן עס ממילא ניט איבערלעבן, איז געדענקט איין זאַך: נ ע מ ט נ ק מ ה! וואָס מער נקמה, אזוי פיל וויפיל נאָר איר קענט!״ דער אַלטער רב האָט זיך פאַרטראַכט א ווייל, מיך ארומגענומען און געזאָגט: „איך האָב צו אייך א בקשה: פאַר־לאָזט דעם געטאָ וואָס גיכער, ווי נאָר ס׳וועט פאַר אייך זיין מעגלעך״.

אין פינף טעג ארום נאָך אונדזער דאָזיקן שמו־עס, איז הרב כ״ץ אומגעקומען מיט דער ערש־טער שחיטה אין גלובאָקער געטאָ, וואָס איז דורכגעפירט געוואָרן דאָנערשטיק, דעם 19־טן יולי, 1942. מיט אים זיינען אומגעבראַכט גע־וואָרן נאָך א 2.500 יידן.

אין דער שחיטה איז קיינער פון אונדזער גרו־פּע ניט אומגעקומען. מיר האָבן פולשטענדיק איגנאָרירט די פאַראָרדענונג פון דייטשן געביטס־קאָמיסאַר, אז אַלע יידן מוזן קומען אויפן מאַרק־פּלאַץ, מכלומרשט — צו שטעמפּלען די אַרבעטס־קאַרטן. דער באַפעל צו אונדזערע חברים איז גע־ווען: „בלייבן אין מאַלינע״. אָבער, מיר האָבן פאַרשטאַנען, אז ס׳איז שוין פינף מינוטן פאַר

צוועלף און אז מיר דארפן זיך צואיילן. די צרה איז בלויז געווען וואָס מיר האָבן ניט געהאַט גענוג געווער. נאָר גראדע האָט אונדז צוגעשפּילט דאָס מזל.

אין בנין פון דער פּוילישער גימנאַזיע, וואָס האָט זיך געפונען כמעט אויסערן שטאָט, פלעגן אַהין געבראַכט ווערן די פּאָליאַקן, וואָס די דייטשן פלעגן נעמען צו שיקן אויף ארבעט אין דייטשלאנד. די דייטשן האָבן פארלאנגט פון ״יודען־ראַט״ צוועלף יידן, וואָס דארפן דאָרטן וואַשן, רייניקן, העלפן ביים קאָכן און אזוי ווייטער. דאָס ארבעטן דאָרטן האָט געהאט א גרויסע מעלה, ווייל מיטן ארבעטשיין אויף דער פּוילישער גימנאַזיע האָט מען זיך געקענט באוועגן פריי פון און צום געטאָ. די ארבעטער האָבן אויך דאָרט געקענט שלאָפן. האָב איך געבעטן חנא פינטאָוון אז ער זאָל מיך שיקן אַהין, מיט אַ גרופּע פרייוויליקע וואָס ווילן דאָרטן ארבעטן. פינטאָוו האָט מיך דורכגעדרינגען מיט אַ שאַרפן בליק — מסתמא האָט ער פארשטאנען דעם מיין פון מיין בקשה — דאָך האָט ער א שמייכל געטאַן און מיין פארלאנג דערפילט.

דאָס ארבעטן אין דער גימנאַזיע האָט פיל פארלייכטערט פאר אונדז דאָס איינשאַפן זיך געווער. דאָרט האָבן מיר אויך געהאט באראטונגען וועגן אונדזערע ענינים און פלענער.

דער שעף פון קיך אין דער גימנאַזיע איז געווען אַן עלטערער דייטש, וואָס האָט מיר תמיד צוגעזאָגט, אז אויב ער וועט זיך דערוויסן שלעכטע נייעס וועגן יידן, וועט ער מיך גלייך אינפאָרמירן. אַן אָוונט פאר דער ערשטער שחיטה אין גלובאָק האָט ער טאַקע מיך גערופן און געזאָגט: „איך האָב פאר אייך א שלעכטע בשורה. דער געטאָ איז ארומגערינגלט. מען לאָזט אלעמען אריין, אָבער ארויס קיינעם ניט״. ער האָט אונדז געראטן, אז מיר זאָלן די נאכט ניט שלאָפן באזונדער, ווי שטענדיק, נאָר זיך אויסמישן מיט די הונדערטער פּאָליאַקן. טאָמער וועט מען אייך קומען נעמען אויך דאָ — האָט דער דייטש געזאָגט — זאָל מען אייך פשוט ניט געפינען. דערביי דאַרף באמערקט ווערן, אז דער דאָזיקער דייטש האָט פון אונדז קיין מאָל גאָרניט באקומען. ער האָט איין מאָל צו מיר געזאָגט: „איך באלאנג צו דער ווערמאַכט, ניט צו די נאַציס״.

די נאַכט האָבן מיר ממילא ניט געשלאָפן. מיר האָבן געמאַכט אַן אייגענעם פּלאַן: זיך באַוואָפנט מיט קורץ געווער און געווען גרייט צו קעמפן אויב די באדינגונגען וועלן אונדז צווינגען צו דעם. מיר האָבן פאַרשטאַנען, אז אויב מען וועט שיקן אונדז נעמען, וועלן דאָס זיין א צוויי־דריי פּוילישע פּאָליציאַנטן — און דער וואלד איז געווען ניט ווייט. איינעם פון אונדזער גרופּע האָבן מיר גלייך געשיקט אין געטאָ, איבערצוגעבן די ניין חברים דאָרטן דעם שטרענגן באפעל: צו בלייבן אין מאַלינע.

היות אין צווישנצייט האָבן מיר זיך איינגעשאַפט גענוג געווער, האָבן מיר באַשלאָסן ארויסצוגיין פון געטאָ. די דאַטע איז באשטימט געוואָרן אויפן 24־סטן יולי, 1942. ס'איז געווען א רעגנדיקע נאַכט. די דראָטן פון געטאָצוים האָבן מיר אין איין אָרט געהאט איבערגעשניטן מיט צען מינוטן פריער. ארויס איז די גאנצע גרופּע — 21 מאן. אלע באוואָפנט. מיר האָבן אפילו געהאט א מאַשין־געווער און גראַנאַטן. מיר זיינען געגאנגען לויטן גאנצן מיליטערישן סדר, מיט א „ראַזוועדקע״ פאָרויס. דער וועגווייזער איז געווען יוסף בערקון.

אין משך פון דער נאַכט זיינען מיר אָנגעקומען אין פּליסער וואלד, א 20 קילאָמעטער פון גלובאָקע. מיר רוקן זיך אלץ ווייטער און ווייטער, אָנגעפירט פון אונדזער ערשטן קאָמאַנדיר מולקע שווידלער. מיר האָבן זיך געצויגן צו די לושקיער וועלדער, וואו ס'האָבן זיך געזאָלט געפינען פּאַרטיזאַנער־כוחות. אונטערוועגס פלעגט מען אריין צו א פּויער נאָך עסן. אין אזעלכע פאָלן, זיינען אונדזערע ביקסן געווען די בעסטע דאָלמעטשער.

גלייך אין די ערשטע טעג האָבן מיר שוין געהאט א קאַמף מיט א גרופּע פּאָליציאַנטן. דאָס איז געווען דעם 27־סטן יולי, 1942. מיר האָבן געהערט א שיסעריי, וואָס איז געקומען פון דער ריכטונג פון וואלד לעבן דאָרף רודאַר, א 18 קילאָמעטער פון גלובאָקע. מיר מאַרשירן צו יענעם אָרט. יאַנקעלע פרידמן און איציק שלייפער, וואָס זיינען אין דער ראַזוועדקע, איילן זיך צוריק מיט א צייכן: בלייבן שטיין. מיר פארנעמען פּאָזיציעס אויף דער רעכטער זייט פון וואלד. באַפעל: זיין גרייט מיט געווער. א גרופּע פון א 15 פּאָליציאַנטן האָט באמערקט אונדזער ראַזוועדקע און

זיי זיינען אריין אויף דער לינקער זייט פון וואלד, כמעט פּונקט אין דער אַנטקעגנדיקער ריכטונג פון אונדז. מיר הערן, ווי זיי לאָדן אָן די ביקסן. עס פאלט זייער ערשטער שאָס — מיר שווייגן, דער צווייטער — מיר ענטפערן ניט, עס פאַלן נאָך פיל שאָסן פון זיי און מיר ליגן און טוען גאָרניט. מולקע — אונדזער קאָמאַנדיר — שושקעט מיר איין: „זיי ווילן אויספּראָוואָרן אונדזערע כוחות. א שאָד אומזיסטיקע קוילן. זאָלן זיי מיינען אז קיינער איז דאָ ניטאָ, וועלן זיי ארויסקומען אויפן אָפענעם „באַלשאַק". טייל פון אונדז וואונדערן זיך, פארשטייען ניט מולקעס טאַקטיק פארוואָס ער גיט ניט קיין באפעל. א פּאָר מינוטן שפּעטער האָבן זיי אָבער שוין יאָ פארשטאנען. היות די פּאָליציאַנטן האָבן ניט געהערט קיין צוריק־שיסן פון אונדזער זייט, זיינען זיי געוואָרן זיכער ביי זיך און א טייל פון זיי זיינען ארויס פון וואלד — דעמאָלט איז געקומען דער באפעל: „אָגאָן" (פייער). מיר האָבן געעפנט אויף זיי אזא שטאַרקע שיסעריי, אז יענע זיינען צעטומלט געוואָרן און אין פּאַניק גענומען לויפן צוריק אין וואלד. מיר האָבן זיי נאָכגעיאָגט, אָבער דער וואלד איז אויך געווען א שוץ פאר זיי און זיי זיינען אַנטלאָפן, איבערלאָזנדיק 4 טויטע. 2 פארוואונדעטע האָבן מיר דערשאָסן. אין אונדזער גרופּע איז איינער לייכט פארוואונדעט געוואָרן. אונדזער מוט האָט זיך שטאַרק געהויבן מיט אונדזער ערשטן נצחון אין וואלד.

מיר האָבן געמאַכט אונדזער באַזע אין לושקיער וואלד. קיין קאָנטאַקט מיט אנדערע פּאַרטיזאַנער האָבן מיר נאָך ניט געהאט. דאָ האָבן מיר געטראָפן צוויי יידן: אבא קוזלינער און זיין ברודער מאיר שמואל. ביידע פון לושקי. מיר האָבן זיי געגעבן געווער און אריינגענומען אין אונדזער גרופּע.

מיר האָבן געוואָלט שאַפן א יידישן פּאַרטיזאַנער־אָטריאַד. פאר דעם צוועק, האָבן מיר געשיקט שליחים אין גלובאָקער געטאָ צו ווערבירן מערער מענטשן. צוויי מאָל האָבן מיר ריזיקירט מיט אזעלכע שליחים אין געטאָ, אָבער ביידע מאָל זיינען זיי געקומען צוריק מיט ליידיקן. ס'איז מאָדנע, אָבער ס'איז א פאקט: א סך יידן אין גלובאָקער געטאָ זיינען געווען איינגעגלויבט, אז זייער געטאָ וועט ניט ליקווידירט ווערן. אויף וואָס האָט זיך געשטיצט זייער דאָזיקער גלויבן? אויף דעם איז ווידער פאַראַן א מאָדנער, זייער א מאָדנער ענטפער: אין נאָמען פון געביטס־קאָמיסאַר האָט מען דערציילט די גלובאָקער יידן, אז עס איז דאָ אַן אייזערנער בריוו פון היטלערן אַליין, אז גלובאָקער געטאָ וועט ניט אונטערגעבראַכט ווערן, ווייל אלע דאָרטיקע יידן ארבעטן פאר דער דייטשער אַרמיי. (משמעות, אז די דאָזיקע טענדענציעזע קלאַנגען זיינען אינסצעניזירט געוואָרן מיטן צוועק: א) צו פארדעקן די אמתע דייטשע כוונות, און ב) אלס א פאָרזיכט־מיטל צו פּרעזערווירן אז די יידן זאָלן ניט לויפן צו די פּאַרטיזאַנער). האָבן טאַקע טייל יידן עס געגלויבט — און צו די פּאַרטיזאַנער ניט געגאַנגען.

אלע אונדזערע פאַרבינדונגען זיינען געווען דורך דעם וואלדוועכטער (לעשניק) ראַדזווישעווסקי. ער איז געווען אונדזער גאנצער אינפּאָרמאַטאָר. איך האָב געוואונען ביי אים דעם צוטרוי דערמיט, וואָס איך האָב געשפּילט די ראָלע פון א פּוילישן פריץ פון ליטע, וועלכער האָט דאָרטן דערשאָסן א דייטש און דערפאַר געמוזט אַנטלויפן.

דעם 31־סטן יולי, 1942, האָבן מיר געהאט א שווערן צוזאמענשטויס, דאָס מאָל מיט א גרופּע פון 16 דייטשן, וואָס זיינען געפאָרן אויף צוויי אויטאָבוסן. מיר האָבן זיך דערוואוסט וועגן דעם און פארנומען לויער־פּאָזיציעס ביים ברעג פון וואלד כדי זיי צו באפאלן פון באהעלטעניש. (געמאַכט א „זאַסאַדסקאַ"). די דייטשן זיינען געפאָרן מיטן ברייטן וועג („באַלשאַק"), וואָס שניידט דורך דעם דאָרף גריפּקע. פריער האָבן זיי זיך אָפּגעשטעלט ביים קאָלאָניסט יערמאָ און דערנאָך ביים רייכן פריץ שישקאָ. דער ציל: קריגן וואָס מער גוטע שפּייז. אויף זייער צוריקוועג האָבן זיי זיך אָפּגעשטעלט ביים פּויער שעפּילאָ, 10 קילאָמעטער צפון־מזרחדיק פון לושקי. מיר זיינען געווען 23 יידן. ווי נאָר די מאַשינען האָבן זיך דערנענטערט צו אונדז, האָבן מיר געעפנט א שטאַרקן פייער אויף זיי. די מאַשינען זיינען גלייך געבליבן שטיין. די דייטשן זיינען תחילת צעטומלט געוואָרן. מיר זען ווי אייניקע פאלן. די איבעריקע שפּרינגען פון די מאַשינען, אריין אין וואלד און געעפנט נאָך א פיל שטאַר־

קערן פייער צוריק. דאָס איז געווען 7 קילאָמעטער פון לושקי, וואו ס'האָט זיך געפונען א דייטשער גאַרניזאָן. זיי קענען ליגן אין וואלד און וואַרטן אויף הילף. אָבער אויף וועמען קענען מיר האָפן? מיר האָבן דעריבער באַשלאָסן וואָס גיכער צו פארענדיקן דעם קאַמף. אויף דעם האָבן מיר געניצט א טריק: דער קאָמאַנדיר האָט ספּעציעל הויך אויסגערופן: אָ פּ ט ר ע ט ן! ס'איז געוואָרן אַזאַ טומל און געפּילדער פּונקט ווי מען לויפט. (מיר האָבן געלערנט ווי אזוי צו מאכן א קינסטלעכן טומל אין וואלד). די דייטשן זיינען דעמאָלט ארויס פון וואלד און מיר האָבן זיי באַגעגנט מיט א פייערדיקער „אויפנאַמע". מיר האָבן אַנגעגריפן פון צוויי זייטן און גענומען זיי ארומריגלען. 8 דייטשן זיינען דערהרגעט געוואָרן, די איבעריקע זיינען אַנטלאָפן. מיר האָבן געהאט צוויי לייכט פארוואונדעטע: חיים קוזלינער און יאָסקע בערקון. מיר האָבן צוגענומען דאָס וואָס מיר האָבן געקענט טראָגן מיט זיך און דאָס איבעריקע פארברענט.

אזעלכע קאַמפן האָבן מיר געהאט מערערע. אין זיי האָבן מיר פארלוירן: מולקע שווידלער, שלומקע מאַליאַטער און חיים קוזלינער.

מיר האָבן אויך געכאַפּט פּוילישע פּאַליציי, וואָס האָבן דערשאָסן יידן, אַדער געכאַפּט יידן און זיי איבערגעגעבן צו די דייטשן. מיט אַזאַ גרופּע האָבן מיר זיך איין מאָל אָפּגערעכנט אין דאָרף קוראַלעווע.

די דייטשן האָבן גענומען מאכן „אָבלאַוועס" אויף אונדז. זיי פלעגן שיקן פון 150 ביז 200 גוט באוואָפנטע סאָלדאַטן. איין מאָל איז געקומען א מחנה פון 300 דייטשן אונדז ארומרינגלען און „כאַפּן פאר יעדן פרייז". כדי צו מאכן זיכער דעם דערפאָלג, האָבן זיי גענומען דעם „לעשניק" ראַדזווישעווסקין אלס א וועג־וויַיזער. דער וואלד־וועכטער האָט געגוי געוואוסט וואו מיר זיינען. אָבער ער האָט זיי געפירט פּונקט אין אַ פאַרקערטער ריכטונג און געשיקט זיין טאָכטער יאַדזיאַ, אונדז צו אינפאָרמירן וועגן דעם. אין אזעלכע פאלן פלעגן מיר אוועקגיין אין אַן אַנדער געגנט פאר א געוויסער צייט.

מיר האָבן געזען, אז אַזאַ קליינע גרופּע ווי מיר זיינען, האָבן ניט קיין שאַנסן אויסצוהאַלטן א לאנגע צייט. מיר קענען מנצח זיין אין קלענערע איבערפאלן, אָבער מיט הונדערטער דייטשן זיינען מיר ניט ביכולת צו קעמפן. דעריבער האָבן מיר באַשלאָסן צו זוכן א וועג, כדי זיך צו פאראייניקן מיט די גרויסע סאָוועטישע פארטיזאנער־כוחות, וואָס האָבן אָפּערירט אין יענע מקומות פון ווייס־רוסלאנד. לשם זה האָט זיך אונדזער גרופּע צעטיילט אין צוויי, זיך געלאָזן אין צוויי פארשיידענע ריכטונגען, מיט דער כוונה שפּעטער זיך צוריק פאראייניקן. דער בלינדער גורל האָט אָבער געוואָלט, אז מיר זאָלן בלייבן צעטיילט.

מיין גרופּע פון 11 מאַן איז שפּעטער אריין אין קאָמלאָווס אָטריאַד, פּרודניקאָווס בריגאַדע, וואס האט זיך נאָכער גערופן טשעוועריקינס אָטריאַד און מאַראַזאָווס בריגאדע (פּאָפּולער ביי אלע פארטיזאנער אלס „מראַזעווצעס"). מיך און נחום בערקון האָט מען צוגעטיילט צו א דיווערסיע־גרופּע. אונדזער הויפּט־אויפגאבע איז געווען אויפצורייסן טראַנספּאָרטן מיט דייטשן מיליטער און אַמוניציע. פון סוף 1942 ביז יוני 1944 האָב איך זיך באַטייליקט אין דורכפירן 24 סאַבאָטאַזש־אַקטן. אויף מיין חשבון זיינען פארשריבן 82 דערהרגעטע דייטשן. אין די קאַמפן בין איך געווען 4 מאָל פארוואונדעט, איין מאָל גאנץ ערנסט. פאר מיינע אויסצייכנונגען האָב איך באַקומען צוויי מעדאַלן. אין קאַמף מיט די דייטשן און ביים אויפרייסן א צוג, האָט ניט איין מאָל געקלינגען אין מיינע אויערן די ווערטער פון הרב כ"ץ: „וואָס מער נקמה".

מען קען דאָ ניט זיך אָפּשטעלן אויף אלע מעשים אונדזערע, אָבער א פּאָר זאכן איז ווערט צו דערציילן: אין יוני 1944, ווען די סאָוועטישע אַרמיי האָט דורכגעבראָכן דעם פראָנט ביי סמאָלענסק, האָט א סאָוועטישער אַעראָפּלאַן געמאָלדן, אז אין די ארומיקע וועלדער געפינען זיך א 2.400 דייטשע סאָלדאטן, אָפּגעשניטענע פון זייער הויפּט־ארמיי. אונדזער בריגאנדע, 2.500 פּארטיזאנער, זיינען ארויס אין קאַמף און דעם גרעסטן טייל פון זיי געכאַפּט. דער באפעל פון שטאָב איז געווען, אז מען זאָל זיי ברענגען קיין מינסק. דער גאנג האָט גענומען צוועלף טעג, ווייל מיר זיינען געגאנגען מיט זייטיקע וועגן צווישן וועלדער, כדי ניט צו שטערן די באַוועגונג פון דער סאָוועטישער ארמיי, וואָס האָט

נאָכגעיאָגט די אַנטלויפנדע דייטשן. איך, וואָס בין שוין דעמאָלט געווען „קאָמאַנדיר אַדיעליעניע", איציק שלייפער מיט נאָך 10 פּאַרטיזאַנער האָבן אונטער פאַרשיידענע תירוצים אויסגעשאָסן א סך דייטשן פון דאָזיקע טראַנספּאָרט. ס'רוב פלעגן מיר ביי נאַכט זיי פירן שלאָפן, אַ ביסל ווייטער פון אונדזער לאַגער און באַגינען זיי דערשיסן. דערנאָך פלעגן מיר מעלדן די העכערע קאָמאַנדירן, אז די דייטשן האָבן געוואָלט אַנטלויפן, דעריבער זיינען מיר געווען געצוואונגען זיי צו שיסן. כמעט יעדער נאַכט פלעגן מיר דערשיסן 25־30 דייטשן. אין שטאַב האָט מען אפשר פארשטאַנען, אז מיר זאָגן ניט דעם אמת, אָבער זיי האָבן זיך געמאַכט ניט ווייסנדיק.

אין זומער 1943 האָבן מיר, א גרופּע פון 30 פּאַרטיזאַנער, פאַרנומען דאָס שטעטל לושקי. נאָך א קורצן בליציקן קאַמף, האָבן די 20 פּאָליציסטן מיט די עטלעכע דייטשן זיך צעלאָפן. איך און איציק פליישער זיינען אריין אין א הויז פון אַ פּאָליאַק. די מענטשן דאָרטן זיינען געוואָרן צעשראָקן אויף טויט, ווען זיי האָבן אונדז דערזען. זיי האָבן גיך געשטעלט משקה אויפן טיש. מיר טרינקן „יידישע" גלעזלעך. יענע זיינען שטאַרק פאַרוואונדערט: איר פּאַדערט גאָרניט, איר טשעפּעט גאָרניט, איר מאַכט אפילו ניט קיין עכטע כוסה, ווי דאָס טוען אנדערע פּאַרטיזאַנער — ווי קומט עס? — איך ענטפער זיי אז מיר זיינען יידן. — אויב אזוי, זאָגט דער אלטער פּאָליאַק, האָבן מיר פאַר אייך וויכטיקע נייעס: מיר ווייסן אַן אָרט, וואו ס'געפינען זיך יידן. — מיר זיינען געוואָרן שטאַרק איבערראַשט און זאָגן צום זון פון פּאָליאַק: פיר אונדז גלייך אַהין. מיר קומען אַריין אין דעם אָרט — א ווינקל פון א קאַזאַרמע אין לושקי. ווי אזוי קומען דאַ יידן, ווען אין לושקי איז שוין לאַנג ניטאָ קיין איין ייד? איז די געשיכטע אזאַ: פּולקאָווניק ראַדיאָנאָוו, אַן אוקראַאינער, האָט פריער געאַרבעט מיט די דייטשן. ער האָט געהאַט אונטער זיין קאָמאַנדע אַ דריי טויזנט רוסן, וואָס האָבן געקעמפט אויף דער דייטשער זייט קעגן די פּאַרטיזאַנער. ראַדיאָנאָוו האָט פון לובלינער געטאָ געהאַט ארויסגענומען 13 יידן: שוסטערס, שניידערס, שטעפּערס און פאַבריקמאַכערס, וואָס האָבן געאַרבעט פאַר זיין גאַרניזאָן, וועלכער איז געשטאַנען אין לושקי. אין 1943 איז ראַדיאָנאָוו אַריבער צו די פּאַרטיזאַנער, אָבער די גרופּע יידן האָט ער געלאָזן הפקר אויף א זיכערן טויט. ווען מיר זיינען געקומען צו זיי און אויסגערופן: „י י ד ן !" — האָבן זיי ניט געענטפערט. זיי האָבן זיך געטוליעט איינער צום צווייטן מיט שרעק און די אויגן און פשוט געוואַרט אויפן טויט. נאָך א מאָל: „יידן!" — זיי שווייגן. ווען זיי האָבן געפונען א ביסל מוט צו זאָגן אַ פּאָר ווערטער, זיינען זיי געווען פול מיט האַרצרייסנדיקן יאוש: „מילא, מען וועט אונדז ממילא דערהרגענען". סוף־סוף איז אונדז געלונגען זיי צו דערמוטיקן און איבערצייגן, אז זיי זאָלן גיין מיט אונדז. זיי זיינען אלע געבליבן לעבן.

די באַזע פון אונדזער פּאַרטיזאַנער־אָטריאַד האָט ביזן סוף 1943 זיך געפונען אין דאָרף סאַראָקאָ, אַרום 7 קילאָמעטער פון דיסנע. אָנפאַנג 1944, זיינען מיר אַוועק צווישן באַראַנאָוויטש און מינסק. דאָרטן זיינען מיר שוין געווען אין די וועלדער.

מיר האָבן דאַ געזען קלאָר, אז די אלע קלאַנגען מכוח אַנטיסעמיטיזם אין די רייען פון די פּאַרטיזאַנער זיינען ניט געווען אויסגעזויגן פון פינגער. עס איז געווען אַנטיסעמיטיזם ביי טייל פון די פירערס און נאָך מערער צווישן דער מאַסע. איך האָב דאָס דערפילט אויף מיין אייגענער הויט גלייך דעם ערשטן טאָג, ווען איך בין געקומען אויף דער באַזע. עס איז דעמאָלט געווען אַ רעגנדיקער טאָג. ווען איך בין געווען מיט איין פוס איבערן שוועל ביים ארויסגיין פון א שייער, האָט איינער, וואָס איז געשטאַנען אויף דער וואַך, מיר אונטערגעשטעלט א פוס און איך האָב זיך אויסגעצויגן ווי גרויס איך בין אין בלאָטע. פון ווייטן זיינען געשטאַנען א גרופּע פּאַרטיזאַנער אויף א בערגל און זיך געקייכט פון געלעכטער. איך האָב זיך פּאַמעלעך אויפגעהויבן, זיך א ביסל אָפּגעווישט די בלאָטע פון פנים, אויף גיך א וואָרף געטאָן אויפן פּאַרטיזאַנער און אים אזוי ריכטיק מכבד געווען מיט קלעפּ. ווען יענער האָט זיך געכאַפּט צו דער ביקס, האָב איך ארויסגעדרייט די ביקס פון זיינע הענט און מיט דער קאָלבע אים נאָך צוגעגעבן זיין פאַרדינטן „חלק". יענער האָט מיך דערנאָך פאַרקלאָגט פארן קאָמאַנדיר — שטייענדיק מיט א פאַרבאַנדאַזשירטן

קאָפּ און צעקריפּלטן פּנים האָט ער געטענהעט — אַז אָן שום סיבה האָב איך אים פּלוצלינג באַפאַלן. זיינע חברים פון מערגל האָבן נאָך עדות געזאָגט לטובת אים. דער קאָמאַנדיר קאָמלאָוו, וואָס איז גראָד געווען פריינדלעך צו יידן, האָט מיר געגלויבט און דער סוף איז געווען, אַז יענער איז נאָך באַשטראָפט געוואָרן, אָבער דאָס ווייזט די אַטמאָספער, אין וועלכער יידן האָבן געלעבט צווישן די „אייגענע" פּאַרטיזאַנער.

די דריי יידן, וואָס זיינען שוין פון פריער געווען אין אָטריאַד — לייבקע, שאמקע לקח און מולקע, אלע פון דיסנע — האָבן מיר דערציילט, אַז דאָ הערשט אַ שטאַרקער אַנטיסעמיטיזם. פונקט דאָס זעלבע האָב איך געהערט פון פיל יידן פון אנדערע אָטריאַדן, מיט וועלכע איך פלעג זיך טרעפן גייענדיק אויף פאַרשיידענע מיסיעס („זאַדאַניעס").

אונדזער קאָמאַנדיר האָט געוואוסט, אַז דער גרעסטער טייל פון זיינע פּאַרטיזאַנער זיינען ניט פריי פון אַנטיסעמיטישן גיפט.

עס האָט איין מאָל געטראָפן, אַז אין אַ שלאַכט מיט דייטשן און אוקראַאינער, זיינען דערהרגעט געוואָרן פינף פּאַרטיזאַנער, צווישן זיי איין ייד. מיר האָבן געבראַכט די טויטע אויף אונדזער באַזע און זיי אָפּגעגעבן דעם לעצטן כבוד. ווען מען האָט זיי געפירט צו באַגראָבן, אַ 6 קילאָמעטער פון דער באַזע, האָט קאָמלאָוו מיך צוגערופן און געזאָגט: פאָר מיט, ווייל זיי קענען נאָך דעם יידן אַראָפּוואַרפן פון וואָגן אויפן מיטן וועג. דער געהרגעטער ייד איז געווען דער דערמאָנטער שאָמעק לקח פון דיסנע, אַ בחור 19 יאָר אַלט.

דער לעצטער סאַבאָטאַזש־אַקט מיינער איז געווען דעם 22סטן יוני 1942, ווען אלע בריגאַדעס האָבן באַקומען אַ באַפעל פון מאָסקווע אויפצורייסן און פאַרניכטן באַנען, וואָקזאַלן וכדומה, כדי צו שטערן דעם צוריקטריט פון דער דייטשער ארמיי. לויט אַ פאַראָרדענונג, איז אונדזער בריגאַדע דערנאָך אַוועק קיין מינסק.

אין מינסק האָב איך באַקומען אַ דערלויבעניש צו פאָרן קיין ניי־שווענציאַן. פון דאָרטן בין איך אַוועק קיין סעמיאַטיטש. דאָס איז געווען אין ווינטער פון 1945. איך האָב דאָרטן געטראָפן אַ ביסל יידן — אלע פאַריתומטע, פאַראָבלטע, פאַריאושטע.

חורבן פון סעמיאַטיטש, חורבן פון אירע יידן, חורבן פון משפחה און פריינד — ווער האָט נאָך ווייטער געקענט בלייבן אויף דער בלוטיקער ערד?

איז מען אַוועק פון דער אַמאָליקער ליבער היימשטאָט, אַוועק פון איר אויף אייביק.

יהודה אלבנאי

איך פרעג

ווען דער ערשטער זונענשטראַל
האָט צו אונז געטאָן אַ בליק
און באַצויבערט אלעס און איבעראַל
מיט זיין ליבליכן קוק;

ווען אין אלעמענס הערצער זיך ערוועקט
מוט און קראַפט, אַ דורשט צום לעבן,
און מיט פרייד ווערן די געזיכטער באַדעקט
מיט פיל האָפנונגען און שטרעבן;

ווען דער מערב אַוונט
דער מילדער, בלאָזט ווידער
צערטליך גלאַט, ווי אַ מוטער אַ קינד,
און ערפרישט אלעמענס גלידער —

פרעג איך —
צי האָט ער מיר געבראַכט
אַ גרוס פון סעמיאַטיטש פון דער ווייטן,
פון אלע וועלכע איך טראַכט
אָן אויפהער אין אלע צייטן.

יזכור

„חברת ברית אחים אנשי סמיאטיץ״

אין אייביקן אנדענק

מיט יראת הכבוד דערמאנען מיר דעם הייליקן אַנדענק פון אַלע סעמיאַטיטשער קדושים, וועלכע האָבן געטיילט דעם זעלבן טראַגישן גורל פון די מאַרטירערס פון אַלע צייטן, ווען די נאַצי־בעסטיע האָט מיט אַזאַ ווילדן ראַסן האַס און מענטשן־שנאה אומגעבראַכט.

אייביק וועלן מיר געדענקן דעם טאָג, ווען די דייטשע חיה האָט אויף אַן אומ׳רחמנות׳דיקן אופן אויסגעמאָרדעט אונדזערע עלטערן, פרויען, קינדער, שוועסטער, ברידער, חברים און פריינט.

קיינמאָל וועלן מיר ניט פאַרגעסן אין דער צוואה וואָס די קדושים האָבן אונדז איבערגעלאָזט, און דאָס איז: ווייטער פאַרזעצן מיט זייערע ניט פאַרענדיקטע גייסטיקע און קולטורעלע שאַפונגען, פון ציען דעם ירושה׳דיקן המשך פאַרן יידישן כבוד און קיום.

סעמיאַטיטשער סאָסייעטי

אין

ניו־יורק

נר לנשמות משפחת אוברקוביץ ז״ל

לאבי **מנחם מנדל** — רב הפעלים, חבר מועצת העיריה, ראש „חברה־קדישא״, כל ימיו דאג לדרכם האחרונה של הנפטרים, והוא עצמו לא זכה לקבורה. עונה ונורה יחד עם בנו זעליג וחתנו ישראל אקרמן בעיירה **נרבקה** בשנת 1941 ;

לאמי **הינדה** — הצדקת, שתמכה כל עני ואביון בגלוי ובסתר. עונתה ונשרפה ב**טרבלינקה**, יחד עם בניה, בנותיה, נכדיה ;

לאחותי **ציפה בונדה** ושלוש בנותיה : **יהודית, פרומה ושיינה׳לה** ;

לאחותי **אסתר** ובעלה **ישראל אקרמן** וילדיהם ;

לאחי **אברהם יצחק**, אשתו **אסתר גיטל** ובנותיהם **אטל ושיינה׳לה** ;

לאחי **וועלוול זאב** ומשפחתו ;

לאחי **זעליג** שנורה ונקבר, ביחד עם אבא, בקבר אחים שחפרו במו ידיהם לפני הירצחם ;

לאחותי **בלומה**, שנסיבות מותה הטרגי אינם ידועים ;

קרובי משפחה שלא נשאר להם שריד :

פסח ופייגה טיקוצ׳ינסקי ;

ציפה גיטל טיקוצ׳ינסקי וילדיה ;

צאלקה טיקוצ׳ינסקי. נשבה בידי הגרמנים, בזמן המלחמה, ונספה על ידם ;

רבקה בורשטנבינדר ;

מאשה ולייבל גארבער, בנם **יואל**, בתם **פייגעלע**.

יהי זכר כולם לברכה

ביגון קודר

יפה סלפק ומשה אוברקוביץ

על מות הקדושים

אש נחמן וצפורה

ובתם **הניה** בת ה־10

נספו באושוונצ׳ים

מתאבל

אש מנחם (פתח־תקוה)

גלעד לזכר יקירינו שנספו בשואה

אבא : יעקב יוסף אקאם
אמא : שרה

האחים : אברהם וחיים
האחות : גיטל

בלב מלא יגון
האחיות פנינה ואטיל לבית אקאם

לזכר יקירינו אשר נשמדו בטרבלינקה על קידוש השם

אבינו : בוצ׳אן אברהם מתתיהו
אחינו : דוד שלמה ואשתו מאשקה
בנותיו : דינה ומייטה

השרויות ביגון

דינה הרמן
אסתר כספי

צום אייביקן אנדענק
פון מיין ליבער אומפארגעסלעכער פרוי

רחל לאה בת ר׳ דוד לייב בעקער ע״ה

אין טרויער

זשאו בעקער

אונדזערע פארשטארבענע, ליבסטע

און טייערסטע

צום אייביקן אנדענק

ראובן און גנענדל ברוקער ;
די זין : ישראל אהרן און בערל

זיידע : ישראל אהרן בר' דוב הלוי ברוקער
באבע : פערל ברוקער
זיידע : יאנקל סאיקע
באבע : רחל סאיקע

און די פארפייניקטע און דערמארדעטע

פאטער : ראובן בר' ישראל אהרן ברוקער
מוטער : גנענדל בת ר' יעקב
ברידער : ישראל אהרן און בערל
שוועסטער : פערל און מרים
טאנטע : אסתר ליבע סאיקע, איר מאן איטשע און זייערע זין חיים און לייבל
טאנטעס : יאספע און לאה מיט זייערע מענער און קינדער

כבוד אייער אנדענק !

פאראייביקט דורך

מאטל ברוקער

לזכר
בני
משפחתי
היקרים

אבא : יצחק לייב גוזבונדה
אמא : אטי־לאה
האחים : יוסקה, דוד
האחיות : פרומה, שיינה והניה
הדודים : פשה ומיכאל שרמן ומשפחתם
וולוויל ואַרצ׳ה גוזבונדה ומשפחותיהם
מנדיל ויינשיינקר השמש ומשפחתו
ובנו משה ואשתו שיינה ומשפחתו

מנציחה:
חוה גולדשטין ומשפחתה

ז״ם לא ימוש מקרבנו

אמא : גיטל גרינברג, נפטרה ב־1938

אחיות : מלכה ומינה — הושמדו בטרבלינקה

מתאבל
חיים רויזמן

צום הייליקן אנדענק נאָך דער

פאַמיליע גרוסקין

אייער אומשולדיק פאַרגאָסן בלוט און יונג פאַרשניטענע לעבנס, וועלכע זענען קאַני־באַליש אומגעבראַכט געוואָרן דורך די נאַצי־באַרבאַרן, וועלן שטענדיק זיין איינגעקריצט אין אונדזער זכרון.

כבוד אייער אנדענק!

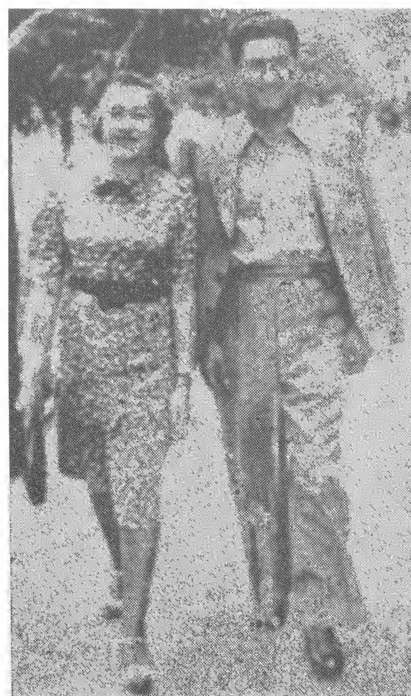
אברהם גרוסקין
און קינדער: שיינע־לאה און יצחק

פאַטער: **אַברהם גרוסקין**

שוועסטער: **שיינע לאה/קע גרוסקין**

ברודער: **יצחק גרוסקין**

ברודער: **קלמן גרוסקין**
און זיין פרוי ראָזע

קלמן און ראזע גרוסקין

פאַראייביקט דורך

רבקה און מאיר גרוסקין

זכרון נצח ליקירי שנספו בשואה

אבי : אלכסנדר זיסקינד גולדברג
אמי : דבושה
אחי : דוד
אחיותי: פרידל, אסתר ויהודית

השרויה באבל
חנה גולדברג-וירניק

וכטר מלכה, וכטר חיה, הדסה ובעלה אהרון

צום אייביקן אנדענק
פון אונדזערע טייערע אומפארגעסלעכע,
אומגעקומענע דורך די נאצי-מערדער אין אושוויץ

פאטער : אברהם וואַכטר
מוטער : חיה
שוועסטער : הדסה און איר מאַן אהרון
שוועסטער : מלכה און איר מאַן
שוועסטער :ביילקע און שרה
ברודער : יצחק

אייער אנדענק איז טיף איינגעקריצט
אין אונדזער זכרון
ירחמיאל קלמן וואכטער
און משה וואכטער

נפשי בוכיה על

אבי היקר: אברהם־יצחק דז"ום
אמי היקרה: רחל
אחותי היקרה: טובה ובעלה מאיר מוז'יונצ'יק וילדיהם

ביגון קודר
יוסף דזשום

וואלאך פאמיליע

מיט צער און ווייטיק פאראייביק איך אייערע נעמען. זאל דאס דינען ווי א מצבה אויף אייערע קברים.
א קללה אויף די קעפ פון די נאצי־מערדער פאר אייער אומשולדיק פארגאסן בלוט. אייער אנדענק וועט אייביק בלייבן און מיין זכרון.

פאטער: פישל לייזער ב"ר אהרן בער וואלאך
מוטער: ביניע בת ר' בנימין
ברידער: שמואל, חיים און וואלפקע
שוועסטער: חנה, איר מאן פסח מארער און קינדער
שוועסטער: פייגע, איר מאן יודל טוכווערבער און קינדער

פאראייביקט דורך
אברהם וואלאך

צום אייביקן אנדענק נאך דער
פאמיליע וויזענבערג

אייער אומשולדיק פארגאסן בלוט איז געהייליקט, צוזאמען מיט די זעקס מיליאן קדושים פון אונדזער פאלק. אן אייביקע קללה אויף דעם קין־פאלק!

אנקל: ירוחם וויזענבערג
טאנטע: חיה
קוזין: יאנקל

פאראייביקט דורך
דוד קמחי

פאמיליע וויזענבערג

לזכרון עולם

יוסף וינזברג, אשתו שפרה ובנם השי, נספו בטרבלינקה

מיט הייליקע געפילן פאַראייביקן מיר אייער ליכטיקן אָנדענק, וועמען די ממשלת זדון און רשעות פון די נידעריקסטע, אָפּגרונד־געפאַלענע דייטשישע דעגענעראַטן האָבן סאַדיסטיש דערמאָרדעט. זאָל עס דינען ווי א מצבה אויף אייערע קברים. אייער אָנדענק וועט שטענדיק בלייבן אין אונדזער זכרון.

פאטער: יוסף וויינזענבערג

מוטער: שפרה

ברידער: השי, זיין פרוי, מינדל און קינדער

פאראייביקט דורך

דוד וויזענבערג

און

נחמה בורלה

זכרם לא ימוש מקרבנו

סבתא : ליבה וינר
הורינו : דוד וחיה וינר
אחינו : משה ואשתו שיינה
מרדכי ויוסף
אחיותינו : שרה ומלכה
דודתנו : אסתר וינר

מנציחים

צבי וברוך וינר

לזכרון נצח

אבי : דניאל זבלודובסקי

אמי : חיה-פייגה זבלודובסקי

אחי : הרשל, מאיר ואשתו סבינה ובתם דניאלה

דודי : מוטל ומשפחתו

ביגון עמוק

קרמרז' אהובה

דניאל וחיה-פייגה זבלודובסקי,
הבנים הרשל, מאיר ואשתו סבינה ובתם דניאלה,
בתם ברייינה ליס ובנה

ישראל זשאלטאק

געבוירן 1902 — אומגעקומען 1945

מיר וועלן דיר אייביק געדענקען,

דיין נאמען איז פאר אונדז טייער !

דיין פרוי און זון

חעניע און סעם

לזכר הקדושים והטהורים שנגדעו

הורי: הרשל ורחל חומסקי

אחי: שבתאי אשתו שרה
וילדותיהם שושנה ורחל'ה

אחותי: פייגה ומאיר לונדון
וילדותיהם חוה ובלפוריה

אחותי: רבקה ויעקב אקרמן
וילדותיהם רחל'ה וגולדה'לה

במסתרים תבכה נפשי
חוה חומסקי

אין אנדענק פון

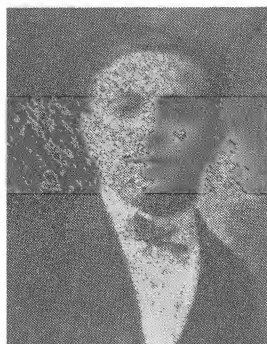
מיין אומפארגעסלעכן פאטער

חיים טורנאַווסקי

דער האַס צו די דייטשע מערדער וועט קיינמאָל פארלאָשן ווערן. דיין אָנדענק וועל איך שטענדיק טייער האַלטן.

פאראייביקט דורך

בעליע קראַוויעץ־טורנאַווסקי

חיים טורנאַווסקי

על הורינו ואחינו שנרצחו בדם קר

אבא: יעקב טיקוצקי
אמא: הניה
אחינו: יצחק, אליעזר ואברהם

קודרים ואבלים
לוליק טיקוצקי
רעיה דימנט

לזכר

מינקה לושיצקה — מתה בגיטו
מאַשה לושיצקה
ובתה מינדל — נספו בטרבלינקה

ביגון
אש מנחם (פתח־תקוה)

פאמילע טשאַפּניק

אין אנדענק פון די הייליקע נשמות:

פאטער: יצחק קאַן-טשאַפּניק

מוטער: שפרינצע

שוועסטער: לאה און איר מאַן יונה טעפּער
און זייערע קינדער: מענדל, רחל, דבורה און זעליג

שוועסטער: חעניע און איר מאן יאַנקל מאַנטשער
און זייערע קינדער בוטשע און חנא זינדל

אנקל: שמעון, מומע רבקה און זייער זון אליהו

אנקל: ישראל און מומע בלימע

מומע: פעשע, אנקל לייבל מאַרמאַר
און זייערע קינדער ישראל און חיים

פאַראייביקט מיט טרויער און שמאַלץ

ביילע טשאפּניק

לזכר יקירי

משפחת ליסאגורסקי

אבי : ר׳ שמואל ליסאגורסקי

אמי : רחל

אחי : פסח, יודל, סרולעק

אחותי : פשה

ומשפחותיהם

תהיינה נשמותיהם צרורות בצרור החיים

בלב דואב
אברהם ליסאגורסקי ומשפחתו
(קנדה)

פאמיליע לעוו

פאמיליע לעוו — משה'קע, עלקע, מיכאל, לאה — אומגעקומען

מיט הייליקע געפילן פֿאַראייביק איך אייער ליכטיקן אָנדענק, וועמען דער דייטשער קין־פֿאָלק האָט סאַדיסטיש דערמאָרדעט. איך וועל אייך שטענדיק געדענקען און קיין מאָל פארגעסן.

פאטער : משה'קע לעוו
מוטער : עלקע
ברודער : מיכאל
שוועסטער : לאה און ליבע

אלע אומגעקומען אין טרעבלינקע

פאראייביקט דורך
שאשע וואבטער (לעוו)

מיכאל לעוו און זיין פרוי שרה — אומגעקומען

פאמיליע יאבלאָן

אין אָנדענק פון אייערע הייליקע נשמות, אומגעקומען אין די גרויזאַמסטע מאַסן־שחיטות
אין דעם גרעסטן בעסטיאַלישן פעלקער־מאָרד, פאַראייביק איך אייערע נעמען.
זאָל עס דינען ווי אַ מצבה אויף אייערע גרויע אַש־קברים!

קוזין: **נחום יאַבלאָן**

קוזינע: **פאַנטשע** און זייערע קינדער

פאַראייביקט דורך

דוד קמחי

צום אייביקן אנדענק פון מיינע טייערע

פאטער: **פסח מאַרער**

מוטער: **חנה**

ברידער: **בנימין, בערל, הערשל, חיים און דוד**

שוועסטער: **מלכה**

עס וועט קיינמאָל ניט געשטילט ווערן מיין ווייטיק און דורשט נאָך נקמה אין די דייטשע ווילדע נאַצי־מערדער אַ קללה אויף זייערע קעפּ פאַר אייער יונג פאַרשניטענע לעבנס.

אייער אָנדענק וועל איך טייער האַלטן

ישראל מארער

על רצח

הקדושים והטהורים

אבינו היקר:

אריה צבי מארינברג

אמנו היקרה:

איטה־לאה

אחותנו היקרה:

שרה

קודרות ואבלות

בתיה ברסקי

צפורה גבעוני

לזכר הנשמות הטהורות של יקירי

אבי, **אורי בן ברוך מרמור**

אמי, **מלכה לבית טוקרסקי**

אחותי, **אטיל וגיסי חיים ז׳ולטק ובנם צבי**

ואחותי **ריבה**

שחיו ביושר ובצניעות ונספו בשואת העם

בנם ואחיהם האבל

גדליהו מרמור

יעמדו לזכרון נצח

אבינו : משה מרמור

אמנו : רחל

אחותנו : ליבה

דודנו : אורי מרמור ; אשתו מלה ; בתם ריבה

דודתנו : חנה גיטל קוטלר

דודינו : שלום ופיניה

ביגון עמוק

דוד מרמור (ארה״ב)

דובה גולדשטרן (טבעון)

נזכור לעד את יקירינו:

סבא וסבתא: ר׳ מרדכי וחיה ושרה קיילס
ההורים: ר׳ יהושע וטובה ניפלוטניק
האחיות: פריידה, רבקה וגולדה
דודים ודודות: שבתאי ושרה קיילס, שיינה ויהודה

ביגון קודר
צביה גולדמן לבית **ניפלוטניק**

זכרון נצח ליקירינו

אבא: יוסף ניפלוטניק
אמא: מאַטל
בנות: חנה וזהבה
לאה ומשה וינברג

המתאבלים:
יהודה אלבנאי
פרידה אידלמן לבית **ניפלוטניק**

זאת המצבה לזכר יקירי

אבי ואמי: שמואל ורוזה סוקניק
אחיותי: חיה, מינד׳לה והניה׳לה
בת דודי: נשקה סוקניק
בנות דודתי: שרה ובלומה הורביץ

ביגון עמוק
דובה תאני ומשפחתה
(גל־און)

גלעד להורינו אחינו ואחיותנו
קרבנות השואה

אבא : ישעיהו סלוחובסקי

אמא : רחל

אחיותי : אסתר שיינה וחיה

אחי : חיים

זכרם חרות בלבי
מלכה שטיין

אין אנדענק פון דער
סמאלוק פאמיליע

כאטער : אהרן סמאַלוק
מוטער : טילע סמאַלוק
ברודער : משה
שוועסטער : גיטל
זיידע : אהרן אליהו משיזשיק
באבע : עלקע חיה
אברהם קייל
ביניע קייל
זייערע קינדר : אהרן אלידהו און לייבל

פאראייביקט דורך הערש לייב סמאלוק

אין אַנדענק פון

הערשל צבי צימבאליסט

דבורה צימבאליסט

פאראייביקט דורך
זייער איניקל
חיים מרדכי ראטגארבער

צום אייביקן אנדענקן אונדזערע טייערסטע:

פאטער: יהושע פוקס
מוטער: פעשע
שוועסטער: דאָבע, שוואגער חיים מרדכי קראמער
קינדער דינה'לה, בעני
און נאך דריי אנדערע

איר זייט אייביק איינגעקריצט און אונדזער זכרון!

העניע פוקס־קראוויעץ

יהושע פוקס

אין אנדענק פון דער

פירער פאמיליע

פאטער: אייזיק ב״ר חיים דוב

מוטער: יענטע רחל בת וואָלפקע זאב

ברידער: חיים בער, אריה, פינטשע און יעקב

שוועסטער: ביילע, שפרינצע און חנה

אומגעקומענע אין דער היטלער־שחיטה

כבוד זייער אנדענק!

פאראייביקט דורך

נטע פירער

פאמיליע פלאטניצקי

צום אייביקן אָנדענק פון מיינע טייערסטע, אומגעקומענע
פון די דייטשע חיות אין די גרויזאַמסטע מאָסן־פאַרברעכן.
אייער אָנדענק וועט שטענדיק זיין איינגעקריצט אין מיין זכרון!

פאָטער : שמאי בר׳ קלמן פּלאַטניצקי

מוטער : גיטל בת וועלוול זאב

שוועסטער : פייגל און זעלדע

ברודער : זאב

שפרה וואָלף בת ר׳ יוסף

זיידע : קלמן פלאַטניצקי

אנקל : משה׳קה פלאַטניצקי

אנקל : יאָסל פלאַטניצקי

אנקל : פיניע פלאַטניצקי

מאַנטע : נעמי פלאַטניצקי

מאַנטע : כינקע פלאַטניצקי

זאָל אייער אומשולדיק בלוט זיך צוזאמענגיסן מיטן געהייליקטן בלוט
פון די זעקס מיליאָן יידישע מארטירער!

פאַראייביקט דורך

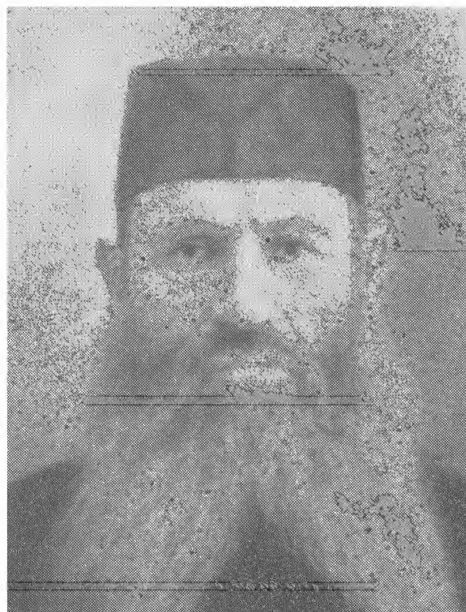
הערש איצל פלאַטניצקי

לזכר אבי היקר

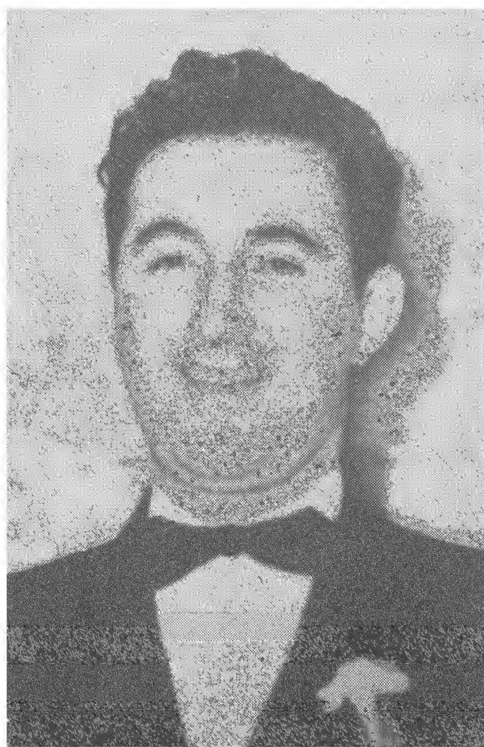
ר׳ ברוך קאטלער ז״ל

פאראייביקט דורך

אליהו קאטלער

ר׳ ברוך קאטלער

זליג קאטלער

מיט ווייטיק און טרערן פֿאַראייביקן מיר אונדזער אומפֿאַרגעסלעכן זון

זעליג קאטלער

געשטאָרבן אין 1963 אין עלטער פון 46 יאָר. מיר וועלן אים שטענדיק געדענקען און זיין נאָמען טייער האַלטן.

אין טרויער־פארבליבענע

אליהו און חייה עלקע קאטלער

און פאמיליע

פאמיליע קאטלער

מיר וועלן אייך אייביק געדענקען
און אייערע נעמען הייליק האלטן !

פאטער : מרדכי קאטלער

ברודער : ישראל קאפלינסקי

זיידע : דוד קאטלער

פאראייביקט דורך

העניע ראז (קאטלער)

אסתר גורוויטש (קאטלער)

ברוך קאטלער

גלעד לזכר
היקרים לי מכול
הורי:
נחום וחנה ציפלינסקי
אחותי: מרים
אחי: שלמה וחיים
(נספו בקהילת בריינסק)
אחי: דוד ורפאל
(נספו בקהילת
ויסוקה־ליטובסק)

היחידה מהמשפחה
בת־שבע ציפלינסקי

אין אנדענק פון

מרדכי בר׳ ברוך קאטלער

פאראייביקט דורך
העניע ראז (קאטלער)

לנצח נזכורה

אבא ואמא: אברהם וחנה קגן
האחים: בנימין, שמואל וחיים
האחיות: משה וצילה
והמשפחות: ראדזינסקי הינדה, חיים וחנן
בוצ׳אן יצחק ודובה
קפלן גרשון ואסתר בריינה
אחיות: קפלן חיה ומשה

המתאבלים
רוזן חיה לבית קגן
טלר דובה לבית קגן
רדזינסקי משה ומשפחתו

לזכר

אבי ישעיהו קוליקר
אמי חנה
אחיותי ליבה ורשה
אחי בצלאל
סבי וסבתי זליג וציפה

היתה לי דמעתי לחם יומם ולילה
קוליקר יעקב (בני־ברק)

צום אייביקן אנדענק

פאר אונדזער קיינמאל פארגעסענע פרוי און מאמע

פערל קופערשמיט

איר הייליקער נאמען איז שטענדיק איינגעקריצט אין אונדזער זכרון און מיר וועלן אים טייער האלטן.

פאראייביקט דורך

מאן : ישראל קופערשמיט

קינדער : מאשע, פעשע, מלכה,

קלמן, יוסף און מאטל

צום אייביקן אנדענקען

טאטע-מאמע : **אפרים** און **רבקה קיילעס**

פרוי : **חנה (לבית געווירץ)**

טעכטערלעך : **חיה׳לע** און **יענטע׳לע**

פאראייביגט

יהושע קיילעס

(מאנטרעאל — קאנאדע)

לזכרון נצח

אבי: יצחק קומיניאר
אמי: שיינה
אחי: זלמן ואשתו יהודית
אחי: משה

זכרם לא ימוש מקרבנו
שרגא קמינר
והאחיות ריבה, מלכה וצפורה
לבית קומיניאר

זכרם יעמוד לנו לנצח

אבינו: לייבל קיילס
אמנו: רחל
אחינו: דוד נח ואשתו שיינה לייקע
אחינו: מיכאל ואשתו דבושה
אחינו: שמואל
אחותנו: מלכה ובעלה וולוויל אברקוביץ

ביגון קודר
אנשיל קיילס
לאה הררי

לזכר

ניטה קירשנבלום־וינשטיין

והפעוטות: חיים׳קה, פייגה׳לה ובינה׳לה

ניטה וינשטיין (בת פייגה ויעקב)

. . . היפה בנשי המקום, תוי פנים עדינים ומק־סימים, עיניים לוכדות במבטן החודר. גוף חטוב ותמיר להפליא. נפש אצילה ופקחית. מסורה ונאמנה כדי הקרבה עצמית להורים ולמשפחה. מזיגה נפלאה ונדירה של יופי וטוב־לב — כזאת היתה ניטה.

בת־זקונים במשפחה עטורת־כבוד. וכשהאחים והאחיות נתפזרו לכל עבר, „נישאו עם הרוח" — נשארה היא לסעוד את ההורים הזקנים ושמרה עליהם כעל בבת עינה, עד לויתור גמור על חייה הפרטיים.

מלאת חן ותבונה, מושכת עין כל רואיה ומ־עוררת כבוד בכליל שלימותה בגוף וברוח.

22 שנה חלפו מאז נחטפה מזרועותי על־ידי הנאצים הארורים. קלסתר פניה וקלסתר פני הפעוטות ניצבים חיים לפני, יקרים מכל יקר לנצח נצחים.

ביגון קודר

בעלה שהצליח לקפוץ מרכבת המוות

רפאל קירשנבלום

קמחי
פאמיליע

הבל על דאבדין
ולא משתכחין!

מאד יגדל הכאב
ויתכווץ הלב
על נחמדי בני משפחתנו,
שנשרפו עלי זבח
בין מליוני קדושי עמנו.

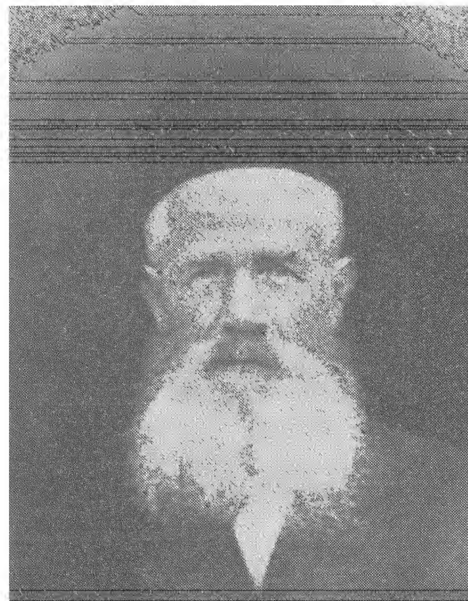
אב הרחמים זכור!
וארץ אל תכסי דמם!

פאטער: **ר׳ אלחנן בן הרב הגאון ר׳ נתן נטע ז״ל**
מוטער: **שרה רבקה בת ר׳ אהרן דוד וויזענבערג ע״ה**
שוועסטער: **דבורה, איר מאן צדוק שטיין און קינדר רחל און פערל**
שוועסטער: **אסתר, איר מאן בענדעט פוקס אין קינדער**
שוועסטער: **צירל און איר מאן שלמה**
שוועסטער: **עלקע**
אַלע אומגעקומען דורך די נאַצי־בעסטיע ימח שמם!
שוועסטער: **איטקע אומגעקומען אין סיביר**

און הייליקן אָנדענק, מיט גרויס יראת־הכבוד פאַראייביקן מיר אייערע נעמען. זאָל עס דינען ווי אַ מצבה פאַר אייערע אומבאַקאַנטע קברים.

יתגדל ויתקדש נאָך די קברים — אַש

פאראייביקט דורך
יצחק יהושע
דוד און נטע קמחי

ר׳ אלחנן קמחי

נזכור לעד את משפחותינו שנספו בשואה:

הורינו: אפרים וחיה קנפל
אחינו: יעקב, זיסקינד וגרשון
אחותנו: רבקה
סבא וסבתא: זלמן ושרה גישא ניפלוטניק
דודים ודודות: יעקב ויצחק ניפלוטניק, משה ורויזקה בודניה
לייזער, אסתר, חומה, וגולדה פנדריק

ביגון עמוק
אריה קנפל ומשפחתו

זכרם לא ימוש מקרבנו

אבא: דוד קפלן
אמא: פריידה
האחים: ברצ'ה, אשתו חייצ'ה ובנם דויד'ל
גדליהו, מניצולי השואה, נפטר בארץ ב־5 לאפריל 1964
האחות: גיטל
גיסי: מנדל מילנר ואשתו גולדה וילדיהם פייגל, שלמה ומרים

קודרים ואבלים
נתן וחנא קפלן

לזכר עולם יעמדו היקרים

אבא : יצחק קפלן

אמא : טויבה

אחותי : שרה

אחי : נוסקה ומנדיל

השרוי באבל
שמואל קפלן

שיינע קראוויעץ

מיט טיפן צער און חייטיק דערמאן איך די נעמען פון אונדזערע ליבע ניט פארגעסענע טאַטע־מאַמע, שוועסטער, ברידער, שוואגערס און שווע־גערענס מיט די קינדערלעך, אנקלס און קוזינס פון דער פאצחייגטער

משפחה קראוויעץ

וועמענס לעבנס זיינען מיט א גרויזאמען אופן פארשניטן געווארן דורך די פאשיסטישע מערדער־באַנדעס.

משה מלך קראוויעץ
שיינה קראוויעץ
דאבע קראוויעץ
יצחק קראוויעץ
כאשע קראוויעץ
אבא קראוויעץ
יעקב־הערש קראוויעץ
ישראל אשר קראוויעץ
דאווטשע קראוויעץ
ביינִיש בער קראוויעץ
אהרן קראוויעץ
שרה קראוויעץ
יאנקל קראוויעץ
מרים גארבער
שמואל יצחק גארבער
אהרן ווייסבערג
עלקע ווייסבערג

כבוד אייער אנדענק!

פאראייביקט דורך
פנחס קראוויעץ

ל ז כ ר א מ נ ו ה י ק ר ה

פ ר ל ק פ ל ן

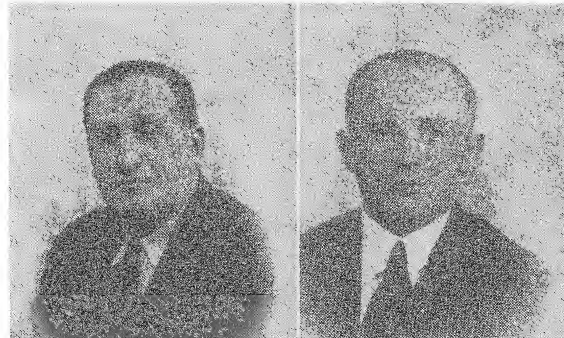
נפטרה ברחובות, תשכ"א

יהא זכרה ברוך

בנותיה: חנה, מלכה ומאשה

פאמיליע קראָוויעץ

אין אָנדענק פון אייערע הייליקע נשמות אומגעקומענע דורך די נאַצי־באַרבאַרן, פאַראייביקן מיר אייערע נעמען. מיר וועלן אייך קיין מאָל ניט פאַרגעסן.

אייזיק קראָוויעץ, איצל פוטרמאַן

פאטער:	אייזיק קראָוויעץ
מוטער:	שיינע
ברידער:	מאיר, וועלפקע, שלום און יאַנקל
שוועסטער:	גיטל
זיידע:	יאַנקל שאַשקעס
באבע:	סימע שאַשקעס
זיידע:	יאַנקל קראָוויעץ
באבע:	גיטל קראָוויעץ
אנקל:	איצל פוטערמאַן

פ א ר א י י ב י ק ט ד ו ר ך

שולקע קראָוויעץ

פאמיליע ראבינאוויטש, אומגעקומען דורך די נאציס.
לעבן געבליבן : איסר, ראובן און גיטל.

א דענקמאל נאך דער פאמיליע ראבינאוויטש

מיט א הייליקן ציטער פאראייביק איך אייער ליכטיקן אנדענק, וועמען די דייטשע דז׳אנגל־חיה האט מיט א סאדיסטיש שוידערלעכן אופן פארפייניקט און דערמארדעט.
אייער אומשולדיק פארגאסן בלוט און יונג־פארשניטענע לעבנס איז געהייליקט צוזאמען מיט די זעקס מיליאן מארטירער פון אונדזער פאלק.

כבוד אייער אנדענק!

פאטער : מיכאל ראבינאוויטש
מוטער : שרה
ברודער : וועלוול
שוועסטער : פויגל
שוועסטער : ליפטשע

פאראייביקט דורך

איסר ראבינאוויטש

גלעד לזכרון משפחת ראדזינסקי היקרה

אבי: אברהם לייב ראדזינסקי
אמי: ברכה
אחי: ישראל, אשתו וילדיו
אחי: פיניע ואשתו
אחיותי: אסתר מלכה, טילה, רבקה, רחל, שרה

בלב דואב
מיכאל ראדזינסקי
(לימה — פרו)

פאמיליע שבת, אומגעקומען דורך די נאצי־מערדער.
לעבן געבליבן זיינען סימע, ציביה און הערשל.

אלה אזכרה — הנאהבים והנעימים
א דענקמאל נאך דער פאמיליע שבת

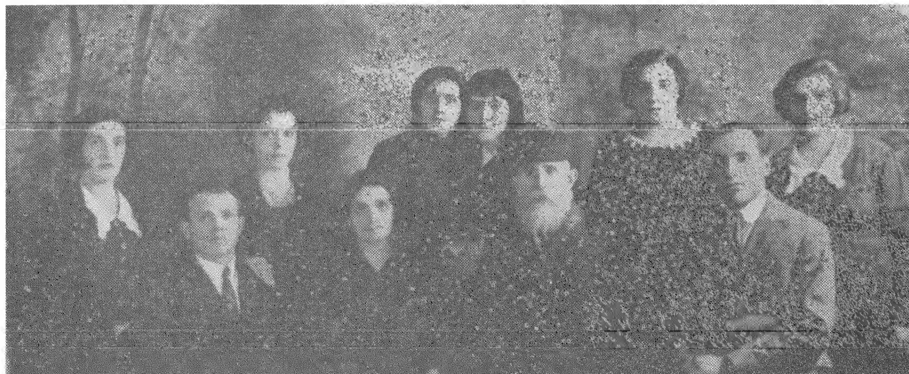
אין אָנדענק פון אייערע הייליקע נשמות, אומגעקומענע אין די גרויזאמסטע מאסן־פאַרברעכן דורך דער נאַצי־אשמדאי־בעסטיע, פאראייביק איך אייערע נעמען. זאָל עס דינען ווי א מצבה פאר אייערע אומבאקאנטע קברים. אייביק וועל איך אייך געדענקען!

פאטער : **שמעון לייב שבת**
מוטער : **שרה**
שוועסטער : **חיה**
שוועסטער : **דאָבע**
ברודער : **יאַנקל**

איר זענט טיף איינגעקריצט אין מיין זכרון!

פאראייביקט דורך

הערשל שבת

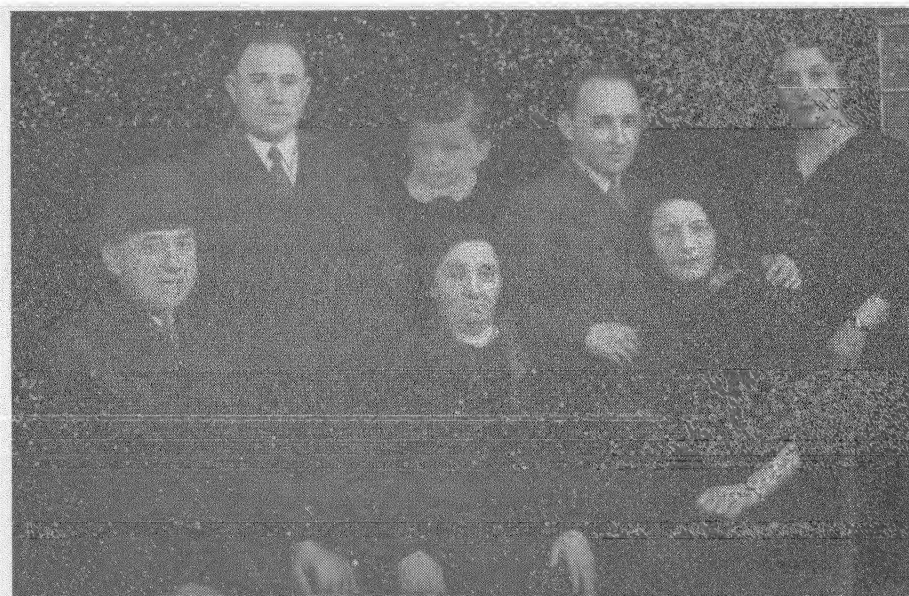

לזכרון עולם

בני־משפחתי היקרים שנחנקו בטרבלינקה

אבי: ר' אהרן פסח רוג
אמי: רויזה
אחי: שמאי ואשתו שיינה
אחיותי: פריל ובעלה משה קרביץ
קיילה ובעלה רבינוביץ
חיה

מתאבל:
צבי רוג ומשפחתו

יהי זכרם לנצח

אמי: שרשבסקי פיגה
אחי: מאיר ואשתו אסתר ובתם צפורה
טוקרסקי משה ונחמה

ביגון קודר
שרה הרצוביץ'

זכרון־עד

להורי: חיים בן אברהם יצחק שווארצברג
וחנה בת יוסף לבית ניפלוטניק
לאחי: בן־ציון
לדודי: הרצקה שווארצברג ואשתו חנה
אלתר שווארצבערג ואשתו צפורה ובניהם חיים יוסף ובנימין
לדודתי: גננדל שופמן־שווארצברג ובנותיה חנה ורבקה

בלב מלא יגון, בת־שבע אריאל־שוורצברג

לזכרון משפחתנו היקרה

אבא ואמא: ליטמן ואידל־דינה שפיאלטר
אחינו: שמואל ואשתו נעמי וארבעת ילדיהם
אחינו: ולוויל ואשתו סריל ושלושת ילדיהם
אחותנו: רבקה ובעלה יעקב קלוסקי ושלושת ילדיהם
אחותנו: סימה ובעלה דוד לוין

יהי זכרם צרור בצרור החיים

אבלים:
האחים שפיאלטר
בריל, שאול ואריה;
לאה ווייס;
לולה קירשנר

tion of partisans from Semiatych and Drogoczyn who told him that his son would be shot if he continued to help the "A.K" capture Jews. From then on old Krakowski watched his son day and night.

The magistrate of Brike informed the Germans that Krakowski was holding back on the milk supply to them and giving it to the Jews. The situation became dangerous. The magistrate was soundly thrashed until he promised to keep quiet.

On May 6, 1944, Israel Morer tapped at a peasant's window in Narik and asked for a drink of water. The peasant went after him with an axe, but Morer escaped. Later the peasant's house and barn were set on fire.

*

After the liquidation of the Semiatych ghetto, it took a long time until the inhabitants of Semiatych and some from Drogoczyn formed joint groups. Some of the Jews remained in hiding in peasant huts or in the woods until the end of the war.

LIBERATION

In May 1944 the Red Army marched into Semiatych. The handful of rescued Jews from Semiatych, Drogoczyn and neighbouring towns returned to Semiatych.

But even after liberation there was no peace for the survivors. Their lives were still imperilled by the "A.K." who wanted to exterminate them, and many Jews were slain by their bullets. In Drogoczyn the first Jewish victim after liberation was Arie Bluestein, and an "A.K." bomb killed Simche Warshawsky. In Semiatych the miller Benye Lev was killed by Poles. They put a bomb under Grodzitski's house, and a Jewish girl was wounded in the explosion.

After liberation Hershl Shabbes and his group returned to Semiatych with their arms, which they surrendered to the commandant, and officially received new equipment.

For fear of attacks by the "A.K." the surviving Semiatych Jews lived together in large groups. At night they stayed inside, fastening the shutters. But if Polish bands would try to attack Jewish homes, they were prepared to reply to fire with fire.

On April 6, 1945, there was a battle. A band of about 100 "A.K." attacked the two-story house of Yudl Blumberg, which sheltered 28 Jews. The "A.K." burst into the first floor, where there were no Jews, and started to go up the stairs. But the Jews opened fire with their one machine-gun, operated by Yudl Blumberg, as well as with grenades, rifles and revolvers. The battle lasted all night. In the morning a signal from the nearby Soviet base frightened off the bandits, and they ran away.

In the New York Yivo Archives there is a confirmation, written in Yiddish with Latin script, that "Yudl Blumberg distiguished himself in courage, heroism and self-sacrifice during the attack on Semiatych on April 6, 1945." The document is signed by Dr. Shimon Datner, chairman of the "Committee for the Jews — Bialystok District."

*

The few score Jews who survived the holocaust did not remain long in Semiatych. Most of them emigrated to Palestine and other lands.

Once there was a town of Semiatych but it is no more. There remain only memories of this sacred community. The memories live in the hearts of its children, haunted forever by the eternal sorrow of: *Yisgadal V'Yiskadash Shemay Rabo!* Magnified and Sanctified be His Great Name.

Translated by Adah B. Fogel.

With several guns and a larger number of adherents the group began to plan more intensive activity against the peasants who were informing on or killing Jews.

A warning was issued to the district peasants that revenge would be taken for betraying a Jew to the Germans. And the Semiatych Jews soon proved that they would follow through. They learned that a peasant had caught Velvl Shoshkes, Israel Kravitz's uncle, chained him to his cart and taken him to the Gestapo, where he was shot. Several days later the peasant was killed by a Semiatych bullet. This was the first act of vengeance, but not the last.

Peasants in the village of Skif slaughtered many Jews who had been hiding in the district. Shloyme Grude from Drogoczyn related theat Gedaliah and Chone Kaplan barely escaped with their lives from the peasant who had shielded them for a short time. When warnings to the peasants were ignored, the Semiatych group went to Skif, salvaged fifteen horses and set fire to the village.

In December, 1942, a gentile from Naike captured three Jews, including Motl Bluestein, tied them up and brought them to Drogoczyn. The Germans tortured and then shot them. The Semiatych group later murdered the peasant's entire family.

The watchman of the Malinov forest betrayed many Jews who later perished. He was also responsible for the death of eighteen Jews hidden in the forest. He informed on a young Jew who revealed their hiding-place after gruelling Nazi torment. The Germans then surrounded the forest and annihilated all the Jews who were hiding there.

Hershl Shabbes' group learned about this blood-bath by accident when they arrived in Malinove. An old gentile woman told them: "God has sent you here. It is time to repay the murderer for his deeds." Shabbes' group went after the forest watchman. He reached for his revolver, but was quickly disarmed and shot.

After that the Shabbes-group wandered around the districts of Bielsko, Brainsk, Drogoczyn, Bielck, Wecoki and Meleichetsh. Here and there they found a solitary Jew.

At the end of 1943 new troubles began: More and more frequently large groups of Polish partisans began to make their appearance. This was the National Polish Partisan Party — "Armija Krajowa" ("A.K.") — who attacked and killed Jews in the forests. In the Brzezinski forest there was once a head-on battle between a band of "A.K." and thirteen members of Hershl Shabbes' group. The next day it was learned that the Polish partisans had lost more than twenty men, and the Jews not one. Such skirmishes, but on a smaller scale, were frequent.

Plotnicki and Meyer Grushkin once saved themselves by a sheer miracle from the "A.K." who attacked them and other Jews in the Yachinovke forest. They accused Meyer Grushkin of killing a gentile and were taking him to be executed. There suddenly appeared an officer of the "A.K." — a teacher from Worchen, who was looking for Hershl Shabbes. The Jews said they did not know where Shabbes was, and their one desire was to survive the war. A peasant who had driven up with a wagonload of food for the Polish partisans pleaded for mercy for the Jews and they were released.

Old man Krakowski from Brike was good to the Jews. Many Jews found refuge in his barns and granaries. But his son Edmund became friendly with the "A.K." and with murderers of Jews. A group of Jews who were hiding in a bunker sent Shloyme Groder to warn old Krakowski about his son. Then Krakowski was visited by a delega-

partisan leader was to find out whether the Jews had gold and money, and if so — to return it immediately. Shabbes told this to the Jews, who concealed their gold under a barn. During one partisan raid 12 men were killed, including several Jews from the group.

Several weeks later new Russian partisans arrived in the district. A new leader, an Ukrainian, was elected. His first plan was to shoot down all the Jews in his division. He confided this to Hershl Shabbes, to whom he had taken a liking, and told him to escape. Shabbes immediately told Kalman Ferer who was with him: "You take half the Jews and I'll take the other half and we'll run for it." Hershl took his sister Civia and several other Jews and fled.

Subsequently Hershl met Sh. Kravitz. One time Polish (?) partisans captured them both in a peasant's hut and tried to shoot them. The peasant and his sons, who had previously helped the partisans, pointed their rifles at them, saying: "If you don't get out we'll shoot you." After saving Hershl and Kalman from certain death, the peasant gave them a rifle before they fled to another district.

A number of Semiatych Jews who originally either did not enter the ghetto or later fled from the ghetto or the transports, subsequently met at various times and in various places, most of them with Hershl Shabbes.

When the eleven Semiatych Jews who had leaped from the train bound for Treblinka met later on, they were led by Lazar Resnick, who was well acquainted with the surrounding district. They spent a short time together and then separated. On the way, Irving Morer met two Jews from Semiatych: Shaiah Rothschild and Smulik Milner. A peasant from Malinove helped them, by taking them to potato-holes in the nearby woods where they were able to hide for several days. When the peasant refused to give them further protection, they separated. Rothschild and Milner were caught and shot, but Morer made his way to a place where he met Hershl Shabbes, Sol Kravitz and others.

The peasant who had been hiding Hershl Shabbes and others did not want to be responsible for so many Jews. They had to leave. Hershl Shabbes and Israel Kravitz went in one direction, Morer in another. They made plans to meet again, in order to form an armed group which would search for other Jews. In six months they were able to re-unite. They found two more Jews: Hersh Leib Smalluk and Chaim Brzizinski, making them now a group of five. Not far from the village of Krenek they later found twenty Semiatych Jews who were living in the woods, and who informed them that neighboring peasants were shielding other Jews. The five went to them and convinced them that they should be better organized, obtain arms, and fight back. They also instructed them how to get money to buy arms. Chaim Marmor, David Solomon and Shie Kales of that group related that a gentile in Lachowke was in possession of a large fortune which belonged to a Jew. Twelve young men armed with one rifle and sticks painted to look like rifles burst in upon the peasant, demanding that he return the Jew's money and belongings. They divided this among themselves and the other Jews. They gave the more valuable items to Jan Machkoviak, who exchanged them for another gun. Machkoviak told them that his neighbor owned a great store of weapons, and here they obtained another gun through threats. With the help of Hershl Smalluk and Chaim Brzizinski they went to another peasant and got another gun. Now they had four.

the sentry was sound asleep Stephan beat him over the head with an iron bar until he was dead. They took his rifle; Shmulik put on his clothes, and they all went deep into the woods.

After several days wandering they came to Karcev. Hunger was tormenting them. They obtained a little food from the peasants by polite words, and the rest by means of tricks and threats.

The main problem now was: how to find the traces of other escapees or hidden prisoners, and how to make contact with partisans? This was a very difficult matter, for several times peasants had informed the Nazis that Jews were hiding in the district.

The group had to disband. The only native of Semiatych — Kalman Kravitz — started out in the direction of his home with the hope that he would find some of his townspeople.

IN FORESTS AND BUNKERS

Although the Semiatych ghetto existed only three months — from August 2 to November 2, 1942, — it was immediately clear that death was inevitable. There were numerous attempts at escape, but many of them failed, because there simply was not enough time for the necessary preparations. The ghetto was encircled, very suddenly, on November 2, and its occupants had only one day's prior notice, which was too short a time to accomplish very much.

With the tacit agreement of the Judenrat, efforts were also made to purchase arms. Thus, for example, Shamai Plotnicki went to buy arms from the forest patrol in the village of Gerdchick. He was given a permit from the Judenrat, although the purpose of his journey was clear. His ostensible mission was the purchase of 100 meters of wood, an amount which was allowed to be brought into the ghetto The arms were not be used for an open ghetto revolt, but held in readiness until the time when the Jews who could make their escape from the ghetto into the woods would need them.

Between the first and second transports, on November 2—6, 1942, several meetings were called by the representatives of various parties: Hashomer Hatzair, Betar, Bund, Hehalutz Hatzair. Without preparations, equipment or arms, they could accomplish nothing. However, one decision was made: to destroy as much as possible. Motye Wiener shouted: "Burn everything to the ground!" Yankl Orshes' son: "Set fire to everything." But they did not burn down, nor set fire to anything, because a day or two later they were all on the death-train for Treblinka.

Younger groups also wanted to revolt, mainly by joining the partisans, but they were not organized. The only partisan actions executed by Jews from Semiatych were performed by individuals, not partisan organizations.

Here it must be noted that during this period — the end of 1942 — there was almost no Polish partisan movement in the Semiatych district. Naturally this had its effect on Jewish partisan attempts

The first to make contact with the general partisans was Hershl Shabbes. He also supplied them with medication which he obtained in town.

During this entire time Hershl Shabbes lived outside the ghetto. He was the leader of the largest group of Semiatych Jews which several times also executed partisan actions, but its chief aim was to remain in hiding and help escaped Jews.

On November 15, 1942, Hershl Shabbes returned to the Russian partisans with whom he had previously been connected. He found a group of twelve Jews from Semiatych. The first command issued by the

Samuel Priss with a pickaxe before his father's eyes.

About March 22-23, 1943, the Germans ordered all Jews in barracks C to go out to remove the snow. One of the fiends posted himself at the only door with an axe and dogs, and as the prisoners emerged he chopped one head after the other.

✶

The days and nights dragged on in the most terrible vale of tears ever conceived by man. Death stalked Treblinka without respite. People fell like flies — from sickness, from bullets, from the axe. Everyone knew that if not today, then tomorrow would be his turn. A majority of the prisoners became so depressed that their will to escape the jaws of death became paralyzed. But there were a few who maintained hope and made plans to save themselves. Among the latter was a group from Semiatych.

Their scheme began to take shape in August 1943, after they had been in Treblinka for nine months. After their failure during the first week they were more cautious in preparing and carrying out their escape.

On a day in August, 13 Treblinka prisoners were at work building roads, supervised by the Kapo Necheslov Chochko. Nearby there was a forest. Kalman Kravitz, one of the 13, walked over to Chochko and said quietly: "The forest can save us." Chochko struck him over the back with a stick, and replied in a whisper: "They know you for your big talk." Kravitz said: "My life is in your hands." Chochko thought awhile and told him: "We'll talk later."

The next day at work Chochko said to Kalman: "We can go together, if you swear not to betray me if we get caught." Kravitz promised. They explained to him that in order to execute an escape, which involved great risks and drastic deeds, they would need underworld elements... He sent Kalman with his plan to Shloymele, a Warsaw thief: Stephan, a Warsaw bandit; Yakob and Motye, a horse-thief from Sokolov, who knew every corner of the region blindfolded. They talked with each of the four separately. At first none of them knew who was behind the plan. The escape-group later included engineer Yalowitz from Grodno, Shmulik from Falenitz, Moniek, altogether 13 men.

One day Chochko told Ratenfuehrer Weiss that he needed reliable men for his labor detail. Weiss instructed Oberkapo Krachefski to allow Chochko to select his own workers. When Krachefski saw whom Chochko had chosen he suspected that something was brewing. He sent his son along with the work detail as a spy. The son worked with the 13 men for several weeks. Chochko, who understood Krachefski's motives, gave strict orders to the Jews that while the Kapo's son was working with them they should not utter a word about the escape plan, nor cause any slightest suspicion.

When Krachefski's son left the group — probably his father's suspicions abated — the 13 resumed preparations for their escape. One day when they were collecting rocks in the forest not far from a Polish hut, Chochko asked the Ukrainian who was their only armed guard: "Want a whiskey?"

The Ukrainian perked up:

"Sure!"

Shloymele went into the peasant hut and returned with whiskey, bread and salami. According to the plan, engineer Yalowitz was supposed to put a sleeping pill into the whiskey, kill the guard and flee. But the pill did not dissolve, and the bottle was quickly disposed of before the Ukrainian could notice anything.

Bt the 13 persisted. The next day at work they again gave the Ukrainian some whiskey and this time the pill dissolved. When

escape from Treblinka were Meyer Pilchowitz, Lontchik the bookkeeper, Misha Doliner, Isaiah Neplotnik, Shepsl Neplotnik and Kalman Kravitz. They resolved to revolt at the first opportunity and then flee. The plan could not be carried out, because the next day some of the Semiatych Jews were sent to a different place to work — in Malkin.

On Tuesday, November 17, all the Semiatych Jews were sent to work in one place. Now the active planning group prepared the escape and informed the other Semiatych Jews in the labor detail of its scheme. Their only supervisors were five Ukrainians. Everyone was instructed to stay close to the Ukrainians. Yankl Doliner, the former secretary of the Hashomer Hatzair, was the leader of the revolt. Shooting had to be avoided, for the Ukrainian whistles might alarm the Germans. The guards had to be killed quickly with iron bars.

At the last moment the plan failed because it was revealed to a Jew from another town. Thereafter the Semiatych Jews kept their schemes to themselves.

On Tuesday, November 24, Semiatych Jews in Treblinka watched in stunned terror the following scene: Chaim Akam, the Betarist, removed his coat and screamed: "I refuse to work for the murderers of my mother and father!" Stumpe immediately had him removed for extermination.

The next morning Manek Blumenfeld stumbled over to barracks 13 moaning: "I'm starving to death! Give me a piece of bread!" and died on the threshold.

On Thursday, November 25, Kalman Kravitz's small brothers were taken to the camp gate and savagely beaten to death with an iron bar.

On Sunday, November 28, Samuel Szewc was taken for the "selection" — which meant death.

On the first candle of Hanukkah the Unterscharfuehrer Weiss and Schwarz became intoxicated and burst into the barracks, shouting: "Roll-call!" The prisoners were driven naked out into the snow, where many were shot to death.

The first day of Hanukkah the prisoners worked again at digging gravel. A small group was sent into the nearby woods to pick branches. It consisted of Meyer Pilchowitz, Lonchik and three Jews from Warsaw. Their supervisor was the Ukrainian Bube. As Meyer Pilchovitz later recounted, the Ukrainian lay down on the ground and went to sleep. The three Warsaw Jews said: "Let's escape". Pilchovitz replied: "Who knows how many Jews will be killed in retaliation?" The three insisted: "At least give us a chance to get away." All five decided on the following plan: The three from Warsaw would escape and an hour later Pilchovitz and Lonchik would awaken the Ukrainian and tell him what had happened. And so it was. The Ukrainian began to shoot, and the other guards ran up with bloodhounds. The German began to thrash the two Jews from Semiatych, but the Ukrainian stopped them. When Meyer Pilchowitz returned to the barracks, Leybl Morer asked: "Why didn't you run away? Haven't enough of us died already?" To this Meyer replied: "Every man has his own conscience and his understanding. I couldn't live if others would be killed because of me."

Three days later, while working in the gravel pit, the sentry on top of the hill called Meyer to come up to them. They took away his dark blue coat. One of the Ukrainians said to him: "Give us your gold and we'll spare your life." Meyer had no gold with him. The guards made him lie down on top of the hill and pushed him down in the valley, and he was killed.

Three days later, while working in the

SEMIATYCH JEWS IN TREBLINKA

When the train with the doomed Semiatych Jews arrived in Treblinka it was met by Germans with red ribbons, blue ribbons, and huge dogs.

The first to get off the train was Kalman Ribowski, holding Rabbi Gerstein under the arm. The rabbi looked up at the sky and whispered: "Hear, O Israel!" (Shema Yisroel). Benye the miller carried his two crippled children in his arms.

The men, women and children were divided into three groups. Everyone had to strip naked, although a heavy snow was falling.

The second transport contained 3,200 Jews from Semiatych. Of these, 152 were selected for labor and all the rest were thrown in the crematoriums that same day.

Krashewski, the Oberkapo (chief trusty in charge of a work detachment or particular branch of the concentration camp such as hospital or kitchen), from Polinitz, and Ignaz, former banker from Warsaw, ordered the 152 to stand in rows and empty their pockets of all their belongings. Then they were taken to the barracks, where the lamentations were ear-splitting. Towards evening they were joined by a group of Jews who worked in the coal mines. Coffee was handed out. Then everyone said the evening prayer and the prayer for the dead.

Nine o'clock marked the beginning of curfew, and nobody was allowed to leave the barracks. At 15 minutes after 9, I. Kravitz walked outside and was immediately shot down. He was first of the 152 Semiatych Jews in Treblinka to lose his life.

The next day, Monday, November 9, 1942, all the Semiatych Jews were transferred to two other blocks — 104 in one and 47 in the other. Then they were sent out to work pouring sand on the railroad tracks. Their supervisors were SS-Unterscharfuehrer Schwarz, Obergruppenfuehrer Stumpe, the Ukrainian Olshanikow and others.

Schwarz for some reason took an instant dislike to Siomele Farber, who always had a smile on his face. He called Siomele over and gave him several blows over the head with a stick. Siomele fell to the ground bathed in blood. Shepsl Neplotnik and Barbanel the electrician brought him water and comforted him. They pleaded with him to get up and go back to work. But he couldn't stand on his feet. At 12 o'clock Schwarz returned and gave Siomele another beating. In the evening, when it was time to take the train back to the camp, Siomele still couldn't get up. His friends carried him to the train and brought him to the barracks. But he was not allowed into the barracks, and remained lying between the wires. Later Olshanski killed him.

The second victim of the 152.

Tuesday, November 10th, the labor detail returned to the same place to carry sand. Schwarz beat Barbanel over the head with a stick until he died.

The third victim.

Wednesday morning, November 11, when the prisoners went out for roll-call, they saw numerous corpses lying about. The Semiatych Jews were sent once more to carry sand. That day a German killed Nisske Doliner (the youngest).

The fourth victim.

On Thursday, November 12, Schwarz killed Simchele Priss at work.

The fifth victim.

The small group of Semiatych Jews in Treblinka realized that if this were to continue every day, they would be slaughtered one by one. Among the first to plan an

The old Judenrat was no longer in existence. It had different members, and was actually under the leadership of one person, the new chairman — Meyer Shereshevsky.

On the third morning after encirclement the Jews were rounded up in the center of the ghetto, in rows of eight. Every eighth person was taken out. Children, the old and the ailing were thrown into wagons. Some of them were shot on the spot.

About 2,400 Jews were selected and marched to the depot. On the way several were shot down. The Jews who were crowded into the trains were told they were being taken to work somewhere in the occupied regions of Soviet Russia. Naturally, they did not believe the Nazis. If anyone still had the slightest doubt of German intentions, it vanished when the train arrived at Czeremcha. It became clear that they were being taken to Treblinka, and they tried to escape. Some jumped out of the train. In return for money, the Poles helped several Jews to get away.

All the Jews in the first transport from the Semiatych ghetto were brought to Treblinka, and the next day cremated in the ovens.

Some Jews disobeyed the German command of November 5th to assemble at the gate of the ghetto. They tried to save themselves by hiding in the ghetto.

On Saturday, November 8, 1942, the third day after some of the Jews were transported out of the ghetto, began the final liquidation. Again the Germans commanded all the Jews to assemble at the ghetto gates. This time not a single person was left alive in the ghetto. Israel Kravitz and Hershl Laidak were the last to help close the ghetto gates. They travelled in a German automobile to the depot, where the entire community of Semiatych Jews was being taken. Several Jews were shot at the station. The panic among the people was terrible. Their lamentations would have melted a stone. And whoever saw the frightened, pleading eyes of the little children will not forget it till his dying day.

Everyone was herded into freight cars. When those were filled, some of the Jews were permitted to occupy passenger coaches, including ghetto police and members of the Judenrat. One of these, Dietch's son-in-law of the tile factory, swallowed a poison pill.

The freight cars loaded with Jews stood in the railroad depot all day. At night, when the train began to move, terror mounted. People kept asking each other: "Where are they taking us?" — but deep in their hearts they knew the dreadful truth: to extermination.

In other cars there was more decisiveness during those tragic hours prior to death. One of the groups decided that if it became certain that the train was going to Treblinka, they would try to escape. Whey they became sure of their destination the Semiatych Jews began to jump off the train, although it was moving at high speed. Eleven jumped, and all to safety. As agreed, they waited for each other until they were together again. The eleven were: Abram Wallach, Irving Morer, Israel Kravitz, Herschl Resnick, Rifka Gruskin, Max Gruskin, Kalman Goldwasser, Lazer Resnick, Mates Tronowski and his wife Sonya, and one other.

J. Kohut, teacher of thousands of children, remained with his students through the final hours, travelling with them in the train. It was awful, and at the same time mystically glorious and reminiscent of eternal Jewish martyrdom to see Kohut and his students together on the way to Treblinka, singing "Hatikvah" and other Jewish national songs.

May God wreak vengeance for this wanton bloodshed!

ghetto mainly soft household articles, because most of their furniture had been purloined by the Nazis during various "house-raids". The Jews also brought as much food as they could carry. Not everything arrived in the ghetto, because the Germans ransacked the bundles in the wagons and kept whatever caught their eyes.

The Nazis herded into the ghetto not only all the Jews of Semiatych, but also the Jews of Drogoczyn, Melnik, Nugets and the surrounding villages.

Space in the ghetto was extremely sparse. In their dwellings every person was allotted 1.1 square meters, or a little more than a square yard. The Judenrat tried to protest, but they were ignored. Some of the Jews could not find space in the buildings and were forced to take shelter in barns near the cemetery, or to dig holes underground.

Every resident of the ghetto received a special card. Every day Jews were drafted for labor details, for which they were paid a pittance. But the ghetto did not starve, first because most people had taken along provisions, and secondly because food was brought in from the outside. For those who did not have enough to eat, the community kitchen supplied free meals.

Bread was supplied from a Jewish bakery outside the ghetto walls. The Judenrat supplied Hershl Plotnicki, who worked in the bakery, with a horse and wagon to deliver bread to the Jews.

On Rosh Hashanah the Jews received permission — for money, of course, — to remain in the ghetto. Only a small group went to work outside the walls. Since all the synagogues were outside the ghetto, the Jews worshipped in private houses in groups of ten. Their prayers and lamentations reached the heavens. But the fiends would not even allow the Jews to weep. They rounded up all the men in the center of the ghetto, where they were mercilessly beaten and their beards cut off. The Nazis forced Shime the barber to cut off the rabbi's beard. Then the Jews were sent home.

The Semiatych ghetto was of three months duration. During this time Jews were savagely tortured and many were shot — but all this was child's play compared with the events of Sunday, November 2, 1942, the beginning of the total liquidation of the sacred community of Semiatych.

In the middle of the night the ghetto was suddenly surrounded by Germans with pointed guns. The Jews had been previously informed by J. Rosenzweig that the situation was desperate. At six o'clock on Sunday morning they saw Rosenzweig running swiftly. Frightened to death, the Jews questioned him, and Rosenzweig replied: "It's bad, my friends. We are finished. Save yourselves if you can." The grim truth was confirmed by two Germans after they were given money.

A terrible panic broke out in the ghetto. People scurried around as though insane. One asked the other: "What shall we do?" and nobody had an answer even for himself. A deep gloom settled over the ghetto, dominated by one great question: Whence will come our salvation?

Early Sunday morning the Nazis indicated what they planned to do. German police entered the ghetto, seized four Jewish barbers and shot them. Yankl Orliansky was shot in the morning at the ghetto-gate while going to his job in the mayor's office.

On Monday, November 3, the first day after the Nazi encirclement, the Jews realized there was no hope, and some of them fled to the woods. But Germans were hidden there, and they started shooting. Several hundred Jews were slain by the murderers' bullets. The rest had no other choice but to return to the ghetto.

Noah Grushkin and Mordecai Grushkin. They all accepted, and elected Rosenzweig as chairman. Neither the chairman nor the members of the Judenrat were chosen by the German authorities. They were selected by the Jews and worked for their benefit. Perhaps this was why the Jews of Semiatych had no complaints against their enforced representatives, who were compelled to govern the Jewish community in a time of greatest peril.

The Judenrat had its headquarters in Israel Zuckerman's house. At the first meeting, which was held in the Polish school, the Germans ordered the Jews to surrender all their jewels, gold and cash, on penalty of total annihilation. The command was obeyed, but the smarter and more courageous Jews hid their precious belongings.

Rosenzweig, the Judenrat chairman, immediately formed a Jewish police force of 12 members.

One of the first edicts which the Judenrat had to enforce was that all Jews living in Gentile neighbourhoods must move to the Jewish quarter. Jews were allowed in the street only for two hours a day — between one and three o'clock in the afternoon. To be seen at any other time meant death.

The mayor was very active in persecuting and tormenting the Jews. Once he ordered the entire Judenrat, with the exception of the chairman, to clean out the public sewer, while every one stood around watching and roaring with laughter.

Another time he drove all the Jews into the street, gave them bricks and ordered them to throw them at each other. In addition, the Jews were beaten.

Rabbi Gerstein had to undergo a terrible ordeal and thus save a Jewish soul. Hannah Chwilowski once went out into the street after curfew. A German policeman ordered her to stop. She started to run and entered the Rabbi's house. She quickly told her story and was hidden. The policeman who followed her demanded that the Rabbi give her up. The Rabbi replied that he knew nothing about this matter. The German searched the house, but couldn't find the woman. He beat the Rabbi and threatened to shoot him, but in vain. The Rabbi was arrested, and later released on high bail. Later the Rabbi explained to his congregation that according to law he was forbidden to give up the hidden Jewish woman, because it was almost certain that she would be shot, and a Jew must not surrender another Jew to death.

Subsequently the Germans began to demand that the Semiatych Judenrat supply them with Jews to work in other districts. The first time they asked for 20 Jews. The Judenrat took the following stand: If a family had three sons, one was taken for the labor selection; if a family had two sons — also one; but if a family had only one son, he was not drafted. When the Judenrat could not supply the required quota, the Nazis seized the rest in the street.

At first nobody knew the fate of the labor draftees, as the Germans called them, for they were taken far away. However, when they did not return, the meaning of the word "work" became clear, and the Judenrat thereafter refused to conscript men for this purpose.

THREE MONTHS OF GHETTO

From June 21, 1941, until November 12, 1942, the Jews of Semiatych enjoyed freedom during the two hours they were allowed to leave their homes. Later on they were incarcerated within the ghetto, which was surrounded by barbed wire and a special Nazi guard.

★

The Jews brought with them into the

the German border patrol from the other side. At about 4 o'clock in the morning bombs began to fall, signaling the start of the Nazi attack. The electricity in the hall was cut off. Panic-stricken and stumbling over each other in the darkness, everyone ran home.

By morning the Nazis had occupied the town. There was a rumor that the Soviet general who was responsible for the defeat at the front had sold out to the Germans, and the Soviet defense was very weak.

Local Soviet officials had undoubtedly expected a German attack. Some of the Soviet personnel were evacuated. It is interesting to note that none of the Jewish communist leaders in Semiatych were evacuated by the Soviet authorities.

SEMIATYCH UNDER THE NAZIS

The first Jewish victim after the second German occupation was Yankl Djum, Moyshe's son. He was killed by a bomb. Of the Jews who fled to the surrounding villages on the first day, the Germans caught Jacob Tikocki and both his sons, Leyzer Tikocki and their mother Henye. The Nazis murdered the children in front of their mother, but did not touch her. But Henye Tikocki, demented by grief at the bloodshed of her children, began to scream that she would not leave the spot, and started to throw stones at the assassins. Whereupon the fiends shot her, too.

The escaped Jews could not remain long in the villages. The Germans ordered all inhabitants of Semiatych to return to their former homes, threatening death not only to the refugees, but to those who harbored them. Most of the Jews returned, but a small number took the risk and remained in their hiding-places.

Several days later the Nazis rounded up all the Semiatych Jews and took them to the factory called "Melba", situated at the railroad depot, 7 miles from town. Several gentile boys pointed to Yosl Fish and Meirke Snyder, accusing them of being communists. The two Jews were savagely beaten by the Nazis and then hanged, still alive, on the walls. Poles also pointed at Dr. Gelbaum, one of the leading Jewish community workers. He, too, was taken away and never returned.

The Jews worked at the "Melba" factory for several days. The building was surrounded by barbed wire. On the third day the Pole Rude ordered all the Jews to form a line. He selected about twenty and they were sent away, as it later turned out, to extermination.

The Jews who remained in "Melba" were returned to Semiatych. There began for them a series of tyrannical edicts, persecution and indescribable suffering without end.

Local Poles helped the Nazis persecute the Jews. On order of the Germans they rounded up Jews in the streets, made them put on their prayer shawls and phylacteries, take the Tehorah-Board, tear down the huge Lenin monument which the Soviets had erected, and bury it in the Jewish cemetery. The captured Jews were beaten without mercy. J. Kohut was forced to eulogize Lenin and shout: "Down with the Soviet Union!" The Jews were driven to the cemetery through the river, and one of them, Moyshe Kusedowicz, was drowned. On their return from the cemetery they were forced to march between two rows of Poles who beat them from both sides.

Several months after the Nazi occupation of Semiatych the mayor summoned the Rabbi and ordered him to organize a Judenrat. The Rabbi invited the following: J. Kohut, J. Rosenzweig, Shimon Cipelewicz, Pesach Steinberg, Leyzer Schuster, Levine, David

Nazis visited Chief Rabbi Gerstein and made him responsible for the community. Then they drafted Zundl Monczer and Yankl Rubins, as well as the town priest and an attorney — and on this group fell the burden of maintaining order. The first meeting of this so-called representative committee, which was held in the Synagogue under Nazi surveillance, was quite "dramatic". The Germans released a monkey to dance on the heads of the civic "representatives".

The occupation of Semiatych occurred during the High Holy Days. Many Jews were afraid to go to the Synagogue, or generally to show themselves in the street. The Rabbi announced that "Kol Nidre" would not be sung at night, but at two o'clock in the afternoon on the eve of Yom Kippur. In the middle of "Kol Nidre" the Nazis burst into the Synagogue and sang their brutal "Horst Wessel" song. The next day, during Yom Kippur services, Germans filled the Synagogues. A great panic broke out among the worshipping Jews. Many jumped out of the windows. In the "Khay Odom" Synagogue on Drogoczyner Street, Yosl the Turner was shot while trying to escape and remained hanging on the window sill.

After such a tragic prologue at the hands of the Nazis the Jews were overjoyed when the Soviets occupied Semiatych on Succoth. They consoled themselves that now at least they would be sure of their lives. But there began other torments.

Almost all the stores were nationalized. Craftsmen's cooperatives were formed, but not all craftsmen who wanted to join were allowed membership. Craftsmen who were not Cooperative members were permitted to keep their shops, but the exceptionally high taxes forced these privately-owned enterprises to close down one after the other.

The merchant class was regarded by the Soviets as a political enemy of the new regime. Not only did the Soviet authorities confiscate the stores and factories, but they exiled the biggest merchants and manufacturers — mostly Jews — from the town.

Under these completely new conditions all the former Jewish culture workers became inactive. Some of them were sent away, and those who remained endeavoured to be noticed as little as possible.

This total upheaval affected not only the economic but the spiritual life of the town. The heroic Kadimah School was immediately transformed into a Jewish-Communist school. The Talmud Torah and the Hebrew Schools were entirely changed. Jewish religious life was conducted under the shadow of fear and terror. Soviet authorities even tried to take over the only large Synagogue. But the Semiatych Jews showed great courage when they were threatened with the loss of their Holy Sanctuary. A delegation visited the city administration to try to intercept the plan to transform the huge Synagogue into a warehouse. Kalman Szewc, one of the delegates, said boldly: "First transform the church into an opera house, and then we will without protest surrender the synagogue for a warehouse". After a long debate the Jews prevailed.

Despite all oppressions and edicts, the Soviets were more humane than the Germans, and with the traditional saying "From this, too, good will come", the Jews set about rebuilding their lives as best they could. But this was not destined for long.

Although they reckoned on the possibility of a German-Soviet war, they did not think it was imminent. How suddenly and unexpectedly the war burst upon them can be seen from the following: The night before the German attack on Soviet Russia on June 20, 1941, there was a ball in Semiatych. It was attended, as always in recent days, by

SEMIATYCH — ITS GROWTH AND DESTRUCTION

The Jews who lived in Semiatych for hundreds of years experienced varying conditions. Like the rest of their brethren in Poland, they knew times of suffering from persecution and oppressive edicts. And then there were spells of comparative calm, when they were able to flourish both economically and spiritually. But Jewish life in Semiatych was never so virile and dynamic as during the last period of Polish independence from 1918—1939.

During this time there were 8,000 Jews in Semiatych. In the first years of Polish autonomy they had their own community (Kehillah) which conducted all local activities, and even had the right to levy taxes.

Many of the Jews were occupied in trade, but a large number were craftsmen and some were laborers in the several factories which lay mainly in Jewish hands.

With the rise of the semi-Fascist Pilsudski regime, federal and municipal agencies imposed restrictions on Jewish tradespeople and craftsmen, weakening the economy of the community. Nevertheless the Jews remained, until 1939, the dominating force in local economic life, and also enjoyed great spiritual and social growth. The Jewish-Nationalist and Socialist Parties, which permeated Jewish life throughout Poland, also found a stronghold in Semiatych. All local political organizations conducted feverish activity in practical matters such as helping to build Palestine and organizing professional agencies, as well as in disseminating their ideologies.

A major role in local Jewish cultural life was played by the several modern Jewish schools. The largest of these, the Hebrew School "Kadimah", subsequently engendered numerous pioneers (Halutzim), many of whom are still living in Israel.

At first Semiatych, under the terms of the Russo-German Treaty — was occupied by the Soviets. The various Bolshevik edicts affected the Jews more severely than they did the rest of the population, and their spiritual and economic life was promptly extinguished. Later on the Nazis slaughtered all the Jews of the town — as will be recounted further on.

DESTRUCTION

Semiatych lay in that Polish region which was ceded to Soviet Russia in the Molotov-Ribbentrop Treaty. The extinction of this sacred Jewish community was accomplished in two phases: First the Soviets paralyzed its spiritual and economic existence, and then the Nazis annihilated the Jews themselves.

Semiatych was initially occupied by the Germans ten days after the start of the Polish-German war. They stayed for twelve days, until the Soviets took over the town— and during this brief time the Jews of Semiatych had a foretaste of what would be their fate if the Nazis were to remain the sole rulers.

One of the first administrative steps taken by the Germans was the formation of a representative body of local inhabitants. The

MEMORIAL VOLUME COMMITTEE

In Israel

ARIE SPIALTER, CHAIM ROSMAN, ANSHEL KEILES, LEAH ROG, ARIE KNEPPEL, MOSHE MUSIKANT, MORDECHAI FIERER

In America

ISSAR RABINOVITCH, DAVID KIMCHI, JOSEPH KUPPERSCHMIDT, HARRY SHABBES, ABE WALLACH, HARRY PLOTNITZKI, ISRAEL MORER, MEIR GRUSKIN, HELEN KIMCHI, LEE RUBIN, HELEN SHABBES, MOTL BROOKER, KALMAN KUPPERHAND

THE COMMUNITY OF SEMIATYCH

Editor

ELIEZER TASH (TUR-SHALOM)